LITTERATURBLAD

FÖR

ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

FJORTONDE ÅRGÅNGEN.

1860.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar,
1860.

Imprimatur: L. Heimbürger.

Innehåll.

Afhandlingar.

Skildringar och Berättelser.

Litterära bedömanden och anmälanden.

Inhemsk Litteratur.

Utländsk Litteratur.

Oundvikligt Bihang.

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 1 Januari 1860.

Till detta blads benägna läsare 1860.

Först efter lång tvekan fortsättes detta blad med en ny årgång. Skälen till denna tvekan kunna vara den ärade läsaren likgiltiga. Det är tillräckligt, om jag hänvisar till innehållsförteckningen för senaste årgång. Såsom de föregående innehåller den ett halft dussin originalartiklar af annan hand, än undertecknads, än färre öfversättningar, som icke äro beställda, och till hvilka originalet måst sättas öfversättaren i hand. För läsarens ögon ligger endast författaremödan; den omfattande och brokiga läsning, redigerandet kräfver, framstår icke; och det är dock den, som fordrar mesta tid. Denna tid kunde vara på annat håll bättre använd. Detta blad är också kanske i den inhemska litteraturen öfverflödigt, sedan denna litteratur numera räknar icke mindre än fyra andra periodiska litterära blad: *Mehiläinen*, det Finska litteraturbladet, ett Litteraturblad för fruntimmer, Wiborg, en tidning äfven "för litteratur" och Papperslyktan, i hvars plan likaså ingår meddelandet af litterära uppsatser. Med denna rikedom synes det vara väl nog sörjdt för den läsande allmänhetens litterära behof, äfven om detta ringa blad ur antalet försvinner.

Min tvekan att fortsätta har varit så mycket större, som jag väl finner, att denna årgång icke blifver den sista — om lif och helsa räcka utöfver densamma. Året 1861 lofvar en tilldragelse, som i Finska folkets offentliga lif är af så stor betydelse, attt ingen kan förvånas deröfver, om äfven den ringaste bland dem, som egnat sin eftertanke åt allmänna angelägenheter, skulle önska, att då få deltaga i förhandlingen af desamma. Väl har detta blads titel varit mera beroende af omständigheter, under hvilka det uppträdde, än af redaktionens fria val. Denna titel och den plan för bladet, densamma antyder, utesluter dock icke något, som för en Finsk medborgare kan vara af värde att undersöka och lära känna. Likväl hafva i öfverensstämmelse med redaktionens sträfvande att göra hvarje artikel i bladet till ett stycke litteratur, äfven de frågor för dagen, som i detsamma berörts, blifvit uppfattade ur en allmännare synpunkt, med hänseende till principerna för deras afgörande. Såsom bladet äfven för framtiden måste vara härvid bundet, så borde det derigenom hafva sin gifna plats i den periodiska pressen och kunna försvara sin tillvaro.

Det ligger i sakens natur, att vid ett sådant sträfvande antalet af läsare måste vara och förblifva inskränkt. Deras antal kan icke vara stort, som ega intresse af, att i hvarje sak gå tillbaka till grundsatserna. Den åter, som vill göra sådane i den allmänna öfvertygelsen gällande, är tvungen att oftare till ämnet återkomma; och detta öfverensstämmer föga med den allmänna smaken, som företrädesvis lockas af det nya, huru betydelselösa än nyheterna i sig sjelfva må vara. Ett blad, som saknar denna krydda, blir redan derigenom för den större allmänheten fremmande.

Till och med i litteraturanmälandena må-

ste detta blad i sistanförda hänseende stå tillbaka, åtminstone i fråga om den inhemska litteraturen. Den utländska hafva de öfriga inhemska litteraturbladen vanligen lemnat åt sitt öde. Men i den inhemska är åtminstone en boks titel lika lätt läsen som aftryckt; och notiserna om densamma måste i en månadsskrift alltid komma senare, än i ett dagblad eller en veckoskrift. Sådant kan icke ändras; och det menliga häri försväras deraf, att en stor del af denna litteratur, som dock för sin gagnelighet bör anmälas, icke kan hafva ett innehåll, hvaröfver något kunde sägas.

Den enda läsning i bladet, som kan påräkna en större allmänhets deltagande, äro de från andra länders litteratur lånade skildringarna och berättelserna. Deras upptagande utgör den enda beräkningen på popularitet och för bladets ekonomi. Men läsaren torde hafva funnit, att äfven de icke varit valda med afseende på den stora publikens tycke, utan hos läsaren förutsätta håg för vetande och, då de tillhört den sköna litteraturen, en oförderfvad smak. De hafva i senaste årgång mer än tillbörligt stått tillbaka för det öfriga innehållet; hvilket efter förmåga skall i den närvarande rättas. Om någongång ett stycke, som närmar sig spaltfyllnad, blifvit intaget, och om sådant äfven framdeles komme att ske, må läsaren icke för strängt bedöma det. Då sjelfva öfversättningen lemnat rum för klander, har den bästa omsorg från redaktionens sida icke varit i stånd att afhjelpa bristerna.

Med dessa förklaringar och ursäkter lemnas äfven närvarande årgång åt läsarens välvilliga öfverseende. Den är den fjortonde, och bladet borde vara i den glada och förhoppningsfulla ungdomens år. Tyvärr närmar dock samma årtal en redaktion till den nötta ålderdomen. Af den kan icke mera väntas någon meningsändring, icke heller några framsteg i sättet att för allmänheten uppträda. Hvad deremot af den med skäl kan fordras, är, att den må veta sin tid och lemna plats åt ett yngre slägte. Denna fordran skall icke förgäfves ställas på detta blad och dess redaktion, som icke har något annat löfte för framtiden, än detta, att afgifva.

J. V. S.

Allmänt mensklig och nationel bildning.

Hvarje menniska har ett icke obetydligt antal mer eller mindre sväfvande föreställningar om saker och förhållanden i verlden. De ord, som tjena att uttrycka dessa föreställningar, begagnas utan vidare under förutsättning, att de af alla förstås, hvarmed man vill uttrycka, att hvar och en vid dem fäster samma mening. Med stigande intellektuel bildning ökas massan af dessa föreställningar och ord; och — det kan icke nekas — just antalet af de sväfvande föreställningarne tilltager.

Så länge nemligen menniskan icke sträcker sina tankar utöfver det, om hvars tillvaro hon genom sina yttre sinnen kan öfvertyga sig, är hon säker nog, att alla andra vid en benämning på dessa föremål fäster samma mening som hon sjelf. Huru skulle väl någon synnerlig olikhet finnas i de föreställningar, skilda individer fästa vid orden vext och djur. Det är visst fallet, att ingen någonsin sett djuret som sådant; men hvar och en har dock sett en hel hop djur af olika slägten och än talrikare individer af vissa slägten. Hvad man föreställer sig med ett djur i allmänhet, kan väl icke så noga bestämmas; men det är nog, att erfarenheterna äro temligen lika, och att ingen ur den allmänna föreställningen om djuret utesluter någon individ af de många man sett i verkligheten eller i afbilder. Det är också för behofvet till-

räckligt. Ty på en noggrann öfverensstämmelse häruti ligger ingen stor vigt. Menniskorna kunna rätt väl lefva tillsamman, äfven om deras föreställningar rörande dylika föremål skulle i betydligare mon skilja sig från hvarandra — att icke tala derom, huru skilda individers föreställningar om, hvad bänkar och bord m. m. äro, knappt nog synas kunna vara olika — så likgiltiga äro de. Den öfverensstämmelse i desamma finnes alltid, som är nödig för frågan om mitt och ditt. För en familjs samlif, i vårdandet af statens angelägenheter blir det noggranna vetandet om alla sådane ting, än mera likgiltigt. Med stigande intellektuel upplysning förändras väl den betydelse individen fäster vid hithörande ord, så att vid deras begagnande bilderna af ett allt större antal former föresväfva hans fantasi. Detta är väl icke utan inflytande på hans åsigter i vigtigare ämnen; men inflytandet är jemförelsevis omärkligt, och noggrannheten i detta vetande visar sig, såsom sagdt, vara för menskliga samlifvet temligen likgiltigt.

Så förhåller sig icke med föreställningen om allt det, hvilket icke utgör föremål för omedelbar varseblifning genom de yttre sinnena. Huru olika äro icke t. ex. menniskors åsigter af, hvad ande, förstånd, förnuft, föresats, afsigt, ändamål m. m. hafva att betyda? Äfven angående sådane menskliga förhållanden, i hvilka hvar och en tycker sig vara hemmastadd, emedan han vet sina handlingar dagligen och stundligen bestämmas af deras makt, herrska bland skilda samhällsklasser och hos skilda individer de mest olika meningar. Huru olika föreställningar hafva icke t. ex. den vetenskapligt bildade juristen och bonden om, hvad lag, hvad aftal, hvad testamente m. m. är? Men det är här redan orätt att tala em föreställningar, till hvilka hörer, att man gör sig någon bild af det föreställda föremålet. För hvad lag är, finnes ingen bild. Äfven den minst bildade, ehuru han vördar lagen i domstolen och domarens ord, och bilden af lagskipningens yttre företeelse kanske föresväfvar honom, då han tänker på lagen, gör sig dock, som man säger, derjemte ett begrepp om lagen såsom en rättssats och har sina tankar derom, hvarföre den skall vara.

Vid all den osäkerhet och dunkelhet i begreppen om dylika "osynliga ting", som hos mängden af menniskor är rådande, skulle man kunna tro, att samhällslifvet, hvilket dock just på medvetandet om dem är grundadt, endast tillfälligtvis har det fasta bestånd, hvarom dagliga erfarenheten vittnar. Men samma erfarenhet lärer, att menniskan, för att tro, icke behöfver begripa, och att hos mängden tron i sjelfva verket är starkare än begripandet. Tron t. ex. på menniskoandens förnuftighet likasom på lagens berättigande att gälla öfver allt individuelt godtycke finnes hos millioner, medan jemförelsevis få bland de många kunna säga, hvad förnuft och lag äro. Och det heter icke för ro skuld: menniskan lefver af sin tro. Men den intellektuela bildningen har det med sig, att den oreflekterade tron försvinner, och begripandet, insigten samt öfvertygelsen af insigt träder i dess ställe — rättare: tviflet är det nödvändiga vilkoret för sträfvande till insigt, till högre intellektuel bildning. Dess tid kommer efterhand i folkens lif; den är i sjelfva verket alltid förhanden. Det har behöfts årtusendens intellektuela arbete, förrän det medvetande om det öfversinliga blifvit allmännare, som nu utmärker de kristna folken, förrän äfven den förnuftiga menniskoanden fattats såsom något öfversinligt och lag och rätt såsom en uppenbarelse af detta förnuft. Vetenskapen tillegnar sig blott en del af detta arbete. Ty det föregår stilla och omärkligt hos millionerna, tills vetenskapen sammanfattar och uttalar den nya öfvertygelsen och derigenom höjer den ur dess dunkel och obestämdhet. I denna form nedtränger sedan detta vetande till massorna, desto säkrare ju mera vetenskapen gifvit det rätta uttrycket åt deras redan för-

handenvarande öfvertygelse. Man kunde säga: dessa vetenskapliga läror blifva för dem trosformler. Sådane trosartiklar äro hos Europas flesta folk numera t. ex. personliga friheten, eganderättens helgd, jemnlikheten inför lagen. Ännu för tvåhundra år tillbaka var det annorlunda, och i sjelfva England fann monarkens rätt öfver undersåtarnes lif och egendom lärda och ifriga försvarare. I större delen af det öfriga Europa var den stora mängden faktiskt beröfvad dessa rättigheter, hvilka man nu kallar naturliga, menniskan af naturen, i och med hennes menskliga tillvaro gifna.

Det sades, att likväl med stigande intellektuel bildning antalet af sväfvande föreställningar hos menniskan tilltager. Detta gäller främst dessa föreställningar om de osynliga tingen, hvilka egentligen icke borde kallas föreställningar utan tankar, begrepp. Klart är nemligen, att med bildningen medvetandet om menniskans andliga förhållanden utvidgas, så att hon gör allt flera distinktioner mellan dem. Mängden äfven af de litterärt bildade eger likväl icke en strängt vetenskaplig insigt i dessa förhållanden. Dess begrepp om desamma äro derföre mer eller mindre osäkra och sväfvande. Huru mången tycker väl icke, att det t. ex. är likgiltigt, om man säger förstånd eller förnuft, det rätta eller det goda, samhälle eller stat, folk eller nation o. s. v.? Huru mången skrifver och trycker icke det ena eller det andra ordet utan åtskilnad.* Hvad är t. ex. vanligare, än att se naturliga, medborgerliga och politiska rättigheter förblandas med hvarandra? — Det kan icke vara obekant, att den stränga skilnaden mellan sådane begrepp utgjort och alltid måste utgöra ett föremål äfven för vetenskapens undersökningar och bestämmanden. Vetenskapsmannen begagnar derföre de motsvarande orden åtminstone med varsamhet, för att icke förvirra läsarens begrepp. Men den ovetenskapliga litteratören, som intet medvetande har om vigten af deras särskiljande från hvarandra, nyttjar utan vidare det ena eller det andra, utan någon grund för sitt val. Det är denna okunnighet om ordens betydelse, som oftast förer till litterär polemik, och än oftare gör en sådan betydelselös. Mängden kallar den en tom ordstrid, icke derföre att den skulle fatta de stridandes bristande insigt, utan derföre att dess egen brist på begreppsreda gör orden för densamma likgiltiga. Man vill bekymra sig om saken, icke om ordet. Men det är dock slutligen af ordet och dess betydelse i religionsläran, i den muntliga traditionen och litteraturen, i samhällslagarne, i alla rättsförhållanden individer och riken emellan, som hvarje menniskas öfvertygelser, görande och låtande bero.

Det är ett par högst vanliga ord, om hvilka vi här önskat tala, icke för att söka lemna läsaren en vetenskaplig utredning af deras betydelse, ty en sådan utredning kan icke utom vetenskapen meddelas, utan för att visa, huru osäker den allmänna föreställningen rörande denna betydelse är och för att, så mycket ske kan, bidraga till dess förtydligande.

Hvem talar och skrifver icke om allmän mensklig bildning? Det är visst svårt att säga, hvad de talande och skrifvande härvid tänka sig. Men vanligt är det åtminstone, att ettdera af tvenne förmenanden hysas: nemligen antingen att den allmänt menskliga bildningen är något, hvartill hvarje menniska af sig sjelf borde komma, endast hon icke af menliga inflytanden föres derifrån, eller att denna bildning är en genom slägtets gemensama bemödanden förvärfvadt sätt att veta och handla, hvaraf alla menniskor genom undervisning och exempel kunna blifva delaktiga, men hvilket likväl jemförelsevis få individer tillegnat sig, medan den stora mängden af en eller

* Man må icke tala om skilnaden mellan sådane abstraktare begrepp som t. ex. åtskilnad, olikhet, motsats, eller grund, kraft, orsak, om hvilken äfven de litterärt bildade ofta sakna allt medvetande.

annan orsak har blott en ringa eller allsingen del deri. I förra fallet anser man denna företrädesvis menskliga bildning vara en fri utveckling af hvarje menniskas naturliga anlag, hvarigenom individen uppfyller en förmenad allmänt mensklig bestämmelse, hvars beskaffenhet hon likaså af sig sjelf kan inse och fatta. I det senare åter håller man före, att samhällslifvet och historien småningom fört slägtet till kunskap om menniskans bestämmelse, att något antal individer representerar detta vetande, och att bland dem åter ett antal äfven handlar i öfverensstämmelse med detsamma.

Det kan väl hända, att någon om den allmänna menskliga bildningen gör sig den föreställning, att den verkligen finnes till hos alla menniskor eller åtminstone hos det stora flertalet, oberoende af all verldshistorisk tradition. Men vid närmare eftersinnande lemnas väl ändock Hottentotterna ur räkningen; ja icke ens Negerracen, Nya Zeelands vildar m. fl. torde få komma med. Noga taget slutar man kanske med att finna, det blott några vissa folk t. ex. Fransmännen, Engelsmännen o. a. utgöra den menskligheten, som har allmän mensklig bildning — ehuru man äfven så kommer i förlägenhet, emedan man märker att det äfven bland Fransmännen gifves personer, som ingalunda äro några menskligheten mönster. Sistsagde föreställningssätt kan derföre anses för okunnighetens, hvilket vid någon upplysning öfvergår till den redan i andra rummet beskrifna uppfattningen, att menskligheten, representerad af flera eller färre individer, under verldshistoriens fortgång, kommit till en bildning, hvilken man kallar allmänt mensklig, emedan man finner det önskligt, att den vore allmän.

Vetenskapen har pröfvat och närmare bestämt dessa skilda föreställningssätt. Vid den nyare tidens ingång erhöll företrädesvis kunskapen i de gamla Grekers och Romares historia, vetenskap och konst namn af humanistisk bildning. De gällde nemligen ännu på den tiden för representanter af den högsta mensklig bildning; och till delaktighet i densamma kunde endast den lärde hinna. Men då efterhand de kristna folken frambringade en sjelfständig vetenskap, litteratur och konst, fattades äfven den humana bildningen såsom en allmänt mensklig tillhörighet. Vetandet blef nemligen genom nationalspråkens begagnande allmännare tillgängligt, och man såg en möjlighet dertill, att hvarje menniska kunde vinna någon del deri. I sammanhang med den intellektuela bildningens utbredande vaknade äfven medvetandet om allmänt menskliga rättigheter och pligter. Kristendomens lära om allas likhet inför Gud och dess bud om inbördes kärlek hade lagt grunden till detta medvetande. Läran och budet tillämpades på samhällsförhållandena, hvilka genom den antika bildningens inflytande vunnit ett sedligt värde. I 18:e seklet svärmade vetenskapen och litteraturen för humaniteten, allmänt mensklig bildning, allmänt menskliga rättigheter, allmänt broderskap. Näst före Franska revolutionen hade denna humanitetslära sin blomstringstid. Liberté, fraternité, egalité var ett valspråk, ämnadt att gälla icke blott för Franska republikens citoyens, utan för alla jordens folk, i deras förhållanden till hvarandra icke mindre än i hvarje folks egna samhällslif.

Det är kändt, att denna lära sådan den representeras af Rousseau, i den exsisterande samhällsinrättningen och civilisationen såg ett hinder för den rätta humanitetens utveckling. I denna uppfattning förnekades förnuftet i verldshistorien. Den hade icke fört menskligheten framåt, utan tillbaka, åtminstone hindrat dess sanna framskridande. Menniskonaturen var i sig ädel och förträfflig, och menniskorna behöfde endast frihet och frånvaro af allt det förderfliga exempel, som redan förefanns, för att utveckla sig till sann menskligheten. Allt bevisar, att Robespierre och några hans vänner förforo enligt denna lära — afräknadt de handlingar, till hvilka omständigheter-

nas tvång förde dem. Och det var blott naturligt, att de skulle vända sin makt till, hvad de ansågo för förderfvets utrotande, emedan de inga medel kunde ega, att framkalla den nya gyllne tidsåldern. Denna skulle nemligen enligt läran fritt utgå ur individernas inre. Det var redan hos Rousseau en inkonseqvens, att han ville reglera uppfostran. Ty han förutsatte dock i den ett urval af de resultater, till hvilka verldshistorien fört menskligheten; han fordrade för naturmenniskans utveckling civilisationens tillvaro.

Det är i denna lära, hvilken äfven utom Frankrike egde nitiska anhängare, som den ena af de ofvannämnda sväfvande föreställningarne om, hvad allmän mensklig bildning är, haft sitt vetenskapliga uttryck. Den, som tror, att hvarje menniska har förnuft nog, att utan vidare fatta sin menskliga bestämmelse, och förmåga, att i sitt lefverne förverkliga densamma, han hyllar sagde lära och förnekar verldshistoriens förnuftiga nödvändighet.

Hvad det andra vanliga föreställningssättet angår, har det fördelen att innebära en skymt af den vetenskapliga lära, som från slutet af senaste sekel är den i filosofin och historien allmänt hyllade. Men i den finnes också endast en skymt häraf.

Under samma 18:e sekel, som i så hög grad gjorde humaniteten till sin fana, fattade äfven erkännandet af staternas suveränitet fast rot i vetenskapen och i den praktiska folkrätten. Ännu vid början af den nyare tiden skiftade påfven af kyrklig maktfullkomlighet de nyupptäckta verldsdelarne mellan de kristna folken. Snart försvann dock sista skuggan af denna kyrkans makt, och regenterna togo på sina folks vägnar i besittning allt det område, deras makt tillät dem att eröfra och försvara. Staternas suveränitet blef äfven i vetenskapen en erkänd sats, hvarpå folkrätten bygdes. Westfaliska freden anses såsom den historiska akt, genom hvilken det s. k. Europeiska statssystemet fick en rättslig tillvaro. Det är icke fråga derom, att icke statssuveräniteten i all tid gjort sig faktiskt erkänd, i krig och fred. Men dess berättigande erhöll likasom sitt insegel genom denna fred, i hvilken de flesta och mäktigaste Europeiska staters intressen reglerades, och nya stater, hvilka hittills saknat offentligt erkännande som sådane, till sin suveränitet garanterades. Från denna tid blef det äfven i den vetenskapliga folkrätten en stående lära, att hvarje stat, som icke genom traktater afsagt sig någon del af sin suveränitet, sjelf är högsta domare i sina angelägenheter. Men då detta gällde om alla stater, måste det äfven betraktas som en rättskränkning, om någon stat tillät sig intrång på en annans suveränitet. I denna statssuveränitetens uppfattning ur det rättas synpunkt ligger väl redan fröet till den insigt, att hvarje folk eger för sig afgöra öfver rätt och orätt, utan att i sina domslut erkänna någon förment annan allmän mensklig bildning och allmänt mensklig rätt. Men man sökte ännu allsicke efter grunden, hvarpå ett sådant berättigande hvilar. På sin höjd anfördes bibliska och profana *dicta classica*, såsom bevis för denna åsigts förnuftsenlighet. Men öfverhufvud höll man sig till det faktiska, att nu en gång suveräna stater funnos, och åtnöjde sig med att beskrifva suveränitetens attributer.

Å andra sidan hade exemplen af Nederländerna och England visat möjligheten af folksuveränitetens förverkligande i staternas inre. Denna hade redan tidigare haft sina försvarare inom vetenskapen. Den erhöll nu såsom princip allt flera anhängare bland de litterärt bildade. I England sträckte sig öfvertygelsen om dess berättigande äfven till massan af folket; ty förunderligt nog verkade bland denna gamla testamentets läror i detta hänseende såsom antikens studium bland de bildade i Europa. Den Engelska revolutionen 1649 och den Franska visa häri en märklig kontrast. I den förra åberopades Guds bud och gamla testamen-

tet, i den senare förnuftet (de naturliga rättigheterna) och Rom's exempel.* Naturrätten var en ny vetenskap, som antiken icke kännt, ehuru dess bestämningar nu abstraherades från Romerska rätten, hvilken i vissa länder blifvit gällande och i de flesta var ett mönster för reformerna i lagstiftningen. På naturrätten grundades statsläran, på den folkrätten och, såsom redan om folkrätten nämndes, inverkade äfven på natur- och statsrätt kristendomens läror.

Småningom fortgick man från ifrågavarande mera formela lära om folksuveräniteten till betraktande af lagarnes och samhällsinstitutionernas allmänna grund; och man fann snart deras ursprung i de särskilda folkens vetande och sed. Montesquieu's kända och berömda arbete gjorde i detta hänseende epok. Men äfven han uppvisade blott historiskt, att det så förhåller sig hos alla folk, att endast de lagar ega bestånd och vinna efterföljd, hvilka äro grundade i ett folks intellektuela och sedliga bildning, samt att derföre denna gör sig gällande under alla statsformer. Det var den Tyska vetenskapen förbehållet att uppvisa, hvarföre detta så skall vara.

Man finner lätt, att sistnämnde betraktelsesätt står i motsats mot det af Rousseau representerade. Kan menskligheten likasom i hvarje stund börja sin bildning från början ur menniskans medfödda natur, så är icke blott de bestående institutionernas, utan äfven folksedens och med den den verldshistoriska utvecklingens öfverhufvud berättigande i hvarje ögonblick ifrågasatt. Om samhällsinstitutionerna icke skola bero af hvarje folks historiskt gifna ståndpunkt, och samhällsmedlemmarnes medborgerliga och politiska rättigheter af den bildningsgrad, hvar och en af dem uppnått, samt af den ställning i samhället, de genom eget arbete förvärfvat sig, utan skall allas berättigande vara detsamma blott på grund deraf, att alla af naturen äro lika, så är äfven från denna sida menskliga bildningens verldshistoriska fortgång förnekad.

Medan dock denna uppfattning gjorde sig gällande i Frankrike både i teorin och praktiken, och revolutionens följder der qväfde all fri forskning, vunno samma läror i Tyskland blott ett snart öfvergående insteg. Den mest framstående humanitetsifrare derstädes, Herder, bevisade sin Tyska bildning deri, att han bibehöll sin tro på de gamlas humanitet och ledd af denna öfvertygelse äfven sökte den i mensklighetens historia öfverhufvud, ja äfven hos de folk, som jemförelsevis förblifvit oberoende af den allmänna historiska kulturen — i deras folksånger nemligen. Herder's "Ideer till en mensklighetens historia" var det första försök att i historien uppvisa en fortgång från tidehvarf till tidehvarf till en allt högre mensklig kultur. Man förundrar sig öfver, att en åsigt, med hvilken numera hvarje litterärt bildad är förtrogen, ännu för 80 år tillbaka var något nytt. Men då kunskapen om Grekland och Rom återlifvades, och man jemförde denna förgångna kultur med medeltidens mörker, var det icke förunderligt, att ingen kunde i historien se en fortgång till det bättre. Det fordrades, att den nya tiden skulle finna sig sjelf på framstegens väg, hunnen utöfver forntidens ståndpunkt, för att den skulle vinna tillit till en fortgående utveckling. Det kan tilläggas, att kyrkans lära om menniskans förderf och jordlifvets syndfullhet i förening med tron på ett förloradt paradis måste nedslå all tanke på en tillvexande mensklig förädling redan här på jorden och med de jordiska medel, om hvilka historien kan tala.

Herders uppträdande för det historiska betraktelsesätt, hvarom här är fråga, var dock, så att säga, endast det yttre tecknet till det djupa tankearbete, genom hvilket detta betraktelsesätts vetenskapliga grundval lades. Bladets läsare känna, att de Tyska filosofernas enfaldiga tankar om na-

* Vid revolutionen 1688 i England verkade redan den vetenskapliga läran.

tionalitetens betydelse i den inhemska periodiska litteraturen blifvit behörigen påpekade, ehuru man funnit det onödigt att låta sitt vetande lysa ens med uppgift på, hvilka dessa filosofer varit och hvilka tankar de i frågan framställt. Det är skada, att så ej skett. I det följande skola vi, då det högre vetandet så envist döljer sig, i korrthet framställa några sagde filosofers enfaldiga åsigter i ämnet.

Det visade sig för deras skarpsinne, att ur naturrätten, fattad såsom hvarje menniskas af naturen gifna medvetande om det rätta och derföre såsom en lära om menniskans rättigheter, likväl de medborgerliga och politiska rättigheterna icke kunna deduceras. Vi taga som exempel den personliga friheten. Det synes visst vara af värde, om i naturrätten kan bevisas, att hvarje mensklig individ skall vara fri i sin kropp, icke af någon annan kunna med rätta hindras i sina lemmars fria bruk. Det är dock ohjelpligt, att så i samhället måste ske, om individen icke ställer denna sin frihet i öfverensstämmelse med samhällsordningen — om hvilken naturrätten, den naturliga menniskan och den naturliga personliga friheten intet vet. Ja staten fordrar obetingadt individens lif till fäderneslandets försvar; och denna fordran gäller för rätt och dess uppfyllande för individens pligt. Men detta är ännu en ringa sak. I sjelfva verket är den personliga friheten, såsom blott naturlig, en fattig frihet mot den, det medborgerliga samhällslifvet skänker. Huru litet skulle den förra vara värd, om den icke af samhällsordningen skyddades, och om icke samhällslifvet lemnade individen så mångfaldiga medel i händerna, genom hvilka han sättes i tillfälle att göra ett menskligt bruk af densamma? Slutligen: hvilket värde skulle sagde frihet hafva, om individen icke af samhället i arf mottoge äfven det vetande och den sed, som skiljer den civiliserade menniskan från vilden, men om hvilka naturrätten intet innehåller?

Men det faller också i ögonen, att samhällslifvets berättiganden och fördelar äro olika hos skilda folk och på skilda tider af deras tillvaro. Individen får häri åtnöja sig med samhällsordningen i den stat och på den tid, hvari han födes och lefver. Han kan väl sträfva att förändra densamma och i den ena eller andra punkten lyckas deri; men i allmänhet kommer han sällan att sjelf njuta frukterna af ett sådant sträfvande. De falla först kommande slägten till godo. Ingen kan i ett Nu omskapa samhällsordningen. Dess utveckling beror af miljoners vetande och sed — till och med af deras inrotade vanor. Folken äro, såsom erfarenheten lärer, så tröga till reformer, att de kunna bringa en verldsförbättrare till förtviflan; och denna deras tröghet har i sjelfva verket bragt flere än en sådan till undergång.

Vänder man sig från frågan om menniskans berättiganden till den om hennes pligter, kommer man här till samma slutpunkt. Hundratal äro de försök, som blifvit gjorda, att uppställa en pligtlära, en moral, ur allmänna förnuftsgrunder, ur någon förutsatt uppfattning af menniskans bestämmelse, eller ur någon moralprincip, som man kallat det, hvilken skulle vara i och för sig klar och obestridligt sann. Den kristna moralens högsta bud: "älska Gud öfver allting och din nästa som dig sjelf", är visserligen förträffligt. Men i ett sådant bud har menniskan på sin höjd en negativ kontroll på sina handlingar — ifall hon nemligen först har ett sannt begrepp om Gud, vet, hvari kärleken består, och inser, huru hon bör älska sig sjelf. Ty t. ex. i sistnämnde hänseende har menniskan af naturen blott sina djuriska drifter att tillfredsställa, och hennes sjelfkärlek har blott detta tillfredsställande till föremål. Det kan nu väl icke vara meningen, att hon blott skall häri unna nästan lika godt som sig sjelf. Man må till detta bud lägga, hvilka förklaringar man behagar. Äfven om det icke tages i betraktande, att de alla

antingen blifva godtyckliga, eller såsom moralbud måste lemnas hvilande, tills den sista individen upphört att draga deras sanning i tvifvelsmål, så inses det lätt, att de kunna vara endast allmänna föreskrifter för handlingen. Men hvarje menniska måste veta, hvad hon i hvarje ögonblick har att göra, för att handla moraliskt. Fordran härpå kan uttryckas dermed, att i detta Nu i tiden, i detta Här i rummet endast ett handlingssätt är det rätta, och att menniskan i hvarje ögonblick af sitt lif befinner sig i en sådan ställning, att hon måste afgöra en rättsfråga, öfver hvilken hvarken hon eller någon annan någonsin afgjort eller någonsin mera kommer att afgöra. Allmänna moralbud kunna då vara goda att hafva i minnet; de afgifva en negativ kontroll, uttala hvad som i det förevarande fallet icke får ske och likasom bestämma de gränser, utöfver hvilka handlingen icke får gå. Men ur dem kan menniskan icke taga handlingens positiva innehåll för detta bestämda fall; och det är dock derpå, det ankommer.

Man säger: samvetet är domaren. Men äfven samvetets domarförmåga är förvärfvad. Individen uppfostras till någon viss religion, en viss kyrkas lärosatser, till att anse det ena för rätt och det andra för orätt. Hennes samvetes utsago beror af denna uppfostran — hvilken åter fortgår genom hela lifvet.

Och såsom individens berättigande måste vika för statens, så äfven *hans* moral. Det svarar föga mot budet att älska nästan, då han dödar sitt fäderneslands fiender. Och han anser det likväl moraliskt.

Sådane, här i korrthet antydda betraktelser hafva fört till insigt deri, att hvarje nation på hvarje tid är suverän, såsom i sin lag och sed egande högsta afgörande makt öfver rätt och orätt öfverhufvud. Det är visst den Tyska filosofin, som i främsta rummet har att ansvara för så enfaldiga åsigter. Men denna enfald delar den med hvarje sedligt handlande menniska. Ty ingen sådan har i yttersta instansen någon annan norm för sina handlingar.

En bland dessa filosofer, Kant, hvilken öfverhufvud framstår som den nyare Tyska filosofins första man, gaf väl anledning till en sådan uppfattning af nationernas betydelse. Men egentligen är det Fichte, som genom de mest abstrakta deduktioner likasom tvangs till denna uppfattning af nationaliteternas betydelse, ehuru han dervid leddes, att ännu sätta en mensklig samhällighet, kyrkans, utöfver staten, likväl väsentligen blott såsom en förening i tro och vetande. Schleiermacher, hos hvilken troligen mången icke skulle söka sagde lära, är likväl en bland dem, som till största klarhet utvecklat densamma. Äfven han ville dock i kyrkan finna en staterna omfattande krets, inom hvilken det sedligt rätta skulle ytterligare bestämmas. Men försöket är otillfredsställande, emedan det icke kunde undgå hans skarpsinne, att kyrkan såsom samfund har alltför obestämda gränser; så att å ena sidan i de stater, i hvilka flera kyrkor finnas, det sedligas norm blefve lika mångfaldig, å den andra det är i historien bevisadt, att kyrkan endast öfver råa nationer egt denna makt att likformigt bestämma flere sådanes sedliga lif. Än mindre lyckadt är samma tänkares försök att närma sig de Rousseau'ska humanitetslärorna genom att högst ställa individens fria utveckling till allmän mensklighet, i den mening, att individen kan höja sig till en sedlighet utöfver nationalitetens afstängda form. Ty denna förmenta sedlighet får sin tillvaro i lappalier. Hos Schleiermacher blir den egentligen blott den "sköna själens" egoistiska sjelfförnöjelse öfver sitt harmoniska sätt att presentera sig. En nyare tänkare, Wirth, hvilken adopterat denna åsigt, stannar ganska konseqvent dervid, att den sedliga karakteren ytterst bevisar sin fulländning — på sällskapsteatern. Hegel, som till vidare afslutat den Tyska filoso-

fins framstående period, har af sina föregångares läror upptagit, hvad som äfven i historien bevisar sin sanning. Hans förtjenst är det, att hafva ådagalagt, genom hvilka mångfaldiga trådar individens sedliga lif är fästadt vid hans nations tillvaro, och huru det har sitt mått i nationens familjesed, lagar, stånds- och korporationsanda, statsskick och förhållande till andra nationer.

I historiens vetenskap äro dessa åsigter numera nära nog allmänt rådande. Det är ur dem man kan förklara betydelsen af det ofta upprepade förklarande, att de historiska karaktererna och den historiska handlingen icke få mätas med moralens måttstock. I rättsvetenskapen hafva de likaså gjort sig gällande, och Savigny's berömda namn anföres främst bland dem, som i anförd mening hyllat nationernas suveränitet. Montesquieu betraktade ännu saken så, att det är lika gagnlöst som i grunden omöjligt att påtruga folken lagar, som stå i strid mot deras genius. Det är en högre åsigt, att lagarne måste vara nationernas, emedan intet högre afgörande öfver rätt och orätt än deras på jorden finnes.

Det återstår en sida af frågan, hvilken vi icke berört, nemligen den: hvarföre detta så är? hvarföre det är det förnuftiga, att nationernas afgörande är det högsta? Men vi nödgas också lemna den helt och hållet å sida. Hegel svarar derpå: det är förnuftigt, att mensklig frihet skall vara; och den finnes ytterst i staten, der individen afgör öfver menskligheten angelägenheter med menskligheten rätt. Svaret må tillfredsställa eller icke. Att så förhåller sig, derom vittnar historien.

Teorierna behöfva sällan vänta på praktisk användning. Det kommer sig deraf, att teorierna icke kunna uppstå, förrän historien af dem har behof. När Napoleon gjorde den stora nationen större och lappade ihop hvarjehanda nya stater af stycken af allehanda nationer, blef det dessa kufvade och styckade nationer lätt att förstå filosofins läror. Det var dem så mycket lättare, som dessa läror endast uttalat de i deras medvetande redan förhandenvarande föreställningarne. Tyska nationen var den mest misshandlade. Det var derföre icke förunderligt, att företrädesvis dess vetenskap främst skulle uttala nationernas rätt, d. ä. att det Rätta är nationernas rätt.

Verkligen är det först från denna tid det blifvit fråga om nationernas berättigande. Den på naturrätten grundade folkrätten hade väl, synes det, bort utgå från de naturliga differenserna, folkstammarne. Men den kände dem icke, emedan naturrätten icke känner dem. Naturrätten har nemligen att göra med den abstrakta menniskan, menniskan i allmänhet. Och folkrätten betraktade äfven staten abstrakt som en mensklig individ, så att rättigheter och förpligtelser staterna emellan bedömdes såsom tvenne eller flera individers. Deras tillvaro grundade den på traktaterna; men då vapnen sönderslita traktaterna och aftvinga nya, måste folkrätten inregistrera dessa. Någon protest har den icke ens ur teoretisk synpunkt kunnat sätta emot ett sådant statsindividernas beroende af ett våldsamt söndertagande och hopfogande. På sin höjd fordrade den någon gifven anledning till kriget; och man vet att sådane icke äro svåra att finna; fåret grumlar bäckens vatten för vargen, hvarhelst det må dricka ur densamma.

Men äfven den nya statsläran yrkar icke på ett naturligt berättigande för folkstammen och horden, att utgöra en nation. Den gör samma skilnad ungefär mellan den naturliga stamenhetens och nationalsuveränitetens berättigande, som mellan individens naturliga och medborgerliga rättigheter. Den naturliga menniskan skall uppfostras till medborgare; den vilda horden likaså till en nation. Den senares uppfostrarinna är verldshistorien; den måste under verldshändelsernas tvång kämpa sig till sin nationalitet, till de egna seder, lagar och institutioner, i hvilka dess medvetande om och

dess suveräna afgörande öfver rätt och orätt uttalar sig. Historien lärer, att under denna kamp den naturliga stamenheten sällan om någonsin oblandad öfvergår till nationel enhet. Men vetenskapen erkänner ingen samling af skilda stammar under en styrelse för en nation, utan betraktar en sådan stat såsom stadd i öfvergång till en framtida nationel enhet. Den erkänner den icke, emedan i en sådan samling den enhet i vetande och handling saknas, som innebäres i ett nationelt afgörande öfver rätt och orätt. Stater finnas, i hvilka till någon obetydlig del ännu någon från det stora hela afskild folkstam ingår. I sådane stater är blott denna del jemförelsevis utesluten från manifestationen af den nationela enheten — dömd att så vara, tills äfven den i denna uppgår.

Endast ur en sådan synpunkt kan man i folkrätten tala om civilisationens berättigande i förhållande till den ociviliserade hordens tillvaro. Men den ger också i teorin en fast grund för det nationela berättigandet. Ty detta berättigande är menskligheten eget, emedan i menskligheten intet högre afgörande öfver rätt och orätt finnes, än en nations.

Häri ligger denna läras egentligaste betydelse. Det är ett faktum, som äfven den i dessa ämnen okunnigaste lätt erkänner, att öfver en nation ingen lag, ingen domare, än mindre någon exekutiv makt finnes. Enda gränsen, för hvad den kan tillåta sig, är dess makt. Detta faktum förklarar vetenskapen derigenom, att ingen menniska kan finna någon högre norm för, hvad rätt och godt är, än sin nations lag och sed. Häri ser den nationaliteternas berättigande öfverhufvud. Samma åsigt arbetar sig för närvarande fram i de Europeiska nationernas allmänna medvetande. Fordran på äfven de svagare nationaliteternas rätt, de sympatier, med hvilka denna omfattas, den sedan slutet af sista seklet nyvaknade kärleken hos de särskilda nationerna för deras fornsång, fornminnen o. s. v., äfven den allt allmännare vordna öfvertygelsen, att lagar och institutioner icke kunna lånas från stat till stat, än mindre omskapas enligt vissa abstrakta teorier — allt detta utgör yttringar af detsamma. I politiken ser man denna lära om nationaliteternas berättigande efter behof ömsom hyllas, ömsom förkastas. Det är gifvet: hvarje herrskande nation tager den utan tvekan i anspråk för sig sjelf, både i princip och i handling. Men t. ex. Österrike har ett Ungern och ett Italien (nu blott Venedig), England har Irland. För dessa beherrskade folks nationela berättigande skall ingendera af dessa makter taga parti, derföre också icke i folkrätten erkänna berättigandet i dess allmänhet, såsom princip.

Frankrike är i sjelfva verket en bland de af det egna intresset häruti mest oförbindrade stater. Vi vilja icke dermed säga, att detta lands politik i förhållande till Italien varit och är en sagans riddares uppoffrande och oegennyttiga bragd. Sådant vore i politiken donquixotteri. Men dess politik kunde dock utan egen fara framhålla det nationela berättigandet som en fana.*

Skulle den vetenskapliga åsigt, om hvilken vi här tala, förbise det historiskt gifnas vigt för det nationela berättigandet, skulle den stå i motsägelse mot sig sjelf. Det är icke hos folkstammen, som sådan, den finner detta berättigande, utan hos nationen, hos det folk, som bildar en stat samt i sed, lag och institutioner uttalat, gifvit

* Vi tillägga här en anmärkning, som egentligen tidigare skulle haft sin plats. Historieskrifningen har i Frankrike haft utmärkta representanter, för hvilka det varit gifven sak, att hvarje folks kultur beror af den verldshistoriska utvecklingen, och hvilka äfven fattat den nationela kulturens absoluta berättigande att göra sig gällande. Men man ser ännu i Frankrike frågan om naturrättens förhållande till samhällslagen behandlas såsom tvistig och oafgjord. Ännu vid Franska Institutets senaste årsdag föredrogs en afhandling, egnad att bevisa, det samhällslagens rättsbestämningar böra utgå ur det historiskt gifna och derigenom hafva sin helgd af rätt.

objektivitet åt sitt medvetande om det rätta. Ett sådant folk är icke det, som lyder under fremmande lagar, lefver i påtvingade institutioner. Såsom man i den enskildas allmänt menskliga natur ser möjligheten för honom att hinna till hvarje ståndpunkt af bildning, utan att derföre tillerkänna honom rättighet att vara ett civiliseradt folks lagstiftare, så finnes äfven hos hvarje folkstam möjligheten dertill, att blifva en nation; men den är såsom nation berättigad, först då den i verkligheten bevisat detta berättigande genom att bilda en stat. Detta måste så mycket mer gälla, som äfven den naturliga stamskilnaden hos nationerna är historiens verk, i det de utgöra en sammangjutning af tidigare åtskilda stammar. I de stater, i hvilka ännu denna skilnad fortfar, så att ett eller flera folk lyda under en genom antal eller bildningens makt herrskande stam, der måste man antaga, att sammangjutningen förr eller senare skall ske.

En stat är suverän inom sig och suverän i förhållande till andra stater, d. ä. berättigad till fullkomligt oberoende af dessa. Men, såsom der finnes en qvantitativ latitud för allt exsisterande, inom de gränser dess begrepp för detsamma utstakar, så har äfven staternas suveränitet sina grader. Dessa grader bestämmas af hvarje stats makt i förhållande till andra stater. Den nationela tillvaron har alltså äfven sina grader. Man finner ett exemplar af ett vextslägte, hvilket fullkomligare än ett annat motsvarar slägtets allmänna typ; en mensklig handling förverkligar i högre grad än en annan den dygd, hvars uttryck båda äro. Så förhåller sig äfven med nationernas tillvaro. Den kan mer eller mindre motsvara sitt begrepp. Det är nu den nationela tillvaro, som för hvarje tid fullkomligast uttrycker, hvad den skall uttrycka, hvilken äfven för hvarje tid främst representerar den allmänna menskliga bildningen. Den Europeiska kulturens historia lärer, att under dess fortgång allt flera nationer framstått såsom jemnlikar i denna representation. Och derjemte har detta s. k. jemvigtssystem tillförsäkrat de mindre nationerna ett jemförelsevis fastare oberoende. Öfverhufvud är detta för den Europeiska kulturen utmärkande; så att man kan anse den menskliga bildningens framsteg bero af mångfalden i de kulturformer, af hvilka den representeras. Sjelfva denna mångfald af former måste medföra det, att differenserna dem emellan blifva mindre framstående. Om man således rigtigt säger, att bildningen hos Europas nationer är gemensam, och fattar denna dess öfverensstämmelse såsom allmän mensklig bildning, så får man å andra sidan icke glömma, att sjelfva differenserna i denna allmänt menskliga bildning ingå såsom lika väsentligt moment; d. ä. denna bildnings högre ståndpunkt i närvarande tid konstitueras just af den större mångfalden af nationela bildningsformer.

Det är detta ändamål, till hvilket hvarje nations lif sträfvar. En nation skall icke blott passivt hos sig upptaga en formerad, redan gifven allmänt mensklig bildning. Den skall utöfva sitt absoluta berättigande, att ur sig bestämma, hvad på jorden skall gälla för rätt eller orätt. Då den så gör, skapar den en ny form för den allmänna menskliga bildningen. Under detta arbete kan en nation icke skilja sig från sin plats i historien, från den tid, den tillhör, från den verldshistoriska tradition, den har gemensam med öfriga samtida nationer, och från beröringen med dessa äfven i fredens värf, i handel och industri, i seder och bruk, i vetenskap, i litteratur och konst. Men den skall äfven från sig afhålla allt fremmande; d. ä. den skall icke låta det mottagna hos sig gälla såsom något i och för sig berättigadt, utan förändra och ombilda det enligt sin egen genius. Den skall? — En nation kan icke annorlunda handla. Ty skulle den afsäga sig sin rol, att fritt bestämma, hvad allmän mensklig bildning är, skulle den upphöra att vara en nation, att

i sig sjelf framställa en egendomlig form af denna bildning.

J. V. S.

Om rättsvetenskapens betydelse.

Studieanteckningar af E. S.

I. Rättsvetenskapens värdelöshet.*

Jurisprudensens, rättsvetenskapens, föremål är det rätta, eller med andra ord de konkreta företeelserna i samfundslifvet: äktenskapet, familjen, egendom, aftal, förhållandet mellan regering och folk samt mellan nationerna inbördes. Medvetandet om det rätta och dess utöfning i handlingen finnes således oberoende af vetenskapen. Denna det rättas sjelfständighet i förhållande till vetenskapen är af högsta vigt och betydelse. Ett folk kan ega bestånd utan den senare, men icke utan det förra. Till en upplysande parallel tjenar härvid språket, hvilket den enskilde kan fullkomligt rigtigt begagna, utan att ens till namnet känna grammatiken, språkets vetenskap. Jurisprudensens uppgift, i likhet med de öfriga vetenskapernas, är: att uppfatta sitt föremål, utgrunda dess begrepp, dess lagar, utreda de enskilda formernas förvandtskap och sammanhang samt sålunda sammanfatta allt i ett enkelt system.

Frågan blir nu: huru har rättsvetenskapen löst denna uppgift, och huru har hon gjort det i jemförelse med de öfriga vetenskaperna? En skenbar tvetydighet visar sig deri, att det rätta, häri olikt t. ex. naturvetenskapernas föremål, innehåller ett moment af vetande. Men detta, eller folkets medvetande om dess rätt, som hänför sig till enskilda fall, har sitt ursprung i känslans dunkla rigioner och utgör, så att säga, en instinktlig takt. Folket har visserligen också sina abstrakta satser i ordspråken, dock utan att vid användandet tillmäta dem någon med vetenskapen jemförbar betydelse. Det kan synas, som om detta moment af vetande i jurisprudensens föremål, borde gifva densamma en fördel framför naturvetenskaperna; ett sådant antagande vederlägges dock af historien. I Grekland voro de öfriga vetenskaperne långt framskridna, under det att jurisprudensen, med undantag af den offentliga rätten, lågo i linda. Denna försummelse i civil- och kriminalrätternas bearbetning, godtgjordes af de romerska juristerne, isynnerhet under kejsartiden. Jurisprudensen vann derigenom ett försteg framför de öfriga vetenskaperna och bibehöll det under medeltiden. Men efter *Baco* försiggick en fullständig förändring. Spekulationens ställande under erfarenheten, ett förfarande, som gifvit den romerska jurisprudensen dess lyftning, omfattades nu jemväl af öfriga vetenskaper. Och se! Upptäckter, framkallande nya upptäckter, erbjödo forskningen ett obegränsadt fält för iakttagelser. Deremot inträdde inom rättsvetenskapen ett stillestånd. Dess begrepp och reglor hafva från denna tid icke vunnit i klarhet och skärpa. Meningsskiljaktigheterna hafva icke minskats, utan fastmer ökts, och då en tvistefråga synes vara afgjord eller bilagd, uppblossar striden oförutsedt ånyo. *Cujacius, Donell, Duaren* och *Hotomann* gälla ännu såsom mönster. Den juridiska litteraturen har icke att uppvisa något, som öfverträffar deras skrifter.

Ofvanstående framställning bör icke förstås såsom ett misskännande af eller såsom ett tadel rigtadt emot rättsvetenskapens idkare. Orsaken till det antydda förhållandet måste ligga i något inom sjelfva föremålet, menniskoandens ansträngningar hämmande motstånd.

Vid begrundandet häraf, kan först och främst icke förbises föränderligheten inom

* Se von Kirchmann Die Werthlosigkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft. Berlin 1848.

de naturrättsliga förhållanden, hvilka utgöra jurisprudensens föremål. Sol, måne och stjernor lysa i dag, såsom för årtusenden, rosen doftar ännu såsom i eden, men rättsförhållandena hafva emellertid oupphörligt förändrat sig. Äktenskapet, familjen, egendomen och staten hafva genomgått mångfaldiga förvandlingar, kända under benämningarne fortskridande och utveckling. Detta mensklighetens företräde, framför de öfriga varelserna, att kunna omgestalta sina förhållanden, hämmas af den positiva lagens bestämningar, hvilka, på sätt antydts, giltiga för en viss tid, sträcka sitt inflytande utöfver densamma och dervid, så att säga, tränga sig mellan det rätta och vetenskapen. Då den positiva lagen, efter långvariga ansträngningar, uppfattat en af lifvets företeelser, försiggår deri redan en omgestaltning. Rättsvetenskapen liknar härvid vandraren i öknen, för hvars blick hägra blomstrande trädgårdar och böljande sjöar, hvilka om aftonen äro lika aflägsna som om morgonen. Sedan *Göthes* tid har mycket blifvit förbättradt; men det af hans Mephistopheles uttalade hån har dock ännu tillämplighet. Å andra sidan motsätter sig rättsvetenskapen förändringar i den positiva rätten, emedan hon sjelf derigenom rubbas; och vid en eftergift, underlåter rättsvetenskapen icke att intvinga de nya daningarne i gamla former. Redan de romerska juristerne ådagalade detta i sina *actiones utiles*, *qvasi delicta, qvasi contractus*, och *qvasi possessio*; med ett ord, genom modellerandet af en nyare tids friare anda efter gamla mönster.

Genom rörligheten i föremålet är rättsvetenskapen öfverhopad med en tung ballast af historiska fakta, hvilkas förvarande och ordnande upptaga en stor del af de bästa krafterna, under förbiseende af att rättsförhållandena, som efterträdt hvarandra, icke uppstått ur hvarandra, utan att ur lifvets konflikter. Endast det bestående och närvarande är derföre fullt berättigadt. Det förgångna har endast värde, såsom medel att förstå och beherrska det närvarande.

Fortsättes jemförelsen, så visar sig i jurisprudensens föremål en ytterligare egenhet, bestående deri: att det rätta är icke allenast vetande, utan jemväl känsla: att jurisprudensens föremål tager i anspråk icke allenast hufvudet, utan jemväl hjertat. Ett så inveckladt förhållande är okändt för de öfriga vetenskaperna. Huruvida ljuset fortplantar sig genom en vågformig eller rätlinig rörelse hos ett fint medium: huruvida förstånd och förnuft böra uppfattas tillsamman eller särskiljas: huruvida fjerde gradens algebraiska eqvationer kunna direkt lösas eller icke, äro allt intressanta frågor, men de hänföra sig icke till känslan. Svaren, huru de ock utfalla, äro välkomna, blott de utgöra sanningar. Inom rättsområdet deremot, hvilken förbittring, hvilken lidelsefullhet och hvilken partiskhet blandar sig icke här i uppsökandet af det sanna. Den offentliga rätten är deraf genomträngd: Parlamentarisk styrelseform eller icke? Pressfrihet eller censur? Judarnes emancipation? Prygel såsom straffart? Likaså i privaträtten: Tillåtligheten af äktenskap mellan kristna och judar? Skälen för beviljandet af äktenskapsskilnad? Fideikommissinstitutionens tidsenlighet? Jagträttens helgd? Qvinnans myndighet? Framställ dessa frågor till diskussion, och se huru bröstet höjer sig och blicken flammar upp. Innan den vetenskapliga undersökningen ens börjar, har känslan redan afgifvit sitt svar. Men känslan är icke sanningens kriterium; ty hon är beroende af tillfälligheter: uppfostran, vanor, sysselsättning och temperament. Dagens stora frågor blifva derför partistridigheter. Och om sanningen upptäckes, låta passionerna henne icke förnimmas eller komma till giltighet. Tiden, med dess lugnande inflytande, måste först hafva framskridit, innan vetenskapen kan fritt förfoga om sanningen; tyvärr ofta för sent! Det finnes en egendomlig hithörande institution,

nemligen censuren, hvars egentliga grund och botten är rättens förbindelse med känslan, hvarigenom censuren är otillgänglig för alla vetenskapens slående bevis om nödvändigheten att gifva rum åt tanken och förnuftet. Angrepp mot gammal, kärvorden sed, mot den såsom helig ansedda rätten upprör känslan. Makten underlåter dervid naturligtvis icke att framträda med yttre skydd. Naturvetenskaperna hafva det sköna privilegium att skydda sig sjelfva.

Jemförelsen af vetenskapernas objekter med andra leder till insigt i en ytterligare egendomlighet hos det rätta, hvars följder öfvergå, hvad härintills anförts: nemligen att den positiva lagen innefattar vara och veta och således berör det rätta och vetenskapen. Alla vetenskaper hafva lagar. Lagarna äro deras högsta mål. Alla vetenskaper hafva, under tidernas lopp, haft jemte sanna jemväl origtiga lagar; men det osanna och irriga i dem har blifvit utan inflytande på deras föremål. Annorlunda förhåller det sig med den positiva lagen. Begåfvad med makt att göra sig gällande, omfattar hon, utan afseende på sanning eller villfarelse sitt föremål och förtrycker detsamma. Härmed förnekas icke nödvändigheten af det naturligt rättas fixerande i den positiva lagen. En högre kultur, arbetets fördelning, förhållandenas förveckling från deras ursprungliga enkelhet, behofvet af fasthet och säkerhet hafva hos alla historiska folkslag framkallat den positiva lagen, utan att densamma derför alltid utgjort en välgerning. Menskligheten kan, i sökandet efter sanning, råka på irrvägar. Hvarje positiv lag borde öfverensstämma med naturrätten. Men en stor del af de positiva lagarna hörrör från en tid, då vetenskapen ännu icke hade tillvaro. En annan del har försmått vetenskapens anvisningar, upplysningar och biträde. I följd deraf innehåller den positiva lagen blandvis sanningar och villfarelser, som alstra och underhålla kampen och lidandena i lifvet. Och des lagen hyllat och upptagit sanningar, är formen eller uttrycket ofta origtigt eller bristfälligt. Lagen är uppfyld af motsägelser och otydligheter samt mellanliggande luckor. I den mon, som den naturliga rätten vinner erkännande och insteg, förändra lagens stelnade sanningar sin natur; men vid upphäfvande eller förändrande af lagarne uppstå flera svårigheter. De oundvikliga, förberedande öfvergångsstadierna lemna åt en obestämd framtid afgörandet af vigtiga frågor, som egentligen icke skulle tåla uppskof. Den positiva lagen, som är abstrakt och för sin oundvikligt nödvändiga enkelhet icke medgifver upptagandet af lifvets mångfald, vexlingar och skiftningar, innehåller en mängd godtyckliga bestämningar. Exempelvis: tidpunkten för inträdande myndighet, preskriptionstiden för klandertalan, straffskalan, summa apellabilis. Bärande pregeln af stiftarens vishet, kan dock lagen blifva ett vapen i handen på det lidelsefulla förtrycket.

Det är dylika betraktelser, som ligga till grund för *Savignys* bekanta yttrande: att vår tid saknar kallelse till lagstiftning. Men om man också beredde sig dertill i tusen år, qvarstå dock de oundvikliga och oöfvervinnerliga svårigheterna. Det högsta beröm man kan tillägga denne stora vetenskapsman är: att han icke begagnade sig af den i hans hand anförtrodda lagstiftande makten.

Om den naturliga rätten får af den positiva lagen vidkännas många förödmjukelser, så är jurisprudensens lidande icke mindre. I stället för att vara en sanningens prestinna, är hon förnedrad till en tjenarinna åt oförståndet, villfarelserna och passionerna. I stället för det eviga och absoluta, som borde vara hennes föremål, får hon sysselsätta sig med det tillfälliga och bristfälliga. Henne åligger skolmästaretjensten: att förklara och förtydliga. Det finnes fall, der det skulle behöfvas af lagstiftaren endast tre berigtigande ord, i stället för hvilka jurisprudensen framräcker

digra böcker. Såsom ett bevis, hvad vigt och värde de litterära fejderna hafva för den praktiska åskådningen, må omnämnas, att frågan, om i *culpa* finnes två eller tre grader, varit under århundraden ett tvisteämne bland juristerna.

Hvarje tid har sina rättsfrågor, som ingripa i nationernas lif. Än beröra de familjen, än gälla de förhållandet mellan kyrkan och staten, än den senare särskildt, än ståndens undantagsförmåner och företrädesrättigheter, än de internationela förhållandena. Den stora massan, i början villrådig, vänder sig frågande till vetenskapen, väntande lösningen derifrån; men nu visar sig i full dager vetenskapens vanmakt, emedan hon aldrig förstår det närvarande. Och då frågan derigenom faller i händerna på partier, har hon, i stället för en småningom skeende naturlig utveckling, att genomgå lidelsernas irrvägar och okunnighetens omvägar, innan hon når sitt mål. Alla folkslags historia innehåller ojäfbara vittnesbörd härom. De romerska juriserna, försjunkna i bearbetningen af privaträtten, kommenterade med samma lugn och samma grundlighet kejsartidens despotiska konstitutioner, som republikens frihetsandande lagar. Kristendomens utomordentliga inflytande på de privaträttsliga förhållandena uppfattades icke af de romerska juristerna. I fråga derom är *Justinianus*, den ovetenskaplige lagstiftaren, dem vida öfverlägsen. Sålunda var det han, som införde och giltiggjorde *bona fides* i häfd. Emellertid väckte förbudet mot kommentering af hans lagar, för att skydda dem från att blifva upplösta i resonnementer och derigenom oigenkänneliga för folket, juristernas medömkan och löje. Då reformation hade upphäfvit och tillintetgjort den gamla kyrkoförfattningen och det gällde att utfinna och gestalta rättsförhållandena mellan de protestantiska furstarne och kyrkan, att bestämma vidden af församlingarnes delaktighet i kyrkostyrelsen, då förblef rättsvetenskapen stum, öfverlemnande åt furstarne och reformatorerne att leta sig fram bäst de gittade. Af denna vetenskapens försummelse har härrört mångfaldigt ondt och mycket lidande.

Vid en äfven flygtig blick på lagskipningen visar sig, att äfven den lärde juristen icke omedelbart vet, hvad i ett visst förekommande fall är rätt, ehuru det borde vara inskrifvet i hvar och ens bröst. Efter att hafva rådfrågat lagböckerne och deras kommentarier, afgifves svaret, såsom resultat af en invecklad differentialkalkyl. Hvad sålunda i första instansen med lärdom och skarpsinnighet förklaras vara rätt, blir i andra instansen, genom en lika lärd och skarpsinnig tolkning orätt. I tredje instansen kan det förmenta orätta åter upphöjas till rätt. Genom en sådan osäkerhet undergräfves hos folket medvetande om och aktningen för det rätta. Vädjandet till domaremakten blir en spekulation, som kan lyckas eller misslyckas. Att härvidlag föreslå ett folk, som eger utbildade positiva lagar samt en med frikostighet aflönad domarekorps, inrättandet af förlikningskomitéer för tvistemål, är en kolossal ironi eller naivetet. Det senare, då förslaget hyllas af jurister. Tala deremot med juristerna om decentralisation och om jury, och de skola icke underlåta att förklara alltsammàn för ändamålslöst, oförnuftigt och opraktiskt. Ett folk måste veta, hvad som är rätt, äfven i enskilda fall, och med tillgifvenhet betrakta och omhägna sin rätt. Upphäf dessa momenter, och i stället för en lefvande rätt, framstår ett stort konstverk, som nu blir ett visst stånds uteslutande egendom. Detta följer af sakens natur och bekräftas af historien. Då råkar vetenskapen i motsägelse med sig sjelf. Hon ville endast begripa sitt föremål och hon sönderkrossar det. Följderne äro utomordentliga. Vetenskapen saknande naturlig grund, råkar lätt på grubbleriets och sofisteriets afvägar och omsnärjes derunder af parasitiska slinger och klängvexter, innehållande den ena subtiliteten inom den andra.

II. Rättsvetenskapens apologi.*

Vetenskapen är det omedelbara lifvets medvetande af sig sjelft. Då det omedelbara lifvet väckes ur sin dvala, blifva dess sammanhangslösa skapelser och bilder länkar i en kedja. Härvid framstå tvenne kategorier: menniskoanden, i och för sig, jemte dess daningar utöfver naturen: och naturens reflex i menniskoanden, eller menniskoandens uppfattning af naturen med dess fenomen. Formell är vetenskapen system, eller med andra ord: ett organiskt inbegrepp af sitt föremål.

Kan mellan vetenskaperna, efter deras föremål, ett företräde ega rum och hvari består detsamma? Vetenskapen, som sysselsätter sig med ett liflöst föremål, eller hvars föremål har endast ett medelbarligt lif, står hon högre än vetenskapen, hvars föremål icke begränsas af ändligheten, af tid och rum, hvars föremål, äfven under föränderlighet, bibehåller sin enhet? Vetenskapen, hvars uppgift det är att begripa och omfatta sitt föremål, är det henne tillåtet att meddela detsamma ett högre lif, en ädlare gestalt, eller är det en förtjenst att betrakta ett föremål endast af nyfikenhet, obekymrad om detsamma fortlefver eller icke?

Oaktadt den oföränderlighet som herrskar i naturen, i motsatts till den oupphörliga föränderligheten inom andens område, äro företeelserna i den förra mindre kända och motsvara sammanfattade mindre begreppet af system. Naturvetenskaperna äro grundade på tillfälliga upptäckter, hvilka oförutsedt kunna rubba en såsom fullt giltig antagen uppfattning af fenomenerna. I motsatts härtill hafva de vetenskaper, hvilkas föremål äro anden och dess skapelser, ett mer varaktigt och utbildadt system.

Tillvaron af vexelverkan emellan subjekt (vetenskapen) och objekt (föremålet) kan ej förnekas. Äro icke en stor del af företeelserna i vårt lif vetenskapliga resultat eller vetenskapens produkter. Och om icke så vore; hvad är vetenskapens syfte och ändamål? Har kanske menniskoanden genom vunnen kännedom om sig sjelf och de för hennes väsende gällande lagar icke undergått förändring i sitt uppfattnings- och föreställningssätt? Andens lif, berördt af vetenskapen, stegras och omgestaltas. Naturen deremot förblir likgiltig för de vexlande systemer, i hvilka hon tid efter annan iklädes. Det är en obestridlig sanning, att: "vexten blomstrar och djuret lefver obekymrade om fysiologin uppfattat deras väsende och krafter."

I öfverensstämmelse med det tidigare anförda, bör jurisprudensen uppfattas såsom systematiseradt medvetande af, eller vetenskap om det rätta. Hvad är rätt? Svaren härå från Ulpianus till och med Hegel äro mer eller mindre otillfredsställande. Om jurisprudensen uttömmande kunde besvara frågan i dess helhet, skulle hon stå högre än någon annan vetenskap. I de öfriga vetenskaperne inom andens område: teologin, filosofin och historien, äro emellertid ofullständigheterna och motsägelserna större än i jurisprudensen. Icke ens de högt beprisade naturvetenskaperna hafva löst gåtan: hvari består den absoluta makt, som sammanfogar de ändliga företeelserna till en orubblig, oföränderlig nödvändighet? Dessutom är jurisprudensens föremål icke det absolut rätta, utan det rätta, sådant det gäller i de positiva lagarne, antingen under den korta tiden af en menniskoålder, eller under hela perioder af nationernas och menniskoslägtets lif; hon kallas ock derför lagfarenhet. Det absolut rätta uppenbarar sig visserligen i hvarje af de ändliga företeelserna, dock icke i subjektiva hugskott, utan såsom en, ur folkandan, vid en viss gifven tidpunkt till följd af samverkande

---

* Se **Retslag**, Apologie der Jurisprudenz. Berlin, 1848. **Stahl**, Rechtswissenschaft oder Volksbewusstsein? Berlin, 1848. **Schönstedt**, Die Bedeutung der Jurisprudenz als Wissenschaft. Magdeburg, 1848.

Litteraturbl.

orsaker, framträdande logisk nödvändighet, hvari ingår såsom faktor menniskonaturens beskaffenhet. Benämningen naturlig rätt häntyder härpå och är liktydig med absolut rätt. Jurisprudensen, som således omfattar jemväl det absolut rätta, för så vidt detsamma vunnit giltighet, jagar icke efter en fantom, men är medveten af ett ideal. För att förstå det närvarande, förvarar och rådfrågar hon det förflutna. I det hon vidhåller den historiska kontinuiteten, visar det sig, huruvida och på hvad sätt det gällande rätta närmar sig det naturligt eller absolut rätta. Sålunda har qvinnan, ifrån att hafva varit ofri, genom kristendomen, som tilldelar hvarje mensklig varelse ett värde, hvilket i och för sig bjuder aktning, efterhand tillerkänts de rättigheter, hvilka bestämma hennes ställning i samhället. Den gamla satsen: "i naturen gifves intet språng", har sin tillämplighet jemväl på rättsvetenskapen, i hvilken hvarje daning eller företeelse utgör en utveckling från något föregående, på samma sätt som blomman framgår ur knoppen och denna engång varit ett frö. Äfven då med upphäfvande af en rättsgrundsats giltighet, dess motsatts omfattas, har den senare sammanhang med den förra. Döden utgör jemväl här icke en förintelse, utan ett stadium i tillvaron.

Af samtliga vetenskaper ingriper ingen så mäktigt i det praktiska lifvet som jurisprudensen, isynnerhet i lagstiftningen, som, såframt den vill undvika godtycklighet och tyranni, icke kan undvara den vetenskapliga framställningen af sakförhållandena. Att utan juridisk insigt och bildning tilltro sig lagstiftarekallet, är en förmätenhet, som "historien, den yttersta domen", icke lemnar obestraffad. Med förbigående af, hvad härom kunde vara att säga, må endast antydas, hurusom den lagstiftning, som fortfar att utgöra en förebild, tillkom såsom resultat af hvarje tidsålders högsta rättsmedvetande. Icke allenast *populiscita, plebiscita, senatus consulta,* utan jemväl *prudentum interpretatio* hörer till romerska rättens hufvudkällor. Den romerska rättens mest framstående karakter är den naturliga rättens genom vetenskapen skedda förmedling med den positiva rätten.

Det fanns en tid, då man af brist på historiskt sinne, vilseledd genom en ensidig uppfattning af den Justinianska lagstiftningen och förbiseende folklifvets, sedvänjornas och vetenskapens mäktiga inflytande, ansåg det rättas tillkomst vara en produkt endast af lagstiftningen. Dessa irriga åsigter, mot hvilka främst *Montesquieu* vände sig, bekämpades och gendrefvos sedermera af *Hugo.* Nu deremot har man öfvergått till den motsatta ytterligheten, i det man tillägger lagstiftningen alltför ringa inverkan å rättsdaningen. Påståendet att det rätta alstras småningom och omedvetet i folket, innefattar nemligen såtillvida en origtighet, att det är folkets bestående förhållanden, som småningom förändra sig, hvarur uppstår behofvet af nya rättsbestämningar, hvilka derefter afsigtligt och i fullt medvetande af sin tidsenlighet framträda.

Huruledes den Justinianska lagstiftningen utgör till en stor del kompilationer ur juristernas skrifter, behöfver icke omnämnas. Förbudet mot kommentering var derför i sanning löjligt, såsom vittnande om maktfullkomlighetens anspråk på ofelbarhet. Vid förebråelsen mot de romerska juristerna, att hafva med samma grundlighet och lugn kommenterat republikens frihetsandande lagar som kejsartidens konstitutioner kan genmälas: att "endast det bestående och närvarande är berättigadt". Och om denna ursägt icke godkännes, måste man vädja till historien, som afgifver följande domslut: under ett allmänt sedeförderf, bevarade de romerska juristerne sin moraliska värdighet, härflytande ur den sjelfständighet i karaktären, som rättsvetenskapen förlänar sine sanne och tillgifne idkare; hvarföre hon också från motsatta sidor ej allenast icke värderas, utan jemväl förhånas och förkättras. Orsaken hvar-

före juristerna under reformationen afhöllo sig från att deltaga i ordnandet af den protestantiska kyrkans angelägenheter var, att reformatorerne, hvilka till en början synbarligen sträfvade att skilja kyrkan från statsorganismen, afböjde juristernas och satsmännens inblandning, men sedermera förbehållslöst öfverlemnade *jus episcopale* till högsta verkställande makten, hvarefter de ännu gällande kyrkoordningarnes grundsatser tillkommo och utbildade sig. Den skottska kyrkan, som genom frisinnighet afvek från de öfriga, har haft att utstå mycken förföljelse och mycket lidande.

Det har blifvit sagdt att, då det rätta såsom jurisprudensens föremål innehåller ett moment af vetande, är jurisprudensen antingen icke, hvad hon föreger sig vara, eller ock öfverflödig, emedan folket jurisprudensen förutan har såväl tillräcklig kännedom om sin rätt, som ock nödig insigt i lagstiftningen. Härvid bör icke allenast anmärkas, att "känslan icke är sanningens kriterium", och att uttrycket instinktlik takt är alltför sväfvande, för att tillerkännas någon afgörande betydelse — utan jemväl påstås, att endast vetenskapen, såsom en total uppfattning, eger kännedom om det i folkmedvetandet lefvande rätta, eller med andra ord, att folket endast i vetenskapen har ett allt omfattande medvetande af det rätta; ty vetandet framstår ur det logiska tänkandet. En bekräftelse härå är, att vetenskapen upptager de i lifvet tillföljd af en högre lag kämpande motsatserna: åtrån till förändring, framåtskridande, samt den bevarande och betänksamt återhållande kraften, hvarmed förbinder sig tillgifvenheten för gammal god sed och vördnaden för lagens helgd.* Att juristerna, utan att vara vedersakare till det nya, då det förtjenar godkännas, icke förneka den bevarande och återhållande kraftens stora vigt och betydelse i samhället, borde från denna synpunkt icke förtyckas.

Genom omförmälde motsatsers tillvaro, förfaller betydelsen af tillvitelsen, att jurisprudensen blandvis innehåller sanningar och villfarelser (någonting som dessutom vidlåder alla ändliga förhållanden) ty så snart villfarelsen blottas, gör sig sanningen med oemotståndlig makt gällande. På grund deraf eger hvarje tidsålder en berättigad kallelse till lagstiftning.

Den positiva lagen tränger sig icke emellan den naturliga rätten och vetenskapen, utan är grundad å den förra samt utvecklas, förfullständigas och belyses af den sednare, hvilket så mycket mer är nödigt och behöfligt, som den positiva lagen, i följd af sin abstrakta form måste undvika all kasuistik Bestämningarne i den positiva lagen om preskription, myndighetsålder, strafiskalan, m. m. d. äro antingen vetenskapliga resultat eller hafva framgått ur tingens natur och förhållanden. Preskriptionstiden motsvarar en menniskoålder. Myndighetsåldern inträder, då den personliga utvecklingen i allmänhet mognat till en sjelfbestämning, som måste respekteras. Straffskalan är lämpad efter nationernas uppfattning af brottens relativa grofhet.

Vid erkännandet: att den naturliga rättens fixerande, i den positiva lagen, är hos alla historiska folk en nödvändig följd af högre kultur, arbetets fördelning och förhållandenas förveckling, behofvet af fasthet och säkerhet, utan att lagen derför alltid är en välgerning, emedan menniskan vid sökandet efter sanning kan råka på irrvägar — bör slutsatsen få följande lydelse: lagen, äfven den ofullständiga, är i samma mon en välgerning, som civilisationen har företräde framför barbariet, ett ordnadt rättsförhållande framför styrkans rätt. Vill man ändamålet, måste man ock vilja medlen. Till dem höra: kauteler och formaliteter,

*) Censuren härstammar icke från jurisprudensen, utan från katholska kyrkan, som icke tål afvikelse från faststälda trosnormer. Vid Tridentiska mötet, år 1546, blef censuren upphöjd till kyrklig statsinstitution. I England med pressfrihet och en lagstiftning, som utgår från folket, vidhänger detsamma med större pietet än någon annan nation sina seder och lagar, äfven dem, som för fastlandets folk synes vidunderliga.

hvilka så att säga sammanfoga rättsförhållandena och gifva dem konsistens: samt domstolar och processordning, hvarigenom den positiva lagens bestämningar kunna förverkligas.

Såsom ett bevis på det sväfvande i rättsförhållandena, äfven under den positiva lagens herravälde, framhålles den bristande öfverensstämmelsen i lagens tolkning, hvarvid med tystnad förbigås: hurusom af rättsförhållandena, sådane de ega tillvaro i samhället, den obetydligaste del blifver föremål för domstolarnes bestämmanden och att, i och för rättsfrågornas mångsidiga skärskådande och frigörelse från en individuel uppfattning, flera instanser äro inrättade; i följd hvaraf de i domstolen uttalade olika åsigterna äro ganska naturliga och således öfverhufvudtaget tadelfria, såsom vittnande om bemödandet att förverkliga det rätta. Der öfverensstämmelsen i domsluten kunde och borde vara större, är felet icke att sökas i lagarne, utan i ett ytligt studium af dem: i likgiltighet för upprätthållandet af domaremaktens anseende: samt slutligen i bristande samband mellan juristerne för utbyte af insigter och åsigter.

Vid bestämmandet af, hvad som i det enskilda lifvets mångfald och vexlande företeelser är rätt, subsumeras de faktiska förhållandena under den positiva lagens, från en allmän omfattande synpunkt, abstrakta reglor, eller ock bildas slutsattsen genom en analogi. Detta förfarande, som icke utan skäl förliknats vid en mathematisk kalkyl, innefattar en lagstiftning in casu, hvarvid vetenskapens höga betydelse och ansvarsfulla värf, genom henne åliggande närmare utredning af begreppen samt framställning af den positiva lagens mening, visar sig i en omisskännelig klarhet. Derigenom att vetenskapen i sin tolkning icke förbiser det naturligt rätta, giltiggör sig i domslutet begreppet billighet, (bill = lex in casu), hvilken liksom ett frö vexer till sed och mognar till lag, sålunda fulländande ett organiskt kretslopp, hvars pulserande lif befrämjas genom offentlighet i domstolarnes förhandlingar.

Cujacius', *Donells*, *Duarens* och *Hotomans* personliga förtjenster äro stora, men i kunskaper och insigt öfverträffas de af nyare tiders rättslärde. Behöfva här nämnas *Malblanc*, *Thibaut*, *Hugo*, *Savigny*, *Blackstone*, *Coccey* och *Melleville*. Genom dem samt flere andra vetenskapens heroer, hafva icke allenast begreppen blifvit närmare bestämda och framstälda med ökad klarhet, utan jemväl systemet, genom ämnenas naturliga gruppering, nått en högre utveckling. Och sedan vetenskapen numera vunnit i sjelfmedvetande och sjelfkännedom, genom att, i de utmärkta encyklopädistiska arbeten, hvilka utgöra våra dagars ära, beskåda sig, liksom i en spegel, skall hon framstå "strålande af evig ungdom, goda gudars gåfva."

Hvad en liten planta förmår *.

I fordna tider, för länge längesedan, funnos, om man får tro de lärda, vidsträckta, spegelblanka insjöar i det inre af Irland, der man numera förgäfves söker sådane. Medlersta delen af Irland hvilar på en fast kalkgrund, som bildar höjder och dalar af mångvexlande former, ifrån Irländska kanalen till Atlantiska hafvet. Hvarmed denna kalkstensgrund nuförtiden är betäckt skola vi snart få se. Låtom oss först kasta en blick på landet, sådant det var för länge förgångna tider sedan, så vidt sådant är möjligt med ledning af den ringa kännedom vi hafva derom.

Först — om vi gå tillbaka några tusende år — se vi, väljande vår ståndpunkt t. ex. på Kildare, långa rader af kullar dragande sig åt nordvest, och på dessa kullar tjocka skogar af ek, bok, alm, ask

* Öfvers. ur Households Words af L.

och furu. Dessa skogar äro hemska tillhåll för vargar. I dalarne ligga friska, grönskande betesmarker mellan täcka insjöar, och här ser man boskapen betande om dagen och svinhjordarne om aftnarne kommande tillbaka från skogen, för att tillbringa natten i närheten af menniskoboningar. Dessa boningar likna ett slags fyrkantiga packlårar, öppna på en sida. De äro bygda af ekbjelkar eller tjocka plankor, med platt tak och ett slags mellantak, som delar det nio fots höga huset i två rum med en höjd af omkring fyra fot hvardera. Spikar kände man då ännu icke till, utan alla hål och spanter gjordes med en stenmeissel, och timret inpassades så att alltsammans bildade en stark låda af tolf fot i qvadrat, der folket kunde sofva och finna skydd mot oväder och köld. Till kök voro dessa kojor icke lämpliga, hvarföre vi kunna se en liten gångstig, belagd med stenar, leda från boningshuset till en bakom detsamma belägen plats, der vi se rök uppstiga.

Detta ställe är den husliga härden, som består af sandstensflisor, omsorgsfullt lagde på hvarandra. Der brinna som bäst stora, ohuggna trädklabbar, och i askan rostar man, om vi icke misstaga oss, ollon, kastanier och åtskilliga slags rötter. Hvilken mängd af nötskal här ligger kringströdd!

Det är redan sent på hösten, och folket tyckes hafva brådtom att få det besynnerliga arbetet färdigt, hvarmed de hålla på midt i sjön. Hvad månne de väl hafva för sig, dessa underliga småvexta menniskor med sina små hufvuden och sina kläder af djurhudar löst bundna omkring dem, och sina hamrar, bestående af stenar med något tillfälligt hål, i hvilket de stuckit ett trädskaft? Se på de der två, som skjuta ut sin båt, om man så får kalla det, som består endast af ett öfver en trädram utspändt skinn. De likna ett par hexor sittande i ett såll, under det de glida öfver den spegelblanka vattenytan. Hvad är väl deras afsigt? Äro de bäfrar, som bygga sig en dam? De drifva in pålar i sjöbottnet och tillsmeta mellarrummen med lera. De hålla verkligen på att göra en holme, — och der se vi en annan konstgjord holme, och längre bort mot norr upptäcka vi en tredje midt i floden. Sedan de drifvit in sina pålar i en ring och tillsmetat fogningarne väl, börja de att ösa ut vattnet från den sålunda bildade dammen, och fylla den med stenar, trädstycken och lera, tills de fått sig en hög och torr holme. Besynnerliga menniskor! De hafva ju kullar och grönskande ängar fullt upp på fasta landet. Men — vintern instundar, och de frukta för vargar om natten och måhända fiender om dagen, och draga sig derföre undan till sina oåtkomliga fästningar. Se, huru de slå sig ner på sin holme, med allt sitt bohag och båtarne upphängda på påländarna till torkning.

Hvad hör jag? Musik? Ett festligt tåg! Antingen är det ett bröllop eller någon kunglig fest eller dylikt. Hvilken rikedom på gnistrande guld! Se på dessa diademer af guld och dessa besynnerliga runda guldplåtar, stora som flata handen, slutande sig tätt intill kindbenen. Tycker du ej att det är en ståtlig hufvudprydnad? Så är äfven den vridna kransen af guld kring männernas hufvud och medja. Dessa prydnader, som likna cymbaler eller turkiska bäcken, hängande kring deras hals, och de tunga massiva ringarne af samma form på deras fingrar, och nackplåtarne,— alla dessa kunna vara bra nog att visa, huru mycket guld menniskorna kunna hänga på sig, men ingalunda äro de smakfulla. Men du ser, att dessa menniskor känna till åtminstone *en* metall. Känna de då ej flera? Ja väl! Denne man har ju ett svärd — af brons — ett dylikt som de gamla Grekernas. Eggen på deras brons håller väl icke att hugga eller såga träd, tänker jag, men den kan tillfoga rätt aktningsvärda sår i en strid man mot man. Har icke den lilla gossen der borta också ett dylikt svärd, som han svänger öfver sitt hufvud? Nej,

det är ju blott en leksak — ett trädsvärd. — Nu begynna de sin festliga måltid. Från spetten lösas hela oxar och hjortar, som sprida sina aptitliga ångor vida omkring. Hvem skulle väl hafva trott, att doften deraf skulle räcka våra näsor efter så många förflutna sekel? Skada dock att de icke hafva något salt, men de tyckas allsicke sakna det. De skulle icke behöfva söka det alltför långt, om de blott skulle hafva behof deraf. Hör! huru de vilda djuren tjuta i skogen, när aftonvinden bär till dem de ångande dofterna och eldarne från holmarne kasta sin röda glans vidt och bredt öfver den lugna vågen. Man kan vid detta sken se, huru gästerna göra rent hus och kasta alla ben och qvarlefvorna af måltiden i sjön öfver pallisaderna. Detta är obestridligt en fördel af att bo på en konstgjord holme, men jag fruktar att då och då äfven nyttigare saker — husgeråd, verktyg, vapen, kanske äfven en och annan person — händelsevis kunna halka öfver pallisaderna och gå till botten.

Blicka uppåt och skåda denna långa rad af flyttfoglar, som styra sin väg mot söder och ännu länge kan skönjas mot den klara aftonhimmeln. Lyssna på svanornas sång i den säfbevuxna viken. Hör du korpens nattliga skri genljuda från den dunkla skogen. Titta in i busksnåren, så får du se otaliga rådjur hvilande i de vissnade ormbunkarne. Förunderligt, att de kunna sofva, då de veta sina fiender vara så nära! Men hvad är det, som kommer marken att gunga, liksom under stegen af en jätte? Är det då icke verkligen en jätte med en hel fura i handen, framskymtande öfver kullen? Nej, det liknar ju snarare en ståtlig ek med sina hundrade krokiga grenar, långsamt vandrande mot stranden. Himmel och jord, hvilken varelse! Det är urverldens jätte-elg, bredvid hvilken den största oxe ser ut som en hund och rådjuren som små möss. Den kastar sin skugga långt ut öfver sjön, då den böjer sitt stolta hufvud för att dricka, och fiskarbåtarne draga sig till andra stranden vid dess åsyn.

Men det var någonting mycket litet, till utseendet helt obetydligt, jag egentligen ville visa dig. Är det väl ormen, som döljer sig under de fallna löfven, eller...? Nej, det jag nu vill visa dig dväljes i vattnet. Är det då laxen, som kommen från hafvet lurar i sitt sandiga gömställe i skygd af flodstranden? Är det...? Intet af detta; det är ett mycket litet föremål, som framskrider mycket långsamt, men hvars bestämmelse är att öfverlefva och begrafva alla de lefvande varelser vi just nu hafva sett, och icke blott dem utan äfven deras efterkommande, ja tillochmed dessa tusenåriga ekar, som nu så stolt resa sig på kullarne. Och hvilket är då detta lilla föremål? Endast denna lilla, obetydliga vext, denna späda planta, som barnet med trädsvärdet skulle kunnat upprycka med roten, denna mossart, som kallas sphagnum! Låt oss följa med dess utveckling under en tidrymd af omkring två- eller tretusen år —, om du icke har något deremot.

Så liten och anspråkslös denna mossa än synes vara, se vi dock huru den tillvexer och gör synbara framsteg. Här såg den dagen — här hvarest sjöfogelboet hindrade rännilen att utgjuta sig i viken. Här uppspirade den först, och se nu huru dess sirliga väfnader spridt sig öfver strandens grönska, och huru den smyger sig allt längre långsmed insjöns rand och tillochmed ett godt stycke utmed dess botten. Nu börjar den dämma och suga i sig de mindre af insjöns vattentillflöden. Snart omgifver den redan helt och hållet insjöns vatten likt en svamp. Genom att uppsuga dess tillflöden och samtidigt inkräkta på dess bädd svälter den småningom ut hela insjön. Se, på ett halft århundrade har den sistnämnde blifvit ögonskenligen mindre, och i stället för den fina, glittrande sanden och kiselstenarne, som betäckte dess stränder, och gaf dem ett så trefligt utseende, se vi

nu en rand af svampaktig grönska, hvilken man icke mer kan beträda. Der borta är dock en naturlig brygga — ett kullfallet träd. Äfven denna brygga skänkte oss den lilla mossan. Denna idgran stod ännu fast och stark för några år sedan. Men vattnet tärde sålänge på dess rötter, tills de gåfvo vika och trädet störtade af sin egen tyngd. Ja, jag lofvade dig att mossan skulle begrafva allt under sig, och du ser nu, huru den kryper upp på den fallna granen och nästlar sig in bland dess grenar. Huru mycket tror du väl den vexer om året. Halfannan tum. Nå då skall den stackars granen snart fullkomligt betäckas deraf och för alltid undandragas menniskors blickar? Åh nej! Vi skola nog få återse den. Tålamod blott! Men ännu ser jag inga kullfallna ekar. Vänta blott; deras tur kommer nog. Deras rötter likna icke granens eller andra obetydligare träds; de stå säkert och fast med sina rötter hvar och en i sin lilla jordkulle af grof sand och på fast grund och kunna ännu en tid bortåt motstå mossan.

Men hvad skall det blifva af hela trakten, om mossan obehindradt får sprida sig sålunda? Den har nu redan höjt sig öfver insjöns yta, och drifver undan vattnet, som icke får något aflopp och förvandlar trakten vida omkring i ett sumpigt träsk. Den sammetslika mattan har redan nått pallisaderna och skall snart betäcka hela den lilla konstgjorda holmen, utan att någon skall söka hindra det, ty stället har redan länge varit öfvergifvet, emedan ingen numera kan komma dit eller dän annorlunda än öfver den falska gungande flyn, som hvarken är land eller vatten. Den lefvande mattan kryper snart öfver den grönskande hagen, der boskapen plägade beta. En del af denna urgamla, besynnerliga boskap försöker ännu, ovillig att afstå sina gamla betesplatser, att der mätta sin hunger, men se der! — der sjunker ett af de stackars djuren ner i gyttjan, för att aldrig mer uppstiga. Det lät narra sig af grönskan på denna kulle och anförtrodde sin tyngd deråt, men den gröna mattan brast under dess fötter och neråt bar det — allt djupare ju mer det ansträngde sig att komma upp ur den bruna pölen, tills den svarta gyttjan slöt sig öfver dess hufvud. Men — tycker du icke att den väldiga eken svigtar? Se dit! nu störtar den med brak och sjunker med ett plumsande ljud ned i den våta mossan. Dess rötter stå ännu fast, som du ser; det var sjelfva stammen som brast, och nu ligger den i sin svampiga bädd af tio fots mäktighet. Sedan en fallit skola nog de öfriga snart följa efter. Du ser nu, huru den lilla mossan kan fälla och begrafva den stolta skogen.

Men hvad är detta? Börjar den lilla snåla mossan att blifva otålig? Der störtar den in öfver de dammar, som fordom utgjorde hamnen för de kungliga båtarne, och ur alla sprickor och remnor framporlar den ohyggliga svarta gyttjan och rullar sig långsamt framåt mot det gamla huset, hvars uppbyggande vi åsågo. Moraset hade redan för längesedan begynt att vexa upp omkring detsamma, men nu kommer det att uppslukas af denna becksvarta ström af förruttnade vextämnen. Se huru gyttjan småningom fyller huset, flyter öfver härden och betäcker allt, lemnande blott en jemn, svart yta efter sig, på hvilken mossan snart åter skall frodas och sprida sig.

Ett århundrade har gått förbi, och det gamla huset ligger djupt inbäddadt i gyttjan, och eken har längesedan försvunnit, — både den knöliga roten och den kullfallna stammen. Den mossiga ytan är nu stark nog att bära tyngden af mindre djur, och något af dessa har fällt ett ollon på en gynnsam fläck, som der börjat gro och spira upp i höjden. Sålunda skjuter en ny ek sina rötter i ett jordlager, som är betydligt högre än det gamla, och måhända rakt öfver den fallna eken. Ett nytt lager af barrträn har bildat sig, och flere störta fortfarande ned från kullarne. En ny folkrace har inkräktat landet och har ingen aning

om, att någonsin en sjö intagit det rum, som nu innehafves af den outtröttliga, alltuppslukande mossan. Dessa nya innebyggare hafva vapen af stål och sällsamma kläder och hafva kommit fjerran ifrån. Dessa besynnerliga runda torn man ännu i dag ser här och der hafva, som man tror, blifvit uppförda af dem. Efter dem kommer ett annat folk, med vapen och husgeråd af jern och nya strider och nya seder. Sålunda kommer slägte efter slägte, folk efter folk till torfmossans kant och försöker att sätta foten derpå, men drager den åter tillbaka, emedan den ännu utgör en förrädisk gyttjepöl. Huru de förfölja sina fiender ända in i skogarne samt döda dem och vargarne utan åtskilnad! Då detta blir dem för besvärligt och förknippadt med fara, fälla de skogen hvar de kunna, för att sålunda förstöra menniskors och vilddjurs tillflyktsorter. Och mossan vexer och sprider sig samt uppslukar allt som faller ner från kullarne och allt som ligger vid deras fot. Ha! der får den grymma mossan ett nytt rof att kasta sig öfver genom denna ödeläggning af skogen. — Flyktingar, fridlösa, rebeller måste någonstädes söka sig en tillflyktsort. De nakna kalkbergen äro beröfvade sina skogar, och ett sträft och korrt gräs, som icke lemnar något skydd, utgör snart åsarnes enda betäckning. Se huru de jagade flyktingarne af nöden lära sig att beträda en mark, dit icke ens vargen eller vildkatten vågar sig! Till en början binda de under sina fötter ett slags skidor af tunna bräder eller flätad vide och begifva sig med bäfvande hjerta ut på det gungande kärret, men snart lära de sig att finna vägen, hoppande från tufva till tufva, bevext med mossa och ljung och lemnande deras bara fot en fastare grund. De söka ut någon torr fläck åt sig, der de hvila sitt hufvud i säkerhet och upptända en brasa af torkad torf, utan att behöfva frukta att förföljas ända dit af sina fiender, hvilkas tunga vapen skulle draga ned dem i kärret. En af dessa vågade dock försöket, men sjönk genast och qväfdes i den svarta gyttjan, der hans kropp blef liggande utan vidare begrafning. Ännu en annan försökte detsamma, men slintade ned i en mörkbrun vattenpöl, der han omkom utan någon möjlighet till räddning.

Der ligga de i sekler; och dag för dag upplösa kärrets garfsura safter deras ben — hufvudskålen uppmjukas och bortsmälter, hjernan och musklerna torka ihop och huden förvandlas till läder i detta naturliga bark-kar. Forntidens djur ligga djupt nere, den nyare tidens menniskor nära ytan, hasselbusken med sina nötter, eken med sina ollon, idgranar och furar i successiva lager, alla barkade tillsammans i detta väldiga bark-kar af 4 tusen tunnland i en fortsättning.

Och huru skall då allt detta slutas? Skall mossan få sprida sig tills den slukat hela Irland? Åh nej! Der borta sätter bergsryggen en damm för dess vidare framsteg, och stora floden hindrar den på flere håll att vidare sprida sig. Detta kärr skall icke öfverskrida sina 4 tusen tunnland, och om denna sträcka icke tillfredsställer den lilla mossans ärelystnad, så vore det verkligen svårt att säga, hvad som skulle göra det. Den förändring trakten undergått är redan sorglig och ödslig nog. I stället för skogar se vi kullar, visserligen betäckta med hafra och gräs, men utan ett enda träd. I stället för glittrande sjöar och leende ängder mellan dem se vi ett svartbrunt kärr så långt ögat når, hvars enformighet endast afbrytes af ljung- och porsbetäckta tufvor och - - - - Men hvad är detta? Hvad hafva alla dessa menniskor för sig?

Hvad de hafva för sig? Jo, de utöfva vedergällningsrätten mot den lilla mossvexten. Vedergällningens timme har äntligen slagit efter tusendetals år. En mängd af menniskor äro sysselsatta med att tillintetgöra så många tidsåldrars verk, och ett nytt tidskifte begynner för denna trakt, som sett så många vexlingar.

Hvart skola vi nu först vända oss?

Här se vi folk, som undersöka moraset, för att finna ett lämpligt ställe att begynna torfgräfningen. De göra en djup inskärning i det öfversta svampaktiga och lösa mosslagret, hvilket de bortskala, och finna derunder en mörkbrun torf, som lönar mödan att uppgräfva. Men under denna finna de åter en mörkare och kompaktare torf, och ju djupare de intränga desto svartare och tätare blir den med hvarje fot, till följe af det större antal århundraden den räknar till sin ålder och den starkare tryckning den utstått af de ofvanliggande lagren. Uti diket sipprar och droppar det svarta vattnet, som så länge varit fängsladt — alltför djupt under ytan att kunna utdunsta genom solstrålarnes värma och alltför långt aflägset från hvarje naturligt aflopp att kunna utgjuta sig i någon af de större strömmarne. Det liknar numera knappast vatten — saltigt, bäskt och stinkande — men ännu kan det återspegla den blåa skyn från sin yta och sorla utför kullen så gladt och snabbt som fordom. Allteftersom det sipprar fram och rinner bort långsmed diket, sjunka dettas kanter tillsammans och marken blir kompaktare. De fattiga komma för att uppgräfva torfven, hvilken de skära i fyrkantiga, tegelformiga stycken och ställa dem på ändan i små högar, för att torka. Då de blifvit väl torra, packa de dem i ett slags stora korgar, hvilka fästas på små kärror, dragna af åsnor eller ponies och behedrade med namnet vagnar. Der vandrar nu hela raden af dessa vagnar utmed vägen — den lilla mossans likprocession, som nu föres till sitt bål.

Hvad är det för en grupp af byggnader, vi varseblifva vid kärrets kant — den långa skorstenen — stenhusen — dessa besynnerliga metallrör, drypande af vatten — och bakgårdarne med sina skjul och magasiner och tunnor fyllda med en svart vätska, och en genomträngande skarp lukt öfverallt, och sotiga, skäggiga menniskofigurer brådskande fram och åter?

Litteraturbl.

Detta är just sjelfva medelpunkten för vedergällningen, der man utöfvar hämd på den allt inkräktande mossan. Detta är hufvudqvarteret för dem, som svurit förstöraren en fullkomlig tillintetgörelse. Detta är Irländska Torfbolagets fabriksbyggnader. Här behandlas torfmossan sålunda, att den sönderdelas i alla sina beståndsdelar, för att deraf draga den största möjliga fördel. Man har tagit femhundrade tunnland af detta kärr under arbete, och här se vi hundradetals arbetare spridda så långt ögat kan nå — män, qvinnor och barn. Diken äro breda och djupa som små kanaler. Deras djup är redan fjorton fot, och man har för afsigt att gå till 32 fot. För ögat synes torftillgången outtömlig. Männerna stå barbenta i grafvarne och skära torfven i stycken samt kasta upp den till sina handtlangare på dikeskanten. Qvinnorna emottaga torfven af dessa och uppställa dem till torkning, hvilket tillgår sålunda, att de först läggas på flata sidan i långa rader, efter några dagar vändas om och när de blifvit någorlunda torra ställas på kant för att blifva fullkomligt torra, hvarefter de radas på kant i stora högar, så att luften så mycket som möjligt får spela fritt omkring dem. Det är någonting pittoreskt i detta vilda sceneri; den bruna, ödsliga heden i skarp kontrast mot de blånande höjderna, grupper af ljungbevexta tufvor glänsande som purpur i solstrålarne, en liten glittrande sjö eller rättare pöl här och der, och flitigt sysselsatta menniskor öfverallt. Dessa menniskor säga, att det var ett helt annat skådespel i Februari 1852, då hela trakten var insvept i lågor. Det skall hafva varit en hemsk anblick, men såsom blott skådespel storartadt. Någon hade fört med sig ett glödande torfstycke ut i kärret för att antända sin pipa. Det var ett godt stycke från bolagets mark, men elden respekterar inga råmärken.

Mannen samlade en liten hög af bränsle omkring sitt torfstycke och blåste upp el-

den. Dagen var stormig, och bränslet stod snart i ljusan låga, som grep omkring sig mer och mer och fattade tag i allt brännbart som låg i dess väg. Snart hade elden uppnått bolagets torfstackar, hvilka helt och hållet förstördes deraf, till ett antal af icke mindre än 68. Lågorna dansade och slingrade sig fram mot fabriksbyggnaderna och hotade att lägga dem i aska, men de blefvo dock räddade. Elden hämmades slutligen i sin framfart af floden, men icke förrän den förorsakat en skada af 600 pund sterling. Detta var ett svårt slag för bolaget, ehuru ingen triumf för den lilla mossan. Arbetarnes antal minskades till en början och bolaget motsåg framtiden med bekymmer, men fortsatte dock ifrigt sina bemödanden, som slutligen kröntes af en framgång, som verkliggjorde de mest sanguiniska förhoppningar. Förstörelseverket mot den lilla mossan fortgår utan afbrott; den stora ugnen, der torfven destilleras, hålles dag och natt i röd glödgning af ångmachiner, som drifva ofantliga blåsbälgar och leda de brännbara gaserna tillbaka i härden. Om vi titta in genom springorna i spjellet, se vi dessa gaser dansande upp och ner i den väldiga härden, med blåa, gula och röda lågor, underhållande en stark hetta. Öfverallt se vi tjäran sippra fram och från tunnorna, i hvilka de flyktiga oljorna förvaras, sprider sig en genomträngande lukt. Paraffinet, hvaraf man gör de allrabästa genomskinliga ljus, ser man ännu blott i form af gula, vaxlika kakor, fulla med bläddror och orenlighet och liggande mellan oljade ylledukar. En del af den deri befintliga oljan har redan blifvit utpressad, men det skall ännu badas i ångbad och blekas samt ytterligare pressas i hydraulisk press, innan man deraf kan göra sådana ljus, som ännu äro oöfverträffade. Der ligga saltklumpar, erhållna från de vegetabiliska ämnen, som betäckte samma ställen der urinvånarne åto sin föda utan salt. Sannt är, att detta salt icke skulle göra maten särdeles välsmakande, ty det är ett ammoniakaliskt salt, som smakar värre än det man samlar på Döda hafvets stränder, och hvaraf det minsta gran redan är tillräckligt att lemna den olidligaste smak efter sig på tungan och i gommen flere timmar efteråt. — Der borta se vi en stor hög af slagg — det svarta, glänsande affallet af den ringa del af torfven, som verkligen förbrinner, allt det öfriga förvandlas genom förbränningsprocessen till idel nyttiga ämnen — paraffin, photogéne, solarolja, machinsmörja, ammoniaksalter, trädspiritus, gaser m. m. Och allt detta måste den lilla mossan släppa till. Det kan man kalla hämd som duger!

Irland innehåller nära tre miljoner tunnland användbar torf, i lager af 6 till 40 fots mäktighet. Denna torfrikedom, som man förut ansåg vara en olycka för landet, lofvar nu att blifva en verklig guldgrufva för det i så många afseenden olyckliga och styfmoderligt behandlade Irland. Ehuru denna nya industrigren i början hade att kämpa mot mångahanda svårigheter, har den dock slutligen segrande gått ur striden, för att gå en lysande framtid till mötes. Ännu år 1852 såg det bekymmersamt ut för det Irländska torfbolaget; affären ville icke gå och sinnena voro modstulna, men det lät dock icke företaget falla, och snart vände sig bladet. Innan kort såg bolaget sig tvunget att utvidga sin rörelse, för att kunna tillfredsställa den ökade konsumtionen, och sålunda har det varit i jemt framåtskridande intill denna dag.

Hvad är det man gör der borta i ett aflägset hörn af kärret, på långt afstånd från sjelfva fabriken? En man, som gräfver upp torf till bränsle, är sysselsatt med att omsorgsfullt afskilja åtskilliga trädstycken, som han funnit i torfmossen. De knöliga rötterna och qvistarna lägger han åsido, för att torka; det är barrträd, hvilkas öde blir att såsom en sprakande brasa sprida trefnad omkring sig under de kulna höst- och vinterqvällarne. — Men hvarföre betäcka torfgräfvaren och hans hustru så om-

sorgsfullt en mängd svartnade trädstammar med jord? Dessa stammar äro ek; och väl lönar det sig, att så omsorgsfullt och småningom torka dem, för att hindra dem från att spricka. Om de få spricka sönder, duga de till intet annat, än bränsle, men om man lyckas torka dem väl, utan att de få spricka och remna, kan man få väl betalt för dem af trädsnidare, svarfvare, snickare m. fl. Det är derföre man täcker dessa trädkubbar med fuktiga torfremnor; och hustrun kommer ofta och ser efter dem och vänder dem och skuggar dem, och låter dem slutligen småningom fullkomligt torka i solskenet, tills de blifva så hårda och sega, att icke en enda splittra lossar från dem. Sedan finna de sin väg till den torftiga vindskammaren i Dublin eller till de ödsliga fängelsehålor, der den skicklige men lättsinnige artisten, som kan förtjena sina två guineer om dagen, sitter fängslad för skuld. Uppå sådana ställen är det man måhända under mången bitter svett tillverkar de verldsbekanta konstrika sniderierna af så kallad Irländsk ebenholtz, föreställande den utdöda Irländska varghunden, den nationela eken, det Irländska nationaltecknet, treväpplingen, de runda tornen, minnesmärken från en förgången tid, den Irländska harpan och mycket annat, som är uteslutande nationelt. Dessutom förfärdigas häraf många andra saker, såsom prydliga bläckhorn, pappersknifvar, snusdosor, små brickor m. m., och alla dessa saker äro oförgängliga — så hård och seg har eken blifvit under sin seklerlånga hvila i det våta kärret. En stor mängd trädsnidare förtjena på detta sätt från tio shillings till 2 pund sterling om dagen; och för detta hafva de att tacka den lilla mossvextens förstörelselust.

Men hvad nu? Se huru folket strömmar till från alla håll och samlar sig vid ett dike i kärret! Hvad är det man lyftar från diket och så noga beskådar med häpnad och rysning? En mumie! en verklig mumie! Men icke såsom de Egyptiska inlindad i hundradetals alnar tyg, icke heller inbalsamerad annorlunda, än i ställets naturliga antiseptica. Han är klädd i djurhudar och har ett slags sandaler på sina fötter. Det är en man af en längesedan förgången race. Men vi få icke bedöma racen efter storleken hos denna individ. Han är nästan så lätt som en docka och icke större än ett tioårs gammalt barn. Ingen under! ty hela benbyggnaden är försvunnen redan för många sekler sedan — upplöst af morasets frätande safter. Hans hufvud är lika mjukt som den öfriga kroppen. Han är blott ett stycke styft läder från hufvudet till fotabjellet. Han var en af dem, som först mördades af den lilla mossan, troligen då han skulle uppsöka hemmets härd, återvändande från sin fiskarefärd på den allt trängre vordna insjön, eller från jagten på de skogbevexta höjderna. Hans lott blef slutligen att begapas af nyfikne uti ett Dublinermuseum och der få sina läderaktiga lemmar bortsnattade bit för bit af folk, som tro, att mumier äro ett absolut botemedel mot fallandesot. Slutligen läste man dock in honom under glas och lemnade honom i lärda mäns förvar, för att kunna bevara helst några qvarlefvor af denna urgamla medborgare.

Detta är på långt när icke den sista af de skatter, mossan tvungits att lemna ifrån sig efter tusenårig besittning. Ständigt ser man arbetsfolket, som äro sysselsatta med att undersöka marken och fördjupa dikena, skocka sig omkring något föremål för undran och nyfikenhet. Hvad är det för ett brunt golf, som möter spaden vid ett djup af tjugu fot? Uppsyningsmannen hastar ner i diket för att närmare beskåda det. Kanten af hvad de anse för ett golf finner man snart, och när arbetarne gräfvit ännu nio fot djupare, förklara de det vara en slags låda af 12 fot i qvadrat, de påfunnit. Denna låda är det gamla hus vi sågo på insjöns leende strand. Snart påträffas den stenbelagda vägen till härden, och nu sjelfva härden. Här kan man plocka upp de

förstenade, svartnade nötter, som man för tusendetals år sedan insamlat till vinterförråd. Dessa nötters bestämmelse blef dock icke att ätas, utan att ligga i den sura vätskan i tiotal sekler, för att sedan pryda hyllorna i naturaliekabinetter och af kommande generationer undrande beskådas.

Men någonting annat, som mera tager vår känsla i anspråk, har man funnit ett stycke längre fram. Hvad kan väl vara förgängligare, än en barnleksak? Vi anse ju sjelfva barndomen som någonting flygtigt, hastigt bortilande som en ljuf dröm, och dess leksaker äro det första, som gör barnet bekant med tingens förgänglighet. Och dock se vi här en leksak — ett trädsvärd — som svängdes af en liten hand för måhända flere hundrade generationer tillbaka. Denna hand, som senare hårdnade i jagtens och krigets blodiga yrken, har förmultnat redan för många tidsåldrar sedan, men här hafva ännu dess barndomsleksak — trädsvärdet — brunt, glänsande fullkomligt oskadadt, af en besynnerlig antik form, med en knöl deruppå, hvars ändamål man icke kan förklara; och detta svärd kunde ännu begagnas som leksak. Intet barn skall dock mer svinga det i sina små händer. Det har under tidernas lopp blifvit en sak af allvarligare art och ligger nu ibland de skatter, som förvaras i Kungliga Irländska Akademin, till lärda mäns begrundande. Detta lilla svärd låg så lätt på sin torfbädd, som om det hade legat på ett hyende. Men här är något annat, som sitter så hårdt fast i kärret, att man skulle tro det vara rotadt i klippan derunder. Det ser ut som ben, men så knöliga och qvistiga, att de likna rötterna af något stort träd. Det erfordrades ett dussin män med rep och starka armar, för att få massan i rörelse. Äntligen lossar den — ett ofantligt hufvud af något okändt vidunder. Är det väl möjligt, att ett sådant vidunder existerat? Gräfven vidare! Söken upp ryggraden och gräfven nedåt längsmed benen! Ja, i sanning, det är skelettet af ett djur! Så snart zoologen sett några kotor deraf, förklarar han det vara en jätteelg. När hela skelettet blifvit uppsatt, skåda menniskorna med häpnad upp derpå, vandra mellan dess ben och tala med undran om de dagar, då jorden ännu hyste sådana gigantiska varelser, som denna. I hafvet dväljas ännu deras vederlikar, och i fjerran länder lefva ännu elefanten och flodhästen; men hvem skulle trott, att det lilla Irland någonsin hade blifvit trampadt af sådane hofvar. Med hvilken vältalighet skola icke våra skalder och naturforskare tala om de förgångna dagar, då jätte-elgarne kommo för att släcka sin törst vid stränderna af våra speglande insjöar!

Alltsom gräfningen skrider framåt komma de fordna skogarne i dagen, af hvilka en del, enligt beräkning, vuxit för hundradetals år sedan under de öfriges rötter. Man kan häraf döma till tätheten af de lägsta torflagren. I detta nedersta lager ligger en trädstam, hård som jern. Detta är idgranen vi sågo falla som ett af de största offren för mossans snålhet. Hvart hamnar detta block slutligen? I en vindskammare, der en ung konstnär lägger det tvärsöfver bänken och med mycken möda sågar ett stycke deraf, i hvilket han gör inskärningar med sin skarpa meissel för att visa någon resande fremling huru fin den chocoladfärgade texturen är och huru väl härdade de verktyg böra vara, med hvilka man skall snida ett sådant rart, gammalt stycke idgran.

Då sjelfva de naturliga sjöarne och skogarne blifvit uppslukade, är det ingen under om de konstgjorda holmarne äfven försvunnit. Öfver samma ställe der de fordom stått leder man nu ett djupt dike, hvilket man ytterligare fördjupar för att skaffa vattnet aflopp. Under detta arbete påträffar man en mängd af gamla, besynnerliga fornlemningar, kringströdda här och der. Jern och stålvapen från en nyare tid finner man högre upp, nemligen sådana som varit lätta nog att kunna uppbäras af den

lilla mossan. De tyngre deremot, och de äldsta bronsvapen finner man sist, omedelbart under de nedersta torflagren. Rundtomkring ligger en mängd ben af tama och vilda djur, som blifvit förtärda vid de gamla festerna. Äfven hudar anträffar man, hvilka måhända begagnats till båtar eller kläder. Ännu lägre ner, i sjelfva den ursprungliga marken framskymtar skinande guld, till hälften begrafvet i leran. Här finna vi dessa gamla prydnader, hvarom vi förut talat, ännu en gång glänsande mot solen, ehuru man aldrig numera får veta hurudan den menniskorace var beskaffad, som prydde sig med dem, och hvarföre de hade denna besynnerliga form. Här se vi kindplåtarne, diademerna, halsprydnaderna och de tunga bäckenlika plåtarne, de märkvärdiga ringarne och de vridna kronorna och gördlarne. Här hafva vi dem alla. När man inläst äfven dessa i något museum, kunna vi anse den lilla mossan uppryckt med roten och hemsökt med full vedergällning.

En lång rad af århundraden har förflutit, och dalarne blifvit tyllda med svampig mossa till en yta af fyratusen tunnland, och nu håller man på med att rensa dem åter. Hvad skall sedan ske? Skall man kunna återgifva oss våra glänsande sjöar och grönskande skogar? Skall allt blifva som förr, med undantag af menniskorna som lefde der? Nej. — Sådant skall aldrig ske. Vi skulle älska att skåda höjderna betäckta af skog, men ännu har man icke planterat sådane. Der sjön fordom utbredde sin yta plöjer och uttorkar man marken och gör den fruktbärande, och dalen skall i sinom tid erbjuda en leende utsigt öfver böljande sädesfält och grönskande ängar. Der de förgängliga holmarne stodo, skola meniskoboningar resa sig. Der fiskarne fordom lekte skola fredliga får beta. Der ulfvarne tjöto, hör man nu redan boskapens bölande. Der mördande strider utkämpades man mot man, skall man se män beväpnade endast med skäran och lian utföra sina fredliga värf. Så skall det i en framtid blifva, låtom oss hoppas det; men ännu återstå hundradetals tunnland öde kärr, som först skola bortskaffas. Det är framtiden förbehållet att fullkomligt utrota den lilla mossvexten.

Skall förändradt förhållande mellan export och import eller förbättrad vexelkurs till Finland återföra de pengar, som härifrån utgått?

Man skulle tro, att, om denna fråga icke gällde Finland, utan i allmänhet uppställdes, ingen, skulle vara tveksam rörande svaret.

Ty när penningen går ut ur ett land, betalas den såsom mellangift mellan export och import. D. ä. då det för exportvaran erhållna priset på utländsk ort icke räcker till att betala den derstädes uppköpta importvaran, måste det bristande betalas med kontant. I de flesta stater är den penning, som sålunda utgår, silfver eller guld. Men t. ex. i de stater, som tillhöra Tyska tullföreningen, i hvilka det Preussiska pappersmyntet är allmänt gångbart, kan det väl hända, att differensen liqvideras med detta bytesmedel. Skall den dock betalas till något land utom Tyskland, måste naturligtvis betalningen i sista instansen ske med klingande mynt.

Under sådane förhållanden blir vexelkursen dålig, d. ä. den ringa tillgången till vexlar på utlandet gör dessa dyra. Men der ett lands sedelmynt icke har tvångskurs, der har denna dyrhet sin gifna gräns, och export af silfver och guld vidtager, då den blir förmonligare än vexelköp. Detta inträffar, när vexlar äro så mycket dyrare, att prisskilnaden öfverstiger transportkostnad och assurans för metallen. Och om icke tillräckliga fordringar på utlandet från

en tidigare period finnas, måste detta förhållande förr eller senare nödvändigt inträda.

Äfven der en statsbanks sedlar äro lagligt betalningsmedel, men banken för dem ger silfver, är förhållandet enahanda, så länge silfverutvexling fortfar.

När differensen i utrikeshandeln sålunda är betald, återgår vexelkursen till sin vanliga ståndpunkt. De obetydliga fluktuationer, den alltid är underkastad, bero blott af en tillfällig större eller mindre vexeltillgång för ögonblicket.

Har nu kursen haft någon verkan på underbalansen i utrikes handeln? Visserligen. Men den dåliga kursen är sjelf en verkan af underbalansen. Skulle export och import vägt lika, hade icke dålig kurs kunnat uppstå. Men när differensen mellan båda skall betalas, måste det alltid ske till sämre kurs, och då ökar kursskilnaden underbalansen.

Om deremot sedlar, hvilka äro lagligt betalningsmedel, i ett land utgifvits till så stort belopp, att statsbanken icke förmår inlösa dem med silfver, hvilken verkan har detta förhållande på kursen?

Så vidt vi förstå allsingen verkan? Gå export och import jemnt upp mot hvarandra, så finnas alltid vexlar att tillgå. Exportören säljer de vexlar, han drager på sin export åt importören. Den senare behöfver icke mera än den förra kan aflåta, och denne har åter större fördel af att hemma sälja sin vexel, än af att importera silfver.

En annan sak är, att, om redan agio uppstått mellan sedlar och klingande mynt, såsom alltid måste ske, då de förra icke inlösas med de senare, vexelköparen, importören, måste *nominelt* betala en vexel dyrare, om han köper den med papper, än om han kan köpa med silfver. Men på kursen gör han ingen förlust. Hans förlust är gjord, redan förrän han köper vexeln, derigenom att han haft sedelmyntet på hand. Han må köpa hvad annat som helst, så gälla hans sedlar lika litet, som då han köper vexlar.

En författare i tidningen Le Nord, hvars artikel blifvit öfversatt i Finland's allmänna Tidning, uppger, att Ryska handeln har en sväfvande skuld till utlandet af ungefär 100 miljoner rubel. Hvarjehanda omständigheter verka enligt hans uppgift, att den icke kan genom ökad export betäckas. Derföre fortfar i Ryssland ett behof af vexlar, som icke kan tillfredsställas, och derföre är kursen fortfarande dålig.

Ökas nemligen handelsskulden icke, utan om numera export och import gå upp den ena mot den andra, så är det blott omsättningen af den gamla skulden, som verkar dålig kurs. Denna omsättning sker naturligtvis sålunda, att exporten utgår, för att för tillfället betala den, men skulden åter måste förnyas, för att betala importen.

Under sådane förhållanden är det också naturligt, att hvarje omsättning erfordrar en ny utgift, i kursdifferensen, så att antingen skulden måste oupphörligt ökas, eller sagde utgift betäckas af en öfverskjutande export. Förhållandet kan jemföras med ett lån hos en procentare, för hvilket låntagaren vid hvarje omsättning nödgas gifva revers på ett allt högre belopp. Det kan sålunda föranleda en fortfarande underbalans i utrikes handeln, äfven om i denna eljest numera ingen sådan skulle ega rum. Men orsaken är då uppenbart den, att en handelsskuld, genom sådan underbalans uppkommen, redan förefinnes.

Härtill kommer ännu, hvad vi i en tidigare artikel i ämnet sökt göra tydligt: att i ett land, som för sina nödvändigare lefnadsbehof beror af utlandet, dessas ökade dyrhet i följd af dålig kurs måste efterhand öka produktionskostnaden för den inhemska exportvaran. I följd af dennas ökade dyrhet går alltså den vinst exportören kunnat hafva på kursen förlorad; eller med andra ord: den utländska köparen komme att betala sagde vara dyrare, än eljest, och

den finner derföre icke samma afsättning som förut.

När nu kursen af anförda orsaker faller, är det klart, att silfverexport snart blir fördelaktigare än vexelköp. Skulle silfver fås mot banksedeln, kunde kanske den förhandenvarande handelsskulden med silfver liqvideras och sålunda orsaken till den oförmonliga kursen undanrödjas. Men när så icke sker, går det silfver ut, som finnes i allmänna rörelsen; och sedan denna utväg upphört, måste kursen blifva än ofördelaktigare än förut.

Det är känd sak, att silfret på denna väg nära nog försvunnit ur allmänna rörelsen här i Finland.

Detta kan hafva tvenne orsaker.

Antingen går silfret ut, för att betala eget lands handelsskulder, resp. för att omsätta äldre sådane, eller för att utjemna en närvarande differens mellan export och import.

Eller går det, emedan Ryska sedlar här gälla som lagligt betalningsmedel, till Ryssland eller till utlandet för Rysk räkning.

Hr Henrik Borgström har i ett af de många förtroliga, i Helsingfors Tidningar införda brefven till undertecknad antagit, att silfverexport från Finland sker endast derföre, att den lönar sig, icke för att betäcka någon landets handelsskuld, hvilken vore följd af något missförhållande mellan export och import.

Vi hade yttrat den förhoppning, "att landet på naturlig väg, genom ökad export minskad import, åter skall indraga det förlorade penningförrådet."

Hr H. B. finner för godt att klyfva det sistanförda ordet och efter dess förra hälft inom parenthes sätta ("silfver"?). Under brefvets fortgång försvinner det blygsamma frågetecknet. Hr H. B. tager för afgjordt, att vi förutspått en snar silfverimport,* och han excellerar verkligen i en utförlig bevisning, att silfverimport icke skall komma att ega rum, så länge silfverexport lönar sig så väl.

Hvar och en vet, att landets rörelsemedel i decennier till en högst betydlig del bestått af Ryska sedlar. Guld har aldrig funnits; och derföre har det klingande myntet, hvars högsta valör varit en rubel, endast spelat rolen af skiljemynt. Förrådet deraf i cirkulationen har alltså varit jemförelsevis litet. Ryska sedelmyntet har, så länge det stått vid pari, af flera orsaker varit företrädesvis begärligt. Utom valörer lika med Finska bankens sedlars, från 3 till 25 rubel, har man Ryska sedlar på en rubel, på 50, 100, 500 och 1000 rubel. Enrubelssedlarne hafva varit beqväma för dagliga rörelsen; de högre valörerna för större liqvider och isynnerhet för remisser så väl inom landet som till utlandet öfver St. Petersburg och Riga. Det var på den tiden, dessa större sedlar i landet funnos, förhållandet, att nästan inga remisser per post skedde i Finska bankens sedlar. Den för hvarje år stigande importen från Ryssland gjorde äfven Ryskt sedelmynt begärligt. Och det var vanligt, att för de högre valörerna betala agio. Men hufvudsak är, att väl denna tillökning i cirkulationsmedlet var för allmänna rörelsen behöfligt. Skulle på den tiden de Ryska sedlarne icke varit lagligt betalningsmedel, är det väl antagligt, att silfver skulle inkommit i landet, och att Finska banken skulle varit i tillfälle att öka sitt silfverförråd och på samma gång beloppet af *sina* sedlar, hvarigenom de Ryska blifvit obehöfliga.

Nu har Ryska sedeln fallit i värde. Men den Finska följer oskyldigtvis dess fallande åt. Och det kan antagas för ganska säkert, att, om Ryska sedeln kommer att bibehålla sin ställning, såsom nu afgjordt är, att tills vidare sker, Finlands penningstock icke kan ökas med något annat mynt, än denna sedel.

En sådan ökning kan naturligtvis icke

---

* Det är detta konststycke, att börja med ett oskyldigt frågetecken och sluta med klingande mynt, vi funnit så talangfullt.

annorlunda ske, än derigenom att exporten öfverstiger importen, och penningar, Ryska sedlar, indragas till belopp af differensen mellan båda. Vårt anförda yttrande afsåg naturligtvis förhållandena, sådane de äro. Huru önskvärdt det vore, att Ryska sedeln skulle aflysas, hafva vi långt för detta sökt visa. När så sker, och man har hopp, att det framdeles skall kunna ske,* då skall utan tvifvel åtminstone någon del af det penningförråd, som genom öfvervägande export indrages, komma att bestå af silfver eller — af guld.

Men nu till Hr H. B:s excellenta bevisning.

Han anser, att silfver exporteras endast för förtjenstens skuld, icke för att betala handelsskulder eller för att köpa varor. Handelsskulder har i hans tanke Finland icke haft, icke ens vid penningkrisen — åtminstone icke att tala om. Skulle åter silfver gå ut för utländska varor, skulle detta ju vara det klaraste bevis för fortfarande öfverimport. Ty den skulle väl finnas, om silfver går ut för att betala importen, d. ä. om exporten härtill är otillräcklig. Alltså silfver säljes enkelt med god förtjenst.

Men tycker då icke Hr H. B., att det är lika godt att sälja silfver, som att sälja tjära? I Frankrike säljes ju betydligt silfver till England. Detta kan, som Chevalier söker visa, med afseende på silfrets i lag stadgade förhållande till guldet, vara en förlust för Franska banken. Men för landets handel är det otvifvelaktigt en vinst att gifva silfver mot guld. För hvarje silfverförsäljning måste mera pengar än förut komma i allmänna rörelsen. Från Kalifornien och Australien säljes åter guld. Tagas inga andra varor för guldet, så är det väl säkert, att försäljarena i silfver eller banknoter få mera pengar, än de förut haft i guld.

* Detta medgifvande skall nu förhindras endast af farhåga för det obehagliga intryck, detsamma skulle föranleda under Ryska penningväsendets närvarande svåra ställning.

Ty antingen man säljer silfver eller tjära får man pengar derför; och säljer man dem med vinst, får man mera pengar, än man förut haft. Är det nu Hr H. B:s mening, att äfven klyfva det penningförråd, han låter Finland förtjena på silfverförsäljning, och efter penning skrifva ("silfver"?), för att sedan bevisa, att om landet icke får silfver för silfver, får det platt ingenting? Silfret lärer vara en af de varor, af hvilka man kan sälja skeppslaster med god förtjenst, utan att dock få något derför.

Det är verkligen roligt, att se sagde bevisningsapparat med åtföljande grafiska tabell öfver kursförändringarne. Vi tvifla icke derpå, att icke Hr H. B. lyckats dermed skrämma tanklöst folk till samma förblindelse, som den, af hvilken han sjelf tyckes vara gripen.

Det synes dock för det enklaste förstånd vara klart nog, att om en person säljer en vara, icke byter den mot andra varor, får han pengar för den. Likaså att, om han säljer den med vinst, får han mera pengar, än han förut egde.

Men hvad kan man få för slags pengar, då man säljer silfver? Guld- eller koppar-mynt? Ingen vill tro, att Finland för sitt silfver fått någondera. Vexlar? Må vara. Men också de skola ju omsättas till pengar. Statspapper, andra räntebärande obligationer? Äfven sådane torde icke hafva inkommit. Har det skett, är det väl obestridligt, att de ökat penningförrådet. Vår tanke är verkligen, att Ryska sedlar äro de pengar, som för Finland ligga närmast till hands. Och erfarne mäns tanke är, att för en stor del af det exporterade silfret sådane sedlar erhållits. Men beklagligtvis hafva de åter vandrat sina färde. Landet har i sjelfva verket exporterat mångfaldigt mera af dessa sedlar, än af silfver. Och detta ser betänkligt ut, Hr H. B. må derom säga, hvad han behagar. Går silfver ut, utan att Ryskt sedelmynt kommer i stället, så bevisar detta förhållande ovedersägligt, att gamla handelsskulder betalas, eller

att öfverimport fortfarande eger rum. Således: mera export, mindre import, det är det enda, som kan hjelpa.* Hr H. B. tror icke på det medlet. Han känner blott ett sätt att öka penningförrådet, det att göra nya statslån.

Förunderligt nog, att en så enkel sak måste i skrift ådagaläggas. Skulle Hr H. B. händelsevis kommit på det infallet, att landet måste blifva penningarmt, om det t. ex. med bättre vinst än förut exporterar tjära; skulle hans goda förstånd genast sagt honom, att sådant icke är möjligt. Men när han kommer att tala om export af silfver, då tror han, att landet allsingen betalning får för denna vara, och att, ehuru varan exporteras med vinst, denna vinst likväl icke består i något materielt ting.

Att kursen på utlandet förblir dålig, så länge silfver exporteras, detta är klar sak. Men icke är kursen låg, *derföre* att silfverexport sker; utan silfver kan med vinst exporteras, derföre att kursen är låg. Också inser hvar man, att detta förhållande icke kan förändras genom någon den Finska handelns operation. Det är för detsamma likgiltigt, om det ringa belopp silfver, som i Finland cirkulerat, exporteras eller icke. När kursen faller i St. Petersburg, då faller den äfven här i Finland och tvärtom. Orsaken är den allmänt kända, att Ryska sedelmyntet här i landet går lika med det Finska. Skulle detta upphöra, och Ryska pappersrubeln här få kurs, t. ex. gälla 90 kopek, så skulle silfverexporten upphöra, emedan ingen skulle finna fördel deri, att för sitt silfver mottaga Ryska sedlar. Nu deremot har man i St. Petersburg för 90 kopek i silfver erhållit en rubel i sedelmynt, medan detta sedelmynt här hemma i handel och vandel gällt lika med silfver. Mycket silfver har verkligen, som sagdt, blifvit sålunda försåldt. Men en annan, säkert betydligare del, har gått antingen direkt till utlandet eller till St. Petersburg och Riga för uppköp af vexlar på utlandet. Också har, såsom redan nämndes, den direkta försäljningen till Ryssland icke ökat förrådet af Ryska sedlar i Finland, d. ä. äfven hvad för detta silfver erhållits, har åter gått ut ur landet. Finland har alltså genom öfverimport och handelsskuld haft sin andel i orsaken till kursens stigande. Och det är ingalunda antagligt, att, äfven om Finland varit åt sig sjelf lemnadt, landet skulle genom den silfverexport, som skett, hafva kunnat förändra kursen till sin fördel. Dertill hade utan tvifvel fordrats, att ännu Finska banken släppt till en större del af sitt silfverförråd. Vår tanke är, att denna del skulle blifvit ganska betydlig, så länge banken ger handeln blanko kredit mot låg ränta. Ty derigenom har varuimporten underhållits och silfverexporten för densammas betalande.

I sjelfva verket representerar bankens gjorda lån af $2^1/_2$ miljoner, hvad den skulle fått utgifva i silfver, om silfverutvexling skett och banken haft tillräckliga silfvertillgångar. Dessa $2^1/_2$ miljoner hafva icke ökat landets cirkulerande penningstock med ett enda silfverrubelsstycke eller en enda Rysk sedel.* Beloppet har gått helt och hållet till utlandet, till betalande af handelsskulder, d. v. s. till betalande af import. Skulle banken kunnat utgifva silfver mot vederbörande trafikanters papperslappar, resp. fingerade skuldsedlar, hade lånet varit obehöfligt.

* På det, att Redaktionen af H:fors Tidningar häraf icke åter må för vår räkning draga den konseqvens, att högre tull skall läggas på balgrannlåt, få vi upplysningsvis nämna, att premiss och slutsats icke hafva något att göra den ena med den andra. Som den ärade Redaktionen torde inse, behöfves intet motförbud för den, som saknar föda, och hungern tvingar, som man säger, icke blott hund i band, utan äfven den late till arbete.

* Icke heller har banken på grund af detta lån kunnat utgifva en enda Finsk sedel mera än förut; ty det är ett papperslån, icke ett silfverlån.

Men när banken ger silfver, måste den indraga ett dubbelt belopp sedlar. Alltså, om banken utvexlat t. ex. $1^4/_{10}$ miljoner silfver, hade den nödgats ur allmänna rörelsen indraga 3 miljoner sedlar. Då hade i cirkulationen återstått endast 1 miljon Finska sedlar ungefär — allt under samma brist på silfver och Ryskt sedelmynt, som nu eger rum. Men hvar och en inser, att, redan långt förrän det kommit till denna ytterlighet, penningbristen skulle hindrat allmänheten att köpa annat än de nödvändigaste importvaror. Vederbörande hade alltså tidigare blifvit tvungna att inskränka sin import. Och banken hade troligen, om det gällt dess silfver, funnit sig föranlåten att handla, såsom det sker i alla verldens banker, att nemligen höja diskonträntan i jemnbredd med penningbehofvet och silfveruttagningen, kanske att helt och hållet afskära blankokrediten på 7 och 9 månader, åtminstone inskränka den till *vexlar* på 3 månader. Hade banken sålunda hållit hög ränta och diskonterat på korrt tid, hade äfven importen varit mindre lönande och svårigheten att betala den större, d. ä. importen hade äfven af denna orsak nödtvunget blifvit mindre.

Lånet har alltså i vår tanke obestridligen bidragit, att både föröka och förlänga det onda — penningbristen. Då banken icke kan utvexla silfver, hade nöden kunnat fordra upptagande af ett lån till trafikens understödande för ögonblicket mot *verkliga* säkerheter och mot ränta i förhållande till penningbehofvet. Det nu upptagna lånet, hvarmed egentligen icke banken, utan staten understödt näringarne, motsvarar en silfverutvexling åtminstone dubbelt större, än hvad banken verkligen kunnat utvexla, om den varit för silfverutvexling öppen.

Banken har visserligen kommit väl ifrån saken; ty statsverket har öfvertagit lånet, för hvars återbetalande hela bankens silfverfond varit otillräcklig. Hvad staten dermed i sjelfva verket öfvertagit, är Herrar Ullberg & Craméřs affärsrörelse — ehuru med sämre förtjenst på affären än detta hedervärda bolags. Det kan vara tutal derom, hvad ständerna skulle gjort, om en sådan affär blifvit dem erbjuden.

Emellertid yrkar Hr H. B. derpå, att ytterligare lån skola göras. I sin brochyr sade han, att det skulle ske "till näringarnes understödande" — för att "underhålla de inhemska näringarnes samtidigt* ökade verksamhet". Nu heter det, att lån skall upptagas till förstärkande af bankens kapital. Det återstår att få höra, huru dessa nya lån skola blifva beskaffade. Komma de att likna det gamla lånet i öfrigt, skola de väl äfven likna det i dess verkningar. De lånade pengarne skola gå till utlandet, och penningbristen förblifva sådan den är.

Skulle Hr H. B. eller någon annan verkligen lyckas, att förskaffa landet pengar — nemligen pengar, som stanna qvar — genom hvilket lånkonststycke som helst, skall det förskaffa oss den uppriktigaste glädje. Men så länge det är ett blott experiment, anse vi, att statsverket bör hålla sig på afstånd från detsamma. Och ett experiment blir det till vidare. Ty aldrig och ingenstädes har ännu någon annan makt, än handeln, till ett land förmått återföra de pengar, handeln från detsamma utfört.

Vi aftrycka här ett yttrande af den berömda Upsala-professorn Bergfalk i en af honom nyligen utgifven teckning af penningkrisernas historia. Han kan väl af Hr H. B. affärdas lika cavalierement som Agardh. Det kan sägas, att han betraktar Svenskarne som ett vettlöst sällskap, hvilket icke kan gods sitt vårda, utan bör ställas under förmynderskap o. s. v. Men derigenom är icke bevisad hvarken nyttan eller nödvändigheten deraf, att staten skall skaffa pengar åt hvar man, som säger sig deraf vara i behof. J. V. S.

* (med kriget, missvexten och penningkrisen)

Yttrande af professor Bergfalk.

I de nämnda Franska kriserna hafva hvarken förekommit stora skulder att till utlandet betala, eller stora fordringar att i utlandet indrifva, emedan Fransmännen äfven i tagande och i gifvande af utländsk kredit äro jemförelsevis varsamme. I Brittiska handelskriserna förekomma väl ej stora skulder att till utlandet betala, emedan Britterne i allmänhet ej i utlandet taga kredit, men deremot hafva så mycket större fordringar att i utlandet indrifva; och när en betydlig del af dessa går förlorad, kännes förlusten, oaktadt landets rikedom, i början starkt. I Hamburgska kriserna hafva på en gång förekommit stora fordringar att i utlandet indrifva och stora skulder att till utlandet betala; och i Hamburg, hvilket lefver af utländsk handel allena, hafva de senare tryckt hårdt, emedan en stor del af de förra, såsom tillkomna genom sanslöst vexelrytteri, aldrig kunnat utbekommas. I Nordamerikanska och Svenska handelskriserna har den brännande frågan varit de utländska skuldernas betalning, emedan begge länderna i utlandet nästan endast tagit kredit, och tagit mycken och lång kredit.

Genom åtgärder, dem vi redan beskrifvit, har man hos oss sökt mildra 1857 års kris och dess närmaste följder. Genom nya kreditanstalters inrättande och genom nya af hypoteks-föreningarna upptagna utländska lån har man sökt mildra de ytterligare följderna af denna kris. Huruvida man deri kommer att lyckas, beror naturligtvis på, om medlen användas till produktionens ökande eller till underhållande af en, åtminstone under närvarande omständigheter, öfverdådig konsumtion och till kostsamt uppskofs vinnande med bankrutter, som i alla fall ej kunna undvikas, isynnerhet bland personer, hvilka under spekulationsyrseln för orimliga pris köpt fastigheter; derpå, om vi vid vår konsumtion och våra införskrifningar från utlandet bättre än förr erinra oss den gamla skuld, vi der hafva att betala, och ej glömma den nya, vi under och efter krisen ådragit oss. En verkan älska vi att tilltro samtliga dessa åtgärder. Vi älska att tro, att de bidragit till bibehållande af de fattiga klassernas arbetslöner på en högre punkt, än före 1854, och till försvårande af dessa arbetslöners nedtryckning till samma punkt, som före nämda år, — åtminstone för längre tid.

De verksammaste och säkraste medel att nu påskynda det efterlängtade tillfrisknandet äro de enklaste, — förökning af vår produktion och konsumtionens inskränkning inom tillgångarne.

En London-dam på modet.*

Då jag söker erinra mig de många fruntimmer, tillhörande mitt umgänge, hvilka kunna framställas såsom prof på den för London så egna samhällsklass, som vanligen benämnes: damer på modet, finner jag ingen i hvarje afseende mera passande att porträttera, än lady Flyaway. Och för att gifva en fullständigare idé om hennes nåds själslyftning, huru hon af naturen blifvit begåfvad, och huru hon sysselsätter sig, måste jag börja med att berätta något om hennes förgångna lif, hennes uppfostran och utseende.

Adelskalendern — denna de menskliga konstellationernas bok —, en kalender, i hvilken hela engelska adelns födelsedagar, giftermål och dödsfall äro inregistrerade, sätter hennes nåds födelsedag så långt tillbaka, att vi nödgas antaga den hafva infallit för 41 år sedan. Jag skulle dock icke göra henne rättvisa, om jag underläte att anmärka, det litet rödt och hvitt smink samt frånvaro af dagsljus snarare ge henne utseende af att vara 31, än 41 år. För att

*) Öfversättning från engelskan af *St.*

hålla mig till sanningen, måste jag likväl bekänna, att hon på de senaste åren förlorat något af sitt behagfulla sätt; ej heller har hennes vext nu den fordna smidigheten, det vill säga — ty jag kan ej längre dölja det missöde som händt henne — hon har börjat blifva fet. Det är väl sannt, att hon bär det som en hjeltinna, och ehuru hon är nödsakad att köpa sig handskar två numror högre än förr, är hon dock öfvertygad, att, så länge drottning Victorias regering räcker, skola långa klädningar förblifva moderna*, och att till följd deraf hennes fötter, nu gunås! långt ifrån att ega sin fordna nätthet, skola finna ett tillräckligt skydd under krinolinens fållar och vecken af de sidentyger, i hvilka hon så gerna insveper sig.

Hennes nåds smak att kläda sig är oklanderlig, och utom madame Annas (den förnämsta sömmerska i London) praktiska kunskaper har hon derjemte förmonen att kunna anlita den skickligaste kammarjungfru i Storbrittanien, mademoiselle Panache, om hvilken mera längre fram.

Om morgonen — jag talar om det fashionabla London — om morgonen, som begynner klockan 3 e. m., visar hon sig i frasande siden eller glänsande atlas, med en tillräcklig skuggning af spetsar, för att betaga drägten allt utseende af tyngd; på aftonen är hon vanligen klädd i mörkt sammet, hvilket synnerligen höjer hennes skönhet och hennes diamanters glans. Hon är väl något svag för att visa sig *decolletée*; men då hennes skuldror äro runda och hvita, hvarföre skulle hon väl dölja dem?

Kan ni ej föreställa er, huru hon ser ut? Hon är något öfver medellängden, och såsom jag ofvanför anmärkte, har en viss fallenhet för *enbonpoint*. Hon bär sitt mörka tjocka hår, som utmärker sig genom sin finhet och rikedom, à la madonna, med en slags skugga af mössa deröfver, just tillräcklig, för att gifva henne ett sken af matrona. Hennes skönt rundade armar äro till hälften beslöjade af dyrbara spetsar, och en bukett af röda och hvita kamelior får en vacker relief af de mörka vecken på sammeten, på hvilken den är fästad.

Så är också det, som vanligen kallas näsduk, endast en två qvadrattums lapp af det finaste batist, omgifven af en qvartersbred spindelväfslik spets, och hon bär den, som endast en född lady kan göra det. Hennes ögon äro mörka och smäktande, och en svag skymt af *rouge* på hennes kinder har förhöjt deras glans. Hennes hållning är en drottnings, och full af behag. Det är ej mera det smidiga behaget vid aderton år, utan den fulländade verldsdamens säkra siratliga hållning. I sitt ekipage i Hyde Park, i sin loge på operan, vid utstigandet ur sin vagn på Bond Street, i hennes salong, vid hennes eget bord, i danssalongen, kan ni se samma hållning af lugn värdighet, än försatt med en till fina tonen hörande oförsynthet, än mildrad af en godhetsfull nedlåtenhet, allt efter som det för tillfället passar sig. Säkert är, att hon grundligt studerat och lärt sig maximen, "att fullkomligheten i all konst är, att kunna dölja den." Detta om hennes personlighet. Jag måste nu öfverlemna åt läsaren, att bilda sig ett omdöme om själen i denna kropp af följande anteckningar och scener, hvilka jag skall hafva nöjet meddela. Det är nu engång så, att vi författare hafva våra privilegier. Vi hafva tillåtelse att läsa folks tankar, innan de yttrat dem; vi känna de dolda motiverna till de handlingar vi omtala; vi få titta folk öfver axeln, då de skrifva sina bref, och läsa innehållet af desamma. Och det är af denna senaste frihet, jag nu vill begagna mig. Hennes nåd har just slutat ett tättskrifvet bref, med rader på både längden och tvären skrifvet på superfint *creamlaid*, med ett "F" i ena hörnet, krönt med adlig krona. Med er tillåtelse skola vi, medan hon väljer ett sigill att försegla det med, som hastigast genomläsa brefvet.

*) Som bekant, är drottningen mycket korrt till vexten Öfvers.

Bästa kusin!

Som Alfred kommer att träffa dig i Rom, kan jag icke låta honom resa utan att medföra några rader till dig. Jag skäms verkligen att hafva uppskjutit så länge med att besvara ditt senaste bref, men du måste ändock förlåta mig. Vi hafva varit i staden omkring fjorton dagar, och då mina flickor skola göra sin debut denna säson, så kan du väl föreställa dig, att jag har mycket att tänka på. De skola blifva presenterade för Hennes Majestät på nästa mottagningsdag, och vi skola gifva en bal samma qväll, för att fira deras första inträde i verlden. Det blir en rigtig "crusher" som Slonnington kallar det — det är (ty för dina ofashionabla öron måste jag väl förklara det) att invitera 700 personer till sig, då man vet, att man i sitt hus icke kan inrymma flere än 500. Det gör ingenting, de få stå i trapporna, som det alltid sker hos hertiginnan af A. Jag kan knappt tro mig vara mor till tvenne så stora flickor som Anne och Laura; det tyckes mig vara som i går, då jag sjelf blef presenterad, och nu — Nåväl! tiden flyr och hädanefter får jag väl nöja mig med att agera förkläde för mina döttrar, sittande bland fruarna, skrämmande bort de yngre bröderna och småleende emot arfvingar till titlar eller — i korthet användande till det yttersta all den förmåga, en väl uppfostrad London-moder bör ega, att förskaffa sina döttrar fördelarna af ett godt parti. Jag vet, att du skall skratta åt allt detta och i ditt eget Puritanska hjerta tycka mig vara fasligt förderfvad; men min kära kusin, saken måste hafva sin gång. Stora verlden (i London) är lik en ofantlig machin, hvilken, satt i gång, måste styras med den yttersta försigtighet och takt, om man ej vill blifva krossad under dess hjul. Och tro mig, jag hyser ingen önskan att blifva ett offer åt Brahma eller Jaggernant — jag har glömt hvilkendera. Låtom oss nu betrakta, hvilka följder "ett godt parti" haft för mig. Som dotter till en Yorkshire Squire skulle jag troligen nu endast varit en fattig landtprests hustru, lefvande bland gnällande barn och giktsjuka gamla käringar, hvilka ständigt bedja om mat eller vedpolletter; eller ock hade jag kanske varit en doktorsfru, som åker ut tvenne gånger i veckan i en ensitsig schäs, tillredande pastejer i köket och springande till aptekskåpet efter mandelmjölk, att ge smak åt cremen. Jag hade äfven kunnat vara en gammal mö, det fasansvärdaste af allt fasligt, dömd att evinnerligen i denna verld sticka börsar, leda apor och laga onämnbara plagg åt den tillkommande. Jag kunde hafva varit — men det är tid att sluta. Vare det nog sagdt, att i stället för att vara någon af dessa styggelser, är jag nu lady Flyaway, maka till en pär af England, mäktig i Belgrave Square, allsmäktig på Almack; och hvarföre? Emedan jag hade en mor, som kände värdet af "ett godt parti" och såg sig om efter ett sådant åt sin dotter. Vet du, min vän, att apropos partier, är det nu vanligt, då man hör omtalas något tillämnadt giftermål, att icke fråga: hvem han eller hon är, utan hellre hvad han eller hon "har". Himla dig icke i from afsky, då du läser detta. Entre nous har jag redan fått sigte på ett godt parti för Laura, nemligen lord E. Han kommer att få fjorton tusen pund om året och skall måhända ärfva en hertigtitel. Jag hör, att han är mycket musikalisk. Lauras röst är ypperlig. Jag skall genast låta henne taga lektioner hos Mario. Det finnes ej något lättare sätt att fånga en man, än genom att sjunga duetter med honom. Det tyckes vara någon trollmagt i Bellinis och Verdis bravurarior, hvilken jag med min oromantiska natur icke kan fatta. Det är ett ofelbart medel. Har ej mamsell Pips blifvit grefvinna af Warbleton, endast och allenast emedan hon sjöng "*Son vergine vezzosa*" lika väl som sjelfva Grisi. Med Anne fruktar jag, att jag kommer att få mycket besvär; kon är så romantisk och svärmande; jag befarar till och med, att hon skrif-

ver vers om "en koja och ditt hjerta", månsken och vandrande riddare. Allt bara barnsligheter, hvilka jag likväl hoppas, att ett par säsonger skola förtaga. Apropos, lady N. har gift sig med en lärftskrämares bokhållare: tänk bara! Du kan döma af detta bref huru upptagen jag är och bör derföre förlåta mig min skenbara försummelse. Klockan är just tre; jag skall först frukostera och klockan fyra skall jag uppvakta hertiginnan Hoch- und Nieder-Seltzer-wasser; derföre måste jag nu sluta detta. Lefväl, skrif snart till

din tillgifna kusin

Anne Flyaway.

P. S. Jag glömde verkligen att nämna Flyaway; han lider af podager. Jag tror, att han skall resa till Malvern, för att söka bot. Jag är mycket ledsen deröfver; ty ehuru en qvinna kan uträtta mycket, är ändå en man ofta till stor nytta, då man jagar efter ett "passande parti"; och jag fruktar, att jag skall finna många som vilja täfla med mig om lord E.

Addio.

Ladyn ringde på klockan, afskickade sitt bref, intog sin dejeuner à la fourchette, steg i sin vagn och for till hertiginnan af Hoch- und Nieder-Seltzer-wasser.

Hertiginnan var naturligtvis "hemma", då lady Flyaway var väntad; fallet var att hennes durchlaucht, såsom utländska och för första gången i England, hade en ganska naturlig rädsla för att ensam gå en Londonsäsong till möte. En barmhertig väninna hade dock hyst medlidande med henne och ställt så till, att lady Flyaway skulle taga henne i sitt beskydd, samt försöka att inviga henne i det fashionabla lifvets mysterier.

Vi se nu de båda damerna sittande i en boudoir i hennes durchlauchts hotel. Då den ena ej kan tala Engelska, och den andra knappt känner tie ord Tyska, fördes samtalet naturligtvis på Franska. Lady Flyaway fortsatte:

Ni borde se er om efter en operaloge genast, ty det fanns endast fem eller sex hyggliga qvar, då jag tog min för en vecka sedan. Om ni önskar det, skall jag skrifva till Gye i ert ställe. Låt mig se — det kommer att kosta er omkring 400 guineer för säsongen. Och så skall ni säkert arrangera, som jag har gjort — såsom vi nästan alla göra — att ni får den borthyrd hvarje thorsdagsafton — tisdagar och lördagar äro, som ni vet, de fashionabla dagarna. Baroneter från landet och rika landtjunkare äro glada att midt i veckan hyra en loge, i hvilken de få visa sina rödarmade, storögda fruar och döttrar, som anse en qväll på operan som en epok i deras lif. Således finner ni, att begge parterna bli belåtna. Vi erhålla en del af våra penningar tillbaka. De få en eller par nya ideer i sina vegeterande hjernor och kunna begagna dem till konversationsämne der på landet för nästa halfår.

"Men äro ej 400 guiner" —? "En ofantlig summa ville ni säga. Nåja, visst är det väl mycket penningar. Men om man ställer klokt till, kan man ju göra så mycket af en operaloge. För det första ser det så bra ut. Många damer, som jag känner, ville gerna ge bort ett öga för att kunna tala om sin operaloge. För det andra, om man har döttrar att bortgifta (som jag olyckligtvis), är den ovärderlig. Ungherrarna komma i ens loge, stå bakom stolarna, och om de förut hafva den ringaste fallenhet att bli betagna i en vacker flicka, kan ni vara öfvertygad att lyssnandet på en kärleksduett mellan primadonnan och den förtjusande tenorn säkert skall göra dem dertill. Jag tror visst, att månget giftermålsanbud härleder sig från dessa sångens suveräners sirenlika stämmor. Men det förstås, att man får lof att vara ytterst försigtig, åt hvem man ger tillträde; ingen yngre son — ingen lycksökare, — ingen af det slaget bör någonsin få slippa in. Men detta bör ej hit. Jag tror, att ni bör gifva en bal och då...

"Gifva en bal, — huru kan jag det? Jag känner icke tjugu personer"?

"Åh! det är ej af minsta vigt. Jag skall skrifva ut listan på dem, som ni bör invitera. Det är för ingen del nödigt att känna ens hälften af de menniskor, man mottager. Om de bara höra till en viss krets, är det nog. Jag har varit på baler och koncerter, der värdinnan i huset för mig var lika okänd, som vår stammoder Eva. Föreställ er blott! För några dagar sedan hände det, att lord Pinch började klandra supén för värden sjelf. Han kände honom icke. Jag medger att det var genant, då han upptäckte sitt misstag. Man bör alltid vara försigtig. Apropos, folk inbillar sig, att det är en lätt sak att gifva en bal i London; men jag försäkrar er, att det för ingen del är fallet. Ni måste med yttersta försigtighet välja aftonen till er bal; annars kan det hända, att en annan valt samma afton, och då äro ju begge bortskämda. Ingenting är så bedröfligt, som halftoma rum. Ett säkert medel likväl, att förhindra denna olycka är att förskaffa sig ett lejon. Något nytt skall det vara. En Chines (Turkar äro nu för vanliga), en Ny-Zeeländare — en sångare, en ny poet eller novellförfattare, en Patagonier, kort sagdt, allt som är nytt och ovanligt. Ni vill kanske säga, att det blir svårt att hitta på något som är nytt i London. Jag medger, att det är svårt; men det kan ändå lyckas. Ja, jag skall väl draga försorg om alltsamman".

Och på detta sätt pratade lady Flyaway hit och dit i omkring en halftimmes tid, efter hvilkens förlopp hon tog afsked och lemnade hertiginnan, road, förundrad och icke så litet förvirrad af den skildring hennes gäst gifvit henne af det fashionabla lifvet i London.

En månad har förflutit. London-säsongen har nått sin höjd. Baler, koncerter, oratorier, basarer, expositioner af fruntimmers handarbeten för barmhertiga ändamål, déjeuners à la fourchette, parlamentariska debatter, middagar, supeer, litterära kotterier, baletter, operor, kapplöpningar och expositioner af trädgårdsalster aflösa hvarandra med fruktansvärd hastighet, i ordets egentliga bemärkelse trampande hvarandra på hälarna. Skönheterna börja se uttröttade och matta ut, sprättarne dystra och uttråkade. Det är dam på gatorna och dammiga äro träden i parkerna. Körsbär och smultron förtäres redan äfven af simpelt folk. Ananas säljes på gatorna för en penny skifvan. Solen baddar på miljoner tak och tyckes nu vilja godtgöra sin totala frånvaro om vintern. Kort sagdt: alla se trötta och missnöjda ut, hvar och en suckar efter gröna fält och den uppfriskande landtluften; men likväl qvarstanna alla i London, qvarstanna för att dansa, arbeta, knota eller dricka sodavatten, allt som det faller sig. De förnäma stanna under den förfärliga hettan, emedan det är fashionabelt, — de som gerna ville vara fashionabla stanna, för att likna de förnäma, och resten af befolkningen i London qvarstannar helt enkelt af det skälet, att de äro tvungna dertill.

Det ligger tvenne bref på ett bord i lord Flyaways hus, adresserade af hans båda döttrar Laura och Anne. Låtom oss göra bekantskap med innehållet af dessa bref. N:o 1, adresseradt till right Hounourable Miss Firebrace, börjar sålunda:

Dyra Harriet!

Äntligen har jag då en stunds ledighet och kan skrifva till dig. O! hvilket förtjusande ställe London är. Huru skall jag någonsin hädanefter kunna fördraga enformigheten och dysterheten i Yorkshire? Hvad jag ändock skulle njuta af att hafva dig här hos oss. Jag är säker, att du skulle finna dig lika lycklig här som jag. Jag måste dock nöja mig med att göra en skildring för dig af vårt lif härstädes. Du har hört om vår presentation vid hofvet och att allt gick förträffligt. Jag bad min kammarjungfru sända dig tidningen, som innehöll en utförlig beskrifning på våra dräg-

ter — fick du den? Nåväl! Jag var icke det minsta rädd eller nervsvag — men jag tillstår, att jag var litet rädd för min vackra spetsklädning och släpet, ty officerarne fortfara att begagna så långa sporrar. Men jag njöt af hela tillställningen rätt mycket. Drottningen var så älskvärd, ja långt älskvärdare än jag tror att hon brukar vara vid sina mottagningar. Men det är intet att undra på. Tänk bara, att vara tvungen att stå i två eller tre timmar i sender, småle och buga sig nådigt för alla, som passera förbi henne. Att knäböja och kyssa hennes hand var nästan obehagligt; ty det är ingen lätt sak att göra det, då man är klädd i släp. Apropos, der var en ung flicka, hvilken nedsjönk på sina begge knän, och då hon åter skulle uppstiga, föll hon framstupa. Tänk dig en sådan belägenhet. Hon hjelptes upp af öfverste kammarherren, den gamle lord B., en sådan rar, hygglig gubbe. Vi voro lyckligare (hvilket var rätt väl, ty Anne darrade hela tiden som ett möss — hon är så horribelt blyg och enfaldig, att till och med jag kan se att hon aldrig skall göra något uppseende här). Vi hade tagit lektioner, huru vi skulle uppföra oss under hela ceremonin, af madame J., hvilken inöfvar alla debutanter. Hon har ett rum med en stor docka, föreställande drottningen; och hon lärde oss att gå fram till den och niga, och att sedan stiga tillbaka, utan att vända den ryggen. Ingen lätt sak, skall jag säga dig, med ett släp efter sig, som är nära fem alnar långt. Jag ansåg mig vara en väl uppfostrad flicka, innan jag kom till London — men nu! O, huru djupt okunnig finner jag mig ej. Jag måste taga lektioner, huru man skall uppstiga i en vagn och huru man skall sitta i den, huru man bör dansa på det moderna, lediga sättet — och sedan, hvad rätterna beträffar! ofta, rätt ofta vet jag icke, hvad jag äter. Det är bra obehagligt; men nu skall monsieur Soyer komma hit två gånger i veckan, för att inviga mig i matsedelns mysterier.

Tro ej emellertid, att det pretenderas, att man skall veta, huru en rätt tillredes, — man måste endast vara au fait med dess namn, smak och utseende, och man må gerna tro, att gurkor vexa i färdiga skifvor, blott man kan tala om förtjensterna af en "salmi de becasses" eller en "potage à la reine Victorie". Sedan har jag lektioner i sång för Mario och entre nous tror jag, att mamma har något vigtigt skäl för mina sånglektioner. Den unge lord E., nevö till hertigen af P., är en stor älskare af sång, och jag inbillar mig, att mamma önskar att stifta ett parti mellan oss båda. Det är allt mycket förträffligt, och jag vet, att det är välment; men ännu hyser jag ingen önskan att fästa mig oupplösligt vid någon. Han ser mycket bra, ja distingué ut, kan jag säga, och arfvinge till 14 tusen pund om året, etcetera. Visserligen omtalas det, att hans farfar dog stormtokig; men du vet, att man icke bör antaga för gifvet, att sådant alltid går i arf; dessutom tycker jag, att man har nog af sina verkliga bekymmer, utan att äfven börja sörja för framtiden. Således har jag beslutit att gå mammas önskningar till mötes och gifta mig med honom, i fall ingenting bättre yppar sig — det vill säga: om han gör mig sitt anbud Jag tror emellertid, att han gör det; ty han är ständigt i vår loge på operan och dansar med mig på balerna. Föreställ dig, att Anne gret härom aftonen på operan. Hon är ett sådant naturbarn, endast passande för att bo på landet i en vacker villa, köra ett par vackra små hästar och studera Petrarca. Jag har aldrig förut fått skämmas så mycket. Der satt hon nu och snyftade högt, liksom om man ginge på operan, för att höra på musiken. Nej tvertom; en eller två sånger gå väl an att höra på; men de fashionabla se icke på scenen, om ej prima donnan eller tenoren äro der eller baletten har begynnt. Operan är ett förtjusande ställe, att visa sin toilett, att prata med sina beundrare och uppgöra planer för nästa dagens nöjen, voila

tout! Det är endast landtboer eller en sådan gås som min syster, hvilka lyssna till sången. Det var sannt, jag måste berätta dig ett äfventyr, som jag hade häromdagen. Du vet, att jag temligen ofta rider i parken med lady G. B. och hennes far. Nåväl, häromdagen voro vi der och ämnade just rida derifrån, då ett moln af dam uppsteg vid Apsley port, genom hvilken en mycket liten, obetydlig ung man på en utomordentlig stor häst blef synlig. Djuret var präktigt, mannen afskyvärd, och det förra skämdes påtagligen för sin ryttare, om man får döma af de ihärdiga bemödanden det gjorde, för att blifva honom qvitt. Det skulle äfven hafva lyckats, men den lilla uslingen fasthöll sig som en apa vid manen. Plötsligt rusade hästen mot oss, och det nästa, som jag kan påminna mig, är, att jag kände mig understödjas på hästen af lord B. och såg den lilla ryttaren ligga på marken bredvid mig. Det tycktes, som våra hästar hade kommit i kollision med hvarandra; och jag känner ännu följderna i min ena arm, som är alldeles betäckt med blånader. Jag önskar, att du sett den olyckliga lilla stackaren, då han uppsteg från marken. Hans röda hår var fullt af dam; hans kläder sönderrifna, och hans ansigte rödt af både harm och förskräckelse. Men jag kan icke beskrifva honom. Och sedan framstammade han någonting, som var ämnadt till en ursägt i en gnällande, ömklig ton — jag försäkrar dig, att, ehuru min arm plågade mig och jag såg huru ond lord B. var, kunde vi knappt hålla oss från att skratta åt den lilla varelsens paniska förskräckelse. Naturligtvis samlades snart folk omkring oss, och nästa dag läste man i tidningarne en lång historia om den förskräckliga olyckshändelsen i Hyde Park. Upphofvet till den "förskräckliga olyckshändelsen" namngafs ej, så att jag icke vet, hvem eller hvad han var. Jag vill endast anmärka, att hans häst var mycket för god åt honom. Ingen af oss har återsett honom sedan. Nu farväl, min söta kusin; skrif snart till mig. Man brukar ännu garneringar på klädningarna, och krinolinen är mera än någonsin på modet. Jag undrar, hvad din kära pappa skulle säga, om han såg mig nu. Ibland fruktar jag, att jag skall fastna i dörrarna. Farväl etc.

Det andra brefvet lyder så här:

Min kära Mary!

Jag försäkrar dig, att dina bref, långt ifrån att utträka mig, skänka mig mycken glädje — ja, jag kan gerna säga, att de utgöra ett af mina käraste nöjen. Ja, i sjelfva poststämpeln ligger något så bekant och hem-likt, att det skänker mig ett nöje, hvilket all den lysande ståten, som omger mig här hemma, icke kan bjuda mig. Ack, hvad ville jag icke gifva, för att få vara tillbaka på landet, långt ifrån denna fashionabla verld med allt dess ihåliga prål och ståt. Ihålig! ja, så är den; ty den kan icke vara naturlig. Jag är viss på, att de ögon, som beständigt le åt verlden, antingen måste tyngas af bekymmer och tomhet i hemmet, eller också blicka ut åt en förvänd och tråkig verld. Menniskorna kunna icke fortfara att oupphörligen visa sig älskvärda — en återgång måste gifvas. I början var lifvet här så nytt för mig, så tjusande, att jag icke rigtigt visste till mig. Jag erfor samma känsla, som då man kommer från djupaste mörker till bländande dager. Jag blef öfverväldigad af första intrycket, utan att ega makt att tänka mig in i eller göra mig reda för dess orsaker. Nu är väl denna känsla af yrsel försvunnen, hvad återstår? En hemsk känsla af tomhet och ledsnad, med öfvertygelsen, att allt omkring oss är bedrägligt, att allt är utan något verkligt och varaktigt värde, som kan sysselsätta och intressera ens sinne. Och jag tror icke, att en bland tio af mina umgängesvänner är det ringaste lyckligare eller nöjdare än jag. Ack! bästa Mary, om jag blott kunde få ännu en gång komma till-

baka till dig! huru gerna ville jag icke då lofva, att aldrig sätta min fot inom London! Huru lysande vår ställning i samhället än må vara, kan den aldrig skänka mig tillfredsställelse. Mina tankar flyga städse till Yorkshire. Bittert ångrar jag, att jag icke för mamma omtalat min förbindelse med din broder. Hon måste endera dagen få veta det; och om jag varit uppriktig, hade jag kanhända besparat mig många sorger. Naturligtvis inser du, att en af mammas planer vid vårt införande i stora verlden är, att få oss väl gifta! Ack, litet föreställer hon sig, att jag redan gifvit hjerta och tro åt den stackars Frederic. Jag säger stackars Frederic, ty han är verkligen beklagansvärd. Han har blifvit hårdt och orättvist behandlad; ty han drogs mot sin vilja och mot bättre vetande in i ett sällskap af spelare och drinkare; och nu, sedan han sålt sin lilla egendom och hederligt betalt sina fordringsegare, ser man på honom med köld, ja, nästan med förakt. Han anses som ett rötägg i boet, och lemnas åt sitt öde, utan att en hand sträckes ut till hans bistånd. Jag kan icke se något hopp för oss; ty jag är säker, att hvarken pappa eller mamma skola gifva sitt samtycke till, att Laura eller jag gifta oss med fattiga männer; och Frederic eger inga förhoppningar. Kan du väl då undra, att jag känner mig djupt olycklig! Jag förbjöd honom att skrifva till mig, ty jag ansåg en hemlig brefvexling ovärdig både honom och mig; och nu med hjertat fullt af kärlek och sorg nödsakas jag lyssna till de fjeskande sprättar, af hvilka mamma tycker om att se oss omgifna. O den i ögonen fallande kontrasten mellan dem och den stackars Frederic kommer mig att älska honom högre än någonsin. Jag vet och känner, att han är mig trogen; och ingenting i verlden skall förmå mig att bryta den tro, jag gifvit honom. Ack Mary! huru skulle jag kunna glömma vårt sista afsked? Vi sutto under den stora linden och månens sken föll på verandans jasminer och magnolier. Det var den sista middagen, vi gåfvo före vår afresa till London; och Frederic hade tidigt aflägsnat sig från herrarnes sällskap, för att söka ett tillfälle att träffa mig allena. Jag hade väntat, att han skulle vilja tala med mig ännu en gång, och derföre lemnat förmaket och gått ut i trädgården. Damerna voro alla så ifrigt inbegripna i samspråk, att de icke ens märkte, det jag lemnade dem. Der träffades vi, — der skiljdes vi; hvem vet, när vi skola mötas nästa gång! Måhända aldrig! O, den tanken gör mig mycket olycklig. Det smärtar mig djupt att erfara, det litet lumpet guld kan åtskilja tvenne hjertan, till dess de antingen krossas af sorg eller hårdna af förtviflan. Penningen är i sanning roten och upphofvet till myckt ondt och mycket elände. Att nödgas tänka, det lifvets fagraste blommor skola offras på dess altare, förtorkas af de brännande tårar, som frampressas af undertryckta, naturliga känslor af kärlek, tacksamhet och aktning! Och dock är detta verldens vanliga gång; jag kan tryggt påstå, att om man blott visste det, skulle månget liknande fall äfven inom vår egen, jemförelsevis trånga krets kunna påträffas, der heder, kärlek, vänskap, — alla lifvets dyrbaraste känslor, hvarje ögonblick krossas till jorden af guldets, verldens doms och ärelystnadens förfärliga tyngd. Äfven vår moder är icke lycklig, ehuru hon uppbjuder allt, för att dölja det för oss. Jag kan icke ana orsaken; — men att en orsak finnes, derom är jag smärtsamt öfvertygad. Och kan väl jag öka hennes bekymmer genom att tillstå för henne, att en af hennes döttrar bedragit henne — att hon skänkt sin kärlek och sin tro åt en man, som anses för en slösare och spelare, ty det är fåfängt att söka bestrida den mening, verlden en gång fattat, och åt hvilken omständigheterna tyvärr gifvit ett sken af sanning. Nej, visst icke. Dock vet jag icke, huru jag skall göra. Bästa Mary, jag ber dig, gif mig ett godt råd; jag har ingen annan att vända

mig till. Jag fruktar derjemte, att sir H. T. skall fria till mig, och hvad skall jag göra i sådant fall? Han är god och ädel, rik och aktad, ett godt parti i hvarje fall, och gynnad af mina föräldrar. På hvilka skäl skall jag kunna gifva honom afslag, om han begär min hand? Från alla håll hota mig bekymmer, och jag vet icke, hvar jag skall hemta råd och hjelp. Då du skrifver till Frederic, så säg honom, att jag mår bra och ofta tänker på honom — mera än jag vågar tillstå för mig sjelf. Gud välsigne dig min goda älskade kusin.

Din egen tillgifne
Anne.

Utdrag ur ett bref från mademoiselle Panache, lady Flyaways kammarjungfru, till hennes syster madame Coquelicot, modiste & c. i Paris.

"Jag är dig mycket förbunden, min kära syster, för din vink, att det är hög tid för mig att börja med affärer för egen räkning. Jag försäkrar dig, att jag länge tänkt derpå, och endast väntat på ett gynnsamt tillfälle. Det kan icke i längden bära sig på det här sättet. För att säga sanningen, så är mylord till hälften ruinerad genom misslyckandet af några jernvägsspekulationer. Jag har kommit under fund dermed genom att händelsevis hafva lyssnat till ett samtal mellan honom och mylady. Ännu är det en hemlighet för alla; och de äro angelägna att få de unga damerna bortgifta, innan den blir känd. Min Gud, huru jag beklagar mylady — hon är så stolt — så skön och — så olycklig. Och mylord äfven. Jag har sett honom blekna, då han betraktade brefhögen på frukostbordet. Räkningar komma också från alla håll, och rätt betydliga räkningar äro de. Jag vet, att miss Laura är skyldig madame Anna nästan 300 pund — och sedan alla juvelerarena! Ack, min syster, fastän detta hus är besökt af de noblaste i hela England, och ehuru här är lyx och elegans på alla sidor, tror jag dock icke, att man i hela London kan finna tyngre hjertan och (ibland) mera sorgsna anleten. Miss Laura är den enda glada; hon är aldrig trött eller triste. Miss Anne blir blekare och magrare dag från dag. Jag tror, att hon är kär. Jag har sett henne gråta öfver en bukett af vissnade jasminer, tills jag har trott, att om tårar kunde uppfriska dem, skulle de snart blomstra om igen, lika sköna som då de först blefvo plockade. — Så snart det blir slut, och det kan icke dröja länge, tänka Jean (mylords kammartjenare, som du vet) och jag gifta oss och etablera oss för egen räkning; vi hafva begge hopsparat litet penningar, och med mina kunskaper fruktar jag icke, att vi skola vara utan framgång."

Man och Hustru.

Blommorna äro vissnade, vaxljusen brinna ner i piporna och soffor och fåtöljer stå om hvarandra, och luften är tung och tryckande. Den sista gästen har aflägsnat sig, och lord och lady Flyaway äro allena i deras praktfulla salonger. Laura och Anne hafva gått till hvila. Visarn på uret står på 3. Det börjar redan dagas, och då lord Flyaway drog undan gardinen från ett af fönstren, trängde det svaga dagsljuset in och gaf rummet en ännu dystrare anstrykning. En tom balsalong är helt säkert ett af de bedröfligaste ting på jorden. Musiken, skrattet, munterheten, alla hafva flytt — nöjet är dödt, och kölden och tystnaden äro allena qvar. Lord Flyaway lät gardinen åter falla ned och satte sig vid sin hustrus sida.

"Vi måste försöka att hålla god min; det går intet an att låta folk ana sanningen nu. Jag är viss på, att lord E. och sir H. T. skola fria vid första tillfälle. De äro de bästa partier, som denna säsong kan erbjuda, och äro engång flickorna väl gifta, så må det sedan gå huru som helst. Vi kunna alltid hitta på att vistas utrikes några år. Kan du icke låta fälla mera skog."

"Icke ett träd. Jag fruktar, att egendomens värde redan lidit betydligt genom åverkan på skogen. Jag önskar, att det

måtte blifva ett slut på det här, på ett eller annat sätt. Flickorna hafva sina hemgifter i säkerhet; de komma hvardera att få tie tusen pund; och om jag engång såg dem väl gifta, skulle jag sedan icke bry mig om resten. Men om det innan deras giftermål blir kändt, huru mina affärer stå, då kunna vi säga farväl åt allt hopp. En ruinerad pär är mycket mera att beklaga, än en ofrälse menniska i en dylik belägenhet. Han kunde göra mycket, som jag icke ens vågar tänka på. Vi hafva ingen annan tillflyktsort än Baden-Baden, Boulogne eller något dylikt afskyvärdt ställe. Förbannade vare dessa jernvägar! Huru kunde jag någonsin vara en sådan åsna och förlita mig på dem! Nåväl, i alla fall, och nu tog han sin hustrus hand och tryckte den med ömhet, vilja vi falla med godt mod och taga till reträtten med så mycken ära, som betalta köpmansräkningar och en tom börs kunna ge oss. Jag tror, att vi hafva nog att betala våra skulder, men ingenting öfver heller; se så, tag mod till dig. Jag vill försöka att uppskjuta den oundvikliga stunden så länge som möjligt. Bästa Anne gå nu till hvila, du blir eljest för mycket uttröttad. Jag skall tala med Philipson och sedan — kanhända, att han kan uträtta någonting. Dessa advokater hafva alltid någon utväg. Apropos! jag ångrar nu, att jag icke helsade på hans fru häromdagen i parken. Nå det kan icke hjelpas numera. Du måste bjuda henne till din nästa soirée. Du kan nog hitta på någon, som vill samtala med henne. Lady Twaddle, till exempel, hvilken icke skulle fråga efter, om hon satt bredvid en ourang-outang, om den endast lyssnade tåligt till hennes prat. Trösta dig nu Anne, vi skola nog jemka på något vis."

Lord Flyaway tog sin hustrus arm och ledde henne till hennes rum.

På Carlton klubben.

Det var i sanning en bedröflig utsigt, som mötte lord E., då han blickade ut på Jamesgatan ur ett af fönstren i Carlton klubben. Regnet flöt i strömmar, och en mängd olikaslags åkdon körde skyndsamt förbi. Hästarne rykte och kuskarna voro inhöljda så väl, att endast ögonen voro synliga. Paraplyerna syntes röra sig åt alla håll, och kusken och betjenten på kusksätet af den eleganta vagnen, hvilken stod framför klubbens dörr, tycktes vara högst missbelåtna med regnet, som i grund förstörde pudret i deras hår. Naturligtvis knotade och småsvuro de sotto voce, som kuskarna och betjenterna i London alltid göra.

Lord E. såg väl dem, ehuru hans tankar voro så upptagna af annat, att han icke tycktes gifva akt på dem. Vanligtvis var han utomordentligt omtänksam och god mot både tjenare och hästar, och derföre kunde hvarken James, betjenten, eller Wills, kusken, begripa, hvarföre de i dag skulle så länge vänta i det obarmhertiga regnet.

Tvenne unga män inträdde i rummet, hvari lord E. allena befann sig. Utan att se honom, ty han doldes af gardinen för den djupa fönsterluften, satte de sig vid ett bord helt nära intill och började följande samtal.

"Såå, det tyckes vara alldeles slut mellan E. och Laura Flyaway. Hon har behandlat honom afskyvärdt. De voro förlofvade och sedan..."

"Ja, sedan kom den karlen Smith med sina trettie tusen pund om året och for af med henne. I sanning, om jag vore i E:s ställe skulle jag utmana honom och skjuta ned honom som en sparf."

"Det skulle jag icke göra; den stackarn är icke värd så mycket besvär. Jag förmodar, att du vet, att hans bekantskap med sin fästmö började dermed, att han nästan kastade henne af hästen i Hyde Park".

"Ja, jag har hört det; och sedan träffades de hos lady R's; jag tror, att hon haft en stor del i partiets uppgörande".

"Ganska möjligt; hon är gammal och van vid dylika affärer. Men det vore emel-

lertid en god sak för Flyaway; ty det säges, att han är illa deran".

"Alldeles förtvifladt, säges det; tänk dig bara: den stolta Laura såsom fru Smith!"

"Nå, hon blir ju i alla fall välborna fru Smith, det är ändå något. Och får dessutom trettietusen pund i stället för fjorton. Inte något dumt byte det, skulle jag tro. Hvad männerna åter beträffar, medger jag, att hon valt ganska illa, ty E's lillfinger uppväger alla herrar Smith, hvilka någonsin funnits i verlden. Men det betyder ingenting nuförtiden. Penningar äro hufvudsaken, och jag är öfvertygad att, om en karl hade sex hufvuden och tjugutusen pund om året, behöfde han icke ens lemna den gata han bodde vid, för att erhålla en hustru, — nej ett helt dussin".

Meningen afbröts af lord E., hvilken rusade fram ur fönstersmygen, störtade ut genom dörren och kastade sig i vagnen, som väntade utanför.

De båda unga männen skyndade till fönstret, för att se hvem han var, och fingo just en skymt af honom, i det ögonblick vagnen försvann.

"Nå i sanning var icke det E. sjelf, sade den ena. Han måste hafva hört hvart ord. De der fördömda gardinerna".

"Det förstås, att han hörde allt. Nåväl, han måste vänja sig vid det, liksom ålarna, e chi bene commencia e alla meta dell' opera".

Laura gifte sig med mr Smith, eller rättare sagdt med hans trettietusen pund om året, efter att hafva uppslagit sin förlofning med lord E. på ett så lugnt och ledigt sätt, att hon uppväckte förvåning och beundran till och med hos de mest förhärdade fashionabla damer. De förutsade alla, att hon med tiden skulle blifva en värdig efterträdarinna till dem, i de olika befattningarna af patronessa, chaperone och intrigante. Och såsom de förutspådde, är äfven fru Smith för närvarande nära nog anförarinna för den fashionabla verlden i det stora Babylon. Om hennes man vet man ganska litet; man säger, att hon stänger in honom då och då, — men kanhända är detta endast ett af de många falska rykten, hvilka beständigt uppstiga likt vandrande irrbloss på ett bedrägligt kärr.

Vi vilja sluta detta utkast med ett bref, hvilket Anne skref till en af sina vänner sedan familjen återkommit till Yorkshire efter London-säsongens slut.

"Bästa Milhient!

Många tacksägelser för ditt kära bref och för de lyckönskningar det innehöll. Jag försäkrar dig, att jag nu är så lycklig som möjligt, och alla menniskor och allting tyckes småle mot mig. Aldrig har det väl funnits en ädlare och bättre menniska än sir H. T. Jag kan knappt förstå, huru jag någonsin kom att förtro honom min hemlighet, då han friade till mig; men jag har stor anledning att glädja mig öfver, att jag gjorde så. Sysslan, hvilken han förskaffade min älskade Frederic, är sådan, att vi kunna gifta oss utan vidare uppskof, och vi vänta endast på Lauras och hennes mans återkomst från utlandet, för att följa deras exempel. Min goda fars affärer äro icke så dåliga, som man först trodde dem vara, och fastän mycket är förloradt, har han ändock nog qvar, för att kunna lefva i beqvämlighet och stillhet. Jag tror verkligen, att mamma skall hädanefter endast någongång återvända till London, för att besöka min syster. Genom penningeangelägenheterna, Lauras brytning med lord E. och andra obehagligheter tyckes hon ha fått nog af stora verldens lysande elände, och skall nu, som jag hoppas, åtnöja sig med att vistas än i Yorkshire och än i Worcestershire, hvarest vi (jag menar nemligen Frederic och jag) komma att bo. Jag har sett i tidningarna, att Panache, hvilken gifte sig med pappas kammartjenare, har öppnat modehandel, för att konkurrera med m:me Anna. Jag skulle icke undra, om hon utträngde henne från hennes plats såsom första modiste i London; hon var lika skicklig som hon var obehaglig.

Mycket mera följer, men då det icke rörer denna berättelse, anser jag bäst att sluta.

Inhemsk litteratur.

1. **Ett litet ord i stora frågor** af A. E. Arppe. Helsingfors 1860.
2. **Ur dagens frågor, ett vågadt projekt** af Fredr. Cygnæus. Helsingfors 1860.

Det är, som synes, lif i den inhemska litteraturen. Den är hunnen till brochyrernas tid. Författaren till N:o 2 vill också finna brochyrens form vara serdeles framstående framför bokens och den periodiska pressens. Ovedersägligen hafva också brochyrer i närvarande stund haft en Europeisk betydelse. Men vi befara, att den ärade Förf. glömt, att denna betydelse tillfallit tre à fyra bland de hundratal, som redan blott i Frankrike skådat dagen. Och sin betydelse hafva de få icke af sitt innehåll, utan derföre, att man bakom dem sett Napoleon III:s eljest ogenomskådliga tanke. Att åter denna tanke valt brochyrens form för sitt framträdande, är icke förunderligt. Franska kejsaren torde hafva svårt, att i sitt rike hitta på en tidning, som icke erhållit två varningar. Det kunde derföre lätt hända, att så djerfva tankar, nedlagda i ett så bräckligt kärl, skulle blifva föremål för indragningsmaktens nit. Brochyren är säkrare.

Skriften N:o 1 är adresserad till undertecknad.

I detta blads senaste årgång sista häftet förekomma några ord under titeln: "Enthusiasmen är ofta en täckmantel för råhet och bristande bildning." Vi nämnde hvarken den skrift, mot hvars anförda ord vi vände oss, eller dess författare. Skriften har titeln: *Till den studerande ungdomen vid Universitetet i Helsingfors den 14 Sept. 1859 af Universitetets n. v. Rektor.*

Universitetets Rektor, Hr professor Arppe, uppträder nu i denna brochyr, för att förklara de anförda orden och åtskilligt, hvad i talet, ur hvilket de äro lånade, med dem sammanhänger. Icke blott i detta blad nemligen, utan i flera landets Finska tidningar hade uppmärksamhet blifvit vid dem fästad, emedan de voro rigtade till "Fennomanerna". Från annat håll åter har man citerat professor Arppes ord i mening, att i dem hafva vatten på polyglott-nationalitetens qvarn. Och det är med stor begärlighet man fortfarande från det hållet ställer sig i samma led med professor Arppe.

Förf. upplyser nu, att han blott talat om f. d. fennomaner. Förf. har icke velat stämpla arbetet för Finska språkets utbildning och utbredning som fennomani.

Också har Förf. talat endast om den falska, d. v. s. den låtsade entusiasmen.

Vidare har Förf. icke heller med varningen mot ett för hastigt afskaffande af det urgamla bildningsorganet (Svenska språket) och mot brådstörtade steg i denna rigtning, velat antyda, att arbetet för Finskans utbildning och utbredning redan tagit för hastig fart.

Hvad åter angår yttrandet: att "de nationela, af naturen gifna, differenserna skola såsom obetydligheter försvinna" i ett upplyst folkmedvetande, så bekänna vi, att Förf:s mening med detsamma ännu är oss dunkel. Förf. har ur ett annat, tidigare tryckt tal (äfven i detta blad anmält) citerat yttranden, som till öfverflöd bevisa, att han önskar Finskan full frihet att göra sig gällande, och tillägger särskildt, att detta må ske i undervisningen, litteraturen, lagskipningen, administrationen. Att han önskar Svenskan samma frihet, måste hvar och en finna naturligt. Ur denna täflan — ty strid vill Förf. icke kalla den — skall det ena eller andra språket framgå segrande. Hvilketdera? — Det är deri knuten ligger. Det andra skall då försvinna som "en obetyd-

lighet". Denna vore således de nationela differensernas obetydlighet.

Vi vilja icke fästa oss vid detta tidigare uttryck, som ingalunda förklaras af den senare framställningen. Vi erinra blott derom, att äfven Förf. talar om Svenskan och Finskan så der i allmänhet, samt om Svenskar och Finnar i landet.

Polyglottisterna göra likaså. Till och med den beskedliga redaktionen af *Nära och Fjerran* ger sitt ord med i laget i samma mening. Hr Cygnæus har också den i sigte.

Men i deras led, som arbeta för Finska språkets och Finnarnes rättigheter, om ordet skall nyttjas, har frågan aldrig fattats ur denna synpunkt. Den gäller endast förhållandet mellan Finska allmogen och herremannaklassen i landet. Det är den senare man önskar förfinska — kommande generationer af densamma nemligen. Eljest kan Finskan icke blifva språk för undervisningen, lagskipningen och administrationen. Likalitet kan eljest någon Finsk litteratur uppstå.

När Förf. vill lemna båda språkens vänner full frihet att arbeta för sitt språks välde, hvem är det, som skall arbeta för Finskans? Finska allmogen? Nej. Förf. synes antaga, att den bildade klassen "efterhand och i små lotter" skall afsäga sig sitt modersmål. Han önskar blott, "att denna afsägelse i fred finge försiggå".

Efter orden taget kan en sådan fordran icke på någon ställas. Men väl har det varit fallet, att en och annan, hvars modersmål Svenskan är, i sagde de högre bildades i landet framtida. förfinskande ansett sig se det enda medlet för Finlands fortfarande relativa sjelfbestånd, d. ä. icke blott Finska språkets, utan äfven landets lagars och institutioners, hvad Förf. kallar Finska folkets, öfverhufvud Finska namnets bestånd. Bland dem likasom bland dem, hvilka, *oaktadt* Finskan är deras modersmål, genom oerhörda ansträngningar lyckats komma till delaktighet i någon högre bildning, har aldrig varit fråga om den i landet boende Svenska allmogens förfinskande, icke heller något det minsta försök blifvit gjordt, att på densamma för sådant ändamål inverka.

Men om Finska språket, såsom äfven Förf. förutsätter, skall blifva undervisningens, lagskipningens, administrationens, med undantag för Svenska allmogen i landet, så behöfves härtill ännu något annat, än en och annan desertör från de Svenskt bildade, som talar och skrifver Finska. Här fordras nemligen, att det redan påbegynnta småningom fortsättes, att en fullkomligare kunskap i Finskan föreskrifves bland examensfordringarne på blifvande skollärare, domare och andra tjenstemän, att Finskan efterhand påbjudes såsom undervisningsspråk i landets skolor och gymnasier, slutligen vid universitetet, att derefter samma språk i alla Finska trakter blir det föreskrifna lagskipningsspråket, och att sist detsamma genom påbud införes i administrationen från dennas yttersta utgreningar ända till dess medelpunkt. Alla dessa påbud kunna icke framgå ur den fria täflan, Förf. förordar. De måste framgå ur den hos den bildade klassen rotade öfvertygelsen, att allt detta bör ske, icke blott emedan Finska allmogen har en naturlig rättighet att fordra det, utan emedan hela Finska folkets framtida exsistens deraf beror. För en sådan öfvertygelses rotfästande torde det icke blifva tillräckligt, att den ena eller den andra, hvars röst har något inflytande, benäget varnar för öfverdrifter och förhastanden i sträfvandet till det föresatta målet — äfven om det sker med tillägg, att varningen gäller en förfluten eller kommande tid, icke den närvarande.

Det vågade projekt, i professor Cygnæi brochyr framställes, är förslaget, att utgifva en tidning för landets Svenska allmoge, och att bekosta den genom sammanskott af nödiga medel, om nemligen tidningen icke eljest skulle bära sig. Det är isyn-

nerhet af egendomsherrarne på landet Förf. väntar en sådan garanti för omkostnaden.

Att nu detta förslag vore synnerligen vågadt, kunna vi icke inse. Desto mera är dess genomförande högligen påkalladt. Visst är det sannt, att den Svenska allmogen besitter allt det, som ännu ligger i en aflägsen framtid för den Finska. Den förra är icke genom språket skild från herremannaklassen; för dess söner stå alla landets bildningsanstalter öppna; både den inhemska Svenska och Sveriges rika litteratur står den till buds, den senare äfven rik nog på bildande folkskrifter; lagskipningen och administrationen tala äfvenså dess språk. Genom inflytandet af alla dessa bildningsmedel, från hvilka den Finska allmogen varit och är utestängd, innehar också den Svenska allmogen obestridligen en högre intellektuel bildning, än den Finska. Vår erfarenhet lärer oss, att bland densamma åtminstone i Nyland, i Åbo skärgård och, enligt hvad förmäles, äfven på Åland, mera läses, än öfverhufvud bland Finnarne, samt äfven jemförelsevis flera folkskolor finnas. Men obestridligt är, att den bildade klassen gjort vida mindre, än som bort och kunnat göras för införande af nyttig läsning bland densamma. Och ehuru de på Svenska språket utgifna tidningarne icke äro för den okända, är det dock visst, att ingenting särskildt skett, för att bland den sprida kunskap om förhållandena i det gemensamma fäderneslandet, samt för att hänvisa den på de rika utvägar till bildning, den redan eger.

En tidning enkom för denna del af landets befolkning är i vår tanke hufvudsakligen ur denna synpunkt af behofvet påkallad. Några pekuniära uppoffringar, att tala om, tro vi icke att dess utgifvande skulle fordra, om blott de på landet bosatta herremännen göra sin skyldighet, att verka för dess spridning — och tidningen gör sig af en sådan spridning förtjent.

På Finska språket utgifves egentligen blott en tidning för folket: *Oulun Wiikko Sanomia*. De öfriga afse mer eller mindre läsare äfven bland den mera bildade klassen. Förf. fäster med skäl uppmärksamheten på nämnda förträffligt redigerade blad, som detta oaktadt tillvunnit sig en så ringa spridning.

Äfven i denna brochyr fattas frågan om Svenska och Finska språken delvis ur den vanliga skefva synpunkten, så som skulle den gälla landets Svenska allmoge. Å andra sidan perhornescerar Förf. den tid, "då bildningens sakförare i detta land lyckats reducera sin språkkunskap endast till Finskan" (!!). Om någon kan säga, att goda råd *icke* äro honom dyra, är det väl de, som arbeta för Finska språkets uppodling. Förf. synes varna dem för det orådet, att tillsluta universitetet och alla lärdomsskolor. Ty huru eljest kunskap i fremmande språk skall utrotas, förmå vi icke inse. Ännu må tilläggas, att Förf. gör den i Svenska litteraturen så mycket omtalade afundsamheten till ett nationaldrag äfven hos Finnarne; vi tro: utan goda skäl.

Vi behöfva icke tillägga, att vi här berört blott en högst ringa del af brochyrens rika innehåll. Dess författare har icke heller i den förnekat sin förmåga att föra sina läsares tankar från det ringa till det stora och låta dem betrakta den sak, hvarom fråga är, från en upphöjdare ståndpunkt.

J. V. S.

HELSINGFORS,

tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.

Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 2 Februari 1860.

Hvad en nations språk har att göra med den allmänt menskliga. bildningen.

I en föregående artikel sökte vi framställa, hvad vetenskapen lärer om förhållandet mellan allmänt mensklig och nationel bildning. Läsaren torde vid denna framställning hafva anmärkt, att den vetenskapliga åsigten har ett nog fast stöd i verkligheten, som aldrig företett en allmänt mensklig bildning som sådan, utan blott särskilda nationela bildningsformer.

Den hufvudsakliga vigten lades derpå, att rätt och orätt på jorden funnits till endast såsom den ena eller andra nationens i dess seder, lagar, institutioner, inre och yttre politik * förverkligade begrepp derom. Det är också härpå vid sakens begripande all vigt ligger. Man bör först ihågkomma, att allt detta: sed, lag, institution, politik icke är till annorlunda än i mensklig handling, att t. ex. lagen är verklig blott i den lagenliga handlingen, och att det är öfverensstämmelsen i individernas handlingar, som ger densamma all dess makt. För det andra bör ej glömmas, att hvarje menniska t. ex. i sitt familjelif för hvarje stund handlar enligt sin nations sed — enligt den hos henne från det egna föräldrahemmet och under beröringen med hennes öfriga omgifning inplantade seden; d. ä. att hon af den låter sig ledas, då hon vill handla rätt. En moder förstår detta väl. Hon vet, att hon i sitt dagliga och stundliga handlingssätt icke har tid att sätta sig ned och studera, hvad den allmänna menskliga bildningen, icke ens hvad den förträffligaste lagbok eller lärobok i moralen säger derom. Men hon erkänner lätt, att hon lärt sig sitt handlingssätt af sin egen moder, eller af någon annan, som lemnat henne goda lärdomar men förnämligast ett godt exempel. Och då hon likväl handlar under helt nya förhållanden och måste hemta råd ur sitt eget bröst, erkänner hon ännu, att sinnet, känslan, för hvad rätt är, samt förmågan att inse och välja det rätta äro henne meddelade — af gudomlig nåd och försyn, men genom någon medmenniskas inflytande såsom dessas redskap. På samma sätt handlar hvarje individ i förhållande till sina medmenniskor och vid uppfyllande af sina pligter mot det allmänna, i samhälle och stat. Inga allmänna läror äro tillräckliga, att bestämma hans handlingssätt. Det är på tillämpningen för hvarje stund, det beror. En lära är desto mera abstrakt ju mera allmän den är; d. ä. äfven ett sedebud ger desto mindre ledning för den individuela handlingen, ju allmännare det anses gälla. Tvärtom, en lärdom t. ex. angående en moders pligter innebär en lättare tillämplig regel för hennes handlingssätt, än ett allmänt moralbud, som gäller det menskliga handlingssättet öfverhufvud. Och det är öfverflödigt anmärka, att äfven de allmänna lärorna icke äro mensk-

* Här benämnes så nationernas statsinstitutioner samt förhållande till hvarandra i krig och fred.

lighetens, att t. ex. äfven kristna religionens läror äro allmänt menskliga blott i den mening, att de bland den kristna delen af menskligheten, som räknar sin början först från 18 sekler tillbaka, gälla för ett ideal — af allmänna läror.

Det kan icke vara meningen att nedsätta lärornas värde. Man säger rigtigt: all mensklig uppfostran och bildning beror af både lära och exempel. Och det kan tilläggas: de förnämsta exempel framställa sig i sjelfva lärorna; ty i dem finnes den menskliga erfarenheten i stort.

Så hafva Romerska lagen, Mosaiska lagen, Kristendomens läror öfvat det största inflytande på de Europeiska folkens rättsmedvetande och lagstiftning, likasom dessa läror förnämligast, men äfven den klassiska forntidens vetenskap (historie, filosofi) och poesi på deras sedliga medvetande öfverhufvud. Hvad man med afseende på Romerska lagens giltighet i södra och vestra Europa sett yrkas, att en nation kan utan vidare låna sina lagar af en annan, är dock uppenbarligen falskt. Romerska lagen har t. ex. gällt både i Frankrike och i Tyskland; men de lagar, som nu gälla både i det förra riket och i Tysklands stater, äro vida skilda från hvarandra. Code Napoleon infördes under det Franska öfverväldet och gäller ännu t. ex. i Preussiska Rhenprovinserna, men i flera fall modifierad; och ingen kan betvifla, att icke i den mon den Tyska nationela enheten förmår gifva sig verklighet äfven i politiskt hänseende, den medborgerliga lagen skall antaga en med denna enhet öfverensstämmande form. Vi Finnar hafva ett liknande exempel nära till hands i vår gällande lag. Det är troligt, att ännu länge äfven förändringarne i densamma skola komma att mer eller mindre likna lagreformerna i Sverige. Men det är också afgjordt, att båda skola afvika från hvarandra, allteftersom Finska folkets nationela enhet äfven i öfrigt vinner styrka.

Den politiska lagstiftningen visar sig väl bero af hvarje nations hunna kulturgrad; såsom under nyaste tid från land till land lånade politiska former bevisat sin ohållighet. Men dessa lagar äro dock mera formela, emedan de måste lemna stort utrymme för den personliga patriotiska verksamheten; och derföre framstår i dem mindre den nationela egendomligheten.

Om dock redan i lagarne lärorna såsom tradition från nation till nation göra sin makt gällande, bevisar sig detta än mera i det sedliga medvetandet öfverhufvud. Religionsläran har i detta hänseende utan tvifvel största inflytandet. Man har väl exempel på, att hos vilda och halfvilda folk en gudalära inskränker sig inom stammen; men i öfrigt står väl Mosaismen såsom det enda exempel derpå, att läran icke gått utom nationen — icke ens på den tid, då Judarne verkligen utgjorde en nation. Men också i öfrigt, i de religioner, hvilka bland sina bekännare räknat skilda folk och nationer, har redan sjelfva uppfattningen af läran varit underkastad modifikationer, beroende icke blott af stamskilnaden utan äfven af den nationela olikheten. Det är icke tillfälligt, att de Romaniska folken äro katoliker, de Germaniska företrädesvis omfattat protestantismen; likaså icke, att den Spanska katoliken är en annan än den Franska, den Engelska protestanten en annan, än den Tyska. Häri utöfvar dock bildningens fortgång sin makt. Det var en tid, då en stat skulle hafva en statskyrka, och då denna kyrkliga enhet med alla medel eftersträfvades och vidmaktshölls. Vår tid fördömer detta sträfvande. Men det är obestridligt, att det medverkat för den nationela enheten. Der denna redan är befästad, der har den kyrkliga formens enhet blifvit öfverflödig. Det tillhör ännu framtiden att visa, i hvad mon den största frihet och mångfald i den religiösa bekännelsen skall blifva ett vilkor för en högre nationel utveckling.

Man bör nu i afseende å religionsläran ihågkomma, att den är lära, vetande. Den tid är ännu icke långt aflägsen, då man

sade: i religionsläran är moralen hufvudsak; den är densamma i alla kristna kyrkor. Vi blott påpeka misstaget. All religion är nemligen försoningslära. Detta är hufvudsak. Men hvad här bör erinras, är, hvad redan i den föregående artikeln blifvit exempelvis framstäldt, att äfven den religiösa moralen är lära och som sådan uttryckt i *allmänna* satser; hvaremot menskliga handlingen alltid utgör ett enskildt fall, som aldrig förut varit och aldrig mera förekommer. I handlingen kommer det alltså an derpå, huru läran förstås, och huru de förhållanden förstås, i hvilka den skall tillämpas. Och i menniskans dagliga görande och låtande är ännu allt förstående otillräckligt. Hon skulle få sitta der och öfverväga skäl och motskäl i evighet. Men gerningen skall göras; den väntar icke på denna öfverläggnings slut. Frågan måste korrt afgöras. Man kallar förmågan dertill känsla, takt, samvete m. m. Men den är i grunden den sedliga vana, den sed, till hvilken menniskan förts genom att tillhöra denna nation, på denna tid. Så förhåller sig till och med i afseende på den religiösa läran. Menniskan föds och uppfostras till en gifven religionslära. Få äro de, som öfvergifva den; och dess öfvergifvande anses med rätta för skamligt, åtminstone för tvetydigt. "Fädrens lära" är icke alltid mera detsamma som nationens; men det är genom att tillhöra nationen, som fädren blifvit af den delaktige.

Sedan vi talat om lagarne såsom lära och om religionsläran, skola vi tillägga några ord om vetenskapen och litteraturen i allmänhet, för att sedan af det anförda söka draga de för ämnet upplysande slutsatserna.

Åtskilliga vetenskaper äro af den art, att de stå endast i en mer eller mindre indirekt förbindelse med det sedliga medvetandet och den sedliga handlingen. Man kan säga, att matematikens studium, emedan det vänjer tanken vid noga bestämda slutledningar, äfven vänjer individens håg vid iakttagande af sträng rättvisa i förhållande till andra; men med menniskokärleken och patriotismen kan denna vetenskap icke hafva att skaffa. Naturvetenskapernas idkande kan underhålla ett stilla och fredligt sinnelag, just derföre, att de icke direkt beröra några menskliga intressen. Ingen sed, lag eller institution behöfver förändras, för att en naturvetenskaplig sanning må kunna göra sig känd och erkänd. Äfven i sin tillämpning gagna de det sedliga medvetandet blott medelbart. I det nemligen uppfinningarne frigöra menniskorna från naturtvånget, gifva de dem ökad förmåga att vårda sig om det andliga.

Med språkforskningen förhåller sig något annorlunda. Den är den mest omfattande af alla vetenskaper och har bland alla det mångfaldigaste inflytande på hela det menskliga vetandets område. Men den har deremot mindre än någon annan vetenskap sitt mål inom sig sjelf. Såsom blott vetande om språkformerna är den jemförelsevis steril. Men äfven i detta hänseende höjer den sig såsom jemförande språkforskning till vetenskap om språkbildningen öfverhufvud såsom det element, hvari menskliga tänkandet rörer sig. Ty språket är icke blott ett visst sätt att meddela tankar från individ till individ, utan menniskan tänker nödvändigtvis i ord, i språket. Än större betydelse får språkforskningen såsom domare öfver den menskliga traditionens betydelse, isynnerhet den skriftligas. Det oerhörda arbete, denna vetenskap nedlagt på begripandet af en förgången tids minnesmärken i muntlig tradition och i skrifter — äfven i konstens monumenter, hvilka endast ur nyssnämnda tradition kunna förstås — står öfver all jemförelse med, hvad mensklig forskning i andra vetenskaper ansträngt sig. I detta hänseende beror allt menskligt vetande af språkforskningens resultater. Slutligen har i nyaste tid språkvetenskapen genom sitt djup och sin omfattning blifvit en vägledare i mensklighetens historia äfven bortom den

tid, från hvilken den egentliga historiska traditionen börjar, ur språkförvandtskaper utredande folkens slägtskaper och tidigaste historiska beröring med hvarandra. Det är af det anförda lätt insedt, hvilket stort inflytande denna vetenskap måste hafva utöfvat på de folks sedliga medvetande, hos hvilka hon funnits till. Hennes ställning i detta hänseende, jemförd med naturvetenskapens, karakteriseras enkelt deraf, att språkforskningen alltid måste förutsätta en tradition, ett menskligt vetande och en mensklig sed, medan naturvetenskapen för sig ytterst kommer till frågan, huruvida ett eller flera menniskopar vuxit upp ur gyttjan den tid, det på jorden var synnerligen varmt och vått, eller om möjligen apan under serdeles gynnsama omständigheter varit fader till Kepler och Newton.

Vi hafva till sist besparat några ord angående historien och filosofin; icke derföre, som skulle vi anse, att någon vetenskap har företräde framför de öfriga, utan derföre, att dessa båda stå i närmaste samband med nationaliteten och med nationernas bestämmelse, att vara den allmänna menskliga bildningens representanter.

Allt vetande har för menniskan en dubbel betydelse. Man skall veta, hvad sannt är, för att kunna göra, hvad rätt är. Denna vetandets betydelse är för menniskor i allmänhet ganska klar. Det är väl vanligt nog, att man säger: sanningen är för menniskan fördold; det är nog, om hon vet, hvad rätt är, för att hon må kunna göra det rätta. Och man tror, att åtminstone detta vetande är henne gifvet. Det är då samvetet, hvilket utan all vetandets möda skall innehålla detta vetande, vända sig mot det rätta, som vexten mot ljuset. Men med någon eftertanke finner man väl, att samvetet icke blott har en olika känslighet hos skilda individer, utan att det är och varit ett helt annat hos skilda folk och på särskilda tider. Det inses lätt, att vetandet om det rätta äfven är vetande om sanning, och att man, för att veta, hvad som bör vara, nödvändigtvis måste veta, hvad som är, att således vetandet om denna sanning, det Rätta, förutsätter vetandet om all sanning. Må så vara, att man tror sig hafva skäl anse det menskliga vetandet vara lika bristfälligt som den menskliga handlingen. Härom kunde vara mycket att säga. Men det är nog, om det medgifves, att sanning och rätt på jorden alltid måste hålla jemna steg.

Och likväl har vetandet, som sagdt, en annan betydelse än denna, att utgöra liksom underlaget för handlingen. Vetandet behöfver, för att vara vetande om sanningen, icke alls yttra sig hvarken i ord eller i egentlig handling. Menniskan kan bära sitt vetande inom sitt eget bröst. Man kan väl anse, att det i hvarje fall skall öfva inflytande på handlingssättet. Men för vetandets sanning är detta icke nödvändigt. Ur denna synpunkt betraktadt har vetandet sitt eget värde såsom höjande menniskoanden öfver striderna i handlingens verld till, hvad man kallar en sammanhängande verldsåsigt. Ett sådant vetande innebär den religiösa tron, med sin utsigt till ett kommande lif af salighet och frid, ehuru man må anse det för ensidigt, om det icke tillika innefattar öfvertygelsen om Guds rikes tillkommelse på jorden. All vetenskaplig insigt sträfvar öfverhufvud till klar insigt i verldsordningens förnuftiga sammanhang. Och då denna insigt dock är menniskans, måste vetenskapen alltid ytterst hänföra densamma till menskligheten, till den moraliska verldsordningen. Det var ännu en barnslig föreställning, att anse stjernehären vara till för menniskans skuld. Men det vore lika barnsligt, att anse menniskans vetande om den förnuftiga ordningen i densamma finnas för någon annans skuld, än menniskans egen.

Om denna vetandets betydelse hafva vi endast velat erinra, emedan den som sådan här icke vidare kommer i fråga. Vi betrakta här vetenskapen endast i dess inflytande på medvetandet om, hvad som är

rätt, eller i vidsträktare bemärkelse på det sedliga medvetandet öfverhufvud.

Det är i sistnämnda hänseende historien och filosofin kunna skiljas från öfriga vetenskaper, såsom direkt verkande på öfvertygelsen om det rätta. Äfven då historieskrifningen är blott berättande, manar hon läsaren att fälla en dom öfver personer och handlingar. Men denna dom gäller icke blott det abstrakt rätta i handlingen eller blott dess moraliska värde, den ådagalagda redligheten, menniskokärleken, barmhertigheten, öfverhufvud den goda afsigten, utan den gäller handlingens värde för det allmänna, för samhället och staten, samt den medborgerliga andan och dugligheten, patriotismen och snillet och modet att göra den gällande. Barnet och den mindre bildade gläder sig enkelt åt tapperheten och sjelfuppoffringen, men äfven åt eröfrarens slutliga motgång och de kufvades återupprättelse, åt tyrannernas fall och folkfrihetens seger, utan att alls räkna derpå, att mången individs rätt till frihet och egendom vid dessa hvälfningar ringa aktats, och att menniskokärlekens bud besvarats med svärdshugg. En rigtig känsla säger dem, att här handlas om något sedligt rätt, hvarom hvarken naturrätten eller moralen vet att tala. Det blir den högre bildade förbehållet att äfven akta rådslagens vishet, genom hvilken blodutgjutelsen och våldet undvikes, och att inse, det nationerna i denna kamp strida under menskligheten baner. Förrän historien såsom vetenskap tränger ned till massan af folken, ega de den redan i den muntliga berättelsen och i sången, i hvilken form den likaså uttalar en nations medvetande om det i den historiska handlingen rätta och uppehåller detta medvetande från generation till generation. Det förstås lätt, att det egentligen är fäderneslandets historia, som i folkberättelsen och folksången framställes. Men det är också denna historia, som företrädesvis med mästerskap kan behandlas i hvarje nations litteratur, och som gör den historiska vetenskapen inflytelserik för nationens bildning. Man säger: en nation lärer i sin historia att känna sig sjelf. Men hvad den deri egentligen lärer känna, är sitt nationela berättigande, graden deraf — i hvilken mon den verkligen i sina historiska handlingar representerat menskligheten.

Men historien har ännu en annan sida, som förtjenar att ihågkommas. En nation betraktar i mon af sin utveckling sin historia med annan blick. Det vill säga: historien är väl en berättelse om det förflutna. Men uppfattningen af det förflutna är för hvarje ny tid en annan, och historieskrifvaren är häri sin tids och sin nations barn. Det är från ståndpunkten af sin nations sedliga medvetande, han skrifver dess historia. Man kan derföre säga, att historien af hvarje ny tid göres om. Vi tala då icke derom, att nya upplysningar angående det faktiska förhållandet ständigt tillkomma, utan derom, att det förflutna öfverhufvud för hvarje tid får en ny betydelse. Historien är derföre äfven i denna mening en spegel för nationerna; de lära att i den känna sin närvarande sedliga ståndpunkt.

Svårare är det att redogöra för filosofins förhållande till en nations sedliga medvetande. Denna svårighet har sin grund deri, att äfven mängden af de litterärt bildade icke vet, hvarom fråga är, då det talas om filosofin. Vi inskränka oss derföre till den del deraf, man kallat praktisk filosofi. Hvar och en är nemligen någotsånär förtrogen med den föreställningen, att det måste finnas någon vetenskap, som har till föremål att utreda, hvad det Rätta är, d. ä. i vetenskaplig ordning framställa, hvad med det Rätta bör förstås både såsom rättighet och pligt, samt huru det Rätta förverkligas i familjen, i medborgerliga samhällslifvet, i statsinstitutionerna och deras handhafvande samt i det ömsesidiga förhållandet skilda stater emellan.

Äfven historien har, såsom all vetenskap, sin allmänna utvecklingsgång, så att det historiska betraktelsesättet under tider-

nas lopp småningom fullkomnas genom den intellektuela gemenskapen mellan skilda nationer och tidehvarf. En dylik allmän vetenskaplig utveckling måste äfven tillkomma filosofin. Men derjemte visar det sig, att, såsom historien, äfven denna vetenskap hos hvarje nation, hos hvilken den kommit till någon högre utveckling, har sin egna form. Det vore kanske alltför dunkelt, om vi skulle säga, att med formen nödvändigtvis äfven innehållet är ett annat. Men detta kan upplysas genom ett förut anfördt exempel. I den ofvan åberopade artikeln i detta blads senaste nummer, framställdes i korthet den åsigt af staten och af nationernas berättigande, som representeras af Rousseau, i motsats mot den Tyska filosofins läror angående samma förhållanden. Och ett annat exempel. I England har det varit det vanligaste, att man byggt moralen såsom lära om menniskans pligter på en antagen, hos alla menniskor ursprungligen gifven moralisk känsla och en dermed sammanhängande "naturlig" religionskunskap. I Frankrike deremot har den vetenskapliga betraktelsen funnit grunden för menniskans pligter i handlingens ändamål och såsom detta ändamål uppställt individens lycksalighet, hans välförstådda intresse. Äfven de, hvilka ansett kristendomens lära om sjelfuppoffringen vara en bättre grund, hafva dock sökt visa, att menskliga praktiken är en annan, och att det föga någonsin kan förändras, att icke individen i sina handlingar sätter sitt Jag i främsta rummet. Man behöfver ej förstå detta så, att de Franska moralisterna skulle lärt, det menniskan gör rätt i att blott följa sina begär, hurudana dessa än äro. Detta skulle icke föra henne till lycksalighet, utgör icke hennes sanna intresse. Vigten ligger blott på principen. I ena fallet antages en alla menniskor naturligen gifven känsla för pligtens uppfyllande, utan afseende på annat, än denna känslas tillfredsställande, det goda samvetet; i det andra lemnas det henne öppet att söka sin lycksalighet, hvar hon kan finna den, och det rättas verklighet beror af individens tillfälliga insigt i sitt sanna intresse. Man behöfver icke mycken historisk kunskap, för att finna, att dessa skilda betraktelsesätt inom vetenskapen afspeglas i de ifrågavarande nationernas hela sedliga lif. Likaså har den olika uppfattningen af staten och nationaliteten i Frankrikes och Tysklands vetenskap bevisat sig i dessa båda folks senare historiska öden. Man har härvid blott att ihågkomma, att dylika paralleler mellan en nations vetenskap och dess historiska uppträdande icke kunna uppdragas i samma rigtning för hela tiden af nationens tillvaro. Hos hvarje nation har vetenskapen sina epoker och sina nya former likasom det allmänna tänkesättet och seden; och då vidare vetenskapen utgör ett fortgående sträfvande att gifva de senare sitt adeqvata uttryck, måste den äfven för hvarje tid sönderfalla i flera mer eller mindre skiljaktiga försök härtill.

Såsom historien har sin tidigare ovetenskapliga form, så lefver äfven ett folks filosofi tidigast i dess religiösa läror, i dess gnomiska vishet (ordspråken) och i folksången.

I detta historiens och filosofins antydda förhållande till nationernas allmänna vetande och sed återfinnes grunden, hvarföre båda dessa vetenskaper, och endast de, räknas till *nationallitteraturen*. Vi behöfva icke tala derom, huru nära den öfriga delen af denna litteratur, poesin och den sköna litteraturen, sammanhänger med en nations hela andliga lif och genom detta äfven med beskaffenheten af det land och de naturförhållanden, vid hvilka detsamma är bundet.

Behagar läsaren kasta en återblick på det anförda och det minsta reflektera öfver, hvilken betydelse språket kan hafva för en nations vetenskap, isynnerhet för dess nationallitteratur, äfvensom för dess religiösa tro och rättsmedvetande, måste han

väl förvånas öfver den ytlighet, hvilken föreställer sig, att någon nationel enhet kan ega rum utan enhet i språk. För hvar och en vetenskapligt bildad måste ett sådant förmenande, då det uppträder med vetenskapens anspråk, gälla som bevis på den mest ovetenskapliga råhet. För den allmänna bildningen, för nationernas allmänna medvetande är det i sjelfva verket fremmande. Ty redan den ociviliserade halfvilden fasthåller vid sitt språk såsom vid en dyrbar egendom; och för de civiliserade nationerna utgör deras språk ett föremål för den mest tillgifna omvårdnad, så att de i dess renhet, dess precision, böjlighet och skönhet sätta sin stolthet och ära.

Vetenskapen vore utan ordets bestämdhet ett oting. Öfverhufvud finnes ingen tanke utan ord, och redan det allmänna ovetenskapliga resonnerandet vore en dårhusmonolog, om det icke skulle bemöda sig, att med samma ord förbinda samma föreställningar. För det vetenskapliga tänkandet måste härpå naturligtvis ligga vida större vigt; ty hela dess värde beror deraf, att det icke förvexlar orden, emedan detta är liktydigt med förvexling af och oreda i begreppen.

Vetenskaperna hafva derföre sina *termini technici*, vanligen lånade från de gamla språken isynnerhet latinet. Detta är dels en lemning från den tid, då latinet var den högre bildningens språk, dels afser det numera, sedan nationalspråken äfven äro vetenskapens och litteraturens, att fästa begreppen vid oföränderliga uttryck och att lätta det vetenskapliga meddelandet mellan skilda nationers lärda. Det är derföre icke sagdt, att begreppet skall vara lika oföränderligt bestämdt som ordet. Man fäster t. ex. vid orden elektricitet, organism m. m. numera ett helt annat begrepp, än ännu för några tietal år tillbaka.

Kastar man nu en blick på förhållandet härutinnan i särskilda vetenskaper, finner man lätt, att det är matematiken och naturvetenskaperna, till dessa äfven naturalhistorien räknad, som företrädesvis begagna och kunna begagna tekniska termer af detta slag. Likaså förekomma de allmänt i språkläran, i hvilken de dock af pedagogiska skäl äfven utbytas mot motsvarande ord ur de lefvande språken. Till och med i filosofin användas sådana termer, ehuru numera sparsamt i dess abstraktare delar, t. ex. i metafysik och formell logik.

Men ur den vetenskapliga religionsläran, teologin, och ur juridiken hafva de mer och mer försvunnit. I filosofin öfverhufvud äro de oanvändbara, framförallt i dess praktiska del. Historien har mindre än någon vetenskap någonsin af dem haft behof.

Hvaraf kommer sig denna olikhet? Vid första anblicken ser det så ut, som om den fremmande terminologin skulle vara utesluten ur de vetenskaper, hvilka stå i närmare samband med nationernas sedliga medvetande, endast af behof att göra dem tillgängligare för den allmänna bildningen. Men grunden härtill ligger i sjelfva verket djupare. I de vetenskaper, som hafva naturföreteelserna — likaså det sinligt förnimbara i språket — till föremål, behöfves ingen noggrann begreppsbestämning. Föremålet eller företeelsen, som med ordet betecknas, kan uppvisas. Det vore derföre likgiltigt, om t. ex. elektricitet och magnetism skulle benämnas *aba* och *obo;* endast att det visserligen ger minnet en hjelp, om en sådan företeelses namn påminner om någon dess egenskap eller dess ursprung eller dess första upptäckare o. s. v. De vetenskaper deremot, som hafva till föremål andens verld, hvad vi förut kallat "de osynliga tingen", hafva icke denna fördel. I dem beror allt derpå, att noga bestämma hvarje begrepp, och, för att detta må kunna ske, måste i dem äfven sammanhanget vara ett annat. Fysiken kan säga: vi skola nu betrakta tyngden och rörelsen; sedan skola vi undersöka, hvad ljuset är; sedan ljudet; sedan elektriciteten o. s. v. Men filosofin kan icke säga: nu företaga vi familjelifvet till betraktande, derefter en an-

nan sak, som kallas lagar, sedan åter en annan, som kallas statsinstitutioner. Inom den måste åsigten om, hvad familjen är, bero af uppfattningen af statens betydelse o. s. v. Så äfven i öfriga till denna klass hörande vetenskaper. Man kunde tycka, att dock historien har att göra med sinnliga företeelser. Den menskliga handlingen framträder nemligen i en sinnlig företeelse. Men subjektets i handlingen inlagda afsigt, det i densamma förverkligade ändamålet, personernas karakterer, händelsernas betydelse kunna icke ses, utan blott begripas. Ett mord består icke deri, att en arm och en yxe röres, och en mensklig organism såras och dör, utan deri, att gerningsmannens vilja varit företeelsens orsak, och att en förnuftig ande i den nu förstörda organismen haft sin tillvaro. Detta äfven om juridikens befattning med de osynliga tingen.

I vetenskaper af detta innehåll är det nu tvånget att noggrannt bestämma begreppen, som fört dem till de lefvande språken från de döda, till en med tidehvarfven vexlande terminologi från den oföränderliga, hvari äfven vissa af dessa vetenskaper under medeltiden stelnade. Ty det lefvande ordet har äfven en lefvande betydelse i menniskans vetande och handling. Detta erkännes i den vanliga utsagon, att de döda språken icke ega ord, för att uttrycka moderna begrepp, och i det icke mindre afgjorda faktum, att den ena nationens litteratur endast ofullkomligt kan öfversättas till en annan nations språk. Vetenskapen har härvid till språket det förhållande, att den upptager ordet, sådant det i språket gäller, men tillika noggrannare bestämmer och fixerar dess betydelse — en betydelse, i hvilken ordet sedan gör sig gällande i nationens allmänna bildning. Detta senare sker, som bekant, på flera vägar, genom undervisningen, det dagliga samlifvet, vetenskapens popalariserande i skrift, lagstiftningen, ja äfven genom kyrkoläran. Men ordens betydelse vill säga sjelfva vetandet. Det är derföre detsamma, om man i det anfördas ställe säger: vetenskapen upptager en nations allmänna vetande, men uttalar det i en bestämdare form, än den det förut egt. När under tidernas lopp denna form icke mera ger uttryck åt nationens förändrade vetande, börjar vetenskapen sitt arbete å nyo. Rätteligen fortgår denna förändring och detta arbete oafbrutet. Förändringen i det allmänna medvetandet åter verkas hufvudsakligen genom handlingen, nationens historiska lif och den under detta vunna erfarenheten. Men ordet är fortfarande det nödvändiga medium för denna vetenskapens och den allmänna bildningens vexelverkan.

Huru vill man nu föreställa sig en sådan vexelverkan mellan vetenskapen och en nations allmänna vetande utan språklig enhet?

Det är icke blott fråga derom, att intet meddelande mellan vetenskapen och detta vetande kan ega rum, om de icke tala samma språk. Det väsentliga härvid är: att någon öfverensstämmelse i betydelsens uppfattning, d. v. s. i tänkandet, begripandet, utom samma språk icke kan ega rum. Vi fatta välbetänkt detta påstående i dess allmänhet. Ty till och med mellan skilda nationers vetenskap är den ömsesidiga uppfattningen af det i de skilda språken uttryckta endast approximativ, har blott en viss grad af säkerhet. Detta gäller företrädesvis här närmast ifrågavarande vetenskaper, hvilka icke kunna påpeka sitt föremål, dem, hvilka handla om de osynliga tingen. Man är troligen färdig att förneka påståendets sanning — och likväl medger man, att ett snilleverk i det ena språket icke kan öfversättas till det andra. Men hvad som icke kan i motsvarande ord uttryckas, det kan icke heller förstås — d. v. s. förståendet är blott ungefärligt. Hvad de nyare, Europeiska språken angår, ger det en lättnad för uppfattningen, att kulturen hos de folk, som tala dem, är i allmänhet mer eller mindre öfverensstämmande, och att både under personlig beröring, och genom fortsatt ömsesidigt studium af sjelfva

språken och öfversättningar från det ena till det andra den ena nationens vetenskap följt med den andra nationens kulturutveckling. Men må man erinra sig de oerhörda biblioteken af grammatikaliska undersökningar, lexikologiska arbeten, hommentarier m. m. till de gamlas skrifter, för att rätt förstå, hvad det vill säga att *begripa* det i ett fremmande språk talade eller skrifna. — Men vi hafva blott för exemplets skuld talat om förhållandet i detta hänseende mellan skilda nationers vetenskap. Hvad vi närmast velat ådagalägga, är omöjligheten af en vexelverkan mellan vetenskapen och det allmänna vetandet hos samma folk, om icke bådas språk är detsamma. Om äfven vetenskapsmannen vid ihärdigt studium kommer blott till en ännu bristfällig uppfattning och öfversättning af, hvad han hör eller läser i ett fremmande språk, huru skall han väl förstå ett folkspråk, som icke är hans modersmål, och som ingen nationallitteratur eger,* för att gifva detta folks vetande dess vetenskapliga uttryck? Och kan då den litteratur, han frambringar i ett annat språk än folkets, kallas dettas nationallitteratur? Om åter vetenskapsmannen har sådan svårighet att öfversätta *från* ett annat språk, huru skall han då öfversätta sina tankar *till* detsamma, för att göra sig begriplig för ett sådant folk — huru skall han skapa en nationallitteratur i dess språk?

Dock det är icke blott så, man i vetenskapens namn vill förstå den nationela enhetens oberoende af den språkliga. En nation skall också kunna bestå af flera skilda, olika språk talande folkslag. Der skall likväl hos dem finnas enhet i vetande — naturligtvis genom att de äfven lära hvarandras språk. Hvad endast mödosamt och ofullständigt eger rum mellan tvenne nationers vetenskapsmän och litteratörer, det skall sjelffallet blifva förhållandet mellan tvenne folkslags allmänna vetande, endast derföre att de tillhöra samma stat! Hvad i vetenskapens språk, i hvilket ordens betydelse är af de utmärktaste lärde, tänkare och snillen fixerad, ännu erbjuder stora svårigheter, det skall vid den sväfvande betydelse, orden i det dagliga lefvernet hafva, lätt gå för sig! Sådane förmenanden sägas vara vetenskap och vetenskaplig öfvertygelse!

Om nu en nationallitteratur icke är tänkbar annorlunda, än hos ett folk, som genom språket är förenadt, och än mera hos ett folk, hvars språk dess vetenskap talar, kan det ännu frågas: är en nationallitteratur för en nation nödvändig?

Vi afse, såsom redan ofvan blifvit nämndt, från vetandets betydelse för sig, såsom individens verldsåsigt, och tala blott om dess betydelse för handlingen. Det är då lätt insedt, att ett folk, som icke gifvit sitt vetande vetenskapens form, d. ä. hvars allmänna vetande icke har någon del i den bestämda insigt, den vetenskapliga pröfningen medförer, ett folk, hvars vetande icke har några representanter i menskliga vetandets historia, också inga anspråk eger, att i sin historia i öfrigt representera den allmänna menskliga bildningen, att med mensklighetens rätt afgöra öfver rätt och orätt. Historien talar dock om sådana folk, t. ex. Hunnerna, hvilka blott med svärdets makt lade under sitt välde större delen af Europa och en stor del af Asien. Men detta folks härförare kallas i historien "Guds gissel", och dess välde och dess namn har förgätts från jorden, efter att blott en korrt tid hafva varat. Historien får bjuda till att förklara äfven dess sändning; men en nation, som representerat den menskliga bild-

* Må t. ex. en Svensk eller också en Finsk-Svensk, som lärt sig tala Finska, söka förklara, hvad orden: järki, mieli, henki betyda? och om han lärt sig skrifva Finska, begagna dem i skrift så, att en Finne begriper honom.

Litteraturbl.

* Den folkkomplex, som i Europa så kallades, var till öfverflöd en verklig polyglottnation.

ningen och i dess namn afgjort öfver rätt och orätt, har hon aldrig kallat detta folk, och skall aldrig så kalla det.

Vi behöfva slutligen endast erinra den bildade derom, att deremot de nationer, som egt en nationallitteratur, och som blott i följd af sin språkliga enhet kunnat ega en sådan, ännu, sedan de såsom tillvarande, en stat bildande nationer försvunnit, fortfara att genom denna litteratur vara de exsisterande nationernas lärare och af dem erkännas hafva, medan de såsom nationer verkade, varit den allmänna menskliga bildningens representanter.

Detta om nationalspråkens betydelse för den allmänna menskliga bildningen. Det anförda är så långtifrån att innebära något nytt, att summan deraf kan anses tillhöra den allmänna bildningen hos alla Europas folk. Äfven i detta lands litteratur utgör det så litet en nyhet, att det redan för 40 år tillbaka, ehuru i annan form, blifvit uttaladt med särskild tillämpning på Finska folket och Finska språket. I samma syftning har samma lära sedan dess blifvit yrkad och tillämpad på alla de förhållanden, i hvilka Finska språkets berättigande kommit i fråga. Äfven undertecknad har i snart 20 års tid bjudit till att efter förmåga erinra om den vigt, en allmännare insigt i densamma och en på den grundad allmännare öfvertygelse skulle ega för Finlands framtid. Vi kunna också icke förtycka det, om mången läsare af detta blad skulle anse för tröttande, att finna oss ständigt återkomma till samma ämne. Men vi tro oss dock efter det redan anförda icke behöfva förklara, hvarföre så sker.

Det är längesedan anmärkt, att nationaliteternas rätt i Europas nyaste historia fått en fiende till den urgamla. Denna äldre är det eröfrande envåldet, som svagt motvägdt af religionsläran i kyrkans hand herrskade från den tid, då de nuvarande Europeiska nationerna bildade sig. Ingen säkerhet finnes, att dess tid nu vore slut, ehuru från ett par sekel tillbaka det ena svärdet af det andra hållits i slidan, och derunder äfven de mindre mäktiga staternas befolkning vunnit i nationel enhet och erkännande. Den andra nyare fienden är den flacka kosmopolitismen och liberalismen, hvilken såsom lära utgått från naturrätten, proklamerande den nakna vildens rätt att styra menskligheten öden, och i handlingen haft en gifven form, revolutionens — äfven den naturligtvis vädjande till svärdets makt.

Man föreställer sig allmänt nog, att endast den oinskränkta monarkin är inkräktande, icke republiken. Men både forntid och nutid lära annat. Roms verldsvälde var en republik — dertill "sjelfstyrelse". Samtiden har ingen våldsamare politik att uppvisa, än den Nordamerikanska republikens. Äfven folkfrihetens och sjelfstyrelsens främsta representant i Europa, England, har varit den mest expansiva och folkförtryckande. På revolutionen 1649 följde Skottlands och Irlands underkufvande, resp. ett utrotningskrig i det senare landet, hvilket dock behöll krafter nog qvar att påkalla en återeröfring vid revolutionen 1689. Franska revolutionens följder för Europas nationela frihet hafva ännu samtida vittnen. Förhållandet är naturligt, tillhör tingens ordning. Den nationela sjelfkänslan vexer till sin styrka med den fria statsförfattningen. Det medvetna berättigandet att representera menskligheten bevisar då sin makt, sträfvar åtminstone att bevisa den, genom underkufvande och assimilation, så långt denna makt räcker. Om Frankrikes senare revolutioner icke förmått ådagalägga samma lystnad, har detta sin grund deri, att det nationela medvetandet sedan den första Napoleons tid i det öfriga Europa vunnit styrka nog, för att hålla den tillbaka. Lamartine erkände på sin tid i revolutionens namn, att folken icke kunna lyckliggöras med en utifrån importerad frihet. Han hade också vackra exempel för sig i

de fordna Franska republikanska härarnes lyckliggörande närvaro i Belgien, Holland och Italien. Men samma flacka liberalism har äfven såsom blott importerad lära varit nationalitetssträfvandets fiende. Må vi glömma, hvad de egna försöken till politisk reform kostat vissa nationela sträfvanden, hvilkas deraf följande undergång väckt Europas deltagande.

Det är derföre en antiqverad lära, då man ser det påstås, att den allmännare väckta nationela sjelfkänslan skulle lägga hinder i vägen för ett förment folkens förbund och eniga sträfvande till politisk frihet. Det är det gamla fraternité, egalité mellan folken. Det förhåller sig med denna broderlighet och jemlikhet såsom med dugliga mäns. Den är desto fastare, ju mera hvar och en af bröderna bjuder den andra aktning för sin personlighet. Känslosamheten har än mindre plats mellan folken än mellan handlingens män. Men såsom lära är visst denna kosmopolitiska liberalism beqväm. Den fordrar endast kunskap om det kända, för alla konstitutioner passande receptet. Och under gifna förhållanden, i hvilka handling icke kan komma i fråga, äro dock fraserna ett godt plåster på den håglösses samvete.

I folkens verksama lif framstå icke teorierna som sådane. Äfven för dem, för folken, har hvar dag sin omsorg i ett behof, som skall tillfredsställas. Det är derföre i sin ordning, när det enkelt arbetas för en nationel undervisning, en nationallitteratur, för de materiela intressenas nationela sjelfständighet, för en nationel utveckling af landets lagar och deras skipande o. s. v. Men det är dock orätt, att betrakta rättigheten härtill endast ur naturrättens eller, som vanligare är, ur den derpå stödda privaträttens synpunkt — emedan en sådan uppfattning icke ger öfvertygelsen något fäste, derföre äfven lemnar hågen kall. Naturrätten lärer om den språkliga enheten ingenting. Har åter t. ex. blott hvarje finsk individ rättighet till offentlig undervisning, emedan äfven han betalar den, så kan det med skäl invändas, att han lättare kommer till bildning, om han först lärer sig Svenska. Påstås det, att han bör hafva Finska domstolar, emedan de döma äfven öfver hans egendom, lif och ära; så är åtminstone utrymmet stort att åberopa, det hans eganderätt m. m. blifvit så ömt och skickligt vårdad af de nuvarande Svenska domarena, att ökad kunskap hos dem i Finskan icke kan göra honom tryggare. Men erkännes det, att äfven Finska folket har sin mission att utföra i den allmänt menskliga bildningens intresse, och att detta icke kan ske utan språklig enhet, så förfaller för detta erkännande hvarje invändning.

Allt exsisterande både i naturen och i historien har sin bestämmelse att uppfylla. Men i hvardera förgås mycket, utan att hafva fyllt den. Hvarföre skapelsen har denna rikedom, hvarföre i skogen tietal träd förtorka, på det att ett skall kunna uppvexa, hvarföre så många folk nära nog spårlöst försvunnit, och blott få lemnat sin andas frukter åt den menskliga bildningen, det må efter behag förklaras. Faktum kan icke betviflas. Det är derföre oundvikligen visst, att hvarje folk, alltefter som det förmår fylla denna bestämmelse, har att vänta lif eller förtidig död.

J. V. S.

Om rättsvetenskapens betydelse.

Studieanteckningar af E. S.

III. Några ord om den nya skolan i rättsvetenskapen.*

För vetenskapens utveckling liksom för den enskildes gifves det vissa vändpunkter.

* Se Kuntze, Der Wendepunkt der Rechtswissenschaft. Leipzig 1856.

Uppenbarligen har rättsvetenskapen nu trädt i ett sådant utvecklingsstadium. Vid sidan af en utmärkt vetenskapsmans, icke såsom nyckfulla paradoxer utan på fullt allvar yttrade förebråelser mot och förkastelsedom öfver rättsvetenskapen, låter sig förnimmas en mer eller mindre tydlig obelåtenhet med rättsvetenskapens ståndpunkt. Betecknande i detta afseende äro följande yttranden:

"De mest framstående rättslärde känna mer och mer det bristfälliga i den nuvarande grundvalen, och det föresväfvar dem mer eller mindre tydligt: att i lefnadsförhållandenas teori bör hjelpen sökas. Men då bör ock teorin uppfattas i sin helhet, såsom lära om de väsentligaste sedliga och naturliga lefnadsförhållanden." *Ahrens.*

"Det filosofiska vetandet och den historiska forskningen hafva sig förelagdt: att gemensamt utbilda rättsvetenskapen, på det hon må motsvara äran: att vara en praktisk vetenskap." *Bluntschli.*

"En ny rigtning synes hafva vaknat, utgående från tanken: att det rätta jemväl har sin natur, sina elementer, sina varelser, slägten och individer, sin makt och sin svaghet, sina tillfälligheter och sin lag — en natur, som juristerne och lagstiftarne omhägnande vårda eller förderfva, men aldrig skapa. Man kunde kalla denna rigtning den naturhistoriska." *Brintz.*

Obelåtenheten inskränker sig icke till dylika sväfvande yttranden, utan ger sig jemväl luft i reformsträfvanden. För att fatta dem, är det nödigt, att göra skilnad mellan den praktiska och den teoretiska rigtningen.

Hvardera har sin rika litteratur. Till den praktiska rigtningen höra:

1) *Archiver.* Periodiska tidskrifter för domslut, arrets, precedents. I Tyskland finnes knappast någon så liten stat, att den icke har en eller flera sådana tidskrifter, hvilka utgöra en piedestal för den uppåtsträfvande teorin. Främsta rummet intager *Seufferts* archiv.

2) *Samlingar af rättsfall* (Casuistik) som för rättsstudiet upplåter liksom ett galleri af lefvande bilder. Sådane samlingar äro utgifne af *Ihering, Puchta, Girtanner* och *Eckert.*

3) *Dogmatik med bestämdt syfte att ingripa i det praktiska lifvet.* Härutinnan har *Einerts:* "Das Wechselrecht nach dem Bedürfniss des Wechselgeschäfts in 19. Jahrhundert" gjort epok och efterföljts af flera arbeten i samma anda af *Thöl, Liebe, Delbrück* och *Bähr,* frambragt såsom frukt: Den allmänna Tyska vexelordningen af år 1848, som utgör en glanspunkt i senare tiders lagstiftning, ådagaläggande, mer än alla reflexioner och deduktioner, rigtigheten af *Savignys* bekanta påstående: "att mellan äkta teori och äkta praxis finnes icke någon skiljaktighet."

Den teoretiska rigtningens sträfvanden efter *sjelfständighet* (emancipation), *förfining* (sublimering), *försinnligande* (symbolisering) innefattar således, icke blott pånyttfödelsens symptomer, utan jemväl reformens elementer, hvilka såsom ömsesidigt ingripande och hvarandra betingande momenter verka till samma metamorfos. Af dessa momenter är det första mest utarbetadt och öppet påyrkadt; det andra, ehuru framställdt, har ännu icke nått fullt medvetande; det tredje är minst utveckladt och derföre förbehållsammast.

1) *Emancipation.* Då man talar derom i rättsvetenskapen framstår *Kierulff* såsom härold för en ny rigtning i den civilistiska dogmatiken, biträdd, i en ädel stil, af Johannes *Christiansen.* Från sin vagga har den moderna rättsvetenskapen rört sig i de från romerska rätten ärfda former och formler. I dem känner hon säkerhet och behag. Deras förvärfvande efter ett långvarigt och väldigt kämpande utgjorde hennes fägnad. Men ledbanden blefvo bojor, och dessa, ty anden har äfven lagar för sin utveckling, måste sprängas. Frågan om dogmernas historie, hvartill *Savigny* lagt grunden, har derifrån tagit sin upprinnelse. Det är påtagligt, att en i äkta anda utar-

betad dogmhistorie skulle utgöra ett af de verksammaste medel för den antydda rörelsen, i det hon ledande ur den antika rättens skrankor och ådagaläggande, huru den skapande förmågan skönjes der, skulle hänvisa till den i stillhet verkande moderna folkandan. *Rosshirt* har i denna syftning utarbetat en allmän dogmhistorie (1858).

2) *Sublimering.* Synpunkten för den yttre uppfattningen af romerska rätten träder tillbaka och lemnar rum för doctrinens bemödande att uppfatta institutionernas anda; att tränga i deras innersta väsende. Erkännande t. ex. det snillrika och utmärkt fina i den romerska rättens general succession och hereditas jacens*, som i nästan hela den civiliserade verlden utgör grunden för äganderätts-kontinuiten hos de på hvarandra följande generationerna, vill man derjemte fatta det lefvande i denna storartade tanke, som med hädangångna förbinder ofödda slägten. Man har följt den hithörande romerska lagens gestaltning i alla dess rigtningar och fastställt dess konseqvenser; men derunder kännes ett visst obehag i snörlifvet af de romerska rättsstadgandena. Man åstundar derföre en djupare insigt i denna institution, för att klart bestämma det dogmatiskt berättigade deri. Med ett ord: det yttre grofva skalet, som omgifver kontroverserna, frånskiljes, och den civilistiska dogmatikens tråd spinnes till en förut okänd finhet, som öfverträffas endast af någonting annat ännu finare: analysen skärpes och konstruktionerna blifva mer sammansatta, mer konstrika. Förhållandet kan liknelsevis betecknas sålunda: från bekanta nejder försättes man plötsligen i en urskog, hvarvid den naiva sorglösheten till sin häpnad finner sig oförutsedt kastad i svallet af hvarandra korsande frågor.

Längden af den bana, som den sublimerande spirituela eller spiritualistiska rigtningen har sig förelagd, kan icke beräknas. Oansedt alla lugna själars bemödanden och alla välmenta varningar, återstår det numera högst få, som kunnat undandraga sig dess inflytande.

Uppå vetenskapens öfriga områden möter man enahanda företeelser. Dock bör vigten och betydelsen af de uttalade varningarne icke underkännas; ty det saknas icke exempel på det sökta och misslyckade i spiritualismen. Den mest afgjorda motståndare dertill är *Windscheid*, som, i stället för dimbilderna, påyrkar en konstlös framställning, motsvarande det dagliga lifvets uppfattningssätt. Såsom all reaktion löper och denna faran att öfverskrida sitt mål och sin befogenhet.

Inseende vådan, som kan uppstå genom spiritualismen, har *Leist* sökt paralysera densamma genom ett realistiskt åskådningssätt. Medlet kan synas mindre energiskt än *Windscheids;* men dervid aflägsnas faran af att vetenskapen förflackas, hvilket lika mycket bör undvikas som förflygtigandet. Måhända befinner sig rättsvetenskapen i ett dylikt kritiskt läge, som konsten under vissa öfvergångsperioder haft att genomgå, då ömsom idealistisk och matearialistisk ensidighet sökt bemägtiga sig henne. *Leist's* reformförslag synas å ena sidan utgå från farhågan, att sträfvandet efter förandligande och förfining skall bortrycka de juridiska begreppen från deras *naturliga grundval;* samt å den andra sidan vilja erbjuda den för vind och våg drifvande spiritualismen en ankarplats.

Låtom oss åtse, hvad *Leist* menar med det af honom förordade "Naturstudium", och hvad han lofvar sig deraf.

Utur och genom rättsgrundsatserna söka vi begripa lifvet, i stället för att följa den motsatta ordningen; att först uppfatta lifvet och derefter söka insigt i rättsgrundsatserne. Lifvet består i inbegreppet af naturgrundsatserna, hvilka såsom oföränderliga inneslutas i tingens väsende och i de menskliga förhållandena. Med afseende härå är det af högsta vigt: att natur-

* Ett lemnadt, men ännu ej tillträdt arf.

grundsatsernas blifva föremål för en sjelfständig och metodisk undersökning, bildande en lifvets vetenskap, som bör tjena till grund för rättssatsernas pånyttfödelse.

Det afsedt storartade i omförmälda åskådningssätt af rätt och natur förfaller tyvärr genom det irriga deri. Lifvet är föremål för det skapande rättsmedvetandet; lifvet skall regleras och beherrskas af det rätta; derföre måste rättsvetenskapen begripa lifvet, på det hon må omfatta och motsvara lifvets förhållanden. Men nu är lifvet hvarken en materiel källa för det rätta eller någon rättssatts' grund, innehåll eller beståndsämne; ty om så vore, skulle *viljan* förlora sin tyngdpunkt inom sig sjelf och det *rätta* beröfvas den sjelfständighet, hvarigenom det utgör lifvets regel. Liksom språket och konsten så har ock det rätta sitt eget andliga område. Det är språket, konsten och det rätta visserligen icke tillåtet att träda i motsägelse med kroppens organism, naturen och de menskliga samhällsförhållandena; men de för dem gällande lagar äro dock konstruktioner ur deras egna väsenden.

Leist, som invecklat sig i mer och mindre påtagliga motsägelser, har sjelf ofrivilligt ådagalagt, att "naturstudiet" icke erbjuder någon fruktbärande utgångspunkt för den egentliga rättsteorin. Bland det myckna dugliga, som hans arbete *(Civilistische Studien)* innehåller, finner man icke, hvad som dock åsyftades; en ny metod, en alstrande princip, ett nytt element, en ny stil.

"Naturstudiet" i Leist's mening är en våg i den allmänna realistiska strömmen, som nu brusar inom alla lifvets och vetenskapens områden. Obestridligt medför den realistiska floden hotande faror för det berättigade i idealismen; men genom anläggning af nödiga dammar kan floden blifva ganska nyttig. Från denna synpunkt har Leist inlagt en förtjenst derutinnan, att han framhållit vigten af, att rättssinnet icke genom sjelfupphöjelse och öfverretad idealistik må lösryckas från lifvets grund och botten; att han framhållit, hurusom naturens reglor och samlifvets vilkor böra utgöra en probersten för teorien, hvilken i samma mon är lyckad och stadd i utveckling, som de "naturliga" omständigheterna och förhållandena tagits i noggrant skärskådande. En ny lifsanda kan, såsom sagdt är, Leist icke inblåsa i teorin; men honom tillkommer förtjensten att hafva uttalat behofvet af, att för teorin lägga en fast och stadig grund.

Måhända har Leist i valet af exempel för förtydligandet af sina grundsatser varit mindre lycklig; måhända har han ock hyst ett alltför långt gånget hopp, att genom sin realistiska behandling kunna hela teorins bräckligheter. Men ehuru det icke eger en skapande och i rättsvetenskapens grundbestämningar ingripande förmåga, är "naturstudiet" dock, på sätt antydts, af stor betydelse i rättspolitiken, såsom motvigt till sublimeringstendensen. Inskränkt inom behöriga gränser skall detsamma ("naturstudiet") ega ett varaktigt värde. För att bekräfta detta påstående låtom oss egna ett ögnakast åt:

A) *Rättsvetenskapens allmänna del.* Bland de flera dogmer, hvilka sakna en faststäld naturlig grundval, ådrager sig främst den juridiska personen vår uppmärksamhet. Redan ur den vanligtvis begagnade benämningen framlyser det osäkra och oklara i doktrinen. Eller är kanske fysisk person icke också en juridisk person? Fysisk och juridisk bilda icke fullständiga motsatser; och tänker man vid uttrycken "fysisk eller naturlig person" på det denne förlänade natursubstrat, så måste med eftertryck framhållas: att också den så kallade juridiska (bättre okroppsliga, intellektuela) personligheten hvarken saknar eller får sakna ett sådant natursubstrat. Uppfattandet deraf är vigtigt; ty endast derigenom kan det lyckas att häfva den alltigenom origtiga föreställningen, att den intellektuela personligheten innefattar en fiktion, att lösa frågan, huruvida hereditas jacens är att räkna bland

de intellektuela personerna, samt öfverhufvudtaget att vinna en fast princip för indelningen af dessa personer. De intellektuela personligheternas natursubstrat kan icke fattas, så länge man åtnöjer sig med den torra formeln: "att rättssubjektet är ett såsom person erkändt begrepp eller ändamål"; eller tror sig kunna framställa motsatsen, genom att tillägga den juridiska personligheten såsom hufvudsakligt kännetecken antingen en personal förening eller en egendomskomplex. Ty detta väsendes natursubstrat rinner en ur händerna, om man tror sig igenkänna det endast i de så kallade korporationernas synliga medlemmar. Natursubstratet bör sökas annorstädes. Forskningen dervid blir således ett naturstudium.

Från den såsom orubblig sanning gällande satsen, att viljan är det rättas element, ledes man genom naturstudium till den slutföljd, att viljan (den verkliga eller möjliga) är ett natursubstrat gemensamt för alla personligheter, samt att det är de olika arterna af naturlig vilja, som bilda skiljaktigheterna mellan de olika arterna af person. Man har således att göra skilnad mellan en enskild lefvande individs vilja, framställande sig såsom en naturlig enhet, samt en vilja, som saknar denna enhet. I senare fallet företer sig antingen en personlig enhets vilja, som objektiverat sig i en enda akt ("yttersta vilja"), hvarigenom grundlägges en denna viljas framtida tillvaro, eller ock en kollektiv vilja sammansatt af frångående och inträdande individer-föreningsmed*lemmar*. I begge fallen framstår således viljan, såsom naturlig och juridisk utgångs- och medelpunkt, och i begge fallen förekommer en vid denna vilja fästad och af densamma uppburen egendomssfer. Om man med tonvigt framhåller såsom kännetecken ena gången föreningen af individer och andra gången egendoms gemensamheten, så blir uppfattningen af personalväsendet vacklande. En personlighet utan förmögenhetssfer (egendom) är otänkbar. Vid stiftelser, antingen milda-allmännyttiga anstalter eller familje-fideikommiss, uttalas af grundläggaren en gång för alla en vilja. Till denna vilja ("providentia majorum") hänför sig hela organismens framtida verksamhet. Den giltiggör sig efter stiftarens frånfälle eller öfverhufvudtaget, då stiftelsen fått lif och sinnlig tillvaro i den anslagna förmögenhetsfonden, och förblifver verksam genom generationernas i familjen, kommunen eller staten aktning för stiftarens vilja, hvilken utgör upphofvet för anstalts-stiftelsepersonligheten, medan dennas organer specialisera, realisera och så att säga mobilisera denna vilja. I korporationerna (staten, kommunen, den fria associationen) hvilar personlighetsbegreppet på den juridiska medelpunkten, förmögenhetssferen, hvari medlemmarnes kollektiv-vilja, hvilken i det gemensamma bestämda ändamålet framstår såsom social enhet, anknytes, fortsättes, ändras, förfullständigas och utvecklas. På sätt antydts, är jemväl här personlighetens tillvaro betingad af en förmögenhetssfer och en positiv fond, med den skilnad från stiftelsen, att fonden uppstår och underhålles genom skattebidrag eller medlemmarnes tillskott.

B) *Real- och Sakrättens område.* Vid undersökningen af den naturliga skilnaden mellan res corporales och incorporales, fast och lös egendom, fungibla och non fungibla, förtärbara och oförtärbara ting har "naturstudiet" att erbjuda flera upplysningar, hvilka så mycket mer borde tagas i betraktande, som härutinnan äfven nyare läroböcker lemna mycket öfrigt att önska. Exempelvis framställningen af *rei corporalis detentio*, hvars rigtiga uppfattning, enligt hvad *Savigny* visat, är grundlagd genom romerska rättens sunda, realistiska åskådningssätt — samt utredandet af, hvad som förstås med juridiskt kollektiva ting, *universitas rerum distantium*; hvilken sistnämnde fråga, ehuru *Hasse*, *Mühlenbruch*, *Puchta* och *Warnkönig* sysselsatt sig dermed, ännu icke är nöjaktigt afgjord, eller besvarad.

Oklara bestämningar för kroppsliga och okroppsliga ting måste föranleda begreppsförvirring, isynnerhet då vid frågan om kroppsliga tings delbarhet afhandlas fenomenet af intellektuel fördelning. Dogmen om *servituternas* odelbarhet visar jemväl, hvilka konseqvenser härflyta ur ett ytligt och ofullständigt naturstudium. Till afböjande af missförstånd af, hvad ofvanföre yttrats, bör tilläggas: att det i sjelfva verket finnes okroppsliga ting i egentlig mening, nemligen: *a) Universitates rerum distantium*, hvilka *Puchta (Institt.)* med rätta betecknar såsom okroppsliga, men origtigt såsom fingerade ting; ty en fiktion förefinnes här lika litet som i fråga om intellektuela personen. Det är viljan, intressenternas vilja, som sammansmälter *distantia capita* till enhet, och denna viljans enhet är det, som erkännes af rätten; men erkännandet af ett sakförhållande är motsatsen af dess förnekande; och förnekandet ligger i begreppet fiktion. Vidare *b) Obligatoriska rättsobjekt*, *c) Idealrättens föremål.*

C) *Obligationsrättens område.* Hvad som sades om det otillfredsställande i sakrättens behandling, har jemväl sin tillämpning på obligationsrätten, isynnerhet i alla de fall, i hvilka de romerska juristernas ledande hand saknas, såsom vid *äfventyrs (aleatoriska-alternativa) aftalen.* Der rörer sig nemligen en outbildad teori's oklara bestämningar för särskiljandet mellan *differens aftal*, *spel* och *vad*, hvarur framlyser vigten och betydelsen af att teorin rörer sig på lifvets grund och botten.

Spel och *vad* äro egna inom sig afslutade företeelser, hvilkas inre motiv stå i ett bestämdt sammanhang med den psychologiska sidan i menniskonaturen samt den samhällighetslifvet inneboende driften till fördrags afslutande. Spel och vad visa sig derigenom vara fullt berättigade samt utgöra, så vidt värde bestämningar icke komma ifråga, föremål för "naturstudium".

Vadets psychologiska kärna består i ömsesidigt giltiggörande af en intellektuel (juridisk,* moralisk eller estetisk) öfverlägsenhet, i ett visst öfverenskommet fall, hvarvid den aftalade bestämningen blir såsom symbol, för den ena segerpris och för den andra tecken till nederlag. Genom denna enkla uppfattning häfves förmenandet, att "från den finare känslans ståndpunkt innehåller vadet någonting, som icke kan gillas". I strid med denna uppfattning måste dessutom påstås, att vadet utgör ett naivt uttryck af ett sundt och plastiskt sträfvande efter rätt, sålunda betecknande ett moraliskt och energiskt socialt lif. Spelets natur innefattar förströelse och retelsen af ett roande tidsfördrif, utgörande såsom motsats till arbete för menniskans psychologiska lif, hvad sömnen vakandets motsats är för det fysiska. Då den med vigtig min och en viss anspråksfullhet gjorda skilnaden mellan sällskaps- (konst-) och hasardspel icke logiskt kan deduceras ur spelets natur, bestämmes gränsen för vads och spels tillåtlighet sålunda: såsnart i det förra den moraliska tillfredsställelsen vid frågan: "har jag rätt"? och i det senare roande tidsfördrif såsom afsedt syfte icke förefinnas, framstå genom orimliga och oförnuftiga bestämningar samt högtdrifna insatser nyckfullhet och en oädel vinningslystnad, hvilka hvardera äro oberättigade.

I samma linie med spel af vinningslystnad står differensaffären,** som förklädande sig till leveransaftal innefattar en simulation, hvarvid bristen på den karakters- och kärnfriskhet, som eljest tillhör det industriela och merkantila lifvet, bjert framlyser. Emellertid står rättsvetenskapen handfallen och villrådig, om hon skall herbergera eller utvisa den objudna, maskerade gästen.

Vid frågan om "naturstudium" — rättens samband med sakförhållandenas oupplösliga elementer — må i förbigående omnämnas, hurusom affärslifvet i dess mest om-

* Benämningen vad är bibehållen för appellation från en lägre domstol till en högre.

** S. k. börsspel.

fattande betydelse hvilar på de civilrättsliga bestämningarne för köpslut och försträckning. I försträckningen, men icke i köpslutet, ingår såsom väsentligt moment öfverlåtelsen, som dock kan ske genom anvisning. Vid köpslutet fordras icke skriftlig afhandling. Det är genom dylika bestämningar, med fullt medvetande om syfte och ändamål, som romerska rätten för alla tider häfdar sin universela betydelse.

D) *Idealrättens (Upphofs = Ursprungsrättens) område.* Här öppnar sig ett vidsträckt fält för "naturstudiet", hvilket först och främst tillkommer bestämmandet af hithörande rättsobjekts beskaffenhet, hvaruti fortfarande osäkerhet röjer sig. Under det man afhandlar den internationela eller kriminela sidan, saknas ännu den civilrättsliga principen, såsom grundval för det hela, hvilket inrymmes ömsom inom personrätten och ömsom inom sakrätten och betraktas än såsom förlagsfördrag, än såsom deliktsobligation.

Då det obestridligen finnes ett särskilt species, en särskild klass af värdeobjekt, utan sinlig förnimbarhet, ideelt exsisterande, men dock liksom de kroppsliga tingen bestämbara till form och ämne, så uppstår en summa af sakrättsliga analogier, hvilka i stället att underordnas de sakrättsliga disciplinerna böra tjena till begreppsbestämningar. Vid utförandet af denna grundtanke, skall med lätthet och likväl nödig skärpa kunna bestämmas icke allenast skilnaden mellan rättigheten till manuskript, grundritning och exemplar å ena sidan, samt å den andra upphofsrättigheten till litterära verk och kompositioner såsom ideala arter af omedelbara rättsobjekt, utan jemväl visa sig, att utom den litterära och artistiska egendomen finnes en ideal egendom såväl af *kommersiel natur* (handels-, fabriks- och etablissementsfirmor), såsom inbegrepp af köpmannens möjligtvis med möda och uppoffring i en krets af kunder förvärfvade renommé och vunna kredit, som ock af *industriel-teknologisk natur*, stämplad genom uppfinningspatentet såsom symboliskt tecken.

I stället för att i dess enskildheter utföra jemförelsen mellan idealrättens och sakrättens föremål, hvilket med lätthet låter sig göra, må endast antydas: att genom en sådan jemförelse vinnes insigt derom, att idealrätten påtagligen tillkommer en sjelfständig plats vid sidan af sak- och obligationsrätten, samt att idealrätten, hvars omfång är vida större, än hvad man vid ett flygtigt ögnakast förmodar, genom fina teoretiska och praktiska frågor eger en viss dragningskraft.

3) *FörSinnligande (Symbolisering).* Af hvad ofvanföre är anfördt synes, huruledes medelpunkten och kärnan af Leist's juridiska vetenskapslära består i "naturstudiet". Leist föredrager ordet *natur* framför *lif*, hvilket vid närmare betraktande visar sig vara icke tillfälligt. Leist bemödar sig nemligen öfverallt att förtydliga rättsvetenskapens gällande eller i daning stadda företeelser genom försinnligande analogier och symboliska bilder. Att bildligt framställa öfversinnliga ting är icke nytt, utan har från tidernas begynnelse varit brukligt. Men vid närmare granskning vill det synas, som om i Leist's bildliga framställningssätt, hvilket från flera sidor eftertryckligt tadlats, skulle röja sig en drift, som har djupare grund än blott bemödandet att vid behof eller i oträngdt mål med yttre medel lifva fantasin. Leist åtnöjer sig icke med att betrakta lefnadsförhållandena såsom vextslägten, utan sammanställer det rätta med plantans natur. Sysselsättande sig med frågan, om det rätta är en organism eller en sammanfattning af organismer, kommer han till den slutsats, att det rätta, jemförbart med jordytan, är terrängen, inom hvilken menniskan nedsatt och inrättat sig efter behof och beqvämlighet. Lefnadsförhållandena utgöra här grund och botten samt derå befintliga rättsinstitutioner dels organismer, dels mekanismer, af hvilka de förra liksom

plantan äro naturdaningar, samt de senare bildade af menniskohand och menniskovilja. Organismer och mekanismer kunna icke sammanfogas. Systemet är derföre, om man anser rättsinstitutionerna för plantor och bygnader, en öfversigt af terrängen och kan betecknas med *juridisk topografi*.

Ett sådant åskådnings- och framställningssätt har sina betänkligheter, emedan derigenom högstämdt allvar oförtänkt sjunker till platt joller. Också här är det endast snillet förunnadt, att plastiskt gestalta idéerna. Såsom en allmän grundsats kan antagas, att användandet af bildspråk i rättsvetenskapen berättigas genom svårigheten: att fastställa reglor för sväfvande föremål; att ingjuta en lefvande anda i tankar af stål; att förmedla de finaste länkar och sammanknyta osynliga trådar. Derjemte måste åt den naturhistoriska symboliken tillerkännas den högsta vigt och betydelse såsom den spiritualistiska sublimeringens motvigt och korrektiv. Men i betraktande af det oklara, obestämda och ofulländade, saknas icke fog att fråga: hvad förstås med "det rättas och statens naturlära" *(Lentz: "Entstehung d. Rechts")*. Hvad menas med "den naturhistoriska rigtningen"? Hvad innefattar utropet: "det rätta har sin natur, sina elementer och sina varelser" *(Brintz: "Civ. Stud.")*? Äro dessa föreställningar befryndade med *Iherings* åsigter, att "det rätta såsom en real objektiv skapelse är en organism, med alla en naturprodukts egenskaper, enhet i mångfald, individualitet och vextlighet inifrån utåt" *("Geist d. Römischen Rechts")*.

Leist's ogillande af antagandet, att det rätta är en objektiv, logisk organism, synes hufvudsakligen vara rigtad mot Hegelska dialektikens framställning af tanken, såsom verkande, skapande verldskraft, hvarigenom menniskoandens abstraktioner upphöjas till objektiva realiteter; hvilket åskådningssätt ännu hyllas af Ihering. Hvad derom ock må sägas, så är vetenskapens förbindelse till Ihering icke obetydlig. Såsom prof på Iherings framställning må ur hans "Geist d. Römischen Rechts" åberopas särskiljandet mellan det anatomiska och psychologiska åskådningssättet. Det förra (anatomiska) åskådningssättet tillkommer att utreda delarnes struktur, hvaraf liksom hvarje organism, också det rätta, är sammansatt. Psychologiska åskådningssättet inledes åter med följande ord: "Organernas ändamål äro inneslutna i deras funktioner. Organerna hafva sig nemligen förelagdt att utföra vissa förrättningar, af hvilka sammansättningen — konstruktionen — i dess helhet bestämmes." Härvid fogas till frågan om det rättas funktion: att densamma består i att förverkliga sig. Från synpunkten af det rättas funktionela sida afhandlas sedan frågan om detsammas materiela och formela realiserbarhet, d. v. s. inre antaglighet och praktiska ändamålsenlighet.

Vid detta omvexlande bildspråk, kan med fog frågas, om det icke är för mycket sagdt, då rättsområdet icke allenast jemföres med, utan antages vara en organism, en lefvande enhet; emedan derur uppstå synpunkter, hvilka leda till oberäkneliga slutföljder, samt om det icke är för litet sagdt, att påstå systemet vara endast ett yttre moment, en topografi, hvarigenom rättsdelarnes förhållanden till hvarandra blir liktydigt med beröringen af invid hvarandra stående floror och faunor.

Om nu ingendera af dessa bildliga framställningar motsvarar det sanna, och om det rättas enhet och väsende vore att sökas från någon annan synpunkt, är det då ett pedagogiskt eller organiskt* behof, som

* Med rätta anser väl Förf. det så mycket missbrukade användandet af ordet "organism" m. m. för andliga skapelser vara endast ett bildligt talesätt, såsom all bild haltande. Men huru inrotadt bruket är, bevisar Förf. sjelf genom att här nyttja ordet "organiskt". Meningen är väl: systematiseras det Rätta i rättsvetenskapen endast för lärjungars behof? — eller utredes först genom systematiseringen, hvad det Rätta är? Ställes frågan så, är svaret icke tvifvelaktigt. All vetenskap vore utan värde, om den icke vore vetenskap om sitt föremål, d. ä. utgjorde vetandet om: hvad detta är?. Finnes detta vetande utom vetenskapen, så är vetenskapen öfverflödig. Red.

derigenom bör afhjelpas? Lönar det mödan i detta virrvarr af bilder och liknelser, hvilka löpa mot hvarandra, att söka uppställa plan och princip. Och slutligen, om det lyckas, att vinna en fast grund, kan deraf för vetenskapen emotses fördel och framsteg? För uppfattningen häraf blir det nödigt, att i en blick sammanfatta de stadier, rättsvetenskapen under detta århundrade genomgått.

Ännu en förklaring.

(Benäget meddeladt.)

Icke af något särskildt begär att fortsätta förhandlingarna i den länge omtvistade Svenskfinska frågan och blott med svagt hopp att kunna anföra något till ämnets ytterligare belysning ber undertecknad att få taga läsarens uppmärksamhet ännu en gång för denna fråga i anspråk. Han gör det hufvudsakligen i afsigt att hemställa, huruvida icke några ställen i ströskriften *Ett litet ord i stora frågor* kunde tillåta en naturligare och med detsamma ordagrannare tolkning, än som litteraturbladet (n:o 1, 1860), men isynnerhet professor Cygnæus i dess bekanta *postscriptum* * låtit dem vederfaras.

Att jag unnar Svenskan i Finland samma frihet att lefva och vara till, som jag tillerkänner Finskan, finner litteraturbladet naturligt; herr Cygnæus tycker, att denna min frihetstheori är till den grad rabulistisk, att den i hans ögon blir — nästan omensklig; han ser i den fria täflan mellan svenskan och finskan, hvartill en sådan teori leder och hvilken täflan jag äfven såsom önskvärd förutsätter, ingenting mindre än finska språkets säkra undergång och finska folkets försvinnande från jorden.

Mehiläinen, som äfven flitigt sysselsatt sig med betraktelser öfver hithörande ämnen, förkunnar deremot med lika stor om ej större säkerhet, att en sådan täflan, om det blott lönade mödan att upptaga den utkastade handsken, skulle sluta med den afgjordaste seger för finskan.

Herr C. menar, att det vore oridderligt af en så väldig kämpe som svenskan att inlåta sig i en tvekamp med den underlägsna finskan; Mehiläinen åter drager sig med finskan inom ridderlighetens sköldborg och anser det vara nästan omenskligt att försöka en dust med den vanmäktiga svenskan. Så långt i ridderlighet äro vi nu komne. De båda kämparna säga hvarandra artigheter och beundra sin egen storhet. Den finska kämpen vill icke på något vilkor inlåta sig i strid med den svenska. Skulle det dock falla den svenska dvergen in att fortfarande anse sig för en jätte, så kunde det väl hända, att han, "den öfverlägsna gamla herrn" ännu engång kunde få lust att bryta en lans med den "påflugna" — finska — "bytingen", hvilken, såsom sjelf öfvertygad om sin jättenatur, då icke torde kunna undandraga sig striden. Hvilketdera språket skall ur striden segrande framgå? Deri ligger knuten! säger litteraturbladet; Svenskan! säger herr C., Finskan! säger Mehiläinen. För att icke öka spådomarnes antal har jag för min del underlåtit att gifva ett bestämdt svar på frågan om den fria täflans slutliga utgång. Historiens framtidsfrågor, hvilkas lösning bero af många åt motsatta riktningar verkande krafter, besvaras icke lika lätt eller efter samma metod som t. ex. ett *parallogramma virium* på pappret konstrueras. Törhända hade dock min mening ej blott i denna del utan äfven i afseende å frågan i dess helhet blifvit utan ytterligare förklaringar tydlig, om man velat fästa tillbörligt afseende vid följande ord, hvilka kunna läsas sid. 17 i det ifrågakomna häftet: "Det språk, som under kulturprocessen vunnit öfvertaget icke blott i afseende å ut-

---

* I brochyren: *Ur dagens frågor.*

bredning, utan äfven genom sin litteratur visar sig vara ett redan uppodladt språk, skall äfven blifva det för *gemensamt behof* företrädesvis använda språket." Det som vet att utveckla sig, det skall äfven göra sig gällande i undervisningen, i litteraturen i förvaltningens alla grenar. Det för gemensamt behof använda språket skall blifva icke det som endast har sin större utbredning att skryta med, såsom fallet är med finskan, icke heller det hvars enda eller hufvudsakliga företräde ligger i dess litterära uppodling, utan det språk skall engång vinna processen, som uppfyller begge dessa vilkor på engång, nemligen att talas af de flesta menskliga varelser i Finland och att derjemte vara tillbörligen uppodladt. Hvilketdera af de tvenne i Finland med hvarandra täflande språken har bättre utsigter att kunna uppfylla dessa vilkor? Skall svenskan, med sina af herr C. uppräknade företräden, hafva lättare att blifva flertalets språk, än finskan att vinna det mått af odling, det insteg inom bildningen, att det såsom allmänt eller gemensamt organ för bildningens intressen i detta land företrädesvis kan begagnas? Jag lemnar frågan äfven i denna form obesvarad.

Litteraturbladet förebrår mig att hafva talat om svenskan och finskan såder i allmänhet samt om svenskar och finnar i landet, "alldeles såsom polyglottisterna göra". Om mina ord på några ställen verkligen skulle falla sig så, att de icke behöfva hänföras till speciellare förhållanden, utan äfven tillåta en mera allmän tydning, så visar ju dock den nyss citerade satsen, der det talas om det för gemensamt behof företrädesvis använda språket, om finskans berättigande att göra sig gällande i undervisningen, litteraturen, o. s. v., att jag särskildt och i främsta rummet haft de begge språkens, om man så får säga, *officiela ställning* till hvarandra i sigte.

Att tala om språkenhet hos ett folk i den mening, att mera än ett språk hos detsamma icke finge förekomma, det har i sanning icke fallit mig in. Säkerligen skola dock många finnas, för hvilka ett sådant betraktelsesätt kunde synas såsom det enda riktiga, åtminstone det enda tillförlitliga att skydda mot alla de stränga ord polyglottister och polyglottnationister af alla färger och skiftningar på sednaste tider så rundligen fått uppbära. Ty, skulle de kunna sluta: finska nation bör blifva *en* nation, hvarje nation bör hafva *ett* språk och får ej hafva flere; den finska s. k. "nation" har olyckligtvis två; alltså måste det andra språket med lämpliga medel afskaffas — ju grundligare, dess bättre. Att jag för min del dock icke tänkt mig detta förhållande "såder i allmänhet", torde enhvar medgifva, som ännu kan draga sig till minnes, att det just var mina anmärkningar emot en sådan ensidig uppfattning af språkenheten, som tyddes såsom opposition emot sträfvandena för en nationel finsk bildning.

Men kunde man nu engång blifva ense derom, att tvisten i främsta rummet gäller de begge språkens officiela ställning till hvarandra, så torde det äfven vara klart, att min "omenskliga" teori att betrakta det ena språkets försvinnande som en obetydlighet icke är så alldeles fasaväckande, som hr C. utmålat den och möjligen icke heller så alldeles dunkel, som Litteraturbladet anser den vara. För att från min sida ytterligare bidraga till en sammanjemkning i åsigter, vill jag medgifva, att, då jag talade om de nationella differensernas försvinnande,, jag heldre bort säga deras upphäfvande såsom mot hvarandra verkande, fiendtliga krafter, deras försonande i det upplysta folkmedvetandet, deras försvinnande till kraft och verkan, hvilket inträffar när de alla åtnjuta det erkännande dem *med rätta* tillkommer.

Uppfattad på nyss antydt sätt förlorar frågan visserligen de kolossala dimensioner hr C. velat utmäta för henne, men hon vinner med detsamma den stora fördel att komma vår synkrets närmare och att ifrån abstraktionens luftiga regioner, dit den poe-

tiska flygten velat draga den med sig, förflyttas in i den konkretaste verklighet. Hon vinner äfven i det afseende, att de obestämda orden: polyglottnation, finskans rättigheter, herremannaklassens förfinskande, o. s. v. utan svårighet då kunna erhålla en tillbörligt begränsad betydelse.

Den äldre och ojemförligt talrikare delen af det finska folket har icke blott rätt att fordra, att dess språk blir det för gemensamt behof företrädesvis använda, den har äfven rätt att se denna fordran tillfredsställd. Redan af detta skäl, utom många andra, synes en språkförändring i landet uti antydd riktning blifva en i sakens natur grundad nödvändighet. Att denna förändring, engång genomförd, kommer att ega omätliga följder för den nationella bildningen och allt hvad dermed sammanhänger, är lika visst, som att språket innan förändringen inträffar, måste hafva en viss grad af utbildning och litterär betydenhet. I hvad mon "herremannaklassens förfinskande" måste föregå denna förändring, är en fråga något ömtålig att vidröra och icke så lätt att besvara. Man kunde måhända anmärka, att sjelfva uttrycket lider af en viss obestämdhet, såvida nemligen som ett *fullständigt* förfinskande af landets ståndspersoner hvarken såsom nödvändigt vilkor eller nödvändig följd synes stå i sammanhang med finskans insättande i dess naturliga rättigheter; såsom vilkor icke — emedan sjelfva måttet derigenom skjutes undan i ett obestämdt fjerran, då god färdighet att i tal och i skrift begagna språket redan tyckas vara tillfyllestgörande för dess ernående; såsom följd icke — emedan svenskans försvinnande, efter det finskan gjort sin rätt gällande, hvarken är sannolikt eller ens önskvärdt, om ej något annat allmännare kulturspråk kan sättas i dess ställe. I hvilket förhållande de begge språken sedermera komma att stå till hvarandra, beror äfven då på framgången af den fria täflan, på intensiteten af de andliga krafter, som göra sig gällande hos dem, på beskaffenheten isynnerhet af den litteratur och det folkmedvetande dessa äro i stånd att frambringa och underhålla hos dem, som då makten hafva. Om man af det framfarna får sluta till ställningar och förhållanden i framtiden, så vill det synas, som icke någon trängsel skulle komma att besvära den litterära marknaden i vårt förfinskade framtidsland, antingen svenskans nuvarande qvasi-monopol att vara bildningens organ öfverlåtes såsom uteslutande privilegium åt finskan eller den vidsträcktare rättighet att sig sjelf försörja kunde komma begge konkurrenterna allt framgent till godo. I alla fall torde äfven efter herremannaklassens s. k. förfinskande och efter det språkreformen är genomförd, ännu någon tid åtgå innan "den öfverlägsna gamla herrn" kommer att tillträda det fiskartorp i skärgården, man åt honom benäget anvisat såsom sista tillflyktsort. Det är tanken på denna flyttning, som uppfyller många med vemod och smärta; den tröst för dem kunde bland annat anföras, att svenskan, med alla dess företräden, dock såsom kulturspråk betraktadt icke är tillfyllestgörande; vid universitetet t. ex. föredragas vetenskaperna visserligen på svenska, men huru många vetenskaper studeras verkligen ur svenska arbeten? Dem åter som tycka, att den "öfverlägsna gamla herrn" icke nog hastigt drager till skärgården, borde det lända till någon hugsvalelse, att svenskan, såsom nära beslägtad med andra kulturspråk, bildar en genväg till dessas inhemtande; de borde dock instämma med hr C., att finnarne sjelfva mest skola förlora genom svenskans försvinnande ur alla dess hemvisst här i landet.

Efter denna framställning är det nästan öfverflödigt att ytterligare försäkra hr C., det jag alldeles icke anser finskan först böra förskaffa sig en *lika* utmärkt litteratur jemte en *lika* betydlig utbildning som svenskan, innan den kan intaga svenskans plats såsom landets officiela organ. En sådan försäkran är så mycket mindre nödigt att af-

gifva, som hvad jag i det afseende yttrat, alldeles icke berättigar att tillskrifva mig en sådan tanke. Att säga det finskan bör vara ett redan uppodladt språk, innan det kan tänka på att intaga högsätet, är någonting helt annat än yrkande på det slags suprematі, hr C. tyckt sig finna i mina ord. Hvad åter det beträffar, att finska folket, utan att låta störa sig af idylliska skrupler, kunde gå till väga alldeles lika positivt som Finlands eröfrare d. v. s. med vapenmakt insätta sitt språk i stället för det fremmande, så är jag villig att medgifva, att jag "ej råkat tänka" på denna *casus belli*, då frågan ännu syntes mig tillåta en fredlig lösning.

Huru jag tänkt mig denna fredliga lösning kunna försiggå, har jag väl mer än en gång antydt. Jag föranledes, att nu bestämdare uttrycka min tanke, då jag öfvergår till besvarande af ännu en fråga, som Litteraturbladet ställer till mig. Hvem är det, som skall arbeta för finska språket innan herremannaklassen hunnit blifva förfinskad? Ingalunda den finska allmogen, ty sådant arbete har aldrig hört till allmogens värf. De och deras likar, hvilka hittills arbetat för finskans odling, de skola ej heller för framtiden undandraga sig detta arbete. De som först uttalat ordet: finsk nationalitet, de som under många mödor och stora försakelser samlat det finska folkets sånger och sagor, de som bortom Sibiriens slätter sökt "det finska folkets vagga", de som i hvarje stund ännu arbeta för dess hyfsning och utbredning och i hvarje stund erbjuda sina bästa krafter för arbetets fortsättande, de skola äfven sörja för det, att ordet blifver sanning, att den fosterländska sången icke förklingar och att den fosterländska bildningen icke dör i sin linda. Men hvilka äro då dessa? Icke såsom Litteraturbladet menar "en och annan desertör", utan inga andra än desertörer från de svenskt bildades läger. Den svenska bildningen — sak samma om den blifvit påympad den genuina finnen eller svenkfinnen — har uppammat och upprätthållit den finska; den har gjort det i alla tider, men med stegradt intresse i våra dagar; den skall äfven framdeles så göra, intilldess offret är fullbordadt och försoningen funnen.

Fordran på ett sådant arbete för finskan, som den fria täflan innebär, kan på ingen ställas, säger litteraturbladet.* Men enhvar ställer den småningom på sig sjelf. Jag har i de två små häften, som ursprungligen föranledt dessa rader, bemödat mig att visa, huruledes det finska folkets bildade medborgare af kärlek till det finska fosterlandet ledas till arbete för den finska bildningen. Men hvarken prof. Cygnæus eller litteraturbladet hafva fästat något afseende vid denna *teori* eller försökt att öfversätta henne till *praxis*. Prof. C. låter patriotismen, utan hvars tillvaro hos den bildade svenskfinnen hela min framställning från början till slut upplöser sig till intet, alldeles icke väga i den fria täflan mellan finskan och svenskan; och förbiseende olikheten i de andliga drifkrafter, hvilka sätta de täflande i rörelse och hos den förras representanter äro ojemförligt mägtigare än hos den sednares, kommer han genom att blott betrakta de täflandes yttre position, rustning och vapen till en slutsats rörande stridens utgång, som alldeles icke från premisserna kan härledas. Litteraturbladet åter vill hafva saken ungefär så uttryckt, att arbetet för finskan bör framgå ur de bildades öfvertygelse om detta arbetes nödvändighet; men månne då i sjelfva verket litteraturbladet sagt någonting annat, än hvad mina ord redan innehålla, då jag t. ex. yrkat, att den för fosterlandet *nödvändiga* afsägelsen af det svenska modersmålet borde få efterhand och i fred försiggå. Att det påbegynta arbetet bör fortsättas, derom

---

* Red. ber få anmärka, att det ifrågavarande yttrandet i detta blad icke är just sådant. Det sades blott, att fordran på *afsägelse af modersmålet* "efter orden taget - - - icke kan på någon ställas."

äro alla ense; huru detta sker, se vi ju dagligen.

Gerna må jag till slut medgifva, att för rotfästande af öfvertygelsen om det finska språkarbetets nödvändighet eller för väckande af det patriotiska sinne, som med kärlek omfattar detta arbete, "det icke blifver tillräckligt att varna för öfverdrifter och förhastanden i sträfvandet till det föresatta målet"; men jag ber deremot att få fortfarande vara i den tro, att öfverdrifter och förhastanden icke heller äro särskildt egnade att närma oss till det föresatta målet; — alla de många påbud, hvilka enligt litteraturbladet icke kunna framgå ur den fria täflan, torde väl ännu mindre genom öfverdrifter kunna framtrollas.

A. E. A.

Skapelse-Dagarne

af H. Klencke.*

Åttonde Brefvet.

En ny tid börjar. Vi framträda för en skapelseepok, full af händelser, och hvars senaste följder räcka in i närvarande tid. — En qväfvande hetta råder öfver land och haf, likasom före utbrottet af ett häftigt åskväder. Djuren dölja sig i sina gömslen, anande en olycka. Heta vindstötar bryta sig väg genom de höga kott-trädens och palmernas kronor och föra förintelse med sig. Ett svart moln uppstiger, öfvertäcker den redan af rödlätta dimmor kringhvärfda, grumliga solbilden och utbreder en olycksdiger natt öfver landskapet. I jordens inre höres ett skakande dån; jorden darrar och bäfvar; hafvet reser sig skummande opp och kastar tjutande sina bränningar mot de remnande kritklipporna. Den tryckande värmen ökas, kritjorden uppstöter en förbrännande hetta, i alltid hastigare upprepade pulseringar spritter och skälfver det fasta landet. Ovädret bryter lös, hväsande blixtar och ett smattrande brak genombryta det tjocka mörkret, likasom ock upplågandet af söndersplittrade träd förkunnar en förstörande verksamhet. Atmosferens dunder förenar sig med åskornas under jorden, såsom om två fientliga makter, ett öfver- och ett underjordiskt åskväder, rasade mot hvarandra och ville sönderbryta den dem åtskiljande jordskorpan. Då uppstår en döfvande stöt ur djupet. Hastigt åtföljes den af en annan, en tredje — kritjorden vräker som vågen; hafvet, återkastadt från det uppsvallande landet, vältrar så mycket vildare sina vattenberg mot stranden tillbaka och dess skummande vågor häfva sig fram, upplysta af blixtens flyktiga sken, långt bort öfver fastland och öar, hvilka blifva uppslukade af hafsströmmen.

Den underjordiska åskan bringar jorden i darrning; här och der uppkastas jorden i blåsor, hvilka med hvarje efterföljande stöt uppdrifvas än högre till keglor, och i hennes inre brusar det såsom ett underjordiskt haf, hvilket hvarje ögonblick hotar att genombryta hjessan af jordens uppkastade blåsor. Aldrig hade planeten upplefvat en sådan jordbäfning, som nu. De till det yttersta spända heta gaserna uppstiga ur den glödande ässjan, eldvågorna af de smälta jordarterna, stenarna och metallerna följa dem efter, upp i jordskorpans uppblåsta keglor; i vild passion verkande vältra de sig i sitt underjordiska fängelse för att på Skaparens ord uppsända ett förfärligt haf af lava på jordytan och börja den heta kampen mot oceanen, hvars herravälde nu skall brytas.

Nu förmår jordskorpan på sina uppdrifna punkter icke längre motstå den plutoniska kraftens tryck och anfall. På tusen ställen har den blåsformigt uppkastade jorden brustit, och qväfvande rökpelare framtränga, hvilka stiga högt i luften och ut-

* Öfversättning af P. A. Ljungberg. — Skriften anmäld i årgången 1859.

breda sig i svarta moln, som genomkorsas af blixtar. Under brakande dån, som kommer luften och jorden att darra, stiga klara lågor, liksom jättespringkällor, upp i rökpelarne, och i det de höja sig mot skyn slunga de ur sina eldkärfvar glödande massor såsom eldkulor, som fräsande nedstörta i de kokande hafsvågorna eller på marken, der svedjande och bildande hopar af ruiner.

Hvart har det fredliga landskapet tagit vägen? Jorden blifver lugnare; hafvet sjunker tillbaka; de fordna jemna ytorna synas upptornade till berg; der skog och haf fordom funnos hafva nu klippbergkedjor, askkeglor och ruiner af den genombrutna jordskorpan uppstaplat sig; de längesedan begrafna lagren ifrån forntiden, lerskiffer, gråvacka, granit, zecksten och juralager äro uppkastade i höjden och deras fordom horizontala hvarf bilda nu lodräta, sneda eller öfver hvarandra hängande bergväggar. Otaliga keglor med öppna mynningar, ur hvilka himmelshöga rökpelare och glödheta askmoln uppstiga, afbryta den fordna enformigheten i landskapet. Men ett nytt skådespel börjar; med stolt segerlugn, men beledsagad af underjordiska åskor, utgjuter sig en glödande, månggrenad ström ur kraterns mynningar: ett haf af smälta jordmassor vältar sig med långsamma vågor öfver slätterna och de nybildade dalarna, för att jemte den utströmmande hettan småningom svalna och lemna efter sig slaggiga lavaytor.

Hvad hade naturen gjort; hvad hade hon uträttat? Hon hade för första gången skapat *vulkaner*, öppna mynningar på den till bergskeglor och kullar uppdrifna och genombrutna jordskorpan, genom hvilka från denna stund de utvidgade gaserna kunde finna utlopp och de uppkokande glödmassorna utgjuta sig. Hon hade skapat berg och dalar, men ock på talrika ställen uppkastat hafsbottnen öfver vattenytan; hon hade höjt fasta landet och befriat det från den betvingade oceanens herravälde, men också dragit nya, mer utvidgade strandgränser och ur hafvet lagt i dagen nya öar med vulkaniska öppningar, såsom grundvalar för en kommande jordyta.

Vi befinna oss numera inom perioden för vår planets vulkaniska bildningsverksamhet. Dennas mål var intet annat än att gestalta fasta landet till den geografiska form, som vi finna det ega än i dag, fastän mera fulländad. De kullar och berg, som marken numera eger, voro resultaten af de lavaströmmar,' som utstrålade ur jordens eldrika bröst och för hvilka de utvidgade gaserna hade öppnat vägen genom sin tryckkraft.

Låtom oss beskåda vårt Europa vid denna tid: det unga fasta landet utgjorde en vid, ojemn kraterkedja, ett af lavaslagg omgifvet otaligt antal af *lägre* vulkaner, såsom vi ännu beundra dem, visserligen i annat mått, i Centralamerikas sammanbundna vulkangrupper. För det mesta frambröto i början de underjordiska eldkrafterna i *vestliga* delen af vårt Europa. Den uppkastade och till berg uppslungade jordskorpan ligger ännu i dag såsom en majestätisk bergkedja för våra blickar, vittnande om sin våldsamma födelse. — *Pyreneerna* äro resultatet af dessa vulkaniska explosioner. De följdes efter någon tid af nya utbrott, som denna gång togo sin riktning mot det *östliga* Europa — under fruktansvärda jordbäfningar upplefde *Alperna*, *Apenninerna*, *Carpaterna* sin födelsestund. Ända från Carpaterna till Teutoburgerskogen fick hela landet ett nytt utseende. Äfven Tyskland erfor, om också i mildare form, verkan af denna vulkaniska verksamhet — den mäktigaste eldådern bröt igenom i den trakt, der nu *Riesengebirge* är beläget; ty detta uppstod då i sin jätteskönhet. Isynnerhet i nuvarande Böhmen och Rhenområdet trängde talrika lavastrålar mot skorpan, upplyftade den blott litet, men derföre ock på vida sträckor från 50 till 60 qvadr. mils omkrets, förvandlade densamma till en eldsprutande mark, och kraterhålor och lavaslagg bildade berg och dalar.

Ni känner Eifels* vackra trakter: nejden har att tacka denna vulkaniska skapelsetid för sin gestalt. — Ni går der på talrika kratrar, hvilkas engång eldsprutande skorstensmynningar äro tillslutna och fyllda med vatten; der nu den sköna Lachersjön låter sina behagliga blå vågor dansa, uppstego då ur dessa djup pelare af rök och floder af lava — dess strand utgör kraterranden, dess vattenreservoar är det förstummade eldsvalget.

Och hvad blef det af eldhafvet, som segerrikt hade slutat sin strid med oceanen? Det kallnade småningom, det blef de nya, af den upplösta och genombrutna jordskorpan bildade bergens plutoniska ådror; — den hårdnade lavaströmmen möter oss än i dag såsom *Basalt* och *Trachyt*. Samtlige Basaltbergen togo i denna tid sin början. Öfverallt, der vi finna Basalt, der måste vi erinra oss den tid och de händelser, som vi nyss i tanken genomlefvat.

Jordytan var nu i väsentlig mon förändrad; höga berg och branta dalar, ett ifrån hafvet mera befriadt och detsamma nyligen frånvunnet fastland förorsakade nya förhållanden af klimat och dermed af den organiska naturen. — Med formens mångfaldighet, som jordytan hade vunnit, tilltog äfven det organiska lifvets rikare gestaltfyllnad. Genom de vulkaniska basaltgenombrotten voro icke blott de af hafvet betäckta och af detsamma fällda lagren uppkastade på jordytan, utan äfven fasta landets gamla lager, från lerskiffret ända till kritan, vid genombrottet vildt kastade öfver hvarandra och lagda i dagen såsom dalväggar; så att vi ej behöfva undra på, om den gamla gråvackajorden, som för årtusenden sedan bar väldiga skogar, numera visar sig såsom lodräta väggar och snedt resta klippor, hvilka vår närvarande tid ånyo beklädde med vexter. Denna markens förändring, vindarnes nya riktning, som de höga bergen förorsakade, det höga läget och den renare atmosferen, äntligen afkylningen, som de utströmmande eldfloderna undergingo, och den inre mattigheten, som det plutoniska elementet sjelft måste lida efter den fruktansvärda kraftansträngningen — allt detta sammanverkade att förbereda en klimatisk olikhet och i någon mon temperera den hittills varande heta luften.

Elden teg. Hafvet skulle hjelpa till att fullända, hvad som varit för långsamt för Plutos heta temperament. De stumma och insjunkna katererna och fördjupningarna, som karakterisera den vulkaniska nya jorden, måste fyllas, för att jemna landet. Detta uppdrog Skaparen åt hafvet att ånyo verkställa. Jordytan liknade en öde och kal slagg — kritöarnas vextverld, strandens och hafsvikarnas djur hade fallit offer för den fruktansvärda allmänna katastrofen. Förkolnade, nedgräfda och söndermalna voro skogarna isynnerhet der, hvarest jordskorpan blef genombruten af glödande basalt och upptornad till vulkaniska berg. Ännu torde väl på många ställen de af jordbäfningens orkaner nedslagna och af det upprörda hafvet sammansvämmade kott- och palmskogarna hafva betäckt jorden, såsom en bild af förstöringen; men naturen vill icke låta dem ligga fullkomligt obegrafna. Nya aflagringar bilda deras bårtäcke, under hvilket senare tider åter påträffade dem; ty den föregångna vegetationen på den sönderkrossade marken återfinna vi såsom *brunkol*.

Genom denna vulkaniska verksamhet skiljer sig den äldre raden af utvecklingsrevolutioner på vår jord från den nyare. Vetenskapen har delat tiderna och lagringsföljderna i allmänna, öfverskådliga afdelningar; och då man betecknar den ursprungliga skifferjorden med namnet *urberg*, — gråvackan och stenkolen med *öfvergångsberg* — zeckstens-, trias- och jura-gruppen med *secundärberg* (egentligen *Flötsberg*), så inne-

* *Eifel* — höglandet mellan Mosel, Rhein och Ruhr, i Preussiska Rheinlandet. Öfvers.

Litteraturbl.

fattas den nya vulkaniska revolutionen och dess nya jordformation under namnet *Tertiärperioden* eller *Tertiärbergen*.

Denna nya period blir numera för vår närvarande tid af största betydenhet. Den bragte icke allenast den i kritlagrens period började kontinentalbildningen till fulländning, utan medförde äfven för hela den organiska naturen vilkoren för ett högre, till luften och ljuset rigtadt lif. I den nu uppstående vextverlden, hvars lemningar vi likaledes finna i så kallade *brunkol*, hvarmed man öfverhufvud betecknar kritans och tertiära periodens förkolnade vexter, lära vi känna en fullhet och mångfald, hvilken för första gången efter den förgångna stenkolsfloran åter förråder en bestämd karakter samt yppighet och rikedom i gestalter. Vexterna likna redan mera dem i närvarande tid, men deras arter äro till största delen icke mer till finnandes: blott deras slägten erhöllo vi i arf; och oaktadt de uppstodo många tusen år efter stenkolsvegetationen, så måste likväl jorden äfven då, i förhållande till den närvarande tiden, hafva varit het; ty man finner i alla brunkolslager i norr och söder, så t. ex. i Östersjöländerna, i Mark, Sachsen, i Böhmens brunkolssand etc. aftryck af palmer och lagerträd såsom ett säkert tecken, att då ännu ett allmänt tropiskt klimat herrskade i Tyskland.

Jag talade nyss om brunkolssanden. Låt mig till en början skildra de händelser, hvilka den af kallnande lavaslagg betäckta, på mångfaldigt sätt upplyftade och af slocknande kraterkittlar urhålkade jorden vidare hade att genomgå. Såsom jag redan antydt, skulle numera hafvet genom sin långsamma verksamhet bidraga till fulländningen af hvad de raskt handlande plutoniska och vulkaniska krafterna genom sina på den brutna marken qvarlemnade spår hade så att säga gjort i utkast.

Likt den nuvarande lavajorden, såsom ni sjelf lärt känna den vid Vesuvius, var ock den nya, slaggiga kontinenten en gynsam grund för vegetationen. Den nya vextverlden frodades raskt, utan att afvakta jordens fullkomliga fulländning. Men, med skaparevishetens högre uppdrag inom sig, aktade ej hafvet på dessa Floras förtidiga, kraftlösa barn, utan började sitt medarbete till jordfulländningen med en uppsvällning af sina vågor och ett stigande öfver kritklippornas och vulkangruppernas stränder. Följden häraf blef den, att det med vatten igenfyllde de vulkaniska hålen och kratrarne, som åter för det mesta hade i sina djup slutit och tillstoppat sig, och bildade insjöar, såsom ock att det svämmade stora sandmassor öfver landsträckorna och deri begrof den nya vegetationen samt spolade sitt sandiga slamm mellan kollemningarna af de nedbrutna skogarna ifrån kritperioden. Deraf kommer det äfven, att brunkolet har ett jordartadt utseende, är blandadt med sand, samt att det på många ställen hårdnat till en fast *brunkolssandsten*. Denna grofva, porösa sandsten, som på flere ställen påträffas i de Schweitziska bergen och der kallas *Molasse*, gaf anledning att kalla hela lagret i tertiärperioden eller brunkolsformationen *Molasselagret*. Med tiden lagrade sig derstädes en grofkornig kalk öfverallt der ännu hafsvikar och insjöar voro att fylla; och när äntligen hafvet åter hade gått tillbaka inom sina stränder, när den vulkaniska jordens kraterbäcken och fördjupningar blifvit fyllda af regnvatten och strömvatten från dalar och berg; då nerfällde småningom detta söta vatten sin lera, kisel, sand och mergel i dessa insjöar och fyllde dem alltjemt nedifrån uppåt, höjde deras botten och gynnade vattnets fördunstning. Då dessa sötvattensfällningar isynnerhet innehöllo mycket lera, som i Österrike fått namn af *tegel*, så bekom hela lagret af denna art, hvari hafvet ej hade tagit någon direkt andel, namnet *tegelformationen*. Hela Molasselagret, såsom den tertiära periodens landbildning (hvilken åter skulle jemna den vulkaniska, uppgräfda och söndersplittrade jorden och igenfylla dju-

pen-och derföre ofta har en mäktighet af flere tusen fot), delar sig i tre, efter tidsföljden öfver hvarandra liggande lager — först *brunkolssandens lager*, sedan *grofkalkens*, likaledes blandad med brunkol, och äntligen sötvattenslagret, *tegelformationen*, för att fylla ännu befintliga vattensamlingar och insjöar. Dylika stora vattensamlingar, som i denna tid blefvo igenfyllda af grofkalk och tegel, äro tillfälligtvis de platser, der för närvarande Wien, Mainz, London och Paris ligga. De stå på ruinerna af en verld, som funnit sin graf i fordna tiders insjöar; häraf de många försteningar, som man der finner, de ofantliga massorna af sötvattens- och landsnäckor (conchylier) jemte ben af ryggradsdjur, som deras leriga, sandiga och kalkiga jord innesluter.

Låtom oss försöka att konstruera den dåvarande tidens landskap efter dess påträffade qvarlefvor samt till en lefvande bild framställa den organiska naturen för vår åskådning.

Våra blickar påträffa former och scener, hvilka mindre kontrastera med det närvarande, än de fordna landskapen, hvilka för längesedan ligga begrafna i jorden. Vi beträda det närvarande Tysklands jord; men oaktadt alla gestalter af skogar, berg och djur äro mer än förr beslägtade med de nuvarande, känna vi oss dock ej hemmastadda. Ännu alltid omgifver oss ett tropiskt klimat med sin alltid lika årstid. Visserligen blåser på de högre bergsryggarna en svalare luft, och vegetationen träder deroppe mera tillbaka: visserligen se vi våra bekanta ekar, kastanier, björkar och popplar; men rundtomkring möta oss äfven skogar af palmer, lagrar och cypresser. Dock är ett högre lif väckt med de högre vextfamiljerna; luften är fri från den dimma, som omgaf de fordna ökusterna, kontinenten gör sina egna lagar för afdunstning och fällning af det atmosferiska vattnet gällande; skogarna neddraga visserligen regnet, men bergspetsarna ryka och hettan förvandlar hastigt vattnet i ånga för att förbereda en skön, solklar dag. Hafs- och träskdjuren hafva förminskats; senaste periodens drakar äro försvunna; luft- och landtlifvet hafva fått öfverhand — en oerhörd mängd af insekter surra i alla dalar och skogar; foglarnas brokiga verld har vaknat; väldiga landtdjur vandra under skuggiga träd, djur så stora och för oss fremmande, att vi måste tro, att naturen vill visa sin produktionsdrifts nya seger i jättelika former, såsom hon gjorde, då en gång amfibierna utgjorde högsta gränsen för hennes bildande verksamhet.

Låtom oss träda närmare till Florans oss omgifvande gestalter. Alger och ormbunkar hafva i blygsam ringhet flyktat undan för den nya skapelsen till vattnen och på den mörkare skogsmarken. Ingenstädes upplyfter mera någon ormbunke sin krona, såsom palmerna. I närvaron af ädlare träd sammankrympte dess slägte till litenheten af en ört. Men äfven de höga träden hafva ändrat sin karakter. Under det de fordna stammarna uppsköto långa och smala, och blott i den höga kronan ett diadem af blad hängde, för att högt upp söka det ljus, som den mörka urskogen nekade dem, se vi nu greniga träd, som mera horisontelt utbreda sina grönlöfviga grenar, då den klara himmelen låter sitt solljus obehindradt nedstråla i skogarna. Blott palmen fordrar ännu ljuset på fria höjder; den reser sig öfver alla andra träd och speglar sina glänsande blad mot dagens stråle, såsom vore den en drottning, hvilken försmådde att andas i samma luftlivarf, som de andra trädens kronor. Men de nyskapade träden, som ej likna palmen i stolt höjd, förråda dock sin ädlare börd genom sina blads nätlika förgreningar. De äro löfträd, som först nu kunde följa naturens vink, då de göra större anspråk på lifvet, än alla deras högt uppskjutande jättelika föregångare och samtida. Denna Molassetidens vextverld är brodden till den närvarande tidens. Men äfven det högre slägtet måste begynna med sina arters lägre form.

Om de ock i sin allmänna bildning erbjuda den mest öfverraskande likhet med vår närvarande vextverld, så söka vi dock förgäfves efter de mångfaldiga skönhetsformerna i vår närvarande blomsterverld, kronblommor, klock-, läpp-, ros- och andra mångbladiga blommor. Molasse-landskapet är fattigt och enformigt i sina blommor, blott sparsamt finna vi sådana familjer, hvilkas kronblad bilda en trattformig blomma — blott ljung-, såp-, styrax- och slika vexter bilda denna periods blomsterprakt. Öfverraskande är oss närvaron af de rika barrträden, som vi redan anträffade i de äldre landskapen. De tillhöra andra arter, än våra nuvarande tallar, granar och furor, och måste äfven hafva haft andra, vekligare lefnadsvilkor, då de älskade en tropisk värme, liksom palmerna, medan våra närvarande barrträd deremot äro härdade naturer, som blott älska ett tempereradt klimat och till och med i de höga bergens och den högre nordens kalla regioner förblifva representanter af inhemska skogar. Förgäfves söka vi i Molassetidens barrskogar efter de närvarande formerna. Präktigt och mångfaldigt äro de väl representerade och gifva landskapet dess egentliga karakter; men om redan det förhållandet, att granar, palmer och lagrar förtroligt stå bredvid hvarandra, måste synas ovanligt, så blifva vi ännu mer hågade att betrakta dem som fremlingar, då vi lära känna bygnaden af deras barr och kottar, hvilken afviker ifrån den nuvarande.

Dylika barrträd utgjorde i oerhörd mängd skogarna på de tyska fälten och kusterna samt bidrogo hufvudsakligen, vid deras sedan inträffade undergång, att bilda brunkolets lager. Der nu det Baltiska hafvet uppgräfver kusterna, stodo vid denna tid mellan Danzig och Memel urskogar af barrträd, hvilkas begrafna qvarlefvor än i dag skänka oss ett värderikt arf. Se de stolta, mäktiga furustammarna, huru de i den tropiska hettan i rikt mått utsippra sitt harts och låta det neddroppa till jorden. Detta harts betäcker i tjocka, genom tidslängden hopade och hårdnade massor stammarna och den mossiga jorden såsom tjocka klumpar. Blir man ej vid dessa furor lifligt erinrad om den nyzeeländska Dammaratallen, som genom utsvettning i den tropiska solglöden lemnar oss sin nyttiga kåda, som begagnas till fernissor och lack?...

Men hvad är detta, som vi hafva att berömma oss af såsom ett värderikt arf af dessa gamla, sedan tusen år tillbaka begrafna skogar vid Baltiska kusterna? Det är bernsten, som detta Molasselandskaps furor då utsvettade såsom kåda, och som jorden nu gömmer i brunkolen. Det Baltiska hafvet svallar för närvarande öfver dessa bernstensfurors åldriga jord och uppkastar de gamla kådmassorna, som en gång under sin långa aflagring vid foten af de gamla stammarna blefvo kemiskt förändrade af luftens syre och förvandlade i bernstenssyra, vår nuvarande bernstens form. Många insekter fastnade då i den klibbiga kådan eller råkade komma in i droppfallet, så att de i denna genomskinliga kådgraf blefvo bevarade till närvarande tid. Otaliga bernstensstycken innesluta insekter, och dessa blifva åter för den senare vetenskapen talande bevis derpå, att då för tiden för dem, likasom för vexter och andra djur, ej fanns någon olikhet i zoner, utan att ett och samma lika varma klimat herrskade öfverallt och ej någon geografisk skillnad var rådande. Så lefde då i norra Europa alla de insekter hopblandade och om hvarandra, hvilka numera äro förspridda i olika zoner och verldsdelar, och de lemningar af djur och vexter, som den i Tyskland liggande bernstenen innesluter, likna helt och hållet dem, som den Amerikanska bernstenen förvarar. Således också der stodo skogar af bernstensfuror.

Men de hartsafsöndrande barrträdens mångfaldiga arter gifva sig icke allenast tillkänna genom de i brunkolen återfunna lemningar af barr, kottar och trädstruktur, utan äfven genom olikheten af den qvar-

lemnade kådan. Så vexte t. ex. i trakten af Halle en gång betydliga skogar af barrträd, hvilkas lemningar der bilda de rika brunkolslagren, men som dock äro af annat slag, än de vid Baltiska kusten, emedan deras i kolmassan inbäddade kåda, bekant under namnet gul retinit, skiljer sig från bernstenen. Åter andra träd qvarlemnade en kåda, som man kallar fossil Copal.

Men jemte de stora barrträden utgjordes Molassetidens skogar och prydnader af flere andra vextgestalter. Isynnerhet var det palmerna, som hjelpte till att gifva karakter åt den nya vextverlden, äfven om de på långt när icke visade lika mångfaldiga slags former, som i vår tid. Deras stammar voro ej så långa och smala, som nu; blott i öfversta toppen utbredde sig ett lefvande bladhvalf. Ännu gåfvo deras frukter hvarken mjölk eller dadelkött, såsom den sista skapelseepokens palmer, hvilka skulle tjena de första menniskorna till näring; men de prydde landskapet med sina på stammen våningsvis framskjutande solfjäderblad och bildade en underbar motsats mot granarnas dunkla pyramider, mot thuja- och en-träden, de förnämligast i Nordtyskland sig utbredande cypress-skogarna, taxusbuskarna och de skafgräsartade, tårpillika och med ledade grenar nedhängande ephedriterna, hvilka nu blott på Medelhafvets klippor och sand hafva några liknande efterkommande, så framt ej Söderhafvets sköna Casuarier kunna i någon mon deraf gifva oss en bild.

I skarp motsats till dessa barrskogar bildade löfträden en landskapstafla, som mera liknar den närvarande tidens; ehuru vi på de ställen, der de då stodo i Tyskland, icke mer påträffa många exemplar deraf, då senare skapelsedagar beröfvade dem det tropiska klimatet. Tjocka eklundar omgifva bergen, bokskogar utbreda sitt gröna friska tak; hvitglänsande björkar afbryta med sin fina, luftiga bladmantel och sina darrande hängen de saftigare löfhvalfven af lindarna; lönnen och den stolta platanen utvecklar sina stora, skarpt utskurna och glänsande blad. Dertill gruppera sig kastanier, valnötter, askar, almar, pilar; och till hela denna mångfaldighet bestå lager- och myrtenlundar sitt vederqvickande doft. Så vittna de vid Parschlug i Steiermark funna lemningarne om de lagrar och myrtnar, som fordom stått på detta ställe, och hvilka då ännu vildt vexte i Tyskland i sällskap med valnötträd och våra fruktträd, likasom de sköna tulpanträden, taggpalmerna, balsamiska styraxbuskar, kaprisbuskar, valbjörk och hagtorn, indiska anacardier, sumachträd, mandelträd och leguminoser eller balgvexter. Jemte den vilda rosen blommade äfven den närslägtade formen af äpple-, kersbärs- och plommon-blomman, om de ock i sitt vilda tillstånd ej kunde alstra sådana frukter, som vi äro vana med på våra odlade fruktträd. Skogarnas mark var högt bevuxen med blåbärsris, de sandiga trakterna voro betäckte af ljungbuskar, men en blomsterprakt af månggestaltade fjärilsblommor, såsom guldregn, cassier, mimoser, erythriner i yppig tropisk utbildning med sina lätt fjädrade blad, som uppstucko bland urskogens klängvexter och mossor, prydde grunden för den i vild yppighet och måhända i tusental af år oafbrutet vexande vextverlden.

Vattnen voro begränsade af berg, dalar och hafsstränder och bragta i bestämda banor. Floders och dammars stränder omgåfvos af pil och alm, hasselnöt och ek, och vattnet bar strålande vattenliljor på sin af talrika gräs och conferver väfda, gröna mantel.

Uppvisade Molassetidens landskap skönhetens bild i många former, så blef denna skönhet ännu mera förhöjd af djurlifvet. Luften och skogarnas gröna gömslor voro bebodda af foglar och insekter. För första gången ljödo de bevingade luftdjurens lockrop och sång ur höjden; foglarna bygde sina nästen på grenar och buskar; och i dammens säf redde vildhönan och anden sitt bo.

Hafsvikarna och insjöarna voro icke mindre fyllda med musslor, snäckor, polyper, spatangus-iglar och vatteninsekter; men allahanda fiskar och ödlor genomskuro nu icke längre, såsom i fordna tider, uteslutande oceanens vatten och större strömmar; utan naturen hade skapat däggdjur och dermed åstadkommit lif i vatten och på land.

Och i sin bildningsdrifts glädje hade jorden nu åter alstrat jättegestalter, såväl för lifvet i vattnet som för den unga kontinenten. Gigantiska fen-däggdjur, valfiskar, delfiner och skälar skummade genom vågorna. En jättevalross, Dinotherium, rörde sig med sitt sjökotryne och sina båda nedåt böjda huggtänder trögt och ovigt genom hafsbugterna in i de större strömmarna och till stränderna, för att sola sig på de grunda ställena och uppsöka deras vexter eller musslor. Dess lemningar fann man ibland annat äfven i jorden vid Mains och Rheins sammanflöde. Det är Tysklands äldsta däggdjur. Och ett med detsamma närbeslägtadt djur, Toxodon kalladt, lefde samtidigt i Amerika, der man funnit dess qvarlefvor. Båda lefde af musslor och isynnerhet örter; ty deras sabelformade och nedåt krökta betar tjenade att uppgräfva vexternas rötter. Till dessa ansluter sig Hippotherium, en spenslig häst med mångfaldigt veckade och slingrande oxeltandytor och bakklor på hofven. I strandens tjocka gräs lurade en rofgirig Jättesalamander, hvars skelett, funnet i sanden vid Oeningen, tillochmed gaf anledning till en teologs villfarelse att i detta djur finna en mensklig samtiding med Molasse-perioden. Medan den jättelika Dinotherium bebodde vattnen och stränderna, var det fasta landet med sina urskogar rikt på stora och små, klumpiga och viga, rofgiriga och fredliga landtdäggdjur. Den vilda hästens och den snabba hjortens ädla gestalt, det stolta, våldsamma lejonets beherrskande majestät, tigerns och leopardens listiga vighet, den glupska hyenans smygande rörelse, som följde de blodtörstiga rofdjurens spår för att förtära de as, som de lemnade efter sig, vargarnes, räfvarnes och de vilda hundarnes djerfva gestalter kontrasterade på ett öfverraskande sätt med den oviga, klumpiga rhinoceros, tapiren, tjuren, björnen, jättelatdjuret, mastodonten och paleotherierna, hvilka likaledes genomströko samma landskap. Jättelatdjuret, Megatherium kalladt, som isynnerhet ligger begrafvet i Amerika, var sju fot långt och tolf högt samt klättrade högt uppför trädstammarna. Paleotherium hade en gestalt, som, till hälften svin till hälften tapir, än uppnådde storleken af en häst än blott af en hund. Det var af smärt bygnad, hade en kort snabel och fötter med tre tår. Mastodonterna syntes såsom jättar till lands, de lefde i oerhörd mängd i urskogarna och såsom en egen art af fornverldselefanter hade de en likadan lång snabel och oerhörda betar. De kallas ock Mammuth, och deras lemningar, hvilka talrikt blifvit funna, vittna återigen att vid deras tid ett hett klimat ännu allestådes måste hafva herrskat på jorden. Högt upp i Siberien, der för närvarande en evig is ligger, hvila icke blott de fordna palmskogarna i jorden, utan ock dessa jätteelefanter, som engång bebodde dessa palmskogar och hvilkas smärre efterkommande för närvarande blott tillhöra den heta zonen. I Siberien uppgräfver man i otalig mängd deras väl bibehållna huggtänder ur den is, som engång dödade och begrof dem; och dessa tänder af urverldens jättedjur komma från Siberien ut i handeln under namn af elfenben. I Tungusien, på högra stranden af Lenafloden, nära ishafvet, uppgräfde man ett sådant jättedjur, hvilket med kött och hud i den mångtusenåriga isen var så friskt bibehållet, att infödingarne tillochmed kunde äta hans kött. Detta fynd gaf naturforskarne en intressant originalbild af dessa Mastodonter, af hvilka flere mer eller mindre fullständiga skelett kommit i dagen. Det vid Lenafloden uppgräfda, med kött och hud bibehållna djuret har en storlek af fem alnar i höjd och nio i

längd. Dess betars kolossala storlek kan man föreställa sig, då man erfar, att en enda elfenbenstand ofta väger tvåhundra skålpund. Och dessa djur voro, såsom deras elefantnatur förutsätter, vextätande, ehuru man visserligen i Amerika vid Ohio uppgräft exemplar, som hafva så tjocka ögontänder, att man kunde tro, att de hade närt sig med kött, hvilket dock icke var händelsen. Jemte jättemastodonter lefde äfven i hela Europa en mindre art af samma slägt, de vanliga Mammuths, hvilkas ben ännu ligga förströdda öfverallt i jorden. Isynnerhet måste Tyskland och Frankrike derpå haft stor rikedom. De i sydliga Frankrike så ymnigt påträffade, så kallade Turkoserna äro intet annat än tänder af denna mindre Mammuth, hvilka i jorden hafva upptagit jernkalk, deraf synas mineralfärgade och i elden blifva skönt blåa.

Huru annorlunda var ej då det tyska landet emot nu? Var Molassetiden redan betydligt olika med Juraperiodens naturscener; så framställer den dock i jemförelse med det närvarande en alldeles fremmande bild. Och dock var det vårt Tyskland, som jag skildrat för er — men vårt Tyskland för många tusen år tillbaka. Från Rhein till Böhmen rasade då ännu otaliga lägre och högre vulkaner; i norr och söder var det ännu begränsadt af jemna och låga kuster, som oceanen besköljde. Der vi nu hafva sommar och vinter, snö och is, der brände fordom solen med tropisk värme på den ännu icke fullt afkylda jordytan och, såsom i Tyskland, herrskade ock uppe i Siberiska norden samma värme och qvalmiga, tropiska luft. Der våra lindar och almar, ekar och bokar stå, utbredde sig engång skogar af bernstensfuror, palmer, lagrar, myrtnar, cypresser. Der vi uppdraga de odlade fruktträden, der uppdref naturen i vild yppighet mandelträd. Och de ungdomliga fruktträden, som uppsköto i sin första vildhet, lockade väl knappt djuren med sina sura och träiga frukter. På de platser, der vi nu bo i allsköns ro, skallade engång lejonets, tigerns och grotthyänans rytande, hvilken sistnämnda då var det allmännaste djuret i Tyskland. Der vi nu skåda utöfver bördiga fält, der uppbökades engång skogen af de tjockhudade tapirerna, der smögo björnar och vildoxar ut på rof, der vandrade tunga och oviga elefanter och rhinoceros under palmerna. Der vi nu meta karp ur vattnen, der summo engång jättedinotherier till stranden för att med sina långa betar uppgräfva plantor och strandsnäckor. Och om vi äfven redan i detta landskap helsa förelöparne för vår tid, ekar, björkar, bokar, almar, popplar etc., så synas de oss dock ännu såsom fremlingar på vår nuvarande hembygds jord.

Den vulkaniska verksamhetens tid var ej egnad att göra den Tyska jorden hemkär för oss. De dåvarande kratererna utgöra numera insjöar och stilla, slaggiga bergkettlar. Lavaådrornas eld, som tog sin rigtning mot vår planets yta, är utsläckt. Blott i vida fjerran höra vi ännu de glödande utbrotten af underjordiska eldsvalg. Dock var denna tid så oändligt vigtig och följdrik för vår närvarande, för mensklighetens tillvaro öfverhufvud. Med basaltens genombrott blefvo våra högsta berg, våra dalar, flodområden och landformer bildade, hvarigenom småningom en klimatåtskilnad måste inträffa. Årtusenden, som följde efter denna vulkaniska tid, hafva fulländat, hvad vulkanerna förberedde. Vi lefva nu på grafvarna af dessa palm- och cypress-skogar, af dessa jättelika och rofgiriga djur, som engång voro herrar öfver de tyska landskapen. Brunkolen och bernstenen berätta oss om förgångna skogar. Denna tidens, till stenkol förvandlade vextlemningar tala till oss om hettan af de glödande basaltmassor, som begrofvo vexterna vid randen af nyöppnade kratrar; de stora brunkolslagren antyda genom sin utsträckning och de ställen, der de anträffas, att hufvudsakligen norra Tyskland, Böhmen och Wetterau hafva burit rika skogar; benlagren ef-

ter vilda och jättestora djur öfvertyga oss om omöjligheten af ett fredligt menniskolif ibland dessa landskapets väldige beherrskare.

Ännu passade ej jorden till boningsplats för menniskor — än en gång ville naturen tillintetgöra: jättenaturverlden måste gå under, på det att menniskan skulle kunna blifva landets och naturens beherrskare och herre. Djur- och vextverlden måste geografiskt fördelas efter klimatiska förhållanden, för att vinna mångfald och på det länderna måtte befrias från den tropiska hettans likformiga enahanda — men kontinenten måste äfven förstöras och höjas, hafvet fjättras inom orubbliga skrankor och dermed ock den fasta marken betryggas, då den engång skulle bära skapelsens högsta goda — menniskan. Dertill behöfde naturen en ny revolution, den sista före menniskans uppträdande.

Hafvet synes före sin förestående långa fångenskap ännu engång vilja göra sitt välde gällande. Det framvältar sina vågor för att förkunna annalkandet af den sista skapelsedagen och med oförsonlig nödvändighet förinta den gamla skapelsen. Vi stå vid slutet af en period och afbida med häpen väntan den nyas, det är: den *närvarandes* inbrott.

Också ett ord i penningefrågan.*

(Benäget meddeladt.)

Hvem kan väl undgå att ha känning af penningeställningen i landet, och till följe deraf också ha sina åsigter om dem. Utan tvifvel skall Herr J. V. S. i hvars uppsatvinna. Det är visst uppenbart, att Hr H. B. icke förmår inse hvarken metodens odugliget eller sina yttrade åsigters falskhet. Ty han skulle väl icke eljest, på sätt sker, vidhålla båda.

Äfven i senaste artikel (H. T. N:o 29) försöker Hr H. B. icke ens försvara sitt påstående, att silfverexport skett blott för vinsten på varan. Han gör som vanligt. Slagen på en punkt, omtuggar han sina satser i allmänhet och försäkrar sin publik om odugligheten m. m. i våra anföranden, om hvilkas innehåll samma publik icke får veta ett ord. Att Hr B. icke förmår skilja mellan, hvad importören i likhet med alla innehafvare af det i värde fallna sedelmyntet på detta förlorat, och mellan den effektiva kursdifferensen i följd af skuld till utlandet, detta kan deremot ej hjelpas.

Å andra sidan torde nog den del af den läsande allmänheten, som sjelf har en tanke i frågan, vara öfvertygad om, hvad i den är det rigtiga. Det vore oskickligt och förolämpande att förutsätta, att de män, som hafva att ombesörja landets offentliga penningangelägenheter, skulle hylla en så förvänd åsigt rörande penningställningen, som den är, till hvars champion Hr H. B. konstituerat sig. Och vi äro öfvertygade, att äfven landets affärsmän längesedan insett, att tyngden af statslån, som icke produktivt användas, måste återfalla på dem likasom på landets öfriga invånare. Än mindre angenämt kan det vara dem, om staten genom att gifva förlagskapital till ingen eller nedsatt ränta förskaffar dem konkurrenter i dussintal, hvilkas korrt tid varande rörelse slutar med ruin och den solida affärsrörelsens stora skada. Det närvarande tillståndet bevisar också tydligt nog, hvilken verkan de gjorda statslånen haft, och huru oförmögna de varit att förändra ställningen. Den utväg, som bort vara den första, blir nu den sista — den att landets handel hjelper sig sjelf; ehuru enligt vår öfvertygelse denna utväg skulle varit lättare och hastigare verkande 1857, än den blir det 1860.

Den artikel, vi här meddela, upprepar till en del, hvad förut i detta blad blifvit anfördt. Till upplysning må nämnas, att den är tidigare nedskrifven och af Förf. afsänd dagen, förrän bladets Januarihäfte här i Helsingfors utdelades. Men äfven i denna del är framställningen så klar och bevisningen så bindande, att den säkert skall läsas med gagn och nöje. I flere delar uppfattar deremot den ärade Förf. frågan ur nya synpunkter. Vi fästa särskildt läsarens uppmärksamhet på, hvad i artikeln säges om möjligheten att för närvarande exportera silfver med vinst. Sanningen af hvad Förf. härom yttrar, är

* Det gagnar till ingenting, att vi fortsätta polemiken i penningfrågan mot Hr H. Borgström's bref i H:fors Tidningar. Hr H. B. sörjer fortfarande derför, att hans publik icke lärer känna, hvad vi i frågan anfört, medan han deremot lagt sig vinn om, att lära samma publik, det vi skulle påstått en hel hop saker, som vi icke påstått. Frågans utredning kan på en såbeskaffad polemik ingenting

ser i ämnet Herr Borgström läst så mycket, det ingen annan i dem lär ha funnit, fortsätta striden för egen del. Men då den genomgående tanken, synnerligast i Hr B's sednaste sändebref (H. T. N:o 15) tyckes vara ingen annan, än att bevisa falskheten af den gamla satsen, att ett land endast genom ökad produktion och hushållning kan vinna rikedom, och det vore ganska illa, om sådana åsigter gjorde sig gällande, så har jag trott det vara äfven mig tillständigt att yttra ett ord i ämnet. Skadan kan icke bli större än att tryckpressarna frambragt en möjligen underhaltig uppsats mera.

Nationalekonomin hade en långvarig strid att utkämpa mot den falska åsigten, att ett lands handel då utfallit fördelaktigast, när den så kallade handelsbalansen visade att mycket varor blifvit utförda, och litet i

———

väl i ögonen fallande, att föga ens Hr H. B. kan vara blind för densamma. Vi erinra dock, att väl silfver härifrån landet kunnat med vinst säljas till Ryssland, emedan ännu intet agio på detsamma i landet exsisterat, utan exportören här fått silfver mot papper al pari och åter al pari kunnat utgifva det derför erhållna Ryska sedelmyntet. D. ä. exportören har derpå vunnit; men då de erhållna sedlarne åter användts till betalning för vara i Ryssland eller till vexelköp, hafva de naturligtvis endast haft sitt verkliga lägre värde, och remisskostnaden och assuransen för silfret förblir landets rena förlust — förlusten i den allmänna krediten i följd af silfverbristen oberäknad. Likaså förtjenar det särskild uppmärksamhet, hvad i slutet af artikeln erinras: att, om exporten inbringar vexlar till öfverflöd och dessa säljas i Ryssland, det Ryska sedelmyntet då till landet inkommer till sitt rätta värde — ehuru naturligtvis ett tilläfventyrs ytterligare fallande i denna sedels värde skulle bringa landet förlust. Skulle dock tillräckligt funnits af dessa (af Hr H. B. så grundligt föraktade) "pengar", skulle säkert ingen i landet talat om penningbrist. Och det torde tyvärr töfva länge nog, förrän af dem så tillräckligt belopp inflyter, att de komma att utgöra en öfverflödsartikel, hvilken man söker utbyta mot hvilken vara som helst. Att dock ställningen med ett så osäkert lagligt betalningsmedel är svår, det har ingen bestridt.

Red:s Anm.

stället inkommit, samt differensen således, menade man, influtit i klingande mynt, som ansågs utgöra den enda reela förmögenhet. Häremot anfördes, att silfver och guld icke voro egnade att i och för sig fylla något menskligt behof, utan att nyttiga varor utgjorde den egentliga rikedomen, att det således var vida nyttigare att importera sådana, och att, ju mera man af dem kunde få, som betalning för de varor man utfört, desto rikare blef landet. I praktiskt hänseende skulle frågan icke varit så synnerligen vigtig — ty i alla tider ha menniskorna gerna utbytt sitt silfver och guld mot sådant, som fyllt deras egentliga behof, utan att bekymra sig om vetenskapens läror om det rätta eller orätta deri — skulle blott icke lagstiftningen blandat sig i saken och för vinnande af den der förmonliga handelsbalansen uppställt sina hinder mot menniskornas fria utbyten. De flesta länders lagstiftning hyllar dock allt ännu läran om handelsbalansen, medan vetenskapen kommit till det resultat, att affärerna gå bäst, ju mindre man på lagstiftningsväg söker att leda dem.

Den i sig sjelf sanna satsen, att en större import vanligen bevisar att ett land fått sin export väl betald och således riktat sig, har dock utan all sans blifvit tillämpad af några. Dessa vilja icke taga i betraktande, huruvida den större importen verkligen erhållits som betalning för exporten, eller om den tagits på skuld. När t. ex. Finland icke exporterar bräder och plankor, så kommer det i den lyckliga belägenhet, hvari Hr B. nu finner det, att i silfret ega en lönande exportvara, d. v. s. att med sin förut samlade nationalrikedom betala den konsumtion, det icke förmått betala med sin nuvarande produktion, hvarigenom det åter framskrider till den grafiska tabellens nyaste ståndpunkt "total silfverbrist". Om derföre en stor import skall leda till rikedom, så skall det kunna bevisas, att den verkligen erhållits för ex-

porten, och att skuldsättning icke egt rum. Men nu är det kursen, som häri utgör beviset för eller emot, och när den är ofördelaktig, så är fallet just det, att man importerat mera än man för exporten uppburit, hvilket då i sjelfva verket antyder en oförmonlig handelsbalans.

Men detta är alltför enkelt för Hr B. och dem, som hysa hans åsigter. För honom är det ett alldeles klart faktum, att i alla händelser ju mera varor ett land importerar, desto rikare blir det. Obestridligt är det också, att t. ex. en enskild, som förstår att med fördel afsätta sin vara och till följe deraf i utbyte erhåller en stor mängd nyttiga varor, blir dagligen rikare; men lika obestridligt är, att den, som använder icke blott sitt nuvarande arbete, utan äfven hvad han förut samlat till att skaffa sig en mängd onyttigt kram, blir fattigare.

Det beror således helt och hållet på importens beskaffenhet, om den leder till rikedom eller fattigdom. En undersökning i detta afseende skall bli bevisande, och visar det sig, att den hufvudsakliga importen skett för skapandet af nya varor, så är äfven skuldsättning icke ett bevis på tilltagande fattigdom. Men det finnes dem, som vilja påstå, att emedan vi importerat mycket, så äro vi rikare, vore det och blott lybskt vin, som längesedan är uppdrucket, och hvaraf vi ha endast bakruset qvar i form af "total silfverbrist".

Man kan i sådan tanklös efterbedjan af nyare läror knappast gå längre än Hr Borgström, då han, såsom bevis på Sveriges rikedom framför Finland, i sin skrift om Hypotheksföreningar yttrar: "Huru långsamt nya kapital i Finland tillföras jordbruket, synes bland annat deraf, att, då i Sverige under den 10-åriga perioden 1842—1851 beloppet af beviljade inteckningar öfversteg den dödade gälden med 46 millioner rubel silfver, så utgjorde under samma tid kapitaltillökningen i Finland endast den ringa summan af 6 millioner." En sådan lära måste ändock bra mycket slå dem för hufvudet, som trott, att ju mera man lånar, desto mera sätter man sig i skuld; men Hr B. skulle ändock ha fullkomligen rätt, om han gjort något för att bevisa, att dessa 46 m. verkligen blifvit använda till jordbrukets förkofran. Men det sätter han alls icke i fråga. Skuld gör rikedom i alla händelser tyckes han mena.

På samma sätt bekymrar det Hr B. ganska litet, hvad Finland importerar. På fullt allvar håller han med skalden, som sjunger: "Dock, Bröder! vi må le åt dessa narrar, som mot beck och tjära, sitt bästa vin oss ge." Men vi ha dock icke så alldeles anledning att skratta; ty medan vi dricka deras vin, stryka de sina fartyg med vår tjära och bygga nya, och det visar sig att, medan deras import gör dem rikare, gör vår oss fattigare. Så stor skilnad kan det vara på alldeles samma sak. "Långt vigtigare, säger en svensk författare, än att veta, *hurumycket* som importeras, blir det att få veta, *hvad* som importeras. Om en nation, i stället för att från utlandet förse sig med sådana saker, som kunna bidraga till andlig förädling, till den inhemska industrins förkofran, till en varaktig och sansad materiel trefnad, endast betjenade sig af den utländska handeln för att förskaffa sig fåfängt glitter och medel för stundens njutning, så skulle säkert ingen neka, att denna nation ju gjorde en i högsta grad ofördelaktig handel; — ja, ju större qvantitet varor man lyckades tillbyta sig, desto förderfligare måste en sådan handel vara."

En sådan åsigt har Hr B. alldeles icke. Han har icke sökt bevisa, att det är böcker, machiner, vetenskapliga instrumenter, modeller, frön, förädlade boskapsracer, metaller, som tynga på Finlands handelsvåg, och hvarigenom han kunde säga, att, om ock skuldsättning skett, denna skall leda till skapande af en framtida rikedom. Och han kan icke heller göra detta, ty i Finlands importlistor synas knappt dessa saker. Der visa sig spanmål, en visserligen ganska god vara, men som ett uteslutande

jordbrukande land icke borde importera, minst för bränvinspannan, kaffe, socker, spirituosa, sidentyger, lyxartiklar, ja till och med fisk till de tusen sjöars land. Och när äfven den sista femtiokopeken gått ut till dessa varor, menar han likvisst, att eftersom landet blifvit så varurikt genom att importera mycket, och på denna rikedom förlorat sitt rörelsekapital, så måste banken skaffa oss allt mera pengar. för att bedrifva samma lönande import; ja han kan icke nog uttala sitt förakt för så gammalmodiga åsigter, som att landet genom ökad export, minskad import, skall ersätta sina utgångna pengar. Och när banken slutligen "stärkt sina förråder" med 5 millioner, och äfven dessa gått sin kos, så ropar han blott: mera, mera!

I sitt sednaste sändebref söker Hr B. bevisa, att Finland icke kan genom ökad export, minskad import åter indraga det förlorade penningeförrådet. Skulle han verkligen lyckas deri, så vore detta ytterst betänkligt, emedan det af sig sjelf är klart, att det icke heller kan ske på något annat sätt; ty hvad som är förloradt, kan endast genom ökad verksamhet och omtanka ersättas. I detta bref framställer han en endast på sätt och vis sann sats: att silfverexport är fördelaktig; men då han deraf drager den slutföljd, att exporthandeln utfört silfvermyntet, icke för att betäcka importen, utan blott för affärens skuld, för att göra vinst, — alldeles såsom exporthandeln utfört bräder och plankor, då säger han något, som är alldeles grundfalskt. Om Hr B. här i Finland har tusen plankor och skickar dem till Hamburg, så betalar Hamburgaren åt honom frakten, assuransen, och handelsvinsten, större allteftersom behofvet af plankor i Hamburg är större, och om hans plankor här voro värda 1000 rubelsstycken, så kan han t. ex. i Hamburg få lyfta för dem 1400 dylika rubelsstycken. Det är allt ganska fördelaktigt. Men om Hr B. vill exportera 1000 silfverrublar, så får han sjelf betala frakt och assurans; under vägen konsumeras således 10 st. och vid framkomsten till Hamburg äro de således blott 990. En sådan affär kan således aldrig lemna enahanda vinst, som plankaffären. Men om Hr B. är skyldig i Hamburg 1000 rub. och måste betala dem, samt silfret är så dyrt i Helsingfors, att han får betala 1030 rub. i sedlar för 1000 stycken silfverrublar, så blir det fördelaktigare för honom att skicka dessa in natura, oaktadt han i sjelfva verket förlorar 10 rub. Men affär kan det aldrig bli. Att det sker, bevisar, att Hr B. icke haft tillräckligt plankor; eljest skulle han nog aktat sig att skicka silfver dit, der man icke har desto mera behof deraf, än att man låter honom betala provision. Som han dock är skyldig, så måste han underkasta sig denna förlust. Att silfverexport sker, bevisar således, att landet ligger under i sin handel, att det importerat mera än det för sin export kunnat lösa. Huru Hr B. kunnat framställa en så besynnerlig paradox, att det vore fördelaktigt att exportera en vara, som i eget land är så dyr som silfret nu hos oss, och i utlandet billig, det går öfver vanligt förstånd. Tvertom var det just då, när Hr B:s tabell visar det vara fördelaktigt att importera silfver, som exporten i sjelfva verket var fördelaktig. Ty då jag för 1000 s:r rubelsstycken kunde i Hamburg få 1015 i vexlar, så gjorde jag en affär på exporten; men då menar Hr B., att det var för mig fördelaktigt att uppköpa 1015 silfverrublar i Hamburg, hvilka vid framkomsten till Helsingfors skulle utgjort blott 1000. Skulle också icke så vara, då vore vexelkursen icke den regulator för handeln, som den i sjelfva verket är. Ty så snart ett land ligger under i sin handel i förhållande till utlandet, börjar kursen att blifva ofördelaktig, manande derigenom icke till silfverexport, såsom Hr B. menar, utan till varuexport, emedan då exportören på sin vara förtjenar utom annat äfven kursdifferensen, hvilken importören förlorar, och således importen stäfjas, medan under mot-

satta förhållanden kursen visar, att man en tid bortåt förtjenat godt och således har råd att rikligare skaffa sig sina behofver. Allt detta omvänder Hr B. nu, för att bevisa, att Finland icke genom ökad export kan åter indraga sina förlorade penningar. Nu skall det vara fördelaktigt att exportera silfver, när det är som dyrast, och det, oaktadt Finland icke säges ligga under i sin utrikes handel. Nu, menar han, roar sig en negociant, som icke är skyldig i Hamburg, att för vinstens skuld här upphandla 1000 silfverrublar, hvilka han betalar med 1079, och skicka dem till Hamburg, der de vid framkomsten befinnas representera endast 990. Men om negocianten åter skuldsatt sig för "kaffe och socker", först då blir det honom verkligen fördelaktigare att *i banken* mot 1000 pappersrublar vexla sig till 1000 silfverrublar och skicka dem till Hamburg, änskönt de dit framkomma blott till ett antal af 990, hellre än att genom vexel köpa dem för 1079. Silfverexporten bevisar således nu, som alltid, att Finland skuldsatt sig. Om det åter skett för kaffe och socker, eller för böcker och machiner, det skall visa sig af tulltarifferna. Men en beräkning af dessa i denna afsigt har man icke låtit öfvertala sig att göra i Finland. Här har man, för icke mera än ett år sedan, ännu i komité bråkat med att beräkna handelsbalansen i rublar och kopeker, och det måste derföre i sanning väcka förundran, att Hr B., hvilken i öfrigt är en nyare tidens man, nu tyckes med sådant förakt tala om allt, hvad handelsbalans heter.

Hr Borgström vet och erkänner, att Finland lidit betydlig kapitalförlust genom kriget och missvexten. Han vet likaså, att exporten icke ökats, och importen icke minskats. Huru skola då dessa kapitalförluster ersättas, om icke genom en ökad produktion och omtänksamhet, d. ä. ökad export, minskad import. Nej, icke derigenom, utan, änskönt vi icke vilja arbeta, och oansedt betydligt fattigare blefne genom missvexten, så skall banken genom att öka sina förråder sätta oss i tillfälle att föra samma lefnadssätt. Nå väl, vi antaga att banken blefve i tillfälle att lösa sina sedlar med silfver och således göra "importen lika lätt från hvarje land", hvad skulle då hända? Alla skulle strömma till banken med hvarje för rörelsen umbärlig sedel, vexla dem till silfver och skicka detta till Hamburg. Det är en hvars rättighet. Men hvad gör under sådana förhållanden, då silfret visar tendens att gå ut och sedlarna att strömma in till banken, hvarje sådan. Den minskar sin sedelutgifning och höjer sin diskontränta. Följden deraf blir ganska snart den, att åter silfver icke kan fås, emedan sedlarna börja tryta. Men af allt, hvad synes, godkänner icke Hr B. detta sätt heller. Banken skall ge ut sedlar, den skall ge pengar mot låg diskont, — och skaffa sig ytterligare silfver. Så är det, som Hr B. vill ha det; ty ett land må lefva huru som helst, pengar skall det ha alltid. Finner Hr B. någon möjlighet att låta detta i längden fortgå, så har han funnit sättet för menniskan att lefva utan att arbeta. Han påstår, att de, hvilka af tidens tecken sluta att Finland konsumerat utöfver sin produktion, vilja förklara finska folket oförmöget att gods sitt vårda och ställa det under förmynderskap. Dessa åter anse sådant alldeles onödigt, emedan sakernas gång nog, utan allt förmynderskap, skall tvinga folket till omtänksamhet; men i stället är det just Hr B., som anser folket oskickligt att hjelpa sig sjelf, då han stundligen manar staten att träda emellan och hjelpa. Hvem är det, som önskar förmynderskap? den som säger: må staten göra ingenting, småningom skall landet genom ökad export, minskad import ersätta sina förluster, eller den som säger: staten skall träda emellan.

Hr B. söker hufvudsakligen bevisa, att de Ryska penningeförhållandena och den oförmonliga kursen härleda sig icke af en konsumtion, som varit större än tillgångar-

na, utan af det stora antal Ryska sedlar, som blifvit utgifna. För min del skulle jag tro, att detta är sak samma, och att de myckna sedlarna komma af en konsumtion, som icke blifvit uppburen af en motsvarande produktion. Under senaste krig ökades statens behofver och utgifter i hög grad. Konsumtionen af menniskokraft, födoämnen, krut och kulor etc. var oundviklig, men kostade då, som alltid. Hade då en motsvarande produktion egt rum, t. ex. så, att de Sibiriska bergverken helt hastigt lemnat en afkastning af 400 miljoner, så hade man nu i dessa egt en tjenlig exportvara; man hade icke skuldsatt sig i utlandet, och kursen hade icke fallit. Men i stället för att genom nya skatter från all annan konsumtion draga de behöfliga medlen för krigskostnaderna, eller i stället för att genom upptagande af lån draga vexel på en framtida produktion, begagnades utvägen att producera endast papperssedlar. Men då en sådan vara icke är egnad att fylla något menskligt behof, utan blott att utgöra ett bytesmedel, och detta medel nu förefanns i högre grad än behofvet påkallade, så skulle naturligtvis en hvar söka att, äfven med förlust, utbyta det, som var för honom öfverflödigt, mot sådant, som han behöfde. Om vi då kunde antaga, att hvarje annan varuproduktion i säd, machiner, tobak, socker, viner, manufakturer etc. inom landet skulle ha ökats i så hög grad, att de nya sedlarna vid de numera större varuomsättningarna vunnit sysselsättning, så hade äfvenledes intet kursfallande egt rum. Men så skedde icke. Alla egde godt om sedlar, alla ville utbyta dem mot varor. Men varutillgången var genom krigets oproduktiva konsumtion snarare minskad än ökad. Varorna måste således sökas utomlands. Pappersmyntet åter kunde icke användas såsom exportartikel. Man exporterade således det närmast tillhands varande, silfret, icke med vinst, som Hr B. menar, utan med förlust, hvilken man underkastade sig hellre än att umbära de varor, man trodde sig behöfva, eftersom man i de mycket ökade sedlarna tyckte sig ega en förmögenhet, som tålte vid utgifterna. Derigenom började silfret tryta och sedlarna falla; men konsumtionen minskades icke, emedan hvarje innehafvare af sedlar var angelägen om att mot hvad vara som helst utbyta denna pappersförmögenhet, som hotade att af sig sjelf allt mera sammansmälta på hans kistbotten. Sålunda skulle jag tro, att det myckna sedelmyntet bidragit att verka till en konsumtion utöfver landets tillgångar, till stor import och derigenom till oförmonlig kurs. Men vill Hr B. fortfarande bestrida större import, detta fortfarande skuldsättande utom landet, så skall han icke kunna bevisa, huru det myckna sedelmyntet kunnat verka på kursen.

Sedan så engång skett, anser Hr B., att det icke kan hjelpas på den naturliga vägen: ökad export, minskad import, utan derigenom att sedlarna invexlas mot silfver. Men sedlarna, såsom representerande en förutgången konsumtion, kunna åter icke inlösas genom annat, än genom en motsvarande produktion nu genast, eller genom anticiperandet på en framtida, genom lån af silfver.

Vi ha således här med Hr B. kommit till frågan om lån. Men det hör till det nog oklara i Hr B:s resonnemanger, att han förvexlar tvenne slags lån. I sin skrift om "Penningeställningen 1859" säger han, att "oaktadt det af Banken under sistförflutna år upptagna utländska lån landets disponibla kapital för närvarande äro otillräckliga att underhålla de inhemska näringarnas samtidigt ökade verksamhet. Antingen måste derföre nya lån till näringarnas understödande utom landet upptagas, eller skall produktionen hämmas." Nu åter sednare talar han om lån till förstärkning af bankens förråder. Men dessa tvenne slag af lån, långt ifrån att vara enahanda, verka tvertom i motsatt rigtning. Ty det lån af 2½ miljoner, som banken genom sin sedelinvexling i Petersburg åsam-

kat sig, förstärkte alldeles icke dess förråder, utan gjorde nätt och jemnt slut på hela dess metalliska valuta. Att staten öfvertog betalningen af bankens skuld, räddade banken, icke annat. Nu är det likväl dylika lån, Hr B. i sin skrift ytterligare förordar. Det är, för att icke genom sådan sedelökning, eller diskontering af fingerade papper, ett lefnadssätt utöfver tillgångarna ytterligare en tid må kunna underhållas, som äfven jag måste anse enahanda lån, hvilka åter skulle hota bankens bestånd, icke böra förordas.

Med ett lån till förstärkning af bankens förråder måste väl deremot förstås ett silfverlån, hvarigenom banken sättes i tillfälle att vidtaga sedelutvexling, som är dess ovägerliga skyldighet. Men vid det förhållande, som för närvarande eger rum mellan bankens metalliska valuta och dess utelöpande sedelstock, behöfves sådant icke. Vore finska banken beroende blott af sina egna operationer, så kunde den ganska väl verkställa silfverutvexling. Nu åter, då den står på visst sätt i solidariskt samband med den ryska, hjelpa inga silfverlån; den skall det oaktadt icke kunna vexla. Det första slaget af lån är således skadligt, det andra skulle båta blott dertill, att alla finska sedlar skulle inströmma till banken och ersättas af ryska i rörelsen. Till hvad ändamål agiterar då Hr B. för nya låns upptagande?

Att han åter framhåller nödvändigheten af ryska sedelmyntets upphörande som lagligt betalningsmedel, i den saken har ingen polemiserat mot honom, lika litet som han är den, hvilken först väckt frågan derom. Det är en enkel fråga, huruvida finska banken skall göras ansvarig blott för sina egna operationer eller äfven indragas i solidarisk ansvarighet för den ryskas; och den verkar blott derhän, att hvarje slag af sedlar kommer att motsvara sitt verkliga värde i hvarje fall; ett resultat, som i hvarje händelse icke länge kan fördröjas. Agio på ryskt mynt skall lagligt eller olagligt småningom uppstå. Det är derföre ryska banken, som skall öka sina silfverförråder, icke den finska.

Låt oss antaga, att det ryska myntet icke vore gällande i Finland. Dervid kan inträffa, att landets handel i förhållande till utlandet står fördelaktigt, d. ä. att Finland har fordringar, eller att det har skulder. I förra fallet skall man ingalunda ifrån banken uttaga silfver till remisser på utlandet, för att förlora frakt och assurans, utan den, som möjligen behöfver, skall hellre köpa en vexel, hvilken erbjudes honom för pari pris. Stundligen skola fordringarna i utlandet indragas i penningar, emedan dessa äro den för tillfället behöfligaste varan, då enligt Hr B. produktionen eljest hämmas och svåra förvecklingar uppstå. Landet skall genom "ökad export minskad import" indraga det behöfliga penningförrådet, och inga lån eller förstärkningar af bankens förråder behöfvas. I det senare fallet åter, om fortfarande skuldsättning i utlandet eger rum, skola bankens sedlar, så länge af dem finnas några öfverflödiga, komma in och utvexlas mot silfver, hvilket samma stund går ut till skuldernas betalning. Kursen skall falla och höja sin varnande stämma. Men då vill Hr B., att banken allt fortfarande skall artificielt reglera kursen genom nya lån, och således underlätta skuldsättandet. Men så torde föga någon bank i verlden handla. Och i längden blir förfarandet ändock omöjligt, ty endast produktionen kan betala konsumtionen, exporten importen. Äfven under sådana förhållanden skulle således landet icke indraga något mynt, om ock ryska sedeln aldrig här gällde.

Men, menar Hr B., det är troligt, att landets handel icke för närvarande är af den beskaffenhet, att den i och för sig skulle verka kursens fallande; det är troligt, att vi exportera mera än vi importera. Det oaktadt skall Finland icke under nuvarande myntförhållanden kunna indraga de för landet behöfliga penningarna. Hvart taga

då dessa penningar vägen? Vi antaga, att Finland exporterat för 500,000 rub. mer, än det importerat. En motsvarande summa måste således inkomma i kontanter, silfver eller vexlar. Dessa säljas i St. Petersburg mot ryskt sedelmynt, men naturligtvis efter kurs. Visst måste väl i alla fall till landet då ha influtit 500,000 rub. i ryska sedlar, och dessutom så mycket mera, som dessa stå under pari; och dessa öka verkligen landets disponibla kapital.

Men deri har Hr B. verkligen rätt, att silfver icke kan finnas här i landet, huru än dess handel gestaltar sig, så länge ryska sedeln här gäller lika med silfver, utan att i sjelfva verket ega detta värde. Men då vi utgå från Hr B:s eget antagande, att landet icke är skuldsatt utomlands, så behöfves icke heller något silfver, annat än för skiljemyntets skuld. Hr B. säger sjelf: "Att metalliskt mynt, ehuru utgörande för den enskilde en effektiv förmögenhet, ett medel att förskaffa sig allahanda egendom, för ett land i sin helhet endast är en utgift, som är nödvändig för varuomsättningens skull, men som alltid medtager en större eller mindre del af rörelsekapitalet och undandrager det ett produktivt användande."

Hr B. behagade derföre icke beskylla mig, för att icke inse nödvändigheten af tillgången på silfvermynt för kreditväsendets ordnande, hvartill det är alldeles oumbärligt. Jag vet ganska väl, att privatbanker och hypoteksföreningar föga skola kunna komma till stånd, så länge den ryska sedeln måste ega ett värde, som den icke har, att det således är af yttersta vigt, att detta förhållande förändras; men derföre kan jag icke låta öfvertyga mig om falskheten af en så enkelt sann sats, som att ett land måste genom ökad export, minskad import, kunna indraga för rörelsen behöfligt mynt. Så länge krediten icke missbrukas, skall man kunna genom småsedlar hjelpa sig utan en enda silfverslant, såsom också verkligen skedde i Finland före 1840; men för att förekomma sådant missbruk bör silfver finnas, och för att sådant åter icke skall försvinna ur den allmänna rörelsen, och således häftig silfverutvexling ur banken vid minsta rubbning i affärerna undvikas, böra dylika småsedlar icke utges. Detta är allt rätt; men det är icke dess mindre sannt, att ett land, som lider brist på pengar *endast* genom ökad export kan indraga dem.

Eller hvilka medel har då Hr B. uttänkt. Nya lån. Men af hvad slag dessa än må vara, skola de icke upphjelpa kursen, så länge ryska sedeln här gäller efter sitt nominela värde. "Under nuvarande förhållanden" skall silfver derföre lika litet på detta sätt, som genom ökad export kunna indragas. Under andra förhållanden åter, och då Hr B. är öfvertygad om den finska handelns normala gång i detta ögonblick, skulle kursen upphjelpas utan alla lån, och penningar eller silfver indragas till landet.

Jag har sökt bevisa, att ofördelaktig kurs icke kan uppkomma annorlunda än genom en import, som icke betäckes af exporten. Hr B. har velat framhålla, att, oberoende häraf, det myckna ryska sedelmyntet verkat den ofördelaktiga kursen, och vill icke inse, att detsamma härflyter just af en för stor konsumtion. Finland står i det exceptionela förhållande, att dess kurs beror af ett annat lands handelsförhållanden, att denna således icke förbättras, äfven om Finlands handel lemnar vinst. Men detta kan icke förändra det naturnödvändiga, att Finland kan indraga penningar, om dess export öfverväger importen, och kursen gör i så fall ingenting; ty den vexel importören köper dyrt, den säljer exportören, och de ännu derutöfver befintliga vexlarna utgöra en fördelaktigt afsättlig vara på Ryssland, derifrån då sedelmyntet inkommer, icke efter sitt nominela värde, utan efter sitt verkliga.

A. M.

Bref från en resande landsman.

(Benäget meddeladt.)

I.

Devonport, i December 1859.

. . . .

Min första utflygt skedde till Cornwall, den provins, som sträcker sig vesterut ända till Landsend, upptagande hela halfön mellan Engelska och Bristolska kanalerna. Ändamålet var att bese de rika grufvor, hvarmed hela denna trakt är välsignad. En afton kom en oss obekant, äldre herre ombord och bad att få bese vårt fartyg, det första ryska han sett; han sade sig vara civilingeniör, kommen från London. Naturligtvis togs han hyggligt emot och trakterades med, hvad huset förmådde, hvarunder vi erforo, att mannen ämnade sig till Hayle, en liten ort i Cornwall, der han egde stora ångmachinsverkstäder samt andelar i minorna. Han bjöd mycket enträget kapten och mig att göra honom sällskap dit. Om vi äfven haft mindre tråkigt ombord, än fallet var, så skulle vi ej velat försumma ett så godt tillfälle att se oss omkring i landet. Vi antogo således bjudningen och afreste följande dag med jernväg till staden Truro, samt derifrån till Hayle, som ligger vid Bristolska kanalen. Landskapet, ehuru ganska vackert, har ingenting särdeles anmärkningsvärdt ända till Truro; men härifrån till Landsend går jernvägen genom sjelfva gruflagret, som är så genomgräfdt, såsom vore det med afsigt afvigvändt. Så långt ögat når, är hela jordytan betäckt af ångmachiner, stora pumpar, högar af mineral m. m. samt arbetsfolk. Ingen odling möter oss här, blott sällan en liten *cottage* med sitt rof- eller potatesland. Det är koppar, bly och tenn, hvilka här intagit rågens, hvetets och klöfverns ställe. Vi anlände på aftonen till Hayle, der vår goda värd ombestyrt rum för oss på ett litet trefligt, honom tillhörigt hotel. Det är att märkas, att dessutom hela Hayle tillhör honom, — som helt simpelt är en liten Nabob, egande några små millioner. Inom staden eller byn ligga hans verkstäder, som ha tillverkat de största af Englands ångmachiner på torra landet, deribland Londons vattenverk med cylindrar af 112 tums diameter, äfvensom de flesta machiner i Cornwalls grufvor, med cylindrar af ända till 100 tums diameter. Det var ock han, som utförde arbetet och tillverkade machinerna för sänkningen af Haarlemer sjön i Holland. Hans nätta sommarpalats, ett stycke utom byn, är uppfördt af bara granit och porfyr, som här äro ymniga, men sämre än våra. Ehuru han sällan bebor denna villa, står den praktfullt möblerad och rikligt försedd, bland annat med en rar vinkällare, såsom vi samma afton fingo erfara. Vår Amphitryon, sjelf en kännare, var mycket stolt öfver densamma, som också ej lär hysa några skägglösa ungdomar af buteljslägtet; 50- och 60-åriga viner passerade med en förvånande snabbhet utför våra, den gången mycket torra strupar. — Förmodande, att ni ej lär ämna göra i grufvor, bortlemnar jag alla statistiska data och anmärker blott, att några af dessa redan nått ett djup af 340 famnar samt hafva vidsträckta gallerier, ja på ett ställe ända under hafsbottnet. De sysselsätta en mängd olyckliga arbetare, äfven qvinnor och barn, som få en ganska knapp aflöning för dagligen 6 timmars arbete, oberäknadt stigandet upp- och nedför en smal jerntrappa, hvartill för en ovan skall åtgå 5 à 6 timmar i gången. Min kapten ville pröfva sjelf; men kunde endast med största ansträngning släpa sig upp igen, ehuru han blott nedstigit 60 famnar eller en sjettedel af hela färden. Under tiden föredrog jag, att ofvan jord samla de underrättelser, han sökt under densamma, dervid af vår vänlige värd trakterad med gammalt Bordeaux och en god cigarr. Och först nu märker jag, att jag ej ens nämnt hans namn, som var Mr *Harvey*, boende i London, der han ger brillanta "evening entertainments" eller

soiréer. Efter fyra dagars angenämt gästande hos honom, derunder han förde oss kring i sin egen vagn, återvände vi tacksamme hit och till vår clipper, der allt gick sin gamla trall.

Snart fick jag ledsamt igen; och då vännen L. G., som bor i London, skref mig till, att han ämnade sig på en resa till Skottland, stämde jag möte med honom i Glasgow och afreste på jernvägen. Men innan jag går längre i min beskrifning, vill jag framkasta den anmärkningen, att om ingen härtills lär förevita mig origtiga sifferuppgifter, då jag nästan inga sådana framställt, så blir detta ännu mindre händelsen framdeles. — Jag kuskade således af genom en mängd städer till Glasgow, der jag ganska rigtigt fann G. Jag uppehöll mig endast litet i dem alla, då jag hade för knappt om tid, för att bese hvarje gammal kathedral, hvarje fabrik eller fabriks gata. Tvenne nätter passerade jag i Worcester och Carlisle. Bristol, fordom, näst London, Englands största handelsstad, med 30 tusen innevånare, har nu 125 tusen och räknas knappt bland landets 10 första städer, oaktadt sin rikedom, sina många fabriker och skepp. Gloucesters nästan enda anspråk på märkvärdighet är dess hårdnackade försvar mot Carl I:s kavalierer. Worcester, förr biskopssäte, är nu kändt för sina porslinsfabriker, likasom Wolwerhampton och Preston för fabrikation af ull och bomull, hvarom de otaliga höga skorstenarne bära vittne. Slutligen äro Lancaster och Carlisle äfven fabriksstäder samt ligga föröfrigt uti den vackraste delen af England, känd under namn af "*the lakes of England*", eller Westmorelands och Cumberlands bergstrakter. Den senare af dessa städer är dessutom namnkunnig såsom *Maria Stuarts* första fängelse i England. Vägen är på sina ställen rätt pittoresk, såsom t. ex. i Torbay, der den slingrar sig genom otaliga tunnelar längsmed hafsstranden. Stundom kan den dock här vara mindre behaglig, då hafsvågorna skölja öfver waggonerna, utom att sjelfva skenorna nyligen blifvit betydligt skadade af stormen. Ända till Worcester går vägen genom en särdeles väl kultiverad trakt: de omätliga, evigt grönskande klöfverfälten gifva näring åt talrika och vackra boskapshjordar; ej en jordfläck går förlorad, — öfverallt åkrar och ängar samt här och der små *farmers cottages*, med sina trefliga trädgårdstäppor. Detta gäller hela Wales (och i sanning, till en del hela England), och kan väl isynnerhet tillämpas på trakten kring Chester, derifrån de magnifika ostarne beskrifva sig. Längre fram, mellan Worcester och Liverpool, ja nästan ända upp till Carlisle, är hela trakten upptagen af manufakturer och fabriksstäder, sådana som Birmingham och Manchester, — dessa tvenne städer, som nu förse en stor del af jordklotet med sina fabrikater och ega hvardera omkring en half million invånare, då de ännu korrt efter revolutionen voro så obetydliga, att de ej ansågos behöfva någon representant inom parlamentet! Man häpnar, när man ser den otroliga mängden af fabriksskorstenar, — mörka, rykande minareter, som bortskymma hela horisonten lika tätt som cypresserne på en turkisk begrafningsplats. Sjelfva naturen har utstakat denna trakts bestämmelse, ty jern och kol — dessa två produkter, som förskaffa England större rikedom, än Australiens guldgrufvor förmå göra, finnas här på stället i ymnighet — ehuru dock egentliga stenkolslandet är kring Cardiff och Newcastle. Äfven här är jorden så genomborrad och utgräfd, att hvar man än må fara fram, kan man vara säker på att det sker öfver underjordiska gallerier och labyrinter, bearbetade af en befolkning, talrik nog att upptaga en hel stat i Tyskland. Om natten är det nästan hemskt att fara härigenom; ty den tjocka röken, som uppstiger från skorstenarne, eldflammorna från de otaliga kolossala smältugnarne, hvisslandet af lokomotiver, som

oupphörligt kila af i alla rigtningar, — allt detta tillsamman ger hela scenen utseende af ett helvete, sådant Dante aldrig kunnat föreställa sig det. Några mil från Carlisle ligger Skottska gränsen, och man känner sig nalkas detta land, ty kölden börjar redan blifva skarpare, landskapet mera omvexlande, och bergen i fonden visa sig i form af ett blått band, skiftande något i gredelint.

Resor i England äro något kostsamma; ty man kan ej gerna taga plats i andra klassens vagnar, såväl i anseende till det råa och otrefliga sällskap man der träffar, som ock för sjelfva waggonernas ruskiga och duskiga utseendes skull. Äfven första klassens vagnar äro sämre, än andra klassens i Tyskland — och dock dyrare. Detta torde vara en naturlig, kanske oundviklig följd af de så fasligt lifliga och snabba kommunikationerna, som dessutom underhållas af privata bolag, hvilkas regel är: "time is money". Man vet ju, att Engelsmannens normala tillstånd är att vara på resor, och kan deraf föreställa sig, hvilken massa af menniskor jernvägstrainerne dagligen sätta i rörelse. Tager man sedan i betraktande råheten i seder och skick hos den delen af folket, som vanligen begagnar 2:dra och 3:dje klassen, så förlåter man bolagens likgiltighet för waggonernas snygghet. En annan följd af dessa snabba kommunikationer är den, att stationerna äro långt ifrån att vara så täcka och inbjudande som i andra länder, t. ex. Frankrike och Tyskland, samt ej heller så väl försedda med mat- och dryckesvaror som t. ex. i Ryssland. Ty hvartill skulle allt sådant tjena, då trainerne stadna för 1 högst 5 minuter; och om äfven tiden skulle medgifva det, hvem bryr sig om en kopiös frukost eller middag på en sådan mellanstation, när man kan intaga det ena af dessa mål i London och det andra i Edinburg, eller till och med i Glasgow — således genomresa nästan hela England på en dag? — I trakten af Manchester äro vägarne så intrasslade, att det fordrar en stor vana, för att sjelf kunna hålla reda på sin rigtning; och säkrast är att på hvarje station öfverlemna sig till konduktörerna, mot en liten drickspenning, hvarförutan man riskerar att återvända dit, hvarifrån man kommit, eller råka på någon annan afväg, — naturligtvis till stort obehag.

Jag hade farit till Glasgow endast i afsigt att der sammanträffa med G., men blef angenämt öfverraskad, när jag såg, till hvilken präktig stad jag kommit. Jag tror visst, att denna är, näst London och Edinburg, Englands skönaste stad samt i vissa afseenden öfverträffar dem båda. London eger visserligen några rikare och större magasiner; men fåfängt skulle man der söka så ytterst snygga, reguliera och praktfulla gator, med så somptuösa palatser, som här i Glasgow. Man känner, att man rörer sig bland en krets af financiela prinsar och nabober, hvilkas luxuriösa boningar ej tåla närheten af magasiner och hoteller. Det är just jemt upp, att en fattig fotgångare får den äran trampa på deras glatta trottoirer! Men äfven den stadsdelen, der en sådan har rätt att ge ut sina pengar, är särdeles snygg; och ståtligare hoteller har jag ej sett i England, ej ens många på kontinenten. Staden ligger vid floden Clyde, bland pittoreska omgifningar — jag behöfver blott nämna Loch Lomond, som endast den sena årstiden hindrade mig att besöka. Den egde under Cromwells tid knappt 14,000 invånare och har nu omkring 375,000. För femtio år tillbaka var floden knappt 5 fot djup vid högt vatten, och nu bär den de största skepp från alla verldsdelar, liggande förtöjda vid magnifika quaier i midten af staden. De största affärerna drifvas i manufakturer och bomullshandel, äfvensom bygnad af ångmachiner och jernfartyg. Jag besökte *Napier et Sons* machinfabrik, en af de största i England. Det var i Glasgow, som *James Watt* gjorde sina experimenter med ångmachiner, och det var här som den första ångbåt i Europa bygdes, nemligen "Cornet", år 1812.

Jag gjorde en lustresa utför floden till Greenock, också en betydlig handelsstad. När man närmar sig mynningen af Clyde, utvidgar sig floden betydligt och stränderna antaga pittoreska, stundom grandiosa former. På halfva vägen ligger, på en brant klippa, fästet Dumbarton Castle, dit *Darnley* tog sin tillflykt, då hans gemåls, *Maria Stuarts*, intriger började bli något farliga, och härifrån drogs han med lock och pock till Edinburg, för att sedan sprängas i luften af sin lycklige rival, *Bothwell*, — som sjelf slutade sitt äfventyrare- och privatlif på ett dårhus. — Åsynen af de aflägsna Högländerna med sina snöfjell påminnte mig angenämt om Finland.

Efter två dagars trefligt vistande i Glasgow, bland vänner — ty utom G. träffade jag der tvenne kamrater från Sevastopol — afreste jag ensam till Edinburg. Jag har längesedan önskat se denna stad, det poetiska, romantiska och historiska Edinburg, som *Walter Scott* besjungit. Jag hade så ofta hört det beskrifvas såsom en af Europas vackraste städer, och det var nu det egentliga målet för min resa. Jag framkom kl. 10 om aftonen, och den syn, som då plötsligen framställde sig för mina ögon, var ännu vida öfver min förväntan. Jernvägen går genom en djup dal mellan tvenne höga berg och just utanför staden måste man passera en lång tunnel, ditsatt likasom enkom för att undangömma den, tills man med ens stannar midt uti densamma, förvånad och förbländad af de sköna taflor, af hvilka man så oförmodadt ser sig omgifven. På ena sidan har man Gamla Staden, liksom klättrande uppför branten af ett högt berg, med ljus i fönstren på alla de 8 och 9 våningarne af dess högt öfver hvarandra sig tornande gamla, originela bygnader, och alltsammans krönt af det uråldriga slottet Edinburg Castle; på den andra sidan om dalen åter, på ett mindre högt berg, rada sig Nya Stadens praktfulla slott i ytterst regelbundna, med gas eklärerade gator, parterrer, promenader och granna magasiner, medan skockar af promenerande gifva lif åt det hela. Det var dessutom en vacker stjernklar natt, och jag kunde ej förmå mig att gå till sängs, förrän värdshusvärden hotade att stänga dörrarna och ej mera släppa mig in.

Om morgonen tog jag mig en gammal gubbstut till cicerone och for ut i vagn, för att bese omgifningarne, samt återvände från den färden först på aftonen. Jag såg många vackra ålderdomslemningar af göthisk eller sachsisk arkitektyr, alla väl undangömda i någon pittoresk dal, påminnande än om Schweitz, än om Rheins stränder — alla mer eller mindre historiska, och blott få i mistning af äran att hafva blifvit besjungna eller beskrifna af Walter Scott. Maria Stuarts favorit-landtställe, Craigmillar, bebodt af henne i många år och olika förhållanden, ligger ett par verst söder om Edinburg; i Dalkeith, hertigens af *Buccleuch* familjegods, var jag i tillfälle se något af den ståt, som hans likar föra på landet. Rikt bibliotek, vackra målningsgallerier, enormt stora, väl städade och med gas illuminerade parker, ett par hundra racehästar m. m., allt är förenadt, för att göra dessa palatser till angenäma boningar, som också föredragas dem i städerna. Det var ej heller någon fattig "country gentlemans" boning den här; ty hans herrlighet härstammar från den celebre hertigen af *Monmouth* och eger ej mer eller mindre än 365 tusen pund (2,370,000 rubel silfver) i årlig inkomst! — I Hawthornden visas bland annat en i berget borrad grotta, som en längre tid inhyst den af engelska trupper förföljde *Robert Bruce*, samt den klippa, der den skottska reformatorn *John Knox* predikade för folket.

Den derpå följande dagen begagnade jag till att bese staden och dess märkvärdigheter. De äro många nog, bestående af gamla bygnader i alla möjliga stilar, somliga tre till fyra hundra år gamla och af ingen stil alls, men ej mindre kuriösa för det: kyrkor, museer, palatser och monu-

menter, af hvilka senare det mest anmärkningsvärda genom storhet och ädel göthisk arkitektyr är det genom allmän subskription Skottlands största snille till ära uppresta *Walter Scotts monument*, det vackraste jag någonsin sett och af kännare ansedt för ett mönster af smak, till följd af egen och platsens höjd, det första och sista man varsnar af Edinburg. — Uti det fordna Parlamentshuset, der nu Skottlands högsta domstolar sitta, åhörde jag några måls afgörande af domare i höga, pudrade peruker, samt såg i biblioteket bland annat märkvärdigt, "*the national Covenant*", detta manuskript, som ¹⁹/₂₀ af nationen undertecknade med sitt blod, år 1638, då Carl I ville påtruga dem anglikanska liturgin med dess bönböcker. — Från Carlton Hill, ett berg med ett smaklöst monument till *Nelsons* ära, har man de herrligaste utsigter öfver staden och dess omgifningar, ett i sanning skönt panorama. Det har af turister blifvit liknadt med, hvad man ser från Akropolis i Athen; och de hafva ej så orätt deri: ty berg med byggnader uppå, sjö med öar, vidsträckt horisont — allt detta finnes gemensamt. Men skilnaden är dock stor: Edinburg har ej den vackra, blåa himlen, det milda klimatet; dess monumenter och tempel äro ej af hvit marmor; dess historiska minnen, ehuru alltid respektabla, äro ej på långt när så imposanta som Athens. Men å en annan sida är Edinburg prydligare, trefligare, omgifvet af ett rikt kultiveradt land och en högre civilisation, än det usla moderna Athen, med sina af solen uppbrända, kala fält, kan skryta af. Annorlunda torde detta samma Athen hafva tett sig på *Phidias'* och *Perikles'* tid, då det var en samling af de skönaste palatser, samt omgifvet af rika trädgårdar och olivskogar!

Mycket vore ännu att förtälja om Edinburg; men jag blir oupphörligt störd af rapporter om stormen, som nu just rasar derute, så att jag alltjemt får flytta mina tankar från Edinburg och Athen till — skeppsdäcket, riggning, ankaren, tåg och klutar m. fl. mindre romantiska föremål. Ni behagade påminna er, att min person för närvarande befinner sig på Devonports redd. Dock kan jag ej sluta min korta berättelse om, hvad jag sett, utan att säga några ord om det för sina minnen intressantaste af allt i Edinburg, nemligen *Holyrood Palace and Abbey*. Kyrkan, nu en ruin, men en bland de vackraste man kan se, är af de äldsta i Skottland, började under *David I:s* regering — i början af tolfte århundradet — samt egde i fordna tider särdeles vidsträckta prerogativer. Munkarne, dess inbyggare, hade sina fingrar med i alla stora och små tilldragelser. I medlet af förra århundradet blef den restaurerad, dock så illa, att taket ramlade in och förstörde en god del af murarne, hvilka sedan blifvit lemnade i samma skick. I detta Skottlands Westminster, dess St. Denis, visas nuförtiden, såsom det märkligaste, platsen der Maria Stuart blifvit sammanvigd med Bothwell. Invid kyrkan står det gamla palatset, många kungars residens, sedan de upphört att bebo slottet (the Castle). För sitt förnämsta intresse har det dock onekligen att tacka de många dramer, med hvilka den förtjusande och snillrika, men brottsliga Maria Stuart förvånat samtid och efterverld. Men bland det myckna, man har att förebrå den olyckliga drottningen, bör åtminstone ej lyxen räknas. Ännu visas hennes och Darnleys rum i oförändradt skick, en del af möblerna broderade af hennes egen hand; men med undantag af några gobeliner och ridåer, är allt så simpelt, hennes rum så små, få och nakna, som på den fattigaste prestgård i någon aflägsen del af Finland. Ett litet rum invid hennes sängkammare var skådeplatsen för Rizzios mord genom Darnley med andra sammansvurna under drottningens ögon. Men nu följde det underbaraste af allt: när hon efter denna förhatliga scen skulle välja sig en tredje man, då föll hennes val på hans mördare, banditen Bothwell, urbilden sedermera till Byrons "Corsair"!

Jag lemnade Edinburg med saknad och hoppet att någon gång ännu få besöka det, då kanske omständigheterna äro mera gynnsamma för en utflygt till Högländerna, hvilka jag nu blott fick se på afstånd. Men dessförinnan skall jag se helt andra länder, Indien, China och hvem vet hvilka vidare! Och förrän jag till en början återför er till Glasgow och derifrån till Liwerpool, reser jag nu allraförst till fjäderholmarne, — med tanken på den Finska julaftonen; och alltså: en glad jul!! — —

Liwerpool är en annan sorts märkvärdighet. Inga monumenter, ingen historie, ännu mindre romaner, nej, ingenting annat än guld, det lumpna guldet, som alla förtala och förakta, när de sakna det, men för hvars vinnande ändå så många riskera sitt lif, några till och med sin heder! Det är verldshandeln, som på tusentals skepp hemtar alla dessa rikedomar till Liwerpool, det moderna Tyrus, n. b. om det gamla Tyrus någonsin ens kunnat ana till en så vidsträckt handel. Näst London är Liwerpool Englands största handelsstad, som lemnat långt efter sig alla andra rivaler. Man kan göra sig en föreställning om dess rörelse och de affärer, som der uppgöras, genom anblicken af de förvånande bassiner (dockor), hvilka sträcka sig långsmed floden Merseys strand och upptaga öfver 12 verst i längd.. De äro alla uppfyllda af de största handelsfartyg, hemtande alla verldsdelars gärd till Storbrittannien; och oaktadt sina vidsträckta dimensioner, börja de redan kännas otillräckliga. På andra sidan om floden, midt emot, uppstiger en ny, nu redan betydande handelsstad, Birkenhead. Det är en märkvärdig tid vi lefva i — det har mången dåre sagt och mången klok fått besanna. Ett land, en stat eller stad, ett handelshus eller blott och bart en privat menniska, de må ha nått hvilken höjd som helst af civilisation och välmåga, så få de ändå lof att klättra högre upp eller *"go a-head"* (framåt). Intet och ingen får stanna, ej ens för att hvila, utan risk att genast blifva lemnad till sist. Så t. ex. oaktadt alla flitiga arbeten till utvidgande af Liwerpools dockor, räcka de ej till — och genast börjar konkurrensen mellan två städer, skiljda blott genom en flod. Man bygde i London ett vidunderligt skepp, "Great Eastern", som ännu ej är pröfvadt, men likvisst ansedt såsom misslyckadt, och man har ännu ej slutat att skrika mot det dåraktiga uti att bygga så kolossala fartyg. Då uppstår i Liwerpool ett bolag för uppförandet af ett dubbelt så stort. London gjorde sig en tunnel under Themsen, som Engelsmännen sjelfva kalla ett *"monument of national folly"*; och nu var jag i Liwerpool i tillfälle att subskribera på samt bese modellen till en tunnel för jernväg under Mersey, för att förena denna stad med Birkenhead, och hvilket företag, om det utföres, jag ville kalla ett *"monument of national genius"*. — För att gifva en idé om proportionen af Liwerpools utveckling, vill jag nämna, att då det under Carl II:s tid hade 4000 invånare och Bristol samtidigt 30,000, har den förra staden nu 400,000 och den senare blott 125,000! Summan var, att jag lemnade Liwerpool med stegrad högaktning för det stora folk, som kan åstadkomma alla dessa underverk.

Det hade visserligen varit min afsigt, att äfven besöka Manchester, Birmingham och Oxford; men tiden och omständigheterna medgåfvo det ej, utan afreste vi nu direkte till London, denna verldsstad, som jag redan efter förra besöket i korthet beskrifvit, och om hvilken hvarje ny beskrifning i alla fall blefve för korrt. Som det efter 4 dagar skulle bli en kreatursexposition, *"Cattle Show"*, beslöt jag qvardröja till dess; och med vännen G:s biträde besöktes nu flitigt dockor, muséer, parker, gallerier m. m. På S:t James teatern såg jag en gammal finsk bekantskap, miss *Lydia Thomson*, dansa, och kom till den erfarenhet, att den härvarande baletten ej kan jemföras med den Petersburgska eller Parisiska. — Till beröm för M:me *Tussand's* berömda vax-

kabinett vill jag blott nämna, att jag af misstag bad en docka om förlåtelse, för det jag råkat trampa henne på foten. Men bland annat visades der ock den guillotin, som Ludvig XVI och Marie Antoinette haft ödet begagna sig af, hvaremot jag i Aachen 1856 hörde samma uppgift om den machin, hvarmed en deliqvent nästan under mina fönster afrättades. Hvilken af dessa två är den sannskyldiga, öfverlemnar jag till herrar skriftlärdes och fariseers afgörande. Och efter jag kommit att nämna detta slags instrumenter, kan det passa att äfven yttra några ord om mitt besök i Towern, Englands gamla kungaborg och fängelse turvis, och stundom båda på en gång. Det är med en känsla af fasa, som man träder inom dessa dystra murar, hvilka bevittnat så många scener af grymhet, förräderi, mord och afrättning, och som man genomgår dessa arsenaler af tortyrvapen, bilor och stupstockar, midt ibland hvilka man möter drottning Elisabeth till häst: just en hygglig plats! Unga, eleganta misses och ladies tumma nyfiket med sina små händer om den yxa, som frånskiljt Jane Greys vackra hufvud. Och förrän man lemnar denna röfvarhåla, har man ännu till sist den njutningen att beträda samma plats, der hon och Anne Boleyn blifvit halshuggna. Jag kunde ej undertrycka den reflexionen, att Paris ej skulle tåla ett sådant nationalmuseum, såsom tydligt bevisas af Bastiljens öde.

För att undvika söndagens dödliga ledsnad, då folket i London endast får gå i kyrkan och — supa, gjorde jag en utflygt till stadens omgifningar, hvilka, ehuru vackra, dock nu erbjödo mig föga nöje, då jag fann trädgården vid Kew stängd, i Hampton Court fick spatsera två timmar under hällande regn, för att afvakta tiden för slottets öppnande, mellan kl. 2 och 4 — samt ansåg onödigt att fara till Windsor Castle, emedan drottningens dervaro hindrade tillträdet till slottet. Men ändtligen kom dagen för den stora expositionen. Dock, så intressant den var att åse, vill jag ej inlåta mig i någon beskrifning af dessa köttmassor. Endast om de stackars svinen vill jag anmärka, att man ej vet för hvad sorts djur man skall taga dem, då de ligga der så hjelplösa — ty stå kunna de ej, nej det är platt omöjligt; antingen äro benen för korrta eller magen för stor; inga ögon ser man på dem, allt är bara fett; man känner ett slags medlidande för de arma djuren, som blifvit så obarmhertigt gödda.

Mitt nästa besök gällde Southampton och hade till ändamål, att bese det märkvärdiga skeppet Great Eastern. Beskrifningar derom, jemte planer och gravyrer, stå att ses i alla tidningar och illustrationer. Jag behöfver således ej vara vidlyftig. Jag kände förut dess dimensioner och har läst nästan allt, hvad om detsamma finnes skrifvet, samt väntade mig följaktligen att få se en koloss. Men nu fann jag, att detta hafsvidunder öfverstiger all föreställning, man kan göra sig derom. Ett däck nära 700 fot långt, det är ju en femtedels verst och säkert mera än diagonalen af ert stora torg der hemma! Hvilka kolossala machiner, och med hvilken noggranhet gjorda! Alla sjömän, ja alla med vanligt skönhetssinne begåfvade beundra skeppets graciösa former, hvilka göra att det på afstånd ej ser så stort ut. Och dock hänga vid dess sidor 22 ganska stora båtar, och tvenne ångbåtar, hörande till fartyget, saknas ännu. Man vet ju ock, att det är beräknadt för en last af 1,325,000 pud och 10 tusen personer, samt att kila af med en fart af någonting likt 30 verst i timmen, ehuru visserligen erfarenheten visat, att det knappt kan göra några och 20. Men vackert så! — Jag vill ej nämna om, hvad det kostat och skall kosta, såsom färdigt, utan blott beundra den lyx och smak, som redan blifvit derpå använda. Första klassens salon är så stor och praktfull, att man snarare tror sig vara i hôtel du Louvre i Paris, än på ett fartyg. Jag har samtalat med några i företaget intresserade

personer, och alla anse det för misslyckadt samt hela företaget för en dårskap. Jag skulle vara af samma mening, om jag ej sett menniskor i Liwerpool tänka på att bygga ett dubbelt så stort fartyg. Nu vågar jag ej yttra mig i saken, utan låter framtiden afgöra.

Sedan jag passerat Salisbury, Bath, Bristol, Exeter och Plymouth är jag, efter två veckors frånvaro, åter här, finnande clippern i samma skick, som då jag for bort; arbetena ha gått långsamt.

Redan i mina förra bref har jag omtalt den hjertliga gästfrihet och vänskap, hvarmed vi här blifvit bemötte af flere engelske marinofficerare. Jag har nämnt om kapten *Stewarts* synnerliga artighet och de middagar jag varit bjuden på. Sedan vi flyttat hit, (från Plymouth), ha vi åter blifvit hedrade med sådana bjudningar till samtlige auktoriteter, så till lands, som till sjöss. Engelsmännen bjuda vanligen på middag, som hos dem räcker till kl. 11 om aftonen och således förenar egenskapen af middag och soirée. Men hela denna förrättning är något tråkig och följer så bestämda reglor, att när man ätit hos en, kan man anse sig ha gjort det hos hundra — till och med i bokstaflig mening; ty man stiger alltid upp från bordet bra nog nära — fullproppad. Man samlas kl. 7 ibland ½ 8, klädd som till bal. Fruntimren décolleterade, med en blomsterparterre på hufvudet; herrarne i uniform, eller i brist deraf i svart frack och hvit halsduk. En fremling kan ej undgå att anmärka den ledighet, som råder i umgänget mellan det täcka och det otäcka könet, äfvensom det närmande, som genast sker medelst handslagning med värdinnan och hennes döttrar, hvilket ock upprepas vid afskedet. Detta oaktadt är samlingen tystlåten och högtidlig. Sedan vandrar man parvis i matsalen och tar plats kring ett strålande, magnifikt serveradt bord, allt högtidligt, som på en kröningsfest. Ändtligen slår man sig lös, och jag behöfver ej berätta hvad derpå följer. Middagen är vanligen präktig och gästernas aptit än präktigare. Här födas damerna ej med luft och kärlek, såsom hos oss i norden, utan med potäter och kraftsoppor, som skulle bränna en nordisk tärnas mun, ej sämre än brinnande kol. Ty cayennepeppar och andra starka kryddor äro här lika vanliga, som hvitlök och olja i Spanien. Under middagen, som består af 12 till 15 rätter, sköter hvar och en sina egna affärer, obekymrad om grannarne, vore de än aldrig så söta; och först när middagen är slut och damerna aflägsnat sig, börjar det blifva lif i spelet. Då cirkulera vinkarafinerna kring bordet, och banden på tungorna lossna; då konverseras och säges *speech*, och det är då som värden, knackande mot bordet, säger sakta: "*the queen*" — hvarpå alla tömma sina glas, mumlande: *the queen*. Man har likvisst i detta fria land äfven full frihet att endast tiga och dricka; och många begagna sig af denna frihet. När värden märker, att alla gästerne ha intagit så mycket, som de med anständighet kunna bära — hvilket vanligen är fallet efter en timmes flitiga användande för ändamålet — då lemnar man bordet och går att kurtisera de under tiden åt sig sjelfva öfverlemnade damerna, hvilka åter, hvar i sin tur förtjusa åhörarene med en sång vid pianoforte. Men för min del måste jag erkänna mig vara nog oartig, att ej rätt kunna älska engelskornas musikaliska talent. Klockan 11, efter att ha intagit en kopp the, så starkt, att det liknar bouillon, slår man åter hand med hela raden och försvinner. Sådana äro alla engelska middagar, med få undantag, hvaribland de, som jag ätit hos den särdeles intressanta och förekommande kapten *Stewart*, samt på fartyget hos hans officerare. Den förre är nu bortrest och har tagit löfte af mig att besöka honom hos hans slägt, på deras furstliga landtgods, nära Salisbury.

Societetsbaler gifvas här äfven då och då för en utvald krets, och till en sådan

ha vi varit bjudne samt bli det naturligtvis äfven till den nästa, som snart kommer att ega rum. Privatbaler äro icke brukliga hos Engelsmännen. Vanligen sakna deras eljest präktiga boningar danssal, och resten af lokalen är så täckt af mattor och möbler, allt arrangeradt för comfort, att det vore omöjligt att utföra der ens den allrasäfligaste menuett. Derföre äro publika baler de enda tillfällen, då man kan se dem dansa. Vi borde så mycket mindre uraktlåta att begagna oss af bjudningen, som ifrågavarande baler besökas endast af den utvaldaste societén. Jag råkade samma dag bli middagsgäst hos högste chefen på orten, Port-admiral Sir *Barrington Reynolds*, och hade jemte min kapten den äran att följa amiralens familj till balen, han inledande amiralskan, och jag en något bedagad skönhet, anförvandt eller guvernant i huset, som såg så mildt och uppmuntrande på mig, att jag ej kunde underlåta att proponera en tur i valsen, hvilken proposition också välbehagligt upptogs. Sedan blef jag föreställd en mängd unga damer samt dansade med de vackraste — det är en sjömans rätt, att välja — men tröttnade snart vid den enformiga konversationen, hvilken bestod i frågor om hästar och fartyg, köld och värme, med mera dylikt, som fordrade lika intressanta svar. De Engelska fruntimren äro utan tvifvel väl uppfostrade och föra sig ledigt i sällskap; men der är dock ej deras rätta sfer, utan mera inom familjekretsen, hvarest också männerne söka sin förnämsta trefnad. De hata egentligen alla sällskap, som ej äro samlade för att afhandla någon politisk eller ekonomisk fråga. Också vet jag ej, huruvida de sjelfva funno balen rolig — blott att jag, som var ditkommen just enkom för att roa mig, ej fann den så. Men måhända rättar jag mitt omdöme nästa gång.

Och nu farväl! . . . . .

Nominel och Verklig Vexelkurs.

(Insändt.)

Förändringen i Vexelkursen, eller priset på vexlar, blir endast *nominell* till följd af skiljaktighet mellan myntens inre värde; men den blir *verklig* till följd af handelns beskaffenhet. Om tvenne handlande orter af hvarandra köpa till samma belopp, äro ock deras fordringar lika stora, och då är Vexelkursen lika med Pari.* Som detta likväl högst sällan inträffar, så blir på den ort, hvilken köpt mera, efterfrågan på vexlar större och vexelkursen derstädes ofördelaktig.

När pappersrubeln fallit, så att på silfverrubeln skulle betalas t. ex. 10 % agio, d. ä. en silfverrubel gälla = 1 rubel 10 kopek i papper, då utgör, när vexelkursen noteras för vexelköp med sedlar, detta agio en nominel kursdifferens. T. ex. om vexelkursen på Hamburg noteras 30¼, borde för en silfverrubel i klingande mynt fås 10 % mera eller 33¹¹⁄₂₀ schilling Hamb. B:co. Anses 34 schilling mot silfverrubeln för pari kurs, vore då den *verkliga* kursdifferensen endast ⁹⁄₂₀ schilling?

Men nu exsisterar här intet agio på silfver — åtminstone ej vid vexelköp i Finska Banken. Är då hela differensen 3½ sch. *verklig* kursdifferens, beroende af "handelns beskaffenhet"? — Och hade Banken gjort oklokt i, att i vexelköp medgifva agio — och sålunda indraga silfver?

Frågas.

* Pari kurs är egentligen kursen mellan tvenne länders mynt med afseende på bådas skrot och korn.

Rättelser till N:o 1.

Sid.	sp.	rad		står:		läs:
4	2	7 nedifr.	står:	en	läs:	ett
5	2	1 uppifr.	„	mensklig	„	menskliga
33	1	3 nedifr.	„	motförbud	„	matförbud
—	2	16 uppifr.	„	stigande	„	fallande

LITTERATURBLAD

för allmän medborgerlig bildning utgifves 1860 i oförändrad form. Prenumerationspriset är tre rubel silfver för hel årgång.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

④ LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 3 Mars 1860.

Finska litteratursällskapets årsberättelse den 16 mars 1860.*

Sällskapets tjugunionde redogörelseår har i afseende å litterär pristäflan gifvit bättre resultater än man härförinnan varit van att vänta af dylika; hvilket i sin mån bevisar det förmågan att i Finsk skrift behandla ämnen nu blifvit allmännare än i Sällskapets tidigare år, då sällan eller alldrig någon prisfråga blef ens behjelpligt besvarad. För att täfla om doktor Schildts pris för den bästa skrift med vokalförlängningstecken inlemnades ej mindre än 4 vidlyftiga handskrifter, de flesta dock öfversättningar, nemligen: *1. Kirkon historia, kirj. G. E. Leo,* öfversättning, *2. Rauhan tie, kirj. John Abbot,* öfvers., *3. Väinölänniemi, kuvailema,* original, *4. Nadeschda J. L. Runebergilta,* öfvers. i originalets meter. Den sistnämda, hvars författare befanns vara konsistorii notarien Kiliander, prisbelönade Sällskapet med så mycket större nöje, som derigenom ytterligare ett alster af Finlands förnämsta skald införlifvas med den egentligt Finska litteraturen. Om priset för det bästa teaterstycke på Finska, som ånyo blef utsatt och dervid ökades till 150 rub., hafva 3 handskrifter täflat, nemligen: *1. Ensimäinen rakkaus,* öfversättning från Scribes "Les premiers amours", *2. Liukaskielinen,* öfversättning från Schillers "Der Parasit", *3. Kullervo,* original i fem akter, bland hvilka den sistnämda ådrager sig särskild uppmärksamhet såsom det första försöket i större skala att dramatiskt behandla ämnen ur Kalevala. Enligt granskningskomiténs utlåtande tilldömdes också på årsdagen priset åt detta sorgespel *Kullervo,* hvilket befanns vara författadt af studeranden *Alexis Stenvall.* Priset för en nöjaktig utredning af frågan: "*huru missvexter i Finland må kunna förekommas eller till sina följder göras oskadliga*" förökades genom donation af öfverste O. Furuhjelm till 200 rub., dock så att det efter täflingsskrifternas beskaffenhet äfven kunde fördelas i tvenne pris; för att täfla derom hafva 4 skrifter blifvit inlemnade, ibland hvilka 2 på Finska behandla ämnet jemförelsevis ganska utförligt. En af dem, med titeln "*Mietteitä katovuosista Suomessa*", erhöll vid årsmötet, i enlighet med den för ändamålet nedsatta komiténs utlåtande, ett pris af 150 rub., och befanns vara författad af landtbruks-skolläraren *Antti Manninen.* Bland de 14 under förra året täflande skrifterna ansågs ingen förtjena priset, endast några böcker gåfvos af Sällskapet såsom en uppmuntran för de relativt bästa uppsatserna. Men om priset för en *Lärobok i geografin på Finska,* hvars täflingstid gick ut den 1 januari innevarande år, har ingen enda författare täflat; hvilket är så mycket beklagligare som de Finska skolorna oundgängligen och snart behöfva en allmän geografi på Finska. Att anskaffa en sådan, kanske helst genom öfversättning, måste derföre ytterligare bli föremål för Sällskapets omsorg. Ett ämne: *författandet af en Finsk läsebok i Finlands historia för sko-*

* Benäget meddeladt.
Litteraturbl.

lornas behof, återstår ännu öppet för täflan till den 1 september 1860, och är priset för en sådan bestämdt till 200 rub., med rättighet för den vinnande att sjelf disponera om sitt manuscript.

Sällskapet har detta år begynt tryckningen af flere skrifter, men endast 2 hafva blifvit utgifna i bokhandeln, nemligen 18:e årgången af tidskriften *Suomi* och första delen af *H. G. Porthans skrifter i urval,* utgörande 21 delen af Sällskapets *Toimituksia.* Sagda årgång af *Suomi* innehåller nästan endast artiklar på Finska, bland hvilka en fullständig botanisk terminologi på Finska, *Kasvikon oppisanoja E. Lönnrotilta,* är af synnerlig vigt för Finskans införande vid behandlingen af naturvetenskapliga ämnen och särskilt såsom förelöpare till den första Finska Flora. För öfrigt innehåller årgången gamla urkunder meddelade af *Bomansson,* en utförlig beskrifning öfver Utsjoki af *Andelin,* första sången af Virgilii Æneis öfversatt af *Costiander,* psalmöfversättningar och reseberättelser af *Ahlqvist.* Tidskriftens 19:e årgång har af brist på bidrag så vida blifvit fördröjd, att härtills endast 8 ark äro tryckta. Det nu utkomna bandet af Porthans skrifter innehåller den berömda författarens yppersta arbete, biskopskrönikan, förra hälften; tryckningen af sagda arbetes senare del fortgår oafbrutet, ehuru ännu ej mer än 13 ark hunnit lemna pressen. Under tryck befinner sig sedan sistlidne jul *Suomen kasvioppi,* en Finsk Flora af *E. Lönnrot,* hvaraf 6 ark härtills äro färdiga i en 750 exemplar stark upplaga; arbetet är det första i sitt slag ej blott på Finska, utan ock på andra språk, ehuru man alltsedan Tillands dagar arbetat på en sådan, och utgör utan tvifvel årets vigtigaste alster, bland dem nemligen hvilkas framkomst i dagen Sällskapet befordrat. Hr *G. Thiléns* karta öfver ena hälften af Kuopio län torde snart bli färdig litografierad, sedan den sistlidne sommar före tryckningen omritades enligt Sällskapets uppdrag; hvarföre den i sommar torde kunna lemnas i allmänhetens händer. Nyligen beslöts, att vice pastor Bäckvalls Finska öfversättning af Z. Topelii Läsebok, med titeln *Luonnon kirja,* skall ofördröjeligen läggas under pressen och af den tagas en 2000 exemplar stark upplaga, så att den före nästa läsetermin torde bli tillgänglig för lägre skolors behof.

Sistlidne sommar begåfvo sig med understöd af Sällskapet studenterne H. Th. Tallqvist, F. A. Saxbäck och A. Törneroos till Ingermanland för att insamla Finska sånger och sagor, och återvände derifrån med ganska rika samlingar, hvilka dock ännu icke hunnit bli granskade och till sitt inre värde bedömda af komitén. Allt utvisar dock att Finska folkdikten ännu har att förvänta värderika tillskott ifrån de för civilisationens inverkan mindre öppna trakterna i Ingermanland, sedan den synes stå i begrepp att utslockna i sjelfva Finland. Studeranden Saxbäcks samling, bestående af ej mindre än 11 häften sånger, 5 häften sagor och 1 häfte gåtor, kom på årsdagen Sällskapet tillhanda.

Med synnerlig fägnad kan Sällskapet nu tillkännagifva grundandet af en ny donerad fond, *den Kellgrenska,* hvilken med en årlig ränta af ungefär 60 rub. s. kommer att öka Sällskapets tillgångar. Professorskan Kellgren, född Tengström, donerade den 6 april 1859, i enlighet med en af hennes aflidne man gjord anordning, 1000 rub. s. att användas till befrämjande af Sällskapets syftemål, utan uppgifvet särskildt förbehåll; denna summa ansåg man böra utgöra en stående fond, af hvilken endast räntan skulle användas till förekommande årsutgifter, för att sålunda förlänga minnet af gåfvan. Bland öfriga gåfvor, som under året kommit Sällskapet tillhanda, böra särskilt ihågkommas den af protokollssekreteraren Leopold, 100 rub., samt de förut nämda donerade täflingsprisen, hvilka äfven befrämja Sällskapets syftemål och måste fägna hvarje vän af den fosterländska litteraturen.

Det för flere år sedan fattade beslutet att öppna en allmän subscription för den tillämnade *Porthanska minnesvården*, kom i sistlidne december till verkställighet enligt den för ändamålet nedsatta komiténs beslut, så att Sällskapet utsände till alla delar af landet omkring 400 tryckta listor, med uppmaning på Svenska och Finska till landsmän att befordra företaget; af dessa listor hafva en del återkommit med återknade 446 rub. Men emedan något förskott ansågs böra beviljas åt bildhuggaren Sjöstrand, som modellerat minnesvården, upptogs under Sällskapets garanti ett lån af 1,200 rub., som borde betalas med de subscriberade medlen så snart de influtit.

Sällskapet förlorade genom döden den 18 sistvikne december en hedersledamot, verklige geheimerådet baron *Lars Gabriel von Haartman*, inkallad år 1844, och den 20 december en ibland de för Sällskapets syftemål mest nitiska ledamöter, possessionaten *Gustaf Adolf Avellan*, inkallad redan 1832, af hvilkens tänkande ande isynnerhet Finska språkets syntax erhöll ny belysning samt skriftspråkets regelriktiga utbildning noggrant öfvervakades. Sällskapets tidskrift förvarar flere utmärkta uppsatser af hans hand; men dessutom finnas af honom ganska många artiklar i Finsk språkforskning spridda i åtskilliga tidningar ända ifrån 1820-talet och de vittna alla om den sällsynt vördnadsvärda mannens djupsinne och grundliga forskning.

Till korresponderande ledamot har litteratören *Pehr Christian Asbjörnsen* i Kristiania blifvit inkallad, såsom en ibland de få Norska skriftställare, hvilka gjort bekantskap med Finlands litteratur och språk; och de ordinarie ledamöternas antal har förökats med 34, nemligen:

Ahlman, Frans Ferdinand, studerande.
Alfthan, Bernt Magnus Valfrid, magister.
Bergbom, Emelie, mademoiselle.
Calonius, Karl Frithiof, pastorsadjunkt.
Cederhvarf, Gustaf Magnus, magister.
Donner, Alexander, handlande.
Donner, Otto, studerande.
Edlund, Gustaf Vilhelm, bokhandlare.
Envald, Kurt Vilhelm, magister.
Fieandt, Konstantin von, possessionat.
Floman, Anders Vilhelm, magister.
Geitlin, Johan Gabriel, magister, skolkollega.
Hackman, Voldemar, handlande.
Judén, J., språklärare.
Kahelin, Karl Henrik, kandidat.
Krohn, Julius Leopold Fredrik, studerande.
Leidenius, Karl Gustaf, skollärare.
Lindeberg, Karl Leonard, kandidat.
Lindholm, Ulrik, handlande.
Lithén, Gustaf, handlande.
Majander, Salomon, kapellansadjunkt.
Manninen, Anders, landtbruksskollärare.
Neovius, Torsten Frans, studerande.
Palonen, Lars August, studerande.
Pantzar, Henrik, kandidat.
Polén, Alexandra Mathilda, född Lang, fru.
Rothsten, Frans Vilhelm, magister.
Sihvonen, J. J., kapellanssubstitut.
Slöör, Karl Alexander, magister, skoldirektor.
Snellman, Henrik Gustaf, vicehäradshöfding.
Thoreld, Anders Ferdinand, bergmästare.
Torell, Charlotta, fru.
Viander, Josua, kronofogde.
Öller, Georg, tullförvaltare.

Antiqvitetssamlingen har förökats med följande skänkta artiklar: 2 forntida stenredskap af klockaren P. Päivärinta och bonden Jakob Nikkala; en messingsdosa af kronofogden Holm; en gammal kompass med solvisare och stjern-ur, af kapten Segerstråle; en tafla, af konsul Böningh; 2 Kinesiska svärd i samma balja, af kofferdikapten Böckelman; en bronzlamell, af kyrkoherden Erikson; 12 medaljer, deribland flere intressanta, af kandidaten Lindeberg, studeranden Hanén och lagman Norrmén; 53 silfvermynt och 47 kopparmynt, af kyrkoherden Erikson, öfverstlöjtnant Törne, prosten Palander, öfverstlöjtnant Stjerncreutz, handlanden Ylenius, handlanden Sjödahl, lagman Norrmén, konsul Hultman,

guldsmeden Lihr, färgaren Lönnbeck, postförvaltaren Petuchoff, stadsfiskalen Baarman, handlanden Starck och skolläraren Leidenius.

Förhållandet med boklagret är följande:

	Rub. kp.
Influten rest från föregående år	79: 70.
Årsliqvid 1860 af 14 kommissionärer	327: 92.
Under året utsända artiklar för	755: 55.
Utestående hos bokhandlare för	2,191: 18.
Qvarliggande å arkivet för . .	7,606: 5.
Således har hela boklagret ett bruttovärde af	9,797: 23.

S. G. Elmgren.

Summarisk räkning öfver Finska litteratursällskapets medel under dess tjugunionde år:

Debet.

		Rub. kop.
Balans från året 1858—59:		
Lån till fonden för Castréns minnesvård . .	215: —	
Kontant	852: 39.	1,067: 39.
Uppbörd 1859—60:		
Försåldt boklager . . .	407: 62.	
Ledamotsafgifter . . .	198: —	
Kejserligt understöd för nyttiga skrifters utgifvande	300: —	
Gåfvor	177: —	
Intressemedel	15: 42.	
Diverse	40: —	1,138: 4.
		2,205: 43.

Kredit.

Utgift år 1859—60:		
Tryckningskostnader .	556: 23.	
Häftning af utgifna skrifter	42: 6.	
Författarearvoden . . .	178: 13.	
Täflingspris	109: —	
Reseunderstöd	240: —	
Aflöning	170: —	
För biblioteket och samlingarne	45: 43.	
Diverse	77: 95.	1,418: 80.
Transp.		1,418: 80.
Balans till år 1860—61:		
Lån till fonden för Castréns minnesvård . .	215: —	
Kontant	571: 63.	786: 63.
		2,205: 43.

Sirénska fonden.

Debet.

Balans från 1858—59:		
Kapital	1,000: —	
Kontant	138: 22.	1,138: 22.
Inkomst: ett års intresse å 1,100 rb.		66: —
		1,204: 22.

Kredit.

Balans till år 1860—61:		
Kapital med löpande 6 proc. ränta	1,200: —	
Kontant	4: 22.	1,204: 22

Kellgrenska fonden.

Debet.

Af professorskan S. Kellgren den 6 april 1859 förärade medel . . .	1,000: —

Kredit.

Balans till 1860—61.	
Kapital med löpande ränta å 6 proc.	1,000: —

Finska lexikon-fonden.

Debet.

Balans från 1858—59:		
Kapital	975: —	
Kontant	23: —	998: —
Inkomst: den 31 Dec. upplupet intresse å 175 rub.	10: 50.	
I dag upplupet intresse å 800 rub.	43: —	53: 50.
		1051: 50.

Kredit.

Balans till 1860—61:		
Utlånadt kapital . . .	975:	
Kontant	76: 50.	1,051: 50.

K. Collan.

Finska litteratursällskapets bibliothek har under sednast förflutna år blifvit ihågkommet med gåfvor af följande enskilda personer och lärda samfund.

I utlandet: professor Bugát i Pesth 3 volymer, akademikern Schiefner i Petersburg 4, Svenska fornskriftssällskapet i Stockholm 2, Estniska lärda sällskapet i Dorpat 2, Katholska universitetet i Dublin 2, akademikern Wiedemann i Petersburg 2, doktor Kreutzwald i Werro 2, Hr M. Paic i Semlin 2, Statistiska centralbyrån i Stockholm 1, professor Säve i Upsala 1, theologie kandidaten E. Sundt i Kristiania 1 och Hr P. C. Asbjörnsen i Kristiania 1, tillsammans 23 voll.

Inom landet: bokhandlaren Lillja 58, skolläraren Leidenius 58, professor v. Beckers arfvingar 43, generalguvernören grefve Berg 14, kejserliga senaten 12, brukspatron Frenckell 8, professor Lönnrot 7, stadsfiskalen Baarman 7, Finska läkaresällskapet 6, mamsell Böckelman 6, assessor Rabbe 5, konsul v. Böningh 5, docenten Ahlqvist 5, boktryckaren Granlund 3, kapellansadjunkten Majander 3, Finska vetenskapssocieteten 2, lektor Aschan 2, magister Tikkanen 1, Finska litteratursällskapets tryckeri-bolag 2, postmästaren Petuchoff 2, ingeniör Soldan 2, vice amiral v. Schantz 1, prosten Forsman 1, professor Akiander 1, professor Cygnæus 1, pastorsadjunkten Lindström 1, kapten Alfthan 1, kantor Snellman 1, sångläraren Wächter 2, vice pastor Wallenius 1, vice pastor Poppius 1, prosten Palander 1, handlanden Starck 1, lektor Rancken 2, magister af Hällström 1, studeranden Aejmelæus 1, studeranden Europæus 1, skolmästaren Bethman 1, färgaren Lönnbeck 1, och guldsmeden Libr 1, samt af onämda gifvare 74, eller tillsammans 344 volymer. Då till ofvannämda gåfvor läggas 14 å auktion inropade samt 2 på Sällskapets förlag tryckta arbeten, befinnes bibliothekets hela tillvext under året uppgå till 383 volymer.

Manuskriptsamlingen har blifvit tillökad med sånger och sagor af studeranden Palonen, komminister Murman, bonden M. Taipale och brandvakten P. Mansikka; med lexikaliska anteckningar af docenten Ahlqvist, samt med manuskripter af historiskt innehåll af lektor Rancken, hofrättsextranotarien Holm, studeranden Europæus, vice pastor Poppius, vice pastor Wallenius, vice pastor Calonius, kapellanen Almberg, predikanten Lindman, och tvenne onämda gifvare.

R. A. Renvall.

Genom omröstning på årsmötet invaldes för nu ingångna år: till ordförande: professor *E. Lönnrot*, till vice ordförande: assessor *F. J. Rabbe*, till sekreterare: biblioteksamanuensen *S. G. Elmgren*, till skattmästare: lektor *K. Collan*, till bibliotekarie: magister *R. A. Renvall;* till ledamöter i granskningskomitén: e. o. professor *M. Akiander*, e. o. lektor *K. G. Borg*, translator licentiaten *F. Polén*, licentiaten *P. Tikkanen* och docenten *A. Ahlqvist;* till revisorer af kassan, boklagret och biblioteket: assessor *F. J. Rabbe* och revisor *A. Rothman.*

Utländsk litteratur.

Menskliga Utvecklingens Historia. Öfversigt af N. Ignell. 3:e Delen: Kristendomens första århundraden. Sthlm 1859.

Denna nya del af det i Svenska litteraturen så ensamt stående, märkliga arbetet, omfattar tiden från kristendomens uppkomst till Vestromerska rikets undergång. Den utgör för sig en diger skrift af mera än 30 tryckta ark; och det är glädjande att finna, att Författaren haft tid och krafter att med denna raskhet fortgå i lösningen af sin så omfattande uppgift.

Det förefaller förunderligt, säger Förf. i sitt företal, "att kyrkans målsmän och ledarne af våra theologiska bildningsanstalter ännu fortfarande tyckas föreställa sig, att, för det de sjelfva blunda, inga andra heller skola märka, hvad som i andra län-

der föregår inom den theologiska verlden, och att, emedan de sjelfva innestänga sig i sin qvalmiga trånga stuga, andra äfven skola lemnas oberörda af den friska vind, som framgår med mäktig fart uti den protestantiska kristenheten."

Än förunderligare synes det, att vederbörande fakultetsmän i Sverige iakttaga en så envis tystnad rörande sjelfva detta arbete. Ty både ur historisk och theologisk synpunkt betraktadt står det i sanning i Svenska litteraturen ensamt i sitt slag. Men det synes, som om litteraturen öfverhufvud för närvarande i Sverige skulle förmå tillvinna sig ett blott ganska ringa deltagande. Hvem skulle icke trott, att t. ex. den bild af Carl XII, Fryxell framställt, hade bort framkalla en hel syndaflod af kritiker, af yrkanden och bevisningar för och mot. Men underbart! man ser den nationela hjelten afklädas den nimbus, i hvilken han utöfver ett sekel framstått för hela Svenska folket, man ser detta med en sådan likgiltighet, som om frågan gällde en herrskare af dynastin Tsing i China. Väl är det nu svårt att säga, om intresset för den bestående kyrkoläran borde vara starkare eller svagare, än det för den nationela traditionen. Men man skulle dock vänta, att ännu någon funnes, som ville bryta en lans till dess försvar; ty Hr Ignell's betraktelsesätt står uppenbart i flera hänseenden i strid med densamma, sådan den i Lutherska dogmatiken gjort sig gällande. Väl säger Hr I., att hans yttrade åsigter varit föremål för förkättrande; men till vår kunskap har ingenting kommit, som vore ens ett försök att på vetenskapens eller den kristna traditionens grund sätta dessa åsigters rigtighet i fråga.

Vi vilja dermed icke säga, att vi för vår del obetingadt erkänna deras sanning. I vår tanke måste det genast falla i ögonen, att Förf. nära nog uteslutande betraktar lärans praktiska sida, dess betydelse för vilja och lefverne, medan han mindre framhåller dess rent teoretiska betydelse såsom verldsåskådning och försoningslära. Vår mening är enkelt: att den religiösa tron väl är en kraft till goda gerningar, men, emedan all handling är både subjektivt bristfällig och objektivt ofullkomlig och förgänglig, äfven en förtröstan till sinnesfrid och en insigt i den moraliska verldsordningens förnuftighet (medvetande om en gudomlig verldsstyrelse). Det specifika hos den kristna läran i ena eller andra afseendet har under tidernas lopp blifvit olika uppfattadt. Förf. lägger all vigt på dess förklarande i förra hänseendet, sammanfattande förklaringen i den utsago, att kristendomen framställer för menniskans medvetande "det gudabeläte i dess renhet, till hvilket menniskan blifvit skapad" — det hos menniskan "rent menskliga och allmänna" eller, hvilket är detsamma, "sannt gudomliga".

Men detta utgör blott det allmännaste i Förf:s betraktelsesätt med hänseende till kristendomens betydelse. Hans åsigter om bibelordet, Frälsarens person m. m. stå i sträng motsats till den supranaturalistiska teorin — om denna så bör kallas, emedan den utgör blott en kedja af försäkringar. Det stränga religiösa och sedliga allvar och den djupa insigt, hvarmed Förf. söker försona den nyare tidens vetande med den religiösa tron, gör hans hithörande framställning lika lärorik som full af intresse för hvarje tänkande läsare. Det är ett obestridligt faktum inom alla kristna kyrkor, att den högre intellektuela bildningen medfört likgiltighet för religionsläran. Endast skrymteriet kan förneka det. Hvarje försök derföre att försona båda, der det utgår från en varm öfvertygelse och en ädel vilja, borde helsas välkommet. Det har redan verkat mycket, om det förmår häfva likgiltigheten och genom utsigten till en lösning väcka forskningslusten och behofvet af en fast insigt.

Att i en "menskliga utvecklingens historia" äfven kristendomens uppträdande måste fattas såsom en länk i den allmänna

utvecklingskedjan, synes vara sjelffallet. Det är likväl i uppvisandet af det historiska sammanhanget all framställning på denna punkt varit bristfällig. Det är lätt att bevisa, huru vid Kristi födelses tid den antika kulturen var i sin nedgång, isynnerhet det religiösa medvetandet var stadt i upplösning, och huru äfven Mosaismen, i sig sjelf en statutarisk ceremonireligion, utan förmåga af inre utveckling, sjunkit ned till blott yttre form, öfverhufvud att ådagalägga, huru behöfligt det var, att något nytt skulle träda i det gamlas ställe, och huru förberedda således de dåvarande kulturfolken voro till dess mottagande. Men i vanliga reformer både på vetandets gebit och i samhällsinstitutionerna tillkommer det nya efterhand under mångfaldiga reformförsök, medan nya religionsläror urplötsligen framgå i och ur deras stiftares medvetande. Detta torde dock i egentlig mening kunna sägas blott om de monotheistiska religionerna. Förf. uppfattar också kristna religionens framträdande ur en sådan synpunkt.

Det är dock gifvet, att en religionsläras sanning icke beror af dess historiska förhållande till det föregående och efterföljande. Beviset för dess sanning måste innebäras i sjelfva läran, oberoende af dess upphof och af traditionerna om detsamma. Det kan derföre icke vara oväntadt, att i en undersökning sådan som Författarens beviset sökes hvarken ur en antagen, utom all förnuftig insigt stående uppenbarelse eller i lika obegripliga underverk. Likväl är det föga tillfredsställande, då undren förläggas *endast* i berättarenas tro. Än mera otillfredsställande är många s. k. rationalisters bemödande, att tolka dem såsom helt vanliga naturföreteelser. Också har Förf. insigtsfullt lemnat all sådan tolkning å sido. Men det kan icke heller gerna antagas, att der tron är så allmän, icke alls några fakta för densamma skulle ligga till grund. I berättelser om något, som strider mot den yttre verldens kända ordning, kan väl ingen annan förklaring sökas, än berättarenas förmenande. Men i fråga om en utomordentlig personlighets inverkan på andra samt menskliga själstillståndets och viljans makt öfver hennes organism har man äfven utom religionshistorien så öfverraskande, delvis äfven så obestridligt grundade uppgifter, att man väl i afseende på under af detta slag må tillbakahålla sitt omdöme. Vi nämna detta, emedan det kan motses, att Förf:s uppfattning i denna del skall förefalla ensidig, utan att vi derigenom velat bestrida, hvad han anfört om underverkens likgiltighet såsom bevis för lärans gudomliga ursprung och sanning. Icke desto mindre är det ett faktum, att tron på underverken haft stort inflytande på kristendomens tidigare utbredning.

Författaren afhandlar det hithörande, kristna lärans upphof, dess utmärkande karakter enligt Nya testamentets skrifter, dess och dess första bekännares förhållande till judendomen i hela arbetets XII:te kapitel: "Från Christendomens upprinnelse till uppkomsten af en allmännelig kyrka mot medlet af andra århundradet". Något öfverflödig förekommer i detta kapitel undersökningen rörande de nytestamentliga skrifternas ålder och äkthet — öfverflödig, emedan Förf. här begifvit sig in på ett gebit, fullt af korsvägar och stötestenar, utan att en säker utredning, äfven om den vore möjlig, väsentligen skulle beröra den allmänna menskliga utvecklingen. På den tid, hvarom fråga är, var äktheten allmän trosartikel. Det är först ganska sent, inkasten mot densamma haft ett allmännare inflytande på lärans uppfattning; och betydelsen häraf för den menskliga utvecklingen borde alltså, likasom försvinnandet af tron på det öfvermenskliga och öfvernaturliga vid lärans första framträdande betraktas i sammanhang med denna senare tids bildning. Kapitlet XIII omfattar tiden: "Från uppkomsten af en allmännelig kyrka till kristendomens seger öfver hedendomen med kejsar Constantins antagande

af densamma". Förf. anför i företalet de skäl, som förmått honom att öfvergå till afhandlandet af de religiösa begreppens utveckling. Hans plan är också, att längre fram, då han kommer till de nya folkslag, som från femte seklet blefvo den Europeiska kulturens representanter, söka visa, hvilket inflytande Romerska rikets traditioner och inrättningar på densamma utöfvade. Roms historie och civilisation har nemligen i arbetets andra del blifvit skärskådad endast för republikens tid; och i den närvarande träda Romerska väldets öfriga öden helt och hållet tillbaka för undersökningen af kristna lärans utveckling och utbredande samt den kristna församlingens tillvext och förhållande till den bestående samhällsinrättningen. Man har icke rättighet att fordra annat än Förf. vill gifva. Men det förefaller dock, såsom skulle han äfven i här ifrågavarande kapitel hafva mera, än för det helas uppfattning nödigt varit, ingått på dogmhistoriens område. Det faller åtminstone i ögonen, att, om i ett arbete, hvars uppgift är att framställa den allmänna menskliga utvecklingen, trosläran fortfarande kommer att intaga ett lika rum, de teologiska striderna, kyrkornas och sekternas uppkomst och öden att med lika utförlighet behandlas, föga utrymme måste blifva qvar för betraktande af allt det öfriga, den politiska historien, vetenskapen och litteraturen, uppfostran och undervisning lagar och institutioner, den borgerliga sammanlefnaden, handel och industri. Väl kan det erkännas, att de kristnes vetenskap och litteratur, den teologiska och asketiska, redan på ifrågavarande tid var den till sitt ämne mest framtidsdigra; men kunskapen om densamma sträckte sig icke utom presterskapet krets till de i staten verksama och till den tidens litterärt bildade i allmänhet, hvilkas vetande ännu närdes af litteraturen från antikens gyllne ålder; såsom äfven tidens litterära produkter, om hvilka de togo kännedom, hade den till mönster och tillhörde dess anda. Det kan tilläggas, att den tidigare kristna litteraturen genom sin oklassiska och abstrusa form äfven för all framtid förblef jemförelsevis föga känd. De individer torde ännu vara lätt räknade, som något närmare känna Tertulliani, Chrysostomi, Augustini skrifter, medan Suetonius, Tacitus, Seneca, Epiktetus, Marcus Aurelius delvis studeras redan i skolorna. Men hvad än härom kan sägas, Förf:s framställning är i historiskt hänseende lika klar som lärorik; och oss veterligen finnes i Svenska litteraturen intet arbete, ur hvilket man kan i lika grad vinna insigt i det kristna lärosystemets och den kristna kultens efterhand skedda utveckling.

I kapitlet XIV behandlas tiden "Från Christendomens seger under Constantin till det Vestra Romerska rikets fall". Här komma bestående förhållanden och tilldragelserna äfven utanför kristna kyrkan af lätt insedda skäl redan mera till tals. Det är ur detta kapitel vi lånat den i Januarihäftet aftryckta framställningen om "Christendomens inflytande på lefvernet och statstillståndet". Ehuru mångsidigare det ämne, detta kapitel behandlar, borde förete sig, finner man likväl i detsamma icke något, som i intresse kan jemföras med artiklarna om "Paulus" och "Striden mellan Jude- och Hedna-Christna" i XII:e kapitlet samt "De kyrkliga lärostriderna" i det XIII:e — hvilka artiklar likväl just höra till antalet af dem, som med afseende på arbetets hufvudsyfte kunde anses vara alltför utförliga. Orsaken torde utan förnärmande kunna sökas deri, att Förf. på det fält, inom hvilket dessa sistnämnda artiklar röra sig, är företrädesvis hemmastadd och såsom teolog i dem afhandlar sitt ämne med det lifligaste intresse.

Om man erinrar sig, att arbetets första del sysselsätter sig med de Asiatiska folken, Egyptierna, Greker och Romare, andra delen med Judiska folket, denna tredje med den kristna kulturens upprinnelse och fortgång under de första fem århundradena,

kan man lätt göra sig en föreställning om de omfattande studier, på hvilka arbetet är bygdt. Det vore likväl högst orätt, om någon skulle låta afskrämma sig från arbetets läsning hvarken af denna dess lärdom eller af omfånget. Författarens framställning eger mycken klarhet och öfverskådlighet och har, kanske just i följd af den större frihet, hvarmed han dröjer vid de punkter, som förnämligast intressera honom sjelf, äfven en förmåga att fängsla läsarens uppmärksamhet, som icke hörer till det vanliga. Också är allt lärdomsprål sorgfälligt uteslutet. Företrädesvis är denna tredje del genom ämnets vigt egnad att finna talrika läsare.

Nya Nordiska Dikter och Skildringar af Finska, Danska, Norrska och Svenska författare. Sthlm 1859.

Emedan vi för ögonblicket icke haft någon annan litteratur att derjemte anmäla, har äfven anmälan af denna redan till julen i härvarande bokhandel tillgängliga diktsamling kommit att anstå. Tidningarna hafva skyndat att göra dess innehåll bekant, och det i bokhandeln tillgängliga förrådet exemplar var snart upprymdt, för att tala i affärsstil. Utgifvandet måste också varit en god affär för "utgifvaren och förläggaren" Hr Axel Kullberg. Ensamt Runeberg's "Den femte Juli (Dunckers dödsdag)" skulle varit tillräcklig att försäkra en kalender om god afsättning. Sammanställningen af diktprof från de fyra särskilda länderna måste naturligtvis äfven utan afseende på innehållets värde öka företagets framgång.

Om samlingen har på botten några andra spekulationer än denna, är svårt att säga. Innehållet är dertill nästan för brokigt. Här uppträda inga började versmakare under de erkända mästarenas egid — kanske dock en Richardt, Dansk, Dietrichson, Norrman, och Nybom, Svensk, hvilka namn äro åtminstone för oss nya. Icke heller är här fråga om en sammanställning af det yppersta i namn och dikt i de fyra länderna. Flera Svenska än lefvande skalder saknas: Malmström, Grafström, Afzelius m. fl. Andra hafva meddelat obetydligheter, såsom Böttiger och von Beskow. Äfven från Danmark och Norrige finnes här uppenbart mest sådant, som råkat fås. Finland är i sjelfva verket det enda af de fyra länderna, som är på allvar representeradt både genom namnen, Runeberg och Topelius, och dikternas värde. Man synes här icke ansett sig på Hr Axel Kullberg's lista kunna teckna kopeker. Också har utgifvaren väl användt förlaget: ty äfven om man afräknar ett litet litografieradt porträtt af v. Beskow, kostar tryck och papper, båda passabla, 10 kop. s:r pr ark.

Det är visst ett besynnerligt sätt att mottaga poesins gudagåfvor med en beräkning öfver, hvad de kosta. Men det förtretar oss verkligen, att se dikterna från Finland, isynnerhet den Runeberg'ska, i spetsen för en alldaglig spekulation. Fänrik Stål's sägner äro i den grad en Finsk tillhörighet, att det ingalunda blir angenämt att uppsamla fortsättningen af dem ur hvarjehanda eljest förgäten Svensk julkramslitteratur. Annat vore förhållandet, om den ifrågavarande dikten haft sin plats bland något utvaldt från de tre Skandinaviska länderna, eller om ens utgifvaren sjelf varit en ung Apollos sven, hvars egna försök måste hjelpas ut i verlden. Men så är det icke. Vill man framför det öfriga utmärka någon af hithörande dikter, tro vi, att man skall stanna i stor förlägenhet. Detta kunde väl komma sig deraf, att allt i samlingen vore öfvermåttan förträffligt; men vi befara, att det tvärtom har sin grund i det samlades alldeles förträffliga medelmåtta. Der finnes intet, som icke kan med nöje läsas; men också knappt nog något, som man skulle förlora på, att icke hafva läsit. Sådant är

väl ofta nog förhållandet i kalendrar; men icke är det just nödigt, för att komma till detta resultat, att sammansöka materialet i många herrars länder.

Det episka elementet är rätt rikt representeradt, dock icke i formen af ballad eller romans, utan i den mera vanliga af versifierad berättelse och beskrifning. "Guttorm Sindre", af Danmarks åldriga skald Ingemann, är ren historia från Harald Hårfagers tid. Den är en dikt, fornnordisk till innehåll och anda, äfven i sin korrta och kraftiga diktion, som icke lemnar rum för något versmåttet fyllande klingklang.

"Ei længer Halvdan hin mörke
Kan tvinge det staerke Sind:
I Brodermorderens Gjestagaard
Han farer med Hevnblus ind.
Bleg flygter Erik fra Branden
Med Rædsel i blodig Nat;
Till Kongen han flyer med svedne Haar —
Da reiser sig Kongen brat."

Man kan tänka sig, hvilket ämne för en hel sång i några och tjugu stanser som i dessa åtta rader gått förloradt.

Af *Bjursten* finnes en prisbelönad sång "Drottning Philippa" — hellre ett akademiskt äreminne, än något annat. Man känner, då man läser det, behofvet af att studera historie; ty poemet inför läsaren icke i Philippas legender, utan ger om dem endast dunkla vinkar. Huru litet åskådligt denna poesis innehåll är, synes t. ex. af följande parentation:

"Hon kunde mer, hvarhelst ett offer blödde
För tidens grymma vanvett, stod hon när,
Och tröstade och vårdade och stödde
De döende bland bränningar och skär.
På nordens himmel, som af hatet spändes,
Af hennes kärlek dock en stjerna tändes."

Detta är nog om den dygden; sången öfvergår sedan till andra saker. Det låter säga sig, att i vers sammanfoga några reflexioner öfver t. ex. en Alexanders, Gustaf Adolfs, Maria Stuarts lefverne och öden. Men drottning Philippa's lif, ehuru intressant det må vara, hörer för litet det allmänna vetandet till, för att utan vidare göras till föremål för dylika reflexioner. — En lång monolog eller bön, om hvilken ingen kan säga, hvarföre den icke är dubbelt längre, bidrager icke det minsta att föra drottningen inför läsarens ögon.

Den bekante Skandinaven och talaren *Ploug* har här också en legend "Fru Kerjean", en verldslig likväl, i hvilken "frun" talar så tydligt och utförligt, som någonsin af ett fruntimmer kan begäras. Berättelsen har fördelen af en oväntad upplösning. Den är också öfverhufvud ledigt och med talang, ehuru med någon bredd berättad. Vidare läses i samma art: "Vid Genfersöen" af den berömda Norrska historieskrifvaren *A. Munch.* Föremålet är en politisk fånge i Chillon, genferborgaren Bonivard I poetiskt hänseende har stycket ingen ting utmärkande framför de hundratal, at resebeskrifvare åt gamla slott och borgar egnade. *Fredrik Sander* har ett balladen sig närmande, vackert stycke: "Den gamle lotsen", och dertill några torra minnesverser Carl XI:s och XII:s "Brandklippare" till ära. Slutligen finnes den länge kända pseudonymen Orvard Odd under en salongsidyll i det bekanta kaustiska och pikanta, på en gång om Heine och Jules Janin påminnande maneret. I "Grefvinnan Gruffiakin" celebrerar Orvar Odd, det grobianiska namnet oaktadt, en Finska, förnäm, rik, förtjusande. Men hvad gagnar det Svenskarne, bland hvilka hon i all sin glans uppträder. Ibrah'm Gibraltar, den höga Portens sändebud, han

"Paschan för damen gör plats som en karl —
Undan små löjtnanter, grefvar, baroner!
Paret försvinner — — Allah Akbar!"

Af Dansken *Hauch* har häftet verser till kungen, och "Maaneskinsdrömme", vittnande, att en verklig skald kan skrifva något nytt till och med om månen; af Norrman-

nen *Dietrichson* tre stycken, delvis vackra nog. Ännu läsas under spridda utgjutelser namnen: *Chr. Richardt, A. Anderson, Johan Nybom,* den furstliga namnteckningen *Oskar Fredrik, Talis Qvalis* och *C. W. Böttiger.*

De prosaiska bidragen äro af *Andersen, Björnstjerne Björnson,* norrman, och *V. Beskow:* "Skuggbild af Beranger".

Komma så sändningarna från Finland, i boken intagande de första sidorna. "Ynglingens drömmar" af *Topelius* är vackert, oändligen vackert. Det är äfven rikt på nya och gamla liknelser och bilder och utarbetadt med ett mästerskap i diktion och verskonst, hvari Topelius i Svenska litteraturen föga har andra medtäflare än Stagnelius, Tegnér och Atterbom. De tre sista stanserna isynnerhet söka i bildprakt, i uttryckets val och allsidig afrundning sin like. Men det måste utsägas: oaktadt rikedomen äfven på sköna poetiska tankar, saknar dikten *en* tanke, en originel och poetiskt djup tanke nemligen, som skulle genomgå det hela. Ynglingen föres för läsarens blickar från barndomshemmet genom skolan till universitetet. Det är en afdelning för sig, raskt och vackert besjungen, ehuru utan originalitet i uppfattningen. Kommer sedan striden mellan ungdomskärleken och patriotismen, i hvilken det, i förbigående sagdt, gör ett obehagligt intryck, att älskarinnan framställes som en fresterska, en moder Eva, utan sinne för annat än det lockande äpplet — allt idealiskt och platoniskt förstås. Sådan gestalt har qvinnan icke i *ynglingens* dröm. Derföre är äfven striden i hans bröst en strid mellan drömmar, mellan idealer; och dess lösning blir en lösning — i fraser. Men om dikten skall åtnöja sig med framställningen häraf, måste dock i den framlysa medvetandet derom, att ynglingsdrömmen är *blott* dröm; d. ä. den bör få ett uttryck, hvilket karakteriserar den som sådan. Här i dikten upplöser sig striden i det manligaste allvar. Nämnda tre sista stanser kunna läggas på den femtiårigas läppar och utgöra för sig ett skönt uttryck för den patriotiska resignationen. Men deras samband med det föregående upplöser åter detta allvar, och de blifva — sköna fraser. Man kan fråga: är resignationen som sådan ynglingens dröm? Vi tro det icke. Striden i hans drömmar gäller *kärleken och äran,* icke njutningen och uppoffringen. Äfven hans kärleksdröm är uppoffrande. Här är alltså i vår tanke en tredje afdelning, som icke sammanhänger med det öfriga. Den får nästan det obehagliga intryck, att vara "vom Zaune gebrochen", att tillhöra det i den inhemska dikten icke sällan begagnade konstgreppet, att ockra på läsarens eller åhörarens patriotism. Vi erinra om "Lifvets strid", "Kung Karls jagt" m. m. Vi misstaga oss kanske. Vi hafva sökt en förklaring, hvarföre den med så utomordentlig talang skrifna dikten likväl icke skänker ett tillfredsställande totalintryck.

Man får icke på hvarje skald ställa fordran på det tankens djup, som karakteriserar, hvad Schiller diktat. Men man återföres vid läsningen af Topelii dikt ovilkorligt till Schillers herrliga "Resignation". Äfven der är fråga om samma strid mellan njutningsbegäret och uppoffringen. Men skalden löser striden i ett filosofem, hvilket jemte sin djupa sanning äfven har betydelsen, att uttala den nyaste tidens allmänna, utmärkande verldsåskådning.

"Wer dieser Blumen eine brach begehre
  Die andre Schwester nicht.
Geniesse, wer nicht glauben kann. Die Lehre
Ist ewig wie die Welt. Wer glauben kann,
  entbehre!
  Die Weltgeschichte ist das Weltgericht.

Så kann visst icke en yngling drömma. Men han drömmer också icke alls i filosofemer, icke ens i det vanliga resonnement, som ligger till grund för de sköna orden:

"Hvad mer om, droppen lik, jag glömd försvinner,
Om gnistan lik i natten jag förgår;" o. s. v.

Men så är i stället *Runeberg's* sång "Den femte Juli", såsom allt, hvad han senare diktat, en enda tanke. Skalden lärer sjelt hafva yttrat, att Duncker aldrig lifslefvande framställt sig för hans fantasis blickar. Också framträder icke hjelten sjelf i denna sång. Den är icke en målning af hvad han var, utan en reflexion öfver, hvad han måste varit, för att kunna intaga den plats i historien, honom så villigt tilldelas, hvad den man borde vara:

"Som detta folk, som dessa män
Sin hjelte skulle kalla,
Och dyrka efter döden än."

Reflexionerna (Fänrikens) äro infattade i ramen af ett skönt landskap, på en skön sommardag. Men ramen är icke blott ram. Den är der, för att visa, hur

"så herrligt log
Det land, som hjeltens kärlek tog."

Vi behöfva lika litet utlägga diktens skönhet, som hvarje vår kritik öfver densamma vore föga påkallad. Men vi anmärka dock såsom i den återkommande, att i Runeberg's dikt Finland's naturskönhet utgör landets snart sagdt enda värde, och att den äfven i denna sång framstår såsom det enda, hvilket kan föranleda någon, att för detta fäderneslands försvar gifva sitt lif. Detta betraktelsesätt kan hafva sin rot i Runeberg's skaldelynne. Men det är blott en half sanning deri. Magyaren älskar sin platta, vattentoma Puszta lika varmt, kanske varmare, än Rhenländaren sin romantiska, herrliga floddal. Öfverhufvud har fosterlandskärleken hos ett folk mera uteslutande torfvan till föremål, ju lägre detta folks civilisation står. För den bildade är torfvan blott det nödvändiga underlaget, och fäderneslandet i högre mening är allt det andliga i familj och stat, som han från fädren ärft — frukterna af nationens historiska öden. Men det kunde också sägas, att sagde åskådning hos Runeberg är förherrskande, emedan Finska folket skulle ega så litet andligen eget, att ingen skalds bröst af medvetandet derom kan värmas. Vi tro det icke. Men denna besittning har kanske ännu icke kommit till den grad af medvetande, att detta skulle gifva sig ord i poesin. Man bör också särskildt komma ihåg, att den 5 Juli 1809 intet annat specifikt Finskt existerade, än Finska jorden och Finska språket — massans likgiltiga tungomål. Duncker var Svensk patriot. Detta var och måste då förtiden vara en äfven fullgod Finsk patriotism.

Obestridligen är landet, naturen, ett tacksamt föremål för den poetiska skildringen. Religion, politisk och medborgerlig frihet, tillochmed familjelifvets frid äro abstrakta saker. Men poesin har för sådant sitt uttryck i "altaret", "thronen", den fosterländska "fanan", tillika nationalärans representant, friheten från "slafvens bojor", "qvinnorna och barnen", hvilket allt krigarens svärd skall skydda. Högsta uttrycket, det må medges, för hvad fosterlandsförsvaret skall afvärja, är: att fiendens fot icke må trampa fosterlandets jord; ty först då är allt det andliga, som vid den är fästadt, i yttersta fara. Men det beror då icke alls derpå, om denna jord är naturskön eller icke.

Culturgeschichtliche Novellen von W. H. Riehl. Stuttgart 1856.

Dessa noveller, 1856 redan tryckta i andra upplagan, hafva vi icke tidigare haft tillfälle att se. Vi fästa på dem läsarens uppmärksamhet, emedan de synas hafva samma originalitet, som i öfrigt utmärker författarens skrifter. Han söker öfverhufvud, så att säga, historiens insida i folkens hvardagslif och hemlif, i de hos korporationer och stånd rådande öfvertygelserna och sederna. Häri ligger väl såtillvida en öfverdrift, att så mycket af sagde lif är jemförelsevis likgiltigt. Men nekas kan icke, att, ehuru först det, som i verksamheten för det allmänna träder i dagen, är historie,

likväl kännedomen om det lif, hvarur detta utgått, ger insigt i dess grund och sanna betydelse. I anförd mening tillhöra äfven dessa noveller den historiska romanlitteraturen. De tillhöra den icke derföre, att i dem historiska personer uppträda och historiska tilldragelser skildras, utan derföre, att de skola bidraga till karakteriserande af något tidehvarfs allmänna skick och anda i den brytning, denna antagit hos den ena eller andra samhällsklassen. De angå naturligtvis Tyskland. Man finner bland dem skildringar från kristendomens första införande, kringom år 800, ända till senaste sekel. Det kan väl sägas, att Förf. är för mycket reflekterande och docerande, för att rätt lyckas i romanen. Men hans talang att skildra är å andra sidan utmärkt; hvarom äfven hans i detta blad tidigare anmälda, undersökande skrifter bära vittnesbörd.

Briefe von Alexander von Humboldt an Varnhagen von Ense aus den Jahren 1827 bis 1858.

Nyligen har väl icke någon litterär företeelse väckt en sådan sensation, som framträdandet af dessa bref.

Närmast efter den stora naturforskarens död, höjde sig här och der i Tyskland röster, som tadlande anmärkte hans framstående ifver att söka och bibehålla hofgunst. Det var hos nuvarande konungen af Preussen Humboldt var daglig gäst; och det anfördes, att vid hans 80 år icke ens sjukdom kunde hindra honom från att parerad infinna sig vid den kungliga taffeln. Man anmärkte detta i samma mening, som man anmärkt det mot Goethe, att han nemligen intagit en ställning, som icke tillät honom att yttra sig öfver Tyskland's offentliga angelägenheter och med sin röst öfva något inflytande för liberalare institutioners införande och för den politiska enhetens i Tyskland befrämjande. Mellan båda var dock den åtskilnad, att Humboldt var känd för att hysa liberala tänkesätt; och man fann det derföre så mycket förunderligare, att han slöt sig till en regeringspersonal, hvars rådande anda var en framstående förkärlek för medeltidens institutioner. Från andra sidan ursäktade man Humboldt med hans personliga tillgifvenhet för Preussens n. v. konung och ville äfven öfverse dermed, om någon grad af personlig fåfänga var med i spelet, så att den gamla mannen hade behof af att finna sig smickrad och uppburen af den lysande rangens innehafvare.

Knappt hade den häraf föranledda jägarelden i Tysklands periodiska press tystnat, förrän nu dessa Humboldt's bref till Varnhagen von Ense slå ned med ett bombregn mellan de båda lägren. Varnhagen von Ense var sjelf en af dessa män, hvilka, man vet icke precis af hvilka orsaker och genom hvilka medel, hålla sig uppe i de diplomatiska och hofregionerna. I sina skrifter, förnämligast förträffliga lefvernesbeskrifningar, kritiker, bref och memoirer, har han framstått såsom i sina politiska åsigter hyllande ett visst konstnärligt *juste milieu*. Utan misstag torde man kunna räkna honom för en representant af denna "skönsjälsfilosofi", som, nära beslägtad med den romantiska skolan, likväl i Goethes spår äfven hyllade den antika verldsåskådningen, och som isynnerhet mellan 1815 och 1848 var modern i Tyskland, företrädesvis i Berlin. Den utmärktes af en förnäm tillbakadragenhet från det yttre verksama lifvet, likväl med förkärlek för medeltidens samhällsformer, och af en obegränsad hyllning af den antika konsten; åter med en anstrykning derjemte af romantisk sentimentalitet, men i sammanhang dermed främst af bemödandet att i individens egna uppträdande framställa en fulländad konstprodukt, en "plastisk" personlig företeelse, som termen vanligen lydde. Man erinrar sig, huru Goethe i högsta instans dyrkades icke såsom den stora skalden, utan såsom den "Olympiska Jupiter" — och i denna kult hade sagde skönsjälsfilosofi sin religion, derigenom skiljande sig från den egentliga romantiken, hvilken åter-

vände till jungfru Maria och helgonen. Varnhagen von Ense egde också i sin gemål, den beryktade Rahel, en qvinlig typ för detta skönsjäleri *.

Med denna lugna, intresselösa, den på sig vända humaniteten representerande Varnhagen stod nu Humboldt i förtrolig förbindelse. Han visste, att Varnhagen var en samlare af data till memoirer och lefvernesbeskrifningar, och han öfverlemnade derföre till hans disposition icke blott sina egna till honom stälda bref, utan äfven en mängd från andra mottagna, t. ex. från Christian VIII i Danmark, prins Albert, Metternich, Robert Peel, Guizot, Thiers, Herschel, Arago, Prescott, Rückert, Manzoni m. fl. Som man vet, skötte nemligen Humboldt till sista stund på det samvetsgrannaste en ofantlig korrespondans, denna, såsom redan några af de anförda namnen antyda, till stor del naturligtvis en betydelselös höflighetskorrespondens, dikterad af de honom tillskrifvandes omsorg att icke stanna utom den rådande tonen eller också blott deras helt vanliga fåfänga. Till dessa rika skatter har Varnhagen ännu lagt sina bref till Humboldt och dagboksanteckningar, upptagande Humboldts muntliga yttranden under deras personliga umgänge.

* Varnhagen von Enses yttre öden äro: att han efter mångsidiga studier 1809 blef officer i Österrikisk tjenst, sårad vid Wagram, sedan i adjutantstjenstgöring åtföljde diplomatiska beskickningar, 1813 öfvergick i Preussisk tjenst och under den berömde kosackgeneralen Tettenborn deltog i befrielsekriget, derefter ingick i Preussiska diplomatin och med Hardenberg följde till kongressen i Wien, men redan 1819 trettiefyra år gammal afträdde och alltsedan lefde såsom privatiserande skriftställare. År 1814 hade han ingått äktenskap med den då fyrtietreåriga Rahel, af judisk härkomst, firad i Berlins litterära kretsar och äfven efter sin död upphöjd såsom ett mönster af hög intellektuel bildning, till hvars lof bör tilläggas, att hon visade sig verksam äfven i qvinlig omsorg för de lidande och nödstälda. Varnhagen var en mästare i språk och stil, den senare i hans skrifter så polerad, att all sjelfständighet och egendomlighet försvinner under den glatta ytan. Han dog 1858.

Men det kuriösa ligger i detta materials beskaffenhet. Med den mest skonslösa öppenhet yttrar nemligen Humboldt i dessa sina såväl skriftliga som muntliga meddelanden sin innersta tanke om förhållanden och personer — och denna tanke är för det mesta skarpt ogillande. Ingen skonas: Napoleon III *, prins Albert, de Preussiska ministrarne, de före 1848 Savigny, Eichhorn, Bodelschwingh och de reaktionära från 1850, Stahl, Raumer ("den dummaste"), alla få de sin beskärda del. Till och med en hög personlighet, hvilken Humboldt stod närmast, går icke fri. Det heter, att han lefver och roar sig, tror på Don Miguels, Don Carlos' och Bourbonernas återupprättelse, gläder sig öfver Napoleon's statsstreck m. m. Med ett ord, hofmannen, den artiga korrespondenten uppträder i denna bok på ett sätt, som, om han ännu lefde, skulle göra honom till en skräck för alla de förnäma gynnarena och beundrarena. Den vetenskapliga och litterära verlden står häpen inför detta plötsligt framträdande vidunder till bok. Man frågar sig: hvad hade den stora Humboldt bland dessa gynnare och dessa beundrare att göra, isynnerhet som det ingenstädes visar sig, att han skulle försökt skaffa sina rådslag gehör, men deremot, att han ofta fann sig personligen sårad, och i den omgifningen jemnt måste sårats i sina känslor och sympatier, sådane han här bekänner dem. Humboldts sanna beundrare beklaga, att allt, oftast yttringar af ögonblickets otåliga stämning, utan urval sett dagen. De nyhetslystna fröjda sig öfver att hafva funnit något verkligen "ganz Famoses"; de skadelystnas fröjd är än större; ty ingen går rätt hel ur denna lek, hvarken de bedömda eller deras bedömare.

Endast en smålitterär dame sitter helt trankil under den allmänna oron. Det är Varnhagens nièce, Ludmilla Assing. Hon

* Som, för att smickra Tyskarne, uppställde Humboldts bröstbild i national-pantheon i Versailles.

har förut sysselsatt sig med utgifvandet af hans "Denkwürdigkeiten und Vermischte Schriften", af hvilken samling 8:e och 9:e banden utkommo senaste år. Hon lemnar helt lugnt "ett bidrag af ojemförlig vigt till en sann, äkta, obeslöjad bild af Humboldt's anda och karakter". Det är henne Varnhagen von Ense ålagt pligten "att utgifva dessa märkvärdiga vittnesbörd om den stora mannens lefverne, verksamhet och öfvertygelser". Vid uppfyllandet af denna pligt manar henne "pieteten, att låta hvart enda ord stå qvar, sådant hon funnit det antecknadt". Hon vill icke genom ändringar och uteslutningar "förolämpa Humboldt's skugga".

Hvad vill väl kritiken företaga sig med en så samvetsgrann dame? * Det återstår intet annat, än att taga saken som *fait accompli*, och vederbörande blamerade få draga sig ur spelet bäst de gitta. Den celebra upphofsmannen till all denna uppståndelse har för sin person försigtigtvis redan gjort det.

J. V. S.

* Förhållandet har dock nu blifvit mera inveckladt. Humboldt hade efterlemnat en skriftlig uppmaning till en sin anhörig, general Hedemann, att söka förekomma offentliggörandet af hans bref — 2000 för året säger han —, och detta hade generalen fullgjort genom att kommunicera Humboldt's uppmaning med åtskilliga förlagsfirmor m. m. På familjens vägnar lades i Berlin beslag på dame Ludmilla's opus. Men det upphäfdes snart. Två upplagor hafva redan utkommit — kanske flera, förrän denna not hinner i dagen.

Om Rättsvetenskapens betydelse.

Studieanteckningar af E. S.

IV. Den historiska skolans grundtanke, ursprung och utveckling. *

Det var en stor tanke: att det rätta icke uppfinnes, utan framfödes, icke dikteras af ett ändligt, begränsadt förstånds medvetna godtycklighet, utan alstras efter lagarne för all organisk tillvaro och tillvext. En sådan tanke härflyter icke ur toma intet; och hela omfånget af dess innehåll träder endast delvis småningom i dagern. Dessa enkla satser ligga till grund för efterföljande framställning.

Då *Schellingska* naturfilosofien beles, glömmer man vanligtvis den icke obetydliga andel hon haft i väckelsen, som i slutet af förra århundradet gafs naturvetenskaperna till deras höjande öfver ett blott yttre mekaniskt betraktelsesätt, förbundet med schematisering af de sinnliga föremålen och företeelserna. Man glömmer att ur den sålunda grundlagda högre synpunkten uppfattningen af lifvet bragtes ett godt stycke framåt. *Schellings* innehållsdigra ord: "*I det gudomliga förståndet finnes system, men Gud sjelf är icke ett system, utan ett lif,*" gjorde, på sin tid, epoch. De voro ett slag på de metafysiska kategoriernas klippa, hvarur framsprang aningen om att det finnes ett outtömligt förråd af krafter, hvilka icke kunna förståndsmessigt uppfattas, beräknas och utcirklas. Man betraktade derefter naturen och jemväl andens verld med andra, med nya ögon. Ett nytt stegradt lif genomströmmade alla vetenskaper. Naturvetenskaperna upphörde att se tingen genom den romantiska spekulationens färgade glas, och i den historiska vetenskapen gjorde sig en upphöjdare anda gällande, först i språkvetenskapen, derefter i mythologie och esthetik. Hos *Schelling* utmynnade all naturåskådning i en esthetisk förklaring af hela tillvaron, och *Göthe* förband på det innerligaste *natur*åskådning med *konst*verksamhet. Hvad *Hamann* dunkelt anat, hvad *Herder* klart uppfattande antydt, utvecklades snillrikt, med ordnande hand inom språkområdet af *Wilhelm von Humboldt*. Han återförde nemligen språkets bildning till en omedelbar alstringsdrift, en den menskliga anden tillhörig intellektuel språkinstinkt och igenkände i språkbygnaden en lagenlighet,

* Se *Kuntze*, Der Wendepunkt der Rechswissenschaft.

analog med hvad som företer sig i den organiska naturen.

Med lätthet kan ådagaläggas: att grundtanken, hvarmed den historiska rättsskolan uppträdde var hemtad från nämnda, inom språkvetenskapen, riktflödande källa. *Savignys* utsago: att det rättas daning förklaras och belyses af lagarne för språkets bildning, har blifvit ett axiom. Tanken, som den historiska-rättsskolan öfverflyttade inom sitt område från språk och naturvetenskaperna, kan sammanträngd uttryckas sålunda: *Rättssatserna uppstå och utveckla sig i likhet med naturens organiska alster.*

I förra århundradet tillverkades systemer, på samma sätt, som man i våra dagar beräknar och bygger instrumenter och machiner. Det var *Savigny*, som förde oss ut i rättsverldens fria natur och fäste uppmärksamhet vid de friska vindar, hvilka flägta der. Det var han, som i öfverensstämmelse med *Wilhelm von Humboldts* yttrande: att språket är ett nationelt sakförhållande, förklarade: att också det rätta är ett gemensamt sakförhållande, som på naturhistorisk väg skrider mot sin utveckling. Dermed proklamerades det rätta vara en verld uppfylld af organiska företeelser, som beherrskas af vissa lagar. *Göthes* ord: *"man förstår i sjelfva verket endast det, hvarom man har begrepp, huru det uppstår"*, fingo tillämplighet å denna så att säga nyupptäckta verld.

Till en början voro naturligtvis föreställningarne om denna verld, dess väsende och lagar temmeligen osäkra och sväfvande. En bestämdare och närmare kännedom derutinnan har *Puchta* befrämjat genom sitt förtjenstfulla arbete om sedvänjorna (*Das Gewohnheitsrecht*). Hvad hans högtfrejdade lärare (*Savigny*) uttalat angående det rätta i allmänhet och rättssatserna *in abstracto* har *Puchta* tillämpat och genomfört å de konkreta rättsförhållandena. Genom *Puchtas* framställning, huru rättsinstitutionerna gestalta sig ur sedvänjorna, har det rättas natur blifvit väsendtligt utredd, och uppmärksamhet fästad på den psychiska bildningslag, som gäller inom de konkreta rättsförhållandenas område. Sålunda har *Puchta* utan deklamationer lagt grunden till rättsförhållandenas utvecklingshistorie. För att förtydliga detta tillägges här följande jemförelse. På grund af utvidgade vextgeografiska insigter har den åsigten stadgat sig, att vextverldens mångfald och ypighet i former beherrskas af en fast ordning. Man anser denna mångfald och ypighet icke vara på engång, planlöst tillkommen, utan såsom en lång följd af utvecklingsvis, i hvarandra ingripande, förberedande, fullföljande och oafbrutet fortskridande skapelseakter. Man föreställer sig, att vextverlden från en grundtyp, på sätt *Göthe*, *Schleiden* och *Ungern* tänkt sig den, utbredt sig likt en väfnad öfver jorden. Ett motstycke härtill är, inom nationernas lefnadssfer, rättsbegreppens och rättsinstitutionernes tillkomst, genom en öfversinnlig process. Detta paleontologiska åskådningssätt är, enligt hvad ofvanföre antydts, infördt af *Savigny*. Men härvid bör icke glömmas, att ordningen, planmässigheten och varaktigheten i gestaltningarne i och försig, icke hafva substantiel verklighet, hvilket nominalisterne och isynnerhet Hegelianerne påstå, utan endast äro tänkta egenskaper hos de konkreta företeelserna, för att möjliggöra deras förnuftsenliga uppfattning och begripande; såsom ock i vextverlden de särskilda örterna förblifva realiteter, hvaremot deras system, ordningar och typer äro endast abstraktioner. *Puchta* har trädt utöfver abstraktionerna. I framställningen af rättsförhållandenas uppkomst och utveckling försätter han oss i en verld af verklighet. Och detta är, hvad som menades, då *Puchtas* lära om sedvänjornas genesis, kallades rättsförhållandenas utvecklingshistorie.

Om paleontologin och vexternas utvecklingshistoria icke kunna göra morfologin, anatomin och fysiologin öfverflödiga, äro då i jurisprudensen de paleontologiska och

genealogiska åskådningssätten tillfyllestgörande? Begge behandla de systemets eller rikets, slägtenas, arternas och individernas uppkomst. Men nu är det jemväl vigtigt att känna rättsförhållandenas väsende, deras struktur, modaliteter och kriterier, hvilket allt tillhör dogmatiken. I betraktande häraf frågas nu: kan härvidlag den rigtning, som ligger i den historiska skolans grundtanke, med fördel användas och utföras? Vår tids bemödanden synas syfta ditåt. Men försöken derutinnan hafva som knappast trädt ur barndomens medvetslöshet.

Måhända äro omförmälda försök befryndade med *Huschkes* originella framställning af romerska urstatsliga förhållandena, eller de obegränsade, men djupa och, såsom allt hemlighetsfullt, tilldragande bilderna i *Christiansens* civilistik. Det ligger i sakens natur, att den antydde rigtningen i dogmatiken icke blifvit fullföljd, emedan grundsatserna ännu icke äro tillräckligt bestämda. I senaste tider hafva *Ihering*, *Lentz*, *Leist* och måhända *Brintz* fragmentariskt upptagit trådarne, hvilka leda till ett nytt åskådningssätt.

Hos *Ihering*, som gifvit den nya väckelsen, återstår af Hegelianismen mer än hvad för den "naturhistoriska" rigtningen nyttigt vore. Under tryckningen af *Iherings* gestaltningskraft förtätas systemet af de rättsförhållandenas verld beherrskande reglorna till en organism; — typerna blifva lefvande väsenden, begreppen bestå af kött och blod, som anatomiskt och fysiologiskt undersökes, såsom om rättsabstraktionen med dess reglor och satser vore en sjelfständig, lefvande potens — hvarvid, deremot de enskilda rättsförhållandena, dessa, så att säga, individuela, lefvande existenser, endast blifva dialektiska emanationer eller transsubstantioner, historiska utvecklingselementer. Detta, om icke åsyftadt, ligger åtminstone såsom en förutsättning i hans formler och utgör deras slutföljder.

Häremot opponerar, på sätt omnämndt är, Leist, i det han frånsäger det rätta — såsom inbegrepp af abstrakta reglor — betydelsen af en organism. Medgifvas måste, att Leists åsigt så till vida är rigtig, att icke det rätta (såsom begrepp) utan den enskilda rättsinstitutionen, sådan den i de menskliga förhållandena framstår, utvecklar sig, förändrar sig och upphör, kan kallas en organism och företer sig till sitt väsende såsom lefvande enhet, jemförbar med vextkroppen. Det rätta, rättsregeln och rättssatsen äro abstraktioner, liksom den kanon, hvilken Polycletos uppställt af menniskokroppen icke är en organism, utan abstraherad ur betraktandet af flera individer — liksom vexternes morfologiska system är en abstraktion ur jemförelsen af otaliga vextindivider. Det faller också icke någon in att kalla morfologin för en organism. Rättsförhållandena äro således gestalterna, kropparna, individerna, de lefvande väsendena, den spekulativa rättsabstraktionens konkreta substrater.

Härintills hafva orden "naturlära" och "organism" fått tadelfritt begagnas, då sådant skett med naivetet och anspråkslöshet. Men då nu för vetenskapens framskridande arbetas på en stadig och fast utbygnad af den historiska skolans grundsatser, påkallar bruket af dessa uttryck en kritisk granskning. *Det gäller nemligen att utfinna tillämpligheten jemväl i dogmatiskt hänseende af den grundtanke, som härintills användts för de historiska förhållandena.*

Lärorna hafva haft till föremål blifvandet; nu är åtrå väckt att inhemta något mer om det blifna. Synbarligen sammanhänger med den historiska skolans grundsats det vidare antagande: att det på organisk väg tillkomna jemväl i sitt väsende, sin bygnad bär vitnesbörd af lifvet samt derhos i sin form afspeglar den sinnliga naturen; men man har underlåtit i dess konseqvenser utföra de antagna premisserna; man har underlåtit detta, intills sådant blir en bjudande nödvändighet. Historiska

skolans användande af omförmälda grundtanke befrämjade endast medelbarligen vetenskapens utveckling, hvarjemte hon fick ett antiqvariskt utseende. Genom grundtankens utsträckning *omgestaltas och stadgas dogmatiken. Målet för den naturalistiska symboliken bör vara följdrigtighet och uppfyllandet af, hvad genom den historiska åskådningen är anadt, förberedt och påbegynt.*

Den ärade Förf:s något dunkla och för de i vetenskapen kunnige beräknade framställningssätt oaktadt, vill Red. tro, att här afslutade serie af artiklar icke skall vara utan gagn äfven såsom väckelse till någon vetenskaplig håg.

Red. får till förklaring för den i Rättsvetenskapen obevandrade läsaren tillägga följande:

Man har på senare tid indelat denna vetenskap i en Filosofisk, en Historisk och en Dogmatisk del. Den filosofiska borde ur rättsbegreppet som sådant utveckla det Rättas alla särskilda former; den historiska åter uppvisa rättsmedvetandets utveckling närmast hos skilda nationer, i deras seder, lagar och institutioner — allt med afseende på hvarje nations allmänna historie, och vidare denna utveckling såsom äfven fortgående genom tidehvarfven från nation till nation. Slutligen borde i den dogmatiska delen en tillämpning af de allmänna rättssatserna ske på det historiskt bestående, för dettas systematiserande, rättfärdigande och vidare utveckling, öfverhufvud för uppfattning af det förnuftiga sammanhanget deri.

Vi ega, af lätt insedd orsak, icke någon närmare kännedom om den nya s. k. historiska skolans i juridiken arbeten. Af Förf:s framställning framgår dock påtagligen, huru den rörer sig i en krets af sväfvande föreställningar om rättsmedvetandets utveckling såsom en naturprodukts, såsom ett naturligt organiskt väsendes. Att denna uppfattning nöjer sig med bilder i st. f. begrepp, med liknelser i st. f. begripande, derpå anför äfven Förf. tillräckligt många prof. Vi erinra om, hvad han framställer såsom Leist's hithörande åsigter.

Å andra sidan finner man lätt det origtiga i, att anse "ordningen, planmässigheten, varaktigheten i gestalningarne" för endast tänkta egenskaper i den mening, att detta tänkande blott "möjliggör" begripandet, den förnuftsenliga uppfattningen. Vi blott påpeka oredan deri, att kalla t. ex. naturens ordning för en "egenskap" hos detta exemplar af en vext, man har för ögonen. Men må man vid ett sådant föreställningssätt fråga sig, hvartill tjenar detta slags begripande? Är det en förnuftig uppfattning, att antaga *blott tänkta* egenskaper, hvilka ingen verklighet ega? Det är visst lätt insedt, att det Rätta t. ex. har sin verklighet i den menskliga handlingen. Men hvad är då handling? Är den den yttre, materiela företeelsen, handens rörelse, gevärets rigtande, tryckets flyttning ur sin ställning, krutets explosion och kulans lopp? Men afsigten hos den menniska, som handterar och aflossar geväret, ändamålet dermed, denna yttre företeelses sedliga betydelse, t. ex. soldatens mod, fältherrens geni och insigt, bådas patriotism, krigets nödvändighet för fosterlandsförsvaret, dess historiska nödvändighet öfverhufvud — det vore allt endast tänkta egenskaper, som möjliggöra denna i sig värdelösa yttre företeelses lika värdelösa begripande? — Det Rätta, som evigt varar, det vore blott en sådan tänkt egenskap, men ljudet af en vicehäradshöfdings röst, från bordsändan i ett Finskt pörte, det vore det rättas verklighet! — Sådant är begreppsförvirring. Det är förvexling af *det verkliga* och det yttre, försvinnande *fenomenet.* Det borde väl vara afgjord insigt, att en hel hop menskliga handlingar, ja menskliga individer kunna vara eller icke vara, utan att det rättas verklighet derigenom lider, men att det rätta icke sjelft är något tillfälligt, utan är förnuftigt nödvändigt, nödvändigtvis måste

vara. Hvilkendera är då verklighet: det allmänna, "ordningen, planmässigheten, varaktigheten", eller blott den åter försvinnande företeelsen?

Misstaget sammanhänger noga med den anförda fantasileken, att föreställa det andliga under formen af en naturföreteelse. Till och med det naturliga slägtbegreppet, den verksama lagen för organismen, är ännu inadeqvat, då fråga är om rätt, familj, samhälle, stat. Och att fatta dem såsom individuela organismer, är att ännu nedsätta dem till likhet med denna naturlags företeelse, med det försvinnande moment, i hvilket den uppenbarar sig — och sin makt.

Vi skulle tro, att det är en annan åsigt äfven af det rättas historiska tillvaro, som hyllas af t. ex. *Christiansen*, ehuru detta, i hvad Förf. anför om honom och *Ihering*, icke klart framträder. Äfven *Gans*, hvilken Förf. icke nämner, men hvars arbete om arfsrätten räknas bland det mest utmärkta på detta gebit, sätter visst icke fantasibilder i stället för sakens begrepp.

Red:s anm.

Tvenne nätter i Södra Mexiko. *

Af A. Sealsfield.

"En herrlig plats för vårt nattläger!" utropade jag, i det jag steg ned från min mulåsna och sträckte på armar och ben, som hade blifvit helt styfva af den långa ridten. Platsen var, så mycket man kunde se, verkligen förtjusande — en trång klippdal, beskuggad af mahognyträn. Min kamrat nickade bifallande. Våra flegmatiska Mexikanska mulåsnedrifvare och tjenare yttrade icke ett ord, utan beredde sig blott att utan vidare tillreda vårt nattläger. Jag är säker på, att dessa fördömda slynglar icke skulle hafva öppnat munnen, om vi också hade yttrat vår afsigt att slå upp vårt läger midt i ett moras, ansigte mot ansigte med en alligator. Dessa halfblods Mexikanare, till hälften Indianer, till hälften Spaniorer och dessutom ännu litet beslägtade med den svarta racen, bekymra sig så föga om sitt eget lands faror och dess klimats skadliga inflytelser, att det icke ens faller dem in, att en Yankees kött och blod är ömtåligare för desamma än deras, och att moskitos och *vomito pristo* (den svarta kräkningen), såsom de kalla sin fördömda feber, allsicke är att skämta med, utan att ens tala om ormar, skorpioner, alligatorer och dylika älskvärda varelser, hvilkas bekantskap man under sina färder får göra.

Jag hade kommit till Mexiko med en ung Virginier, Jonathan Rowley, 26 år gammal och 6 fot 2 tum lång, med herkuliska lemmar och väldiga skuldror. Det var mot slutet af 1824 och kort efter det Mexiko hade afkastat det Spanska oket, konstituerat sig till en fristat och sålunda förvärfvat sig ett anspråk på stort deltagande och intresse hos oss Amerikanare. Dessutom hade man berättat oss så mycket om landets utomordentliga skönhet. Men vi funno oss dock temligen bedragne i vår väntan, då vi uppnådde hufvudstaden, utan att hafva sett något, om vi undantaga några delar af provinsen Vera Cruz, som hade kunnat rättfärdiga de glödande och enthusiastiska loftal, vi hade hört der hemma. Vi hade dock ännu icke hunnit långt söderom staden, innan landskapets fysionomi antog en helt annan pregel och vida öfverträffade våra djerfvaste förhoppningar. Hela skogar af palmer, oranger, citroner och bananer fyllde dalarne; morasen och de lågländtare trakterna voro betäckta af mahogniskogar och trädhöga ormbunkar. Hela naturen hade något gigantiskt, — bergen oändligt höga, dalbottnen genomskurna och fårade af 100—1,000 fots djupa klyftor och

---

* Öfvers. ur *Blackwoods Magazine* af *L.* Författaren är den berömde romanförfattaren.

öfvervexta med den rikaste och mest omväxlande vegetation. Sjelfva himlen hade den djupblåa, glödande färgton, hvilken ger den ett utseende, som om man deröfver hade bredt en skir, guldkantad slöja.

Men detta heta klimat, denna brännande sol, som alstra denna yppiga vegetation, gifva äfven mångahanda obehagliga saker sitt upphof. Giftiga och besvärliga insekter och krälande djur af alla slag samt den härjande feber, som i dessa zoner skördar så talrika offer, göra lågländerna obeboeliga under två tredjedelar af året. Dock finnas vidsträckta nejder, hvilka jemförelsevis äro befriade från dessa landsplågor, — verkliga edens lustgårdar af en sådan gripande skönhet, att det redan är en verklig lust och fröjd att blott få inandas deras luft och låta ögat frossa af deras skönhet. Hjertat hoppar i bröstet af fröjd och själen vidgas vid anblicken af denna feeartade prakt och herrlighet.

Den berömdaste bland dessa så rikt välsignade provinser är Oaxacas dal jemte de begge bergsdistrikterna Mistecca och Zapoteca, hvilka öfvergå alla andra i skönhet. Det var i denna oändliga dal, nära 300 (engelska) mil lång omgifven af Mexikos högsta berg, vi nu befunno oss. Vår minister i Mexikos hufvudstad hade dragit försorg om, att vår vandring genom trakter, hvilka blott sällan besökas af någon resande, skulle underlättas på allt möjligt sätt. Vi hade talrika rekommendationsbref till alkalderna och auktoriteterna i alla byar och städer, hvilka blott sparsamt förekomma här och der i Mexikos sydliga provinser; vi kunde erhålla eskort, då sådant var nödigt, och man var förbunden att lemna oss allt möjligt bistånd under vår resa. Men då hvarken auktoriteterna eller hans excellens ministern kunde inrätta värdshus och härbergen, der sådana icke funnos, så voro vi ofta tvungna att lägra oss i det fria, med himlen till tak öfver oss. Och ett herrligt tak, i sanning, var denna tropiska himmel med sina stjernbilder, aldrig ännu skådade af nordens barn, på hvilken hvarje stjerna tycktes större och mera glänsande tillföljd af den genomskinliga atmosferen. Mars och Saturnus, Venus och Jupiter voro alla försvunna; stora och lilla björnen kunde man ännu se vid horizonten. Långt, långt i fjerran såg man skeppet Argo och den blixtrande Centauren, och, öfverstrålande alla andra, kristendomens sublima sinnebild, det gigantiska sydliga korset i hela dess glans och majestät upprest öfver den dunkelblåa kristallgrunden.

Medan man fästade våra hängmattor vid de lägsta grenarne af ett träd, — ty i denna del af Mexiko är det icke rådligt att sofva på bara marken, om man vill undvika att komma i beröring med ormar och andra kräldjur, — upptände kocken sin eld under en klippa i närheten, och några minuter derefter svängde sig en Iguan (ett slags ödla), som vi under dagens lopp hade skjutit, på spettet. Det var en sällsam anblick att se detta djur, som liknar både en drake och en ödla, vända och svänga sig i eldskenet, och dess afskyvärda utseende hade nog kunnat betaga oss all aptit, om vi icke af erfarenhet vetat, att det icke gifves något välsmakligare än en stekt Iguan. Vi läto oss den väl smaka och slutade vår måltid med en klunk ur romflaskan, för att derpå klättra upp i våra hängmattor. Våra Mexikanare lade sig på marken, med sina sadlar till hufvudgärd, och innan kort hade herrar och tjenare fallit i djup sömn.

Det var ungefär midnattstid, då jag vaknade med en obeskriflig känsla af beklämning, förorsakad af luftens tryckning. Denna luft tycktes icke mer vara egnad att inandas och omslöt oss med en atmosfer af giftiga dunster. Ur dalbottnet höjde sig mörka, qväfvande dunstvågor, den förkroppsligade febern, *vomito prieto*, sjelf under gestalten af en tät dimma. I samma ögonblick jag drog efter andan, sänkte sig ett svart, surrande moln ned på mig, och tusendetals stygn trängde liksom glödande

nålar i hvarje obetäckt del af min kropp. Instinktmässigt utsträckte jag händerna och tillslöt dem åter och sönderkramade genom denna manöver hundradetals ofantliga moskitos, hvilkas surrande nästan hade bedöfvat mig. Luften var bokstafligen uppfylld af en svärm af dessa insekter, och den ångest deras oupphörliga angrepp förorsakade var obeskriflig. Det var en verklig egyptisk landsplåga.

Rowley, hvars hängmatta befann sig ungefär tio alnar från min egen, lät snart höra af sig; jag hörde huru han slog och sparkade omkring sig, huru han fnös och svor. Detta hade under andra förhållanden säkert retat mina skrattmuskler; men nu var saken nästan alltför allvarsam, att man skulle haft lust att skratta. Genom den af moskitosbetten förorsakade svedan och verkningarne af de genomträngande, giftiga dunster, som alltmer tätnade omkring oss, befann jag mig i en verklig feber, än glödande af hetta, än darrande af köld, med tungan fastklibbad vid gommen, blodsprängda ögon och brännande tinningar.

Jag hörde ett tungt fall. Det var Rowley, som hoppade ut ur sin hängmatta. "Fördömdt!" ropade han, "hvar befinna vi oss? Ofvan eller under jord? Voro vi eller äro vi i Mexikanarenas skärseld? Ja, der måste vi befinna oss, och det så säkert som att det finnes ormar i Virginien. Hör hit, Arrieros (mulåsnedrifvare)! Pablo! Matteo!"

I samma ögonblick förnam jag ett skri at ångest och förskräckelse, sådant jag ännu aldrig förut eller efteråt hört det, ett nödrop liksom af en qvinna stadd i högsta nöd och yttersta fara, blott några steg från oss. Jag var inom ett ögonblick på benen och såg två hvitklädda, intagande fruntimmersgestalter störta eller snarare flyga förbi mig, ropande Socorro! Socorro! por Dios! (hjelp! hjelp! för Guds skuld!) med en hjertslitande ton. I hälarne på de flyende hoppade och sprungo med väldiga skutt tre eller fyra dunkla gestalter, som liknade skuggor från en annan verld. Väl sågo de ut som menniskor, men så hemska och förfärliga, så öfvernaturliga och spöklika, att deras plötsliga uppträdande i den mörka dalfördjupningen hade kunnat skaka äfven de starkaste nerver. Rowley och jag stodo några sekunder liksom förlamade af denna hemska företeelse, men ett nytt nödrop återgaf oss vår själsnärvaro. En af flickorna hade antingen slintat eller sjunkit ned af trötthet och låg hjelplös på marken. Den andras hvita drägt hade ett af spökena eller djeflarne, eller hvad de voro, gripit med sina klor, och Rowley störtade med ett rop af förskräckelse fram och måttade ett förfärligt hugg med sin knif mot odjuret. I samma ögonblick hade jag, utan att veta huru, råkat i handgemäng med ett af dessa missfoster. Men kampen var olika. Vi stucko och höggo förgäfves med våra vapen; våra motståndare voro betäckta och skyddade af en hård, borstlik hud, hvilken våra skarpa, spetsiga knifvar endast med möda kunde genomtränga. Dertill kommer, att vi omslötos liksom i ett skrufstäd af långa muskulösa armar, som slutades med händer och naglar, kraftiga och skarpa som örnklor. Jag kände, huru dessa förfärliga klor tryckte sig in i mina skuldror, då odjuret fattade tag i mig och tryckte mig till sig med en omfamning lik björnens, medan dess till hälften menskliga, till hälften djuriska ansigte grinade mot mig och rytande visade mig sina långa, hvassa, hvita tänder, hvilka det skar och sammanslog tätt intill mitt ansigte.

"Gud i himlen! Det här är förskräckligt! Rowley, hjelp mig!"

Men Rowley var, i trotts af sin herkuliska styrka, hjelplös som ett barn i sina förfärliga motståndares famntag. Han befann sig blott några få steg från mig i kamp med två fiender och försökte med öfvermenskliga krafter att göra sig lös från dem, för att kunna upptaga sin knif, som han fällt på marken. Men hvar voro våra mulåsnedrifvare hela tiden? Hade äfven de blifvit anfallna? Hvarföre kommo de

icke till vårt bistånd? — Hela tiden? Man kunde icke kalla det någon tid, ty det varade endast några sekunder, på en terräng af blott några fots vidd, vid det svaga skimret från stjernorna och de glindrande kolen af vår temligen aflägsna eld.

"Hå! det tog!" En stöt, rigtad med förtviflans kraft, genomträngde min motståndares sida! Men jag skulle dyrt få plikta derför. Med ett gällt skri af smärta och raseri tryckte odjuret mig ännu fastare till sin vidriga kropp; dess skarpa klor gräfde sig ännu djupare i mina skullror och upprefvo köttet. Min ångest var förfärlig, mina ögon förmörkades och mitt medvetande började att försvinna. I detsamma hör jag: piff! paff! Två — fyra — en mängd böss- och pistolskott, hvarpå följde ett skallande hurrarop och ett oändligt skratt. Varelsen, som höll mig fast, studsade och vek tillbaka. I samma ögonblick sänkte sig en mörk arm framför mitt ansigte, derpå en blixt, ett ohyggligt skri, och jag föll till jorden, befriad ur min fiendes omfamning. Derefter påminner jag mig ingenting mer. Öfverväldigad af smärta, ansträngning, förskräckelse och de giftiga dunsterna från dalen, förlorade jag medvetandet och afsvimnade.

Då jag uppvaknade ur min dvala, låg jag väl kringtäckt under ett skjul af blad och blommor. Det var ljusan dag; solen sken klar, blommorna doftade så ljuft, brokiga kolibris fladdrade och skimrade i solstrålarne liksom lika många lefvande stycken af färgerna ur ett prisma. Vid min bädd stod en Mexikansk Indian, hvars ansigte var mig fullkomligt fremmande, och bjöd mig i ett kokosnötskal en dryck, som jag girigt nedsväljde. Drycken, en blandning af citronsaft och vatten, uppfriskade mig högeligen, och stödjande mig på armen, hvilket jag endast med möda och icke utan plågor kunde göra, blickade jag omkring mig och såg ett skådespel fullt af lif och rörlighet, som jag icke kunde förklara för mig. Vid sluttningen af den kulle, på hvilken jag hvilade, hade man uppslagit ett slags läger. Ett antal mulåsnor och hästar betade lösa eller förtärde, hvad man samlat åt dem, fasttjudrade vid något träd eller någon buske. Några buro prydliga, beqväma sadlar, andra åter packsadlar, bestämda att mottaga en hel hop packor och kistor, som lågo kringströdda på marken rundtomkring. En mängd bössor och andra vapen hade man ställt mot träden här och der, och tolf eller femton karlar voro sysselsatta på olika sätt, en del fyllande säckar eller fastbindande packningen på mulåsnorna, under det andra lågo i gräset och rökte, och ännu andra stodo omkring elden och kokade något. Icke långt från min bädd befann sig en annan dylik, hvarpå låg en man, insvept i täcken och filtar, med ryggen vänd mot mig, så att jag icke kunde urskilja hans anletsdrag.

"Hvad skall allt detta betyda? Hvar är jag? Hvar är Rowley, hvar våra vägvisare? Hvar äro de allesamman?"

"*Non entiendo*" (jag förstår icke), svarade min bruna munskänk, skakande på hufvudet med ett godmodigt leende.

"*Adònde estamos?*" (Hvar äro vi?)

"*In el valle de Chihuatan, in el gran valle de Oaxaca y Guatemala, diez leguas de Tarifa.*" (I dalen Chihuatan i Oaxacas och Guatemalas stora dalbäcken, tie mil från Tarifa.)

Gestalten på bädden invid min rörde på sig och vände sig långsamt om. Hvem kunde det vara? Ansigtet såg ut som ett rödt stycke kött, besudladt och fläckadt med blod, så att man icke kunde urskilja anletsdragen.

"Hvem är ni? Hvad är ni för en? utropade jag.

"Rowley", ljöd svaret, "Rowley hette jag förr, så vida dessa lurfviga djeflar icke förvandlat mig." — "Ja, förvandlat hafva de dig!" ropade jag med ett vildt skratt. "Milde Gud! har man skalperat honom lefvande eller hvad har man gjort? Detta är icke Rowley!"

Mexikanaren, som räckte den så kalla-

de Rowley något att dricka, öppnade ett slags kappsäck, som låg i närheten, och framdrog en liten spegel, hvilken han höll för mitt ansigte. Då påminte jag mig slutligen, hvad som händt oss, och jag öfvertygade mig, att denna uppsvullna massa af menniskokött bredvid mig verkligen kunde vara min vän Rowley. Jag fann mig sjelf, om möjligt, ännu mera vanställd; ögonen nästan hopsvullna, läppar, näsa och anletsdrag uppsvällda till en oformlig klump och fullkomligt oigenkännliga. Jag ryste ovilkorligt tillbaka af afsky och vämjelse för mitt eget anlete.

Den förskräckliga natten i dalbotten, de förskämda, qväfvande dunsterna, moskiternas rasande angrepp, hvilkas bett jemte den deraf härrörande febern och inflammationen sålunda hade vanställt oss, allt detta återvände för mitt minne. Men flickorna, kampen med odjuren, bestarne, Indianerna eller hvad de voro, — allt detta blef mig ännu en gåta, till hvars lösning jag icke hade någon nyckel. Det var icke någon dröm, så mycket visste jag; min rygg och mina skuldror värkte ännu af de sår, som tillfogats mig af odjurens klor, och jag kände blott, att mina lemmar voro kringlindade med våta förband. Jag anlitade hela min Spanska språkkunskap, för att bedja Indianen förklara saken för mig, då jag plötsligt märkte en stor rörelse i lägret och såg, huru man skockade sig kring några personer, som trädde fram ur ett snår af ormbunkar, och ibland hvilka jag igenkände våra arrieros och tjenare. De kommande hade någonting mellan sig, som de släpade med sig; flera qvinnor, de flesta unga, täcka flickor, med de smärta och smidiga gestalterna höljda i den fladdrande, pittoreska slöjan (rebozo) och manteln (frazada), anförde tåget, ofta skådande bakom sig med ett uttryck af afsky och tillfredsställd hämnd, — alla med sina rosenkransar, hvilkas små kulor snabbt rullade mellan deras fingrar, medan de kysste korset eller tryckte det mot sitt bröst. "*Un zambo muerto! Un zambo muerto!*" (En död Urang-utang) hörde jag dem ropa, då de kommit närmare.

"*Han matado un zambo!*" De hafva dödat en Urang-utang, upprepade min vårdare med synbar glädje.

Nu voro de oss helt nära; flickorna trädde tillbaka, jublande och dansande och korsande sig, under det de ständigt ropade: "En Urang-utang! En död Urang-utang!" Vi varseblefvo nu midt i gruppen, som öppnade sig, en af våra fruktansvärda fiender från föregående natten, liggande utsträckt död på marken. "Gode Gud! hvad är detta?" utropade Rowley och jag på engång. "En djefvul!"

"*Perdonem, vos Sennores. — Un zambo mono; — muy terribles los zambos.*" Förlåt, mina herrar, en präktig Urang-utang, — förskräckliga apor dessa zambos.

"Apor?" skrek jag.

"Apor?" upprepade den arma Rowley, i det han försökte att uppresa sig med tillhjelp af sina händer. "Apor! Markattor! Vid Jupiter! Vi hafva slagits med apor och således af dem blifvit så här illa tilltygade."

Detta förekom honom så löjligt, att han glömde sin förargelse och smärtorna af såren och betten, sjönk tillbaka på sin bädd af pisangblad och filtar och begynte att skratta så godt hans svullna ansigte och tjocka läppar ville tillåta.

Jag hade svårt att öfvertyga mig, att den kropp, som låg framför mig, aldrig hade hyst en mensklig själ inom sig. Det var förödmjukande att betrakta förvandtskapen mellan denna apa och vårt eget slägte. Om man afräknar svansen, hade man ganska väl kunnat taga den för en af våra prairiejägare, insvept i djurhudar. Den liknade fullkomligt en stor, fullvext menniska, och tillochmed ansigtet uttryckte snarare onda menskliga passioner, än djurisk instinkt. Fötter och lår voro såsom hos en muskulös man, benen böjda och föga köttiga, såsom man ofta ser hos Negrerna, armsenorna ut-

stående som tjocka rep, naglarne långa som tigerklor. Intet under att vi besegrades i kampen mot sådana odjur, ty ingen menniska hade kunnat bestå den. Armarne på denna zambo liknade en hoptrasslad repknippa, och händerna voro så hårdt fastknutna i hvarandra, att de förenade krafterna af åtta eller tio Mexikanare och Indianer icke förmådde att skilja dem åt.

Hvad som ännu varit mig dunkelt i vårt nattliga äfventyr, förklarades nu småningom. Vår vägvisare medgaf, att han af okunnighet eller vårdslöshet valt vårt nattläger helt nära till en af dessa förpestade pölar, som äro beryktade i hela provinsen. Kort efter det vi hade insomnat kom en karavan af Mexikanska resande och slog sig ner i vårt grannskap, men på en höjd, der de icke voro utsatta för de giftiga dunsterna och för moskiterna, hvilka så hade plågat Rowley och mig. Under natten anföllos tvenne fruntimmer, hvilka hade aflägsnat sig ett stycke från lägret, af zambos eller stora, menniskolika apor, som stundom påträffas i södra delen af Amerika. De flydde utan att i sin ångest veta hvart och kommo lyckligtvis åt det håll, der vi bivuakerade. Deras nödrop, vårt hojtande och apornas tjut och ohyggliga, skrattlika gnäggande kallade Mexikanarena till vårt bistånd. Aporna vågade icke något förnyadt angrepp; flere af dem sårades, men blott denna blef på valplatsen.

De Mexikanare, med hvilka vi sålunda hade sammanstött, voro Zapoteker, som samlade cochenille och voro ett mycket vänligt och godmodigt folk. Oaktadt alla de omsorger de slösade på oss, tyckte de sig icke kunna göra nog för oss, isynnerhet fruntimren och ibland dem företrädesvis de båda flickorna, hvilka vi hade befriat ur apornas klor. De hade också allt skäl att vara tacksamma derför.

De bevisade oss all möjlig uppmärksamhet, fläktade svalka på oss med palmblad, uppfriskade oss med kylande drycker, förbundo omsorgsfullt våra sår och smorde vårt ansigte och våra händer, som voro helt vanställda och inflammerade af moskitbett, med balsam och safter, som de pressade ur örter, korrt sagdt, vi kunde aldrig önska oss några ömmare och uppmärksammare vårdarinnor. Snart kände vi oss äfven något bättre och kunde resa oss upp och skåda omkring oss, men vi undveko dock omsorgsfullt att kasta en blick på hvarandras ansigten, ty vi kunde icke uthärda det obehagliga intryck vårt uppsvullna, blodiga, vidriga utseende gjorde på oss. Från höjden, der vi befunno oss, kunde vi fullkomligt öfverskåda moraset i dalbotten, der vi råkat ut för vårt missöde. Det låg der, ångande som en ofantlig kittel, — sådana oändliga dimmor uppstego derur. Till venster såg man klippor och bergväggar uppskjutande ur ett bottenlöst djup och liksom simmande på dimhafvet. Gamar och andra roffåglar kretsade under hesa skrän kring den djupa pölen, eller slogo sig ner i toppen af de smärta, resliga palmerna, hvilka liknade ofantliga parasoller eller taket på kinesiska lusthus. Ur sjelfva moraset hörde man bölandet, sorlet och plaskandet af alligatorer, bullgrodor och otaliga andra vederstyggliga djur, som det herbergerade i sitt sköte.

Luften var ovanligt qvalmig och tryckande, och alltemellanåt hörde man en dof åska på afstånd. Vi hörde, huru Mexikanarne rådslogo om att fortsätta resan, för hvilken dock vårt eländiga tillstånd stod i vägen. Efter hvad vi kunde sluta till af deras tal, skulle de endast ogerna hafva lemnat oss qvar i denna farliga trakt, i vårt hjelplösa tillstånd och med opålitliga, osäkra vägvisare och tjenare. Dock tycktes vigtiga skäl att fortsätta resan förefinnas, ty snart kommo de äldsta af Mexikanarne, hvilka tycktes anföra karavanen, till oss och frågade, huru vi befunno oss och om vi kände oss starka nog att begifva oss å väg, i det de tillade, att många tecken i luften och på marken läto befara en annalkande orkan, och att den närmaste

menniskoboning eller tillflyktsort befunne sig på flere mils afstånd härifrån. Vi kände oss väl matta och hungriga, men tillkännagåfvo, att vi inom en half timme skulle vara färdiga att bryta upp, och bådo våra tjenare skaffa oss något att äta. Våra nya vänner förekommo dem och bragte oss ett stort stycke af en stekt Iguan med bananer, och kaffe i kokosnötskal, hvilket vi läto oss väl smaka. Under tiden voro våra vägvisare och Zapotekerna ifrigt sysselsatta med att sadla och lasta våra mulåsnor och laga allt i ordning till uppbrott.

Vi hade knappt börjat vår måltid, innan vi sågo en man rusa ned från spetsen af höjden med en qvist i hvardera handen. I samma ögonblick de öfriga varseblefvo honom, lemnade de allt annat åsido och hastade emot honom.

"*Siete horas!* Sju timmar, icke mer!" ropade mannen.

"Icke mer än sju timmar!" upprepade Zapotekerna, utom sig af förskräckelse och oro. "*La Santissima nos guarde!*" Må den heliga jungfrun beskydda oss! Inom mindre än tio kunna vi icke hinna fram till byn.

"Hvad skall allt detta betyda?" frågade jag Rowley.

"Hvad vet jag — troligen ett af deras Indianska gyckelspel, tänker jag, för att göra sig vigtiga."

"*Que es esto?* Hvad är å färde?" frågade jag vårdslöst.

"Hvad är å färde?" upprepade en gammal Zapotek med långt, lockigt grått hår under sin sombrero (halmhatt) och ett skrynkligt men finbildadt ansigte. "Jo, inom sju timmar bryter orkanen lös."

"Låt oss skynda i den heliga jungfruns namn!" utropade ett dussin Zapoteker, i det de höllo två gröna qvistar framför våra ögon.

"Hvad betyda dessa qvistar?"

"De äro brutna från Stormträdet, som tillkännagifver när ett oväder nalkas", ljöd svaret.

Män och qvinnor sprungo om hvarandra, med bäfvan och förvirring målade i sina anleten, under ropet: "*Vamos, paso redoblado!* Låtom oss bryta upp med fördubblad skyndsamhet!" och kastade sig upp på sina halfsadlade mulåsnor. Innan Rowley och jag hunnit besinna oss, ryckte man oss från vårt kaffe och vår Iguanstek och lyftade oss i sadeln. En sådan feberaktig oro och förtviflad brådska har jag aldrig förr sett. Platsen, der vi varit lägrade, företedde ett oredigt virrvarr af män och qvinnor, hästar och mulåsnor, af sorl, skrik, uppmaningar, knuffningar och gnäggningar, men med all denna oreda gick icke någon tid förlorad, så att vi inom mindre än tre minuter efter första tecknet till uppbrott redan galopperade framåt öfver stockar och stenar, i en lång, oregelbunden, vildt framåtjagande rad.

Den spänning och oro, hvari vi befunno oss, och den hejdlösa ridten tycktes döfva våra plågor, eller åtminstone komma oss att glömma dem, och snart tänkte vi knappt mera på febern eller moskitbetten. Det var en ridt, som gällde död eller lif, och våra hästar ansträngde sig till det yttersta, liksom om de hade anat huru mycket som berodde af deras snabbhet.

Under den allmänna förvirringen och förskräckelsen hade man gifvit oss hästar i stället för våra mulåsnor, och präktiga kräk voro de. Jag tviflar på att ens någon Virginier hade kunnat rida dem trötta, och det vill säga nog mycket. Man såg icke tecken till ansträngning i deras rörelser, — det tycktes vara dem en lek att öfvervinna vägens mångfaldiga svårigheter. Öfver kullar och dalar, öfver kärr och klyftor alltid samma säkra steg, än klättrande uppför branterna som kattor, än hasande sig ner utför de sluttande klipporna och med beundransvärd kraft sättande af i fyrsprång, såsnart marken var gynnsam, och allt detta med en sådan otvungen lätthet, att vi knappt märkte någon skakning. Vi

hade kunnat sitta lika beqvämt i den rymliga Spanska sadeln som i en länstol, om icke så många hinder legat i vår väg, som var öfversådd med kullfallna trän och nedramlade klippstycken. Vi voro tvungne att ständigt draga in tygeln och böja oss, för att undvika de väldiga parasitvexter, som öfverallt hängde öfver vägen och ofta voro försedda med armslånga taggar, som sutto fästade vid stammarne, likt långa, bruna bajonetter; och den oförsigtige, som i full fart skulle hafva rusat emot dem, hade säkert blifvit spetsad på dem och gått en oundviklig död till mötes. Det oaktadt jagade vi framåt på äkta Indianskt vis, följande våra båda anförare, hvilka öppnade tåget, mödosamt banande oss väg genom busksnår, der en vildkatt blott med svårighet hade kunnat krypa fram, och slingrande oss i tusende bugter emellan Mangrove-trän, Mimosor, trädlika ormbunkar och cacteer, väl tjugu fot höga och försedda med långa, hotande taggar. Endast tidtals tillstadde terrängens gynnsammare beskaffenhet en öfverblick öfver hela vår marschkolonn. Det var en pittoresk anblick, som då öppnade sig för vår blick: anförarne i spetsen som pionierer, försigtigt och oroligt spejande omkring åt alla sidor, liksom soldater, hvilka frukta ett bakhåll; qvinnfolkets täcka, smidiga gestalter, böjande sig öfver sina hästars halsar med det hos Mexikanskan medfödda behag och mången gång lemnande efter sig stycken af sina mantiljer och slöjor, som fastnat vid qvistarne och taggarne i den labyrint, hvilken vi bjödo till att genomtränga. Men här var ingen tid till artistiska betraktelser, ty vi pådrefvos beständigt af Mexikanernas ångestfulla uppmaningar." *Vamos! por dios vamos!* Skynda, för Guds skull skynda! ropade de hvarje gång de märkte det ringaste tecken till afmattning, och vid dessa ord rusade våra hästar åter åstad med förnyad kraft och snabbhet, liksom om de hade förstått deras mening.

Sålunda bar det af öfver slätter och höjder, genom dalar och kärr. Den dal man benämner Oaxaca förtjenar namnet dal med samma skäl, som man kan kalla Alleghany-bergen för en rad af kullar; i Förenta Staterna kalla vi dem bergsryggar. Här i denna dal resa sig höjder till väl 2,000 fot öfver dalbotten och 4 till 5,000 fot öfver hafvet: men dessa försvinna till en obetydlighet — ja man kan säga, till slätter, i jemförelse med de gigantiska bergsryggar, hvilka omfatta dalen på alla sidor liksom i en ram. Och hvilken glänsande ram bilda icke dessa kolossala berg i sin skiftande mångfald af olika former och färger! Här glänsa de som smält guld, der som dunkel brons; lägst ned vid foten äro de betäckta med de mångfaldigaste färgskiftningar af grönt, skarlakan, purpur, violett, ljusgult, himmelsblått och bländande hvitt från tusendetals Paulinier, rankvexter och andra blommande vexter, ur hvilka den skyhöga palmen reser sitt hufvud väl 100 fot högt och hviftar sin grönskande krona, lik en turbanbeprydd sultan, öfver den yppiga blomster- och vext-verlden. Härefter följa mahogni- och chicozapotes-träden och i klyftorna och bergsskrefvorna den kandelaberlika cactusen, och ännu högre upp utbreder den ständigt grönskande eken sin månggreniga krona. Här täfla blommor, vexter, trän och luft med hvarandra i ständig omvexling.

I fem timmars tid hade vi suttit i sadeln och redan vexlat zoner visst trettio gånger, än ifrån den kalla till den tempererade och derpå till den varma och den heta, "*tierra muy caliente*". Vi befunno oss just nu i den sistnämnda, drypande af svett och halfstekta af den förfärliga hettan. En ny verld af vexter och djur omgaf oss nu. Storax, Mangrover och ormbunkar voro här höga som våra högsta furor, och de vanliga skogsträden uppnådde en höjd, som kunde mäta sig med våra kyrktorn.

Snåren rundtomkring voro uppfyllda af otaliga svarta tigrar, och vi sågo dessa fega, lömska smygande djur i dussintal, samt

Iguaner af 3 fots längd, ekorrar dubbelt så stora som vanligt, pantrar, vildsvin, schakaler, apor och markattor af alla slag och gestalter, som knöto näfven och grinade ned mot oss från hvarje gren. Men hvad är det väl, som framskymtar derborta och med sin hvithet så bjert sticker af mot den mörkblåa himmeln och de bronsfärgade klipporna? En stad — Quidricovi kallar man den.

Vi hade nu ridit åtminstone 16 (engelska) mil och trodde oss redan hafva sluppit den orkan och det störtregn, som så hade uppskrämt våra Zapoteker. Rowley, som brummande och pustande red sin väg fram, började redan tycka, att det numera icke kunde vara så farligt att låta våra hästar i några minuter frusta ut och hemta andan. Det eviga klättrandet och den ständiga nödvändigheten att än sakta, än påskynda ridten — en oundviklig följd af vägens eller rättare sagdt stigens beskaffenhet, — blef slutligen ytterst tröttsamt för både menniskor och djur. Något samspråk kunde icke komma i fråga under sådana omständigheter. Vi hade fullt göra med att akta oss att bryta nacken eller att få våra tänder inslagna, medan vi slingrade oss mellan trånga klyftor, genom snår och buskar, öfver klippstycken och trädstubbar, mellan mimosor och trädstammar, förenade med hvarandra genom ett hoptrassladt nät af alla möjliga slingervexter med och utan taggar, hvilket allt skulle tagit sig mycket väl ut och gjort effekt på en tafla, men i verkligheten var förbåldt opoetiskt.

"Vamos, por la santissima madre, vamos!" ljöd det ånyo, och detta rop upprepades af Mexikanerna med en gäll, genomträngande ton, som sönderslet våra öron och förskräckte hästarne, hvilka dervid påskyndade sina steg. Hurra! Framåt! framåt! öfver stockar och stenar, genom taggiga busksnår, som refvo och skrapade oss och söndersleto våra kläder. Om det ännu länge fortgår såhär, så komma vi snart att visa oss i paradisisk oskuldsdrägt. Detta är ju en verklig kapplöpning! I spetsen de båda ledarena af tåget, bugande, vinkande, böjande sig än åt ena, än åt andra sidan, likt ett par mandariner eller Kinesiska afgudabilder; efter dem en Zapotek med sin pittoreska mantel, derpå fruntimren och slutligen de öfriga Zapotekerna. Här kom hvarken rang eller artigheter i fråga, och Rowley och jag, som varit något senfärdiga, anförde nu eftertruppen.

"Vamos, por la santissima! Las aguas! Las aguas!" Störtregnet! ropade på engång tjugu röster. "Fördömda narrar, kan ni då icke tiga med ert eviga *Vamos?* Det kan ju omöjligen vara mer än två mil till nästa nybygge eller till byn, om hvilken ni talat, och himlens utseende är ju icke mer så hotande. Visst är det qvalmigt, men det härrör sig ju af ångorna från det fördömda moraset, i hvars närhet vi just nu måste befinna oss, ty man kan ju höra alligatorernas och bullgrodornas skrän helt tydligt. Der hafva vi dem ju, dessa älskvärda kräk; ett par af dem gapa redan på oss och framsträcka sina täcka hufvuden och fina nosar ur dyn och gyttjan." Grannskapet är väl icke det angenämaste, men lyckligtvis är stigen fast och säker och omsorgsfullt anlagd, synbarligen af Indianskt arbetsfolk, ty ingen annan än en Indian kan härda ut att arbeta och lefva i en sådan förpestad luft och hetta. Gud vare lof! äntligen hafva vi det bakom oss! Åter befinna vi oss på fast botten i skogen, midt ibland de eviga palmernas och mahogniträdens herrliga enformighet. Men se dit!

Ett nytt, praktfullt landskap öppnade sig plötsligt för våra blickar och tycktes liksom sväfva i den genomskinliga luften. På alla sidor berg, till venster om oss höljda i skuggan, till höger likt jettehöga ljusgestalter resande sig i en skönhet och prakt, som förekom öfvernaturlig, och hvarje träd, hvarje gren glänste med sin egendomliga, friska, herrliga färg.

Framför oss låg dalen i sin sydländska

yppighet och skönhet -- en enda blomstersäng ända upp till palmernas högsta kronor, af hvilka några reste sig till en höjd af 150 till 180 fot. Tusende, — nej millioner Convolvler, Paulinier, Bignonier och Dendrobier klängde och klättrade från ormbunkarne till trädstammarne, från stammarne till grenarne och upp till de högsta topparne och nedhängde derifrån i behagliga festoner, slingrande sig kring Mangroveträden och granitklipporna. Det var som en förtrollad verld hade fullat sig upp för våra ögon, då vi utträdde ur skogens dunkel och den herrliga dalen i sin bländande belysning och sin glödande färgton plötsligt slog vår blick med häpnad och beundran.

"*Misericordia, misericordia! Audi nos peccadores! Misericordia! Las aguas!* Förbarmande! Hör oss arme syndare! Förbarmande! Orkanen!" ropade och bådo alla Mexikanarne med en ton af fasa och förtviflan. Vi blickade omkring oss. Hvad var å färde? — Vi sågo — ingenting. Intet annat, än ett uppstigande litet moln öfver de båda berg, hvilka likt tvenne väldiga klippuddar omfattade dalen. "Hvad står på? Hvilken fara hotar oss då?" Ett dussin röster svarade oss på engång. —

"*Por la Santa Virgen!* Vid den heliga jungfrun! Skynda, skynda! Här är icke tid att tala! Vi hafva ännu två timmars väg framför oss och inom en kommer ovädret!"

Och åter begynte de med sin ångestfulla, hjertskärande chör: "*Misericordia! Audi nos peccadores!*" och — "*Santissima Virgen! Todos Santos y angeles!*" alla helgon och englar!

"Är då folket rent af från sina sinnen?" smågrälade Rowley; "och om nu regnet också hinner oss, så lär det väl icke uppsluka oss heller. Icke behöfver man vara så förfasligt fin, att man icke kan tåla vid en dusch, om den än vore något grundligare än vanligt. Är ni då af socker eller salt, efter ni är så rädda om ert skinn? Nog har jag mången gång blifvit rätt dugtigt genomblött i våra Förenta Stater, utan att jag derföre har smultit, och jag skall säga er, att våra störtregn också icke äro någon barnlek."

Ännu engång blickade vi omkring oss och häpnade öfver den snabba förändring himlen inom få ögonblick undergått. Firmamentets djupblåa, guldglänsande genomskinlighet hade försvunnit och efterträdts af en dyster, metallglänsande gråhet. Sjelfva luftens beskaffenhet hade blifvit annorlunda; den var hvarken varm eller kall, men den kändes icke mera elastisk och mjuk, utan tung och tryckande. Vi sågo huru det dunkla molnet småningom höjde sig alltmer öfver bergen och utbredde sig, tills det sväfvade öfver dalen som en ofantlig nattlapp, med vingspetsarne hvilande på de berg, hvilka på båda sidorna begränsade dalen. Till höger sågo vi murarne och taken af Quidricovi alldeles i vår närhet.

"Hvarföre begifva vi oss icke till staden", ropade jag till tågets ledare, "vi kunna ju icke mer vara långt aflägsna derifrån?"

"Mer än fem timmars väg", svarade de, runkande på hufvudet och oroligt blickande på molnet, som allt dunklare och hotfullare uttänjde sig och tillsvällde. Det liknade nu ett fruktansvärdt odjur eller den fabelaktiga Kraken, som med sina ofantliga polypklor släpade sig framåt, kastande sin hemska skugga vida omkring berg och dal, skog och klyfta och höljande dem i natt och dimma. Till höger och bakom oss voro bergen ännu purprade och förgylda af solens strålar, men till venster och framför oss var allt svart som grafven. Med en enda blick kunde vi se den djupaste natt och den mest leende dag mötas utan att försmälta i hvarandra. Det var en af oss ännu aldrig förr skådad, olycksbådande anblick!

Olycksbådande — ja! Sjelfva djurverlden tycktes, liksom vi sjelfva, ana detta. De pladdrande papegojorna, de skuttande

beskäftiga, snattrande aporna, alla foglar och djur flögo och sprungo skriande och klagande, liksom om de sökt skydd för en öfverhängande fara. Tillochmed våra hästar begynte att darra och flåsa och ville icke framåt, utan skyggade åt sidan och stegrade sig fnysande; hela djurverlden var i rörelse liksom gripen af en omotståndlig förfäran. Skogen hvimlade bokstafligen af lefvande varelser. Hvarifrån kommo de alla? På alla kanter hördes de vilda djurens tjut och fnysande, foglarnes klagorop och ängsliga qvitter. Gamar och falkar, hvilka ännu några minuter förut hade kretsat högt upp i skyn, ilade nu med korta, osäkra vingslag under mahognyträdens grenar; hvarje lifägande väsen skyndar, springer, kryper, flyr — apor och tigrar, foglar och krälande djur.

Vamos, por la Santissima! Bort, bort! Annars äro vi alla förlorade!

Och vi redo, vi störtade framåt — hvarken klippblock eller trädstubbar, hvarken taggiga buskar eller snår kunna uppbålla vår vilda jagt. Sålunda går det framåt i hejdlöst galopp, än klättrande uppför, än handlöst rusande utför, med förtviflad fart flyende en fara, hvars natur icke är oss rätt klar, men hvilken vi ana måste vara stor och ovanlig. Det är en fruktansvärd, fasaväckande fiende, detta dunkla moln, som nalkas alltmer och sväller till allt större och mörkare. Ännu en gång träffar oss, i det vi skåda tillbaka, den blodröda solens sista stråle, för att i nästa ögonblick försvinna bakom det väldiga molnets blytunga fåll. Framåt ila vi städse. Skaror af tigrar och apor, stora och små, ekorrar och schakaler närma sig för att söka skydd, och rusa tjutande tillbaka i skogen, då de icke kunna finna något sådant. Icke en vindfläkt rör sig, men hela naturen, örter, trän, menniskor och djur tyckas darra och bäfva af förskräckelse. Våra hästar frusta och bada i svett, under det de jaga framåt med vidöppna näsborrar och gnistrande ögon, darrande i alla lemmar och halfdöda af ångest; deras språng och skutt likna mera en jagad tigers än hästens.

Våra följeslagares utrop och böner fortfara utan uppehåll, än hviskande, än suckande och stönande i alla möjliga tonarter; den högsta fasas askgråa färg målade sig på hvarje anlete. Några ögonblick herrskade en dödstystnad, ett onaturligt lugn rundtomkring oss: det var som hölle alla elementer andan, för att samla sina krafter till ett förfärligt utbrott. Derpå hörde man en dåf, veklagande ton, som tycktes tränga sig fram djupt ur jordens inelfvor. Varningen var betydelsefull!

"Halt! halt!" ropade vi åt tågets ledare; "halt! låt oss söka skydd mot stormen."

"Bort! bort! För himmelens skull, eljest äro vi utan räddning förlorade!" ljöd svaret.

Himlen vare tack! Stigen blir bredare — vi komma till en sluttning — skogen är bakom oss! Hade orkanen brutit lös sålänge vi befunno oss i skogen, hade de fallande träna och grenarne sönderkrossat oss. Vi äro nära en mellan klippor inträngd trång däld.

"Fort! fort!" ropa Mexikanarne. "*Madre de Dios! Dios! Dios!* Bistå oss, helga Guds moder!"

Och väl hade de skäl att åkalla Gud under detta fasans ögonblick. Jättemolnet öppnade sitt gap och utspydde eldtungor, — spöklika, hvita lågor, som sällsamt och hemskt stucko af mot den täta, mörka bakgrunden. På dem följde ett dunderslag, för hvilket jorden bäfvade, derpå en paus, under hvilken man ej hörde annat än våra hästars flåsande, hvilka trängde sig fram genom hålvägen och klättrade uppför en brant sluttning. Åter öppnade sig molnet, och åter flammade allt omkring oss i ljusan låga. Ännu en gång en knall, och stormen bröt lös med all sin kraft och raseri, liksom om den våldsamt sprängt sitt fängsels dörrar, och nedslog och spillrade och strödde som agnar omkring i luften allt, hvad den mötte på sin väg. Skogens trän bäf-

vade och svigtade först ett ögonblick, liksom försökte de att sätta sig emot dess raseri, men förgäfves; snart lågo oöfverskådliga sträckor af den kraftigaste, herrligaste urskog afmejade med ett förfärligt brak, likt dånet af tusende kanoner, — grenarne i spillror, rötterna uppryckta ur jorden. Det var icke längre en skog, — det var ett kaos, en ocean af qvistar och stubbar, hvilka kringvräktes såsom böljorna på ett stormupprördt haf, eller slungades i luften som halmstrån. Grenar, blad och stoft förmörkade luften.

"Gud vare oss nådig! Rowley! Hvar är du?" Intet svar.

"Hvad har det blifvit af dem!?"

Ännu en vindstöt, ursinnigare än den första. Kunna bergen stå emot den utan att svigta i sina grundvalar? Skola de icke störta öfverända? Ja, vid den Allsmäktige, det sker! Jorden bäfvar, berget under våra fötter vacklar och gifver efter, luften blir tjock och qväfvande — full af stoft, salpeter och svafvel. Vi kunna knappt hålla oss uppe. Allt är höljdt i den djupaste natt. Vi se ingenting och höra endast orkanens rytande och thordönets rullande och braket af störtande trän och splittrade grenar.

Plötsligt upphör stormen och allt blir lugnt; men så nästan ögonblickligt, att förändringen blir hemsk och onaturlig. Intet ljud höres, utom bruset och dånet af de fallande träden. Det är ett plötsligt stillestånd midt under den hetaste drabbningen, då kanondundret och gevärens smattrande upphör för ett ögonblick, och man endast förnimmer de sårades jemmer och de döendes suckar och rosslande.

Man hör ett pistolskott, derpå ännu ett — ett tredje — hundrade — tusende! Det är störtregnet, *las aguas!* skotten äro regndroppar, — men hvilka droppar! hvarje så stor som ett hönsägg. De träffa med kraften af hagel — bedöfvande, bländande. Snart urskiljer man icke mer några droppar; himlen har öppnat sina slussportar; det är icke mera ett regn, icke en flod, — det är en sjö, ett vattenfall, ett Niagara, som håller ned öfver oss!

Den kulle, på hvilken jag står, undergräfves af vattnet, gifver efter och viker undan mina fötter; inom tio sekunder är jag åter i hålvägen, som blifvit förvandlad till en brusande ström; min häst är försvunnen, jag vet icke hvart. Den enda jag upptäcker är Rowley, liksom jag utan häst och kämpande mot strömmen, som redan når oss till bröstet och rycker med sig väldiga trädgrenar och hela trän, hvilka hvarje ögonblick hota att vräka i kull oss eller slunga oss mot klipporna. Vi värja oss dock mot denna öfverhängande fara, Gud allena vet huru, och anstränga alla våra krafter att kunna kämpa mot den rasande strömmen och uppnå randen af hålvägen; dock, om det äfven skulle lyckas oss, är den ju så brant, att vi icke utan hjelp förmådde att klättra uppför den. Och hvarifrån skall hjelpen väl komma? Af Mexikanarne se och höra vi intet; de hafva väl alla redan drunknat eller krossats. De befunno sig högre upp på sluttningen än vi, och hafva väl derföre med desto större kraft blifvit bortsköljda af strömmen, som ryckt dem med sig.

Icke heller vi få vänta ett bättre öde. Uttröttade af vår ridt, utmattade af febern och den förflutna nattens lidanden, befunno vi oss i ett tillstånd, som gjorde en längre fortsatt kamp mot de rasande elementerna omöjlig för oss. För hvarje steg vi vinna, förlora vi två. Vattnet stiger, det når oss redan till armarne. Det är förgäfves att längre spjerna emot. Vårt öde är afgjordt.

"Rowley, allt är förbi — låt oss dö som män. Gud vare vår själ nådig!"

Rowley befann sig några steg högre upp än jag. Han svarade icke, utan blickade på mig med ett lugnt, kallt, sorgligt småleende; derpå upphörde han med sina ansträngningar att kämpa mot strömmen och uppnå bergsluttningen, korsade armarne öfver bröstet och blickade omkring, lik-

som ville han ännu säga ett sista lefväl åt verlden. Strömmen ryckte honom snart ned till mig, då i detsamma ett vildt hurra trängde fram öfver hans läppar, och han ånyo började kämpa mot böljan och med all sin återstående kraft söka att få fotfäste i den ojemna, slippriga flodbotten.

"Tenga! Tenga! Grip fast!" ropade flere röster, hvilka tycktes komma liksom ur luften, och i samma ögonblick hvinade någonting omkring mina öron och gaf mig ett dugtigt slag i ansigtet. Med en drunknandes förtviflan grep jag instinktmässigt efter den till oss kastade lasso'n; Rowley, som var mig helt nära, lyckades äfven få fatt på den. Man började kraftigt att hala in den, och med dess tillhjelp nådde vi ändtligen fast botten och började klättra uppför den branta, slippriga klippväggen, som erbjöd blott ringa fotfäste. Gifve Gud att lasso'n må vara stark, ty den måste bära en tung börda; Rowley väger sina två centner, och äfven jag är icke någon fjäder. På några ställen af vår halsbrytande väg äro klipporna så tvärbranta och släta som en mur, så att vi nödgas hänga oss med hela vår tyngd på lasson, som tänjde sig alltmer, med ett eget olycksbådande ljud, och blef allt tunnare. Blott ett par sammanflätade remmar af oxhud skilja oss från en säker död mot de skarpa klippkanterna eller i de skummande vågorna under våra fötter. Men lasso'n håller, och snart är den värsta faran förbi; vi fatta säkert fotfäste på en framskjutande klippspets eller en trädrot; ännu ett tag öfver den skrofliga granitytan, så ett annat, ett språng, en slutlig häftig ryckning och — hurra! man griper oss under armarne, drager upp oss, ställer oss på våra fötter, men vi sjunka utmattade till jorden, omgifna af Zapotekerna, qvinnorna, anförarne, och mulåsnedrifvarne med sina djur, hvilka alla funnit skydd mot det rasande ovädret i ett slags grotta.

Blickande nedåt härifrån, hade de upptäckt Rowley och mig, kämpande om våra lif mot strömmen, och sålunda kunde de komma till vårt bistånd och rädda oss, genom att sammanknyta flera lassos. Om hjelpen ännu hade kommit tids nog, var tvifvelaktigt. Allt lif tycktes hafva flytt vår lekamen efter allt hvad vi utstått; vi förmådde icke röra ett finger och lågo der hjelplösa och orörliga på marken, med en otydlig, skimrande synförmåga, som icke var tillräcklig att bibringa oss något fullt medvetande, af hvad som föregick omkring oss. Trötthet, feber, det kalla vattenbadet efter den yttersta upphettning, de lidanden af alla slag vi under loppet af tjugufyra timmar hade utstått, hade helt och hållet beröfvat oss våra krafter och försatt oss i ett slags afdomning. Ovädret drog innan kort vidare, lemnande efter sig ett bredt spår af sin förhärjande framfart. Mexikanarne fortsatte åter sin väg, med undantag af tre eller fyra, hvilka qvarstannade hos oss jemte våra vägvisare och tjenare. Byn, dit vi nu skulle sträfva, var blott en timmes väg aflägsen, men vi voro ur stånd att tillryggalägga detta korta afstånd. De godhjertade Zapotekerna gåfvo oss stärkande medel, afklädde oss våra drypande, sönderrifna kläder och insvepte oss i filtar och täcken. Vi föllo i en djup sömn, som varade hela aftonen och större delen af natten och så stärkte oss, att vi kunde bryta upp en timme innan morgonen grydde, men endast långsamt och med stor smärta i våra sönderslagna, ömmande lemmar vid hvarje stöt eller ovarsam rörelse af våra mulor, på hvilka vi mer hängde än sutto.

Vår väg förde öfver höjder och dalar, än stigande, än fallande. Vi nådde snart gränsen för den föregående dagens förödelser, och höllo efter ungefär en timmes ridt på ryggen af en brant bergskam, vid hvars fot det förlofvade landet, de efterlängtade kojorna enligt våra vägvisares försäkran skulle ligga.

Under det mulåsnedrifvarne synade remtygen på sina djur och fästade packningen stadigare innan vi skulle begynna nedsti-

gandet, sutto Rowley och jag, insvepta i vida Mexikanska mantlar, på våra mulor och blickade mot morgonstjernan, som långsamt sjönk ner mot horizonten och blef allt blekare och mattare. Plötsligt ljusnade himlen i öster, och en glänsande ljusstråle färgade bergens spetsar i vester; en ljuspunkt, icke större än en stjerna, och dock icke någon, skimrande med ett rosenfärgadt sken. Derpå tedde sig en annan dylik ljusfläck, helt nära till den första, som snart blef till en flammande eldtunga, hvilken sänkte sig öfver de snöbetäckta bergens silfverglänsande toppar. Medan vi sålunda försjunkna i beundran blickade ditåt, öfvergjötos fem, tio, tjugu bergstoppar med samma rosenskimrande glöd, och snart liknade de flammande banér, som vajade på firmamentet, fållade med guld och gnistor, flygande som meteorer från en bergsspets till en annan och tändande dem alla likt vårdkasar. Knappt fem minuter hade förgått, sedan de fjerran bergen hade visat sig för våra blickar som höga, spöklika gestalter, hvilkas silfverglänsande mantlar tycktes besådda med stjernor, och nu — nu liknade hela bergskedjan en rad af glödande vulkaner, som skjöto upp ur den natt, hvilken ännu betäckte deras sidor och grundvalar, liksom synbara, underfulla vittnen på Dens allmagt, som utsade orden: "Varde ljus!"

Och det vardt ljus!

På höjderna var öfverallt ljus dag, flammande solsken. Här och der bröto ljusstrålarne sig ban till klyftor och skrefvor i bergen, och då uppstod der en underbar konflikt. Mörkrets skuggor tycktes få lif och röra sig och brottas med de skinande strålarne, som störtade in i deras slutna massor, fördrefvo dem från de skogbekransade höjderna och sönderrefvo och skingrade dem som spindelväf, så att steg för steg först Tamarindernas och Chicozapoternas djupa indigoblå upprullade sig för ögat, derpå sockerrörets saftiga grönska, lägre ner Nopalens mörka grönska, orange- och citron-lundarnes hvita, gröna, guldgula och ljusgula färgskiftningar, och slutligen lägst ner de ståtliga solfjäderpalmerna, dadelpalmerna och bananerna; allt gnistrande af millioner daggdroppar, hvilka hängde deröfver som en slöja, öfverströdd med diamanter och rubiner. Och allt ännu låg närmaste dal höljd i mörker.

Vi sutto stilla och orörliga, med blicken fästad på denna förtrollande tafla.

Nu steg solen högre, och en flod af ljus gjöt sig öfver hela dalen, som låg några hundrade fot under våra fötter, — en paradisisk trädgård, sådan en nordbos fantasi icke kan måla sig den, — en trädgård uppfylld af sockerrör, bomullsbuskar, fogelträn, blandade med granater, smultronträn och lundar af oranger, fikon, citronträn, i sitt slag jättar, resande sig till en vida större höjd, än eken i Förenta Staterna; hvarje träd ett helt orangeri för sig, en blomsterpyramid, höljd med blommor ända ut på de yttersta qvistarne. Allt var ljus, friskhet och skönhet; hvarje föremål tycktes spritta af glädje i den gyllene atmosferen. Det var ett jordiskt paradis, nyss utgånget ur Skaparens hand: vid första ögonblicket förmådde vi icke upptäcka något spår af menniskans närvaro. Dock snart varsnade vi byn vid våra fötter, de små stenkojorna öfverhöljda med blomster och gömda bakom träden, så att man knappt kunde urskilja en liten rand af taket eller väggarne. Tillochmed kyrkan låg undangömd i en krans af pomeransträn, och Lianer och storblommiga vindor klättrade och svajade omkring det smäckra korset på det fyrkantiga, hvita tornet.

Medan vi blickade ditåt, viste sig första tecknet till lif i byn. Ett ljusblått rökmoln ringlade sig rakt upp i den stilla luften ifrån någon hemmets härd, och morgonklockan kallade till andakt. Våra Mexikanare nedföllo på sina knän, korsade sig och bådo sitt Ave Maria. Vi blottade våra hufvun och framhviskade en innerlig tacksägelse till Gud, som bistått oss i farans stund och uppenbarat sig för oss

i sina herrliga verk. Mexikanarne uppstego.

"*Vamos! Sennores!*" sade en af dem och lade sin hand på min mulåsnas tygel. "Till byn, till frukost!"

Vi redo långsamt ned i dalen.

Entusiasmen och bildningen.

Vi hoppas ingen anser det vara hvarken alltför djerft eller alltför nitiskt, om vi yttra några ord till svar på en hel bok, som redan flera månaders tid befunnit sig i allmänhetens händer; isynnerhet som vi längesedan anmält boken och refererat dess innehåll, såvidt det utgör en replik mot våra tidigare anmärkningar i ämnet.

Bladets läsare torde erinra sig, att i senaste Novemberhäfte dessa anmärkningar gjordes hufvudsakligen mot ett yttrande: "Entusiasmen är ofta en täckmantel för råhet och brist på verklig bildning" — hvilket förekommer i ett från trycket utgifvet tal af Universitetets n. v. rektor.

Yttrandet angick specielt "fennomanerna", ännu oafgjordt, hvem och hvilka talaren, professor Arppe, under detta namn ville hafva vederbörligen förmanade. Vi upptogo detsamma till skärskådande, emedan det från annat håll åberopades i samma mening som mullvaden säger: "Siehst du Pferd, der Löwe denkt wie wir!"

Professor Arppe har i sin utgifna skrift: *Ett litet ord i stora frågor*, förklarat yttrandet derhän, att i detsamma endast är fråga om en låtsad entusiasm.

Skulle vi kunnat ana till en sådan mening i anförda yttrande, kan det väl tagas för afgjordt, att vi icke skulle haft det minsta att mot detsamma anmärka. Skulle Hr A. behagat uttryckligen säga: I, som ifren för Finskt språk och Finsk nationalitet, må er entusiasm vexa i styrka, så att I icke skyn någon uppoffring, icke ryggen tillbaka för några mötande hinder! Men I, som endast låten en sådan entusiasm påskina, tron ej, att den falska stämpel, I gifven era ord och handlingar, icke förr eller senare skall för sådan igenkännas, och den råhet och brist på bildning, som ofta skyles af en sådan täckmantel komma i dagen! — skulle han så ungefärligen yttrat sig, kan det väl tagas för lika afgjordt, att, om vi citerat orden, det skulle hafva skett endast under erkännande af deras obestridliga sanning.

Men säger någon t. ex.: bildningen är ofta en täckmantel för gudlösheten och brottet — kan väl ingen i dessa ord finna annat, än bristande insigt i, hvad med bildning bör förstås. Säger han deremot: brottslingen kan ofta dölja sig under skenet af bildning — så faller det väl ingen in, att bestrida hans påstående.

Dock detta är numera likgiltigt. Hr A. har förklarat sina ord. Han eger obestridd rättighet dertill, och om dem kan icke mera blifva fråga i någon annan mening, än den han gifvit dem. Att åter entusiasm kan hycklas, det kan ingen bestrida.

Men i fråga om, hvad entusiasm är, hysa vi fortfarande en annan tanke än professor Arppe.

Ty oaktadt han säger sig i anförda yttrande hafva talat om en förfalskad entusiasm, som icke har det värde, den falska stämpeln vill låta påskina, en entusiasm, hvilken bäres som en yttre mask, säger han likväl på samma ställe i den citerade skriften, der denna förklaring afgifves: att "entusiasmen ofta kan befinna sig i strid med den verkliga bildningen" (anf. skrift sid. 21—22). Vi lemna härvid tillsvidare å sida tillägget: "eller innebära en brist derpå." *

* Skulle här åter menas endast den låtsade entusiasmen, så måste vi hållas ursäktade för våra anmärkningar. Men tills Förf. åter afgifver en sådan förklaring, kan väl ingen förstå annat, än att fråga är om den verkliga.

Samma föreställningssätt visar sig i den vigt Förf. lägger på sin uppmaning till ungdomen, att "entusiasmen bör uppbäras af sedligt allvar". Häri kan dock ligga den mening, att entusiasmen icke bör vara flygtig, lätt öfvergående. Men att vilja göra den sedlig är ett öfverflödsverk. Den är det nödvändigtvis. Ty den finnes icke utan ett sedligt ändamål och sedliga motiver.

Men det är icke nog dermed, att Förf. sålunda för egen del med ena handen återtager, hvad han gifvit med den andra. Förf. påstår, att vi skulle vara af samma åsigt, att nemligen entusiasmen kan befinna sig i strid med bildningen. Hvarföre? Derföre att vi yttrat: "må vara", att entusiasmen "är en känsla", och att den "vill ändamålet utan klar insigt i medlen". Förf. har visst underlåtit att säga, hvad han med bildning förstår, ehuru han skrifvit en bok derom. Af det anförda vill det dock synas, som skulle han här med den "verkliga bildningen" mena insigt i medlen för ett ändamåls förverkligande.

Denna insigt har eljest i verlden kallats klokhet. Det slaget af bildning kan finnas utan allt afseende på ändamålets beskaffenhet, hos tjufven som hos den barmhertige Samaritanen. Vi äro verkligen förstockade nog, att icke i den söka bildningen, ehuru vanligt det visst är, att menniskor med mycken klokhet hålla sig för högt bildade. "Man af verld! Man af verld!" säger den kloke korpral Bunting. Samme förträffliga man ansåg icke så orätt den bildningen bäst kunna inhemtas "på mattan, bakom en gentlemans stol." Klokheten förlorar åtminstone derigenom icke något af sitt värde; och rang af "verklig bildning" vinner den icke på någon väg. Det är vanligt, att träffa de klokaste menniskor bland dem, som i likhet med Bunting förstå att breda "rätt tjockt med smör på sin brödskifva". Erfarenheten visar, att ingenting skärper klokheten så mycket som egennyttan; hvarföre man äfven tillägger djuren klokhet och hos vilden träffar den så utbildad, att den mest civiliserade icke sällan förgäfves söker att med honom deri mäta sig.

Lyckligtvis har man dock åtminstone i de bildades läger hållit derpå, att klokhet icke är vishet. Man säger: den är vis, som känner Guds rådslag om menniskan och inrättar sitt lif efter detta sitt vetande; men den är klok, hvilken, huru än lyckans klot rullar, alltid förstår att hålla sig på klotets öfra sida.

Vi hade sagt: "Må vara", att med entusiasmen, emedan den är känsla, så förhåller sig, att den icke har klar insigt i medlen. Vi hade derigenom icke förnekat, att entusiasmen kan och bör ledas af förnuftig öfverläggning. Men vi kunde och borde icke heller förneka, hvad hvarochen, som vet, hvad känsla är, har sig bekant, att känslan träffar det rätta äfven utan klar insigt. Man säger detta om den sanna känslan, d. ä. om den varma, uppriktiga och ädla känslan, den, som har ett ädelt ändamål. Det antages derföre och med rätta, att qvinnan, ehuru hon bedömer och handlar ur sin känsla, icke på grund af resonnement och bevisning, dömer och handlar lika säkert, som den på såkallade förnuftsskäl, med kall öfverläggning afgörande och verkande mannen. Entusiasmen är nu en sådan känsla; ty den kan icke hos menniskan vakna och lefva, utan att föremålet för densamma är något i och för sig rätt och sedligt. Känslan kan dock misstaga sig? Ja visst. Men äfven den största menskliga klokhet kan räkna falskt. Skilnaden är, att en ädel känsla, sådan som entusiasmen, kan misstaga sig om det rätta medlet, det, som säkrast förer till ändamålets vinnande, men aldrig om ändamålet och derföre icke heller om medlets sedliga berättigande, om det goda och onda medlet. För klokheten deremot är ändamålets beskaffenhet likgiltigt; hvarföre äfven medlen äro likgiltiga, endast de leda till ändamålets vinnande. Man har haft hela vetenskapliga skolor,

hvilka bekännt sig till klokheten eller till känslan för det rätta — eg. det goda och sköna — såsom moralprincip. Alla såkallade eudemonistiska moralsystemer, sådana som sätta menniskans högsta goda i hennes lycksalighet, äro klokhetssystemer; ty det beror enligt dem derpå, om individen är klok nog att sätta sin lycksalighet i sådant, hvari den verkligen står att vinna, således derpå, hurudana medel för ändamålets förverkligande han väljer. I 18:e seklets Franska filosofi var denna moral förherrskande. Samtidigt höll man sig i England företrädesvis till en känslans moral, i det man antog, att menniskan af naturen har känsla för det goda, derföre i sina handlingar söker tillfredsställa denna känsla och undvika det, som sårar densamma.

Vi hafva erinrat härom, emedan exemplet är upplysande. Man må lemna det derhän, om denna moraliska känsla bör kallas naturlig och medfödd. Mera med sanna förhållandet öfverensstämmande torde det förefalla hvar och en, att den är af uppfostran och bildning beroende. Men lätt inses det, att menniskan, hennes känsla må vara huru ädelt stämd som helst, likväl, för att i sitt görande och låtande kunna tillfredsställa dess fordringar, måste hafva någon insigt i naturens ordning och i menskliga samhällslifvets förhållanden. Hon kan eljest icke bedöma, hvilka följder hennes handlingar medföra, huruvida dessa komma att motsvara hennes känslas fordringar eller icke. Äfven den moraliska känslan måste alltså taga klokheten i sin tjenst. Men skilnaden är dock, att i detta förhållande klokheten är endast den tjenande daglönaren, som har sig sitt arbete föreskrifvet. Det vore förvändt, att kalla den för den "verkliga bildningen" i motsats mot den känsla, som bestämmer handlingens ändamål. Det borde icke fordra mycken eftertanke, för att inse, att när ändamålet är gifvet, det närmast beror af detta, hvad som i valet af medlen för dess förverkligande är klokt eller icke klokt. Ty det rätta medlet är det, som motsvarar ändamålet.

Än förvändare är det att säga: att en sådan känsla, som har något i och för sig rätt, godt eller sedligt till föremål och i handlingen till ändamål, dock kan stå "i strid" med den verkliga bildningen, derföre att individen, som lifvas af en sådan känsla, icke har klar insigt i medlen för ändamålets förverkligande. Sin bildnings verklighet bevisar en sådan individ redan genom att göra det rättas förverkligande till sitt ändamål. Den klara insigten är något relativt. Klokheten att begagna den likaså. Skalden säger icke, att *Sven Dufva* var serdeles insigtsfull eller klok. Men det är förundransvärdt, huru säkert denna Sven träffade det rätta. Och skalden ljuger icke. Det är blott, när man anser klokheten för verklig bildning, man kommer till den slutsats, att den menskliga handlingens sedliga värde beror af den grad af klokhet, som deri inlägges. Det förhåller sig visst så, att i skilda verkningskretsar menniskan behöfver en olika grad af insigt. Men lyckligtvis har äfven den minsta insigt sin sfer, så att menniskan på hvarje ståndpunkt af intellektuel bildning kan handla sedligt, endast hon har insigt nog att fatta ett i sig berättigadt ändamål för handlingen. Ty häruti består i sjelfva verket vetandets egentliga betydelse för handlingen, att nemligen ett högre vetande sätter menniskan i stånd att högre fatta sin bestämmelse och således i sina handlingar inlägga ett annat ändamål än egoismens — den egna lycksaligheten. Häri består bildningen såsom "medvetande om det allmänna".

Men om entusiasmen icke kan stå i strid med den verkliga bildningen, kanske kan den, som Förf. tillägger, "innebära en brist derpå". Om i ett sådant tal skall vara någon mening, måste det väl vara den, att den entusiastiska individen kan helt och hållet sakna verklig bildning. En sådan åsigt böra vi dock icke anse Förf. hysa. Ty han medger, att entusiasmen öfverhuf-

vad icke kan omfatta annat, än upphöjda föremål — vara entusiasm för det sanna, goda och sköna. Det kan sägas, att det likväl ur skriften icke klart framstår, om icke Förf. äfven tror på en entusiasm för osanningen, det orätta och det onda. Endast i sådant fall har detta tal om entusiasmens brist på bildning någon betydelse. För vår del anse vi en sådan förderfvets entusiasm för en sjelfmotsägelse; och vi känna sannerligen icke, att ordet någonsin skulle varit användt i en sådan betydelse. Man anser allmänt, att endast det i och för sig berättigade förmår väcka menniskans entusiasm. Man talar och skrifver derföre om entusiastisk beundran och kärlek för allt, hvad godt är, ja om entusiastisk afsky för och hat till det onda. Men ingen lärer någonsin föreställt sig, att detta kan omvändas, och att ett menniskobröst kan hysa en entusiastisk kärlek till det onda, afsky för det goda.

Är åter Förf:s mening, att entusiasm kan finnas, ehuru individens bildning är bristfällig, så är en sådan anmärkning nog trivial. All mensklig bildning är bristfällig. Den kan alltid vidare utvecklas och fullkomnas. Om än hela den nu lefvande menskligheten skulle bestå af entusiaster, förändrar detta menskliga tingens ordning lika litet, som någon närvarande vishet kan hindra det, att icke menskliga bildningen i en kommande tid står högre än i den närvarande, utan att dock upphöra att vara bristfällig. Att entusiasm för det rätta icke är detsamma som gudomlig sedlig fullkomlighet, det lärer Förf. icke först behöfva bevisa för någon menniska.

Om åter frågan är blott om entusiasmens brist på klokhet, så måste det medgifvas, att den vanligen i klokhetens ögon är den allra största dårskap. Vi hålla för visst, att om Förf. ger sig att samla röster verlden kring, han skall få flertalet att bevittna det, att menniskan kan lefva rätt godt entusiasmen förutan; ja de, som något mera känna om denna förunderliga tingest, skola intyga, att de flesta entusiaster varit oklokt folk, som förspillt sin egen lycka.

Och det förhåller sig verkligen så. I sitt alldagliga lif behöfver menniskan allsingen entusiasm — kan icke heller af den lifvas. Hon kan arbeta för sig och de sina, derunder vara den fredligaste och laglydigaste medborgare, till och med öfva barmhertighet mot nästan och i sin krets arbeta för det allmänna bästa — allt utan entusiasm. Det är först då hon höjer sin tanke och sina sträfvanden till allmänt menskliga intressen, hennas känsla kan eldas till, hvad man kallar entusiasm. Dessa allmänt menskliga intressen måste alltid för individen framstå förmedlade af den nationela formen; och det är derföre fosterlandskärleken företrädesvis visar sig såsom entusiasm. Af det sagda torde, så tydligt ske kan, framgå, att entusiasmen just förutsätter en själslyftning utöfver den vanliga — något, hvarpå också endast den kloka egoisten kan tvifla. Till den hörer, att menniskan vet, att något högre ändamål för handlingen finnes än sträfvandet för hennes egna behofs tillfredsställande, och att hon hos sig känner håg och förmåga, att för ett sådant ändamåls förverkligande uppoffra alla egoistiska böjelser. Bevisar den sin verklighet i handlingen, så kan väl ingen neka, att den äfven bevisar för individens verkliga bildning. Den är då rotad i "medvetandet om det allmänna" och yttrar sig i "verksamhet, att i handlingen förverkliga det".

Men det är denna definition på bildning, Hr A. i sin skrift icke vill godkänna. Han anför ingenting direkt till dess vederläggande; icke heller ger han sjelf någon annan definition på, hvad bildning skall vara. Ty det anförda, att klar insigt i medlen för ett ändamåls förverkligande, att således klokheten vore verklig bildning, vilja vi icke anse för annat, än för ett tillfälligt förbiseende

Vi hade till förklarande af vår definition bland annat tillagt: "Bildning hänför sig derföre till historien, icke till naturen. Att veta, hvad hvarje ting i naturen är, utgör icke bildning."

Det är dessa oskyldiga yttranden, som tagit eld. Se här, huru Förf. apostroferar dem och oss.

"*Bildning hänför sig till historien icke till naturen*, ett af dessa dunkla språk, vid hvilka läsaren tänker — just ingenting, men som vid närmare betraktelse visa sig antingen som innehållslösa påståenden eller som ett orakels tvetydiga gåtor. Men oraklernas tid är förbi; menskligheten, som hör de mystiska orden, bugar sig väl af gammal vana ännu för dem, går sin gång och — glömmer dem."

Denna förkastelsedom kunde i sanning synas något högdragen af en författare, som genom förklaringar och förklaringars förklaringar oss vetterligen ännu icke lyckats upplysa någon af de många, som offentligen yttrat sig öfver hans påståenden, om hvad han egentligen menar.* Den är så mycket mindre på sin plats, som Förf. sjelf gör åtskilliga ganska lyckade bemödanden att begripa "orakelspråket". Vi kunde med skäl återsända apostrofen, sägande: våra ord förstås säkert lätt af hvar och en, som icke betraktar dem från samma höga piedestal som Förf. Ty det synes vara det enklaste i verlden att begripa, att, om till bildningen hörer *verksamhet* att i handling förverkliga det allmänna eller, såsom Förf. medger, "sedlig handling", bildningen icke kan hänföra sig till naturen, utan måste hänföra sig till historien. Ty naturen är, om vi icke blifvit orätt underrättade, oföränderligen, hvad den är; men historien är stadd i ett ständigt blifvande. Åtminstone förmår mensklig bildning ingenting ändra i naturens vara; men i historien finnes intet annat än menniskoverk. Vi trodde verkligen det vara allmänt kändt och erkändt, att naturen är nödvändighetens verld, historien frihetens; och vi anade icke, att det skulle bestridas, att menskliga bildningen hänför sig endast till den senare.

Det kan väl erinras, att menniskan dock odlar jorden, tämjer djuren, öfverhufvud begagnar naturföremålen och naturkrafterna, med ett ord, att all mensklig handling är förmedlad af menniskans egen organism och öfriga naturprodukter. Men man ser det icke påstås, att detta begagnande skulle utgöra den menskliga handlingens ändamål. Vi hafva i sammanhang med det ofvan anförda till öfverflöd nämnt härom i orden: vetandet om naturen "tillhör bildningen först derigenom, att naturtingen på grund deraf göras till medel för, hvad i historien bör vara". Förf. deremot säger: "Det kan inses, att verksamhet för det sedliga icke omedelbart kan hänföra sig till naturen, ehuru det ej torde bestridas, att i vetandet om naturen en stor ethisk betydelse ingår." Om detta icke vore ett verkligt orakelspråk, kunde vi medgifva, att Förf. inser saker, som vi icke med bästa vilja kunna inse. Ty enligt vår enfaldiga tanke förhåller sig menniskan i handlingen "omedelbart" till naturen; men handlingen hänför sig dock till historien, emedan det förverkligade ändamålet icke är natur, utan en länk i historiens kedja. Hvad vi än mindre förmå inse, är, huru den stora ethiska betydelse, som skall ingå i vetandet om naturen, kan göra det för läsaren klart, att handlingen ens medelbart, såsom Förf. synes mena, skulle hänföra sig till naturen. *Græca sunt.*

Hvar och en torde medgifva, att hvad Förf. sid. 30—31 anför om "det ideela" i naturen, lider af samma dunkelhet. Der skall enligt Förf. i naturen nödvändigtvis finnas något ideelt. Hvad det är och hvari det består, det lemnar Förf. derhän; men han ställer på naturvetenskapen och natur-

* Förf. ger väl tillkänna, att Mehiläinen förstått honom. Men försäkran härom synes varit för tidig. Ty det bladets Redaktion har senare undandragit sig denna utmärkelse. Detta erinrar om fabeln, att Hegel skulle yttrat, att blott en enda lärjunge förstått honom, men äfven denne galet.

filosofin fordran att utreda det. Det är verkligen fägnande att finna, att Förf. hyser detta stora förtroende till naturfilosofin. Måtte han blott icke dermed förstå detsamma, som enligt hans citation Galilei. Ty är vetandet om det faktum, att jorden rörer sig kring solen filosofi, då blir det ideela i naturen för all tid endast matematik — och gashypoteser. Tyvärr kan i närvarande tid icke talas om någon naturfilosofi. Det kommer sig af naturvetenskapernas skick, i hvilka detaljvetandet hopas till massor, under det att dess systematiserande betraktas med ett visst förakt, och betydelsen af de från filosofin lånade begrepp, af hvilka man betjenar sig, med likgiltighet. Den beryktade *Kraft und Stoff*-skolan* säger: materie är abstraktion, kraft är abstraktion, men likväl bestå alla ting af materie och kraft; derföre är också själen materie och kraft. Hela kemins teori beror på antagandet af molekyler, d. ä. atomer, som likväl icke äro atomer; ty man medger, att all materie är delbar i oändlighet. Mekaniken är belåten med attraktionen. Man resonnerade förut: finnes blott attraktion, icke repulsion, så måste all materie försvinna till intet. Men samma materie, som erkännas vara en blott abstraktion, är i mekaniken ett stadigt substrat, som attraherar och attraheras, medan denna dess egenskap eller kraft är en annan likaså erkänd abstraktion. — All organisation antages utgå från cellen; men cellen sjelf befinner sig redan i ett organiskt medium, ur hvilket den bildas. Der är således cell och icke cell, och i båda organisk process; men blott cellbildningen får gälla för sådan. Så länge naturvetenskapens teori åtnöjer sig med dessa och dylika motsägelser, under fullt medvetande af desamma, kan icke gerna någon naturfilosofi finnas. Ty behofvet deraf finnes icke. Det är då icke heller att undra på, att man med Förf. blott kan postulera det ideela i naturen — ifall man icke med Vogt föredrager, att låta hjernan producera ideer, "ungefär som njurarne producera urin".

Men också, när man såsom Förf. mera högsinnadt postulerar något ideelt i naturen, vill man dock icke hafva någon idealistisk naturfilosofi. Man begär förnuft, sammanhang, system, men ett dödt förnuft, icke ett skapande. Ty ideen kan väl skapa odödliga konstverk, och stater och riken; men huru skulle den kunna skapa en kristall eller en mossa. Ideen sjunker vid ett sådant anspråk genast ned till en s. k. blott mensklig idee, producerad i eller af någon dagdrifvares hjerna. Stenen, hvaraf konstverket formas, folkstammen, som utgör statens substrat, äro ju gifna naturprodukter; äfven den hjerna, som fostrat den s. k. ideen, är ju en förgänglig hjernsubstans — huru skulle då ideen kunna anses ligga till grund för tillvaron af allt detta, hvaraf ju dess egen tillvaro är beroende? Det är alltså klart: i naturen finnes icke något förnuft. Naturforskaren ser väl der orsak och verkan, ordning och lag; men allt detta hör icke naturen, utan honom sjelf till; det är blott hans hjernas produkter. Hvartill tjenar det då, att tala om det ideela *i naturen?*

Filosofin vågar deremot icke förneka förnuftet i naturen. Hon har med få undantag alltid erkännt detsamma. Men det är förlåtligt, om hon trott sig finna den skilnad, att förnuftet såsom natur endast *är*, medan det såsom ande äfven är medvetet af sitt Vara. Om härtill tillägges, att, såsom i menniskans tillvaro naturen förutsättes i individens organism, och i företeelserna utom densamma, och såsom vidare naturen har detta samma förhållande i den menskliga handlingen, på samma sätt menniskans medvetande om naturen utgör den nödvändiga förutsättningen för hennes medvetande om sig sjelf, så har filosofin aldrig

* De moderna materialisterna, hvilkas förnämsta representanter äro Moleschott och Vogt. Büchner's skrift "Kraft und Stoff" i flere upplagor är skolans skylt för trafiken med den större allmänheten.

förnekat detta sammanhang i vetandet mellan natur och ande. Men icke kan hon derföre anse menniskoanden för en naturprodukt. Än mindre kan hon medgifva, att menskliga andens vetande om naturen och sig sjelf är blott ett visst sätt att veta hos någon viss individ. Filosofin måste, såsom redan antydt är, yrka, att det är samma förnuft, som är i naturen, och som vet sig sjelf i menniskoanden. Kan eljest något ideelt i naturen finnas, och kan menniskan eljest ega något vetande derom, så står det öppet att visa möjligheten häraf, möjligheten af det ideelas tillvaro utan idealism.

Det är ur antydda synpunkt vi hade yttrat: "Att veta *hvad hvarje ting* i naturen *är*, är icke bildning. Detta vetande tillhör bildningen först derigenom, att naturtingen på grund deraf göras till medel för, hvad i historien bör vara — eller derigenom, att vetandet om naturen såsom ren teori lägges till grund för vetandet om menniskoanden, för menniskans medvetande om sig sjelf och sin bestämmelse."

Detta är kanske icke tydligt nog. För aldeles tanklösa läsare är det icke sagdt. Vi skulle dock tro, att deraf framgår vår tanke, att vetandet om naturen såsom tillhörande bildningen har en dubbel betydelse. *För det första* nemligen bevisar detta vetande sin nödvändighet för den menskliga handlingen; ty ingen mensklig handling finnes, som icke är förmedlad af naturföreteelserna, således äfven af något vetande om dem och deras inbördes sammanhang. Det är häri, man icke sällan ser naturvetenskapen sjelf sätta sin enda förtjenst. Summan deraf är: naturvetenskaperna äro nyttiga. De föranleda uppfinningar, som sätta menniskan i tillfälle att begagna naturkrafterna för sina ändamål. De åtnöja sig då blygsamt med att sörja för kroppens föda. Själens spis, menas det, må komma hvadan den vill; vägen dertill är öppen, när magen är mätt. För vår del ville vi erkänna, att vetandet om naturen har en vida högre betydelse; och vi tillade derför *för det andra:* att, då det "såsom ren teori lägges till grund för vetandet om menniskoanden", det egentligast visar sig tillhöra bildningen.

Hr A. tror på en naturfilosofi, på en vetenskap om det ideela i naturen. Men han tror kanske hvarken på den eller på vetenskapen öfverhufvud såsom "ren teori". För oss deremot har vetandet om det ideela i naturen denna betydelse. Svaga hjernor, hvilka icke genom ansträngning af densamma förmå upphjelpa sin djupa okunnighet i allt det, som fordrar tankens möda, skola visst vara färdiga att medlidsamt le åt en teori i de empiriska vetenskaperna. De hysa den föreställning, att teorin kan umbära kunskaper, att teorier kunna skapas ur en intelligens så tom, som Locke's "tabula rasa". Med dem är ingenting vidare att göra. Men för Förf., som tror på naturfilosofin — en kommande sådan välförståendes — borde det väl vara klart, att den icke kan vara något annat än teori. Och vi förstå sannerligen icke, huru han kan anse naturfilosofin nedsatt derigenom, att den förklaras utgöra det nödvändiga underlaget för andens filosofi, d. ä. för teorin om andens verld.

Men vi torde hafva sagt nog, för att visa, huru långtifrån det är, att våra ord skulle inneburit någon förnekning af det ideela i naturen eller något nedsättande af vetandet om densamma. Dermed torde också vara utredt, huruvida Förf., såsom han föreger, anfört något till bevis mot rigtigheten i vår definition på bildning. Han säger: att i den "vetandet om naturen icke inrymmes". Hvarföre icke? om vi få lof att fråga. Påståendet strider mot våra klara ord, att vetandet om naturen ur två synpunkter hörer till bildningen. Förf. tillägger: "deri ingår icke vetandet om det ideela i naturen." Vi fråga ännu: hvarför icke? Ingalunda enligt definitionens ord: "medvetande om det allmänna." Icke heller enligt vår förklaring, hvarföre vetandet om

naturen är bildning; ty den innehåller, att det är bildning, då det "såsom *ren teori* lägges *till grund* för" vetandet om anden.

Vanligt är visst, att äfven mången bland dem, hvilkas lifs uppgift vetandet är, aldrig gjort sig reda för vetandets betydelse såsom bildning. De skilja kanske den intellektuela och moraliska eller sedliga bildningen åt, såsom två saker, inlagda i hvar sin låda. Vi vilja icke strida om ord. Man må kalla äfven den största bofs insigter och klokhet för intellektuel bildning. Men då man vill söka ett uttryck för, hvad bildning i allmänhet bör vara, anse vi det berättigadt, att ett sådant slags bildning ur definitionen uteslutes. Den intellektuela bildningen har deremot, sådan den bör vara, såsom sann bildning, den dubbla betydelse, att tjena handlingen och att höja menniskan öfver striden i handlingens verld till försoning och förtröstan. Menniskan behöfver utom insigten för handlingens behof en tro, en öfvertygelse om den moraliska verldsordningen, hvad man mera olämpligt kallat en fast verldsåskådning. En sådan öfvertygelse har vetenskapligt innehåll, då den stöder sig på insigt i verldshistorien. Men den har sin vetenskapliga form i filosofin. Den är för alla menniskor tillgänglig i den religiösa tron. Vi hafva nu yttrat, att äfven vetandet om naturen ingår i denna öfvertygelse såsom dess grund. Den religiösa tron säger enkelt: Gud har skapat verlden, uppehåller och styrer sin skapelse. I den historiska betraktelsen måste en förnuftig ordning i naturen förutsättas; ty eljest vore en moralisk verldsordning otänkbar. Menniskan skulle nemligen icke kunna inlägga något ändamål i handlingen, om den vore beroende af tillfälligheten, om hon icke kunde påräkna, att naturföreteelserna följa henne kända, oföränderliga lagar; och intet förnuftigt sammanhang mellan handlingen och dess följder, intet sammanhang i historien kunde eljest ega rum. I filosofin skall detta vetande om förnuftet i naturen ingå såsom naturfilosofi.

Utan tvifvel återverkar menniskans religiösa öfvertygelse, hennes upppfattning af den moraliska verldsordningen, hennes verldsbetraktelse öfverhufvud på hennes handlingssätt — och skall inverka derpå. Men man bör å andra sidan ihågkomma, att vetandet, öfvertygelsen, kan finnas, utan att meddela sig, utan att yttra sig i ord, utan att predikas och läras. Och menniskan har utan tvifvel berättigandet, att i den ena eller andra delen behålla sin öfvertygelse för sig. Hvar och en eger rättighet att vara salig i sin tro. När nu individen så gör, samlar vetande och arbetar sig till en öfvertygelse endast för sin egen själsfrid, kan han i sin forskning inlägga det lifligaste intresse. *Men af någon entusiasm lifvas han icke.* Först när han gripes af sanningens makt vill predika den till sina medmenniskors upplysning och förädling, då kan han med entusiasm omfatta den. Men han åtminstone afser då, att från forskningen utträda i handlingens verld, att i den "förverkliga det allmänna". Vår mening är alltså: man kan icke vara entusiast i sanningens efterforskande, utan att afse dess förkunnande till medmenniskors förädling.

Nu är väl t. ex. 2 . 2 = 4 en sanning, nyttig för alla menniskor att känna. Men det är någon skilnad mellan denna sanning och t. ex. kristendomens lära om alla menniskors likhet inför Gud. Vi hafva derföre sagt: att känslan lifvas till entusiasm "icke af den sanna satsen som sådan, utan af de sanningar, som stå i nära gemenskap med det rätta och goda". Och vi tro detta väl kunna försvaras. En individ kan anse den minsta småsak vara af stor vigt för menskligheten och för dess förkunnande och utbredande vara verksam med den mest uppoffrande ifver. Eller kan han ifra för något i och för sig omöjligt, under tro, att det låter till menniskornas lycka förverkliga sig. Men man kallar honom då i hvardera fallet för fantast, icke för entusiast. Vi tro förvisst, att en ifrare för utbredan-

det af sanningen 2 . 2 = 4, skulle få detta namn. Det är dock icke sagdt, att icke äfven sådant, som närmast afser menniskans timliga väl, kan med entusiasm omfattas. Kärleken till medmenniskor tillhör de känslor, hvilka kunna stegras till den mest entusiastiska sjelfuppoffring, och den har till mensklighetens heder i otaliga exempel bevisat sig som sådan, isynnerhet vid stora allmänna olyckor. Äfven den vetenskapliga forskningen, då den lifvas af denna känsla, kan således röja entusiasm. Våra ofvan anförda ord innebära intet stridande mot en sådan uppfattning. Och vi kunna derföre icke inse, det Hr A. haft något det minsta skäl till sitt förmenande, att vi skulle ansett "entusiasmen icke finnas för vetenskapen, den vetenskapliga forskningen i allmänhet." Men han synes mena, att utan entusiasm ingen uppoffring för vetenskapens förkofran kan finnas. Vi kunna icke instämma häri. Ty för det första erkänna vi, såsom ofvan blifvit framställdt, att menniskan har både ett behof och ett berättigande att veta endast för sin egen öfvertygelses skuld; och för det andra vittnar erfarenheten, att icke alla menniskors känsla lifvats till entusiasm ens af sådane nya sanningar, som på det närmaste sammanhänga med det rätta och goda, medan de likväl varit högst nitiska i dessa sanningars närmare utredande och vidare utveckling. Tvärtom, skulle vi tro, är entusiasten mindre egnad för forskning, än för handling. Känslan utvidgar icke vetenskapens område. Man kan glädjas deröfver, om äfven vetenskapsmannen i en för mensklighetens vigtig sannings utbredande och försvarande lifvas till entusiasm; men man kan icke fordra, att han skall inlägga den i sin stilla forskning, ehuru medvetandet att arbeta för det allmänna dervid må uppehålla hans håg och hans krafter.

Vårt bemötande har blifvit nog långt. Vi böra icke förlänga det, ehuru väl åtskilligt i Förf:s skrift ännu skulle kunnat påkalla en pröfning. Må det tillåtas oss yttra den öfvertygelse, att den ärade Förf. kanske alltför ömtåligt upptagit våra yttranden om naturvetenskapen. Förf. synes hafva antagit, att vi skulle velat nedsätta den ena vetenskapen under den andra. Vi kunna försäkra honom, att sådant är lika långt från vår öfvertygelse som från våra afsigter.

En i dessa dagar af annan man offentliggjord fortsättning till Förf:s skrift, hvad nemligen anmärkningarna mot våra yttranden angår, anse vi oss kunna lemna utan all uppmärksamhet. Beklagligtvis är den föga egnad att höja någon vetenskaps anseende.

J. V. S.

Olika lefnadssätt. *

I. Inkomsterna förslå mer än väl.

"Jaså, Frank, du tänker verkligen gifta dig?" frågade onkel Joshua. "Ja det ämnar jag", svarade Frank. — "Och lefva på bouillon?" — "Ja, min herre, och om jag icke får råd till bouillon, på hafresoppa." — "Och om jag vågar fråga, har du redan öfvertalt Jane att dela svältkuren?" —

"Jag har öfvertygat henne, att vi kunna blifva lyckliga med att få våra verkliga behof uppfyllda, och min flit skall nog sörja för det." — "Huru kan du veta, om du alltid skall vara frisk nog att arbeta i ditt kall?"

"Det vet jag naturligtvis icke, det vore ju omöjligt att kunna förutsäga det." — "Och ändå tänker du handla likasom det vore en gifven sak!" — "Och är väl det orätt, min bästa herre? jag har helsa och krafter; det är för mig detsamma som rikedom; jag eger dem nu och måste försö-

* Öfversättning från Engelskan af S.

ka att draga fördel deraf. Om ovissheten, huru länge vi skola ega någonting, alltid skulle förlama våra bemödanden, skulle den som vore rik vara i samma belägenhet som den fattige. — Rikedomen har vingar, och beror af eld och vatten. — Allt är ovisshet underkastadt. Jag tror, att mina utsigter äro lika goda som de flesta menniskors." — "Låt mig höra hurudana de äro?" — "För det första har jag helsa, för det andra driftighet; också är mitt yrke ett, som lönar sig bra. En läkare skall alltid finna patienter, om han är skicklig och uppmärksam, och jag ämnar vara bådadera. Dock tillstår jag, att min största förhoppning, att vi skola kunna slå oss ut, grundar sig på öfvertygelsen om våra måttliga önskningar och enkla vanor. Ni vet, att Jane har ingen passion för granna kläder, och således" —

"Och således, Frank, har du beslutit att gifta dig, och vidare skäl behöfves icke." — "Jag väntar endast på ert samtycke min herre." — "Du vet ganska väl, att mitt samtycke åtföljer Janes; och hon är ju färdig att för din skuld åtnöja sig med att endast hafva det allra nödvändigaste?" Jane svarade endast med ett bifallande leende.

"Nå väl, jag måste då gifva med mig; dock bör jag säga er, att utöfver bröd och vatten, tak öfver hufvudet, en säck halm till bädd, och kläder och bränsle att skydda oss för luftens stränghet, finnes det inga verkliga behof; alla andra äro det endast jemförelsevis."

Jane hade hittills suttit stilla vid sin söm; men nu lade hon bort den och såg upp med en förvånad min. — "Du tänker ej som jag, märker jag nog", sade onkel Joshua, "säg mig då, hvad du anser för lifvets verkliga behof?" — "Jag tillstår, onkel", sade Jane, "att då jag öfverenskom med Frank, att vi kunde lefva på ganska litet, menade jag visst icke, att vi skulle lefva som foglarna i luften eller som djuren på fälten; men jag är öfvertygad, att om vi lämpa våra fordringar efter vår omgifning, skola vi ej begära mera, än som hörer till lifvets nödtorft; — lifvets lyx tillade hon med en näpen sentimental uppsyn skola vi taga ur våra egna hjertan." —

"Och jag, sade Frank, förtjust öfver hennes vältalighet, skall blifva den lyckligaste menniska på jorden." —

"Lämpa våra fordringar efter vår omgifnings! utropade onkel Joshua. Ah, så är det; ni kunde nog lefva på bouillon eller hafresoppa, om alla andra menniskor gjorde så; men fallet är, att ingen gör det, och derföre kommer ni att liksom den öfriga verlden lefva litet utöfver era tillgångar." —

"Nej onkel", sade de båda, "vi hafva fast beslutit att göra det till regel att aldrig lefva öfver våra tillgångar." — "Så länge ni följer den regeln, har det ingen fara; — men j veten icke hvad det är att utsättas för frestelser. Dock inser jag, att det är så godt att sluta med mina anmärkningar; råd äro af ringa värde, då man ej har något annat att gifva — och det är ungefär fallet med mig; men en ungkarls behof äro ej stora."

"Ja bästa onkel", sade Jane småleende, "han behöfver endast en beqväm länstol, en vänlig brasa och ett dussin cigarrer om dagen; och måtte han länge, länge njuta af dem", tillade hon omfamnande honom ömt, — "och gifva oss, hvad som är vida bättre än penningar, — er tillgifvenhet, och i alla andra ämnen ert råd."

Fjorton dagar efter detta samtal voro de redan gifta. Kanhända hade ett mera förnuftigt, mer enigt ungt par aldrig aflagt sina heliga löften. I enlighet med deras kloka föresats att icke åsamka sig några skulder, hyrde de sig ett litet hus för mycket billigt pris i en aflägsen men mycket befolkad del af staden.

De flesta unga läkare börja sin bana under något slags patronage; men Frank Fulton hade intet sådant, han var en fremling i den goda staden; han anlände dit ifrån Vermonts vildmarker, blef plötsligt kär uti Jane Churchwood, onkel Joshuas

systerdotter, en mans, som ingen kände, och hvars oberoende bestod deri, att han alltid inskränkte sina behof efter tillgångarna. Det lilla, han kunde göra för Jane vid hennes giftermål, gjorde han gerna. Men sedan alla nödvändiga utgifter voro gjorda, hade det unga paret endast nätt och jemt tillräckligt qvar att betala första qvartalets hyra och bestå sig en skylt öfver dörren med Doktor Fulton i stora vackra bokstäfver. Skylten tycktes dock ej väcka mycken uppmärksamhet, ty ingen sökte egaren, ehuru han var hemma från morgon till qväll.

Efter en veckas tålig väntan, hvilken ingalunda kunde sägas vara oangenäm, ansåg Frank det vara bäst att tillägga på skylten, att han skötte de fattiga gratis. Några dagar förflöto åter, och Frank bifogade, att de patienter, hvilka ej kunde betala för medicin, skulle af honom erhålla den för intet. Kort derefter började de förbigående att stanna och stafva igenom skylten, och Frank begynnte röna fördelen af sitt tillägg. Flera patienter infunno sig; och ehuru de visserligen icke tycktes lofva någon synnerlig tillökning i inkomsterna, var han dock villig att betala sina lärpenningar. Hvad han hade begynnt med vanlig Amerikansk *spekulationsanda*, fortsattes emellertid af barmhertighet. Han lärde känna så mycket elände, att han glömde allt, utom sin önskan att lindra de olyckor, till hvilka han blef vittne; och då han berättade för sin unga ömhjertade hustru, huru han funnit en stackars sjuk, sängliggande enka, omgifven af fyra hjelplösa små barn, gråtande efter bröd, som hon icke kunde gifva dem, tog Jane på sig sin enkla halmhatt och följde honom med lätta steg till den dystra boningen. Det första qvartalet gick till ända, och sedan de betalt sina utgifter för föda, bränsle m. m., var deras börs tom. Det finnes något i goda föresatser, likasom i flit, som lifvar och underhåller modet. Aldrig voro Janes steg lättare eller hennes småleende gladare, än just nu. Men det kunde ej länge fortfara; deras nästa qvartals hyra måste anskaffas, men huru? Ännu fortforo dock deras barmhertigsverk och de tröttnade icke dervid. En gång gingo de, för att se om en fattig, sjuk qvinna och medförde en liten korg med lifsmedel. Efter att hafva klifvit uppför en krokig bristfällig trappa, inträdde de i det mörka otrefliga rummet, hvarest den sjuka modern låg, och de hungriga smutsiga barnen omringade den slocknande brasan. Bredvid den sjukas säng satt ett fruntimmer i sina bästa år, blomstrande af helsa och skönhet och klädd på nyaste modet. Efter att med förvåning hafva betraktat de inträdande, lutade hon sig öfver den sjuka qvinnan, vidrörande hennes ansigte med plymerna på sin hatt, och frågade hvilka de voro. Emellertid församlade sig barnen omkring Jane, och med nästan djurisk instinkt tycktes de vädra den mat, som korgen innehöll. Med största svårighet var hon i stånd att återhålla deras glupskhet. Damen betraktade barnen med förvåning, och inandades vällukten från sin luktflaska, hvilken var fästad vid hennes urkedja.

"Jag hoppas, att sjukdomen ej är smittosam", sade hon med låg röst åt doktorn. Han försäkrade, att den icke var det. "Hon har i flere månader varit för svag att arbeta", sade han, "och har blifvit bragt till sitt närvarande tillstånd lika mycket genom brist på stärkande föda, som genom sjukdom."

"Rättvisa himmel", sade damen och förde sin broderade näsduk till ögonen, "hvarföre gick hon ej till fattighuset?" Qvinnans läppar rördes, men intet ljud hördes.

"Det exsisterar en fördom mot denna inrättning", sade fru Hart, — hvilket var den gentila damens namn. "Jag har känt många menniskor, hvilka hellre tiggde, än gingo dit." — "Det är visserligen ganska enfaldigt", sade doktorn, "om så är fallet: men så länge folk kunna förvärfva sig sitt uppehälle utan att ligga staden till last, måste vi högakta deras sträfsamhet."

"Jag är mycket ledsen", svarade fru Hart, "att Martha icke förr låtit mig veta sin belägenhet. Jag skulle visserligen gjort allt, hvad jag kunnat, för att bistå henne."

"Således känner ni henne, min fru", sade Jane för första gången tilltalande damen. "Ja, det vill säga att hon tvättat i mitt kök några veckor." — "*Månader*", sade Martha med ansträngning. "Hon skickade till mig för ett par dagar sedan, och jag befallde min kusk att uppsöka hennes boning, och har i dag vågadt mig hit, oaktadt mina svaga nerver och min svaga helsa."

"Huru ädelmodigt af er, min fru", sade Jane, "på hvilken damens synbara rang tydligen gjort intryck. Fru Barber befinner sig i serdeles utblottade omständigheter." — "Jag märker det, men jag gläder mig öfver, att hon funnit vänner, som äro både villiga, och i stånd att hjelpa henne."

"Vi äro mera villiga, än förmögna dertill", sade Jane ödmjukt. "Så är också fallet med mig", svarade fru Hart. — Jane blickade förstulet på hennes dyrbara drägt.

"Vi som kallas *rika*", sade fru Hart, "hafva beständiga fordringar på vår kassa; men jag vill hjelpa er att bistå stackars Martha"; och hon tog upp ur sin pirat en elegant börs och lade en liten summa i Marthas utmärglade hand. Besynnerligt nog märktes ingen tacksamhet hos den fattiga qvinnan, hvilken snarare tycktes vilja skjuta bort gåfvan. "Hon är för sjuk att kunna tacka er, som hon önskade", sade Jane, hastande fram till dem, "men om ni vill anförtro mig penningarna, skall jag se till att er gåfva skall rätt användas till att förse familjen med det nödvändigaste; de lida brist på nästan allt."

"Oändligt gerna", svarade damen, "och jag skulle blifva er mycket förbunden, om ni eller doktor Fulton ville hafva den godheten att låta mig veta, huru det är med Martha; ty min helsa tillåter ej ofta sådana ansträngningar som dessa."

Jane, som i sitt sinne uppgjort en liten plan till förmån för de stackars barnen, lofvade, att hon skulle helsa på inom några dagar; och med en medfödd artighet, hvilken alldeles intog fru Hart, ledde Frank henne icke allenast utföre den rankiga trappan, utan hjelpte henne äfven upp i vagnen, invid hvilken hennes betjent väntade med vagnsdörren öppen.

"Huru lycklig måste icke fru Hart vara", sade Jane, då de åter kommo hem, "så rik och så välgörande." — Huru vet du min vän att hon är så rik, sade hennes man? "Hvad? såg du icke huru dyrbart hon var *klädd?*" "Det bevisar ingenting", svarade Frank. "Du hörde, hon sade, att hon som vi är mera villig än i stånd att bistå den fattiga qvinnan." —

"Men naturligtvis måste hennes ställning i lifvet ändå vara mycket olik vår; hennes kappa kostade mycket mera än alla mina klädningar tillsammantagna, det är jag säker på."

"Om hennes kappa kostar så mycket", sade Frank skrattande, "fruktar jag att hon har föga öfrigt att gifva bort." — "Det är för ingen del en gifven följd", sade Jane; "tvärtom då vi se en person dyrbart klädd, hafva vi ju allt skäl att förmoda, att de äro rika."

"Det skulle vara så, om allting styrdes af rättvisa och sundt förnuft, och vi icke alltjemt droge origtiga slutsatser af det yttre skenet. Du hörde, fru Hart sade, att hon var glad, att Martha funnit vänner som voro *villiga och i stånd att bistå henne;* kanhända trodde hon att *vi* voro rika." — "O det är jag viss på, att hon icke kunde tänka", sade Jane med en förtrytsam min; "om hon hade kastat en enda blick på min enkla kattunsklädning, och gamla halmhatt." "Nåväl min älskade", svarade Frank ömt, "jag förmodar, att hon ej gjort det; hon såg endast dina klara blåa ögon, och såg dig mätta den hungriga."

Inom några dagar såg det trefligare ut hos Martha. Fru Harts gåfva blef väl använd. Ved och mat anskaffades; men än-

nu voro barnen allt för trasiga, för att kunna gå i någon skola.

Janes plan, som vi förut omtalat, mognade hastigt. Hon hade beslutit att bland sina vänner göra en insamling för att kunna köpa kläder åt barnen; men en känsla af grannlagenhet kom henne att uppskjuta, till dess hon sjelf kunde gifva en anständig summa. Emellertid fortfor doktor Fulton att sköta sina fattiga patienter med oförminskad flit. Marthas tillfrisknande och räddning från, hvad hennes egen klass kallar *dödsens käftar*, gaf honom ryktbarhet hos dem; men ett annat sjukdomsfall öfvertygade dem ännu mera om hans skicklighet. Han blef kallad till en man, hvilken tycktes redan kämpa med döden. Han hastade till stället. Den sjuka mannen låg utsträckt på sin halmbädd; hans familj omringade honom, snyftande och jemrande sig högt; rummet var fullproppadt med folk, ditlockade af nyfikenhet; ty så besynnerligt det låter, finnas menniskor, hvilka, ehuru de frukta döden för egen del, dock alltid äro angelägna att få skåda dess besök hos andra. Doktorns första omsorg var att göra rummet tomt, rena luften deri, och sedan, att låta den sjuke intaga passande medikamenter. Följden var, att denne begynnte andas lättare, och efter några dagars förlopp talade man om honom såsom botad af doktor Fulton, sedan han öfvergifvits af flere andra läkare.

Frank hade nu ingen brist på sysselsättning hos de fattiga; och småningom började äfven de, som kunde betala, att söka honom. Slutligen stannade engång en vagn, lika elegant som fru Harts vid hans dörr. Janes hjerta klappade häftigare, då hon hörde herr Harrington anmälas; ty hon visste, att han var en af de rikaste män i staden. Han var en *hypokondrist*, hvilken efter att hafva försökt åtskilliga läkare och deras olika kurer, fått höra talas om doktor Fultons skicklighet, och han kom nu till honom i förhoppning att finna bot för sin sjukdom.

Kanhända fanns det aldrig ett bättre tillfälle till qvacksalveri; men Fulton hade ej böjelse för dylika konster. Han sade honom rent ut, att hans återställande till helsan berodde mycket mera på honom sjelf, än på någon läkare; föreslog honom att taga motion, hålla diet, söka gladt sällskap och hvila sig från affärer och bekymmer; och då herr Harrington komplimenterade honom öfver de underkurer han gjort bland de fattiga, försäkrade han honom, att hans kurer för det mesta underlättats af den renlighet och måttlighet, som han förmått patienterna att iakttaga, under den tid han skötte dem. Herr Harrington intogs af doktorns uppriktighet och förståndiga tänkesätt och rördes vid åsynen af deras synbara fattigdom.

Då han gick, åtnöjde han sig icke med att gifva det vanliga honorariet åt doktorn, utan sade: "Eftersom ni betjenar de fattiga gratis, är det icke mera än rätt, att de rika betala er dubbelt." Han bad Frank besöka honom dagligen, hvilket denne också gjorde; och som han hade tid att göra honom långa besök och roa honom med underhållande samtal, förbättrades Hr Harringtons helsa under den lämpligaste behandling för en hypokondrist. Så långt hafva vi följt med vårt unga par, under deras sträfvan för en *hederlig utkomst*. Hittills hade de icke åsamkat sig en enda skuld; och utom tid och medicin hade de alltid haft något öfver att gifva bort; men nu då deras omständigheter förbättrats, få vi ett vidsträcktare fält för våra iakttagelser. Doktor Fulton vann småningom de förnämare husen i staden. En dagbok började blifva nödvändig; och den godhjertade Jane fann sig icke numera behöfva bedja de rika om en liten skärf åt hennes fattiga skyddslingar.

Nu måste vi göra ett besök i en annan del af staden. Uti ett ytterst elegant rum, prydt med stora speglar och dyrbara taflor och med smakfulla sidendraperier för fönstren, satt fru Hart i en präktig soffa. Hon

ringde tvenne gånger med en liten silfverklocka; hvardera gången infann sig en livreeklädd betjent.

"Hafva icke shawlarna kommit ännu", frågade hon begge gångerna. — "Nej, min fru." — "Är ni säker på, att ni icke gjort något misstag?" — "Ja, min fru." — "Gif mig min eau-de-cologne-flaska; icke den, utan den af porcellaine", och hon slog litet deraf på sin näsduk. "Så förtretligt."

I samma ögonblick infördes i rummet en man med en stor ask under armen. Betjenten befalltes aflägsna sig, och askens skatter utbreddes. Der funnos kachemirs shawlar till olika priser, från etthundrade till tvåhundrade dollars. Den billigaste kastades afsides med förakt. En till tvåhundra dollars var ytterst elegant. Den var dock för dyr; hon hade icke råd dertill; men hon måste hafva en shawl; hon *led* ordentligt af att icke ega en sådan. Mannen försäkrade henne, att hon aldrig skulle ångra sig, om hon köpte en af dem; och hon började tänka så med. Ändtligen beslöt hon taga den, som kostade tvåhundra, om det icke var brådt med betalningen. "Alldeles icke", försäkrade mannen, "men kanhända behagade frun se på en, som är ännu vackrare." Han utbredde den; priset var trehundra dollars. Den var elegant, den var syperb, men det stod icke i hennes magt att köpa den: och likväl — den hon förut bestämt sig för såg verkligen simpel ut bredvid denna; hon tvekade. Mannen prisade den dyraste shawlen och kastade den slutligen öfver hennes axlar; den var så stor, att knappt fållen af hennes klädning syntes. Hon beskådade sig i en af speglarna; hon gick fram och åter; hon vände sig omkring framför spegeln och försökte att se sig på ryggen. Hon svepte den omkring sig; hon lade den i veck öfver ena armen. Verkan var oemotståndlig; det var en drapering à la Grècque. Det afgjorde saken. "Förtjusande, syperbt", utropade hon, "shawlen är min. Jag måste hafva en; och jag tror, att denna skall i längden blifva lika billig som den andra."

Nu inkom betjenten och anmälte fru Fulton. Shawlhandlaren affärdades hastigt, och den nya shawlen draperades smakfullt öfver ena soffhörnet. "Min bästa fru Fulton", sade fru Hart. "Jag har länge väntat, att ni skulle göra mig ett besök. Jag har ihågkommit ert löfte."

Jane var förtjust öfver detta vänliga mottagande, och beskref nu sin favoritplan för fru Hart. Den bestod i att genom en subskription bland hennes vänner hopsamla en tillräcklig summa penningar, för att kunna kläda och betala skolafgifter för ett visst antal fattiga barn, bland hvilka Marthas.

"Jag trodde, att Martha nu redan kunde börja arbeta", sade fru Hart. — "Hon är ännu ganska svag", svarade Jane, "och kan knappt förskaffa mat åt sig och barnen. Jag hoppades att ni måhända skulle gilla min plan. Jag ville ej sätta den i verket, innan jag sjelf kunde bidraga med en liten summa. Min man har vunnit en framgång, som vida öfverträffar våra djerfvaste önskningar; och jag kan nu med en känsla af oberoende begära hjelp åt de stackars fattiga barnen."

"Huru välgörande ni är min bästa fru Fulton. Jag önskade innerligt, att äfven jag hade råd att vara det; men anspråken på min börs äro beständiga. Måhända är också ingen så fattig som de, hvilka man kallar rika. "Jag bedyrar", sade hon, framtagande sin börs och virande den om sina juvelprydda fingrar, "att jag för närvarande icke kan befalla öfver en enda farthing: ni ser sjelf huru tom den är. Men jag gillar er plan fullkomligt; måhända skall ni hafva den godheten att gå i förskott med samma summa, som ni tänker gifva. Jag skall återbetala er, när vi härnäst råkas."

Jane samtyckte med nöje, och tog afsked, och fru Hart med sin trehundra dollars shawl blef den anspråkslösa Janes gäldenär.

"Huru besynnerligt är det ej", sade Jane då hon för sin man berättade, huru hennes visit aflupit, "att omgifven af så mycken lyx hade hon icke ens fem dollars att gifva till ett så godt ändamål; ty det var allt, hvad jag behöfde." — "Du förstår icke rätt den här saken min dyra Jane", sade Frank småleende; "det synes dig otroligt, att fru Hart kan vara fattig. Jag skall söka visa,

att det är möjligt. Du medger väl, att vi nu äro rika i jemförelse med hvad vi voro för två månader sedan. Vi hafva aflagt vår nästa qvartals hyra, kunna köpa oss böcker och hafva ännu något öfver att ge bort. Men om jag skulle köpa oss dyrbara lyxartiklar, skulle allt, som vi hopsamlat, snart försvinna. Och om du skulle få det infallet, att köpa dig en kappa lika dyrbar som fru Harts, då skulle du blifva lika fattig, som hon var i dag, och icke hafva råd att ge bort någonting, i stället att nu kunna gå i utläggning äfven för henne."

"Enligt din åsigt", sade Jane, "äro således de som lefva inom sina tillgångar de enda, som kunna kallas rika." — "Det är åtminstone säkert att de äro de enda, som kunna njuta af lifvet; och du bör vara tacksam, att du gift dig med en man, som upptäckt de vises sten." "Ännu bättre", sade Jane, "en som kan konsten att vara rik med *mycket litet* penningar."

Följande dagen gick Jane för att se om Martha, och omtalade för henne sin plan att skaffa barnen kläder och sätta dem i skola. Qvinnan uttryckte sin tacksamhet, och Jane uppräknade för henne namnen på hennes välgörarinnor. Då hon bland dem nämnde fru Hart, sade Martha: "Jag begär icke, att hon skall skänka mig något; om hon endast ville betala hvad hon är mig skyldig." Jane hörde nu med yttersta förvåning, att den fattiga enkan hade tvättat åt fru Hart under nästan ett helt års tid, utan att kunna erhålla sin betalning.

"Det var derföre, min fru, som jag skickade och bönföll, att hon skulle komma till mig, i det hopp att hon skulle röras af min nöd; och ni vet att hon betalte mig en liten summa. Jag är visst glad, att hafva erhållit något, men det var en bra liten afbetalning på hennes skuld till mig." — "Jag hoppas", sade Jane, efter en lång paus, under hvilken hennes uttrycksfulla ansigte tydligen utvisade, hvad hon tänkte. "Jag hoppas, att det ej ofta gifves sådana fall — eller, att det ej händt er ofta att få arbeta för intet." — "Jag har visserligen fått lida många olyckor i min tid; men ingen har lönat mig så illa, som fru Hart", svarade Martha tvekande; "men i sanning, min fru, besinna de rika bra litet, huru vigtig vår lön för ett dagsarbete kan vara för oss." — "Det borde vara en sådan småsak för de rika att betala er, att jag tycker, att om ni endast sade till, att ni behöfver era penningar, betalade de er visst genast." — "Det är just emedan det är en sådan småsak för dem, tänker jag", sade qvinnan, "som de icke kunna förstå, huru vigtigt det är för oss. Huru som helst, hafva de rika fruarna aldrig några *småpenningar;* och de äro så benägna att säga, att de skola "komma ihåg" det, och att en annan gång kan vara lika bra; och det är säkert lika bra för dem men icke för oss."

Enkans hjerta rördes af Janes sympati; och hon fortfor. "Verkligen min fru, tycker icke jag ofta, att man bevisar den fattige mera godhet än rättvisa. Fruntimmerna äro visst mycket beskedliga, och mena säkert mycket väl med sina föreningar och bortlottningar af deras handarbeten; men de tyckas mig ändå ofta ogerna betala oss fulla priset för vårt arbete. Om de ville betala oss bättre och *gifva* oss mindre, skulle det vara bättre för oss." — "Kanhända har ni rätt", sade Jane, "hvad betalningen för ert arbete vidkommer; men tänk ändå huru mycket godt fruntimmersföreningarna åstadkommit." — "Ja min fru, godt har visst kommit deraf — för en del; men en del har lidit skada i stället. Jag känner en stackars qvinna, hvilken var en född lady, men som kommit i små omständigheter. Hon hade svag helsa, men kunde ändå förtjena sitt dagliga bröd genom att göra de der små nätta sakerna, som de unga damerna så gerna sälja i bazarerna; men nu sedan fruntimmerna börjat göra dem sjelf, klagar hon, att hon icke mera kan få åtgång på sina småsaker, ty det finnes så mycket dylikt i bazarerna."* — "Rätta sättet", sade Jane, "skulle kanske vara att låta de fattiga förfärdiga dessa bagateller, och att damerna, i stället att göra dem sjelfva, borde köpa dem färdiga och sälja dem sedan. På detta sätt skulle allt gå väl, och alla få passande arbete."

"Jag vet ej, huru det borde gå till. Kanske är det bra, som det är; men vi fattigt folk inbilla oss, att vi blifva förorättade. Till exempel jag tvättar ibland åt folk, som bo på hoteller. De beställa mig dit omkring klockan nio på morgonen, för att afhemta deras tvätt. När jag kommer dit, äro de icke uppstigna. Då får jag vänta, tills de stiga upp, — ofta en hel timme eller ännu längre. Detta är naturligtvis en

* I hvilka fruntimmersföreningarnes arbeten säljas.

förlust för mig, ty för den fattiga arbetaren är tiden penningar. Min man var timmerman, och han plägade säga, att han gaf de rika mycket mera, än de gåfvo honom; ty han gaf dem *tid*. En eller annan dam kunde till exempel skicka efter honom och fråga, om han icke kunde sätta upp några hyllor här, eller göra ett skåp der; och sedan han tagit mått och beräknat priset, beslöto de kanske, att icke låta göra något alls; och lönen för hans möda blef det besvär han haft."

"Alla de oförrätter, ni uppräknat", sade Jane, "tyckas mig härleda sig från tanklöshet, icke från brist på välvilja." — "Det är ungefär hvad jag först sade, min fru, att nuförtiden njuter den fattige mera godhet än rättvisa. Om jag finge betalt för all den tid, jag förlorat med att vänta på den rike, än för att få kläderna, som jag skulle tvätta, än för att få min betalning, ty ofta får jag springa två eller tre gånger, innan jag träffar frun hemma, skulle jag visst hafva mera, än jag nu eger. Det är väl sannt, att det är endast små summor, som man är oss skyldig; men min man brukade säga, att sådane borde betalas genast: ty de löpa ej med ränta såsom stora summor."

"Huru sann var ej din anmärkning", sade Jane, då hon för sin man omtalade sitt samtal med Martha, "att om fru Hart depenserade så mycket på sin kappa, hon troligen hade föga att gifva bort! Jag är viss, att jag aldrig skall se en dyrbar drägt hädanefter, utan att tänka på den stackars Martha."

Doktor Fultons praktik ökades dagligen. Nu var vårt unga par verkligen lyckligt. Det är någonting i *ett hem*, som skänker en viss värdighet åt lifvet. Den man, som kan säga *mitt hem* och *min familj*, och som är stolt deröfver, eger deri det starkaste motiv som kan inverka på karakteren.

Jane var exemplarisk i sina pligters uppfyllande som moder; och då deras familj tillvexte, deltog hon verksamt i den ofta nog besvärliga skötseln af barnen. I början hade hon endast en tjensteflicka, och sedan kom Marthas lilla dotter ibland och hjelpte till att sköta de små. Många, långa dagar och nätter upplefde Jane nu; ibland fick hon vaka med ett sjukt barn, tills dagen grydde, — en annan gång hade hon stor tvätt, och då fick hon hålla sitt yngsta barn i famnen, tills qvällen kom. De kunde nu bestå sig mången komfort, men de förlorade dock aldrig ur sigte sitt beslut, att lefva inom sina tillgångar. Vid slutet af hvarje år hade de hopsparat en liten summa, som samvetsgrant insattes i banken, för att bilda ett kapital. Vi frukta, att det är högst få, hvilka af hjertat bedja: "fattigdom eller rikedom gif mig icke." Detta var för närvarande Franks belägenhet. Välsignad med god helsa, en hoppgifvande familj, aktad som läkare och älskad såsom vän, med en hustru, hvilken han sjelf valt, och som delade hans fröjder och ofta lättade hans bekymmer, tycktes han hafva föga öfrigt att önska. Man talar om fördelen af ett mildt lynne; — hvad är det väl annat, än lugnet i ett sinne, som är i frid med sig sjelf; — ett sinne, som förnöjdt med sin egen lott icke afundas någon annans?

Det skulle vara angenämt att dröja längre vid denna period af doktor Fultons lif. Det var ett lif af hederligt oberoende. Deras nöjen njötos inom hemmet — de renaste och mest tillfredställande fröjder, som denna verld kan gifva. Vi måste dock medge, att de kunnat hafva djupare och varmare principer. Naturen hade rikligen begåfvat dem med ett godt och mildt sinnelag och ädla känslor; men båten med dess svällande segel och lysande vimplar, hvilken rör sig så frimodigt öfver den sakta krusade vattenytan, kämpar dock svagt emot den ilande stormvinden och skummande vågen. Ehuru Frank haft en sådan lyckosam bana, hade han dock icke vunnit mera framgång, än den hvarje annan arbetsam och skicklig ung man kan uppnå, som då han börjar sin bana, samvetsgrant inskränker sina utgifter inom hvad tillgångarne tillåta.

Not till sid. 106 sp. 2.

Byron har skrifvit ett gripande poem: "Fången i Chillon". *Munck's* synes vara ämnadt till ett motstycke — ehuru det som sådant är svagt.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 4 April 1860.

Om Skollärarmötena och Skolstyrelsen.

I.

Man kan icke neka, att för närvarande en ny anda rörer sig inom landets skollärarekorps. Den bevisar sig i de offentliga fordringar på en reform i skolväsendet, som allt mera talrika utgå från skollärarena. Äfven detta nummer af vårt blad innehåller ett sådant meddelande från en skollärare. Ett annat tecken af denna anda är den ihärdighet, hvarmed ett skollärаremöte blifvit påyrkadt, äfven detta yrkande, såsom flera i tidningarne offentliggjorda öfverenskommelser vid de förberedande sammankomsterna bevisa, framkalladt af öfvertygelsen, att det närvarande tillståndet icke är tillfredsställande.

Om man kommer ihåg, att inom sistförflutna 18 år icke mindre än två nya skolordningar sett dagen, måste det förefalla hvar och en förvånande, att det oaktadt nya reformer så högljudt påkallas. Förhållandet är så mycket förunderligare, som ingen röst för skolverkets reformerande från lärarenas sida höjde sig före den förras af dessa förordningar tillkomst år 1842, än mindre någon förändring af densamma begärdes, då den senare skolordningen 14 år derefter påbjöds. Men just nu, sedan den ena reformen på den andra utan lärarenas medverkan skett, nu först synes hos dem hågen för nya omstöpningar vakna.

Man kan till förklarande af denna företeelse resonnera olika. Man kan säga, att förändringarne uppifrån, i lagstiftningen för skolorna, gifvit lärareståndet en helsosam väckelse. Och en sådan åsigt innebär obestridligen den sanning, att, då skollärarene sett för skolorna påbjudas nya institutioner, nya läroämnen, nya läroböcker o. s. v., detta hos dem måste hafva väckt tanken, att äfven de borde anses ega någon insigt i, hvad skolan göres behof. Dock är det å andra sidan antagligt, att, äfven om de hvarandra undanträngande nya skolordningarne uteblifvit, lärarene icke fortfarande skulle varit otillgängliga för all insigt i det närvarandes brister och för kunskapen om de framsteg, pedagogin gjort i andra länder. Det är sannt: äfven i skolväsendet har den engång invetererade ordningen en förundransvärd seghet; och den håller envist i sig, ännu sedan den i följd af förändrade tidsförhållanden nedsjunkit till en andetom slentrian. Men det inträffar dock förr eller senare en tid, då de nya generationer, som kallas att upprätthålla densamma, känna sina krafter af den fängslade och nödtvunget söka för dem vinna ett friare utrymme. Också kan man icke vänta, att någon fruktbringande reform i skolväsendet skall utgå från andra än dem, som af sin egen verksamhet blifvit förda att forska och tänka i ämnet. Likväl må det sättas i fråga, om någon individ öfverhufvud är kallad, att för skolan stifta nya lagar, sådane att, hvad de föreskrifva, ännu står utom all erfarenhet.

Vi äro för vår del öfvertygade, att en

icke aflägsen framtid skall visa, det ganska litet af det utmärkande för elementarläroverkets nuvarande inrättning kommer att blifva bestående, och derigenom bevisa, en huru osäker botten denna haft. En läroverkena omstöpande, af ingen erfarenhet pröfvad författning representerar i sjelfva verket en revolution, icke en reform. Och erfarenheten lärer, huru svårt det är, att äfven efter de bäst lyckade revolutioner återkomma till en stadgad och bestående ordning.

Man hade 1842, då den första nya Skolordningen utkom, en dubbel erfarenhet att rådfråga. I Borgå stift funnos två gymnasier, till hvilka större delen af de från stiftets skolor dimitterade lärjungarne öfvergingo, för att efter fulländad gymnasiikurs afgå till universitetet. Men redan då anlitade en icke ringa del lärjungar från sagde skolor efter slutad skolkurs i stället privat handledning och kom till universitetet med enskild lärares betyg. I Åbo stift deremot fanns intet gymnasium, utan dimission till universitetet skedde från skolan. Att någon lärjunge i förtid skilde sig från dessa skolor, för att med privatbetyg komma till studentexamen, hörde, såvidt Ref. bekant är, till de mest sällsynta undantag. Det gällde då någon individ, som var alltför gammal, för att rätt trifvas i skolan, och som hoppades under privat handledning på korrtare tid hinna målet, eller någon, som genom eget dåligt uppförande gjort sitt qvarblifvande i skolan omöjligt. Sedan äfven i Åbo stift gymnasier inrättades, blef förhållandet annat; och man har nu sett sig nödsakad att genom särskild författning göra gymnasiernas genomgående till tvångsmål.

Hade nu erfarenheten bevisat, att de från gymnasierna dimitterade studenterna i kunskaper eller seder stodo framom dem, hvilka dimitterats från skolorna? Härpå kan svaras ett bestämdt nej. Hvarken gjorde de förra sina universitetsexamina på korrtare tid, än de senare, eller erhöllo de i dem högre vitsord. Och detta negativa uttryck för förhållandet torde i sjelfva verket vara det för de ifrågavarande gymnasiernas bedömande mildaste uttryck, som kan begagnas. Hvad sederna angår, kan det vara otillbörligt att fälla något för någondera sidan missgynnande omdöme. Säkert är dock, att gymnasierna då, såsom ännu, för lärjungarne medförde ett vetande om det onda, hvilket vanligtvis var för skolornas elever fremmande. Deremot framstodo de dåvarande f. d. gymnasisterna delvis framför sina kamrater från skolorna genom en färdig kavaljersmässighet och dermed följande förmåga att spela herre — något, hvartill en nyssbakad student eljest vanligen hade blotta ansatsen.

I skolorna garanterade en omständighet jemna kunskaper hos de afgående eleverna. Skolornas båda högsta klasser, de s. k. rektors- och konrektors-klasserna vårdades gemensamt af de båda lärare, efter hvilka de benämndes. Den sammanlagda kursen på dessa två klasser var fyra-årig. Endast utmärktare lärjungar genomgingo endera klassen på ett år. Eleverna voro fördelade på fyra afdelningar. Men t. ex. språk lästes i gemensam lexa af två och två afdelningar, och det stod en lärjunge i lägre afdelningen fritt, att, så långt hans krafter medgåfvo, följa med den högre afdelningens pensa. Äfven i geometri, historie och geografi kunde han genom arbete under mellanterminerna komma upp till en högre afdelning. I aritmetik voro båda klasserna upplösta i små grupper, som följdes åt, dock med full frihet att öfvergå till en längre hunnen grupp, om framstegen medgåfvo det. Der existerade alltså på dessa klasser till viss grad en fri läsning, som uppmuntrade till flit och frigjorde den flitigare eller bättre begåfvade lärjungen från tvånget, att i sina studier tillbakahållas af mindre försigkomna kamrater. Ja det hände redan på tredje klassen, att någon lärjunge genast följde med läsningen på den öfra af klassens två af-

delningar och genomgick kursen på ett år. Dock kursens afkortande med ett år hörde till undantagen, ehuru det på de öfra klasserna ej var sällsynt, att en elev åtminstone i något ämne öfvergick till högre afdelning och derföre sista året i skolan hade ledighet att använda så mycket mera tid på öfriga läroämnen. Men det väsentliga var, att lärjungarne de sista fyra åren stodo under blott tvenne lärares ledning. Ty deraf var en följd, att hvardera läraren inom kretsen af sina läroämnen kände lärjungarnes starka och svaga sidor och kunde vårda sig om de senares upphjelpande. Vid gymnasierna deremot, der en lärare fanns för hvarje läroämne, inträffade det, att abiturienten i det ena eller andra ämnet hade goda kunskaper, medan han i ett eller flera andra var okunnig. I en skola dessutom, der en permanent rektor är styresman, kan han tillse, att en afgående lärjunge eller redan en, som uppflyttas från den ena klassen till den andra, har jemna kunskaper i alla stycken. Kontrollen lättades förr derigenom, att alla lärare voro klasslärare, icke facklärare. Vid gymnasium deremot är hvarje lärare i sitt ämne ensam domare öfver arten af elevens framsteg. Dåförtiden ombyttes dessutom vid gymnasierna rektor hvarje år; så att, äfven om han såsom föreståndare eljest skulle kunnat öfva någon kontroll öfver öfriga lärare, sådant genom det jemna ombytet af person gjordes omöjligt.

Hvad disciplinen angick, kunde ingen jemförelse mellan skola och gymnasium komma i fråga. Gymnasierna voro här i landet likasom i Sverige tillhåll för allt slags sjelfsvåld. Den ena skolan var bättre, den andra sämre, samma skolor dugligare eller odugligare anstalter på olika tider. Det berodde i dem alla på rektors större eller mindre duglighet.

Med en sådan erfarenhet för ögonen beslöt man sig att 1828 inrätta ett nytt gymnasium i Åbo. Hvarföre? Vi inse intet annat skäl dertill, än att der dock skulle finnas ett ekklesiastikt konsistorium för stiftsstyrelsen, och för presters examinerande. Ty afgjordt är, att den dåvarande katedralskolan i Åbo länge varit landets dugligaste läroanstalt. Två nya gymnasier följde 1842. Hvarföre? Säkert endast derföre, att eljest de gamla gymnasierna hade kommit att förklaras för mindre dugliga läroanstalter. Men de stodo ju under biskoparnes omedelbara uppsigt; och lärarene i desamma äro ju sjelfva ledamöter i landets skolstyrelser. I komittén för 1856 års skolordning deltogo landets tre biskopar; och då kunde så mycket mindre gymnasiernas lämplighet sättas i fråga. Vi vilja ingalunda påstå, att man så förfarit med insigt deri, att gymnasialformen är olämplig. Men säkert är, att ingen kunnat uppgifva någon förnuftig grund, hvarför dessa skilda läroanstalter skola finnas. Ty formeln, att der skall finnas en läroanstalt mellan skolan och universitetet, har icke behöft en så idkelig upprepning, för att framstå i all sin betydelselöshet. Hvar man inser, att två högre klasser till vid en skola skulle utgöra en dylik öfvergångsanstalt. Och till öfverflöd vederlägger Skolordningen all den mening, som kunde ligga i påståendet. Ty disciplin och undervisningsordning äro enligt skolordningen desamma i gymnasium och skola.

Skulle man vändt sig till, hvad erfarenheten kunde lära om skolornas brister, nemligen skolornas i Åbo stift, hvilka på en gång utgjorde gymnasium och skola, torde de omständigheter, i hvilka reform varit påkallad, kunna sammanfattas i följande.

1:a. Läroämnena voro delvis antiqverade, såsom endast afseende prestbildning; andra läroämnen, tillhörande nutidens vetenskapliga bildning voro uteslutna; åter andra lärdes i alltför inskränkt omfång.

Hebraiskan var t. ex. öfverflödig; i Grekiska lästes uteslutande Nya Testamentet; Franska lästes blott på extra timmar, då lärare fanns, som åtog sig denna gratis-

undervisning, och naturvetenskap var helt och hållet utesluten, likaså Finskan samt Svensk grammatik, läse- och skrifőfningar; allmän historie lästes för litet, likaså matematik, till kursen hvari algebra, planimetri, stereometri och plan trigonometri bort tilläggas.

Men detta är också i vår tanke allt, som med afseende å läroämnena varit af nöden att reformera. Ökade lärarekrafter skulle för ändamålet fordrats. Men säkert är, att om den s. k. Apologistklassen i de gamla Trivialskolorna blifvit från en borgarskola förbytt till en förberedande klass för lärdomsskolan, hade blott en sjette klass behőft tilläggas, och lärareantalet ökas med tre *, så att de fordna rektors- och konrektorsklasserna jemte den nya sjette haft fem lärare, andra och tredje klassen två gemensama lärare och den första en, oberäknadt lärare i Ryskan och sånglärare, som funnos förut. Sådant skulle visserligen icke gå an, så länge man anser åttaåringen böra förhöras trettie timmar i veckan i likhet med den adertonåriga, och så länge man icke anser något läroämne kunna läras, om deri icke under en 10- à 11-årig kurs förhöres från första dagen till den sista.

Mången förvånas visst, om vi tillägga, att Tyska, Geometri, Aritmetik, Geografi, Historie, Logik, Retorik för 40 år tillbaka i Åbo stifts Trivialskolor voro läroämnen endast på de två högsta klasserna, d. ä. under de fyra sista skolåren. Derjemte kom ännu Hebraiskan som nytt läroämne under samma tid. Men man skulle mycket misstaga sig, om man trodde, att numera en valedicents från gymnasium kunskap i dessa läroämnen är mera omfattande (endast matematik och allmän historie undantagna) eller det aldra minsta säkrare, än en valedicents från en sådan skola, ehuru nu geometri, aritmetik och geografi läsas ända från Lägre Elementarskolan. Till och med i Franskan torde skilnaden vara ringa, ehuru detta språk, såsom nämndt, i den tidens skolor var ett extra-läroämne. Nutidens "tal- och skrifőfningar" 2 timmar i veckan under ett års tid, summa 60 timmar, torde icke hafva mycket att betyda; än mindre "Fransk litteraturhistorie föredragen på Franska" för "Jurister och Tjenstemän *vid den lägre administrationen*" !!! *

1856 års Skolordning ingrep på sitt sätt i bestämmande af läroämnena. Må det villigt erkännas, att den för Högre elementarskolorna förminskade läroämnenas antal. Men det hade händt, att äfven Universitetets statuter kommit till sin andra reform inom fem lustrer. Vid denna reform följdes den prisvärda åsigten, att vid universitetet specialstudier borde vara hufvudsak, och de allmänna förberedande studierna förvisas till elementarläroverken. I skolordningen af 1856 åberopas också de nya universitetsstatuternas af 1852 tillvaro såsom anledning och grund till denna nya reform i skolväsendet. Men läser man den nya skolordningen, måste hvar och en finna sammanhanget mellan premisser och slutföljd i högsta grad förvånande. Ty syllogismen lyder: emedan universitetsstudierna numera äro specialstudier, alltså skola specialstudier införas vid elementarläroverken. För oss åtminstone är denna logik ett underdjur — ifall det icke går an att inrätta vetenskapsakademier, der efter specialstudiernas afslutande de förberedande allmänna kunskaperna skola inhemtas under ett behagligt studium på egen hand.

---

* De fyra gymnasierna för allmän bildning kosta 30,000 Rbl S., det med ett dussin lärjungar arbetande civilgymnasium i Wiborg 7000 Rbl. Detta belopp, fördeladt på tolf högre elementarskolor, skulle öka hvarjes stat med 3000 Rubel.

* Hvarföre Fransk litteraturhistoria — icke Svensk eller Tysk? Och hvarföre den endast för de blifvande domarena, kronofogdarne och häradsskrifvarena? Dock — de få äfven lära känna Rysslands litteraturhistoria. Sådant måste väl vara pedagogisk skolreform — ehuru den för oss är för djupsinnig.

Huru än härmed förhåller sig, konklusionens frukter ligga i öppen dag. Gymnasierna delades i gymnasier "för allmän bildning" och dylika "för civil tjenstemannabildning". De senare äro uppenbart specialskolor, äfven om man icke vill taga det efter orden, att deras elever äro från den "allmänna bildningen" uteslutne. Men hurudan är då denna allmänna bildning? Jo den sönderfaller i *en* bildning *för teologer*, *en för filologer*, *en för jurister* och *lägre administrativa tjenstemän*, samt ännu *en för matematiker*, *landtmätare och forstmästare*. Detta är allmän bildning. På grund af denna indelning är det, som i Finlands elementarläroverk numera läses och läres: *allmän statistik*, *natur-* och *staterätt*, *vext- och djurfysiologi*, *mineralogi*, *kemi*, *geognosi*, geometrins *tillämpning på landtmätningar* — oberäknadt fransk och rysk litteraturhistorie. Ehuru ej hörande till detta kapitel om allmänna bildningen, må det nämnas till bevis för den höjd, hvarpå landets elementarläroverk stå, att i dem tre fremmande lefvande språk, ett Romaniskt, ett Germaniskt och ett Slaviskt "*talas och skrifvas*".

Detta utgör det väsentliga i 1856 års skolreform. Dertill kommer ännu Ryska språkets införande såsom obligatoriskt läroämne för alla lärjungar, äfven för blifvande prester, skollärare m. m., samt förökande af de för dess studium anslagna timmarne.

Mången torde förundrat sig deröfver, att, då engång särskilda gymnasier för civil-tjenstemannabildning inrättades, likväl blifvande jurister, kronofogdar, landtmätare och forstmästare hänvisades att göra sina studier vid samma läroanstalter som teologer och filologer, vid en anstalt, som borde vara lärdomskola. Skulle civilgymnasierna utgjort ett slags högre borgarskolor, hade detta indelande varit i någon mon förklarligt. Men till en sådan inrättning röjes intet spår. Enda skilnaden är:

Blifvande domare, kronofogdar m. m. läsa:

Latin på de två första klasserna.

Grekiska d:o d:o (om ej utbyte sker mot Ryska).

Landtmätare och Forstmän läsa på tredje klassen:

Trigonometri, *Fysiologi*, *Mineralogi*, *Kemi*, *Geognosi*, *Mekanik* och *Geodesi*.

De s. k. civil-tjenstemännen läsa på gymnasier för sådanes bildning:

Matematik o. *Fysik*, *Botanik* o. *Zoologi* } ännu på tredje klassen.

Mineralogi, *Kemi* och *Geognosi* } lika med landtmätarene etc.

Ryska o. *Fransyska* 4 timmar mera i st. f. juristernas o. kronofogdarnes Latin o. Grekiska.

De pedagogiska principer, hvarpå hela denna indelning hvilar äro för oss och, vi tro, för den pedagogiska vetenskapen okända.

Man har sagt: i den samhällsklass, der ungdomen är predestinerad till högre tjenster i staten, har man numera icke såsom förr råd att hålla privatlärare för sina barn. För dem behöfdes alltså någon egen skola, från hvilken de gamla språken äro förvisade. Och det var icke heller lämpligt, att alla blifvande "tjenstemän vid *den lägre* administrationen" skulle dragas till dessa civilgymnasier. Att icke ens "juristerna" der fått plats, är dock något besynnerligt, då de likväl måste få plats i Kejs. Senatens Justitie-Departement.

En besynnerlighet, som af denna indelning uppstått, är den: att valedicenter från civilgymnasium skola i studentexamen redogöra för den latin, de läsit på högre elementarskolan, ehuru de under sin treåriga Gymnasikurs icke sett en Latinsk författare. Med hvilket betyg som helst från gymnasium kan således en sådan elev ogillas i studentexamen. Och det besynnerligaste är, att en civilgymnasist väl icke kan blifva jurist, emedan han läsit för litet latin, och en gymnasist med "allmän bildning" icke civiltjensteman, d. v. s. icke

på annan plats än i "den lägre administrationen", ty i den högre behöfves kunskap i fysiologi, geognosi m. m., och sådant räknas till allmän bildning endast hos landtmätare och forstmästare.

2:a. Erfarenheten bevisade, att den gamla skolans duglighet rättade sig förnämligast efter föreståndarens, rektors. Men då det inträffade, att dessa skolor vissa tider råkade i förfall, kunde sådant härleda sig af två orsaker: antingen att skolstyrelsen icke haft nog vård om rektorstjenstens besättande, eller att ingen duglig sökande till dess erhållande anmält sig.

Vi lemna den förra orsaken till vidare derhän och antaga, att lämpliga sökande ofta saknats. Men vår tanke är, att i ett land, der en skolföreståndares plats icke skulle kunna väl besättas af brist på dugliga ämnen, der är det icke värdt att hafva några skolor alls.

De nya Skolordningarne hafva, som sagdt, genom att adoptera gymnasialsystemet med ombytliga rektorer visat sig icke sätta något värde derpå, att en läroanstalt förses med en lämplig föreståndare. Att ombytet nu sker efter tre år i st. för årligen, har föga att betyda.

Senaste Skolordning stadgar, att i Högre Elementarskolorna rektor skall lära *katecheš och biblisk historia på skolans alla klasser*. Hans enda lärare-åliggande derutöfver är, att korrigera Svenska scripta — också på både tredje och fjerde klasserna. Detta stadgande är i vår tanke ett förvisningsdekret från rektorsplatsen för hvarje kunskapsrik och duglig *pedagog*. Ty ingen sådan åtnöjer sig med endast en såbeskaffad undervisning. Skälet är: en vetenskapligt bildad pedagog behöfves icke, för att lära 8- till 12-åriga barn kateches och biblisk historia. En from och boksynt bondqvinna kan häri fylla hans plats. Man må om detta påstående säga, hvad man behagar. Att det icke innebär något förnekande af religionsundervisningens vigt och värde, inses lätt.

Men om också det mesta i en skola beror på föreståndaren, är det gifven sak, att han med odugliga lärare intet kan uträtta. Den erfarenhet, att skolornas anseende med föreståndarens duglighet stått eller fallit, bevisar alltså, att tjenliga lärare i allmänhet icke saknades. Den fordom oftast förekommande olaten, supighet, då allmän nog äfven i andra stånd, har tiden och seden aflägsnat. Det fordom omåttliga användandet af aga har också af seden stäfjats. De nya Skolordningarne hafva kanske härvid medverkat; det är dock en förtjenst.

En bland orsakerna, hvarföre rektorsbefattningen mången gång föll på orätt hand, var den, att skoltjensten var en väg till pastoratet. En duglig rektor stannade sällan länge qvar; utmärkelsen måste ock vid de imperiela pastoraternas bortgifvande någotsånär komma i fråga. Detta är sedan 1842 botadt genom de dubbla tjensteårens borttagande. Men en denna förlorade utsigt till befordran motsvarande lön hafva de nuvarande skolföreståndarena icke ännu erhållit. Och en del af den ringa lönen har dertill fått namn af "hushyresmedel", så att 100 à 150 rubel vid en utarbetad lärares pensionerande nu kunna besparas.

Detta har menligt återverkat. Skollärartjenster hafva blifvit föga eftersökta. Bristen på lärare har tvungit till antagande af, hvad som erbjudit sig. Studenter, som blifvit efter i sina studier, hafva utan vidare — d. v. s. efter helt och hållet betydelselösa prof inför Domkapitlen — villigt erhållit inträde på skolbanan.

Vi vilja icke afgöra, om skollärarpersonalen nuförtiden öfverhufvud är bättre eller sämre, än för några tietal år tillbaka. Säkert torde vara, att hvar och en, som hunnit till 50 år, från sin skoltid minnes mången förträfflig lärare. Och att sluta af menskliga tingens vanliga gång, kan man icke gerna vänta någon förbättring, då de yttre fördelarne vid skoltjenster blif-

vit nedsatta jemte fordringarne på lärdom och insigt. Senaste Skolordning föreskrifver äntligen för kompetens till läraretjenster en vid universitetet aflagd pedagogisk examen. Men förpligtelsen inträdde först för ett år tillbaka. Och det skall dröja länge, förrän några frukter af detta stadgande försporjas.

3:e. Hvar och en, som något känner om den utveckling pedagogin såsom konst under detta sekels lopp vunnit, måste hysa den öfvertygelse, att alla examina blifva jemförelsevis fruktlösa, så länge den blifvande skolläraren ingenstädes kan vinna någon praktisk förberedelse för sitt kall.

Behofvet af en Normalskola, vid hvilken denna praktik kunde inhemtas, synes vara så i ögonen fallande, att det väl må väcka förvåning, huru detta behof af den ena reformkomittén efter den andra kunnat förbises. När med en sådan praktisk öfning förenas teoretisk undervisning i pedagogiken, kallar man den härför bestämda läroanstalt ett Pedagogiskt Seminarium.

Förvänd eller bristfällig metod utgjorde utan tvifvel ett af den gamla skolans mest i ögonen fallande lyten. Detta lyte synas landets skolreformatorer icke hafva bemärkt. Ty annorlunda kan deras likgiltighet för dess botande icke förklaras. Föreskriften, att en skollärare skall såsom extraordinarie ett år tjenstgöra, förrän han vinner ordinarie plats, kan ingalunda anses bevisa motsatsen. Ty det är likgiltigt, om den dåliga metoden fortplantas på extraordinarie eller ordinarie väg.

Metoden har betydelse hufvudsakligen för de yngre lärjungarnes undervisande. Vid de äldres undervisning beror mindre på en gifven metod, än på lärarens personliga egenskaper och individuela undervisningssätt. Den äldre lärjungen bör redan vara kommen derhän, att han med någon säkerhet kan läsa och lära sig på egen hand; och läraren har hufvudsakligen blott att hålla hans läslust vaken, kontrollera läsningen, rätta begångna fel och lemna handledning till sådanes undvikande. Men nybörjaren skall först föras till förmåga att läsa på egen hand. Detta ändamål bör all lärometod afse.

Det är oss icke obekant, att mycket, af hvad man vid de Tyska undervisningsverken kallar metod, utgör ett i minsta detalj inlärdt sätt att på korrtaste tid hos lärjungen inplugga största möjliga förråd af minneskunskap. Äfven sådane metoder äro ingalunda likgiltiga. Mycket i skolkursen är blott minnessak; och öfverhufvud måste det redan lästa bibehållas i minnet, emedan lärjungen eljest aldrig kan komma till förmåga att läsa sjelf. Men detta sistnämnda, att lärjungen må vinna förmåga att sjelf läsa och lära sig, är dock skolundervisningens hufvudsak.

Metoden för minnesläsningen var i den gamla skolan origtig deri, att läsningen öfvervägande bestod i blott mekanisk utanläsning. Hvarken togs fantasin tillräckligt till hjelp eller underlättades minnet genom begripande. I ett och annat är detta något förändradt. Men ännu är hvarje börjande lärare öfverlemnad åt sina egna experimenter häri; och äfven de bästa, just de, hvilka hafva håg och förmåga att bilda sig en metod, skola medgifva, att flera afdelningar lärjungar måste tjena dem till experimentalfält, förrän de hinna till någon stadgad metod alls. Om dem, som tanklöst och håglöst följa en slentrian, vid hvilken de sjelfva uppvuxit, vilja vi icke tala.

Men om redan en minnesläsningsmetod allmänt nog brister, är saknaden af metod i undervisningen att läsa än allmännare. Ja det kan sägas, att det stora flertalet af skolornas lärare icke har någon tanke derpå, att ungdomen skall i skolorna *läras att läsa.* Skolan har i deras tanke endast åliggandet att meddela lärjungarne kunskap i språk, i matematik, i geografi o. s. v. Man menar härmed, att lärjungen skall i skolan lära sig i minnet behålla ett visst qvantum data ur grammatiken, matematik,

geografi o. s. v., öfversättning och resolution af vissa pensa ur äldre och nyare utländska författares skrifter o. s. v., samt till bevis derpå, att han förstått, hvad han i minnet samlat, kunna med andra ord än lärobokens redogöra för minneslexan. Man tycker detta vara allt, som kan begäras. Men om lärjungen vid utgången från skolan är i stånd att på egen hand lägga ett enda jota till sin kunskap annorlunda än såsom ny mekanisk minneslexa, derom bekymrar man sig icke. Än mindre tänker man derpå, att till en god början i skolan lära lärjungen att läsa den lärobok eller författare, man ger honom i hand. Skolans egentligaste praxis består blott i förhörande, d. ä. i kontroll öfver att lärjungen läsit. Hvem som lärt honom att läsa, det bekymrar icke läraren. När förhållandet är sådant, är det klart nog, att ingen tanke skall vakna på behofvet af en bestämd metod för ändamålets vinnande, en metod, hvarigenom lärjungen lättast och säkrast kan bringas till förmåga att läsa. Det är en sådan metod, resp. sådane metoder i de särskilda läroämnenas meddelande, som för lärjungen är af största betydelse. Läraren kan äfven med god vilja misslyckas att hos lärjungen fostra förmåga till läsning på egen hand, om hans metod är förvänd. Och i hvarje fall fordras med dålig metod från lärjungens sida en ansträngning, hvilken slappar, kanske dödar hågen och med den förmågan.

Den gamla skolan hade i detta hänseende intet företräde framför den nya. Men dess ordning medförde mindre fara för öfveransträngning. Alla skolans klasser voro delade åtminstone i två divisioner. Och då hvarje klass hade blott en lärare, måste denne sysselsätta sig med en division i sender. Endast språkundervisningen gjorde delvis på de högre klasserna ett undantag häri. Vid sådant förhållande fick hvarje division i sin tur tillfälle till öfverläsning på skolan. Detta har nu försvunnit, sedan ämnesläsning för lärarene är införd och lärokursen på alla klasser är ettårig, d. ä. sedan läseordningen är sådan, som om den vore det. All sysselsättning på skolan är nu ett evinnerligt förhör. Lärjungen skall endast hemma bereda sig på minst fyra lexor dagligen, dertill om lyckan är god hemma skrifva stilar och öfversättningar och räkna uppgifna tal. Sex timmar dagligen är han bunden i skolan. Hemläsningen kräfver andra sex timmar. Och då med denna lefnadsordning börjas från 8 à 10 års ålder, hvad under då, att bröst- och ögonsjukdomar bland ungdomen tilltaga, att all ungdomslust med flyttningarna från klass till klass ses försvinna, och att liknöjdhet och håglöshet blir ett hos den stora mängden öfverklagadt lyte.

Det är glädjande, att af de förberedande lärare-sammankomsternas öfverläggningar finna, det äfven nyssnämnda förhållande mångenstädes väckt bekymmer. Men man synes tillskrifva detsamma endast den ökade mängden af läroämnen. Vi förneka ingalunda, att läroämnenas mängd gör kunskaperna dåliga. Men lärjungarnes öfverlastande med arbete har sin hufvudsakliga orsak deri, att all öfverläsning försvunnit från skolan. Skulle öfverläsningen blott återinföras i samma vårdslösade form, som den i den gamla skolan hade, vore det en gifven följd, att lärokurserna måste inskränkas. Men skulle lärarena tillika undervisa lärjungarne i läsning, icke blott förhöra, är det säkert, att samma lärokurser som förut på lika tid skola medhinnas. Vår försäkran härom stöder sig på vunnen erfarenhet. Reformen är af den art, att den kan införas, när helst lärarena så behaga, endast de ega insigt nog att välja en undervisningsmetod, som förer till målet. Sådane skolorna nu äro, förtjena de föga namn af *undervisnings*-anstalter. Ty att förhöra är icke att undervisa.

Fordran på en särskild skolstyrelse synes utgöra en stående opinionsyttring i alla

offentliggöranden rörande skolväsendet. Vi skola i nästa nummer upptaga denna fråga till betraktande. J. V. S.

Den skandinaviska qvinnan i älsta tider.*

I.

Uppfostran.

Vid forskningen i menniskoslägtets häfder finner man lätt, att en hård och godtycklig behandling ända från de älsta tider i högre eller mindre grad varit qvinnornas allmänna lott; och ännu i denna dag är deras lif hos mer än hälften af menniskoslägtet en kedja af förnedring och elände. Nästan hos alla vilda folk, som blott nära sig af jagt och fiske, finna vi dem liksom fördömde till det manliga könets förakt, hårdhet och misshandlingar. Icke mycket bättre har deras ställning under alla tider varit hos de vällustige orientalerne, i hvilkas ögon qvinnan ej har annan bestämmelse, än att vara redskap för deras nöjes tillfredsställande. Äfven hos Grekerne och Romarne hade qvinnorna många orsaker att klaga öfver männernas ingrepp i deras naturliga rättigheter. Så mycket mera öfverraskas man vid att finna, det de gamla Germaniska och Galliska folkslagen behandlade qvinnan med en aktning, som satte Romarne i häpnad, men hos oss uppväcker begrepp om dessa folkslags sedliga karakter. Isynnerhet gäller denna berömmelse de Skandinaviska folken, hvilka redan från de urälsta tider aktade qvinnan såsom familjesedens vårdarinna. Det följande skall gifva en svag teckning af detta förhållande under sagoålderns skumrask.

Qvinnans inträdande på lifvets skådeplats, såsom barn och ung flicka, måste naturligtvis hos hvarje folk genast antaga ett utseende, som svarar emot den mer eller mindre aktade rol, som tilldelas henne uti hennes tillkommande husliga eller borgerliga verkningskrets. Så var äfven fallet hos de gamla Skandinaverna. Ehuru männen ansågo sig berättigade till det mest oinskränkta herravälde öfver det andra könet, tänkte de dock alltför ädelt, för att de skulle betraktat sina systrar, döttrar och hustrur såsom födda slafvinnor och blotta medel för sitt nöjes eller sin girighets tillfredsställelse. Nej! vida ädlare var den synpunkt, hvarifrån de betraktade det vackra könets värde och bestämmelse. Att ledsaga sin make genom alla lyckans omvexlingar med kärlek, trofasthet, uppoffring och eftergifvenhet: att vara hans trogna medhjelparinna vid barnens uppfostran: att ordna hemmet med förstånd, att värma det med kärlek, att smycka det med alla husliga dygder, detta ansågs för qvinnans bestämmelse och högsta ära, och intet bland forntidens folk kände det mera lefvande än Skandinaverna huru rättmätiga fordringar sådana qvinliga egenskaper hade på männernas aktning. — Ett så upphöjdt begrepp om qvinnans bestämmelse och så stor aktning för qvinliga dygder kunde icke annat, än öfva ett fördelaktigt inflytande på de unga flickornas ställning och uppfostran.

Männerna voro i allmänhet alltför mycket upptagna af krig, sjöfart och andra oroliga sysselsättningar, för att de skulle haft tillfälle eller lust att befatta sig med husliga angelägenheter. Gossen vandes nästan från vaggan till samma ostadiga lefnadssätt, danades under sina fäders och slägtingars uppsigt till krigare och sjöman, och kände knappt kraft nog i den späda armen att lyfta stridsyxan, förr än han ilade ut i den vida verlden, dit mod och begär efter ära kallade honom. Flickornas uppfostran och det öfriga husväsendet upp-

---

* Af R. L. Efter en af Köpenhamnska universitetet prisbelönt skrift.

drogs deremot åt familjemodren. Stundom höllo de förnämare för sina döttrar ett slags hofmästarinnor, hvilka gåfvo dem undervisning i handarbeten, hade uppsigt öfver dem, och utgjorde deras ständiga sällskap, så länge de voro ogifta. Dock blefvo de ej alltid uppfostrade i hemmet, om än föräldrarne lefde; ty det var ett bruk, att när man ville gifva någon ett särdeles bevis på vänskap och tillit, lemnade man sina barn af begge könen att uppfostras hos honom. Sådan var den största ära en förnämare kunde göra en lägre, och konungarne kände ej något mera hedrande sätt, att belöna en mans trohet. Exempelvis må nämnas, att konung Hergeir, enligt sagans uppgift, lät uppfostra sin dotter Yngegild hos Jarlen Skulo, och konung Ring sin dotter Ingeborg jemte hennes bröder hos Jarlen Thorvider. — Af många berättelser finner man, att det varit vanligt, isynnerhet i Norge, att skicka sina döttrar upp till det trolldomskunniga Finland, för att der lära sig förborgade konster, som då förtiden stodo i stort anseende, och hvaruti Finnarne ansågos vara de största mästare. Så berättar Snorre Sturleson i Harald Hårfagers saga, att Ozar Tote, en af de förnämsta män i Halogaland, i sådant afseende sände sin dotter Gunnil till Finmarken.

Till uppassning och sällskap plägade förmögna och förnäma föräldrar gifva sina små döttrar unga trälar af hvardera könet. Att denna plägsed varit mycket gammal inses bland annat deraf, att den omnämnes redan i Sæmundar-Eddans älsta tragiska dikt, Brynhilda Qvida. Sådana uppfostringsträlar — de kallades vanligen "fostermän" — utgjorde ofta en del af den gåfva föräldrarne plägade, under namn af "tandfä", skänka sina barn vid deras första tänders framsprickning, en gåfva som för öfrigt efter råd och lägenhet kunde bestå af mer eller mindre värderik lös eller fast egendom. En gammal saga berättar, att den berömda skönheten, kungadottren Thora Borgarhjort, såsom sådant "tandfä", erhöll en liten ormunge, hvilken, blefven stor, lade sig kring hennes jungfrubur, och var så grym, att den tillät ingen komma till henne. Här igenkänner man lätteligen den gamla historiska poesins figurliga språk, ty tvifvelsutan underligger här den mening, att bemälda Thora haft en uppfostringsträl vid namn Orm, som ville sätta sig i uteslutande besittning af den honom ombetrodda skönheten, och förty aflägsnade alla ovälkomna giljare; och ovälkomne voro de alla för honom, om för henne, derom tiger sagan.

I likhet med de öfriga Germaniska folken betraktade Skandinaverna blygsamheten såsom qvinnans högsta prydnad, såsom ett nödvändigt vilkor, hvarförutan hon hemföll åt det djupaste förakt. Hufvudsaken vid qvinnans uppfostran var derföre, att i deras hjertan inprägla denna renhetskänsla. Stundom gick dock prudentligheten härvid alltför långt. Så t. ex. ansågs det otillbörligt för en ung flicka, att stå på förtrolig fot med unge män, att fritt språka och skämta med dem, att ofta taga emot deras besök, att samtala med dem i enrum o. s. v., med ett ord, allt förtroligare umgänge med ungersvenner utan föräldrars och målsmäns samtycke. Ju förnämare och vackrare flickan var, i desto strängare tillbakadragenhet hölls hon. Det var under en välboren flickas värdighet, att låta ungersvenner säga artigheter, eller tillåta sig det som en mera förfinad tidsålder kallar "vackra saker och oskyldigt glam"; ja hon torde väl i sådant fall besvarat dem på ett icke alltför galant sätt, t. ex. såsom prinsessan Rinda, hvilken emottog den berömde Odin med en så kallad örfil, då han var djerf nog att erbjuda henne en kyss.

Föräldrarne å sin sida försummade ej heller, att hafva ett vaksamt öga på hvad i jungfruburen föregick, och höllo i sådant afseende på distans de unge män, som gjorde sig misstänkte för alltför nära umgänge med deras döttrar. Sagorna innehålla härpå talrika bevis, bland hvilka vi

endast må anföra ett, som den store historieskrifvaren Torfæus i Norska historien upptecknat. Då Thorstens son, Ingolf, så ofta besökte Ottars dotter, Valgerdis, att hennes goda rykte deraf tycktes lida, förbjöd Ottar honom sitt hus. Ingolf tog nu sin tillflygt till dikten, hvari han besjöng föremålet för sin kärlek. Deröfver blef Ottar nu ånyo så uppbragt, att han instämde Ingolf för rätta, der Ingolfs egen far satt domare. Thorsten dömde sjelf sin son till 20 öres bot, för hans otillbörliga uppförande. Då Thormod, oaktadt erhållna åtvarnelser, fortfor att umgås alltför vänskapligt med Thordisa, lät hennes moder Grima en afton då Thormod gick ifrån sin älskarinna sin träl Kobal öfverfalla honom, så att det nära nog kostat hans lif. Så vådligt var det i fordna dagar att inlåta sig i en kärlekshandel utan vederbörandes samtycke, och det är väl af denna anledning, som den kloke Odin i Havamal gifver det försigtighetsråd, att man skall besöka flickorna i mörkret, sedan dagen tillslutit sina ögon. Icke heller lyckades det föräldrarnes uppsigt, att hindra de älskandes sammankomster. Kärleken är uppfinningsrik. Hvad man ej vågade göra uppenbarligen, det gjorde man i hemlighet. Synnerligen fiffig i detta afseende var Ragnar Lodbrok. Honom eftergaf ej heller Hagbart, hvilken förklädd till en sköldmö slapp in till sin Signe, konung Sigurs dotter, ehuru den korta fröjd han njöt i hennes sällskap fick ett bedröfligt slut. Begge föllo offer för sin kärlek. Den konungsliga fadren uppdagade saken; den olycklige Hagbart skulle hängas, och Signe, som hade gifvit honom det heligaste löfte, att aldrig öfvergifva honom, hvarken i lif eller död, inbrände sig sjelf jemte sina tärnor. Hagbart åtnjöt, innan hans dom gick i fullbordan, den triumf att vara vittne till detta det starkaste prof på den älskades hängifvenhet. Åsynen af de lågor, som förtärde jungfruburen, genomträngde honom med sådan vällust, att han, såframt man får tro Saxo Grammaticus, glömde sin egen olycka och dog af glad hänryckning. — Äfven staten höll uppsigt öfver de unges välanständighet. Så var det med landsflykt belagdt, att kyssa en friboren tärna, mot hennes föräldrars vilja, eller att tillåta sig andra friheter emot henne. Med tiden blef man dock mera fördragsam med sådana små galanterier.

De nordiska skönheterna hade alltför stor benägenhet för hvad som smickrade deras fåfänga, att de icke gerna skulle önskat fängsla de unga hjeltarnes uppmärksamhet och blifva ett föremål för deras tillbedjan; men tvert stridande emot god ton var det dock, att visa den minsta giftaslystnad och alldeles utan motstånd låta eröfra sig af den förste bäste friare, om än hans namn, stånd och vilkor i öfrigt gjorde anbudet antagligt. Ju förnämare, vackrare och rikare flickan var, ju flere och ju ädlare de hjeltar voro som suckade för henne, desto rarare och fjerare borde hon göra sig. Så berättar den Svenska historieskrifvaren Johannes Magnus, att Alvild fick uppbära en skarp tillrättavisning af sin moder, för det hon varit alltför villig att gifva en ung friare sitt ja, ehuru han i alla hänseenden var en ypperlig giljare. Då Danske konungen Helge friade till Svenska prinsessan Audur, och hennes fader, Ivar Vidfame, märkte, att hon hade böjelse för Helge, föreställde han henne, huru opassande det vore att hängifva sig åt den första friare: "Kungadöttrar pläga eljest, sade han, först gifva tre eller fyra giljare korgen, innan de skänka någon sitt ja."

Med allt detta må man dock ej tro, att de unga qvinnornas frihet var alltför mycket inskränkt. Långt derifrån. Endast i hänseende till misstänklig förtrolighet fordrades en sådan tillbakadragenhet; för öfrigt visste de af intet tvång eller etikett, ja enkelheten var så stor, att begge könen, utan fara för sedligheten eller elakt rykte, i många hänseenden lefde tillsammans med en frihet, som i en mera förfinad tidsålder icke låter förena sig med anständighetens

lag. Flickorna deltogo i gossarnes lekar och förlustelser. Qvinnor och män badade tillsammans i all oskuld, och ännu vid nyare tidens ingång var denna plägsed öflig i Norge, utan minsta fara för sedernas renhet. Man och hustru, barn och tjenstefolk af begge könen lågo bredvid hvarandra på golfvet, hvarest halm och hudar utgjorde det gemensamma lägret. Senare fick man väggfasta sängar och något bättre sängkläder, men allt husets folk sof dock i samma stuga; husbonden och hans hustru öfverst i det venstra hörnet af rummet, samt tjenare och barn vid väggarne på bänkar. Kom ett nattfremmande, fick han utan vidare ceremoni plats i samma stuga. Flere rum, ehuru icke många flere beqvämligheter funnos i Konungarnes och de stores boningar. Der hade också husets döttrar sitt eget rum, kalladt jungfrubur (det Engelska bower), hvarest de, jemte sina tärnor, sysslade med qvinliga arbeten. Dessa jungfruburar voro vanligtvis inrättade på loftet, hvaraf de i gamla folksångerna så ofta förekommande uttryck: "och jungfrun, hon sitter uti högan loft" o. fl. dyl.

Vid gästabud och öfriga högtidliga tillfällen voro qvinnorna alltid närvarande; deras sällskap kunde männerna ej undvara. Hvar helst man sammankom till en festlig måltid, togo begge könen plats vid bordet i en viss ordning. Så spisade man i brokig rad, så att männer och qvinnor sutto parvis bredvid hvarandra och drucko från samma horn. Detta heter i Ynglingasagan att dricka "trimenning," hvarvid det vackra könet ingalunda eftergaf männen i att göra besked för sig. Endast vikingarne voro oartiga nog, att icke tåla något qvinligt sällskap vid deras bord. Harald Blåtand förbjöd, genom en uttrycklig lag, Jomsvikingarne, att någonsin umgås med qvinnor. — Dansen var förenad med många högtidligheter, och var föröfrigt en af ungdomens käraste förlustelser. Dock må man härvid ej föreställa sig någon ordning deri; ty att springa och stoja var hufvudsaken. En bland de vanligaste danser var Faldafykir, en springdans, som bestod deruti, att flickorna hoppade högt i luften, så att deras hår flög omkring dem åt alla sidor.

För öfrigt närvoro qvinnorna såsom åskådarinnor vid alla offentliga lekar och kämpaspel, hvarvid de sutto på en upphöjd plats, derifrån skådespelet beqvämligen kunde åses. — Då de skulle färdas till någon dylik högtidlighet, eller annars resa någonstädes, så skedde detta antingen till häst eller i vagn. Det senare framfordringssättet var dock vanligare, och redan tidigt utvecklades en slags lyx med dylika vagnar. Det berättas att Gudrun, konung Giukes dotter, jemte sina sällskapstärnor gjorde ett besök hos Brynhilda i en förgyld vagn.

I buren hade döttrarna all den frihet de kunde önska sig. Jungfruburen var ingalunda en Grekisk gynæce eller ett orientaliskt harem. De kunde spatsera ut, när de hade lust, och taga del i husets angelägenheter så mycket de ville. Såframt någon synnerlig orsak ej egde rum, var det icke heller män förbudet att besöka dem i deras jungfruburar, isynnerhet om de voro af husets slägt eller närmare bekanta. Då gästabud hölls hos föräldrarne, måste de städse vara inne och bidraga till sällskapets underhållande. En fader fann smickrande för sig sjelf, att vid ett sådant tillfälle kunna låta en älskvärd dotter göra les honneurs, och den största uppmärksamhet man kunde visa sina gäster var, att låta döttrarna uppvakta dem med dryckeshornet och begynna skålarne. I Ragnar Lodbroks saga berättas, huruledes Svenske konung Östen, då han hade besök af Ragnar Lodbrok, lät sin dotter uppassa dem med öl och mjöd. Likaså förtäljes i Ynglinga-sagan, att konung Granmar, då han en afton hade dryckeslag hos sig, uppmanade sin dotter Hildegun att dricka gästerna till. Hon gjorde det; tog en silfverbägare, fyllde den och sade, i det hon ställde sig framför konung Hiorvar: Eder välgång j ynglingar alle! skål! dermed utdrack hon half-

va bägaren och räckte den åt Hiorvar. Sedan satte hon sig att dricka och glamma med honom hela afton, och slutet blef, att Hiorvar trolofvade sig med henne; och bröllopet stod kort derpå.

Af allt detta finner man, att de nordiska qvinnorna egde all den frihet, som passade för deras kön, och kunde således rosa sig öfver en lycka, hvarefter så många af deras medsystrar från när och fjerran, till och med bland mera förfinade folk, förgäfves suckade. Härifrån dock ett undantag beträffande de förnäma skönheter, hvilkas stånd och skönhet blef deras frihets förlust. Bland de nordiska hjeltarne herrskade nemligen redan från de älsta tider ett visst svärmeri för det vackra könet och ett slags böjelse för älskogsromaner, som hade någon likhet med riddareepokens anda i det sydliga Europa. I en vacker flickas beröm fann den unge Skandinaven den högsta belöning för mödor och faror; hennes tårar voro honom den ljufvaste tröst i döden, hoppet om hennes bifall den kraftigaste uppmuntran till stora bedrifter. Men det blef icke dervid; mången vild krigare trodde sig ej kunna inlägga en större ära, än göra det vackra könet sjelf till föremål för sina hjeltebragder. Ju mera berömd och förnäm en sådan skönhet var, desto större ära, om det vådliga försöket lyckades. Hvarje ögonblick möter man i den gamla historien exempel på försök af denna art. Det gafs hela familjer, som gjorde liksom en profession af att röfva såväl ogifta som gifta qvinnor; framför andra var den Starkodderska slägten uti detta hänseende beryktad. Det är otroligt, huru långt ett sådant oväsende gick; isynnerhet var berserkarnes våldsamhet utan alla gränser. Icke ens kristendomens införande kunde göra slut på detta ofog. Den ena lagen efter den andra slungade väl stränga straffhotelser emot qvinnorån, men långa sekler förgingo innan de vunno gehör. Der oskicket rotar sig i uråldrig sed, der står lagen maktlös, ända tills den allmänna sedlighetskänslan uppbär dess bud. Först 13:de seklets tvenne stora konungslige lagstiftare, Magnus Lagabeter i Norge och Magnus Ladulås i Sverge, lyckades gifva eftertryck åt lagarne om qvinnofrid.*

Under sådane omständigheter var det naturligt, att försigtige fäder och bröder ofta måste se sig nödsakade, att foga alvarliga anstalter till deras vackra döttrars och systrars säkerhet, isynnerhet om de ej sjelfva kunde blifva hemma och skydda dem, eller ifall det var kändt, att en eller annan våldsman hade ögonen på dem. Det vanligaste säkerhetsmedel var, att innesluta dem i befästade slott, som bevakades af en utvald skara tappre män. Ofta omnämna sagorna äfven björnar, hundar, ormar, drakar och andra odjur bland den vakt, som omgaf jungfruburen; men här igenfinner man lätt såsom ofvan antydts sagans poetiskt-allegoriska språk. Än klarare uttalar sig detta språk i de otaliga berättelserna om framtrollade försvarsmedel. Nu uppsprungo med ens väldiga strömmar, som dränkte våldsmännen, eller åtminstone gjorde deras försök till intet: nu förmörkade ett plötsligt mörker dagens öga: nu omsväfvades borgen af en trolldomseld, som blef alltmera glödande, ju närmare man nalkades jungfruburen. Den glödande låga, som omgaf denna, kallar sagan "Vafr-Loga", som af de lärde öfversättes med: "flamma cingens, erratica, vaga et vacillans, qvalis inter meteora ignis saltans."

Men äfven så försvarade borgar voro ej nog. Ju flere försvarsanstalter på den ena sidan, dess större ansträngningar å den andra. Förvägenhet, ärelystnad och passion trotsade allt dylikt. Ett medel gafs dock — säkrare än alla andra — ett medel som sällan förfelade sitt ändamål —

* Ännu 1734 års lagstiftare säger, i 1 kap. 1 § Giftermåls-Balken: "wil man hionalag bygga; tå skal han mö ej med wåld taga, eller hemliga till sig locka."

det nemligen, att sätta den sköna i ett tempel, hvarifrån Gudarnes vrede skulle afhålla äfven den mest öfvermodiges arm. Så blef, för att anföra ett nog kändt exempel, prinsessan Ingeborg insatt i templet Balders hage, på det hennes älskare Fritiof skulle afhållas från henne. Verkan deraf har Tegnér besjungit. Redan hedendomen visar, att kärleken kan besegra allt, så till och med till trots emot gudarnes hämd. — Äfven Ragnar Lodbroks segerkrönta ansträngningar för Thora Borgarhjorts vinnande är ett talande bevis på kärlekens allmakt redan i fordomtima.

Komma vi nu från lifvets poesi till dess prosa, från kärlekens ljufva mödor till hvardagslifvets lugna sysselsättningar, så finna vi, att forntidens qvinnor innehade en berömvärd skicklighet i alla slags husliga förrättningar. Hit hörde nu först och främst, sy, spinna, väfva och göra kläder äfven för vårt kön; ty ingen man ville syssla med en så stilla sittande och okrigisk handtering, som skräddareyrket. Dylika arbeten sysselsatte qvinnorna af alla stånd och vilkor, icke blott den lägre qvinnan utan äfven konungars gemåler och döttrar, hvarpå såsom bevis må anföras hvad Saxo förtäljer om Frode den 4:de, som jemte sitt hoffolk kom i stor förlägenhet för linne och kläder, sedan hans dotter, Gunvar, med sina tärnor lemnat hofvet; ty hvarken kunde de nu få något nytt gjordt eller något gammalt lappadt. Vanligtvis öfverlemnade dock de förnämare fruntimren det gröfre och simplare arbetet åt sina tärnor, under det de sjelfve sysselsatte sig med de finare och konstigare, t. ex. att sticka och virka med guld, silfver och silke. Denna konst bragtes till sådan fullkomlighet, att mången nordisk prinsessa derigenom väl väckt afund hos Tysklands och Frankrikes drottningar. Huru stort värde man lade på dylik konstfärdighet utvisar bland annat de hederstitlar sömmkunnige fruntimmer erhöllo. Så t. ex. fröjdade sig Asa, moder till en af nordens största konungar, öfver det namn "Saum-asa" (sömmarasa) hennes skicklighet i broderi förskaffade henne. Intet ämne valde de nordiska skönheterna hellre till framställningar i väfning och broderi, än stora och manliga bedrifter, isynnerhet af sådane hjeltar, för hvilka de företrädesvis intresserade sig, och deras konst blef sålunda en uppmuntran till tapperhet; ty för en ung hjelte var ej något angenämare, än att tänka sina bragder afbildade af en älskad tärnas hand. Bland de talrika exempel härpå, må endast nämnas huruledes Brynhilda i guldvirkeri skildrade Sigur Fafnisbanes stora bedrifter, samt huruledes Gudrun i tyg invirkade hela krigshärar, bataljer och dylikt. Med allt detta torde man dock ej få fästa alltför stor vigt vid dessa arbetens konstnärliga värde. Ty hufvudsaken var väl, att figurernas och färgernas brokighet och bjerthet skulle sticka väl i ögonen; teckningens brister skulle väl ersättas af fantasin, åt hvilken den sköna troligen till hufvudsaklig del lemnade att afgöra, hvilken hjelte och hvilken bragd afbildningen föreställde.

Äfven i bakning, matlagning och öfriga hushållssysslor egde forntidens qvinnor en ganska mångsidig skicklighet: sjelfva prinsessorna aktade icke under sin värdighet att grädda bröd och koka mat. Men isynnerhet värderades högt kunnigheten i öl- och mjöd-bryggeriets ädla konst. De förnämsta qvinnor stodo sjelf vid bryggkaret. Historien har bevarat ett exempel på en märkvärdig strid i bryggeriet emellan tvenne drottningar, hvaraf man kan sluta till den vigt man fästade vid skicklighet uti ifrågavarande yrke. Berättelsen lyder sålunda: Konung Alfrek hade tvenne hustrur, den äldre hette Signy och den yngre hette Geirhild. Men dessa kunde alldeles icke förlikas med hvarandra, utan grälade och kähblades alltjemt, så att Alfrek för husfredens bevarande slutligen såg sig nödsakad, att besluta sig till enderas aflägsnande. För att synas så opartisk som möjligt, lät han vid afresan på ett sjötåg för-

stå, att den af dem, som hade brygt honom det bästa öl, när han kom tillbaka, skulle få fortfara att vara hans drottning, men att den, hvars brygd befunnes sämre, skulle måsta lemna hans hus. Begge de höga damerna uppfordrade nu hela sin bryggarkonst, och åberopade hvar sin gudoms bistånd i denna så vigtiga sak. Alfrek kom hem, smakade på den ädla drycken, och vare sig nu, att Geirhild verkligen var bättre bryggerska, eller att hennes ungdom och dejelighet nedmutade hans smaksinne — alltnog: han förklarade Geirhilds öl för bättre; och förblef hon förty vid drottningsskapet, hvaremot den mindre brygdkunnige Signy fick träda tillbaka i privatlifvets dunkel.

Men, icke blott uti husliga, utan äfven i litterära idrotter och öfriga artes liberales hade qvinnorna ganska aktningsvärda insigter. Må vi här omnämna endast deras skicklighet i att läsa och skrifva runor (hvarutinnan de ofta tyckas hafva öfverträffat männerne) samt kunskapen uti medicinen, uti hvilket sistnämnda hänseende de liknade sina öfriga Germaniska medsystrar. (Ad matres ac conjuges vulnera ferunt. Tac. Germ. c. 7) Från hofvet till hyddan utöfvades läkarekonsten hufvudsakligen af det vackra könet. Isynnerhet synes kirurgin hafva varit deras starka sida, såsom man kan sluta af de talrika berättelser sagorna innehålla om deras verksamhet på slagfältet, hvarest de vanligtvis uppträdde såsom barmhertiga systrar. Någon teoretisk vetenskaplighet i egentlig mening lära de dock ej hafva besuttit, ehuru de bra nog synas hafva förstått sig på bandagering samt operationer både med knif och tång, äfvensom uti åtskilliga helsogifvande dekokters beredande. Sådane kunskaper voro naturligtvis mycket nyttiga under de fordna krigiska tiderna, och utan fara för misstag kan man väl taga för afgjordt, att qvinnorna dymedelst gjorde sig än älskligare i männens ögon. — Den första qvinna, hvars medicinska insigter historien förevigat, var Iduna, Brages hustru, som i sällskap med Asarne kom till norden. Hennes preparata hade en märkvärdig kraft, att bibehålla icke blott helsa, utan äfven styrka och ungdom, hvarföre det förtäljes, att Asarne begynte blifva gamla och skruttiga, sedan hon blifvit bortröfvad af Jotun. Skada att hon icke efterlemnat något recept på ingredienserna i sina herrliga dekokter, eller kanske tvertom, att Jotun gjorde menskligheten en stor tjenst genom hennes bortröfvande, ty huru skulle den eviga ungdom, som under 18 sekler födts i norden, i längden kunnat rymmas der? Och huru skulle någon egentlig läkarevetenskap kunnat uppkomma, åtminstone i det land, der Iduna ständigt varit tillhands med sin odödliggörande helsodryck? Men vare dermed huru som helst; säkert är, att Idunas Skandinaviska medsystrar ej vanslägtats från henne, att de ända till senaste tider innehaft ganska respektabla medicinska insigter, samt att en hop ganska vigtiga brancher af läkare-vetenskapen ännu i denna dag hufvudsakligen äro anförtrodda åt qvinnorna, hvilkas ömma omvårdnad vid sjuksängen äfven föröfrigt ofta verkar lika helsogifvande som apteksflaskorna.

Ingen äldre urkund upplyser, huruvida qvinnorna förstått sig på harpo- eller andra strängaspel, hvilken omständighet är så mycket anmärkningsvärdare, som männernas skicklighet i tonkonsten på många ställen lofordas. Emellertid torde man ingalunda af denna historiens tystlåtenhet få sluta till, att denna ädla konst varit för qvinnorna fremmande, helst deras vackra sång ofta omordas.

Att det täcka könet i allmänhet skulle öfvat sig i vapnens bruk samt deltagit i krigståg och härnader, är ett ogrundadt påstående, som sannolikt härflutit deraf, att tappra qvinnor någongång i nödfall med svärdet i handen försvarat hus och hem. Fastmer ansågs det opassande för qvinnor, att deltaga uti manliga idrotter. Sagorna innehålla många exempel på kungadöttrar,

som fått uppbära förebråelser, för det de hellre älskat tumla om med hästar och vapen, än syssla med söm samt andra qvinliga arbeten. Emellertid var det naturligt, att männernas krigiska anda och det oupphörliga vapenbraket också åt det mildare könet måste meddela en viss martialisk karakter, som understundom kom qvinnligheten att helt och hållet träda i bakgrunden. Mången höghjertad mö fann den verkningskrets hennes kön anviste henne alltför stilla och inskränkt, och brinnande af begär efter hjeltebragder ilade hon från spole och nål, för att under krigsgudens banér tumla om bland vapenbrak. Sådana voro de s. k. *sköldmörna*, hvilka än valde sjön än landet till skådeplats för sina bedrifter och förde kommandot, likaväl öfver en flotta, som öfver en här. Bland dessa sköldmör lysa framför andra tre hjeltinnor, Ursina, Heider och Vebierg, hvilka uti det beryktade Bråvalla-slaget mellan Harald Hildetand och Sigurd Ring uppträdde, hvar och en i spetsen för ett utvaldt manskap.

Bland öfrige insigter, genom hvilka qvinnorna utmärkte sig, må ej glömmas historien och poesin, samt — drömtydning. Det var en herrskande tro, att hvarje vigtigare tillfälle måste förebådas genom drömmar. Man sökte ofta, när så behöfdes, att förskaffa sig sådana, och det ansågs för olyckligt, att ej kunna drömma. Dermed var konung Halfdan den Svarte så missnöjd, att han rådförde sig med Thorleif den Vise, om hvad som vore att göra, då denne gaf honom det rådet att lägga sig i en svinstia. Halfdan gjorde så, och sedan felade honom aldrig drömmar. Konsten att tyda drömmar stod derföre i högt anseende, och de funnos ej blott bland man- utan äfven bland qvinnokönet, som gjorde en profession af denna konst, med hvilken till och med de förnämsta personer, som gjorde anspråk på högre vetande, måste vara förtrogne. Isynnerhet ansågos qvinnorna fallna dertör, och mången slipad hustru visste på så sätt skaffa sig ett vigtigt inflytande i huset genom uttydningen af mannens drömmar. Nästan alla qvinnor, hvilka den äldre historien tillägger en utmärktare insigt, voro väl förfarne i att tolka egna och andras drömmar. I förstnämnde hänseende förstod sannolikt månget fruntimmer, att drömma efter omständigheterna.

Men den ena vidskepelsen sammanhänger ofta med den andra. Det bör derföre ej väcka förundran, att qvinnorna ideligen sysselsatte sig äfven med trolleri af alla slag. Man trodde magien i stånd att väcka passioner, sjukdom, raseri och död, att beröfva den ena hans mod och styrka samt öfverflytta dem på en annan, att känna frånvarande och förutse tillkommande saker, att framlocka andar ur grafvarne, att uppväcka och stilla stormen, att förändra vinden, att släcka eld, att locka fisk från den ena stranden till den andra, att blända andras ögon o. s. v. Detta hexeriväsende infördes med Odin, som sjelf berömmer sig af erfarenhet uti trolldomskonsten, med hvilken det ansågs nästan som en nödvändighet att vara åtminstone något bekant, för att kunna akta sig sjelf, och när så behöfdes sätta konst mot konst. Af detta hexeri fanns tvenne former. Den ena bestod i troll-runor, som under egna besynnerliga ceremonier inskuros på små käppar. Dessa trollrunor voro i sjelfva verket ej något annat, än vanliga bokstäfver, af hvilka hvar och en ansågs ega en viss hemlig kraft; men att kunna väcka denna för ändamålet ansågs för så mycket större konst, som det minsta fel vid utskärningen och de dermed förbundna ceremonier lätt kunde frambringa en helt annan verkan än den åsyftade. Det andra slaget af hexeri bestod i alla möjliga trollformulärer, förenade med sång och poesi. Dessa kallades *Galdra**, bland hvilka *Seidr* (af seida = förgöra) var det skadligaste och verksammas-

* Af det skandinaviska ordet gala, som nu brukas om tuppar, men fordom om hexornas sång. Deraf det ännu brukliga ordet galen, — den, som genom hexeri mistat förståndet.

e. En hel mängd vidlyftiga och besynnerliga tillredelser och ceremonier voro oskiljaktiga härifrån. Vid särdeles vigtiga hexeriförrättningar förenades både Runor och Galdra. Hufvudrolen vid dessa signerier spelade alltid qvinnorna, ehuru äfven männen någon gång togo del deri. De häruti kunniga qvinnorna kallades vanligtvis Nornor, hvilka föregåfvo sig kunna såväl förutsäga det tillkommande, som uträtta öfvernaturliga ting. Lättrogenheten ärade deras konst, och blef den skattskyldig. Man inbjöd dem till högtider, tillställde gästabud för deras skull och betalde dem rundeligen för deras spådomar och trollerier. Efter kristendomens införande gåfvos många stränga lagar emot allt slags hexeri, hvilka blefvo strängt tillämpade, men kanske just derföre förfelade sin verkan och förorsakade att tron derpå fortlefde genom seklerna, och ännu i dag är rådande bland de mindre upplyste.

Men icke blott till sådane fruntimmer, som ex professo utöfvade spådoms- och hexerikonsten, voro dessa konster inskränkta; de stodo fastmer i ett sådant anseende, att de flesta qvinnor, till och med de förnämsta, ansågo sig böra förstå något deraf. Undervisning i förborgade konster var derföre ett föremål för sjelfva uppfostran. Rudimenterna i denna undervisning meddelades vanligen af mödrarna sjelfva, men då den skulle göras grundligare skickades jungfrurna såsom redan nämnts till Finland för att lära dem. Till hvilket hufvudsakligt ändamål jungfrurna begagnade denna sin bländande trolldomskunnighet skall det följande visa.

Ett och annat rörande läroverken.

(Benäget meddeladt.)

Du frågar mig kanske, ärade läsare, hvad har jag med läroverken att skaffa? De hafva ju vårdare nog i sina rektorer, inspektorer, skolstyrelser m. m., utan att allmänheten, hvars uppmärksamhet i våra dagar tages i anspråk för så mycket annat och vigtigare, ännu på köpet skall besväras med något så torrt och tråkigt som skolfrågor! — Hvad skall jag väl svara? Jag inser nogsamt, att några tusen skolpiltars handledning till bildade medborgare i dessa tider, då ett ondskefullt troll tömt våra fickor, måste anses för en obetydlighet i jemförelse med t. ex. en på vetenskapliga grunder baserad "opdragelse" af Finlands millioner stockar; och dock är det just sistnämnde, riksvigtiga angelägenhet, som ingifvit mig den dristigheten att orda något litet om skolan. Ty fastän jag, såsom skäl härtill, är föga hugad att upprepa den utnötta satsen: att det stundom mellan stock och skolpilt är en nog nära frändskap; så torde det dock kanske ej vara dig, värde läsare, så alldeles obekant, att större delen af de nu tillförordnade "vetenskapsmännen i skogen" ej blott börjat, utan äfven nära nog slutat, sin vetenskapliga kurs inom elementarläroverken. — En och annan t. f. forstmästare, med särdeles anlag för "skogshushållning", har till och med förvärfvat sig tillräcklig grad af vetenskaplig underbygnad redan på en högre elementarskolas lägre klasser. — Och då nu elementarläroverken sålunda vunnit erkännande af att vara ett slags vetenskapsinstituter, så bör det ej väcka förvåning, om insändaren till och med nu, då allas ögon äro rigtade åt landets materiela resurser, djerfves yttra ett och annat om ting, hörande till de i penningevärde icke så lätt beräkneliga, andliga intressenas område. Läsaren ursäktar mig så mycket snarare, ifall han — hvilket kanske händt en och annan i våra tider — tyckt sig finna, att bristen på intelligens och duglighet på de flesta banor gjort sig ej stort mindre kännbar, än bristen på mynt.

Låtom oss alltså "reverentiæ causa" börja med

Läroverkens styrelse.

Inseendet öfver elementarläroverken tillhör, såsom bekant är, stiftens biskopar och domkapitel. Dem har blifvit anförtrodt ett Sisyphi arbete, det nemligen: att under högst menliga yttre förhållanden för läroverken hålla dessa inrättningar i försvarligt skick; och nekas kan dock ej, att de härvid visat god vilja och ej ringa förmåga, till och med i det tråkiga värfvet att med mer eller mindre lämpliga vikarier och ordinarier fylla de sig ständigt yppande många luckorna i skollärarnes glesnande leder. Klart är likväl, att, — då såväl ordförande som vice ordförande utnämnas utan afseende på insigt i och intresse för läroverksfrågor, då de öfrige ledamöterne, sjelfve lärare, befinna sig alltför mycket in mediis rebus, för att alltid med tillbörlig oväld handlägga hithörande angelägenheter, och då, framför allt, läroverkens styrelse af samtlige ledamöter mer eller mindre måste anses för bisak, emedan deras tid och krafter tagas i anspråk af många andra åligganden — åtskilligt blir ogjordt, som borde göras, och alltså ett och annat återstår att önska. I allmänhet fordra vårt lands förhållanden af många skäl, att läroverkens styrelse bör vara placerad i hufvudstaden.

Läroverkens lärare.

a) Bristen på lärare.

Den, som behagar kasta ögonen på baksidan af Finlands Allmänna Tidning, finner der oupphörligt läraretjenster, eller vikariater för dylika, anslagna lediga; ofta nog för *fjerde* till *femte* gången. Kommer man sig att bläddra i innevarande års kalender, så finner man äfven der ett ansenligt antal lägre skolläraretjenster antecknade som vakanta, oaktadt dessa befattningar visst ej äro några sinekurer, hvilka utan förlust för det allmänna kunna stå obesatta. Man blir då möjligen intresserad af att veta, om och huru nämnde tjenster under tiden blifva bestridda. Man fattar något stiftsblad, ifall ett sådant finnes till hands, samt ser der, nära nog postdagligen, någon utnämnd till vikarie för en skoltjenst; ej blott sådane, som af lust och fallenhet beträda skolbanan, emedan de anse lärareyrket för sitt lefnadskall, utan äfven diverse slags personer, hvilka blott afse biförtjenst för ögonblicket: studenter, militärer, prester m. m.; med ett ord, hvad för slags folk man för tillfället fått tag i. Om något slags profs afläggande blir sällan fråga; ty luckorna skola fyllas, och nöden har ingen lag.

Nämnde improviserade pedagoger förordnas alltid på kortare tid, eller "tills vidare", som det heter; ty skollagen stadgar uttryckligen: "om läraretjenst, af hvad anledning som helst, skall bestridas för längre tid än en läsetermin, förfares till erhållande af vikarie, som när tjensten ledig är."

Följden blir, att, ofta inom en ganska kort tid, åtskilliga dylika tjenstförrättande efterträda hvarandra i bestridandet af samma tjenst; och hvar och en finner häraf, att erfarenhet samt enhet i undervisningen föga kunna komma i fråga, äfven om det stundom skulle röja sig spår af nit.

Ej sällan inträffar dock, att, oaktadt nämnde nog långt drifna latitudinaritet vid vikariers antagande, ingen enda hugad spekulant anmäler sig. Hvad gör man då? Jo, är den lediga tjensten en kollegatjenst, så kan hon, fullkomligt lagenligt, lastas på de öfrige lärarnes förut nog betyngda skuldror, ehuru följden lätt blir vidunderlig, som t. ex. den, att tre lärare samtidigt föredra samma ämne på samma klass.* Är det en läraretjenst vid lägre elementarskola med två klasser, så sammanslås båda klasserna, det må bära sig hur det vill; är det åter läraretjensten vid en dylik skola med en klass, — då vet jag sannerligen ej, huru man bär sig åt.

* Detta inträffar ovilkorligen, om t. ex. kollegatet i latin skall bestridas med de timmar, hvilka de öfriga lärarne vid behof äro skyldiga att åtaga sig.

En och annan läsare tänker kanhända, att orsaken till de många lediga skoltjensterna samt det olycksdigra vikariatssystemet ligger deri, att domkapitlen förfarit alltför skrupulöst vid besättande af sagde tjenster. Detta är dock för ingen del fallet. När, efter det en tjenst flere gånger varit anslagen ledig, en sådan rarissima avis som en hugad sökande ändtligen anmäler sig, då lönar det ju sig alls icke att taga det så noga hvarken med kunskaper, erfarenhet eller andra vilkor för lämplighet; man nödgas blunda för ganska mycket och får trösta sig dermed, att dock af en klen ordinarie mera enhet i undervisningen, samt småningom mera erfarenhet vid ungdomens handledning, är att hoppas, än af en mängd tätt på hvarandra följande, lika okunniga och olämpliga vikarier. *

För att rätt klart fatta, huru sorgligt det i allmänhet är beställdt, när man vid en skoltjensts besättande är tvungen att utnämna den första, som anmäler sig; vilja vi ännu taga i betraktande de hufvudsakliga vilkoren för en god skollärare.

Af en god publik lärare kan man med rätta fordra ganska mycket. Han bör ega ett för ungdomens handledning lämpligt sinnelag; han skall framför allt vara känd för oförvitlig vandel samt stadga i tänkesätt och seder, så att han må tillvinna sig aktning, kärlek och tillgifvenhet af sina lärjungar samt ej mindre genom föresyn i lefvernet, än genom undervisning, leda och bilda dem; och härmed bör han förena en hög grad af ordningssinne och punktlighet. Han får hvarken vara tankspridd, närsynt eller lomhörd, om han skall kunna vidmakthålla ordning och stillhet under läsetimmarne, och hans målföre bör vara klart och tydligt. Han måste nödvändigt besitta rörlighet och lif samt varmt intresse för såväl undervisningskallet i allmänhet, som särskildt för sina undervisningsämnen, ifall han skall lyckas hålla sina lärjungars lätt förströdda uppmärksamhet spänd och vaken. Sistnämnde vilkor är af mycken vigt; ty är läraren sömnig och trög, så är hans klass i ögonblicket ouppmärksam och förströdd.

Jemte allt detta utgör det för en lärare ett oeftergifligt vilkor att ega grundliga kunskaper, i förening med pedagogisk insigt och erfarenhet, samt denna varma kärlek till vetande, som utmärker en sannt bildad man. Ty besitter han ej detta, så kan han hvarken ingifva föräldrar och målsmän aktning och förtroende, eller bibringa sina lärjungar klar och lefvande insigt i samt, i sammanhang härmed, håg och lust för de läroämnen, i hvilka han är skyldig att undervisa. Den sig till en skoltjenst först anmälande är följaktligen just ej alltid till tjensten fallen och lämplig.

b) Lärarebristens orsak.

Den, som gjort sig mödan att genomögna nästföregående rader, finner lätt, att en god skollärare ej är, som ordspråket säger, en fogel af det slag, som sitter på hvarje qvist. Den frågan ligger alltså nära: har en vederbörligen qvalificerad ung man, med lust för lärareyrket, någon utsigt att på skolbanan genom nit och allvarligt arbete vinna en tarflig utkomst? — Nämnde fråga kan ej besvaras med annat än ett nära nog obetingadt nej, ehuru sorgligt nämnde svar än är och egnadt att afskräcka hvar och en från lärarens ansvarsfulla och arbetsdryga kall. Ty äfven, ifall han genast lyckas erhålla ordinarie anställning, ser han sig dock vanligen för decennier, ganska ofta äfven för hela lifvet, hänvisad till en aflöning af endast 250 till 350 rubel silfver. Med denna lön, knappast motsvarande en rättares på landet eller en gesälls i hufvudstaden, har han ganska svårt att förse sig med det allra nödvändigaste: mat,

* Man kan derföre vara ganska viss om, att, sedan numera, från den 1 September 1859, fordras ordentlig pedagogieexamen vid universitetet, förrän någon kan komma i fråga till erhållande af en skoltjenst, bristen på sökande skall tilltaga i högst betydlig grad.

rum, kläder m. m., än mindre kan han betala under studietiden åsamkade skulder, föröka sitt bibliotek, eller förskaffa sig några af de beqvämligheter, njutningar och förströelser, hvilka utgöra ett behof för hvarje bildad menniska. För att blifva i stånd härtill, är han nödsakad att se sig om efter extra förtjenst, oaktadt hans tid och krafter veckan ut tillräckligt tagas i anspråk af de många lärotimmarne och förberedelsen till dem, det ansvarsfulla kuratorskapet samt studier för förkofran i hans kall. Låtom oss alltså se, hurudant hans läge i sådant fall gestaltar sig.

Vi vilja nu blott framhålla det allra lyckligaste fallet. Detta är: att han vunnit särdeles förtroende på sin ort såsom lycklig och nitisk lärare, så att han ännu, ehuru privatundervisningen genom senaste skolordning blifvit betydligt inskränkt, erhåller tillräckligt af privata disciplar. Han kan då med 5 till 6 extra timmar dagligen förskaffa sig en årlig biförtjenst af 150 högst 200 rubel. Men med hvilken ansträngning och uppoffring köpes icke denna obetydliga inkomst! Han ser sig ungefär 11 till 12 timmar * dagligen bunden vid den mest ansträngande och tålamodspröfvande af alla sysselsättningar. Han nödgas använda sina få lediga ögonblick till besök hos en eller annan pupill samt natten till studier, för att bereda sig till morgondagens timmar och för att åtminstone genomögna någon pedagogisk tidskrift, läroböcker m. m., att ej tala om tidningar, vetenskapliga arbeten och andra skrifter, genom hvilka han söker förkofran i bildning och kunskap. Den naturliga följden häraf blir, att han innan kort, utnött till kroppen, utråkad till själen, anser sitt kall som en tryckande och odräglig börda samt sig sjelf för en samhällets paria.

Vi hafva endast kastat en blick på en ogift skollärare; och dock är ingenting möjligare, än att denne exemplariske unge man, som bör utgöra sina lärjungars föresyn i stadga och sedlighet, får det i hans ställning nog vågade infallet att gifta sig. Huru gestaltar sig förhållandet då. Jo, oaktadt snart sagdt öfvermenskliga ansträngningar tillfaller hans halfva lön efter några år borgenärerna; hans familj blir ett rof för nöd och elände, och sjelf hemfaller han åt förtviflan och möjligen last, ifall ej döden derförinnan behagat göra slut på hans beklagansvärda tillvaro.

Ehuru denna teckning är gripen ur verklighetens midt, tror dock möjligen en eller annan läsare, att hon är för starkt skuggad, och invänder derföre: men på skolbanan måste väl skicklighet och duglighet vinna befordran, likasom på andra banor! Låtom oss derföre se till, huru härmed hänger ihop. Enligt 1857 års skollag skall vid besättande af lektorstjenst högre skicklighet gifva bestämdt företräde. En dylik tjenst blir ledig samt ansökes af en skollärare, hvilken besitter grundliga kunskaper i de till sagde tjensts bestridande nödiga kunskapsstycken. * Han får nu oftast till medsökande en docent eller licentiat och kommer i sådant fall aldrig i fråga. Men vi vilja antaga, att han till medsökande erhåller endast en ung magister från universitetet; hvilkendera tillfaller då tjensten? Den gamle, skicklige och erfarne skolläraren naturligtvis! Nej långt derifrån; nog knipes hon vanligen af magistern. Den förre har hvarken haft tillfälle eller tid att, förhända på flere år, så noga genomgå nya arbeten och tidskrifter i sin vetenskap; han har, som man säger, blifvit litet efter, och hans theser bära spår häraf. Den senare åter har i universitetsstaden haft rikt tillfälle att hopsamla en mängd knoppar och citater, hemtade dels ur nya verk, dels ur lärares eller kamraters mun-

* Skriföfningarnes korrigering upptager nemligen minst en timme dagligen.

* Ett sådant tillfälle yppar sig för honom i medeltal en gång i hans lefnad.

nar. Med en del af dessa utstofferar han nu sina theser; en annan del sparas till försvaret, för att härmed förblända specimens bedömare, och följden blir: att han får ett prunkande laudatur, anses för en särdeles acquisition och befordras till den lediga tjensten. Den erfarne skollärarens säkert större praktiska duglighet och förmåga vinna deremot föga afseende. Den, som skrifvit dessa rader, har sedan år 1843 temligen noga följt med hithörande ärendèr; men har sig dock ej bekant mer än ett enda fall, då en kollega blifvit befordrad till lektor, oaktadt 1843 års skolordning ej på långt när så skarpt betonade skickligheten, som den nuvarande. Denne lycklige dödlige hade då äfven endast en annan kollega till medsökande.

Oftare har väl en kollega lyckats erhålla en rektors eller konrektors befattning. Men äfven till dessa tjenster äro hans utsigter högst ringa; ty deras innehafvare vinna numera sällan vidare befordran, och dessutom förhåller sig de lägre lärarnes antal till rektorernas och konrektorernas ungefär som 4 till 1. En lägre skollärare har alltså vid pass en fjerdedels möjlighet att blifva konrektor, en åttondedels att blifva rektor; hvilka lysande utsigter!

Vi vilja ännu skärskåda det allra lyckligaste fallet, det att någon särdeles utmärkt lärare verkligen vinner befordran till en såkallad högre skoltjenst. Är hans ekonomiska ställning då tryggad; kan han ens då, som det heter, slå sig ut? Jo, om han besluter att ständigt förblifva ungkarl, och hans behof derjemte äro få och enkla. Men hvar och en känner det katholska celibatets frukter, och följderna af skollärarenas celibat blifva mången gång ej mindre förderfliga. Detta vet äfven den utnämnde lektorn eller rektorn ganska väl samt gifter sig således, om ej genast, så åtminstone sedan han tjenat ut sitt år för *enka och barn*, mäktat betala den särdeles dyra, till närmare 100 rub. sig bestigande fullmakten samt skaffat sig litet möbel och husgeråd. Vi vilja alltså betrakta hans ställning endast 8 till 10 år efter utnämningen. Hans familj består då vanligen af hustru samt tre till fyra barn. Hans löneförmåner bestiga sig till sju à åttahundra rubel. Kan han med dem bestrida sina utgifter? Låtom oss i stället för svar betrakta följande öfversigt af de särskilta utgiftsposterna:

Hushyra med ved och ljus . .	180	rub.
Lifsmedel à 30 rub. per månad för 7 à 8 personer	360	„
Beklädnad och husgeråd . . .	140	„
Tjenstefolkets aflöning	50	„
Pensionsafgift samt enkehjelp .	31	„
Andra utskylder och onera . .	14	„
S:a	775	rub.

Vi hafva ej tagit i beräkning öfverflödsartiklar, icke heller läkarevård m. m. icke böcker, än mindre barmhertighetsverk, nöjen, tillfälliga utgifter m. m.; och likväl öfverstiger summan redan en yngre lektors eller skolrektors årliga löneförmoner. Huru skall han då berga sig några år senare, när hushållet blifvit ännu större, och barnen behöfva påkostas? Svare härpå den, som kan, jag förmår det ej. Ett vet jag blott, att, fastän Finlands skollärare lefva mera indraget, än någon annan tjenstemannaklass, så träffar man dock inom ingen klass af tjenstemän, knappast af medborgare, en så stor procent af män med derangerade affärer och förstörd kredit. De få, som lyckas draga sig fram, förmå detta blott genom ytterligt umbärande jemte ansträngdt arbete med för skolan mer eller mindre främmande bisysselsättningar. Men nämnda biförtjenster äro, som vi ofvan antydt, ej så lätta att få tag uti, och dessutom tillskyndas genom dem stor förlust åt läroverket. Ty håg och krafter mattas och splittras sålunda, samt biförtjensten kan till och med lätt blifva hufvudsak, läroverkets bästa bisak.

Men, säger läsaren, ni har alldeles glömt de feta pastoraten; dessa blomstrande oaser i skollärarnes för resten, jag medger det,

nog ökenartade framtidsperspektiv. Ja, nog tröstas han af mången med denna skimrande syn, men låt honom blott vandra närmare, och han drabbas af ökenvandrarens vanliga öde: hvad som på afstånd tett sig som verklighet, visar sig, närmare skådadt, vara en blott hägring. För att inse detta, behöfves just ej många ord. För det första hafva dock ganska många af dem, hvilka i senare tider, och sedan de dubbla tjensteåren upphört, inträdt på skolbanan, gjort detta af sann håg och emedan de vid allvarlig sjelfpröfning funnit sig ega hvarken den inre kallelse eller de yttre färdigheter, som bilda en lyckad prest; annars hade de kanske nog genast valt den vida framtidsdigrare prestbanan. För det andra utnämnes numera, såsom rätt och billigt är, äfven till ett imperielt pastorat, den af sökanden, hvilken erhållit församlingens kallelse; och klart är, att en skollärare högst sällan skall lyckas erhålla rösterna framför en praktisk prest. Den senare måste nemligen alltid ega mer vana och färdighet, än den förra, i allt, hvad till predikoembetet hörer; och har dessutom, ifall han är egnad för sitt kall, hunnit förskaffa sig ett vidt omkring kändt och aktadt namn såsom nitisk själasörjare. Den förre åter är vanligen för församlingen alldeles obekant och betraktas med misstroende redan derföre, att han är stadsbo.

Läsaren invänder troligen nu: man har dock någongång äfven i senare tider sett, att skollärare fått pastorat. Jo, men dessa få hafva utgjorts antingen af någon lektor, som varit teologielicentiat eller i pastoralexamen erhållit laudatur (såsom alltid inträffar med domkapitlens ledamöter). Stundom hafva goda "prestgåfvor" medverkat. Har sådant vederfarits någon annan lektor eller skolrektor, har han förutom något af allt detta egt en hel hop meriter från de dubbla tjensteårens lyckliga tid. Hädanefter kommer ej någon i fråga till ett pastorat, förrän hans bästa krafter redan äro förbrukade. Mången har då ej samvete att söka sin utkomst på en ny och ansvarsfull bana, och de få, som, drifna af hungern, kunna förmå sig härtill, lända församlingen till föga båtnad, äfven om deras försök lyckas; och de vinna oftast denna befordran endast, för att genast efter pastoratets tillträdande der finna en graf, sedan de än ytterligare invecklat sina affärer genom den dryga bosättningen.

Man finner häraf, att den presterliga tjensteårsberäkningen gör skolläraren föga gagn, men läroverken mycken skada. Ty härigenom rigtas dock ofta lärarens tankar och håg åt annat håll, och han använder under sin kraftfullaste ålder sina lediga stunder till studier för prestkunskapers vinnande, ernående af praktisk färdighet i predikande m. m. Han skulle dock gagna läroverket vida mer, ifall detta egde hans odelade intresse, och han egnade sina fristunder åt studier i sitt fack, läroböckers författande och mera dylikt. Vi tro oss hafva bevisat, att den finske skollärarens läge är behjertansvärdt, och att icke gerna någon ung man, som rätt besinnat sig på detsamma, kan lockas att beträda skolbanan. Bristen på skollärare är ur detta förhållande lätt förklarad.

Läroverkens lärjungar.

Skolungdomens helsovård.

Du känner troligen, ärade läsare, den till dyrkan gränsande omsorg, hvilken det fordna Greklands minnesvärda inbyggare egnade kroppens vård och harmoniska utbildning. Äfvenså har du sannolikt mången gång med förnöjelse läst om, eller möjligen sjelf skådat, skolungdomens friska och blomstrande utseende i Schweitz, Sverige, England m. fl. länder samt fröjdat dig åt det uttryck af sjelfmedveten kraft och lefnadsmod, som röjer sig i dess både blick och hållning. Kanske har du äfven öfvervarit t. ex. sommarexamen i någon af vårt lands läroanstalter och der med bekymmer i hjertat betraktat det dok af nedslagenhet och förtvining, hvilket höljer mången lär-

junges anlete. Har du härjemte lyckats få tag uti anstaltens absentieförteckning för året så har det säkerligen ej undgått dig, att procenten af frånvarande till följd af sjukdomsförfall är stor nog, att denna procent tilltager betydligt på elementarläroverkens högre klasser, samt att isynnerhet bröstsjukdomar undergräfva ganska många lärjungars helsa. Den sorgeposten har säkert ofta nått ditt öra, att döden skördat någon yngre lärare vid landets universitet, oaktadt Finland mindre än något annat bildadt land har öfverflöd på yngre förmågor. Hvad är orsaken till allt detta? Har det alltid sin grund i en förvänd och förklemad hemvård, eller har skolan på sitt samvete en betydlig anpart häri? I stället för svar vilja vi blott framhålla några fakta, läsaren må sedan sjelf döma.

En lärjunge vid t. ex. våra högre elementarskolor tillbringar 5 till 6 timmar af dagen på skolbänken samt i medeltal 6 till 7 timmar med hemlexornas öfverläsning. Han är alltså vidpass 12 timmar dagligen sysselsatt med arbete, som fordrar stillasittande och tankeansträngning. Är hans minne svagt, hans fattningsgåfva trög, eller befinner han sig på högre klass, så förslå för honom knappast 15 timmar dagligen. Ett så långvarigt stillasittande under de år, då kroppens behof af rörelse och frisk luft är störst, anses med rätta redan i sig ganska betänkligt och blir fullkomligt förderfligt, när, såsom ofta inträffar, ännu andra menliga förhållanden tillstöta.

Till dessa räkna vi i främsta rummet de ofta ganska trånga samt alls icke eller högst bristfälligt ventilerade skollokalerna. Kändt är, att i ett rum bör belöpa sig minst 500 kub.fot luft på hvarje person, för att det utan skada för helsan skall kunna bebos. I annat fall förtrögas blodets syrsättningsprocess, detta förlorar sin upplifvande kraft, hela lifsverksamheten försvagas och isynnerhet lider hjernan och, såsom nödvändig följd häraf, själens funktioner af slapphet och tröghet, hvarjemte hufvudvärk, sömnaktighet, yrsel m. m. lätt inställa sig. Hos oss finnas skollokaler i mängd, i hvilka det belöper sig vida under 100 (60 à 80) kub. fot på hvarje lärjunge. Luften i dylika rum är alltid särdeles qvaf, lärjungarne ganska sömniga och ouppmärksamma, läraren vresig och förströdd. Från dessa både själens och kroppens helsa undergräfvande skolrum begifver lärjungen sig till sin boning, som mycket ofta är lika, om ej ännu mera, trång och qvaf. Hvad måste följden blifva?

Läsaren invänder kanske: men ifall er uppgift är sann, att en lärjunge i medeltal medhinner sina lexor på 6 till 7 timmar, så kan han likväl disponera öfver en eller ett par timmar dagligen för egen räkning; och dessa lär han nog tillbringa under lekar och förströelser i friska luften. Detta är dock på långt när ej fallet, och härtill ligger orsaken i våra naturvidriga vanor. Förr steg man nemligen tidigt upp och gick tidigt till sängs. Skolornas läseordningar inrättades härefter; man började skolgången tidigt på morgonen samt slutade den tidigt på eftermiddagen. Så t. ex. började under insändarens skoltid läsningen i Helsingfors Trivialskola kl. 7 om morgonen och slutades kl. 4 efter middagen. Följden häraf var, att eleverne efter läsetidens slut och innan de behöfde tänka på morgondagens lexor, hade någon timme till eget förfogande, under hvilken de nästan hela året kunde leka ute i friska luften, utan att häri hindras af mörkret. Lärjungarne hade härjemte en eller två eftermiddagar i veckan lediga. Nu deremot börjas vanligen läsningen kl. 9 f. m. och slutas kl. 6 eft. m. Tiden från uppstigandet till kl. 9 användes alltid af eleven till lexornas öfverläsning. Det korta middagslofvet är oftast otillräckligt för intagande af dagens hufvudmåltid samt förberedelser till eftermiddagens läsetimmar, och när han slutligen kl. 6¹/₄ eft. m. slutat sin skolgång för dagen, är det större delen af året mörkt. Den korta fristund, som nu återstår, använ-

des derföre i bästa fallet af de äldre lärjungarne med romanläsning, af de yngre hos någon kamrat, i hvars trånga kammare de tillbringa fristunden med lek, fyllande den utom dess qvafva atmosfer med moln af damm. De enda ögonblick en lärjunge alltså, under större delen af läseåret, kan använda till lek i friska luften äro de korta uppehållen mellan läsetimmarne. Men äfven dessa lemnas af honom ofta obegagnade. Ty en del ängslar följande timmes lexa; en annan och ej ringa del har redan lemnat all lek bakom sig och beskådar, frusen och hopkrumpen, sina lifligare kamraters lekar med en lillgammalhet i skick och min, som tränger genom åskådarens merg och ben.

Håll upp, invänder kanske någon, ni har målat i en alltför mörk färgton. En faderlig regering har i senare tider gjort ganska mycket till afhjelpande af de olägenheter, ni omnämnt; bland annat aflönar staten sedan flere år gymnastiklärare. Till svar härpå vill insändaren nämna: att han ej haft något annat syftemål än sanningen, samt att han hemtat sina vyer ur en på ganska nära håll betraktad verklighet. Gymnastiken verkar visst betydligt godt, om och när hon handhafves af en kunnig och nitisk lärare. Hon ger då ej blott styrka och smidighet åt skolungdomen, utan aflägsnar äfven från de klenare lärjungarne en mängd frön till framtida sjukdomar. Våra fruntimmersskolor sakna dock ännu helt och hållet gymnastik; och vid våra läroinrättningar för öfrigt står hon ofta nog på temligen skral fot, så att gymnastiktimmen mången gång anses snarare som en tortyr än som en rekreation. Önskligt vore derföre att åt pedagogiestuderande skulle förskaffas tillfälle och uppmuntran att vinnlägga sig om grundlig kunskap i gymnastik. Ty härigenom skulle de göra sitt fosterland stort gagn och förskaffa sig sjelfve en liten förtjenst.

Då det blifvit fråga om ungdomens helsovård, kunna vi ej lemna oberördt ett stadgande i nu gällande Skolordning, hvilket, noggrannt följdt, grundlägger mången sjukdom. Det heter nemligen: "att skolungdomen hvarje Sön- och Helgedag skall bivista den allmänna högmessogudstjensten, härifrån blott undantagne de, som at sjuklighet *eller annan giltig anledning* äro derifrån hindrade. Uttrycket "annan giltig anledning" är nog vagt och gör en skolföreståndare mycket bryderi under bister vinterköld. Ty få lärjungar vid våra läroanstalter äro synnerligen väl försedda med öfverplagg. Isynnerhet fotbeklädnaden utgöres ofta af ett par slitna, trånga stöflar samt ett par söndriga strumpor. Önskligt vore derföre, att nämnde stadgande förändrades derhän, att lärjungarne under den kallaste årstiden befriades från kyrkogång och blott anbefalltes att infinna sig på skolan, för att åhöra en kort utläggning af dagens text.

Slutligen kunna vi ej lemna oanmärkt, att åtskilliga läroböcker äro antingen helt och hållet eller till någon del tryckta med nog fina stilar. Den, som känner, huru ofta tre till fyra ynglingar läsa tillsammans vid ett enda ljus, han kan ej annat än med ovilja betrakta nämnde böcker, hvilka förderfva så mången lärjunges syn.

Skolungdomens sedliga vård.

För egen del tillhöra vi dem, hvilka anse undervisningen för skolans förnämsta medel att bibringa ungdomen sedlighet. Likväl underkänna vi för ingen del hvarken disciplinens kraft eller det helsosamma inflytandet af öfriga medel till bibringande och vidmakthållande af god sed vid ett läroverk. Taget i detta omfång är vårt ämne ganska rikt, men vår uppsats har kanske redan vuxit ut alltför mycket på bredden, och vi vilja derföre endast i möjligaste korthet yttra oss öfver ett par hithörande frågor.

Kändt är, att, enligt nu gällande skolordning, hvarje lärjunge i gymnasium eller högre elementarskola, som ej har föräldrar,

förmyndare eller annan med rektors samtycke utsedd målsman i samma stad, skall stå under en såkallad kurators uppsigt. Denne kurator bör vara någon lärare, hvilken härtill utses af föräldrar och målsmän med föreståndares goda minne; och honom tillhör att enskilt gå ynglingen tillhanda med goda råd, uppmuntra och leda honom i hans studier, afhålla honom från onyttiga och skadliga förströelser, varna och rätta honom, då han felar, samt med noggrann uppmärksamhet vaka öfver hela hans uppförande; för hvilket ändamåls vinnande kurator äfven åligger att ofta besöka de under hans inseende ställde ynglingar i deras hemvist i staden.* Man ser häraf, att en kurators pligter och ansvar ej äro ringa. Honom har blifvit pålagd en atlasbörda, hvars tyngd mången gång beröfvar hans af dagens tunga utmattade själ nattens ro. Ty att med faderlig omsorg vaka öfver trettie till fyratie ynglingar, hvilka bo spridda åt skilda håll, ofta i skolstadens aflägsnaste delar, öfvergå i sanning menniskoförmåga, isynnerhet som dessa ynglingar från föräldrahemmet ej sällan medfört frön till olater, någongång till laster, samt dessutom mången gång inhysas i qvarter af ganska tvetydig art.

En samvetsgrann och för sina pupillers bästa ömmande lärare skulle dock utan allt knot åtaga sig nämnde ansvarsfulla åliggande, ifall han vore öfvertygad om ändamålsenligheten härat. Men det betänkliga i saken är just, att nyttan af nämnde kuratel oftast visar sig nog problematisk, såsom vi här nedan skola försöka att ådagalägga.

Skollagen stadgar visserligen, att kurator skall utses af föräldrar och målsmän, samt att rektor endast då bör utse kurator, när lärjunge ej har föräldrar, målsman eller någon annan, som sig faderligen om honom vårdar. Men de flesta föräldrar bry sig föga om skolordningens stadganden, isynnerhet som nämnde förordning af dem är föga känd. De sända sina söner till skolan, utan att en bland tie för dem utser kurator. Valet af qvarter vållar vanligen ej heller mycket hufvudbry; det billigaste anses oftast för det bästa, och hafva gossarne par år varit i skolan, så öfverlemnas hela omsorgen om anskaffande af boning ej sällan åt dem sjelfva. Och hvarföre skulle också föräldrarne behöfva bekymra sig om sina barns sedliga vård? De *väl aflönade* lärarene äro ju lagligen förpligtade att äfven härom draga försorg.*

Huru går det då med hela kuratorskapet? frågar läsaren. Jo, skolordningen stadgar, som nämndt är, att hvarje lärjunge skall hafva sin kurator, och rektor är alltså tvungen att, så godt sig göra låter, fördela skolungdomen mellan sig och öfrige lärare. Klart är, att den utsedde kuratorn, hvilken ofta ej sett föräldrarne, än mindre af dem erhållit något slags uppdrag eller har att vänta ens ett enkelt "tack" för sin möda, mången gång ej är synnerligen nitisk i skötandet af sitt påtrugade fadersskall; isynnerhet som han vanligen dessutom har öfvernog af arbete. Men vi vilja här blott antaga, hvad ej sällan inträffar, att den utsedde kuratorn försöker att sköta sitt åliggande samvetsgrannt och fördenskull bland annat ofta besöker sina pupil-

* Ofvanstående, rörande kurator och hans skyldigheter, är hämtadt ur § 80 i nu gällande skolordning; och som ett bevis på samma skolordnings många oklarheter i uttrycket vilja vi ännu anföra slutet af nämnde paragraf, hvilket lyder: "Genom hvad sålunda angående kurators rättigheter och åliggandon blifvit stadgadt, vare *klassläraren*s rätt att hålla inseende öfver hvarje till klassen hörande ynglings lefverne icke förminskad." Hvad förstås numera med "klassläraren", sedan samma skolordning öfverallt infört ämnesläsning?

Litteraturbl.

* Sistanförda yttrande gäller naturligtvis ej bildade föräldrar. Dessa kunna ju ej annat än se till, att de frön till gudsfruktan och god sed, hvilka i hemmet inplantats, under skoltiden må gro och bära frukt.

ler i deras qvarter. Hvad uträttar han då? Jo, i de flesta fall ingenting. Ty klart är, att han ej gerna kan göra sina besök på sådane tider, då okynne och last vanligen drifva sitt spel.

Anser han sig alltså hafva skäl att misstänka, det hans pupill råkat på afvägar, så ser han sig tvungen att höra sig åt af samma lärjunges värdsfolk. Men nu vet detta ganska väl, att rektor eller kurator sällan hafva ett ord med i laget vid valet af någon lärjunges qvarter, utan att sådant hufvudsakligen, antingen medelbart eller omedelbart, beror af lärjungen sjelf; och en sjelffallen följd häraf är, att det alltid måste finnas ett antal skolqvarter, hvilkas värdsfolk för kurator förtiga sanningen eller till och med missleda honom genom falska uppgifter. De vilja nemligen ej bland skolungdomen råka i vanrykte såsom "sqvalleraktiga" och sålunda gå miste om en påräknad inkomstkälla. I just dessa qvarter taga nu de mindre väl artade bland gymnasii- eller skolungdomen sin bostad; och kurator lyckas derföre högst sällan att genom sina besök förskaffa sig någon utredning angående en mindre väl ansedd pupills hemlif; anledningarne till misstanke må vara huru påtaglige som helst.

Skall derföre en kurator kunna uträtta något till ungdomens båtnad, så bör antingen åt rektor eller kurator meddelas rättighet att helt och hållet förbjuda lärjungars bosättning i dåliga eller tvetydiga qvarter.

Ett i skollagen ej omnämndt medel, hvilket ej blott tjenar till att förena kurator med sina pupiller, utan äfven utgör ett synnerligen helsosamt föreningsmedel mellan skola och hem, är de såkallade censurböckerna. Nämnde böcker bestå enklast af en liten annotationsbok, innehållande några blad rent skrifpapper, hvilken hvarje lärjunge ständigt bör bära hos sig. Är nu lärjunge antingen försumlig i sin läsning eller annars felaktig, så antecknar läraren detta i nämnde censurbok, innan någon vidare åtgärd till elevens rättande vidtages. Censurboken visas vid hvarje veckas slut åt föräldrar, målsman eller kurator, hvilka då i denna teckna sitt namn samt, ifall anteckning finnes, med anledning deraf gifva lärjunge tjenliga föreställningar. Hjelper ej detta, och lärare nödgas vidtaga strängare åtgärder till den felandes förbättring, så antecknas äfven dessa i censurboken. Insändaren har säker erfarenhet derom, att sålunda inrättade censurböcker ej blott medföra ofvanantydt gagn, utan äfven i betydlig mon bidraga att göra andra och strängare tillrättavisningar öfverflödiga. Åläggges dessutom hvarje lärjunge att hafva sin censurbok i behåll till termins slut, så äga lärarene i denna en ej obetydlig hjelp vid uppgörande af terminsbetygen.

Mycket vore ännu att säga om det sedliga inflytandet af prydliga skolsalar, försedde med byster och afbildningar af fosterlandets märkvärdige män samt med taflor, föreställande allmänt kända historiska personer och tilldragelser, om fördelen af en kammarorgel eller ett orgelharmonium till andaktens höjande vid bönestunderna m. m.; men vår uppsats har troligen redan längesedan förirrat sig inom det tråkigas gebit, och vi sluta derföre med uttryckande af vår ledsnad deröfver, att ej en ende timme blifvit vid landets allmänna läroanstalter anslagen åt våra svensk-finska skalders läsning, hvilkas dikter likväl genomfläktas af den skäraste sedliga ande. Man känner dock, huru mycken tid är egnad åt fosterlandets klassiske verk vid t. ex. Tysklands, Amerikas och flera andra bildade länders läroverk; man känner äfven verkan häraf, som är: renad känsla, lifvad fosterlandskärlek samt en förmåga att uttrycka sig både muntligen och skriftligen, hvilken vi här i Finland äro långt ifrån att ega.

M—r.

D:r Barth's resor.

I.

Från Rhat till Tintellust.*

Morgonen den 25 Juli satt jag åter glad och nöjd i sadeln och kastade från min Meheris** höga rygg ännu en afskedsblick på den täcka oasen Rhat. Ungefär två mil söderom staden uppnådde vi Iberke, som är en odling af betydenhet. Den skall ännu höra till staden Rhat, men är endast genom ett litet mellanrum skild från den första af de till Barakat hörande palmlunderna, hvilka åter genom en öppen plats äro afskilda från den större egentliga skogen. Sjelfva den lilla staden Barakat, som ligger vid foten af en sandig kulle, undanskymdes för våra blickar af den täta palmskogen, och blott då och då uppfångade ögat en skymt af den mellan trädgrupperna. Det var den sista stad vi skulle påträffa, innan vi beträdde den stora öken, som skiljer Central Afrika från Norra Afrika.

Vi hade beredt oss på en lång dagsresa. Desto mer öfverraskade blefvo vi, då man plötsligt gjorde halt här vid östliga ändan af kolonin, för att uppslå lägret. Orsaken härtill var, att våra kameler voro i högsta behof af en ordentlig utfodring, emedan våra vänner, Truaregerna, under vår vistelse i Rhat utan tvifvel begagnat dem till arbete i stället för att föra ut dem på bete. Denna försummelse skulle nu godtgöras här, hvarest ännu fanns fullt opp af det ypperligaste kamelfoder.

På eftermiddagen beslöt jag att besöka staden Barakat, som låg omkring 1¼ mil aflägsen från vårt läger. Den bildar en temligen regelbunden fyrkant och är omgifven af en mycket regelmässigt uppförd mur af lera, "agador", som är vidpass 25 fot hög och försedd med fyrkantiga torn. Samtliga husen bestodo af två eller tre våningar, voro väl uppförda och hade mycket släta väggar af lera. Äfven stadens inre pryddes af några palmer. På södra sidan ligger inom vallen moskéen, en ansenlig bygnad i förhållande till stadens ringhet. Den har en hög minaret och hade nyligen blifvit hvitmålad, så att den såg helt vänlig och treflig ut. I sin helhet gör staden samma intryck, som en barnleksak, — så litet och nätt och putsadt är allt. Den har endast vidpass 150 hus och är mycket regelbundet bygd.

Vid min vandring genom gatorna såg jag åtskilliga qvinnor, väl vexta, med temligen fylliga former och anständigt klädda, sittande utanför boningshusen, för att njuta aftonens svalka. Ehuru jag var klädd i en

* Öfversättning af L. ur *D:r H. Barth's* "Reisen u. Entdeckungen, im Auszuge bearbeitet."

Den berömde resanden, som redan förut besökt Afrikas nordkust, erhöll 1849 anbud att deltaga i en af Engelska regeringen till det inre af denna verldsdel utrustad expedition. Expeditionen leddes af James Richardson. I densamma deltog en annan Tysk, D:r Overweg. Först 1850 i Mars bröt expeditionen upp från Tripoli.

På nyare kartor finner man, att, sedan den åt södern resande från Tripoli öfver Harutsch-bergen med högslätten Hamada inkommit i ökenområdet, han träffar på en kedja af bergomgifna oaser, som tvärt afskära detsamma och skilja Sahara i vester från Libyska öknen i öster. På denna väg ligger staden Mursuk i landet Fez eller Fezzan. Härifrån föra två karavanvägar längre åt söder: den östligare följer oassträckningen öfver oasen och orten Bilma; den vestligare går till oasen Ghraat eller Rhat, i vester nära Fezzan, och derifrån genom öknen till oasen Air (Ahir) eller Asben, i hvilken orten Tintellust äfvensom den nedanföre nämnda orten Agades är belägen. Man ser dock på kartor från 1850-talet, Air, Asben och Agades utmärkta som skilda oaser. Endast på en liten skolkarta af 1858 finna vi dem sammanförda under det gemensamma namnet "Air eller Asben". Det är denna färd från Ghraat till Asben, som här beskrifves, i 5:te kapitlet af det citerade arbetet.

Vi skola framdeles, när flere häften kommit oss tillhanda, meddela ännu ett par utdrag och då äfven lemna en öfversigt af Barth's hela upptäcktsresa, hvilken varade fem år eller till 1855.

Red.

** Kamel. — Miltalen öfverallt Engelska.

Red.

vanlig Sudan-blus och dessutom temligen solbränd, tycktes dock min ljusare hy skrämma dem, och några af dem drogo sig med ropet "la ilah" tillbaka in i husen.

En stor del af invånarne tycktes vara frånvarande, troligen i sina dadelskogar, för att inberga skörden, ty frukten var just mogen. Staden drifver ingen handel inom Rhat, och invånarne bero helt och hållet af sina dadlar och jordbrukets alster.

För att återvända till vårt läger valde jag en något längre, sydligare väg och blef derigenom i tillfälle att bese en betydlig del af de odlade fälten. Jordmon är här vanligen salthaltig, och de flesta brunnar innehålla saltvatten. I anseende till deras stora djup nödgas man begagna åsnor och Sudan-oxar för att uppfordra vattnet. Palmskogen vid Barakat har ett betydligt omfång och torde bestå af ungefär 10,000 trän. Trädgårdarne äro väl underhållna; spanmål odlades föga, men deremot mycket grönsaker och rotfrukter. Talrika af plamblad uppförda hyddor, "tekabber", bilda här ett slags förstad. Här bo de s. k. Imzhad, ibland hvilka en allmän förnöjsamhet och trefnad tycktes herrska. Särdeles i ögonen fallande var den stora mängden af små barn. Qvinnorna voro alla svarta, men väl vexta och i allmänhet mer utvecklade än den blandade racen i Fesan. Männerna nyttjade merendels blåa skjortor eller bluser och en svart duk kring hufvudet, hvilken af Tuaregerna kallas "tessil-gemist", men af Araberna "litham". Qvinnornas drägt bestod endast af den s. k. Turkedi eller Sudanklädet, som svepes kring kroppen sålunda, att öfre delen deraf jemte bröstet förblir obetäckt. Männerna rökte nästan allesamman, men af qvinnorna såg jag ingen göra det.

Senare gjorde jag ännu en liten utflygt till östliga sidan af dalen, som här begränsas af Akakasbergen. Vår vistelse på denna ort var ingalunda i alla afseenden treflig, ty såväl om aftonen som påföljande morgon besvärades vi i vårt läger af Barakats invånare, hvilka med den oförskämdaste påflugenhet trängde sig in till och med i våra tält.

Det var en herrlig och klar morgon och värmen ännu i sitt första upplifvande stadium, då vi den 26 Juli uppbröto för att fortsätta vår resa. Ungefär halfannan mil sträckte sig ännu de odlade fälten och upphörde sedan vid en bergsström, som ännu hade något regnvatten qvar på sitt botten. Ett stycke längre fram passerade vi en annan bäck, hvilken endast derigenom har något intresse, att dess namn "Koramma" på Haussa-språket* betyder regnbäck och tydligen är lånadt från detta språk. Senare lägrade vi oss i en tre till fyra mils bred dal, som var betäckt med en rik gräsmatta och full af Ethelträn, i grannskapet af brunnen Issaien. Här inväntade vi Uteti, som också mot aftonen slutligen anlände. Nu beslöto vi att fortsätta vår resa om natten, för att upphinna Kel-owiernas lilla Kafla,** af hvilken vi hoppades skydd och sällskap på vår väg till Air. Då de redan hade ett betydligt försprång för oss, var klockan redan 2 på morgonen, innan vi påträffade våra nya vänner, som hade lägrat sig i en dal nära brunnen Karada. Oaktadt alla de fel, vi snart skulle upptäcka hos dem, visade sig dock dessa Kelowier, hos hvilka Berber- och Sudanblodet på ett egendomligt sätt är blandadt, såsom särdeles lämpliga att införa oss i Söderns för oss obekanta nejder. Hufvudpersonerna i den lilla karavanen, med hvilken vi nu skulle komma i närmare beröring, voro Annur, Didi och Farredji. Annur var en anförvandt till den likbenämnda mäktiga hufvudmannen för Kel-owierna och kalla-

* Haussa i Sudan, i mellersta Afrika söderom Sahara.

** Karavan. Kel-owierna bebo Air. Berberfolken (Araber) i norra Afrika äro af Kaukasisk stam, Sudan-folken, söderom Sahara af Neger-race. Tuaregerna, hvilka ofta nämnas, äro Berber och bebo det Marokko underlydande (?) land, till hvilket äfven Rhat hörer. Red.

des till skilnad från denne Annur Karami — "den lilla Annur". Han var en älskvärd man med intagande yttre och ett behagligt sätt, men utan all kraft i handling, som så väl hade erfordrats, för att kunna gagna oss som eskort, och ingenting mindre än krigisk. Didi och Farredji voro båda frigifna slafvar och fullkomligt olika till utseende och karakter. Den förre var smärt och spenslig med skarpt markerade drag, hvilka förrådde en betydlig grad af slughet och klipskhet. Farredji deremot var en undersätsig man med breda, grofva anletsdrag, i hvilka uppenbar elakhet tydligt stod preglad såsom det mest framstående draget i hans karakter. För ögonblicket hade vi dock föga tid öfrig att göra oss närmare bekanta med dem, då vi nästa morgon tidigt åter skulle bryta upp och tilldess ganska väl behöfde njuta hvila.

Vårt ressällskap hade dessutom ännu fått en tillökning i Abd el Kader, en Tanater, hvilken hade kommit till Rhat med den från Mekka återvändande pilgrimskaflan och der anslutit sig till Kel-owierna, för att begifva sig till Agades. Han var en flink och munter karl med ljus hy och ett angenämt yttre, men enögd, emedan han i något slagsmål mistat sitt andra öga. Han var särdeles stolt öfver sin långa karbin med godt engelskt lås. I sin ungdom hade han sett "Rais" (major Laing) i Tanat och hade fått ett visst begrepp om Européernas och isynnerhet Engelsmännens lefnads- och handlingssätt.

Vår förenade kafla bestod nu åter af vidpass 60 kameler. Den 27 Juli bröto vi upp och anlände snart till dalsträckningens södra ända. Här står en fästningsruin, hvars upphof tillskrifves stammen Tinylkum, som skall haft sin boningsplats i dessa trakter och en längre tid bortåt till och med herrskat öfver Rhat. En brunn i närheten bär ännu namnet Tinylkum.

Vi började här att stiga uppför ett trångt bergspass, som slingrar sig utmed sluttningen af en brådbrant bergsudde, utskjutande från högländet. Vi behöfde nära nog en timme, för att uppnå höjden; derpå vandrade vi vidare på bergsplatån, och efter fyra mil stego vi åter uppför en omkring 80 fot hög klippsluttning. Korrt derefter lägrade vi oss i den med sidderträd och örter bevuxna dalen Erasar-n-Akeru, på en särdeles behaglig plats. En stor vattenbassin af omkring 200 fots längd, 120 fots bredd och betydligt djup, hade nemligen bildat sig här midtibland klipporna. På en terass, som utbredde sig i en klyfta 200 fot öfver oss, fann jag en annan mindre bassin, som dock hade ett ansenligt djup. Vid starkt regn bildar sig ett vattenfall, som nedstörtar utför klippsluttningen från den öfre bassinen till den nedra. Hela sceneriet erbjuder en öfverraskande och uppfriskande anblick; det förflyttar vandraren så att säga från de omätliga sandöknar, han här väntar sig finna, till alpsjöarnes ljufliga regioner.

Den 28 Juli genomtågade vi en landsträcka af mycket oregelbunden formation och rikt bevext med gräs, isynnerhet "ssebot". Präktiga åsnor och getter betade här; de vallades af negrer, hvilkas klädsel bestod endast af ett kring höfterna lindadt läderskynke eller rättare förkläde. Vi lägrade oss kort efter middagen vid foten af en temligen brant sluttande klippa, hvilken vi följande dag skulle bestiga.

Nästa dags marsch förde oss in i Asgarernas högländer. Vi begynte vårt besvärliga dagsverke tidigt om morgonen. Stigen slingrade sig mellan lösryckta klippstycken uppför en temligen brant sluttning. Vägen var mycket besvärlig för kamelerna, emedan den var skroflig och full af lösa stenar. En del af packningen lossnade och kastades på marken, och båten erhöll en och annan grundlig stöt, som hotade att krossa den. — Berget består af rödaktig sandsten, då och då afbruten af grönaktig mergelskiffer. Vi behöfde nära två timmar för att uppnå spetsen. Härifrån fingo vi en öfverblick öfver den bergskedja, som

sträcker sig österut åt Arikim.. Dess öfvergång skall vara ännu svårare. Jag hyste då den åsigten, att detta högland, hvilket vi nu hade beträdt, möjligen vore identiskt med de arabiska geografernas berömda Djebel Tantana; men oaktadt beskrifningen derpå i många omständigheter förträffligt passar in på detta ställe, motsäga dock andra på det bestämdaste en sådan åsigt, och man borde således söka detta berglandskap mera åt sydvest. Det hela bildar en vildmark af fantatiska, hemska, svarta sandstensklippor, afbrutna af djupa dalklyftor, i hvilka permanenta sjöar bildat sig. Vår väg slingrade sig utmed denna skrofliga, borstlikt uppstigande bergskamm i ett oupphörligt zick-zack. Den i dagen liggande ytan af den underbart sönderbrutna och splittrade sandstenen antog öfverallt gestalten af väldiga pelare och obelisker, så att man icke opassande kunde förlikna denna vilda och dystra bild med en skog af klippor. Tidtals ledde vår väg genom trånga klyftor mellan terassformigt sig höjande klippmassor.

Detta bergland eller snarare denna bergsrygg är i hvarje hänseende anmärkningsvärd och karakteriserar denna del af Nord-Afrika; ty det synes mig knappt något tvifvel underkastadt, att denna bergskamm, med få afbrott, stryker från de högsta delarne af landet Tebu Redschade öfver El War utmed Bilma-vägen ända till berglandet Hogars högplatå * och sålunda bildar en mängd vattenrika och i sitt slag fruktbara dalar, såsom Djanet, Temessanin och många andra. Den har en medelhöjd af 4 till 5,000 fot öfver hafvet och utgör den största höjningen af öknen mellan Tripoli och Asben. Detta var äfven det högsta pass jag på mina resor i Afrika passerat. Vi lägrade oss kort efter klockan tre i en liten dalklyfta, i hvilken här och der något gräs vexte.

Efter en marsch af tre mil på en väg, som slingrade i tusende bugter, begynte vi följande morgon (30 Juli) vårt nedstigande i en lägre region från denna högsta kamm af höglandet. Vår väg förde oss genom en vild, djupt urholkad dalklyfta, omgifven på båda sidor af höga, branta bergstoppar, och småningom, alltefter som vi framryckte vidare, antog det vilda, kaotiska landskapet en alltmera storartad karakter. Det är icke blott storartadt genom sina egendomliga, massiva former, utan äfven anmärkningsvärdt för den öfvergång från sandsten till granit, som här framträder.

Två runda timmar erfordrades för att stiga utför det besvärliga passet, hvarpå vi kommo till en dalbotten af vidpass 60 fots bredd, som vid tillfälle tjenar till aflopps-ränna för de från bergen nedstörtande vattnen. Här upptager dalen en sidoklyfta, som kommer norrifrån. Den är vid mynningen temligen bred, men längre bort sammantränges den mellan fullkomligt tvärbranta klippväggar af mer än 1000 fots höjd, hvilka likna med konst uppförda murar, till en helt smal fördjupning, som i vild skönhet sänker sig mellan klippmassorna, och i hvilken stundom en brusande bergsström bryter sig en bana. I botten af denna ränna har en liten bassin med skönt, friskt bergvatten bildat sig i en fördjupning i marken. Detta är den märkvärdiga dalen i Egeri, identisk med dalen Amais eller Mais, som redan för flere år sedan till namnet blef känd i Europa.

Kort efter de båda dalklyftornas förening vidgar sig dalen till en bredd af 150 fot. Gräs börjar åter visa sig, Talha- och Etheltrån smycka landskapet och den välluktande Schian (Artemisia odoratissima) erbjuder kamelerna ett efterlängtadt foder. Af ännu större intresse för oss var, att vi påträffade Asclepias gigantea, som redan här uppnådde en höjd af 20 fot. Detta antyder inträdet i en ny vegetations-zon; ty

* Denna den högsta kammens sträckning synes alltså gå i nordvest och sydost öfver det berg- och högland, som i det föregående blifvit nämndt, såsom bildande en mur mellan Sahara och Libyska öknen. Red.

ehuru vi redan vid Mursuk hade sett spridda exemplar af denna vext, så tillhör den dock egentligen det tropiska Afrika och har der en ofantlig utbredning.

Sedan vi tågat omkring tre mil från vattningsstället, lägrade vi oss i skuggan af ett väldigt Ethelträd, hvars grenar utbredde sig så långt, att hela vårt sällskap fann mer än tillräcklig plats derunder. I fortsättningen af denna dal, vidpass 30—35 mil längre i VNV rigtning, ligger den redan omnämnda orten Djanet i en fruktbar daloas, som befruktas af en mängd rinnande vatten. Utan tvifvel ligger denna af naturen gynnade plats vid den sydliga branta sluttningen af samma bergskamm, hvilken vi i dag på morgonen hade passerat. Gerna hade jag gjort ett besök på denna intagande plats, om icke den underrättelse hade bringats oss, medan vi hvilade oss här, att en stor fara hotade oss just från den sida, der Djanet befann sig. Man underrättade oss nemligen genom en budbärare från Rhat, att den mäktiga stamchefen Ssidi Djafel inek (son till) Ssakertaf, under hvilken många af de kring Djanet boende Imzhaderna lyda såsom lifegna, hade för afsigt att öfverfalla och utplundra vår expedition. Ehuru det senare visade sig, att denna underrättelse var ogrundad, förorsakade den dock till en början en fullkomlig förändring i våra planer.

Efter att hafva rastat en dag, tågade vi den 1 Augusti vidare. Vi lemnade den till Djanet ledande hufvudarmen af dalen till höger. De oss omgifvande klippmassorna blefvo småningom flackare och lägre. Här kunde vi iakttaga, huru graniten, som nu träder i sandstenens ställe, i början uppträder som låga, splittrade klippref, om jag så får kalla dem, men derpå småningom uppfyller hela nejden. Sanden, som hittills nästan uteslutande bildat marken, undantränges nu af kisel och granitgrus. Landet antog härigenom en helt olika karakter och sandstensregionens lagerbildning hade helt och hållet försvunnit. Der granitformen uteslutande begynner, blifver landet ännu ödsligare, och nu uppträda dessa ofantliga "spegelfält" i det egentliga inre af öknen, hvilka äro vida ofruktbarare och enformigare, än sandstensregionens högslätter.

Vi mötte denna dag en slafkafla, som medförde 40—50 till det mesta qvinliga slafvar. Enligt ett gammalt bruk tog hvarochen af våra Kel-owier af sitt förråd ett mått dadlar och slog dem på en duk, som karavanens ledare hade utbredt på marken. Kort före middagen lägrade vi oss redan i den breda, flacka dalen Edjendjer, der man ännu finner en sparsam gräsvext, och som derigenom bildar en nödvändig hvilopunkt för de från norr kommande karavanerna. Härifrån sträcker sig nemligen flere dagsresor mot sydvest öknens nakna, tröstlösa yta.

Påföljande dag (den 2 Aug.) begynte vi vår marsch öfver den framför oss liggande öde, vattenlösa slätten, som endast afbrytes här och der af enstaka granitklippor eller ofruktbara dalar. Efter vidpass tie mil tedde sig till höger om oss det intressanta kegelformiga berget Tiska, som reser sig 600 fot öfver slätten och omgifves af andra, mindre bergskeglor. Kort derefter bemärkte vi till venster om vägen en brant bergshöjning kallad Mariau. Marken bestod för det mesta af grof kis, blandad med fin granitsand. Mariau är för de infödda gränsrån för den kala, hafslika öknen, som de benämna "tenere" eller "tanere". Anblicken af denna oändliga yta tycktes fylla våra vilda, vid ett kringströfvande lif vana reskamraters bröst med förtjusning, och med fördubblad ifver och vid takten af deras vilda ökensånger drogo vi hän öfver den gränslösa slätten, tills vi slutligen efter solnedgången lägrade oss på detta kala sandfält, på ett ställe, der icke det ringaste gässtrå eller rissticka till bränsle stod att finna.

Följande morgon bröto vi upp i skilda grupper, emedan en och hvar så fort som

möjligt önskade nå de sandkullar vi sågo liggande framför oss på ett afstånd af ungefär fem mil. Vi hoppades nemligen att här finna litet foder åt våra utsvultna kameler, och några buskar af "ssebot" lågo äfven verkligen här och der spridda på sluttningarna af de snöhvita sandkullarne och gåfvo till och med näring åt några fjärilar och dagsländor, hvilkas tillvaro i denna sorgliga ödemark derigenom blef en möjlighet. Sandkullarne omgåfvo vägen på båda sidor eller afskuro den. Graniten ligger endast några få fot under ytan af den sandiga marken, men genombryter den äfven stundom och visar då en skön blå färg. Den för öknen egendomliga luftspeglingen framtrollade i dag för våra blickar de praktfullaste skenbilder af täcka insjöar och saftiga betesmarker. Den af solens glöd upphettade öknen är i allmänhet uppfylld af bedrägliga bilder. Vi lägrade oss på ringa afstånd från brunnen Falesseles eller Afalesseles, hvilken vi följande morgon (d. 4 Aug.) uppnådde.

Detta var icke just något angenämt lägerställe, ty här fann man icke den ringaste skugga lika litet som foder åt kamelerna. Dessa måste således, sedan de blifvit vattnade, genast drifvas till en 7—8 mils aflägsen betesplats. Likväl är denna punkt för sin brunns skuld, som innehåller ett någorlunda drägligt vatten i riklig mängd, af största vigt för karavanhandeln och bildar derföre en nödvändig station på denna väg.

Vårt läger var nu ganska tomt och ödsligt, sedan man aflägsnat våra trogna reskamrater, kamelerna, hvilkas närhet för den resande i dessa ödemarker är så kär och dyrbar och hos honom ingjuter en viss känsla af säkerhet. — Icke en flägt rörde sig, och hettan var qväfvande; kl. 12½ hade vi i den starkaste skugga, vi kunde förskaffa oss, 44° Cels., och kl. 2 var det sannolikt ännu varmare. — Vi rastade här ännu följande dag. Här stötte åter Uteti till oss, som i vårt af faror omgifna läge var en vigtig person för oss. Höljd i en blå sudan-mantel och ridande på sin lilla vackra meheri, tog han på afstånd sig riktigt ståtlig ut i sin egendomliga kostym och omgifning.

Den 6 Augusti gjorde vi en 12 timmars lång marsch. Vår väg förde oss äfven i dag öfver en naken, kiselbeströdd slätt, som var nästan utan tecken till vegetation. Straxt efter vårt uppbrott fingo vi tåga öfver några icke särdeles höga sandkullar; här och der ströko mindre åsar af qvarzsandsten tvärsigenom det böljande sandhafvet. Öfverhufvudtaget företedde hela nejden en öfverraskande blandning af sandstens- och granitformationerna; man fann rullstenar af grönaktig qvarz bredvid hvita och röda sandstenar. Vi slogo äntligen upp vårt läger i ett slags dal, benämnd Tarhareben, på norra sidan om en imposant, cyklopiskt upptornad massa af sällsamt bildade sandstensblock, hvilka tärningslikt äro radade på hvarandra och bilda en brant uppstigande klippvägg, som reser sig till en höjd af cirka 150 fot öfver slätten. Några sköna Talhaträn smyckade vårt lägerställe, hvilket med sin omgifning af underbart formade klippmassor åtminstone bildade en angenäm omvexling i detta ökenlandskap.

Äfven den 7 Augusti hade vi en lång och besvärlig dagsresa. Marken blef nu ojemn och stenig samt full af klippåsar, ur hvilka små bergstoppar höjde sig. Derpå följde breda, flacka dalar, stundom bevuxna med några örter, men vanligen dock fullkomligt kala. Så naket och ödsligt detta land än synes vara, så finner man dock här stora hjordar af så kallade vilda oxar — *Antilope bubalis* eller *Alcephalus bubalis* — hvilka fritt ströfva omkring och förändra sin vistelseort, allteftersom de här eller der mer eller mindre häftigt förföljas. Några af vårt folk försökte att skjuta någon af dem, men lyckades icke deri. Dessa djur se allt annat än viga och flinka ut, och dock klifva de uppför klipporna med

största lätthet och försvinna snart ur ens åsyn till följd af markens ojemna och kuperade beskaffenhet.

Omkring kl. 5 eft. m. hade vi till venster om vår väg betydliga höjder, hvilka reste sig väl 1000 fot öfver marken. Till denna imposanta bergsmassa slöt sig en förvirrad grupp af klippstycken och lodrätt stupande, pelarlikt isolerade granitblock. Midt ibland dessa vandrade vi uppåt i sakta mak, tills vi uppnådde högsta punkten, hvarifrån vi sedermera nedstego i en flack dal, bevuxen med en mängd vackra örter och några Talhaträn. Här, hvarest de utsvultna kamelerna funno färskt foder, uppslogo vi vårt läger och unnade såväl oss sjelfva som kreaturen en efter den besvärliga och tröttsamma marschen så efterlängtad hvila.

Följande dag (8 Aug.) tågade vi till en början omkring 1½ mil på en väg, som slingrade sig mellan pelarlika granitmassor. Derefter blef landskapet öppnare och flare. Framför oss blefvo dock betydliga bergsmassor synliga; dessa bilda bergstrakten Anahef, der det skall finnas några goda betesplatser. Ett stycke längre fram tog en väg af till Tadent, en med vatten och vextlighet begåfvad ort, der några Asgar-familjer uppslagit stadiga bopålar. Längre fram på vår väg var marken betäckt med Bu-rekkeba, ett slags saftigt, 2 till 3 fot högt gräs, som är särdeles omtyckt af kamelerna, men som ända hittills ännu icke förekommit på vår väg. Slutligen veko vi af omkring en utspringande bergsklack och kommo till den breda dalen Ngakeli, innesluten af två pittoreska, skarpa bergåsar. Dalen utmärker sig genom en yppighet i vegetation, sådan vi ännu icke alltsedan vårt inträde i öknen hade påträffat. Hvad vi isynnerhet anmärkte, voro de första exemplaren af *Balanites Aegyptiacus*, ett träd, som Araberna kalla "hadjilidj", men Haussastammarne "addua". De tåglika, af regnet blottade rötterna sträckte sig till en betydlig längd utmed marken. Utaf dessa rötter förfärdigas företrädesvis skaften till de lättare spjuten.

Om betydenheten af denna oas öfvertygade jag mig genom en vandring af två mil längsåt dalen. Efter vår långa resa genom det nakna, kala ökenlandskapet greps jag af en innerlig känsla af välbehag vid anblicken af denna naturens relativa yppighet och skönhet och kunde fullkomligt begripa den förtjusning, hvarmed de infödda betrakta dessa af naturen gynnade afbrott i öknens enformighet. Våra Kel-owier fröjdade sig äfven öfvermåttan, när jag förklarade för dem, huru högt jag beundrade deras sköna "adduas". Öfverhufvudtaget voro de trefliga och älskvärda reskamrater, så länge de icke ville tigga sig till något af oss. De undfägnade mig i dag med sin välsmakande "fura", d. v. s. en rå välling af negerhirs, kryddad med getost och blandad med vatten. Detta är invånarnes i Asben mest omtyckta och i många fall enda rätt.

Om aftonen kommo några jägare från Tadent till vårt läger. Richardson köpte af dem ett ansenligt förråd af torkadt kött af ett slags stor, fet antilop (Oryx Gazella), som förekommer i mängd i öknens bergigare distrikter, merendels i sällskap med vilda oxar.

I daggryningen den 9 Aug. satte vi oss åter i rörelse och tågade genast genom ett trångt pass, ur hvilket några praktfullt formade bergstoppar reste sig. Ibland dessa utmärkte sig isynnerhet ett berg icke blott genom sin höjd (det reser sig omkring 5000 fot öfver hafsytan och är den högsta bergstopp mellan Falesseles och Air), utan också genom sin skarpt begränsade och skönt tecknade form. Till detsamma anslöt sig en lägre bergssträckning med en mycket bestämd, uppåtsträfvande kam. Mindre bergklackar, innehållande bergkristall, sträckte sig parallelt med vår väg. Efter en vidare marsch af 7½ mil bestego vi en ansen-

lig kedja af lösryckta höjder, från hvilkas kamm vi nedstego i dalen Arokam. Denna utgöres af en djup, ödslig klyfta, som, omgifven af höga, branta klippor, bildar en af de mest storartade vyer i öknen. Redan tidigt på dagen lägrade vi oss i denna dal, på ungefär en half mils afstånd från brunnen af samma namn.

Samma afton ankom en betydlig karavan till brunnen Arokam, förnämligast bestående af Anisslimer eller Merabetimer på väg till Rhat. Efter hvad vi följande morgon fingo höra, hade dessa lifligt yttrat sin ovilja öfver vårt besök i deras land, och isynnerhet deröfver, att vi närmade oss deras heliga stad. Den fientliga stämningen hos denna karavan föranledde oss att genast bryta upp härifrån och uppsöka en något aflägsnare hviloplats, ehuru vi annars hade ämnat rasta en dag på detta ställe. Vi togo derföre en biväg, som midt framför vår lägerplats ledde ut från dalen Arokam. I mångfaldiga bugter förde den oss nu genom flere dalar, tills vi efter vidpass tre mil begynte stiga uppåt och passerade ett högst intressant pass eller en inskärning i bergsträckningen. På ömse sidor om vägen höjde sig terassformiga, branta väggar med regelbundna kammar; särdeles märkvärdig var isynnerhet den östra klippväggen, bestående af lodräta gneislager. Den högsta toppen nådde en höjd af nära 1000 fot; bergsträckans medelhöjd kunde vara omkring 600 fot öfver dalbotten. Omedelbart bakom detta bergspass nedslogo vi vårt läger kort efter kl. 8 om morgonen.

Efter att den 11 Aug. hafva tillryggalagt ungefär två mil på en regelbunden mark, bestående af förvittrad granit och genomskuren af skarpa gneiskammar, uppnådde vi en bergsplatå och kunde härifrån öfverblicka den vidsträckta slätt, som utbredde sig bakom det skrofliga granitlandskapet. Längre bort närmade sig de till höger och venster uppstigande höjderna hvarandra alltmer och bildade sålunda ett slags pass. Bakom detta pass beträdde vi en kal slätt, hvars mark bestod af grof kis; derpå följde sammanhängande bergssträckor, som imellan sig bildade mer eller mindre regelbundna dalar. Den anmärkningsvärdaste bland dessa är dalen Assetere, i hvars öfre del den välbekanta brunnen Tadjett-erat befinner sig. Vi lemnade denna åt sidan, emedan vi ännu voro försedda med vatten, och lägrade oss ett stycke längre fram i en dal, der örter förekommo i mängd. Närmare solnedgången besteg jag den ganska höga östliga klippväggen och förskaffade mig en vidsträckt utsigt från dess högsta spets, som höjer sig väl 1200 fot öfver dalbotten. Hela denna bergsformation består af granit och dermed beslägtade stenarter, glimmer, qvarz och feltspat. Dalbotten har omisskänneliga spår af en regnbäck, som tidtals uppfriskar marken; detsamma var fallet med åtskilliga mindre dalklyftor, som sänka sig ned från de sydöstliga klippmassorna.

Vi voro illa deran, emedan tvenne af vår betjening voro nästan urståndsatte att göra något arbete; ty de ledo af den s. k. Guinea-masken eller, såsom den äfven kallas *"vena Medinensis"*, en ohygglig, i hela Central-Afrika vidt utbredd sjukdom. Hufvudorsaken till densamma synes ligga deri, att man ofta är tvungen att dricka smutsigt vatten från stillastående pölar, hvilket isynnerhet under stark hetta framkallar elakartade svulster i kroppen. Jag har aldrig sett exempel på att qvinnor blifvit angripna af denna sjukdom. Jag har under mina resor i Central-Afrika alltid hyst en verklig skräck för den, men lyckligtvis uppträdde den såväl hos mig som hos Overweg och senare äfven hos D:r Vogel under en lindrigare form, nemligen som öppna sår på benen, hvaraf vi nästan årligen ledo vid slutet af regntiden.

Den 12 Aug. slingrade sig vår väg långsåt dalen. Ur två brunnar, hvilka vi påträffade vid vägen, försedde vi oss med ett litet vattenförråd och uppskrämde derunder

några svärmar vilda höns, som här hade funnit en tillflyktsort. Granitformationen vid foten af den östliga klippväggen var utomordentligt skön och hade ett fullkomligt utseende af Syenit. Vextligheten i dessa afstängda dalar var omvexlande och rik. Innan vi nådde målet för denna dags marsch, brunnen Issala eller Aissala, förändrades dock landskapets karakter helt och hållet. Klippväggarne voro liksom sönderslitna och stora massor af klippblock cyklopiskt upptornade på hvarandra, men sjelfva fördjupningarne så öfverströdda med granitblock, att mellan dem knappt en fri passage blef öfrig. Stigande nedåt öfver dessa kaotiskt kringkastade massor anlände vi äntligen till brunnen och fägnade oss högeligen öfver att här slutligen åter sammanträffa med karavanen från Tinylkum, från hvilken vi för mer än en månad sedan hade skiljt oss i dalen Elauen. Medan vi togo omvägen öfver Rhat, hade denna karavan med våra effekter begifvit sig genaste vägen öfver Arikim. De hade här väntat på oss i fyra dagars tid. Med glada känslor helsade vi våra gamla reskamrater åter välkomna och sågo med stor tillfredsställelse att våra effekter samt- och synnerligen befunno sig i bästa ordning. Äfven Mohammed Boro, som hade slutit sig till Tinylkum-karavanen ända från Elauen, blef nu åter vår reskamrat. Vi lägrade oss på föga afstånd från våra vänner, i en af de vestliga bergsuddarne bildad bugt.

Omedelbart öfver brunnen höjer sig en hopgyttrad massa granitblock, hvilka nedtill äro betäckta med Tefinagh-inskrifter. En af dessa afkopierade jag, emedan den var utförd med en så ovanlig omsorg, att den säkert allmänt hade antagits vara punisk, om man hade funnit den i närheten af kusten.

Vi dröjde qvar på detta rastställe ända till följande eftermiddag, emedan vi skulle ompacka samtliga varueffekter och fylla våra skinnsäckar med friskt vatten till den förestående färden. Sedermera tågade vi endast ett kort stycke vidare och lägrade oss i samma dal på ett ställe, der marken var betäckt med en ymnig örtvegetation, och der vi kunde insamla tillräckligt foder till vandringen öfver den framför oss liggande torra öknen.

Inhemsk litteratur.

Reseberättelse jemte betänkande i folkskolefrågan af Uno Cygnæus.

Denna med Finl. Allm. Tidning utdelade och äfven eljest officielt utspridda skrift är redan i hvar mans hand. Vi ställa dess titel i spetsen för denna korrta litteraturöfversigt, endast för att uttrycka vår fägnad deröfver, att folkskolefrågan ens hunnit framskrida så långt, att en man i landet finnes, som gjort folkskolans inrättning till uteslutande föremål för sina studier och sitt lifs verksamhet.

Då skriften innehåller blott en till Kejs. Senaten skriftligen afgifven berättelse om förloppet af Förf:s i offentligt uppdrag företagna resor och ett bedömande öfver folkskolans skick i de skilda länder Förf. besökt, kan man i densamma icke vänta någon utförligare redogörelse rörande dess inrättning.

Ingen tänkande person lärer betvifla, att folkskolor utan lärareseminarier äro ett oting. För lärdomsskolan och äfven för de högre borgarskolorna kunna lärare aflönas, hvilka åtnjutit både en uppfostran och undervisning, som gör dem skickliga att klart inse undervisningens ändamål och välja de för dess vinnande tjenliga medlen. Men sedan en uppfostringsvetenskap utbildat sig och derjemte uppfostrings- och undervisningskonsten blifvit föremål för specialundersökning och en metodiskt ordnad erfarenhet, har numera äfven i dessa skolor en direkt teoretisk och praktisk förberedelse för kallet blifvit en nödvändighet.

Huru mycket mera är detta icke nödvändigt för folkskolan, hvars blifvande lärare till en början måste inhemta kunskap i de ämnen, i hvilka de skola undervisa, der vidare korrtheten af den tid, lärjungen kan i skolan dröja, gör en säker undervisningsmetod så mycket nödvändigare, och der slutligen så mycket beror af lärarens tänkesätt och uppförande; hvarföre seminarium för honom skall vara lika mycket en uppfostringsanstalt som en undervisningsanstalt.

Ett yttrande angående Hr U. Cygnæi i denna skrift antydda åsigter om lärareseminariernas inrättning vore ännu för tidigt. Hr C. är som bäst sysselsatt med utarbetande af ett förslag dertill, och man bör hoppas, att äfven detta åtminstone i dess hufvuddrag offentliggöres.

I en angelägenhet sådan som folkskolans inrättning kommer det väl icke an på några flera eller färre års försprång. Skolans inverkan är öfverhufvud långsam och folkskolans är det isynnerhet; den är ett verk, hvars frukter skola visa sig först efter ett halfsekel. Man må alltså taga sig tid att väl betänka sättet för dess anordnande. Men man bör å andra sidan ihågkomma, att det engång insedda godas förverkligande aldrig utan skuld kan fördröjas, samt att, hvad skolan angår, en från första stund oföränderlig ordning icke ens bör eftersträfvas. Undervisningsanstalterna behöfva mera frihet, än andra samhällsinrättningar, emedan i uppfostran och undervisning så mycket ankommer på uppfostrarens och lärarens personliga karakter och kapacitet, och emedan icke blott lärjungen utan äfven läraren skall förkofra sig i insigt och förmåga. Der måste alltså finnas utrymme för läraren, att i mon af sin egen utveckling förbättra undervisningsordningen och undervisningssättet. Endast sålunda kan erfarenhet samlas och en ständig fortgång till det bättre göras möjlig.

Att under ett alltför ängsligt öfvervägande uppskjuta med folkskolans förverkligande vore alltså icke blott gagnlöst utan förderfligt. Man förlorar så en dyrbar tid och en dyrbar erfarenhet, hvilken aldrig kan komma för tidigt. När man blott är ense om de allmänna grunderna, bör det öfriga öfverlemnas åt skolstyrelsens och lärarenas af hvarje dags erfarenhet påkallade omsorg.

Den författning angående folkskolors inrättande, som redan emanerat, har så stadgat de allmänna formerna för dess grundläggande och uppehållande, att dessa erbjuda fritt utrymme att ändamålsenligt ordna densamma, medan denna författning tillika lemnar garantier för dess fortsatta upprätthållande. Lyckligtvis har styrelsen också i pastor Cygnæus funnit en man med den kärlek och värma för sak, som utgör förnämsta fordran på den, hvilken skall inleda ett företag af denna art. Herr C. blir väl den, som kommer att afgifva äfven förslag till folkskolans ordnande. Hans åsigter, så vidt man kan till dem sluta ur förevarande betänkande, skola kanske icke i alla punkter delas af andra, som åt ämnet egnat studier och eftertanke. Vid den berömvärda praxis, som på andra gebit än skolans under senare tid blifvit iakttagen, kan man dock hoppas att ett så viggtigt förslag skall offentliggöras och sålunda äfven underkastas offentlig granskning. Och det kan likaså antagas för afgjordt, att stadgarne för folkskolan komma att definitivt uppgöras under flera sakkunnigas medverkan.

Juridiska Afhandlingar och Uppsatser, utgifna af D:r Robert Lagus. 2:a H.

Detta häfte har till specialtitel *Om prejudikaters betydelse vid Rättskipningen.* Det innehåller en afhandling "Om Prejudikater", nemligen om dessas betydelse och rättighet att som sådane gälla eller icke, samt "Ett Prejudikat", utgånget från landets högsta domstol, jemte juridiska theser rörande den omständighet, detta prejudikat gäller, "preskription i brottmål", af aflidne professor W. G. Lagus.

I den allmänna afhandlingen om prejudikater uppvisar Förf. genom att citera ett antal kongl. bref och reskripter, huru sväfvande och föränderlig åsigten hos högsta makten varit angående prejudikaters giltighet såsom norm för rättsskipningen. Förf. söker i någon mon förklara denna osäkerhet genom att indela hithörande högsta makters skrifvelser i 1:o sådane, som uttryckligen tillagts kraft af allmän lag, 2:o sådane, hvilka väl angå något särskildt fall men likväl stöda sig på en allmännare och vigtigare grundsats för lagskipningen, samt 3:o sådane, som endast röra enskilda mål med afseende på några vid dem förekommande egendomliga omständigheter. Då Förf. anser äfven de till andra slaget hörande afgöranden böra gälla såsom prejudikater, citerar han till styrka för denna öfvertygelse ett antal i 1807 års Lagsamling intagna författningar, hvilka enligt hans åsigt äro af sådan beskaffenhet, och hvilka derföre i lagskipningen blifvit följda. Att det tredje slaget af afgöranden af Förf. icke anses böra utgöra prejudikater, är onödigt anmärka.

Hvad Förf. anför angående nödvändigheten för högsta domstolen i ett land att vara konseqvent i sin lagtolkning och alltså följa en i samma domstol redan stadgad praxis, synes vara fullkomligen bevisande. Huruvida deremot underdomstolar vid lagskipningen böra göra samma praxis till regel, detta framgår icke nog klart af Förf:s framställning. Det är svårt att tänka sig en fortfarande stridighet mellan underrätts och öfverrätts domar. Men det vore likaså förvändt, om hvarje underdomare borde anse sin öfvertygelse bunden af en öfverrätts, om också med sig konseqventa förfarande. Det synes oss, att, då högsta domstol i ett land är en, men underrätterna många, den förras afgörande först derigenom kan få helgd af giltig princip, att det i underrätternas domslut allmänt erkännes, och att just derföre dessas afgörande bör utgå ur en fri pröfning, vid hvilken det är domaren obetaget att äfven sätta dessa rätters, det allmänna rättsmedvetandet närmare stående praxis mot den från detta rättsmedvetande mera isolerade högsta domstolens. Om sålunda underrätternas afgörande allmännare öfverensstämmer, måste denna öfverensstämmelse blifva i mer eller mindre grad bindande för högsta domstolen och hindra en deremot stridande praxis att vid densamma uppstå. Skulle underrätterna följa en slentrian, som icke har grund för sig, är det uppenbarligen bättre, att denna brytes genom en bestämd lagförklaring af högsta makten, än att öfverrätten söker sätta en ny praxis deremot. Och det kan väl anses för orätt, om högsta domstolen skulle försöka att uppställa en princip för lagtolkningen, hvilken icke redan skulle ega något erkännande i underrätternas förfarande.

Dock frågan är mångsidig. Förf. har till dess ytterligare upplysande tillagt en korrt relation om den betydelse prejudikaterna blifvit tillerkänd i skilda länders lagstiftning.

Det prejudikat, hvarom senare delen af häftet handlar, gäller preskriptionstiden för civilklagan i följd af sådant mindre brott, som enligt lag efter viss tids förlopp icke får åtalas. Kejs. Senatens Justitiedepartement har i ett mål af denna beskaffenhet förkastat ett ersättningsanspråk, emedan, då det väcktes, preskriptionstiden för åtalande af det brott, som föranledt ersättningsanspråket, var tilländagången. Målets tidigare förlopp vid häradsrätt och hofrätt reciteras, och omröstningsprotokollet i Kejs. Senaten anföres.

Vi behöfva icke fästa läsarens uppmärksamhet derpå, hvilket stort intresse det eger, att här se ett landets högsta domstols afgörande och öfverläggning dertill offentliggjorda. Offentliggörandets värde förhöjes af dess sällsynthet. Om i allmänna ärender öfverhufvud offentlighet är af vigt och grundlägger förtröstan till styrelsen och belåtenhet, är den det väl främst i lagskipningen.

Vissheten att vara skyddad till lif, ära och gods, att i hvarje stridigt fall kunna vänta en dom enligt landets lagar, icke blott fri från väld och mannamon, utan äfven stödande sig på verklig insigt i lagen och omsorgsfull granskning af hvarje förekommande fall, denna visshet hos medborgarena är det första vilkor för ett lugnt samhällslif. Mången menar, att en sådan visshet kan grunda sig blott på en inplantad vördnad för höga öfverheten, emedan perioder i folkens lif finnas, då sådant i mer eller mindre grad varit förhållandet. Men det inträder förr eller senare en tid, då detta oreflekterade förlitande icke mera finnes eller kan finnas; den inträder med en stigande upplysning, hvilken i detta som i alla andra fall väcker fordran på klara grunder för öfvertygelsen. Tillitan till institutioner och personer förutsätter då kunskap om deras verksamhet. Den offentliga mannen kan i medvetande om sina afsigters renhet lätt förutsätta denna tillits tillvaro. Men han missräknar sig deri lätt. Den tid kan verkligen vara inne, då endast handlingarnes framläggande i öppen dag förmår bibehålla densamma. Och endast vid en sådan offentlighet kan institutionen vinna ett förtroende, sådant att detta återfaller på de personer, som verka i densamma. Ty då ingen hemlighetsslöja betäcker institutionen, är personens handlingssätt bundet af institutionens traditionela verksamhetssätt.

Decennier äro förflutna, sedan, såvidt oss bekant är, något högsta domstolens i landet afgörande blifvit i tryck offentliggjordt. Detta är så afvikande från förhållandet i andra länder, att man icke nog kan förvånas öfver en sådan skenbar likgiltighet från allmänhetens sida. Vi säga skenbar, emedan vi nogsamt kommit i erfarenhet af, att man i stället i alla delar af landet hör det ena eller andra utslaget berättelsevis meddelas och ser till dessa meddelanden lyssnas med stor begärlighet. Det ligger i menniskosinnets art, att sådane berättelser helst afse en ogillande kritik; redan det, att offentliggörandet i tryck varit så ovanligt, måste verka härtill. Lätt förstås huru falska dylika muntliga meddelanden kunna, ja måste blifva; och äfven då berättelsen är med sanningen öfverensstämmande, måste faktum alltid framträda i en falsk dager, då endast afgörandet, icke grunderna för detsamma, kommer till allmänhetens kännedom. Gifvet är, att afgöranden, sådane som det af Förf. meddelade, i främsta rummet skola intressera juristerna och landets domarekorps. Men det är ur deras vetande om förhållandet, som i sådana frågor det allmänna omdömet och allmänna förtroendet eller misstroendet utbildar sig.

När det ifrågavarande ärendet förekom i Justitiedepartementet, ansågs frågan, emedan skiljaktighet i åsigter yppades, såsom äfven förut i lika beskaffade fall egt rum, böra hänskjutas till afgörande af Kejs. Senatens plenum: "till förekommande för framtiden af olika och mot hvarandra stridande domslut i afseende å dylika frågor." Genom betydlig pluralitet afgjordes frågan så, att civiltalan skulle vara underkastad samma preskriptionstid, som åtal för det begångna brottet. I öfverensstämmelse med detta afgörande stadfästade Justitiedepartementet Häradsrättens och Hofrättens domar i målet, genom hvilka på grund af samma åsigt klagandens talan blifvit afvisad.

Oaktadt denna öfverensstämmelse i utslagen kunna dock, såsom minoritetens i Kejs. Senaten yttrande utvisar, åsigterna i frågan vara delade. Grunderna för den afvikande åsigten äro: att i den författning, som medger en tvåårig preskriptionstid med afseende å förseelsens eller brottets åtalande, ingenting nämnes om en preskription för utsökandet af den ersättning, på hvilken någon enskild i följd af gerningen kan mot gerningsmannen ega anspråk; att, om civiltalan göres beroende af det kriminela åtalet, den till den förra berättigade, för att bevara sitt anspråk, måste uppträda

äfven som angifvare af brottet; samt att sålunda en dylik talan, som eljest kunnat väckas inom tie år, blir ogiltig efter två år, om skadans förorsakande är förenadt med uppsåtligt brott.

Det är till stöd för denna åsigt Förf. i häftet aftryckt de nämnda theserna af W. G. Lagus. I dessa theser yrkas civilklagans oberoende af det kriminela åtalet i allmänhet på den grund, att preskription i brottmål afser möjligheten för den anklagade att bevisa sin oskuld, hvilken bevisning genom en längre tids mellanrum mellan brottet och anklagelsen kan försvåras eller tillintetgöras. Vid civilklagan deremot åligger full bevisning den klagande, och hans rätt måste anses obestridlig, när denna bevisning kan af honom åstadkommas. Särskildt yttrar sig W. G. Lagus rörande utom äktenskap födda barns anspråk på underhåll och uppfostran af fadren — hvarom just äfven i det omnämnda målet var fråga — att detta anspråks väckande icke bör vara bundet vid någon preskriptionstid. Kan en sådan olycklig qvinna t. ex. i tie års tid sjelf försörja sitt barn, men saknar medel dertill det elfte året, bör hon väl då vara berättigad att fordra hjelp af barnets fader. Thesernas författare anser hennes talan vara öppen i 10 år äfven enligt vår gällande lag, utan afseende alltså derpå, att förseelsen som sådan icke kan åtalas och bestraffas, sedan två år från densamma förflutit.

För den åsigt, som i Kejs. Senaten hade flesta rösterna, finnes bland andra auktoriteter Calonius. I skilda länders lagar har den ena eller andra åsigten gjort sig gällande, så att äfven häri bådadera hafva stöd.

Af det anförda finner läsaren, att häftets innehåll är väl valdt och af intresse. I afhandlingen "Om prejudikater" lider Förf:s resonnement af en viss öfverdrift i ord och uttryck, som i innehållet icke har någon förklaring.

Humlor, *utsände af L—n.* Första svärmen. H:fors 1860.

Dessa Humlor eller vildbin bära sitt namn endast för gadden. Deras stygn äro dock icke måttade af vreden. Förf. säger sjelf om dem:

"Er gadd är slö, som hvar man vet;
En humla gör ju blott — förtret."

Men de torde icke ens förtreta någon. Förf:s satir är dertill för godmodig och fridfärdig. Man kunde säga, att litet mera salt i den icke varit öfverflöd.

I vår inhemska litteratur är det, som hvar man vet, en förundransvärd brist på ens ett gladt skämt. Ett qvickt är naturligen än sällsyntare. I tidningarne råder jemnt ett monotont allvar; ehuru litet allvarligt innehåll än i denna trumpna form inrymmes. De enda afbrotten i densamma synes vara arghetens, hvarpå icke är brist. Äfven den lilla poesi, som nu och då träder i dagen, visar sällan ett gladt anlete. Man har ofta sagt, att denna brist på glädje hör till nationallynnet. I denna utsago ligger väl en half sanning. Någon frisk och fri glädtighet får man icke söka hos den egentliga Finnen. Men för ett godmodigt skämt är han icke fremmande, och satiren, ehuru äfven denna förmildrad till en mera godsinnad humor, representeras rikt i den genuina Finska sången, den nyare såväl som den äldre. Obestridligt är dock, att en ökad glädtighet utgör ett verkligt behof till mildrande af den slutenhet och omeddelsamhet, hvaraf folklynnet karakteriseras. Historien lärer, att folkens ärfda lynne verkligen under tidernas lopp kan i någon mon modifieras. Sådane förändringar bero af civilisationens fortgång öfverhufvud och af hvarje folks historiska öden. En nations litteratur afspeglar väl folklynnet och kan icke ställa sig utom eller öfver detsamma. Men den torra återverkar äfven på det senare. Och såsom hvarje folks litteratur öfverhufvud haft sin läromästare och sina första mönster i andra

nationers litteratur, så kan den äfven genom ett väl egnadt val af dessa mönster fostras till en gladare uppsyn. Att Finska folket är mottagligt för en sinnet lifvande och glädjande litteratur, bevisar sig af den kända bokhandelserfarenheten, att glada sånger och berättelser, "historier", äro synnerligen eftersökta. Så mycket förunderligare är det, att också de Finska tidningarne äro nästan toma på glädje. De kunna till sin ursäkt anföra mycket i de gifna förhållandena, som ingalunda stämma en publicists sinne gladt. Det hjelper härvid också icke att säga: *Zwing dich Bruder!* Men skämtet är i sig sjelf en afledare för mycket andligt betryck, och i dess form får mycket allvar rum. Åtminstone hindrar ingenting lån ur fremmande litteraturer. En god början är på senaste tid gjord i Suometar med öfversättningar af lustspel.

Med afseende på anförda allmänna saknad af glädje i den inhemska litteraturen, böra äfven dessa humlor helsas välkomna. Såsom antyddes, är väl ansatsen i dem något matt. Och formen är öfverhufvud något för uttänjd. Äfven det gladaste infall tål att i formen något tillspetsas. Felet kan, när nästa svärm flyger ut, lätt rättas. Också förhöjes intrycket aldrig genom tillägg af en förklaring öfver fabelns mening. Den gör sig sjelf. Dock äfven denna första svärm har säkert blifvit väl emottagen, sådan den är. Innehållet är gladt och länder till lärdom, och formen är lätt och obesvärad. Svärmen är icke så stor, att dess naggande skulle hinna väcka ledsnad. Vi taga oss friheten till prof aftrycka:

I Folkskolefrågan.

Han reste sig så myndig
från bänken, der han satt
Bland andra stadens äldste,
och ställde bort sin hatt,
Den digre slagtar Gödman,
och redde sig alltså
Att låta magistraten
sin mening rätt förstå.

Hans dubbla isterhaka
af harm man darra såg,
Och på hans breda panna
ett vredens åskmoln låg;
Men från hans matta ögon,
inbäddade i fett,
Sköt hvass en blick och styrdes
emot borgmästarn snedt.

Vår man var eljest vida
beryktad uti nord —
Ej just att kunna ställa
välvisligt sina ord —
Men för de glada miner,
hvarmed han kunder vann,
När vid sin disk bland högar
af kött han sig befann.

Som sagdt, i dag han hade
en mycket annan min.
Omkring hans tjocka läppar
låg ej ett fryntligt grin.
Som nu, han plägat blicka
på oxen uti band,
Då den ej ville falla
för klubban i hans hand.

Från pannan strök han vresigt
sin styfva, röda lugg,
Och i sin tuggbuss högg han
ett mäkta duktigt hugg,
Och sen ur den han dragit
dess hela bittra saft,
Han talade som följer
och talade med kraft.

"Tvi så'na magra kalfvar,
Borgmästare och Råd" —
Ej må man här vår äldste
tilltro slikt öfverdåd,
Att han de första orden
utsagt som epithet,
Att dermed skymfa gräsligt
sin höga öfverhet.

De orden voro endast
den allravärsta ed,
Han plägade framdundra,
då han var riktigt vred;
Ty ingen sak han visste
sin afsky mera värd,
Än magra nöt, derefter
bokskåpet hos en lärd.

"Tvi så'na magra kalfvar,
Borgmästare och Råd!

När tar väl engång ända
ett dylikt öfverdåd?
Hvar måndag, när jag kommer
numer från rådstu'n hem,
Jag finner mig eländig
uti min minsta lem.

Slikt innan kort kan mörda
det gladaste humör
Och reta opp till vrede
en riktig gärdsgårdstör.
Jag är just ej af socker,
men magrar för hvar dag.
Tar snart mitt år * ej ända,
jag stupar nog af slag.

Ty aldrig hör man annat,
än nya anslag blott.
Man endast fordrar mera,
ju mera man har fått.
Till hvad bör staden slösa
så immerfort sitt mynt?
Jo, merändels till skolor
och annat dylikt dynt.

Nyss var ju här magistern,
som söndagsskolan styr,
Och sade, att han mera
om tjensten sig ej bryr,
Om lönen icke höjes —
en lön, hvem kan det tro?
För den jag kunde köpa
den mest välgödda ko!

Fram fick han ock sin vilja,
förrn han ur salen steg.
Af harm jag ville spricka,
men bet min buss och teg.
Så lät man sig bedåra
utaf den gynnarns svek,
Som icke näns till sönda'n
bestå sig minsta stek.

Och nu, hvad skall man lida,
förrn man till grafven bärs?
Borgmästarn täckes orda,
att nog ännu ej lärs,
Att slynglarne på "läran"
ny skola man vill ge,
Blott stadens pung betalar
igen fiolerne.

* Den tid, han borde sitta bland stadens äldste.

Nu lyster mig omsider
se saken uti grund.
Frimodigt kan jag spörja
hvarendaste min kund,
Om mera feta stekar
af mig de skulle fått,
Om i min tid som lärling
i skolorna jag gått.

Nej pass; jag tror för visso,
att, om jag lära fått,
Som nu i dag man läres,
jag sålt ut senor blott,
Och mången mark på pundet
bedrägligt jag vägt in
Och vore värd att vräkas
från rådstu'n med brändt skinn.

Ty denna verldens lärdom
går endast ut på knep,
Och mången herr magister
förtjenade sitt rep.
Och ville man förära
mig stadens "bibliothek",
Jag böckerna till omslag
begagnade för stek.

Jag frågar er, J herrar,
ser jag ut som en lärd?
Tvi nej! Och likväl är jag
ren 20,000 värd;
Och får ännu jag lefva
och slagten än "tar lag",
Jag hoppas, hundra tusen
ännu jag har en dag.

Sen på mig, vise fäder,
som styren denna stad!
Och skratten ej i löndom; —
hvem f—n kan vara glad
I dessa sista tider?
Sen, hvad man blifva kan,
När man ej hålls i skola,
men klubban för som man!

Hvad gagna skolor, säg mig?
Jag aldrig vandrar trygg
Förbi storskolans trappa,
om vintern för min rygg.
Hvad gör handtverkarn också
med lärdom och med vett?
Lägg det för kon, sa' bonden,
och se, om hon blir mätt!

Vak'opp, välvise femma! *
hög tid det redan är.
Åt fanders visst det annars
med stadens kassor bär.
Gen nya skolor håken,
och slut' de gamla till!
Ett dundrande kalas då
af fröjd jag hålla vill."

Så långt vår Gödman hunnit,
men ack! då blef det slut, —
Ej på hans ordförråd, men
på styrka i hans trut;
Ty vreden, ifvern, harmen
allt dref i svall hans blod,
Och stendöd föll han neder
på platsen, der han stod.

Så föll för skolefrågan,
i sina bästa år,
En man, hvars make knappast
mer slagtarboden får
O, vetande, hur dyra
oss dina segrar stå!
Hvar skall man kött nu mera
till stek och soppa få?

* Fem Rådmän; vår man var orator, som man ser, ehuru han ej läst hvarken Vossius eller Ernesti.

Olika lefnadssätt.

II. Inkomsterna räcka jemt till.

Vi hafva beskrifvit, huru doktor Fulton och hans älskvärda hustru långsamt, men säkert, uppnått en oberoende ställning i staden New-York. De voro nu i den belägenhet, som man med rätta anser utgöra den högsta jordiska lycka. Hade de vid sitt giftermål kunnat förutse sin nuvarande rikliga utkomst, skulle de ansett den som ett underverk. Men såsom allt annat, hvilket man erhåller så småningom, uppväckte det nu ingen förvåning i deras sinnen. Det rådde ännu en i ögat fallande enkelhet i Janes toilette och sätt att vara, ett medvetande om sällhet och en ädel känslofullhet, hvilken umgänget med verlden alltför ofta förslöar. Då hennes barn gått till hvila, och hennes hushållsbestyr för dagen voro slutade, — då hennes man lade bort sin dagbok, då den trefliga brasan lågade och hennes lilla sybord stod bredvid den, — då Frank vågade taga af sig stöflarne och i beqväma tofflor halfligg i soffan, — då var rätta tiden inne att språka. Då älskade Jane att tala om det förflutna och det närvarande, och uppräkna alla deras källor till förnöjsamhet. Ibland bad hon sin man läsa högt; men han hann aldrig läsa ut en sida, förrän hon afbröt honom, för att göra honom uppmärksam på något, som liknade deras ställning eller som var en skarp kontrast dertill, och boken lades snart åsido såsom långt mindre intressant, än deras eget samtal. "Jag tror sannerligen", sade Jane, "att vi äro de lyckligaste menniskor på jorden. Jag kan säga sanningsenligt, att jag icke har en enda önskan otillfredstäld. Jag försäkrar att jag ej afundas någon." — "Ja, nog äro vi lyckliga", sade Frank, "men vår ställning är mycket förändrad; kommer du ihåg, att då jag betalte första qvartalets hyra, egde jag endast 3 shillingar och 9 pence i hela mitt våld?"

Det var genom att sålunda påminna sig det förflutna som deras nuvarande glädje förhöjdes. Onkel Joshua helsade ofta på sina unga slägtingar, men sedan de flyttat, var afståndet nog långt för honom, ty han började märka, att han blifvit gammal. Jane hade observerat, att han ofta tryckte handen emot hjertat, — och då hon frågade honom, om han led, svarade han "jag kände en häftig smärta, men det gick öfver igen".

Den våning de hyrt var större, än hvad de behöfde, men då hyran var måttlig och belägenheten ypperlig, beslöto de dock att taga den. Man behöfde ju icke möblera alla rum. Ett stort rum kunde lemnas tomt, ett annat kunde användas såsom förrådsrum. Efter ett nogare eftersinnande öfvertygade de sig dock, att de behöfde alla

rummen. De funno också snart, att de många rummen gjorde en tjenare till nödvändig. Det tycktes likasom husets storlek och goda läge skulle betydligt ökat deras pretentioner.

Fru Hart nedlät sig nu att anse Jane såsom en bekant, och gjorde en morgonvisit insvept i sin nya cachemirshawl, hvilken, för att begagna hennes egna ord, "ännu såg förtjusande fraiche ut." Hon hade aldrig ihågkommit att återbetala Jane hennes lån.

Det var förvånande att se, huru snart herrskapet Fulton blefvo bemärkta. Folk, som rörde sig i de högre kretsarna, började efterfråga, hvilka de voro. De, som aflade besök hos dem, försäkrade, att de voro förtjusta öfver Janes "söta, milda sätt att vara", och föresatte sig att beskydda henne. Ännu hade de dock endast vidrört den magiska omkretsen af den fashionabla verlden; de hade aldrig beträdt den. De kände ingen harm, då deras granne midtemot gaf en lysande bal, utan att invitera dem; men Jane sade likväl, att hon var glad för sina barns skuld, att hafva en annan umgängeskrets än förut.

Stackars Jane! Den lede fienden hade redan begynnt utså sitt ogräs, och fåfänga och ärelystnad väcktes i hennes själ. Doktor Fulton fann, att hans praktik vunnit betydligt på hans ombyte af boning, och medan Jane gladde sig på sina barns vägnar, gladdes Frank åt utsigten till en vidsträcktare och mera lönande verkningskrets. Han erhöll nu flere patienter, som rikligen belönade hans möda. Herr Bradish, millionären, insjuknade häftigt en dag, då lyckligtvis för Frank doktor Rutherford, hvilken var familjens läkare, var bortrest. Doktor Fulton efterskickades och skötte honom med en sådan omsorg, att millionären snart tillfrisknade. Från den dagen blef Frank hans husläkare.

Med all denne medgång blefvo deras lefnadsvanor nästan oförändrade. Deras barns uppfostran och välgång var deras förnämsta mål. Om de slösade i något, så var det i skolafgifter. Till och med Herr Bradish kunde ej vara nogare än doktor Fulton i val af skola för sina barn; och som deras framsteg utgjorde hans högsta glädje, skickades de till de bäst ansedda och dyraste skolor. De hade inflyttat i ett fashionabelt grannskap, och vår goda stad har ännu icke uppnått den lyckliga höjd, att man icke känner, hvem som bor bredvid en. Flere af deras grannar lemnade visitkort hos dem, och en eller annan bjudning till en bal eller supé följde snart. Om svaret öfverlades aldrig länge. Frank skref ett höfligt afslag, ty Jane var icke mycket van att föra pennan. Deras närmaste grannar voro herrskapet Reed, — och fru Reed och Jane blefvo snart intima vänner. Det var den första fint bildade familj, som Jane blifvit närmare bekant med. Den likasom öppnade en ny verld för henne. Hon såg nu ceremonier och skick, om hvilka hon aldrig förut gjort sig ett begrepp. Hon fick nu lära, att silfvergafflar och bordsservietter voro oumbärliga vid middagsbordet; fru Reed kunde icke begagna en jerngaffel, — följaktligen kunde ej heller andra menniskor göra det. I detta och många andra fall blef Jane en läraktig elev. Följden blef, att deras utgifter småningom ökades. Men ännu fanns det lyxartiklar, efter hvilka hon endast kunde sucka; ty hon kände, att det var utöfver hennes förmåga att anskaffa dem; — till exempel en Brüsseler-matta, trymåer och framför allt en vacker lampa.

"Huru rika måste icke Reeds vara!" sade Jane en afton, sedan de återkommit från ett besök hos dem. — "Du misstager dig", sade Frank; "Herr Reeds årliga inkomst är föga större än vår." — "Intet större än vår", utropade Jane, "huru kan han då hafva råd att möblera sitt hus så ytterst elegant?" — "Jag försäkrar att jag icke heller begriper det", sade Frank, "men sjelf säger han, att hans fru hushållar förträffligt. Jag önskar, Jane, att du kunde ut-

terska, huru de ställa det; kanske kunde vi lära något af dem."

Fru Reed hade den småaktiga fåfängan att kunna lysa mycket med små medel, och när Jane ödmjukt begärde råd och föreskrifter, gaf hon dem med nöje. "För det första", sade hon, "tog jag mig från början till regel, att man måste lefva på gentilt vis och alltid bevara skenet. Ni skulle förvånas, om ni visste, huru litet vi gifva ut, men också jemkar jag mycket. Huru stora löner ger ni era tjenare?" Då Jane nämnt det, sade fru Reed, "I gifven för mycket — Apropos, jag skall gifva er adress på en förträfflig sömmerska, som syr för 12 cents om dagen. Men min bästa fru Fulton, ni får ej nyttja den der dåliga kappan, och förlåt mig, men ni behöfver nödvändigt en ny hatt. Ni gör ju icke rättvisa åt er man, då han har en så vidsträckt praktik och så vackra inkomster, genom att kläda er på detta sätt." — "Jag vet icke huru det är", svarade Jane, "men vi hafva mycket större utgifter än förr; vi skicka våra barn till mycket dyra skolor." — "Det är ett stort misstag af er; jag skickar icke mina i någon skola alls; det är mitt system. De få sådana simpla fasoner, då de äro i sällskap med de lägre klassernas barn. Jag uppfostrar dem sjelf." — "Men lära de sig hemma lika mycket som i skolan?" — "Huru kan ett fruntimmer med ert förstånd göra en sådan fråga. Liksom ej en moder skulle kunna lära sina barn bättre, än en fremmande person. Tag mitt råd och spara in alla de penningar, som ni ger ut för deras skolgång, ty det är att rakt bortkasta dem. Uppfostra dem sjelf. Rousseau ger ju äfven det rådet."

Fastän Jane icke helt och hållet gillade fru Reeds idéer, tyckte hon dock, att de betalte en ofantlig summa i skolafgifter, och både hon och Frank voro ense, att då deras utgifter beständigt ökades, barnen kunde likaväl gå i billigare skolor. Det är oftast vanligt, att barnen i ett hus, der man lefver öfver tillgångarne, få lida mest, icke för att föräldrarna älska sina barn mindre, än sina andra tillhörigheter, utan emedan bristerna härvidlag kunna skylas för verlden. Vi tala naturligtvis icke om mat eller kläder, utan om uppfostran.

Många som tala om kostnaden af att sätta sina barn i skolor, der afgifter betalas, glömma, att lärarne, genom att egna bästa delen af sitt lif åt undervisningen, blifva qvalificerade för sitt kall; att barnauppfostran icke med ens kan åtagas, endast för inkomstens skull, utan att man, för att lyckas deri, måste grunda den på högre insigter och bildning, och att läraren förtjenar en ersättning, som motsvarar kallets vigt och förberedelserna till detsamma. Fru Reed tänkte annorlunda, då hon fann, huru litet besvär det var att uppfostra sina barn; för en ringa betalning förmådde hon en ung flicka att dagligen biträda sig häruti, och de, som dömde efter skenet, talte om fru Reed såsom ett mönster bland qvinnor.

Ehuru Jane icke fullkomligt litade på fru Reeds råd angående lärare och skolor, lydde hon henne blindt i de flesta fall. Följden var, att från en enkelt klädd qvinna blef hon snart en fashionabel dam, klädd på nyaste modet, och till sin egen förvåning såg hon förnäm och ståtlig ut. Frank, som hittills värderat sin hustru för hennes dygder och älskvärda egenskaper, började nu blifva stolt öfver hennes skönhet och elegans. Då detta slags stolthet engång fått makt med mannen, älskar han att öfverhopa sin idol med grannlåt och smycken. Huru mycken uppriktig, trogen kärlek och aktning är blandad med denna tribut, beror på karakteren; i detta fall åtminstone var det en ovanlig tillgifvenhet. I många år hade de varit allt för hvarandra, hade tillsamman kämpat sig fram genom fattigdom, hade njutit sitt välstånd ödmjukt och tacksamt, och till och med nu tviflade Jane ibland, huruvida deras förökade inkomster hade äfven ökat deras sällhet. Hon fortfor ännu med sina barmhertighetsverk, och en dag begärde hon

ønningar af sin man till ett sådant; hon förvånades icke litet, då han svarade: "jag är verkligen icke råd till en sådan gåfva." — "Ha vi icke råd nu", utropade hon; "det är ju icke mera, än hvad vi gifvit redan i flere år." — "Men våra utgifter hafva ökats betydligt." — "Och så hafva äfven våra inkomster", sade Jane triumferande. Frank såg tankfull ut och skakade på hufvudet. "Nåväl", sade Jane muntert, "vi hafva talat om att köpa oss ett elegant förmaksbord; tänk om vi slå det ur hågen och använda samma summa, som det skulle kostat oss, till barmhertighetsverk." — "Som du behagar", sade Frank kallt. — Jane sade intet, men efter én stund återtog hon: "Nej, min vän, det är icke som jag behagar, utan som du behagar." — "Att köpa ett nytt förmaksbord var ju ditt eget förslag", sade Frank. "Jag vet det, men jag skulle ej hafva tänkt derpå, om ej fru Reed sagt mig, att det var alldeles nödvändigt." — "Fru Reed tyckes hafva blifvit ditt orakel, med all sin dårskap; således var det blott för att hon tyckte så, som vi skulle lägga oss till ett kostsamt bord." — "Nej, Frank, icke alldeles; jag tyckte också, att det skulle blifva så komfortabelt och det skulle gifva hela rummet en sådan anstrykning af trefnad; dessutom hafva vi en så vacker ljuskrona i taket." — "Jag kan ej se, att det styrker dina skäl. Bordet hänger ju icke fast i ljuskronan, eller huru?" — "Nej, och jag börjar tycka, att alltsammans är af ingen vigt; jag skulle, som jag förut anmärkte, ej hafva önskat mig ett sådant bord, om icke fru Reed påstått det vara oumbärligt." — "Fru Reed återigen. Jag börjar verkligen frukta, att bekantskapen med den qvinnan är en förbannelse för oss." Jane svarade icke, men hennes ögon fylldes af tårar.

"Efter du så ogerna vill afsäga dig bordet eller dina almosor, skall du få penningar till båda. Jag ber, gå för all del och utvälj ett med *din vän.*" — "Kan du tro mig vara så oförnuftig?" Det låg en pathos i hennes röst; som återstälde hans goda lynne.

Frank hade frestat Jane öfver hennes förmåga. Bordet köptes och dessutom en dyrbar vas att ställa derpå. — Fru Reed var ej den enda fashionabla dam, som beskyddade Jane. Fru Bradish, millionärens fru, som kunde bestå sig allt, hvad som föll henne i smaken, hade äfven visat Jane den mest smickrande uppmärksamhet. Frank blef äfven en gäst hos de rika, och det blef nödvändigt, att hans lefnadssätt icke skulle vara så enkelt, att hans vänner finge blygas öfver hans bekantskap. Han och Jane blefvo inviterade till middagar och soiréer. Sådana artigheter måste återgäldas, och nu begynnte äfven de göra bjudningar. Hittills hade de små mamsellerna Fulton fått behålla sina platser vid middagsbordet, och middagen serverades ovanligt tidigt, för att de skulle hinna i skolan. Man fann nu, att den opassande mattimman förhindrade förmiddagsvisiter, och det beslöts derföre, att barnen hädanefter skulle spisa alla mål i barnkammaren.

Jane tyckte, att hon haft en ovanlig tur att blifva upptagen af tre sådana vänner som fruarna Reed, Bradish och Hart. Den första visste allting och kände alla menniskor; den andra var rik nog att kunna göra allt, hvad hon behagade, och den tredje var ett mönster för klädsel och moder. Man kan med skäl fråga, hvad nytta hon hade af denna treväppling; men det var en fråga, som hon aldrig gjort sig sjelf. Dock måste hon ehuru ogerna medgifva, att allt detta hvarken ökade hennes lycka eller trefnad.

Då skenet af rikedom blifvit nödvändigt, måste det ekonomiseras någonstädes, för att inkomsterna skulle förslå. Jane hade varit van att sjelf sköta om hushållet, se efter att intet förslösades eller förstördes. Nu sedan de börjat föra stat, blefvo tjenarena missnöjda med att lyxen icke sträckte sig äfven till köket och flyttade ifrån henne. De husmödrar, som hafva erfarit, hvad det vill säga, att nödgas förena ett prålande lefnadssätt med den strängaste hushållning i köket, skola förstå Jane's bekymmer vid hennes otacksamma arbete. Ibland tänkte hon med en suck tillbaka på sin första erfarenhet i hushållning, då med blott en enda piga allting gick så bra. Men allt detta var ändock intet emot förändringen i hennes mans lynne. Från att vara

uppriktig och förtroendefull mot alla, begynnte han nu vara högmodig och snarsticken, tyckte ofta att den eller de icke varit nog artiga emot honom och skämtade ibland på ett sådant sätt, att Jane kände, det hvarje ord var en sarkasm.

"Huru länge det är sedan onkel Joshua besökte oss", sade Jane en morgon. — "Jag förmodar, att han finner sig generad af vår olika rang i samhället." — "Åh nej, det vore icke likt honom. Skola vi icke bjuda honom hit på middag i dag?" — "Nej icke i dag. Jag har bjudit professor R. och doktor B. Du vet att de äro båda intelligenta män. Han skulle leds i deras sällskap." — "Dessutom", sade Jane, "när han kommer, så måste vi låta alla barnen spisa vid bordet; ty han älskar att hafva dem omkring sig. Vi vilja bjuda honom i morgon och dinera klockan 2." — "Af allt mitt hjerta", svarade Frank.

Jane började nu sina tillredelser för middagen. Hennes ständiga ombyte af domestiker och de nykomnas tafatthet gjorde det till ett icke ringa besvär. Hon hade just framtagit bordsservicen, vinglasen m. m., och med tillhjelp af sin kammarpiga begynnt duka bordet, då hon uppskrämdes af ett häftigt ringande på klockan. Flickan skickades ut med stränga ordres att säga, att hon icke var hemma. Man hörde ord vexlas och någon nalkas. Harmsen och förlägen rusade Jane in i en liten garderobe och drog igen dörren. Hon hörde onkel Joshuas röst fråga, då han inkom: "Är du säker på, att frun icke är hemma?" — "Åhja, min herre, alldeles säker, jag såg henne taga kappan på sig och gå ut." — "Huru länge sedan är det?" — "Det är visst en timma sedan", svarade flickan. "Då skall hon troligen snart vara tillbaka igen; jag skall vänta på henne." — "Herrn får visst vänta länge då, ty frun sade att hon ej skulle komma hem innan middagstiden." — "Det ser ut som ni ämnade ställa till kalas i dag?" Flickan svarade snörpande på munnen: "Ånej, det kommer endast ett par vänner hit i dag."

Under detta samtal hade Jane varit så förvirrad, att det hindrade henne att handla förnuftigt. Hon kände så väl sin onkels rättframma väsen och visste att, ehvad hon än måtte säga honom, så skulle han icke göra någon åtskilnad på det ganska vanliga bruket att säga sig icke vara hemma och en uppenbar osanning. Flickan hade också intrasslat sig så i osanningar, att Jane kände en rigtig fasa för att blifva upptäckt. Emellertid satte onkel Joshua sig vid fönstret och begärde ett glas vatten.

Jane beslöt att förblifva der hon var, ty hon visste att hans besök sällan voro långa. För att försona sig med sitt samvete, tänkte hon följande dag skicka efter honom på middag. Till sin stora förskräckelse hörde hon honom nu begära dagens tidningar. Hon visste, att han var en af dessa outtröttliga tidningsläsare, hvilka läsa allt från början till slut, och hon beredde sig således på en timmas fångenskap. Ack! hvilken belägenhet för en värdinna, som icke hade en enda tjenare, som hon kunde lita på. Huru skulle det väl gå med matens tillredning? Ändtligen hade dock onkel Joshua slutat läsa tidningarna, och bad pigan säga hans nièce, "att han var rätt ledsen att icke få träffa henne, men han kunde icke vänta längre." Då han skulle gå öppnade han i tankarna dörren till garderoben. Pigan utropade förskräckt: "Herre, det är icke rätta dörren."

Men det var för sent. Dörren gick upp och Jane blef synlig, stående i en vrå, och röd i ansigtet som en pion. Onkel Joshuas förvåning var obeskriflig; men han hade ej brist på fattningsgåfva, och han begrep alltsammman, ehuru han misstog sig, då han trodde, att det varit Janes önskan att undvika honom. Han stod tyst och betraktade henne. "Min bästa onkel", sade hon, "jag trodde att det var en fremmande person; jag visste icke, hvem som kom, när jag sprang in i garderoben." — "Tyst, tyst", sade han, "inga flera osanningar." Aflägsna dig, sade han till pigan. "Och du har lärt den der okunniga flickan att sätta sin själ i fara genom att ljuga! Jane, Jane, jag har älskat dig som mitt eget barn, men jag skall hädanefter icke besvära dig med mina besök. Du skall icke behöfva skicka din gamla onkel bud, att du icke är hemma." Och han ämnade gå. "Ni får icke gå, min bäste, bäste onkel", sade Jane omfamnande honom. — "Ni måste höra min förklaring." — "Jag säger dig, att jag icke vill höra flera osanningar." — "Och ni vill alldeles öfvergifva mig, er systers enda barn, som lemnades i er vård, som ni burit på era armar, och som ni omhuldade, då ingen annan menniska på jorden brydde sig om den arma fader- och moderlösa flickan." — "Då", sade den gamle mannen, "då var

du min tröst och glädje, min goda, uppriktiga Jane; då hade jag ingen annan att älska än dig, och nu har jag ingen, ingen!" Och han kastade sig på en stol och torkade sina ögon. "Min dyra onkel, jag tillsade flickan, att hon skulle säga, det jag icke var hemma, om någon fremmande ville göra oss ett besök." — "Men du *var hemma*", sade han förtrytsamt. — "Men alla menniskor säga så; det betyder endast att man icke tager emot visiter." — "Det betyder, att fruu är instängd i garderoben." Han tycktes nu vara blidkad, ty han smålog och sade: "Om du visste, Jane, hvilken löjlig min du hade, då jag öppnade den orätta dörren; jag är glad, att det hände; det kan vara en god lexa åt dig." — "Det är det visst, onkel; jag lofvar, att jag aldrig skall låta säga att jag ej är hemma då jag är det." — "Och huru du måste hafva pinats af att vara instängd i det lilla, mörka rummet en hel timmes tid!" — "Tala ej mera derom, jag skall rodna hvarje gång jag tänker derpå." — "Och det bör du ock göra då du betänker din djerfva osanning." — "Min bästa onkel, ingen kallar det osanning; meningen är endast, att man är sysselsatt och ej kan taga emot fremmande." — "Hvarföre säger man icke sanningen då, och hvarföre sade pigan, att hon sett dig gå ut och att du icke skulle komma hem innan middagstiden?" — "Det var hennes egen uppfinning. Hon hade ingen rättighet att säga något annat, än att jag icke var hemma." — "Du medger således, att hon sade en osanning på din befallning?" — "Det gör jag visst." — "Säg mig nu, Jane, om du finner det sannolikt, att hon trodde det vara en större osanning att säga, att du var utgången, än att säga, att du ej var hemma. Det är precis det samma."

Jane fann, att det var förgäfves att försöka öfvertyga honom; hon smekte honom och bad honom hålla af henne som förr. Den gamla mannen kunde icke länge vara ledsen på henne, som alltid varit hans ögonsten, men han sade allvarsamt: "Jag förlåter dig gerna, hvad du brutit mot mig, men jag kan icke förlåta dig en osanning; du måste bedja om tillgift af en högre magt."

Nu gjorde han sig i ordning att gå; Jane bönföll, att han ville stanna och spisa middag med dem. "Det är en så lång promenad", sade hon; "ni får icke gå. Jag kan icke tro, att ni förlåtit mig om ni vägrar." Slutligen samtyckte onkeln och hon kände sig lättare om hjertat, ty hon älskade honom ömt; hon införde honom i ett annat rum, hopsamlade alla tidningar hon egde och fortsatte derefter sina anordningar. Då Frank kom hem, uttryckte han sin fägnad att få se onkel Joshua; ty ehuru han var hvarken elegant eller fashionabel, kunde han icke neka honom sin aktning. Gästerna voro intelligenta och bildade män. De förstodo att uppskatta onkelns originela och oberoende väsende och han konverserade med dem ogeneradt samt var hvarken blyg eller affekterad. Detta skulle innerligen gladt Jane, men hon var så upptagen med serveringen, att hon icke hade öga eller öra för sina gäster. Deras betjent, en rå bondgosse, kunde icke ens ombyta talrikar utan tillsyn. Kalkonsteken var rå, och gåsen för hårdstekt; ostronsåsen var nästan oätbar; och då man slutat äta, och Jane uppsteg från bordet, var hon lika röd i ansigtet, som om hon sjelf kokat maten.

Onkel Joshua bad att få följa henne och helsa på barnen. De gingo till barnkammaren och funno dem med toma talrikar och flottiga ansigten, skrikande på Sally att hemta dem mera mat. Jane lyckades ändtligen tysta dem och berättade för onkeln, att barnpigan lemnat dem dagen förut. Småflickorna Fulton utropade med en röst, att det var en skön sak för dem, ty hon var så vresig, att de hatade henne. Efter en stund sade onkel Joshua, att han önskade tala med Jane allena. Jane införde honom i sitt eget rum med en aning om något obehagligt; ty hon såg något melankoliskt i hans uppsyn. "Mitt kära barn", sade han, "sätt dig här bredvid mig och upptag vänligt, hvad jag nu vill säga dig. Du vet, att jag satte mig emot ditt giftermål, emedan jag tyckte, att Frank ännu icke kunde förtjena nog för er utkomst; men jag fann sedan att jag misstagit mig. Ni hade det ganska bra och egde till och med många beqvämligheter; ni voro måttliga i era önskningar och utgifter. Jag har sedan anat oråd, då jag såg förändringen i ert lefnadssätt. Men jag tänkte: de känna bäst sina egna tillgångar, och jag hoppades, att ni kände er ännu lyckligare än förr; men jag måste säga dig, min goda Jane, att jag finner det vara tvärtom; när jag sist åt middag hos dig, var er middag enkel men väl tillagad; ni voro omgifna

af era små, glada barn, hvilka uppförde sig städadt och väntade tåligt till dess ordningen kom till dem att blifva serverade. Huru var det deremot i dag? En kostsam och mycket mer än öfverflödig middag alldeles förstörd af kokerskan, och med möda fick man sin talrik, knif och gaffel ombytt af den ovana och oskickliga betjenten. Dina barn voro instängda i barnkammaren, der de stojande och hungriga fingo vänta, tills pigan fick tid att hemta dem något att äta, och du sjelf såg ängslig, generad och olycklig ut, och var ur stånd att gifva akt på konversationen vid bordet eller svara dina gäster, så upptagen var du med serveringen."

"Ack, bäste onkel, hvilken målning." — "Jag förmodar, att du vill säga mig, att alla menniskor bruka göra likaså; men jag vet det bättre. Det är mycket bra för folk att lefva på stor fot, om de hafva allt annat derefter; om de hafva råd att hålla duglig betjening, goda kockar o. s. v.; men det är icke fashionabelt, att göra allt endast till hälften." — "Men jag försäkrar er, onkel, att vi endast i dag voro olyckliga. Våra nuvarande tjenare äro alla odugliga. Jag hoppas att få bättre, och jag har engagerat en mycket förträfflig guvernant för barnen." — "En guvernant! Se efter dina barn sjelf; lemna dem icke åt en fremling; låt dem få sitta vid bordet med er såsom förr. Jag kan icke uthärda att se dessa små oskyldiga varelser vanvårdas, kanske till och med misshandlas af känslolösa, liknöjda tjensteqvinnor. Och nu farväl, Jane. Jag vet, att jag gjort den här dagen obehaglig för dig, och Gud skall veta, att den varit det för mig. Jag skulle vara mycket ledsen, om jag icke trodde, att du lade mina ord på minnet, och jag slutar nu med den anmärkningen, att intet lefnadssätt är godt, eller, för att begagna ditt favorituttryck fashionabelt, som icke är helt och hållet öfverensstämmande uti alla dess delar. Gud välsigne dig, barn!" och han skyndade bort.

En ström af tårar följde hans bortgång. Jane gret ännu, då Frank inträdde. Hans gäster hade redan lemnat honom.

"Hvad fattas dig, Jane?" frågade han. "Ah! jag begriper, onkel Joshua har väl hållit en föreläsning för dig om slöseri. Jag förmodar, att han aldrig förut sett en sådan middag. Han förstår sig icke på ett fashionabelt lif och jag är säker på, att han tror att vi äro på väg att ruinera oss. Se så, låt mig nu få veta, hvad han sade om middagen." — "Han sade, att den var illa tillredd och att uppassningen vid bordet var högst miserabel." Franks ansigte förlängdes något. "Utomordentligt artigt, det måste jag tillstå." — "Men det var ju ganska sannt", återtog Jane. — "Bry dig ej om det", sade Frank, "jag sade mina gäster huru odugliga våra tjenare äro."

Då året led till slut, fann Frank med missnöje, att, i stället för att kunna lägga något till sitt lilla kapital, var det med svårighet han kunde slå sig ut utan att röra dervid. Denna upptäckt plågade honom och han började känna bekymmer för framtiden. Han kunde icke heller dölja för sig sjelf, att hans praktik aftagit, troligen i följd af hans ouppmärksamhet mot sina patienter. Ännu var dock Jane hans confidante, och han meddelade henne sina bekymmer. Hon föreslog, att de skulle minska sina utgifter. Men efter många olika kalkyler tycktes det, som om de icke kunde umbära något som icke var så *obetydligt*, att det icke kunde göra någon skilnad. Likasom icke all huslig ekonomi bestode just i obetydligheter!

"I alla fall", sade Jane en dag, "hafva vi kommit fram långt bättre än vi någonsin kunnat våga hoppas då man betänker, att vi egde intet då vi gifte oss. Vi hafva ända tills i år alltid lefvat upp mindre än våra tillgångar."

Det är mycket svårt att tillsluta våra ögon för sanningen. Den strålar så klart, att man måste se den i trotts af allt, hvarmed den ofta skyles. Fel begås icke så ofta af okunnighet om sanningen som af obenägenhet att mottaga den. Många gånger tänkte doktor Fulton och hans fru, att de afveko från sin regel att inskränka utgifterna inom sina tillgångar. Men de tröstade sig med tanken, att Reeds och många andra af deras umgängeskrets lefde mycket öfverflödigare än de, utan att hafva större inkomster; derföre var det ej så farligt.

Utgifningen fördröjd genom oförutsedda hinder.

HELSINGFORS,

tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.

Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 5 Maj 1860.

Inhemsk litteratur.

System af samfundsekonomins lärer — ett försök af Axel Liljestrand. H. 1. H:fors 1860.

Ehuru Förf. i detta arbete gifvit den vetenskap, han behandlar, ett nytt namn, samfundsekonomi, kan hvarje läsare lätt förstå, att här är fråga om, hvad man allmänt kallat nationalekonomi. Förf. anför såsom skäl till namnförändringen, att ordet *national*-ekonomi skulle antyda en lära om någon särskild nations hushållning, medan dock denna vetenskap borde fastställa grunderna för all hushållning öfverhufvud. En sådan föreställning om betydelsen af ordet nationalekonomi lärer dock föga behöft befaras. Fransmännen hafva begagnat "économie sociale". "Social" har likväl i Franskan sin särskilda betydelse. Dermed betecknas allt, som tillhör det medborgerliga samhällslifvet. Benämningen kan derföre anses passande. Svenska ordet samfund deremot betecknar såväl familj som medborgerligt samhälle och stat, ja hvarje kyrka, korporation, kommun, vetenskapsakademi, bibelsällskap m. m.; hvarje förening af individer för en gemensam verksamhet utgör ett samfund. Man kan nu väl säga, att grunderna för hushållningen i alla dessa samfund böra vara desamma. Men nationalekonomin förlorar helt och hållet sitt fäste, om individernas, familjens, de särskilda samfundens hushållning icke hänföres till nationalförmögenheten, dess bibehållande och förkofran. En förment naturlig, allmänt mensklig hushållning blefve en blott vilddjursekonomi. Först då all hushållning skall så inrättas, att den verkar till en nations förkofran på samma gång den tillfredsställer den hushållandes behof, kan fråga blifva om några allmänna grundsatser för densamma. Benämningen nationalekonomi eller nationalhushållningslära synes alltså hafva godt skäl för sig. Hvad fransmännen kalla *économie sociale* borde då utgöra en underafdelning af densamma, skild från den andra underafdelningen, *économie politique*, motsvarande Tyskarnes: *Volkswirthschaft* och *Staatswirthschaft*. I detta omfång fattas benämningen nationalekonomi af Say's Tyska öfversättare, L. H. Jakob, sjelf en utmärkt nationalekonom. Han är också, såvidt oss bekant, den första, som begagnat ordet. Say's berömda arbete heter Traité d'Économie politique. Jakob öfversätter dess titel med "Abhandlung über die National-Oekonomie" och rättfärdigar särskildt den gjorda förändringen.

Förf. har valt det, att icke skrifva en lärobok eller en handledning för föreläsningar, utan hvad man kunde kalla en läsebok för den större allmänheten. I följd häraf är framställningen mindre strängt bunden. Arbetet lofvar också derföre blifva mindre lämpligt för vetenskapligt studium. Så vidt vi förstå, ger det nationalekonomin dess största intresse, att denna vetenskap fortgår i definitioner icke blott i beskrifningar. Väl är det fallet, att definitionerna ännu äro osäkra: men det framstår såsom

vetenskapens mål, att gifva dem nödig säkerhet och fasthet. Utan stränghet i definitionerna kan också icke något system i egentlig mening komma i fråga. Och då den populära formen hindrat Förf. att gifva definitioner, synes det icke hafva varit skäl att särskildt utmärka en sådan framställning såsom ett "System af Samfundsekonomins läror." Vi vilja härmed icke säga, att der icke finnes ett sammanhang mellan de skilda afdelningarne af Förf:s betraktelse, mellan hvad han anför om: "Produktion", "Menniskan", "Naturen", "Kapitalerna", "Civilisationen". Kanske egnar sig också denna ordning väl nog för en populär framställning. Men någon vetenskaplig grund för densamma har Förf. icke framställt, således icke heller rättfärdigat den såsom systematisk. Vi medgifva gerna, att nationalekonomin öfverhufvud icke ännu vunnit den utveckling, att den kunde göra anspråk på någon strängare systematik. Vår anmärkning gäller derföre endast det antagande, som innebäres i Förf:s framställning: att nemligen en yttre anordning af materialet vore ett system. Det är redan anfördt, att vi icke anse Författarens uppställning vara olämplig för en populär skrift.

Man bör, för att tala om systemet i en vetenskap, hafva en fullständig kännedom om dess litteratur. Om vi derföre i ämnet yttra några ord, sker detta utan allt anspråk på att bedöma denna litteratur. Men af hvad vi läsit, synes det oss, som skulle man numera söka göra nationalekonomin till en vetenskap analog med naturrätten. Man utgår nemligen från betraktandet af produktionen och konsumtionen, och upptattar i den förra å ena sidan den menskliga individen in abstracto såsom drifven af ett antal behof samt utrustad med förmåga att tillfredsställa dem, å den andra naturen, utom menniskan, såsom det gifna objektet, mot hvilket denna förmåga vänder sig, och genom hvars tillgripande, formerande, brukande o. s. v. dessa behof skola tillfredsställas. Såsom ett tillägg härtill anföres nu vidare, att individen tillhör samhället, af detta mottagit en viss grad af bildning, alltså har andra behof och en annan förmåga än vilden, samt slutligen, att han icke står i förhållande blott till naturen som sådan, utan äfven till "kapitalet", till de i samhället redan förhandenvarande produkterna af tidigare slägtens arbete, af dessas förmåga att tillgodogöra sagde gifna material, naturföremålen, naturkrafterna. Det är sålunda, som äfven enligt Förf. kapitalet har för sin tillvaro att tacka en dygd, "sparsamheten", en *Deus ex machina*, om hvilken naturligtvis nationalekonomin icke kan säga annat, än att det är en lycka, om den finnes; ty på den beror hela vetenskapens tillvaro. Skulle nemligen nationalekonomen endast hafva att beskrifva, huru individen, begagnande naturkrafterna, producerar, för att ögonblickligen konsumera, hade han intet att tillägga om bytesvärdet, om penningen, om krediten m. m. Ja noga taget kunde han icke tala om någon annan produktion, än den färdiga naturproduktens insamlande, egentligen blott fruktens från trädet, fogelns och fiskens gripande med händerna o. s. v. Ty utsädet, bågen och nätet äro redan kapital och förutsätta "sparsamheten". Det är på denna hake, hela vetenskapen sålunda fattad hänger.

Så fattades saken icke af nationalekonomins (den "politiska ekonomins") egentliga grundläggare, Adam Smith. Hans arbete handlade om *nationalförmögenheten* ("the wealth of nations"). I första boken framställer han de allmänna orsaker, af hvilka nationalförmögenhetens tillvext eller aftagande beror; i den andra afhandlas kapitalets uppkomst och betydelse. Dessa två böcker innefatta summan af hans lära. Ty den tredje och fjerde upptages af kritik öfver föregångare, och den femte behandlar statshushållningen.

En sådan uppfattning är i vår tanke ett grepp med fast hand i rena verkligheten

och derföre äfven en sann uppfattning af sakens begrepp. Endast vilden står för sina behofs tillfredsställande i förhållande till naturen som sådan. Den civiliserade menniskan förhåller sig härvid till nationalförmögenheten. Hon finner för sig naturen redan underlagd menniskans välde. Men nationalekonomin angår icke vilden. Man kan visst tala vackra saker derom, huru hvar och en menniska har naturlig rättighet till den luft, hon andas. Men hon skall då också hafva vingar och lefva i luften. Vill hon stå eller sitta på någon torfva, för att njuta af sagde rättighet, måste hon få tillstånd dertill af torfvans egare. Landsvägen är väl, som man säger, öppen för alla; men nationalekonomin bör väl icke göra till sin uppgift att bringa folk på landsvägen. Man träffar också icke i alla länder så frikostiga menniskovänner som de Finska bönderna, hvilka gratis hålla landsvägen öppen för hvar man. Ja nuförtiden kan det icke alls mera blifva fråga om att "komma på landsvägen" i gammal betydelse. Ty på nutidens landsvägar, jernvägarne, kommer ingen annan än den, som har pengar.

Om nu nationalekonomin fortfarande skulle göra till sin uppgift att lära: hvad nationalförmögenhet är, skulle det lätt visa sig, att den icke består i hvarjehanda döda mobilier, utan att den är verklig i samhällsmedlemmarnes arbete för tillfredsställandet af deras behof. Individen konsumerar under arbetet en redan färdig produkt, en del af det förhandenvarande, nationalförmögenheten tillhörande kapitalet. Hvad han producerar, blir qvar för nästa konsumtion — hans eller en annans. Hans konsumtion är den andel, han tillvinner sig af kapitalet; hans produktion är hans tribut till detsamma. Ingen kan åter byta detta konsumtionsbelopp mot produktionsbeloppet utan vinst på bytet. Ty eljest vinner han sjelf ingen andel i kapitalet, d. ä. har sjelf ingenting att konsumera. Kapitalet tillvexer alltså med sagde vinst. Skulle konsumtionen blott jemnt ersättas af produktionen, så skulle ingen ny individ kunna blifva delaktig af nationalförmögenheten, d. ä. dess tillvaro vore omöjlig. Någon sparsamhet behöfves härvid alls icke. Sakernas tvång, d. v. s. nationalförmögenhetens väsende, verkar det, att produktionen måste öfverstiga konsumtionen, och kapitalet tillvexa.

Men tider finnas, då nationalförmögenheten aftager, då således kapitalet förstöres. Det är obestridligt. Olyckliga förhållanden, krig, missvext, pestilentia hafva då hämmat arbetet eller nedsatt dess värde. Nationalekonomin kan icke hindra sådane händelser att hända. Men icke vederlägga de teorins sanning. — Fordom folkrika och odlade länder äro nu toma ödemarker. Sådant har liknande orsaker. Men äfven i dessa länder måste, sedan orsaken upphört, verkan uteblifva. Det kan visst hända, att i mänget land den allmänna fattigdomen gör arbetet jemförelsevis värdelöst, så att produktionen ganska litet öfverstiger den snäfva konsumtionen, och kapitalets tillvext är föga märklig. Men stiger folkmängden fortfarande, bevisar detta, att äfven här kapitalet ökas. Öfverhufvud måste det gälla, att nationalekonomin lika litet kan förutsätta nationalförmögenhetens aftagande såsom det normala, som statsläran kan fatta statens väsende i anarkin och upplösningen.

Man behöfver vid en sådan uppfattning icke med hvarandra förvexla nationalförmögenhet och kapital. Som bekant äro nationalekonomerna mycket oense om, hvad med kapital bör förstås. Den väsentligaste olikheten i uppfattningen är, att en del betraktar all en nations behållna egendom (deri inberäknad äfven dess närvarande bildning) såsom kapital, en annan del anser för kapital endast den del af egendomen, hvilken kan användas för produktion. Medan då de förra dela kapitalet i produktivt och improduktivt, skilja de se-

nare från kapitalet all egendom, som endast har bestämmelsen att konsumeras.*

Man behöfver nu icke mycket se sig om bland båda skolornas läror, för att finna, huru sväfvande den senares åtskiljande af kapital och icke-kapital, den förras af produktivt och oproduktivt kapital utfaller. Resultatet blir dock, att samma sak, t. ex. födoämnen, är ena gången kapital (eller produktivt), andra gången icke-kapital (improduktivt). En sax i skräddarens hand är kapital, en sax, hvarmed barnet klipper pappershästar, är det icke o. s. v.

Till denna indelnings besynnerligheter hör också, att, ehuru man skiljer arbete och kapital, likväl intelligens och skicklighet räknas till kapitalerna. Det vill säga: t. ex. ögats och händernas sysselsättande är arbete, men graden af skicklighet, hvarmed de sysselsättas, är kapital. Förf. säger: intelligens och skicklighet äro kapital, emedan menniskan icke har dem af naturen, utan "måste frambringa dem genom kostnader och långvarigt arbete". Men äfven organismen hos den arbetsföra har ju från vaggan utbildats genom kostnad och arbete. Är då icke äfven menniskans kropp in totum & tantum kapital? Och sjelfva arbetet, huru oskickligt det än må vara, är väl en genom öfning (kostnad och arbete) vunnen färdighet. Hvarföre då ens skilja mellan arbetet och kapitalet?

Vi kunna icke förstå annat, än att hela denna kapitallära innebär en oupplöslig motsägelse.

I det civiliserade samhället äro alla ting, jorden med allt hvad deri och derpå är, alla råa naturprodukter såväl som alla konstgjorda saker *egendom*. Naturkrafterna äro vid tingen bundna, d. ä. här vid egendomen. Då nu tillfredsställandet af menniskans behof förmedlas genom tingens begagnande, så kunna de i det civiliserade samhället tillfredsställas endast genom begagnande af egendom, egen eller andras. Det kan vidare aldrig göras klart, att icke *all* egendom vore kapital. Man säger: endast de ting äro kapital, som tjena till att frambringa ny egendom, att föröka denna. Men all egendom tjenar härtill. Det läres: penningen är icke i sig kapital, kan icke sjelf användas för frambringande af ny egendom, men den är kapital, emedan den kan förvandlas till hvilket kapital som helst. Nå väl! Alla ting, all egendom, kunna ju förvandlas till penningar eller också direkt bytas mot samma slags egendom som penningen. Hvarföre är då icke all egendom kapital?

Detta hindrar icke att indela kapitalet i produktivt eller improduktivt (dödt) kapital, om det nemligen sker i den mening, att all egendom kan användas för produktion, direkt eller indirekt, men också all egendom kan ligga obegagnad för produktion. En machin t. ex. är ett dödt kapital, såsnart den af en nyare uppfinning uttränges, den är det också, när fabriken stänges för bristande afsättning, af brist på råmaterial, förlagskapital i allmänhet o. s. v. D. ä. intet hindrar, att man gör sagde åtskilnad med afseende på olika användning på skilda tider — icke för olika slags egendom. Man må också särskilja mellan sådan egendom, som kan direkt användas endast för produktion, och sådan, som direkt förbrukad tjenar konsumtion. Men det skall alltid blifva omöjligt att uppvisa, det den senare i och för sig vore improduktiv. En ung qvinnas balkrans kan höra till lefnadsförnödenheterna likaväl som en fabriksarbetares portermugg; och hennes verksamhet, om hon t. ex. har vården om barn, föräldrar, syskon o. s. v., kan vara mera fruktbärande för nationalförmögenhetens tillvext än sagde arbetares. Strängt taget utgör å andra sidan all egendom föremål för konsumtion, för förbrukning. Sjelfva jorden, kiseln, kalken, konsumeras. Väfstolens nötning, på hvilken tyget tillverkas, skiljer sig icke från det till klädesplagg begagnade tygets slitning. Den, som för-

* Vi hafva i denna framställning följt författaren

brukat tyget, har äfven förbrukat väfstolen; och fabrikanten och arbetaren, hvilka förtjena på dess användande, hafva af densamma konsumerat sin andel i mat och dryck m. m.

Men nationalförmögenheten består icke blott i egendom, som för sig med afseende å nationalförmögenheten är ett dödt kapital. Först när arbetet kommer dertill, har den i nationalförmögenheten något värde. Nationalförmögenheten utgöres af dessa två faktorer: arbete och egendom. En individ kan vara förmögen blott genom att besitta egendom, utan att arbeta. Men det är en förmögenhet till vidare. Egnar han sin egendom icke det arbete och den omsorg, att densamma afkastar, hvad han konsumerar, så blir han för hvar dag fattigare. Någon annan, i hvars händer denna egendom öfvergår, blir då rikare. Och den kan icke öfvergå i någon annans hand, än en sådans, som arbetat, producerat, hvad den förre konsumerat. Egendomen har sålunda förflyttats på händer, i hvilka arbetet gör den fruktbar. Man kan väl säga, att det varit bättre, om äfven den förut förmögne arbetat. Men i det hela hafva sådane undantag för nationalförmögenheten intet att betyda. Arbetet bemäktigar sig dock alltid egendomen, kapitalet, och producerar nytt kapital.

I arbetet åter ingår icke blott "intelligensen och skickligheten", utan äfven den sedliga bildningen. Att kalla dem för kapital, måste vi anse för oreda. Allt kapital är rörligt i den mening, att det kan öfverflyttas från hand till hand. Intelligensen, skickligheten, den sedliga karakteren kan det icke. De meddela sig genom uppfostran; men genom detta meddelande föryttras icke det minsta grand af desamma. Tvärtom: meddelandet förökar den meddelandes intelligens, skicklighet, sedlighet. En sådan besittning är icke egendom, icke kapital. Ty all egendom kan föryttras. Arbetet öfverhufvud kan deremot icke föryttras. Det är en origtig åsigt, vanligen i naturrätten hyllad, att arbetet kan föryttras och betalas. I sjelfva verket är det icke arbetet, utan dess produkt, formationen, arbetets spår i tinget, som betalas; hvarföre äfven formationens qvalitet och qvantitet utgör en rigtigare måttstock för arbetslegans bestämmande än arbetstiden. Formationens qvalitet betalas i alla yrken; dess qvantitet i betingsarbetet.

Vi behöfva icke tillägga att här, i arbetet, ligger nationalförmögenhetens egentliga spännkraft. Romarena under kejsaredömet hade kapital i öfverflöd. Likaså Spanien efter Amerikas upptäckt. Men nationalförmögenheten aftog. Förf. yttrar, att felet i det senare landet var, att man ansåg silfver och guld för produktivt kapital, icke blott för medel att vinna det. Men felet anses med rätta hafva varit en förfallen nationalanda, som böjde sig under despotismen i kyrka och stat. Medborgerlig frihet och upplysning är vilkor för ett fruktbärande arbete. Men en sedlig anda är det icke mindre. Denna bevisar sig närmast i laglydnaden och i det ömsesidiga förtroendet, hvarpå den i närvarande tid så verksama krediten är bygd; det är sedlighetens form i det medborgerliga samhällslifvet. Men utöfver denna står ännu den sedliga andan såsom patriotism; och det kan icke betviflas, att den ger arbetet dess största produktiva kraft. När den ingår i industriidkarens verksamhet, när han i, hvad han skapar, vill skapa något stort och nyttigt för sitt land och sitt folk, då ser man dessa storartade industriela företag uppstå, hvilka genom sekler verka för nationalförmögenhetens tillvext — kapitalets och arbetets.

Nationalekonomin kan icke ingå på hithörande undersökningar. Den måste i arbetet förutsätta den upplysta intelligensen och den sedliga viljan, såsom den i kapitalet förutsätter egendomen, aftalet och samhällsordningen. Men den bör icke heller utgå från ett förment naturtillstånd, betraktande djuret menniskan i förhållande till

naturen. Vid ett sådant betraktelsesätt kommer den aldrig till vetenskaplig form, till ett system. Den får då, som vanligen sker, godtyckligt inlägga läran om kapitalet, om bytesvärdet, om penningen, om krediten m. m. i sin framställning. Man finner äfven, att nationalekonomin icke tillfredsställes af att stanna vid produktionen och konsumtionen och det materiela välståndet. Förf. sätter t. ex. deröfver civilisationen såsom slutändamål. Vi lemna derhän det sväfvande i sjelfva begreppet civilisation. Men hvarje sådant slutändamål blir ur luften gripet, *om det icke tillika är verkande orsak.* Det blir dessutom eljest ett aldrig realiseradt ändamål; och med ett sådant för ögonen måste äfven nationalekonomin blifva ändamålslös. Förutsättes deremot vetande och sedlighet såsom motiv i arbetet och deras objektiva tillvaro i kapitalet, såsom en redan för en förnuftig bestämmelse formerad och af samhällsordningen bestämd egendom, d. ä. förutsättas de för bådas begripande, så blifva produktion och konsumtion förnuftigt nödvändigt moment i den process, hvilken utgör en nations historiska tillvaro, Det är i arbetet menniskan är sedlig; och genom att besitta egendom tillhör hon samhällsordningen, underkastar sig den såsom sedlig norm.

Men vi hafva kommit nog långt från en blott anmälan. Vi återvända dertill med att fästa Förf:s uppmärksamhet derpå, att t. ex. menniskans behof och arbetet af honom behandlas i Inledningen, icke i kapitlet: "Menniskan", samt att läsaren i sistnämnde kapitel, icke i det om "Kapitalerna", får veta, hvad kapital är. Andra dylika exempel kunde anföras. De visa, att "system" saknas — och i vår tanke vid Förf:s betraktelsesätt måste saknas. Sagde inledning, "Inledande Betraktelser", likasom kapitlet "Civilisationen", hafva utfallit något sväfvande till innehåll och framställning. Likaså är den "Historiska Öfversigten" delvis otillfredsställande i följd af sin sammanträngda korthet. Mindre rigtigt är, hvad som t. ex. säges om Plato's statslära. Anmärkning kunde också göras mot ett och annat alltför sökt i framställning och stil.

Men det är icke för anmärkningarnes skuld vi skrifva. Ett arbete af den art, som Förf:s, är otvifvelaktigt ett behof i den Svenska litteraturen. Att lyckas deri, är ingen ringa sak både i anseende till ämnets omfång och svårighet och vetenskapens ännu jemförelsevis outredda skick. Sakkännare skola utan tvifvel finna hvarjehanda att anmärka. Men vi anse, att Förf. från sin ståndpunkt i denna början af arbetet ganska lyckadt löst sin uppgift, att lemna den större läsande allmänheten en lärorik läsning i ett ämne, som i vårt land så föga är kändt och dock i så hög grad förtjenar att studeras. Vid den mångfald af åsigter, som i denna vetenskap strida om ett allmännare erkännande, fordras det specialstudium, för att veta, i hvilka punkter Förf. följt sin egen väg; och det torde derföre icke läggas oss till last, om inga sådana här blifvit framhållna.

Setän Opetuksia sielun viljelyksestä. Kirjoittanut J. W. Murman. Helsingissä 1860.

Denna skrift är en fortsättning af Förf:s 1854 utgifna "Setän Opetuksia sielu tieteessä". Båda äro folkskrifter. Man skulle föreställa sig, att en Psykologi icke kunde räkna på många läsare bland allmogen. Förhållandet lärer dock vara, att det 1854 utgifna häftet blifvit mycket köpt och läset, ett förhållande, som på engång vittnar om den Finska allmogens vettgirighet och författarens förmåga att göra sig af den förstådd.

Den nu utgifna delen innehåller, som titeln anger, lärdomar för uppfostran och undervisning, för "Själsodlingen", dessa ställda i sammanhang med den i förra häftet framstälda läran om själen. Och vi betvifla icke, att icke den skall vinna en lika utbredd krets af läsare, som den förra, medan den tillika måste återverka på dennas

spridning. Ty de psykologiska lärorna hafva här en praktisk användning, hvilken ger läsaren öfvertygelse om gagnet af deras inhemtande. Också förfullständigas de i denna del.

Förf:s uppfattning af vetandet, kunskapsförmågan, är temligen sensualistisk. Men han hjelper detta dermed, att han antager hos anden en ursprunglig känsla för det sanna, sköna och rätta, och vidare genom sin supranaturalistiska religiösa ståndpunkt. Det är: hans åsigt är spiritualistisk genom fasthållandet vid samvetet och Guds ord. Må detta vara sagdt till presterskapet, med afseende på dessa skrifters spridning.

Det må vara godt och väl, att denna är Förf:s ståndpunkt. Men den har dock sina brister. De röjas här i senare häftet, der fråga är om själsodlingen. Hans grundthes blir konseqvent, att genom uppfostran och undervisning den redan färdiga känslan skall erhålla "näring", för att behörigen tillvexa och utvecklas. Det är ett gammalt betraktelsesätt och talesätt. Men det är icke desto mindre osannt. Ty den som ingenting vet, ingen näring fått, kan också icke hafva någon känsla för det sanna. Det är icke näring och öfning, som uppfostran skall hålla barnet till handa; den skall skapa sjelfva känslan, jemte sanningen meddela känslan derför o. s. v. Den enklaste reflexion lärer, att den ena icke kan finnas utan den andra. Den praktiska skilnaden mellan båda betraktelsesätten blir i uppfostran den, att uppfostraren har större omsorg och större ansvar, om han vet sig icke blott nära, utan frambringa, skapa; och att den uppfostrade lär sig betrakta uppfostran, den traditionela bildningen, samhället, historien med andra ögon, om han vet sig af dem hafva mottagit sjelfva känslan, icke blott det ena eller andra tillfälliga innehållet. I senare fallet blir hela verldsordningen något, som äfven kunnat vara annorlunda — vara eller icke vara; i det förra blir den förnuftigt nödvändig ordning, hvarförutan känslan, förmågan, möjligheten att veta det sanna såsom sannt, att vilja det rätta såsom rätt icke finnes. — Men det är visst sannt, att menniskorna hafva lättare att föreställa sig den toma möjligheten, än att begripa det verkliga.

För den religiösa öfvertygelsen kan det icke vara mera tillfredsställande, att förlägga känslan för det rätta i ägget, än att låta den vara en länk i (en frukt af) den moraliska verldsordningen, af Guds försyn i historien.

Öfverhufvud står Förf. på den psykologiska ståndpunkt, som ger anden ett Vara, oberoende af dess sammanhang med andens verld. För den har menniskan förnuft från födseln — rätteligen från verldens skapelse, från vistelsen i urägget — ehuru detta förnuft erkännes vara en tom låda, som ännu saknar sitt innehåll. Det är ett förnuft såsom svampens förmåga att insupa vatten. Man skulle förvånas, om någon sade, att svampen alltså är våt, förrän den kommer i vattnet; men man finner det högst naturligt, att menniskan är förnuftig just genom hennes brist på förnuftigt vetande och viljande.

Men ståndpunkten engång gifven, måste det erkännas, att Förf. med både insigt och talang genomfört sin afhandling om själsodlingen. Man kan dervid sakna ett och annat, som varit af vigt. Förf. har t. ex. glömt sinnesorganernas öfvande och barnets uppfostran till uppmärksamhet på omgifvande föremål. Än mera gagneligt hade det varit, att göra allmogen uppmärksam på, huru ringa dess vettgirighet vanligen är, och huru den aldrig stimulerar sina barns. Likaså saknas anmärkningar rörande kroppens vård, ehuru Förf. tidigare framställt organismens inflytande på själstillståndet. Öfverhufvud sysselsätter han sig mindre med uppfostran än med undervisningen. Men, som sagdt, hvad som finnes är godt och väl lämpadt till läsarenas fattning. Skriften kan dock läsas med nöje och gagn äfven af den mera bildade, som af den skall inhemta mången lärdom och

väckas till att betänka hvarjehanda omständigheter i barnauppfostran, på hvilka han förut "icke kommit att tänka". Särskildt rekomendera vi vissa ställen i densamma till skollärares besinnande.

Album, utgifvet af Nyländningar. H:fors 1860.

Så länge ungdomen lefver — och det lär lyckligtvis räcka länge nog — lefver äfven dikten. Må vara, att sedan historien siktat den i de mångdubbla aptekarsållen ganska litet kommer igenom och upphemtas: hvad stunden frambragt, träffar dock äfven för stunden månget lyssnande öra. Ett menskligt hjerta har dock i de förgängliga orden uttalat sitt qval eller sin glädje, sin saknad eller sitt hopp.

Vi måste bekänna, att vid ett ögonkast genom denna lilla samling vi likväl träffats af frånvaron af någon djupare känslans glöd i dess dikter. Oftast önskar man, att den ungdomliga skalden må objektivera sin dikt, lägga sina känslor och tankar i en diktens persons bröst och på dennes tunga, eller ikläda dem formen af en berättelse eller skildring. Sådant frigör från känslopjunk och nebulism. Men vid läsningen af dessa dikter uppstår ingen sådan önskan. De äro i allmänhet öfverraskande lugna och förståndiga. Man skulle verkligen icke ogerna se ibland dem ett stycke öfverdrift. Knappt nog träffar man ens på någon ungdomlig likgiltighet för formen. Det ser allt nästan för gammalt och klokt ut. Kanske lider dock denna anmärkning af de gamla betraktarenes vanliga fel, att anse all ungdomlighet hafva tagit slut med deras egen ungdomstid.

Åtminstone tvenne stycken böra vi dock undantaga: *Selina Garelli* af *—d—d*, och *Den eviga Juden* af *gl.* I det förra går allting till, som det icke kan gå. En bedragen man duellerar i en båt med sin rival — efter att med honom hafva vexlat en lugn, men äkta ädelsinnad dialog. Hustrun, Erisäpplet — i förbigående sagdt likväl, rivalens ungdomsflamma och tvungen till giftermålet — förhåller sig dervid lugnt och stilla. Rivalen faller. Med försoningens ord trycker han mannens hand, för att, när tiden kommer, utandas sin sista suck. Hvad har då mannen vidare att göra, än att i all kärlek sänka sin dolk i enkans barm — och sedan i sin egen. De båda älskande, hon och rivalen nemligen, hafva dock behållit lif nog, för att hviska hvarandras namn och dö i hvarandras armar. Det skulle göra Ref. ondt, om författaren toge hans recit illa. Det är vårt rena allvar, att vi i denna formlöshet se ungdomlighet, och att den gläder oss. Stycket har också sköna partier. Riddar *Olof och Elfvorna* och *Kalevala Sånger* af samma författare utmärka sig också fördelaktigt. För sången, "Kullervo till sin moder", återtaga vi vår tidigare anmärkning om brist på varmare känsla. I den sången bränner smärtans, förtviflans glöd och den brusar fram som en vådeldsflamma. Den är i vår tanke den vackraste i samlingen.

I "Den eviga Juden" framstår väl icke ungdomligheten i lika grad som i duellanterna. Men der träda dock två pilgrimer fram och gå åter sina färde, utan att man kommer under fund med, hvad de der haft att göra. Och intentionen i Judens monologer är varm, äfven utförandet delvis lyckadt.

En litet grand glad sångare tecknar sig *W—h—*. Sådane äro i den inhemska litteraturen så sällsynta, att det blott är naturligt, om *W—h—* framstår såsom den mest originela i kretsen. En anmälare i någon tidning har haft en så fin näsa, att han vädrat på poesins område förbjuden vara i *Det tysta tåget.* Författaren kan lugnt svara, att för sådane recencentnäsor är komiken icke gjord.

Stycket *Blomman* af *M.* förtjenar att utmärkas såsom särdeles afrundadt och vackert. Skulle något annat, som bort särskildt nämnas, af oss vara förbigånget, kom-

mer sig detta deraf, att jemförandet och afvägandet har sitt stora obehag, utan att något gagna. Vi hafva redan anfört nog, för att hos bladets läsare rekomendera den anspråkslösa samlingen. Vi tillägga, att den innehåller äfven en öfversättning af "Liten Karin" till Finskan och ett originalstycke på Svenska af *E. L.* samt tvenne prosaiska uppsatser: "Några tankar om behaget" af *—l—k,* och "Om den Svenska kolonin i Nyland", undertecknad *af.* Häftet säljes till förmon för 1808 års Nyländska Veteraner. J. V. S.

Skapelse-Dagarne

af H. Klencke.*

Nionde Brefvet.

Molassetidens egendomliga landskap ligger nu begrafvet under våra fötter: dess underbara vextverld såsom brunkol, dess jättedjur och vilda skogsinnevånare såsom skeletter. Deras grafställen häntyda på en våldsam undergång, på stora tilldragelser, som då i den allmännaste utsträckning verkat öfver jordytan, och deras qvarlefvors utseende förråder tydligen, att det var vattnet, som i oerhörd uppsvämning och strömrörelse förhärjade skogarna, nedstörtade klippor, uppgräfde, bortsvämmade och kastade landstycken öfver andra ställen och dalar, samt i denna allmänna förstöring äfven dödade djurlifvet.

Detta var, såsom den vetenskapliga forskningen ovedersägligen bevisar, den sista stora revolutionen före menniskoslägtets födelse. Vår nuvarande jord, dess berg och dalar, dess kuster och vatten, dess vext- och djurverld, dess klimatiska egenskaper och atmosferiska förhållanden framgingo ur denna katastrof — och dock, huru bjert och påtagligt skilja de sig ej från den förutgångna Molassetidens landskap och lif, som jag skildrat för eder i mitt förra bref! Med förvåning fråga vi huru det tillgått, att Nordtyskland, att Siberien ej mera ega något tropiskt klimat, att palmskogarna och elefanterna äro försvunna, att is och snö nu kan ligga på en jord, der då en qvalmig, alltid likadan värme, som för närvarande ännu blott finnes inom vändkretsarna, herrskade. Vi fråga huru det kunde så hastigt låta göra sig, att jordens trakter begränsade sig i klimatiska olikheter, att årstider inträdde, att andra, stillare, fredligare och ej så otantligt stora djur, som då, erhöllo våra bygder till boningstrakter, att andra vexter uppstodo, som väsendtligen skiljde sig från de föregående af samma slag? Skulle dessa öfverraskande förändringar hafva kommit plötsligt? Skulle den flod, som tillintetgjorde palm-, barr- och lagerskogarna i Tyskland samt äfven lemnade efter sig spår af en samtidig förödelse i *alla* verldsdelar, hafva räckt en oberäkneligt lång tid och derigenom verkat en omstämning i luften och på landet, eller är måhända den stora omgestaltningen af naturtillståndet en sådan, som under en lång tid småningom och synbart blifvit förberedd? Jag besvarar dessa frågor säkrast, i det jag vänder mig till de talande vittnena för denna stora och sista revolutionsperiod och sluter så väl af qvarlefvorna från den förgångna perioden, som af nybildningarna till de eviga, från första början gällande och likadana naturlagar, som både förberedt tilldragelserna och äfven varit verkande under desamma.

Den mark, hvilken såsom produkt af denna tilldragelse bildar vår planets nuvarande fastlands yta, är intet annat än *uppsvämmadt* land, och blir derföre ock af vetenskapen betecknadt med namnet *Diluvium.* Inga nya stenmassor, såsom i förra

* Se Februarihäftet.

tider, bilda svepningen öfver detta Molasselandskap, som betäcktes af Diluvial-öfversvämningen. Hela lagret är en våldsam blandning af de redan för handen varande sten- och jordmassorna; och man finner i detsamma lösryckta stycken af äldre klippor emellan rullstenar, krossade stenar och erratiska block, inbäddade i ett åter hårdnadt slamm, som vågorna uppgräft från det gamla landet och upplöst. Blott af den *delvisa förstöringen af det, som fanns*, byggde den sista skapelsedagen sin nya, för en högre organisk natur bestämda jordyta.

Men hvarifrån kom det nya klimatet? de nya vilkoren för en vext- och djurverld, som afvek från Molassetiden? Hvar finnas orsakerna till en hittills knappt antydd geografisk fördelning af de skapade varelserna, till en het, kall och tempererad zon, till vinter och sommar? Vi veta, att klimatet och dess organiska lifsformer bero på vår jordaxels ställning till solen, hvilkens lodräta inverkan, som ekliptikans linie betecknar, är vilkoret för den heta zonen, under det att alltid mer mot polerna, alltså med nordligare eller sydligare breddgrad, värmen aftager och ändteligen i polarkretsarna förlorar sig i evig is — vi veta att de klimatiska förhållandena bero af de höga bergens och hafsvattnens geografiska förhållanden och genom dessa åter af luftens egenskaper och vindarnas riktningar. Huru kan Diluvialfloden hafva föranledt alla dessa betydliga förändringar, äfven om den hade räckt i hundra eller tusen år?

Detta synes oss lika oförklarligt, som den åsigten, att vår jords axel förut skulle hafva haft en helt annan lutning mot planum af den bana, i hvilken hon löper omkring solen, och plötsligt genom Skaparens hand blifvit ryckt i det läge, som hennes poler nu hafva; i följd hvaraf hafvet skulle hafva öfverströmmat landet och en tid bortåt betäckt hela jorden med sina böljor. Om ock naturlagarna ofta och särdeles under skapelsedagarna hafva skridit till våldsamma verkningar, om hvilkas upphöjda storhet och skakning vi, så långt menniskor kunna minnas, icke förmå göra oss någon föreställning ur erfarenheten; så hafva de dock aldrig frambragt en plötslig, våldsam omstörtning, som ej gradvis och under långa tidrymder genom en innerlig förening af orsaker och verkningar blifvit förberedd, och sedan inträdt såsom nödvändighet.

Hvarje tidigare period, som hade resultatet af en föregående skapelse och uppkomst af en ny, mera fullkomlig, på ny mark till följd, bar alltid i sig vilkoren för en klimatisk förändring och en deraf beroende organisk nygestaltning. Ju likformigare jorden då var, desto allmännare måste dessa vilkor verka på hela hennes yta. Ju mer land och haf skiljdes åt, ju mångfaldigare formerna af berg, dalar, kuster och fastland blefvo, desto mer måste ock skilnaden emellan örterna inträda, hvilka åter utöfvade sin fördelande verkan på vext- och djurlifvet. Redan i kritans tid igenkänna vi sådana lätta antydningar af geografisk åtskilnad i de organiska väsendenas utbredning, och dessa komma oss åter att sluta till afvikelser i luftens och jordens förhållanden. Molasse-perioden gifver oss redan flere spår af klimatisk olikhet, då vissa vexter och djur, om äfven deras slägten ännu vore utbredda öfver hela jorden, likväl synas i anseende till sina arter hänvisade inom bestämda rumgränser. Vi finna i Amerika lemningar af en *Mastodont* med andra tänder än de, som ligga i Europa. Vi träffa dessa jätteelefanter företrädesvis i norden, medan mellanländerna, såsom Tyskland och Frankrike, herbergerade en mindre art af samma slägte. I Amerika lärde vi känna *Megatherierna*, af hvilka denna djurverlds Europeiska graf ej har att uppvisa något exemplar. Men liksom alltid en vextverld såsom lifsvilkor måste föregå djurverldens utveckling; så förutsätter ock en geografisk

olikhet hos de djuriska gestalterna en likadan olikhet emellan vexterna.

För att ej emotsäga naturlagarna, måste vi söka orsakerna till de förändringar, hvilka Diluvialtiden åstadkom på jord, klimat och de skapade tingens former, i den *skapelse, som sednast gått under* och med detta vetenskapliga medvetande inbjuder jag eder, att ännu en gång beträda Molasse-jorden, hvars landskap vi först för en stund sedan lemnade, och se oss omkring, hvar vi skola finna orsakerna till den kommande stora händelsen.

Basaltens vulkaniska genombrott hade, som ni erinrat er, icke blott uppblåst jordytan, utan ock våldsamt genombrutit henne, uppkastat de olika lagren, störtat dem öfver hvarandra och upptornat dem himmelshögt. *De högsta bergen*, sådana vi se dem än i dag, voro härmed bildade. Branta dalar genomskuro bergshöjderna, hafvet upptog ännu en betydlig areal från den ena till den andra kontinenten, och landets höjder och slätter voro betäckta af ogenomträngliga skogar. Hvad måste enligt fysikaliska lagar härmed åstadkommas? De stora vattensamlingarna vid den högre temperaturgrad, som herrskade öfver allt, måste bortdunsta. Luften fylldes och öfvermättades af vattenånga, fördunstningen bortröfvade en stor del förnimbar värme, hvilket man kan föreställa sig, när man vet, att alla kroppar, då de öfvergå från ett tätare till ett tunnare tillstånd, icke kunna göra detta annorlunda än med upptagande af värme, som så innerligt förenar sig med atomerna af de fördunstande eller till ånga öfvergående kropparna, att den (värmen) upphör att vara kännbar (blir latent eller bunden). Och huru stor denna konsumtion af värme hos så vidsträckta vattenytor måste hafva varit, kan det faktum bevisa er, att ett skålpund snö uppslukar 75° värme för att förvandlas till vatten af 0 grad.

Uppstod alltså vid fördunstningen genom tidernas lopp, jemte atmosferens öfverfyllnad med vattengas, en allmän afskylning; så måste äfven sjelfva jordytans tillstånd härtill bidraga. De heta kratrarne hade efter hand slocknat och blifvit fyllda med hafs- och regnvatten; naturen ville för längre tid använda den vulkaniska verksamheten till mildare arbeten inom jordlifvets organism och tillsvidare ej mer sönderkrossa den i berg och dalar färdigliggande jorden. Derföre måste den underjordiska eldens våld erhålla bestämda, oskadliga *afloppskanaler* för den händelse, att glöden i planetens sköte behöfde en periodisk urladdning af sin kraft. Naturen tillstoppade derföre icke åter alla kratrar, utan bildade på särskilda ställen af jordytan, särdeles på högre berg, öppningar, som blott med aska tillslötos ända till djupet af deras direkt till den inre jordelden nedstigande skorstenar, för att likasom *säkerhetsventiler* oskadligt uttömma inom inskränkta ådror den möjligen uppstigande eldglöden. Det är de *nuvarande vulkanerna*, hvilkas periodiska utbrott skydda vår egen jord från sådana jordbäfningar och genombrott af elden, som urverlden fordom upplefde. Emedan deras skorstenar stå i direkt förbindelse med den underjordiska eldstaden, hafva de sammanhang med hvarandra. Såsom ett djupt liggande ådersystem hafva de öppna myningar mot eldhafvet i jordens midt, och ångorna, gaserna och de uppkokande lavaströmmarna, som sträfva efter utvidgning eller afkylning, söka genom dessa skorstenar en oskadlig utgång. Att de alla stå i samband med hvarandra bevisa de sjelfva, antingen de äro land- eller hafsbottensvulkaner, Amerikanska Salser eller Isländska Geiser; och den omständighet är icke ny, att landvulkaner äfven uppkasta hafsfiskar i stor mängd.

Denna naturens säkerhetsanläggning måste nu äfven hafva till följd en småningom skeende *markens afkylning*, då hettan i o-tillslutna rum aldrig stiger så högt, som i tilltäppta. Jorden afkylde sin heta andedrägt genom de öppna stående vulkanerna.

Luftens afkylning hade åter den fysikaliska följd, att den ända till daggpunkten mättade atmosferens vattengas förtätade sig till dimma och slutligen till vatten, som negöt sig i oerhörda regnskurar för att åter genom ny fördunstning förnya sitt kretslopp. Till dessa betydliga och Molasselandskapet ofta öfversköljande *regnskurar*, hvilkas spår på klipporna och marken än i dag ådagalägga för oss sin förmåga att uppgräfva, afskölja och upplösa, bidraga nu *berg* och *skog* i vidsträckt mått. Bergspetsar och skogar draga till sig atmoferens fuktighet och blifva så en orsak till regn; och medan de högsta bergspetsarna småningom, såsom en följd af afkylning isynnerhet i de öfre luftlagren, betäcktes med snö, urladdade sig de lågt hängande, tunga molnen öfver skogarna. Hällregn och störtskurar måste hafva egt rum på ett sätt, som vi i närvarande tid, då luften icke har så stor fuktighet som då, alldeles icke mera känna till. Om vi derföre betrakta den i Molassetiden och den derpå i följande Diluvialtiden inträdande afkylning af luft och mark såsom en förberedande orsak till den oerhörda flod, som inföll vid denna tid, för att afsluta urverlden med förstörelse af dess jättedjur, bestämma vexternas klimatiska begränsning och begynna ett närvarande, en period för menniskolifvet; så talar naturens fysikaliska laglikmässighet derför.

Låtom oss i anden återupplefva denna tids hufvudscener! — Midt i en giganstisk vext- och djurverld griper oss dock den tanken, att alla dessa gestalter, trots de mångfaldiga medel, som de tidigare händelserna hade förverkligat för att bibehålla de lefvande varelserna på jordens yta, dock ej kunde hafva någon fortvarande existens för sina arter, emedan de icke skulle hafva lemnat menskligheten rum och säkerhet för tillvaro och verkande. Redan se vi förebuden till förintelsen — de första i ögonen fallande symptomerna af *åtskilnad i klimat*, hvilken icke kunde vara gynnande för de ömtåliga vexterna och djurslagen, då de lefde långt aflägsnade från den lodrätt fallande solstrålens inverkan. På de högsta bergspetsarne glänser ett småningom tilltagande snölager och stenarna deroppe betäcka sig med is till tecken, att jordens värme icke mer är i stånd att i de högre luftregionerna, till hvilka den sista eldrevolutionen hade upplyftat jordskorpan i form af höga berg, hålla afkylningen från att komma under fryspunkten. Kalla luftströmmar, som ströko öfver bergens gletscherytor, nedstorma och åstadkomma oväder och orkaner med häftiga störtskurar, såsom det alltid är händelsen då kalla luftströmmar plötsligt intränga i varmare lufthvarf, och i den tillfälliga förtunning, som alltid omgifver förtätningen och, af densamma förorsakad, frambringa en till hagelbildning ledande frostkyla; — tunga, af vatten öfverlastade moln drifva allt lägre och lägre öfver landskapet och utgjuta sig i oerhörd utsträckning öfver skogar och dalar. De bilda floder på de låglända trakterna; strömmarna uppsvälla; hafvet höjer sig och vältrar, långsamt stigande, sina vågor öfver fasta landet; djuren fly undan för de vexande vattnen till skogarna; men här finna de intet skydd: de söka räddning på de af vattnen ännu icke uppnådda bergen, men här skrämmer dem den lika stora fienden, den dem ovana kölden tillbaka — i dödsångesten flykta de hoptals, vän och fiende, in i hålor och gömslen: men äfven här träffar dem den stigande floden och begrafver dem efter en våldsam vattendöd i slammassor af ler, sand. mergel, kis, rullstenar och erratiska block, dem vågorna frånryckt berg och dalväggar, upplöst och dragit med sig. De sköna skogarna, fattade af vattnet och kölden, nedstörta och förstöras. Hela jordytan liknar sluteligen en oöfverskådlig vattenöken, ur hvilken blott de högsta bergspetsarna sticka fram.

Hvem kan säga, huru länge detta tillstånd varat? Men att med detta de klima-

tiska förhållandena i sin hela geografiska olikhet, såsom vi för närvarande känna dem, kommit till full bestämdhet, det är intet tvifvel underkastadt; och de återupptäckta qvarlefvorna af förgångna växter och djur bevisa, att denna flod och den ända till isbildning stegrade kölden *hastigt* och oförutsedt måste hafva uppnått sin alltförstörande höjd. Bland alla gamla folkslag lefver från deras första barndomsdagar en dunkel sägen om en allmän syndaflod, isynnerhet född af de muntliga traditionerna från de första menniskoåldrarna, som efter denna flod beträdde jorden; men med vetenskaplig visshet kan försvaras, att vid tiden af *denna* flod och *före* densamma, således samtida med Mammut och grotthyenan, *ingen menniska* lefvat på jorden; ty ingenstädes påträffar man ett spår af menniskoben bland de hopar af sådana efter djur, som isynnerhet anträffas i egna *benhålor*, hvilka så mycket tydligare tillkännagifva sig såsom de orter, dit de af floden uppskrämda djuren flyktat till sin räddning, som man här ser skeletter efter djur ligga bredvid hvarandra, hvilka, såsom naturliga fiender, aldrig i lifvet skulle hafva bott tillhopa i en och samma håla eller kommit i så nära beröring, om de icke i dödsångesten och till följe af sjelfbibehållelsedriften förgätit alla andra instinkter. Här finna vi de spädaste benskeletter inbäddade i Diluvialslammet; och om meniskor hade lefvat vid denna tid, så skulle alltid något spår deraf blifvit åt oss bevaradt. Den såsom ett vittne af en syndaflod i sanden vid Oeningen påträffade benlemningen, om hvilken jag förr nämnt, afslöjade sig för den jemförande anatomiska blicken till en vattensalamanders. Dylika benkulor, som t. ex. *Baumanns-* och *Biels*-kulorna vid Harz, *Muggendörfer*-kulorna i Bayern, *Nebel*-kulorna vid Tübingen, *Geilenreuther*-kulorna i Franken o. s. v. äro grafställen för ej blott Mammutsdjur, Mastodonter, lejon, tigrar, hästar, tapirer, tjurar, hjortar, talrika grotthyenor, men äfven för jättevattendjur, hvilka, såsom Dinotherium, bodde i floderna; och deras närvaro bevisar att många djur äfven blifvit af vågorna hit inkastade.

Utan tvifvel skall ni fråga efter bevis, hvarföre de klimatiska förhållandena, den häftiga kölden och isbildningen *först inträffade med och under floden*. Visserligen måste denna olikhet i temperatur hafva blifvit förberedd i långa tider genom de uppståndna bergen och vattenfördunstningarna, men om man betänker, att Diluvialfloden sjelf dertill förorsakade den vida mera utbredda fördunstningen af oerhörda vattenmassor, då ju hela jorden företedde en böljande yta, så kunna vi, om vi blott besinna, huru äfven små fördunstande vattenytor förmå åstadkomma en ganska kännbar köld och hurusom broarne ännu länge på våren äro betäckta med nattfrost, medan på något afstånd från stränderna intet spår dertill mera kan upptäckas, erhålla en föreställning om, huruledes en tid af isbildning i största skala då kunde inträda. Hade kölden varit alltför sträng redan *före* floden, så skulle norra Tysklands och Rysslands palmskogar ända opp mot Ishafvet för längesedan hafva varit utdöda och icke mer upplefvat floden. Elefanterna skulle hafva öfvergifvit poltrakterna och småningom dragit sig tillbaka till varmare zoner. Men vi finna der i höga norden uti is begrafna vexter och djur, hvilkas arter numera blott bebo det heta klimatet, och de måste derföre då hafva blifvit öfverrumplade af Diluvialfloden och först i döden erhållit sin isiga liksvepning, på samma gång som vid den allmänna öfversvämningens tid ispoler, den kalla, tempererade och heta zonen begränsade sig, och solen blef ensam jordvärmens förnämsta alstrarinna.

Men flod och is efterlemnade ännu andra minnesvårdar af denna sista stora jordrevolution, varaktigare och mindre undangömda än lemningarna efter vexter och djurens ben. Det är dessa väldiga granit- och basaltblock, som på åtskilliga ställen betäcka landslätterna, t. ex. i Tyskland, der,

vidt och bredt omkring, intet enda granit- eller basaltberg finnes, från hvilka de kunde hafva nedrullat på slätten. Man har kallat dem *erratiska block, vandrindsblock, jättestenar* &c. för att dermed antyda, att de äro fremlingar på den ort, der de ligga, och att de tyckas utströdda på slätten, såsom af en jättehand. Öfver deras härkomst gaf närmast den iakttagelsen något ljus, att alla dessa block bestå i norra Tyskland af granit, men i södra Tyskland af basalt. Och då man såg sig omkring, hvar sådana bergmassor ligga och en gång kunde hafva lemnat ifrån sig dessa block, så upptäckte man, att alldeles lika sammansättningar af plutoniska stenar finnas i Skandinavien och i Alperna, och snart vann vetenskapen insigt i naturen och härkomsten af dessa intressanta minnen från den sista revolution, vår planet undergick före menniskans födelse.

Ända nerifrån Nordsjön och Östersjön till Pohlen, djupt in i Ryssland, i Sverige, Danmark, Holland, norra och mellersta Tyskland till nordliga delen af Frankrike, bildar jorden en stor vidsträckt slättmark, i hvilken vi anträffa dessa erratiska block mångenstädes förströdda på berg och kullar. Gemenligen har hvar och en af dessa gråa stenar, som undergått en tusenårig förvittring, af de första tidernas Romantik och det menskliga åskådningssätt erhållit en *sägen*, som förvarar traditionen om hans rätt att vara till.

Men naturvetenskapen kunde ej nöja sig med de vackra sägnerna, enligt hvilka det ena eller andra stenblocket skulle hafva blifvit ditlagdt af engla-, djefla- eller jättehand, eller tappadt ur St. Christoffers sko. Dess fortsatta undersökning har derföre nödgats förstöra alla dessa sagoverldens rysligt sköna traditioner. Dock har den mäktat gifva dessa stenar en utan tvifvel vida värdigare och mera aktningsbjudande legitimation, då de äro vittnen af en tid, hvilken var långt före menniskans skapelse, således långt innan det fanns jättar och helgon och innan englar och djeflar hade något att söka på jorden; redan på denna tid intogo de den plats, der de ännu ligga. Dessa nordliga block på den här förut geografiskt beskrifna slätten, hvilka utbreda sig ända ner till den femtionde breddgraden och af hvilka ett t. ex. har tjenat till material för den sköna vas, som står utanför museum i Berlin, härstamma samtligen från Skandinaviens, Sverges och Norriges, öppet och mäktigt i dagen liggande granitklippor: de äro af samma granit, hvilket de bevisa genom sin helt och hållet öfverensstämmande sammansättning och de deri förekommande inneslutna granater, topaser &c. Huru de under och vid slutet af den stora Diluvialfloden blifvit derifrån lösryckta och förda ut på slätterna, deraf gifva de iakttagelser, som vi i sednare tider gjort på gletscherna, en klar åskådning. Ni känner Schweitzer- och Tyrol-alperna och deras gletscherhöjder (jöklar). Ni har sjelf en gång sett ett af dessa skådespel på nära håll, hvilka der icke sällan förorsaka fruktan, förskräckelse och förstöring, när nemligen stora gletschermassor efter långa eller häftiga regn lemna sina höjder och framrycka såsom väldiga isfält ner i djupet emot dalarne, hvarvid de på sin väg skjuta framför sig klippor och hus, afbryta åldriga skogsträd såsom rör, men i sitt framryckande småningom lassa på sina isytor de klippblock, som de en tid skjutit framför sig, och ändteligen glida ner i dalarne, der de då smälta med tiden och låta sina medförda block och rullstenar qvarligga. Här har ni en bild i smått af de Skandinaviska granitblockens transport till vårt nordliga Tysklands slätter. Äfven denna vandring skedde genom lossade och bortsimmande gletscher, hvilka såsom oerhörda isberg bortsläpade sina pålassade bördor. Den under Diluvialfloden uppkomna polarkölden hade betäckt de i Skandinavien och Finland högt och fritt uppstående granitklipporna med snö och is, som genom alltid

nya fällningar af den atmosferiska fuktigheten vexte till oerhörd höjd. Äfven dessa gletscher råkade i en långsam rörelse i det de, lösgjorda genom den i deras porer inträngande och i frysningen sig utvidgande fuktigheten samt, följande sin öfvervägande tyngd, drogo sig emot djupen och, såsom jättelika isstycken eller rörliga isfält, sköto framför sig och småningom lastade på sig alla föremål, som ville hindra deras väg. De belastade sig med rullstenar, men ock med mäktiga granitblock, och gledo med sin last ner i dalarne. Men här flödade det hela jordytan öfversvämmande hafvet: de glidande gletscherna nedsköto på oceanens vågor och blefvo simmande isöar, såsom de ännu för närvarande ses i Ishafvet, drefvos med strömmen öfver Östersjön och öfver det af hafvet betäckta fasta landet. I vattnets varmare temperatur begynte de nu småningom smälta på ytan och i kanterna stycka sig samt såsom smärre isberg sjunka under lasten af sina pålassade granitblock. Vågorna förlupo med tiden. De ännu återstående styckena smälte fullkomligt, och blocken jemte rullstenarna förblefvo liggande på marken. På detta sätt blefvo dessa granitblock bortsvämmade ända till 50° långt, och sådana forntida beståndsdelar af de Skandinaviska granitklipporna ligga i våra dagar spridda i norra Tyskland, t. ex. i nejden af Halle och Leipzig. På enahanda sätt erhöllo ock södra Tyskland, isynnerhet den stora landslätten, som sträcker sig emellan Alperna och Jurabergen, de på sina fält kringströdda *basaltblocken*. Allesamman härstamma de från Diluvialflodens tid från Schweizeralperna, som bestå af basalt, och hvarest de i rörelse satta gletscherfälten belastade sig med de på deras väg liggande basaltblocken och, simmande på vågorna, buro dem ned på slätten. Så besitta jemväl andra europeiska länder och andra verldsdelar erratiska block, som Diluvialfloden förde ner från närmaste gletscher, och som derföre alltid bestå af samma massa, hvaraf de der befintliga höga bergen äro bildade.

Då kanske först efter tusental af år vattnen förlupit, så var, då det fasta landet i sin närvarande gestalt uppdök ur vågorna, den organiska lefnadskraften snart verksam att åter frambringa på jorden nya vexter och djur. Men de alldeles nya klimatiska förhållandena gjorde en repetition eller vidare fortsättning af den fordna skapelsens utbredande omöjlig. Det förra, samtidigt öfver hela jorden utbredda tropiska klimatet var nu för alltid inskränkt blott till en liten krets i närheten af æqvatorn. Deremot hade en tempererad zon med vexlande årstider och ett polarklimat med evig snö inträdt. Alla fordna vexter och djurformer voro endast skapade och inrättade för ett enahanda, varmt klimat: *de* måste nu blifva hänvisade till tropikerna. Men deremot, om ock i enlighet med de gamla arternas formlagar, måste sådana nya arter alstras af naturen, hvilka voro organiserade på ett sätt, som motsvarade årstidernas omvexling och polernas köld samt förmådde icke blott att fördraga omvexlande temperaturer utan ock att deri finna vilkoren för sitt lif. Nya landskap framträdde, skogar och ängar, land- och vattendjur — men vi skåda ej mer någon *fremmande natur:* vi finna oss midt ibland den *närvarande* tidens gestalter och lifsfenomener; vi helsa våra nuvarande träd och blommor, våra bekanta, i geografiska breddgrader fördelade, djurslägten och arter. Likväl böra vi ej undra på, om vi på de ställen, der för närvarande idoga menniskors fredliga boningar, vidsträckta, odlade, fruktbara fält och tama, till den menskliga hushållningen lämpade djur, befinna sig, ännu se ogenomträngliga urskogar af ek, bok, tall och gran samt vilda grottbjörnar och vildoxar beherrska den nya jorden efter Diluvialfloden. Först det senare i skapelsen inträdande menniskoslägtet blef det förbehållet att uthugga urskogarne; att döda de vilda djuren, odla de vilda vexterna och inrätta jorden passande åt sig.

Men en intressant företeelse är det ännu, att på slätterna, der de erratiska blocken ligga qvar såsom stenvittnen om en stor flod, äfven vexter förekomma, hvilkas fremmande natur blifver oss mindre öfverraskande, då vi känna deras egentliga hemort: ty äfven de äro vexter, som hafva gjort våldsamma utvandringar. Jag har här t. ex. i tanken tre slags mossor, som i Skandinavien höra till de allmännaste beklädnaderna af granitbergen och kusterna, men märkligt nog äfven förekomma på vissa ställen på den stora landslätten (och eljest ingenstädes), der de erratiska blocken finnas kringströdda. I Bremens omgifningar är det den Roth'ska stenmossan (Andreæa Rothii): på Nordsjöslätternas torfmossar är det Skärm-mossan (Splachnum ampullaceum) med sin flasklika frukt och på Holsteinska kusten, vexande på de der liggande erratiska granitblocken, Dvärgmössmossan (Grimmia maritima), hvars egentliga hemort är Skandinaviska kusten. Alla tre förråda så tydligt sin öfverkomst från detta land och sin utvandring på de af gletscherstyckena bortförda granitblocken, att man utan tvekan kan bestämma dem såsom erratiska mossor, hvilka med sin granit, som de en gång betäckte, blifvit ryckta från hemmet och efter flodens slut sökt sig ett nytt ställe, der blocket sjönk ned och fästade sig. Kanske gick det på samma sätt med den svenska Cornellen (Cornus suecica), som der i landet vexer i stor mängd och äfven förekommer, ehuru mycket sparsamt, i Oldenburg och Holstein, men för öfrigt ej anträffas vild någonstädes i hela Europa. Om förklaringen af deras tillvaro i Tyskland är riktig, antyda dessa omnämnda vexter, att de redan vid Diluvialtiden smyckat de Skandinaviska bygderna.

Och likasom Alpgletscherna vid denna tid buro sina basaltblock till den sydtyska slätten; så förde de ock med sig den på basalten och dess rullstenar befintliga mossan ner på slätterna, hvarest vexten har bibehållit sin art genom nya generationer. Högt på Alperna vexer *Catoscopium nigritum* eller den så kallade hufvudmossan, som ock förekommer på de erratiska blocken; och att den äfven rikligen vexer i norden, och det i de holländska torfmorasen, skulle vinna blott en tvungen förklaring ifall man ville antaga en af Rhens vatten åstadkommen bortspolning af mossfrukterna, då det mycket lättare förklarar sig genom de erratiska blocken sjelfva, i det denna mossa äfven är hemmastadd och i ganska stor mängd frodas på de Skandinaviska bergen.

Om till en början efter syndafloden ännu jättegestalter af djur, bland andra Mammuths, åter uppstodo och småningom utdogo: kan man ej med säkerhet säga. Emellertid är det visst möjligt att ännu väldiga Mastodonter — af den art, som den man uppgräft ur isen vid Lenas utlopp i Ishafvet, oskadad med hud, hår och inelfvor, — en tid bortåt lefvat på den nya jorden; ty då man i magen af dessa påträffade jättar ännu fann den tunna matgröten (chymus), men denna vid vetenskaplig undersökning visade sig vara halfsmälta tall-barr, som således hade tjenat djuret till näring: så vågar man deraf draga den slutsatsen, att dessa Mastodonter just icke blifvit hänvisade till en tropisk flora och derföre jemväl förmått att tåla ett kallare klimat.

Början till den epok, som vi kalla *vår*, var kommen. Naturen hade vunnit sitt mål att bilda kontinenter, att dana berg, dalar, strömmar och sjöar, att skapa mångfaldigare och fullkomligare vexter och djurgestalter — den långvariga urverldens historia var dermed afslutad. Numera kunde skaparekraften fortskrida till förverkligandet af sitt högsta ideal. Hon hade beredt den plats, på hvilken naturen ville åskåda sig sjelf i menniskan, och i sin skapelses sjelfmedvetande förherrliga sin gradvisa utvecklings slut och triumf. Timman slår — menniskan, anande och kärleksfullt emottagen af sin moder naturen, uppträder på den synliga verldens skådeplats.

Tionde brefvet.

Gud såg att allt var godt och sade: "låt oss göra menniskan till ett beläte, det oss likt är, den råda skall öfver fiskarne i hafvet och öfver fåglarne under himmelen och öfver fänaden och öfver hela jordena och öfver allt det, som kräker på jorden." (1 Mos. B. 1: 26.)

Dessa innehållsrika skapareord beledsaga morgonrodnaden och begynnelsen till en ny tid. Hundra tusental af år lågo bakom den skapelsens högtidsdag, som betecknar menniskans födelse. Hvad vore en natur, strålade den än i tusenfaldiga färgor och gestalter af rikedom och skönhet, utan att menniskan funnes, som först gör landskapet mottagligt för den högre känslan af skapelsen? Horizonten och vårt sinne blifva ju ännu i dag trängre och otrefligare, då vi skildra en död, menniskotom, trots sin rikedom och yppighet, tröstlös förblifvande nejd för vår fantasi. "Varde ljus"; det är: blifve naturen medveten af sin gudomlighet, sin upphofsman, sin vishet och skönhet! .. Så ljöd skaparebudet — och den hittills af intet medvetande och tänkande väsen förstådda och beundrade naturen öppnade sina landskap för den i menniskogestalt på scenen uppträdande Guds afbild. Med moderlig kärlek mottogs han af naturen, som upplät för den beslägtade främlingen sina palmskogars näringsrika mjölkkälla, förde de mildare djuren, såsom hjordar, i menniskans närhet och väckte genom behofvets drift modet och konsten att under jagten nedlägga de vilda djuren.

En djup hemlighet beslöjar första fröet till en uppvaknande mensklighet. Andens första omedelbara förening med naturen, förnuftets och frihetens med denna jordens materia, ljuder såsom en helig, lycklig myth genom menniskans lif. Med tystnad förbigår jag derföre menniskans födelse, då jag endast är en på erfarenhetens område vandrande naturforskare . . . .

Kasta vi nu ögat på bilderna af den fornverld, som ni med mig genomlefvat, och taga vårt fotfäste på mensklighetens och det närvarandes höjd samt dervid än en gång betrakta allt i perspektiv; så synas oss de förra epokerna, oaktadt de äro storartade, dock alltid främmande och otillfredsställande. Såsom vårt öga, då det öfverblickar en stor landskapstafla, ovilkorligt söker efter någon mensklig varelse eller åtminstone efter spår af menskliga handlingar och lifstecken, samt vi först deraf erhålla en sinnesstämning, i hvilken vi känna oss hemmastadda och hvilken säkrare och med mera lust leder oss in i nejden; så sakna vi i alla dessa landskap oss sjelfva, vår afbild — och vi känna en rysning för den menniskotomma jorden. Men vid naturvetenskapens hand funno vi en försoning genom åsynen af de våldsamma ansträngningarna, de förstörande och åter uppbyggande revolutionerna, hvilka ej hade något annat syfte än att förbereda de vilkor, som erfordrades för en kommande menskligbets lif på jorden. Vi ha sett, huru eldens och vattnets makt och derpå isynnerhet vexterna blefvo kallade att bilda fast land, befria atmosferen från öfvermåttet af den kolsyra och det qväfve, som de storartade kemiska sönderdelningarna hade tillfört luften, och göra djurens andningsprocess möjlig. Alla slägter, som nu, om ock i andra arter, *liktidigt och jemte hvarandra* lefva på jorden, följde då *efter hvarandra gradvis,* i långa tidsperioder, och det uppvexte en högre generation på den ofullkomligares graf. Hvarje fornverldens landskap erhöll en enformig, otreflig karakter derigenom, att alltid några slägter voro öfvervägande. Nu hafva vi *på en gång*, hvad fornverlden förmådde erbjuda väl mera storartadt, men dock utan mångfaldighet; från algerna, mossorna, ormbunkarna, lummerna, skafgräsen, palmerna och barrträden till bokarna och ekarna, från infusionsdjuren till elefanten äro för närvarande *alla* slägter af fornverldens alster representerade;

men då de samtidiga stå i en inre *harmoni* med hvarandra, så är deras ensidiga jättenatur försvunnen. I stenkolsflorans tid vexte på den heta, torra gråvacka jorden ormbunkarna opp till träd, medan de såsom träd nu äro förvisade inom den glödande tropikverldens trånga gränsor; medan lummerna då uppsköto såsom jättelika fjäll- och sigillarieträd, har naturen nu bestämt skönare och mera fulländade gestalter till träd; och lummerna blifva för närvarande en låg, krypande, med prydliga grenar och blad utstyrd ört. Äfvenså trängde naturen de en gång resliga skafgräsen tillbaka i små, betydelselösa gestalter, för att i deras ställe bilda och nära någonting ädlare. Calamiterna äro utdöda och det nuvarande häntyder blott ännu i Causariernas gestalt, dessa sydhafsöarnas kolfblomvexter, på det ädlare förnyandet af fornverldstidens skafgräsartade jättar, under det de ormbunkartade Nöggerathierna och Asterophylliterna i sina arter äro alldeles utdöda. Juraflorans kottpalmer, hvilka då i många former lefde jemte hvarandra, äro blott bibehållna i sin slägt och, likasom Pandaneerna, endast i de tropiska trakterna, der de ega några få representanter. Men desto mångfaldigare och ädlare har naturen frambragt coniferer, palmer och löfträd ur den sista revolutionen vid skapelsedagens slut och utbredt dem öfver jorden efter klimatiska lagar. Hvad fornverldens olika perioder blott erbjödo i allmänna, gröfre drag, har naturen för närvarande utarbetat och utvecklat ädlare, mera harmoniskt och fulländadt. Fornverldens floror synas oss såsom flyktiga, af naturens häftiga bildningsifver utan afseende på förhållanden och afrundning kolossalt utkastade tankar, planer och kombinationer, som småningom blifvit sinsemellan ordnade, reviderade, utplockade och afskiljda. Derifrån uppstod mångfalden af slägter och arter, den mera ändamålsenliga fördelningen; och det, som fordom på en gång betäckte hela jorden i vissa perioder, lefver nu liktidigt, inom anvisade klimatiska gränsor. Och med denna vexternas förändring och fördelning måste också den på dem beroende djurverlden erfara ett lika öde. Först sedan detta var uppfylldt, kallade naturen menniskan in i sitt välordnade rike.

Menniskan fann i den fulländade fredliga naturen sin uppfostrarinna och första lärarinna. Palmen och Pisangen blefvo hennes första moderbröst, de lemnade henne den första näringen, för hvars erhållande ingen odling behöfdes. Våra frukträd och vinrankor hade icke varit i stånd dertill; ty deras frukter äro utan odling onjutbara; och ej utan djup betydelse satte naturen palmen på de första menniskornas väg. Utan cocusträdets tillvaro hade menniskoslägtet lika litet kunnat lefva, som en fjärillarv, hvilken saknar sin specifika näringsplanta; derföre är ock än i dag palmen urbilden af nyttan, och alla ännu till dess näringskälla hänvisade folk, såsom Hinduerna, ära palmen med religiös andakt och helighet. Och den i menniskans bröst uppvaknande tacksamheten för näring (må den hemtas af palmens frukt eller af den yppiga Lotusblommans mandelartade kärna, som likaledes gaf föda åt de menniskor, hvilka bodde vid Egyptens stilla vatten och blef en fruktsamhetens stilla symbol) förde närmast den förnuftiga menniskan till naturens betraktande, det första trappsteget till en senare naturkärlek och kunskap. Det råa jägarlifvet förbyttes småningom till ett mildare herdelif, ur hvilket åkerbruket nödvändigt framgick, hvilket nu, erkännande *äganderätten* till jord, blef den första vextskolan för mensklig *civilisation*.

Det torde väl vara sextusen år, som menskligheten lefvat på den efter Diluvium åter till ro bragta jorden! Var äfven marken med sin vext- och djurverld färdig, så hvilade naturkrafterna dock icke, men de verkade och skapade i menniskans åsyn långsammare och fredligare, de arbetade oaflåtligen derpå ända in i vår tid att utvidga landet och bilda en *ny* jordyta. Men

då deras största aflagringar i de sextusen åren uppnått till det högsta blott en tjocklek af 40 fot, så kan ni deraf våga en slutledning tillbaka om tidslängden af tidigare perioder, då månget lager bekom en mäktighet af mer än tusen fot.

Vetenskapen har benämnt detta *under mensklighetens lifstid* uppkomna tunna lagret, till åtskilnad från Diluvium, *uppsvämmadt* land, *Alluvium*, och de orsaker, som dervid voro och äro verksamma, se vi ännu dagligen i fortbildande verksamhet. Bäckar och floder rycka småningom ämnen från berg, dalar och stränder, bortföra dem med vattnet och afsätta dem åter, såsom fint slamm, kiselrullstenar, ofta äfven blandade med sandkornigt guld, ädelstenar eller tennmalm. Dessutom qvarlemna periodiska och partiella öfversvämningar slamm. Större strömmar såsom Nilen, Rhen, Donau uppsvämma med det afspolade och bortryckta slammet hela öar vid sina mynningar; äfven hafvet rycker från stranden många beståndsdelar och afsätter dem åter på andra stillare platser såsom kalk och såkallad hafssand. Hafsvattnets fördunstning lemnar salt och musselrester efter sig och *först* i denna, den *yngsta* stenarten, fann man (såsom t. ex. på Guadeloupe) *menniskoben* från början af den efterdiluvianska tiden. Så afsätter alluvialverksamheten ännu dagligen massor af sand, kalkstuff, infusionslager (såkallad kiselguhre), åkerjord (humus) och torf, fyller insjöar, utvidgar flodernas strandområde, höjer kusterna och bildar sandbankar. Än i dag tager vextverlden verksam del i jordbildningen; ty vår åkerjord, vår skogsjord och våra torfmossar äro ruttnade lemningar af vexter. Torfven är ej annat än ett i väta utdöende, förruttnande och sitt kol afsättande vextlif; torfmossor (Sphagnum), ängsull, starrgräs, tåg, säf &c., äro härvid företrädesvis märkbara. Det är en bild i smått af fornverldens kolningsprocesser. — medan alla år den gamla generationen nedåt förmultnar och afsätter kol, fortvexer den nya generationen uppåt. Sådana torflager kunna erhålla ända till 20 fots tjocklek, såsom vid Ems, ehuru en mäktighet af tolf fot, såsom vid Altwarmbüchen i Hannover, redan hörer till de starkare torfbildningarna.

Äfven vulkanerna, dessa säkerhetsventiler för jordens eldhärd, bidrogo ock på sitt vilda sätt att tillföra den nejd, der de befinna sig, nya ämnen till jordbeklädnad. Man kallar resultaten af deras verksamhet, till åtskilnad ifrån jordens fordna *plutoniska* eldfoster, *vulkaniska* bildningar. Med hvarje vulkanernas utbrott förändrar sig ej blott deras kraters gestalt, utan genom sin massa af lava, slagg, aska, trachyt och pimpsten höja de ock den omliggande marken och göra henne fruktbar för mångfaldiga vexter.

Men ännu är ej den plutoniska elden i jordens inre alldeles overksam, hvilket bevisas af de inträffande jordbäfningarna, gasuttömningarna, slamvulkanerna, geiserna och heta källorna. Men understundom återvaknar ock det gamla våldet och söker, som i Juratiden, genombryta skorpan på nya ställen för att åt glöden och ångexpansionen i lidelse öppna en närmaste väg. Ett sådant exempel hade vi ännu år 1831 på vår europeiska jordsida och det nära Sicilianska kusten i gestalten af en ny ös uppträdande, hvilket på aflägsna haf redan flere gånger blifvit iakttaget. Nära nämnde kust skakade plötsligt häftiga jordstötar haf och land: hafvet uppbrusade, kokade; himmelshöga rökpelare som insvepte hela horizonten utstöttes från de skummande vågorna, och många döda fiskar summo på flere mil deromkring. Det var i Juli. Till största förundran fann man, sedan röken hade skingrat sig och hafvet blifvit stilla, en ny ö, som med en omkrets af en fjerdedels timmas väg höjde sig 200 fot högt öfver hafvets spegel. Ett engelskt skepp landade straxt, tog i Englands namn ön i besittning, uppsatte den engelska flaggan; men sedermera reklamerade Sicilien det nya ölandet, då det hade uppstigit ur dess

vatten, och kallade det *Ferdinando.* Emellertid hade naturen denna gång blott velat spela diplomatien och hennes eganderättsfråga ett spratt, ty redan i December hade hafvet åter spårlöst bortsopat ön och icke ens en sandbank låg qvar.

Händelsen förklarar sig ganska lätt: jordens centraleld hade med de inneslutna ångornas expansionskraft undantagsvis icke valt närmaste säkerhetsventil, det eldsprutande berget, till sin rymning, utan tagit sin riktning till anförda ställe af hafsbottnen, hade här genombrutit jordskorpan och uppdrifvit sina gaser, lava och aska i vattenmassan. I hafsbottnen hade en vulkanisk krater uppstått, som hade bildat en askkegla, hvilken reste sig öfver hafvets yta och bildade den efemera ön. Med denna askkeglas bortspolande försvann äfven ön.

Målningen af skapelsedagarna är fulländad. I det kosmorama, hvars på hvarandra följande scener, jag förde för ert öga, ligger vår jordbildnings- och naturutvecklings-historia afbildad. Begynnande med eld och vattenånga, se vi vår planet betäcka sig med öar och haf, sedan småningom med kontinenter och begränsade oceaner. Naturen hvilar emellertid ut ifrån sin stora skapelsehandling. Hon öfverlemnade åt menniskan sin färdigskapade jord; och om vi fråga kulturhistorien och folkutvecklingen, så öfvertygas vi, att jordens form och indelning i land och vatten, bergsträckorna, högslätterna och dalarne hafva blifvit likaså bestämmande för mensklighetens framåtskridande, utbildning och lifsström, som markens beskaffenhet för de rinnande vattnen.

Stora ansträngningar, våldsamma katastrofer, eld- och vattenkrafter samt oändligheter af tid fordrades att aftvinga hafvet det fasta landet, sådant vi finna det — och dock — huru ringa synes det oss ännu i förhållande till hafvets areal. För närvarande utgör oceanen $\frac{1}{578}$ af hela jordens kubikinnehåll och det ur hafvet uppskjutande fasta landet blott $\frac{1}{3254}$. Kunde man kasta allt fastland i hafvet, så skulle derigenom jorden och dermed äfven dess vattenspegel *endast kunna böjas 237 fot.* Huru *liten* synes oss vår jord trots en yta af 9,261,436 geogr. qvadratmil (= 4,458,159 svenska qvadr. mil); men dock huru stor är hon icke för summan af de derpå lefvande 960 millioner menniskor och såsom skådeplats för deras både goda och onda handlingar! . .

Jag slutar nu mina bref till er. Må de, såsom jag innerligt önskar, bidraga dertill, att för er bekräfta den grundsatsen, som jag en gång uttalade till er muntligen, då vi blickade ner från en hög bergspets öfver ett vidsträckt naturens område, nemligen: att den blotta verldsbeskrifningen icke kan tillfredsställa menniskoanden, utan att endast föreställningen om *blifvandet* och *uppkomsten* förmår gifva insigt i tingens varande och väsen. Endast derigenom kan *kunskapen om det enskilda* blifva en *vetenskap om det hela.*

D:r Barth's resor.

I. Från Rhat till Tintellust.

Fortsättning.

Ända hittills hade Uteti, Tuareg-höfdingen från Rhat ledsagat oss. Ehuru, enligt aftal, Asgar-höfdingarne hade bordt ledsaga oss ända till Air, så ville dock Uteti återvända härifrån, just der det egentligen farliga området vidtog. Dessförinnan hade Richardson likväl en häftig tvist med honom, emedan han ännu fordrade ett högt extra pris för sina redan betalte tjenster. Blott med möda lyckades det att tillfredsställa hans snålhet med 30 dollars. Äfven hos mig tiggde han med en sådan efterhängsen enträgenhet, att jag slutligen må-

ste gifva honom ett stycke hvitt musslin och en röd schawl, blott för att slippa honom.

Knappt hade vi ställt denne vår vän och beskyddare tillfreds, innan en annan redan uppträdde med liknande anspråk på vår erkänsla. Genast påföljande morgon, kort efter vårt uppbrott, afskickade Mohammed Boro *sub secreto* min fiffiga vän, Tauatern Abd el Kader, till mig, för att hålla långa och breda tal öfver hans (Boros) obegränsade myndighet och inflytande i det land, vi snart skulle beträda. Jag hade visst redan längesen insett af hvilken vigt det hade varit för oss, att vinna denna mans vänskap; men med afseende å våra inskränkta tillgångar hade Richardson gjort det till en grundsats, att blott i fall af den oundvikligaste nödvändighet bortskänka något; ett förfarande, hvarigenom gåfvan visserligen betydligt förlorade i värde, då den slutligen icke mer kunde undvikas.

Vi inträdde nu i den egentliga centralregionen af den ödsliga, kala öknen, hvilken härifrån sträcker sig mot söder till början af bergssträckorna vid Air. Den förvittrade granitgrunden hade delvis söndermalats till fin grussand. Öfver denna sorgliga vildmark tågade vi i vidt spridda grupper, och småningom, nästan omärkligt stigande uppåt nådde vi kl. 2½ e. m. ökenslättens högsta yta. Ur det oöfverskådliga sandhafvet uppsköto här och der isolerade bergstoppar likt öar. Underbar var anblicken af de lodrätt sig höjande klippväggarne med spridda mot himlen sträfvande pelarlika spetsar. Efter en lång marsch af mer än 12 timmar lägrade vi oss på denna hårda, ofruktbara mark, i hvilken vi endast med stor möda kunde inslå våra tältstänger.

Äfven följande dag (15 Aug.) förblef landskapets karakter sig lik. Efter 3½ mils väg kommo vi till en stenigare och ojemnare mark; men snart tågade vi åter öfver en sandslätt. Himlen var höljd i en tät molnslöja, och på eftermiddagen bröt en häftig storm lös, hvarpå ymnigt regn följde. På afstånd rullade åskan, och atmosferen var ovanligt tung och tryckande. Dessa tecken tillkännagåfvo, att vi nu hade beträdt den tropiska zonen, hvilket fägnade oss så mycket mer, som vi inemot kl. 3 uppnådde Mararraba, på halfva vägen mellan Rhat och Air. Stället betecknas genom väldiga granitblock. Med en viss religiös vördnad pläga de infödde kasta hvarochen sin sten på denna stenhop, då de tåga förbi. Framför oss höjde sig en mycket besynnerlig granitkam, Gifenguetangh, som hade stor likhet med en af menniskohänder uppförd mur, och hvars sluttningar ända till kammen voro höljda i sand. Vi passerade denna bergsrygg genom en fördjupning eller inskärning i densamma och beträdde, sedan vi en stund tågat genom sanddyner, en vid, stenig slätt, på hvilken vi uppslogo vårt läger.

Här vändes vår uppmärksamhet från den oss omgifvande naturen på oss sjelfva; ty ännu samma afton förorsakade Mohammed Boros beteende mig de allvarligaste farhågor. Förolämpad öfver den ringa uppmärksamhet han från vår sida hade rönt, törstade han sedan länge efter hämnd. I dag var han eld och lågor; han församlade alla frie män i lägret till en rådplägning, emedan han, som han sade, hade erhållit underrättelse om, att en talrik hop af Hogar'er skulle komma till Assiu. Jag förmodade straxt, att detta redan länge hade varit honom bekant, och af hans beteende slöt jag med säkerhet, att ett oväder skockade sig öfver våra hufvuden. Dock gjorde man äfven nu intet för att försona sig med denne man.

Under vår långa och besvärliga marsch den 16 Aug. tågade vi fortfarande öfver en med småsten öfverströdd mark. Öfverallt var granitformationen den förherrskande. På ett ställe, der vi passerade öfver en temligen hög, men smal sandås, sågo vi ett slags fin, hvit marmor. Derpå följde en synnerligen ödslig och ojemn trakt, som

kallades Ibellakangh, och här öfverstego vi en liten, med kisel betäckt gneiskam, som gick tvärs öfver vår väg.

Också i dag var himlen mot söder hela dagen betäckt med små moln, och solen var brännande. På eftermiddagen höjde sig vid östra horizonten svarta, tjocka åskmoln, hvilka slutligen urladdade sig i en häftig tropisk orkan, som i början endast uppdref sanden i tjocka hvirflar och dermed uppfyllde luften, men snart åtföljdes af häftiga regnskurar. Vår karavan råkade genom ovädret i största förvirring; men lyckligtvis varade det icke länge. Då vädret åter klarnade, pekade Haussa-slafvarne redan på de fjerran i söder synliga bergen i Asben.

Efter en fjorton timmars färd lägrade vi oss äntligen kort efter kl. 6; men oaktadt vår stora trötthet uppbröto vi åter redan kl. 11 vid svagt månsken, för att fortsätta resan under natten och sålunda så snart som möjligt hinna till brunnen Assiu. Såsom skäl för denna ansträngande brådska angåfvo Kel-owierna vår totala vattenbrist; det är dock vida sannolikare, att den rätta driffjedern var den fruktan de hyste, att de oss förföljande Hogarerna skulle upphinna oss innan vi hade passerat dalen Assiu, hvilken anses utgöra gränsen mellan Asgarernas och Kel-owiernas områden. Vi tågade hela natten och bekämpade endast med möda vår uttröttade naturs fordringar. Klockan 7 om morgonen kommo vi äntligen till den flacka, med örter sparsamt bevexta dalen Assiu, och lägrade oss vid en grupp af fyra brunnar, hvilka ännu höra till Asgar, medan några andra, litet sydligare belägna brunnar redan räknas till Kel-owiernas område.

Assiu eller Asseu är en för karavanhandeln vigtig punkt, emedan vägarne från Ghadames och Tauat här sammanstöta; och detta måste redan hafva varit fallet på den berömde resanden Ebn Batutas tid (1353), hvilken på sin hemresa från de Svartes land här tog af från den norra, till Egypten ledande vägen, för att öfver Buda komma till sitt hemland Tandjah. Platsen är för öfrigt öde och obebodd; blott här och der afbryter en grupp af granitblock den breda, sandiga slätten, som i norr begränsas af en småningom uppstigande bergsrygg, i söder af en högre höjdsträckning. Vi öfverlemnade oss åt den ljufva villan, att vi här hade den farligaste delen af vår resa bakom oss; snart skulle vi ändock på ett ganska obehagligt sätt påminnas, att den inbillade gränsen mellan Asgarernas och Kel-owiernas territorier ingalunda lemnade oss något skydd mot de norra stammarnes plundringståg.

Kamelernas vattnande och vattensäckarnes påfyllning medtog en hel dag. Den 18 Aug. bröto vi åter upp och började efter två timmars väg att stiga uppför en sluttning, som i början endast småningom höjde sig, men sedan blef allt brantare. Klipporna bestodo här af lerblandad sandstensskiffer af röd och grönaktig färg och voro fulla af remnor och fördjupningar fyllda med sand. Vi hade just nått sluttningens högsta ställe och tågade lugnt vår väg framåt, då vår reskamrat Mohammed e'Ssfaksi försatte hela karavanen i oro genom det varnande ropet, att fienden var i närheten.

Alla grepo ögonblickligen till sina vapen, och förvirringen och larmet voro så stora, att det räckte länge, innan vi kommo underfund med anledningen till den oroande underrättelsen. Slutligen fingo vi veta, att en till vår kafla hörande man jemte sin slaf hade dröjt något längre vid brunnen Assiu. Der hade han sett tre på kameler ridande Tuareger, som skyndsamt närmade sig. Han sjelf hade utan dröjsmål hastat efter karavanen, men qvarlemnat sin slaf, för att se, om ännu flera Tuareger skulle visa sig i närheten. Denne slaf hade kort derefter upphunnit honom och berättat, att ännu en mängd kameler hade visat sig på afstånd. En stridslysten anda tycktes bemäktiga sig hela karavanen till följd af dessa underrättelser; krut

och kulor utdelades bland alla dem, som voro försedda med skjutgevär. Jag är öfvertygad, att hvarochen hade fäktat tappert, om vi i detta ögonblick blifvit anfallne. Vid lugnare besinning gjorde sig dock den åsigten gällande, att det var sannolikare, att våra förföljare skulle välja natten till anfall hellre än dagen. Vi fortsatte derföre vår färd och mötte kort derefter en liten, från Sudan kommande kafla, bestående af några köpmän från Tebu eller Teda med 10 kameler och 33 slafvar. De vandrade, såsom vi sedermera fingo höra, ett förskräckligt öde till möte. Hadanarangerna, en rofgirig Asgarisk stam, hade nemligen öfverfallit dem, mördat köpmännen och bortfört slafvarne och kamelerna, uppbragta som de voro öfver att vi fått tåga genom deras land utan att hafva erlagt någon tribut.

Middagstiden började vi att färdas uppför en sakta sluttande bergig terräng och kommo till dess högsta punkt, som var betäckt med kis; men längre fram blef dock marken ojemn och skifferhaltig. Slutligen uppnådde vi dalfördjupningen Fenorangh, som är icke fullt en mil bred, ungefär två mil lång och utmärkt genom sin ovanligt rika vegetation. Den utgör derföre en vigtig station för alla norrifrån kommande karavaner, hvilka just hafva genomtågat den naknaste delen af öknen. Äfven vi beslöto, oaktadt den hotande faran, att rasta här icke blott denna, utan ock påföljande dag, på det våra utsvultna kameler måtte hemta nya krafter af det rikliga bete, som här erbjöd sig.

Vi lägrade oss så nära tillsamman som möjligt, för att med förenade krafter kunna tillbakaslå ett möjligt anfall. Under dagens lopp blef lugnet dock icke stördt; men vid skymningens inbrott infunno sig tre välbeväpnade män ridande på kameler. De tillhörde stammen Kel-fade, som nedslagit sina bopålar i bergstrakten Fade-angh norr om Air. Dessa tre ryttare voro desamma, man på morgonen hade sett närma sig brunnen Assiu. Nu började en följd af uppträden af en egendomlig och tragikomisk karakter. Hvarochen visste ganska väl, att dessa nykomlingar voro fribytare och vagabunder, och ingen tviflade på deras onda afsigter; men likväl ville man icke taga till offensiven och drifva bort dem, så länge de sjelfva bibehöllo skenet af att vara fredliga resande. Sålunda lyckades det dem att innästla sig bland oss; de fingo lägra sig helt nära oss och gjorde tillochmed anspråk på att blifva undfägnade af oss. Detta är den vanliga taktiken hos öknens fribytare; de börja icke med ett öppet anfall, utan söka först att under sken af fredliga afsigter innästla sig i en karavan, tills det lyckats dem att undergräfva den ringa enighet, som herrskar i en af så många olika elementer sammansatt skara, och begagna sig sedan af omständigheterna till sin fördel. Derföre bör man i öknen hålla sådana närgångna och efterhängsna gäster på behörigt afstånd genast från början. Under det våra tre gäster qvardröjde öfver natten hos oss, blefvo de vittnen till den allmänna oron och fruktan och skrattade troligen i mjugg åt våra till en del ganska komiska försvarsanstalter. Hela natten igenom hölls vakt, och de fyra styck̈en, hvaraf vår båt bestod, uppställdes sålunda på norra sidan om tälten, att vi bakom dem skulle hafva en betäckt position i händelse af anfall.

Påföljande morgon aflägsnade sig de tre fribytarne, för att stöta till sin trupp, som under natten hade hållit sig på ett litet afstånd på andra sidan om den höjd, hvilken i vester begränsade dalen. Der funno några af vårt folk under dagens förlopp friska spår efter nio kameler, en omständighet, som åter gaf anledning till nya farhågor. Om aftonen kommo åter tre gäster på besök till oss, men icke desamma som i går, utan andra medlemmar af den oss förföljande fribytareskaran, hvilka hörde till Hadanarangerna, den redan förut omnämnda stammen af Asgarerna. Vår nattro

stördes väl icke, men det lyckades dock våra förföljare att vinna en betydlig fördel öfver oss. De började nemligen sina operationer med att göra olikheten i vår religion i ögonen fallande. Tidigt följande morgon sammankallade de alla rättrogna till en högtidlig bön, och då vi tre kristne naturligtvis icke deltogo deri, så blefvo vi redan derigenom på sätt och vis isolerade från den öfriga karavanen.

Vi anträdde derefter vår marsch i tätt slutna leder. I början gick vägen genom dalen, men snart började marken att stiga. Till höger, på ungefär en mils afstånd, hade vi en ås, som genom inskärningar eller fördjupningar delades i åtskilliga mer eller mindre framstående partier. Då vi hade denna egendomliga bergås bakom oss, beträdde vi en flack dal af oregelmässig formation och med rik vegetation, hvars slingringar vi följde.

Plötsligt varsnade vi fyra karlar framför oss på en sandkulle; en trupp lättbeväpnadt manskap, hvaribland tre bågskyttar, afsändes från vår karavan och marscherade i slagtordning rakt mot kullen. Jag befann mig just i främsta ledet af karavanen, och steg, för att vara säkrare, ned från min kamel och ledde den vid tygeln. Till min stora förvåning såg jag nu, huru två af fremlingarne utförde en vild krigsdans tillsammans med våra Kel-owier. Derpå störtade två af de dansande emot mig, grepo i min kamels tyglar och fordrade tribut af mig. Jag grep redan efter pistolen, för att afvärja detta oförmodade anfall, men blef ännu i rättan tid upplyst om orsaken och betydelsen af detta uppträde.

Vi befunno oss nemligen här på ett ställe, som i Kel-owiernas lands nyare historie har en icke ringa vigt. Då Kel-owierna, en dittills såsom det tyckes obeblandad, ren Berberstam, togo landet Alt-Gober med dess hufvudstad Tin-schaman i besittning, afslöts här emellan de ljusare eröfrarne och den ursprungliga svarta befolkningen ett fördrag, att de senare icke skulle få utrotas och att hufvudmannen för Kel-owierna endast finge gifta sig med en svart qvinna. Till minne af detta fördrag äger den seden rum, att de förbivandrande karavanernas slafvar — "ikelan" — här vid foten af det lilla berget Maket-n-ikelan äga rättighet att fordra en liten tribut af sina herrar. Den svarte, som anhöll mig, var Sserki-n-bai, hufvudmannen eller anföraren för slafvarne. Dessa arma men glada varelser uppförde ännu en annan dans, medan vi fortsatte vår marsch. Under andra förhållanden skulle denna plägsed hafva intresserat oss ganska mycket, men då de trenne fribytarne allt ännu förföljde oss på ett ringa afstånd, voro vi i ständig oro och fruktan för ett öfverfall.

Marken bestod här af groft grus. Vägen blef ännu en gång ojemnare och afbruten af granitklippor; i några hål påträffade vårt folk något regnvatten. Derpå kommo vi till ett fullkomligt öppet landskap, som längre fram begränsades af en halfcirkelformig bergsrygg. Just då vi här började att stiga uppföre, utbröt en tropisk storm, som redan hela dagen igenom förkunnat sig genom en tryckande och qvalmig luft; likväl var den orkan, som öfverföll oss dagen före vår ankomst till Assiu, vida våldsammare.

Vi lägrade oss slutligen på en öppen slätt, omgifven af höjdsträckningar. Våra tre ovälkomna gäster, som fortfarande höllo sig i vår närhet, hade för Tinylkum öppet förklarat, att det vore deras afsigt att döda oss tre kristne. De lägrade sig helt nära till oss och våra effekter, och Richardson måste äfven denna afton förpläga dem.

Undertiden sprungo Kel-owiernas slafvar med vilda åtbörder och rop omkring i lägret, för att indrifva sin lilla tribut — "Maket-n-ikelan" — af hvarje fri man. Hvar och en måste gifva något, – några dadlar, ett stycke musslin, en knif, en skjorta eller andra småsaker. Vi voro dock alltför oroliga och uppskrämda, att kunna roa oss åt slafvarnes lekar och krumsprång.

Följande dagen (21 Aug.) bröto vi upp mycket tidigt vid månljus och stego uppför en skroflig och ojemn mark. Klippsträckorna på hvardera sidan om oss närmade sig icke sällan hvarandra och bildade oregelbundna pass. Efter 5½ mil uppnådde vi högsta stället och kunde härifrån öfverblicka hela landskapet. Det var liksom öfversålladt med mindre granitkullar och hade ett mycket ödsligt utseende. På afstånd såg man till venster en intressant bergsgrupp, med djerfva former.

Efter att hafva passerat flere mindre dalar, uppnådde vi kort före kl. 10 den stora, breda dalen Djinninau. Omisskänneliga spår tillkännagåfvo, att den ännu i går blifvit öfversköljd af häftiga regnfloder, ehuru vi på vår väg endast hade haft obetydligt regn. Dalen lifvades af en rik vegetation och blef allt täckare, ju längre vi framryckte. Trän, isynnerhet balaniter — "aborak" — vexte på några ställen särdeles yppigt. I bergen på venstra sidan skall man finna magnetsten, men jag kunde, tyvärr, icke nogare undersöka sanningen af denna uppgift. Längre fram delar sig dalen i tre armar, af hvilka den östligaste har den skönaste och rikaste vegetation; äfven den vestligare, benämnd Tint, är rikt smyckad med trän och örter. Vi tågade vidare, följande den mellersta armen och lägrade oss litet längre fram, der den blef trängre, på ett högst intagande och pittoreskt ställe. Vid foten af våra tält slingrade sig den djupt inskurna bädden af en regnbäck, hvars rand var bekransad med yppiga Talha- och Aborakträn. Här hade det från bergen nedströmmande vattnet bildat en liten sjö, och löfvens saftiga grönska, uppfriskad af det senaste regnet, bildade en angenäm kontrast mot granitmassornas mörkt gulaktiga färg i bakgrunden. På klippblocken vid den lilla dammen fann jag några grofva hällristningar med bilder af oxar, åsnor och ett högt, resligt djur, som troligen skulle föreställa en giraff.

Litteraturbl.

Följande morgon (22 Aug.) bröto vi icke särdeles tidigt upp, emedan Kel-owierna icke genast kunde finna sina kameler. Vi genomtågade den klippiga strömfåran och inkommo i ett mycket oregelbundet och brant uppstigande bergspass. Öfverallt utvisade den grusiga marken spåren af ett nyligen öfvergånget störtregn, som i densamma skurit djupa fåror, hvilkas ränder voro smyckade af små täcka mimoser och en mörkgrön gräsmatta. Såsnart vi fått bergspasset bakom oss, befunno vi oss på en hög terräng, hvarifrån vi hade en fri utsigt öfver den framför oss liggande trakten. I det aflägsna fjerran kunde vi tydligt urskilja fyra betydliga bergskedjor. De dalar, hvilka vi nu beträdde, prålade i frisk och yppig grönska; här och der framtittade blommor, som vi förut icke hade sett, och äfven sennaplantan var här representerad i temlig mängd. Rundtomkring skönjde man klippor och bergstoppar af de mångfaldigaste former. Efter att hafva stigit uppför en sakta sluttande mark och passerat en mängd af mindre slätter och dalar, inträdde vi i den stora, vackra dalen Erasar-n-Gebi, som utmärkte sig genom sin herrliga vegetation. Här påträffade vi för första gången åter Abisga'n eller, såsom Araberna kalla denna vigtiga buske, Ssiwah eller Lirak (Capparis sodata). Denna trädartade buske är mer än någon annan utmärkande för öfvergångslandskapet mellan öknen och de fruktbara trakterna i Central-Afrika, d. v. s. mellan 20 och 15 graders nordl. bredd; men ingenstädes har jag dock sett den i sådan storlek och mängd, som under min upptäcktsresa till nordliga stranden af Issa eller Niger, mellan Timbuktu och Ga-rho. De infödda äta dess korintlika bär, och äfven vi njöto dem stundom såsom en lätt, uppfriskande krydda till vår enkla ökenkost. De smaka bättre som torkade; ty som färska hafva de en skarp smak, som påminner om peppar. Roten af detta träd lemnar den förträffliga tandbor-

ste, som gifver tänderna ett så vackert utseende och allmänt nyttjas hos mohammedanerna alltsedan profeten införde dess bruk. Sjelfva trädvirket är mycket varaktigt och användbart till mångahanda ändamål, isynnerhet sådana, der styrka hufvudsakligen afses. De friska bladen tycka kamelerna om, men endast tillika med annat foder, emedan det ensamt är dem för bäskt. Sålunda ingriper detta träd på mångfaldigt sätt i de inföddes lif och hushållning.

Vi uttågade ur dalen Gebi genom en liten sidoöppning och inträdde korrt derefter i den breda, men icke så fruktbara dalen Ta-rha-djit. Här lägrade vi oss korrt efter middagen på en fri och öppen plats. Denna dal är vigtig derföre, att den är den första i gränslandskapet Air eller Asben, hvarest en stadig koloni eller by har nedsatt sig. Den lilla af lädertält bestående byn bebos af folk, tillhörande stammen Fade-angh, hvilka bibehållit en viss oafhängighet under den allmänna stammen Kelowi, men dock erkänna sultanen af Agades som sitt öfverhufvud.

Våra vägvisares och kameldrifvares sinnesstämning mot oss ingaf oss mycken oro alltifrån första ögonblicket, sedan vi lägrat oss. Vi önskade att försäkra oss om Fadeanghöfdingens beskydd, emedan man framställt honom för oss såsom en person af stort anseende. Då vi skickade till honom erhöllo vi dock det besked, att han sjelf var frånvarande, men att en person, som man utgaf för hans broder, skulle företräda hans ställe. Men då denne infann sig, åtföljd af några personer från byn, funno vi genast, att han icke åtnjöt det ringaste anseende. En af fribytarne, hvilka allt ännu höllo sig i vårt sällskap, slog honom flere gångor med lansen på axeln, i den tydliga afsigt att visa oss, huru ringa han aktade honom.

Öfverhufvudtaget visade sig hela karakteren hos folket från Ta-rha-djit såsom vanslägtad och låg, och en i ögonen fallande skilnad uppenbarade sig mellan dessa föraktliga, vanslägtade blänningar och våra högresta och välvexta, kraftfulla förföljare, hvilkas manliga, fria beteende aftvingade oss en viss aktning, oaktadt vi voro fullt öfvertygade om deras fiendtliga afsigter. Äfven förhållandet mellan könen är här ingalunda så rent, som man i en sådan trakt kunnat vänta; ty man utbjuder här formligen qvinnorna åt de resande. Redan de gamla arabiska författarne intyga, att lösaktiga seder alltid hafva herrskat bland Berberstammarne vid öknens gränser, och äfven vi funno samma lösaktighet hos stammen Tagama; och icke blott Agades, utan äfven den lilla byn Tin-tellust hade sina kurtisaner.

Under det Overweg och jag hvilade oss i skuggan af ett Talhaträd, samlade sig en hel krets af nyfikne omkring oss, hvilka vi tillfredsställde genom några små skänker. Också några qvinnor läto se sig, bland hvilka några isynnerhet utmärkte sig genom starkt utvecklade länder (på landets språk onomatopoetiskt kallad "tebulloden"). Redan Leo Africanus uppgifver *"le parti di dietro pienissime e grasse"* såsom ett utmärkande drag hos Tuaregqvinnorna. Bland namnen på dessa Tarhadjitiska skönheter vill jag blott nämna tre, såsom betecknande för språkkarakteren, nemligen: Telittifok, Tatinata och Temetile.

De starka, ståtliga åsnor, folket härstädes egde, fästade vår uppmärksamhet; men eljest funno vi i stället för det öfverflöd, man berättat skulle möta oss i detta land, i grunden blott elände och fattigdom. Förgäfves försökte vi här att få köpa ett får eller en get; och lika litet kunde vi öfverkomma något af den beryktade Air-osten, efter hvilken vi under vår resa genom öknen så mången gång hade längtat.

Under de första ögonblicken af vår vistelse i Ta-rha-djit fingo vi njuta ett temligen ostördt lugn och hvila oss litet. Snart stördes vi dock, till att börja med, deraf, att man af oss fordrade en afgift för begagnandet af vattensamlingarne i Djinninau.

För att icke komma i gräl med våra påhängsna förföljare, beviljade vi deras anspråk. Knappt var detta gjordt, innan underrättelse inlopp, att en hord af 50 till 65 Mehara (krigare ridande på kameler) vore i antåg, för att anfalla oss. Hela karavanen råkade härigenom i stor bestörtning och förvirring. Hvarochen ropade på krut och kulor, och ammunition utdelades bland hela sällskapet. Tyvärr försågo Tinylkum härmed äfven våra efterhängsna gäster, hvilka fortfarande höllo sig i vårt sällskap och spelade vänner, vare sig att detta skedde af oförstånd eller förräderi. Dessa delade naturligtvis deraf åt horden, hvilken de tillhörde, och sålunda hade vi gifvit ur våra händer det hufvudsakligaste medel, hvarpå vår öfverlägsenhet och säkerhet berodde. Det syntes tydligt, att Tinylkum ville undvika hvarje utbrott af öppen fiendtlighet, för att framdeles hafva återvägen öppen, och sålunda uppoffrade de vårt intresse för sitt eget.

Under aftonen och natten, som upplystes af det herrligaste månsken, befann sig vårt läger i en oafbruten och liflig rörelse. Hela karavanen var uppställd i slagtordning; venstra flygeln utgjordes af oss och en del af Kel-owierna, som lemnat sitt eget lägerställe och intagit sin ställning framför vårt tält. Centern bestod af Tinylkum och Mohammed e'Ssfaksi, och högra flygeln, som stödde sig mot klippväggen, af de öfrige Kel-owierna jemte Mohammed Boro. Venstra flygeln betäcktes af de fyra båtstyckena. Klockan 10 om aftonen nalkades verkligen en trupp Mehara och helsades af en häftig handgevärseld. Väl flögo våra kulor öfver deras hufvuden utan att tillfoga dem någon skada, men de drogo sig dock åter tillbaka. Hela natten fortforo skotten och ropen.

Vårt läge blef äfven följande dagen detsamma. Röfvarhorden väckte ännu en gång alarm, som dock icke hade några följder. Derpå framträdde deras anförare och fordrade att de tre kristne skulle utlefvereras till dem; på detta vilkor ville de utfästa sig att icke vidare oroa karavanen. Denna fordran blef dock med bestämdhet afvisad, och nu blefvo vi tillsvidare ostörda. Röfvarene hade troligen kommit till den öfvertygelse, att de verkligen skulle nödsakas att ställa hela sin styrka i fält, med hvilken de hittills blott hade skrutit.

Medan vi nu under sådana oroande förhållanden lågo lägrade i dalen Ta-rha-djit, besöktes vi helt oförmodadt af Chueldi, den anseddaste köpman från Mursuk, hvilken med sin karavan befann sig på väg från Sudan till de nordligare trakterna och hade uppslagit sitt läger ett litet stycke sydligare än vårt. Denna kloka och erfarna köpman hade redan i flere års tid berest Sudan-vägen, och han var nästan mera hemma i Sudan än i Fesan. Han skulle tvifvelsutan kunnat göra oss vigtiga tjenster, såväl genom sitt inflytande på folket, hvaraf vår karavan bestod, som ock genom sin kännedom om det land, hvars gränsor vi just hade öfverskridit. Han var emellertid icke någon energisk man och förnekade, att någon allvarsam fara för oss vore förhanden. Det oaktadt gick han omkring i lägret och framhöll vår vigtighet såsom sändebud från ett mycket mägtigt land samt uppmanade folket att tappert försvara oss i händelse af någon fara. Förhållandena i Sudan framställde han i en så gynnsam dager, vi någonsin kunde önska oss. Genom ett fat alldeles förträffliga Assbenauer dadlar, som han skickade till oss, ingaf han oss en gynnsam tanke åtminstone om det lands produkter, hvilket vår fot nu hade beträdt. Öfverhufvudtaget var Chueldi en man, som sökte vara alla till lags.

Till följd af mina enträgna uppmaningar skickade Richardson nu äntligen skänker till Mohammed Boro, hvilka ställde honom tillfreds. Hade detta skett två månader tidigare, så hade vi derigenom besparat oss mången fara och kännbara förluster. Emellertid var det dock af vigt, att man, om än sentidigt, sökte tillfredsställa

denna häftiga och äregiriga man och vinna honom för vårt intresse.

Om morgonen den 24 Aug. uppbröto vi från vårt lägerställe i Ta-rha-djit. Vi passerade snart derefter förbi Chueldis läger, som äfven just höll på att bryta upp. En bergig trakt, ur hvilken här och der högre klippmassor och isolerade toppar framsköto, omvexlade under vår marsch med fördjupningar, hvilka på längre eller kortare sträckor antogo form af regelbundna dalar. I stället för den saftiga grönska, som så hade fägnat våra ögon i de nordliga dalarne af Fade-angh, funno vi här gräset vida mindre friskt och yppigt. Detta tycktes härröra icke endast af ett mindre ymnigt regn, utan äfven tillkännagifva en ofruktbarare jordmon i dessa dalar.

Redan tidigt på eftermiddagen lägrade vi oss i dalen Imenan på en öppen plats vid sydliga foten af en bergig kulle. Stora Talhaträn smyckade dalen, och den ört, som benämnes "burekkeba", hade här uppskjutit till en ansenlig höjd. Vår behagliga hviloplats var väl egnad att inbjuda till ro och trefnad. Längre fram mot aftonen uppenbarade sig dock åter våra välbekanta roflystna förföljare; de voro välberidne och hade utom sina ridkameler ännu sex andra olastade kameler med sig. Tyvärr höll man dem icke heller nu på behörigt afstånd, utan tillät dem stiga af icke långt från våra tält, der de skrattade och pratade med Asgarerna från vår karavan. Man undfägnade dem tillochmed med en aftonmåltid; och medan de förtärde denna tillkännagaf vår tjenare, Tunesiern Mohammed, att vi verkligen befunno oss i stor fara, ty dessa Hogarer hade af Nachnuchen blifvit uppfordrade, att samla ihop folk i Kel-owiernas land och hålla oss i så godt förvar, att icke det ringaste spår skulle blifva qvar efter oss. Ehuru denna underrättelse enligt all sannolikhet var hopsatt af våra förföljare, åtminstone hvad Nachnuchen beträffar, så framlyste deraf dock tydligt, att vi nu måste göra oss beredda på ett allvarsamt angrepp.

I ett stort krigsråd, som genast sammankallades, beslöts nu att, såvida vi icke skulle få att göra med flere än 20 till 30 motståndare, vi skulle inläta oss i strid med dessa; för det fallet åter, att antalet af våra angripare skulle vara större, ville man försöka att åvägabringa en förlikning, genom att åt dem öfverlemna en del af vårt bagage. Härjemte beslöts, att man skulle sätta sig i bästa möjliga försvarstillstånd. Besynnerligt föreföll det emellertid, att Kelowierna läto sina kameler fritt ströfva omkring, för att söka bete, ehuru vi och vårt folk från Tinylkum för säkerhets skull samlade våra kameler i tältens omedelbara närhet. Måhända tyckte de, att de såsom infödda och herrar i landet icke hade något att frukta af fribytarne.

Före midnatten smögo sig våra ovälkomna gäster i tysthet åter bort ur lägret, hvilken omständighet naturligtvis väckte vår misstanke. Då Kel-owierna sedan tidigt följande morgonen skulle drifva sina kameler tillsamman, visade det sig till vår bestörtning, att djuren voro försvunna. Fribytarne hade under nattens mörker bemägtigat sig dem.

Knapt hade dagen grytt, innan våra gäster från föregående afton visade sig på bergskullen i söder, hvarifrån de på sina höga, smärta djur redo ned mot vårt läger. De uppfordrade nu rent ut vår eskort att utlefverera de kristne med hela sitt bagage och sina kameler. Den oförskämdhet, hvarmed denna fordran framställdes af ett så ringa antal, bevisade tydligt, att en vida starkare trupp måste befinna sig i närheten. Vi tillbakavisade dock med bestämdhet deras fordran och förklarade, att vi i värsta fall skulle slåss till det yttersta.

Medan vi ännu underhandlade med dem, uppenbarade sig plötsligt en trupp af omkring 40 man, ridande på ståtliga Meheri och välbeväpnade med spjut, sköldar och svärd. De kommo i raskt traf utför kullen

och utmanade med vilda stridsrop vår karavan att slåss. Deras afsigt var uppenbarligen att injaga fruktan hos oss genom den plötsliga öfverraskningen. Såsnart den första förvirringen hade lugnat sig, drog dock vår karavan, beväpnad med bössor, pistoler och svärd, emot fienden och förklarade sig beredd att antaga utmaningen. Mohammed Boro med svärdet i handen anförde oss energiskt och ropade åt mig, att kraftigt bistå honom. Af Tinylkumfolket höllo sig endast den trogne Mussa och den unga, älskvärda Ssliman till oss; af Kelowierna visade i synnerhet Farredji vid detta tillfälle ett stort mod. Vid denna vår modiga manöver studsade våra angripare; utom eldvapnen tycktes isynnerhet de vid våra gevär fastskrufvade bajonetterna injaga respekt hos dem. Vi skulle det oaktadt icke länge hafva kunnat hålla stånd; ty om vi äfven kunde hålla fienden i fronten från lifvet på oss, så hade dock vårt bagage, som befann sig bakom oss, blifvit ett ganska lätt byte för honom.

I betraktande af denna omständighet återknötos underhandlingarne. Medan en del af den fiendtliga truppen i sådant ändamål närmade sig, höllo sig de öfrige på afstånd och ropade, att de skulle hemta förstärkning. De fiendtliga underhandlarne förklarade, att de icke hade kommit för att kämpa med sina egna trosförvandter, utan att de endast hade att göra med de kristna. I det de sålunda ställde det religiösa elementet i förgrunden, lyckades det dem snart att störa endrägten inom vår karavan och försvaga intresset för oss Europeer. Fienden gjorde härefter åtskilliga förslag, som alla voro lika oantagliga. Först fordrade man helt enkelt, att vi såsom otrogne skulle utlefvereras och dödas. Då detta med bestämdhet afslogs, yrkade de, att vi icke skulle resa vidare, utan återvända på samma väg vi kommit. Äfven detto afslogs. Derpå framkommo de med den fordran, att vi skulle afsäga oss vår tro och antaga Islam, — ett förslag, som vi med afsky förkastade såsom otänkbart. Slutligen begärde de en betydlig del af vårt bagage såsom lösepenning. Det återstod oss intet annat, än att gå in på detta sista förslag, och ett fördrag uppgjordes, till följd af hvilket vi till dem skulle utlefverera varor till ett belopp af 350 realer eller omkring 50 pund sterling, för att återbekomma de stulna kamelerna och obehindradt passera vidare. Icke dessmindre nödgades vi utom varorna uppoffra tio kameler och dessutom ännu på det bästa undfägna röfvarhorden.

Oaktadt alla dessa offer voro våra farhågor dock ingalunda lugnade; det var uppenbart att horisonten ännu icke var klar, och en ny storm kunde lätt utbryta. Vi måste slutligen vara glada, när en Anisslim eller Merabet, som hade slutit sig till plundringståget emot oss, nu slöt sig till vårt sällskap och erbjöd oss sitt beskydd för framtiden. Detta beskydd visade sig dock i det följande vara af en högst tvetydig natur.

Såsnart som möjligt öfvergåfvo vi denna ogästvänliga ort, men lägrade oss redan efter en kort marsch af 2 timmar i en oregelbunden dalfördjupning, utan att dock uppslå våra tält.

Följande morgon den 26 Aug. bröto vi tidigt upp. Under de första $3\frac{1}{2}$ milen vandrade vi genom en dalfördjupning, som omgafs af höga granitkäglor. Derpå ledde vägen temligen brant uppåt, och vi vunno nu en fri utsigt öfver den stora bergmassa, som begränsar horisonten mot söder och af folket gemenligen plägar benämnas med det allmänna namnet "Abssen" eller "Assben". Det är svårt att afgöra om detta namn ursprungligen tillkommer berget, eller om detta blott derföre erhållit denna benämning att det utgör den betydligaste höjdsträckning i landet Air eller Assben, som möter den från norden kommande resanden. Otvifvelaktigt utgör denna bergmassa enligt de infödda åsigt Sudans nordliga gräns. Den mest framstående bergspets i densamma är det så kallade "Ten-

gik"- eller "Timge"-berget, och enligt den gamle höfdingen Annurs mening, hvilken eger en särdeles noggrann kännedom om sitt land, är detta den högsta spetsen i hela landet Air. På mig har senare det mellan Tintellust och Agades belägna berget Dogem gjort ett starkare intryck; men den gamle Annur vidblef sitt påstående, att Timge är högre. Tyvärr kunde vi icke, i anseende till vårt osäkra och farliga läge, tänka på att noggrannare undersöka detta högst intressanta alpland.

Ifrån denna pittoreska bergmassa voro vi dock ännu skilda genom en steril och ödslig ökensträcka. Medan vi tågade öfver denna, varseblefvo vi på afstånd en struts, den första vi påträffat under hela vår resa. Efter en enformig vandring lägrade vi oss i en flack dalfördjupning. Den var lika enformig som hela det öfriga ökenlandskapet och erbjöd allsinga intressanta partier.

Under natten hade jag första vakten; kort efter klockan 11 hörde jag ett buller, och då jag vände mig ditåt, såg jag två beväpnade Tuareger sadla sina kameler och rida bort i nattens mörker. Detta förekom mig väl misstänkt; men jag ville likväl icke göra något onödigt larm, utan varnade blott Overweg, som aflöste mig, att vara på sin vakt.

Mycket tidigt, redan långt innan dagens inbrott, begynte följande morgon vår resa vid ett skönt och klart månsken. Några mehara följde oss på afstånd, och vi förmodade derföre, det man hade för afsigt att ånyo anfalla oss, såsnart tillfälle skulle erbjuda sig. Tyvärr var det för denna osäkerhets skull oss icke möjligt att taga de bergs höjdvinkel, hvilka voro synliga på något afstånd från vägen.

Under de första milen förblef vägen ojemn och stenbunden; ur den mörkare gneissen framträdde här och der en snöhvit hård marmor. Till höger hade vi bergsträckningen Itsa, som utmärker sig genom sin sågformigt krenelerade kamm. Kort derefter bemärkte vi i den sandiga marken en mängd friska spår efter menniskor och kameler, hvilka icke mer lemnade något tvifvel, att en ny trupp af rofgiriga invånare hade samlat sig för att öfverfalla oss.

Undertiden hade vi närmat oss Assbens stora bergmassa, som på ett så intressant sätt afbryter den enformiga ökenslätten med sina lägre bergsträckningar och klippgrupper. Vi kringgingo de lägre, framskjutande bergen och beträdde dalen Tidik. Den gjorde ett högst angenämt intryck på oss och skulle under lugnare förhållanden hafva inbjudit oss till en ljuflig hvila. Den är visserligen icke så alltför bred, men rikt bevext med de yppigaste Talhaträn; långa guirlander af klängvexter och orchideer slingra sig kring trädstammarne och förbinda dem på det behagligaste med hvarandra, så att ögat endast då och då genom löfven uppfångar en skymt af de bakom dem högt uppskjutande granitmassorna. I en bugt af dessa, något längre åt öster, ligger byn Tidik, som dock för ögonblicket icke var bebodd, emedan Kel-Tidik (d. v. s. folket från Tidik) hade uppslagit sina bopålar i de skönare och mindre torra dalarne i vester.

Alltsom vi ryckte framåt afsmalnade dalen mer och mer och bildade slutligen blott ett trångt pass, hvilket vanligen anses som den egentliga porten till Sudan. Vester om oss visade berget Kadamellet sin fulla gestalt, en bred basis, på hvilken en dubbelkägla reser sig i höjden. Passet var icke långt och gaf snart plats för en oregelbunden klippdal, för det mesta temligen trång och på ömse sidor innesluten af kala klippmassor. Vägen var så ojemn och mödosam, att vår marsch endast långsamt gick framåt. Utomdess voro vi tvungne att vara på vår vakt och framtåga i en formlig slagtordning, emedan alla tecken tillkännagåfvo ett tillämnadt öfverfall. Blott i den sterila, trånga dalen Taroi gjorde vi en liten stund halt, för att förse oss med vatten ur en liten regnpöl. Äfven här fäste

vi oss vid den förträffliga racen af dugtiga, välfödda åsnor som man vattnade.

Här tog landskapets ödsliga karakter en ända och gaf plats åt mera pittoreska vyer. Till venster om oss visade sig den sköna, vågiga bergsträckningen i hela sin skönhet. Det var en trakt, som tog hela vårt vetenskapliga intresse i anspråk, men vi fingo tyvärr icke egna oss åt några noggrannare forskningar, emedan de materiellaste bekymmer för vår egen tillvaro här på det allvarligaste snart skulle göra sig gällande.

Vi hade nu icke mer än 8 mil till Sselufiet och hoppades med säkerhet att ännu samma dag uppnå denna ort, hvarest vi kunde anse oss någorlunda säkra. Men plötsligt gjorde man halt helt tidigt, utan något rimligt skäl, och valde lägerställe. Det var vid randen af en bred dal, betäckt med en frisk gräsmatta, som kunnat gifva anledning till den förmodan, att man hade för afsigt att här låta kreaturen beta; men härom var ingalunda fråga. Det var tydligt och klart, att ett hemligt förstånd egde rum mellan våra förföljare och flere förrädiska medlemmar af vår karavan. Den lille Annur tycktes härifrån göra ett undantag. På ett verkligen uppvigtigt sätt lade han sig ut för oss och tycktes önska, att vi utan någon skada skulle genomgå äfven denna pröfning; men han var för svag och för litet energisk, att kunna drifva igenom denna sin önskan.

Vårt verkliga läge trädde snart i dagen. För två dagar sedan hade vi blifvit beskattade af de rofgiriga gränsstammarne, och nu skulle vi tillfredsställa Merabetinernas eller Anisslimernas anspråk, — en fanatisk och till hälften oafhängig stam, hvars hufvudort är Tin-tarh-ode. Detta folk åtnjuter stort anseende och har förstått att på sätt och vis undandraga sig den gamle höfdingen Annurs i Tintellust auktoritet. För att rigtigt uppfatta det förtviflade läge, i hvilket vi befunno oss såsom värnlösa fremlingar och de första förhatlige kristne, som någonsin beträdt detta land, måste man taga i betraktande landets allmänna förhållanden. Den gamle höfdingen Annur, den enda, som egde någon makt att hålla dessa vilda, laglösa stammars oroliga ande i tygeln, låg sjuk i sin boning i Tintellust. I Agades, sätet för det gemensama öfverhufvudet för alla dessa stammar, fanns för närvarande ingen regent; flere partier stodo fientliga mot hvarandra i anledning af valet af det nya öfverhufvudet. Dertill kom ännu, att alla lidelser hos detta stridslystna folk hade blifvit väckta af Kel-owiernas stora härnadståg mot Uelad-Sslimanerna, för att kräfva hämd af dessa, hvilka röfvat ifrån dem nästan alla deras kameler och sökte att bemäktiga sig saltsjöarne i Bilma, som utgjorde den förnämsta källan för Kel-owiernas lifsunderhåll. Hemkomna från detta segerrika härnadståg till det aflägsna Kanem, var deras begär efter byte och rof på det högsta stegradt. Hvem ville väl under sådane förhållanden antaga sig de värnlösa fremlingarnes sak? Hela tillställningen hade en djupt allvarlig karakter. Man bragte oss tre, som genom vår religion voro afsöndrade från våra öfriga kamrater, på en skild plats och tilläto oss att uppslå blott ett enda tält för oss alla tre. Knappt hade detta skett innan en trupp af 50 man framryckte. Till en början läto de det dock bero vid hotelser, utan att angripa oss. Sedan det blifvit mörkt, tillvexte deras antal till omkring 100 man. De förklarade nu, att de icke hade kommit för att tillfoga oss något ondt, men de fordrade uttryckligen, att vi skulle antaga Islam; ty ingen otrogen hade ännu någonsin satt sin fot inom deras land, och det skulle icke heller någonsin få ske. I fall af vägran hotade de med ögonblicklig död.

Våra tjenare och kameldrifvare meddelade oss dessa vilkor rent ut och oförskämdt, såsom ett ganska naturligt ultimatum. Sjelfva voro de fullkomligt öfvertygade om, att intet annat än döden återstod oss, om vi vägrade att ombyta religion, och

de rådde oss derföre att, om också blott för syns skull och på några dagar, bekänna oss till Islam. Ett sådant råd afvisade vi med fasthet och afsky. Då tycktes verkligen döden vara så oundviklig, att de båda förnämsta af vår betjening, Tunesiern Mohammed och el Mukni, bådo oss om ett skriftligt intyg, att de voro oskyldiga till vår död.

Med det upplyftande medvetandet, att hafva handlat värdigt vår religion och vårt fädernesland, väntade vi det öde, som tycktes vara oss bestämdt. Det var ett allvarligt, gripande ögonblick. Ännu engång kom det till lifliga debatter öfver vår och deras tro, och jag blottade min hals för den gamla fanatiska anföraren för vår karavan, som förklarade, att vi som kristne förtjenade döden, och bad honom gifva mig det första slaget, om han vågade. Derpå satte vi tre Europeer oss under djup tystnad i vårt tält. Vi väntade hvarje ögonblick en våldsam död. Då störtade plötsligt de trogne, vänskapligt sinnade Ssliman in i vårt tält och framstammade med hjertligt deltagande: "I skolen icke dö!" Efter långa och lifliga debatter mellan de våra och de fientliga och fanatiska Merabetinerna, hos hvilka religionsnit, egennytta, fruktan och många olikartade intressen kämpade om herraväldet, hade man äntligen kommit öfverens om en förlikning, till följd hvaraf vi skulle friköpa oss med varor till ett belopp af 230 Thaler; för denna summa skulle vi obehindradt kunna tåga vidare. Sålunda hade lyckligtvis det materiela intresset vunnit öfverhand öfver den religiösa fanatismen.

Icke utan en viss tryckande känsla tillbragte vi den öfriga delen af natten och önskade att så tidigt som möjligt följande morgon få lemna denna olycksort. Först måste dock de varor, vi skulle utlefverera för vår säkerhet, utväljas; och det var ingen lätt sak. Allt ännu hotades vi af faran, att packet, som hade församlat sig, skulle kasta sig öfver återstoden af vårt bagage. Det var derföre ett lyckligt infall, att Mohammed, Ssfaksern, utgaf en del af våra saker för sina egna; dessutom sönderslog han ännu en af de tie med skorpor fyllda jernbleckskistorna, hvilka vi till vår egen skada förde med oss. Den enfaldiga hopen trodde, att dessa voro fulla med penningar, och blef icke litet snopen, då torrt, smaklöst bröd kom i dagen i stället för det väntade guldet och silfret.

Skollärarmötena och Skolstyrelsen.

II.

Vi nämnde i senaste artikel i ämnet, att fordran på en särskild skolstyrelse utgör en framstående punkt i alla offentliga meddelanden angående skolväsendet.

De artiklar äro icke få, i hvilka vi under årens lopp behandlat frågor rörande undervisningen och skolan. Men vi hafva verkligen aldrig föreslagit någon ändring i skolans styrelse.

Detta har icke skett af öfvertygelse om den nuvarande, rättare den tidigare skolstyrelsens synnerliga lämplighet och förträfflighet. Vi anse tvärtom, att domkapitlena i deras nuvarande form icke torde vara de lämpligaste styrelser ens inom kyrkan. Detta har delvis en allmän orsak. Öfverallt i verlden har det nemligen visat sig, att en statskyrka förr eller senare förfaller i en stel formalism; d. ä. formen blir hufvudsak, andan viker. Detta öde träffar då alla institutionens delar, den ordnande makten såväl som församlingen. Delvis åter har förhållandet i vårt land en särskild grund. Fordom voro skolorna och företrädesvis gymnasierna presterliga bildningsanstalter. Då voro också domkapitlens ledamöter, gymnasiilärarena, alla prester, icke blott för formens skuld ordinerade, utan män med teologiska studier, tillika stadda i presterlig tjenstgöring eller åt-

minstone beredda och bestämda att inträda deri, såsnart ett pastorat stod dem öppet.

Nu är förhållandet annat. Gymnasierna äro allmänna lärdomsskolor. Teologin är för lärarena med få undantag en fremmande sak. Kyrkans angelägenheter väcka icke deras intresse mera än öfriga dess medlemmars. Man torde icke säga för mycket, om man antager, att konsistorii-göromålen för flertalet äro ett tungt onus. De ligga utom deras egentliga befattning som vetenskapsmän och lärare.

På dessa och dylika skäl har man i Sverige äfven från presterskapets sida yrkat på en reform af konsistorialstyrelsen. Vi känna, att också i detta land fråga derom varit väckt. Men denna sida angår oss här för sig icke; vi hafva blott velat påpeka förhållandet för dess sammanhangs skuld med det följande.

Mindre skäl synes nemligen vara för handen, att anse domkapitlen olämpliga för skolans styrelse. De, som likväl påstå detta, anföra vanligen, att kyrkostyrelsen ger dessa auktoriteter tillräcklig omsorg, och att de derföre icke kunna egna behöflig uppmärksamhet åt skolväsendet. Men för den lugna betraktaren synes det vara ganska klart, att om domkapitlen i deras nuvarande sammansättning äro mindre lämpliga för någondera omsorgen, detta gäller kyrkostyrelsen, och att om någondera i följd af bristande håg och tid jemförelsevis måste försummas, det är den. Vid förslagen till ny skolstyrelse lägger man hufvudsaklig vigt derpå, att skolmän böra i densamma erhålla plats. Detta eger ju i domkapitlen rum i ganska utsträckt skala. Sex ledamöter af åtta äro skollärare — och icke sällan hafva äfven biskop och domprost utgått ur samma krets. Der synes alltså ligga en sjelfmotsägelse i detta ordande om förändrad skolstyrelse, om det blott grundas på fordran, att skolmän böra i en sådan hafva säte och stämma.

Litteraturbl.

Men andra skäl gifvas. Det är obestridligt, att lektorerna vid gymnasierna, hvilkas hela tid väl borde vara egnad åt egna studier och lärarekallet, icke utan skada för det senare kunna belastas med konsistorii-göromålen. Det är också lätt insedt, att domprosten, såsom kyrkoherde i en sådan församling som t. ex. Åbo Svenska och Finska församlingar, redan i denna befattning har fält nog för äfven den ansträngdaste verksamhet. Stort annat kan förhållandet icke vara i Kuopio, der redan moderförsamlingens befolkning, stad och land sammanräknade, uppgår till 15 tusen personer. Ordföranden, biskopen, är alltså den enda, som odeladt kan egna sin omsorg åt stiftsärendena, kyrkans och skolans. Och det måste väl erkännas, att detta är alltför mycket. Vi skulle derföre tro, att en separation är önsklig så i kyrkans intresse som skolans.

Vidare måste det vidunderliga deri, att gymnasiilärarena äro sin egen öfverhet, falla hvar och en i ögonen. Följderna deraf hafva framstått så väl i Sverige som här i Finland. Men att offentligen omtala detta, är att röra vid ett getingbo.* Det är dock knappt ett år förflutet, sedan vid ett af landets gymnasier de mest oerhörda uppträden väckte allmän indignation. Ungdomen gjorde formligt uppror och vägrade att infinna sig på lärosalarne. Så kallade bildade bland stadens befolkning och föräldrarne hade taktlösheten att uppmuntra dess tilltag. Å andra sidan utspriddes från sam-

* Såsom bevis derpå kan citeras, att, då vi för något år tillbaka gjorde anmärkningar angående disciplin vid gymnasierna, och man af dem fann sig träffad äfven vid gymnasium i Kuopio, d. v. rektor derstädes, lektor P. Aschan, icke ansåg det otillständigt att i ett officielt program insinuera, att anmärkningarne hade sitt motiv i någon personlig "tvist". Denna alltför vanliga insinuation hafva vi ansett oss befogade lemna derhän, likasom det enfaldiga tal om förlorade fataljer för bedömande af tillståndet vid sagde gymnasium m. m., som dermed sammanhänger.

ma ungdom och dess medhållare nedsättande beskyllningar mot läroanstaltens föreståndare. Och skolstyrelsen saknade, så vidt man känner, kraft och makt att öfva rättvisa åt båda sidor. Underhandlingar och öfverenskommelser trädde i stället, och saken nedtystades. Der en sådan vanmakt visar sig, der är det sannerligen tid på, att styrelsen reformeras.

Slutligen gör lärarebildningens beskaffenhet och sättet för läraretjensternas tillsättande vid gymnasierna det helt och hållet tillfälligt, om skolstyrelsens medlemmar verkligen ega pedagogisk insigt och erfarenhet. Af en lektor fordras vanligen, att han i kandidatexamen skall hafva erhållit laudatur i den vetenskap, eller i någon af de vetenskaper, som tillhöra befattningen. Ett sådant laudatur skiljer sig från ett approbatur genom tre, fyra till sex månaders läsning. De theser, som för tjenstens erhållande utgifvas, äro af det slags litteratur, som ingen menniska läser. Fordringarne på dem äro vida lägre, än de på ett licentiatspecimen, hvilket dock i allmänhet också tillhör samma slags litteratur. I öfrigt kan den sökande sakna icke blott alla pedagogiska, utan numera äfven alla humanistiska studier. Hans första lärotimme på gymnasium, kan äfven vara hans första praktiska lärospån, och är vanligen det första åtminstone i undervisning vid en offentlig läroanstalt — ja stundom den första timme, han någonsin vistats inom en offentlig skolas väggar. Han kan dock från samma dag vara ledamot i en af landets skolstyrelser, till- och afsätta lärare, föreskrifva läseordningar, läroböcker, metoder m. m. Den Gud ger en tjenst, den ger han förmåga att handhafva den. En sådan styresman kan också vinna någon insigt och erfarenhet med tiden. Erfarenhet rörande de egentliga skolorna vinner han likväl på sin plats naturligtvis icke. Men det händer också, att han för alltid blir en oduglig lärare. Ty det s. k. praktiska prof, som föregår hans tillsättande, betyder ingenting — hvilket till öfverflöd bevisas af det stora antal individer, som uppenbart missförstått sin kallelse, när de ingått på skolbanan. Men att en lärare, som sjelf förstår hvarken att handhafva disciplinen eller att meddela undervisning, skulle vara en lämplig styresman för skolverket, låter icke tänka sig. Det kan icke ens tvärtom sägas, att den, som sjelf är en duglig lärare på sin plats, alltid äfven måste blifva en duglig styresman.

Det är denna tillfällighet i afseende på ledamöternas duglighet för befattningen, som skulle göra den närvarande skolstyrelsen olämplig, äfven om den kunde ostördt egna sin omsorg åt skolornas angelägenheter. Anmärkas bör också den anomali, att de ekklesiastika konsistorierna äro myndigheter, som sjelfva utnämna sina ledamöter. Hvilket inflytande ett sådant förhållande lätt kan ega, behöfver icke påpekas. För afgjordt kan det anses, att ledamoten aldrig väljes med afseende på hans lämplighet till styresman för skolverket. Hvad som afses, är hans genom lärdomsprof bevisade skicklighet i det ifrågavarande läroämnet och i andra rummet tjensteåren, om sådana finnas. Att icke heller medlemmarne af den församling, som väljer domprost, i honom välja en ledamot i skolstyrelsen, är klart nog. Och äfven presterskapet lärer vid biskopsvalen föga tänka på skolan — ehuru det visst mången gång förefaller svårt att säga, hvad som vid dessa val utgjort bestämningsgrunden.

Läsaren frågar oss med anledning af det i början yttrade, huru vi nu först kommit till här yttrade öfvertygelse. Vi kunna till svar försäkra, att den hos oss är ganska gammal. Men vi hafva haft våra skäl, att icke offentligen yttra den.

Vi skulle nemligen mycket beklaga det, om utan vidare skolans styrelse skulle öfverföras från domkapitlen till ett chefskap i hufvudstaden. Man har i andra länder pröfvat nog af en sådan anordnings verkningar. När undervisningsverket kommer

att styras ena gången af en diplomat, den andra af en general, den tredje af en jurist o. s. v., då äro generationer tillspillogifna åt experimenter och, hvad än värre är, åt politiska beräkningar. Det är förfärligt att tänka derpå, men det har icke desto mindre varit förhållandet, att mången gång frågan om den rätta vägen för barnets och ynglingens utveckling till kunskap och dygd blifvit förvandlad till en fråga om lydiga verktyg för en individs eller ett partis egoistiska planer. För den, som känner, hvad t. ex. skolan var i Frankrike under Napoleon I, och hvad den varit i Preussen under "Kreutz-Zeitungs" partiets regemente, behöfvas inga flera exempel. Icke mindre förderfligt, ehuru ur bättre motiver utgående, är det, om det tillåtes den ena eller andra individen att enligt sina teorier genom påbud reformera undervisningsväsendet. Man må förstå oss rätt. Hvarje reform bör naturligtvis stöda sig på förnuftig insigt, således teoretiskt kunna rättfärdigas. Men denna insigt bör då vara allmännare, teorins sanning hafva vunnit ett allmännare erkännande. Skulle det varit en Pestalozzi tillåtet, att enligt sina åsigter genom påbud reformera Tysklands skolor, inser hvar och en, som har någon kunskap i pedagogikens historia, att detta hade varit den största olycka. Samma upplösning skulle då hafva träffat skolorna öfverhufvud, som nu lyckligtvis inskränkte sig till Pestalozzi's egna stiftelser och några få andra företag. Och hvem erkänner likväl icke, att hans teori hvilar på en sann princip, och att den äfven gjort och fortfarande gör sig gällande i Tysklands skolväsende, men frigjord från de ensidigheter och misstag, med hvilka dess utveckling ännu hos dess upphofsman var behäftad. Och när detta gäller om en insigt och en så uppoffrande ädel vilja, som Pestalozzi's, hvad bör man då tänka om en vanlig routiniers, t. ex. någon adjutants eller advokats skolreformer, om makten till en sådans påbjudande lägges i hans händer? Det fordras hos en sådan person redan en ovanlig grad af lättsinne, för att vilja göra sina tillfälligtvis öfverkomna meningar gällande i en så ömtålig angelägenhet, som den offentliga undervisningen, då äfven män, hvilka egnat sitt lifs bemödanden åt slägtets uppfostran, endast med skygghet böra söka förverkliga sina åsigter. Ty uppfostran är en helig sak. Det gäller i den en menniskas andliga väl och ve. Och den offentliga undervisningen, förvändt ordnad, kan förderfva generationer, förslöa deras håg och förmåga, hos dem döda bildningens intresse och betaga dem kraften att verka i dess tjenst.

Det är nu visst sannt, att domkapitlena redan länge icke varit sådane skolstyrelser, som man kunnat önska sig. Den pedagogiska insigten har i deras krets varit tillfällig såsom äfven hågen att öfvervaka skolornas angelägenheter. Det har händt, att t. ex. i Åbo stifts skolor ingen inspektion skett på decennier. Och det är äfven väl kändt, att skolornas eforus genom att öfvervara en examen, d. ä. på fyra timmars tid, icke kan komma till någon insigt om förhållandet med disciplin och undervisning i en läroanstalt. Skolorna voro sålunda i äldre tid temligen öfverlemnade åt sig sjelfva. Men vi bekänna oss också till den åsigt, att ett visst mått af frihet bör tillkomma en skolföreståndare och ett skolkollegium. Ty uniformitet i afseende å disciplin, läseordning, metoder och läroböcker,* tillstänger vägen för all förnuftsenlig utveckling. Ingen menniska kan säga, hvad i dessa hänseenden är det rätta, förrän det blifvit af erfarenheten pröfvadt. En sådan frihet exsisterade i mer eller mindre grad ända till 1842. Sedan dess hafva äfven

* Man kunde äfven tillägga: lärokurser. Ett minimum för hela skolans kurs må bestämmas, men åt en skicklig lärare lemnas öppet, att i sitt ämne föra lärjungarne till högre insigt, och i öfrigt kursens fördelning mellan klasserna lemnas fri. Då kunna icke sådane misstag ske, som t. ex. i sistnämndt afseende i senaste Skolordning.

domkapitlena lifligare sysselsatt sig med undervisningsväsendet. Men det är också från den tiden, de läroböcker tillkommit, öfver hvilkas olämplighet nu klagan föres, det är sedan dess mångläseriet gjort sitt inträde, sedan dess man funnit att ohelsa och nedslagenhet blifvit allmänna bland ungdomen m. m.* Och det är dock sedan dess en öfverstyrelse för skolverket funnits. Domkapitlena hafva, så vidt kändt är, vid reformerna iakttagit en mera passiv rol. Detta må bevisa mot deras lämplighet, att närmast handhafva vården om skolan. Man kan nemligen säga: det hade ålegat dem, att verksamt taga del i reformen och att afvända mycket af, hvad som skett. Men förhållandet bevisar, hvilken tryckning en centralstyrelse utöfvar. Vi hafva ofvan anfört de naturliga orsakerna dertill, att domkapitlena icke kunna utgöra någon mera aktiv skolstyrelse, icke ens en noggrannare kontrollerande. Och man bör dessutom besinna, att en sådan auktoritets ställning, då reformerna tränga på uppifrån, är svår nog. Det är redan svårt för hvar och en, som har något medvetande om svårigheterna, att, då ett reformförslag framlägges, med bestämdhet yttra: "detta duger", eller: "detta duger icke". Endast egenkärleken och lättsinnet är viss på sin sak.

Om endast domkapitlen fortfarande haft skolans styrelse om händer, är det väl svårt att säga, hvilka förbättringar, som skulle hafva skett. Säkert nog synes dock vara, att dessa då skulle utgått från skollärarena och från allmänna opinionens tryckning på dem. Ty äfven de reformer, till hvilka domkapitlena direkt hade verkat, skulle hafva haft sitt upphof från ledamöterna i desamma icke såsom tillhörande skolstyrelsen, utan såsom sjelfva lärare. Och än säkrare är, att mycket af det nu öfverklagade onda icke skulle exsisterat.

Vår mening är icke den, att ungefär den äldre skolstyrelsen, om den icke skulle verkat något godt, icke heller skulle genomdrifvit obetänkta förändringar. Vi anse väl, att, emedan pluraliteten af domkapitlens ledamöter utgöres af skolmän, ifrån dem ingen impuls kan utgå, som vore beroende af andra ändamål, än uppfostrans egna. Likaså: att de icke ledas af någon otidig reformlusta; ty skolmän hafva öfverhufvud en mera konservativ hållning, emedan hvarje lärare känner med sig, att år skola förgå, förrän han kan arbeta sig in i en ny form, och han öfverhufvud vet, hvad den gamla ordningen duger till, medan han måste vara osäker om den nyas frukter. Men vår öfvertygelse är äfven, såsom redan blifvit antydt, att en skolstyrelse endast undantagsvis bör taga initiativet till förändringar. Den bör lemna lärarena frihet, att, med dess vetskap och goda minne likväl, ordna undervisningen. Och om förändringen i en läroanstalt bevisat sin lämplighet, bör den ännu endast bringa den och frukterna deraf till lärarenas vid öfriga läroanstalter kännedom, efter sin öfvertygelse mer eller mindre rekomenderande dess allmänna införande. Först då detta skett, och den sålunda vunna erfarenheten konstaterat det nyas företräde framför det gamla, må förändringen genom påbud allmänt införas. Endast sålunda kan en jemnt och säkert fortgående utveckling i undervisningsväsendet ega rum. Dessa åsigters rigtighet sakna ingalunda erfarenhets vittnesbörd. Ännu för 20 år tillbaka fanns t. ex. i Preussen ingen skollag.* En sådan företräddes af några proklamerade allmänna grundsatser och reglor, i tryck upptagande några oktavblad. För öfrigt förfor ministerium såsom högsta skolstyrelse sålunda, att de från läroanstalterna och provinsskolstyrelserna ingångna årsberättelserna, om de ansågos förtjena det, offentliggjordes och

* Öfverhufvud finnes bland de fordringar på förändring, som nu från alla håll höjas, endast en, som träffar tillståndet i den gamla skolan: nemligen fordran på ett lärareseminarium.

* Vi skulle tro, att detta ännu är förhållandet, ehuru sedan 1848 ministerium på skolväsendet öfvat en våldsam tryckning.

beledsagades af ett förordande ministerialreskript, endast sällan af en bestämdt uttryckt önskan, att den ena eller andra förändringen måtte införas. Att jemte dessa i tryck offentliggjorda handlingar (då utgörande två medelmåttiga oktavband) äfven skrifvelser afgått till särskilda läroverk med anmärkningar mot i dem förekommande oordningar och origtigheter, kan väl tagas för afgjordt. Men det anförda visar, hvarpå man i detta mönsterland för skolväsendet byggde dess utveckling. Och det var på denna tid, mellan 1810—1840, som detsamma verkligen reformerades.

Inom eget land har man i mindre skala haft samma erfarenhet. Mycket var sedan skolordningen af 1724 utgafs i den gamla skolan förändradt, olika i skilda skolor, under domkapitlenas uttryckliga eller tysta medgifvande; och ännu efter 1842 herrskade stor liberalitet, så att på skedd anmälan ändringar i den föreskrifna ordningen kunde vidtagas af föreståndare eller lärarekollegium. När deremot såsom i senaste skolordning hvarje detalj är föreskrifven genom uttryckligt stadgande, t. ex. lärokurser för klasserna m. m., och äfven läroböckerna genom uttrycklig föreskrift från högsta styrelsen blifvit fastställda, då finnes icke mera utrymme för en sådan liberalitet, och en fri utveckling i undervisningsväsendet är afskuren.

Det anförda torde tillräckligt motivera vårt underlåtande, att yrka på förändringar i skolstyrelsen. Dock då förändring redan i sjelfva verket skett, och då anordningar i skolväsendet numera icke utgå från domkapitlen, men derigenom äfven förhållandena gestaltat sig hinderliga för en på pedagogisk insigt och erfarenhet stödd utveckling af den allmänna undervisningen, anse vi det visst för bäst, att något bättre må sättas i det närvarandes ställe. Den enhällighet, hvarmed lärarepersonalen önskar en reform i detta hänseende, förtjenar också att afses; ty den måste utgöra ett uttryck af deras vunna erfarenhet om det närvarande förhållandets brister. Dock må man icke ställa sina förhoppningar på, hvad en centralstyrelse skall kunna positivt verka, alltför högt; det ligger i våra förhållandens natur, att de lätt kunna blifva bedragna.

Man bygger stora förhoppningar derpå, att skolmän skola blifva ledamöter i den nya skolstyrelsen. Det kan dock sättas i fråga, hvad de der skola kunna uträtta. Det är redan anmärkt: flertalet af domkapitlens ledamöter äro skolmän. Om två eller tre af dem flyttas till ett kollegium, som kallas blott skolstyrelse, hvilken blir väl då skilnaden i deras verksamhet? De få visserligen tid, att uteslutande egna sig åt vården af skolornas angelägenheter. Men med tid till en verksamhet följer icke alltid förmåga dertill och isynnerhet icke säkerhet, att obehindradt kunna verka. Det kan icke antagas, att chefen för en sådan styrelse skall väljas bland skolmän. Och när så är, kan de ifrågavarande ledamöternas ställning till åtgärderna i skolväsendet blifva lika passiv, som den på senare tid varit i deras förra befattning. Någon tätare vexling bland denna styrelses personal kan icke heller förutsättas. Och om valet från början icke råkat vara godt, så får man, förutsatt att det blefve de ifrågavarande öppet att enligt sin öfvertygelse vara verksama, under en obestämd tidslängd åtnöja sig med en skolstyrelse, sådan den råkar vara. Detsamma är visserligen förhållandet i alla administrativa verk. Men skolväsendets vårdande är något annat, än blott administration. Dess uppgift borde väl vara en jemnt fortgående utveckling i undervisningsväsendet; och dertill fordras icke blott vanlig administrativ kontroll, utan en det gamlas och nyas relativa värde insigtsfullt pröfvande ledning.

Om skolans vård handhafves af domkapitlen, eger icke samma förhållande rum. Chefskapet utöfvar icke i dem samma starka inflytande; tre af hvarandra oberoende styrelser gifva äfven säkerhet, att en orig-

tig åsigt icke i alla eller för längre tid i någon af dem kan göra sig gällande; det större antalet ledamöter medför också en tätare vexling af personalen.

Vi anföra detta exempelvis, för att förtydliga vår mening. Vi skulle nemligen icke anse det önskvärdt, att, såsom man ser föreslås, en skolstyrelse i hufvudstaden komme att ensam handhafva vården om landets elementarläroanstalter. Vi tro, att häremot tala äfven andra skäl, än de redan anförda.

En vanlig administrativ verksamhet kan kontrolleras genom rapporter, skriftliga redogörelser m. m. Så förhåller sig icke med en undervisningsanstalts verksamhet. Denna måste pröfvas genom noggranna undersökningar på stället, inom läroanstalten; och äfven den allmänna opinionen på orten, d. ä. föräldrarnes bedömande, hvilkas barn besöka läroanstalten, måste rådfrågas. I ett så vidsträckt land som Finland blir denna kontroll för en i hufvudstaden placerad styrelse snart sagdt omöjlig.

Vidare är i de flesta grenar af offentlig verksamhet den underordnades befattning mer eller mindre mekanisk, beroende på noggrannt uppfyllande af, hvad i författningar och föreskrifter honom åligges. Sådan är icke en skollärares verksamhet. Om den är duglig eller icke, måste bevisa sig genom framgången af densamma, d. v. s. genom lärjungarnes ordentlighet, flit och insigter. Huru nu en i hufvudstaden placerad styrelse skall ega en på fakta grundad öfvertygelse om de kring landet spridda skollärarenes duglighet eller oduglighet i sitt kall, torde vara en fråga, som det är svårt att nöjaktigt besvara. En ledamot i domkapitlen har en vida större möjlighet härtill. Han lärer i någon mon känna individerna vid lärareprofvens afläggande; han mottager till gymnasium lärjungar, som stått under deras ledning; han kommer i oftare personlig beröring med både skollärare och prester inom stiftet, hvilkas omdömen han är i tillfälle att höra. En ledamot i skolstyrelsen i hufvudstaden skulle sakna alla dessa utvägar att bilda sig en öfvertygelse om lärarepersonalens beskaffenhet. Sådant blefve honom än svårare, emedan han skulle böra förvärfva sig denna öfvertygelse icke blott om lärarena i ett stift, utan om hela landets tvåhundra lärare ungefär. Skulle åter hvarje skollärare, som söker en plats, i likhet med dem, hvilka söka domareplatser, administrativa tjenster och imperiela pastorater, komma att resa in till hufvudstaden, "för att bocka", så vinner derpå hvarken styrelseledamöternas insigt i förhållandet eller skollärarene och skolan.

Man kan uppgifva såsom en utväg, hvarigenom dessa olägenheter delvis kunna afvändas, att den föreslagna skolstyrelsen borde ega så många ledamöter, att åtminstone tvenne af dem kunde under läseterminerna resa kring landet på skolvisitationer, välförståendes såbeskaffade, att visitator skulle åtminstone ett par veckors tid i hvarje skola följa med undervisningen och sjelf anställa förhör. En sådan befattning kräfver naturligtvis yngre krafter, och det är svårt att föreställa sig, huru skolstyrelsen skall inrättas, för att kunna inom sig upptaga sådane resenärer.

Det synes också blifva nödvändigt, att åtminstone två instanser finnas för frågor rörande tjensters besättande, vid afgörande af åtal för tjenstefel m. m. Man kan väl antaga, att såsom förut Kejs. Senaten blir högsta instans. Men det synes dock erfordras, att en lägre instans finnes, i hvilken kännedomen om personer och förhållanden är noggrannare, än den under några vilkor kan förutsättas hos en i hufvudstaden placerad styrelse; hvartill kommer: att äfven undersökning på stället kan blifva nödig, och således resenärsbefattningen vid skolstyrelsen äfven för hvarje sådant fall komma i utöfning.

Men enligt vår tanke finnes ännu ett vigtigt skäl för inrättandet af underordnade mera lokala styrelser. Det är nemligen

af vigt, att de medborgare, för hvilkas barn skolorna äro till, i skolans styrelse representeras. Af dem kan icke väntas insigt, huru skolväsendet bör ordnas. Men de ega dock ofta bättre kännedom om en läroanstalts brister, än både skolstyrelsen och skollärarene sjelfva. Det är också billigt, att föräldrarne hafva någon lagligen ordnad utväg, att göra sina önskningar hörda; såsom genom en sådan anordning förtroendet till den publika skolan måste höjas. I Preussen t. ex., der man har både provins- och krets-skoldirektioner, sitta i dessa ledamöter utsedda bland personer, som icke tillhöra undervisningsstaten. Synnerligast af detta skäl skulle vi anse det nödigt, att lokalstyrelser, underordnade den allmänna skolstyrelsen inrättades.

Ett detaljeradt förslag i detta hänseende kan här icke komma i fråga. Det kan förutses, att kostnaden blir i mer eller mindre mon afgörande: Också måste det medgifvas, att läroanstalterna äro för få, för att ett större antal lokalstyrelser skulle vara af behofvet påkalladt. Det är hufvudsakligen aflägsenheten, som för en skolstyrelse i detta land gör inspektionen svår.

Skulle alltså blott de tre underordnade styrelser, som nu representeras af domkapitlen, komma att bibehållas, vore redan detta allt, hvad med afseende på förhållandena rimligen kan begäras. Den stora striden om skolans emancipation från kyrkan eller icke, kunde sålunda också nöjaktigt biläggas. Fordran derpå, att religionsundervisningen står under kyrkans myndigheter är fullt berättigad. Man kan derföre icke bestrida, att äfven det kyrkliga iäroståndet bör i skolstyrelsen representeras. Skulle således biskoparne fortfarande förblifva ordförande i dessa lokala styrelser, se vi för vår del häri endast en af förhållandena påkallad anordning. Men sjelfva styrelsekollegium borde helt och hållet skiljas från domkapitlet. En ledamot deri kunde t. ex. utses bland lärare, tvenne bland andra medborgare, tjenstemän eller icke tjenstemän, i stiftsstaden, alla tre för någon korrtare tid och mot arvode, och tvenne för detta uppdrag enkom aflönade permanenta ledamöter med lärd och pedagogisk bildning tillsättas, hvilka sistnämnde det skulle åligga att genom visitationer på ort och ställe inhemta kännedom om läroverkens tillstånd.

Det är visst till en del osäkert, huru nyttigt dessa lokalstyrelser skulle komma att verka. Sådant komme att bero af det sätt, hvarpå centralstyrelsen skulle fatta sin ställning till skolan. Ansåge denna sin uppgift vara, att blott bringa det erkända och redan bepröfvade goda till allmänt iakttagande vid landets läroverk, medan såväl kontrollen öfver desamma som ledningen af undervisningsordningen vid de särskilda läroanstalterna skulle öfverlemnas åt lokalstyrelserna, lider det intet tvifvel, att dessa senares verksamhet blefve högst gagnelig. Den vore det redan derigenom, att centralstyrelsen icke skulle vidtaga några åtgärder till hvilka impulsen icke utgått från lokalstyrelserna, således ur dessas gjorda erfarenhet. Af ett sådant förhållande skulle det äfven sjelfmant följa, att centralstyrelsen vid lärares tillsättande endast af synnerliga skäl borde gå ifrån lokalstyrelsernas förslag och förordande. Ja gerna kunde endast skolföreståndarenas tillsättande vara centralstyrelsen förbehållet, medan lokalstyrelserna skulle utnämna till alla öfriga läraretjenster.

Lätt inses, att likväl centralstyrelsen vid en sådan ställning icke skulle kunna umbära pedagogiskt bildade ledamöter. Ty det skulle fordras insigt dertill, att rätt bedöma värdet af de framställningar, som lokalstyrelserna skulle göra. Sjelfmant erbjuder sig tanken derpå, att de stadigvarande ledamöterna i lokalstyrelserna väl vore de lämpligaste kandidater för ledamotskap i centralstyrelsen. Denna skulle då hafva utsigt att verkligen inom sig ega män med pedagogisk insigt och erfarenhet.

Vi lägga naturligtvis ingen vigt på den

antydda detaljen i detta förslag. Den står här, för att förklara vårt allmänna yrkande, att med blott en centralstyrelse, gemensam för hela landet, skolväsendet ingalunda skall något vinna, utan hellre blottställas att mycket förlora. Ja äfven om lokalstyrelser bibehållas, kan framtiden vara ganska osäker; det är dock något gjordt, för att trygga densamma.

Skulle verkligen domkapitlen ännu utgöra den enda skolstyrelsen i landet, bekänna vi, att vi icke skulle votera för någon centralstyrelse, ehuru väl för en tidsenlig reform af stiftsskolstyrelsen, så att den blefve skild från kyrkostyrelsen. Vi skulle göra det med erkännande af de stora, minnesvärda förtjenster, domkapitlen ega om landets skolväsende, hvars enda vårdare de i sekler varit. Man må säga: det är principlöst, att en centralstyrelse för skolverket icke finnes. Vi svara, en författning, som sådant bestämmer, är lätt sammanskrifven. Men det är icke lika lätt att förutsäga, hvad en centralstyrelse kommer att utföra. Centralisationen kan verka gagneligt eller förderfligt. Men man bör icke mycket eftersträfva den i de länder, i hvilka den är utan kontroll, och i hvilka äfven allmänna opinionen är blott sällskapssqvaller.

Om skollärareмötena skola vi yttra några ord — sedan de försiggått.

J. V. S.

Olika lefnadssätt.

III. Inkomsterna förslå ej mer.

En ny tidpunkt börjar nu i vårt unga pars äktenskapliga lif. Den första perioden, då de ekonomiserade och lefde inom sina tillgångar, är längesedan förbi, likaså den andra, under hvilken de lefde nätt och jemnt upp sina inkomster; nu finna vi dem med en betydligt ökad familj lefvande i större eller mindre grad utöfver sina tillgångar. De olika akterna i detta drama hade varit jemt progressiva. Från fattigdom hade de småningom arbetat sig upp till en rik och oberoende ställning. Det hade icke varit någon plötslig förändring i deras vilkor, utan allt hade förändrats så småningom, att de knappast sjelfve märkt huru dermed tillgått. Franks praktik hade ökats betydligt; han anlitades nu som läkare af de förnämsta familjer, och var i tillfälle att omgifva sig med en sådan lyx, att han fordom aldrig ens gjort sig den aflägsnaste föreställning om något dylikt. Nu var således tiden inne, då han skördade frukten af sin skicklighet och ihärdighet och då han kunnat inbespara en vacker förmögenhet, hvilket hvarje annan klok man i hans belägenhet icke hade försummat att göra. Vi skole nu erfara om han gjorde så eller icke.

Doktorinnan Fulton uppförde sig, sedan hennes mans vilkor förbättrats, likt det många qvinnor göra uti samma ställning. Hon följde med medgångens behagliga ström och öfvertalade sig, att det var omöjligt att på engång vara en elegant dam och en öm, vaksam moder. Hennes umgängeskrets blef allt större och större, ehuru hon knappt egde en enda verklig vän, och hon var oupphörligen sysselsatt med att emottaga eller aflägga visiter eller besöka publika nöjen; i stället att trifvas i sitt hem och egna sina barn den moderliga vård de så väl behöfde, såg man henne ständigt utbyta småleenden, komplimanger och intetsägande fraser med de såkallade vännerna, hvilka nu upptogo hela hennes tid och alla hennes tankar. Ute var allt idel solsken och glädje, medan hemmet fick sköta sig sjelft, eller ännu värre, sköttes helt och hållet af betjeningen. Var det väl underligt, om Frank ej trifdes i det numera så förändrade hemmet? Huru länge kunde väl ett sådant lefnadssätt ega bestånd. Det skole vi snart få se.

Frank hade varit nog oförsigtig, att på skuld köpa sig ett stort och magnifikt hus. Det var beläget i den mest fashionabla delen af staden, och närmaste grannen var hr Bradish, hans bäste vän. Med förtjusning beredde sig Frank och Jane att taga sin nya boning i besittning. Som de hoppades bo der hela sitt lif, ansågo de sig böra anstränga sig till det yttersta, för att få den elegant möblerad. Fru Bradish hade godhetsfullt gifvit en vink om, att, genom att anbringa en dörr mellan de begge husen, kunde båda våningarne förenas till en enda, när man gaf stor bal eller dylikt. Det blef derföre nästan oundvikligt, att d:r Fultons hus skulle blifva lika praktfullt möbleradt som den rike hr Bradish's; följaktligen begagnades hans möbelhandlare, målare och tapetserare, och när allt var färdigt gaf d:r Fultons hus föga efter millionärens i elegant beqvämlighet och lyx.

Jane lät icke heller fru Bradish öfverträffa sig i toilett och hållning. Hvarje förmiddag vid den fashionabla visittimman sågs hon i elegant toilett emottaga besök. Många infunno sig af nyfikenhet. Fru Hart lyckönskade sin dyra vän, att ändtligen hafva uppnått den sfer, i hvilken det bäst passade henne att lefva. Fru Reed varnade henne för gamla bekanta från ungdomstiden, hvilkas umgänge nu vore alltför simpelt. Andra damer beundrade hennes praktfulla möbler och lyckade arrangementer, utan att göra några anmärkningar. En dag vid den vanliga visittimmen anmältes onkel Joshua. Lyckligtvis var Jane allena; hon framträdde och bjöd honom tvenne finger af sin hand med en uppmuntrande min, men hviskade på samma gång till den livréklädda betjenten, att om någon annan komme på besök medan denne herre vore hos henne, skulle han säga att hon vore upptagen. Hon hade samvetsgrannt hållit sitt löfte till onkeln, att aldrig låta säga sig vara ute då hon var hemma. Det låg en slags låtsad vördnad i hans min och sätt, som gjorde Jane förlägen.

"Så", sade han, i det han skådade omkring sig; "här hafva vi ju ett riktigt palats!" — "Huset som vi bebodde var ju alldeles för litet för oss, sedan våra barn vuxit till och blifvit stora", svarade Jane. — "De måste vara mycket större än vanliga barn, om det huset icke längre kunde inrymma dem." — "Huset var dessutom så obeqvämt, och vi tyckte, att som hyran var så ofantligt hög, så vore det bättre att taga ett annat. Då vi nu köpte detta, var det helt säkert klokast att möblera det komfortabelt, eftersom det blir för hela vår lifstid." — "Är det betaldt?" frågade onkel Joshua torrt.

Jane tvekade; detta var en punkt som hon icke var riktigt hemma uti. "Betaldt", stammade hon; "det förstås — det vill säga, att —" — "Nåväl, det är rätt bra, ty annars tviflar jag på att det blefve för hela eder lifstid." Jane teg ett ögonblick; hon kände sig generad af hans rättframma väsen, men slutligen fortfor hon i en så inställsam ton som möjligt: "Ni vet kanhända icke, min bästa onkel, att Frank nyligen haft en utomordentlig tur i sina spekulationer. Han är numera ej helt och hållet beroende af sin profession för sitt uppehälle, och han tycker verkligen, att det är hans pligt att lefva som andra menniskor, och ställa sin hustru och sina barn i jemnlikhet med andra." — "Och hvad kallar ni att lefva som andra menniskor? Jo, att lefva lika kräsligt och slösa bort lika mycken tid som de göra! Att bo i präktiga våningar och helt och hållet förgäta, att det finnes en annan verld än denna. Då du öfverlemnades i min vård och din kära moder gick hädan ifrån oss, huru ofta sörjde jag icke öfver att jag ej kunde bättre ersätta dig förlusten af henne, — sörjde öfver att jag icke kunde bättre tala med dig om den andra verld, till hvilken hon gått, — då, Jane, tröstade jag mig med den tanken, att jag visste något om pligterna i denna, och att, om jag troget undervisade dig, lärde dig dem, skulle jag bereda dig

för en annan, bättre verld. Då jag såg dig uppvexa lydig, ödmjuk, mild, sjelfförsakande, uppriktig och samvetsgrannt älska sanningen, då kände jag mig belåten och tyckte att det allt var som det skulle vara. Men nu begynner jag frukta, att det var endast en slags kortsynt uppfostran, ty den har icke förmått oss att handla alldeles rätt. Jag börjar nu finna, att vi måste hafva bevekelsegrunder, hvilka icke bero af verldens beröm eller tadel, — bevekelsegrunder, hvilka icke hafva något att skaffa dermed", och så sägande tog han hastigt afsked af Jane och aflägsnade sig.

Janes känslor genast efter detta möte med sin vördnadsvärde slägtinge voro allt annat än angenäma. Hon kunde vilseleda andra, men icke sig sjelf. Frank fann henne dystrare än vanligt vid sin återkomst, och då han fått veta orsaken till hennes dåliga lynne, anmärkte han, att onkel Joshua begynte blifva en tråkig gubbe, som ständigt brummade öfver ett eller annat. Detta lugnade likväl icke Janes sjuka samvete. Hon tänkte på att hon hade bordt låta spänna för vagnen, och icke tillåtit att han gick den långa vägen hem till fots. Jag kunde också ha bjudit honom till middag. tänkte hon vidare, och då hade han kunnat få hvila ut efter sin långa promenad. Jag gjorde likväl ingendera; men den här gången kan det icke mera hjelpas. Vi kunna icke alltid handla rätt.

Samma afton var Jane bjuden på ett stort kalas. Hon var ännu ung och vacker, och, omringad af en hop glada och lättsinniga menniskor, dansade hon kadriljer och kottiljonger, samt hemkom först klockan 1 på morgonen. De möttes i tamburen af en piga, som sade Frank att det varit bud från onkel Joshua, med begäran att doktorn ville genast besöka honom, emedan han mycket hastigt insjuknat.

Jane blef häftigt uppskrämd. "Jag fruktar att hans långa promenad i förmiddags alltför mycket uttröttade honom", utropade hon. Frank såg på sitt ur — "half tu, — tycker du att jag borde fara dit?" — "Visst måste du det; jag skall komma med dig." — "Du, i denna drägt. Omöjligt." — Jane var fast i sitt beslut att följa med, och Frank ville icke längre motsäga henne. De foro genom de ofashionabla delarne af staden, stannade utanför onkel Joshuas låga boning och knackade sakta på porten; en fremmande qvinna kom och öppnade för dem.

"Huru mår min onkel", frågade Jane. — "Han är död", svarade qvinnan i en likgiltig ton. De störtade in. Det var alltför sannt; den gamle mannen låg orörlig; hans anletsdrag bibehöllo dock sitt välvilliga uttryck. Med ångest lutade sig Jane öfver honom och tryckte sina brännande läppar på hans redan iskalla panna.

"Min mer än onkel, min fosterfar", utropade hon under en ström af tårar, och, ihågkommande den föregående dagens uppträden, tyckte hon sig nästan hafva mördat honom. "Tala om för mig, sade hon, huru det tillgick; kom han hem lefvande, eller hemtades han död? Säg mig det värsta medan jag ännu har styrka att höra det. Min stackars, älskade onkel! Ännu i går hade jag kunnat linda mina armar om din hals, och du skulle ha smålett emot mig och smekt mig; men jag var otacksam och hårdhjertad, och lät dig gå. O! att jag kunde återköpa dessa dyrbara ögonblick; o! att gårdagen ännu en gång kunde upplefvas!"

Frank försökte att trösta henne, men hon återkom beständigt till hans långa promenad, hvilken ett ord från henne kunde hafva förhindrat. Vid förfrågan upplystes de om att hans död varit plötslig och utan några förebud. Han hade återkommit hem och tillbragt sin eftermiddag såsom vanligt. Om aftonen omkring klockan nio beklagade han sig öfver plåga i hjertat, och bad att d:r Fulton skulle efterskickas. Innan budet kunnat hinna fram till doktorn, hade den gamle mannen upphört att andas. "Du ser nu, bästa Jane, sade Frank, att om jag

också varit hemma, hade det ändock varit för sent."

Men hvilket räsonnemang kan nedtysta samvetsförebråelserna? Jane skulle hafva gifvit allt i verlden för att kunna återkalla sin gamle onkel till lifvet och ur hans minne utplåna hennes kallsinnighet och otacksamhet. Men nu var det för sent. Han var lika känslolös för hennes likgiltighet som för hennes tillgifvenhet. En sorg, som uppväckes af tillfälliga omständigheter, försvinner hastigt. Det finnes en djup och helig sorg, som förädlar och höjer karakteren, sedan dess bitterhet är öfverstånden. Den ger helsa och styrka åt själen. Det hade varit önskligt, att Janes sorg varit af denna art, men beklagligtvis var den af det förstnämnda slaget.

När onkel Joshuas testamente öppnades, befanns det, att den lilla förmögenhet han lemnat efter sig var testamenterad åt Janes barn, med följande förbehåll: "För det närvarande tyckes det ej att min kära systerdotter skulle lida brist på någonting. Men, om omständigheterna skulle förändras — och lifvet är fullt med förändringar — samt hon blifva i behof af understöd, skall hon åtnjuta räntan af hela summan, och skall den utbetalas till henne qvartalsvis under hennes återstående lifstid." Han hade till testamentsexekutor och förmyndare för Janes barn utsett hr Samuel Watson, en aktningsvärd handtverkare af hans eget stånd.

"Till slut Jane, sade Frank med en satirisk ton, tyckes du ändå blifva en arftagerska." — "Min älskade onkel, svarade hon med darrande röst, har gifvit oss allt hvad han egde. Jag är ovärdig hans godhet." — "För Guds skull, Jane, sjung icke evigt samma visa. Hvad kunde du väl mera hafva gjort för honom? Du säger ju, att du bedt honom komma och bo hos oss." — "Ja, men nu känner jag, ehuru det tyvärr är för sent att godtgöra min försummelse, att en daglig och ständig uppmärksamhet skulle hafva haft större värde för honom, än all den ståt jag ibland bjöd honom på. Jag hoppas af innersta hjerta, att han icke märkte huru jag vårdslösade honom."

Det finnes få lexor, som gå så till hjertat som de, hvilka läras oss af plötsliga dödsfall. Hvem har någonsin förlorat en älskad vän, och icke velat gifva alla verldens skatter för en enda timma af det umgänge, som är för alltid förloradt, — en enda timma att få utgjuta det svällande hjertats ömhet, — att godtgöra fel och misstag, att bönfalla om tillgift, att få visa sig stor i sjelfförsakelse och oegennyttig tillgifvenhet? Ett plötsligt dödsfall har den påtagliga nyttan med sig, att det uppmanar oss till att så lefva med våra vänner, att när eller huru som helst döden bortrycker dem, vi icke må öka bitterheten uti vår sorg med sjelfförebråelser öfver vår ovärdighet eller våra försummade pligter.

Janes hjerta blödde af samvetsförebråelser. Hon var i behof af tröst och hugsvalelse, men Frank tycktes vara förargad och vid dåligt lynne. "Ingenting kunde vara mera öfverensstämmande med onkel Joshuas trångbröstade idéer, än hans sista vilja, att tillsätta en sådan man som Samuel Watson till sin testamentsexekutor och *mina* barns förmyndare."

"Han var hans bäste vän, och jag har ofta hört onkel säga, att han var uppriktigheten och ärligheten personifierad", svarade Jane. — "I alla fall tackar jag min lycka, att jag icke behöfver umgås på någon förtroligare fot med honom. Om gubben hade lemnat sina penningar i vård hos mig, såsom barnens naturliga förmyndare, hade jag måhända kunnat förtjena en vacker summa med dem, innan barnen behöft dem, men han har ställt så till, att deraf troligen aldrig blir stort mer än den nuvarande lumpna summan."

Samuel Watson, förmyndaren, var en man, som mycket liknade onkel Joshua i förstånd och redbarhet, men han var make och far. Med den ömmaste kärlek var han

sin förträffliga hustru tillgifven. De hade förlorat alla sina barn utom ett enda, och denne son tycktes blott vara en länk mellan denna och den andra verlden. De hade vakat öfver honom under böner och tårar, genom årslånga sjukdomar, slösande på honom en ömhet och en omsorg, som de begge andra barnen icke tycktes behöfva, ty de voro fulla af helsa och krafter. Dessa sköna och blomstrande barn hade i sitt lifs vår blifvit kallade till en bättre verld, men sjuklingen lefde ännu. Ehuru svag till sin fysik, var han stark till själen. Han var ingen veklig stackare, utan sina föräldrars rådgifvare och vän. Småningom vann han den öfverlägsna dygdens inflytande öfver hela sin omgifning, och gaf på sitt plågoläger ett slående bevis derpå, att ingen ställning i lifvet gifves, i hvilken Skaparens makt och godhet icke kan uppenbara sig. Sådana voro de vänner, hvilka onkel Joshua sökt fästa vid Jane och hennes barn.

Då hr och fru Watson kommo för att aflägga ett besök hos fru Fulton, funno de henne klädd i en smakfull sorgdrägt, med hvarje veck och hvarje lock sirligt ordnade. Men deras egen godhet och känslofullhet ersatte bristen på dylika känslor hos henne, och uppväckte någonting liknande sympati i hennes sinne. "Vi måste blifva vänner", sade hr Watson, i det han hjertligt tryckte hennes hand, "eller ock skole vi icke uppfylla vår förträfflige, aflidne väns sista önskningar. Ni måste komma och tillbringa någon eftermiddag hos oss med alla edra barn." Jane kunde icke vägra, och dagen bestämdes; när fru Watson tog afsked, sade hon: "Kom icke senare än klockan 4."

"Omöjligt, sade Frank; klockan 4? hvilka Göther och Vandaler! Du dör innan du slipper bort från dem. Jag skall titta in efter théet och dröja der en halftimma, och så hoppas jag att det är nog umgänge för ett år. Apropos, Jane, skrif upp datum, och nästa år skola vi invitera dem samma dag."

Då den utsatta dagen kom, uppkom emellertid ett oväntadt förhinder. Elinor, deras äldsta dotter, hvilken fyllt sitt 16:de år och var ämnad att föras ut i verlden nästföljande vinter, hade sina egna bekantskaper och planer, och hörde med ledsnad att en lång eftermiddag skulle tillbringas uti en atmosfer af huslig otrefnad och *ennui*. Offret måste likväl göras, och som hon med en medfödd älskvärdhet förenade mycken kraft i karakteren, beslöt hon att det skulle ske med glädtigt mod, men hoppades i tysthet att de icke skulle träffa den *sjuke unge mannen*.

Den *sjuke unge mannen* var den förste, som emottog dem och hjertligt och vänligt helsade dem välkomna till hans föräldrars boning. Fru Watson i sitt enkla hem gaf föga akt på etikettens fordringar. Hennes sätt var hjertligt, vänligt och moderligt. Förmaksbordet var betäckt med gravyrer och dyrbara böcker. Allt vittnade om en förfinad smak, och till gästernas förvåning var Oliver lifvet och själen i sällskapet. I stället för att beklaga sig öfver sin klena helsa och omtala alla sina krämpor, såsom Fultons hade väntat, nämnde han icke ett ord derom. För att roa ungdomen förevisade han sin laterna magica med dess glada och dystra scener, dess flyktande karakterer, hvilka bilda en så sann tafla af det menskliga lifvet. Kort sagdt, han förstod att så roa och förkorta tiden för sina gäster, att då vagnen anlände för att föra Elinor på en bal, som hon lofvat bivista, föredrog hon att qvarstanna hos Watsons hela qvällen, och vagnen hemskickades.

Dr Fulton kom icke. Troligen hindrades han af affärsbestyr. Hans familj återvände hem, förtjuste öfver deras nya bekantskap och fullt öfvertygade, att, ehuru Oliver såg sjuk och dålig ut och hans händer voro så hvita och nästan genomskinliga, kunde han *icke lida mycket*. Fru Fulton sade, att lidandet icke allenast vanställer anletsdragen, utan äfven förstör styrkan och beslutsamheten i karakteren. I de fle-

sta fall hade hon utan tvifvel rätt, men i detta fall hade hon misstagit sig. Sjukdom och lidande hade ej förstört. utan höjt energin i hans karakter, och han hade vant sig att anse sin kropp såsom en machin, hvilken själen skulle styra. Ett år förflöt efter detta första besök, och under detta år besökte Elinor fru Watson ganska ofta, men var aldrig åtföljd af hvarken fader eller moder. Begge voro för mycket upptagna af sällskap som de ansågo förnämare och bättre. Dock hade icke båda alldeles samma åsigter om rätta sättet att använda tid och penningar. Hvardera gick sin egen väg i vissa afseenden. Frank hade nu helt och hållet upphört att anförtro Jane sina penningeaffärers tillstånd. Följaktligen var den gemensamma källan till intresse tillstängd, och då han aldrig förbjöd henne någon utgift, var det icke underligt att hon deraf slöt, att det var af föga vigt, huru stora deras utgifter voro, så länge hans praktik var så blomstrande. Någon gång hände det visserligen, att, då hennes välgörenhet anlitades och hon obetänksamt bortgaf ansenliga summor, Frank kunde beskylla henne för dåraktigt slöseri. Då gåfvos repressalier och vinkar om att hon alltid hört, att när inkomsterna ökades det alltid var vanligt att man blef penningesnålare. För sin egen del ansåg hon penningen vara af föga värde, så framt den icke vore i omlopp.

Slöseri tyckes vara ett lätt förlåtligt fel. I ungdomen äre vi mycket öfverseende med detsamma. Vi gå så långt, att vi säga, det vi af de begge ytterligheterna hellre se slöseri, än girig beräkning. Men är väl det allt? Litet eftertanke skall öfvertyga hvem som helst, att slöseriet, för att kunna underhållas, behöfver en här af bundsförvandter. Der måste finnas orättvisa, sjelfviskhet, och den siste hjelparen är — bedrägeri. Och att lefva öfver sina tillgångar, det är slöseri. Det är dock ett ord, som brukas så lättsinnigt, att vi nästan förgäta dess betydelse.

Tiden nalkades, då en vigtig tilldragelse i dr Fultons familj skulle ega rum, nemligen Elinors första inträde i societetslifvet, och den ömma modren hade länge tänkt på att fira det på ett passande sätt, genom att gifva en makalöst präktig bal.

"Min kära Elinor, sade fru Fulton en morgon, då de sutto vid sina broderier, — din far och jag hafva bestämt dagen för balen; den skall gifvas den 1 November. Det är nu andra veckan i Oktober, och vi skola icke hafva för mycken tid att hinna få allt i ordning. Vi måste skrifva ut en lista. Tag din penna, så skola vi begynna."

Elinor gjorde som modren befallt. "Rätta sättet, sade fru Fulton, är att ordna namnen alfabetiskt." Snart befanns dock, att detta var omöjligt. Bokstäfverna Q, X, Y och Z funnos alls icke. Då sade fru Fulton: "Vi skola bjuda alla våra bekanta efter den ordning, de bo på hvar sin gata," men nu kommo de icke ihåg numrorna på husen; till slut kom hon ihåg adresskalendern.

Elinor fortfor att skrifva under tystnad, med hufvudet nedlutadt öfver papperet. "Nästa punkten blir att tänka på uppassare och förfriskningar; men huru sorgsen du är, Elinor! Jag tycker verkligen, att då vi göra oss så mycket besvär för din skull, kunde du visa dig litet mera intresserad."

Elinor försökte att svara, men hennes sinnesrörelse syntes ökas, hon lade ner pennan och förde näsduken till sina ögon. "Du mår ej väl, mitt barn, sade modren ömt." — "Nog mår jag bra, sade Elinor, men vet mamma, Oliver är så sjuk" — "Jag vet att han varit sjuklig i många år, nästan ända sedan han blef född, tror jag." — "Men nu är han sämre än vanligt, och doktorn har sagt att han icke kan lefva länge." — "Det blir en välgerning för hans omgifning, då han går bort." — "Han är dock allt för sin moder", sade Elinor med darrande stämma. — "Ja, utan tvifvel skola hans föräldrar sakna honom mycket i början. Har du skrifvit hr och fru Wilkins på listan?"

"Moder, sade Elinor högtidligt, kanske dör Oliver samma afton balen blir." — "Nåväl, om så skulle vara, vore det visst rätt illa; men icke kunne vi hjelpa det." — "De voro onkel Joshuas bästa vänner," sade Elinor. — "Men de umgås så litet i verlden, att de aldrig skulle få veta af det engång." — "Men *vi* skulle veta det, moder!" — "Det finnes ingenting så oförnuftigt, som att plåga sig med möjligheter. Jag är viss på, att det *icke* kunde hända någonting så olyckligt."

Jane hade rätt i en punkt åtminstone. Det finnes ingenting så oförnuftigt, som att plåga sig med *möjligheter*. Vi kunna uppgöra tusende planer, öda tiden med att eftertänka händelsernas följder, till och med att i inbillningen samtala med någon, och ändå gifves det aldrig tillfälle till något af allt detta, och våra planer bortsopas likt agnar för vinden.

Elinor slutade sin lista; korten adresserades och afskickades. Äntligen nalkades baldagen. De unga och de som ihågkomma sina ungdomsdagar skola icke vara för stränga mot Elinor, för att hennes tankar fingo en gladare färg, då hon sysselsatte sig med de lysande tillredelserna, ej heller lära de förundra sig öfver att hennes ögon strålade af glädje, när den smakfulla baldrägten hemkom. Många långa och sorgliga vintrar måste förflyta, innan ungdomens bästa följeslagare, glädjen och hoppet, icke mera förmå lifva dem.

"Det är en vacker klädning, sade fru Fulton. Jag skall springa ner och se om din far kommit hem; han skulle hemta dina örringar", — och fru Fulton hastade ner.

Då hon nalkades hans rum, som var beläget i nedersta våningen, hörde hon högljudda röster derinne. Hon stannade utanför dörren, just som Frank sade i en bönfallande ton: "Jag försäkrar er, att detta endast är en tillfällig förlägenhet. Vänta blott ett par dagar, och allt skall kunna arrangeras."

"Jag vet bättre, var det ohöfliga svaret, och jag vill icke vänta längre." Jane vände sig bort med en känsla af fruktan. En aning om något obekant ondt intog hennes sinne, och i stället för att återvända till Elinor, väntade hon med otålighet på öfversta trappsteget tills de fremmande gingo bort. När dörren tillskjutits efter dem gick hon in till sin man; han var upprörd och échaufferad.

"Hvad vill du?" frågade han sträft. — "Jag kom för att se åt om du hemtat Elinors örhängen." — "Plåga mig icke nu med sådant lappri, svarade han, du tager lifvet af mig med dina dårskaper."

Jane hade smittats af hans ohöfliga sätt att vara. "Att någonting plågar dig, synes tydligt. Säg, hvilka voro de personer, som just nyss gingo härifrån?" — "Det är min affär", svarade han.

Hon var tyst en stund, derefter sade hon vänligt: "Käre Frank, huru kan du säga så? Äro icke dina och mina affärer gemensamma? Om någonting gör dig olycklig, borde icke jag få del deraf? — Huru sannt är det icke, att ett mildt svar afväpnar vrede. Han var synbarligen rörd af sin hustrus skonsamhet, och svarade i förmildrad ton: "I sanning, Jane, om jag hade något angenämt att tala om för dig, skulle jag med glädje göra det; men i detta ögonblick är det verkligen endast af välvilja för dig, som jag tiger."

"Då finnes det något obehagligt att berätta." — "Ja, men vänta tills den olycksaliga balen är förbi, så skall jag säga dig allt. Här, sade han, i det han tog ur fickan ett litet marokinsetui, för detta till Elinor och säg henne — nej, säg henne ingenting."

"Det är verkligen grymt af dig, Frank, att lemna mig i detta tillstånd af ovisshet. Säg mig hellre det värsta." — "Nåväl då, vi äro totalt ruinerade. Gå nu, Jane, och sluta dina tillredelser till balen. Du ville veta allt och du har fått din vilja fram."

Hvilken dag var icke denna för den ar-

ma Jane! Hon bad ifrigt, att balen måtte inställas, men Frank sade, att om någonting kunde öka deras elände, vore det att på detta vis göra det allmänt kunnigt. Och efter strömmar af tårar från Janes sida afgjordes det, att allt skulle fortfara, såsom om ingenting händt.

Under tillredelserna för aftonen på denna sällsamma dag märkte dock ingen fru Fultons nedslagenhet. Franks enda förhoppning var, att i tysthet kunna uppgöra sina affärer, och derföre tyckte han att balen var riktigt nödvändig. Då allt var i ordning och Elinor kom för att visa sig, på bästa sätt prydd för att väcka uppseende vid sitt första inträde i sällskapslifvet, hade hvilken moder som helst kunnat vara stolt öfver en sådan dotter, med hennes strålande, lyckliga ansigte, hennes glada, blåa ögon, hvilkas glans den hvita, smakfulla drägten förhöjde. Det dyrbara juvelhalsbandet och örhängena, hennes fars sista present, voro hennes enda smycken. "Mamsell ser verkligen ut som en drottning", sade kammarjungfrun, i det hon följde Elinor och belyste henne med förtjusning. Fru Fulton kastade en ångestfullt blick på sin sköna dotter.

Gästerna anlände; alla menniskor lyckönskade Jane öfver hennes dotters skönhet och elegans; alla voro ense om att hon skulle blifva vintersäsongens skönhet. Till sluts kom den utsökt läckra supén, och äntligen bortgingo gästerna. Elinor gick till hvila och hade sälla drömmar; hennes föräldrar voro nu allena.

Jane försökte att tala med sin man, men han hade alltför flitigt skålat om i toddy och champagne med sina gäster, för att kunna ega en enda redig tanke. Och en orolig sömn och plågsamma drömmar störde hennes nattro.

Morgonen derpå vaknade de med en bitter försmak af hvad som väntade dem. Frank hade icke ens den klena trösten, att olyckor ruinerat honom. Han hade icke förlorat stora summor genom handelsspekulationer eller börspappers fall. Han hade slösat ofantliga summor på sina nöjen, kastat bort mycket penningar i taflor, statyer och andra konstverk, samt dessutom offrat oerhörda summor på sina hästar och åkdon; framför allt hade han dock tillåtit sin hustru att följa ett system af hejdlöst slöseri både i hushållet och i utgifterna för hennes egen och barnens toilett m. m. Alla penningar som influtit hade användts på detta sätt, och för att ersätta bristen på kontanter hade Frank anlitat krediten och undertecknat reverser till ett ruinerande belopp.

Så slutar den sorgliga skildringen af familjen Fultons fall. Att i detalj skildra deras bortflyttning från det präktiga, beqväma huset, skulle vara både smärtsamt och onödigt. De försjönko genast i en belägenhet af allmän missaktning, och räddades ur verklig nöd och fattigdom endast genom det anspråkslösa arf, som den gode, gamle onkel Joshua lemnat dem, och hvilket de först så djupt föraktat.

Jeddo.*

En medlem af engelska ambassaden i Japan skrifver:

"Vi kommo 3 Augusti 1858 till Nangasaki. Vår flotta, som bestod af linjeskeppen och fregatterna Furious, Retribution, Calcutta, Inflexible, Lee och Emperor, lades för ankar vid den låga klippholmen Decima, från hvilken en liten bro leder till fastlandet. På denna smala landremsa hafva de holländske köpmän, som fått tillåtelse att drifva handel i Japan, nödgats inskränka sig i två hundrade år. Nu är tvånget undanröjdt; fremlingar ha fritt inträde i staden Nangasaki och vi begagnade denna frihet för att beskåda den vackra staden och köpa japanska grannlåter.

Uppmuntrad af amerikanernas framgång beslöt lord Elgin att fara in i hafsviken

* Ur "Nyheter från alla verldsdelar".

till staden Jeddo, förbi Kanagawa, hvilket hvarken kommodor Perry, kommodor Harris eller amiral Putiatin vågat. Visserligen försökte japaneserne att afskräcka oss och påstodo att ofvanom Kanagawa vore det fullt af dolda klippor, strömhvirflar och tusen andra hinder för skeppsfart. Men kapten Osborn gjorde sig döf för de japanska lotsarnas hviskningar, och lät ångaren löpa med full maskin fram mot den ofantliga hufvudstaden, som framför våra blickar allt mera öppnade sin lysande prakt. Det dröjde icke länge förrän vårt ankare dundrade midt bland de japanska krigsskeppen, ungefär en fjerndels engelsk mil från de batterier, som försvara staden. Nära oss låg för ankar en hjulångare, som holländarne skänkt åt kejsaren på Japan. På stormasten blåste Japans flagg, ett rödt jordklot på hvit botten. Ett stycke derifrån lågo flera skepp med höga bord, förskräckligt fula och byggda i Japan efter det holländska mönster, som den hedersgubben Van Tromp brukade på sin tid. Staden Jeddo sträcker sig längs hafsviken flera engelska mil. Man anser Jeddo för verldens största stad, öfverträffande sjelfva London; den har icke mindre än 2½ millioner innevånare. Straxt efter det vi ankrat kommo båtar med de kejserliga färgerna, vimpel och flagga med svart klöfverblad på hvit botten. Ombord voro höga embetsmän. De begärde att få tala med ambassadören, välkomnande honom å sin kejsares vägnar och inbjödo honom att landstiga och bo i ett hus, för att lätta underhandlingarna, hvilka skulle fördröjas af afståndet, äfven skulle man utsättas för faror, om man finge färdas ofta på vattnet. Lord Elgin mottog inbjudningen och landsteg den 17 med sitt följe, högre officerare, hedersvakt och musikanterna på Furious. De japanske embetsmännen, klädde i statsdrägter, mottogo oss på bryggan och bjödo oss taga plats i bärstolar, hvilka hastigt förde oss upp till vår boning, som redan dagen förut ställts i ordning.

Följande dag begyntes underhandlingarne. Kejsaren hade uppdragit sex prinsar af sitt hus att vara hans ombud och lord Elgin begaf sig derföre till kejserliga palatset, der han mottogs af Japans utrikes minister. När vi inträdde önskade japaneserne, enligt bruket derstädes, och emedan golfven äro belagda med dyrbara mattor, att vi skulle aftaga de skodon, som vi nyttjat på gatan; men då de sågo hur kinkigt det gick för oss att få af de trånga europeiska stöflarna, befriade de oss från det besväret med granna tofflor, som sattes utanpå våra stöflar. Under underhandlingen bjöds tobak, finaste sylt, tårtor och ett the, som skummade, emedan det vispades, men det var för starkt, äfven för oss, thevane Engelsmän.

Vi dröjde åtta dagar i land och beságo stadens omgifningar ett par mil. I mitt tycke är Jeddo en af de skönaste städer i hela verlden; åtminstone icke af någon öfverträffad. Det ofantliga omfånget, gatornas och byggnadernas storartade skick, den talrika, höfliga befolkningen, ställer Jeddo i jemlikhet med London och Paris och i många hänseenden öfver begge dessa städer. Isynnerhet är en del, som bebos af feodalfurstarna och andra förnäma, mera lysande än Westend i London och les Champs elisées i Paris. Jeddos gator äro hela dagen fulla med välklädda menniskor, som synas nöjda och sysselsatta. Nyfikenheten väcktes väl något af vår närvaro, men ingen begick någon ohöflighet. Föröfrigt är polisen ganska sträng. En dag dröjde vi vid ett konstvattenfall, der under smakfulla skyddstak fruntimmer togo the och andra förfriskningar.

I Jeddos varumagasiner utvecklas stor prakt; der finnes stor rikedom på mångfaldiga lakerade saker, samt arbeten af elfenben, glas, porslin o. s. v. Isynnerhet ser man utomordentligt rika sidentyger ämnade åt de förnäma i landet. Enligt holländarnes uppgifter ega japaneserne redan en elektrisk telegraf och verkstäder för ångmaskiner och en jernväg inuti landet. Deras krigsflotta består redan af trenne ångfartyg, hvilka föras af infödda; tvenne nya ångare äro under byggnad. Uppmuntras japaneserne i skeppsbyggeri, så skola de snart täfla med Europas folk. När vid fördragets afslutande det till gåfva bestämda ångfartyget skulle öfverlemnas åt kejsarens ombud, anhöllo de att dess namn "Kejsaren", hvilket enligt deras åsigter kränkte majestätet, skulle utbytas till namnet "Draken", emedan denna benämning, enligt japanska föreställningar, är ett mytiskt väsen, hvilket har öfvernaturliga krafter.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 6 Juni 1860.

Svensk Litteratur.

Sveriges Historia i sammandrag af A. M. Strinnholm. 3:dje delen. Gustaf I och hans tid. Sthlm 1860.

De två första delarne af detta arbete, omfattande hedna- och katolska tiden, hafva i detta blad blifvit anmälda. I ett hänseende bedrages man af denna fortsättning i sin väntan. De föregående delarne hade nemligen låtit förmoda, att äfven de tre återstående århundradena skulle af Förf. behandlas i ett korrtare sammandrag. Men då denna tredje del omfattar endast Gustaf I:s tid, och den fjerde enligt uppgift i företalet icke kommer att gå längre än till Carl IX:s död, så har man att i arbetet motse ett ganska voluminöst verk af åtminstone sju eller åtta volymer — om eljest Gustaf Adolfs, Carl XI:s och XII:s samt frihetstidens och Gustaf III:s historia komma att behandlas proportionsvis med samma utförlighet, som den första Gustafs. Bandet utgör 30 ark, stor 8:o och tätt tryck. Ingen har väl rättighet att begära något annat, än hvad Förf. lemnar. Men i Svenska litteraturen saknas verkligen ett korrtare sammandrag af Sveriges historia till läsning för den större bildade allmänheten, ett sammandrag nemligen, författadt af någon bland landets utmärktare historieskrifvare — det saknas, emedan äfven Geijers utmärkta histora är ofulländad och det slags fortsättning *) till densamma, som utgifves af professor Carlsson, helt och hållet afviker från dess plan. Och en sådan korrtare framställning fordrar, för att vara tillfredsställande, icke mindre lärdom, men kanske mera insigt, skarpsinne och historisk konst, än ett utförligare arbete. Vår anmärkning gäller naturligtvis blott flertalet af läsares behof, icke arbetets vetenskapliga värde, som å andra sidan genom denna utförlighet väl äfven kan vinna. Må det blott vara den åldrige Förf. förunnadt, att ännu slutföra detsamma i bredd med sitt större historiska verk, hvaraf enligt förordet till detta band 6:e och 7:e delarne äro nära färdiga till trycket. Ty det vore beklagligt, om ännu ett arbete i Sveriges historia skulle blifva ofulländadt, så mycket mer, om man ihågkommer, att äfven Fryxell i sina förträffliga berättelser ännu icke hunnit utöfver Carl XII:s historia.

Gustaf I:s lif är ett bland de mest fulländade, historien vet att omtala. En sagolikt romantisk, af bragder uppfyld ungdom; en den omtänksammaste mannaverksamhet, lönad af ett folks upplyftande ur fattigdom, vantro, anarki och vanmagt till välstånd, upplysning, laglig ordning och politiskt anseende; en ålderdom omhuldad af detta folks kärlek och vördnad, en kärlek, som ärfdes till kommande slägten. Blott ett mörkt moln har detta lif — emedan intet menskligt är fullkomligt; hans ålderdoms frid stördes af hans barns oart.

Historien om ett sådant lif läser man alltid med intresse. Och äfven hvarje historieskrifvare synes öfverväldigas deraf, så att tillståndet bland de särskilda samhällsklasserna och äfven de mest framstående personligheters karakter, görande och låtande bortskymmes af

*) Första bandet af denna fortsättning, Carl X:s historia, har i detta blad blifvit anmäldt; det andra, omfattande Carl XI:s regering, har äfven utkommit.

Gustafs egen verksamhet, hans planer, påbud, talrika skrifvelser m. m. Sådant är äfven till en del förhållandet i Strinnholms framställning. Men också framstår Gustafs styrelsesätt såsom högst egendomligt icke blott i Sveriges historia. Man känner väl äfven andra regenter från det monarkiska väldets blomstringstid, hvilka med faderlig myndighet och omsorg vårdat sig om sina undersåter, men knappt nog någon, som med lika naiv tillförsigt skötte sitt rike såsom "eget hemman". Och ingen enda finner man, som liknade den store konungen i sättet att styra genom ordets makt, i tal och skrift. Dermed hade han börjat, dermed fortfor han hela sin regeringstid igenom, och hans sista framstående regeringshandling är det herrliga afskedstal, han höll till de kring honom församlade ständerna. Också anför Förf. en stor mängd af hans skrifvelser till adeln, borgare och menige allmoge, hvilka man ingalunda tröttnar att läsa isynnerhet dem till allmogen, hvilka alltigenom äro med vishet och värma affattade. Kung Gustaf hade tidigt lärt, med hvilket folk han hade att göra, och denna lärdom hade han under en stor del af sin regeringstid tillfälle att förkofra. Regenter i andra länder och äfven i Sverige på andra tider hafva icke i lika grad varit i tillfälle att lära sig inse, huru mycket fastare den makt är, som grundas på de lydandes öfvertygelse, än den, som blott bygger på medel att aftvinga lydnad *). Men äfven der denna lärdom erbjudit sig, har den sällan blifvit mottagen. Det fordras dertill ett sinnelag och ett tänkesätt, som icke tillhör alla styrande, och som korrt kan betecknas såsom aktning för menniskovärde och menniskorätt. Mången regent skulle väl med yttersta förvåning läsa dessa skrifvelser och än mera häpna öfver en konung, som besöker marknader och andra större folksammankomster, för att hålla samspråk med bönderna, för dem framlägga rikets ställning. både den yttre och inre, och söka öfvertyga dem om nödvändigheten af de uppoffringar, de måste göra för det allmänna bästa. Deröfver kunde också mångenstädes de lydande förvånas, som aldrig hört annat, än att man funnit skäl för det ena, icke funnit skäl för det andra, utan att någonsin hafva lärt känna, hvilka de få lyckligen påfunna skälen varit, eller hvarföre sådane i andra fall omöjligen kunnat påfinnas. Öfverhufvud har man dock i Europa kommit derhän, att styrelserna hafva egna organer bland den periodiska pressen, i hvilka grunderna för deras åtgärder framläggas och mot invändningar försvaras. Också är det vanligt, att åtminstone vigtigare författningar och påbud i en ingress motiveras. Till och med under närvarande enväldiga styrelse i Frankrike beledsagas det i korrta, precisa termer utfärdade påbudet af en ministerrapport, i hvilken grunderna för detsamma fullständigt framställas. Dessa explikationer stå dock långt ifrån Gustaf I:s meddelanden till allmogen. De äro genom sin natur ämnade endast för de mera bildade, icke för den stora mängden. Och åtgärden må vara allmänt misshaglig, grunderna huru klena eller till och med huru konstlade och falska som helst; åtgärden blir dock bestående. Gustafs förfarande var ett annat. När han icke kunde öfvertyga, uteblef ofta åtgärden eller leutererades påbudet eller till och med återtogs detsamma eller fick förfalla. Såsom han hos sina undersåter erkände menniskovärdet, erkände han hos sig sjelf mensklig bristfällighet och blygdes icke för att rätta sina misstag. Sådant är blott stora själar gifvet, hvilka veta med sig, att de icke behöfva sky sanningen, och hvilka, aktande historiens dom mera än ögonblickets bifall, väl veta, att, om samtiden kan föras bak ljuset, de icke ega några medel att förvilla efterverldens dom. Det behöfver icke tilläggas, att Gustaf, när hans egen öfvertygelse var fast, och när det allmänna bästa icke medgaf uppskof, med kraft genomdref det nöd-

*) Machiavelli säger väl: menniskorna älska, när de vilja, men frukta när regenten vill; det är derföre klokare, att han bygger på sina undersåtares fruktan, än på deras kärlek. Man behöfver icke bestrida satsens klokhet som sådan. Men fruktan har det med sig, att den småningom aftager. Menniskorna vänja sig äfven vid de största faror. Derföre ser man, att inga medel räcka till att länge hålla den vid makt. Ett folks beundran och tillgifvenhet deremot lefver genom seklerna.

vändiga, öfverlemnande åt tiden att skaffa de framstälda grunderna ingång i folkets sinnen. Det var dock sällan, om någonsin, han icke offentligen framstälde dem.

Man har, som kändt är, i nyaste tid sökt och funnit fläckar äfven i hans förfarande. Den väsentligaste är, att han af omsorg för sin ätt samlade egendom ofta på ett sätt, som icke stod väl tillsamman med rättvisan. Detta skedde hufvudsakligen så, att, då genom ett herredagsbeslut arfvingarne till dem, hvilka skänkt gods till kyrkan, berättigades att återkräfva dessa, äfven konungen för sin ätt begagnade denna rättighet och dervid stundom utsträckte sitt stamträds grenar längre, än de verkligen nådde. Krafvet skulle också icke få gå längre tillbaka än till Carl Knutsons tid, då en liknande reduktion af kyrkogodsen skett. Men konungen vidhöll för sin del icke denna termin. Så samlades de s. k. Gustavianska godsen, af hvilka Gustaf Adolf sedermera, för att försona deras åtkomst, skänkte en betydlig del till Upsala universitet och lät en annan del hemfalla åt kronan. Det ursäktar icke Gustafs förfarande, att många andra adliga ätter handlade på samma sätt, då han hade svårt att afstyra ett ofog, som stöddes af hans eget exempel. Denna brist på rättsinnighet, föranledd af dynastiska intressen, kommer väl alltid att ligga hans minne till last. Mildrande omdömet deröfver bör det dock vara, att Gustaf, utan betydligare ärfd förmögenhet, skulle, sådane statens inkomster då voro, haft svårt att i bredd med de rika slägterna ens bekosta en värdig hofhållning och öfva någon af tidens sed fordrad kunglig frikostighet. Också är det kändt, att han icke hyste någon fast förtröstan, att hans ätt skulle mot den afundsjuka adeln förmå bibehålla thronen. Ingen kan heller så noga säga, i hvilken mon denna af honom förvärfvade stora jordbesittning verkligen bidrog härtill. Förf. uppgifver, att denna besittning uppgått till flera tusen gårdar. Också hade i följd af Gustaf Adolfs frikostighet hans dotter ingen annan egendom än statens, hvarmed hon förfor såsom med sin egen; och sedan den pension, henne vid afskedet tillades, ojemnt eller icke alls utföll, slutade hon i skuld och bekymmer för daglig utkomst.

Det andra föremålet för nutidens tadel, som likväl icke träffar konungens personliga karakter, är arten af hans rikshushållning. Han borde hafva följt nutidens nationalekonomiska åsigter, proklamerat arbetets frihet och frihandel. Utom det, att detta tadel ur historisk synpunkt är oberättigadt, såsom icke bedömande tiden ur dess egna förhållanden, kan dock icke nekas, att Gustaf vann sitt ändamål, det allmänna välståndets höjande, och detta under en tid af utländska krig, uppror, missvexter och till att börja med utländskt handelsförtryck. Hans förfarande var väl föga principmessigt, men han handlade vid botandet af samhällets sjukdomar såsom läkare handlat i alla tider: han sökte bota hvarje symptom, der det visade sig. Men sannt är, att han icke hade den moderna medicinens ansats, att dervid tala om principer och system. Troligt synes det också, att, om han bekänt sig till frihandelssystemet och förfarit i öfverensstämmelse med denna bekännelse, han icke inom lika tid skulle ur intet skapat en Svensk handels- och örlogsflotta m. m.

I afseende å förvaltningen är Förf:s arbete, såvidt vi kunnat finna, rikare på uppgifter än något föregående. Kapitlen V & VI isynnerhet det senare: "Öfversigt af samhällsförfattningen och allmänna hushållningen jemte reformationsverkets fortgång" lemna härom de mest rikhaltiga och i detalj gående upplysningar.

Förf:s stil och språk framstår i denna fortsättning delvis allt mera sökta. Man vet icke, om man skall våga utsäga det; men det synes, som om äfven här framstode ett bemödande att hinna Geijers pregnanta uttryckssätt, hvilket icke alltid motsvaras af reflexionernas sanning och djup.

Handlingar ur v. Brinkman'ska archivet på Trolle-Ljungby, utgifna af Gust. Andersson. Örebro 1859.

Ehuru denna samling, likalitet som andra dylika, kan hafva anspråk på en större krets

af läsare, hafva vi ansett oss böra anmäla densamma, emedan den innehåller skrifvelser äfven från nyare tid, tillochmed från kända Finska män.

Envoyén von Brinkman var en af dessa personer, hvilka utan större egen utmärkelse likväl förstå att sätta sig i beröring med utmärktheter af alla slag, och som genom derunder vunnen mångsidig verldserfarenhet verkligen sjelfva blifva utmärktheter. Han hade studerat i Tyskland, lefde länge utom Sverige, isynnerhet i Berlin, kom der i förbindelse med ett stort antal berömda utländningar, och förvärfvade redan härigenom ett anspråk på liknande relationer till sitt eget lands framstående personligheter. Man har af honom ett par häften dikter och aforismer. Sitt betydliga bibliotek skänkte han till Upsala universitet, då han baroniserades. Genom testamente öfverlemnade han sina handskriftsamlingar till ifrågavarande, grefve Trolle-Wachtmeister tillhörande arkiv, der ett helt skåp är uppfyldt af hans egna korrespondenser och manuskripter, hvilka enligt testamentets föreskrift *icke* få offentliggöras. Men i ett annat skåp förvaras af v. Brinkman samlade äldre och nyare handlingar. De prof*, som här af dessa lemnas, bevisa just icke, att de äro af något utmärktare historiskt värde. För upplysande torde dock kunna anses ett antal skrifvelser till fältmarskalken Gustaf Horn (under trettioåra kriget), och andra från den bekanta Presidenten Feif till Nicod. Tessin (efter Carl XII:s hemkomst till Sverige). De talrika bref, här i öfrigt förekomma, äro mindre betydande genom sitt innehåll, än genom de personers namn, från och till hvilka de äro skrifna.

En person, som är van vid allvarliga sysselsättningar och träget arbete, kan ofta icke förstå, huru äfven individer med verklig förmåga kunna uppoffra så mycken tid på en icke sällan betydelselös korrespondens. Man finner det deremot helt naturligt, att sådana, som blott vilja komma sig upp i verlden, eller som behöfva skyddlingar och anhängare, eller slutligen blott sådane, hvilkas fåfänga smickras af vissa relationer, genom bref kultivera de bekantskaper, som icke kunna underhållas genom visiter. Också är det väl kändt — och i sin ordning — att i den högre administrationen affärerna afgöras och planerna genomdrifvas, de allmännyttiga som de egennyttiga, mera genom muntliga samtal och privatkorrespondenser, än genom officiela öfverläggningar och skrifvelser, hvilka senare först komma efteråt, för att gifva saken den officiela formen. Ett flertal af brefven i samlingen tillhör klassen: inställsamhets-visiter. Andra äro i någon mon affärsbref och innehållet stundom kuriöst nog. Åtskilliga finnas från Gustaf III — från en senare tid af G. M. Armfelt, Adlersparre, Engeström, Leopold, Atterbom m. fl.

Kuriöst är ett bifogadt *fac simile* af Carl Johans koncept till ett helsningstal till Svenska bondeståndet skrifvet med fransk ortografi: "Med reurelsé sér jag éider, feur andra Gangen Samlade omkring er konnungs throun" o. s. v. Talet hölls 1812. "Böndernas förvåning och förtjusning lära varit utomordentliga" säger utgifvaren. Men det var också det första och sista Svenska tal, konungen höll.

* Samma utgifvare har ur v. Brinkman's samling offentliggjort: Historiska anteckningar af frih. G. I. Adlerbeth. H. I—III Örebro 1856—57. Med dessa anteckningar har det besynnerliga inträffat, att de äro utgifna efter en af v. Brinkman tagen afskrift, medan Adlerbeth's originalhandskrift ligger "förseglad" i Upsala bibliotek, och förseglingen icke får öppnas förrän 1868. Anteckningarne, anmälda i "Nordisk Universitets-tidskrift", skola sträcka sig från 1787 till 1807 och upplysa isynnerhet de sista åren af Gustaf III:s regering, öfver hvilken Förf:s dom utfaller mera strängt förkastande.

Anteckningar om bortgångna samtida — af C. A. Adlersparre. Sthlm 1859.

Af dessa anteckningar torde mången läsare sett prof i f. d. Svenska Tidningen, i hvars feuilleton åtminstone anteckningarne rörande *Agardh* och *Geijer* stått att läsa. Man har deraf kunnat finna, att skildringen innehåller många intressanta uppgifter rörande äfven de skildrade personernas offentliga verksamhet, men

isynnerhet deras enskilda uppträdande. De öfriga, hvilka anteckningarne gälla, äro *Tegner*, målarene *Wickenberg* och *Wahlbom*, *Lars Hjortsberg* och *Ehrengranat*, den sistnämnde en ridmästare, hästuppfödare och hästdresserare, hvars stora förtjenster Förf. framhåller. Den kände Förf. skrifver lifligt och med talang, och den pietet och beundran för skildringarnes föremål, som leder hans penna, förfelar icke sitt upplyftande intryck.

Bland öfversättningar, som kommit till vår kännedom böra vi nämna:

Den Nordamerikanska politiken i sina verkningar på folket och statsskicket af Henr. C. Carey. Sthlm 1860.

Denna skrift, utgörande en serie af bref till unionens nuvarande president, är högst märklig. Den berömda — men i alla sina skrifter något obundna nationalekonomen utgår här från den åsigt, att nationalrikedom är för handen i den mon, i ett land inhemsk handel blomstrar. Detta kan åter icke ske, om icke i landet jemte åkerbruket manufakturindustrin uppnått någon högre utveckling. Dessa läror äro icke nya. Men det märkliga är, att Förf. på grund af dem förordar skyddstull, särskildt för Unionen. Eljest kunna i hans tanke manufakturer derstädes icke uppstå. Och han vill genom positiva siffror bevisa, huru hvarje gång, tulltaxan blifvit nedsatt, handels- och penningekriser i unionen inträdt.

Vi skola längre ned yttra några ord i hufvudfrågan. Boken förtjenar läsas för den mängd högst intressanta data och sammanställningar, den innehåller, och den läses lätt, emedan den är utomordentligt väl skrifven. Bland dess uppgifter anföra vi här ett par.

Machinerna i England motsvara i menskraft 600 millioner individers arbete. Blott 100,000 menniskor ungefär sköta machinerna och arbeta således för 600 millioner. Englands* folkmängd, 21 millioner, är alltså genom machinerna *trettiefaldigad*. Unionens fria staters befolkning, som utgör ungefär hälften af Englands, skulle alltså med begagnande af en lika stor machinkraft *sextie*faldigas. Nu ligga de outtömliga förråden af kol och jern i densamma obegagnade.

Jordbruksalstren, hvete, tobak, bomull m. m. exporteras till Europa. Den långväga och kostsamma transporten nedsätter vinsten på jordbruket och exporten i sig sjelf *utmagrar jorden*. I staten Newyork och Ohio har hveteafkastningen aftagit. Virginien och Kentucky äro ödelagda genom tobakskulturen. Äfven bomullsplanteraren förlorar i jordens värde* fem dollars för hvarje dollars, han genom dess afkastning löser. Följden är, att öfvertygelsen tilltager:** *"att slafveriet är den naturliga ställningen för hvar och en som nödgas arbeta för lön."*

Nationalekonomerna påstå, att det klingande myntet, såsom blott bytesmedel, i sjelfva verket är ett oproduktivt, dödt kapital, samt att det för ett land ger ren förlust, att nödgas hafva ett visst belopp deraf i rörelsen. Det vore bättre att ega detta kapital i produktiva varor. Carey säger: ett fartyg, värdt 50 tusen dollars, omsätter på ett år varor till 5 à 6 tusen tons; en lika dyr masugn omsätter 30 tusen tons i malm, kol, föda m. m.; men 50,000 dollars kontant i allmänna rörelsen omsätta 100-faldigt till 1000-faldigt mera varor, än fartyget. D. v. s. penningen åstadkommer en 100

---

* Och Skottlands.

* Red. har endast anteckningar ur skriften till hands, och kan för ögonblicket icke afgöra, om äfven andra omständigheter sägas verka till denna förlust.

** Det är icke längesedan, man läste ett tal hållet i Förenta Staternas senat, hvari talaren sökte bevisa, att högre kultur icke kan finnas utan slafveri. Han anförde antikens exempel och sökte visa, att i Europa kommunismen, anarki och förvildning är den nödvändiga konseqvensen af det fria arbetet. Eget är, att nära samtidigt en skrifvelse af Macaulay blifvit offentliggjord, i hvilken han förespår Förenta Staterna samma slut, när en gång pauperismen der blir rätt hemmastadd, då enligt hans åsigt de demokratiska institutionerna äro oförmögna att skydda samhället.

eller 1000 gånger större produktion, emedan den förmedlar varuomsättning i hvarje ögonblick och sålunda i hvarje ögonblick möjliggör nytt arbete. Carey är derföre af den tanken, att ett folk icke bör frukta för de stora förluster, silfvermängden i allmänna rörelsen tillskyndar detsamma.

Men vi lemna vidare exempel. Det vore utan tvifvel önskligare för Unionen, om dess jordbruksalster kunde afsättas inom landet. Men om manufakturerna icke utan höga skyddstullar bära sig, medan jordbruket icke behöfver dem, så bevisar väl detta, att det senare ännu är fördelaktigare; hvarföre också kapital och arbete öfvervägande vänder sig dertill. Carey klagar, att de östra staterna blifva öde, under det befolkningen drager sig åt vestern. Detta föranledes väl af det odlingssätt, som der gör jordbruket mest vinstgifvande, att nemligen utsuga den nya jorden, så länge det lönar sig. Vi hafva i Finland samma förhållanden i smått, sålänge svedjandet, hafrekulturen och kärrbruket ger skörd, utan att jorden behöfver någon ersättning för densamma. När i Förenta Staterna den fruktbara vildmarken tager slut, då först uppstår väl också der en annan jordkultur, som gör produktionskostnaden dyrare och vinsten mindre. Då vända sig väl äfven kapitaler och arbete till manufakturerna.

Man bör vid Carey's yrkanden ihågkomma, att det är de bomull m. m. producerande slafstaterna, som äro emot all tull på manufakturvaror. Ty i dem kan icke under några förhållanden en manufakturindustri uppstå, och deras närvarande fördel är den mest obegränsade frihandel. Tull och icke tull har också utgjort det fortfarande tvisteämnet mellan de fria och slafstaterna. Det synes väl också troligt, att, om de förra engång skulle komma att förse de senare med de manufakturvaror, hvilka båda nu hemta från Europa, och således att äfven köpa slafstaternas råvaror, så skulle den lifligare handelsförbindelsen mellan båda blifva farlig för slafveriets bestånd. Säkert är, att slaffrågan äfven ligger på botten af Carey's affall från frihandeln, hvars anhängare han förut varit.'

———

David Livingstone's resor och forskningar i Syd-Afrika. Sthlm 1860.

Denne berömde resandes namn är hvar och en läsare bekant. Icke så trakten för och resultatet af hans resor och forskningar.

Medan Barth inträngde i Afrika från Medelhafvets kust öfver den stora öknen, Sahara, har Livingstone, utgående från Caplandet, sökt vinna kunskap om det inre af samma verldsdel. Hans egentliga värf är en missionärs. Men redan det missionssällskap, som utsändt honom, missionssällskapet i London, utmärker sig derigenom, att dess apostlar icke äro förbundna att arbeta för omvändelse till någon särskild kristen kyrka. Också är Livingstone icke någon blott predikande och döpande missionär. Han förkunnar enkelt evangelium, öfverlemnande det åt de undervisade att annamma dopet, när de känna sig dertill kallade. Livingstone synes hysa den åsigt, att inga fasta missionärstationer böra anläggas, utan blott ett antal personer i en stam läras att läsa och undervisas, hvarefter stammen borde lemnas åt sig sjelf och endast förses med biblar och andra böcker. Ty eljest blir i hans tanke, kristendomens fortvaro beroende deraf, huruvida allt fortfarande Europeiska prester tillsändas de omvände. Han anser vidare, att, der handelsförbindelser icke finnas mellan de infödda och Europeerna, sådane böra öppnas, emedan kristendomen behöfver civilisationens samverkan. Derföre sökte han framtränga till nya stammar och det utgjorde för honom en hufvuduppgift, att för dem öppna en handelsväg till hafvet.

Norrom de intill kolonin stötande, med Europeiskt blod uppblandade och redan till större delen omvända stammarnes gebit, möter i midten af den sydliga halfön öknen eller steppen Kalahari. Genom den kan man komma endast under särdeles regniga år, då den under regntiden är öfvervext af vattenmeloner, som förse dragdjuren, hästar och oxar, med dryck. Livingstone gjorde flera fåfänga försök att genomtränga densamma, tills han slutligen lyckades deri år 1852. Redan 1849 hade han dock kommit ända till sjön Ngami, som likväl

ännu ligger söderom den vattenfattigaste delen af öknen. Livingstone anser sig vara den första Europé, som kommit till sjön. Detta torde dock vara ett misstag. Äfven Svensken Wahlberg, den berömda elefantjägaren, besökte denna sjö, vi skulle tro före 1847, då han från sin första vistelse i Afrika återkommit till Europa. Men obetvifladt är Livingstone den förste, som framträngt nordost om denna sjö till den del af det inre Afrika, som genomströmas af Zambeze och dess bifloder.

Ehuru öfversättningen utgifves i häften (sex, af hvilka två finnas i bokhandeln) får man vänta på utlofvade kartor tills sista häftet utkommer. Sådant är ett oskickligt anspråk på läsarenas tålamod; ty läsning utan karta är högst obehaglig. Öfversättningen är tyvärr äfven vårdslösad, så att flerstädes omening eller motsägelser tvinga läsaren att gissa sig fram.

På nyaste kartor finner man sjön Ngami utsatt vid 20° à 21° sydlig latitud, 41° à 42° ostlig longitud från Ferrö. Livingstone uppger 20° 20′ latitud och mellan 22° och 23° longitud från Greenwich för sjöns vestra eller nordvestra ända. Floden Zambeze's mynning i Mozambique kanalen, på Afrikas östra kust, är föga nordligare vid 18° latitud. Men dess bifloders källor i det inre landet visa sig ligga vid 11° à 12° latitud * och på samma longitud ungefär som Ngami sjön. Från denna trakt är alltså vägen till vestkusten korrtare, än den till ostkusten; och det var derföre till den förra Livingstone sträfvade att komma, för att öppna en väg för handeln till dessa inre delar af landet. Han framkom till Angola's hufvudort, S:t Paolo de Loando, men begaf sig häritrån åter tvärtigenom landet till Quilimane på östra kusten, norrom Zambezes utlopp.

Senare hafva bland andra äfven Svensken Andersson från vestkusten gjort exkursioner till det inre, så att denna del af Afrika nu är temligen känd, från ena kusten till den andra. Då Barth's upptäcktsresor sträckte sig ända till 10° nordlig latitud ungefär, återstår alltså ett bälte af 20° kringom eqvatorn, som ännu icke är genomforskadt.

En märklig skilnad råder mellan Sydafrikas och Nordafrikas befolkning. Bladets läsare hafva af de meddelade utdragen ur Barths resor funnit, med hvilka faror från befolkningens sida denna resande hade att kämpa. Livingstone deremot rörer sig obekymradt bland de många stammarne såsom bland vänner. Äfven de höfdingar, hvilka af politik vilja hindra hans resa till de nordligare bosatta stammarne, använda icke våld; de vägra blott att underlätta hans fortkomst och söka förmå andra till samma förfarande. Men de erbjuda honom derjemte gåfvor, för att öfvertala honom från företaget. De enda våldsama äro Boers, en Europeisk (Holländsk) befolkning, kristnad naturligtvis och civiliserad. Dessa synas också vara de enda, som hålla slafvar, med våld röfvande barn, hvilka uppfödas till slafveri. Livingstone beklagar bittert, att dåvarande styrelsen i Cap tog deras parti mot infödingarne. Andra Européer och halfeuropéer hafva från vestkusten infört slafhandel, som förut var okänd för Vestindien och Nordamerika.

Livingstone indelar efter Basutoerna's uppgift den infödda befolkningen i: 1:o *Kaffrer* på östra kusten ända till Zambeze. De sönderfalla i flera stammar och anse sagde namn för ett skymford; 2:o Bakonier eller Basutoer, bosatta norrom Capkolonien ända till vestra kusten; 3:o Bechuanerna eller Bakalaharierna boende söderom Kalahari öknen och i densamma. Af dessa Bechuaner har ett parti gjort ett eröfringståg bortom öknen, underlagt och med sig förenat de der inhemska svarta af ren negerstam.

Vi skola i nästa nummer meddela ett prof på den förträffliga beskrifningen, som derigenom vinner, att Livingstone är läkare och äfven har naturalhistoriska studier. Men dess förnämsta värde ligger utan tvifvel i den mans ädla sinnelag, ur hvars penna den flutit. Livingstone återkom 1857 till England och har åter, rikligare understödd af en privatförening, begifvit sig tillbaka till sina vilda vänner i Afrika.

---

* Icke långtifrån den på vestkusten utflytande floden Congos källor.

Lifvet och naturen i Höga Norden — skildrade af D:r Hartwig. Upsala 1859—60.

Skildringarnes art är Litteraturbladets läsare väl bekant; ty vi hafva i årgången 1859 ur det Tyska originalet lånat ett par kapitel: "Island" och "Hudsonsbaykompaniet". Äfven det hela kan rekommenderas som en serdeles lärorik och nöjsam läsning. Allt är hemtadt ur utmärktare resebeskrifvares och forskares arbeten, t. ex. beskrifningarne öfver nordliga Asien och Europa ur Wrangel's, Middendorff's och Castrén's. Utdrag och sammanställning äro gjorda med talang, framställningen är klar och stilen enkel, utan den "öfversvänglighet", hvaraf Tyskarnes naturskildringar icke sällan nedtryckas.

Förf., som egnat ett särskildt kapitel åt Castréns's resor *, följer hans öden ända till deras tidiga slut. "Hela Finland", säger han, "sörjde denna förlust; ty det såg nog, att det förlorat en af dessa män, som till senaste efterverld uppbära ett helt folks öden; och äfven i andra länder väckte underrättelsen om hans förtidiga död smärtsama känslor hos alla dem, som, om också blott med tanken och fantasin, följt honom i de Sibiriska ödemarkerna."

J. V. S.

---

* Utom den Schiefnerska öfversättningen till Tyskan finnes äfven en annan af Henrik Helms, utgifven med titel: Mathias Alexander Castrén's Reisen im Norden.

Den Skandinaviska qvinnan i älsta tider.

II.

Giftermål.

Redan Cæsar och Tacitus, Romas störste, Germaniens förste häfdatecknare och sedemålare, hafva anmärkt, att Germanerne jemförelsevis med öfriga nationer senare ingingo äktenskap. Sällan gifte sig en jungfru före sitt 20:de år, så att en 14 eller 15 års brud hos dem var något oerhördt. Blef hon tidigare trolofvad uppskjöts bröllopet några år. I följd häraf var Skandinaviskans blomstringsperiod så mycket längre, hvarföre hon äfven skänkte fäderneslandet raska gossar, långt efter det hennes Romerska och Grekiska systrar upphört att vara mödrar. Mannen begynte först inemot eller efter det trettionde året att tänka på giftermål, sedan han tillbragt 10 till 15 år på krigståg och sjöröfverier, samt förvärfvat ära nog, för att utan fruktan för korgen begära en vacker flickas hand. Den kraftfullaste ålder hos begge könen var således äktenskapets begynnelse, och en afkomma sund och väldanad till kropp och själ var frukten deraf.

I det föregående har blifvit antydt, huruledes Skandinaverne betraktade sina barn såsom annan välförvärfvad egendom, hvarföre det ej bör väcka förvåning, att deras döttrars valfrihet i äktenskapsväg var ganska inskränkt. Underkastad ett ständigt förmynderskap, måste flickan finna sig i att vederbörande giftoman efter behag förfogade om hennes hand; sjelf kunde hon utan förmyndarens samtycke hvarken gifva ja eller korgen åt sina giljare. Tillät man flickorna sjelfva härutinnan hafva ett ord med i laget, härflöt sådant af idel nåd, icke af någon dem tillkommande rättighet. Detta giftomannaskap tillkom i främsta rummet flickans fader, samt, efter dennes död, dess bröder, hvilka sistnämnde, i fall af oenighet beträffande systrens bortgiftande, genom lottkastning afgjorde hvems vilja skulle blifva gällande. Saknades bröder, tillkom ifrågavarande myndighet den närmaste slägtingen i arfsföljden.

Det ofvansagda kan till fullkomlig visshet ådagaläggas, ej mindre af de äldre lagarnes uttryckliga stadganden, än historiens vittnesbörd. Dock må man ej häraf sluta, att Skandinaviens döttrar i thy hänseende voro värre till, än deras Germaniska, Galliska och Engelska systrar. Öfverallt herrskade i forntiden åsigten om männernas rättighet till oinskränkt herradöme

öfver det svagare könet. Visserligen skall Frode den tredje äfvensom Knut den store hafva försökt inskränka denna alltför obegränsade giftomannarätt, men säkert är, att deras härutinnan gifna stadganden förblefvo utan gehör, ty der lagbudet icke rotar sig i folkets sed och rättsliga öfvertygelse, der är det en ropandes röst i öknen. Icke ens Magnus Lagabäter förmådde, oaktadt upprepade författningar, förmildra den stränga åsigten om qvinnans oförmåga att råda sig sjelf uti giftermålssaker, utan såg han sig fastmera nödsakad att i den nyare Gulatings lagen återgå till den fordna strängheten samt stadga arfsrättens förlust för den mö som hängaf sig åt en man utan vederbörande giftomans samtycke.

Må man dock akta sig att häraf sluta det flickorna blefvo alltför slafviskt behandlade. Ty lika så litet som en fader lät någon annan disponera öfver dess dotters hand, likaså allmänt var det å andra sidan, att han intet företog beträffande hennes giftermål, utan att höra och afse hennes egen tanke. Detsamma gäller äfven om förhållandet mellan bröder och systrar. De gamla Skandinaverne hade för mycken känsla af ära, för att vilja tyrannisera qvinnor och missbruka sin makt öfver dem, om än häfd och lag gaf en sådan i deras händer. Historien sjelf framter en otalig mängd exempel på fäder och förmyndare, som icke velat begagna sig af den rättighet lagens bokstaf uti ifrågavarande hänseende gifvit dem. För att icke tala om konungar och andra store, hvilka ofta, när en ovälkommen friare anmälte sig, eller då flere giljare infunno sig på en gång, hänskjöto valet till prinsessorna sjelfva, ty här vid lag var handlingen mera ett tvång än en frivillig medgörlighet; må vi blott hänvisa på mångfaldiga andra exempel, som ådagalade, huruledes vederbörande, ledde endast af kärlek och tillgifvenhet, läto flickorna sjelfva gifva utslag. Bland andra omtalas Kettil Häng, som gjorde det edliga löfte, att ingen skulle få hans dotters hand emot hennes vilja, samt blef sitt löfte så trogen, att han flere gånger för detsammas helighållande utmanade till envig hennes oförskämde friare.

Det faller af sig sjelf, att flickans giftermålsanspråk måste stå i förhållande till hennes stånd. En flicka af ringa härkomst kunde sällan vänta, att någon ädling begärde hennes hand; ville än någon, tillfölje af hennes utomordentliga skönhet eller andra talande skäl, göra ett undantag, så ansågs det ständigt såsom en fläck på brudgummens höga börd och utsatte qvinnan för alla slags obehagligheter. Mången man hvars hjerta fängslats af en annan kärlek ansåg sig icke behöfva annat skäl än sin fästeqvinnas ringare härkomst, för att skilja sig ifrån henne.

Att skönheten härvidlag spelade en vigtig rol, behöfver väl knappast anmärkas. De gamla Skandinaverne voro i denna punkt alldeles icke känslolöse, utan ännu mera svärmiske än vi. Skönheten allena var tillräcklig, att sätta den unge Skandinavern i lågor, och sällan gaf han sig ro, innan hans passion blifvit tillfredsställd. Berömda skönheter belägrades af friare från alla kanter, och man täflade icke blott om jungfruliga skönheter, utan ville icke ens låta vackra hustrur vara i fred. Sjelfva de Skandinaviska språken och poesin utvisa huru djup känsla Skandinaverna hyste för qvinnoskönhet, ty knappt torde något språk hafva större rikedom på ord och uttryck till beskrifvande af qvinnliga behag från alla synpunkter. Också saknades det icke heller föremål, från hvilka man kunde låna tankar och färger, ty på vackra flickor har norden aldrig lidit brist, lika litet förr som nu, ja man vore nästan färdig att på dem tillämpa det kända ordspråket: "alla flickor äro vackra". Att äfven rikedomen härvidlag spelade en vigtig rol, derpå kunde ur de gamla urkunderna anföras många bevis, dem utrymmet dock bjuder oss förtiga.

Vanligtvis friade man i egen person, ty

frieri genom ombud ansågs som en ringa aktning mot flickan och hennes familj, eller ett misstroende till egna förtjenster. Man ville att flickan skulle hafva tillfälle att litet närmare lära känna den, som skulle blifva hennes följeslagare genom lifvet, och, ifall han ännu icke utmärkt sig tillräckligt, gifva honom anledning att aflägga prof på tapperhet och kapacitet af andra manliga idrotter. Derföre tog Bjarmernas konung Kuso hånligen emot de gesandter, som Helge, konung på Halogaland, sände till honom för att fria till Thora, och svarade, att den vore ovärdig hans dotters hand, som, utan att våga lita på sig sjelf, skickade andra i sitt ställe. Om sjelfva den Hunniske konungen Attila säges, i Sæmundar Eddan, att han personligen rest för att fria till Gudrun.

På sådana friarfärder hade giljaren, i synnerhet om han var af högre börd, alltid med sig ett så talrikt och praktfullt följe som möjligt, dels för att intaga med sin glans, dels också för att gifva ett så mycket större eftertryck åt sin begäran. Så berättas, att kung Götrik, då han drog till Norge, för att fria till Ingeborg, åtföljdes af 80 utvalde män, välrustade med vapen och kläder. Då Halogalands konung, Helge, seglade till Danmark, för att fria till prinsessan Helga, voro hans skeppsmaster förgyllda, seglen virkade med guld och tågen af purpurfärg, hvilket också behagade hoffolket så väl, att Helge återvände med välförrättadt ärende. Likadan ståt utvecklade den gamle Biurgulf, då han friade till den sköna Hilderis, hvilken han lärt känna vid ett gästabud, och ehuru vederbörande hellre hade gifvit honom korgen, gaf dock det välbeväpnade manskap, som åtföljde honom, ett sådant eftertryck åt hans andragande, att han reste tillbaka med ett gynnsamt svar.

Å andra sidan måste äfven friarene innehafva vissa egenskaper, för att vara säkra om att få ja, och var flickan skön, rik och förnäm, så visste hon ofta icke huru många vackra egenskaper hon skulle fordra hos sin blifvande herr man. Det vigtigaste var jemlikhet i börd, och historien är full af exempel på friare, som fått nej, på grund af alltför ringa härkomst. Stundom valde flickan så länge, tills hon blef så gammal, att ingen vidare brydde sig om henne, såsom det gick till exempel med Halfdans dotter Olöf. Ja, man må tro det eller ej, så gåfvos vissa högädla "ättstora" flickor, som hellre ville lefva och dö som jungfrur, än besmitta sitt rena blod genom en messallians. "O! jag olyckliga!" utropade kungadottren Ulvild, efter giftermålet med en privat man, "att min börds glans skall fördunklas genom ett så ojemnbördigt äktenskap." Omöjligen ville kungadottren Ragnhild gifva Hakon Ivarsson sin hand, emedan han icke var af kungligt blod, men fann sig dock deri, då Harald Hårdråde lofvade upphöja honom till Jarl nästa jul. Julen kom, Hakon reste till hofvet, men blef icke Jarl. Då han kom hem, mötte hustrun honom med en mild uppsyn, och titulerade honom: "herr Jarl".. "Nej, deraf blef intet", svarade Hakon. Hela följande vintren var hustrun mycket ovänlig emot honom, men nästa år blef det annorlunda, ty då fick Hakon den klingande titteln, och från det ögonblicket lefde Jarlinnan i bästa förhållande med sin kära hälft. Värre gick det kung Ingels syster Helga; ty då hon hade fattat kärlek för en guldsmed, kom Starkodder, som just icke hade något fint lefnadsvett, och utskällde henne först rätt duktigt, samt slog henne derpå i ansigtet med knytnäfven, så att blodet strömmade ut, hvilket påtagligen var att gå alltför långt i sin ifver för kungahusets ära.

Ett annat vilkor för en friare, som ville göra lycka hos det vackra könet, var, att han utmärkt sig genom tapperhet och andra manliga idrotter, ty, heter det i Ragnar Lodbroks saga, "alltid skall flickans vän te sig käck i vapenbragd". En mammas gosse, som icke färgat sitt svärd i fiendtligt blod, bevärdigade flickorna icke med

den minsta uppmärksamhet, ja de ville icke ens sitta bredvid honom vid ett gästabud.*

I följd af allt detta, må man ej förvånas öfver, att mången friare, som icke nog utmärkt sig uti ifrågavarande hänseende, måste låta sig föreskrifvas ett och annat prof, såsom vilkor för erhållandet af flickans hand. Vanligtvis gick detta vilkor ut på att göra bistånd emot en fiende, öfvervinna en kämpe, eller dräpa en rival, men stundom pålades också ett och annat svårt arbete. Det är öfverflödigt, att härpå anföra exempel, ty sådana förekomma på hvarenda sida i den gamla Skandinaviska historien.

Hvad det kroppsliga utseendet vidkommer, så satte flickorna ej något värde på ett däjeligt ansigte och fina anletsdrag, men väl på styrka och vighet, samt en viss stolt och manlig min; dock kunde icke heller forntidens qvinnor fördraga ett alltför obehagligt utseende hos sine friare, utan gaf ett sådant ofta anledning till afslag å deras giftasanbud.

Beträffande åldern, så fordrade flickorna visserligen icke jemnårighet med dem sjelfva hos sina friare, hvilket icke heller kunde ske, emedan männerna måste tillbringa åtminstone ett decennium på sjöröfveri och i fält, för att samla rikedom och ära, men en gammal friare gjorde dock sällan lycka hos en ung flicka, ty de flesta tänkte med Ketilrid: "ilt er at ejga gamlan bonda", illa är att hafva en gammal man. Derföre ville icke Alf och Inge gifva sin syster Alfsol åt Sigurd Ring, emedan en vacker flicka ej passade för en gammal skrynklig gubbe, fastän han var kung och de hans undersåtare.

En fattig friåre var sällan välkommen hos en rik flicka. Och förtjenar det härvid att märkas, att de gamla Isländska lagarna vid landsflyktighets straff förbjödo dem att gifta sig, som voro så fattiga, att de icke kunde föda sig sjelf och sina barn. Man ville icke föröka folkmängden med tiggare.

Såsom ofvan blifvit nämndt skedde frieriet vanligtvis personligen, och merendels på det höfligaste sätt. Blef det korg, så var det dock förbi med all höflighet. Vanligast var, att friaren utmanade fadren eller giftomannen till tvekamp (holmganga), hvars utgång afgjorde saken, och mången friare hemförde sin älskade bestänkt med hennes faders eller hennes fränders blod. Den, som hade en vacker dotter, måste således vara beredd på allt möjligt slags obehag. På samma sätt förhöll det sig med rivaler; otaliga exempel finnas derpå, att antingen den ena friaren genast slog ihjäl den andra, eller att den öfvervunne sedermera förföljde den lyckligare, ända till dess han mättat sin hämndgirighet med dennes blod.

Friaren sjelf använde alla medel, som stodo i hans makt, att behaga den älskade, och sökte lägga i dagen de egenskaper, som mest kunde tala för honom. Framför allt borde han ej glömma att göra henne kostbara föräringar af ringar, armband, silfver och guldvirkade kläder samt annat bjäfs, hvarutinnan Skandinaverna hade till lärare Odin, hvilken, sjelf väl förfaren uti älskogsväsendet, i Havamal gifver det råd att: "vackert skall den tala och vackert gifva, som flickors kärlek vinna vill." Vanns den älskades hjerta icke på sådant sätt, tillgrep man kraftigare medel, framför allt kärleksdrycker. Beklagligtvis hafva dock recepterna och formulärerna härtill förkommit. Verkningarne af dessa kärleksdrycker voro fruktansvärda, och de som intagit dem föllo i ett slags raseri. Så till exempel kom Harald Hårfager genom ett dylikt medel så ifrån förståndet, att han helt och hållet glömde sitt rike och sin kungliga värdighet. Äfven trollrunor användes för ifrågavarande ändamål och lades uti den älskades säng, under uttalande af vissa

---

* Den man ansågs med vanära, som icke sett blod flyta. Till och med i barnalekarne fick den ej komma med, som icke slagit ihjäl djur.

hemlighetsfulla ord, hvilkas lydelse man noga borde ihågkomma, ifall den åsyftade verkan skulle framkallas. En saga berättar, huruledes en viss person lade en sådan runekafvel uti en flickas säng, för att sålunda uppväcka genkärlek hos henne, men att han icke förstod konsten rätt, samt derigenom hos henne åstadkom en svår sjukdom i stället för kärlek. Såsom reagens mot alla dessa konster satte man åter andra af samma slag, ehuru af olika verkan, dels såsom preserverande, dels såsom repulserande medel. Dock förbjuder utrymmet oss att framställa hithörande detaljfrågor, hvarföre vi återvända till sjelfva äktenskapsförbindelsen.

Den första frågan vid äktenskapskontraktets afslutande gällde flickans hemgift och den summa friaren skulle gifva henne och hennes giftoman. Denna punkt är svår att i allmänhet noggrant bestämma, med hänseende till den olikhet lagarne härutinnan under olika tider förråda.

Saxo anmärker det sedvanan, att köpa sig sin brud, från de äldsta tider varit allmän hos Skandinaverna, hvilka betraktade giftermålet såsom en handel, der friaren var den köpande, och flickans giftoman den säljande. (Venalia solebant esse connubia.) Frode den tredje utgaf den uttryckliga lag, att ingen fick taga sig en hustru, utan att på Danskt vis hafva köpt henne. Denna plägsed fortlefde länge, så att till och med enligt senare lagstiftningar, ifrån Hakon Adalsten ända till Waldemar den store, ingen qvinna kunde åtnjuta äkta hustrurs rättigheter för sig och sina barn, såvida det icke kunde klarligen ådagaläggas, att mannen köpt henne af fadren eller förmyndaren. Köppriset kallades i de äldsta Skandinaviska lagar *mundr*, *mund*, samt i de senare *fæstningafe*. Denna betalning tillföll ursprungligen giftomannen sjelf, antingen såsom ren vinst, eller åtminstone såsom en ersättning för den kostnad flickans utstyrsel medfört, och mången girig fader, som ville rikta sig sjelf, sålde sin dotter liksom en annan handelsvara till den mestbjudande. Men enligt senare lagar tillföll ifrågavarande summa icke brudens giftoman, utan henne sjelf, hvarföre qvinnan nästan alltid nämnes såsom den der, till hvilken mundr gafs, och de qvinliga prydnader som ofta hörde dit, göra detta än påtagligare, emedan giftomannen naturligtvis icke kunde begagna sig af dylika.

Huru stor ifrågavarande afgift skulle vara, derom innehålla lagarna icke någon bestämd föreskrift, utan läto det ankomma på vederbörandes börd och förmögenhet. Endast gränsorna, huru mycket den förnämsta och huru litet den fattigaste borde betala, fastställdes i lagarna. Den främsta mannen i riket, konungen, borde enligt Vestgötalagen betala för sin brud 12 marker guld, eller deremot svarande jordagods, hvilken summa uträknad i vårt mynt skulle uppgå till vidpass 1,500 rubel s:r; och var detta den högsta mundr i norden. Den minsta mundr, som till och med den fattigaste måste betala, bestämma de Norska lagarna till 12 öre d. v. s. ungefär 20 kopek silfver.

Af hvad nu blifvit anfördt, må man dock ej draga den slutsats, att hemgifts utfästande skulle varit obrukligt i Skandinavien. Tvärtom. Hela historien är full af exempel härpå, och alla de gamla Skandinaviska lagarna, såväl de Danska som de Svenska och Norska, innehålla utförliga stadganden angående hemgiften, som för öfrigt förekommer under flere olika namn.

Men med munden ifrån brudgummens och hemgiften från brudens sida var ännu icke allt afgjordt. Mannen måste också för sin del tillägga en viss summa, som, jemte munden och hemgiften, efter äktenskapets upplösning från hans bo skulle tillfalla hustrun. Härom innehålla de Skandinaviska lagarne från hvarandra afvikande bestämningar.

Sedan nu alla hithörande förberedande åtgärder blifvit vidtagna, afslöts äktenskapet formligen, hvilket skedde i närvaro af

det unga parets för sådant ändamål samlade slägt, å den såkallade *fästninga stemman*. Här gåfvo de kontraherande hvarandra handen, brudgummen fästade i vittnens närvaro sin brud med ett visst i lagen bestämdt formulär, och gaf vanligen åt henne en förlofningsring, hvilken hos Skandinaverna dock icke utgjorde en så väsendtlig del af trolofningsceremonien, som hos Tyskarne, hos hvilka ringvexlingen var ovilkorligen nödvändig, hvilket äfven antydes af det urgamla rättsordspråket: "ist der Finger beringet, so ist das Mädchen bedinget." På denna högtidlighet följde ett gästabud. Trolofningsceremonien måste ovilkorligen föregå bröllopet, ty i vidrigt fall ansågs äktenskapet icke såsom lagligt, icke ens om giftomannen gifvit sitt samtycke dertill och man än betalt den erforderliga summan för sin brud; ty ehuru de barn, som aflades, ansågos något välbördigare ("ærligere") än oäkta barn, så ägde de dock i thy fall intet anspråk på arf, i synnerhet om andra lagliga arfvingar efterlefde. En sådan olaglig äkta förening, som ej blifvit stadfästad med föregående ordentlig trolofning, kallades "skyndi-bryllop". Efter trolofningen gaf brudgummen åter föräringar åt sin brud under namn af "festar-giäf", hvilka, tillika med de gåfvor, som han sedan vid sjelfva bröllopet skänkte henne, förblefvo hennes enskilta egendom, hvaröfver han ej hade någon förfogningsrätt. Äfven åt svärföräldrarne och brudens öfriga slägtingar måste fästmannen gifva skänker, hvilka uti de gamla Svenska lagarne förekomma under namn af "vin-gjäf".

På trolofningen följde sjelfva bröllopet efter någon tids mellanskof, hvilket berodde på ömsesidig öfverenskommelse. Ofta var det ett af förlofningsvilkoren, att bröllopet skulle stå först efter flere, vanligtvis tre, år, när omständigheterna sådant fordrade. Sådana omständigheter kunde vara, att flickan ännu var alltför ung, att brudgummen, ännu icke nog frejdad genom hjeltebragder, skulle hafva tid att genom manliga idrotter förtjena sin älskades hand, stundom ock, att flickans giftoman sökte tidsutdrägt, när så hände, att han mera af tvång än fri vilja samtyckt till förbindelsen, emedan han kunde hoppas att en annan mera välkommen friare emellertid kunde infinna sig, och, enligt de tidernas sed, rödja sin rival ur vägen. Så berättas, att den femtonårige hjelten Viking, sedan han genom utmärkta bedrifter gjort sig förtjent af prinsessan Hunvors hand, utbad sig det bröllopet måtte utsättas först efter tre år, på det han emellertid genom flere hjelteprof skulle kunna göra sig rätt värdig af sin lycka. Under tiden sades om bruden, att hon "satt i fästom", och hvarken bruden eller fästmannen kunde, icke ens i fall giftermålet ännu icke blifvit stadfästadt genom ordentlig trolofning, inlåta sig i någon annan förbindelse. Skedde sådant å någondera sidan, så ansågs detta såsom den gröfsta förbrytelse, och sattes i jemnbredd med den vederstyggligaste last man kände, nemligen "ejd-rof" = mened. Der en sådan otrohet egde rum, var icke allenast förbindelsen i och med detsamma upphäfven, utan den förnärmade parten kunde också stämma den trolöse inför rätta. Var det flickan som visade sig otrogen, kom det vanligen till duell emellan rivalerna.

Före den aftalade mellantidens förlopp måste fästmannen infinna sig hos sin brud, i annat fall upphörde förpligtelsen från flickans sida, och var det henne icke förment, att inlåta sig i en annan förbindelse. Ett sådant uteblifvande gaf ofta signalen till blodig fejd, om parterna voro mäktiga nog att begynna en sådan. Hvarom icke åtnöjde man sig med att passa på ett lägligt tillfälle till hämndens utförande; ty hämnas måste man.

Då särskilt aftal om uppskof med bröllopet ej blifvit träffadt, hölls det vanligen en kortare tid efter trolofningen. Skedde denna om vintern beramades bröllopet merendels till följande sommar. Också behöfdes det någon tid för högtidsanstalterna,

så mycket mer, som man satte en ära uti att göra dessa så präktiga som möjligt. Enligt Hakon Adalstens lag fick flickans giftoman icke uppehålla bröllopet för fästmannen längre än i tolf månader. Ville han då icke låta denne få sin fästmö, så kunde han stämmas till tings, der han förklarades fridlös. Ville deremot fästmannen icke komma och äkta sin brud, så kunde likaledes hennes giftoman yrka på att han borde landsförvisas. Samma rättighet hade fästemannen i hänseende till sin brud. — Före bröllopet fick en närmare umgängelse icke ega rum emellan det unga paret, i hvilket hänseende Skandinaverna vakade mycket strängt öfver sedlighetens lag ("quod tunc immane facinus habebatur"). Ingen ärbar flicka tillät sig något häremot, och från fästmannens sida blef hvarje sådant försök ansedt såsom en stor förnärmelse, såväl emot fästmön, som emot hennes anförvandter. Må det vara nog, att härvid erinra om den däjeliga Krake eller Aslög, hvilken tvärt afslog sjelfva kung Ragnars begäran, att få hvila i samma säng med henne, då han förde henne hem till sig som sin tillkommande drottning. "Du må först", sade hon, "dricka bröllop med mig, när du kommer tillbaka till ditt rike; detta är både anständigare för oss begge, och bättre för våra arfvingar, om vi få några." Ja, den fruktan, som ärbara trolofvade hade för att pläga otillåten umgängelse före den rätta tiden, gick så långt, att om till exempel omständigheterna tvungo dem, att på resor ligga i samma säng, så lade de emellan sig ett draget svärd, såsom kyskhetens nattliga bevakare. Så gjorde Gånge Rolf och hans Ingeborg på deras resa till Danmark; "de togo", säger sagan, "natthärberge i en skog, der de i hast gjorde åt sig ett läger af grenar, och hvilade tillsammans på denna gemensamma bädd, dock sålunda att ett draget svärd åtskiljde dem."

Bröllopet hölls vanligen af flickans föräldrar, ehuru det dock stundom stod hos brudgummen sjelf, isynnerhet om han var förnämare än bruden, eller med hänseende till förmögenheten bättre i tillfälle att bekosta bröllopet än hennes slägt. Högtiden sjelf föranstaltades, såsom redan blifvit nämndt, så präktigt som ske kunde. Man hopsamlade vänner och fränder från när och fjerran; att förbigå någon var det gröfsta mankemang. Ofta fick man sålunda taga emot flere hundrade på engång, samt enkom inrätta ofantligt stora salar för att kunna inrymma dem. Ingenting fick fattas i mat och dryck och all slags gamman. Då drickandet var själen i all högtidsglädje (derföre sade man ock "dricka bröllop"), så framsattes långsåt hela golfvet emellan bordena stora kar fyllda med öl och mjöd, som uppöstes i väldiga dryckeshorn och silfverkannor. De store brukade äfven vin. Förlustelserna bestodo mest i dans, som ständigt afvexlade med spisandet, så att man gick från bordet till dansen, och från dansen tillbaka till bordet. När fruntimren, som sutto på bänkar vid väggarne, blefvo uppbjudna till dans, gingo de midt öfver bordet emellan flaskor och fat, emedan de annars icke kunde komma till sine kavaljerer utan att göra omak åt de andra, som sutto i rad vid sidan af dem. Bruden satt vanligen på en tvärbänk vid gafveln med de öfriga fruntimren på båda sidor, och brudgummen på det främsta stället af den högra sidobänken ("ædribeckr" = hedersbänk). Stod bröllopet hos en konung, satt denne sjelf i högsätet, och hade brudgummen på den ena och bruden på den andra sidan. Brudens klädnad var så kostbar som möjligt; guldringar, samt med silfver och guld inväfda kläder fingo ej saknas. Vid sidan hade hon en nyckelknippa, symbolen till hennes nya verkningskrets. När en sköldmö stod brud, satt hon på brudbänken klädd i hjelm, brynja och full rustning.

Första aftonen var brudens ansigte doldt af en slöja, om hvilken plägsed den ännu brukliga brudslöjan påminner, ehuru berörde persedel numera fästes bak på hufvu-

det. Morgonen derpå, sedan man druckit och dansat hela natten, leddes det unga paret till brudsängen, hvilken ofta stod midt i gästabudssalen, och var så hög att man måste klifva dit upp på stegar. Bröllopsfesten varade, om den skulle vara något så när hederlig, uti åtta dagar, och, om man ville hafva det rätt förnämt, i en half månad. Ett sådant kalas kostade ofta en man hela hans förmögenhet, isynnerhet emedan han tillika skulle gifva åt alla sina gäster afskedsskänker; men fädernas sed måste vidhållas, om man än bragtes till tiggarstafven. Lagstiftaren sjelf fann det icke rådligt att göra någon förändring derutinnan; först i trettonde århundradet sökte Magnus Lagabeter att motverka detta slöseri, och föreskref i sin Gulatings lag, att ingen fick hålla bröllop längre än i två dagar. Den som förbröt sig häremot, skulle böta tre mark silfver, och de gäster som qvarstannade uti huset längre, bötade hvar och en ett öre silfver till konungen. Det värsta var, att sådana festiviteter sällan försiggingo utan slagsmål och blodiga uppträden, hvaruti de gamle Skandinaverne liknade sine sydgermaniske bröder, om hvilka Tacitus berättar enahanda odygd. Stundom hände det också, att hela bröllopsglädjen blef förstörd genom en försmådd rivals fiendtliga anfall, och man måste derföre, när sådant var att befara, låta besätta huset med vakter.

Sedan bröllopskalaset var förbi, förde brudgummen bruden till sitt hem, hvarvid bruden åkte på en vagn eller släda, med nyckelknippan vid sidan, såsom tecken till hennes nya rättigheter som husfru. Vanligen beledsagades hon då af sina föräldrar, med så mycken ståt, som deras förmögenhet tillät. Om brudgummen visste med sig, att han slagit någon rival ur brädet, så kunde han icke vara säker på, att icke denne nu lurade på honom på vägen, hvarföre han måste se till att vara manstark nog, för att kunna tillbakadrifva våld med våld.

Förd till mannens hem inträdde nu bruden uti husmoderns verkningskrets och rättigheter, och här öppnar sig en ny och vigtig synpunkt, från hvilken den Skandinaviska qvinnans ställning i det följande skall betraktas.

D:r Barth's resor.

I. Från Rhat till Tintellust.

Fortsättning och slut.

Slutligen fingo vi bryta upp. På ringa afstånd lemnade vi till venster om oss Timges eller Tengiks höga kegla, som uppskjuter öfver den omgifvande bergmassan. Tyvärr kunna vi icke med säkerhet uppgifva höjden hvarken af bergsträckningen i sin helhet eller dess högsta spets. Dalbotten ligger här 1,700 fot öfver hafsytan, och bergsträckningen torde i allmänhet höja sig ännu 2,500 till 3,000 fot högre, så att Timge föga nog torde vara mycket lägre än 6,000 fot.

Vandrande genom detta intressanta landskap uppnådde vi efter en kort marsch den praktfulla dalen Sselufiet. Den bildar här mot vester en djup inskärning bakom en framspringande granitmassa, och var rikt bevext med trän och buskar men saknade alldeles örtvegetation. En tropisk karakter erhåller dalen genom dumpalmen (Cucifera eller Corypha Thebaica), hvars nordliga gräns åt detta håll just bildas af dalen Sselufiet, då den deremot i Nildalen, der den förekommer i mängd, sträcker sig så mycket nordligare. Den var mig derföre af gammalt bekant från mina tidigare resor i Öfra Egypten och Nubien, och jag hälsade den med glädje välkommen ibland de många nya och fremmande företeelserna i naturen och menniskolifvet. Äfven en och annan dadelpalm förekommer ännu här, men de träda i bakgrunden bredvid solfjä-

derspalmen, som mer tillhör den tropiska zonen.

Byn Sselufiet består af 60 till 70 kojor. Äfven på dessa såg man, att man kommit längre ner i söder. De voro nemligen också bygda af tort gräs, men dock olika dem vi sett förut; ty hittills hade de buskar, som bildade sjelfva stommen, varit sammanböjda med topparne mot hvarandra, så att taket bildade en rundning, men här var taket skildt från stommen och hade icke rund, utan spetsig form. Sselufiet var derföre icke utan sitt intresse; men äfven här skulle vi ännu icke få njuta lugn och säkerhet. Under natten blefvo vi oroade af ett schakallikt tjut, som en stor folkhop uppstämde rundtomkring vårt läger. Genom ständigt skjutande öfvertygades dessa våra plågoandar om vår vaksamhet och vi ledo sålunda ingen skada till våra personer. Vi hade varit nödsakade att drifva våra kameler på bete till en aflägsen plats, emedan i närheten intet foder stod att finna. Det var derföre ganska naturligt, att vi voro bekymrade för dessa för vår fortkomst så nödvändiga djur, och det visade sig äfven följande morgon, att alla våra kameler hade blifvit bortdrifna, och det, såsom vi snart fingo veta, af Merabetinerna sjelfva, oaktadt deras upprepade försäkringar, att vi numera icke behöfde hysa någon fruktan, emedan vi stodo under deras beskydd. Följden häraf var, att vi voro tvungne att ännu en hel dag blifva qvarliggande, för att få kamelerna tillbaka. Man återgaf oss verkligen en del af dem, men 15 kameler felades oss ännu, när vi äntligen den 30 Aug. fortsatte vår färd. Vi måste derföre här qvarlemna båten och några andra saker, hvilka endast för oss sjelfva hade något värde och derföre ansågos skyddade af ett slags oantastlighet.

Med något bättre utsigter för framtiden färdades vi nu vidare; och vår glada sinnesstämning stegrades ännu af dalens karakter. Några små, odlade åkerfält med frodigt vexande negerkorn skänkte den från öknen kommande resanden en uppfriskande anblick; ty de bevisade, att en odlingsbar och odlad jordmon här tog sin början. Vi bemärkte här äfven vid brunnarne ett slags vattenuppfodringsanstalter af en högst enkel konstruktion — på arabiska kallade "chattara" — med hvilkas tillhjelp åkerfälten vattnades. En enkel stång, fästad vid en längre tvärstång och försedd med ett läderämbare bildar hela inrättningen.

I det vi styrde vår kosa rakt mot den höga, spetsiga bergskägla, som reser sig öfver Tintarhode, trädde vi ur dalen Sselufiets hufvudarm ut på en bergig terräng. En bred klyfta i Timges bergmassa tillät oss här en blick i de dalar, som bildas af bergets mångfaldiga höjningar. Härefter stego vi åter nedåt på en riktbevext dalslätt, der utom Abisgan (Capparis sodata) äfven Tunfafian (Asclepias gigantea) åter visade sig. Äfven bemärkte vi en ny, förut icke påträffad vext, "Elloa" eller "Alluot", en Crucifer med stora saftiga blad och vackra violetta blommor. Kamelerna åto mycket begärligt deraf och föredrogo denna vext framför allt annat foder; men den förekom under loppet af vår resa endast sparsamt och inskränkt till vissa trakter.

Efter att hafva tillryggalagt två mil i denna dal, lägrade vi oss på en fri plats, som omgafs af grönskande Abisga-buskar, ett stycke på andra sidan om Tin-tarh-ode. Detta är Merabetinernas eller Anisslimernas by, hvilken sträcker sig i en lång rad utmed de låga, framspringande höjderna af bergskedjan. Den består af omkring hundrade hus till det mesta kojor af gräs och bladen af solfjäderpalmen; endast några få äro bygda af sten.

Oaktadt sin ringa utsträckning är byn af vigtighet för trafiken mellan norra och mellersta Afrika, ty endast under dessa lärda och fromma mäns beskydd kan den bedrifvas med en säkerhet, hvilken man i betraktande af den vilda och roflystna karakteren hos befolkningen i dessa trakter knappt skulle vänta. Tiden för denna ko-

lonis grundläggning kan icke med bestämdhet utredas, men det tyckes, som hade den inträffat liktidigt med landets eröfring af Kel-owierna, om annars dessa Anisslimener tillhöra stammen Kel-owi. Det har icke varit mig möjligt att härutinnan komma till klar insigt, men i alla händelser gifva deras sköna, smärta gestalt och den ljusare, rena färgen af deras hud de bästa bevis för handen, att denna lilla stam icke, liksom Kel-owierna i allmänhet, har blandat sig med Sudanracen. Deras klädsel påminner dock redan om seden i de nejder, de nu bebo. Gossarne isynnerhet, hvilka i stor mängd svärmade i närheten af vårt läger, buro ingen annan klädnad än ett litet läderskynke omkring höfterna, och deras hår var klippt på samma sätt som Sudan-gossarnes, så att en ungefär tumshög och lika bred kam drog sig från pannan till nacken. Det är ingalunda osannolikt, att de till Islam öfvergångna Afrikanarne antagit denna sed efter Masigh-stammen (Imoscharh), ty denna sistnämnda har varit af högsta betydenhet vid dessa stammars mohamedanska ombildning.

Anisslimenerna kalla sig visserligen sjelfva "gudfruktige och fromma män", men derföre hafva de dock icke helt och hållet dragit sig ifrån alla verldsliga angelägenheter. De förstå tvärtom ganska väl att försäkra sig om ett betydande inflytande på landets angelägenheter och hålla sig i ett visst oberoende af det mägtiga öfverhufvudet i Tin-tellust.

Sedan vi inrättat oss så godt vi kunde, på denna vår nya vistelseort, sökte vi att komma i handel med folket, för att åter förse oss med ett förråd af lifsmedel. Härvid öfverraskades vi af det höga priset på de vanligaste födoämnen. Smör och ost stodo allsicke att erhålla. Alldeles emot förmodan förklarade man mig vid närmare efterfrågan, att smör nästan årligen införes i dessa trakter af Ssakomarerna, en längre norrut vid vägen till Tanat boende stam af Imoscharh, som äger stora fårhjordar och tillochmed ett betydligt antal hornboskap.

Vi nödgades dröja i vårt läger vid Tintarh-ode, för att afvakta återkomsten af våra vid Sselufiet bortdrifna kameler. Dessutom hoppades vi, att den gamle höfdingen Annur i Tin-tellust, till hvilken vi från Sselufiet hade vändt oss, skulle skicka emot oss en skyddsvakt.

Medan vi sålunda här lågo lägrade längre tid än annars skulle hafva varit fallet, blefvo vi vittnen till en underbar naturföreteelse, hvilken dock rörde oss personligen nästan alltför nära att kunna betraktas endast från vetenskaplig ståndpunkt. Rundtomkring i grannskapet föllo under tiden så ofantliga regnmassor, att inom 24 timmar vår lugna, nästan 2000 steg breda dal förvandlades till en strid strömbädd; och strömmen var så stark, att den oemotståndligt ryckte med sig får, ja tillochmed kameler, och uppryckte träden med rötterna. Med knapp nöd hade vi just nyss lyckligen öfverstått den fara, som hotade oss genom menniskornas fanatism och roflystnad; det var derföre verkligen en svår pröfning, att nu kämpa mot ett element, om hvars våldsamma verkningar i denna öfvergångszon från den nakna öknen till det fruktbara landet och under en breddgrad der man i de bättre kända Niltrakterna nästan icke vet af regn, vi icke hade och icke kunde hafva någon rigtig föreställning.

Det var omkring kl. 4 på eftermiddagen det plötsliga ropet: "floden kommer", genljöd i vårt läger. En bred, med hvitt skum betäckt vattenmassa vältrade från söder mellan träden långsåt dalen. Inom kort tid var hela dalen förvandlad i en flodbädd, och vårt lägerställe till en holme. I början betraktade vi, nästan förtorkade af hettan och den brännande solen som vi voro, detta utomordentliga skådespel med en nästan barnslig fröjd; men snart började det att antaga en hotande karakter, och jag

yrkade på att i tid vidtaga nödiga mått och steg. Dagen derpå erbjöd samma ström en storartad bild af förstörelse, väl egnad att på det lifligaste för oss försinnliga syndafloden.

Under natten och påföljande morgon nedgjöt sig regnet oafbrutet i strömmar. Vattnet i dalen steg allt högre och hotade att öfversvämma den höjd, der vi hade valt vårt lägerställe. Vårt folk gjorde nu några fåfänga, barnsliga försök att skydda oss genom en fördämning. Det blef slutligen nödvändigt att öfvergifva vår lägerplats och uppsöka en högre, redan till holme vorden punkt. Dit bragtes i största brådska och med många små förluster vårt bagage. Kamelerna hade redan bortryckts af strömmen och hejdades endast med möda af större trädgrupper, som skjöto fram derur. Men vattnet steg allt högre och högre, skummade slutligen öfver holmens strand och undergräfde den beständigt mer och mer. Strömmen förde med sig lösryckta träd, som än enstaka, än sammanfästa liksom i flottor rusade förbi oss, under det vi från vår lilla kulle betraktade det underbara skådespelet. Steg för steg måste vi draga oss tillbaka till den högre medelpunkten af denna trånga tillflyktsort. Slutligen fanns der knappt tillräcklig plats för hela vårt sällskap, och vi kunde redan beräkna, huru många tum vattnet ännu behöfde stiga, för att förstöra vårt bagage och hota sjelfva vårt lif.

Då uppnådde i en lycklig stund öfversvämningen sin höjd; åtminstone steg vattnet icke vidare, och floden höll sig en tid bortåt på samma ståndpunkt. Derpå bemärktes ett långsamt sjunkande af vattenytan; och med tacksamma känslor sågo vi nu, att vi voro räddade äfven ur denna fara. Det var just kort efter middagstimmen.

Samtidigt inträffade äfven en annan högst gynnsam omständighet. Just när strömmen begynte att försina, visade sig en trupp välbeväpnade Mehara på vestliga stranden. Det var den skyddsvakt Annur skickat oss till möte. Det var också verkligen hög tid, att den inträffade; ty undertiden hade en stor mängd röfvarpack, uppmuntradt af vår farliga belägenhet, åter samlat sig på motsatta stranden och ville ännu göra ett sista försök att bemägtiga sig vår egendom, innan vi kommo i säkerhet under denne mägtige höfdings beskydd.

Deras förehafvande tillintetgjordes således, och vi kunde nu åtminstone med en viss känsla af säkerhet motse den närmaste framtiden. Likväl var vårt läge ännu långt ifrån behagligt. Nästan alla våra effekter voro genomvåta; våra tält lågo i gyttjan på botten af strömbädden, och det beqväma och starka, men tunga Tripolitanertältet hade insupit så mycket vatten, att en kamel knappt var i stånd att bära det. Då vi slutligen lemnade vår lägerplats, hade Overweg och jag ännu den oturen, att våra genom öfversvämningen alldeles kraftlösa kameler slintade, då de skulle passera strömmens hufvudfåra, och vräkte oss midt i dyn. Genomvåta och barfota uppnådde vi äntligen i mörkret vårt nya läger. Man hade valt platsen för detsamma på en högre klippterräng, på något afstånd från dalkanten, och här hade vi straxt från början bordt välja vår station.

Lyckligtvis uppklarnade vädret åter dagen derpå, och en frisk blåst hjelpte oss att torka våra saker. Vårt läger liknade nästan ett stort lärftsbleke. Småningom blef det ena stycket efter det andra åter brukbart. Sedan vi sålunda något återhemtat våra andliga och lekamliga krafter, gingo vi att besöka hufvudpersonerna bland vår nya skyddsvakt. Med högra handen hållande det upprättstående spjutet suto de grupperade i en krets. Midt i kretsen satt anföraren Hamma, Annurs krigiska svärson. Dessutom utmärkte sig framför andra ännu en viss Mohammed, en kusin till höfdingen, hvilken sedermera blef min synnerliga vän. Alla hade de ett temligen angenämt yttre; men deras utseende var mycket olika Asgarernas eller de vid gränsen af Air boen-

de stammarnes. Deras gestalt var mindre, färgen på deras hud svartare, och i stället för de norra stammarnes regelbundna, skarpt utpreglade drag hade deras ansigte en mera rund, fyllig form och ett lefnadsgladt uttryck. Också deras klädsel var icke så i samma form stöpt; några af dem buro ljusblåa skjortor i stället för de vanliga dystra mörkblåa, och deras hufvudbonad fick ett prydligare utseende genom en hvit bindel med röda ränder.

Vi tackade anförarn uppriktigt för den tjenst höfdingen Annur bevisat oss. För öfrigt aflopp detta besök något kallt och ceremonielt, såsom det plägar vara, då man är fullkomligt obekant med hvarandra och till hela sitt åskådningssätt så himmelsvidt skiljaktig.

I detta sällskap fortsatte vi äntligen omkring kl. 10 vår resa. Vi lemnade Tintarh-odes stora dal till venster, genomtågade några klippdälder och höllo oss öfverhufvudtaget på en bergig terräng, tills vi uppnådde början af den sköna, breda dalen Fodet. Här lägrade vi oss nära de klippor, som begränsa dess östra sida.

Dagen derpå (3 Sept.) gjorde vi en ganska intressant färd genom en högst pittoresk nejd. Isynnerhet utmärkte sig sjelfva dalen Fodet. Vid dess skönaste punkt delar den sig i två armar, af hvilka den ostligare gör en inskärning i vestra kanten af bergsgruppen vid Timge. Begränsad af åtskilliga imposanta bergsklackar erbjuder denna förgrening af dalen ett särdeles pittoreskt perspektiv.

Ännu visade sig många spår efter öfversvämningen, och derjemte glänste hela dalbottnet af små mineraliska fragmenter. Vi sågo på åtskilliga ställen ruinerna af hus, som blifvit förstörda af floden. Vår karavan var dock åter vid godt mod, och vår skyddsvakt, som ville gifva oss ett prof på sin färdighet i ridkonsten, föranstaltade en kappränning, som tog sig temligen besynnerlig ut. Man tänke sig en kamel, den må nu vara huru flink som helst, i fullt galopp; ryttarn vacklar hit och dit, som ett rö för vinden på den lilla sadeln, som blott helt löst är fästad på djurets puckel, och hans mångartade vapen, förrådssäckar och plumpa läderornamenter skjuta fram öfverallt eller släpa efter och äro honom till stort men; dervid dunkar den ofantliga skölden af styft antilopläder beständigt mot det stackars djurets sida. Två eller tre af de djerfva ryttarne fingo också kyssa marken, och leken lyktades snart. En snabbfotad kamel är utmärkt, då det gäller att trafva, men den passar allsicke till galopp, och dess rörelser äro då nästan lika så klumpiga som giraffens. Då en galopperande kamel torde förefalla tillochmed europeiska naturforskare såsom något oerhördt, vill jag här anmärka, att äfven stammarne i södra Arabien stundom låta sina kameler sätta af i galopp, — ja vi se detta redan på assyriska skulpturer.

Vi drogo vidare in i ett bergigt landskap, i början stigande uppåt, tills vi uppnått sjelfva kammen. Derefter förde vägen oss åter utföre; först småningom längs mindre dalfördjupningar, men senare blef vägen ganska brant, tills vi kommo till en djup dalklyfta. Nästan alla de mindre dalar vi passerade, sänkte sig i rigtning åt vester. Korrt efter klockan tre lägrade vi oss i en utvidgning af dalen Afis, i närheten af den sydliga klippväggen, på litet afstånd från en brunn.

Vi hade hittills ännu icke lärt oss närmare känna vår skyddsvakt; men kort efter det vi lägrat oss fingo vi en förarglig affär med densamma. Folket ville hafva betalning och gjorde skamlösa fordringar. Då de icke blefvo nöjda med det de fingo, kastade de sig öfver en af mina collis och släpade bort hälften af dess innehåll. Skadan var emellertid icke särdeles stor, men det förorsakade uppståndelse och oro, att vi sålunda blefvo plundrade af vår egen eskort. Hamma, eskortens anförare, gaf sig dock den största möda att återskaffa det röfvade.

Följande dagen (4 sept.) uppnådde vi

Tin-tellust, den gamle höfdingen Annurs residens och den tredje stationen på vår resa. Den inbrytande dagen medförde ett häftigt regn, som redan dagen förut hade bebådat sig genom tjocka molnmassor och enstaka blixtar. Annars är regn tidigt om morgonen en sällsynt tilldragelse i Central-Afrika, såvida det icke, såsom troligen äfven denna gång, är en fortsättning från föregående natt.

Vi afvaktade det värsta hällregnets slut och uppbröto derpå klockan sju. Vi voro icke utan oro öfver det emottagande vi skulle komma att röna af Annur; ty i hans hand låg nu hela framgången af vårt företag. Hvad man berättat oss om hans personliga karakter var ganska gynnsamt; men han var nu gammal och svag och låg för närvarande sjuk. I händelse af hans frånfälle kunde vi icke dölja för oss de faror, för hvilka vi i brist på hvarje inflytelserik beskyddare skulle blifva utsatta i detta oroliga och laglösa land. Under sådana tankar tillryggalade vi det sista stycket af vägen till Tin-tellust.

Vi lemnade snart dalen Afis bakom oss och kommo öfver ett bergigt utsprång till en annan dal, i hvilken byn Ssarara eller A-ssarara ligger. Vi tågade framåt mellan de båda skilda grupperna af densamma och uppnådde klockan half tie dalen Tin-tellust, sedan vi ännu öfverskridit en låg bergsträckning. Denna dal utgöres af en bred, sandig ränna, utan någon örtvegetation och blott vid kanterna infattad af buskvexter. På de låga, klippiga utsprången på östra sidan visade sig en liten by, men det var endast med möda man kunde urskilja den från de omgifvande klipporna. Detta var Annurs af oss länge efterlängtade residens.

Vi begåfvo oss icke direkt till sjelfva byn, utan valde vår lägerplats litet sydligare på en sandkulle, som höjer sig ur en inskärning mellan de klippiga utsprången. Foten af denna sandkulle var på det täckaste smyckad med sköna grönskande buskar af Capparis sodata; en täck däld full af yppiga Talhaträd skilde vår kulle från en skroflig granitkam, som utgjorde en klack af berget Tunan. Mot söder begränsades utsigten af den imposanta bergsgruppen Bundai. Åt nordost hade vi fri utsigt öfver dalen ända till byn och den ståtliga bergmassan bakom den. I det hela taget var detta en herrlig lägerplats, och dessutom stördes vi icke hvarje ögonblick af invånarnes nyfikenhet och närgångenhet; men å andra sidan hade platsens aflägsenhet den olägenhet, att vi voro alltför långt borta från vår beskyddare, hvars närhet stundom varit ganska önskvärd ibland sådana laglösa stammar. Afståndet utgjorde dock icke mer än omkring 1,200 steg.

Vårt läger var snart uppslaget. Det utgjordes af fyra tält, som voro grupperade i en halfcirkel, hvars öppna sida vette åt söder. Säkert skall vår lägerplats städse lefva i invånarnes hågkomst under namn af "de kristnas kulle."

Dagen efter vår ankomst gjorde vi ett besök hos den gamle höfdingen. Han mottog oss på ett osminkadt och barbarisktvälvilligt sätt. Helt uppriktigt och rent ut sade han oss, att vi såsom kristne väl hade kommit skuldbefläckade till hans land, men att vi blifvit luttrade och rentvättade genom de många faror och pröfningar vi genomgått. Såsnart vi nu engång befunno oss under hans beskydd, hade vi intet annat att frukta än klimatet och tjufvarne. De skänker, som utbreddes framför honom, mottog han nådigt, men utan att säga ett ord; och icke bevisade han oss heller den ringaste gästfrihet. Vi visste icke, hvad vi skulle tänka om honom; men snart fingo vi ljus i saken.

Få dagar derefter skickade han oss det otvetydiga budskapet, att i händelse vi hade för afsigt att på vår egen risk fortsätta resan till Sudan, kunde detta ske i sällskap med den ditgående saltkaravanen, utan att han skulle lägga något hinder i vägen för oss; önskade vi åter att han sjelf

skulle följa med oss och beskydda oss, så måste vi betala honom en betydlig summa. Öfverhufvudtaget var hans handlingssätt allt ifrån begynnelsen väl icke vänligt, men rakt fram och enkelt. Han uppgaf utan omsvep sina fordringar, och sedan dessa blifvit uppfyllda, höll han sitt ord med största samvetsgrannhet. Om han icke förplägade oss, så var han oss icke heller besvärlig genom tiggerier och tillät ej heller sitt folk att vara det. Efter att länge hafva gifvit noga akt på hans handlingssätt och sedan vi under hans beskydd utan någon fara ankommit till Katsena, måste jag bekänna, att han var en rätt fram, tillförlitlig menniska. Vi hade dock mycken svårighet att kunna anskaffa den begärda summan; och Richardson såg sig tvungen att fördenskull kontrahera en betydlig skuld, som snart belopp sig till den respektabla summan af 1500 spanska daler, derigenom att de för lånet föreskrifna vilkoren icke blefvo uppfyllda.

Vi befunno oss nu i regntiden. De nästan dagliga störtregnen förorsakade oss väl mycket omak men voro oss dock tillika det tydligaste bevis, att vi nu verkligen hade uppnått det inre landets länge efterlängtade regioner; och derföre fördrogo vi gerna detta lilla obehag. Nästan regelbundet kom regnet på eftermiddagen mellan klockan två och tre, då luften hade uppnått sin högsta värmegrad. Stormen, som dref tillsammans regnmolnen, blåste nästan alltid från vester eller sydvest, medan östanvinden eljest om dagen var den förherrskande. Regnet var stundom mycket häftigt och alltid beledsagadt af en stark, orkanlik storm. Ofta var det ganska svårt att skydda tälten för dess raseri, och vårt bagage blef flere gånger alldeles genomdränkt af vatten. Det starkaste och långvarigaste regnet föll den 9 sept. och genom den från de kringliggande höjderna nedstörtande vattenmassan bildades en väldig ström icke blott i hufvuddalen, utan ock i den lilla dalklyftan bakom vårt läger. Luften var, oaktadt sin fuktighet, sund och stärkande, och redan Leo Africanus berömmer Air's klimat för dess "bontà e temperanza dell' aere". Dessa störtregn voro oss äfven mycket angenämare än de torra sandvindarne i öknen, hvilka så ofta hade plågat oss.

Inom få dagar var hela naturen uppfylld af ett nytt, friskt lif. Dag från dag kunde man observera, huru de unga bladen och skotten tillvexte och huru trädens löfskrud blef allt tätare och skuggrikare. De stora, yppiga Mimosernas väldiga kronor erbjödo en öfverraskande anblick; de bildade här icke, såsom vanligen i öknen, ett lätt löftak, utan bestodo af täta, koniska löfmassor; jag mätte engång middagstiden skuggan af ett sådant träd, och fann den hafva en utsträckning af 70 fot.

Äfven djurverlden hade vaknat till nytt lif. De lummiga trädens kronor genljödo af gröningens och bofinkens glada qvitter och turturdufvans och den lilla egyptiska dufvans kuttrande, medan härfågeln (Upupa epops) under muntra språng lekte på marken. Apor nedstego från Tunans framskjutande höjder, så ofta de trodde sig vara obemärkta, för att i den lilla dalfördjupningen bakom vårt läger få sig en dryck vatten; hyenor och schakaler läto regelmässigt höra sig hvarje natt under sina vandringar kring lägret, och då och då kunde man förnimma lejonets aflägsna rytande.

Tyvärr stördes vår fredliga vistelse här, natten mellan den 16 och 17 sept. genom ett öfverfall af roflystna hopar. Det oupphörliga regnet hade genomdränkt allt vårt bagage, och vi voro bekymrade för våra instrumenter och vapen. Overweg och jag beslöto derföre den 16 sept. att rengöra alla våra eldvapen, hvilka ända dittills hade varit laddade. Sedan detta var gjordt, laddade vi dem icke omedelbart åter, för att låta dem blifva väl torra.

På eftermiddagen besökte oss två välklädda, på kameler ridande karlar. Tvärtemot sådana gästers vana begärde de in-

genting, men betraktade och undersökte tälten med mycken uppmärksamhet. Om aftonen hörde vi musik och dans från byn, der man firade ett bröllop; våra svarta tjenare voro ovanligt upprymda och fortsatte sina lekar i det glimmande månskenet, tills de äntligen sent på natten trötta insomnade.

Drifven af en obestämd aning lät jag, innan jag lade mig, fastbinda alla våra får omedelbart bakom vårt eget tält. Jag hade en orolig sömn; kort efter kl. 2 hörde jag ett egendomligt buller, liksom om en mängd folk hade marscherat omkring tältet. Jag var just i beråd att rusa ut, då i detsamma musiken åter skallade från byn; jag antog derföre, att bullret, som jag hört, äfven hade kommit derifrån, och försökte att åter inslumra. Då hörde jag plötsligt ett högljuddare buller, liksom om flere personer rusat uppför kullen. Jag grep ett svärd, ty våra skjutgevär voro, tyvärr, ännu icke laddade, och störtade ut. Medan jag vandrade omkring vårt läger, kom Richardson halfklädd ur sitt tält och bad mig skynda efter tjufvarne, som hade bortröfvat åtskilliga af hans effekter. Man hade verkligen släpat några af hans kistor ur tältet, men icke hunnit tömma dem. Alla hans tjenare hade, på en enda när, rymt fältet. Ingenting af värde var emellertid förloradt, men den moraliska disciplinen bland vår lilla skara hade illa bestått profvet. Vi blefvo dock härigenom väckta till större försigtighet för framtiden mot dylika öfverrumplingar, och närmaste följden blef, att vi morgonen derpå förflyttade vår lägerplats till dalens andra sida och uppslogo våra tält på slätten helt nära byn.

Vi öfverlemnade oss nu åt hoppet, att vi hade öfvervunnit de största svårigheterna och befunno oss på raka vägen att uppnå ändamålet för vår expedition. Men samtidigt voro våra ekonomiska förhållanden icke just särdeles lysande; våra tillgångar voro så snäfva, att vi med dem knappast kunde bestrida de allra nödvändigaste utgifterna, och isynnerhet i början af vår vistelse i Tin-tellust ledo vi verklig nöd. Något senare erhöllo vi från A-ssodi, en stad sydvest om Tin-tellust, en kamelladdning "dhurra" (Sorghum). Men det erfordrades mycken omsorg att tillreda detta sädesslag, emedan den bittra hylsan måste genom ofta upprepad stötning och kastning omsorgsfullt lösgöras från kärnan; och för en europeisk resande, som icke eger någon slafvinna, hvilken tillreder hans kost, är detta ett ganska svårt uppdrag. Vår enformiga dagliga näring var verkligen nästan onjutbar för sjelfva infödingarne och inverkade menligt på vår helsa.

Under tiden begagnade jag mig af vår vistelse här, för att göra mig underrättad om förhållandena i detta hittills alldeles okända landskap. Innan jag fortsätter min reseberättelse, vill jag derföre göra läsaren bekant med landets natur och med de menniskor, med hvilka vi här kommo i beröring.

Räknadt från Tidik i norr, uppnår det egentliga landet Air en längd af två grader och en bredd af 40 till 50 sjömil i medeltal, emellan 19 och 17 grader nordl. latit. och 8—9 grader longit. österom Greenwich. Dess egentliga kärna bildas af en granitmassa, som uppskjutande i åtskilliga högre bergsgrupper, på ömse sidor bildar djupa fåror, genom hvilka det under de tropiska regnen på höjderna samlade vattnet finner sitt aflopp. Derigenom alstras en rik vegetation. Fruktbarheten ökas ännu betydligt derigenom, att graniten till en stor del är uppblandad med basalt; der sandstenen är den förherrskande, är äfven naturen fattigast. Dalarnes höjning kan man i medeltal uppskatta till 1700—1800 fot, de betydligare bergsgruppernas till 4000—5000, och de högsta spetsarne, isynnerhet Tengik eller Timge, resa sig till en höjd af åtminstone 5500 fot.

De otaliga större och mindre dalarna bilda icke någon gemensam floddbädd. I allmänhet sluttar landet på vestra sidan af

de högsta bergsgrupperna åt vester, men äfven de dalar, hvilka följa landets allmänna sluttning och stryka åt vester, vidga sig och försvinna småningom, utan att förena sig. Sluttningen är ganska ringa, och derföre stryka helt nära hvarandra liggande dalar ofta i alldeles motsatta riktningar, så att det hela ter sig som en underbar, vild klipplabyrint för den uppmärksama vandraren, hvilken icke kan öfverskåda början och slutet af hvarje dalränna. Många af dessa dalar äro så fruktbara, att de tillåta icke blott den vidsträcktaste kamelskötsel, utan äfven boskapsskötsel. Getter finnas i stor mängd, men inga får. Hästar håller man i det egentliga landet Air endast i ringa antal, och dessa skickas på bete till Damerghu. Utom mångfaldiga species af Mimosa vexa i dessa dalar äfven tjocka skogar af Solfjäderpalmen (Cucifera Thebaica) och Capparis sodata i ymnighet. I många af dem kan äfven åkerbruk bedrifvas, och dit menniskofliten har nått finner man tillochmed dadelpalmen. Säd eller rättare negerhirs (Pennisetum typhoïdeum) skulle säkert kunna odlas mycket vidsträcktare, ehuru aldrig i så tillräcklig mängd, att befolkningens behof kunde tillfredsställas, emedan odlingen måste inskränkas till de i det hela taget smala dalrännorna.

I de mera otillgängliga delarne af landet, isynnerhet sydligare än 18 grader, i de af Baghsen, Dogem och höjderna af Auderass bildade bergstrakterne förekommer det mahnlösa lejonet mycket talrikt. Ofta påträffas äfven leoparden, som mycket fruktas af Assbena-boerne, ehuru vi aldrig fingo se någon sådan. Hyenor tyckas vara sällsynta, men schakaler finnas i mängd. De lägre bergsutsprången tyckas förnämligast befolkas af apor, isynnerhet af slägtet Cercopithecus griseo-viridis. Af antiloparter förekomma Dorcas och Mohoren (Antilope Soemmeringii) talrikt i alla dalar; men den stora, ståtliga Antilope Leucoryx tyckes icke våga sig in i de bebodda trakterna. Den ännu större men mindre sköna Antilope Oryx torde föga gå så långt nordligt som till Assbens södra gräns, medan åter den bockartade Wadan (Oryx Gazella) icke synes förekomma så långt sydligt, att den skulle öfverskrida landets nordliga gräns. Af fåglar finnas väl icke många species, men de som finnas förekomma i mängd. Strutsen bebor de öppna dalarne, såsom Tin-teggana, i stora skaror. Dessutom förtjena att nämnas åtskilliga arter af dufvor, härfågeln och perlhönan.

Namnet Air, som af Araberna skrifves Ahir, finner man för första gången hos Leo i hans beskrifning öfver Afrika, skrifven år 1526. Air tyckes dock icke hafva varit landets ursprungliga namn, utan har troligen blifvit infördt af Berberna eller Masigh-eröfrarne. Landets tidigare namn måste hafva varit Assben eller Abssen, och så kallas det ännu i denna stund såväl af den svarta som af den blandade befolkningen. Ty Assben hette fordom landet, som tillhörde Goberaua stammen, den betydligaste och ädlaste delen af Haussa nationen, hvilken dock icke hör till den rena negerracen, utan ursprungligen synes hafva varit nära befryndad med Nord-Afrikanarne.

Hufvudstaden i detta konungarike Assben var, åtminstone i senare tider, Tinschaman, förnärvarande en by omkring 20 mil norr om Agades. Der måste fordom en viss bildning och tillochmed en icke obetydlig grad af lärdom hafva herrskat; ty man omnämner flere lärda män bland de infödda i Tin-schaman. Redan i Leos tid var landet i Berbernas ego; men det var tydligen icke någon ren Berberstat, utan ett på negerbefolkningen ympadt Berbervälde. Landets nuvarande beherrskare, Kelowi, omnämnas icke af någon skriftställare före Hornemanns tid (1802). Det är högst sannolikt, att de eröfrat landet i en jemförelsevis senare tid, icke långt före medlet af förra århundradet, måhända omkring år 1740. Hvar deras fordna boningsplatser varit, har man hittills ännu icke med noggrannhet kunnat bestämma; blott

så mycket synes säkert, att de kommit från nordvest och att deras ädlare slägter tillhört den fordom mäktiga och talrika Auraghastammen.

Namnet Kel-owi betyder "de i Owi boende"; ty med ordet "kel" betecknar man de bofasta stammarne i motsats till de nomadiska. I allmänhet är det äfven ett karakteristiskt drag hos Kel-owierna och deras stamförvandter, att de bo i byar, bestående af fasta, oflyttbara hyddor, och icke såsom många andra stammar, i tält af hudar eller flyttbara kojor af mattor.

Vid landets eröfrande hafva Kel-owierna icke utrotat den till neger- eller rättare sub-libyska racen hörande befolkningen, som de der funno före sig, utan de uppblandade sig med den, isynnerhet genom giftermål med den qvinliga delen af de förra invånarne. Deremot torde den manliga delen af den gamla befolkningen i Assben till större delen hafva försvunnit. På detta sätt har den ursprungliga Berberkarakteren till största delen gått förlorad bland Kelowierna, och de stränga sederna hos Masigh's efterkommande hafva blifvit uppblandade med Afrikanarnes glädtiga, lekande lynne. Sin sköna, ädla och höga gestalt hafva de äfven förlorat och utbytt sin ljusare färg mot en dunklare. Slutligen har Haussa-språket blifvit dem lika eget som deras ursprungliga Auraghiye, ehuru karlarne sinsemellan vanligen begagna sig af det sistnämnda. Till följd af denna raceblandning betraktas egentligen Kel-owierna med ett visst förakt af de rena Berberstammarne och betecknas af dem ofta tillochmed med namnet "ikelan" (slafvar).

Det sätt, på hvilket Kel-owierna nedsatt sig i landet, har verkligen mycken likhet med det, hvarpå de gamla Grekerna bosatte sig i Lycien. Ty qvinnorna i Assben hafva, åtminstone hvad valet af vistelseort beträffar, ett visst företräde framför männerna, så att, när en Ba-Assbentschi gifter sig med en flicka från en annan by, hustrun icke behöfver öfvergifva sin hemort, för att följa sin man, utan denne flyttar till hennes by. Denna omständighet kan visst hafva, sin orsak i andra förhållanden; men samma princip ligger till grund för den lag, som bjuder, att höfdingarne för Kel-owierna icke få gifta sig med någon qvinna af Masighs stam, utan endast med svarta qvinnor.

Den ursprungliga manliga befolkningen, nemligen så stor del deraf som icke utrotades, nedsjönk till ett stånd af lifegna, med vilkor dock, att hvarken de sjelfva eller deras barn någonsin finge säljas utom landet. Dessutom uppstod genom croisering af Imoscharh qvinnor och svarta männer ännu en egen bastardrace, Busauerna eller Abogheliterna. Dessa hafva i allmänhet mera Berberdrag än Kel-owierna sjelfva, men äro af dunklare färg och mindre gestalt. De äro djupt sjunkna hvad karakteren beträffar och hafva förlorat nästan hvarje ädlare drag, som man återfinner tillochmed hos de laglösaste röfvare af rent Targi-blod. Detta folk påträffas hufvudsakligen i trakterna söder och sydost om det egentliga Assben.

Kel-owiernas stam sönderfaller i ett stort antal afdelningar eller familjer — "tiussi" sing. "taussit" —, hvilka samtligen bilda den stora stammen. Den ädlaste underafdelningen är för närvarande I-rholang, ty hit hör Amanokal eller öfverhöfdingen. Denna familjs adel härrör dock icke af ett renare blod, utan af dess faktiska öfvervigt och anseende, som synes förskrifva sig från den nuvarande höfdingen Annurs företrädares tid. Den förnämste efter Annur är den presumtiva efterträdaren i regeringen, Hadji Abdua, en son till Annurs äldsta syster. Regeringen öfvergår här nemligen icke på höfdingens egen son, utan på hans systerson. Denna besynnerliga sed finner man icke blott i många af Mellan-Afrikas stater, utan äfven i flere delar af Indien; och vi hafva derföre ingen grund att anse den för en hos Berber-racen ursprungligt egendomlig sed, isynnerhet som

den af Auelimmidernas ädla stam anses för en skamlig institution, hvilken blott bevisar det ringa förtroende mannen här har till sin hustrus trohet. Detta är också onekligen den tanken, som härvid ligger till grund, att systersonen otvifvelaktigt måste hafva en del af det ursprungliga blodet i sina ådror; men höfdingens egen son kunde ju möjligen icke hafva en enda droppe af det furstliga blodet, förutsatt att hustrun varit honom otrogen.

Familjen eller stammen I-rholang bebor mer än tie byar, som alla ligga öster eller sydost om Tin-tellust, Annurs residens. Denna familj har slutit förbund med två andra inflytelserika och mäktiga afdelningar af Kel-owierna, nemligen Kel-asaneres och Ikaskesan eller Ikeschkeschen. Kel-asaneres betyder "de i Asaneres bosatte"; och denna by är af stor vigt med afseende å dess läge till Bilmas saltkällor, som utgöra dessa samhällens hufvudrikedom och ett vilkor för deras existens. Ikaskesanerna, hvilka likaledes ursprungligen tyckas härstamma från Auraghenerna, hafva äfven namnet Kel-tamar, efter deras boningsort Tamar. Här bor dock endast en del af Ikaskesanerna, medan en annan afdelning dels är utspridd öfver det sydligare landskapet Damerghu, dels nedslagit sina bopålar på en ort vid namn El-akuas eller, såsom det vanligen uttalas, Alakkos, mellan Damerghu och Munio, hvilken boningsplats den innehar gemensamt med en bastardrace, de såkallade Kel-akuas. Denna sistnämnda afdelning af Ikaskesan, hvilken i sina sköna, manliga gestalter och sin fina ansigtsfärg bär vida omisskännligare spår af sin rena Berberhärkomst än stammen I-rholang, förer ett mycket laglöst lif och oroar samtliga landskapen vid norra gränsen af Haussa och Bornu genom sina ströftåg.

Det tyckes, som om familjen Kel-feruan (bosatt i den sköna dalen I-feruan öster om Tin-tarh-ode) i fordna tider hafva gjort I-rholang rangen stridig. Såsom tecken, att Kel-feruanerna äro af ädlare och renare blod, än de öfriga stammarne, eger ännu det bruk rum, att, då sultanen af Agades på längre tid lemnar sin stad, hufvudmannen för Kel-feruanerna är hans vikarie.

Den i ett stort antal familjer eller afdelningar sönderfallande stammen Kel-owi bildar åter ett större samfund eller förbund med Kel-geress, Itessan eller Itissan och några mindre stammar. Det gemensamma öfverhufvudet för detta förbund är den i Agades residerande Amanokal eller sultanen. Kel-geress och I-ti-ssan bodde förut i fred och endrägt på samma gebit som Kel-owierna, och deras boningsplatser befunno sig i de fruktbara och till det mesta sköna bygderna vid foten af Baghsen berget. För omkring 20 eller 30 år sedan fördrefvos dock dessa båda stammar från sina boningsplatser af Kel-owierna, och nedsatte sig i vester och sydvest om Agades. Alltsedan den tiden stå de än på fiendtlig, än på vänskaplig fot med Kel-owierna. Sålunda utbröt tre år efter min vistelse i Aïr, år 1854, mellan dessa stammar ett högst olycksbringande och blodigt krig, som synes hafva uppslukat deras bästa krafter och i hvilket många af mina bekanta stupat, bland andra Annurs svärson Hamma.

Kel-geresserna och I-ti-ssanerna uppnå icke Kel-owierna i antal, men äro dem dock vuxne i stridskrafter, ty de äro vida mer krigiska och ega ett vida större antal hästar, så att deras krigsmakt till största delen består af välberidet kavalleri. Kel-owierna kunna deremot uppställa endast få hästar och äro helt och hållet ett kamelfolk. Den fördel en ryttare till häst har öfver en motståndare på kamelen är i öppen strid och i handgemäng ganska betydlig.

Kel-owierna kunna utan tvifvel sammandraga en styrka af 10,000 beväpnade och beridne män, hvarvid slafvarne i allmänhet icke äro inberäknade; de delade intressen hos de olika stamafdelningarne splittra

dock alltför mycket deras krafter, och blott sällan hafva de förenat sig till gemensama fälttåg, såsom vid härnadståget mot Uelad Sliman. Dessa hade också försvagat hela nationen, i det de bemäktigade sig alla kameler, till ett antal af 50,000, och tillegnade sig saltsjöarne i Bilma. Den som blott någon tid vistats i detta land måste göra den iakttagelse, att dess befolkning icke skulle kunna vara så talrik, om icke salthandeln med Bilma förskaffade dem medel att med fördel tillbyta sig alla sina behof i landet Haussa. Icke blott alla till deras beklädnad erforderliga tyger, utan äfven största delen af deras lifsmedel införas utifrån. Många af dalarne kunde dock genom en högre drifven odling lemna en vida rikare äring än nu verkligen är fallet. Denna salthandel tyckes dock, såvidt den beträffar invånarne i Assben, icke gå alltför långt tillbaka i tiden. Det är snarare troligt, att den först för ett århundrade sedan begynte taga vägen öfver Assben, allså icke före den tid, då landet togs i besittning af Kel-c vierna, ty det förstås af sig sjelft, att sålänge Tebu eller rättare Teda utgjorde en stark nation, de icke skulle hafva tillåtit fremmande att njuta fördelarne af en så betydande inkomstkälla, hvarmed naturen begåfvat deras land. Hvad Edrisi berättar om alunhandeln i dalen Kauar, har utan tvifvel afseende på salthandeln.

Om den grekiska uppfostran och medeltidens klosteruppfostran. *

(Benäget meddeladt.)

Hvem har ej hört talas om det fordna Grekland, hvems sinne har ej blifvit varmt af kärlek till dygd och fosterland, då han läsit om män sådane som Solon, Socrates, Epaminondas, Philopoimen. Huru mången, hvars hjerta i umgänget med egoistiska, af småsinne beherrskade medmenniskor blifvit fylldt af misströstan om, huruvida ädel och hög oegennytta kan bo inom ett menniskobröst, har ej åter hämtat mod att lefva och att hoppas, då han vändt blicken tillbaka till dessa män, för hvilka fosterland och medborgare voro allt. Dock ej blott styrka och mod att lefva och att verka har mången redan fått, skall mången ännu hemta från den stora klassiska tiden. Äfven i andra hänseenden har hon redan verkat, verkar hon ännu, förädlande och höjande, på förflutna och kommande generationer. Så t. ex. hvad skulle det väl hafva blifvit af all skön och ädel konst, om hon ej ständigt hemtat nya krafter, blifvit fylld med ny lefnadslust och saft genom att njuta af de klassiska konstverkens föryngrande nektar. Dock min afsigt är ej att uppräkna alla de frukter en nyare tid skördat af den bildning, som fordom blomstrade på Hellas jord. Hon har varit och förblir den ständigt friska rot, ur hvilken hvarje följande bildningstyp uppspirar, den jordmon, ur hvilken den hemtar näring. Hvad vi här velat uttala är, att äfven vår tids uppfostringsväsende ännu kan hemta många nyttiga lärdomar af att betrakta, huru Hellas, detta den klassiska tidens mönsterland, uppfostrade sina, genom hjeltemod och dygd alla tiders beundran väckande medborgare, och vi taga oss alltså friheten utbedja oss våra ärade åhörares uppmärksamhet för en kort framställning af de uppfostrings grundsatser, hvilka utgjorde den Helleniska bildningens grundvalar.

Det som utgör den grundväsentliga olikheten mellan den grekiskt klassiska bildningstypen och dess fostermoder, den uråldriga orientaliska, är den fina känsla för skönhet och harmoni, som utmärkte Grekerne. Det folk, som fordom trampade Hellas klassiska jord rörde sig med fritt välbehag i naturens sköte, egde ett fint sinne för dess manifestationer. Förnimmande

---

* Inträdestal i skolan af M.

stämmor af gudomliga individer i källans sorl, i vågens plaskande, i trädens susning och djurens läten, skiljde Greken sig skarpt från Orientalen, hvars blick och öra ännu äro slöa för naturen. Må derföre den i de asiatiska urfolkens rika litteratur forskande linguisten i nämnde folks litterära skatter upptäcka huru mycken visdom som helst, han må bringa till hvilken evidens han än önskar, att det djuptänktaste, som den grekiska tänkaren eller skalden uttalat, ej är annat, än en genklang ur djupet af orientens visdomsschakter; hvad han dock aldrig skall kunna frånkänna den grekiska bildningen, är dess stora företräde af sinne för det sköna och harmoniska i naturen, af fin och ädel smak. Derföre hafva Greklands prestationer i målningskonst, i bildthuggarkonst, i arkitektur utgjort föremål för alla tiders beundran, mönster för hvarje tids konstnärer, då deremot orientens skulptur, likasom dess målningskonst, aldrig höjt sig öfver naturtrogen afbildning, men deremot försjunkit till skönhetsvidrig vidunderlighet, så snart fantasin velat försöka sig i fri skapelse. På samma sätt väcker deras arkitektur snarare förvåning genom hopandet af ofantliga massor, än genom smak d. ä. genom ädel skönhet och harmoni i formen. Äfven så måste den grekiska musiken hafva varit ädel och melodiös, åtminstone att sluta af den förädlande verkan man tillägger densamma, då deremot allt, hvad orienten i musikväg frambragt, knappt torde förtjena namn af verklig musik. Denna fina känsla för skönhet och harmoni, som så skarpt skiljer Hellas innebyggare från hvarje annat i gamla historien uppträdande folk, utgjorde nu äfven det bestämmande vid deras barnauppfostran. En skön själ i en skön kropp, bildning till *καλος καγαθος* till skön och god, var i Grekland uppfostrans mål redan förrän filosoferne uttalat detta såsom grundsats. De kroppsliga anlagens vård och utbildning föregick väl i tiden något omsorgen om själens och hjertats harmoniska utveckling; men redan tidigt ansågs den förra kraftigt medverka till den sednare; och särskild omsorg användes derpå, att den fysiska uppfostran, så vidt möjligt var, skulle medverka till ett etiskt mål.

Derföre bestod Grekens *γυμναστικη* ej blott i, hvad vi kalla gymnastik; redan tidigt, i Lykurgi lagar och i Pythagoras stadgar, framstår *dietiken* såsom ett fullkomligt lika vigtigt medel ej blott att ernå kroppslig kraft och helsa, utan äfven till att vinna harmoni mellan själ och kropp. Detta finner man redan deraf, att man uppställde *σωφροσυνη*, hvilket ord just betyder själens helsa, såsom de dietiska föreskrifternas egentliga mål. Ty klarare än för något annat folk framstod för Hellenen sanningen af den i alla tider bestående regeln, att vanan är andra naturen. Derföre användes ända från äldsta tider stor sorgfällighet på en riktig vård af den organiska lifskraften och dess funktioner. Den strängaste ordning och mått iakttogs i mat och dryck, i sömn, i klädsel m. m., och att denna metod att harmoniskt utveckla anlagen samt bibringa ungdomen sjelfbeherrskning ledde till sitt mål, det finner man ännu under Greklands redan började förfall af Alkibiades, hvars sjelfbeherrskning, ehuru hans väsende saknade fornhellenens harmoni samt blomdoftet af dennes varma, sedliga känsla, var så stor, att han, efter hvad Cornelius så betecknande anför, uti Athén, den mest praktälskande stad öfverträffade alla i prakt och elegans; att han uti Thebae, der synnerlig vigt lades på kroppskrafternas öfvande och vana vid kroppsarbete, så vinnlade sig derom, att ingen kunde jemföra sig med honom uti kroppsstyrka och uthållighet; samt att han hos Lacedemonierna, hvilka lade största vigt på att kunna uthärda mödor och försakelser, vande sig så dervid, att han öfverträffade alla Spartaner uti att umbära och lefva enkelt. Denna dietik utgjorde jemte gymnastiken de tvenne hufvudmedel, hvilkas ändamål var att bibringa *ευταξια*, d. ä. kroppslig skönhet, helsa och kraft. Den kroppsliga vår-

dens mål var således att åstadkomma skön gestalt, ädel hållning, om möjligt en lefvande gudabild. Den som bäst lyckades häri kröntes offentligen af hela nationen vid dess festliga spel. Felaktiga och krymplingar ansågos förhatliga för gudarne samt fingo ej bekläda någon prestvärdighet. Denna beundran för kroppslig fullkomlighet förefaller oss vid första påseendet ensidig, men den är dock mer berättigad, än man vid första anblicken kunde tycka. Ty, enligt hvad vi redan haft äran nämna, var hon ej blott en frukt af gymnastiken; denna ensam för sig kan på sin höjd utbilda *atleter*. Nej, för att ernå kroppslig fullkomlighet i grekisk mening, dertill fordrades ej blott vanliga kroppsöfningar, utan denna naturenliga måttlighet och återhållsamhet i hela lefnadssättet, hvars blomma var σωφροσυνη. Derföre beundrade och ärade greken den manliga skönheten ej blott såsom sådan, utan äfven och kanske mest derföre, att han betraktade denna skönhet såsom frukten af en öfver de sinliga drifternas urartande vunnen, herrlig seger, — emedan han ansåg att man måste vara god för att blifva skön. Då nu denna de kroppsliga anlagens sorgfälliga utbildning hos en af naturen så liflig nation som Hellenerne, hade till följd en sprittande lust till handling, ett sjudande begär att göra denna vunna ungdomskraft verksam, så var man äfven redan tidigt betänkt på medel att tygla detta brusande ungdomsmod samt gifva detsamma en för statens ändamål lämplig rigtning. Härtill tjenade det andra hufvudmedlet i den grekiska uppfostran, hvilket benämndes μουσικη (musik).

Huru mäktigt detta medel var, derom bära den klassiska forntidens författare rikliga vittnesbörd. Öfverallt möta oss berättelser om musikens makt att tämja vilda lidelser, tända nya och ädlare, att ingifva krigaren mod, lifva ynglingens håg till allvar eller bilda sinnet till harmoni och manlig kraft. Men ej blott på enskilda utöfvade musiken denna tjusningsförmåga, dess trollmakt böjde och försonade äfven lidelserna hos hela folk. Så berättas Therpandros, en utmärkt citherspelare, hafva stillat ett uppror i Sparta blott genom sitt spel; äfven sjukdomarnes tröga här — dessa den dystra Hades hemska undersåter — berättas hafva vikit för musikens tjusande toner, hvilka så föga öfverensstämde med deras eget, i underjordens mörka djup fostrade lynne. Vi bedraga oss dock mycket, om vi tro, att Hellenen med musik blott menade detsamma, som vi förstå med detta ord. Ty undervisningen deri bestod vida mindre i att bibringa teknisk färdighet på de gängse musikaliska instrumenten, Kitharan eller Lyran, hvilken vi jemte sång redan finna hos de Homeriska hjeltarne, samt den senare utifrån tillkomna flöjten, än att försätta sinnet i en poetiskt musikalisk stämning. Dermed förstods alltså förnämligast poesi med åtföljande musikaliskt accompagnement, hvilken ansågs såsom ett af de förnämsta medlen att bibringa ψυχαγωγια — att gifva själskrafterne deras rätta rigtning. Ty i Hellas betraktade man, under dess mest blomstrande tid, det på poetisk uppfattning beräknade, diktade ordet, μυϑος, vigtigare och mera verkande än det till förståndet talande, förnuftsdigra ordet, λογος. Likvisst gjorde stamskilnaden här åtskilliga olikheter märkbara. Lykurgs lagstiftning afsåg förnämligast att genom musiken ingifva en heroisk sinnesstämning. I Athén och de Joniska staterne utgjorde inlärandet och uppläsandet af ställen hos skalderne, framför andra ur Homér, Theognis och Solon, början. Sång och konstlöst spel på kithara kom sednare härtill. Undervisningen i flöjtspel fortfor såsom bildningsmedel blott hos Beotierna; i Athén, hvarest tanken var lifligare och rikare, förkastade man snart flöjten, just emedan den verkade upphetsande och ej lämpade sig till recitation och sång, eller till andens liktidiga sysselsättning medelst poesi. Äfven i Thebae inträngde den först under det persiska segerruset. Senare försökte man få-

fängt att bekämpa dess orgiastiska eggelser. Spelet på cittra deremot bibehöll sig såsom bildningsmedel, ända till dess all sed och all musik gingo förlorade under peloponesiska kriget.

Af hvad vi nu antydt, synes att ändamålet med Grekernas musik var det etiska öfverhufvud; och man tillskref musiken ett mäktigt inflytande i detta hänseende. Här och der försökte man till och med att väcka sinne för lagbundenhet genom att afsjunga lagarne ej blott i de allmänna bildningsanstalterne, utan äfven vid gästabud. Så på Kreta, i Sparta, i området för Charondas lagstiftning. På samma sätt som lagen ur den faderligt styrande furstens mun strömmat likasom från hjerta till hjerta, äfvenså ikläddes äfven den från maktinnehafvarens personlighet söndrade och frigjorda lagen *musikalisk form* och trängde genom det med lust och njutning förnimmande örat till själ och hjerta. Så stodo hos Grekerna *visa* och *visdom* i skön och innerlig förening, och tonkonstens nära samband med, och medverkan till lagbundenhet i lefnadssättet, bidrog ej litet att förskaffa tonkonsten en så hög rang bland humaniora.

Likväl misskände Hellenen ej heller ordets makt. Detta slöt sig dels såsom undervisande, dels såsom manande, till de öfriga bildningsmedlen och sträfvade att inplanta lydnad för lagarne och deras förvaltare, uppoffring för fosterlandet, anspråkslöshet och anständighet, *ευκοσμια*, i hållning, i gång, i åthäfvor; härjemte måttlighet och nykterhet, vördnad för ålderdomen, gudsfruktan samt öfverhufvud medborgerlig dygd, *αρετη*. Äfven kroppstraff blefvo ej obegagnade; dessa nyttjades dock förnämligast i Sparta.

Af hvad i det föregående framställts, insees lätt, att den andens utveckling afseende delen af Hellenens uppfostran vida mer bestod i karakterens och hjertats utbildning än i meddelandet af kunskaper, hvilka kunna hopas till en gagnlös rikedom. Det ankom allt på att *vilja* och *kunna*, ej på att *veta*. Den lykurgiska tukten var till och med riktad derpå, att frågelusten efter orsaken (ordet: *hvarföre*), denna rot till all upplysning och vetenskap, alldeles ej skulle uppstå i ynglingens sinne, och eftertanken hindrades så från att fritt utveckla sig. Det sist sagda gäller alltså om Sparta; i Athén åter meddelades väl redan tidigt undervisning i läsa och skrifva samt senare äfven i ett rätt uttryckssätt; men först efter Perserkrigen ansågos dessa ämnen höra bland de för en medborgare nödvändiga bildningsmedlen.

Sagde få och enkla medel voro under Greklands mest lysande tid tillräckliga att uppamma ett folk, hvilket väcker alla tiders beundran. Men äfven detta herrliga folks blomstringsdagar hade ett slut. Dess inre utbildning var fulländad med kampen om *hegemonin*. Nu begynte dess upplösning och på den politiska perioden följde den filosofiska. Sedernas skönhet upplöste sig i tankar öfver det sanna, goda och sköna. Individualiteten vände sig i sitt inre och företog sig att underkasta friheten, de bestående inrättningarne, lagarna och sederna förnuftskritikens gissel, för att undersöka om de äfven i och för sig vore allmänna och nödvändiga. Sofisterne, såsom lärare i grammatik, retorik och filosofi, öfvertogo förberedandet af reflexionsbildningen, hvilken numera med sin rörlighet trädde i stället för sedernas omedelbara fasthet; i stället för *ποτνια μητηρ* trädde den sköna snillrika hetärn. En Diogenes, en Alcibiades blefvo möjliga. Sokrates framkastade den så betydelsefulla frågan, om dygden vore lärbar, han revolutionerade ungdomen i det han lärde henne att i stället för den reflexionslösa lydnaden uppsöka begreppet af ändamål och handla derefter. Denna tidpunkt, med sin styrka i ordet och tanken, men svaghet och vankelmod i handlingen, har alltför mycken likhet med mycket och mångt i vår tid samt erbjuder alltför litet för vårt ämne lärorikt, för att vi

här skulle uppehålla oss vid densamma. Den fornhelleniska uppfostran, förjagad ur lifvet, gömde sig i filosofernas skrifter.

Såsom den nordiska mythen berättar om verldsträdet, yggdrasil, att dess grenar skjöto upp bland stjernorna, under det att dess rötter hemtade sin näring ur källor, framraslande sin väg i underjordens djup, likaså sög den grekiska bildningen sin näring ur djupet af den fjerran stående, orientaliska forntidens visdomskällor, under det att dess krona ej blott uppbär det herrligaste, som nutiden tänkt och frambragt, utan äfven skall infläta sina saftiga skott bland grenarne af de ädlaste plantor, hvilka framtidens bildning förmår uppdraga och nära. Från denna naturfriska, på en kanske omedveten, men just derföre så mycket innerligare harmoni mellan själ och kropp grundade bildningsform vänder sig tanken ogerna till dess fullkomliga motsats, den bildning, som dvaldes i medeltidens dunkla, qvafva klosterceller. Denna är dock för oss af vigt, emedan man just i densamma bör söka fröet till de åsigter om uppfostran och undervisning, hvilkas makt det först varit vår tid förbehållet att undergräfva och delvis störta. Såsom bekant är, tog den klassiska bildningen, eller rättare den bildning som uppkommit genom den redan föråldrade romerskt-grekiska bildningens befruktning af kristendomen, sin tillflykt inom klostrens af from tro skyddade murar, när folkvandringens störtflod härjande framströmmade öfver det förfärade Europa. Lifvet inom dessa murar antog snart en allt skarpare och skarpare olikhet med lifvet derutom. Utanföre brusade en sinligt rå och öfvermodig krigarstam, som trotsande på sin kraft, med förakt och medömkan nedblickade på munkens af fasta och vakor aftärda gestalt. Derinom åter dvaldes bildningen; svag, vanmäktig, samt med möda räddad undan de förödelser för hvilka den yttre, utom klostermuren belägna, verlden var en skådeplats. Och likväl var äfven under dessa, för hennes dotter, bildningen, så oblida förhållanden, anden medveten af sitt högre mål, af sin bestämmelse att herrska öfver materien, samt blickade ur munkens af tron flammande öga med stolt förakt ned på dessa råa gestalter, hvilkas grofva bojor för ögonblicket höllo hennes vingar fjettrade. Ledd eller rättare missledd af en derur härflytande uppfattning af kristendomen, ansåg klostrets inbyggare allt, som förefanns utom klostrets murar, för verldsligt och alltså syndfullt, samt förblandade, förblindad af sitt hat till den för ögonblicket herrskande, råa styrkan, kroppens helsa och kraftfullhet, med hvad kristendomen kallar köttet, d. ä. med de otyglade, sinliga passionerna. Deraf blef munkväsendets grunddrag: att ignorera naturen, i stället för att sedligt beherrska henne. Man fattade dess befrielse från köttet och verlden, som kristendomen fordrar, såsom ett förintande af naturen och undflyende af samhällslifvet, samt sökte, likasom i Budhaismen, att åstadkomma detta genom de af individen såsom evig norm besvurna löftena om armod, kyskhet och lydnad. Man afstängde sina pupiller i celler, för att bättre fullbringa denna abstraktion. Man betänkte ej i sin ifver mot råheten, att i och med detsamma man förkastade egendom, äktenskap och subjektiv frihet, man misskände sedligheten just i dess tre hufvudpunkter.

Ty en form af sedlighet är kärleken, känslans sedlighet i familjen. Man yttrar sig orätt, om man säger, att coelibatet är emot naturen; ty det är mot sedligheten. Äktenskapet blef väl af den romerskt katolska kyrkan räknadt för ett sakrament, men trotts denna ståndpunkt degraderadt, i det coelibatet aktades för något heligare. En annan form af sedlighet ligger i verksamheten, i arbetet och egandet, som binder menniskan vid den sedliga ordningen i samhället. Det är menniskans ära, att hon i afseende på sina behof endast beror af sin flit, sitt förstånd och sitt uppförande. Häremot blefvo nu inom katolicismen fattig-

domen, trögheten och overksamheten ställda högre, och det osedliga blef sålunda upphöjdt till rang och värdighet af något heligt. Ett nödvändigt moment i sedligheten är, att menniskan fritt lyder, hvad hon inser och erkänner såsom det rätta, icke lefver i den blinda och ovilkorliga lydnad, som icke vet, hvad hon gör, saknande medvetande om och insigt i sitt handlingssätt. Men denna sednare lydnad gällde just för katoliken, såsom den Gudi behagligaste. Den ofria lydnad, som kyrkans godtycke pålade, sattes öfver frihetens sanna lydnad.

Alltså verka de tre löftena, kyskhets-, fattigdoms- och lydnads löftena, raka motsatsen mot hvad de borde verka, och i dem har all sedlighet blifvit upphäfven. Kyrkan var ingen andlig makt mer, utan en hierarchisk, och allt det, som verlden tillhörer, stod till henne i ett ande-, vilje- och insigtslöst förhållande. Såsom en följd häraf se vi öfverallt lastbarhet, laglöshet, splittring, af hvilket denna tids historia är en stor tafla.

Munkordnarne voro som nämndt de enda bevarare af den tidens högre intellektuela bildning; och åt deras ledning öfverlemnades derföre den ungdom, som sökte densamma.

Se vi nu till, huru munkpedagogiken sökte att forma sina adepter enligt kyrkans fordringar, så finna vi, att hon theoretiskt sökte nå sitt hufvudmål, bibringandet af andlig orörlighet, genom tystnaden, hvilken af brist på tankeutbyte till slut öfvergick till en fullkomlig apati för och antipati mot all andlig kultur. Den praktiska bildningens grunddrag finna vi bestå i samma missförstånd, som genomgick hela denna bildningstyp, det att ignorera naturen i stället för att sedligt befria sig från hennes välde. Men då hon, följande sina obetvingeliga lagar, ständigt gjorde sig åter gällande, så skred munkdisciplinen till hennes misshandling och sträfvade genom afbrytandet af sömnen och genom tusendetal af frivilliga smärtor icke blott att bryta köttets yppighet, utan att qväfva och döda all lefnadslust, ända tills menniskan äcklades vid sin tillvaro. Lika vidriga voro öfriga medel, hvilka begagnades, för att åstadkomma munkuppfostrans ändamål. I och för sig äro, såsom vi ofvanföre haft äran nämna, egendom, familj och sjelfvilja intet osedligt. Löftena voro derföre lätta att bryta emot. För att afskära försöken dertill uppfann munkpedagogiken en dels offentlig, dels hemlig uppsigt, hvilken förtog de enskilda all frihet i tanke och vilja, all känsla i själ och hjerta genom spioneriets månghöfdade spöke. Både själ och kropp gingo sålunda till spillo genom följderna af denna menniskofientliga pedagogik.

Vi hafva nu i korthet framställt uppfostringssättet hos de tvenne bildningstyper, hvilka hvar för sig haft det största inflytande på uppfostran, sådan den gestaltat sig i våra dagar. Den sednare formens åsigter skulle kanske mången vilja anse förintade med reformationen, Men långt derifrån; den har fortlefvat ända till vår tid i den stränga och delvis omenskliga tukt, som ännu länge herrskade i familjen och skolan, samt i det förakt för kroppen och dess ändamålsenliga vård och utbildning, som ännu råder, ehuru i sednare tider så mången pedagog bland andra Basedow och Pestalozzi kraftigt uppträdt mot densamma. I våra dagar återstå dock jemförelsevis endast få spår af dessa munkväsendets dystra och menniskofientliga uppfostringsformer. Men en annan fråga blir, om man satt något i stället för det, som man bortrödjat. Man har ej mer i skolan den visserligen barbariska väckelse för viljekraften, som låg i det kraftigt förda riset, men man eger ej heller något annat medel att bibringa gossen vilja och ihärdighet, att med allvar söka genomtränga kunskapens hårda skal, och man klagar derföre ganska allmänt öfver håglöshet. Den stränga rigorism, som förut låg i föräldrarnes förhållande till barnet, har väl försvunnit, men den har beklagligen gått

öfver till en annan ytterlighet, den nemligen: att man numera som oftast är eftergifven för barnets alla nycker. Man plågar och marterar ej mera kroppen, men man gör ej heller stort för dess naturenliga utbildning och härdning. Af den dietik, som hos Greken var af så stor betydelse, som gaf honom kraft att såsom man bebeherrska sig och försaka, emedan han i barndomen blifvit van dervid, finner man i våra dagar nästan intet spår. Kaffe, thé, spirituosa, hvilka högst menligt inverka på barnets organiska lifskraft, gifvas likväl under dess späda år åt detsamma, blott derföre kantänka, att den stackars lilla annars gråter. Tobakspipan tolereras äfven vid nog tidiga år. Man betänker ej, hvarifrån den sålunda uppvuxna gossen, van att tillfredsställa hvarje flygtig önskan, skall erhålla kraft att motstå passionernas stormar och lastens lockande eggelser. Mången svarar kanske: från religionen. Bra och tröstrikt, om så vore; dock man finner, att denna, till sina hufvudsakliga dogmer tanklöst inlärd, som den vanligen är, och ej i föräldrahuset genomlefd och i gossens själ inplantad, föga förmår mot lidelsernas frätande hydra. Derjemte börjar man allt mer och mer, att genom tidiga studier i sin utveckling hämma den redan nog medklemade och försvagade organismen, i stället för att genom passande öfningar stärka henne och sålunda gjuta ungdomshelsa i kropp och själ. Följden är, att man redan i skolorna ganska ofta får se gossar med dödens frö i sitt sköte, med aftynandet afspegladt på sitt änne, och att man hos ganska få finner denna på en gång sprittande och sig sjelf mäktiga ungdomskraft, denna både själens och kroppens helsa, som det skulle vara en lärare ljuft att se afspeglad i hvarjes af sina lärjungar anlete. Vemodigt stämd af dylik erfarenhet, sänder han gerna blicken tillbaka till Hellas ungdomsfriska folk; och han önskar, att många af de medel, af hvilka greken betjenade sig för att åstadkomma en harmonisk utbildning af kropps- och själsförmögenheterna, skulle närmare behjertas af både familj och stat, samt, med nödiga modifikationer efter förändrade tidsförhållanden, mer än sker, göras gällande vid nutidens barnauppfostran. Sättet huru detta skall tillgå, fordrar dock en utläggning för sig och utgör ej ämnet för dessa rader.

Om kommunalväsendets reformerande.

Resultatet af den för ett halft år tillbaka nedsatta komitténs för kommunallagstiftningen öfverläggningar är ännu för allmänheten en hemlighet. Dess öfverläggningar afsågo landtkommunen. När dennas inrättning kommer att af dem skörda någon frukt torde stå i vida fältet. Obestridligen är i den en bättre ordnad kommunalvård och framförallt en lifligare kommunalanda önskvärd. Men detsamma kan med fullt skäl sägas om stadskommunen.

Det finnes ett osvikligt medel att väcka och lifva kommunalandan. Och om det anlitas, behöfver styrelsen icke heller synnerligen bekymra sig om kommunalväsendets ordnande. Kommunerna skola nog sjelfva härom draga försorg.

Medlet är, att göra kommunerna som sådane ansvariga för de åligganden, deras medlemmar hafva i förhållande till staten, d. v. s. för någon större eller mindre del af dessa åligganden. Det skulle såsom erfarenheten lärt t. ex. vålla alltför stora svårigheter, att ålägga kommunen uppbörden af de direkta skatterna till kronan, så att staten hade att hålla sig endast till kommunalkassan. Men det vore utan tvifvel för landtmannen en stor lättnad, om han finge på en gång betala de mångahanda kapparna till en kommunaltjensteman; hvarigenom också isynnerhet presterskapet skulle befrias från det odiösa i den direkta uppbörden. Äfven om en mindre årlig af-

gift skulle erläggas till fond för kyrkobyggnader, prestgårdsunderhåll m. m., skulle derigenom det betungande i dessa utgifter minskas; isynnerhet då fonden lätt och säkert kan förräntas i statspapper, hypoteksföreningsobligationer o. s. v. Det finnes vidare ingenting, som hindrar, att t. ex. låta hvarje kommun ansvara för och efter behag ordna om landsvägarnes underhåll och skjutsningsskyldigheten, så länge denna ännu åligger jordegaren. Delvis eger sådant redan rum. Brobygnader åligga härader eller socknar. Tvånget har lärt byalagen och församlingarne, att förena sig om snöplogningen och vanligen att för gemensam räkning öfverlemna den åt entreprenörer.

Likaså borde förhållandet vara med fattigvården — att det nemligen skulle öfverlemnas åt kommunerna, att efter behag ordna densamma, endast att de, till mildrande af de hinder kommunalfattigvården vanligen lägger mot den fria flyttningen, borde förpligtas betala särskild afgift till en allmän fattigvårdskassa åtminstone för länen. Staten kunde också, när missvext eller annan allmän olycka göra lån eller understöd af allmänna medel nödvändiga, alltid afhandla med kommunen, icke med de enskilda. Allt sådant skulle tvinga kommunernas medlemmar, att sörja för sig sjelfva genom att sörja för det allmänna.

Ville man äfven utgå från här antydda grundsats, men likväl lyckliggöra kommunerna genom allmänna föreskrifter för kommunalstyrelsens ordnande o. s. v., skulle man i vår tanke förfara högst ändamålsvidrigt. Erfarenheten borde hafva lärt, att menniskorna sätta högsta värde på, att sjelfva ordna de samhällsformer, de skola underkasta sig. Må man erbjuda ett folk, som hunnit en viss grad af politiskt medvetande en okontrollerad styrelse, som icke kostar det en enda fyrk — det skall föredraga den aldra kostsammaste, för hvilken det eger att bestämma styrelseformen, att icke säga en styrelse, hvilken det sjelf gifvit sig.

Det är ur denna synpunkt främjandet af ett så vidt möjligt sjelfständigt kommunalväsende är en stor politisk vishet. I den moderna staten kan äfven under de friaste statsformer individens deltagande i statsstyrelsens ordnande aldrig blifva annat än högst inskränkt. Der derföre administrationen är starkt centraliserad, finnes aldrig någon gräns för de efterhand vexande fordringarne på politisk frihet eller någon utväg att tillfredsställa dem. I de länder deremot, i hvilka någon sjelfstyrelse redan förefinnes inom kommunen, utvidgar sig intresset för statsstyrelsen till allmänna patriotiska syften och kan tillfredsställas genom yttringen af en opinion för eller mot, under det att det speciela af statsformen blir jemförelsevis likgiltigt. Sådant är icke förhållandet i afseende å formen för kommunalstyrelsen. Kommunalmedlemmarnes omedelbara beröring med densamma, och deras dagliga beroende af de angelägenheter, den har att vårda, gör sjelfva dess inrättning för dem vigtig; och man skall finna, att äfven i hvarje bolag, intresset för de gemensama angelägenheterna aldrig är lifligare, än då stadgarne uppgöras och bolagsstyrelsen ordnas.

I stadskommunerna finnas många af de vilkor för ett lifligare kommunalintresse för handen, hvilka i landtkommunerna saknas. Här tillkommer en stor del af, hvad som på landet tillhör statsstyrelsens förvaltning, kommunens egen omsorg. Kronoutskylderna i stad äro obetydliga, ända till det uppenbaraste missförhållande mellan stad och land. Till den högre administrationens, de högre domstolarnes, den högre undervisningens uppehållande, till allmänna sjukvården och fångvården m. m. bidrager stadsbon nära nog endast med mantalspenningarne, till militärens underhåll i sjöstäderna endast med den högst obetydliga båtsmansvakansafgiften, som erlägges blott af borgerskapet. Inqvarteringsafgiften är väl i några städer betydlig, men förtjenar i de

flesta knappt nämnas. Vid denna frihet från direkta utskylder till kronan, ega stadskommunerna rättighet att sjelfva beskatta sig för kommunalvårdens ombesörjande; och i denna ingår äfven den del af administrationen, som på landet ombesörjes af kronobetjeningen. I afseende å kostnaden för denna administration kan anmärkas, att äfven landtkommunen till stor del direkt aflönar sin. Stadens magistrat är vanligast tillika domstol. På landet aflönas domaren direkt af häradet, likaså äfven lagmannen, och länsmannen har sin förnämsta inkomst af sportlarne. Emellertid eger stadskommunen företrädet, att välja administration och domare, att bestämma deras aflöning, och att genom sin valda magistrat efter behof ordna sjelfva administrationen, hvarvid äfven i flera fall invånarena måste höras.

I sin grund är verkligen stadskommunens ställning i vårt land så fri, som den kan begäras. Det intrång, som tillfälligtvis skett på densamma isynnerhet i de såkallade residensstäderna, och då förnämligast i polisärenden, kunde lätt undvikas. Hvad i korthet blifvit antydt om förhållandet i landtkommunerna, afser naturligtvis icke att klandra den större friheten i stadskommunen. Vår mening är tvärtom den, att med samma skyldigheter i båda borde följa någotsånär samma rättigheter, och att det borde blifva kommunallagstiftningens för landet uppgift, att ordna kommunalvården i landtkommunerna efter städernas mönster, utan att dock upphäfva eller tvärt omändra den kommunalverksamhet, som i de förra redan kan förefinnas.

Men derförinnan borde stadskommunerna i vissa delar reformeras. Det finnes skäl, hvarföre församlingens ärenden i städerna må kunna skiljas från kommunens — nemligen i städer, der flera församlingar existera. Men dessa skilda ärenden inskränka sig då till hvad angår kyrka och presterskap. Något annat finnes icke, som icke församlingen har gemensamt med kommunen. Det synes derföre helt enkelt, att hvar och en i stad bosatt person, som icke lyder under faders eller husbondevälde är lika skyldig att deltaga i kommunala utskylder, som berättigad att bestämma öfver kommunens allmänna angelägenheter.

Lasten af stadsutskylderna är för närvarande lagd på borgerskapet och gårdsegare. I de mindre städerna är olägenheten häraf föga märkbar. Men i de städer, der flera embetsverk, läroinrättningar m. m. äro förlagda, blir detta förhållande tryckande. Så isynnerhet i hufvudstaden. Den ökade folkmängden och den stigande allmänna bildningen göra i sådane städer en mängd allmänna företag nödvändiga, hvilka icke i mindre städer visa sig i lika grad behöfliga. Folkskolor, sjukvårdsanstalter, en kostsamare polis, dyrare eldsläckningsanstalter, bättre gatläggning, bättre gatlysning, promenaders anläggande och underhåll m. m. dels blifva i sådane städer nödvändiga, dels höra till tidens fordringar. Men hvarje förbättring sker endast med största svårighet, och detta af den helt naturliga orsak, att nödiga medel saknas. Bland borgerskapet finnes visserligen den ena och andra, för hvilken stadsutskyldernas belopp, jemfördt med hans inkomster och hans lefnadskostnad är en obetydlighet. Och i allmänhet gå stadsbons direkta utskylder icke upp mot skattebondens. Men man kan icke förtänka flertalet af de betalande i stadskommunen, hvilka ingen besparad förmögenhet besitta, utan som man säger lefva från hand till mund, att de icke vilja åtaga sig nya utskylder, om icke den uppenbaraste nödvändighet dertill tvingar dem. Man skall också finna, att öfverallt maximum af skatt för borgerlig näring är så lågt tilltaget, att ingen jemn proportion kan finnas mellan inkomst och utskyld. Detta är en följd deraf, att de rikaste borgarene i hvarje stad vanligen äfven äro kommunens lagstiftare.

Särskildt förtjenar skatten på fastighet

uppmärksamhet. När en person taxeras efter sin behållna inkomst, hindras han visst att använda utskyldens belopp för sin öfriga lefnadskostnad eller att lägga den till sina besparingar. Men hans förmögenhet förminskas eljest icke. Eger han 100 rubel i pengar eller vara och taxeras att af årliga räntan 6 proc. i utskyld erlägga hälften, behåller han dock sina 100 rub. oförminskade och kan utan afdrag öfverlemna dem åt sina arfvingar. Eger han deremot en stadsgård och för denna åläggas en beskattning motsvarande 3 proc. af värdet, så är han med ens beröfvad halfva sin förmögenhet — förutsatt, såsom fallet alltid är, att beskattningen blir ett bestående vid gården häftadt onus. Ingen köpare betalar för gården det kapital, som motsvarar dessa 3 proc. Lemnar han den åt sina arfvingar erhålla dessa jemnt samma kapital mindre, än de eljest skulle erhållit — 50 rubel i stället för hvarje 100:de. Härtill kommer, att en icke ringa del gårdsegare hafva sina gårdar på skuld. Det är lockande att erlägga ränta på ett i gården intecknadt lån, i stället för att betala hyra. Man har sålunda säkerhet att få bo qvar och riskerar icke lika lätt att få betala förhöjd hyra. Ett gårdsköp utgör också en icke ringa uppmuntran till sparsamhet. När nu fastigheten som sådan taxeras, utan afseende på egarens förmögenhetsomständigheter, kan detta beskattningssätt blifva för honom ruinerande. Icke nog dermed, att han kommer att betala förhöjd ränta på sin skuld; han förlorar också genom hvarje ökad taxering en så stor del af köpeskillingen, som motsvarar kapitalet för taxeringsbeloppet, räknadt till 5 à 6 procent. Antaget, att han vid en räntefot à 5 proc. köpt gården för 3000 rubel, och året derpå ålägges betala förhöjda utskylder till 25 rubel, så kan han under för öfrigt oförändrade förhållanden icke åter sälja gården högre än till 2500 rubel. Hade han icke köpt den, hade han undgått icke blott denna förlust utan äfven sjelfva beskattningen; ty han har icke blifvit taxerad för sin förmögenhet och behållna inkomst utan för sin gjorda skuld.

Mången har så liten insigt i frågan, att man kan få höra på allvar yrkas: att ju högre gårdarne taxeras, desto högre stiga hyrorna, så att icke gårdsegaren utan hyresmannen kommer att betala skatten. Det förtjenar knappt att derom orda, att hyrorna såsom hvarje annat varupris bero af anbud och efterfrågan. Förmenandet är eljest såsom beskattningsgrundsats förträffligt. Ty det innebär, att ett folk kan betungas med hvilka skatter som helst. När dess produkter betalas högre, ju högre skatten är, måste man finna det klart, att skatten aldrig träffar detsamma.

Med ungefär samma resonnement hör man det bevisas, att hvarje stadens invånare nog får deltaga i utskylderna, ehuru endast borgare och gårdsegare direkt betala dem. Handlanden och handtverkaren skall taga mera för sin vara, ju högre utskylder han betalar; likasom gårdsegaren högre hyra. Man betänker icke, att den, som betalar 10 rubel i utskylder, säljer sin vara till samma pris som den, hvilken betalar 1000 rubel. När vid förtullning varan beskattas, då är det visst konsumenten, som betalar skatten, hvilken allsicke träffar handlanden. Men taxeras rörelsen, den årliga omsättningens belopp, då går skatten ut ur trafikantens ficka utan att han får den ersatt af köparena. Utskylder lagda på gårdar måste visst bidraga att höja hyrorna, *om efterfrågan på rum tillåter det.* Men är blott efterfrågan stor, tillgången ringa, är det klart nog, att hyrorna äro lika höga, antingen utskylderna finnas eller icke. I städer med starkare stigande folkmängd har gårdarnes taxering till följd, att den fattiga befolkningen hårdast drabbas deraf; ty på rum för dess behof är efterfrågan störst, emedan den tilltager i större proportion, och emedan de stegrade utskylderna förhindra nybygnad. Den, som köper en färdig bebygd gård, måste erhålla den för så mycket lägre pris, som förra egaren genom

förhöjda utskylder derpå förlorat. Men den, som bebygger en ny, får betala fulla kostnaden och lägga utskylderna till räntan på densamma såsom ränta för en extrakostnad.

Sådana grunderna för utskyldernas erläggande i städerna nu äro, undgå icke blott tjenstemännen i allmänhet alla bidrag för kommunen med undantag för presterskapets aflöning och fattigvården, utan äfven de verkligen förmögna ibland dem likasom alla kapitalister, hvilka icke idka borgerlig näring, åtnjuta kostnadsfritt alla samhällslifvets fördelar. Det är bland denna klass, som ingenting betalar, man träffar de varmaste ifrare för god polis, renhållning, trottoirer, gaslysning, promenader, hvilobänkar m. m. — och framförallt för billiga hyror — "preja eller bygga!" Man bör också icke betvifla, att icke denna oegennyttiga ifver för det allmänna bästa är högst berömvärd. Men rätt betänkt, vore det hvarje medlems i kommunen fördel att äfven deltaga i utskylderna; ty derigenom skulle just de för förbättrade institutioner och för nya företag mest ifrande komma i tillfälle att verksamt deltaga äfven i beslut och utförande.

Låt oss betrakta denna sida af saken, sedan vi af det anförda dragit den slutsats: att kommunalutskylderna böra uttaxeras endast och allenast efter behållen inkomst, och detta i ett med inkomstens belopp efter någon lämplig klassifikation stigande förhållande. Det är med billighet icke öfverensstämmande, att, om den, som eger 1800 rubels årlig inkomst, betalar i utskylder 5 proc., äfven arbetaren, som möjligen förtjenar 180 rubel, d. v. s. 50 kopek pr dag till familjens uppehälle, skall af denna sin knappa bergning erlägga 5 proc. med 9 rubel. Redan 2 procents afdrag för de allmänna behofven är vid en sådan inkomst för mycket. Isynnerhet i städerna användes af allmänna medel mycket för en beqvämlighet och lyx, som för den fattiga arbetaren är jemförelsevis likgiltig.

Vår tanke är, att äfven kommunalutskylderna på landet borde fördelas enligt en liknande grund. Det kan väl blifva svårare att låta dem helt och hållet bero af taxering. Men ett blandadt system vore jemförelsevis lätt infördt. Då alla s. k. kappar skulle komma att ingå i kommunalutskylderna, borde först och främst det verkligen råa betalningssättet efter rök försvinna *. Betalning enligt mantal utfaller väl äfven ofta orättvist, emedan mångenstädes skattläggningen är så ojemn. Det torde dock vara svårt att frångå densamma. Men det totalbelopp, som enligt denna grund för närvarande betalas, borde för all tid fixeras, såsom maximum, och vid skeende hemmansklyfningar den på hemmanet fallande utskyld fördelas på lotterna. All ny pålaga deremot borde uttaxeras efter samma grunder, som ofvan blifvit påyrkade för städerna. Sålunda skulle icke jorden med ny tunga belastas. Den, som icke känner förhållandena, kan icke göra sig någon föreställning om, huru hårdt stundom kyrkobyggnader, nya landsvägars anläggning och underhåll m. m. träffar de fattigare hemmansegarena. Det gifves exempel på, att egaren varit tvungen öfvergifva sitt hemman af oförmåga att underhålla landsvägsandel, utan att finna någon köpare till sin jord; och vi hafva hört uppgifvas, att äfven kyrkobygnad bragt hemmansegare från gård och grund **. Taxering för kommunala behof skulle äfven erbjuda en utväg att bringa egare af rusthåll m. m. att mera bidraga till de allmänna behofvens fyllande, hvarifrån de nu ofta äro nästan helt och hållet fritagna.

Men må vi återvända till frågan om stadskommunens reformerande.

Det är fallet i landets större städer, att deras mest upplysta invånare icke hafva någon talan i kommunens angelägenheter. De sakna denna talan med rätta, emedan de icke lemna några bidrag till kommunal-

* Exempel gifvas, att församlingarne frångått denna betalningsgrund såsom orättvis.

** Att de orter, i hvilka storskifte fortgå, ordentligen utarmas, är känd sak.

kassan. Ett sådant förhållande måste allt mer och mer ställa kommunalförvaltningen i strid med den upplystare allmänna opinionen; med andra ord: kommunalvården måste komma att alltid stå efter, hvad som anses tillhöra tidens fordringar. Förhållandet måste blifva sådant icke blott till följd deraf, att de uteslutnas önskningar och insigter icke hafva någon laglig väg att göra sig gällande. Det ligger äfven i sakens natur, att den betalande och afgörande delen af kommunens medlemmar endast med ovilja skall höra dessa önskningar och den med dem parade kritik höjas af personer, som icke hafva med kommunens angelägenheter att skaffa, och som vilja vara frikostiga icke på sin egen utan på de förras bekostnad. När dessutom embets- och tjenstemännen finna sig deri, att tillhöra en kommun, i hvars angelägenheter de icke hafva någon röst, verkar deras exempel äfven på de förmögnare af kommunens röstegande medlemmar; och man ser sålunda ärendernas afgörande mer och mer öfvergå i handtverkarenas och det såkallade lägre borgerskapets händer, samt detta afgörande ständigt hafva karakteren af en opposition mot alla reformer och allt framskridande. Vi upprepa det: detta är något högst naturligt, en gifven följd af de förhandenvarande förhållandena. Anse sig de i samhället högre stälda och mera upplysta uppfylla sina medborgerliga pligter, utan att vara verksama medlemmar i kommunen, visa de sig förakta den heder medborgerligt nit och medborgerligt förtroende skänker, så är det blott berömligt, att ännu någon vill offra tid, omsorg och möda åt de allmänna angelägenheternas handhafvande, utan att vara en betalad daglönare. Och det är fullt berättigadt, att de, hvilka underkasta sig denna uppoffring och dertill äro de, som bekosta allt, hvad för det allmänna göres, icke fästa minsta afseende på något annat, än hvad de anse vara sin gemensama fördel, utgöra det allmänna bästa för den krets, de tillhöra.

I den närvarande kommunalinrättningen, både i stad och på landet, gäller en anordning, som förlamar intresset och förhindrar mogen öfverläggning vid besluten. Man kunde anse, att intresset skulle stiga derigenom att, såsom på landet sker, hvarje den minsta anlägenhet afgöres vid allmänna sockenstämmor. Men erfarenheten visar, hvad äfven på förhand slutas kan, att, då en stor mängd menniskor kallas att afgöra öfver ärenden, hvilkas beskaffenhet de icke närmare kunna känna, deras afgörande blir osjelfständigt. Några få ledare bemäktiga sig ordet, och mängden följer med den ena eller andra, utan insigt och utan annat intresse än möjligen det, att tillhöra ett visst parti. Ett sådant intresse håller icke länge ut, och de för det allmänna bästa mest deltagande, då de icke hafva den ärelystnad, som skapar en partichef, draga sig snart tillbaka från församlingar, der icke mogna skäl utan lystringsrop gälla. Äfven flertalet partianhängare tröttna vid sin osjelfständiga rol. De måste af ledaren sammandrifvas, för att tillstädeskomma. Den ena och andra bland det öfverlägsna partiet litar derpå, att detta äfven hans röst förutan skall blifva det segrande; de, som tillhöra det underlägsna tröttna vid att spjerna mot udden. I städerna är förhållandet detsamma i vissa klasser och korporationer; och då der ärendernas antal är större, och sammanträdena tätare, öfvergifvas dessa redan af orsak, att frågornas utgång oftast anses med likgiltighet. En bidragande orsak till denna likgiltighet är i de folkrikare städerna bristen på en kommunaltidning. Isynnerhet är denna brist kännbar i Helsingfors.

Städerna hafva väl för borgerskapet ett valdt utskott, de s. k. stadens älsta, som i penningfrågor besluta med borgerskapets rätt. Äfven denna delegation lider dock af det fel, att ledamöterna väljas för obestämd tid. Och då dess öfverläggningar och beslut ingenstädes offentliggöras, saknar den all kontroll af allmänna opinionen.

England's berömda kommunalinrättningar hvila på en grund, hvilken svårligen kan läggas, der den icke ursprungligen är lagd genom folkets sed. Denna grund är, att kommunalärendernas vårdande utgör ett hedrande och eftersträfvadt uppdrag. Detta lands *fredsdomare* äro på en gång domare i mindre civiltvister och öfver mindre förbrytelser, administrativa tjenstemän och slutligen äfven såsom korporation grefskapens ombud för kommunalbeskattningen. De åtnjuta med några få undantag ingen aflöning. Och eget nog, de tillsättas icke ens genom val, utan utnämnas af regeringen bland invånare, som åtnjuta en viss årlig inkomst af jorden. I städerna är för det mesta kommunalstyrelsen utsedd för år genom val; men äfven här är frivilligt åtagande regel. I Förenta Staterna följes det senare föredömet; men kommunaltjenstemännen äro — allmänt skulle vi tro — aflönade. Valrättigheten har till följd att en olämplig kommunalstyrelse endast kort tid qvarstår. Men inkomsterna föranleda, att befattningens innehafvare, för att återväljas, tjena de individer och det parti, som vid valen hafva mest att betyda. Tocqueville omtalar med förvåning den sjelfrådighet, hvarmed det der är kommunalstyrelserna medgifvet att förfara. Men andra omtala äfven deras maktlöshet mot massan; och det har länge utgjort en klagan i Unionens större städer, att den förmögnare och upplystare delen af invånarena blifvit tillbakaträngd från valen, och att kommunalstyrelsen, af massan understödd, delvis befinner sig i de uslaste händer*.

Det är naturligt nog, att här i landet icke kan blifva fråga om hvarken årliga val till de aflönade kommunaltjensterna i städerna, eller om sådanes skötande utan aflöning. Men väl är det både lätt och vore i vår tanke högst välgörande, att beslutande rätt i kommunalfrågor skulle öfverlemnas åt en genom årliga val utsedd delegation. Kommunens medlemmar kunde förbehållas rättighet att, när fråga är om nya anslag utöfver ett visst belopp, sjelfva höras och besluta. På landet, der i de flesta orter inga andra aflönade kommunaltjenstemän finnas, än förvaltaren af socknemagasinet, måste i hvarje fall någon sådan tillsättas, om eljest en kommunalförvaltning skall komma till stånd. Men det låter väl tänka sig, att den aflönade endast blefve ett underordnadt biträde för de ledamöter af det valda kommunalrådet, som utses att förvalta magasin och kassa m. m. Afgår t. ex. en tredjedel af kommunalrådet för hvarje år och ersättes genom nytt val, och utser detta inom sig de personer, som handhafva uppbörden och administrationen, kan ingen för längre tid än tre år med ett sådant åliggande betungas. Och det är verkligen förhållandet, att man lättare på landet än i stad träffar personer, som villigt åtaga sig kommunala uppdrag. Man anför vanligen svårigheten att för sådane befattningar finna skrifkunniga personer. Men få församlingar torde gifvas, der icke flera bönder ega den skrifkunnighet och den förfarenhet i räkna, som vore nödig, för att något så när kontrollera det aflönade biträdets bokföring. Med afseende på den tillit likväl, kommunen måste sätta till denna räkenskapsförare, vore det nödvändigt, att han genom dess beslut utan vidare kunde till- och afsättas.

Meningen är icke den, att allt detta eller något annat dylikt borde genom en allmän författning föreskrifvas. Det vore i vår tanke nog, om genom en regeringens skrifvelse skulle bestämmas, hvad det är, man vill öfverlemna åt kommunernas omsorg, och hvarom det alltså är dem tillåtet att taga vård, bäst de gitta. Men det borde stå kommunerna fritt, att så göra eller icke, att stanna vid det gamla eller öfvergå till det nya, allt som de anse sin fördel fordra. Vi kunna icke inse, att något vore derpå förloradt, om likformighet i kommu-

---

* Äfven i England äro de underordnade kommunalbefattningarne med lön föga ansedda.

nalförvaltningen skulle saknas. Skulle styrelsen sörja derför, att genom tidningar eller almanacksafhandlingar eller särskildt utgifna skrifter allmänheten skulle lära känna något förslag till kommunalvårdens ordnande och isynnerhet något redan i en eller flera kommuner förverkligadt och pröfvadt förslag, vore detta allt, som kunde begäras.

Visserligen kunde det blifva nödigt, att styrelsen af kommunen fordrade vissa garantier, förrän denna kunde göras ansvarig för sådane åligganden, i afseende å hvilkas uppfyllande styrelsen hittills hållit sig till de enskilda. Det vore kanske nödvändigt, att en kommunalfond till visst belopp i spanmål och penningar skulle förefinnas, förrän en sådan öfverflyttning af ansvarigheten medgifves. Men att äfven derförutan kommunerna utan styrelsens tjenstemäns inblandning uppfyllt sina åligganden, visa många exempel.

Vi lägga ingen vigt på de i denna artikel berörda detaljer. Angående dem kunna tankarne i oändlighet variera; och erfarenheten är här den enda lärmästaren. Men vi hysa den tanke, att en på författningsväg påbjuden ny kommunalinrättning, måste blifva ett misslyckadt försök. Man har med sådane påbud plåstrat t. ex. i Preussen. Men klagan, att ingen kommunalanda der finnes, och att kommunalärenderna illa skötas, har derföre icke upphört. Det synes vara tids nog, att styrelsen träder emellan, om och när kommunalförvaltningen medför skadliga följder för det allmänna. För det andra anse vi, att i landtkommunerna en driftig förvaltning skall uppstå, i den mon kommunen i dess helhet göres ansvarig för dess medlemmars allmänna åligganden, såsom förhållandet är i stadskommunerna. För det tredje hålla vi före, att i städerna all beskattning bör ske efter förmögenhet, behållen inkomst, alla deras invånare deltaga i utskylderna, men också alla vara röstberättigade i kommunens angelägenheter. Och för det fjerde torde den åsigt af de flesta delas, att ingen kommun, hvarken stad eller landtkommun, kan regeras genom folkmöten, utan att dess angelägenheter måste vårdas af valda delegerade. För rigtigheten af, hvad i dessa hänseenden blifvit yrkadt, anse vi eftertanke och erfarenhet bjuda goda skäl.

Vi erinra med afseende på den yrkade friheten för kommunerna, att sjelfva ordna sin förvaltning, om det bifall förordningen angående folkskolorna äfven i Sverige vunnit, hufvudsakligen derföre, att denna förordning icke påbjuder skolors inrättande såsom ett tvångsmål. Och likväl torde man i Sverige, der man äfven i afseende å folkskolorna valt ett motsatt förfarande, hvilket man nu ångrar, vara betänkt på utfärdandet af en ny, allmänt gällande kommunallag. Vi känna icke det offentliggjorda förslaget till denna lag. Men vore det också uppgjordt med all Salomo's vishet, skall frukten af detsammas förvandling till gällande lag blifva densamma, som frukten af skolförfattningen — ett tomt formväsende. Sådant är i fråga om kommunalförvaltningen så mycket säkrare, ju mångfaldigare här de förhållanden äro som skola ordnas, och ju mindre kommunalvården kan i likhet med skolväsendet genom en högsta styrelse öfvervakas och genom nya påbud regleras. En kommunalstyrelse gör, hvad den vill; en skolmästare gör dock i någon mon, hvad han måste.

J. V. S.

Historien om en gammal kärlek. *

Af Dickens.

I.

En morgon sken solen herrligt, bortifrån sitt blåa hem i skyn, genom några spridda

* Ur Tidskrift för Hemmet.

bleka, gulaktiga moln. Derpå föllo dess strålar, modstulna och afkylda, på ett lager af halfskämd atmosfer, omkring två eller tre hundra yards i utsträckning, hvarunder befann sig en stad, "som höll på att komma sig upp."

Gatorna voro trånga och husen besynnerligt sammanpackade med ett ständigt nedsmetadt utseende; men hvad som fattades dem i skönhet och dimensioner ersattes genom deras mängd. Sjömän stodo pratande i skiljda grupper vid gathörnen. Hvartenda par byxor i hela staden var mer eller mindre indränkt med tjära, och en del af dem, som buro dem, voro vackra härdiga exemplar af Sachsarnes race, med kulformade hufvuden, doggnackar, välbildade solbrynta anleten och sträft, stripigt gult hår. Små, fem års gamla pojkar sprungo omkring, utstyrda i fädernas *sydvestar* och knuffade hvarandra då de möttes på gatorna; en annan lofvande ungdom höll på att klättra upp öfver en mur på ett slags flugmanér, instickande tåspetsarne i osynliga remnor och hållande sig fast vid utsprång, som ej kunde skönjas af vanliga ögon. Han föll mer än en gång, och det från ganska respektabel höjd, men steg upp igen, långt ifrån afskräckt, och började på nytt. De buro alla pregel af en viss trotsig sjelfförtröstan, och voro förmodligen just af rätta racen för att bilda Britiske sjömän. Till och med utseendet af de mindre aktningsvärda qvinnor, som gingo skojande och pratande omkring bland männen, skiljde sig på ett sällsamt sätt från deras förvissnade och förtärda London-systrars. Deras skratt var stormande, deras röster högljudda och djupa, deras kroppsbygnad massiv. De föreföllo och voro ock i högsta grad oqvinnliga. Längre till höger syntes en mängd arbetare i full verksamhet att uppföra solida murar till fördämning mot hafvets intrång på den lilla stadens område. Här syntes muskler och senor, sådane som blott *old England* kan producera, i ständig och hurtig verksamhet. Ångmachiner, af olika former och till olika bruk, arbetade äfven på sitt sätt — här för att pumpa ut vatten, der för att pumpa in. Dessutom såg man hundratals stora hästar, släpande otroliga bördor så lugnt, som de varit fullkomligt vanda vid ångmachinerna och frågat litet eller intet efter deras buller. — Sjelfva arbetena voro väl värda att taga i betraktande. Här upprestes bröstvärn och murar, hvilka måste hafva förvånat hafvet, allt som detta gradvis utestängdes från sina gamla landmärken. Mer än en gång hade det också passat på, nattetid, rest sig i vredesmod och hämnats, samt sålunda, på några få timmar, bortspolat hela månaders arbete. Men nästa dag såg man samma män, lika lugnt som vanligt, gripa sig an med att reparera skadan; dervid användande fördubblad omsorg och ersättande den instörtade muren med en af mångfaldigt större styrka. Otaliga tunnland mark hade på detta sätt redan blifvit hafvet aftvungna. Här och der kunde man se män af tankfullt utseende, stående på något afstånd, skarpt och med sammandragna ögonbryn öfvervaka arbetets fortgång.

Längre bort sågs en ung man, med korslagda armar och ett särdeles nedslaget utseende, äfven se sig omkring. Han var bredaxlad, af något undersättsig, men långt ifrån oproportionerlig och mycket muskelstark kroppsbyggnad. Han hade stora blåa ögon, yfvigt rödaktigt hår, och bred mun försedd med starka hvita tänder. Af naturen hade han en leende, ljus och jovialisk uppsyn; men nu syntes den betydligt mulnad. Slutligen gick han fram till en af uppsyningsmännen med en min, som utvisade beslutet att göra ännu ett sista försök innan han uppgåfve allt hopp.

"Har ni då icke alls någon utsigt att kunna använda mig, Mr Langford?"

"Nej, på min heder, Sellon. Ser ni, Renny dirigerar alltsammans och har kassan om hand. Platsen skulle ha passat er synnerligen väl, och ni skulle fyllt den långt bättre än Rennys brorson; men han har

makten. Det gör mig ondt, men det kan ingen hjelpa't, Stephen."

"Välan, farväl då, Langford. Jag måste vara i Wendon om söndag." De skakade hand och skiljdes åt.

II.

Det var hvilodag i den gamla staden Wendon, och en sprucken klocka i den stora kyrkan höjde sina uppmaningar till folket att träda in genom helgedomens öppnade portar. Det var en gammal kyrka, det syntes af de besynnerliga, höga, inbygda bänkarne, hvilka ingen from, ung hjelpprest ännu låtit nedhugga. Fönstren voro dammiga och öfverspunna med spindelnät, med här och der en ruta, målad i fantastiska färger. Från dessa fönster hade man utsigt åt baksidan af några dystra höga hus och öfver några nötta grafstenar, hvarunder den nuvarande generationens förfäder slumrade. Långt, tofvigt och blekgrönt gräs, här och der uppblandadt med tusenskön och snäckskal, kantade grafstenarne. Några träd med genomrökt grönska uppvexte och förvissnade lika långsamt utmed den gamla kyrkans murar. Tågen, hvarmed klockan sattes i rörelse, hängde rätt ned inuti kyrkan och en eldstad reste sin vanprydande pipa, midt uti skeppet, uppburen af jernstänger, som strålformigt utgingo derifrån i alla riktningar. Kyrkorådet hade redan intagit sina platser — eller rättare throner — under pellerna af de för dem bestämda bänkarne, och sågo ned på den öfriga menigheten med ett förakt, naturligt hos de högre uppsatte. De voro dessutom ganska *täta* gubbar, hvardera egare af stadens förnämsta handelsbodar, och hade således all rättighet att se ned på annat simpelt folk. Bänkarne utmed kyrkans långsidor hade fått en extra tillökning i höjd, och hägnade genom den enslighet, de erbjödo, än den fromma andakten, än den största lättsinnighet. Denna gång syntes der blott några få skolflickor, hviskande i dess dunkla djup. Dynorna i dessa bänkar hade förlorat hvarje nyance af sin ursprungliga gröna färg. Somliga hade fått en klart brun teinte och visade otörsynt hvarje tråd i varpen; andra, med en förunderligt ullig yta, skiftade i skrikande grönt; trävirket var på otaliga ställen måttätet och förmultnadt och i golfvet syntes hål, hvars djup man blott på måfå kunde gissa. På tvenne pelare syntes ett par träflor uppspikade, på hvilka voro inristade vapen och andra heraldiken tillhörande insignier, äfvensom namn, med anspråk på att hafva tillhört sådana församlingens medlemmar, som beklädt den ärofulla platsen af Lord Mayor. Hvart och ett af dessa var beledsagadt af behöriga data, några uppgående ända till 1720-talet. Deras ärade qvarlefvor multnade nu inom den vördnadsbjudande bygnadens hemska murar och åtnjöto besynnerligen ringa förmån af den höga värdighet, de innehaft. Predikanten bar hela pregeln af en gentleman, och en skarpsinnig observator skulle hafva tillagdt — af en *bonvivant*. Han utförde gudstjensten på ett något brådskande, men dock tillbörligen orthodoxt sätt. Åhörarne voro ej talrika och församlingens svar yttrades endast genom klockarens näston.

Straxt före syndabekännelsens uppläsande smög sig en vacker mörkögd flicka framåt gången, med en något litet samvetssjuk min, öppnade med svårighet en af dörrarne och dolde sig ögonblickligen inom en af de allra högsta bänkarne, hvarest hon knäföll och gjorde en tyst bön. Efter ungefär så pass lång stund, att det blef påtagligt, det han dröjt utanför blott för att det ej skulle se ut som om de kommit samtidigt, inträdde Stephen Sellon och tog plats i en närbelägen bänk. De båda unga uppförde sig icke desto mindre högst anständigt, blott gifvande hvarann en och annan oskyldig blick i smyg, och det långa stunder emellan; men när predikan var slut dröjde flickan något längre än vanligt i

knäböjande ställning och Stephen väntade till dess hon stigit upp. Tysta lemnade de sedan tillsammans kyrkan och togo af nedåt en bred väg, skuggad af träd, som kantade strömmen, utmed hvilken staden låg. Allt som de mer och mer aflägsnade sig från den utströmmande församlingen sågs Stephen, som var en företagsam yngling, sätta sig i besittning af en af flickans händer och titta in under hennes hattskygge på ett sätt, som tvang henne att se blott på honom. Han betraktade henne sålunda länge, men utan att, som det tycktes, deraf hemta någon tröst, ty när han åter rätade upp sig, höjde han en djup suck.

"Margaret, min älskade, jag har inga goda nyheter att gifva dig. Jag har varit uppe vid dock-arbetena; men den plats, Langford hoppades kunna gifva mig, är upptagen, och det finns icke utsigt till någon annan. Der är ingen brist på unga oförsökta handkrafter, och tankekrafter hafva de öfverflöd af, påstås det. De äro hårdhjertade män, Margaret; de kunde åtminstone låtit mig visa dem hvad jag duger till."

"Men, Stephen", sade flickan och hennes röst ljöd osäker, "du vet ändå, att hvad du önskar ej nu låter sig göra. Jag kan ej lemna min far, som börjar så sorgligt åldras. Jag har länge märkt att hans ögon bli allt mera dunkla, och numera hör han hellre all sin vackra musik spelas för sig, än han utför den sjelf; och min idé, Stephen, min högsta förhoppning är att jag skall kunna öfvertaga hans élèver."

"Dermed har det ingen svårighet, Margaret, du som har en sådan underbar förmåga att vinna välde öfver menniskor."

Margaret log, och i hennes leende låg ett eget, halft spefullt uttryck, som krusade hennes läppar, på samma sätt som en liten oskadlig strömhvirfvel krusar vattnets yta. Men hon var snart åter allvarsam.

"Du kan ej tro hvad jag öfvar mig flitigt om qvällarne och huru omsorgsfullt jag söker behålla i minnet alla hans lärdomar. Om jag blott kan förmå en eller par familjer att låta mig taga hans plats, är redan mycket vunnet. När han då blir så gammal, att han ej förmår arbeta, kan jag fortfarande underhålla honom så som han varit van att lefva. Han har arbetat för mig — det är då ej för mycket, att jag arbetar för honom."

"Men om jag kunde erhålla någon syssla här i närheten, så behöfde du ej lemna honom; vi kunde gifta oss och lefva lyckliga alla tillsammans."

"Nej Stephen, vi äro för unga att fästa oss vid så osäkra utsigter. Ensamma må vi sträfva; om vi då gå under, draga vi åtminstone ingen med oss; men vore vi gifta och du ej fått någon för framtiden säker syssla, skulle bekymren komma öfver oss fortare än vi hunne afvärja dem. Tro mig, vi göra bättre i att förblifva ensamma!"

Han var ej sjelfvisk, den unge mannen, och dock kunde han, med en mans natur, ej undertrycka svaret: "Margaret, du tänker mera på din far än på mig. — Mitt unga lif —" och här tvärtystnade han.

"Jag skulle ej blifva dig en bra hustru, Stephen, om jag sveke min pligt såsom dotter; sök derför ej mera öfvertala mig, gode Stephen. Gud må veta att jag redan är tillräckligt pröfvad", och härvid frambröto slutligen de länge återhållna tårarne.

Inom sig gaf Stephen sig sjelf en hel mängd straffbenämningar, hvaribland *omanlig usling* och *odjur* voro de lindrigaste: men högt sade han blott:

"Jag vet det, Margaret — förlåt mig", och bönen var knappast uttalad förr än den blef uppfylld; jag förmodar det åtminstone, ty handen lades åter förtroligt i hans. Han fortfor: "Det värsta återstår dock: jag har beslutat att söka mig ut till Indien, och kapten har lofvat att skaffa mig arbete som verkmästare eller dylikt, så snart vi komma i land. Det ligger ingen förnedring häruti", sade han med styrka. "Väl hade jag hoppats att kunna börja högre upp; men jag har aldrig skytt arbete, och jag

vill visa att en gentleman kan göra ett lika godt dagsarbete som någon annan. Jag har sträfvat förr bland dam och sot och olja, och jag kan göra det än. Jag känner mitt yrke i grunden, dess lägsta som dess högsta grenar: detta är bara att börja från början igen, och jag är ung och stark".

"Ja, du har nog rätt", sade den stackars Margaret, men mera fick hon ej öfver sina läppar.

"Jag skall aldrig glömma dig, Margaret; tjugo år skola måhända gå om, innan vi se hvarann igen, men ännu då skall jag vara din, blott din."

Margaret log, men denna gången var det ett tröstlöst kämpande, stackars leende. "Då skall jag vara gammal och vissnad, Stephen."

"Hvad betyder det", svarade han, med en trofast och kärleksfull blick. "Du må ha blifvit gammal och vissnad, tärd och skrynklig, men du skall alltid för mig förblifva mera än någon annan qvinna."

Nu vände de sina steg åter tillbaka mot kyrkan.

"Hör mig, Stephen: jag vill ej binda dig med något löfte; vi vilja följa våra egna hjertans ingifvelser, Vi hafva verlden för oss och Gud med oss", sade hon.

De gingo tigande en liten stund. — "Vi måste nu skiljas, dyre Stephen."

"Fartyget går till segels i morgon."

De stodo sorgset stirrande mot grafstenarne; en atmosfer af fukt och förmultning omgaf dem på alla sidor; der fanns ingenting varmt och lefvande, mer än kärleken och det ungdomliga hoppet inom deras egna hjertan; men dessa segrade äfven i denna sorgens stund. Han slöt henne i sina armar, tryckte en sista kyss på hennes läppar och lemnade henne åter fri. Nästa ögonblick var han borta. Och så skiljdes de med svidande hjertan, fruktande, såsom många unga älskande före dem, att tidens timglas eller dödens lia skulle åtskilja dem för detta lifvet.

III.

Stephen Sellon drog hatten ned öfver ögonen och riktade i modfäld och dyster sinnesstämning sina steg mot det lilla värdshuset, hvarest hans verldsliga goda befanns inpackadt till afresan. Han var så pass olycklig som en yngling gerna kan känna sig, och ehuru han bet sig i läpparne och pressade tandraderna emot hvarandra, var det ej mer än det ville, att han kunde återhålla tårarne. Fåfängt uppmanade han sig sjelf att icke *känna på* den sargande smärtan i hjertat; förgäfves upprepade han, först i tankarne och sedan helt högt, i hopp att frambringa större verkan, Drottning Elisabeths kalla och visa ordspråk. "Tiden skall trösta oss; hvarför då ej sjelfva öfvertaga tidens uppdrag?" Naturen var starkare än alla manhaftiga föresatser. Hans middag affärdades med stor hast, derpå tände han sin pipa, lade benen i kors och stirrade dystert in i elden. Han lade armarne hårdt öfver bröstet och tänkte på henne. Derefter lutade han sig ut genom fönstret, i den romantiska föreställningen, att vinden skulle tillföra honom en flägt af hennes andedrägt, eller att samma måne skulle blicka ned på dem båda. Han hade af naturen ingen fallenhet för sjelftortyr, tvärtom; men då man är kär blir man så der dåraktig. Han såg henne i tankarne såsom sin hustru: och såg henne återigen, uttärd och försträfvad, kämpa för fadren mot missgynnande omständigheter och svigtande, utan klagan, men utan hjelp, medan hans arm skulle vara fjerran ifrån henne. Då kom en positivgosse och lade sin sticka med på bålet, uppstämmande en sång, som han ofta hört Margaret sjunga: han ryckte till, som om han blifvit ormstungen. Visan var gammal och sjöng om otrohet och han bemödade sig förgäfves att ihågkomma Margarets egna sista ord. Intet löfte hade blifvit gifvet, ehuru mycket antydt. Bortjagad från fönstret af positivet, återvände han till sin första vän, brasan, följande med blicken ring efter ring af den

uppåt svingande röken till dess han försjönk i ett slags dvala. Men kort derpå rusade han upp, såg på klockan, samlade ihop sitt bagage och skyndade bort i tid, för att komma med natt-tåget till *Staden.*

Han tog plats i en tom, andra klassens vagn, lade sin nattsäck under hufvudet, bredde sin plaid på bänken, sträckte ut sig derpå till hela sin längd, och föll i djup sömn, uttröttad som han var till kropp och själ, och vaknade i London.

Några få dagar senare befann sig Stephen redan i Marseille och tog der, mot simpel sjömans aflöning, tjenst såsom machinist på Österländska ångbåten *Ava.* Den lyfte snart ankar och den långa färden begyntes. Var också hans hjerta tungt så förblef dock hans lynne lätt; hans tillit till Margarets trofasthet var betydlig och hans tro på sin egen beständighet utan gränsor.

IV.

Omkring tre år senare sågs en dame, varmt klädd i siden och pelsverk, en klar vinterdag gå framåt den förnämsta gatan i Wendon. Hon bar en liten rulle med musikalier under kappan och stannade vid ett af de stora klosterlika husen, som i tillbörligen dyster stelhet omgåfvo Cathedralen. Hon drog på klocksträngen och blef skyndsamt införd i förmaket. Hon lade ifrån sig musikalierna, aftog schal och hufva och blottade Margaret Meritons ansigte. Blomstrande, glad och vacker, stod hon der med ett förtrollande drag af humor kring de fulla läpparne och en klar och bestämd blick ur de mörka ögonen. Kort derpå öppnades dörren och en lång, till utseendet något bortskämd, ung flicka, med ett par lågande blå ögon, kom nästan springande in. Hon var nära att med en omfamning fängsla Margaret på stället, men denna hejdade henne på sitt eget lugnande, betydelsefulla sätt, i det hon lade handen på den unga damens axel, sägande: "Nå väl, Cecile, hur är det med rösten, och hur går den nya romancen?"

"Ack, Miss Meriton, pappa säger att jag är hes och att jag förkylt mig; men låt mig försöka."

För min egen enskilda dèl, anser jag det vara ett otvifvelaktigt faktum, att skolflickor egna mera uppmärksamhet åt lektioner, som gifvas dem af manliga lärare, än af lärare af deras eget kön; och jag sätter icke i fråga, det ju ej, då menniskoslägtets upplysning och platoniska karakter en gång skall tillåta, att ynglingar uppfostras af qvinliga professorer, samma sats äfven här skall göra sig gällande. Men icke destomindre finnes det ett annat faktum att uppsätta deremot, såsom händelsen varit med alla fakta, som funnits till sedan verldens begynnelse; och det är, att en qvinna vid en viss ålder, som har sjelfbeherrskning och som odlat sin förmåga att behaga, kan, om hon så vill, vinna ett inflytande hos unga flickor, som, å deras sida, går nästan till afguderi och mot hvilket knappast en älskares kan segra. På detta sätt hade Margaret Meriton, som älskade att intaga, men som, man vet ej af hvad orsak, undvek all vanlig kurtis, lyckats göra sig synnerligen förtjusande för sina pupiller, hvilka alla tillbådo henne på unga flickors vanliga manér. Vi kunna också, om vi så önska, föreställa oss, att hon ibland tänkte på den stackars Stephen, och att hon, för hans skull, ej ville af bristande öfning ligga af sig i konsten att behaga. Emellertid satte de båda damerna sig till pianot och lektionen fortgick en stund i all vänskaplighet; men slutligen fick Margaret det infallet att Miss Verecker skulle upprepa en viss passage ett gifvet antal gånger, såsom en slags botgöring för det hon illa öfvat den. Den unga flickans lynne bar till en början ej detta straff med synnerlig undergifvenhet; först uppreste sig hennes stolthet; då framträdde förmjukelsen till strid med denna och slutligen sänkte sig öfver båda vresighetens ande och förlamade totalt Miss Vereckers vokala förmåga. En fullkomlig tystnad inträdde. Margaret, inom

sig leende, då en sväfvande intonation nådde hennes öra, vände sig emot den unga sångerskan och mötte ett uttryck af så uppfladdrande harm i det unga anletet, att hon (det gör oss ondt att nödgas erkänna det) lockades att skratta ännu mer. Derpå började hon sången sjelf. Refrängen var:

Långt bättre *tro* och bli bedragen,
Och djupt begråta se'n den dagen,
Än tvifla på ett enda ord, som trodt,
Dig skulle säll och lycklig gjort.

Hon sjöng den förtjusande och tycktes derunder glömma eller glömde verkligen, både sin élève och hennes hem och hela den omgifning hvari hon befann sig. Musikens hemlighetsfulla genius talade till henne om andra ting; och då hennes fingrar gledo öfver tangenterna smög sig öfver hennes drag ett drömmande, nästan sorgset uttryck och hon glömde att retas med Miss Verecker, som rördes af hennes sång, såsom fordom Saul, i så måtto att den upproriska anden lade sig och att hon som bäst begynte fundera på huru hon skulle kunna nedstiga från sin stolthets piedestal och underkasta sig Margarets vilja, utan att förlora något af sin värdighet. Margaret frågade ej efter eröfringar i vanlig mening, men var förunderligt mån om väldet öfver sina élèver: hon egnade derför ett ögonblicks uppmärksamhet åt Miss Verecker, och efter att med ett nästan omärkligt ögonkast hafva genomskådat den unga damens sinnesförfattning begynte hon anbringa sina starkaste medel. Hon tog romancen och lemnade henne den, sägande med sorgsen ton, "ända till i dag har jag alltid med nöje sjungit denna sång, Cecile; men du har förenat med den ett mindre angenämt minne: jag hoppas du må sjunga den heldre än jag hädanefter kommer att göra;" och derpå böjde hon sig öfver noterna och skref i kanten: *Révolte.* Cecile Verecker gaf luft åt en konvulsivisk snyftning, men innan hon hunnit uttala de ångrande ord, som sväfvade på hennes läppar, inträdde med hastiga steg en yngling om sjutton år, sin systers afbild: "Låt mig följa er hem, Miss Meriton; jag har dröjt här just i denna afsigt", tillade han med barnsligt bönfallande röst.

Margaret höll just på att svepa schalen kring sina axlar, hvilket hon fullgjorde med mycken omständlighet, medan, oaktadt hennes sänkta hufvud, ett skälmaktigt leende sågs spela kring hennes läppar. Under tiden betraktade henne ynglingen, såsom hade han längtat att hjelpa henne, men återhållits af fruktan att blifva afvisad. Möjligen underblåstes denna skenbara återhållsamhet af minnet af någon föregående vägran. Slutligen såg hon upp, räckte honom sin hand och sade: "Nej tack, unge George; en fattig musiklärarinna får lära sig undvara eskort. God afton, Cecile."

Ynglingen följde henne till dörren med en förtretad min i det vackra ansigtet. Han vände derpå om till systern och ställde sig att stirra in i elden. "Hon är alldeles för vacker att gå ensam så här sent. Jag ville önska att jag vore en man, Cis, så skulle jag gifta mig med henne."

Denna nya åsigt gaf Cis litet att fundera på. Resultatet af funderingarne blef gynnsamt. "Det skulle vara för präktigt, George, jag finge då jemt vara med henne, utan att behöfva sjunga för henne, åtmistone icke andra sånger än dem, jag sjelf valde", tillade hon i det hennes blick föll på ordet *Révolte.*

Margaret gaf ännu tvenne lektioner och fortsatte derpå snabbt och — trots unge Georges farhågor — i trygghet vägen hem.

Hennes far — alltid fattig — hotades nu af ett värre armod. Passionerad musikvän hade han nödgats tillgripa sitt nöje såsom medel för sin existens. Helsan svek honom dock, såsom vi veta, mer än lyckan, ty Margaret hade, såsom hon önskat, lyckats öfvertaga hans lektioner, och, i fråga om sin dotter, var han utan tvifvel en högst afundsvärd man. Då hon återkom satt han i sin stol vid brasan och tänkte på henne

— *en lång tanke,* som Skotten säger; för hennes ögon syntes han,, hvarje gång hon kom tillbaka, hafva blifvit ännu mera lutande, svag och skugglik, än förut. Hon sysslade omkring honom glädtigt, upplifvande och skämtande såsom hon brukade.

V.

I korta berättelser såsom denna, hvilka ej få upptaga längre tid än skymningen en vinterqväll, finns intet rum, och icke heller någon nödvändighet att beskrifva förloppet af hvarje dag. Margaret Meriton blef med hvarje år rikare. Jag menar ej att hon samlat någon fast jordegendom, men hennes namn hade länge stått bland taxeringslistorna på dem, som skatta till staten för viss årlig inkomst, och jag är således säker att hon skall vinna hvarje Engelskt hjertas sympati. *Arbete* var lagen och vilkoret för hennes tillvaro; men hon förrättade sitt värf gerna och lätt, det var afpassadt efter hennes anlag och smak och inkomsten deraf satte henne i stånd att med all möjlig komfort omgifva sin gamle far. Hon var dessutom hjertligt afhållen af alla, som kände henne, och hennes aldrig trytande glädtighet, hennes goda hufvud och hennes herrliga sång gjorde henne synnerligt välkommen inom alla kretsar. Blott tvenne gånger hade hon lyckats erhålla några underrättelser från Sellon, och likväl hoppades hon, och blomstrade, glad och vacker, och lycklig som förr — en fullkomlig motsats till hvarje gängse föreställning om den sörjande kärlekens bild.

Tio år efter den dag då vi sist tecknade hennes porträtt hade hon inträdt i sitt fyrtionde år. Det var en vinterafton; det hade snögloppat hela dagen under skarp, bitande nordanvind; piskade, förblindade och slutligen besegrade af ovädret drogo sig fotgängarne på gatan in i sina boningar, de som ej hade tak öfver hufvudet smögo in i gränder och portgångar för att söka skydd. Himlen såg vresig och hotande ut och en kompakt massa af gråaktiga moln i nordvest lofvade påtagligen fortsättning af ovädret. Jag trotsar någon att finna en vackrare och behagligare anblick än den af Margaret Meriton denna afton, der hon satt i det trefliga hvardagsrummet, klädd i en rik drägt af mörk färg, såsom det anstod hennes år och börs, och sysselsatt att servera det rykande kaffet. Hennes far lefde ännu och satt i sin gamla vanliga ländstol. Hans hufvud var snöhvitt och djupt sänkt mot bröstet och hans fingrar slogo rastlöst takten mot stolkarmen. Hon talade blott då och då några ord till honom, ömma och smekande, såsom till ett barn. Slutligen tog hon plats i sin egen mjuka hvilstol, skar upp en ny bok och var snart fördjupad i dess läsande. Småningom fann dock den nya boken sin hviloplats på golfvet och Margaret slumrade lugnt, söfd af stormens aflägsna brusande derute och af tystnaden derinne. Plötsligen hördes vagnsbuller närma sig huset och upphörde först vid porten. Men det låg ingen magnetism i luften, som kunnat gifva Margaret förkänslan af att någon annan fanns nära henne, än den bleka skuggan af hennes far, som hon i så många år vårdat. Derpå ljödo steg i förstugan och en hand fattade i låset till dörren. Sjelfva sjusofvarne vaknade en gång, och då dörren öppnades flög Margaret upp ur stolen fullkomligt beredd att förneka det hon ej hela tiden varit fullt vaken. Hon hörde en djup stämma säga, "jag känner vägen", och derpå såg hon framför sig ett anlete, rödbrändt af solen, och ett par trofasta blå ögon, som ej voro henne helt och hållet fremmande (åtminstone hade hon sett ett par sådana i drömmen), en massa af hår, skägg, mutascher och polissonger af en färg, som kunde kallas blek blott i jemnförelse med ansigtets. Allt detta krönte en gestalt — stor i alla riktningar, men isynnerhet på bredden. Margaret stod undrande — gestalten lika så. Likt den gamle sjömannen i visan "han henne med glittrande ögon såg an", och medan hon undergick denna pröfvoblick afdrog han yt-

terplagg efter ytterplagg och stod der slutligen såsom den lifslefvande Stephen Sellon af minst sexton *stones* vigt. Ögonen dansade af belåtenhet, de hvita tänderna lyste mellan det röda skägget och slutligen bröt ett klingande, hjertligt, ljudeligt skratt isen.

"Margaret, känner du icke igen mig?" och dermed steg han fram och kysste henne först helt lätt på hvardera kinden, men derpå, förande henne ifrån sig på en armslängd, lät han med ännu en varm blick och ett hjertligt skratt, den första kyssen åtföljas af en hel svärm, som kommo så tätt att Margaret sannerligen ej hann undvika dem. "Jag har försäkrat mig om, att du ännu är Margaret Meriton; eljest skulle du ej sett mig här i qväll. Är detta din far?"

Hon ledde honom sakta fram till den gamle. "Tala ömt till honom, Stephen, han är nu alldeles som ett barn." Någonting af den undertryckta smärta, som återljöd i Margarets röst, öfverflyttade sig i Stephens hals med en krampaktig känsla; men klarande strupen helsade han vördnadsfullt Mr Meriton och fattade hans hand.

Den stackars gamle mannen såg upp med ett tveksamt flygtigt leende. "Blif god emot Margaret, Sir, blif god emot min Margaret!" och derpå fortsatte han att prata utan sammanhang.

Margaret hade ej lagt af att rodna, och vid dessa fadrens ord rusade blodet upp ända till hennes hårrötter och sminkade hals och kinder med en hög rodnad. Detta förtjuste påtagligen Stephen; han gned sina händer förnöjd, strök sitt yfviga skägg och satte sig slutligen att se på hur Margaret, med samma uppsyn af lugn och glad tillförsigt som för tjugu år sedan, slog i kaffe åt honom.

"Ah! Margaret", fortfor han skrattande. "Jag svor att om du än vore aldrig så tärd och förvissnad, åldrad och skrynklig, skulle jag likafullt vara dig trogen; men du har icke alls sörjt öfver mig — du kan ej vara nog förmäten att vilja påstå det. Är jag då löst från min ed?"

Margaret uppslog sina ögon med en illparig blick, som kunnat öfversättas sålunda: *Et tu Brute!*

"Jag förstår", inföll han och tog en bekymrande öfversigt af sin korpulenta figur. "Vi lära väl i den vägen båda hafva mycket att förlåta hvarann.". Der begärdes inga förklaringar, ty der voro inga att ge; men båda kände sig utomordentligt lyckliga.

Skola vi lemna dem så? Ack! J unga älskande, skullen J kunna anse det möjligt, att denna lyckliga vackra qvinna, full af lif och helsa, är den Margaret Meriton, som, tjugo år förut, var dömd till skiljsmessa, ovisshet och arbete för bröd; eller att den godlynte mannen, så frank, så jovialisk och vid så godt hull är den landsflyktige älskaren? — Fatten mod — menskorna dö och maskarna äta dem — *"but not for love."* De hade båda gjort sin pligt, icke med dyster tungsinthet eller kärf slutenhet, utan med nöje och framgång, och deras kärlek blomstrade skönt om ock sent. Måhända finns det, af alla naturens gåfvor, icke någon som gör ett så godt intryck på oss som den allvarliga, men ljufva skönheten af en frisk höstblomma, hvilken gläder våra ögon ännu sedan sommaren flytt och vinterns kyla är i antågande — då himlen blir blygrå och mulen och vår moder jorden stelnad, kall och liflös.

Den goda tonen.

(Ur "Tidskrift för hemmet").

Af toner finns det många tusen slag,
Det vet, min läsare, båd' du och jag:
Det falska toner finns, så väl som rena,
Och toner sedan, som alls intet mena.
Än brusa de med stormens vilda dån,
Än hväsa de med lömskt förstulet hån;
Än höjas de af känslor, ömma, ljufva,
Och än frampressas de af simpel snufva.

Det gifs ett slag, som rätt till hjertat för,
Men många ock, som stanna utanför;
Det finnes dem, som knappast nå ditt öra
Och själens dolda strängaspel dock röra.
Det toner gifves, som mot himlen gå
Och många, som ej öfver stoftet nå;
Det finnes toner, som ge guld och ära,
Men toner äfven, som till grafven bära.

Som sagdt, de finnas utaf tusen slag,
Det vet för visso både du och jag,
Men utaf alla — falska eller rena —
Af dem, som mycket eller intet mena,
Den goda tonen främst på skalan står,
En drottning lik, som öfver alla rår,
Fastän, som *konst,* den otur'n han fått röna
Att icke räknad bli ibland *de sköna.*

Den tonen är likväl *ett konstigt* ting,
Och när du hör dess fina *klingeling,*
Bland doft af patschouly och rose, försvinna,
Du söker fåfängt att dess *grundbas* finna.
Fastän på noter den ej står att få,
Dock ständigt du den sjunga öfver må,
Och öfva upp hvad anlag ödet gaf dig,
Om ej i konsten du skall ligga af dig.

Den har ej *rythm,* ej heller *melodi,*
Och fåfängt söker du dess *harmoni;*
Den *ett* blott har, som hörer till musiken,
Det är den *takt,* som styrer mekaniken —
En metronom af det mest fina slag,
Som räknar fotens steg och hjertats slag,
Som med ett taktstreck tankegången delar
Och skär din känsla af i sextondelar.

Fast *goda tonen* till *fortissimo*
Ej under några vilkor stegras må,
Den starkare dock är än orgelns stämma
Och långt omöjligare till att dämma.
"*Con mezza voce*" hörs den tysta allt,
Din mages knot — och hjertats — lika kallt;
Hvar högljudd gäspning den att tiga bjuder
Och sjelfva själens nödrop öfverljuder.

Och likväl fordrar den *ett fint gehör,*
Om den skall återgifvas som sig bör,
Och en fullkomlig sjelfuppoffring sedan,
Just snarlik månans, då han går i nedan:
Försvinn som den i en total eklips
Med all din egendomlighet — och vips
Är du *en man af goda tonen* blifven
Och fri entré i *le beau monde* dig gifven.

Men om en ton — en *djupare* du slår,
Än man på *goda tonens* skala får,
Ack! då, min vän, jag hjertligt dig beklagar,
Ty du blir glömd vid *Haute Volées* middagar!
Och om en *högre* åter du slår an,
Än modets stämgaffel besvara kan —
Som *man af ton* du måste résignera
Och får ej se'n med *le beau monde* soupera!

Men om just detta är ditt lefnadsmål,
Glöm ej att *goda tonen* öfning tål,
Att du på den all kraft och tid må slösa,
Om du vill sällskapslifvets gåta lösa.
Fäll dock ej modet, om som jag du gör
Och "sjunger på en ton den ingen hör",
Men sök i minnet denna sanning fästa,
Att *goda ton'* ej alltid är den *bästa.*

Och dröm, som jag, om bättre tider se'n
Då umgängslifvet får natur igen,
Och, sofrad, renad uti sannings degel,
Den goda tonen bär *det godas* pregel
Och ädla tankar, friska känslor bli
Grundstämmor i dess nya harmoni.
— — — — — — — — — — —
Men när du *vaknar* — blif ej allt för snopen
Om du står qvar ibland den gamla hopen!

Detta häftes utgifvande har af oförutsedda hinder blifvit fördröjdt. Den artikel, för hvars skull dröjsmålet egt rum, kommer framdeles att meddelas i något följande nummer.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 7 Juli 1860.

Tysk Litteratur.

Literaturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts von Herrman Hettner. 2:er Theil. Geschichte der Französischen Literatur im 18:en Jahrhundert. Braunschweig 1860.

En ganska utförlig anmälan af detta arbetes första del, lånad ur en Tysk tidskrift, finnes införd i detta blad årgången 1858. Vi hafva sedan dess varit i tillfälle att taga närmare kännedom om detsamma och kunna för vår del rekommendera det till våra läsares synnerliga uppmärksamhet.

Det är ingenting ovanligt, att litteraturhistorier skrifvas, grundade icke på eget studium af den ifrågavarande litteraturen, utan på andras uppgifter och bedömanden angående densamma. Sådant måste förhållandet vara med alla dem, som omfatta flera särskilda nationers litteratur under flera perioder; ty ingen mensklig förmåga hinner till att genomgå den massa af skrifter, för hvilka författaren då bör redogöra, och hvilka han bör bedöma och gruppera efter deras olika rigtningar, för att bringa något sammanhang i det hela. Ja det blir svårt nog att lära genom eget studium känna litteraturen hos flera skilda nationer äfven för en mera inskränkt tidslängd. Svårigheten stiger naturligtvis, ju mera forskningen närmar sig till närvarande tid, emedan materialet så oerhördt tillvexer. Och historien om nittonde seklets litteratur måste, då den engång skrifves, i sanning afdelas till skilda historier för snart sagdt skilda decennier, om eljest dess författare vill sjelf lära känna ens det förnämsta af, hvad han beskrifver.

Hettner har visligen inskränkt sin litteraturhistoria till de tre förnämsta kulturfolkens litteratur; och ehuru han har att göra först med 18:de seklet, är likväl redan det fält, han bearbetar, ofantligt. Man kan icke vänta, att han sjelf skulle förmått genomforska allt, som faller inom detsamma. Det är redan öfverraskande nog, att han kunnat taga någon egen kännedom om, hvad före honom blifvit utmärkt såsom det mest framstående. Och hans arbete vittnar dock både genom sakrika anföranden och sjelfständigheten i bedömandet, att han känner mycket, som varit åtminstone hans föregångare i Tyskland obekannt.

Som våra läsare torde erinra sig, behandlas i arbetets första del Englands litteratur under ifrågavarande sekel, i den andra Frankrikes; och tredje delen är förbehållen för Tysklands. Denna ordning är, såsom länge insedt och ofta framställdt, grundad i sammanhanget. Adertonde seklets Franska litteratur hade sin väckelse och delvis sina mönster i den Engelska, Tysklands i båda de nämnda, ehuru mot seklets slut i en annan del af den Engelska litteraturen, än den, som företrädesvis legat till grund för Frankrikes; hvarföre äfven då i Tyskland en reform skedde, som först under detta sekel återverkat på den franska litteraturen, hvilken sålunda delvis genom Tysk förmedling lärt

att värdera andra sträfvanden i den Engelska, än de, som främst intresserade 18:e seklets Fransmän.

I England hade den nylifvade naturvetenskapen för en tid öfverväldigat alla idealistiska tendenser. Newton's stora upptäckter hade likasom bevisat, huru fruktbärande den forskningens metod och rigtning var, hvilka Baco framstälde såsom de enda för allt menskligt vetande. Företeelserna skulle noga skärskådas och deras närmaste orsaker uppsökas. Den sålunda samlade erfarenheten skulle föra till upptäckter och uppfinningar och utvidga menniskans makt öfver naturen. Mängden af fördomar angående naturföreteelserna i en äldre tid och den lätthet, hvarmed dessa företeelser nu återfördes till s. k. naturliga orsaker, ledde forskningen att söka äfven det menskliga vetandets och den menskliga handlingens orsaker i naturen. Baco sjelf hade afvisat all forskning rörande anden. Men hans efterföljare insågo, att vetandet om de naturliga företeelserna och orsakerna väl hade sin gifna nytta med sig, men att om detta vetandes sanning ingenting kunde påstås, så länge det är oafgjordt, hvad menskliga vetandet öfverhufvud är, om det blott är *ett* slags föreställning och mening, jemte hvilket flera andra uppfattningssätt kunna finnas eller om det verkligen är ett vetande om sanningen. Och behofvet att veta sanning lefver underbarligen qvar äfven hos dem, som tilldela vetandet värde egentligast derföre, att det förhjelper till tillfredsställandet af hvarjehanda andra behof.

Det låg nu det naturvetenskapliga betraktelsesättet nära, att anse menskliga vetandet, såsom all annan företeelse, bero af en naturlag. Ty sålunda fattadt, såsom en naturnödvändig verkan af naturliga orsaker, kan vetandet icke vara annat, än hvad det är, och icke heller innehålla annat, än hvad det enligt naturens lagar måste innehålla. Noga taget finnes der väl hos menniskorna en rest af inbillningar, fördomar, origtiga åsigter. Det kommer sig af falska iakttagelser. Huru sådane äro möjliga? — det får vid denna åsigt lemnas obesvaradt. Ty egentligen borde ingen menniska kunna veta annat än sanning, såsom ingen kropp kan kristallisera i annan form, än den engång för alla gifna. Nu är det obestridligt, att misstag ske. Men det är icke naturlag, att de skola ske. Det är alltså nog, om menniskorna, ifall de observera med mera noggrannhet, kunna rätta sina misstag. Så vinnes upplysning. Och läran derom, att den så vinnes, är den såmycket omtalade upplysningsfilosofin i dess grund. Det utgör blott en förberedelse till densamma, att menniskan bortkastar alla ärfda och förvärfda meningar och fördomar; ty eljest blir naturligtvis hennes iakttagelse förvirrad. För den Franska upplysningsfilosofin blef detta fördomarnes undanrödjande en hufvuduppgift.

Följdrigtigt fattades allt vetande vara hemtadt ur sensationen, den sinnliga varseblifningen. Hvad menniskan ser, hör o. s. v., det vet hon. Såsom hon har förmågan att se och höra, så har hon äfven förmåga att minnas sina syner m. m. och jemföra dem med hvarandra. Så är hennes vetande färdigt. Man har kallat denna åsigt af vetandet för sensualism; och dess grundläggare är Engelsmannen Locke, ehuru läran hos hans Franska efterföljare antog en mera afgörande form, än hos dess upphofsman.

När en sådan lära strängt vidhålles, är det gifvet, att hvad menniskan håller för sannt, kan af någon ny erfarenhet kullkastas. Hon kan egentligen aldrig komma längre, än till en högre eller lägre grad af sannolikhet. För vetandet kan en sådan sannolikhet förslå. Men för handlingen blir den otillräcklig. De, som förforo konseqvent, ansågo väl också det i handlingen rätta bero af erfarenheten, nemligen hvarje menniskas erfarenhet af, hvad som gagnar eller skadar henne. Men få

voro likväl de, som satte det gagneliga blott i vällefnad. De flesta lärde, att menniskan borde söka den högre lycksalighet, som vinnes genom att bevisa kärlek mot nästan. Likaså var deras antal icke stort, hvilka i sträng konseqvens med läran om ett vetande, verkadt endast genom en materiel retning af synnerven m. m., påstodo, att vetandet och viljandet var blott en naturprocess, en mekanisk och kemisk förändring i hjernmassan. Flertalet antog, ehuru i strid med sina åsigter i öfrigt, att anden är något annat än materien; och de lärde äfven derföre en naturlig religion. Icke få voro slutligen de, hvilka insågo, att rätt och orätt på jorden blefve något alltför obestämdt, om afgörandet får bero på hvarje individs erfarenhet, och hvilka derföre hos menniskan förutsatte en ursprunglig, af all erfarenhet oberoende känsla för det sanna och rätta. Isynnerhet i England var detta betraktelsesätt allmänt. Bland 18:e seklets litterärt bildade Fransmän vann det mindre insteg.

Den nylifvade naturforskningen skulle icke haft detta inflytande på afgörandet af frågor, hvilka ligga utom dess gebit, om icke tidigare antikens likaledes nylifvade studium hade fört till sjelfständig forskning, oberoende af traditionela läror. Såsom medeltidens påfvevälde och feodala samhällsskick gifvit vika för statskyrkor och en efter olika nationela förhållanden olika utbildad konungamakt, så hade äfven dess uniforma vetenskap fallit för nya läror, till en början mera osjelfständiga efterbildningar efter de gamlas, men efterhand frigjorda äfven från detta ledband. I filosofin representeras denna reform af Cartesii lära. Det mest utmärkande i densamma och i hela den forskning, hvars utgångspunkt den utgör, är sträfvandet att fasthålla andens väsende såsom skildt från naturprocessen, och dermed vetandets beroende af andens egna lagar, samt antagandet af viljans frihet i handlingen. Från en sådan ståndpunkt är det jemförelsevis lättare att förklara företeelserna i andens verld, hvad som tillhör mensklighetens historie; och det rätta kan fattas såsom en af förnuftet fordrad, allmäntgällande, af det individuela tycket, individens lust eller olust oberoende norm för menniskans görande och låtande. Svårare är det att inse, huru och hvarföre naturföreteelserna verkligen äro sådane, som menniskan fattar dem vara, då hon vid deras begripande likasom i dem inlägger sitt förnuft. Och det var från denna sida, det från naturforskningen utgångna betraktelsesättet vände sig mot dessa idealistiska läror. En annan stridspunkt var viljans frihets oförenlighet med naturnödvändigheten, af hvilken den menskliga handlingen är bunden.

Öfverhufvud måste det vara fallet, att, när man ur den individuela erfarenheten vill afgöra öfver rätt och orätt, och öfver, hvad i samhället bör vara eller icke — vara, man tvingas att omfatta den ena eller andra tillfälligtvis öfverkomna meningen. Det måste derföre inträffa, att upplysningsfilosofin i dessa frågor upptog redan förhandenvarande meningar, resultater af den föregående filosofiska forskningen. Det är också lätt att finna, att dess meningar på moralens gebit voro den kristna kulturens frukt, på rätts- och samhällslärans utgingo från antikens läror.

Det förefaller vid första påseendet förunderligt, huru 18:e seklets filosofi kan sammanhänga med så abstrakta läror och undersökningar. Man är van, att med den förstå en summa af s. k. negativa tendenser och åsigter, negativa, emedan de gingo ut på att förneka religion och samhällsordning. Ingendera var, noggrannare taladt, fallet. I sina yttersta spetsar var väl denna filosofi rent materialistisk, förnekande andens tillvaro och dermed äfven all religion. Men sådan den af den stora mängden litterärt bildade hyllades, var den hvarken irreligiös eller samhällsfientlig. Väl vände den sig isynnerhet i Frankrike förnekande mot icke blott ka-

tolska kyrkans utan äfven kristendomens speciela dogmer. Men redan Voltaire, som häri var, man kan säga, fanatisk, försvarade med högsta ifver tron på Gud och på själens odödlighet. Kärlek till medmenniskor är också den religionsöfning han lärer. Och i allmänhet är den dessa 18:e seklets filosofers. Antingen de bekänna egennyttans och den egna lycksalighetens moral eller, såsom Rousseau och några andra, sluta sig till läran om menniskans ursprungliga känsla för och håg till, hvad sannt och godt är, utgjorde allmänt menskliga rättigheter, allmän menniskokärlek, jemnlikhet, broderskap mellan individerna och mellan folken, med få undantag målet för deras sträfvanden, såsom menniskokärleken, stegrad till entusiasm dref dem att förkunna sina läror och göra dem allmänt erkända. Upplysningen, befrielsen från okunnighet, fördomar, vantro, var blott medlet; menniskoslägtets förädlande och lyckliggörande var ändamålet. — För att verka allt detta hade de inga andra vapen att anlita än förnuftets makt, bevisningen, öfvertygandet. Och den väg, de valde, var den på Locke's sensualistiska teori stödda demonstrationen. De kunde genom den appellera till hvar mans erfarenhet, till det s. k. sunda förståndet, *sens commun*. Deras läror kunde förstås och bedömas af den okunnigaste, endast han tog *sitt* förnuft till råds.

Hettner går egentligen icke in på någon kritik öfver grunden för upplysningsfilosofernas bevisning. Det är arten af deras sträfvanden han i sin bok söker i detalj lägga i dagen. Hans uppfattning af dem, kan man säga, står ännu i strid med det allmänna uppfattningssättet i Tyskland. Han yttrar sjelf i företalet: "Manchen werde ich zu schwarz, den meisten zu hell gemalt haben". Och det senare blir utan tvifvel fallet äfven bland Svenska läsare, hvilkas bedömande i detta hänseende varit ledt af det i Tyska litteraturen allmännare gällande. I Sverige har benägenheten att se denna tid i svart funnit stöd i det allt mera förkastande omdömet öfver Gustaf III:s tid, som der representerade upplysningens tidehvarf. Der voro nemligen förhållandena icke desamma som i Frankrike och en stor del af Tyskland. Sverige hade redan före denna tid icke blott ett tredje stånd, utan ett fjerde, från uråldrig tid fritt och genom reformationen och reduktionen frigjordt äfven från kyrkans ok och från den sista lemningen af feodalväldet, såvidt detta i landet vunnit insteg. Annat var förhållandet i de länder, der allt detta qvarstod och feodaladeln hade öfvergått till en hofadel, som under den absoluta konungamaktens skydd var än mera förtryckande. Men äfven i Sverige verkade sagde tid att återupplyfta den sjunkna offentliga moralen, och först från den hafva Svenskarne egt en egentlig nationallitteratur, som spridt vetande till alla samhällsklasser. Att denna litteraturs inflytande dock var blandadt, kan man förklara derur, att i Sverige den Franska klassiska hoflitteraturen gjorde sitt inträde först jemte upplysningslitteraturen, medan i Tyskland bådas inflytande tillhör skilda litteraturperioder.

Det är också vanligt nog, att man förblandar den rent lättsinniga hoflitteraturen i Frankrike med den för 18:e seklet egentligen utmärkande, såsom man lägger den ofta nog frambrytande frivoliteten i denna senare densamma till last som osedlig tendens, ehuru den i sjelfva verket är ett den vidhängande utslag, hvarmed den smittades af den redan förhandenvarande dåliga seden. Man har öfverhufvud svårt att fatta, huru något sannt och ädelt, för menskligheten fruktbärande kan framträda i denna förorenade form och — hvad värre är — utgå från individer, sjelfva smittade af sin tids lättsinne. Men det är lika svårt att förstå, huru en förderfvad tid någonsin skall reformeras, om den icke reformerar sig sjelf. I öfrigt finnes i dessa föreställningar om personerna myc-

ket falskt och öfverdrifvet, såsom äfven deras skrifter till stor del stämplas af det uppriktigaste sedliga allvar. Det var blott i ett hänseende, i förhållandet mellan könen, lättsinnet var allmänt. Det hörde nationen och tiden till. Deraf t. ex. den oerhörda motsägelse, att Rousseau, som en stor del af sitt lif lefde i konkubinat och öfverlemnat sina barn åt barnhuset, utan möjlighet att återfinna dem, var den vältaligaste ifrare för ett rent familjelif och uppträdde som barnauppfostrans reformator. I öfrigt framstå äfven så afgjorda materialister som Diderot * och Holbach såsom ädla, rättänkande, menniskoälskande och uppoffrande karakterer. Till denna litteraturs historia hörer också, att ur den, om också efter Engelskt mönster, utgick det borgerliga skådespelet med dess dygdtendenser, hvilket delvis ännu återuppträder på teatrarne, äfvensom den med denna rigtning sammanhängande tendensromanen.

Sedan Hettner i en slutbetraktelse, "Der Grundgedanke der französischen Aufklärung", anmärkt, att denna upplysningsfilosofi icke utmärker sig genom några nya och stora sanningar, utan att den för det mesta lånat sina idéer från Engelsmännen, samt fästat uppmärksamheten på den hejdlösa djerfhet, hvarmed ofta ännu ganska outredda läror af den såsom afgjorda sanningar förkunnades, tillägger han till dess karakteriserande:

"Den är icke en litteratur, åter uteslutande beräknad blott för litteratörer, sänd från det ena skrifbordet till det andra, från lärda till lärda, från kännare till kännare, utan en litteratur, som med passionerad ifver har medvetande om sin mera omfattande bestämmelse, att omedelbart bilda folket och reformera samhälle och sed enligt de af den fastställda begrepp. — — — Den nya litteraturrigtningen erkänner sig hafva en gudomlig mission, att för den ruttna verkligheten framhålla tankens okufliga fordringar och det räddande idealet, utan att fegt rygga tillbaka, när motsägelsen mellan ideal och verklighet manar den till hårda strider."

"En väckelse fattar sinnena, och i åsigter och tänkesätt uppstår en omhvälfning, sådane de icke egt rum sedan den stora reformationen i sextonde seklet. Upplysningen icke blott fortsätter dess i fortid afbrutna verk, utan utbildar det sjelfständigt och på sitt vis. Dess tankar och sträfvanden gå längre, äro mera djerfva och obeslöjade. Reformationen är teologisk, upplysningen filosofisk. För Luther var uppenbarelsen trosartikel; den nya läran förnekar sjelfva begreppet och ordnar äfven det religiösa vetandet in i det menskliga kännandet och tänkandet öfverhufvud. Luther hade fasthållit öfverhetens omedelbara instiftelse af Gudi; den gör det medvetande allmänt, att, emedan en styrelse är till för menskliga ändamål, den sjelf är föränderlig alltefter de med tiden vexlande ändamålen och kan bestämmas af det folk, hvars uttryck och ledare den är, enligt dettas insigt och ur dess suveränitet. Ingenting skall gälla blott derföre, att det är traditionelt och utifrån menniskorna ålagdt; endast det fria, på sig sjelf hvilande tänkandet afgör öfver tingens sanning, öfver moraliska och sociala rättigheter och pligter. Förnuftet har återeröfrat sitt förlorade herravälde; menniskan har återkommit till sjelfbesinning. De åsigter och läror, som icke uthärda förnuftets pröfning, störtas såsom afgudabeläten. Fransmännen kalla det 18:de århundradet det filosofiska seklet; och de hafva rätt i att så kalla det, icke för djupet hos dess filoso-

* Om Diderot's materialism skall anses för afgjord. Förf. stöder sin åsigt för det mesta på långt efter hans död utgifna skrifter. Man kunde anse, att, ehuru en så rörlig och mångsidig talang inlåtit sig äfven på dessa läror, sjelfva den omständighet, att han icke offentligen bekände dem, vittnar om hans tvifvel angående deras sanning. Ty han var icke den man, som af något slags beräkning skulle fördolt sin öfvertygelse.

femer, utan för deras genomgripande verksamhet. Aldrig har ännu någon period i historien varit mera omedelbart beherrskad af filosofin. Menskligheten tror på dess makt och dess sanning. Kant uttalar denna tanke, då han betecknar upplysningen såsom menskligetens utträdande ur dess sjelfvållade omyndighetstillstånd."

"Denna menniskoandens segerrika visshet om sin egen makt är detta sekels grundtanke. Ur den kan å ena sidan förklaras dess författares svaghet, att de nemligen icke hade något sinne och någon aktning för det bestående och för den historiska utvecklingen, att de i religionen sågo blott maktlysten prestlist och i staten blott en tillfällig öfverenskommelse. Men derur låter sig äfven deras storhet förklaras. Med hjeltemodig och i sanning beundransvärd energi, med den ädlaste sjelfuppoffring och entusiasm, med en kraftfull, förgörande, ur sedlig harm utgången fientlighet vända de sig mot allt i kyrka och stat, som kränker menniskoandens oförytterliga rättigheter. Midtunder preststväldets och envåldsmaktens oblyga förtryck försvara de menniskovärde och mensklig frihet. Mot den allenasaliggörande kyrkans intolerans yrka de på samvetsfrihet, fri forskning, kärlek och fördragsamhet; mot den herrskande statsmaktens förtryck främst på en bättre förvaltning, sedan på författningsreform, på lindring i utskylderna och på förmildring af straffen. Menniskan finnes icke på jorden endast till gagn för några privilegierade bland slägtet, hvilka frossa af de öfrigas svett och möda; hon har som menniska sina rättigheter och sin bestämmelse. Hon skall upplysas och frigöras genom öppet tillträde till uppfostran och bildning. Alla de ädlaste sinnen genomströmas af en varm, verksam menniskokärlek, en ungdomsfrisk entusiasm och uppoffringshåg för menskligetens sak."

Denna karakteristik kan utan synnerlig anmärkning anses för sann, om man blott ihågkommer, att den är ett uttryck för 18:e seklets sträfvanden, icke en kritik öfver desamma.

De menniskor, som nu lefva, hafva svårt att göra sig en föreställning om den exstas, hvaraf mot seklets slut enligt alla vittnesbörd från den tiden det bildade Europa fattades, och som i början af Franska revolutionen trängde äfven till den större mängden. Intet kännande och tänkande sinne lärer blifvit oberördt af 1830 och 1848 års händelser. Men dessa hade en uteslutande politisk tendens; och de sociala motiver, som ingingo i 1848 års revolution voro jemförelsevis råa, afseende blott lekamlig bergning och njutning. Opinionerna voro också då mångfaldigt delade. Äfven den mest upplysta och oegennyttiga menniskovän kunde då hafva sina betänkligheter angående revolutionernas förmåga att lyckliggöra. Men vid första Franska revolutions utbrott voro hufvudena fulla af förhoppningar icke blott om nya politiska institutioner, utan om allmän upplysning, allmän sedlighet, frid och lycksalighet, om ett nytt förnuftets rike på jorden. Och dessa förhoppningar lifvade äfven en stor del af den herrskande samhällsklassen till och med bland det påfviska presterskapet. När då natten den 4 Aug. 1789 den med tredje ståndet förenade adeln i Frankrike sjelf upphäfde sina företrädesrättigheter och derigenom bevisade allvaret i de läror, den hyllat, när derpå "menniskans rättigheter" högtidligen proklamerades i detta förtryckets land, då fattades hela Europa af en förtjusning, för hvilken den nya gyllne åldern redan var verklighet. Motstycket till denna lyftning och enhällighet i opinionerna har blott de första korstågens tid att uppvisa.

Historien har varit upplysningsfilosofins domarinna. Hettner antyder denna dom i de anförda orden om dess bristande sinne och aktning för den historiska utvecklingen. Men historien har äfven

godkänt summan af dess sträfvanden, emedan de ännu i dag äro samtidens. Hvad 18:de seklet mödosamt arbetade att göra gällande: menniskovärdet i och för sig, det derur härflytande berättigandet för alla att förvärfva delaktighet af alla samhällslifvets fördelar, och den deraf härledda förpligtelsen för hvar och en, att till en sådan delaktighet förhjelpa det största möjliga antal — detta erkännes nu allmänt. Likaså har forskningens frihet på hvarje fält för menskligt vetande fortfarande vunnit allt större utrymme. Men man tror icke mera, att samhället kan omskapas enligt teorier, utan allt sammanhang med det historiskt gifna, eller att sådane kunna ersätta folktron och folkseden. Filosofin har till denna praktiska dom lagt sitt teoretiska bedömande.

Det antyddes redan ofvanföre, huru den sinnliga varseblifningen aldrig kan föra till absolut sanning. Hvad som beror blott på individuel iakttagelse kan aldrig göra anspråk på allmängiltigbet. Det gäller, tills en noggrannare iakttagelse kullkastar den tidigare, origtiga. Och i fråga om, hvad menniskan bör göra, får svaret icke stanna vid, hvad som är sannolikt, hvad som enligt den enas eller andras iakttagelse är rätt; utan det skall afgöras, hvad som är rätt i och för sig. Nu rörde sig upplysningsfilosofin hufvudsakligen på detta praktiska fält. Hvad dess sakförare ur sin erfarenhet förklarade vara det rätta, det kunde hvar och en annan med stöd af sina iakttagelser förkasta. Så skedde också, när i Franska revolutionen frågorna skulle afgöras för tillämpningen. Upplysningen blef upplösning.

Men härtill kommer, att i menskliga handlingen endast den yttre företeelsen är föremål för sinnlig varseblifning. Iakttagaren måste, för att betrakta den såsom handling, i den inlägga en betydelse. Ett taladt ord är ett ljud, ett skrifvet ett ljudtecken, en handens verksamhet är en rörelse, för sig betydelselösa. Tanken, afsigten, ändamålet, den förnuftiga betydelsen göra dessa yttringar till menslig verksamhet, till handling. Denna betydelse kan icke ses eller höras, och måste dock af tanken fattas. Uppfattningen beror af individens mottagna intellektuela och sedliga bildning, af hvad han lärt. När det är öfverlåtet åt hvar och en att utan vidare enligt sitt s. k. förnuft deröfver bestämma, så kommer afgörandet att bero af individens tillfälliga bildning; och uppfattningen är lika mångahanda som denna. Man kallar ett sådant resonnerande för det vanliga sunda förståndets — "sens commun." Det är detta resonnerande, vetenskapen icke kan erkänna; och filosofins historia sätter derföre icke heller något värde på upplysningsfilosofins läror. De kunna träffa det rätta, men ega för dettas bevisande intet annat än subjektiva försäkringar. De yrka, som visadt och erkändt är, lika ofta det förvända.

Så förfar icke den sedligt handlande menniskan i sina egna gerningar. Hon följer religionslärans bud, samhällslagen, det för rätt och sedligt erkända; hon tillvällar sig icke rättighet att skapa en ny moral, rätts- och samhällslära. Det vill säga: det är sedligt, att menniskan erkänner förnuft och sedlighet i det historiskt gifna.

Det faller i ögonen, att äfven den ädlaste tendens, såsom upplysningsfilosofernas menniskokärlek, icke innebär någon regel för den menskliga handlingen. Den, som vill förädla och lyckliggöra menskligheten, skall först afgöra, hvari menskig förädling och lycka bestå. Tillvällar sig individen afgörandet deröfver enligt sitt sunda förstånd och söker att enligt detta förädla och lyckliggöra sina medmenniskor, förkastande gifven lag och sed, är, såsom erfarenheten lärer, hans sträfvande fåfängt. Följer han dem, afsäger han sig afgörandet enligt *sitt* förstånd; han handlar förnuftigt. Eger han makt att stifta lag och tvinga till dess efterlefnad samt

på denna väg söker förverkliga sina individuela åsigter af mensklig lycka och förädling, är han enkelt den värsta despot. En ur Baco's skola utgången Engelsk tänkare, Hobbes, hade långt före upplysningsfilosofins flor, ganska konsequent lärt en sådan despotism såsom enda medlet att sätta menniskan i varaktigt åtnjutande af samhällslifvets fördelar. Adertonde seklet räknade flera upplysta regenter och statsmän, som gjorde försök att mer eller mindre i öfverensstämmelse med seklets läror lyckliggöra folken. Ett kändt exempel äro den ädeltsinnade Joseph II:s i Österrike reformförsök — hvilka hotade att kosta honom hans thron. Franska revolutionsstyrelsen var, som bekant, den blodigaste despotism. Despotismen låg, såsom visats, på botten af upplysningsfilosofin, i sjelfva det vetandes form, som erhållit detta namn.

Deraf, att vetenskapen förkastar denna form och ett antal af de läror, den omfattat, följer icke, att upplysningsfilosofin varit för vetenskapen betydelselös. Den från Cartesius utgångna filosofin hade sysselsatt sig mera uteslutande med vetenskapens högsta frågor, med förhållandet mellan ande och natur, själ och kropp, med undersökningar rörande viljans frihet och det onda m. m. Den stod derigenom aflägsnad från det allmänna medvetandet. Upplysningsfilosofin dref undersökningen in på mera konkreta frågor, på bearbetandet af moralen, rätts- och samhällsläran och förde till helt och hållet nya forskningar i historiens filosofi och estetiken samt gaf äfven de teologiska studierna en ny form. Öfverhufvud inträdde först med 18:e seklet filosofin på sin rätta plats, i nationallitteraturen. I Tyskland blef nationalspråket först under detta sekel filosofins språk.

Vi hafva intet nämnt om Frankrikes öfriga litteratur under detta sekel. Förhållandet är, att den jemförelsevis är obetydlig. Hvarken historien eller sköna litteraturen har något framstående att uppvisa. Hvad Hettner härom anför, kan derföre icke intaga något framstående rum. Endast såvidt den står i samband med de filosofiska lärorna, såsom tendenslitteratur är den af betydenhet. Hettner behandlar den också i detta sammanhang. I bandets sista kapitel afhandlas i korthet den Franska upplysningsfilosofins återverkan på Engelska litteraturen och dess inflytande på litteraturen i Italien och Spanien.

Man kunde kanske hos Förf. önska en ur filosofisk synpunkt djupare uppfattning. Den synbara försigtighet, hvarmed han bedömer de materialistiska lärorna, vittnar om en viss osäkerhet i öfvertygelsen. I sin framställning af Rousseaus karakter och verksamhet är han kanske icke fri från orättvisa. Man saknar också här det djupare inträngande studium, som han deremot egnat t. ex. åt Voltaire's mindre framtidsfulla skrifter. Det hade förtjent framhållas, hvad Rousseau verkligen gjort för pedagogikens och samhällslärans utveckling. Äfvenså har Förf. lagt alltför liten vigt på Montesquieus berömda arbete, hvari det historiska betraktelsesättet utgör en protest mot upplysningsfilosofernas allmänna förfarande. Lägger man härtill, hvad äfven Förf. framställt om Voltaires filosofiskt historiska försök och om fysiokraternas läror, vetenskapernas systematiserande af d'Alembert m. m. så utfaller icke heller den direkta vinst, vetenskapen dragit af denna litteratur, så fattig, att den icke förtjent särskildt framhållas.

Förf. har ordnat ämnet så, att det hela lätt öfverskådas och sammanhålles. Hans framställning är synnerligen klar och bestämd; stilen fri från Tyskt ordsvall, likväl icke färglös. Arbetet egnar sig derföre väl för en större krets af läsare; och vi känna verkligen icke någon litteraturhistorisk skrift, som härtill vore mera lämplig.

—

Geschichte Italiens von der Gründung der regierenden Dynastien bis zur Gegenwart von Herm. Reuchlin. Lpzg 1860.

En lofordande anmälan, vi läsit, af detta arbetes första del föranleder oss att derpå fästa våra läsares uppmärksamhet. Det intresse, hvarmed Italiens angelägenheter för närvarande följas, bör göra en öfversigt af detta lands närmast föregående historia välkommen. Första delen sträcker sig till 1848. De senare tilldragelserna komma derföre att utförligare behandlas.

Der Italienische Feldzug von Baron von Bazancourt — übers. von J. Seybt.

Originalet La Campagne d'Italie är författadt under kejserliga auspicier, emedan författaren under fälttåget åtföljde kejsarens person. Man kan alltså vara öfvertygad, att källor åtminstone från Franska sidan icke saknats — om blott förhållandena tillåtit Förf. deras opartiska begagnande. Icke gerna kan något obehörigt vara tillagdt — men kanske åtskilligt uteslutet, och det hela färglagdt. Rik är Förf. naturligtvis på loford och den Franska — och Sardinska — tapperheten upphöjande epiteter. Dock blifva icke heller Österrikarne alldeles lottlösa — när de besegras, icke då de för ögonblicket hafva öfverhanden; ty detta sker blott, när Fransmännen äro i antal mycket underlägsna. Öfversättningen upptager två små häften och åtföljes af plankartor öfver Magenta och Solferino.

Die Expedition in die Seen von China, Japan u. Ochotsk, von Wilh. Heine. Lpzg 1859.

Vid den våldgästning af de Europeiskt civiliserade, det Japanesiska riket på senaste tid fått lida, utrustades en expedition för ändamålet äfven från Nordamerikas Förenta Stater, under befäl af commodorerna Ringold och Rodgers. Denna expedition, som varade åren 1853—57, åtföljde Heine, samma res- och forskningslystna målare, ur hvars bref från en senare företagen resa i Centralamerika utdrag varit i detta blad införda.

Det förstås att berättelse om expeditionen utkommit på Engelska. Jemte den har Heine utgifvit denna Tyska "originalupplaga", som således icke är fullkomligt enahanda med den Engelska. Utgörande tre digra band i stor 8:o är berättelsen rik på innehåll. Den erbjuder vetenskapsmannen en mängd geografiska och statistiska data, afser också synnerligen handeln med de beskrifna länderna, men upptages dock för det mesta af resebeskrifning och skildringar af natur och folk, utgörande en lärorik och nöjsam läsning för hvar man. Arbetets typografiska utstyrsel och det stora antalet af kartor och förträffliga afbildningar närma det till ett praktverk.

Särskildt är bifogad en undersökning af Amurgebitet af P. Collis.

Delvis ett utdrag af arbetet är *Japan und seine Bewohner* von W. Heine. Lpzg 1860. Det utgör blott ett måttligt band, som saknar all utstyrsel af bilder m. m. Men det innehåller äfven utdrag ur andras beskrifningar öfver Japan, både äldre och nyare.

J. V. S.

Ur David Livingstone's Resor och Forskningar.

I.

De allmänna förhållningsreglor jag erhöll från direktörerna i det Londonska missionssällskapet förmådde mig, så snart jag hann Kuruman eller Lattakoo, då som

nu deras från Cap aflägsnaste station i det inre landet, att vända min uppmärksamhet mot norr. Utan att längre qvarstanna i Kuruman än som var nödvändigt för oxarnes upphvilande, hvilka blifvit mycket uttröttade af den långa resan från Algoa-viken, begaf jag mig vidare, i sällskap med en annan missionär, till Bakuéna- eller Bakwáin-landet, och träffade Sechele med sin stam lägrad i Shokuáne. Vi ställde snart derefter våra steg tillbaka till Kuruman, men som det mål jag hade i sigte ingalunda kunde uppnås genom en kort utflygt af detta slag, beslöt jag att så snart som möjligt göra en ny resa till det inre af landet. Efter tre månaders vistelse i Kuruman, som är en slags hufvudstation i landet, återvände jag följaktligen till ett ställe beläget omkring femton mil söder om Shokuáne, kalladt Lepelóle (nu Litubarúba). Här lefde jag under sex månaders tid helt och hållet afsöndrad från allt europeiskt umgänge för att vinna en fullständig kännedom af språket, och förvärfvade genom detta hårda prof en insigt i Bakwian-stammens seder, föreställningssätt, lagar och språk, hvilken varit mig till en oberäknelig nytta under min beröring med dem alltsedan.

Under denna andra resa till Lepelole — så kalladt efter en grotta med det namnet — började jag tillrustningar till ett nybygge, genom att från en ström, som då hade ymnigt med vatten, men nu är alldeles uttorkad, gräfva en kanal till trädgårdarnes bevattnande. När dessa förberedelser framskridit ett godt stycke, begaf jag mig mot norr att besöka stammarne Bakáa och Bamangwáto, samt Makaláka, som bo mellan 22⁰ och 23⁰ sydl. bredd. Bakaa-bergen hade förut blifvit besökta af en köpman, som jemte allt sitt folk dött af feber. Under färden omkring norra delen af dessa basalt-kullar i närheten af Letlóche var jag på endast tio dagars afstånd från nedre loppet af floden Zouga, hvilken gick under samma namn som sjön Ngami*, och jag kunde då (1842) ha upptäckt denna sjö, om upptäckter varit mitt enda syftemål. Största delen af denna resa på andra sidan Shokuane skedde till fots, emedan dragoxarne blifvit sjuka. Några af mina följeslagare, som nyligen slutit sig till oss och ej visste att jag förstod något af deras språk, hörde jag en gång samtala sinsemellan om mitt utseende och min förmåga att hålla ut. "Han är ej stark; han är mycket spinkig, och ser bara derföre duktig ut, emedan han stoppat in sig i de der säckarne (byxorna); han skall snart upptröttna". Detta bragte mitt höglandsblod i svallning och kom mig att förakta ansträngningen, att i flera dagar efter hvarandra och tills jag hörde dem uttala passande omdömen om min förmåga som fotgängare låta dem uppbjuda all sin snabbhet för att följa mig.

Då jag återvände till Kuruman för att flytta våra saker till vårt tillämnade nybygge, följdes jag snart af underrättelsen, att Bakwain-stammen, som visat sig så vänlig emot mig, blifvit förjagad från Lepelole af Barolongerna, så att mina utsigter att der grunda ett nybygge åtminstone för det närvarande voro till ända. Ett af dessa periodiskt återkommande krig, som synas ha egt rum från urminnes tider om besittningen af boskap, hade utbrutit i landet och hade så förändrat stammarnes förhållande till hvarandra, att jag nödgades bege mig ut på en ny resa för att se mig om efter en passande plats till en missionärstation.

Då vi åter ställde vår vandring mot

---

* En mängd ord i de afrikanska språken börja med det ringande ljud, som höres i början af ordet "ingen". Om läsaren sätter ett *i* framför sjöns namn, såsom Ingami och dervid låter *i* höras så litet som möjligt, skall han träffa det rätta uttalet. Spanskans ñ användes att beteckna detta ljud, och Ngami stafvas ñami. Så betyder ñaka en elefant-bete, ñaka en läkare. I alla inhemska ord höras alla vokalerna, och vid uttalet lägges accenten på näst sista stafvelsen.

norden, sågo vi på himlahvalfvet en flammande komet, som väckte häpnad hos alla stammar vi besökte. Den af 1816 hade varit åtföljd af ett anfall af Matebéle, de grymmaste fiender Bechuana-folken någonsin haft, och de trodde nu att denna kunde förebåda någon lika stor olycka eller åtminstone någon stor höfdings död. Om kometerna kände jag föga mer än de, men jag hade denna förtröstan till en god och allsmäktig Försyn, som bildar en så skarp skilnad emellan kristna och så väl gamla som nyare hedningar.

Som några af Bamangwato-folket hade följt mig till Kuruman, måste jag återlemna dem och deras tillhörigheter till deras höfding Sekómi. Detta gjorde en ny resa till denne höfdings residens nödvändig, och för första gången färdades jag några hundra mil på oxryggen.

På återresan till Kuruman utvalde jag den vackra Mabotsadalen (lat. 25 grad. 14 min. s., long. 26 grad. 30 min.?) till plats för en missionärstation, och flyttade dit 1843. Här tilldrog sig en händelse, om hvilken jag ofta blifvit tillspord i England, och som jag, om mina vänner ej varit så enträgna, hade ämnat att gömma till min ålderdom och då berätta för mina barn. Bakaátla-folket i byn Mabotsa voro mycket besvärade af lejon, som nattetid hoppade in i boskapsfållorna och refvo deras kor. De anföllo äfven hjordarne midt på ljusa dagen. Detta var en så ovanlig händelse, att folket trodde att det vore förtrolladt, — "gifvet" som de sade, "i lejonens makt af en angränsande stam". De drogo en gång ut för att angripa djuren, men som de äro temligen feghjertade i jemförelse med hvad Bechuana-folken vanligen äro vid sådana tillfällen, vände de om igen utan att ha dödat något.

Det är ett väl bekant förhållande, att om af en skara lejon ett dödas, de öfriga taga vinken i akt och lemna landet. Då derföre hjordarne nästa gång anföllos, följde jag folket i afsigt att uppmuntra dem att befria sig från landsplågan genom att döda en af marodörerna. Vi funno lejonen på en liten kulle af omkring en fjerdedels mil i längd och bevuxen med träd. Folket uppstäldes i en ring rundtomkring den och slöto sig allt närmare till hopa som de anryckte uppför sluttningen. Hastigt fick jag nedifrån slätten, der jag befann mig jemte en infödd skollärare, vid namn Mebálwe, en särdeles förträfflig man, se ett af lejonen sitta på ett klippstycke inom den nu tillslutna skallringen. Mebalwe sköt på honom förr än jag hann få geväret till ögat, och kulan träffade stenen, på hvilken djuret satt. Lejonet bet i fläcken der skottet träffat, som en hund biter i en stör eller en sten som man kastat åt honom; derpå tog det ett språng, bröt sig midt igenom den vikande skall-kretsen och undkom oskadadt. Folket fruktade att anfalla det, måhända på grund af sin tro på förhexning. När ringen var ånyo tillsluten, sågo vi inom den två andra lejon, men vi vågade ej skjuta, af fruktan att träffa någon af folket, och de läto äfven dessa begge bestar slippa ut. Om Bakatla hade gjort som det är brukligt i landet, skulle de ha spetsat lejonen på sina spjut vid deras bemödanden att komma ut. Seende att vi ej kunde få dem att döda ett af lejonen, vände vi tillbaka mot byn; men då vi kommo till ena ändan af kullen, fick jag se en af bestarne sitta på ett klippstycke som förut, men denna gång hade han en liten buske framför sig. Afståndet emellan oss var ungefär trettio steg. Jag tog ett säkert sigte på hans kropp midt igenom busken och afsköt begge piporna inuti den. Folket upphäfde nu ett anskri. "Han är död, han är död!" Andra skreko: "Han har fått sig ett skott förut; låt oss gå fram till honom". Just som jag var i begrepp att med laddstaken stöta ned kulorna till ett nytt skott, hörde jag ett skri. Då jag härvid studsade till och såg mig till hälften om, fick

jag se lejonet taga språng för att kasta sig öfver mig. Jag stod på en liten höjd; han fattade mig under språnget i skuldran och vi kommo begge två ned på marken vid kullens fot. Rytande förfärligt tätt bredvid mitt öra, skakade han mig som en gräfsvinshund slänger en råtta emellan sina tänder. Denna skakning medförde en domning lik den råttan synes erfara efter första rystningen mellan kattens tänder. Den förorsakade en slags dvala, under hvilken jag hvarken kände någon smärta eller förskräckelse, ehuru jag var fullt medveten om allt som föregick omkring mig. Det liknade den beskrifning patienter, som till en del äro underkastade kloroformens inflytande, som se hela operationen, men ej känna knifven, gifva om sitt tillstånd. Detta egendomliga tillstånd var ej resultatet af någon själsverksamhet. Skakningen tillintetgjorde all fruktan och borttog all känsla af fasa, då jag betraktade odjuret. Detta märkvärdiga tillstånd frambringas sannolikt hos alla djur, som dödas af köttätande djur; och om så förhåller sig, är det en i hög grad barmhertig anstalt af den kärleksrike skaparen för lindrandet af dödsmärtan. Då jag vände mig om för att lösgöra mig från den tyngd som tryckte på mig, ty han hade ena framtassen på bakdelen af mitt hufvud, såg jag hans ögon riktade mot Mebalwe, som försökte att skjuta honom på ett afstånd af tio eller femton steg. Hans gevär, en gammal flintlåsbössa, klickade i begge piporna; hvarpå lejonet ögonblickligt lemnade mig och kastade sig öfver Mebalwe samt bet honom i låret. En annan inföding, hvars lif jag räddat sedan han blifvit stångad af en buffel, försökte att med sitt spjut genomborra lejonet, medan det höll på att bita Mebalwe. Det lemnade nu Mebalwe och fattade denne man i skuldran, men i samma ögonblick gjorde de kulor det redan fått sin verkan och det föll dödt till marken. Alltsammans var några ögonblicks verk, och måste ha varit en paroxysm af dödsraseri. I afsigt att taga förtrollningen ur honom, uppgjorde Bakatla följande dagen en stor glädjeeld öfver den döda kroppen, som förklarades vara det största lejons de någonsin sett. Jemte det han sönderkrossade benet till flisor, lemnade han elfva märken efter sina tänder på öfre delen af min arm.

Ett sår från detta djurs tänder liknar såret efter en kanonkula; det åtföljes vanligen af en massa varflöden, och man känner ständigt sedermera på vissa återkommande tider smärta i den skadade kroppsdelen. Jag hade vid tillfället på mig en tröja af skottskt tartantyg, och jag är af den tron, att det aftorkade giftet från tänderna innan de borrade sig in i köttet, ty mina två följeslagare i denna affär ha begge lidit af starka smärtor i sina sår, medan jag undslapp med obehaget af en sned arm. Mannen som sårades i skuldran visade mig i samma månad året derpå huru hans sår ånyo brutit upp. Denna märkliga omständighet synes mig förtjena forskares uppmärksamhet.

De särskilta Bechuana-stammarne uppkalla sig efter vissa djur, hvaraf synes sannolikt, att de i fordna dagar, i likhet med de gamla egyptierna, voro djurdyrkare. Så betyder namnet Bakatla "de af apan"; Bakuena "de af alligatorn"; Batlápi "de af fisken"; och hvarje stam har en vidskeplig fruktan för det djur, efter hvilket den är uppkallad. De begagna äfven ordet "bina", att dansa, i förbindelse med de namn de sålunda tillägga sig. Så t. ex. när man önskar få veta hvilken stam de tillhöra, frågar man: "Hvad dansar ni?" Det vill derföre synas som dansen utgjort en del af ceremonierna vid deras gamla afgudatjenst. En stam förtär aldrig köttet af det djur, som är dess namne och begagnar ordet "ila", att hata eller frukta, med afseende på dess dödande. Man träffar i landet spår af många gamla stammar hos enskilta medlemmar af de nu ut-

döda, såsom Batáu "de af lejonet"; Banóga "de af ormen"; ehuru inga stammar med det namnet numera finnas till. Bruket af personalpronomen *de*, Ba-Ma, Wa, Va, eller Ova, Amki, m. fl., är herrskande i ett mycket betydligt antal namn på afrikanska stammar. En enda individ betecknas med orden Mo eller Le. Sålunda är Mokwáin en person af Bakwainstammen, och Lekóa en hvit man eller en engelsman; Makóa betyder nemligen engelsmän.

Jag anslöt mig till den stam som kallar sig Bakuena eller Bakwain, hvars höfding, Sechele, då bodde med sitt folk på ett ställe kalladt Shokuane. Jag anslogs från första ögonblicket af hans intelligens och af den starka sympati, hvarmed vi båda kände oss dragna till hvarandra. Som denne märkvärdige man ej blott omfattat kristendomen utan äfven uttyder dess läror för sitt folk, vill jag här gifva en kort teckning af hans öden.

Hans farfars far Mochoaséle hade rest mycket och var den förste som berättade för Bakwain-folket om de hvita männen. I hans fars lifstid hade två hvita män, som jag förmodar ha varit d:r Cowan och kapten Donovan, rest genom landet, (under året 1808) men vid farten utför floden Limpópo blifvit jemte sina följeslagare bortryckta af febern. De dervarande regnmakarne, som fruktade att deras vagnar kunde drifva undan regnet, läto kasta åkdonen i strömmen. Detta är den sanna berättelsen om denna expeditions slutliga öde, sådan som den meddelades mig af sonen till den höfding, i hvars by de dogo. Han mindes sig halva som gosse ätit ett stycke af en af hästarne och sade att det smakade som zebrakött. Sålunda blefvo de ej, som ryktet berättade, dödade af Bangwakétse-stammen, ty de passerade Bakwain-landet vid bästa helsa. Bakwainstammen var då rik på boskap; och som ett af de många bevisen på landets uttorkning utpekas floder, der hjordar af tusende sinom tusende boskapskreatur fordom drucko, men i hvilka nu vatten aldrig flyter, och der en enda hjord ej kunde finna tillfälle att släcka sin törst.

När Sechele ännu var en gosse, mördades hans far, som äfven hade namnet Mochoasele, af sitt eget folk, för att han tillegnat sig sina rika underhöfdingars hustrur. Som hans barn blifvit skonade, uppmanade deras vänner Makolólohöfdingen Sebituáne, som då befann sig i trakten, att återinsätta dem i höfdingskapet. Sebituane omringade nattetid Bakwainernas stad, och just som det började dagas, utropade hans härold med hög röst att han kommit för att hämnas Mochoaseles död. Derpå började Sebituanes folk rundtomkring hela staden att häftigt slå på sina sköldar. En stor förskräckelse uppstod, och ett allmänt utrusande ur staden liknande det från en brinnande teater, medan Makololo-männen begagnade sina kastspjut mot de förskräckta Bakwainerna med en skicklighet, hvari de äro oupphunna. Sebituane hade gifvit sina män befallning att skona höfdingens söner; och en af dem, som mötte Sechele, tog honom i förvar genom att med sin klubba gifva honom ett slag på hufvudet, så att han nedföll sanslös. Inkräktaren aflifvades, och Sechele, som återinsattes i sitt höfdingdöme, fattade en liflig tillgifvenhet för Sebituane. De här nämnda omständigheterna förde mig, som läsaren snart skall få se, inuti det nya, rikt vattnade land, dit denne samme Sebituane hade många år förut invandrat.

Sechele äktade döttrarne till tre af sina underhöfdingar, hvilka, på grund af blodfrändskap, stått honom bi i hans olyckas dagar. Detta är ett af sätten att befästa en stams trohet. Styrelsen är patriarkalisk, och hvar och en fader är höfding för sina barn. De bygga sina kojor omkring hans, och ju större antalet af barn, desto mera vexer hans anseende. Barn betraktas i följd häraf som en af de

största välsignelser och behandlas alltid med ömhet. Nära midten af hvarje krets af kojor är en plats, kallad en "kotla" med en eldstad; här arbeta, äta eller sitta de och samtala om dagens nyheter. En fattig man ansluter sig till en riks kotla, och betraktas som en af den sednares barn. En underhöfding har ett antal sådana kretsar omkring sin; och hela samlingen af kotlor omkring den stora i midten af dem alla, den förnämste höfdingens, utgör staden. Kretsen af kojor omedelbart omkring höfdingens kotla utgöres af hans hustrurs och hans närmaste anförvandters kojor. Han fästar underhöfdingarne vid sig och sin styrelse genom att, som Sechele gjorde, äkta deras döttrar eller förmå sina bröder att göra det. De sätta en ära uti att vara befryndade med stora familjer. Om man möter en skara främlingar, och hufvudmannens slägtskap med en farbror till en viss höfding ej genast tillkännages af hans följeslagare, får man höra honom hviska: "Säg honom hvem jag är". Detta medför vanligen en uppräkning på fingrarne af en del af hans stamträd och slutar med det vigtiga tillkännagifvandet, att skarans anförare är syssling till någon välbekant herrskare.

Sechele var sålunda befästad i sitt höfdingskap när jag gjorde hans bekantskap. Vid det första tillfälle jag försökte att hålla en offentlig gudstjenst anmärkte han, att det vore hans nations vana att, när något nytt ämne framlades för dem, göra frågor deröfver: och han bad mig att få göra detsamma i förevarande fall. Då jag uttryckte min fullkomliga beredvillighet att besvara hans frågor, tillsporde han mig om mina förfäder visste någonting om en kommande dom. Jag svarade jakande, och började beskrifva scenen med den "stora hvita stolen och Honom som skall sitta derpå, för hvars ansigte himlen och jorden skola gömma sig" o. s. v. Han sade: "Du förskräcker mig — dessa ord komma alla mina ben att darra och bäfva — jag har ej mer någon styrka uti min kropp; men mina förfäder lefde på samma tid som dina; huru kommer det då till, att de ej förr sände dem bud om dessa förfärliga saker? De gingo alla bort i mörker utan att veta hvart de gingo". Jag redde mig ur förlägenheten genom att förklara de geografiska hindren i norden samt kunskapens småningom skeende utbredning från södern, som genom våra skepp först blef åtkomlig för oss; och jag uttalade min tro, att, som Christus sagt, hela verlden skall en gång bli upplyst af evangelium. Pekande mot den stora Kalahari-öknen, sade han: "Du kan aldrig komma öfver detta land till stammarne der bortom; det är alldeles omöjligt, till och med för oss, svarta män, utom på vissa tider af året, då regn faller i större mängd än vanligt och medför en ymnigare skörd af vattenmeloner. Äfven den som är förtrolig med landet skulle utan dem säkerligen omkomma". Upprepande min tro på Christi ord, skildes jag ifrån honom; men läsaren skall snart få se, huru Sechele sjelf hjelpte mig att öfvergå denna öken, som förut varit ett oöfverstigligt hinder för så många resande.

Så snart ett tillfälle att lära erbjöd sig, egnade han sig åt läsning med en sådan flit, att han, ifrån att ha varit jemförelsevis mager, en följd af hans passion för jagt, blef af brist på motion helt korpulent. Sin första lektion i räkna fick han af mr Oswell, och han lärde sig alfabetet på första dagen af min vistelse i Chonuane. Han var på intet vis någon vanlig representant af sitt folk; ty jag kom aldrig till staden, utan att blifva af honom ifrigt ombedd att lära honom läsa några kapitel ur bibeln. Jesajas var hans synnerliga älskling, och han brukade om honom begagna nästan samma yttrande, som professorn i grekiskan i Glasgow sir D. K. Sandford en gång nyttjade om aposteln Paulus, då han föreläste hans tal i Apostla Gerningarne: "Han var en präk-

tig karl, den der Paulus!" "Han var en präktig karl, den der Jesajas; han kunde tala han." Sechele bjöd mig alltid någonting att förtära vid mina besök hos honom.

Då han såg mig angelägen att hans folk skulle tro Christi ord, sade han en gång: "Inbillar du dig att dessa menniskor skola tro derigenom att du bara talar till dem? Jag kan ej få dem att göra någonting annat än genom att piska dem; och om du vill skall jag kalla hit mina höfdingar, och med tillhjelp af vår litupa (piskor af rhinoceros-remmar) skola vi snart få dem att tro allihop." Den tanken att begagna föreställningar och öfvertygande skäl för att få undersåter att blifva kristna, hvilkas tankar han ej i något annat ämne ville nedlåta sig att rådfråga, var för honom isynnerhet ny och öfverraskande. Han ansåg, att de endast borde känna sig alltför lyckliga att få omfatta kristendomen på hans befallning. Under två och ett halft års tid fortfor han att för sitt folk bekänna sin fulla öfvertygelse om kristendomens sanning; och vid alla samtal i ämnet förfäktade han samma åsigt, på samma gång han i alla lefnadsförhållanden handlade på ett fullkomligt uppriktigt sätt. Han insåg svårigheterna i sin ställning långt förr än jag och sade ofta: "Jag önskar att du kommit till detta land förr än jag blef insnärjd i våra vanors nät!" Förhållandet var äfven, att han ej kunde bli af med sina öfverflödiga hustrur utan att synas otacksam mot deras anhöriga, som gjort så mycket för honom i hans motgångs dagar.

I hopp att andra skulle förmås att sluta sig till honom i hans tillgifvenhet för kristendomen, bad han mig hålla en familjegudstjenst i hans hus. Jag gjorde det, och öfverraskades snart af att höra huru väl han ledde bönen på sitt enkla och vackra sätt, ty han var fullkomligt mästare öfver sitt eget språk. Vid denna tid ledo vi af följderna af en vattenbrist som skall närmare beskrifvas längre fram, och ingen utom medlemmarne af hans egen familj, som han befallte att infinna sig, bevistade hans bönesammankomster. "I fordna dar", sade han, "när en höfding tyckte om jagt, skaffade sig allt hans folk hundar och blefvo äfven älskare af jagten. Om han tyckte om dans och musik, visade de alla äfvenledes en böjelse för dessa nöjen. Om höfdingen tyckte om öl, fingo de äfven alla smak för starka dryc-ker. Men i detta fall är det helt annat. Jag älskar Guds ord, och ingen af mina bröder vill sluta sig till mig." En orsak hvarföre vi ej fingo några frivilliga skrymtare var den af vattenbristen förorsakade hungersnöden, som i deras föreställning stod i samband med de kristna lärornas predikande; och skrymteriet är ej benäget att omfatta en tro, som synes hafva en tom mage i sitt sällskap.

Sechele fortfor att stadigt bekänna kristendomen i omkring tre års tid; och då jag slutligen insåg några af svårigheterna i hans ställning och äfven kände medlidande för de stackars qvinnorna, som voro våra allrabästa lärjungar, önskade jag ej att han skulle brådska med att aflägga en full bekännelse genom dopet och genom att skilja sig från alla sina hustrur med undantag af en. Hans förnämsta hustru var dessutom den af stammens medlemmar, af hvilken man minst kunde vänta att hon någonsin skulle blifva något annat än en ytterst snuskig lärjunge af den gamla skolan. Hon har sedan, efter hvad jag hört, blifvit mycket förändrad till sin fördel; men jag har många gånger sett Sechele skicka henne hem ur kyrkan för att påtaga sig sin kjol, och hur hon då brukade gå sin väg med framskjutna läppar, en lefvande bild af outsäglig afsmak för hans nymodiga idéer.

När han slutligen bad mig döpa sig, frågade jag honom helt öppet, huru han, med bibeln i hand och med förmåga att läsa den, ansåg sig böra handla. Han

gick hem, gaf hvar och en af sina öfverflödiga hustrur nya kläder och alla sina tillhörigheter, som de förvarade åt honom i sina kojor, och sände hem dem till deras föräldrar med den helsning, att han ej hade något fel att förebrå dem, och att han endast derför skiljde sig ifrån dem, emedan han önskade följa Guds vilja. Dagen då han och hans barn döptes kom en stor mängd folk för att se ceremonien. Somliga trodde med anledning af ett enfaldigt förtal, som blifvit utspridt af kristendomens fiender i södern, att de omvända skulle tvingas att dricka en dekokt på "döda menniskors hjernor", och förvånades tydligen öfver att finna, att endast vatten begagnades vid dopet. Då jag under ceremonien såg några af de äldre männerna fälla tårar, frågade jag, sedan den var slut, om anledningen dertill. De hade gråtit, sade de, öfver att se sin fader "få ett så ynkligt slut". De tycktes tro, att jag läst en förtrollning öfver honom, och att han gifvit sig helt och hållet i mitt våld. Nu började ett motstånd, som vi ej förut erfarit. Vännerna till de frånskiljda hustrurna blefvo alla motståndare till vår religion. Antalet af dem som besökte skolan och kyrkan minskades till några få utom höfdingens familj. De bemötte oss ännu med aktning och vänlighet, men till Sechele sjelf yttrade de saker, hvilka, som han ofta anmärkte, skulle kostat dem deras lif, om de förut vågat framkomma med något sådant. Efter allt hvad vi gjort var det påkostande att se våra mödor så litet uppskattas; men vi hade utsått den goda säden och hysa intet tvifvel att den ej ännu kan skjuta upp, om vi också ej få lefva att se frukterna.

Efter denna korta teckning af höfdingen går jag nu att gifva en lika hastig skildring af vårt förhållande till hans folk, Bakuena- eller Bakwain-stammen. När vi först kommo för att nedsätta oss ibland dem, köpte vi ett litet stycke land, så mycket som var tillräckligt för en trädgård, ehuru detta knappt var behöfligt i ett land der köp af jord är någonting alldeles okändt. De hade väntat att vi skulle framställt en begäran om ett passande jordstycke, och att vi sedan skulle tagit det i besittning, som hvarje annan medlem af stammen skulle gjort. Men vi förklarade dem, att vi önskade undvika alla anledningar till tvister när jorden framdeles erhållit ett högre värde; eller om en dåraktig höfding komme till styret och vi hade uppfört stora och kostsamma byggnader, kunde han vilja göra anspråk på alltsammans. Dessa skäl ansågo de nöjaktiga. Vi gåfvo varor till omkring fem punds värde för ett stycke land, och en öfverenskommelse träffades, att ett dylikt stycke skulle tilldelas hvarje annan missionär på hvarje annan plats, till hvilken stammen kunde flytta. Köpevilkoren läto sällsamt i stammens öron, men blefvo icke desto mindre beredvilligt antagna.

I våra förhållanden till detta folk voro vi helt enkelt främlingar, som öfver dem ej utöfvade någon slags makt eller myndighet. Vårt inflytande berodde helt och hållet på vår förmåga att öfvertyga; och sedan jag lärt dem såväl genom vänskapliga samtal som genom offentlig undervisning, öfverlemnade jag åt dem sjelfva att göra hvad deras känsla af rätt och orätt ingaf dem. Vi ville aldrig att de skulle handla rätt endast för att behaga oss, och tillräknade oss ej heller skulden när de gjorde något orätt. Vi sågo, att vår undervisning hade ett godt inflytande på folkets karakter derigenom att den satte nya och bättre bevekelsegrunder i verksamhet. Jag känner bestämdt fem fall, då genom vårt inflytande på allmänna meningen krig förhindrades; och då vi i enskilta fall misslyckades, betedde folket sig ej sämre än de gjorde före vår ankomst till landet. I allmänhet voro de i likhet med alla de afrikanska stammar, som längre fram komma att beskrifvas, långsamma att besluta sig i religiösa ämnen; men i

frågor deremot som rörde deras timliga angelägenheter hade de ett öppet och skarpt öga för sina egna intressen. De kunde kallas enfaldiga i ämnen, som ej kommit inom deras observationskrets, men i andra ämnen visade de större intelligens än som vanligen påträffas hos vår egen obildade allmoge. De besitta en märkvärdig insigt i allt som rör boskap, får och getter och känna på pricken det slags bete, som passar för hvart och ett af dessa djurslag. De utvälja äfven med mycket omdöme de olika jordmåner, som bäst lämpa sig för de särskilta sädesslagen. De äro dessutom förtrogna med de vilda djurens vanor och känna i allmänhet ganska väl de maximer som uttrycka deras begrepp om statsmannavishet.

Det ställe der vi först nedsatte oss bland Bakwainerna kallas Chonuane, och det råkade under första året af vår vistelse der att bli hemsökt af en af dessa långvariga torkor, som tid efter annan förekomma till och med i de bördigaste trakterna af Afrika.

Tron på förmågan att *göra regn* är en af de djupast rotade trosartiklarne i detta land. Höfdingen Sechele var sjelf en berömd regndoktor och trodde blindt derpå. Han har ofta försäkrat mig, att han fann det svårare att uppgifva sin tro härpå, än på någonting annat som kristendomen bjöd honom att afsvärja. Jag visade honom, att det enda möjliga sättet att vattna trädgårdarne var att utse någon god, aldrig utsinande ström, derifrån gräfva en kanal och sätta de närgränsande fälten under vatten. Detta råd antogs genast, och snart befann sig hela stammen på flyttning till Kolobeng, en flod på omkring 40 mils afstånd. Försöket utföll förträffligt under det första året. Bakwainerna gräfde kanalen och dammen till återtjenst för det jag hjelpt dem att bygga ett fyrkantigt hus åt deras höfding. De bygde äfven sin egen skola under min ledning. Vårt hus vid floden Kolobeng, som gaf nybygget sitt namn, var det tredje i ordningen som jag med egna händer uppfört. En infödd smed lärde mig att svetsa jernet; och då jag förut af mr Moffat inhemtat litet i denna väg liksom att snickra och plantera, blef jag litet hemmastadd i nästan alla yrken, utom min praktik som läkare och prest; och då min hustru kunde tillverka ljus, såpa och kläder, voro vi i besittning af nära nog alla talenter, som kunna anses oundgängliga för en missionärfamilj i Midt-Afrika: mannen skall nemligen vara en slags tusenkonstnär i alla göromål utomhus, och hustrun skall kunna med egna händer uträtta alla inomhus förefallande sysslor. Men i vårt andra år föll återigen intet regn. På det tredje åter samma utomordentliga torka. Inalles föll ej tio tums regn under dessa två år, och Kolobeng torkade alldeles ut. En sådan mängd af fisk dödades, att hyenorna från hela den kringliggande trakten samlades till kalaset, och voro ur stånd att göra slut på de ruttna massorna. En stor gammal alligator, som aldrig varit känd för att begå några rofferier, strandade i dyn bland de andra offren. Det fjerde året var lika ogynsamt, och det regn som föll var otillräckligt att bringa säden till mognad. Ingenting kunde gerna vara mera pröfvande. Vi gräfde djupare och djupare ned i flodbädden, allteftersom vattnet vek tillbaka, för att få litet vatten att dermed hålla fruktträden vid lif till bättre tider, men förgäfves. Nålar, som lågo ute på marken i månader, rostade ej; och en blandning af svafvelsyra och vatten, som begagnades i ett galvaniskt batteri, afdunstade allt sitt vatten i luften, i stället för att insuga mera derifrån, som den skulle gjort i England. Bladen på de inhemska träden hängde slokiga, mjuka och skrynkliga, ehuru ej vissnade; och mimosornas slöto sig tillsammans midt på dagen liksom om nätterna. Midt under denna be-

dröfliga torka var det förvånande att se dessa små varelser myrorna löpa omkring med sin vanliga liflighet. Jag nedstack termometerns kula tre tum under jorden i solen vid middagstiden och fann qvicksilfret stå på 132⁰ à 134⁰; och om vissa slags skalbaggar lades på marken, dogo de sedan de sprungit omkring några ögonblick. Men denna stekande hetta ökade endast de långbenta svarta myrornas rörlighet: de tröttna aldrig; deras rörelseorganer synas begåfvade med samma kraft som fysiologerna tillägga menniskohjertats muskler, hvarigenom denna del af kroppen aldrig tröttnar, och hvilken alla våra kroppsorganer torde erhålla i den högre sfer, dit vi hoppas att en gång få uppstiga. Hvar få dessa myror sin fuktighet ifrån? Vårt hus var uppfördt på en hård, jernhaltig konglomeratklippa, för att vara skyddadt för den hvita myran; men de kommo trots denna försigtighet; och de voro i denna tryckande värma ej blott i stånd att fukta jorden till murbruks fasthet för byggandet af underjordiska gallerier, (hvarigenom de äro skyddade för foglarne, då de om dagen passera fram och tillbaka under sökandet efter vegetabiliska ämnen, som de begagna till föda) hvilket efter deras arbetssätt göres nattetid; utan när deras inre kamrar öppnades, voro äfven dessa fuktiga i en förvånande grad; och likväl fanns der ingen dagg, och då huset var bygdt på en klippa, kunde de ej ha någon underjordisk gång till floden, som flöt ungefär trehundra alnar nedom kullen. Skulle de möjligen besitta förmågan att medelst sin lifskraft så blanda syret och vätet i sin vegetabiliska föda, att de bilda vatten? *.

Regn ville emellertid icke falla; Bakwainerna trodde, att jag bundit Sechele med någon magisk förtrollning, och jag emottog om aftnarne deputationer af hans gamla rådgifvare, som enträget bådo mig tillåta honom att bara göra några få regnskurar. "Säden skall gå ut om du vägrar, och vi bli då alla skingrade. Låt honom bara göra regn denna enda gång, och vi skola då alla, män, qvinnor och barn, komma i skolan, och sjunga och bedja så mycket du önskar." Det var förgäfves jag försäkrade dem, att jag önskade det Sechele skulle handla efter sina egna åsigter om hvad som var rätt, såsom han fann lagen i bibeln bjuda; och det smärtade mig djupt att i deras ögon synas hårdhjertad. Molnen skockade sig ofta lofvande öfver oss, men nästa morgon uppsteg solen åter på en klar molnlös himmel; och dessa mulna dagar voro till och med långt mindre talrika än solskinsdagarne äro i London.

Infödingarne, som finna det ledsamt att hjelplöst sitta och vänta tills Gud gifver dem regn från himmelen, hängifva sig derföre åt den tröstligare tanken att de kunna hjelpa sig sjelfva genom en mängd af preparater, såsom kol af förbrända läderlappar, kondenserad njurfällning af bergkaninen (*Hyrax capensis*) hvilken i förbigående sagdt begagnas i form af piller som ett godt krampstillande medel under namn af sten-svett * — de inre delarne af åtskilliga djur, såsom lefvern af schakalen, babianens och lejonets hjerta, håriga stenar i gamla kors inelfvor, ormarnes skinn och ryggrader, samt alla slags rotknölar, lökar, rötter och vexter, som finnas i landet. Ehuru ni misstror deras förmåga att öfvertala molnen att nedgjuta sina uppfriskande skatter, säger ni dem helt vänligt, — väl vetande att höflighet är nyttig öfverallt, — att ni tror att de misstaga sig i sin tillit till deras kraft och verkan; regndoktorn utväljer en viss knö-

---

* När vi komma till Angola, skall jag beskrifva en der förekommande insekt, som hvarje natt destillerar flera jungfrur vatten.

* Namnet härleder sig deraf, att den alltid fälles på en fläck, på samma sätt som är brukligt hos andra species af noshörningsfamiljen; och genom solens inverkan blir den sedan en svart beckartad substans.

lig rot, sönderstöter den och ger en kall dekokt derpå åt ett får, som fem minuter derefter dör i konvulsioner. En del af samma rot förvandlas till rök och uppstiger mot skyn; regn följer efter en dag eller två. Slutledningen är klar. Vore vi lika mycket plågade af torka, skulle denna logik vara oemotståndlig i 1857 års England.

Som Bakwainerna trodde, att något samband måste finnas emellan "Guds ords" närvaro i deras stad och dessa oupphörliga sorgliga tork-år, betraktade de ej kyrkklockan med några vänliga blickar, oaktadt de fortfarande bemötte oss med välvilja och aktning. Jag vet mig aldrig haft någon fiende i hela stammen. Den enda öppet erkända anledningen till missnöje uttalades af en mycket inflytelserik och förståndig man ibland dem, en farbror till Sechele. "Vi hålla af dig lika mycket som om du vore född ibland oss; du är den enda hvita man vi kunna bli riktigt förtroliga med (thoaëla); men vi önska, att du ville upphöra med det der eviga predikandet och bedjandet; med det kunna vi ej alls bli förtroliga. Som du ser få vi aldrig regn, då deremot de stammar som aldrig bedja, som vi göra, få regn i öfverflöd." Detta var också verkliga förhållandet; och vi sågo ofta regn falla på höjderna af tio mils afstånd, medan det ej värdigades se ned på oss "ej ens med ena ögat." Om luftens ande också ej hade sin hand med i spelet, fruktar jag dock, att jag ofta gaf honom skulden för den brännande hetta vi utstodo.

Folkets beteende under denna långvariga torka var särdeles berömvärdt. Qvinnorna gjorde sig af med sina flesta prydnader för att köpa säd från mera lyckliga stammar. Barnen genomströfvade trakten under letande efter de många slag af lökar och rötter, som kunna tjena att uppehålla lifvet, och männen gingo på jagt. Vildt af det större slaget, såsom bufflar, zebror, giraffer, tsessében, kamas eller kap-hjortar, kokongs eller gnus, pallahs, noshörningar m. fl. samlade sig i mycket stora skaror vid några källor i närheten af Kolobeng, och en så kallad "hopo", eller fallgrop, uppfördes i grannskapet till deras förgörande. Hopo'n består af två häckar i form af bokstafven V, som nära vinkeln äro mycket höga och täta. I stället för att sammanlöpa, bilda häckarne der en gata af omkring femtio alnar i längd, vid hvars yttersta ända är gräfd en grop af omkring sex eller åtta fots djup och tolf eller femton fots bredd och längd. Trädstammar äro lagda tvärsöfver gropens kanter, isynnerhet öfver den som ligger närmast intill gatan, der det är meningen att djuren skola hoppa ned, och öfver den längst från gatan belägna kanten, på hvilken man väntar att de skola försöka undkomma, sedan de störtat ned i gropen. Trädstammarne bilda en öfverskjutande kant och göra flykt nästan omöjlig. Det hela är omsorgsfullt öfvertäckt med gröna ruskor, hvarigenom gropen får likhet med en undanskyld fallgrop. Som häckarne ofta äro omkring en mil långa och lika långt ifrån hvarandra vid sina ändar, så har en stam, som bildar en skall-ring af tre eller fyra mil omkring fallgropen, god utsigt att göra en rik fångst. Sedan djuren under högljudda skri'n blifvit jagade till den trånga delen af hopo'n, kasta män, som der hålla sig gömda, sina spjut in bland de skrämda hjordarne, och framåt rusa djuren till öppningen mellan de båda häckarne och ned i gropen, tills den är full af en lefvande massa. Några undkomma genom att hoppa öfver de andra, såsom man ser hundar göra i en tätt packad fårskock. Det är en förfärlig scen. I sin vilda jaktlust genomborra männen de ståtliga djuren med sina spjut; andra af de arma varelserna, som af sina döda och döende kamraters tyngd blifvit nedtryckta, komma då och då i sina dödsryckningar hela massan att häfva sig.

Bakwainerna dödade ofta på en vecka

i de särskilta fallgroparne mellan sextio och sjuttio stycken högdjur; och som hvar och en, både rik och fattig, erhöll sin del af bytet, motverkade köttet de skadliga följderna af en uteslutande vegetabilisk föda. När de fattiga, som ej hade något salt, nödgades lefva helt och hållet af rötter, besvärades de ofta af dålig matsmältning. Sådana fall hade vi ofta tillfälle att se, ty, som trakten var helt och hållet i saknad af salt, hade endast de rika råd att skaffa sig sådant. De inhemska läkarne, som väl insågo sjukdomens orsak, föreskrefvo vanligen jemte sin medicin något litet af denna ingrediens. Doktorerna sjelfva hade intet, så att de fattiga kommo till oss med begäran om hjelp. Vi togo vinken i akt och botade hädanefter sjukdomen genom att gifva dem en tesked salt utan några andra medikamenter. Mjölk eller köttmat gjorde samma verkan, ehuru ej så hastigt som salt. En lång tid efteråt, då jag sjelf, vid två särskilta tillfällen, var utan salt i fyra månader, kände jag intet begär efter denna krydda, men plågades af en mycket stor längtan efter de ofvannämnda födoämnena. Detta fortfor så länge jag måste inskränka mig till en uteslutande vegetabilisk föda, och när jag kunde skaffa mig ett mål kött, hade det, ehuru kokadt i fullkomligt friskt regnvatten, samma angenäma smak, som om det varit lätt kryddadt med salt. Mjölk eller kött, förtärdt i huru små portioner som helst, fördref helt och hållet de ljufva drömmarne om stekta bringor af feta oxar och skålar af kall mjölk, som strömmade ut ur stora runda kalabashflaskor; och jag kunde då fatta den tacksamhet, som fattiga Bakwainqvinnor, hvilka befunno sig i intressanta omständigheter, ofta visade min hustru för en gåfva af något litet kött eller mjölk.

Utom andra menligt inverkande omständigheter, blef den allmänna osäkerheten om hvar medel skulle fås till lifsuppehälle, ehuru den ej gick till fullkomlig hungersnöd, samt nödvändigheten för folket att ofta vara frånvarande antingen på jagt eller för insamlande af rötter och frukter, ett allvarsamt hinder för dess framsteg i kristendomen. Vår egen uppfostran här hemma i England sker lika mycket vid det komfortabla frukost- och middagsbordet och vid den trefliga aftonbrasan, som i kyrkan och skolan. Få engelsmän skulle med af hunger skrikande magar förhålla sig anständigare i kyrkan än de äro när dessa organer äro öfverlastade. Trasskolorna skulle helt och hållet förfelat sitt ändamål, om ej lärarne visligen gifvit barnen föda så väl för kroppen som för själen; och vi måste ej blott som en kristlig pligt visa ett vänligt intresse för det lekamliga välbefinnandet hos föremålen för vårt deltagande, utan vi kunna lika litet hoppas väcka helsosamma känslor hos de fattiga, vare sig i vårt eget eller främmande land, utan att mata dem uti dem, som vi kunna hoppas att se ett vanligt arbetsbi uppfödt till en vise med kupans vanliga föda.

Om denna åsigt är riktig, måste utskickandet af evangelium till hedningarne innefatta mycket mer än hvad som ingår i det vanliga begreppet af en missionär, nemligen en man som går omkring med bibeln under armen. Isynnerhet borde en större uppmärksamhet fästas på handelns befordrande, då denna, hastigare än något annat, borttager den känsla af isolering som hedendomen alstrar, och kommer stammarne att känna sig ömsesidigt beroende af och ömsesidigt välvilliga mot hvarandra. I detta syfte erhöllo missionärerna i Kuruman tillstånd af regeringen, att en handlande skulle få nedsätta sig på stationen; en betydlig handel har deraf blifvit en följd; och köpmannen sjelf har blifvit rik nog att kunna draga sig ifrån rörelsen med en vacker utkomst. De lagar som ännu hindra fri handelsförbindelse emellan de civiliserade nationerna synas ej vara någonting annat än lemningar

af vår egen hedendom. Mina iakttagelser i detta ämne ha ingifvit mig en särdeles liflig önskan att kunna bidraga till att Afrika blir en produktionsort af råmaterialierna för de europeiska manufakturerna, ty härigenom kunna vi ej blott göra ett slut på slafhandeln, utan äfven införa negerfamiljen i den nationernas stora samfundskropp, i hvilken ingen enda lem kan lida utan att äfven de andra hafva känning deraf. Kröntes ett sådant företag med framgång så väl i östra som vestra Afrika, skulle det i tidens lopp leda till en långt vidsträcktare spridning af civilisationens välsignelser, än bemödanden som hafva andlig bildning till uteslutande syfte och äro inskränkta till en enda liten stam. Det vore dock naturligtvis högst önskligt att äfven denna verksamhet samtidigt drefves vid stora och sunda centralstationer; ty hvarken kristendom eller civilisation kunna befrämjas särskilt för sig. De äro i sjelfva verket oskiljaktiga.

Om Språkets väsende.

I fjerde häftet af Nordisk universitetstidskrift 1858, utgifvet af K. Claëson, läses en afhandling, "Om Språkets ursprung och väsende" af denna, beklagligen redan i unga år från sina vetenskapliga sträfvanden genom döden bortryckta författare. Denna afhandling, likasom några recensioner af lingvist'ska arbeten i samma häfte, vittna om författarens ovanliga beläsenhet äfven på detta gebit icke mindre, än om hans insigt och skarpsinne i bedömandet af dithörande frågor. Filosofin utgjorde, som våra läsare redan känna, hans hufvudstudium.

Sagde afhandling af Claëson är, såsom den måste vara, en filosofisk undersökning. Den förutsätter som sådan lingvistisk och historisk insigt. Men det tillhör det ovanliga, att finna denna grundad på så omfattande studier som de i afhandlingen framträda. Ja man kan väl säga, att i den litteratur, Förf. citerar, till och med finnes något för mycket. Ty det står utöfver hvarje filosofins idkares förmåga, att för hvarje undersökning lägga så omfattande studier till grund; och det vore föga öfverraskande, om äfven Förf. förbigått eller mindre noggrannt skulle uppfattat det ena eller andra af, hvad den citerade litteraturen har att erbjuda.

Men om så också vore; afhandlingens grundlighet vittnar dock för sig sjelf. Någon annan med den jemförlig framställning af, hvad både från lingvistisk och filosofisk synpunkt blifvit yttradt om språkets väsende, finnes säkert icke; icke heller träffas lätt något insigtsfullare bedömande af de särskilda åsigternas vetenskapliga värde. Framställningens klarhet utgör icke afhandlingens minsta förtjenst; och den erbjuder derföre en lärorik läsning för hvar och en, som icke helt och hållet saknar språkliga studier, och för hvilken åtminstone psykologin och logiken icke äro totalt fremmande. En gagneligare läsning kan också icke erbjudas dem, hvilka efter sitt tillfälligtvis öfverkomna pund af löst tidningsvetande och hvardagsförstånd resonnera om nationalitet och språk, utan allt begrepp derom, att ämnet utgjort föremål för den mest omfattande lörda forskning och för de djupsinnigaste tänkares derpå stödda undersökningar.

I afhandlingen äro två skilda frågor sammanstälda, den rörande språkens ursprung och den rörande språkets väsende. Förf. skulle kanske gjort väl i att nogare skilja mellan båda. Ty språkens ursprung faller delvis inom historien, t. ex. det nuvarande Engelska och de Romaniska språkens. Deras yttersta ursprung åter ligger inom det för menskligt vetande fördolda, såsom menniskans eget och allt tillvarandes första ursprung. Men språkens vä-

sende, om man dermed förstår språkets förnuftiga betydelse, är något helt annat. Språket hörer uteslutande menniskan till, är menskligt språk, och med dess väsende borde derföre icke förstås annat, än dess betydelse för menniskans vetande och handling, såsom de båda former, i hvilka menniskoanden bevisar sin tillvaro.

Öfverhufvud har det alltsedan Baco's tid gällt för s. k. exakt vetande, att känna orsakerna till de företeelser, i hvilka tingen äro till för det menskliga medvetandet. Ett sådant vetande har sitt värde, emedan företeelserna derigenom få ett eljest saknadt sammanhang. Men någon insigt i tingens väsende innebär detta exakta vetande icke. All naturvetenskap, som intet annat är, än ett sådant vetande om orsaker och verkningar, bör vittna härom. Baco förkastade deremot forskningen efter ändamålet, såsom något, hvarigenom menniskan ledes endast till toma försäkringar. Men menskliga forskningen har likväl icke låtit afhålla sig från att i historien uppsöka ändamålet och i menskligketens tillvaro öfverhufvud slutändamålet, bestämmelsen. Mer och mer har tvärtom detta betraktelsesätt blifvit den historiska forskningens. Man lemnar numera åt komedin att framställa de historiska verkningarne af ett spildt "Glas vatten"; medan den historiska betraktelsen förklarar t. ex. reformationen och Franska revolutionen ur det religiösa vetande, de sociala och politiska öfvertygelser, den kyrkliga ordning, det samhällsskick och de statsformer, som dessa verldshändelser voro bestämda att bringa i dagen. Man lärer: det var detta, som komma skulle, hvilket i dem arbetade sig fram; den egentliga verkande orsaken var alltså något, som ännu icke fanns till, utan som först skulle framgå ur de tilldragelser, hvilkas orsak det var. Det vill säga: den yttre orsaken var väl en företeelse bland andra i företeelsernas kedja, men den inre, då ännu fördolda *grunden* till dess verksamhet, skulle först blifva känd i dessa företeelsers verkningar.

Denna är den stora åtskilnaden mellan den historiska betraktelsen och den exakta naturbetraktelsen. Den grundar sig i skilnaden mellan andens verld och naturens, frihetens och den blinda nödvändighetens.

När man nu vill söka en förklaring öfver språkets väsende, måste man nödvändigtvis lemna det exakta vetandets ståndpunkt såväl som all förklaring ur en naturprocess öfverhufvud. Fysikern och fysiologen kunna angifva närmaste orsaken. Den berömde anatomen Müller har, om vi icke misstaga oss, med tillhjelp af en pust låtit lik tala — frambringa artikulerade ljud. Alla högre organiserade djur hafva läten; och det lider intet tvifvel, att de genom dem förmå meddela sig med hvarandra. Så vidt man kan veta, äro dessa läten uttryck för affekter. Man kan också anse dem i språket motsvaras af interjektionerna, ehuru dessa redan äro konventionela, i någon mon vexlande hos skilda folk och på skilda tider. Men interjektionen räknas blott formelt till språket. Hvad sålunda är gifvet, är, att språket beror af en fysikalisk icke mindre än af en organisk naturprocess, hvilka dock ingendera gifva någon förklaring öfver dess väsende.

Man tycker det vara ganska lätt att förstå, hvad språket är. Hvar och en inser det, att språket är det medel, hvarigenom den ena menniskan meddelar den andra sina föreställningar och tankar. Man kommer lika lätt öfver svårigheten att förklara, huru den ena individen i vissa af hörseln uppfångade ljud kan erfara, hvad som föregår i en annan individs medvetande. Ty daglig erfarenhet visar, att menniskan läres att vid vissa ljud fästa vissa föreställningar och begrepp. Man kan tillägga: denna förklaring öfver språkets betydelse är fullt tillfredsställande!

Så synes det. Dock äfven då man

lemnar frågan om språkets första uppkomst helt och hållet å sida, framstår både öfverensstämmelsen och olikheterna i de skilda språken såsom något genom det anförda helt och hållet oförklaradt. Skulle blott ett enda universalspråk finnas, kunde man vidhålla det anförda faktum, att menniskorna lärt sig detsamma från generation till generation, och att det måste vara lika gammalt med menniskoslägtet. Men man skulle äfven sakna en förklaring, hvarföre detta universalspråk inom sig vore bundet af bestämda lagar, så att, såsom all språkforskning visat, äfven den minsta detalj har sin gifna lag och regel. Det är lätt insedt, att det är denna lagbundenhets grund, som utgör språkets väsende, att det är den, som egentligen skall förklaras. Den bevisar, att ljudspråket icke är något godtyckligt meddelningsmedel — såsom t. ex. de döfstummas teckenspråk. Frågan är således den: hvarföre följer menniskan i meddelandet af sina föreställningar och tankar denna språkets lag? Och denna frågas besvarande blir mera komplicerad, då det är bevisligt, att jordens kända 860 språk, om de äfven i väsentliga delar följa samma lag, likväl äfven äro från hvarandra skilda just genom sina lagars olikhet.

Vi skulle för vårt ändamål föras allt för långt, om vi här ville genom exempel förtydliga det nyss sagda. Det kan dock för en och annan läsare vara obekant och derföre förtjena nämnas, att man hittills lyckats gruppera blott ett jemförelsevis ringa antal språk i vissa genom förvandtskapen utmärkta språkstammar. All språkforskning inskränkte sig ända till reformationstiden inom de klassiska språken, egentligen latinet, och till en del dettas dotterspråk, de Romaniska språken. Sedermera tillkom genom studium af gamla Testamentet Hebreiskan och dermed beslägtade språk, de *Semitiska*. När i sista seklet det Indiska Sanskrit-språket blef kändt, lärde man sig inse, att detta utgjorde på sätt och vis ett urspråk för icke blott de klassiska utan äfven för de Germaniska språken i den mening nemligen, såsom senare blifvit upplyst, att Sanskrit tidigare, än äfven Grekiskan och Latinet, upphört att vara ett lefvande språk och derföre bibehållits i en ursprungligare form, än de senare. Denna stora språkfamilj kallade man den Indo-Germaniska, numera den *Indo-Europeiska* språkstammen, emedan äfven de Slaviska språken höra till samma stam. Senare har man lärt känna Kinesiskan och andra *Ostasiatiska* språk, hvilka tillhöra en tredje språkstam. Och slutligen har förnämligast Castrén angifvit gränserna för den fjerde kända stammen, den Ural-Altaiska eller *Altaiska*, till hvilken Finska språken höra.

Det kännetecken, genom hvilka man hufvudsakligen åtskilt dessa språkgrupper, förefalla delvis mera från ytan tagna. Karakteristiskt är visst förhållandet i Kinesiskan (och dermed beslägtade språk), att dess ord icke fördela sig på särskilda ordslag, Nomina, Verba o. s. v., icke heller böjas, deklineras eller konjugeras. Samma ord är nomen eller verbum, får betydelsen att utmärka ett visst tempus eller kasus, alltefter den olika ordning, i hvilken orden följa på hvarandra, efter deras olika accentuering för hvarje fall och genom begagnandet af några få partiklar. Man har kallat dessa språk för *isolerande*, emedan sålunda orden i dem stå isolerade från hvarandra, utan några deras sammanhang utmärkande biord, ändelser o. s. v. De Indoeuropeiska och Semitiska språken benämnas deremot *flexionsspråk* och skiljas sinsemellan genom olikheten i böjningssätt. De Altaiska åter och flera ännu icke klassificerade benämnas *agglutinationsspråk*, emedan deras böjningar i mer eller mindre grad åstadkommas genom hufvudordens sammansättning (hopfogning) med partiklar och andra biord. Men en nogare undersökning har visat, att äfven flexionsspråkens ändelser, i stället för att

vara en ursprunglig språkformation till betecknande af ordens förhållanden till hvarandra, uppstått genom agglutination. Det allmännaste exempel för tillgången härvid är, att kasusändelsen är en ordet vidfogad preposition, verbets personaländelse det stammen vidfogade personliga pronomen t. ex. Finska pöy'ä*llä*, pöy'ä*ltä*, = pöyän päällä, -päältä, hvarvid dock åter dessa postpositioner äro motsvarande kasus af substantivum pää, samt olem-*me*, olet-*te*, i hvilket tillägg pronomen repeteras, äfven då det som sådant är utsatt: t. ex. me olemme, te olette. I andra fall är ändelsens uppkomst svårförklarlig: t. ex. i *on* ell om*pi*, i vi är-*o*, i är-*en* o. s. v.

Eget är, att ehuru man måste anse de isolerande språken, såsom Kinesiskan, för de minst utvecklade, det likväl utgör en allmän lag, att med folkens stigande bildning, ändelserna ur språken försvinna, och endast ordställningen tillkännager ordens förhållande till hvarandra i satsen; så att i detta hänseende Kinesiskan står högre än flexionsspråken.

Hvad nu förklaringen öfver språklagarna angår, kan man lämpligen särskilja två förklaringssätt, hvilka i nyare tid haft mer eller mindre vigt för skilda språkforskare.

Den närmast till hands liggande förklaringen är naturligtvis den s. k. logiska. Om språket nemligen är medlet för meddelandet af föreställningar och tankar menniskor emellan, så synes det vara gifvet, att detsamma såsom form skall bestämmas af sitt innehåll, tanken. Ur denna synpunkt blir satsläran, den form, hvari omdömet uttalas, den vigtigaste språklagen, och alla grammatikaliska former förklaras ur den. De äro sätt att beteckna ordens förhållande och betydelse i satsen och vidare sjelfva satsernas förhållande till hvarandra. T. ex. en kasusändelse utmärker ordets förhållande såsom subjekt eller objekt i satsen; ett adjektiv är predikatsord; en modusform är uttryck för den talandes, resp. den tänkandes och bedömandes, uppfattning af det sagdas förhållande till det menskliga vetandet öfverhufvud, huruvida nemligen det ifrågavarande faktum af honom anses för verkligt eller för blott möjligt, önskvärdt, likgiltigt, förnuftigt, nödvändigt. Detta förklaringssätt har erhållit sin mest konseqventa utveckling genom en Tysk lärd, K. F. Becker, hvars 1827 utgifna "Organism der Sprache" utgjort grundvalen för de flesta sedermera utkomna grammatikaliska läroböcker.

Hvad man senare mot denna uppfattnings rigtighet anfört, har, såvidt det speciellt angår Becker's framställning delvis god grund. Men i hufvudsak ingår i denna opposition äfven mycket förvändt. Det kan anses för ett bevis mot Becker, att de grammatikaliska former, han deducerar, i en stor mängd språk icke alls finnas till, att t. ex. Kinesiskan helt och hållet saknar dessa former. Men det kan icke bestridas, att, om den utmärkande formen saknas, hvarje språk likväl genom ordställningen, biord eller på annat sätt ersätter densamma. Ja det är gifvet, att formernas försvinnande i de mera bildade folkens språk just har sin grund deri, att tanken nått den klarhet, att de för dess uttryckande blifvit obehöfliga. Detta förhållande bevisar, att tänkandet i hvarje språk är lagstiftande, med andra ord, att satsläran är dem alla genomgående språklag, och att det för språket blir allt mera uteslutande lag, ju högre det språket talande folkets bildning stiger.

Man kan mot det sistanförda ställa exemplet af Kinesiskan, om hvilket man icke vet, att det någonsin skulle egt ett större eller mindre antal, numera saknade former. Men detta oförklarade faktum kullkastar icke den säkra erfarenhet, man har, att utvecklingsgången i andra språk varit den anförda.

Öfverhufvud lägger man för liten vigt

derpå — och äfven Claëson gör det — att språket är icke blott meddelningsmedel utan, så att säga, tankens kropp. Det vore kanske rättare, att i denna mening icke ens säga: språk, utan *ord*. Ty allt menniskans föreställande och tänkande sker i ord, antingen dessa i språkljud uttalas eller icke. Man menar kanske: den menskliga föreställningen är icke ord, utan ordens betydelse. Men hvad är då ordens betydelse? När man öfversätter det ena språkets ord till ett annat språk, eller när man, såsom i ett synonymitetslexikon sker, förklarar ett ord genom en omskrifning, då anser man sig hafva ordets betydelse. Men detta är åter ett föreställande i ord. Det anses visserligen för ännu säkrare, att förklara ord, hvilka beteckna yttre, sinnliga föremål, genom att uppvisa sjelfva föremålen. Men utom det, att detta uppvisande kan begagnas blott för ett inskränkt antal ord, och att det förnuftiga tänkandet rörer sig i ord, som icke hafva något motsvarande yttre föremål (såsom kraft, yttring, orsak, verkan, lag, lif, själ, ande, karakter, afsigt, ändamål, det rätta, det sanna, stat, vetenskap, konst m. m.), så motsvaras föreställningen och ordet aldrig af det yttre föremålet. Sten, djur betyder något helt annat, än hvad jag ser i detta ena exemplar. Och det är häri knuten ligger. Allt menniskans föreställande och tänkande är abstrakt. D. v. s.: menniskan föreställer och tänker sig nödvändigtvis allting såsom något allmänt. Om den individuela företeelsen (hvarje ting är i hvarje Nu en sådan) vet hon *att* den är, rättare att den i en åskådning varit för hennes medvetande; men denna företeelses *hvad* vet hon aldrig såsom något individuelt, utan såsom något allmänt; t. ex. detta ting är rundt, hårdt, svart o. s. v., det är ett klot, det är af jern, det är en kula, den begagnas i strid, för att döda fienden. Men allt, hvad sålunda om detsamma utsäges, består i allmänna qvaliteter, egenskaper, ändamål. Svarta, runda m. m. äro otaliga ting utom detta ena. Och all föreställning och tanke är ett sådant utsägande, antingen ordet uttalas eller icke. För de yttre sinnena existerar alltså i verldens krets icke något föremål, som motsvarar hvad ett ord betyder, d. ä. hvad en föreställning och tanke innebär. Den gröna färgen har intet menskligt öga sett. Variationer, nyanser af grönt har hvar och en sett otaliga; men deras grönhet är outsäglig, ty äfven den gräsgröna, smaragdgröna m. m. färgen är en allmän färg, hvilken som sådan, såsom allmän, aldrig ses.

Vill man vinna någon insigt i ordets antydda förhållande till tänkandet, må man söka för sig utreda, hvad i medvetandet föregår, då man ger akt på ett yttre föremål. Man är ingalunda medveten af alla dess detaljer, genom hvilka det individuelt utmärker sig, utan man uppfattar dess färg, form m. m. i en ungefärlig bild. Men i blotta bilden innebäres ännu icke något svar på frågan: hvad föremålet är. Först då man ger denna bild betydelsen att föreställa t. ex. en björk, ett träd, en vext, har man medvetande om detta: hvad? Man har då gifvit bilden en betydelse; och denna betydelse har den fått genom att förbindas med ett ord, genom att erhålla ett namn. Det är då, man kallar medvetandet om föremålen en föreställning. Redan bilden är en bild i allmänhet af föremålet. Men den är tillika individuel, såsom målarens fantasibjörk tillika är ett exemplar af slaget jemte de naturliga individerna deraf. Först då bilden får denna betydelse, som i ordet tillägges densamma, blir den en allmän bild, en bild af slaget i allmänhet. Det är derföre som ingen föreställning kan finnas utan ord. Man kan med rätta säga, att djuren icke hafva någon föreställning om föremålen. Deras medvetande rörer sig i bilder af desamma. Äfven dessa bilder

måste afbilda föremålet blott i allmänhet. Men djuret kan icke hafva något medvetande härom, *kan icke veta bilden* såsom *allmän*. Den har för detsamma ingen *betydelse;* ty djuret har för bilden intet ord.

Detta förhållande till bilden utgör nu ordets, så att säga, första rot. För det egentliga tänkandet behöfvas inga bilder, t. ex. för utredandet af det rättas förhållande till viljans frihet. För tanken är ordet ensamt allt; den utreder ordets betydelse, dess förhållande till andra ord, eller hvilket är detsamma, de bestämda tankarnes, begreppens, förhållande till hvarandra, deras systematiska sammanhang. Det är denna utredning, som i föreställningen redan förutsättes, och på grund af hvilken ordet i den ger bilden en bestämd betydelse.

Tillämpar man det anförda på språkfrågan, så blir det klart, att tanken i språket måste vara lagstiftande i en vida mera omfattande mening, än den ofvan framstälda. Att språken ega, det ena vissa ändelser, det andra biord, det tredje bestämda konstruktioner till utmärkande af satssammanhanget, detta utgör, såsom ofvan anfördes, en verkan af tänkandets lagstiftande makt i språket. Men hela massan af ord i ett språk står oberoende häraf i ett af tanken bestämdt sammanhang, i följd af hvilket orden i förhållande till hvarandra hvart och ett hafva denna bestämda betydelse och ingen annan. Språkvetenskapen har ingen särskild term, för att uttrycka detta senare logiska moment i språket. Deri ingår såväl det etymologiska, ordens härledning från gifna stammar och sammansättningar, som det öfriga lexikologiska innehållet, sammanhanget mellan de särskilda bemärkelser, i hvilka samma ord användes, den specielare konstruktionen, synonymiken o. s. v. Men dertill hörer äfven begreppssammanhanget mellan ord af helt och hållet skilda stammar och olika bemärkelser.

Det egentligen grammatikaliska i språket kan anses för det i detsamma fasta och oföränderliga, med blott de undantag, som under tidernas lopp ändelsernas närmare anslutning till stammen, öfvergången från agglutination till flexion, och formernas efterhand skeende bortfallande föranleda. Deremot utgör sagde ordens systematik det egentligen historiska, föränderliga elementet i språken. Gamla ord blifva obrukliga, andra förändra bemärkelse, nya bildas eller upptagas ur fremmande språk, somligas bemärkelse inskränkas, andras utvidgas, allas bestämmes allt mera noggrannt. Sådant är naturligtvis en följd af nationernas stigande civilisation, vetenskapernas och konsternas framsteg, samhällsskick och politiska öden.

Men vi få icke heller förbise ordets rot i föreställningen. I allmänhet kan man väl anse det för desto mera likgiltigt, med hvilket ord en bilds betydelse betecknas, ju lättare det är att uppvisa det i den afbildade föremålet, d. ä. ett ju alldagligare föremål för den sinnliga åskådningen detta är. Likväl finner man, att språken för denna betydelses betecknande ofta valt ord, hvilkas språkljud erinra om sjelfva företeelsen. Detta gäller väl förnemligast företeelser för hörseln, så att ordet utgör en ljudhärmning (tassla, surra o. s. v.), men sträcker sig äfven till företeelser för öfriga sinnen (t. ex. len, sträf). Det är, som bekant, den s. k. onomatopoetiska ordbildningen. Den måste, som lätt kan inses, vara inskränkt och jemförelsevis betydelselös. Men fantasin, som återger bilden af det sinnliga, skapar sig äfven bilder af det öfversinnliga; och föreställningen lånar då för det öfversinnligas betecknande sådane ord, hvilka uttala bildernas betydelse. T. ex. ande, ursprungligen vindflägt, andedrägt, ehuru språket nu skiljer mellan ande och anda. Man kan hit föra äfven genusbestämningen för liflösa ting och för begreppen om det öfversinnliga (solen *hon*, månen *han*, dygdnamnens qvinnliga kön) och flera andra

företeelser i språket, hvilka tillhöra dess poetiska moment. När skalden i bilder och liknelser bringar det öfversinnliga föreställningen närmare, fortsätter han anförda språkbildning, så att diktens ord icke sällan öfvergå till stående predikater för det öfversinnliga, utredande de ords betydelse, med hvilka detta benämnes — t. ex. känslans djup, värme, tankens klarhet, karakterens fasthet o. s. v. Dessa och dylika epiteter utgöra icke mera blotta bilder, utan definitioner för föreställningen. Den, som djupt och varmt fattar en sak, har känsla, den, som har sakerna klart för sig, tänker, den, som är fast i åsigter och handlingssätt, har karakter.

Sammanfattar man det i korthet anförda, så är det tydligt nog, att ordet är icke blott medel — för meddelandet, utan att det är sjelfva den bestämda tanken objektivt fattad, såsom de tänkande individerna genomgående allmänt förnuft. Det är de tänkandes skapelse; men individen tänker först i ordet, och ordet är derföre för honom något gifvet och mottaget. I denna mening kan det sägas, att ordet är sitt eget ändamål, icke blott tankens kropp, utan tankens själ. Vi erinra till förklaring om det redan anförda, att själen, ordets betydelse, nödvändigtvis åter är ord. Det är såsom tillhörande detta sammanhang, ordens system, och bestämmande detsamma, ordet utan vidare är tanke, begrepp.

Man har vanligen svårt att fasthålla detta ordets väsende. Ty man ställer framför sig det talade eller skrifna ordet, språkljudet och skrifttecknet, såsom liflösa ting, och tillägger sedan: den betydelse, en tänkande individ i dessa ting inlägger, är tanke; sjelfva ordet är det icke. Men man glömmer då, att individen, om han vill tänka förnuftigt, icke får i orden inlägga hvilken godtycklig betydelse, han behagar, han måste tänka i det sammanhang, som redan i orden förefinnes.

Frågar man, hvar detta sammanhang finnes utredt och ådagalagdt, så blir svaret: hvarje menniska utreder det för sig i sitt dagliga tänkande och af detta beroende görande och låtande; och utredningen har en objektiv form, är förnuftigt bevisad i vetenskaperna — det vetenskapliga tänkandet.

Denna ordets systematik, ordinnehållets högre logiska sammanhang, bevisar sig i språket, det talade och skrifna, deri, att språket är meddelningsmedel från individ till individ för den förnuftiga tanken. Sammanhanget finnes i ordet som sådant, förrän det uttalas. Att åter det uttalade språket förstås, att ljudet och det synliga tecknet ger den ena menniskan medvetande om den andras tankar, detta har häri sin grund.

Wilhelm von Humboldt säger derföre mindre rigtigt: "sprechen ist sein besonderes Denken an ein allgemeines anknüpfen." Bristen i denna utsago är, att deri det individuela och allmänna tänkandet fattas såsom gifna, af hvarandra oberoende, och att det i språket endast vore fråga om bådas förbindande. Tänkandet är nödvändigtvis allmänt. Menniskan lärer sig tänka i och med detsamma hon fattar orden såsom abstraktioner, begrepp. Men uttrycket är visserligen så till vida rigtigt, att det individuela tänkandet genom detta lärande framgår ur det allmänna, och att det uttalade ordet, språket, härvid är det förmedlande.

Förhållandet fattas ytligt, om man säger: individen måste kläda sina tankar i samma ord, som andra individer, för att af dem förstås. Det sanna är: individen måste, *för att tänka*, tänka i ett språks ord.

Vi hafva icke velat påstå, att genom anförda uppfattning af språkets väsende, språkets, rättare *språkens* gåta är löst. Man kan ganska rigtigt uppfatta t. ex. det Rätta's begrepp, utan att man derigenom ännu något bevisat för den förnuftiga nödvän-

digheten i den positiva lagens rättsbestämningar.

Så återstår äfven här den frågan: hvarföre flera menskliga språk finnas? och vidare den: hvarföre ett gifvet språk har just denna från andra språk afvikande form?

Nyss citerade berömda språkforskare, broder till den store naturforskaren, utgaf 1836 sitt arbete *Über die Kawisprache*, ett Malayiskt språk. Det är isynnerhet hans företal till detta arbete, "Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts", hvilket man ansett för reformerande i uppfattningen af språkens väsende.

Humboldt går icke in på någon filosofisk undersökning, hvarföre flera språk finnas. Det är historiskt gifvet, att skilda nationer äro till, och att hvarje nation har sitt språk. Ja det kan äfven historiskt uppvisas, huru vissa språk tillkommit. Men språkens olikhet bevisar, att icke tänkandets lagar bestämma språkformerna. Ty då borde dessa i alla språk vara desamma.

Claëson sammanfattar Humboldts lära i följande hufvudpunkter. Hvarje nation har sin "nationallogik", sina egna lagar för uttryckandet af föreställningarnes relation till hvarandra, och derföre sina egna grammatikaliska former. Hvarje nation har också sin egen lag för föreställningarnes betecknande genom språkets ord, ett visst sammanhang mellan beteckningssättet och sjelfva föreställningen. Detta är ett något dunkelt antagande, för hvilket ännu inga bevis kunnat upptes. Meningen är, att der måste finnas någon bestämd lag, enligt hvilken den ena föreställningen uttalas i en, den andra i en annan sammansättning af de enkla språkljuden, enligt hvilken alltså det lexikaliska materialet bildas. Och för det tredje har hvarje nation sin egen ljudlära, i följd af hvilken vissa bokstäfver kunna stå jemte hvarandra i samma stafvelse eller följa på hvarandra i skilda stafvelser, andra åter icke. Nationen har ett inre öra för ljudföljden. I Finskan är vokalharmonin ett framstående exempel på ljudföljdens regelbundenhet. T. ex. kolall*a*, kyläll*ä*. Hos senare språkforskare har, med de berömda Germanisterna, bröderna Grimm i spetsen, ljudläran eller bokstafsläran blifvit en väsentlig del af grammatiken.

Den nationela språklagen i dessa tre hänseenden kallar Humboldt "den inre språkformen", och det är ur den han förkarar icke blott olikheten i de skilda språken, utan äfven på grund häraf all språkbildning öfverhufvud.

Vi anmärka i förbigående, att denna lära såsom en förklaring öfver språkens uppkomst, är lika otillfredsställande, som hvarje annan. Tänkandet före ordet är, såsom vi sökt visa, en tom möjlighet att tänka; ett öra för ljudet, förrän ljudet af öret höres, är det icke mindre; och språkljudets sammanhang med bemärkelsen är till vidare blott en fordran.

Men afser man helt och hållet från första uppkomsten, så innebär Humboldt's förklaring, att hvarje språk har sin lag och regel i en nations sätt att känna och tänka. Detta kan lätt förstås med afseende på de grammatikaliska formerna. Ty det kan enkelt fattas sålunda, att hvarje nation *efter behof* genom skilda former söker för sig förtydliga ordens logiska förhållanden. Man kan också antaga, att härvid olika nationallynne inverkar, förnämligast ett mer eller mindre poetiskt sinne. Att åter detta hos ett folk beror af naturomgifningarne är erkänd sak. Och man behöfver icke heller anse saken så, att det poetiska sinnet nödvändigtvis skall bevisa sig i dikter i bunden form. Det kan framstå redan deri, att medvetandet mera uteslutande rörer sig i föreställningens form, så att ordet förknippas med bilder, och språket sträfvar att tydliggöra denna förknippning i former, hvilkas grundbetydelse hänför sig till rum och tid. Man

kan också förstå det, att dels naturliga orsaker, dels historiska inflytanden hos ett folk utbilda olika sinne för språkets välljud, såsom olika sinne för musikens, och härur förklara ljudlärans i språket lagbundenhet. Men hvad man har svårt att förstå, är, att någon lag skulle reglera ljudets öfverensstämmelse med betydelsen, isynnerhet der denna utmärker något öfversinnligt *. Hvarföre t. ex. Svensken säger "fogel", Fransmannen "oiseau" den förre "ande", den senare med sina stamförvandter "esprit", och hvarföre båda icke begagna andra uttryck för motsvarande föreställning och begrepp — detta lärer svårligen kunna förklaras. Det är dock en lagbundenhet härutinnan, som Humboldt velat antyda i den anförda andra punkten, hvilken rörer det lexikaliska i språket.

Man har lätt att förstå den lagbundenhet, som existerar i härledningar och sammansättningar, sedan stammarne engång äro gifna. Men dessas bildning, der de icke äro lånade, skulle vi anse för rigtigare att förklara för mer eller mindre tillfällig och godtycklig. Vi hafva i detta blad förut omnämnt Norrmannen Daa's skrift rörande de Amerikanska Indianernas språk och hans åsigt angående dessa språks mångfald och totala olikhet i ordmaterial. Han säger nemligen, att såsom i en familj, hvilken lefver isolerad från andra, en mängd hvardagsuttryck bilda sig, hvilka endast af dess medlemmar förstås, så äfven hos en ringa, vildt lefvande folkstam det ursprungliga språket småningom förändras tillfälligt och godtyckligt. Och detta kan just förstås om ordmaterialet, medan den grammatikaliska formen och ljudlagarne måste vara mera konstanta. Sådane allmänna lagar vid stammarnes eller rötternas bildande, som t. ex. den i de Semitiska språken, att alla stammar bestå af tre bokstäfver, höra icke hit. Ty det är i den icke alls fråga om ljudets öfverensstämmelse med betydelsen.

Hvad som gäller rotbildningen måste äfven gälla sjelfva språkljudet i ändelsen, att nemligen ingen regel kan uppgifvas hvarföre t. ex. den genitiva betydelsen i Svenskan uttryckes med ändelsen *s*. Man kan förklara sådane ändelsers uppkomst genom tidigare agglutination; men den begärda förklaringen skjutes då blott tillbaka till det tillagda ordets ljudform, och frågan blir: hvarföre detta tilläggsord för denna betydelse har detta ljud, består af dessa bokstäfver, i denna sammansättning?

Humboldt har nu, som sagdt, genom sin "inre språkform" velat uttrycka den nationela lagbundenheten i språken. Att denna lagbundenhet finnes, är obestridligt. Men icke förklarar den antagna inre språkformen dess grund. Vigten af Humboldts uppträdande ligger också egentligen deri, att han mot den Becker'ska generela språkförklaringen stälde den nationela språkegendomligheten, såsom ur den allmänna logiska systematiken oförklarlig.

Utrymmet tillåter oss icke att framställa den vidare tillämpning, Humboldts åsigt genom senare forskare erfarit. Vi citera blott för de läsare, hvilka dessa forskningar intressera, det mest framstående hithörande arbete från nyaste tid, nemligen: Heyse's "System der Sprachwissenschaft" utgifvet af Steinthal, hvilken sistnämnde äfven genom flera andra skrifter gjort sig känd som en djuptänkt språkforskare.

———

Claëson slutar med att anföra den utmärkte Madvig's åsigter. Madvig utgaf redan 1842 en skrift "Om Sprogets Væsen, Udvikling och Liv". Han har sedan, som bekant, med kärlek och insigt deltagit i arbetet för Danmarks politiska utveckling och var en tid medlem i ministeren. Sedan dess har han återtagit sina

* Om det onomatopoetiska i språken, som i en inskränkt krets visar en sådan öfverensstämmelse mellan betydelse och ljud, är ofvan taladt.

vetenskapliga sysselsättningar och 1856—57 utgifvit tvenne häften "Om de grammatikaliska Betegnelsers Tilblivelse og Væsen". Denna sistnämda skrift är i det ifrågavarande häftet af Universitets-tidskriften af Claëson särskildt anmäld och recenserad.

Madvig är icke blott en utmärkt lingvist; han har äfven en strängare filosofisk bildning, än hos språkforskare vanligt är. Så mycket förunderligare måste det förefalla, att han ensidigt fasthåller språkets betydelse af meddelningsmedel. Det är falskt, menar han, att språket är till för den talandes skuld, emedan menniskan icke skulle kunna tänka utan i och genom språket.

Hvad möjligheten att tänka utan språk angår, borde väl M. medgifva, att den tills dato icke blifvit verklighet. Och ifall det går an, är det ju lätt, att göra ett försök. Men det vigtiga i frågan är icke, om ett menadt tänkande utan ord är möjligt, utan om ett förnuftigt tänkande utan meddelande, alltså utan meddelelsemedlet, språket, är möjligt. Man behöfver, äfven om man inser omöjligheten häraf, derföre icke påstå, att språket är till för den enskildes skuld. Det är likgiltigt, om den ena eller andra menskliga individen födes eller icke, dör utan att hafva tänkt och talat eller icke. Men utan språket finnes intet menskligt tänkande öfverhufvud, om man eljest med tänkande förstår det verkliga, enda af menniskor kända tänkandet, det allmängiltiga, förnuftiga. Än mindre inskränkes häraf Madvig's yrkande, att endast de ljud äro verkliga ord, hvilkas betydelser äro sanktionerade af en nation.

Historien lärer nemligen, att denna allmänna vetandets systematik, om hvilken vi i det föregående talat, och som enligt vår åsigt äfven utgör grunden för språksystemet, vid skilda tidpunkter af menskligbetens utveckling varit en annan, äfvensom att dess mest utvecklade form för hvarje tid haft sin tillvaro i vissa nationers vetande och språk, ännu hos hvar och en af dem olika modifierad. Denna är all verklighets lag, att det allmänna som sådant ingen tillvaro eger, utan är till i en specifikation, inskränkt både till tid och rum.

Och man kommer icke långt dermed, att man för språket söker specifikationens grund i "den inre språkformen", icke heller dermed, att man med Madvig förklarar språket vara "en produkt af i förening lefvande menniskors af driften till framställning och meddelning framkallade verksamhet". Man finner lätt, att den enas inre språkform är detsamma som den andras drift, endast att den inre språkformen är det konkreta språkets möjlighet utan vidare, medan den Madvig'ska språkdriften har en ganska platt bibestämmelse, "framställningen och meddelningen". Ty denna drift har salongsmenniskan, som gerna hör nyheter och än hellre berättar dem, för att vara intressant för andra och för sig sjelf, genom att höra sig sjelf tala. En sådan lös bestämmelse kan icke förklara språkets väsende. Den skall vara objektiv, men den är det blott skenbart, såsom utgående ur driften hos en menad totalitet af menniskor. I sjelfva verket blir den den mest subjektiva.

All mensklig verksamhet går visserligen ut ur en drift, en böjelse, en håg. Men endast djurets verksamhet stannar vid driftens tillfredsställande som sådan. Det är en omtvistad fråga, om de böjelser (eller drifter), som äro för menniskan utmärkande, äro s. k. medfödda, naturliga, eller fostrade, genom uppfostran inplantade. Vi lemna frågan derhän, erinrande blott, att t. ex. böjelsen att tänka, såsom erfarenheten lärer, hos menniskan är förtviffadt ringa, om hon icke uppfostras till eftertanke. Men äfven de naturliga drifterna tillfredsställer menniskan i form af allmänna begär, med afsigt och i förnuftigt ändamål. Åtminstone ställes denna fordran på den förnuftigt tänkande och

sedligt handlande menniskan. Han skall t. ex. tillfredsställa sin hunger, för att lefva, och lefva, för att fylla sin högre andliga bestämmelse. Denna är då den sanna grunden för tillfredsställandet, hvilken också skall gifva detta senare dess lag, bestämma dess ordning, mått, sätt och vis.

Anser man nu de skilda språken hafva uppstått här och der i skogarne, så får man ungefär hålla sig till läran om menniskans uppkomst der och hvar ur den varma gyttjan — eller till läran om apans transformation. Då kan också språket utgå från någon ur gyttjan uppvuxen drift; ehuru det blir en olöslig cirkel i förklaringen, att medvetet förnuft icke kan finnas utan språk, och språket icke utan förnuft. Men söker man icke efter den första uppkomsten, utan håller sig till historiens vittnesbörd, så är språket alltid färdigt och meddeladt. Nya språk uppstå genom sammansmältning af redan förhandenvarande, såsom t. ex. de Romaniska språken och Engelskan, eller genom en folkstams fördelning i skilda stater såsom t. ex. de Skandinaviska språken, Tyskan och Holländskan m. m. I stort företer hela den Indo-Europeiska språkstammen ett exempel på nationernas och nationalspråkens uppkomst, ehuru i många fall bestämdt historiskt vittnesbörd rörande särskilda af dithörande språk saknas.

Det är icke mindre afgjordt, att de redan skilda språken under fortgången af nationernas kultur undergå en ombildning så stark, att senare slägten af nationen icke mera utan särskildt studium förstå sina förfäders språk. Att vid denna ombildning vissa drag qvarstå, är utredt. Äfven vissa för språkstammen allmänna former återfinnas i de skilda språken. För det mest konstanta anses de grammatikaliska formerna och i dessa åter böjningssättet. Ty sjelfva formerna antiqveras bevisligen efterhand; och äfven qvarblifvande böjningar undergå förändring; men man igenkänner vanligen under förändringen den tidigaste typen. Med sjelfva språkmaterialet är samma förhållande. Rötterna, stammarne bortfalla delvis och nya träda i stället, utan att man ens kan finna, att dessa nya ord äro ur fremmande språk lånade. Likväl synes det vara ett faktum, att ju mera obildadt ett folk är, d. v. s. ju mera isoleradt från andra folk det lefver, desto mera afvikande från beslägtade folks blir dess ordförråd. Vi skulle ur vår synpunkt fatta detta så, att den mera godtyckliga ordbildningen hos ett civiliseradt folk upphör, emedan det lägger all vigt på det förnuftiga sammanhanget i språket, på den vetandets systematik, om hvilken vi ofvanföre talat. Det är således icke derföre, såsom språkforskare fatta saken, att den råare folkstammen skulle ega någon högre förmåga, en naturlig "språkinstinkt", som företrädesvis den skapar nya ord, utan emedan dess vetande ännu icke eger det sammanhang, att det redan gifna materialets bibehållande vore för detsamma ett behof. Detta bevisar sig äfven deri, att hos de bildade folken bemärkelserna hos samma ord mångfaldigas, icke nya stamord för deras uttryckande bildas. Ty sådane skulle stå isolerade från språket i öfrigt, medan bemärkelserna i sitt sammanhang redan uttala vetandets sammanhang. Förhållandet är detsamma med ordhärledningar och ordsammansättningar, hvilka hos civiliserade nationer utgöra ytterligare medel att rikta språket, att bilda ord för nya begrepp; ty i sådane är redan begreppsammanhanget uttaladt.

Språk*ens* utveckling och bestämda karakter hvilar derföre enligt vår tanke icke på någon annan princip, än språk*ets* allmänna väsende. Det är sannt, vi antaga derjemte, att ett äfven af andra yrkadt visst mått godtycklighet ingår i de särskilda språkens formation, nemligen i valet af dessa språkljud för denna ordets betydelse, både i ordstammarnes och ändelsernas ljudbildning, ehuru inom den åter

ljudharmonin, af skilda folk olika uppfattad, gör sig gällande. Men detta utrymme för godtyckligt val finnes i all mensklig verksamhet. När segern är vunnen och sjelfständigheten räddad, är det likgiltigt, om den vunnits med bajonetten eller kanonen. Den senares begagnande hade kanske för tillfället, menskligt taladt, varit klokare. Men detta blir blott ett antagande, när den förra i verkligheten bevisat sin duglighet att realisera ändamålet. Och vi erkänna, att i språket denna godtycklighet försvinner i samma mon, som språkets väsende, tankens, vetandets systematik hos en nation utvecklas och derjemte språkets system.

Claësons åsigt är i sjelfva verket från den här framstälda föga afvikande. Men från den filosofiska ståndpunkt, till hvilken han anslöt sig, nemligen den Boströmska, ansåg han sig gifva frågan en mera djupgående lösning genom att kalla nationerna för sjelfständiga andliga väsenden, hvilkas sjelfständiga verksamhet bevisar sig äfven i språken, för öfrigt i statens bildande och den historiska handlingen öfverhufvud.

Här är icke stället, att närmare granska denna åsigt. Med rätta eller icke personifierar den den Humboldt'ska inre språkformen, inlägger den Madvig'ska språkdriften i ett national-individuum, som ur sig skapar språket enligt denna form, denna drift.

Vi hafva förut anmärkt det: det allmänna, således äfven menskligheten, menskliga förnuftet, menskliga vetandet, menskliga seden har som allmänt ingen tillvaro. Menskligbetens tillvaros form i rum och tid är nationerna, deras vetande, deras sed. Individen tillhör menskligheten genom att tillhöra en nation. Man kan med hänsyn till språkfrågan uppfatta förhållandet sålunda: Individen tänker och handlar förnuftigt, då han gör det i öfverensstämmelse med det allmänna menskliga förnuftet. Men detta är blott förnuftets allmänbegrepp, hvilket för att vara verkligt specificerar sig i skilda former af tillvaro. Det är alltså med det menskliga förnuftet i en sådan form, individen måste söka öfverensstämmelse. När han tänker och handlar i öfverensstämmelse med sin nations förnuft, står han derföre i öfverensstämmelse med mensklighetens.

Men äfven en nations vetande och sed äro stadda i ständig utveckling. Individen har den oändliga frihet, att för hvarje stund ur sig afgöra, hvari de bestå. Och det är just genom detta afgörande de utvecklas. Man kan säga: öfverensstämmelsen består icke i ett idem per idem i de nationen utgörande individernas tankar och handlingar, utan i en med det gifna öfverensstämmande, i detta grundad utveckling.

Så bildar sig och utvecklas äfven språket af individerna. Och för denna utvecklings förklarande är fiktionen af ett nytt slag "sjelfständiga, ändliga, andliga väsenden" *jemte* menniskan åtminstone obehöflig. Hvarföre nationerna och språken äro just dessa och inga andra, förklaras i alla fall derigenom icke. Förklaringen deröfver måste sökas i historien, som visar huru och hvarigenom nationer uppstått och åter försvunnit. Dit historiens ljus icke räcker, der kan menniskan icke begära något vetande härom. Och man bör härvid ihågkomma, att i folkslagens, såsom arter af djurslägtet menniska, bestämmande ingår en naturprocess. Det är dess gifna data, historien vid nationernas bildande enligt *sina* lagar förändrar.

Ju mera sällsynt det är att finna något förnuftigt ord i Sverige offentligen yttradt om språkfrågan här i Finland, desto mindre böra vi underlåta, att citera Claësons yttrande derom.

Det är af det anförda klart, att Claëson uppfattar språket såsom en "uppenbarelse af nationalandan" och såsom den mest

omedelbara, hvilken utgör vilkoret för all nationel tillvaro — enligt Humboldt's sats, att talet är det individuela tänkandets föreningsband med det allmänna, utan hvilket samband i sjelfva verket intet förnuftigt tänkande finnes, och alltså icke heller någon förening menniskor emellan i samhälle och stat. Claëson förklarar från sin ståndpunkt denna allt språks nationela egendomlighet, genom att betrakta nationerna såsom individuela väsenden. Det är om den, som så uppfattar språken, han säger: "Hans tanke kan begripa, likaväl som hans moraliska medvetande måste gilla de sträfvanden till lyftande af en lägre ställd nationalitet, som man stämplat med namnet fennomani. Han kan med sitt förstånd lika mycket som med sin känsla omfatta de rörelser hvilka man förstår under namnet skandinavism."

Och det är betecknande nog, att denna sammanställning af fennomanin och skandinavismen sker i Nordisk Universitets-tidskrift, i Skandinavismens organ. Det kan tjena till en lärdom för mången på denna sidan Bottenhafvet.

J. V. S.

Gustaf I:s författningar för handeln*.

Gustaf hade väl åter frånryckt Lübeckarne de i hans första regeringstid af nödtvång dem beviljade stora handelsfriheter; men det ännu svårare och svåraste för honom var, att bilda de Svenska köpmännen till verkliga handlande. Hanseaterna hade långa tider igenom haft den Svenska handeln uteslutande i sina händer och nedhållit de Svenska köpmännen, så att dessa hade föga begrepp om verklig handel eller annan än krämarhandel i smått. Det rådde en tryckande dyrhet i landet och ett mot de förra tiderna ovanligen stegradt pris på alla varor, synnerligen det utländska. Gustaf förebrådde de Svenska köpmännen, att de icke förstodo handelsväsendet, utan läto beständigt bedraga sig af utlänningarne. Det af Konungen slagna myntet var godt, i förhållande mot de kringliggande staternas. Men de Svenska handlande hade så ringa kännedom om myntens inre godhet eller ömsesidiga värde mot hvarandra, att när de för en mark Svenska örtuger kunde tillbyta sig 12 ören Danska penningar eller deremot svarande värde i varor, trodde de sig hafva gjort en god köpenskap, "så att de voro tillreds att föra här utaf landet inåt Danmark allt det mynt, här funnes i riket", ehuru i verkligheten 12 Danska ören icke svarade mot mer än tre Svenska. Detsamma var äfven förhållandet med Hansestädernas mynt och med det Preussiska; en Lübsk mark och en Preussisk mark i Danzig svarade i korn på långt när icke mot två Svenska örtuger, men så togos de likväl för i Sverige, och då Tyska köpmännen i Danzig vid Svenska myntets invexlande gåfvo tio mark till godo för hvart hundrade, så utförde man, för en inbillad så ansenlig vinst, allt det silfver man kunde öfverkomma. Utlänningarne med begärlighet eftersökte det Svenska myntet, omsmälte och försämradt återgåfvo det under sin stämpel i utbyte mot Svenskt eller mot Svenska goda varor. Häraf följde en ytterlig dyrhet, ty när på ena sidan de fremmande köpmännen, som helst togo Svenska penningar, icke ville för varorna gifva mer än de af ålder varit vana, och på den andra den Svenska köpmannen misskände värdet af sitt eget mynt, så uppkommo häraf de förhållanden, att han till utlänningen sålde en läst jern för 30 till 36 mark, som hemma kostat honom 40 i Svenska penningar, och för

* Ur Sveriges Historia i sammandrag af Strinnholm.

Litteraturbl.

att sålunda hafva någon vinning af sin handel, måste han till det yttersta uppdrifva priset på det utländska gods, han tagit i utbyte och höll landets inbyggare tillhanda. Härmed förenade sig ännu andra omständigheter, som orsakade inom landet brist och dyrhet på födande varor jemte annan oreda i handel och vandel. Finnarne förde ut till det nära liggande Estland och Lifland sitt smör, salt och torr fisk jemte annat, i stället att dermed förse Stockholm och de Svenska städerna. Helsingarne likaledes och Gefle borgare drogo med sina små skutor till Narva, Revel, Riga och flerstädes med "goda, oförgängliga varor", hvaremot de förde hit in i riket lösa, skröpliga varor, såsom Ryska handskar, hästehår och annat prackeri af ringa värde. I Småland och Vestergötland drefs den förnämsta köpenskapen med oxar, och en och hvar, frälsemän, fogdar, bönder drefvo handel så dermed som med annat, och förde allt ut till Danmark. Äfven fremmande köpmän, från Bleking, Skåne och annorstädes ifrån, ströko hela landet igenom utmed landamärket och köpte upp, serdeles i Småland och Vestergötland, oxar, hudar, talg och allehanda födande varor. Öfverallt i riket rådde en lika oordning i handelsförhållanden. Borgare, bönder, prester, fogdar och deras tjenare, embetsmän, hofmän, knektar, båtsmän, alla ville vara köpmän, alla drefvo handel: den ena böd öfver den andra, hvarigenom alla varor uppjagades till ovanliga priser. Den från alla sidor öfverklagade dyra tid, som häraf uppkom i förening med den oafbrutet fortgående utförseln af det Svenska myntet, var icke den minsta af de många besvärligheter, hvarmed Gustaf under hela första hälften af sin regering hade att kämpa. Köpmännen i städerna klagade, "hurulunda allehanda varor, som här i riket falla, genom det förderfliga landsköpet, förköpet, prångeköpet, som uppkommet var, blifvit så dyra och stigit så högt, att de icke kunde utomlands i Tyska städerna få så mycket igen för dem, som de här hemma gifvit." Det gick derhän, att de Tyska köpmännen började i riket införa koppar, emedan den här betaltes bättre än hos dem. Såsom städerna så klagade äfven bergsmannen vid samtliga bergverken, att de ingalunda kunde blifva vid makt och uppehålla bergsbrukningarne, emedan de icke få sådan tillförsel med oxar, smör, ost och annan fetalie, som de tillförne varit vane, enär oxarne och alla födande varor genom de utländska och inländska landsköpmännen fördes mest ut ur landet. I bergsmännens klagomål instämde äfven menigheten i Dalarne, som i bref till Konungen besvärade sig högligen: a) att de rika bönderna i landet af de fattiga uppköpa all den spannmål, som de öfverkomma kunde, och mangla den sedan ut efter den dyraste penningen; b) att Konungens fogdar uppköpa allt, hvad de öfverkomma kunna, och prånga det sedan ut allestädes, hvar de veta deras profit deraf; c) att Helsingarne, Norrlänningarne och Gefle borgare, ehuru det i långan tid af många herrar förbudet är, segla och föra fetalier ut af landet; d) att Stockholms borgare, som varit Dalarnes gamla besvurna bröder, nu med sitt stora oköp alldeles förakta dem, såsom ock köpstadsmännen i alla städer sammalunda lägga all sin vinning om att förderfva den landsändan Dalarne med sitt oredliga köp, och e) huru, när menigheten hade sina bud till Köping att köpa oxar, då såldes der paret för 30 mark; med sådant köp, säga de, går menigheten i riket till undergång. Dalkarlarne skrefvo sjelfva ett hotande bref till allmogen i Småland och Vestergötland, klagande öfver bristen på "fetalier och andra ätande varor", emedan alla varor fördes ur riket; de hade klagat sin nöd för Konungen, och han hade utfärdat förbud deremot; men, säga de, "vi kunna väl förmärka, att vår Nådige Herres skrifvelser derom blifva ganska ringa aktade. Hvar-

före, käre vänner, råde vi eder fullkomligen, att J sådana stycken öfvergifva, som riket och oss allom kunna komma till aldrastörsta skada och förderf, anseende härutinnan det goda förbund och broderskap vi oss emellan gjort hafva. Hvar J ock det icke göra vele, kunne J väl tänka, att sådant står oss ingalunda till att lida, och viljom dertill njuta vår Nådige Herres hjelp, att sådant må blifva straffadt."

Det dyra oxköpet var af allt det kännbaraste, så väl i och för sig sjelf som äfven deraf, att det återverkade på priset af de öfriga lifsförnödenheterna. Det hade, säges det, icke allenast stigit fyradubbelt mot förr, men man hade nu mer äfven svårt att öfverkomma oxar, så att de snart icke kunde uppvägas med penningar. Konungen derföre ej blott strängeligen förböd all utförsel af oxar, men äfven bestämde vid stort vite, att de ej måtte säljas eller köpas till högre pris för paret än 16 mark Danska (hvarvid man emellertid icke bör förstå det verkliga Danska myntet, utan det serdeles i Göta riket brukliga Danska räkningssättet, hvarefter blott 6 ören räknades på en mark, till följd hvaraf 16 mark Danska var detsamma med 12 mark Svenska penningar). Detta stadgande af Gustaf rörande oxhandeln har blifvit hårdt bedömdt såsom alstradt af en obillig egennytta, i det han nekade de vid Danska gränsen belägna landskap att fritt förfoga öfver sina varor och utsatte på deras oxar ett visst pris, mycket lågt, till hvilket han sedan sjelf uppköpte dem, ett sätt, säger man, som icke var annat än att ockra på sina undersåters egendom eller att med våld tillegna sig densamma. Den aktningsvärde, som häfdaforskare högt förtjente Hallenberg har genom en origtig uppfattning af förhållandet gifvit första ordet till detta tadel, hvilket sedan af andra utan närmare granskning blifvit eftersagdt. Att fastställa en viss värdering eller taxa, hvarefter in- och utrikes varor borde föryttras, var ett handelstvång, som under hela Medeltiden och ännu längre ej blott i Sverige, men äfven i Tyskland och annorstädes nyttjades, och som för de tider, då täflan mellan de handlande var ringa, och i det skick, hvari handeln då ännu befann sig, till viss del var nödvändigt och icke utan nytta. Vid riksdagen i Söderköping år 1523 bestämde Konungen och Rådet, till förekommande af varors stegring, en viss värdering eller markegångstaxa att gälla öfver hela riket på sådana ut- och inländska varor, som ansågos allmänneligen nödvändiga, och der upptages en gill oxe till 5 mark ört., ett par således till 10 mark. Och vi ha ofvan sett de förhållanden, som föranledde Konungen, att i anseende till det öfverdrifvet uppjagade priset på oxar och klagomålen deröfver sätta en gräns för detsamma derigenom, att göra den bestämda markegångstaxan gällande, hvarvid i anseende till det då något ringhaltigare myntet den billighet iakttogs, att priset förhöjdes till 12 m. ört. eller 16 Danska mark. Att Konungen lät sjelf uppköpa oxar, har man intet enda bevis eller ringaste spår till. Men deremot förekommer, då ådömda sakören skulle gäldas, skatten betalas, fodringen lösas, att, när detta icke skedde med penningar, Konungens fogdar då mottogo oxar såsom gällande varuvärden, och att i sådana fall dessa då beräknades i värde efter den stadgade markegången, är sannolikt; dock finner man i de af Hallenberg anförda räkenskaper, att de blifvit tagna i skatt för 18 mark. Konungen äfven uppbar den i oxar utgående lagmansgärden, han uppbar i oxar äfven städselörena af sina och kronans landbönder samt vid ännu andra tillfällen. Då han år 1550 undsatte Smålänningarne med spanmål, och de tillätos att betala densamma med oxar, medgaf han dem att beräkna paret af dem till 16 m. ört., det vill säga 24 Danska mark. Huru för öfrigt långt ifrån Konungen var, att med det nämnda utförselförbudet och det fast-

stälda priset på oxarne afse endast sin egen fördel, eller han dermed, såsom man velat tyda det, åsyftade att slå under sig hela oxhandeln, vittnar följande hans skrapa i bref af den 4 Oktober 1544 till fogden Joen Bagge: *Vet, Joen, att desse våra undersåter, som tillförne bodde i Bogesund, hafve på deras egne så väl som någre andre deras medbröders vägnar här klagevis berättat, att du hafver tagit dem ifrån och qvarsätta låtit den fattigdom, som de fattige männen hafve fått för deras oxar här uppe i Mormässemarknaden, och skjutit uppå oss, det vi sådane oxeköp skulle förbudit hafva. Så gifver det oss stort under, att du och flere skole så oförståndige vara, att J icke kunne bättre förstå vår bref, eller hvad som handlas både om slike och andra riksens saker, som J fogdar besynnerligen borde hafva akt uppå, utan tage så afvan uti, och göre som J vane äre, stäcke flugorna och låte bien fara. Så vest du väl sjelf, att vi sådane oxeköp så strängt icke förbudit hafve, när oxarne drifvas hit upp att bespisa våra och kronones berg och städer med dem, och våre undersåter handla hvar med annan i fria och uppenbara marknader. Men när de drifvas utaf landet, som en part af adeln och fogdarne der nere göra, bespisande fremmande land och städer dermed, derom hafve vi handlat, talat och skrifvit och all olaga köp och handel förbudit, och icke annorlunda. Der måtte du än nu veta dig efterrätta. Bjudandes dig strängeligen, att du låter förenämnda våra undersåter, så många de äro, få deras penningar och gods igen, och icke afhända dem den minsta penning, så framt du vill göra det oss ljuft är.* Så strängt var utförselförbudet icke heller, att ju Konungen icke, när behofvet hemma i landet ej krafde dess stränga iakttagande, tillät oxar föras ut, så att de ej blott utfördes af bönderna, men äfven Danska borgare någon gång erhöllo tillstånd att uppköpa sådana, och vi likaledes finna, att han stundom gifvit en och annan fogde eller länsinnehafvare tillåtelse, att af de oxar, som de uppburo, förytttra ett visst antal till Danmark, det bästa de kunde, för hvilken tillåtelse emellertid de skulle i guld och silfver eller redbart mynt (till myntets förstärkande) betala Konungen för paret 24 mark, Danska, emedan de sjelfva kunde beräkna stor vinst af försäljningen; det är också härpå, utan sammanställning med förhållandet i öfrigt, föregifvandet om Konungens egennyttiga oxhandel blifvit grundadt. Sedan förbudet emellertid mot utförseln verkat derhän, att tillgången blifvit rikligare, synes något prisbestämmande icke mer blifvit ifrågasatt, utan oxarne som annan vara gält hvad de kunnat. År 1563 klagar Erik XIV, att näppligen 600 oxar nu mer syntes vid marknaderna i Köping och Vesterås, när deremot i hans faders tid man vid dessa marknader såg sex till sjutusen.

Finnarne förbödos att utföra några födande varor, emedan skäl vore, att våra egna städer och land först blefvo bespisade och något bättre pris här i riket blefve på smör, gäddor och annat mer till uppehälle, "huru än det måtte gå med de utländska städer." Befallningsmännen och fogdarne i Finland anbefaltes, att hafva utliggare eller så kallade espingar ute på de Revelska och Tyska farvattnen och noga akta på alla leder och strömmar, att icke några till utförsel förbudna varor utskeppades. Men hudar, skinn, talg och annat slikt skulle Finnarne vara alldeles oförhindrade att utföra hvar dem tycktes, så att dermed de skulle hafva fri seglats. Samma förbud och samma frihet gjordes gällande äfven för Helsingarne och de öfriga delarne af riket. Då tiderna åter så medgåfvo, och några städers borgare sökte tillstånd att få utföra sitt förråd af smör eller andra inhemska, till utförsel icke förbudna varor, förklarade Konungen sig tillfreds med, "att de i den måtto sökte sitt gagn och bästa, endast de sig något till fördel derutinnan handla kunde, hvilket han dock nog fruktade, att icke så ske månde, emedan det vore veterligt, huru

de Lübske och de andra städerna handlade med hans undersåter, när de i stora summor komma till dem." Han gjorde till vilkor för dem, att de skulle föra hit igen i riket redbart gods, kläden, salt, humla och annat sådant, som kunde vara landet till gagn och fromma, men icke, såsom vanligt vore, lösa, förderfliga saker; de skulle äfven så ställa sin handel, "att de kunde få något skäl och like för sådana goda varor, som de hädan förde, och att icke ske måtte, såsom ske plägade, att man ringa aktar, huru man föryttrar sina varor." Det rådde i allmänhet bland landets köpmän, serdeles de Finska, en stor okunnighet i afseende på handelns bedrifvande. År 1549 kommo några Åbo borgare såsom sändebud på borgerskapets vägnar, att hos Konungen utverka tillåtelse för dem, att ur riket utföra en hop smör. Han sporde sändebuden till om ett och annat till utrönande, huru de brukade sin köpenskap och handel i fremmande land. *Så förnimme vi af deras berättelse*, skrifver Konungen till dervarande befallningsmannen Olof Trotteson, *att de hafva ringa förstånd i saken, och fördenskull allt hvad de handla och vandla, der taga de icke allenast sjelfve, utan ock menige riket stor skada, efter de hvarken kunna räkna, icke heller hafva de förstånd på vårt mynt eller det fremmande, vete fördenskull intet besked, huru de skola sälja köpet på deras varor utrikes, utan lagat ju alltid så, som deras sedvana vara plägar, att de skola hafva förlust på deras varor hos de fremmande, men skola de hafva någon vinning, då skall det ju ske af riksens undersåter, görandes genom sådan handel menige riket en dråpelig skada. Så hafve vi nu lärt och undervist dem i den måtto till det bästa, ändock förmodandes att det föga hjelper. Så är vår vilja och befallning, att du håller dem något allvarligen före, att de annorlunda ställa sin köpslagan och handling, och på det de något besked veta måtte, förrän de segla af landet med de köpmansvaror de kunna afstad komma, synes oss godt och rådeligt vara, dertill du ock dem allvarligen hålla må, att de skaffa sig en god och förståndig man, den der väl räkna kunde, som med dem droge att handla och så lagat, att de ju någon fördel af de fremmande så väl som här inrikes hafva måtte, och besynnerligen ju så mycket, att de hade deras frakt, omkost och täring fri utöfver deras utlagde summa för varorna. — Hafve gifvit dem förlof att föra af riket 10 läster smör och platt intet mera.*

Gustaf hade för afsigt, att göra Ny-Lödöse, en af Gamla Lödöses borgare med Konungens tillhjelp nyanlagd stad med ett beqvämt läge närmare hafvet, till hufvudstapelplats för Nordsjöhandeln. Han gaf staden marknadsfrihet, afskaffade deremot de dittills vanliga marknader i flera närgränsande orter och gjorde allt till stadens upphjelpande, för att blifva det hvartill den bestämdes att vara. Men köpmännen i den nya staden motsvarade så litet Gustafs förhoppningar och beräkningar, att fastmer genom deras oskicklighet och ringa förstånd i handelsväsendet dyrheten på de utländska varorna steg ännu mer, hvaremot värdet på de inhemska nedsattes, och alla vände sig bort från marknaden i Ny-Lödöse. Konungen förebrådde dem deras oförståndiga, olämpliga sätt i mångahanda måtto och särdeles deri, *att när några skepp eller fremmande köpmän komma till byn, fallen J dem öfver alla i sänder, som en hop svin, dyrkandes hvad der kommer in.* Han förehöll dem, huru utlänningarne deraf togo sig anledning att uppsätta sina varor till högsta pris, och huru de sjelfva då, för att hafva någon vinning, måste sälja dem ännu dyrare, hvadan äfven kom den obilligheten, att i Lödöse ett stycke Engelskt kläde måste betalas med ett hundrade fyra lispund smör, och vid ett sådant förhållande nödgades Svenska undersåtarne vända sig till de Danska städerna, då likväl i Ny-Lödöse, såsom af Sveriges städer den närmast till Vesterhafvet belägna och den enda på denna kust, borde kunna gifvas lika så godt pris som i Nor-

ska och Halländska köpstäderna och bättre än af Lübeckarne. Skulden till stadens ringa framfärd, säger Konungen, låg hos Nylödöseboerna sjelfva, emedan hos dem var ingen ordning, enighet och samdrägt, utan den gälde mest, som hade ringaste förståndet, *om han hade bästa steken och mäktade lägga upp det mesta ölet.* Mer än en gång beklagar sig Konungen öfver den svåra kamp, han med köpmännen i allmänhet hade att bestå i anseende till deras stora oskicklighet och okunnighet, emedan de ingen rättelse togo af hans förmaningar, undervisningar och föreskrifter, utan dessa fastmer blefvo af dem missförstådda. *Hvad skole vi annat derom säga,* skrifver han till sin förtrogne Gustaf Olofsson Stenbock, *än att våra goda råd och förmaningar, som vi söke menige köpmäns bästa med, blifva alltid uti en vrång mening af dem förståndna och tagna. Och när vi undervise dem, hvad deras största profit och fördel är, då mene de icke annars, än att vi dem platt uti grunden förderfva vele. Sådana otacksamhet finne vi mest allestädes ibland den oförståndiga hop, som med köpenskap här i landet umgå plägar. Hvilket oss högligen misshagar, och förundrar oss storligen huru det tillgår; ju mera vi dem läre, ju galnare förnimme vi att de blifva.*

Det var en allmän klagan i hela landet öfver det fortfarande och alltmer stigande dyra köpet på allt, och af Konungen väntade man, att han skulle skaffa bot derpå. Det blef tal derom på samtingsmarknaden i Strengnäs år 1545, der Gustaf sjelf var närvarande, och allas röst vände sig härutinnan till honom. Han förklarade då inför den samlade menigheten, huru den dyra tiden städse legat honom tungt på sinnet, och huru han sedan länge tillbaka sökt förekomma och bota detta riksens och allas förderf genom den svåra fördyringen, men alla hans goda gerningar och råd hade blifvit ringa aktade, fastmer i värsta mening uttydda, och hvad hulpe det, att Öfverheten någon god lag stiftade, ett godt, nyttigt skick ordnade eller stadgade, när det af undersåterna icke med lydnad och hörsamhet blef efterföljdt och hållet. Då lofvade alla endrägteligen och med en mun, att hvad Konungen härutinnan med Riksens Råd kunde påfinna och stadga, skulle af alla styrkas, försvaras och vidmakthållas, och den straffas, som deremot handlade. Gustaf utlyste derpå ett allmänt möte i Arboga i första dagarne af år 1546 och kallade till detsamma vissa ombud från alla köpstäder i riket, att höra deras betänkande och råd och med dem öfverlägga i detta ärende. Sedan ytterligare den vid Distingsmarknaden i Upsala församlade menigheten blifvit hörd och gifvit sitt samtycke till de af Konungen och Rikets Råd samt andra goda män uppgjorda stadgar till ordnande af den Svenska handeln och de rådande missbrukens afskaffande, utfärdades i öfverensstämmelse dermed den 4 April 1546 Konungens Mandat om köphandeln af följande väsendtliga innehåll: *a*) allt landsköp skulle platt vara aflyst, till följd deraf strängeligen förbudet för frälsemän, fogdar, embetsmän, hofmän, knektar, båtsmän och hvilka helst de voro, Konungens eller andra goda mäns tjenare, att någon köpenskap till prångs drifva i städer eller på bygden; all preste-köpenskap likaledes vara förbuden, så att de, som ville vara prester, skulle taga vara på det Gud dem befalt hade, låtande köpman vara köpman; likaså skulle icke heller för den, som bonde vara vill och sin bergning af åkern hade, det vara tillåtet att drifva någon landthandel, allmogen dock obetaget, att sälja sin egen afvel, hvart och till hvem de ville, men icke hos grannar eller andra något sådant till prångs uppköpa. Eho, som mot denna stadga bröte och med landsköp blefve beslagen, skulle första gången böta 40 mark, andra gången 100 och tredje gången straffas till halsen. Hvar en, som ville idka köpenskap eller borgarenäring, skulle flytta in i köpstäderna, der

drifva sin redliga handel och draga stadens tunga lika med de andra; *b)* som ett stort oskick och mycken oordning uppkommit deraf, att städernas Borgmästare och Råd ingen akt och urskilning hafva, hvem de gifva borgelig näringsrätt, utan intaga alla de lösa hopar, som i staden inkomma, uppehållande der öl- och horekrogar, så skulle i alla städer med Konungens råd och samtycke förordnas några goda, förståndiga män, som på sådana saker skulle grann akt och tillsyn hafva, att härefter med köpmanshandeln något bättre och skickligare måtte tillgå, och skulle några gånger om året i alla städer och serdeles i Stockholm allt onyttigt folk utmönstras och visas ut på bygden, att bönderna af dem måtte bekomma någon hjelp till sin åker och äng; trängde sig sedan någon af dem åter in i staden, skulle densamme stå i bulten på Konungens slott och gårdar en månad eller två, och göra kronans arbete; *c)* det skulle icke tillstädjas någon att drifva köpmanshandel, med mindre han dertill förmögen är, eller han förstånd har på sådan handel, som köpenskapen krafde, hvaröfver de i hvarje köpstad utsedde goda, förståndiga borgare skulle hafva tillsyn; *d)* ingen skall med fremmande mans penningar handla eller vandla (ett stadgande, som åsyftade att förekomma det af Lübeckarne öfvade missbruk, att de hemligen försträckte penningar åt obemedlade Svenska köpmän och läto genom dessa uppköpa varor af alla slag, hvilka de sedan hemtade med sina egna skepp), utan hvar någon annan mans penningar bruka eller läna vill, skall detta ske uppenbarligen; *e)* den som vill vara krämare, skall alla tider handla med kramgods, och en annan med annat slikt, den ena med lärft, en annan med specerier, andra med allahanda kläden, åter andra med salt och humla, fisk och smör o. s. v. Embetsmannen (handtverkaren) skall med sitt embete umgå, icke ingripa i köpenskapen, och köpmannen icke i embetsmannens yrke; *f)* ingen köpman eller krämare skall i riket införa sådant, som ingriper i embetsmännens yrke och hvaraf de i sitt handtverk lida förfång; uti alla embeten skola förordnas åldermän, som hafva akt och tillsyn på embetsmännen, att de göra godt och ostraffeligt arbete; *g)* hvilken som på landsbygden idkar något handtverk och dermed drifver någon synnerlig näring, skall inflytta i städerna, der drifva sitt yrke och draga stadens tunga; härifrån dock undantagna menige mans torfveliga gerningsmän på bygden; *h)* den myckna seglationen med de många små skepp och skutor, hvarigenom både i städer och allestädes utmed sjösidan i alla Norrlanden, Finland och annorstädes en stor oskicklighet i köphandeln förorsakades, i det att borgare, landsköpmän, prester, bönder och andra, som dylika små skepp och skutor hafva, göra intet annat än färdas med dem, lastande dem med deras eget och annan mans gods, som de genom otillbörligt landsköp tillhopaprångat, och löpa dermed till fremmande land och Tyska städer, hvarigenom lagliga köpmän fast förderfvade blifva, skulle efter denna dag ingalunda tillstadt blifva, utan platt aflyst vara; *i)* årliga förteckningar skulle i alla sjöstäder upprättas och granneligen föras öfver alla ut- och ingående fartyg, så inländska som de fremmande, samt varornas beskaffenhet, vigt och värde, på det handeln rätteligen måtte tillgå och styras samt alla bedrägerier och all hemlig handel förekommas; *k)* köpmännen tillförbindas att hit in i riket föra så mycket salt, humla och andra goda utländska varor, att den menige man måtte efter nödtorften dermed försedd blifva; *l)* sådana nödtorftiga varor skulle köpmännen hemta i de land och städer, som andra fremmande sina varor hemta, på det de icke genom så många mans händer gå måtte och fördyrkade blifva; *m)* till botande och afskaffande ändtligen, så mycket tidens närvarande lägenhet medgåfve, af det dyra

köp, som en lång tid varit hade, skulle å alla varor, inländska som utländska, efter en tillbörlig ransakan i hvar landsända för sig, hvad och huru mycket alla varor dersammastädes tillförne uti den förelupna dyra tid till det dyraste gält hafva, priset å dem från denna dag till tredje penningen derstädes afslaget blifva. I öfverensstämmelse dermed skulle alla embetsmän å sin gernings- och arbetslön afkorta tredje penningen; likaledes allt tjenstefolk genom en lika afkortning sig åtnöja låta med en skälig lön, och efter samma grund tredje penningen afslås å den hittills gällande betalning för mat och öl så i städerna som för de vägfarandes kost hos bönderna.

Med detta mandat skickades goda, betrodda män, en Peder Brahe och andra, till alla landsändar i riket, att utropa och förkunna det för menigheten. "Ändock", heter det i ett Konungens plakat till Östergötland i slutet af samma år angående tredje penningens afslag på alla varor, "vi väl visste, att genom sådana stadgar och förändringar skulle komma oss den största och mesta skada uppå, i det att både med spannmål och all annan del som vi hade till att aflåta af riksens räntor och uppbörder ville också komma till ett märkeligt afslag, som ock skett, hafva vi dock för vår Kongl. person icke sett derpå, utan kunne med skäl det säga och bevisa, att hvar vi icke i så måtto hade funnit detta nödtvungna medel, då är väl veterligt, huru samma spannmål och all annan nödtorft hade ytterligare velat uppstiga och rasa, så att den fattige sig aldrig någorlunda hade kunnat behjelpa. Så hafve vi likväl hellre velat taga oss sådan skada uppå, än att det menige bästa skulle tillbaka blifva." Konungen vidare yttrar, att hans stadgar, "sedan en god och lidelig tid nu kommen var", blifvit med stor tacksamhet af den menige man anammade, och allmänneligen på alla sidor utlofvadt och tillsagdt; "att de endrägteligen, välvilligen, obrottsligen skulle hållne blifva." Äfvenledes finna vi, att borgerskapet i Skara och Lidköping i Augusti år 1547 haft en sammankomst med allmogen af åtskilliga härad i Vestergötland och efter ingången förlikning i afseende på några ömsesidiga klagomål och besvär allvarligen utlofvat och på ömse sidor förbundit sig, att obrottsligen och fasta hålla förenämnde stadgar, som Konungen med alla riksens ständer beslutit och samtyckt. Konungen höll äfven strängt på efterlefnaden af desamma. Stockholms borgerskap måste år 1548 försona sin öfverträdelse af dem med 3000 m. ört., och Jönköpings borgare likaså, för hvad de brutit deremot, gifva i försoning 2 till 300 oxar.

Till ytterligare förekommande af all olaga handel och vandel stadgades, att alla vägfarande, både inländska och utländska köpsvenner, hofmän och andra skulle hålla sig vid de allmänna landsvägarne och icke söka några andra bivägar. Men så mycket Gustaf också arbetade för att bringa ordning och skick i handeln, höll det dock svårt att hämma det myckna landsköpet. *Hvad du skrifver*, säger Konungen i bref från Svartsjö till befallningsmannen i Stockholm Botvid Larsson, *att vi skulle afskaffa de landsköpare här i landet äro, så kunne vi icke annat dertill svara, utan liknelsevis, att så omöjligt det är för de gode män der i Stockholm, att få oss alla de ulfvar i skogen löpa, likaså omöjligt är det oss att afskaffa alla landsköpare här i landet.* För de norra landskapen, Helsingland och Vesterbotten, "efter der inga köpstäder så när vid handen voro", tillät Konungen, att några landsköpmän der måtte vara, en i hvar socken, med det förord, att de efterkommo mandatet om köphandeln och att inga födande varor af dem utfördes samt annat af dem icke infördes, än hvad som gjordes behof, humla, salt, spanmål, "men intet annat onyttigt kramgods eller söta drycker, der den menige man hafver mera skada än gagn utaf." Alla olagliga mark-

nader, hvaraf så många uppkommit, att de snart höllos vid hvar kyrkomässa, deraf städerna blefvo i grund förderfvade, "i det landsköpmän och andra, som oredlig handel drifva, hafva alla de varor borta, som köpstadsmän skulle sig förkofra utaf", aflystes, hvarjemte bestämdes, hvilka marknader skulle vara de lagliga, nemligen de af ålder vanliga, Distingen i Upsala, Tjugondedags-marknaden i Enköping, Henriksmässan i Örebro, Samtingsmarknaden i Strengnäs med flera, och dessa skulle äfven få besökas af fremmande köpstadsmän. Konungen äfven strängeligen förböd den serdeles i Finland rådande plägsed, "att hålla stor ölförsäljning och krögeri på kyrkobackarne vid hvarje kyrka om högtidsdagarne, samt annorstädes på några synnerliga platser, af hvilken ölförsäljning föga godt afväxer", och anbefaltes samtlige fogdarne, att deröfver hafva ett noga uppseende.

Att Vestgöta och Småländska allmogen för det dyrare köpet hemma i landet sökte till de Danska och Norska städerna, att der förse sig med sitt behof, var Konungen högligen emot. Han tillsade sina ner i landet varande fogdar och befallningsmän, "att så handla med städernas borgare, att de vele på allahanda varor, som allmogen behöfver, gifva samma köp som i de Danska och Norska städerna, på det man kunde vänja allmogen, att köpslaga i våra egna städer, och icke allt, hvad här i riket faller, föra in till de Danska och Norska köpstäder, såsom mycket skedt är, riket till ingen ringa skada och försvagelse." Han utsträckte i samma ändamål Lödöse och Lidköpings handelsfriheter, och vid förefallande brist i Småland och Vestergötland af spanmål, salt och fisk, vidtog han alla anstalter, att så mycket möjligt var dermed förse dem, att de icke måtte behöfva hemta dessa varor från Danmark. Den menige man på bygden förmanades, att aflägga det prål och den högfärd med hög klädebonad, som bland dem uppkommen var, och att icke låta sig bedragas af många onyttiga varor och kramgods, deraf flärd födes, men bruka måttlighet dermed och blifva vid den gamla, goda drägt och klädebonad, hvar efter sitt skick, som fader och föräldrar före dem gjort. "Der allmogen ju brama vill", säger Konungen, "då vore det deras största heder, och stode dem bäst, hvarmed de ock väl brama måtte, att de hade deras åkrar, ängar och andra egor väl brukade och häfdade, desslikes malt och mjöl i lårerna, mat i husen, god boskap, kor, oxar, får och annat slikt, som till bondens bo tarfveligt vore."

Under Hanseatiska handelsväldets tid i vårt land hade sällan eller aldrig något Svenskt handelsskepp kommit utom Östersjön till de fremmande ländernas handelsplatser. Hela handeln var inskränkt inom Östersjöstäderna, och äfven inom denna krets den handel ringa, som de Svenska städernas köpmän drefvo med egna fartyg och skutor. Hanseaterna, och serdeles Lübeckarne, tillförde oss för det mesta alla behof utifrån, såsom de ock härifrån utförde till hufvudsakligaste delen vårt lands alster. Ett af Gustafs hufvudsträfvanden var äfven det, att lyfta Svenska handeln från denna låga ståndpunkt, från detta beroende af Hanseaterna, och bringa de Svenska köpmännen, att icke genom mellanhandlare, men genom färder till fremmande länder sjelfva hemta sina varor ur första handen. *Oss synes,* skrifver han till Gefle borgare, *att J bruke eder seglats sällsynt nog; först så vete J inga stort andra vägar än till Danzig, Lübeck, Riga och Revel, och dit löpe både J och flere riksens undersåter, som seglatsen bruka, mest alla uppå en hop och fylla alla så en stad upp med koppar, jern, lax, Finska gäddor, smör och andra Svenska varor, att de platt föraktade blifva och ligga i träcken, och det är orsaken, att J få icke lika och skäl för det J före. Och fördenskull såge*

vi för godt och redeliget för allas eders bästa skull och välfärd, att J icke alla uppå en hop eller till en stad med eder skepp och gods seglade, som är Danzig, Lübeck och de andre städer, utan också söke eder några andra utvägar, der edert gods och varor icke vanvyrdet måtte aktade blifva, som eljest väl oftare än nog ske plägar. Men de härvarande Tyska liggare och köpsvenner diktade förskräckande sagor om färderna vestvart och om folket och köpmännerna der i länderna. *Man tarfvar dock icke*, skrifver Konungen till Botvid Larsson, *stort akta sådana deras förskräckelser, efter man förstår väl deras grund och mening. Dock är väl sant, att uti Holland och Zeeland äre ock illfunnige och arge köpmän, så väl som i dessa Östersjöiske städer. Och fördenskull är fast för nöden, att våre undersåter se sig ock väl före med samma sällskap, dertill du dem fliteliga förmana vill.* Han uppmanade de Svenska köpmännen, att i stället för de usla, små skutor, som till seglatsen brukades, förskaffa sig stora skepp af 80 till 100 läster och med tjenlig last löpa vestvart till Frankrike, England, Nederländerna, derifrån Lübeckarne sjelfva hemtade sina varor; han förestälde dem, hvilken större fördel de hade, att ur första handen hemta sina nödvändigheter, hvarigenom de kunde bekomma allt till fast bättre och ringare pris, än uti de Tyska städerna vid Östersjön, då varorna gått genom tredje och fjerde hand, när de hit kommo. Såsom uti annat så äfven häruti föregick Konungen sina undersåter med sitt eget föredöme. Som det mesta af kronouppbörden utgick i varor, och Gustaf dessutom sjelf hade enskilta egendomar och många arfvegods, dref han äfven egen handel med varorna. År 1545 lät han utreda tvenne sina skepp, för att gå vestvart och hemta hit in i riket en hop salt, *efter vi ingen del*, säger han, *kunne bekomma af våra köpmän, som vi nödtorfteligen behöfva; icke kunne vi heller väl handla med dem.* Derefter tilldrog sig, om hösten år 1547, att Konungen lät i Finska skären på 30 till 40 famnars djup uppfiska något gods, tillhörande ett Lübskt skepp, som troligen i sjönöd utkastat något af lasten eller möjligen förolyckats. Deröfver kom från Lübeck ett trotsigt, storordigt bref, hvaraf Gustafs sinne högligen retades. Då skildes Hanseaterna för alltid från den sista lemningen af sina handelsfriheter i Sverige, nemligen, det år 1537 afslutna stilleståndet på fem år hade i Kalmar 1546 blifvit utsträckt till tio år, och tullfrihet då blifvit beviljad åt Lübeck, Hamburg, Lüneburg, Rostock och Wismar i fyra af rikets städer, Stockholm, Åbo, Kalmar och Söderköping. Gustaf fruktade nu af Lübeckarne något "förrädarestycke", och i ovisshet hvad de hade i sinnet och månde företaga, anmante han sina höfdingar nere i landet att hålla sig rustade och vara beredda på allt; han lät strängeligen befalla köpmännen att icke löpa med några skepp till Lübeck, lät äfven tillsäga de i Lübeck varande Svenska skepp att lönligen begifva sig derifrån, och gaf befallning, att under någon skälig förevänning qvarhålla Lübeckarnes gods i Sverige, hvar något sådant fanns; dessa befallningar och förbud gåfvos alla i hemlighet, emedan Gustaf icke ville öppet bryta med Hansestäderna eller mot dem företaga några fiendtligheter, innan han vidare sport, hvad de buro i skölden. Dessa förhållanden hade till följd, att alla köpstadsmän och borgare i Sverige på samtingsmarknaden i Strengnäs år 1550 samdrägteligen mellan sig slöto en öfverenskommelse, "att icke med något gods eller några varor segla till Lübeck eller de andra städer vid Östersjön, utan ville de hellre bruka sin handel annorstädes, sedan Konung Gustaf förskaffat dem fred och trygghet att besöka andra land, konungariken och städer, och de Lübske uti mångahanda måtto både med spotska, tredska ord och sammaledes med onda stämplingar och praktiker voro Konung Gustaf alltid under ögonen och emot." Efter

detta beslut, förmäler krönikan, "begynte både borgare och köpmän här i riket bruka deras seglats till Frankrike, Hispanien, England och Nederland och icke så mycket, som de förr plägade, till de städer här i Östersjön, synnerligen icke till Lübeck, efter de deraf stor fördel hade, att de vestvart fingo köpa utländska varor utaf den första hand, som de uti Lübeck och andra städer uti Östersjön måste köpa af den tredje och fjerde hand. Derföre förkofrade de Svenske sig uti deras köphandel rikligen och väl." Konungen förskaffade sig underrättelser och kungjorde, hvilka Svenska varor i hvart och ett af de fremmande landen i bästa måtto kunde afsättas, och hvilka varor från hvartdera af dem man kunde erhålla, nemligen från Frankrike salt och något vin; från England bättre och sämre kläden, fodertyg, tenn och bly; från Holland sidentyger, guldarbeten (yntzeguld), silfvertråd, finare och gröfre lärfter, allahanda kryddor, socker och sämre viner; från Danmark salpeter och humla; från öfre Tyskland salpeter, harnesk, värjor, mässingsvaror och kramgods. Han gaf köpmännen undervisningar, föreskrifter och råd, huru de skulle ställa sin handel och framför allt hålla de Svenska varorna i värde, att de icke måtte blifva föraktade och vanvördade; det är en sak för sig, sade han, hvad man gifver i penningar, för det man köper; men när man gifver gods för gods, måtte det ena hållas i tillbörligt värde mot det andra; detta skulle de en gång lära att förstå och hålla sitt eget i akt och värde; de skulle icke alla eller alltför många segla med sina varor till samma handelsplats, emedan genom den starka tillförseln varorna kommo i vanvärde, och alla borde de hålla samma pris. År 1554 förböd han städernas köpmän att utskeppa något jern, emedan man deraf utskeppat så mycket, att det utrikes föll i pris; ville utländska köpmän sjelfva komma och hemta det härifrån, skulle det icke säljas dem mindre än en läst osmundjern för 120 mark och ett skeppund stångjern för 22. Som Gustaf sjelf dref handel — och att han förstod sig på köpenskapen, visa alla hans bref och handlingar —, kunde han äfven till viss del mota den enskilta köpmanna-egennyttan och någorlunda hålla jemnvigten mellan de ut- och inländska varorna samt göra sina handelsförfattningar gällande. År 1554 utfärdade han en så kallad handels ordinantia med fastståldt värde på alla så in- som utländska varor, till hvad pris nemligen de inländska skulle föryttras till de Tyska köpmännen, och de utländska åter inköpas af dem. som förde sina varor hit in i riket. Man ser af denna ordinantia, att de utländska varuvärden ännu fortforo att stå höga mot de inhemska. En aln sammet gälde lika med två tunnor råg, en aln damast lika med en tunna sådan, en åm Rhenskt vin lika med sex tunnor hvete, och så jemförelsevis de flesta af de öfriga varorna.

Det svåraste arbetet för Gustaf var, att bringa de Svenska köpmännen derhän, att icke misskänna eller förakta sitt eget mynt. De, oaktadt alla hans undervisningar och förmaningar, ihöllo icke dess mindre dermed att räkna en mark Lübsk lika med två mark Svenska örtuger och likaså att i köpenskapen med Danska invånare rätta sig efter räknevärdet af det Danska myntet, ehuru man i Danmark börjat slå ännu svagare mynt än förut. Gustaf fortfor, att årligen låta mynta ansenliga summor, och köpmännen likaså att befordra utförseln deraf till Tyska, Danska och Lifländska orterna. Detta var äfven hufvudorsaken att Konungen efterhand försvagade sitt mynt. Myntmästaren Hans i Åbo varnades, att icke hålla *sin gamla sedvana med stora prober*, och då befallningsmannen derstädes tillsände Konungen ett myntprof, befanns detsamma alltför fint. *Man hade tagit*, skref Konungen tillbaka, *mera till kettils af det som mest kostar, än som behöfdes, och vest du väl sjelf, att man hafver bättre*

råd till kål än fläsk; när man låter för mycket fläsk i kålen, så plägar han blifva osund och icke mycket väl bekomma dem, som ätan skola. Han förestälde, huruledes, om han lät slå så *fett mynt* som det öfversända, skulle det blifva dels utfördt ur riket, dels af guldsmeder uppsmält. Men ehuru till halten något minskad, förblef Konungens mynt dock godt i förhållande till det Danska, Lübska och Preussiska, hvarföre det äfven af de Svenska köpmännen fortfarande flitigt utfördes. När ändtligen inga föreställningar, inga förbud, äfven de strängaste, mot utförseln deraf ville hjelpa, vidtog Konungen det steg, att helt och hållet inställa myntningen, "på det sjelfva de ögonskenligen måtte lära se och förnimma, hvad det hade uppå sig, att man så obeskedligen med samma mynt handlade och umgicks, och de derigenom desto snarare skulle bevekas att taga sig till vara för allt vidare obestånd." Verkan af detta steg, då handeln fortgick i sitt vanliga lopp, men källan nu var tillstoppad, visade sig inom få år. Penningbristen hämmade nästan all rörelse, och nöden blef allmän. Utom Konungen och några förmögnare egde snart ingen mer något redbart mynt. All handel så på landsbygden som i staden kunde endast ske genom varubyten, till dess Konungen ändtligen, bevekt af det allmänna nödropet, åter satte myntningen i gång år 1556.

Den allmänna förlägenhet och nöd, som hade uppkommit af myntningens inställande, förde omsider de Svenska handlande till besinning och aktgifvande på Konungens så ofta upprepade föreställningar och förmaningar. Ombud från rikets alla städer sammanträdde i Vadstena år 1559, och med erkännande af sitt hittills oskickliga förhållande i sin handel, med erfarenhet af den skada de och menige riket deraf lidit, och med ledning af Konungens undervisningar och råd, upprättade mellan sig en öfverenskommelse till det väsendtligaste af följande innehåll: Utländskt mynt skulle ej tagas till högre värde, än det kan göra skäl mot det Svenska, och hvilken utförde Svenskt mynt, att dermed drifva handel, skulle straffas som för annan tjufnad; hvilken helst, vare sig borgare, köpsven, eller eho det vara månde, som efter denna dag blefve befunnen antingen med otillbörligt inköpande af utländska varor af de fremmande, eller med sådant förderfligt lånande och borgande, som härtills skedt vore, eller ock med vanvördeligt utsäljande till fremmande af de inländska varor, densamme skulle hafva förbrutit det gods, som han handlade med, och derjemte förvisas staden samt aldrig mer blifva instadd; hvar flera än ett skepp från några Svenska städer kommo till en stad utrikes, skulle köpmännen förena sig om priset, ingen sälja för bättre pris än den andra, och den, som icke desto mindre gjorde det, skulle efter sin hemkomst bestraffas derför; de skepp, som kommo sist, skulle vara förbundne att rätta sig efter de priser, som blifvit faststälda af de först ankommande.

Så omsider, efter långt, ihärdigt arbete, hade Gustaf förmått gifva den Svenska handeln mer lyftning, ordning och stadga och komma de Svenska köpstadsmännen till mera insigt och förstånd i handelsväsendet. Ifrån att vara, såsom Konungen kallade dem, icke annat än Lübeckarnes och utlänningarnes trälar och tjenare, uppträda de nu som sjelfständiga, verkliga handlande, och då vid Gustafs uppstigande på thronen någon Svensk aktiv handel knappt var till, gingo år 1560, året af Gustafs död, fyra stora Svenska skepp med master, bjelkar, spiror och ved till Brouages i Frankrike för att hemta salt; fem skepp förde till Amsterdam läkter, stångjern, smör med annat mera; ett gick till England med osmunds- och stångjern; sju med tran, jern och hästar till Danzig; ett till Lübeck med skinnvaror och jern; ett till Rostock med jern, och ett med hästar och jern till Königsberg.

I alla Gustafs förbund och underhandlingar med fremmande makter ingingo äfven bestämmelserna om ömsesidiga handelsfriheter och skydd för handeln. Med Nederländerna, Frankrike och England slötos serskilta handelsfördrag. Den bestämda tullen för alla ingående varor var 5 procent af varornas värde, med undantag af salt och humla, hvarå en lindrigare tull sattes; för utgående varor faststäldes tullen år 1560 till 3 procent af varans värde.

Gustaf anlade Helsingfors i Finland och förehade den stora plan, att göra denna stad till hufvudstapelplats för den Ryska handeln, hvad Riga och Revel ditintills varit. Faktorier skulle der anläggas, och all umbärlig spanmål der uppläggas, för att ditlocka Holländarne; de Ryska varorna skulle sedan afsättas i England, Nederländerna och öfre Tyskland. Denna Konungens plan kom emellertid icke under hans lifstid till mognad. Vid samma tid tilldrog sig, att en dristig Engelsk sjöfarare, Richard Cancellor, som ville upptäcka nya kuster och länder, blef af en storm kastad till hamnen S:t Nicolaus vid utloppet af Dvina; en ny utrustning skedde från England att begagna denna upptäckt; och så lades grunden till Engelsmännens handel på Archangel. Gustaf blef öfver detta mycket bekymrad, emedan han fruktade, att Östersjöhandeln derigenom skulle komma att alldeles gå under, och Ryssarne dessutom på en alldeles ovanlig väg erhålla krigsförnödenheter till stort förderf för de närgränsande folk. Han skickade sändebud till Engelska Drottningen med föreställningar mot denna handel och att densamma måtte afstyras och förbjudas. Hon svarade, att fri handel hörde till hennes folks rättigheter, hvilka hon icke kunde kränka, men lofvade se till, att inga krigsförnödenheter tillfördes Ryssarne.

Till Litteraturbladet.

(Insändt.)

Det sist utkomna häftet (n:o 4) af Litteraturbladet innehåller med afseende å de brännande skolfrågorna icke ett, utan två ord i sinom tid, det ena af Utgifvaren, det andra af en annan, såsom vi af signaturen m. m. tro oss veta, högt aktad och samma läror adopterande skolans man. Just derföre, att dessa åsigter hafva rätt till auktoritet, anser ref. sig böra påpeka några inadvertenser i uppsatserna och önskar — efter utseendet vändande sig mot Litteraturbladet, men i sjelfva verket till det allra mesta förenande sig dermed — att detsamma icke måtte betrakta honom annat än som vän, men icke tillika nödgas uttala den kända önskan: "Gud bevare mig från mina vänner."

I Utgifvarens uppsats "Om skollärarmötena och skolstyrelsen. I" begås ett litet misstag genom att uppgifva den näst-förut gällande skolordningen hafva utkommit 1842, då den i sjelfva verket är daterad först den 6 november 1843. Ett par förberedande Kejs. förordningar utkommo 1841. Skapelsearbetet för 1843 års skolordning torde dock försiggått redan 1842 och bordt göra det redan långt tidigare.

Af yttranden, s. 146 spalt. 1, vore man frestad att tro, Utg. vilja förneka tillvaron af gymnasium i Åbo stift före 1842, men upplyses s. 147 sp. 1 om motsatsen, då det nämnes, att man "beslöt sig att 1828 inrätta ett nytt gymnasium i Åbo". Detta invigdes den 2 okt. 1830 och kan icke gerna anses förr inrättadt. Om man på grund af det sednare yttrandet således hänför Utg:s påstående: "att någon lärjunge i förtid skilde sig från dessa skolor (i Åbo stift), för att med privatbetyg komma till studentexamen, hörde, såvidt ref. bekant är, till de mest sällsynta undantag", till tiden före 1830, så kan deremot icke anmärkas lika mycket,

som om det gällde tiden ända till skolordningens af 1843 trädande i utöfning (hvilket för Åbo stift inträffade fullständigt först 1844), men likväl för några sydligare delar af stiftet mera än för de nordligaste.

Teckningen af klass- och läslags-indelningen i skolorna torde hufvudsakligast ega tillämpning på en skola, men i andra saknat åtskilliga motsvarigheter, hvaraf dock icke serdeles väsendtligt olika följder uppkommit.

Två nya gymnasier inrättades 1844.

Uteslutet läroämne vid de flesta skolor i Åbo stift före 1844 och ännu mer före 1830 var tyskan ungefär på samma sätt som franskan (Åbo katedralskola med sina båda genomförda bildningslinier var ett undantag). Svensk grammatik (t. ex. Broocman) jemte skriföfningar voro ej heller öfverallt uteslutna; de sednare funnos allestädes åtminstone i form af öfversättningar från latinet, samt, såsom ännu en och annan äldre lärare förmenar, icke utan vigt i skepnad af det idkeliga inskrifvandet i themaböckerna af den svenska texten, med hvilket tidsödande arbete äfven väl ännu någorstädes fortsättes, t. o. m. på högre stadier, der denna mekaniska lärometod för inhemtande af svensk rättskrifning är mindre ändamålsenlig än på de lägsta.

Oansedt all den aktning ref. hyser för Utg:s, på egen erfarenhet baserade kännedom om en skolvaledicents insigter för 40 år tillbaka och för hans möjliga kännedom om en gymnasiivaledicents nu uti tyska, geografi, logik, retorik, kan han ej annat än lifligt protestera mot påståendet, att de sednare icke i de flesta fall vore mera omfattande, med andra ord, att vi på en så lång tid icke skulle gått framåt, ty annat vill det väl icke säga, när frågan gäller så många och icke alldeles ovigtiga ämnen. Utg. bör icke anse, att det är sårad egenkärlek, som nu för ref:s talan, ty, oaktadt sina af honom sjelf knapt mindre än af andra erkända stora brister, har ref. alltid sökt, att åtminstone vara opartisk och att, isynnerhet i de fall, då partiskheten lättast och obemärktast insmyger sig, vara på sin vakt nära på till den grad, att den motsatta ytterligheten inträffat. Ref. har icke egen erfarenhet af skolverken för 40 år sedan, men det har intresserat honom, att af äldre personer, som åtnjutit undervisning i skilda vidt aflägsna skolor, inhemta kunskap om dem på olika tider, och ehuru en sådan kunskap, ur hvilken lätt en mängd isolerade data bortfalla, kan vara lös och sväfvande, hafva dock de då och då inhemtade omdömena och data bidragit att utbilda hos ref. en annan åsigt än Utg:s, dessutom emedan han, hvad gymnasierna nu beträffar, lefver och länge lefvat in mediis rebus. Hvad först tyskan angår, så måste han, sjelf utgången ur ett gymnasium före 1844, påstå, att gymnasiivaledicenterna öfverhufvud stodo högre än en mängd personer, hvilka genomgått skolor i Åbo stift före 1830, och hvilkas insigter ej äro honom så alldeles obekanta. De vida bättre läroböcker, men, i högre grad ännu, de bättre lärometoder, som sedan blifvit allmännare använda, och större dertill anslagen lärotid ha ej kunnat undgå, att betydligt höja insigterna isynnerhet i grammatikens praktiska användande (så att säga den enda lefvande kunskapen deri) i tal och skrift, och vidare i förstående af språket vid talande, i hvilka afseenden knapt någon öfning förut gafs. — Ehuru den geografiska undervisningen ännu vidlådes af stora brister, hufvudsakligast för materielen och följaktligen äfven med afseende å metoder, främst hvad anknytningen till historie och naturvetenskaper angår, vid hvilka likaså, mer än man vanligen tror, materielens fattigdom sätter ett oöfvervinneligt hinder i vägen, så kan ej ref. bifalla Utg:s påstående, ty i korthet sagdt, var materielen och läroböckerna förr klenare och disciplin och lärare

öfverhufvud ej heller bättre. Hvad logiken angår, vädjar ref. blott till Utg:s omdöme om Plennings logik (på latin) och Kiesewetters lilla lärobok, jemförda med Afzelii i sådana lärares händer, som i sednare tid handhaft den logiska undervisningen med — icke alltid i ålder, men i vetande — mera mogna lärjungar. Vossii retorik lästes visserligen ännu i ref:s skoltid bättre utantill än nu, men — hvad mer?! — Beträffande franskan kan ref., som tror sig känna förhållandet på en ort temligt noga, försäkra både, att insigterna deri, främst till följd af metoden, måste vara bättre än förr, och att, så litet han än är vän af specialstudier på gymnasium, tal- och skriföfningarna samt fransk litteraturhistoria på franska ej varit utan frukt, ehuru icke den frukten framför mången annan behöfts vid elementarläroverket.

Till skillnaden i den undervisning, som blifvande jurister och tjenstemän vid den lägre administrationen erhålla vid ett gymnasium för allm. medborgerlig bildning och vid ett civilgymnasium, kan ytterligare läggas: vid det förra: sång, samt ritning för lärare, af hvilken insigt deri fordras; i tyska mera grammatik och mundtlig öfversättning (till modersmålet, såsom det vanligen torde förstås), deklamationsöfningar och samtal i de vid läroanstalten föredragna ämnen; vid det sednare: talöfningar i finska; tal- och skriföfningar i tyska och franska på alla klasser, mera fransk läsning, mera gymnastik; dessutom vid nya historien "särskildt afseende fästadt å den historiska utvecklingen af Finlands civila och ekonomiska lagstiftning."

I det ref. instämmer i Utg:s, s. 150 sp. 1, uttalade åsigter om rektor vid högre elem.skolor, kan han ej undertrycka föreställningen, att äfven religionsläraren för elever af 8—12 år bättre uppfyller sitt kall, om han är "en vetenskapligt bildad pedagog", förutsatt att han är en varm kristen. "En from och boksynt bondqvinna" kan, såsom förhållandet ännu är hos oss, ej ega den metodik, som den andra, ej heller den insigt i allmänhet och öfversigt öfver de religiösa lärorna, att hon, såsom man gerna önskade, kunde, för att göra elevernas arbete sjelfständigt och lefvande, leda dem att ur bibeln sjelf som lärobok härleda grunderna för sitt vetande och sin öfvertygelse.

Det kan låta hårdt att höra, det de inför domkapitlen aflagda lärareprofven varit "helt och hållet betydelselösa". Undantag finnas, men dessa "bekräfta ju regeln". Likasom man å ena sidan sett, att "studenter, som blifvit efter i sina studier, hafva utan vidare villigt erhållit inträde på skolbanan", likaså har man sett, att de bäst vitsordade och högsta teoretiska prof vid universitetet blifvit vid domkapitlet ganska svagt bedömda. Detta synes såsom en följd af inbilskhet och sjelfrådighet, hvartill en nästan okontrollerad myndighet så lätt förirrar sig. Om vi ställa lärarekorporationen, sådan vi önskade se den, nära nog högre än hvarje annat stånd, påstå vi dock ej, att lärarne, om än aldrig så utmärkta såsom lärare, skulle duga till allt annat och det ännu på samma gång som de äro lärare. Vid domkapitlen äro gymnasiilärare, som i och för sin läraretjenst numera ej hafva mindre att göra, än motsvarande lärare vid andra gymnasier, på engång skolans och kyrkans styresmän och domare, utan att för dessa ändamål ha erhållit den ringaste förberedelse; de måste dela sig åt många håll, intet under om de derföre blefve ännu mera halfva i allt, och att således t. o. m. ett lärareprof, som af en lärare borde kunna bedömmas, ej alltid skulle få en något så när rätt dom. Men vi skola komma ihåg, att hvarken gymnasiilärarne, såsom ledamöter, ej heller ordförande och viceordförande eller andra, som suttit i skolreformkommittéerna, genom resor i förening med pedagogiska studier gjort sig qvalificerade till att annorlunda, än blott på höft stifta skollagar.

Genom att yrka på öfverläsning i skolan, närmar sig Utg. den i Sverige för något decennium mycket omskrifna och antastade metod, som först i nya elementarskolan af regeringen påbjöds, sednare haft efterföljare, men i vårt land ännu är nästan okänd. Man vill genom den ersätta läraren genom läroboken, vänja lärjungen vid sjelfständigare och friare verksamhet, då tillika fri flyttning eger rum. Man anmärker dock, att, om ej ett stort antal lärare finnas, läraren blir mera lexförhörare än förr. Dock här kan ej blifva fråga om att upprepa det myckna, som sagts för och emot. Ref. slutar med att anse mycket af sagde metod kunna med fördel införas hos oss.

Vid uppsatsen "Ett och annat rörande läroverken" af *M—r* må det tillåtas att göra någon påminnelse, dock icke för att fylla hvad ref. möjligen ansåge vara osagdt, men böra sägas, utan blott för att i anledning af det sagda göra någon för nödig ansedd anmärkning.

Förf. säger, att det är den riksvigtiga angelägenheten af en på vetenskapliga grunder baserad "opdragelse" af Finlands millioner stockar, som gifvit honom dristigheten att orda om skolan. Hvad vidare om den förra saken yttras, smakar, med förlof, något af genljud af yttranden, som engång varit på sin plats, men i vissa afseenden redan under tidernas lopp börja lida af förgängligheten hos allt, som mycket nötes, att bli utslitet. Ref. ställer väl, likasom Förf., "opdragelsen" af dugliga finska medborgare oändligt högre än "opdragelsen" af stockar, men tillåt oss dock behålla "den mörka skogens dystra sus", med den "våra strömmars brus och våra bäckars språng, vårt land med moar, fjäll och skär", deras på naturförhållanden grundade genuint finska poesi, ja, om möjligt genom skogarnas vård förädla allt detta. Intet bör ens ha utseendet af, såsom skulle vi skolmän afundas det i vårt land nyfödda ståndet, att ha framom oss satts i tillfälle till en för hvardera ståndet nödvändig utbildning genom resor, eller att ha fått en ekonomisk tillvaro, som bör tillåta det, att utan materielt betryck arbeta i sitt kall. Låtom oss hoppas, att detta är första steget, att äfven vår tur skall komma, utan att vi behöfva draga till skogs. Det har likväl der kunnat inträffa, som annorstädes, att prädestination funnits ej blott för utländska bildningsresör utan i och med desamma för tjenst, såsom en evärdelig belöning för det man haft godheten mottaga anbudet att göra en lusttur, beskåda några parker i ett mildt klimat, för att med samma medel som der tro sig under oblida naturförhållanden kunna framtrolla dylikt. Sådant kan ock ske på den andliga planteringens område och sker ofelbart.

Om Förf. varit sträng mot stockopdragelsens representanter, är han nog artig mot medborgare-opdragarnes styrelse, biskopar och domkapitel. Ref. hänvisar blott till Utg:s i det föregående berörda uppsats och sina egna yttranden ofvanföre.

Det är ej allenast för *fjerde* och *femte* gången man ofta ser läraretjenster ledig-anslagna, man har nyss t. ex. i Kuopio stift sett detta vara fallet för *sjunde* gången och kan motse, att man hinner till ännu högre siffertal.

Oftare, än att en lärares tjenstgöring i ett ämne på en klass kan komma att bestridas af tre, inträffar, att ett ämne, som på flera klasser borde skötas af en lärare, måste i antydt fall handhafvas af flera än tre (s. 162 sp. 2 not).

Ref. vill för ingen del förorda hvarken materiel eller andlig svältkur, ej heller till en hårsmån befordra förlängandet af densamma för skollärarne, men måste dock på grund af erfarenhet inom de orter, der han mest vistats, gifva skollärarne det välförtjenta vitsord, att deras affärer på långt när icke alltid äro så de-

rangerade, som de hade rätt att vara, men isynnerhet deras kredit, då de velat begagna den, för ingen del så förstörd som Förf. tyckes antyda. Men detta beröm tillkommer dem ock endast på grund af deras moraliska egenskaper, ty "hvem tälj-de väl de striders tal, som detta folk bestod"! Dock måste medges, att bland dem, som så kunnat hålla sig uppe, fanns mer än en kapitalist, som kunde af intresse för sin lefnadsuppgift utan serdeles afseende på materiella fördelar egna sig åt den, en och annan med afgjordt hushållsgeni, flera med försakande mod och hopp. Det är alltså kapitalisterna, som vi önskade att med nit skulle beträda skolbanan, men då icke fullt antal af dem torde finnas benäget, återstår ingen annan kapitalist än staten, till hvilken vi kunna vända oss.

Då Förf., s. 167 sp. 1, säger "att i ett rum bör belöpa sig minst 500 kub. fot luft på hvarje person, för att det utan skada för helsan skall kunna bebos", glömmer han att nämna, att detta ingalunda förslår *utan ventilation*, likasom han glömmer att uppge tiden, för hvilken denna luftqvantitet (hvilken också plär uppges olika) skall förslå.

Läsningen börjas på flera orter ännu kl. 8 morg. och slutas kl. 5 e.m. Ref. känner ett läroverk, der för några år sedan, i likhet med hvad på flera andra ställen skett, var föreslaget att börja lektionerna kl. 9 f. m. och sluta dem kl. 6 e. m., men man ansåg tillbörligt, att afse, ej modet och beqvämligheten, utan det naturenligare, att äfven under den mörkare årstiden så mycket som möjligt begagna dagsljuset (äfven för luftkonsumtionen vid förbränningen i oventilerad lokal) samt hvad för ungdomen för öfrigt ansågs fördelaktigast.

Lillgammalheten och vekligheten hos vår tids ungdom, som saknar den raska, stundom, när den ej rätt reglerades, öfverdådiga leklusten från tider ej längre tillbaka än två decennier, härstammar väl från de orsaker, som både Utg. och Förf. påpeka, men äfven från den onaturliga öfverförfining, som vill innästla sig i de flesta samhällsklasser. Vid något läroverk, der ref. vet, att den sedliga vården lyckats bättre än på åtskilliga andra håll, har likväl, sannolikast till följd deraf, att gymnastiken, väl ej af princip, men dock faktiskt, användts föga annat än som straff, samt af den gammalaktighet, hvaraf dess utöfning varit genomträngd, observerats en olust derför (ökad genom gifven tillåtelse att försumma under hela lärotiden jemnt halfva antalet undervisningstimmar), samt en tungroddhet och ovighet vid rörelsers tagande, en trolig följd af stillasittande i förening med styrka och tyngd alstrande öfverriklig föda. Qvarterhållarnes ärelystnad gick nemligen ut på att öfverbjuda hvarandra i förträfflig kosthållning.

Censurböckers gagn torde vara erkändt. I större städer, der flertalet elever har sina föräldrar på orten, kan förbindelsen mellan hem och skola genom censurböckernas uppvisande för föräldrar och deras påteckning, äfvensom genom deras besök på ett rektorskansli stärkas. Lärarne och hemmet göras oberoende af, om eleven eger eller icke eger sin censurbok i behåll (hvilket dock är hans skyldighet), när censurböckerna, som hela dagen kunna vara för lärarne tillgängliga i skolan, blott äro för hvar elev gjorda utdrag af den allmänna censurboken för hela skolan. Tidsödande är denna bokföring ej heller, blott mekanismen är väl inrättad. Ref. har i ett utländskt läroverk med 100 lärjungar sett detta deras förande om dagen upptaga omkr. 5 minuter, dock bör anmärkas, att ämnesläsning, fri flyttning och öfverläsning i lärohuset der var införd.

joir.

Red:s Anmärkning till föregående.

Vi äro Ins. tack skyldiga för den nödiga rättelsen angående datum för Gymnasii- och Skolordningen af 1843. Misstaget härledde sig deraf, att i Borgå stifts skolor den gamla ordningen upphörde med läseåret 1842—43 och den nya delvis infördes med läseåret 1843—44.

Hvad angår valedicenters kunskap i moderna språk i äldre och nyare tid anföra vi följande data:

De lärjungar, som 1822 kommo till universitetet från Uleåborg's skola hade läsit:

i Tyska: Stridsberg's och Heinrich's läseböcker (på vanliga läsetimmar).

i Franska: Gedike's läsebok och större delen af Telemaque (under tritimmar).

Samtidigt kommo från Vasa skola lärjungar, hvilka i Åbo lemnade enskild undervisning i Franskan — troligen med den tidens vanliga magister-prononciation.

Vi hafva till hands "Programm om Tavastehus Gymnasium 1857—1860". Deri uppgifves såsom *på tre klasser* genomgånget:

i Tyska Formlära och Syntax ur Lyth; Svedboms läsebok till pag. 117 2:a Delen.

i Franska Praktiska Öfningar efter Robertson'ska metoden 142 lektioner — välförståendes enligt det sålunda betitlade, af Thuneberg utgifna korrta sammandrag.

Skilnaden för undervisningen i Tyskan kan antagas nära nog = 0. Den kommer derpå an, hurudan den meddelade kunskapen i Syntaxen vid gymnasium är; ty någon Tysk syntax lästes icke i skolan. Lyth's grammatik är eljest den mest orediga förare man kan välja. Till det anförda komma tal- och skriföfningar, som äfven utgöra ett + för gymnasiiundervisningen.

Erfarenheten vid universitetet är, att en student icke utan fortsatt språkstudium kan läsa en lärobok på Tyska i den vetenskap, han studerar, isynnerhet icke i de humanistiska vetenskaperna.

Hvad Franskan angår, är en sådan kurs, som den i Tavastehus gymnasium genomgångna, oduglig såsom grund för en vetenskaplig, ja äfven för all annan bildning. Den är otillräcklig för vinnande af praktisk färdighet och kan endast hjelpa lärjungen till att rådbråka sig fram med någon voyageur-commis på dennes språk. Men att han icke lärt känna någon enda skrift af en Fransk *författare*, detta är absurdt. Hufvudsak vid lärandet af fremmande språk är den vunna förmågan och lusten att söka umgänge icke med den ena eller andra kringdrifvande individen af den ifrågavarande nationen, utan med nationens ädlaste och snillrikaste män — i dessas skrifter. I goda läseböcker, såsom Heinrich's och, vi förmoda det, äfven Svedboms, gör lärjungen bekantskap åtminstone med ett urval af lärorika och sköna ställen ur sådane skrifter.

Ofvanstående uppgifter äro hemtade från ett Civilgymnasium, der endast moderna språk läsas. När jemförelsen med dettas kurs utfaller så klen, måste den väl för de lärjungar vid öfriga gymnasier, hvilkas lärokurs i sagde språk är korrtare, framstå än skralare.

Hvad logiken angår är den af Kiesewetter ett mästerstycke i sitt slag, hvilket icke kan sägas om Afzelii, endast att den förra bör vid undervisningen begagnas med förnuft, d. v. s. till genomläsning under lärarens ledning — något hvartill den senare är mindre duglig.

Nutidens undervisning i geografi har det allmänna felet, att lärjungarne icke kunna geografi — sedan fyra veckor efter senaste repetition förflutit. Vare dermed dock icke sagdt, att den icke äfven fordom mindre bestod i kartläsning, än i utanläsning ur bok.

Helsingfors, tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: L. Heimbürger.

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 8 Augusti 1860.

Om möjligheten af förbrytares koloniserande inom landet.

När man läser om andra länders förbrytare-deportation, kan man icke undertrycka tanken, att hvarje land, som sådant möjligen kan, borde anstränga sig, för att genom kolonisation till ett menskligt och nyttigt lif återföra dem, hvilka nu till tusental borttvina i fängelserna och på fästningarne, derigenom vanligen endast förhärdade och färdiga att fullfölja den beträdda banan, om de blott finge tillfälle dertill. Än mera påkalladt vore detta för sådane, hvilka efter utståndet straff frigifvas, och af hvilka en så stor del till fängelserna återvända. Ty man må förändra och förbättra fängelseväsendet snart sagdt hur som helst, man må göra hvad man vill för de straffades upplysande och förbättrande, dessa fängelseskolor hafva med undantag af dem för helt unga förbrytare ingenstädes gifvit något lyckligt resultat. Orsaken härtill är sådan, att den icke kan undanrödjas. Återinträdet i samhället är nemligen den frigifna snart sagdt omöjligt. Det är naturligt och berättigadt, att hvar och en söker omgifva sig med de bästa medmenniskor, det står i hans makt att välja på. I mon af egen bildning och rättskaffenhet söker hvarje menniska umgänge med de bildade och redliga. Ingen vill i sitt hus och hem upptaga en till brott förvunnen eller för sådane misstänkt, ingen bland sina tjenare och arbetare ens en oordentlig och lättjefull. Den, som från ett häkte uttager en lösdrifvare, gör det vanligen antingen i beräkning på vinning, på den frigifnas bekostnad, eller af någon frändskap till hans fel eller laster. Detsamma är oftast förhållandet med dem, som mottaga frigifna förbrytare. Ur fängelseskolan inträder derföre den frigifna i någon af lifvets sämre skolor, och det är ett halft underverk, om han under sådane förhållanden förmår arbeta sig upp till någon duglighet och hos medmenniskor vinna glömska af det förflutna.

Härigenom hafva vi ingenting anfört mot fängelseväsendets förbättrande. Det är ett barbariskt elände, att i fängelserna brottsliga af alla grader sammanhopas, ja äfven missdådare och oskyldiga, hvilka senare intet ondt gjordt, utan endast af en eller annan orsak gått miste om såkalladt laga-försvar. Desse hafva, kanske, i råhet och tröghet uppvuxna, icke tänkt derpå, att detta försvar vore dem oundgängligen nödvändigt; eller deras rättskänsla har upprest sig mot de vilkor, som erbjudits dem för dess erhållande. Det är vidare förfärligt, att för lifstiden vanärande kroppsstraff skola användas äfven för jemförelsevis obetydliga felsteg, straff, åt hvilka den fattige är ohjelpligt hemfallen, men från hvilka den förmögna i flera fall kan köpa sig fri med en spottstyfver, med några rubel. Sådant finnes mycket i vårt lands brottmålslagstiftning, och vårt folk synes fördömdt att evinnerligen qvarstå dervid. En mängd usla stackare skola år

för år med sin kropp och sin förnedring försona det, att af ett eller annat för saken fremmande skäl ingen utväg finnes till reformer, hvilka kunde närma landets lagstiftning till Europas civiliserade nationers.

Förslagsmakeri är oss verkligen en förhatlig sak. Också hoppas vi ingen skall kunna lägga oss till last, att vi arbetat för något opraktiskt mål. Det är icke heller obetänkt och i brist på spaltfyllnad, vi här framkomma med nedan framstälda förslag. Manuskriptet har redan öfver året legat färdigt. Och likväl bekänna vi, att svårigheterna vid förslagets utförande gör oss dess framställande betänkligt. Sättet och medlen kunna dessutom vara illa beräknade. Men vi hoppas saken i dess helhet icke skall bedömas efter dessa brister.

I Europas mera odlade och befolkade länder har man varit tvungen att söka deportationsorter för förbrytare i fremmande verldsdelar. Det har skett, dels emedan tillfälle till jordodling och utkomst för förbrytare saknats i eget land, dels emedan man önskat skilja de deporterade från alla gamla förbindelser och lemna dem tillfälle att likasom börja sitt lif från början, dels för att för dem möjliggöra ett sådant nytt lif genom att befrias från det misstroende och den missaktning, hvarmed den kända förbrytaren betraktas.

Finland deremot är ännu så ouppodladt, att det i detta hänseende väl kunde i en lång följd af år tjena till deportationsort för alla Europas förbrytare. Det eger också ödemarker nog, i hvilka de deporterade skulle vara frigjorda från all beröring med andra menniskor. De kunde i dem lefva så begrafna för verlden, att deras anlete aldrig skulle af någon annan än deras likar i samma fördömelse ses, eller deras namn af andra någonsin höras.

Vi kunna här icke ingå på någon beskrifning af deportationen från t. ex. England och Frankrike. Det torde vara de flesta läsare kändt, att Englands deportationsorter efterhand varit Nordamerika och Australien, först Botanybay eller Sidney, senare Van Diemens land, men att deportationen numera upphört. Orsaken är hufvudsakligen den, att deportationsorterna tillika varit vanliga kolonier, och att kolonisterna efterhand motsatt sig ytterligare deportation af förbrytare. Ordningen var den, att dessa först stäldes i kolonisternas tjenst, men i mon af sitt uppförande lemnades fria, hvilket senare äfven genast skedde med sådane mindre brottsliga, som sjelfva valt deportation i stället för fängelse. På senaste tid, deportation användes, lät man också, med mycken kostnad och omsorg, förbrytarene i moderlandet genomgå en pröfnings- och förberedelseskola, i hvilken de vändes vid arbete och åtnjöto undervisning. I öfrigt var framgången af deportationen med afseende på förbrytarenas förbättring vexlande, hufvudsakligen alltefter som kolonin styrdes af mer eller mindre dugliga guvernörer. Hufvudsvårigheten var, att då alla, äfven de mest förhärdade brottslingar fördes till samma ort, dessa öfvade ett förderfligt inflytande på de öfriga.

Från Frankrike har deportationen skett till Guyana i Sydamerika, det Franska Cayenne. Klimatet i detta kustland vid Vestindiska hafvet är som bekant så förderfvande, att deportationen dit varit en dödsdom. Också hafva de deporterade der lemnats åt sig sjelfva att förgås af nöd och elände. Och det värrsta är, att mest de politiska partierna begagnat deportationen, för att göra sig af med sina besegrade motståndare. På senare tid har derjemte Algeriet varit deportationsort, en mildare visserligen, men äfven den med ett klimat, i hvilket den fria kolonisten såväl som de deporterade småningom dukat under *.

---

* Till hugade läsares tjenst kunna vi citera ett i ämnet upplysande, af *Mittermayer* i Heidelberger

Man skulle kunna tycka, att deportation till ett förut obebodt land borde tvinga de deporterade till en ordnad samlefnad för ömsesidigt bistånd. Men erfarenheten har lärt, att ett större antal sådane olyckliga, lemnade åt sig sjelfva, aldrig kommer till något fredligt samlif. Der de åter blandas med andra kolonister, bibehåller en större eller mindre del sin fientliga ställning till samhället, och endast styrkan skyddar de fredliga invånarena mot öfvervåld. Också har bestraffningen af förbrytelser, ölvade på deportationsorten, utgjort en af svårigheterna vid systemets fullföljande. Ty genom inrättandet af fängelser m. m. i sjelfva dessa kolonier, återgår man till det straffsystem, i hvars ställe just deportationen haft för ändamål att träda.

Svårigheterna måste naturligtvis vara än större, om förbrytarkolonier anläggas i någon ännu ouppodlad del af ett i öfrigt redan befolkadt land. I en koloni, i ett öde eller blott af vildar bebott land, är förbrytaren för lifvets skyddande och uppehållande tvungen, att stanna qvar inom det koloniserade landområdet, hvars till en början ringa utsträckning gör det jemförelsevis lätt att öfvervaka hans person och företag. En förbrytarkoloni i ett redan befolkadt land deremot har all utsigt att snart upplösas derigenom, att dess medlemmar skulle begifva sig till de bebodda trakterna, för att lefva det beqvämligare lifvet genom tiggeri, stölder eller svårare brott — efter omständigheterna. En sådan kolonisering har derföre mycket emot sig. Det är icke förunderligt, om man anser den för knappt möjlig. Bevakning är opålitlig, skulle åtminstone erfordra en manstyrka och kostnad, hvilken icke står i något förhållande till det afsedda ändamålet. Och det kan icke heller gerna begäras, att fredliga invånare i kringliggande trakter skola blottställa sig för fientliga öfverfall från en sådan koloni.

Vi medgifva af dessa skäl gerna, att, om en dylik kolonisering kunde komma i fråga, den blir möjlig endast derigenom, att de i den deltagande individerna frivilligt välja densamma.

Frågan är alltså till en början den, huruvida bland fängelsernas invånare, sådane frivilliga kunna anvärfvas, på hvilkas begifvande något är att lita. Men menniskans äfven allvarligaste föresatser kunna lätt befinnas svaga, om deras fullföljande möter svåra hinder. Man bör derföre, när man vill sluta till möjligheten, att i förbrytarenas klass finna individer villiga och dugliga att återvända till ett arbetsamt och redligt lif, taga i beräkning de lättare eller svårare utvägar härtill, man erbjuder dem, och framförallt den framtid, hvilken såsom arbetets frukt erbjuder sig åt dem sjelfva.

Beklagligt är, att de stränga författningarne angående laga försvar allt ännu skola befolka landets fängelser. Hvem hoppas icke, att de i en snar framtid skola försvinna. Men sådant förhållandet för närvarande är, torde väl de häktade lösdrifvarenas koloniserande vara det, hvilket först och såsom lättast utförbart erbjuder sig åt läsarens föreställning — om öfverhufvud någon kolonisation från fängelserna antages kunna ske. Mången torde dock vara af annan mening, anseende, att bland de egentliga förbrytarena företagsnare och arbetsdugligare individer anträffas, än bland de i sysslolöshet och tiggeri uppvuxna lösdrifvarena. Dessa olika meningar torde kunna förenas deri, att väl i båda klasserna individer finnas, på hvilkas goda håg och ihärdighet kan litas, om dem blott beredes möjlighet till arbete och utkomst. Förhållandet är också i vårt land faktiskt bevisadt genom arbetskommenderingarne vid Saima kanal och nu pågående jern-

---

Jahrbücher med serdeles beröm anmäldt arbete: Die Deportation als Strafmittel alter u. neuer Zeit — — von Franz von Holtzendorf. Leipzig 1859.

vägsarbete. Och arbetarenas ställning i dessa utesluter dock ännu en väsentlig driffjeder till lekamlig och moralisk ansträngning, familjebandet, besittningen af ett eget hem.

Det är just nämnda erfarenhet, som i vår tanke kunde blifva något annat, än blott ett bevisningsmedel för resonnerandet. När man finner, att bland dessa arbetsfångar ett antal fortfarande iakttager arbetsamhet och ett dugligt uppförande, borde väl detta gälla som bevis, att de hithörande skulle vara i stånd, att äfven på egen hand bereda sig en framtid. Låt oss således antaga, att kronoarbetet skulle betraktas som en pröfningsskola, och att de, hvilka väl bestått pröfningen, skulle uppmanas att blifva kolonister samt erhålla nödigt understöd för ett sådant företag. Man må icke invända, att deras strafftid icke kan godtyckligt förkortas. Vi yrka icke derpå, ehuru man för sådane, som icke spillt menniskolif, kunde anse en benådning med afseende å strafftidens längd vara utan fara för samhället. Dock det finnes äfven nog af dem, hvilka ännu i mannaålderns styrka "tjenat ut", och hvilka återgå till den fries lif, men endast för att der möta en mer eller mindre uppenbar afsky och se vägen till bättring stängd, så att lifvet inom fängelsets murar, jemfördt med deras usla lott utom desamma, för dem förlorar sin afskräckande skepnad.

Då vi vända oss till frågan angående sättet och utvägarne för en kolonisation af antydd art, reservera vi oss uttryckligen mot att räknas till de ädelt sinnade, men i vår tanka falskt dömande menniskovänner, hvilka göra fångars goda behandling och förbrytares förbättrande till en så tvingande skyldighet för samhället, att inga uppoffringar få skys vid dess afbördande. Vi önskade visst icke anses vara känslolösa för förbrytarns hårda öde; men det är egentligen brottet och det medvetande, detsamma medför, som vi beklaga. Der detta medvetande saknas, är det lidande, straffet medför, åtminstone icke mera beklagansvärdt, än allt menskligt elände öfverhufvud; och vi anse i sjelfva verket menniskovännens bemödanden bättre använda till lindrande af eländet utom fängelserna, än inom desamma. Allt, hvad man talar om samhällets skuld till brottet, derföre att brottslingen icke erhållit bättre uppfostran m. m., utgår från förnekandet af menniskans frihet i handlingen och förnekar äfven erfarenheten. Man har icke bevisat mycket dermed, att man säger: den ena eller andra brottslingen kan icke läsa eller skrifva. Man bör utreda det, huru många de förbrytare äro, hvilka gjort gerningen *utan insigt deri, att den i sig varit orätt.* Och denna insigt åter finnes aldrig utan medvetande derom, att menniskan, då hon gör det orätta, handlar annorlunda än hon bör, d. ä. utan ondt samvete. Till och med vid en ogerning af våda, vittnar det oroliga medvetandet derom, att gerningsmannen kunnat och bort ega insigt att afvända den. Likaså är samvetets förhärdande menniskans fria val. Det är en sak, att samhället må visa *barmhertighet* mot förbrytaren, en annan, att samhället skulle ega *skuld* i hans brott *.

Vår åsigt är också den, att öfverhufvud det gamla slägtets förbättrande icke förtjenar mycken omvårdnad från statens sida. Det ger en vida säkrare frukt, att vända denna omvårdnad till de unga.

Derföre yrka vi icke heller, att staten borde för förbrytares koloniserande göra några uppoffringar. Men om deras återförande till samhället kan ske med samma uppoffring, som deras underhållande i fängelserna, fordrar icke blott barmhertig-

* Vi erinra om en uppsats i detta ämne af A. M. i Åbo Tidningar — en bland denna publicists många förträffliga artiklar. Det kan anses för verklig skada, att t. ex. artikelns yttranden angående det i Sverige af Onkel Adam representerade pjunkandet icke erhållit en vidsträcktare publicitet.

heten, att försöket göres, utan detta bjudes äfven af omsorgen om samhällets bästa, emedan i den mon det skulle lyckas, återfall i brottet skulle förhindras, och äfven större trygghet vinnas derför, att förbrytares barn icke må träda i föräldrarnes fotspår.

Kronan eger odlingsbar jord till ofantliga massor. Att upplåta denna jord till odling är ingen förlust, ty den har, sådan den nu är, intet eller ringa värde. Väl anläggas krononybyggen, men det går härmed mycket långsamt, emedan en stor del af de utsynade nybyggena åter lemnas öde. Orsaken är väl delvis nybyggarenas håglöshet, hvilka endast räkna på, att få plundra skogen och, sedan detta skett, lemna nybygget. Men också har en sådan nybyggare att kämpa med stora svårigheter, för att komma öfver de första åren, utblottad på allt, som han vanligen är, då han börjar sin odling. En enda missvext är tillräcklig att omintetgöra företaget. Nybyggaren har till en början intet annat, än sveden och myrängen, på hvilkas afkastning han kan räkna. Den bästa odlingsjorden, kärret, förmår han ensam icke begagna. Hans odling går långsamt fram i den stenbundna skogsmarken. På någon säkert gifvande äng kan han icke tänka. En torr sommar gör myrängen ofruktbar; under en våt måste höet torkas på buskarne vid myrans stränder. Och den, som varit med om höbergningen på en myräng, vet väl, hvilka sträckor måste med lian och räffsan öfverfaras, för att i höstacken samla några magra strån af starr och fräken.

Det vore visst väl, om nybyggare på kronans mark kunde de första åren erhålla något understöd af staten. Men tyvärr finnes ingen säkerhet för, att detta understöd skall bära någon frukt. Kanske dock, om väl grundadt urval skulle ske bland dem, som till nybyggens anläggande anmäla sig, ett understöd af staten icke vore illa användt. Men frågan härom hörer icke till vårt ämne. Statens utgifter för fångvården skulle derigenom likväl föga märkbart och först i en lång framtid förminskas. Landets odling har skett af nybyggare, som intet understöd erhållit. Men fortsättningen försvåras år från år, emedan skog och sjö icke mera ger det villebråd, af hvilket de första odlarena, till hälften jordbrukare till hälften jägare och fiskare närde sig. Också svedjemarken är, der urskog icke kan dertill användas, numera icke så gifvande som fordom. Man räknar numera i de trakter, der svedjandet företrädesvis drifves, endast ett gifvande år af fyra.

Men detta må vara derhän. Statens utgift för fångvården är gifven sak. Och om någon del af denna utgift kan användas för nybyggens anläggande, har staten för ändamålet ingenting uppoffrat.

Vi föreställa oss, att för en förbrytarkoloni borde väljas en trakt, der för odling tjenlig kärrmark eller mossa finnes, af tillräcklig vidd till både åker och äng. Ur arbetskommenderingarne och från korrektionshusen skulle utväljas ett antal af t. ex. 50 lösdrifvare och förbrytare, hvilka genom sitt beteende visat sig förtjena någon tillit, och hvilka frivilligt besluta sig till att i företaget deltaga. Bland förbrytarena skulle inga andra väljas, än sådane, som ännu hafva vissa år att aftjena, öfverhufvud inga äldre män antagas än sådane, som, då de frigifvas, ännu vore vid full arbetsstyrka.

Det är icke antagligt, att det för kronan blefve dyrare att underhålla detta antal arbetare vid en kärrodling, än vid jernvägsarbetet. Något befäl och någon bevakning måste i hvarje fall för dem bekostas. Ingen bygger några palatser för nybyggaren. Han vistas de första veckorna i en granriskoja under ett träd. Här ifrågavarande kolonister kunna icke begära det bättre, tills de åt sig uppfört nödiga baracker. Arbetet skulle sedan efter årstiden fördelas mellan kärrodlingen

och särskilda bostäders uppförande för de blifvande nybyggena och för deras styresman. Hvad som behöfde köpas för boningarne är endast något kalk, jern och glas. Huru litet det är, kan man lära sig vid undersökning af hvarje torp i skogen. Likaså kan det sällan inträffa, att bygnadsmaterial, stock, sand och lera finnes så i närheten, att icke dragare behöfves för dess framsläpande. Kostnaden för anskaffandet af allt detta torde icke uppgå högre, än den på kolonisterna besparade hyran, ved och ljuspriset.

Efterhand som sålunda bostäder blifvit uppförda och jord uppbruten, skulle nu hus och jord upplåtas åt färre eller flere kolonister och deras egen hushållning vidtaga. Ingen duglig arbetare vid kanal- och jernvägskommenderingarne saknar gjorda besparingar. Det skall icke vara sällsynt, att en sådan tvungen arbetare inom få år samlat ända till 200 rub. s:r. Vi känna icke det närmare förhållandet vid korrektionshusen; men äfven der göras besparingar på fångarnes arbeten, som vid deras frigifvande tillställas dem. Antingen nu kolonisten eger sådane besparingar eller genom anhöriga kan förskaffa sig nödiga medel, af honom bör fordras, att han sjelf sörjer för dragare och boskap, utsäde, redskap och husgeråd. Skälet härtill är enkelt det, att allt sådant kan förskingras och derföre icke bör af staten försträckas; hvartill ännu kommer det odiösa deri, att förbrytelser eller ock blott lättja och lättsinne eljest skulle blifva en förtjenst, som belönas. I synnerhet med afseende på sistanförda skäl borde det vara oeftergifligt vilkor, att staten för företaget icke gör någon den minsta uppoffring, utan blott för detsamma använder den arbetskraft, som den genom fångarnes nödtvungna underhållande under strafftiden eger till sin disposition. Det är onödigt att ingå på detaljer. En nybyggare måste t. ex. länge och väl föda sin häst med hö från myrängar, sjö- och åstränder. En förbrytarekolonist kan hjelpa sig på samma sätt. Det andra året har han redan den vunna sädesskörden från den gemensamt upparbetade kärrodlingen; det tredje höskörd af sådd äng o. s. v. — Om äfven svedjande till en början kunde med fördel anlitas, så vore detta att följa den hittills naturliga vägen för landets uppodlande.

Det skulle bero på pröfning, huru många frihetsår från utskylder nybyggarena må tilldelas. Billigt är, att de så länge frihetsåren vara, icke skulle ega fri dispositionsrätt öfver jorden, utan endast nyttjanderätten, och icke ens denna utan kontroll. Det kan nemligen icke tillåtas, att de skulle låta en egendom förfalla, som statens omvårdnad gifvit dem. Erfarenheten bör också hafva lärt, att tillgång på skog till afsalu är nybyggarens förderf. Man kan icke af dem, som ännu ingenting eger, och som är van att lefva för dagen, vänta styrka att motstå frestelsen, att begagna sig af, hvad honom utan arbete skänkes. Vi tveka derföre icke att förklara det för en välgörande åtgärd, om all den skog, som har något saluvärde, skulle för kronans räkning försäljas, förrän nybyggaren erhåller nyttjanderätten, med afseende naturligtvis af hans behof för bygnad, slöjd, vedbrand o. s. v. Det är billigt, att nybyggaren får begagna tillräckligt och tjenligt virke till slöjd äfven till afsalu, emedan det till en början ringa jordbruket väl kan erfordra detta understöd. Det är äfven en stor skilnad, om han säljer ett träd, som skogen sjelfvilligt burit, utan att förtjena dess pris med ett enda yxslag, och om han förarbetar detta träd till någon produkt. Det förra är ett sätt att vinna födan, som underhåller lättja och håglöshet; vid det senare fordras omtanke och arbetsfärdighet.

Man kan hysa olika tankar om saken; men vår åsigt är, att vid krononybyggens utsynande frihetsåren borde ökas, och derefter skatten för de första tie åren be-

stämmas sådan, att jorden genom den blir skatteköpt, hellre än att efter en korrtare frihetstid vanlig kronohemmans ränta åsättes. Erfarenheten har klart nog bevisat, hvad skatteköpen verka för jordinnehafvarens välstånd. Det synes derföre lämpligare att börja med den väg, som leder till välstånd, än att efter år af obestånd göra den till en med svårighet beträdd utväg från eländet. Så borde äfven kolonisterna efter lämplig frihetstid och på grund af sedermera ålagd skatt göras till fullständiga egare af den åt dem upplåtna jorden.

Men om nu en kolonist, sedan han erhållit sitt nybygge, före frihetsårens utgång lemnar detsamma öde? Sådant kan visst hända. Det gifves dock ett sätt, att lägga något hinder i vägen för en sådan utgång. Den tid nemligen, som förbrytarene använda i gemensamt arbete för odlingen, likasom de första åren, de ensama sköta sina nybyggen, borde icke ovilkorligen afräknas såsom straffår; och en lösdrifvare borde under samma tid ännu icke anses hafva trädt ur denna kategori. Sålunda skulle hela denna tid möjligheten att nödgas återvända till fängelset qvarstå som en hotelse för kolonisten. Någon orättvisa skulle derigenom icke begås, om de frivilligt ingått på kolonisationsföretaget, och vilkoren dervid blifvit på förhand bestämda. Lemnar en individs uppförande inom föreskrifven tid intet skäl till klander, och ger han säkert hopp om att blifva en stadigvarande kolonist, borde åter den tid, han för kolonin arbetat, räknas honom till goda såsom aftjenad fängelsetid; och en lösdrifvare i samma kategori skulle likaså ställas på fullkomligt fri fot, "försvara" sig sjelf.

Nödvändigt är naturligtvis, att kolonisterna skola tillåtas tillkalla sina familjer, om de sådane ega, eller ingå äktenskap, om de förut äro ogifta. Sådan tillåtelse kan dem dock icke lemnas, förrän de förklarats fullkomligt fria. Tvifvelaktigt kan visst vara, hvilkendera förfarandet, som lofvar större framgång, att för kolonisationen välja gifta eller ogifta personer. För samhället är det af gagn, att de gifta sättas i tillfälle att föda hustru och barn. Men tyvärr torde en familj, som lefvat under ifrågavarande förhållanden, ofta hellre försvåra än lätta öfvergången till ett ordnadt och arbetsamt lif; hvarföre det åtminstone icke kan anses för fördelaktigare, att till kolonister välja gifta personer.

Huruvida det blefve möjligt, att lemna en sådan koloni utan all bevakning, är svårt att afgöra. Vi antaga, att ingen bevakning kan förhindra rymningar bland arbetare i skog och mark, och att derföre en kolonisation, sådan som den ifrågavarande, blir omöjlig, om bland korrektionister och fångar inga sådane finnas, som kunna intresseras för en oberoende framtid. Men att sådane finnas, åtminstone i tillräckligt antal för en första kolonisation, lärer icke kunna betviflas. Skulle dock emellertid en eller annan genom flykt undandraga sig arbetet, kan sådant icke sätta samhället i våda, då gifvet är, att väl ingen gröfre brottsling skulle för företaget användas. Lösdrifvare finnas på fri fot åtminstone i tiedubbelt antal mot deras, som befolka korrektionshusen. Likväl är det antagligt, att ingen skulle gerna gå in på att såsom kolonins styresman ensam vistas bland 50 mer eller mindre misstänkliga fribytare. Kostnaden skulle då icke ökas derigenom, att t. ex. ett halft dussin soldater från de värfvade regementerna skulle underhållas på stället. De kunde dela arbetet med kolonisterna under utsigt att likasom dessa erhålla sin jordlott, denna såsom billigt vore något större än de öfrigas, och berättigas att för sin bosättning försälja visst qvantum skogsprodukter.

Ville man för ett sådant företag tillsätta en högt aflönad styresman med underuppsyningsmän, en hel förvaltningspersonal, dertill prest, skollärare m. m., får man

visserligen rum för stora utgifter; men att företaget genom sådant skulle främjas, är knappt troligt. En styresman behöfves, för att leda arbetena enligt honom föreskrifven ordning, för utdelning af matvaror m. m. Men denna plats fylles säkert bäst af någon duglig underofficer, landtbruksinspektor eller annan dylik person. Religionsöfningen är efter omständigheterna väl ordnad, om han ett par gånger i veckan med manskapet håller en aftonbön och om söndagen för detsamma uppläser en predikan; hvarutom närmast boende prest kunde på stället hålla några gudstjenster om året. Tusental nybyggare i landet hafva i tietal år fått nöja sig med än mindre. Erfarenheten lärer, att i sådane familjer uppstått en längtan efter kyrka och prest, hvars maning de ofta med de största uppoffringar sökt tillfredsställa; och osäkert är, om tron och andakten varit fastare och lifligare, än hos dem, hos deras efterkommande, hvilka hvarje söndag kunnat besöka den kyrka, fädernes uppoffrande nit upprest.

Man *hör* anföras, att i Kuopio län i Nilsiä socken någon ny korrektionsinrättning skulle blifvit grundad; men om den är fotad på jordbruk eller icke, det kunna endast de veta, som med den hafva att skaffa, och till hvilka rapporterna gå. Inrättningen måste naturligtvis vara förträfflig, lända till fångarnes förbättring, till fångvårdskostnadernas förminskning o. s. v. Och det är egentligen blott härom allmänheten i detta och andra dylika fall behöfver vara öfvertygad. Sådant är också så mycket lättare, som det är kändt, att i landet finnas de mest omfattande kunskaper och de grundligaste insigter i alla samhällsordningens grenar; och ingen kan ett ögonblick tveka, hvar de företrädesvis finnas.

Likaså *ser* man anföras, att från korrektionshusen i Tavastehus och Wiborg individer försändas till "*kolonierna*" i Sibirien. Vi bekänna, att denna uppgift, företrädesvis manat oss att offentligen väcka tal om kolonisationsfrågan. Vi betvifla ingalunda, att sagde försändning till Sibirien har sin djupa vishet till grund. Men då, såsom af uppgifterna synes, likväl så få korrektionister komma till denna lycka, har det förefallit oss, som om något kunde göras, för att försöka bringa de öfriga till ett lif utom fängelsemurarne. Vi hafva föreställt oss, att uppodling af de Finska ödemarkerna kan vara ett Gudi lika tacknämligt och menskligheten lika gagnande företag, som uppodlingen af de Sibiriska. Och det är icke utan, att icke Finnarne synt oss af naturen företrädesvis bestämda för det förra företaget. Också har det fallit oss in, att kostnaden för den Sibiriska resan icke kan falla sig alltför billig; medan med någon del deraf ett kolonisationsförsök i Finland kunde bekostas.

Det är att förutse, att snart nog cellfängelser skola inrättas äfven i detta land. Hvar och en känner, hvilka oerhörda kostnader sådanes allmänna införande erfordrar. En million rubel vore troligen en för ändamålet otillräcklig summa. Med tanken härpå har det synts oss åtminstone värdt ett försök att bygga celler i ödemarken, utan eller åtminstone med ganska ringa kostnad för staten.

Vi känna icke, att man i andra länän i Belgien och Bayern, gjort försök i större skala att sysselsätta korrektionister med jordbruk. Det har der skett genom att bebruka statsdomäner med arbetare af detta slag — allt under en nog kostsam förvaltning och bevakning, som i dessa tätt befolkade länder är nödvändig och möjlig. Hufvudpunkten har varit, att förskaffa straff-fångar ett arbete i fria luften, på det att deras helsa och krafter icke må under vanliga fängelsearbeten förstöras, och tillika ett arbete, hvarigenom de efter frigifvandet äro i stånd att lifnära sig. Med sådant som bastspritning, madrass-stopp-

ning m. m. kommer den frigifna ingen väg; och äfven med den färdighet i handtverk *, t. ex. skrädderi, skomakeri, sadelmakeri o. s. v., hvartill han i fängelset kan bringas, uthärdar han såsom frigifven icke konkurrensen med de i yrket utlärda, hvilka redan trängas om förtjensten. Men den positiva olägenheten af alla dylika sysselsättningar har man funnit vara den, att de jemte fängelseluften och fängelseordningen försvaga arrestanternas fysik och göra dem odugliga till det enda arbete, som efter frigifvandet erbjudes dem, nemligen till jordbruksarbetet och andra dylika sysselsättningar, som erfordra mindre öfning än kroppskrafter.

Såsom en afgjord frukt af sagde på jordbruk grundade straffanstalter anföres också från Bayern, att bland de från dem frigifna ett vida mindre antal återfall förekommit, än bland sådane, som uttjenat sin strafftid i andra anstalter, till och med i cellfängelser. Orsaken är påtaglig: de jordbrukande straff-fångarne hafva efter frigifvandet haft lättare att finna arbete och ärligt lifnära sig. Man har också framhållit det moraliska inflytandet af lifvet i fria naturen och af landtmannasysselsättningarne, som visst icke bör förbises bland detta straffsystems fördelar. Vidare har man lagt vigt derpå, att, då jordbruket, på de härtill använda domänerna drifves efter nyaste och bästa metod, de dervid använda arbetarena i sjelfva verket vinna ett företräde framför mängden af öfriga jordbruksarbetare. Hufvudsak torde dock vara, såsom redan nämndes, att det bibehåller och uppöfvar straff-fångarne vid en sysselsättning, som icke försvagar dem, och som gör deras armar eftersökta.

Vi hafva ansett onödigt orda derom, att vid en kolonisering, sådan som den ifrågavarande, odlingsföretagen och hela inrättningen af det blifvande landtbruket bör af sakkunnig person ordnas, att vid detsamma stängselskyldigheten kan upphäfvas, vexelbruk införas m. m. Då vi erinra härom, böra vi dock än en gång tillägga, att vi väl inse det odiösa deri, att genom en sådan kolonisation förbrytare och vagabunder kunde föras till en lyckligare lefnadslott, än tusental ärliga, ordentliga och arbetsama individer i landet. Vår åsigt är derföre, att företaget icke förtjenar någon rekommendation, om det icke kan sättas i verket med samma kostnad, som straff-fångars underhåll eljest kräfver. Ty komma särskilda omkostnader i fråga, användas de utan tvifvel rättvisare och med mera gagn att kolonisera sådane fria arbetare, hvilka oaktadt all ansträngning icke kunna höja sig och de sina ur den bittraste fattigdom och elände.

J. V. S.

* Från Tavastehus uppgifves bland annat betydlig spånad och väfnad såsom verkstäld af den manliga fångpersonalen. Att sysselsättning härmed efter frigifvandet allsicke kommer i fråga, förstås lätt.

Litteraturbl.

Teckningar och Drömmar af —a —g.

XIV.

Rosen.

Det var en juli qväll. Insjöns vågor slogo ännu plaskande mot stranden, i det de jemkade sig mot hvarandra och icke fingo sig rätt i ordning, just som barn, då de gå att hvila tillsammans. Ännu jemkade de och pratade smått men somnade slutligen alla stilla.

Aina satt vid insjöns strand; hennes hufvud lutade mot handen och hennes blick såg spanande kring nejden. "Min hembygds sjö du är klar, min hembygds strand du är vacker; säg mig du klara sjö, säg mig

du vackra strand, hvad längtar jag, hvad söker min själ? Hvarför söker jag att i sången uttala hvad som blommar i mitt inre: det är ju ändå ett intet mot den fägring, som här blommar omkring mig.

Ros, du fagra som jag vårdat, du som redan lutar ditt hufvud vissnande, du har lefvat, du eger ett helt lifs erfarenhet. Säg mig du, hvarföre utvecklade du den fägring som bodde i din knopp; och var du lycklig af att du utvecklade den?"

Sakta vaggade rosen för en liten fläkt, som ännu glömt sig qvar i sin lek, sedan de andra somnat. Ett vissnadt blad föll ned, en daggtår rundade sig i rosens inre.

Aina hörde rosens ord: "Unga flicka, ros i knopp. Som du längtade rosen att ge dag åt sitt inres fägring och doft, och hon vecklade mer och mer ut sina blad, och hennes doft blef allt mera rik. Och solen skymdes af moln, men rosen sörjde ej, ty hon egde sin doft, och stormen brusade ikring henne och skakade hennes blad, men hon härjades icke deraf, ty hon var frisk i sitt inre; och fjäriln gästade hennes kärlek, men ännu lefde i hennes inre det lif som utvecklade doft och fägring.

Men kom så en mask, den kröp allt närmare och sade: Du egenkära, du fåfänga! Blott för att söka verldens pris utbreder du doft och fägring, dem du borde qväfva eller åtminstone gömma djupt i din knopp. Tukta din fåfänga, afkläd dig dessa onödiga blad. Och vid hennes hjerta satte sig masken och gnagade djupt."

En vind blåste upp; den var ej stark, den skakade sakta på rosenbusken, men rosens alla blad föllo, och ett fröhus omgifvet af taggar stod qvar.

"Arma ros, jag vill samla dina blad, kanske de ännu ega qvar litet doft."

Hvad skall den gamla?

Skall jag sjunga? Hvad skall jag sjunga? God natt, god natt, jag skall ej sjunga mera; jag skall somna. God natt!

Hvarför skulle jag sjunga, för hvem skulle jag sjunga? Redan smyger ålderdomen ett och annat silfverstrå i mina lockar. Den gamla skall icke sjunga. Hvad är en gammal qvinna? Ett grand i ögat, en sticka för foten.

Huru skall den gamla gifva glädje? Hon skall tiga, hon skall försvinna. Då när ingen blir henne varse, eger hon den bästa fröjden. Tyst, tyst, din lock blandas redan med silfverhår, göm dig, försvinn, att ingen behöfver se dig. God natt, god natt, jag vill sofva.

Hvarför har äfven den gamla känslor, hvarför vill äfven hon lefva, hvarför vill hon titta utom sin dörr? Sof, sof, god natt, jag vill sofva. Tyst!

Der inne ljuder gladt tal, der ljuder glädtigt skratt. Det är de unga männen, som tala varmt om lifvets stora drömmar, om det vackra, om det sköna. Icke skall den gamla qvinnan gå dit, för att skrämma bort deras glädje. God natt, god natt, jag vill sofva.

Tyst, du är en gammal qvinna, sof, sof, god natt!

De vackra orden.

Det var i Åbo. Isen låg nattgammal öfver Aurajoki. Skolgossar sprungo kring stränderna och kastade ut stenar och käppar för att pröfva, huru stark den var. En och annan af de djerfvaste försökte att fot för fot jemka sig ut några steg på isen, men drog sig åter tillbaka, då han märkte att den sänkte sig under hans fötter.

"Kung den som springer öfver ån" skrek en 10- à 12-årig gosse ur hopen och började bege sig utåt det farliga glänsande fältet. Förgäfves tillropade honom kamraterna att icke våga försöket, dess snabbare sprang han framåt och — då han hunnit midten af ån, brast isen och han sjönk, men syntes snart åter i vaken, högt skrikande på hjelp.

En ofantlig menniskomassa samlades inom ett ögonblick på stranden; men ingen vågade ett försök att rädda den drunknande.

Det syntes nära omöjligt att kunna lyckas. Främst i ett öppnadt fönster vid stranden stod en spenslig ung man, med högsta deltagande talande om olyckan. "O min Gud, hvilken förfärlig händelse. Arma föräldrar, som så skola mista sitt barn. Ack jag gåfve mitt lif, för att se honom räddad."

"Detta är förfärligt!" Hans ögon tårades, han talade allt mera rörande, och en mängd fruntimmer samlades omkring honom för att höra den menniskoälskande mannen. Man beundrade den ädle och vältaliga tungor prisade honom.

Men nu bröt sig genom hopen en tung, undersättsig man med en stege under hvardera armen, och åtföljd af en annan karl, som hjelpte till med stegarnes fortskaffande. Hastigt sköt han ut stegarne på isen, mumlande härunder för sig sjelf med arg röst: "förbannade pojke, för sådana der dumma upptågs skull, måste folk våga lif och lefverne. Sådan hundsvott." Herrskapet i fönstret, som hörde orden, ryste för den undersättsiges hårdhjertenhet att kunna så tala om ett barn, som höll på att förgås.

Nu hade han sina ställningar i ordning och sade hastigt åt kamraten: "Nog tror jag det går; men stryker jag med, så må vår Herre förlåta mig att jag förspillt mitt lif." I sitt sinne tänkte han på Maria och barnen. "Icke kan jag se pojken der drunkna utan att försöka ta upp honom." Derpå kröp han på händer och fötter långs stegarna, jemkade den ena stegen framåt under det han kröp utefter den andra, och så turvis till dess han kom fram till gossen, som han fick tag uti, just som denne höll på att sjunka. Återvägen, då han skulle framforsla gossen jemte sig, var ännu besvärligare än framvägen, men gick ändå lättare, emedan ej så stor skyndsamhet var af nöden. Äntligen återkommen på stranden, var den mannens första manöver, att klappa opp gossen, under just ej de finaste ord och bannor öfver hans okynne att sätta eget och andras lif på spel.

Pojken sprang gråtande hem med stor brådska, och den undersättsige vandrade bort med sina stegar helt lugn. Herrskapet i fönstret såg med harm efter den hårdhjertade, grymma mannen: men den spensliges vackra beteende var länge i allas minne.

Tvenne barn hade fått namnam. Anette stod med sitt i handen och sade allt efter en stunds mellanskof: "det skall jag ge åt lilla syster." "Hvilken söt, vänlig pia", prisade husets gäster. Petter stod också med sitt namnam, såg högst begärligt derpå, stoppade en karamell i munnen, det öfriga i fickan och smög sig ut. Men han sprang till barnkammarn och gaf resten åt lilla syster. Anette åt i tysthet upp sin andel, när ingen mera gaf akt på henne. Men se, Anette, hon var en söt och snäll flicka och öfverhopades med mera namnam och beröm. Petter var en snål unge, det sade mer än en i sällskapet sedan. Endast en gammal krasslig gubbe tog ur sin ficka en näfve karameller, som han kramade i Petters hand, utan att säga ett ord.

Är det då verkligen ordet som är allt? Jag tror vi bibehållit något af våra förfäders vördnad för ordet, troende liksom de, att vi göra allt, blott vi funnit det!

Detta goda, söta, menniskovänliga sätt i orden, mig synes det endast vara en sockrad lögn. Ack de hvitmenade grifterna! Kommer nu en menniska och nyttjar just de ord, som svara emot, hvad han tänker, och tror sig hafva sagt någonting helt godt och vänligt, så har hon varit nära ohöflig; ty hvem ville väl till exempel nöja sig med att heta vacker, god, när i dagligt tal det medelmåttiga benämnes vackert, godt, och det vackra nämnes skönt, det sköna hänryckande o. s. v. hela vägen.

Men för det högsta, det skönaste finnes ock derför knappt ett ord, hvars uttryck ej förlorats genom missbruket. Detta kan ock vara mera likgiltigt; den goda tonen tillåter ingen hänryckning; nej man finner Bethowens musik nätt, det stormupprörda haf-

vets dån mot klippan charmante och Shakespeares tragedier rätt söta.

Men den, som ej kunnat eller velat vänja sig att begagna något blomsterspråk, den är och förblir en tvärvigg, en hårdhjertad, ovänlig menniska, ehvad godt han än må uträtta. Se, så mycket gälla de vackra orden!

Blommornas nytta.

Det var en gård; och vid den gården var en helt liten kulle eller backhympel; och på den vexte just ej mycket gräs utom högst uppe på toppen; der stod en liten fläck rikt bevext med gräs och örter. Der vexte liljeconvalljer och gullvifvor, kamillblommor och millefolium, men de stodo nu endast i knopp. Och när solen såg varmt och vänligt på dem, så tänkte de, att hon gerna skulle se dem slå ut; och den ena och den andra började smått öppna på knoppen, och på somliga tittade redan ett litet gult, eller rödt, eller hvitt blad fram ur höljet.

Kom så en snigel krypande: "Usch, ni dumma blommor, hur kan ni tro att solen vill ha er att blomstra. Nytta, nytta ska ni göra, och håll man vackert inne med all grannlåt och fåfänga."

Och blommorna bjödo till allt, hvad de förmådde, att krympa ihop sina knoppar, och vågade ej låta sin fägring sticka fram af fruktan att det skulle vara orätt.

Så kom gårdens husbonde och sade: "Matts, tag din lia och slå ned den der lilla grästoppen der, så kommer den till nytta."

Och det blef hö af den lilla grästoppen, och det räckte nästan till en hel munsbit åt en ko; och så blef det rigtigt nytta af de lappris blommorna.

Svedenborgsk litteratur.

Under loppet af 1858 inköptes af kungliga biblioteket i Stockholm en liten, förut okänd handskrift af Svedenborg. Den hade blifvit funnen bland den vid 90 års ålder aflidna lektor Scheringsons i Vesterås litterära qvarlåtenskap; men någonting vidare om dess tidigare öden kände man icke. Skriften utgafs af trycket, men man tyckes i början hyst betänkligheter vid att göra den bekant för den stora allmänheten, hvarföre man tog blott en mindre upplaga om 99 exemplar under titel: "*Svederborgs drömmar 1744.*" Då emellertid snart öfversättningar af skriften på engelska, tyska och franska utkommo, ansåg man ändamålslöst att längre undanhålla den för den svenska allmänheten: hvarföre äfven en för denna bestämd upplaga nu utkommit. Boken väckte ett visst uppseende, och det icke till Svedenborgs fördel. Svedenborgs anhängare hafva derföre, till förebyggande af ogynnsama omdömen, enligt uppgift i förordet, hos förläggaren anhållit, att bokens titel måtte ändras till: "Svedenborgs drömmar, eller andeliga frestelser, kort innan han af Herran blef kallad till Apostla-embetet i den nya kristna församlingen", samt förklarat, att i fall deras begäran icke uppfylldes, en ny upplaga snart skulle utkomma under denna titel. Förläggaren har svarat med hotelsen, att i sådan händelse anställa åtal mot eftertryckaren.

Svedenborg begynner med anteckningar om en resa, som han gjorde till Holland 1743, men öfvergår snart till beskrifningar öfver drömmar och visioner, som han haft från Mars till Oktober 1744. Man har förut trott, att Svedenborgs första vision inträffat i London 1745, medan han spisade middag på ett värdshus, men finner nu, att det skett i Holland i April 1744. Boken kastar således ett nytt ljus öfver den i psykologiskt hänseende så intressanta perioden i Svedenborgs lif, då han öfvergick till visionär. Såsom bekant var Svedenborg redan en äldre man — femtiosex år gammal — med ett öfver hela den lärda verlden genom utgifna naturvetenskapliga skrifter kändt och frejdadt namn, då han plötsligen uppträdde såsom andeskådare. Denna

öfvergång har hittills förefallit så mycket mera gåtlik och oförklarlig, som man saknat alla närmare underrättelser om hans själstillstånd vid denna tidpunkt. Genom upptäckten af ifrågavarande handskrift eger man deremot numera en ledtråd, för att bedöma arten och beskaffenheten af den märkvärdiga brytning, som i hans inre försiggick. Först och främst, finner man, att den hittills gängse åsigten, att Svedenborg skulle åtnjutit en orubbad kroppslig helsa, är ogrundad. Han omtalar sjelf starka svimningar, som stundom påkommo honom, och öfverhufvud tyckes hans nervsystem varit angripet. På ett ställe gör han också den märkliga bekännelsen, som af visionernas art bekräftas, att svaghet för könet alltid varit hans hufvudpassion; bland drömmarne förekomma flera ganska orena, ja rent af vidriga skildringar. Öfverhufvud blir den, som börjar läsningen af dessa drömmar med väntan på något djupsinnigt eller poetiskt skönt, mycket bedragen. Hvad han deremot finner, är en förvirrad lek af en tygellös inbillningskraft, en rad af osammanträngande fantasier, framstälda i ett vanvårdadt språk. Till hvarje dröm fogar Svedenborg sjelf en allegorisk uttydning icke sällan godtycklig, alltid besynnerlig, stundom rent af narraktig. Tydningarne afse dock hans religiösa själstillstånd. Man finner nemligen, att han vid samma tid genomgick en religiös kris, och att den religiösa känslan hos honom var stegrad ända till exstas. Stundom omtalar han syner, som han haft i vakande tillstånd; vid den första af dessa uppenbarade sig Christus för honom. Sina drömmar betraktar han väl öfverhufvud som sådana, men står dock ofta på punkten att anse dem såsom ingifvelser. Sjelfva den omständigheten, att han ständigt förklarar sina drömmar, visar, att han sjelf tillerkände dem en högre betydelse än vanliga sådana. Det faller honom aldrig in, att betrakta dem som sjukliga inbillningsfoster eller sig sjelf såsom kroppsligen sjuk.

Man tycker sig efter läsningen af dessa drömmar förstå, huru hos en person med en så liflig inbillningskraft, som Svedenborgs, fantasins bilder slutligen kunde vinna den åskådlighet och styrka, att han sjelf måste betrakta dem som verkliga företeelser. Ett märkvärdigt psykologiskt faktum blir det, att Svedenborg det oaktadt kunde bibehålla ett fullkomligt klart medvetande om den verkliga verlden, och att detta medvetande och hans visionära lif kunde gå så att säga parallelt, utan att störande inverka på hvarandra. Under sjelfva öfvergångstiden till sin andeskådareperiod, då likväl det yttre lifvet mest synes hafva för honom trädt i bakgrunden, var han sysselsatt med utarbetandet af sin skrift: "De cultu et amore Dei." Den betecknar också gränsen mellan hans vetenskapliga och religiösa skriftställeri, och har af Atterbom erhållit de amplaste loford. En menniska med vanliga själsförmögenheter, för hvilken fantasins bilder antoge ett så starkt sken af verklighet, skulle ohjelpligen hemfalla åt vansinnet. Att Svedenborg likväl under sådana förhållanden icke blef galen, vittnar mera än något annat om klarheten af hans medvetande och makten af hans intelligens.

Den, som vill läsa en skildring af Svedenborg ur svedenborgiansk synpunkt, finner en sådan i boken: "*Svedenborg, hans lefverne och skrifter*, af William White: fri öfversättning från engelskan."

Jemte det Svenska Akademin lät prägla en minnespenning öfver Svedenborg, författade akademins sekreterare, Bernhard von Beskow, en minnesteckning af siaren, hvilken särskildt blifvit aftryckt ur akademins handlingar under titel: *Minne öfver Emanuel Svedenborg.* Stockholm 1860. Skildringen är gjord med förf:ns kända talang, om den än, såsom med akademiska minnesteckningar plär vara fallet, har nog mycket karakteren af en panegyrik — sysselsätter sig mindre med Svedenborgs andeskåderi än med hans, hittills mindre uppmärksammade, äldre författarskap.

Såsom prof på det oftast obetydliga och förvirrade i dessa drömmar samt deras godtyckliga och sökta tydning, aftryckas här följande:

1744 Martii d. 30×31.

Såg en hop fruentimber, en som skref ett bref. tog det, men wet intet hwart det tog wägen; hon sådt och en guhl man slog henne i ryggen, will hon skulle få mehra stryk, men var nog: angår, som jag hwad jag skrifwer * och skrifwit. wår philosophie.

Såg ett hel vackert fruentimmer som vid ett fönster der ett barn lade rosor, tog mig i handen och förde mig. betyder det jag skrifver, och min plåga, som skulle leda mig, som jag tror.

Såg en process af manfolck, som war magnifique, utsmyckad, så wackert, at jag intet wackrare sett, men förswan snart; war, som jag tror, experiencen, som nu är i stort flor.

April: 1×2

red i wädret med en hest; gick i alla rum, kök och annorstedes, och sökte efter en, men fant intet, Woro rum, illa städade, enteligen fördes jag i wädret in vti en sahl, ther fick jag twå sköna bröd, och så fick jag igen honom: var nog folck, och städad sahl. betyder Herrans nattward.

Konung Carl sått i ett mörckt rum, och talte något men nogot otydligt, frågade sedan en vid bordet om hon intet fådt weta, hwad han frågade, hon sade ja. Han slog sedan igen fönsterna, och jag hielpte honom med Gardinerne; sedan satt jag mig på en hest, tog intet den vägen jag tenckt, vtan öfwer backar och berg, red fort, følide med mig ett helt lass, jag kunde intet rida vndan, doch wardt hesten wid lasset trött, och wil hafwa honom in till någon, han kom in, och hesten blef som en slachtadt och blod rödt creatur, och låg. betyder at jag fådt alt hwad jag tenkt til min oplysning, och at jag tager, kanske en orett wäg, lasset war mitt resterande arbete som följde mig, som på den wägen blef så, trött och död.

Gick vtur en wagn, wagnen kördes vti en Siö, wid inkörandet ropade kusken åt andra wagnen at han skulle achta sig, war också fahra då han inkörde, jag såg på andra wagnen, der syntes bakefter en skerm, som spendes ut, som en skierm: jag tillika med den som bakpå satt tog skiermen gick in och bandt den ehop. war at begynnelsen af mitt arbete war swårt, den andra wagnen åtwarnades at wackta, och at jag bör draga ehop seglen, och intet giöra noterna så longa.

d 29×30 Juli

Såg ett diur stort med wingar, ibland såg vt som en menniskia, doch med stort gap, han tordes intet röra mig, jag for efter honom med wärja, hade ingen wåhn och macht i armarne at treffa honom, enteligen såg jag honom stå för mig med skutgewär, och han skiöt vtur ett som etter, hwilcket doch skadde mig intet, ty jag bewarades, då strax derpå stack jag in wärjan i gapet på honom, doch med intet stor kraft; jag gick högre op, tychte säjas som han wore dödat. *Jag tenckte på dagen förut om qvinnan och draken i apocalypsi, och önskade jag kunde få wara instrument at dräpa draken, som doch intet står något i min men allenast i Gudz macht.*

R.

* Skriften De cultu & amore Dei.

Om egofrid *.

Bland näringarne intages utan tvifvel främsta rummet af jordbruksnäringen. Huru stora fördelar än skördas af förädlingsnäringarne, huru mycket de än bidraga till en stats välstånd, kunna de dock ensamme

* Ur en akademisk afhandling af G. K. Hamilton, docent vid universitetet i Upsala.

sällan bereda, nästan aldrig fortfarande bibehålla det. Deremot kunna de med rätta betraktas som högre momenter i det ekonomiska lifvet, hvilka dock kunna vinna utveckling blott ur och i samband med den rot de i urproduktsnäringarne, synnerligast jordbruket, ega. Ju innerligare och lifligare vexelverkan dem emellan är, dess härligare frodras vexten, — medan roten i allt vidsträcktare förgreningar söker näring på djupet, stiga grenar och blommor allt kraftigare mot höjden. Så fortgå ock städse förädlingsnäringarne i sambredd med jordbruket och detta åter hand i hand med de förra. Långt ifrån att motverka hvarandras framsteg, betinga de hvarandra ömsesidigt och kunna endast i den närmaste inbördes samverkan hvar för sig stiga, på samma gång som det hela i och genom dem vinner harmonisk utveckling. England, det land som hunnit längst i den industriella färdigheten och hvars fabriker och maskinerier med jättekraft bearbeta råämnena, står äfven i sitt jordbruk högst. Nordamerikas Förenta stater, de enda som i industrielt hänseende med England äro jemförlige och i en icke aflägsen framtid till och med torde komma att öfverträffa moderlandet, omfatta med synnerlig ifver äfven jordbruket. — Då det således alltid visar sig, att jordens förbättringar och industriens framsteg oskiljaktigt äro förbundna med hvarandra, och en stor utveckling af endera näringsgrenen oberoende af den andra knappt nog låter tänka sig ännu mindre i verkligheten eger rum, blir det alltid vanskligt att åt den ena af dessa den menskliga idoghetens hufvudgrenar vilja vindicera något företräde framför den andra. Men om någondera skall ega företräde, måste detta tillerkännas jordbruket med afseende så väl på dess tidigare plats i utveckligen, såsom föregående och möjliggörande de andra, som ock på vigten af det menskliga behof, hvars tillfredsställande dermed afses och den stora utsträckning deraf som för behofvets fyllande är erforderlig och nödvändig. Svårt vore det utan tvifvel att beröfvas civilisationens beqvämligheter, värre är dock hungersnöden. Om andra näringar bidraga till lifvets förädlande, så är dock jordbruket ett oeftergifligt vilkor för lifvet sjelft. Detta allt oaktadt är det egentligen först i våra dagar som man åt denna det ekonomiska arbetets främsta gren egnat nog uppmärksamhet och tillika anvisat den sin rätta plats, hvarken i merkantilsystemets anda skjutande den undan i bakgrunden eller med fysiokraterne så upphöjande den på de öfrigas bekostnad, att jordbruket skulle vara allt, förädlingsnäringarne nästan intet.

Hvarje art af mensklig verksamhet måste röra sig i en viss ordning och underkasta sig vissa reglor, uttryck af det allmänna rättsmedvetandet. Så äfven jordbruket. Och i betraktande af den vigtiga plats det i kulturen intager måste den derför gällande ordning, den rätt som dermed sysselsätter sig, vara af ett högt och allmänt intresse. Bland dess föremål är äfven det att bestämma, huru de af grannelag möjligen uppkommande hinder för jordens odling och bruk lämpligast böra och kunna undanrödjas. Ett bland dessa hinder är den fara för intrång af annans hemdjur som hotar jordbrukaren och som af lagen måste förutses och förekommas. Det är i sanning ej af ringa vigt för jordbrukaren att grannens kreatur ej förhärja den uppskjutande sädesbrodden, förstöra ängsvallen, förderfva fodervexterna eller på några stunder nedtrampa det gungande sädesfältet som eljest bordt gifva honom lönen för månaders mödor och åratals omtanke. Utan säkerhet härför kan något jordbrukets väsentligaste fortskridande, någon intensivare jordens odling ej ega rum, ännu mindre någon våga uppdragandet af sådana kostsammare vexter, som visserligen fordra nedläggandet af större kapital och arbete, men också i rikare mon återgälda desamma.

Tvenne motsatta grundsatser hafva i detta hänseende på olika tider och vid olika förhållanden af lagstiftningarne omfattats: den

ena, att *det bör åligga den son af sådant fredande har behof att sjelf skaffa sig det eller derom med annan i lika behof förena sig*; den andra, att *hvar och en har skyldighet att om sina hemdjur hafva den vård att de icke olofligen inkomma på annans egor.* Den förra grundsatsen är den äldre. Den föreskrifver sig ifrån den tid då hvarje uppodling af jord var en inkräktning af åkerbruket på det område som förut varit af flera gemensamt användt till boskapsbete — ifrån tiden för öfvergången från nomadens kringströfvande lif till jordbrukarens med fasta boningsplatser. Den var då både naturlig och rättvis. Det var naturligt att den som med andras uteslutande ville draga fördel af ett jordstycke måste hägna omkring det för att utestänga de andra; och det var rättvist att skyldigheten till hägnadens upprättande och underhållande ålåg den som deraf drog fördel, icke den eller dem som derigenom i deras förutvarande förmåner snanare ledo inskränkning än de deraf hade nytta. Den uppförda hägnaden var naturligtvis af ofullkomlig beskaffenhet, kanske oftast uppförd af lemningarne efter de träd som för odlingen måst undanrödjas. Den behöfde icke heller längre underhållas än behofvet af skydd fortvarade och fick derföre efter bergningen oftast alldeles förfalla eller borttogs med afsigt. Äfven långt efter det odlingen antagit en mera ständig karakter qvarstod detta årliga "rifvande" af hägnad såsom det hos oss benämndes. Under odlingens fortgång måste efterhand nya förhållanden uppkomma, då odlad jord kunde gränsa icke blott till den allmänna betesmarken, utan äfven till jord af lika beskaffenhet och derföre äfven i lika behof af skydd. Om i det senare fallet samma kultursätt på båda användes — hvilket vid det i äldsta tiderna vanliga tvåskiftesbruket väl oftast förekom — och således bådas jord samtidigt låg i träde och begagnades till mulbete eller var besådd och i behof af hägnad, var ingen mellanstängsel mellan dem af nöden, om blott hvardera vidmakthöll sin yttre hägnad mot betesmarken. Tillsammans bildade dessa eller flera sådana jordstycken sålunda ett slags stängselbolag eller såsom det fordom kallades ett "värnalag", uti hvilket hvar och en borde vara pligtig att ersätta den skada som de andra delegarne genom hans felaktiga vård af hägnaden kunde lida. Vid olikhet i den odlade jordens brukningssätt kunde deremot mellanstängsel vara erforderlig, om t. ex. det ena jordstycket låg i träde medan det andra var besådt, eller det ena användes till äng och således tidigare afbergades än det andra som var åker, eller om en obergad ängsmark stötte intill en åker som låg i träde. I sådana fall var stängsel mellan de odlade egorna lika nödig som mot betesmarken. I stället för ett ständigt och ändlöst borttagande och återuppförande af sådan hägnad måste snart båda finna det för sig nyttigast att låta den en gång uppförda hägnaden qvarstå samt att gemensamt och till lika andelar underhålla den, eftersom båda af dess ständiga vidmakthållande hade lika nytta. Billigheten och fördelarne häraf voro så ögonskenliga, att det snart nog blef en allmän regel och derefter lag, att hägnad mellan odlade egor eller sådana som voro i behof af skydd till lika delar af de mötande egorna borde underhållas. Härifrån var det ej långt äfven till den grundsatsen, att man i sådana egor af grannen kunde fordra deltagande i stängselns uppförande, — hade stängselsvitsord. Der den förutsättning af ömsesidig fördel som var rättighetens grund saknades, förblef det deremot vid det gamla, att en hvar som ville hafva skydd för sina egor sjelf fick skaffa sig det, och denna grundsats qvarstod äfven vid de tillfällen, då det sätt hvarpå jord användes gjorde fördelen af hägnad större för den ena egan än för den andra. Sålunda måste den som ville freda sin betesmark sjelf uppföra hägnad derom, och på samma sätt egare till åker hägna emot betesmark, tomt emot åker, kyrkogård emot tomt. Vid den likhet

i angränsande jordstyckens brukningssätt då hägnad dem emellan var öfverflödig och kostnaden derför kunde besparas, enär den yttre gärdesgården ensam gjorde tillfyllest för bådas fredande, stängde väl en hvar af deltagarne i värnalaget ursprungligen blott vid egen gräns. Då likväl häraf blef en följd, att det område som på alla sidor omgafs af odlad jord helt och hållet blef fritt från allt besvär och kostnad af hägnadens underhållande, ledde denna orättvisa och tillfälliga fördel lätt och snart derhän att alla delegare i jord inom samma hägnad, hvar efter sin andel i jorden, borde taga del i den för allas gemensamma behof erforderliga hägnaden. Den tydliga rättvisan af denna regels tillämpning på hägnadens fördelning inom byn eller värnalaget föranledde dess ytterligare utsträckning äfven till olika värnalags deltagande i gemensam hägnad, så att den gamla halfdelningsgrundsatsen måste vika för den nyare att "den by skulle gärda mera som för mera låg och den mindre som för mindre låg", så vidt nemligen som hägnadsskyldighet egde rum. Ursprungligen var, såsom nämndt, detta fallet endast då odlade egor möttes, ej emellan sådana och oodlade, ej heller mellan tvenne områden, af hvilket intetdera ännu var eller varit föremål för nedlagt menskligt arbete och kapital. Men om sådant ej direkte derpå nedlägges, så ligger det likväl i den ekonomiska utvecklingens natur, att äfven den oodlade jordens värde och betydenhet småningom skall stiga och jemväl den komma i ett allmänt och erkändt behof af skydd. Så länge hägnads uppförande för egors fredande utgör ett oundgängligt vilkor, återstår således för vinnande af fullkomligt egoskydd att äfven till sådan jord utsträcka stängselvitsordet; och längre än till dettas allmängörande för allt slags jord kan lagstiftningen på denna väg ej komma.

En annan lagstiftningsgrundsats kan dock såsom ofvan blifvit anmärkt ifrågasättas: att nemligen förpligta hvarje egare af hemdjur att sjelf afhålla dem från föröfvande af skada å annans jord. Vi hafva ofvan sökt visa stängselvitsordets uppkomst. Dels härledde det sig från den ursprungliga handling hvarigenom jorden först togs i anspråk för högre kultur, då hägnaden fulländade och var ett vilkor för dess ockupation, dels från den ömsesidiga fördel som af hägnadens fördelande kunde vinnas — således från dess allmänna nytta. Den nu ifrågakomna grundsatsen ställer sig deremot på helt annan grund och utgår derifrån att ingen genom görande eller låtande må förnärma annans rätt och således ej heller hans eganderätt till sin jord. Oinskränkt och fullständig eganderätt till jorden innebär uti sig rättigheten till säkerhet för våld derpå. *Så länge uppförandet af särskilda försvarsanstalter till jordens skyddande från betning af andras kreatur åligger jordegaren, är detta en inskränkning i hans fullständiga eganderätt.* Sedan en gång jorden fullständigt blifvit tagen i besittning, bör också den inskränkning i eganderätten som var naturlig, när allas rätt genom jordens besittningstagande blef minskad, deremot bortfalla, när den allmänna rätt som dertill gaf anledning icke mera finnes till. I den menskliga utvecklingshistorien är det en obestridlig sanning, att eganderätten ständigt blifvit mera bestämd och oantastelig i mån af civilisationens och odlingens framsteg. Hvad som på en förfluten tid kunnat vara en billig inskränkning förblir ej alltid så, och så snart bildningen och odlingen hunnit till den punkt att inskränkningen kan borttagas, bör det också ske. Om denna regel är mest öfverensstämmande med en fullständig eganderätt, så är den äfven för ett utbildadt samhälle den mest nyttiga, då det i ekonomiskt hänseende icke kan ifrågasättas att ju den jord bäst skötes, hvaröfver egaren mest oförhindradt kan förfoga. För det allmänna bästa — då detta alltid måste vara högsta lag — kunna vis-

serligen inskränkningar vara erforderliga, men deras oundgänglighet och nödvändighet måste då bevisas. Ett allmänt bevis för inskränkningens nödvändighet eller umbärlighet kan i det nu ifrågavarande fallet ej gifvas, utan bevisningen derom hemtas från de egendomliga förhållandena i särskilda länder eller orter. Den allmännaste regel som lämpligen kan uppställas är väl den, att i länder med gammal odling och der eganderätten till fast egendom är fullt utbildad och bestämd hvarje egare sjelf måste ansvara för den skada, som af hans kreatur kan vållas, men att i andra, der större sträckor af landet ligga oodlade och delvis till allmänt begagnande äro upplåtna, genomförandet af denna grundsats måste modificeras och endast undantagsvis ega rum. Naturligtvis kunna förhållandena äfven inom samma land vara sådana att samma lag ej öfverallt är lika passande. Under det på vissa orter en hägnadslag, hvilande på den rena eganderätts-grundsatsen både kan och bör genomföras, kan samma lag på andra orter för framåtskridandet lägga de vigtigaste hinder och verka lika menligt, som han på de förra verkar fördelaktigt. Under sådana omständigheter är det mest öfverensstämmande med rättvisans och nyttans fordringar att väl stadga hvad som i allmänhet bör vara lag, men tillika lemna full frihet för jordegarne sjelfva — hvilka bäst kunna bedöma ortens behof och de lokala förhållandena — att förena sig om andra grundsatser för egofrid. Så är numera fallet i Sverige. Lagstiftningen utgår från den i 1 § af K. F. den 21 December 1857 uttalade allmänna grundsats: "Hvar som hemdjur eger vare pligtig att medelst hägnad eller vallning om dem hålla sådan vård att de icke olofligen inkomma på annans egor." Men jemte denna allmänna regel finnes äfven rättighet medgifven att i de flesta fall af granne fordra deltagande i den hägnad som skall underlätta hemdjurens vård, — en rättighet som likväl betydligt kan inskränkas genom den tillåtelse, som gifvits jordegare att om andra grunder för egofriden upprätta öfverenskommelser, som blifva bindande för tio års tid, oberoende af jordens möjliga öfvergående i annan mans hand.

Dessa äro de allmänna grunderna hvarpå lagstiftningen i ämnet hvilar och till hvilkas närmare utveckling vi längre fram skola återkomma efter en allmän öfversigt af lagstiftningen i fremmande länder och af den historiska utvecklingen hos oss.

Romerska rätten, som ej vet af någon hägnadsskyldighet, tillämpar i afseende på ersättande af skada vållad af annans hemdjur de allmänna reglorna för skyldighet att lemna skadestånd. Djurets egare hade valet att efter värdering ersätta skadan eller att i stället afstå det skadegörande djuret, utöfver hvars värde hans ersättningsskyldighet likväl ej synes hafva sträckt sig. Just derföre att jordegaren således kunde få skadan ersatt, var han pligtig att vid djurets instängande eller utdrifvande från sina egor gå till väga med samma aktsamhet som om det varit hans eget. I annat fall kunde egaren mot honom anställa en "actio ex lege aquilia."

Samma grundsats om kreatursegarens ansvarighet gäller ock hufvudsakligen i de länder der Romerska Rätten på lagstiftningen haft större inflytande. Efter *allmänna Tyska rätten* och efter Bäjerska lagen existerar både skyldigheten att ansvara för den skada af kreaturet göres och rättigheten att genom dess afstående från skyldigheten befrias. Efter Österrikiska lagen får inkommet kreatur ej dödas utan blott bortdrifvas eller till jordegarens säkerhet sättas i förvar, till dess skadan af djurets egare ersättes eller annan säkerhet derför lemnas.

I *Preussen* gäller enligt "Feldpolizei-Ordnung" af den 1 Nov. 1847, att ingen vid bot af 5 gr. till 3 th., äfven om skada ej sker, får utom särskild inhägnad låta sin boskap gå lös utan uppsigt. Träffas boskap på an-

nans egendom kan den tagas i pant till säkerhet för s. k. "Pfandgeld", upptagningskostnad och skadestånd. Med "Pfandgeld" förstås det efter djurslaget varierande belopp, som för kreaturet måste erläggas i lösen och som är dels högre dels lägre, allteftter det ställes beskaffenhet, hvarest djuret vid intagningen blifvit funnet. Egaren till jorden har dock, om han förmenar sig hafva lidit större skada än som deraf motsvaras, rätt att hos vederbörlig domstol instämma sitt anspråk på större skadestånd jemte det mindre slaget af "pfandgeld", som utom skadeersättningen skall tillfalla honom, om kreaturet funnits på sådant ställe der det högre slaget af "pfandgeld" eljest skolat erläggas.

Enligt dekretet af den 28 September 1791 skall i *Frankrike* den skada som å annans egendom orsakas af allehanda slags kreatur ersättas af deras egare eller den som af dem drager fördel. Jordegaren har rätt att bemäktiga sig kreaturen och föra dem till en af lokalmyndigheten utsedd plats. Om de ej återfordras eller skadan ej af deras egare blir ersatt inom 8 dagar, skola de till skadans ersättande försäljas. Fjäderfän kunna under det de göra skada saklöst dödas. Dessutom kan den hvars kreatur olofligen inkommit vara förfallen till böter. På många ställen existerar dock rättigheten till "vaine pâture" d. v. s. rätten till gemensamt bete efter skörden. Det står likväl hvar och en fritt att genom hägnads uppförande befria sina egor derifrån, hvaremot hans rättighet till det gemensamma betet också minskas i förhållande till den inhägnade jordens storlek.

England är kändt för så väl den höjd hvartill åkerbruket der hunnit som den helgd hvari lagen der håller den enskildes rätt. "Every mans house is his castle", heter det, och samma grundsats tillämpas äfven på jordegendomsrätt att mot intrång och ohägn vara skyddad. Intrång på annan mans grund — "trespass" — är förbjudet utan dennes uttryckliga tillstånd, och en hvar är i detta afseende ansvarig icke blott för sin person utan äfven för sina kreatur. Om han icke om dem håller tillräcklig vård och de inkomma på annans jord och der nedtrampa gräs eller göra annan skada, är detta ett "trespass", hvarför han måste gifva skadestånd. Den lidande kan vinna det antingen genom att låta intaga — "distrein" — boskapen tills egaren ersätter skadan, eller ock på laglig väg instämma honom att ersätta den. Dock förutsättes det att icke denna "trespass" kan rättfärdigas genom hägnads dåliga skick eller dylikt. Någon allmän skyldighet att underhålla hägnad torde dock icke finnas, men det är klart att sådan skyldighet genom enskildt kontrakt kan vara åtagen.

I *Nordamerikas Förenta stater* är deremot förhållandet olika, hvilket ock är naturligt nog, när man besinnar huru ny odlingen der ännu är och huru den derstädes ännu dagligen gör nya eröfringar på ödemarken. I allmänhet är der hägnad ett vilkor för egors skyddande och hägnadsskyldighet eger rum mellan odlade egor, så länge med deras odling fortfares*.

---

* Revised Statutes of the State of Newyork third edition, Albany 1846. Vol. 1. sidd. 400—404. Som Newyorks-lagen i allmänhet efterföljes af de öfriga Norra Staterna, torde här få anföras: att hägnad af laglig beskaffenhet der är ett vilkor för rättighet till fred å egor; att endast å sådana egor intagning af andras hästar, hornboskap och får må ske, hvarom dock skriftlig underrättelse måste lemnas till "the townclerk", af hvilken jordegaren erhåller en betalning motsvarande de Danska "optagelsepengarne"; att djuren må behållas, till dess deras egare gäldat kostnaderna derför; att hvar och en må af grannen fordra deltagande i hägnad i rättvist förhållande (just proportion), hvilket denne endast kan vägra, om han vill låta sin jord ligga öppen; samt att den som icke vederbörligen underhåller sin hägnad, icke sjelf har rätt att fordra skadestånd för liden skada, men deremot är skyldig att ersätta grannen för allt hvad denne deraf kan lida. — Rev. Statutes of Massachusetts, Boston 1846, sidd. 195—200. Hägnadsskyldighet till lika delar eger rum, så länge mötande egor fortfara att odlas (so long as both parties continue to improve the same) med rättighet att på vägrande grannes bekostnad efter syn uppföra eller

Vända vi nu vår uppmärksamhet till våra Skandinaviska grannländer, så finna vi i båda hägnadsskyldighet ega rum.

I *Danmark* är hvar och en förpligtad att på grannens begäran med honom deltaga i uppförandet af någon bland de hägnader hvilka såsom lagliga erkännas. Kan ej hägnad uppföras eller är egan af sådan form att hägnaden skulle medtaga mera än $\frac{1}{12}$ af dess innehåll, kan befrielse derifrån dock ega rum, med skyldighet likväl för de mötande att i stället tjudra eller valla kreaturen. I ny hägnad skola båda de angränsande taga lika andel, men der redan uppförd hägnad förut varit fördelad efter annan grund t. ex. efter hartkorn, kan ej halfdelning fordras af den hvars hägnadsskyldighet är större, förr än han på det öfverskjutande uppfört s. k. "varigt Hegn", hvars underhåll för grannen är lättare. För oskiftad by skall deltagandet i halfva hägnaden beräknas efter delegarnes hartkorn. Öfver hägnadens vederbörliga vidmakthållande vakas genom 2 årliga besigtningar å hvarje sockens hägnader: den ena om våren från den 7—21 April, den andra om hösten mellan den 22 September och 6 Oktober. Den som ej inom viss tid bättrar de vid synen anmärkta bristerna är förfallen till böter, hvarjemte grannen är berättigad att på hans bekostnad iståndsätta det felande. Skulle någon bristfällighet i hägnad efter besigtningen bemärkas, kan grannen, om den hägnadsskyldige efter tillsägelse ej bättrar den, begära ny syn, efter hvars hållande förfares på vanligt sätt med hägnadens iståndsättande, såvida icke skadan vållats af grannens egna kreatur, då iståndsättandet åligger honom. Oaktadt således hägnadsskyldighet eger rum, befriar likväl icke hägnad från skyldighet att i allmänhet ansvara för hemdjurens vård. Hvar och en är berättigad att på sina egor upptaga fremmande kreatur samt att utan afseende på hägnadens skick af deras egare uppbära "optagelsepenge" till olika belopp efter djurslaget jemte foderlön, om de ej inom 24 timmar inlösas, samt ersättning för den skedda skadan. Dessa belopp må dock ej öfverstiga de intagna kreaturens värde. För okynniga kreatur gälla dessutom särskilda föreskrifter. Svin, som man ej kan intaga, må vid första samt får och gäss vid andra öfverträdelsen saklöst dödas af jordegaren, dervid dock de dödade djuren böra återlemnas till sin egare och "optagelsepengarne" bortfalla. I Danmark är således med bibehållande af skyldigheten till hägnads upprättande ansvarsskyldighet för egna kreatur tillika antagen. Den *Norska* lagstiftningen hvilar deremot fortfarande på afstängningsgrundsatsen. Hvarhelst någons skog, mark eller äng stöter intill annans egendom, kan å båda sidor fordras upprättandet af hägnad, hvaruti hvardera skall deltaga "som han har jord till." Om åker och äng skola hägnaderna vara färdiga till den 3 Maj och bibehållas i laga skick till den 14 Oktober. Sker skada genom kreatur skall den ersättas af den genom hvars försummelse att underhålla hägnad den timat. Endast för "vanefuldt" (okynnigt) kreatur som gård bryter eller springer öfver måste egaren ansvara, sedan han af grannar blifvit anmodad att hålla det hemma. Efterkommes ej uppmaningen, må kreaturet intagas, hvarefter det, såvida dess egare ej inom fem dagar efter derom lemnad underrättelse, inlöser det, tillfaller jordegaren, som dermed antages betald för all skada.

---

bättra hägnad, så vida han ej vill upphöra att odla jorden eller lägga den öppen. — Rev. Stat. of the State of Wisconsin, Southport 1849 sidd. 133—137. innehålla lika stadgande. — Dunlop, The General laws of Pennsylvania, Philadelphia 1849 sidd. 398, 955. Hägnad är nödvändig för rätt till ersättning för skada af kreatur och skall mellan två mötande odlade egor lika fördelas. — Att äfven i de södra staterna hägnadsuppförande kring plantager och dylikt erfordras för deras skyddande för skada af annans hemdjur visas af förhållandet i Georgien enl. Hotchins, Codif. of the Statute Law of Georgia, Sav. och Newyork 1845. sidd. 892—893.

Inhemsk litteratur.

Undersökningar om Finska adelns gods och ätter etc. af Wilhelm Gabriel Lagus. H:fors 1860.

Professorn, kanslirådet Lagus var den siste af den historiska skola, om man så får kalla den, som utgick omedelbart från Porthan. Det intresse för forskning i Finlands häfder, Porthan genom sina arbeten och sitt personliga inflytande vid universitetet väckte, hade sin närmaste representant i hans lärjunge och vän, erkebiskop Tengström. Det öfvergick äfven på den senares båda svärsöner, professorn Johan Jakob Tengström och kanslirådet Lagus. Men kanske erinrar ingen af desse Porthans efterföljare mera än den sistnämnde om den berömda föregångaren. Man öfvertygas härom isynnerhet vid läsningen af detta hans sista arbete.

Porthan var uteslutande historisk forskare, samlare och kritiker. Till någon bearbetning af det material, han egde, kunde han redan för dettas nyhet och otillräcklighet icke komma; men han synes också icke haft någon håg för egentlig historieskrifning. Erkebiskop Tengström, med ett poetiskt lynne och skönlitterär bildning, framstår mindre som kritiker, men uppträdde deremot redan såsom lycklig biograf, deri öfvergående från blotta forskningen till historiskt författareskap. Johan Jakob Tengström följde honom på denna bana. Hans biografier öfver Gezelierna utmärka sig äfven derigenom, att Förf. fattar de skildrade personernas verksamhet i förbindelse med tidshändelserna. Likaså är förhållandet med hans "Förteckningar" öfver universitetets kanslerer och lärare, i hvilka han sträcker sin betraktelse till vetenskapernas skick i allmänhet på de skilda tider, teckningarne beröra. Och han öfvergick senare äfven till direkta tidsskildringar. Reflekterandet, bemödandet att begripa den tid, han tecknar, är i J. J. Tengström's historiska författarskap det framstående. Ehuru han i allt sitt arbete stödde sig på egen forskning och i dagen bragt en stor rikedom af data, meddelade han derföre dessa aldrig i form af blott samling, utan alltid begagnade till en historisk skildring.

G. W. Lagus är deremot i sina arbeten för fäderneslandets historia helt och hållet Porthan's efterföljare. Samling och kritik är uteslutande föremål för hans verksamhet. Vi måste bekänna vår obekantskap med de samlingar i Finlands kyrkohistoria, med hvilka han fortsatte erkebiskop Tengströms hithörande forskningar. Men i hans smärre historiska uppsatser och afhandlingar likasom isynnerhet i här anmälda arbete framstår sagda likhet. Redan detta arbetes yttre form påminner om Porthan's förnämsta verk. Såsom kändt, utgör Justéns krönika öfver de Finska biskoparne en högst mager förteckning. Men denna har Porthan försedt med noter och noters noter till en sådan mängd, att krönikan blir bisak och utgifvarens forskningar hufvudsak. Så har äfven G. W. Lagus här lagt till grund för sina forskningar en förteckning öfver "Nye och Gamble Frelsis Landböndher i Finlandh", upprättad af Jesper Mattsson Krus år 1618. Han har till denna namnförteckning fogat "biografiska, genealogiska, heraldiska, topografiska och kameralistiska anteckningar" i ett antal af icke mindre än 1250 noter ungefär. Den 8½ glest tryckta ark upptagande förteckningen har sålunda fått ett bihang, registrena inberäknade, af 97 ark i qvart format. I likhet med Porthan antecknar Förf. äfven de för sig obetydligaste uppgifter, som på något vis med ämnet sammanhänga. Likväl träffas här icke den mängd episoder och episoders episoder, som gör att Porthans anteckningar till Chronicon ofta likna en instruerad mans berättelser, der den ena uppgiften och anekdoten ger anledning till den andra. Förf. har haft ett större antal åtminstone

namn att fästa sina berättelser vid, hvarföre de äro mera fördelade i skilda noter, och har mera strängt hållit sig till sitt egentliga ämne, äfven derföre att han rörer sig inom en mera känd tid; medan Porthan hade skäl att i sina anteckningar upptaga allt, hvad som rörde Finlands historia för den ifrågavarande tiden, såsom före honom okändt. Likväl synas uppgifterna, ju mer de närma sig närvarande tid, vara desto mera tillfälliga och godtyckligt valda. Förf. har undvikit, att mera, än för ämnets upplysande nödvändigt varit, begagna tryckta källor. De meddelade data äro alltså till största delen förut okända, hemtade ur gamla, officiela och enskilda skriftliga dokumenter. Uppgifterna sträcka sig från 1300- och 1400-talet till närvarande tid.

Läsaren kan af det anförda sluta till den långvariga möda, som blifvit nedlagd redan på uppsökandet af dessa dokumenter, af hvilka väl Förf. till större delen nödgats taga afskrifter. Det är också kändt, att han under länge fortsatta årliga resor kring landet och äfven genom resor i Sverige förvärfvade sig en del af det rika material, som för detta arbete är begagnadt, och hvilket derföre äfven är en frukt af icke ringa omkostnad. Mycket är väl också taget ur de ända till trehundra år gamla uppbördslängderna och jordeböckerna i Kejs. Senatens arkiv. Arbetet är sålunda ett af dessa verk, som endast ihärdig kärlek för sak förmår bringa i dagen.

Förunderligt är det dock icke, om mången frågade: hvad kan det väl angå verlden, hvilka ätter och hvilka personer som egt och ega dessa s. k. adliga gods? mest, såsom äfven förteckningens titel ger tillkänna, små hemman, 1618 bebodda af "Frelsis-Landhbönder" och efter reduktionen vanliga dels krono dels till skatte köpta bondhemman. När man t. ex. läser, om Girmundzby (Germundby i Tenala): att 1380 ett gods i denna by såldes af Könna, Göble Göblassons enka, till kyrkoherden i Sagu, Jöns Pettersson; att Hartika Dyker sökte börda detsamma från sagde Jöns, som nu fått Kimito pastorat, men att dennes besittningsrätt bekräftades genom räfstetingsdom, gifven "feria secunda proxima prius domin. invocavit" 1404: att väpnaren Olof Nilsson, som 1412 "dominica prima post crucem" erhöll konung Erik XIII:s frälsebref, skref sig till Germundsby; att samma Olof med sin hustru, Kristina Larsdotter, 1414 sålde jord i Germundaby till biskop Magnus Tavast, som åter af Er. XIII "feria proxima prius dominicam Reminiscere" 1417 erhöll frälsefrihet derå; att häradshöfding Lindved Nilsson i Germundaby, som troligen var bror till sagde Olof Nilsson, likaså sålde sin andel till biskop Tavast 1418; att biskopen erhöll fastebref "midfastu sunodag" samma år; att enligt ett hans bref af den 4 Sept. 1439 han till sin systerson, Matts Mårtensson, afstått den af Olof Nilsson köpta andelen; att Germundsby jemte Gennarby på 1500-talet egdes af slägten Boije, på 1600-talet af slägten Brand, och att den i början af 1700-talet genom arf och giftermål tillföll löjtnanten Johan Schytz, hvilkens arfvingar ännu mot slutet af seklet egde Germundby, som nu består af frälsehemmanen, Norrgård, Östergård, Kärrans, Westergård och Käldo — när man läser dessa och dylika notiser, är det blott förlåtligt, om man bekänner sin tvekan, hvilka skördar deras meddelande skall skänka Finlands historie. Man kan hysa samma tvifvel angående ett stort antal genealogiska uppgifter: t. ex. att kapten Anders Hästesko, hvars fader, Anders, tillbytt sig Maskola af Jakob Sabelhjerta, var gift med dennes dotter, Hebbla, och dog på 1740-talet, samt att Sabelhjerta var måg till ryttmästaren Otto Berg, som den 26 Juli 1646 tillbytt sig egendomen af landshöfding Arvid Jöransson Horn — många till utseendet än obetydligare data att förtiga.

Men den historiska samlaren, ehuru han visserligen kan inse vissa påfunna uppgifters högre historiska vigt och värde, kan å andra sidan icke gerna bortkasta något af, hvad han påträffar, redan derföre att sådant vore en ändamålslös förstöring. Ingen kan dessutom på förhand säga, hvilken i sig obetydlig uppgift må vinna betydelse för afgörandet af den vigtigaste historiska fråga, genom det sammanhang, denna ringa tilldragelse, kanske förmedelst en lång serie dylika i sig sjelfva mer eller mindre betydelselösa förhållanden, eger med en sådan fråga. Vi behöfva icke tillägga, att arbetet jemte notiser af anfördt slag har en stor rikedom på intressanta upplysningar, rörande kända historiska händelser och personligheter, så att det af hvar och en, som framdeles skrifver Sveriges historia, isynnerhet för 16:e och 17:e seklet utan tvifvel måste rådfrågas. Och isynnerhet för Finlands specialhistoria innehåller det en rik skattkammare.

Arbetets brister, tillfälliga omsägningar, några afvikande uppgifter rörande samma sak, t. o. m. uppenbara motsägelser och misstag, har förordets författare, professor J. J. W. Lagus påpekat. De härleda sig mest från den åldrige författarens ifver att ännu medhinna arbetets utgifvande. Det åtföljes af icke mindre än fem arbetsdryga register, delvis utarbetade af förordets författare, hvilka för läsaren och forskaren göra begagnandet på det högsta beqvämt. Vi säga "läsaren", emedan vi äro öfvertygade, att arbetet skall finna talrika köpare. Afkomlingarne af de familjer, som egt gods i landet, ännu någon gång i dessa afkomlingars ego, skola utan tvifvel finna sig hågade, att här få läsa något om sin familjs öden; och äfven mången annan innehafvare af sådane gods skall utan tvifvel gerna lära känna något mera om de förra egarena, än hvad åtkomsthandlingarne innehålla. Af egen erfarenhet sluta vi också, att de flesta, då de engång uppslagit boken, med nöje skola läsa en mängd framställningar rörande orter och personer, hvilkas namn hafva ett offentligt — eller också blott för läsaren enskildt intresse.

Sin mening har den till grund för arbetet lagda, som den i förordet kallas "dystert vigtiga urkunden" deri, att den visar, huru mäktig adeln vid ifrågavarande tidpunkt var äfven i Finland. Och tyvärr utmärkte sig denna Finska adel genom laglöshet, våldsamhet och förtryck. Efter ett ungefärligt öfverslag äro i förteckningen uppräknade 5000 hemman såsom frälse, utom sjelfva sätesgårdarne och särskilda "fjerdingar*. Det mesta häraf synes hafva blifvit utdeladt af Gustaf I och hans söner. Härtill kommer den skatt vissa personer egde till vidare uppbära från särskilda hemman, byar och socknar. Men ännu återstodo Gustaf Adolfs och Christinas tider och förmyndareregeringarne under hennes och Carl XI:s minderårighet, vid hvilken sistnämnda tidpunkt större delen af landet var till adeln bortskänkt. Redan i denna 1618 års förteckning ingå skattehemman, hvilkas egare utan vidare blifvit förvandlade till frälsebönder. Det hela syftade dertill, att förvandla all jord till adlig egendom och bönderna till arrendatorer, då lifegenskapen icke varit långt borta. Det är Carl XI bönderna i Finland med Svenska ståndet näst sig sjelfva hafva att tacka, att de ännu besitta sin jord och med den en medborgerlig frihet, till hvilken vida större och mäktigare länders inbyggare mycket senare och först genom blodiga revolutioner hunnit. I de Nyeuropeiska staterna har envåldsmakten öfverhufvud utgjort ett medel för massornas frigörande från feodalförtrycket. Men ingenstädes har dess inflytande i detta hänseende varit kraftigare och mera afgörande än i Sverige.

---

* En indelning af frösamlingarne för uppbördens skuld.

En orsak var, att feodalväldet der icke ännu hunnit slå fast rot, och att det icke dåmera understöddes af prestväldet. Adeln hade vid reformationen med stor lystnad tagit sin andel af kyrkans gods, utan att tänka derpå, att kyrkans fall förberedde upphörandet af dess eget välde.

Lännetär. Album, utgifvet af Vestfinnar. I. H:fors 1860.

Vestfinnar är en benämning, som begagnats förnämligast vid universitetet, och det en kort tid. Under "Åbotiden" hörde nemligen till de akademiska nationernas antal den Borealiska och Åbo nation, den förra bestående förnämligast af ungdom från Åland och skärgården. Efter universitetets flyttning aftog antalet af de till Åbo nation hörande studenter; och som Borealerna alltid varit fåtaliga, förenades de båda till en afdelning under namn af den Vestfinska. Denna fördelning har likväl någon grund äfven deri, att i Finska språket Vestfinskan utgör en egen dialekt, något skild från den Tavastländska och än mera från den Karelska och Savolaks-dialekten, såsom särskildt Åboländskan ännu skiljer sig från Vestfinskan i allmänhet genom sina förkortningar af orden. Vestfinskan är i den renare Satakuntaformen det äldre bokspråket, bibelns och psalmbokens m. m., medan i det nyare bokspråket, sedan fornsångarnas framträdande i dagen, östra Finlands idiom med få undantag blifvit det lagstiftande. Otvifvelaktigt är dock, att sträfvandet att tillgodogöra denna dialekts formrikedom gjort bokspråket trögt och tungt, och att ett närmare anslutande till det äldre bokspråket visar sig vara en vinst med afseende å klarhet och ledighet. Det är också lätt begripligt, att dessa företräden hos ett språk skola följa med den högre bildningen.

Äfven med afseende härpå är det glädjande, att Vestfinnarne i sitt Album inrymt också litet Finska, i en artikel, *Kuinka satu kertoo osaisen Satakuntaa asujamensa saaneen*, samt några *Lauluja Länsisuomesta*, vagg- och vall-sånger. Sångerna äro dels en nyare tids, dels synas de vara äldre, under kristna tidens inflytande förändrade. Traditionen om några orters i Satakunta befolkande, meddelad af —s —t —n, förmäler om inflyttningar från Savolaks. Den har sitt historiska värde, emedan man hittills icke afvetat någon sådan inflyttning till dessa trakter. Berättelsen är ledig och rätt väl gjord.

Wallin's porträtt efter Ekman's snillrika tafla pryder häftet. Wallin var nemligen Boreal. Ett föredrag af S. E., hållet vid en Vestfinnarnes årsfest på Wallin's dödsdag, börjar detsamma. Det innefattar en kort teckning af den hädangångne utmärkta landsmannens lefnadsöden och en med värma utförd skildring af hans karakter. En annan prosaisk uppsats *Clas Christersson Horn* af C. F. J. är ett utkast, hellre än en utförd lefnadsskildring öfver den första i ordningen af de tre i historien kända Hornar, som burit detta namn (född 1517(?) död 1566).

För öfrigt innehåller häftet poetiska stycken, de flesta af den redan oftare sedda signaturen —s —l och, med skild titel och skild paginering, af C. W. Törnegren.

Törnegrens poetiska talang är känd. Om någon djupare poetisk kallelse vittna hans jemförelsevis få dikter icke, men väl om sinne för bildens skönhet, språkets och versens välljud. De flesta här meddelade äro förut offentliggjorda: och bland dessa träffas äfven det bästa. Anledningen, hvarför dessa dikter här meddelas, är den, att T. tillhörde Åbo nation, sedan Vestfinska afdelningen. Af pietet för den aflidnes minne hafva de genom eget titelblad blifvit särskilda från det öfriga i samlingen.

Signaturen —s —l betecknar en sällsynt poetisk förmåga. Derom vittnar den ofta originela, stundom djerfva konceptionen i hans dikter. Skulle likväl något

väcka tvifvel om hans kallelse, är det en stundom synbar brist på djupare känsla och derföre äfven på högre intention i sången; hvarföre då djerfheten i den röjer sig som sjelfsvåld. Icke ostraffadt låter en ung diktare fantasin leka med det låga eller dödar han känslan i ett hånande löje. När ett högre ämne manar, söker man då förgäfves i den senare eld, hos den förra kraftiga vingslag. Och det lågas rike är fattigt, dess gestalter enformiga, så att dikten der snart finner sin död. Vi böra tillägga, att denna påminnelse blott till viss grad rättfärdigas af de Förf:s stycken, som i detta Album förekomma; de hafva sin anledning äfven i, hvad vi eljest sett af Förfs:s hand.

Ett utmärkt skönt stycke är "Vårdroppen". Likaså "Hymn till kärleken", ehuru i den till någon del saknas den koncentration och afrundning, hvari Förf. eljest ofta, t. ex. i den nyss nymnda dikten, röjer ett verkligt mästerskap. Erkännas bör också den finhet, hvarmed sången "Den vakande modren" är behandlad. Att deremot ett sådant ämne som "Italienaren" icke föranledt en varmare sång, måste vi, vid tanken på Förf:s förmåga öfverhufvud, anse för ett bevis, att känsla och fantasi hota att svika honom, der de främst borde stå en ung diktare till buds. Man kan säga detsamma om "Svenskan och Finskan", hvilket stycke både till uppfattning och utförande utfallit serdeles matt. Patriotismens glöd söker man i hvardera stycket förgäfves. Det kan egna sig för hvarjehanda beskedliggörare, för egoister och prosaister, att för den kära fredens skuld, af maklig olust att tänka och egennyttig omsorg för blott de små enskilda intressena, låta sin öfvertygelse sväfva som vågtungan mellan kämpande meningar om fäderneslandets framtid, och att lemna den i slumpens hand. Men hvarje högre stämd själ tager sitt parti, drifven af sin känsla eller ledd af klar insigt; och för det poetiska sinnet målar fantasin åtminstone någon framtid för fosterlandet, icke blott evinnerlig fortsättning af det trånga närvarande. Ett sådant ämne för sången, som det i "Svenskan och Finskan", är visst opoetiskt; och dess behandling måste, såsom skett, blifva en stel versifikation af platta hvardagsopinioner. Men det är opoetiskt just derföre, att deri icke finnes någon framtid för fantasin, derföre icke heller något närvarande för känslan — blott en kall reflexion öfver, hvad som är, icke en tanke på något fullkomligare, som bör vara.

Några stycken af andra signaturer, mest öfversättningar, omvexla med sångerna af —s —l, vittnande att vittra öfningar äro allmännare inom Vestfinnarnes krets.

———

Joukahainen. Ströskrift, utgifven af Österbottningar. 4:de häftet. H:fors 1860.

Joukahainen's föregående häften hafva för det mesta innehållit uppsatser af äldre Österbottningar. Orsaken härtill har väl varit den, att bland den hithörande ungdomen produktionshågen icke varit stark nog att öfvervinna den naturliga försagdheten vid att uppträda inför en större allmänhet. För lofligt bör det väl anses, att ungdomen uppställer stränga fordringar på sig sjelf. Men det är också lika naturligt, att allmänheten betraktar ur ungdomskretsen utgångna skrifter såsom öfningar och första försök. Det vore skäl, att saken så betraktades äfven från ungdomens sida; sådant skulle ingifva mod, utan att förringa anspråkslösheten.

Emedan den uttalade afsigten varit, att Joukahainen skulle erbjuda en täflingsplats för de unga, verkade exemplet. Savolaks-Karelska afdelningen vid universitetet förenade sig om utgifvandet af en dylik ströskrift. Men det skedde på en tid, då den nationela sjelfkänslan började vakna till nytt lif, och då en Finsk litteratur blef

ott framtidsmål och en framtidsförhoppning. Man valde en ingalunda lätt gren af litteraturen, folkskriften; men den varma hågen höjde krafterna, och företaget hade en framgång öfver all väntan. *Lukemisia Soumen Kansan hyödyksi* mottogos med samma välvilja af allmogen och af de bildade i landet. Och den förnämsta vinsten var, att samma unga män, som stodo i spetsen för detta företag, fortsatte sin verksamhet på litteraturens och vetenskapens fält, och att de öfverlefvande bland dem ännu framstå såsom den unga Finska litteraturens förnämsta förkämpar.

Man kan anse, att äfven Nyländningarnes Album och Vestfinnarnes Lännetär äro frukter af den uppmaning, som låg i Joukahainens utgifvande, ehuru i sistnämnda skrift först detta häfte framter nästan blott yngre namnteckningar.

Häftet innehåller "Johan Jakob Nervander, såsom vetenskapsman" af Karl Chydenius, "Naturvetenskapsmännen under Franska revolutionen" af J. J. C. och poesier: "Finlands öde" af Z. T., tvenne stycken af O. D., två Finska och ett Svenskt af —k —k och "Öfversättningar ur Thomas Moore's Irländska melodier" af O. F.

"Naturvetenskapsmännen under Franska revolutionen" är ett vid de akademiska soiréerna hållet föredrag, hvari Förf. lemnar en korrt skildring af det gagn matematikerna Monge och Carnot, kemisterna Fourcroy, Berthollet och Guyton de Morveau m. fl. gjorde sitt fädernesland, genom att använda sin vetenskapliga insigt till fyllande af de behof, kriget och Frankrikes genom revolutionen isolerade läge förorsakade. Fråga är synnerligast om de af dem angifna och under deras ledning begagnade utvägar att bereda krut, stål och kanonmetall, samt om telegrafens uppfinnande och hvitbetssockerfabrikationen. Skildringen är med talang gjord, i ett lätt och ledigt språk.

"Finlands öde" spanas af den såsom astrolog beryktade Sigfrid Aroni Forsius. Upplösningen är vackert tänkt, och det hela utfördt med den öfverlägsna förmåga, som den kända signaturen låter vänta. Äfven "Min ros" och "Flickan vid Filppula fors" af O. D. äro vackra stycken, ehuru med något öfvervägande resonnement. I de Finska sångerna af —k —k röjer sig en ovanlig lätthet att behandla språket i vers. Öfversättningarne från Moore's dikter stå i ledighet och klang i jemnbredd med de bästa af den Svenska öfversättarens, Nyblom's *. Bland Törnegren's dikter i Lännetär finnas äfven några sånger af samma skald öfversatta. Dessa utgöra, såsom äfven det mesta af T:s egna dikter, blott kärleks qväden. Deremot har O. F. valt endast patriotiska sånger.

Af skäl, som i det följande synas, tala vi sist om häftets första och längsta artikel, teckningen af Nervander som vetenskapsman. Med en flit, som bör lofordas, har Förf. samlat kännedom om de närmast föregående och samtida sträfvandena på de områden af fysiken, hvilka Nervander bearbetade, och derigenom kunnat ställa hans arbeten i sammanhang med den allmänna rigtningen hos den tidens forskning. Något nytt af vigt om Nervander's vetenskapliga verksamhet, utöfver det äfven i förordet till hans utgifna Skrifter framstälda, har Förf. icke att förtälja. Men han har genom nämnda ganska rigtiga förfarande klarare ådagalagt det förtjenstfulla och utmärkta i denna verksamhet och tillika sammanhanget i Nervanders fortgång från undersökningar i elektricitetsläran till dylika rörande jordmagnetismen och slutligen angående temperaturvexlingen. Framställningen lider af någon oklarhet, isynnerhet der fråga är om vetenskapens allmänna ståndpunkt för den tiden. Öfverhufvud innehåller den för den större läsande allmänheten något för litet; emedan Förf. icke till dennas tjenst förklarat, hvad som förstås med de natur-

* Se detta blad 1859 pag. 347.

processer och naturförhållanden, han omtalar; och der finnes äfven af lätt insedda skäl något för litet för vetenskapmannen, emedan för honom endast en snillrik kombination af de särskilda sträfvandena och resultaterna kunde vara af värde. Att närmare förklara allt för den i fysiken mindre bevandrade läsaren, hade kanske varit ogörligt utan alltför stor vidlyftighet. Och då den vetenskapligt bildade naturforskaren icke torde uppsöka afhandlingen i Joukahainen, hade denna efter någon omarbetning kanske rättast haft sin plats i de af Vetenskaps-Societeten utgifna skrifter.

Detta hade varit så mycket önskligara, som skildringen både såsom bidrag till vetenskapens historia och särskildt såsom ställande Nervanders vetenskapliga förtjenst i en klarare dager hade egnat sig att blifva känd äfven utom Finlands gränser. Det är djupt nedslående, att höra Förf. försäkra, att t. ex. Nervanders upptäckt, att solen är en variabel stjerna, och att dylika stjernors rotation kring axeln i sjelfva verket fordrar en dubbelt längre tid än astronomerna antagit, är "för större delen af den vetenskapliga verlden okänd", samt att förhållandet är detsamma med den bestämning af tiden för solens omhvälfning, hvartill Nervander kom genom upptäckten * af de temperaturvexlingar på jorden, som af den bero.

När vi yttrat önskan, att afhandlingen skulle fått en annan plats, än i Joukahainen, kan hvar och en, som tagit kännedom om dess innehåll, lätt förstå, att då förutsättes, det en betydlig del af densamma bort vara oskrifven. Förf. har nemligen i sin undersökning inblandat episoder, som icke röra Nervanders vetenskaplighet, och hvilka äfven störa sammanhanget. Men han har dertill begagnat afhandlingen såsom ett käril, att deri utgjuta ett argt sinnes innanmäte.

Den del af dessa utgjutelser, som är rigtad mot undertecknad, kunde väl besvaras med Goethe's:

"Wir reisen in die Kreutz und Queer'
Nach Freuden und Geschäften;
Doch immer kläfft es hinterher
Und billt aus allen Kräften.
So will der Spitz aus unserm Stall
Uns immerfort begleiten,
Und seines Bellens lauter Schall
Beweist nur, dass wir reiten."

utan att begagnandet af den stora skaldens ord kunde tydas såsom oförsynt, om man mot vår ringhet håller arten hos dessa "Kläffer", hvilka ligga oss i hälarne. Men Herr *Karl Chydenius* lofvar att blifva en lika ihärdig "Spitz", som hans värda medbroder E. B., hvilken under skiftande förklädningar och i alla möjliga blad fortsätter *sitt* yrke *; och vi äro skyldiga läsaren några upplysningar om anledningen till hans utfall.

Herr *Karl Chydenius* är, enligt egen försäkran, en annan af de medlemmar i f. d. kotteriet "de blodlöse", som med anledning af en artikel i detta blad, "Fin-

* Förf:s uppskattande af sagda upptäckt såsom hufvudresultat af Nervanders hithörande forskning, bestämmandet af solens rotationstid åter som en bisak — är blott ett infall. Äfven ur naturvetenskaplig synpunkt måste väl fenomenets förklarande anses för det vetenskapliga resultatet. Det var denna förklaring, Nervander med så mycken möda sökte; och Lenz', Hess, Jacobi's hithörande bedömande är fullt berättigadt.

* Denna värda person, hvilken äfven såsom "Ralph Knocker" i Åbo Underrättelser utöst en del af sin galla, har under andra skepnader rört sig i tidningen Wiborg, H:fors Tidningar och Papperslyktan — ehuru han såsom sagde Ralph förnekar all bekantskap med Papperslyktans redaktör. Sådane små dikter äro honom en småsak. Man kan väl icke antaga, att personen verkligen anser, att han är en bekantskap att skämmas för och vill befria sina Busenfreunde från misstanken; utan den falska uppgiften är väl beräknad på bättre effekt. Att han dock sjelf skäms för yrket, bevisa de många förklädningarne.

ska emigrationen i Sverige", införde en s. k. protest i H:fors Tidningar, hvars första och sista ord var den sanningslösa och smädande uppgiften, att, hvad vi i sagde artikel anfört, var för tillfället uppdiktadt. Herr *Karl Chydenius* skulle väl haft skäl att bevisa sin rättskänsla genom att återtaga eller på något sätt ursäkta denna osanning. Men sådant har icke fallit honom eller någon annan af de värda protestanterna i sinnet. I samma häfte af detta blad, som innehåller sagde artikel, infördes verser af F. C. (Cygnæus) på tionde årsdagen af Nervanders död. Dessa verser gåfvo oss anledning nämna, huru Nervanders Skrifter orörda qvarligga i bokhandeln, och huru hans af döden afbrutna sista arbete icke bland yngre vetenskapsmän funnit någon utgifvare. Häraf finner sig nu Herr *Karl Chydenius* föranledd andraga, huru vi firat Nervanders dödsdag med "att mot allmänheten i allmänhet och ungdomen isynnerhet utslunga förebråelser, att man skulle hafva glömt bort Nervander".

Vi taga oss friheten, då anförda förhållanden oförändrade qvarstå *, förnya vårt påstående, att de bevisa, huru litet Nervanders värde som vetenskapsman och författare af allmänheten, den äldre och den yngre, blifvit erkändt. Herr *Karl Chydenius* tillägger ett ytterligare bevis för påståendets rigtighet genom uppgiften, att Nervanders största upptäckter äro: "för större delen af den vetenskapliga verlden okände". Ty skulden härför faller på Nervanders efterlefvande landsmän.

I samma andetag förmäler Herr *Karl Chydenius*, att vi utslungat "än mera kränkande beskyllningar mot enskilda personer." Detta betyder: att vi om vissa af de nämnda protestanterna, hvilka i det offentliga hade uppträdt (äfven i Sverige såsom det unga Finlands representanter), yttrade: att vetenskapen legat dem för högt, arbetet för Finska litteraturen för lågt. Äfven detta yttrande föres till firandet af Nervanders dödsdag! Nervanders minne förorättas, om man något hårdt bedömer några medlemmar i ett kotteri, som utom andra storheter bland sig räknar *Herr Karl Chydenius!!*

Slutligen tillägger Herr *Karl Chydenius*, såsom firandet tillhörande, att vi "*indelat* landets invånare *i tvenne* under en ganska lång tid okända *fientliga läger* *, Svenskar och Finnar". När och hvar detta skulle skett, aktar sig Herr *Karl Chydenius* för att söka leda i bevis. En osann beskyllning till den gamla, Herr *Karl Chydenius* har gemensam med kotteriet, synes icke kosta honom mycket.

Hvad han har att mot och om oss anföra och dikta är dock en småsak i jemförelse med hans utfall mot F. Cygnæus. De genomgå hela afhandlingen. Cygnæus skref kort efter Nervanders död: "Johan Jakob Nervander, tecknad af F. C." Skriften är visst icke lyckad. Vi hafva på sin tid anmärkt dess misstag. Cygnæus kände, huru blottställd för illvilliga smädare äfven Nervander i lifstiden var, och huru djupt han af smädelsen grämdes. Skilnaden var dock, att de den tiden icke voro oblyga nog att uppträda i tryck. Det var derföre så mycket mindre skäl, att med allvaret af en historisk granskning söka fälla en dom i saken — hvilken också alltid öfver den nyss tillslutna grafven är förtidig. Cygnæus ville visa, att Nervanders lif tålte äfven den skarpaste granskning. Men sjelfva granskningen måste i en sådan stund och af sådan anledning göra ett obehagligt intryck.

Hvem skulle nu förundra sig, om Hr *Karl Chydenius* haft något att anmärka mot Cygnæi uppfattning af Nervander såsom vetenskapsman? Men härom anser han det

* Förläggaren af Nervander's skrifter, som på utgifvarenas uppmaning erlade honorarium för manuskriptet, torde ännu icke fått ens tryckningskostnaden ersatt.

* Orden af Red. understrukna.

icke kunna blifva fråga, i anseende dertill, att Cygnæus är "obekant med naturen och dess väsende"; hvilket väsende Hr *Karl Chydenius* väl har på sina fem fingrar, ehuru den öfriga menskligheten med Cygnæus ännu stafvar på kunskapen derom. Utfallen gälla alltså allt annat, än afhandlingens ämne. Sin spets finna de i insinuationen, att Cygnæus från första stunden, han blef professor, öfver sig framkallat önskningen, att han måtte lemna sin plats (sid. 102). Herr *Karl Chydenii* humanitet går härvid så långt, att han låter förstå, huru det ingalunda varit honom emot, om Cygnæus drunknat vid Amalfi — der, såsom Cygnæus väl temligen opåkalladt i den anförda skriften berättar, ett sådant öde hotade honom. Denna insinuation och denna menniskovänliga önskan äro väl så yttrade, att meningen kan förnekas. Men ingen läsare misstager sig derpå. Och vi äro öfvertygade, att det icke är, för att hafva en smygväg öppen, Herr *Karl Chydenius* begagnat blott en antydning, utan att en rest af blygsel tvungit honom motvillig dertill. För Finska läsare behöfver väl intet tilläggas, för att visa, huru djupt den ifrågavarande insinuationen är inne på smädelsens gebit. Också utom Finlands gränser skulle man förvånas att höra, att personer, sådana som Cygnæus, äro vid landets universitet öfverflödiga.

Sagde exempel talar tillräckligt. Blott ett må ännu anföras såsom prof på, huru nära beslägtad argheten är med inskränktheten.

Nervander hade af föränderligheten hos solfläckarne ledts till tanken derpå, att solens ljus och värme kunde periodiskt omvexla och förorsaka en motsvarande periodicitet i jordens temperatur. Döden afbröt hans hithörande forskning. I de omnämnda verserna säger Cygnæus skönt:

Men när du hoppades att frambefalla
Den tafla, solen på sin guldgrund väft,
Naturen afundsjuk lät slöjan falla,
Och forskarns snille vardt vid fallet qvädt;
Och fåfängt väntar verlden att från polen
Få än sig hemligheten anförtrodd,
Som gömmes under "fläckarne i solen"— —
Ditt snilles verld står nu här obebodd.

Med anledning häraf bevisar Herr *Karl Chydenius* i en lång gäckande not, att Nervander aldrig sökt taga reda på "*orsaken*" till solfläckarne. Detta är vitter kritik med besked!

Mången läsare har säkert svårt att förstå, hvarifrån all denna hätskhet kommer. Oförklarlig är den i viss grad. Små själars hemligheter kunna af ingen mensklig skarpsinnighet utransakas. Men när en utmärkt personlighet anfalles och smädas af individer, hvilka endast häri ega *sin* utmärkelse, är det icke svårt, att sluta till anledningen. Skådespelets offentlighet är här i detta land något nytt. Men det är gammalt i alla de länders litteratur, hvilka hafva någon litterär utmärkelse att förete. Ty "Spitz"arnes glafsande bevisar, att någon rider.

Herr *Karl Chydenius* "nämner med en viss stolthet", att Nervander var Österbottninge och Österbottningarnes kurator. Han hade kunnat förmäla, att Cygnæus innehaft samma befattning, Österbottningarne ingalunda till vanheder. Men framförallt hade Herr *Karl Chydenius* bort tillägga: denna samma skrift, Joukahainen, hvari Cygnæus nu smädas, är hans verk, ett verk af hans kärlek för den akademiska ungdomen, af hans nit för Österbottningarnes heder och förkofran.

Nervanders svärson, professor Borenius, släpper Herr *Karl Chydenius* med en attest om "förfärlig okunnighet". Det tilldelas honom, emedan han i det korta minnestal, som enligt sed jemte ett par andra afhandlingar *muntligen* föredragas på Vetenskapssocietetens högtidsdag, icke omnämnt en af Nervander påbörjad förändring i den af honom uppfunna galvanometerns konstruktion. Om denna förändrings beskaffenhet har också Herr *Karl Chydenius*

i det närmaste intet att anföra. Tyvärr lärer det äfven förblifva omöjligt att derom något uppdaga. Men icke förthy — Herr *Karl Chydenius* kan icke underlåta att göra sig en piedestal af sagde "förfärliga okunnighet", han, hvars afhandling haft rum för all den anförda herrligheten, och som med den skulle tagit sina åhörare i anspråk åtminstone 7 à 8 timmar.

Hvar och en, äfven om han icke läsit uppsatsen, kan lätt föreställa sig, hvilket intryck ett beteende, sådant som det anförda, skall göra i en afhandling egnad att skildra en aflidens förtjenster. Vi tala icke derom, huru det kläder en nybörjare, hvars första litterära försök denna afhandling är. Skulle utfallen varit rigtade mot personer, som sökt förneka den hädangångnes utmärkelse eller ens för lågt uppskattat den, hade äfven något strängare ord kunnat ursäktas, ehuru långtifrån den grofhet, som nu vittnar om Herr *Karl Chydenii* fullkomliga brist på sinne för det för tillfället anständiga. Men de rigtas mot de enda, hvilka hittills något gjort, för att offentligen ära Nervanders minne och göra hans utmärkelse för den större bildade allmänheten känd, mot personer, som jemte honom framgått till vetenskapliga och litterära sträfvanden och dervid under ett fjerndels sekels lopp varit understödda af Nervanders erkännande och hans oföränderliga vänskap. Och Herr *Karl Chydenius* har verkligen den oblyga naiviten att antaga, att Nervander, om han lefvat, skulle med sin qvickhet kryddat hans, Herr *Karl Chydenii*, smädelser! Man skulle trott, att någon känsla af pietet bort värma den själ, hvars sysselsättning var att lära uppfatta en hädangången landsmans, fosterlandet hedrande och menskligheten gagnande verksamhet, och att denna känsla bort hos honom qväfva alla låga lidelser; men just det, att hans förfarande vittnar om total frånvaro af en sådan känsla, låter detta förfarande framstå än mera ilsket, än det vore på hvarje annan plats.

Det kan lätt förstås, med hvilket obehag vi underkasta en uppsats, som har Nervanders minne till hufvudföremål, en recension sådan som denna. Vi behöfva icke försäkra, att det för sakens skuld djupt smärtar oss, att denna uppsats, som eljest bort helsas med det gladaste erkännande, nu är sitt föremål så helt och hållet ovärdig, att hvar och en, som har någon känsla för det skickliga, för den inhemska litteraturens heders skuld, måste önska, att den blefve i glömska begrafven. Vi hoppas dock, att någon annan, begagnande det material, Förf. framlagt, skall i en värdigare form åter upptaga ämnet — eller att Herr *Karl Chydenius* sjelf, när han engång kommer till bättre insigt, måtte rätta, hvad han felat. Han har ju tillfället öppet, att, om honom lyster, i en särskild skrift upprepa sina smädelser med nödiga tillägg både i omfång och styrka, om också Österbottningarne skulle finna, att detta sätt att bedöma *Österbottningar* icke just egnar sig för deras "ströskrift".*

J. V. S.

* Undertecknad bör tillägga, att jag af Österbottningarne varit utsedd till en af de kommitterade, som skulle granska de artiklar, hvilka i häftet borde ingå. Det slags frimodighet, hvarmed en uppsats af innehåll, sådant som det anförda, framlades till min granskning, lärer icke lemna tvekan öppen om sitt rätta namn. Mitt yrkande och, så vidt jag vet, kommitterades beslut var, att utfallen mot Cygnæus borde ur den utgå. De hafva blott undergått ändringar och tillägg. Österbottningarne kunna alltså icke göras ansvariga för det anförda sättet att behandla deras f. d. kurator och Joukahainens grundläggare.

J. V. S.

Om sättet att bestämma veckodagen för ett gifvet datum.

Vår tidigt hädangångne Eklöf har i en tabell eller "kalender", som äfven finnes intagen i hans 200-åriga Almanach — så väl

den finska som svenska —, framställt sättet att uträkna veckodagen för hvarje datum från och med år 0, den kristna tideräkningens första år, till år 3200, enligt nya stilen. Utan att vela förringa arbetets värde, än mindre den förtjenst Förf. deri nedlagt, må här nu blott antydas att detsamma kunnat göras ännu enklare och åskådligare.

Hvad först Tab. A vidkommer som bestämmer Söndags-bokstafven för ifrågavarande år 0—3200, så kan med skäl sättas i fråga, hvad gagn det medför att tabellen upptager *Gregorianska* kalenderns Söndagsbokstäfver före år 1583, d. ä. för tiden innan sagde kalender uppstod och först kom i bruk. Det kunde visserligen invändas, att man, för att på behörig tid fira årsdagen af vissa storartade händelser före nya stilens införande, måste känna, å hvilket datum händelsen *enligt denna stil* inträffat. Men erfarenheten vittnar, att man, för sådana sekular-fester, t. ex. reformationens, icke fästat sig vid annat datum än det historiskt uppgifna. — detta må då varit enligt Julianska eller Gregorianska kalendern. Om man åter framdeles vore i sådant afseende mera nogräknad, kan för sådana enstaka ovanligare fall den Gregorianska söndags-bokstafven uträknas enligt följande enkla formel:

$$\text{Lit.} = 7 - \left(\frac{\text{Ann.} + \left(\frac{A}{4}\right)_q - \times}{7}\right)_r \; 1$$

hvarvid q betecknar qvoten *i helt tal* (med utelemnande af bråk), r åter *resten* (icke qvoten), — alldeles såsom hos Delambre, från hvars äfven i Finland genom Eklöfs Computus Ecclesiasticus allmännare bekanta formel denna är härledd. Hvad vidare × vidkommer, som nu åren 1800—1899 är lika med 1 — och åren 1900—2099 blir = 2, — var denna qvantitet år 1700—1799 lika med 0 eller 7, samt, enligt theorin,

år	1500	—	1699	6
„	1400	—	1499	5
„	1300	—	1399	4
„	1100	—	1299	3
år	1000	—	1099	2
„	900	—	999	1
„	700	—	899	0 = 7
„	600	—	699	6
„	500	—	599	5
„	300	—	499	4
„	200	—	299	3
„	100	—	199	2
„	0	—	99	1

Så kan t. ex. för 1810, för hvilket nu ett halft sekel gamla år Eklöf i tabellen uträknat söndagsbokstafven, från anförda formel fås L = 7 (Januari), emedan resten (r), som i formeln bör ifrån 7 subtraheras, för ifrågavarande år reducerar sig till noll. G, d. ä. 7:de bokstafven i alfabetet, — hvilken ock innevarande år (1860, efter skottdagen) är söndagsbokstaf för nya stilen, enligt hvad jemväl Almanachan upplyser — erhöll äfven Eklöf från sin tabell:

				—	—	14	15
				16	17	18	19
				20	21	22	23
				24	25	26	27
				28	29	30	31
00	28	56	84	BA	DC	FE	AG
01	29	57	85	G	B	D	F
02	30	58	86	F	A	C	E
03	31	59	87	E	G	B	D
04	32	60	88	DC	FE	AG	CB"
—	—	—	—	—	—	—	—
"10	38	66	94	C	E	G	B"
—	—	—	—	—	—	—	—
"15	43	71	99	D	F	A	C
16	44	72	—	CB	ED	GF	BA
17	45	73	—	A	C	E	G
18	46	74	—	G	B	D	F
19	47	75	—	F	A	C	E
20	48	76	—	ED	GF	BA	DC
21	49	77	—	C	E	G	B"
—	—	—	—	—	—	—	—
"27	55	83	—	C	E	G	B"

Sökandet af Gregorianska Söndags-bokstäfverna för åren 0—1582 tjenar i öfrigt, icke ens för berörda ändamål, till annat än kontroll öfver att datum är rätt reduceradt till Gregorii kalender ifrån den Julianska —

då nemligen dennas Söndags-bokstäfver eller vecko-dagar äro bekanta, hvarom mera här efteråt. Sjelfva datum enligt nya stilen fås från den gamlas datum helt enkelt genom iakttagandet af skilnaden bådas kalendrar emellan, hvilken för tiden *före år 200 subtraheras* ifrån och *efter 299 tilläggs* gamla stilens datum. Sagde difference åter både före och efter Nicenska mötets tid eller, närmare sagdt, tredje seklet — då Julianska kalenderns data (icke blott Söndags-bokstäfver*) sammanfalla med den Gregorianskas — finnes lätt genom en så här beskaffad formel:

$$\text{Diff.} = S - \left(\frac{S}{4}\right)q - 2,$$

dervid S betyder seklet eller år*hundra*-talet, således för vårt århundrade (1800—1899) år 18.

Ville man t. ex. veta hvilket datum enligt nya stilen Lutherska reformationen begynte, så och då reformationens början inträffade år 1517 den 31 Oktober g. st., söke man differencen mellan Gregor. och Julianska kalendrarne åren 1500—1599, hvilken enligt formeln blir 10, och detta tal, adderadt till 31 Okt., gifver till resultat: den 10 November n. st.** således "M. Luthers"dag. — Endast för att pröfva, om äfven detta datum enligt sin stil blir Lördag, — såsom den dag var, på hvilken Luther å kyrkodörren i Wittenberg uppspikade sina bekanta theser, — behöfver man känna det årets Söndags-bokstaf i Gregorii XIII:s kalender. Man kan nemligen för hvilket datum som helst deducera dess veckodag ifrån årets söndagsbokstaf, – åtminstone med tillhjelp af någon tillgänglig almanach (hvilket års som helst) eller ock Eklöfska tabellen B, som bäst torde affattas på följande sätt:

Söndag.	Jan. 1 = A	2 = B	3 = C	4 = D	5 = E	6 = F	7 = G
Jan.	VII	VI	V	IV	III	II	I
Febr.	III	II	I	VII	VI	V	IV
Mars	III	II	I	VII	VI	V	IV
April	VI	V	IV	III	II	I	VII
Maj	I	VII	VI	V	IV	III	II
Juni	IV	III	II	I	VII	VI	V
Juli	VI	V	IV	III	II	I	VII
Aug.	II	I	VII	VI	V	IV	III
Sept.	V	IV	III	II	I	VII	VI
Okt.	VII	VI	V	IV	III	II	I
Nov.	III	II	I	VII	VI	V	IV
Dec.	V	IV	III	II	I	VII	VI

* Icke endast åren 200—299, utan ock år 1100—1299, 2100—2199 samt 3000—3099, öfverensstämma nya stilens Söndags-bokstäfver med den gamlas. I dennas litera-formel är nemligen qvaliteten X alltid $= 3$; hvartill orsaken är, att C (= 3 Jan.) var Söndags-bokstaf år 0 (såsom ock Nic. mötesåret 325) — och att i gamla stilen samma Söndags-bokstäfver *städse* återkomma efter 28 (= 4 . 7) år, emedan den, såsom bekant är, räknar det tropiska året till *fullt* 365¼ dygn och alltså ej, såsom Gregor. kalendern, behöfver från skott-årens antal utelemna närmare ¾ af århundra-talen åren 1700, 1800, 1900, 2100 o. s. v.

** Luthers födelse-datum åter, som var den 10 Nov. g. st., blir den 19 n. st. emedan i Luthers födelse-sekel (1400—1499) skilnaden emellan kalendrarne var blott 9. Således bör religions-reformatorns födelsedatum rätteligen närmast efterfölja — i stället för att, såsom i Jul. kalendern, föregå — vår nationalitets reformators. Porthan föddes nemligen, såsom kändt är, Thorsdagen den 9 Nov. 1749, och enär gamla stilen i hans fädernesland gällde ända till 1752 samt skilnaden stilarne emellan i det århundradet var 11, bör Porthans födelsefest firas den 20 Nov. n. st., d. ä. dagen efter den *egentliga* "M. Luthers"-dagen. Den 20 Nov. var ock 1749 enligt nya stylen en Thorsdag. — Luthers dödsdag, Thorsdagen den 18 Februari 1546, skulle enligt nya stilen infallit (Thorsd.) 28 Febr., — ehuru sekularfesten till minne deraf ännu 1846 firades den 18 Febr. (i Finland icke ens då!)

I.

Måndag . . .	1	8	15	22	29
Tisdag . . .	2	9	16	23	30
Onsdag . . .	3	10	17	24	31
Thorsdag . .	4	11	18	25	—
Fredag . . .	5	12	19	26	—
Lördag . . .	6	13	20	27	—
Söndag . . .	7	14	21	28	—

II.

Tisdag . . .	1	8	15	22	29
Onsdag . . .	2	9	16	23	30
Thorsdag . .	3	10	17	24	31
Fredag . . .	4	11	18	25	—
Lördag . . .	5	12	19	26	—
Söndag . . .	6	13	20	27	—
Måndag . . .	7	14	21	28	—

III.

Onsdag . . .	1	8	15	22	29
Thorsdag . .	2	9	16	23	30
Fredag . . .	3	10	17	24	31
Lördag . . .	4	11	18	25	—
Söndag . . .	5	12	19	26	—
Måndag . . .	6	13	20	27	—
Tisdag . . .	7	14	21	28	—

IV.						V.
Th.	1	8	15	22	29	Fr.
Fr.	2	9	16	23	30	L.
L.	3	10	17	24	31	S.
S.	4	11	18	25	—	M.
M.	5	12	19	26	—	T.
T.	6	13	20	27	—	O.
O.	7	14	21	28	—	Th.

VI.						VII.
L.	1	8	15	22	29	S.
S.	2	9	16	23	30	M.
M.	3	10	17	24	31	T.
T.	4	11	18	25	—	O.
O.	5	12	19	26	—	Th.
Th.	6	13	20	27	—	Fr.
Fr.	7	14	21	28	—	L.

Denna uppställning af tabellen kunde väl, i jemförelse med den Eklöfska, anses röja, att Söndagen och icke, såsom redan katekesen lärer och Onsdags-namnet äfven i vårt national-språk ("*Keski*-viikko = Mittwoche") erinrar om, Lördagen blifvit betraktad såsom sista eller "VII":de dag i veckan. Men utom att detta är — åtminstone för användningen eller den s. k. praktiken — likgiltigt, blott ändamålet lättare och redigare uppnås, så behöfva icke de romerska siffrorna VII, VI o. s. v. anses tillkännagifva vecko-dagarnes *namn*, utan helt enkelt deras *antal* under månadens första vecka. "Jan. VII" betecknar således, att Januarii första vecka innehåller fullt 7 dygn; "Jan. VI" åter, att den har allenast 6 dagar; "Febr. III", att första veckan i Februari innefattar tre dygn, o. s. v. Dock, som sagdt, för praxis äro dessa eller dessolika förklaringar onödiga, endast förvirring åstadkommande omvägar.

Det har ofvan ådagalagts, att för *Gregorianska* söndags-bokstäfverna åren *före* nya stilens uppkomst-tabell icke behöfves ens för kontrollen, att nya stilens datum är rätt deduceradt. Men om någon dock funne tabellerna beqvämare att handtera, än här anförda formler, så måste tilläggas, att för det enda gagn man kan hafva af att känna Gregor. söndags-bokstäfverna före år 1583, d. ä. för ännämnda kontroll, det dock icke på *tabellarisk* väg är möjligt att reda sig med *endast nya* stilens söndagsbokstafs tabell. Det händer nemligen ofta, att veckodagen för ett historiskt Julianskt datum ej är bekant, — och då, om man ej vill eller kan anlita formlerna, är för sagde ändamål ingen annan utväg, än en likadan tabell också för *gamla* stylens söndags-bokstäfver. En sådan, som ännu — i Finland åtminstone — ej blifvit offentliggjord, har (alldenstund Julianska kalenderns Litera år 0 är C) följande form:

				0 7 14 21	1 8 15 22	2 9 16 23	3 10 17 24	4 11 18 25	5 12 19	6 13 20
00	28	56	84	DC	ED	FE	GF	AG	BA	CB
01	29	57	85	B	C	D	E	F	G	A
02	30	58	86	A	B	C	D	E	F	G
03	31	59	87	G	A	B	C	D	E	F
04	32	60	88	FE	GF	AG	BA	CB	DC	ED
05	33	61	89	D	E	F	G	A	B	C
06	34	62	90	C	D	E	F	G	A	B
07	35	63	91	B	C	D	E	F	G	A
08	36	64	92	AG	BA	CB	DC	ED	FE	GF
09	37	65	93	F	G	A	B	C	D	E
10	38	66	94	E	F	G	A	B	C	D
11	39	67	95	D	E	F	G	A	B	C
12	40	68	96	CB	DC	ED	FE	GF	AG	BA
13	41	69	97	A	B	C	D	E	F	G
14	42	70	98	G	A	B	C	D	E	F
15	43	71	99	F	G	A	B	C	D	E
16	44	72	—	ED	FE	GF	AG	BA	CB	DC
17	45	73	—	C	D	E	F	G	A	B
18	46	74	—	B	C	D	E	F	G	A
19	47	75	—	A	B	C	D	E	F	G
20	48	76	—	GF	AG	BA	CB	DC	ED	FE
21	49	77	—	E	F	G	A	B	C	D
22	50	78	—	D	E	F	G	A	B	C
23	51	79	—	C	D	E	F	G	A	B
24	52	80	—	BA	CB	DC	ED	FE	GF	AG
25	53	81	—	G	A	B	C	D	E	F
26	54	82	—	F	G	A	B	C	D	E
27	55	83	—	E	F	G	A	B	C	D

H. K. K.

De tre systrarne.

*Ur Dickens' "Household Words".**

I Kapitlet.

"Du borde ej ha blifvit så länge ute, Gabrielle."

"Det är ej sent, kära syster, för att vara en sommarafton. Kyrkklockan slog åtta, just då jag vände in på gångstigen, som leder öfver fältet."

Den första talarinnan, som var äldre, höjde hufvudet från sitt arbete och sade, seende på Gabrielle:

"För dig är det likväl för sent. Du befinner dig ej väl. Du är alldeles svettig och uttröttad. Hvar har du varit?"

"I byn endast", sade Gabrielle.

Hon tystnade för ett ögonblick; derpå tillade hon hastigare: "jag blef uppehållen af en fattig, sjuk qvinna, som jag gick att se efter. Du känner henne icke, Johanna: hon har nyss kommit hit."

"Och hvem är hon?" frågade Johanna.

"Hon är enka, icke ung och mycket fattig. Hon tilltalade mig härom dagen på vägen, och jag har se'n dess besökt henne en eller två gånger. Hon har fått veta vårt namn uti byn, och i afton lofvade jag henne, att du eller Bertha skulle komma och besöka henne. Hon har varit mycket olycklig, stackars menniska. Vill du gå. syster."

"Visserligen. Du skulle ha sagt mig det förut. Gå nu och tag af dig din hatt. Du har gått alltför häftigt i den varma qvällen."

Ett annat fruntimmer inträdde i rummet, just då Gabrielle ämnade lemna det, och tilltalade henne nästan som det första:

"Du har dröjt, Gabrielle. Hvad har hållit dig ute så länge?"

"Johanna skall säga dig det", svarade Gabrielle. "Jag har blott uppsökt ett arbete för dig, syster", och med ett leende gick hon bort.

De voro två allvarsama, kalla qvinnor — Johanna och Bertha Vaux. De lefde tillsammans — dessa två och Gabrielle — i ett mörkt, gammalmodigt hus i närheten af en liten by, i en af Englands sydliga provinser. Det var en nätt, pittoresk by — såsom de flesta Engelska byar äro — med en liten svärm af hvitmenade, rosenomslingrade hyddor strödda här och der, och en liten enkel kyrka af sten, ända till tornspiran så tätt beklädd med murgrön, att den liknade en grön löfsal. Här och der voro bondgårdar af bättre slag utströdda, liggande afsides i soliga trädgårdar, fyllande luften med doften af sina ljufva blommor.

Men huset, i hvilket Johanna, Bertha och Gabrielle lefde, var alltid dystert, mörkt och kallt. Det var ett fyrkantigt tegelhus, med fuktiga, sjukliga rankor planterade på framsidan, dit solens stråle aldrig hann — hvarken sommar eller vinter. De flata, stenar, som voro lagda framför dörren, och trappstegen voro bevexta med sorgsen mossa; och svampar tittade fram genom fogningarna på stenläggningen. Fönstren, med deras tjocka, svarta, klumpiga karmar, vettade nästan alla mot norr, så att de kalla, mörka rummen aldrig lystes upp af solsken; men sågo alltid mera mulna ut om sommarn, än en vinterdag, då den muntra qvällsbrasan brann. Likväl tycktes huset vara riktigt i de två äldre fruntimrens smak.

Det hade stått tomt i några år, förrän de köpte det; ty dess senaste egare hade genom sjelfmord ändat sitt lif i ett af rummen — och den vidskepliga fasa, som denna händelse frambragt i grannskapet, parad med husets mörka och dystra yttre, var orsak till att det så länge blef obebodt och mycket vanvårdadt.

För omkring sex år sedan hade misserna Vaux såsom fremlingar anländt till byn; och innan kort nedsatte de sig der, såsom åboer i det ensliga huset. De voro unga då — icke mer än tre till fyra och tjugu år, men redan allvarsama och stränga. De

---

* Öfversatt af C.

klädde sig alltid i svart, och sällan sågs ett leende på deras läppar; de använde sin tid nästan uteslutande till utöfvande af barmhertighetsverk, till besökande af sjuka och till att sy kläder åt fattiga. Flera mil omkring kände man dem och blickade upp till dem med aktning och vördnad. Men deras barmhertighet var sällsam och själlös — mera lik en sträng botöfning än ett kärleksverk.

Det låg en hemlighet öfver deras förflutna lefnad. Ingen kände, hvarifrån de kommit, eller hvilka de voro. De hade hvarken slägtingar eller vänner: de lefde allena i det dystra huset och endast efter långa afbrott — ofta af flere månader — mottogo de något enda bref. De voro två sorgsna qvinnor, för hvilka lifvet tycktes erbjuda inga fröjder, men vara blott en börda, hvilken det var deras stränga pligt att vissa år, utan klagan, bära.

Gabrielle — den vackra, soliga Gabrielle — var icke med dem, då de först kommo till byn; men för tre år tillbaka hade hon förenat sig med dem och sedan dess lefde de tillsammans. Hon var då omkring femton år; en ljus, lekande, skön varelse, utan en enda svårmodig tanke eller den minsta skymt af den dysterhet, som hvilade öfver hennes systrar. Äfven nu, ehuru hon redan tre år lefvat i den kylande atmosfer, som omgaf dem, var hon ännu oförändrad; nästan såsom ett barn; — så glad, tanklös och lekfull, som då hon först kom. Det påminnte om en snöklocka blommande om vintern, brytande sig väg invid den omgifvande snön, då man såg, hur hon vext upp i den kalla vintriga omgifningen. Men det dystra huset såg mindre mulet ut nu, då Gabrielle lefde der. Det fanns i det ett litet rum med ett fönster vettande åt söder (ett af de tre, som hade en solig utsigt); detta rum tog hon till sitt eget, och der satt hon långa stunder, arbetande vid det öppna fönstret, sjungande gladt, med solljuset strömmande öfver sig, och i det andedrägten af de ljufva blommor, dem hon hade planterat i en trädgård så nära under sitt fönster, att solen kunde nå dem, angenämt stal sig in i rummet. Det var en liten, behaglig vrå, med en utsigt fjerran öfver gröna böljande höjder och gula våglika kornfält, hvilka glänste och glittrade som slätter af rörligt guld i den nedgående solens strålar. Och Gabrielle sittande der och blickande på dem eller allena vandrande längs dem, var alltid lycklig och munter. Äfven hennes stränga systrar smälte och mjuknade i hennes närhet, och kände tror jag så mycken kärlek för henne, som det var deras naturer möjligt; ty det var i sanning omöjligt att helt och hållet motstå det uppmuntrande inflytande, som spred sig öfver allt kring henne med solskenets värma.

Den afton vår berättelse begynner och några dagar förut hade Gabrielle varit allvarsamare och tystare än vanligt. Hon följde nu sina systrar till det gemensama samlingsrummet och med sitt arbete i handen satte hon sig bredvid dem, nära fönstret, men besvarade deras få frågor angående hennes aftonpromenad med endast låtsad glädtighet, liksom vore hon sysselsatt med andra tankar eller alltför trött att tala; och nu då skymningen omkring dem tilltog, försjönko de alla i tystnad. Fönstret, vid hvilket de suto, vettade åt en allé af klippta träd, en mycket dyster plats, som äfven under den hetaste sommardag, hade ett kyligt vinter-klimat, och från hvilken äfven nu en dimma uppsteg och inträdande genom det öppna fönstret, spridde sig i rummet.

"Hur olikt en sommarafton är det icke i detta rum!" utropade Gabrielle, plötsligt brytande tystnaden. "Jag önskade att jag, om också blott en enda gång, finge se en solstråle här. Jag har ofta förvånat mig öfver, hur någon kan bygga ett hus med denna belägenhet."

"Och tänker du då aldrig på att det finns menniskor, som mindre sakna solsken än du, Gabrielle?" sade Bertha sorgset.

"Jo visserligen, syster, men ändå tycker jag det är liksom synd att stänga ut den sköna himlens solsken, såsom det blifvit utestängdt från detta hus. Vinter och sommar är det allt lika. Om det ej vore för mitt eget lilla rum deroppe, så tror jag att jag aldrig kunde bli glad här."

"Men Gabrielle, du behöfver ej beklaga dig öfver detta rums dysterhet just nu", sade miss Bertha Vaux. "Klockan nio en augusti qväll tror jag, att alla rum se temligen lika ut."

"Visst inte, syster!" ropade Gabrielle. "Har du aldrig fäst dig vid de olika slagen af skymning. Här i detta hus är alltid vinterskymning, alldeles färglös, kall och dyster; men på andra ställen, der solen skinat, är den varm, mild och behaglig; öfver en timma eller längre efter solens nedgång synes en matt rosenfärg lik en varm fläkt hvila öfver luften och gjuta frid och nästan helighet öfver alla föremål. Det var detta slag af skymning (jag tänker derpå ganska ofta), som under sommarqvällarne plägade råda der hemma. Jag minns så långt, långt tillbaka, hur jag brukade sitta på en pall vid min mors fötter i sommaraftonen, blickande ut genom det öppna fönstret på den gamla kära trädgården, der allt var så stilla och lugnt att det tycktes, som skulle sjelfva träden somnat; och hur hon i skymningen plägade berätta vackra sagor för oss. Systrar, I kommen ju ihåg det?" frågade Gabrielle, darrande på rösten, såsom det tycktes af rörelse vid den hågkomst hon väckt.

"Visst kommer jag ihåg det", sade miss Johanna i en ton klar och kall och hård som is. Från Bertha kom intet svar.

"Det är en af de få saker, jag erinrar mig angående henne", sade Gabrielle mildt, "allt det öfriga är alldeles dunkelt, likt en halftförgäten dröm. Jag var endast fyra år gammal, sade du, Johanna, då hon dog?"

"Du vet det, hvarför frågar du?" sade miss Vaux tvärt och hastigt.

Det uppstod en paus. Det var så mörkt, att intet af deras ansigten kunde synas; men det nervösa sätt, hvarpå Gabrielle omedvetet omfattade och lössläppte sin systers hand tillkännagaf att det föregick någon strid inom henne. Derpå talade hon igen, blygt och darrande, ehuru hon försökte att vara stark.

"Systrar blifven ej ledsna på mig. Ofta har jag önskat fråga er om min mor. O, låten mig fråga nu! Kära systrar, sägen mig, hvarför I aldrig talen till mig eller hellre icke tillåten mig tala om henne? Är det, emedan det plågar er att tänka på hennes död eller är orsaken dertill någon annan", hennes röst sjönk nästan till en hviskning — "hvarför nämns hennes namn aldrig bland oss? Jag har så länge iakttagit tystnad angående detta, ty jag visste att I icke villen tala derom; men systrar, sägen mig, bör jag ej veta någonting om min mor."

"Tyst!" sade miss Vaux med sträng och kärf röst. "Gabrielle, du vet ej hvad du begär. Låt det bli nog för dig att veta, det jag kunde berätta dig något om din mor, som blott skulle plåga dig att höra — en plåga, som vi skola bespara dig, kännande, som vi såväl göra det, dess djupa bitterhet. Jag ber dig för allas vår skuld, din såväl som vår, att aldrig mer vara den första att nämna din mors namn."

Hon hade rest sig från sin plats och stod upprätt framför Gabrielle, med konturerna af sin långa, mörka figur klart aftecknade mot fönstret. I hennes röst märktes intet spår till rörelse; hennes hela sätt var hårdt, kallt och lugnt, lik dens som för längese'n undertryckt alla mildare känslor.

Gabrielles tårar föllo tätt, men hon gaf intet svar på miss Vaux's ord. Hon hade mycken vördnad för båda sina systrar, men isynnerhet för den äldre och visste så väl, hur hopplöst det var att göra henne några föreställningar.

Efter några ögonblick lade Bertha sin hand på Gabrielles skullra, sägande med någon vekhet i rösten: "Du plågar dig

alltför mycket, mitt barn. Lita mer på oss, Gabrielle. Vi ha velat akta dig för sorgen, gör det icke för oss omöjligt."

"Jo, jo; jag vet, I menen väl med mig", sade Gabrielle mildt, "men du glömmer, att jag lider af att lefva i okunnighet. Jag kan ej förgäta, att I döljen något för mig."

"Hvilket jag, vid Gud, ville kunna dölja för dig för alltid", sade miss Vaux. "Gabrielle, dåraktiga barn, sök ej sorgen, den kommer dock snart nog af sig sjelf",— och hon vände sig från henne, mumlande några ord, som systren icke kunde höra.

Gabrielle tänkte tala igen, men Bertha höjde sin hand varnande och de blefvo alla tysta. Gabrielle böjde sitt ansigte ned öfver sina händer i den täta skymningen.

"Vi skola stänga fönstret och tända på ljus", sade Bertha, efter det en stund passerat, "nattluften har blifvit kylig."

Gabrielle uppsteg med en djup suck och tog igen det öppna fönstret, stående för några minuter allena, och seende ut på den mörka skogsdungen.

2 Kapitlet.

"Jag går till byn", sade miss Vaux. "Om du vill säga mig, hvar den fattiga qvinnan bor, som du omtalte i går afton, Gabrielle, så skall jag gå och besöka henne."

"Låt mig gå med dig", sade Gabrielle hastigt. "Jag sade henne, att vi skulle komma tillsammans. Vänta på mig en minut och jag skall vara färdig."

"Jag anser det knappt nödigt. Du ser blek och sjuk ut, Gabrielle. Jag skulle råda dig att stanna hemma och hvila dig."

"Jag har hufvudvärk och luften skall göra mig godt", svarade Gabrielle. "Låt mig komma syster."

"Såsom du vill då", sade miss Vaux och Gabrielle gick bort att kläda sig.

Hon hade ännu icke återfått sitt vanliga glada lynne, hon var ännu allvarsam, tyst och förmodligen sysselsatt med sina egna tankar, och de två gingo sida vid sida, nästan utan att tala, längs den lilla gångstigen öfver fältet, som låg emellan deras hus och byn. Det var en mycket klar och solig sommardag, visserligen för het till promenader, men skön att skåda. Hettan syntes trötta Gabrielle, som gick så sakta och var så blek.

"Det är det här huset, syster. Vi gå genom köket, hon har sitt rum här ofvanföre."

De lyftade på dörrklinkan och gingo in. Ingen var i det nedra rummet; de passerade det och uppstego längs en låg, smal trappa, nästan lik en stege, som helt tvärt höjde sig, till dess de nådde en dörr. Gabrielle knackade på och en matt röst svarade inifrån "kom in"; och hon inträdde, följd af sin syster. Det var ett mycket litet rum och alldeles blottadt på inredning. Der fanns blott en säng af furu, ett gammalt bord, och en eller två ledbrutna stolar, i en af hvilka — som skröt öfver ett par sönderbrutna armar och något som fordom varit en dyna — den qvinna satt, hvilken de kommit att besöka.

Gabrielle gick hastigt fram till henne och fattande hennes hand sade hon med låg röst:

"Jag har hemtat med mig min syster — såsom jag lofvade — min äldsta syster."

Qvinnan böjde sitt hufvud utan att säga någonting, derpå försökte hon resa sig upp från sin plats, men hon syntes vara alltför svag dertill, och hennes hand darrade, då hon länade den mot stolskarmen.

"Sitt stilla min goda qvinna", sade miss Vaux vänligt, och hennes röst ljöd nästan vek — hon var så van att stämma den så, att den harmonierade med sjukrummet — "sitt stilla, jag ser ni är mycket svag", och hon drog fram en stol och satte sig vid hennes sida.

"Ni har alldeles nyss kommit till byn, berättade mig min syster?"

"Alldeles nyss; för mindre än en vecka se'n", var hennes svar, men sagdt med så låg röst, att orden knappast voro hörbara.

"Hvar har ni varit förut? Har ni någon bekantskap här", frågade miss Vaux.

"Nej, ingen."

"Men ni har troligen något skäl, hvarför ni kommit hit? Har ni inga slägtingar eller vänner?"

"Nej, nej", sade qvinnan bristande i tårar. "Jag eger inga vänner, inga vänner i den vida verlden."

En mild hand lades på hennes skullra, en mild röst hviskade några ljufva ord i hennes öron och qvinnan blickade upp i Gabrielles mörka ögon och mumlade någonting mellan sina snyftningar. Derpå blef allt tyst för några ögonblick.

"Jag tror ni är enka?" frågade miss Vaux vänligt, sedan qvinnan lugnat sig.

"Ja", svarade hon långsamt liksom orden blifvit ryckta från henne, så mycket tycktes det kosta på henne att uttala dem.

"Och ni har inga barn?"

Ett ögonblicks tystnad, och derpå ett annat "ja" knappt begripligt för de qväfvande snyftningar, som åtföljde det.

Miss Vaux satt tyst och blickade forskande i qvinnans ansigte. Det var till hälften vändt från henne, till hälften beskuggadt af hennes magra hand; hennes stora ögon blickade med ett sällsamt, lidande uttryck upp i Gabrielles, hennes läppar rördes konvulsiviskt. Gabrielles ansigte var nästan så blekt som hennes; hennes blick nästan lika full af qval.

Miss Vaux såg från den ena på den andra, först med medlidande; derpå försiggick en hastig förändring med hennes ansigte; en mörk rodnad steg upp öfver hennes panna, hon spratt upp från sin plats, och lugn, som hon alltid var, darrade nu hela hennes gestalt, då hon stod framför dem, med sin vilda blick fäst på dem.

Bleka såsom döden, hvardera utan att säga ett ord, uthärdade de hennes passionerade blick; alldeles orörliga, utom att Gabrielle instinktmessigt fattat enkans hand och qvarhöll den.

"Tala till mig, Gabrielle!" ropade miss Vaux; och hennes stränga, gälla och af passionen darrande röst återskallade i rummet; "säg mig, hvem denna qvinna är?"

Från enkans läppar kom blott ett ord — ett ord lik ett bittert skri: "Johanna!"

Hon utsträckte sina armar bedjande, i det hon försökte fatta i sin dotters klädningsfållar, men miss Vaux sprang ifrån henne och stod upprätt midt i rummet; hennes långa figur höjde sig till sin hela längd; hennes brinnande öga hvilade ännu med outsäglig vrede på den bredvid henne bugande qvinnan.

"Ni har vågat göra detta. Ni har vågat söka upp oss här, der vi hoppats kunna dölja oss för den bittra, hjertlösa verldens hån; der vi genom barmhertighetsverk, lidanden och bot försökt uttvå minnet af den skam ni bragt öfver oss! Äro vi ingenstädes säkra för er? Ni öfvergaf oss: huru kan ni vända tillbaka?"

"Syster, syster!" ljöd Gabrielles bedjande röst, "minns att ehvad hon också gjort, hon ändå är vår mor. Haf barmhertighet med henne, ty hon kan ej bära detta."

Men strängt och kallt blef miss Vaux's svar: —

"Kom hon, då hon öfvergaf oss, ihåg att vi voro hennes barn? Tänkte hon på, att vår far var hennes man? Vi älskade henne alla då — hon var mycket dyrbar för oss — men hon förvandlade all vår kärlek i hat. Hon förstörde vår lycka med ett enda slag, för alltid; utan att känna den minsta smärta förstörde hon våra unga lifs hopp; hon brännmärkte oss med ett skammärke, som vi aldrig kunna utplåna: hon skjöt i allas våra hjertan en pil, som nu ligger der och bulnar. Kan väl sådant förlåtas? Jag säger er, det är omöjligt! — jag skall aldrig förlåta henne — jag svor det vid min fars dödsbädd — aldrig, så länge jag lefver! Gabrielle, det här är ej någon plats för dig. Kom hem med mig!"

"Hör mig först!" ropade modren, rättande sig upp på den plats, der hon sutit till-

bakasjunken och med gömdt ansigte lyssnat till sin dotters ord; "hör mig, förrän du går! jag har förverkat allt, allt kan du säga; men ack, af dig är det bittert att höra det! O, min dotter, lyssna till mig." Hon kastade sig till miss Vaux's fötter, på det bara golfvet.

"Du talar om sorger, dem jag bragt öfver er — om sorg och skam; men är det väl något mot det jag lidit? Dag och natt — dag och natt — under månader och år — fjorton långa år — o, tänk på det! Jag har önskat beröfva mig lifvet, men ej vågat göra det: jag har ifrigt bedt om att få dö, o, nej, nej, stadna och hör på mig! Mitt sista hopp — mitt sista hopp i himlen och på jorden hvilar endast på er. O, min dotter, du sade att du engång älskade mig — skall ej en gnista af den fordna kärleken kunna lefva upp igen. Jag vill likväl än engång försöka att röra dig till medlidande. Jag har icke sagt dig allt. Jag har icke berättat för dig, hur jag under mina lidanden försökt att finna frid och ro; hur jag sökt dem öfverallt — vandrande från ort till ort, i hunger och törst, i köld och trötthet, i fattigdom och uselhet, finnande dem ingenstädes och intill det yttersta usel. Jag kom händelsevis hit. Och här såg jag Gabrielle, mitt vackra barn, min kärlek, min älskling."

Det bleka ansigtet ljusnade upp af en passionerad kärlek, då hon såg på den, som knäböjde vid hennes sida.

"Hon trodde mig, då jag talade till henne om min sorg. Hon gladde mig med så ljufva ord, att de sjönko lika helande balsam på min själ, liksom en engels röst uttalat dem. Tag henne icke från mig!"

"Moder, frukta ej det", hviskade Gabrielles lugnande röst; "jag vill stanna hos er — lofvade jag ej det?"

"Gabrielle", ropade miss Vaux. "Kom med mig och lemna henne. Det band, som engång förenade oss med henne, har hon sjelf för alltid afslitit; vi ha ingenting mer att skaffa med henne. Gabrielle kom!"

"Jag kan ej komma. Hon är min mor. Jag kan ej lemna henne".

"Och vi äro dina systrar. Hvem är du mer skyldig? Vi hafva vårdat dig hela ditt lif, skyddat dig för sorgen, älskat dig med den kärlek, hon bordt egna dig. Du har varit vår enda glädje under alla dessa pröfningens år. Har du ingen kärlek att ge oss, såsom erkänsla för allt det vi gifvit dig? O, Gabrielle — min syster, jag ber dig — jag, som är så litet van att be, jag ber dig: för den kärleks skull, som vi egnat dig — för allt det du håller heligt — kom, kom tillbaka till oss!"

En sakta klagan brast från modrens läppar; ty bittert gråtande reste sig Gabrielle från hennes knä och kastade sig i sin systers armar.

"Himlen välsigne dig för detta!" utropade miss Vaux; men, afbrytande henne med darrande röst, ropade Gabrielle, "du missförstår mig, jag kan ej återvända med dig. Nej, syster! Allting — allting annat vill jag göra, men icke kan jag öfverge henne i sin ånger. Kan du göra det sjelf? O, syster, vill du ej föra henne hem till oss?"

"Jag vill icke!"

Det uppstod en lång paus, en eller två gånger afbruten af de djupa snyftningar, som tycktes sönderslita modrens hjerta. Derpå talte miss Vaux igen allvarligt men ännu bedjande:

"Gabrielle, jag ber dig ännu en gång, för sista gången, att återvända med mig. Dåraktiga barn, tänk på, hvad du håller på att göra. Du bringar din döende fars förbannelser öfver ditt hufvud — du genomborrar deras hjertan, hvilka älska dig; du tillsluter — tillsluter hårdnackadt — den dörr, som ännu står öppen att mottaga dig: du gör dig sjelf hemlös - till en tiggerska. O, min kära syster Gabrielle, tänk än en gång derpå, tänk på allt detta!"

"Syster, förskona mig: dina ord såra mig; men jag har afgjort och kan ej återvända med dig. Min mors hem är mitt hem."

"Då säger jag ingenting mer", utropade miss Vaux, i det hela hennes figur skakades. "Må Gud förlåta dig för det du gör i dag!"

Dörren tillslöts. Gabrielle och hennes mor blefvo lemnade allena.

Mildt och älskligt lyftade Gabrielle henne från golfvet, ledde henne till hennes stol och försökte att lugna hennes sorg. Ehuru hon ännu sjelf gret, talade hon glada och ömma ord:

"Mamma, är du ej glad att ha mig hos dig, din egen lilla Gabrielle? Du sade, att det skulle göra dig lycklig och likväl: se, hur du gråter! Gråt ej, kära mamma! Jag vill alltid bli hos dig, vårda dig, sörja för dig, gläda dig, och du skall snart bli frisk och stark igen, och någongång, mamma, någongång skola deras hjertan kanske vekna, och de skola förlåta oss båda och ta oss hem till sig, och då skola vi alla lefva tillsammans, älskande hvarandra." Och Gabrielle försökte att le genom de ännu fallande tårarna.

"Mitt barn, jag är svag och sjelfvisk", sade modren. "Jag hade bordt be dig gå till ert hem och lemna mig; men jag kunde det icke. Likväl förebrår mig mitt hjerta nu, för det jag gjort. Huru skola vi lefva? Jag har understundom sträfvat och arbetat endast för en munsbit bröd!"

"Mamma, du skall ej mer arbeta. Mina systrar äro mycket rättvisa, allt det som tillhör mig skola de ge mig. Vi skola lefva med mycket litet; uppsöka någon liten by, der ingen känner, hvilka vi äro eller hvaritrån vi kommit, och der vilja vi hvila tillsammans. Jag skall aldrig mer lemna dig — aldrig mer, förrän döden åtskiljer oss."

Hon hängde sig vid sin mors hals, kysste den bleka pannan och den insjunkna kinden och borttorkade de tårar, som ännu föllo, nu mer lugnt och långsamt än förut.

3 Kapitlet.

"... Hvem skola vi bedja om bistånd, om ej Dig, o Herre, som med rätta är förtörnad öfver våra synder?...

"... jord till jord, aska till aska, stoft till stoft i viss och säker förhoppning om uppståndelse till evigt lif....

"Jag hörde en röst från himlen, som sade till mig: Skrif. Från den stunden vare den döde välsignad, som dör uti Herran; så säger äfven anden, ty de hvila från sitt arbete."

Det var en begrafning på byns kyrkogård, och det var blott en sörjande som stod vid den öppna grafven — en qvinna — Bertha Vaux. Allena, under sorg och tystnad, med få tårar — ty hon var ej van att gråta — stod hon och såg på sin systers begrafning, stod och såg hur kistan sänktes i grafven, hörde den första handfull jord bullrande falla på kistlocket; derpå gick hon långsamt bort att söka det ensama huset. De få åskådare, som voro närvarande, ansågo henne vara kall och hjertlös; kanske om de kunnat höja den svarta slöja, som betäckte hennes ansigte hade de fått se en sådan sorg der afmålad, att den kunnat röra allas deras hjertan.

Solen sken varm öfver höjd och dal denna sommardag, men Bertha Vaux ryste till, då hon steg inom det ensliga husets skuggor. Det var så kallt der; så kallt, dimmigt och mörkt, såsom om skuggan af den död, som inträdt der, ännu dröjde qvar i nejden. De klippta alleerna, på hvilka alltse'n de planterades, intet solsken någonsin fallit, ingen stråle af gyllne ljus för att klara opp deras mörka, dystra löf, blickade år för år allt dunklare, mörkare och sorgsnare; sjelfva huset med dess tillslutna luckor, — alla tillslutna, med undantag af i det rum, der den döda legat — tycktes sörja den stränga herrskarinnan, det

misst. En ensam qvinna — ensam och sorgsen — var Bertha Vaux.

Hon satt i sommaraftonen i sitt tysta, glädjelösa rum. Det var så lugnt, att icke ett blad på träden utanföre rördes; ingen röst af en lefvande varelse störde ensligheten; intet ljud af ett enda fotsteg på den dammiga vägen; men i den enslighet, som rådde kring henne, tycktes otaliga tankar födas i hennes bröst; minnen längese'n förgätna; hoppet engång ljust — ljust som begynnelsen af hennes lif varit, men som för längese'n slocknat och blifvit begrafvet.

Hon tänkte på den tid, då hon och hennes syster för femton år se'n först hade bosatt sig i det ensama huset der hon nu var; på några år derefter — två eller tre — då en annan ung syster förenat sig med dem; och tycktes Bertha, då hon skådade tillbaka, som om huset då någongång varit fylldt af solljus. Det mörka rummet, der hon nu satt, hade fordom varit upplyst — var det med ljuset från Gabrielles klara ögon? Af dessa långa, sorgsna femton år tycktes denna korrta tid så ljus och hoppfull. Tårar stego i Berthas ögon, då hon i sin ensamhet tänkte derpå. Och hur hade det gått? I nära tio år — tio långa år tillbaka, hade Gabrielles namn aldrig blifvit nämndt i detta hus. Ljuset var utbrunnet, utsläckt i ett enda ögonblick, plötsligt: ett mörker djupare än förr hade se'n dess fallit på det ensama huset.

Hon tänkte på de år, som förflutit se'n dess, på dessas fattigdom på händelser och deras tröttande sorger; och derpå tänkte hon på den sista händelsen — den scen som ännu stod så lefvande för henne — systrens död.

Johanna Vaux hade intill det yttersta varit kall, sträng och oförsonlig, mötande döden obevekt, ångrande ingen hård handling, som hon gjort under sitt stränga, allvarsama lif; utan fruktan inträdande i dödens dal. Men denna kalla dödsbädd inpräglade sig i hjertat hos den ensama qvinnan, som skötte den sjuka och väckte tankar, tvifvel, som icke ville hvila. Hon gret nu, då hon tänkte derpå, och från hennes läppar brusto några otydliga ord, som ljödo lik en bön — icke för henne sjelf allena.

Derpå vände hon sig från sin systers dödsbädd långt, långt tillbaka — till sin egen barndom — och en bild stod framför henne; en, för hvilken hon i långa tider tillslutit sina ögon, troende sig kunna rycka den ur sitt hjerta, men den hon nu ej försökte drifva tillbaka. Det mörka rummet, der hon satt, det mörka dystra huset syntes försvinna för hennes blick; de långa åren med deras af skam och lidanden nötta spår — allt var förgätet. Hon var igen i sitt fordna förlorade hem, hemmet, der hon var född. Hon såg en solig gräsplan, omgifven af träd, hvarje träd en vän till henne och väl ihågkommet, och hon stod der sjelf, ett lyckligt barn; och vid hennes sida, med sina armar lindade om henne, med sin milda röst, och sina kärleksfulla ögon och sitt vackra glänsande hår glittrande i solens sken, stod der —!

O, Bertha! göm ditt ansigte och gråt! Hon var då så älsklig och kärleksfull, så god och trofast, så tålig och mild. O! Hur kunde du glömma allt detta, stålsätta ditt hjerta mot henne och ge det grymma löftet att aldrig förlåta hennes fel? Din mor — din egen mor, Bertha! tänk på det!

En skugga föll öfver det fönster, vid hvilket hon satt, och genom de förblindande tårarne blickade Bertha opp och såg en qvinna, som stod der, hållande vid handen ett litet barn. Hennes ansigte var mycket blekt och affallet, ögonen och kinderna insjunkna, drägten tarflig och vittnande om fattigdom. Hon såg sjuk och trött ut; men Bertha visste att det var Gabrielle, som kom tillbaka. Hon kunde ej tala, ty ett sådant anfall af glädje kom öfver hennes uppmjukade hjerta, att det tycktes hafva qväft alla ord. Så djup var hennes tacksamhet för den förlåtelse, henne blifvit skänkt, att hennes första tanke ej var ett: välkommen, men en bön.

Gabrielle stod utanföre, blickande på henne med sina sorgsna ögon.

"Vi äro allena", sade hon, "och mycket fattiga; vill du taga oss in till dig?"

Snyftande af medlidande och glädje, uppsteg Bertha från sin stol och rusade till dörren. Darrande drog hon in de främmande; i det hon föll sin syster om halsen, smälte hennes hjerta helt och hållet och hon ropade med strömmande tårar:

"Gabrielle, min dyra syster Gabrielle, äfven jag är allena."

Den berättelse Gabrielle hade att afge, var full nog af sorg. De hade lefvat tillsammans, hon och hennes mor ungefär ett år, mycket fridfullt, ja nästan lyckligt; då dog modren och snart derefter gifte sig Gabrielle med en man, som hade litet att gifva henne utom sin kärlek. Och derpå förflöto åren under många bekymmer och sorger — ty de voro mycket fattiga och han icke frisk — men under fortfarande kärlek, som mildrade alla de lidanden de måste bära. Slutligen dog han, efter att länge ha varit sjuk, och den fattiga Gabrielle med sitt barn lemnades att ensam kämpa mot nöden.

"Jag hade så gerna velat dö", sade hon, då hon gråtande förtäljde sin historia för systren, "om det ej varit för min gosse, och jag hade så väl burit döden: men Bertha, jag kunde ej lemna honom att svälta ihjäl. Det trängde till mitt hjerta med en så bitter plåga, att jag ej kan säga det, att se hans lilla ansigte bli magrare dag för dag, hans lilla späda gestalt dag för dag spädare och finare, att se den sorgsna icke barnsliga blicken allt fastare snärja sig i hans ljufva ögon. Denna syn dödade mig hvarje ögonblick; och tillslut sade jag till mig i min förtviflan, att jag skulle gå till er. Jag tänkte, syster — jag hoppades — att du skulle ta min älskling hem till dig, och då kunde jag gå bort att dö. Men Gud välsigne dig för detta mottagande min älskade syster Bertha. Ja — kyss mig, kära syster! det gör mig så godt. Aldrig tänkte jag att jag mer skulle få känna en systers kyss."

Knäböjande vid Gabrielles sida, sade Bertha med låg röst: "Jag har tänkt på så många saker i dag. Innan du kom, Gabrielle, var mitt hjerta mycket fullt; ty då jag satt allena i den stilla aftonen, kommo minnen från många år tillbaka till mig, såsom de ej gjort det på mycket lång tid. Jag tänkte på mina två systrar: hur god kärleksfull och trofast den ena var; den andra, ehuru hon var rättänkande — eller sjelf trodde sig vara det — så hård, sträng och kärf — såsom, Gud förlåte mig, äfven jag har varit. Jag tänkte på det och förstod det så väl, som jag aldrig förut förstått det, och derpå gingo mina tankar längre tillbaka och hvilade hos min mor — i vårt fordna hem — på alla de föremål jag fordom älskat, och hvilka för åratal varit undertryckta i mitt hjerta och qväfda der. Sådana tankar trängde sig på mig, sådana tankar på henne, som vi i så många år föraktat: sådana drömmar om lyckliga förgångna dagar, och med dem ett svagt hopp, vaknande från sin långa, långa sömn — nej, syster, låt mig gråta — torka ej bort tårarne; låt mig tala om min sorg och ånger — det gör mig så godt; mitt hjerta är så fullt, så fullt att jag måste få tala nu, eller skulle det brista."

"Då skall du tala till mig och berätta mig allt, dyra syster. Ack! vi ha båda lidit, vi skola gråta tillsammans. Lägg dig här vid min sida, se här finns plats för oss båda. Ja, lägg ditt hufvud mot mig, hvila det på min skuldra. Gif mig din hand nu — ack! så mager den är! — nästan som min. Stackars syster Bertha; stackars, goda syster!"

Så lugnade Gabrielle henne, glömmande sin egen sorg och trötthet vid Berthas bittra lidande och samvetsagg. Det var verkligen rörande att se, hur ömt och tåligt hon gjorde det, och hur hennes vänliga ord lindrade den andras häftiga lidande. Och dock hur olika var ej deras sorg! Gabrielles var

ett långsamt qval, som dag för dag, småningom utmerglat henne, frätande sig väg till hennes hjerta. Berthas liknade ett plötsligt knifstygn — en häftig storm, som fulländade sitt arbete efter timmar, i stället för år, skakande kropp och själ för en liten tid, renande dem såsom med en häftig eld, derefter försvinnande och lemnande ingen plåga efter sig — blott en nyfödd själ.

I den långa sommarskymningen — den sköna sommarskymning, som aldrig förvandlas till fullkomlig natt, lågo dessa två qvinnor tillsammans, sida vid sida; hon som var den äldre i att lida tröstade ännu den andra till dess Berthas tårar voro borttorkade, och uttömda af den sorg, som var så ny för henne. Hon låg så tyst i Gabrielles armar — båda tysta, blickande ut i sommarnatten och tänkande på de dagar, som för alltid voro förgångna. Och sofvande låg vid deras fötter Gabrielles barn, icke förgätet af hennes vaksama kärlek, ehuru natten blifvit så mörk, att hon icke kunde se honom der han låg.

4 Kapitlet.

"Vi skola icke stanna här, syster", hade Bertha sagt. "Detta dystra hus skall alltid göra oss sorgna. Det är så mörkt och kallt här, och Willie mer än någon af oss behöfver solljus, för att få krafter och gladare lynne, stackars gosse."

"Och äfven jag är glad att lemna det", svarade Gabrielle.

Och de begåfvo sig derifrån. Likväl sade de icke för alltid farväl åt byn; det var en angenäm, lugn plats för dem full af minnen — de flesta af dessa, kanske mera bittra än ljufva — men ändå syntes det, som skulle det ha varit svårt att för alltid skiljas från den, liksom det alltid är sorgligt att skiljas från föremål och orter, som år, antingen af sorg eller glädje, vant oss vid. Derföre sade dé icke sitt farväl åt den, utan valde sig en liten hydda en mil, eller så omkring, från deras fordna hus — en liten, nätt hydda i en dal, vettande åt söder, med vildvin och murgrön, som slingrade sig tillsammans öfver dess väggar och upp till det med halm täckta taket. Det var en liten, treflig vrå, icke alltför ljus och glad, men beskuggad af de stora träd, som vexte omkring den, genom hvilkas gröna grenar solljuset mildradt och ljuft insmög sig i de tysta rummen. Der fanns äfven en gammal trädgård, på alla sidor omgifven af almar, en lugn, fridfull plats, der man kunde tycka om att vandra, eller hela timmar ligga i gräset och genom de gröna löfven blicka upp åt den lugna blåa himlen.

För Gabrielle, uttröttad som hon var af omsorger, var denna plats lik en oas i öknen. Det var så nytt för henne att finna ro någonstädes, att finna en plats, der hon kunde lägga sig ned utan bekymmer för morgondagen. Lik en af vakande alldeles utmattad, tycktes hon nu för en tid falla i sömn.

Sommaren blef höst; hösten vinter. En lång kall vinter var det; snön låg hela veckor på den frusna marken; den sträfva, förstörande östanvinden pep dag och natt genom dė stora grenarna på de nakna almarna och beströdde den snöiga jorden med brutna grenar; en kall och sträng vinter, förtorkande icke blott träd och buskar, men söm äfven undergräfde lifvet i menniskohjertan.

Han var en liten vacker gosse — Gabrielles barn. Då man såg honom, syntes det ett under, att han kunnat uthärda denna fattigdom och dessa dagliga strider för brödet, att den lilla, späda gestalten icke för längese'n sjunkit i grafven. I sommarens ljusa dagar hade en solstråle tyckts tränga till det späda frusna hjertat och ännu en gång värmande den kylda bloden, gjuta sitt öfverflöd genom hans ådror, färgande den bleka kinden med rosor; men rosorna bleknade, då sommaren flytt, och det lilla ansigtet blef blekt som förut, då snön begynnte falla. De stora, mörka ögonen

som för få korta månader återspeglat solstrålarne, voro dystra och dunkla igen. Och der försiggick nu äfven en annan förändring. En karmosinröd fläck — en mörk ros — icke blek och behaglig som nyss förut, glödde ofta på de insjunkna kinderna; ett ovant sken brann i det oroliga ögat; en ihålig, plågsam hosta skakade den lilla aftynade gestalten. Han var så mager, så klen, så lätt uttröttad. Dag för dag blef hans lilla hand magrare och genomskinligare; den vänliga rösten och det barnsliga skrattet svagare och vekare, det ljufva leendet ljufvare, mattare och mera sorgset.

Allt detta såg Gabrielle och böjande sig mot jorden i bitter sorg beredde hon sig för den sista, stora förlusten.

Långsamt nalkades våren — långsamt, mycket långsamt. De gröna löfven öppnades, i sin födsel stridande med den kalla vinden. Det var mycket ljust och klart. Solen sken alla dagar och på många veckor hade det ej regnat, så att marken var alldeles torr.

"Nej, min kära Willie", sade Gabrielle, "du får ej gå ut i dag. Det är för kallt för dig, min kära gosse."

"Det är icke kallt, mamma. Känn här, der solen faller på, hur varmt det är; lägg din hand på min. Ack, mamma, låt mig få gå ut", sade den stackars Willie bedjande. "Jag är så trött. Jag springer inte längre bort, låt mig endast gå och lägga mig i solskenet?"

"Icke i dag min älskling, vänta till en annan dag; kanske skall en varmare vind komma. Willie, kära barn, det skulle bekomma dig illa, du får inte gå."

"Du säger så hvar dag, mamma", sade Willie sorgset, "och mitt hufvud värker så, då jag sitter inne."

Och han bad sålänge derom, att de en dag förde honom ut. Det var en mycket solig dag, med knappt ett moln på den klara blå himlen. Bertha och Gabrielle tillredde en liggplats åt honom i en varm, för vindarne skyddad däld och lade honom der. Stackars barn, han var så glad att igen befinna sig i fria luften. Det gjorde honom så lycklig, att han skrattade och pratade, såsom han icke gjort på flere månader. Han låg med modrens hand i sin, understödd af hennes armar. Hon knäböjde så kärleksfullt vid hans sida med en sällsam passionerad blandning af glädje och sorg, lyssnande till den späda, men glädtiga rösten, som nästan utan afbrott talade till henne.

Stackars Gabrielle! Det tycktes henne som ett fruktansvärdt gyckel af en lycka, som hon visste, att hon aldrig mer skulle komma att upplefva; men drifvande sorgen tillbaka till sitt eget dystra hjerta, skrattade hon och talade gladt med honom, som af intet kunde se, hur sorgsen hon var.

"Mamma, mamma!" ropade han, häftigt slående ihop sina små, magra händer, "jag ser en violblomma — en alldeles hvit viol — bland de mörka löfven der. Ack, plocka den åt mig! Det är den första vårblomman. Den allra första violen. Ack, mamma, hvad jag tycker om dem, de små, välluktande blommorna."

"Dina ögon äro skarpare än mina, Willie; jag skulle icke ha sett den, det är en sådan liten en. Här är den kära barn. Jag önskade, jag kunde ge dig flera."

"De skola komma snart nog. Jag är så glad, att jag sett den första. Mamma, du kommer ju ihåg, att jag der hemma brukade plocka dem och hemta dem åt pappa, då han låg sjuk. Han tyckte äfven om dem, såsom jag nu gör."

"Jag minns det väl", svarade Gabrielle mildt.

"Hur långt tillbaka synes denna tid ej nu vara!" sade Willie; derpå, efter ett ögonblicks uppehåll frågade han med sorgsen röst: "Mamma, hvad är det som gör, att jag känner mig så annorlunda mot förr? Jag var så stark och frisk och kunde springa kring hela långa dagen; kära mamma, när skall jag igen få springa?"

"Du är mycket svag, kära barn. Vi få

på en liten tid ej tala om att springa. Du behöfver hvila."

"Nej, icke på en liten tid, men när tror du, mamma? Den svaga rösten darrade häftigt. Jag känner mig mellanåt så svag, så svag, som om jag aldrig mer kunde bli frisk igen."

Tyst Gabrielle! Pressa denna bittra snyftning tillbaka till ditt sorgsna hjerta, att icke det döende barnet hör den!

"Frukta icke min älskling, frukta icke. Du skall bli frisk snart nog."

Han såg med en underlig, icke barnslig blick i hennes öga, då hon försökte le mot honom, såsom om han till en del gissat meningen i hennes ord; men han svarade icke och hon kunde ej tala då.

"Mamma, sjung för mig", sade han, "sjung en af de gamla sångerna, jag tycker om. Jag har ej hört dig sjunga — på så länge."

Tryckande handen mot sitt hjerta, för att stilla dess oroliga slag, började Gabrielle att sjunga en af de gamla vaggvisor, med hvilka hon i förgångna dagar varit van att söfva sitt barn. Den längese'n tystnade rösten — tyst under så många år — vaknade igen — klingande i luften med hela sin fordna ljufhet. Ehuru den var svagare än förr, hörde Bertha den dock, der hon sysslade i rummen. Hon gick till ett öppet fönster och ställde sig der att lyssna, leende för sig sjelf, då hon tänkte på att Gabrielle åter kunde sjunga och till hälften gråtande vid många andra tankar, som den länge ohörda rösten framkallade hos henne.

"O, mamma, jag älskar denna visa", talade Willie sakta, "den påminner om fordna tider, då jag hörde dig sjunga."

De blickade i hvarandras ögon, bådas fyllda med tårar. Derpå lade Wille med barnslig sympati, ehuru han litet visste, hvarför modren sörjde, sin arm kring hennes hals och försökte med sin klena styrka draga henne till sig. Hon lutade sig fram för att kyssa honom och dolde sitt ansigte mot hans lockar, för att han icke skulle se hur bittert hon gret. Han strök hennes fina hår med sin lilla hand och hviskade några smekande ord, som endast gjorde att hennes tårar flöto ymnigare.

"Nu, min älskling, har du varit ute länge nog", sade Gabrielle slutligen, "du måste låta mig bära in dig igen."

"Måste jag bort så snart, mamma? Se hur klar solen ännu är!"

"Men se äfven hur långa och djupa skuggorna falla, Willie. Nu min älskade måste du komma in."

"Mamma lilla, jag är så lycklig i dag — så lycklig och så mycket bättre än jag varit på lång tid, och jag vet att det är endast derför att du låtit mig komma ut hit att ligga i solskenet. Du låter mig ju komma igen — alla dagar, söta mamma?"

Kunde hon väl neka honom hans sista begäran? Kunde hon se på den lilla skrumpnade gestalten, på det lilla ansigtet med dess bönfallande, milda ögon och neka honom, det han begärde — för att bevara honom åt henne kanske några korta dagar till?

"Du skall få komma, min älskling, om det gör dig så lycklig", sade hon mycket vekt, derpå tog hon honom i sina armar och bar honom in, kyssande honom med en vild passion, den hon icke kunde dölja.

Och sålunda lades han under två eller tre veckor hvarje solig morgon på sin hviloplats under almarne i den hägnade dälden; men ehuru han var mycket lycklig öfver att få ligga der och ofta helt gladt talade om den tid, då han skulle bli frisk igen, blef han det dock aldrig mer.

Dag för dag förvissades Gabrielle allt mera, att hans slut var nära; men med verklig moderskärlek dolde hon sin sorg för honom. Hon sade honom aldrig, att han var döende. Men mångengång talade de om döden — och ofta — ty han älskade att höra henne — måste hon sjunga för honom ljufva sånger, som talte om den himmel, han så snart skulle gå att besöka.

Sålunda förflöt dag efter dag, och då kom den sista dagen. Han hade lidit mycket af en förskräcklig hosta. Hvarje paroxysm skakade den utmerglade gestalten så, att det brände i Gabrielles hjerta: och han kunde ej sofva alla dar.

Det var en dag i Maj — en mild, varm dag, men platsen under träden var tom. Han var tillochmed för svag att bäras dit. Han vände sig oroligt på sin lilla bädd, timma efter timma. På den brinnande kinden och det feberaktigt glänsande ögat kunde man se, hur sjuk han var, hur mycket han plågades. Och vid hans sida knäböjde såsom alltid Gabrielle, lugnande honom med smekande ord, badande hans små händer och fuktande hans läppar. Hon lutade sig ned öfver honom och blickade på honom med hela sin kärlek strålande i de tårfulla ögonen. Dock var hon underbart lugn — lik en engel vakande öfver honom.

Under hela den långa dagen och långt in på natten fick han ingen ro och hvila. Gabrielle vek aldrig från hans sida: hon kände ingen trötthet: hennes kärlek tycktes understöda henne med en underbar kraft. Slutligen blef han så svag, att han icke kunde höja sitt hufvud från kudden.

Han låg mycket stilla, med sin mors hand i sin; rodnaden flydde småningom från hans kind, tills den blef alldeles blek som marmor; det trötta ögat slöts till hälften.

"Lider du ännu mycket, mitt barn?"

"O nej, mamma, icke nu. Jag mår så mycket bättre!"

Så mycket bättre! Hur djupt trängde icke dessa ord i modrens hjerta!

"Jag är så sömnig", sade den svaga, darrande rösten. "Om jag får sofva, vill icke också du sofva? Du måste vara mycket trött, mamma."

"Se, min älskling, jag skall lägga mig bredvid dig. Låt mig lyfta ditt hufvud litet — så der — lägg det invid mig. Kan du sofva så?"

"Ack ja, mamma, det är mycket bra."

Han tillslöt sina ögon, då Gabrielle plötsligt fick en ingifvelse, som hon icke kunde motstå. Hon väckte sin son för ett ögonblick, emedan hon såg, att hans stund var nära.

"Willie, orkar du läsa din aftonbön innan du somnar?"

"Jo, mamma."

Fromt knäppande hop sina små, magra händer, framsade han sin enkla tacksägelse; derpå läste han "Fader vår." Den späda rösten blef mot slutet matt och svag, och då han slutade föll hans hufvud, som han försökt luta framåt, tungt tillbaka i Gabrielles famn.

"God natt, älskade mamma. Gå och lägg dig."

"God natt, min älskling. God natt, Willie, mitt barn!"

Och derefter talte de icke mer till hvarandra. En ljuf blick upp i modrens ansigte, och de milda ögonen slötos för alltid.

Då han somnade, smög sig morgonrodnaden matt in genom de tillslutna gardinerna. En annan dag randades, men innan solen gick upp var Gabrielles barn dödt. Under sömnen hade själen sakta flytt. Då Bertha, efter att ha tagit några timmars sömn, kom in, fann hon det alldeles lugnt i kammaren och Gabrielle ännu hållande i sina armar den liflösa gestalt, som varit för henne så dyrbar.

Hennes sorg var icke häftig. Hans död hade varit så fridfull och helig, att hon först icke kunde gjuta några tårar. Alldeles lugn knäböjde hon vid hans sida, der de hade lagt honom på sin bädd i hvit drägt, och kysste hans bleka panna och läppar, blickande nästan förebrående på Bertha, då denna, stående invid henne, brast ut i snyftningar. Alldeles lugnt lät hon sig ledas från rummet. Och då de bådo henne lägga sig ned på sin bädd, tillslöt hon sina ögon, liksom för att sofva. Men i sin ensamhet, i det mörka rummet, gret hon sakta, utsträckande sina armar och hviskande sitt barn vid namn.

— — — — — — — — —

Många år lefde två vänliga, allvarsama qvinnor allena i den lilla hyddan i dalen; vandrande lika två tjenande englar bland den landtliga byns invånare, skötande de sjuka, tröstande de sorgsna, hjelpande de behöfvande, mildrande mången dödsbädds oro med sina vänliga, heliga ord; spridande frid kring sig allestädes dit de vände sina steg.

Och ofta om sommaraftnarne gick den ena af dem, den yngre och vackrare — till den gamla kyrkogården; och der på den gröna, soliga platsen, satt hon så gerna och arbetade långa stunderna, medan lindarne vaggade sina grenar öfver henne och solljuset skinande genom dem, glimmade på en liten grafkulle.

Tidskrift för Hemmet.

Vi hafva tagit kännedom om första årgången af denna tidskrift. Den läsning, densamma erbjuder, är öfverhufvud väl vald, såsom titeln låter vänta, förnämligast med afseende på läsarinnorna i hemmet.

Hvad som kan anmärkas, är, att den väl innehåller till emancipationen hörande artiklar, "Om qvinnan och arbetet" o. s. v., men inga rörande qvinnans husmoderliga kall, icke heller någon angående uppfostran i hemmet.

Originalartiklar finnas få, äfven dessa bearbetningar. Af öfversättningarne har läsaren sett prof i detta blads Julihäfte.

Vi bifoga utdrag af prenumerationsanmälan för andra årgången:

Till respektive prenumeranter.

Tidskriften kommer att fortgå efter samma plan som hittills och skola vi ej lemna någon möda ospard att göra innehållet så upplysande, omvexlande och underhållande som möjligt. Hvarje råd och meddelande emottages med tacksamhet, likaså alla bidrag, som öfverensstämma med Tidskriftens syfte och omfång; och få vi tillika nämna att författare-honorariet för hvarje originalartikel, som antages till införande i Tidskriften, beräknas efter 25 R:dr R:mt pr ark.

Prenumerationspriset inom *Sverige* blir, för 4 häften årligen, om tillsamman minst 22 ark, stor oktav, fortfarande 3 R:dr R:mt. I landsorten kan prenumeration på nästa årgång ske, antingen på postkontoren, med tillägg af vanligt postförvaltarearfvode, eller ock i bref, adresserade till *Redaktionen af Tidskrift för Hemmet, Stockholm,* då reqvirentens namn och adress böra vara tydligt utsatte, i hvilket fall Tidskriften i korsomslag kostnadsfritt tillsändes resp. prenumeranter. I hufvudstaden emottages prenumeration i Hr Flodins bokhandel, Malmtorgsgatan. I *Finland* kan prenumeration ske hos alla bokhandlare mot den, till följd af transport och andra omkostnader, förhöjda afgiften af *4 Rdr Rmt* för hel årgång. Som första häftet är ämnadt att utkomma i Juni månad anhålles, för bestämmande af upplagans storlek, att de, som behaga prenumerera, *med första* måtte insända sina reqvisitioner.

Första häftet kommer bland annat att innehålla en uppsats med den välkända signaturen *Jeremias Munter.*

Redaktionen.

HELSINGFORS.

tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.

Imprimatur: *G. F. Aminoff.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 9 September 1860.

Jernvägen och jernvägarne.

För några månader tillbaka offentliggjordes en af chefen för jernvägsarbetet afgifven berättelse öfver dettas fortgång. Denna berättelse rörde endast det tekniska af företaget. För allmänheten var den icke ämnad och kunde icke innehålla något af, hvad som främst ligger i dess intresse att veta. Icke intresseras den stora allmänheten af uppgifter på qvantum af de särskilda slags arbetena och kostnaderna för desamma. Det är kostnaden för det hela, man önskar lära känna, äfvensom man vill vinna öfvertygelsen, att denna kostnad är den minsta möjliga, åtminstone icke innefattar några poster för misshushållning och ett så ringa belopp som möjligt för misstag och origtiga beräkningar. Det är också af stor vigt, att allmänheten härom öfvertygas, både emedan all misshushållning med offentliga medel, förmodad eller verklig, föder missbelåtenhet och missaktning och särskildt emedan, då det gäller ett i landet nytt företag, ett allmänt misstroende lätt kan fostras och för lång tid omöjliggöra all fortsättning. Det är också känd sak, att i ifrågavarande fall det rykte spridt sig öfver hela landet, att jernbanan skulle komma att kosta 50 proc. utöfver kostnadsförslaget; och man kan lätt tänka sig, huru mångahanda gissningarne och berättelserna om orsaken till ett sådant förhållande måste vara.

Det är då lätt begripligt, att den något senare offentliggjorda framställningen: *Om jernvägsbyggnaden emellan Helsingfors och Tavastehus,** blifvit mottagen med stor tillfredsställelse. Dess innehåll bekräftar visserligen det nämnda ryktet. Banan anses komma att kosta 3,100,000 rubel silfver i st. för 2,199,280 rubel, hvartill den i det ursprungliga kostnadsförslaget var beräknad. Men orsakerna till denna differens framläggas så öppet och klart, att läsaren måste öfvertygas, att den högre kostnaden för det mesta varit oundviklig, och att äfven i de afseenden, i hvilka en förhöjning synes kunnat undvikas, denna öfverhufvud gjort arbetet solidare och minskat den framtida underhållskostnaden.

För det första må det nämnas, att den nu beräknade högre kostnaden, per verst 30,392 rubel silfver, visar sig vara lägre, än medelkostnaden för jernvägarne i Tyskland och lika med den för de Svenska jernvägarne, hvilka senare dock äro terasserade (d. v. s. hafva jernvägsbank) endast för enkel bana, medan den Finska är terasserad för dubbel.

Vidare framgår det af den meddelade historiken öfver företaget, att det ursprungliga kostnadsförslaget redan i följd af den korrta tid, inom hvilken de förberedande undersökningarne och beräkningarne måste afslutas, varit endast aproximativt, så att arbetet, äfven om planen oförändradt blifvit följd, icke kunnat utföras till ett så billigt pris af ungefär 20,000 rubel pr verst. Men planen har delvis blifvit förändrad,

* Utdelad jemte Finlands Allm. Tidning.

icke i följd af någon tidigare missräkning, utan emedan en högre kostnad ansetts motsvaras af vissa fördelar. Och hufvudsakligen hafva högre priser i följd af missvexten 1857 samt det fallna penningevärdet och den dåliga kursen gjort äfven arbete och förnödenheter för jernvägen dyrare.

Kostnaden har alltså för alla poster öfverstigit beräkningen i sagde förslag. Vi lemna här en öfversigt af skilnaden i runda tusental.

	förslag.	kostnad.	differens.
Expropriation af mark till banan	10 tusen	86	76000.
Provisionela vägar och banans inhägnande . .	27	47	20000.
Aflöningar . . .	39	125	86000.
Arbetslega och arbetsinstrumentalier . .		(250 à)	300000.
Skenor m. m. .	450	530	80000.
Lokomotiv. m. m.	86	(120 à) 140	54000.
			S:a 616000.

Af den närmare förklaringen rörande anledningarne till olikheten i den beräknade och verkliga kostnaden citera vi här endast: att den dåliga kursen gjort skenor, lokomotiver m. m. dyrare; att arbetsinstrumentalier blifvit anskaffade i större skala, för att lätta arbetet och i någon mon motväga den högre arbetslegan; samt att i kostnadsförslaget aflöningen upptogs lika med den för Saima kanalarbete och beräknades för endast 3 år, ehuru der arbetet på en gång omfattade en sträcka af endast två mil, medan jernvägsarbetet fortgått på hela sträckningen 10 mil och upptager 5 år.

Till det anförda kommer nu förändringar i planen. Banan föres i Helsingfors öfver Gloviken in i staden med ökad kostnad af . . . . 100,000.
Bibana till Sörnäs . . . . . 60,000.
Två broar af jern i st. för träd . 25,000.
Tre stationshus af sten i st. för träd . . . . (60 à) 70,000.

S:a 255,000.

Hvarförutom ett antal genomfarter och kulvertar blifvit uppförda af huggen sten, medan i kostnadsförslaget endast kilad sten är beräknad.

Slutligen tillkommer utöfver kostnadsförslaget:
Opåräknade bergsprängningar . . 40,000.
Bygnader för arbetsmanskapets providering (marketenterier m. m.) 16,000.
Hyresersättningar samt ved och ljus åt manskapet . . . . . 40,000.
Lasaretter och sjukvård . . . . 40,000.

S:a 136,000.

Dessutom har en portion varm mat om dagen bekostats det ständiga arbetsmanskapet 1,300 man. En ytterligare post utgöra resekostnader till utlandet för befäl och tjenstemän, dels för inhemtande af insigt och erfarenhet, dels för att öfvervaka utförandet af de i utlandet gjorda beställningarne. Önskligt hade varit, att äfven beloppet af denna post blifvit uppgifvet, isynnerhet som hvar och en måste finna det vigtigt, att egna landsmän sättas i tillfälle att förvärfva sig all nödig skicklighet, och inse, att kostnaden härför kommer att mångfaldt ersättas det allmänna.

Anförda poster utvisa, såsom synes, en förökad kostnad af tillsamman en million rubel, eller 900,000 om för behållna instrumentalier vid arbetets afslutande beräknas 100 tusen rubel, hvilket belopp också är afdraget vid uppgiften på totalkostnaden. Vi hafva öfverallt utfört det högsta beräknade beloppet. Antages deremot det minsta, uppstår en differens af 80 à 100 tusen rubel; och det torde vara af denna summa man beräknat betäckning för de poster, för hvilka inga siffror äro utsatta.

Här i Helsingfors har man, då man varit vittne till det för Finska förhållanden storartade arbetet med Glovikens fyllande och genomsprängningen af berget på dess norra sida, talat om de 100 tusental rubel, som detta öfverflödsarbete skulle uppsluka. Det visar sig nu, att bangårdens förläggande i Gloet och banans ledning öfver viken

blifvit 100,000 rubel silfver dyrare, än om, enligt första planen, banan blifvit ledd vester om viken. Sistnämnda utväg skulle medfört den olägenhet, att banan kommit att bilda tvenne krökningar och dessutom fått en stark stigning mot sin ändpunkt. Billigast lärer det blifvit, om enligt chefens, öfverste Stjernvall's, förslag bangården förlagts på norra sidan om viken inom Töhlöparks område, hvarifrån då en bibana skulle förts ned till viken vid den s. k. Gröna villan, der lastageplats kommit att anläggas. Men medgifvas måste, att denna skulle blifvit temligen ofördelaktig, emedan större fartyg icke ens kunna närma sig långa bron, der också för mindre fartyg utrymmet är trångt. Genom bibanan till Sörnäs har man nu vunnit både tillräckligt utrymme och djupt vatten, så att lastning och lossning kan ske direkt i och ur fartygen.

Aflöningen, angående hvilken uppgifves, att arvodena äro nedsatta till det lägsta möjliga, stiger derigenom, att arbetet dragit längre ut på tiden, än beräknadt varit, hufvudsakligen derföre att år 1858 pengar saknades och arbetsstyrkan i följd deraf var ringa. Stor sjuklighet bland arbetarena torde äfven i sin mon hafva vållat arbetets fördröjande. Fråga kan också vara, om icke sparsamheten i afseende å arbetarebostäder varit illa använd. Åtminstone hafva de vid Töhlö botten inrättade jordkojorna varit mer än tillbörligt osunda och öfverfylda; hvarföre man äfven slutligen sett sig tvungen, att låta en del af arbetarena hyra rum i staden. Också anföres det, att sjukligheten i bostädernas beskaffenhet haft en medverkande orsak. Förlusten består naturligtvis icke blott i kostnaden för sjukvården, utan äfven i afbrottet i arbetena och i arbetarenas försvagade krafter. Det tillägges, att den fria arbetarpersonalen för det mesta utgjorts af individer från landets nordliga delar, hvilka genom hungersnöden efter missvexten varit medtagna och för sjukdom disponerade. Man hör också i socknarne närmast Helsingfors försäkras, att från dem blott de största slarfvarne gått till jernvägsarbetet. Men det kan aldrig lända till det allmännas gagn, att arbetaren är så städ, att sådant inträffar. Det må visst vara svårt, att ordna förhållandet på en bättre fot. Men då det visat sig, att korrektionisterna genom sitt arbete betäcka kostnaden för sitt underhåll och göra betydliga besparingar, synes skäl vara, att ställa öfriga arbetare på ungefär samma fot, att afdraga af deras arbetsförtjenst, hvad som för deras underhåll vid en gemensam mathållning erfordras, och att af besparingen icke före deras afgång utbetala mera, än hvad de nödvändigt behöfva till beklädnad eller för att öfversändas till hustru och barn, hvilka remisser då borde ske genom arbetsbefälet. Att arbetare, som medfört familj, blifvit mottagna, är likaså ett ondt. Det hade bort kring landet tillkännagifvas, att sådant icke eger rum. Följden har nu varit en hel folkvandring af tiggande familjer, hvilka vid den dryga lefnadskostnaden i denna del af landet, äfven om husfadren erhållit arbete, icke kunnat lifnära sig annorlunda än med tiggeri — oberäknadt det elände, som tillkommit genom qvinnornas och barnens insjuknande i följd af brist och ovana vid klimatet. Förhållandet är ungefär detsamma med de s. k. timmermän, hvilka från Österbotten strömma till de södra städerna, för att söka, icke arbete — ty deraf hafva de under sommarmånaderna tillräckligt på hemorten — utan större dagspenning. De bland dem, som medföra hustru och barn, råka här vanligen i elände. Hvad jernvägsarbetarena angår, vore det föreslagna förmyndareskapet så mycket angelägnare, som det omåttliga bränvinssupandet bland dem derigenom skulle afskäras. Det är kändt, att korrektionisterna, emedan de äro bättre födda och tvungna till ordentlighet, arbeta och förtjena nära dubbelt så mycket som den fria arbetaren. Det är då en gifven sak, att, om äfven den senare, hvad aflöningen angår,

vore ställd under samma ordning, för jernvägsarbetet skulle behöfvas ett vida ringare antal fria arbetare, än nu användes. Utrymmet i bostäderna, skulle då stå i förhållande härtill, kostnaden för sjukvården skulle nedsättas, kanske äfven den fria spisningen blifva obehöflig — allt annat obehag oberäknadt, som sjukdom, supandet, eländet och dåligt arbete måste medföra. Mot det tvång, vederbörande sålunda skulle underkastas, kan ingenting invändas; ty det står hvar och en fritt, att ingå på vilkoren eller icke. Hvarje god husbonde bör, om det behöfves, ställa sin tjenare under ett liknande förmynderskap. Sällan händer det väl, att en tvungen ordning för den fullvuxna blir en uppfostran. Men det inträffar dock stundom. Och en besparad penning är isynnerhet en kraftig uppmuntran till arbetsamhet och ordentlighet.

Ehuru vi äro ur stånd att närmare bedöma det tekniska, hvarpå frågans afgörande beror, torde det icke vara för den allmänna öfvertygelsen likgiltigt, om vi här yttra ett tvifvelsmål, huruvida terassering för dubbelt spår vid jernbanans första anläggning kan anses för fördelaktigt. Vi hoppas nemligen härigenom föranleda sakkunnig person att upplysa oss och allmänheten.

Kan det väntas, att dubbel bana inom ett par, tre år blir nödig, kan frågan anses lätt afgjord. Men anser man, att ett tietal år eller mera skall förgå, förrän trafiken så tilltager, att dubbel bana oundgängligen erfordras, så belastar man uppenbarligen jernvägen under denna tid med en kostnad och en ränta, som gör det för företaget svårare att bära sig. Vi kunna väl förstå, att på de punkter, der bergsprängningar komma i fråga, likasom der sank mark erfordrar flerårig sättning och förnyade påfyllningar, det är nära nog nödvändigt att genast bereda plats för dubbla spår, samt att äfven broar, kulvertar och genomfarter från början måste anläggas med beräkning för framtiden. Ty trafiken komme eljest, då utvidgad terassering måste ske, att afbrytas; och den redan färdiga delen kan t. ex. på sanka ställen genom fyllningar vid sidan deraf skadas. Men der fast mark finnes, och endast utfyllning eller genomgräfning behöfves, der synes banken när som helst kunna utan alla hinder göras bredare. Härvid måste visst tagas i betraktande, att arbetarebostäder, provisionela vägar m. m. framdeles komme att erfordra nya kostnader; och det kommer således derpå an, om denna kostnad öfverstiger eller understiger den emellertid upplupna räntan på kapitalet, när det vid jernvägens första anläggning utlägges. Att terassering för dubbla spår icke fördubblar omkostnaden, kan lätt inses. Huru stora dock besparingarne blifva, när sådan terassering på en gång sker, derom kan den oinvigde icke göra sig någon bestämd föreställning.

Icke ens den rike bör låta sina kapitaler ligga ofruktbärande. Men den, som lånar kapitalet, ruinerar sig bestämdt, om han betalar ränta derpå utan att någon ränta förtjena.

Och frågan har ännu en annan sida. Icke blott räntan på det ifrågavarande kapitalet är förlorad, utan statsverkets förmåga att bekosta nya jernvägsanläggningar minskas jemnt upp med kapitalets och räntans sammanlagda belopp. Det är icke likgiltigt, om jernvägsnätet utvidgas ett tietal år förr eller senare. Ty härpå beror gagnet af den redan färdiga delen, med andra ord, det beror häraf, huruvida det i denna nedlagda kapital skall gifva ränta eller icke. Vi tala här naturligtvis om räntan icke såsom härflytande af den rena behållningen på jernvägstrafiken, utan såsom genom tilltagande indirekt skatt ingående i statskassan.

Vi tveka, som sagdt, icke, att ju alla dessa förhållanden äro noga öfvervägda och beräknade. Men beräkningen måste alltid till en del stöda sig på suppositioner och

förhoppningar, nemligen i fråga om den tidpunkt, då dubbla spår på banan blifva för trafiken nödvändiga. Blir denna tidpunkt mycket aflägsen, så kan äfven ett mindre på förhand utlagdt belopp vexa till en betydlig förlust.

Jemte det vi upprepadt erkänna värdet af de underrättelser till allmänheten, om hvilka vi här talat, och intyga det tillfredsställande intryck, de måste göra på hvarje läsare, skulle vi underlåta en skyldighet, om vi icke offentligen uttalade det allmänna förtroendet till den mans fosterländska nit och öfverlägsna skicklighet, åt hvilken jernvägsarbetets ledning är anförtrodt. Finland befinner sig också i den lyckliga belägenhet, att bristande integritet hos landets embetsmän hörer till de sällsyntaste undantag; och det vore oskickligt, att ens försäkra, att landets befolkning med orubblig tillförsigt ser de lånade millionerna användas af den corps, som har att utföra de allmänna arbetena.

Man synes hafva oroat sig öfver, hvilket jernvägsarbete som skall följa på det närvarande. Detta senare torde kanske vara fullbordadt 1861; statslån är kontraheradt vida utöfver, hvad som för dess fullbordande behöfves. Det är då gifvet, att man med intresse motser, hvad som skall följa. Hvar och en inser, att den snart färdiga banan från Tavastehus väl kan något öka tillförseln till hufvudstaden och tvärtom göra Tavastehus till stapelplats för en mängd importvaror, hvilka derifrån lättare spridas i det inre landet. Men något väsentligare gagn för detta kan icke väntas, så länge jernvägen icke kommer att öka exporten. Till en viss grad bör nu äfven exporten främjas redan genom Tavastehus-banan. Men man vet, att kring de vatten, hvilka komma i förbindelse med densamma föga större skogar finnas. Och då man talar om exporten från Finland talar man ännu hufvudsakligen blott om skogsprodukter. Från stränderna af Päjänes tillflöden och af de vestra Tavastländska vattnen har man deremot att vänta en betydlig export, så snart transporten lättas och göres möjlig, hvilket den från sistnämnda trakter ännu icke är. Med ett ord: genom att föra fram bibanor 5 à 6 mil åt nordost och nordvest från Tavastehus, ökar man den genom banan från Tavastehus tillvägabragta kommunikationens radier med 20 à 30 mil. Det är då lätt förklarligt, att allmänna meningen anser en härtill syftande utsträckning af jernvägen, vara det arbete, som närmast bör företagas.*

Det är svårt att säga, hvarigenom förhoppningarne på ett sådant användande af det kontraherade statslånet blifvit i sin tillit störda. Kanske har sådant främst vållats af en från någon Rysk tidning lånad notis, att anläggandet af en jernväg mellan Wiborg och S:t Petersburg på Finska statsverkets bekostnad redan vore beslutad. Detta sattes i sammanhang med ett af landets senast afgångna finanschef offentliggjordt yrkande på en s. k. strategisk jernväg från S:t Petersburg till Åbo, hvilket yrkande på sin tid äfven i detta blad tillbörligen belystes. Nyssnämnda tidningsnotis måste framstå såsom falsk för hvar och en, som kände, att frågan icke ens förevarit i Kejs. Senaten. Den vederlades också snart — vi tro i Allmänna Tidningen. Men farhågan för en sådan vändning i kommunikationsanstalternas främjande synes allt ännu sitta qvar. Härtill bidrager utan tvifvel, att från styrelsens sida ännu intet formligt beslut är fattadt angående jernvägsarbetets fortsättande — samt äfven den föreställning, man gör sig om förhål-

---

* Bland de skriftliga meddelanden, Red. i ämnet fått mottaga, befinner sig ett anonymt bref med Tavastehus poststämpel, hvars värda författare vi taga oss friheten underrätta, att ingalunda hans utgjutelser förmått Red. upptaga frågan. Kanske äro de i all oskuld nedskrifna, för att visa korrespondentens förmåga att lägga sina ord; men för läsaren framstå de i sin ända till äcklighet gående öfverdrift såsom en personlig skymf.

landet med statens och bankens lån, hvarom längre nedan.

En jernväg från Wiborg till S:t Petersburg kan visst vara ett nyttigt företag i synnerhet för sistnämnda stad, som derigenom skulle vinna en ökad och fortskyndad tillförsel af landtmannavaror. Den skulle också utan tvifvel gagna Wiborgs stad med afseende på den lättade importen från Ryssland och snart nog genom oafbruten jernvägsförbindelse med hela Europeiska kontinenten — en förbindelse, som dock blott för persontrafiken vore af vigt, men för öfrigt kunde begagnas endast för import af dyrbarare lyxartiklar. Slutligen måste väl äfven den jernvägen närmast omgifvande landsorten vinna på den lättade afsättningen af dess ladugårdsprodukter till S:t Petersburg. Men den rayon, denna jernväg sålunda skulle gagna, blir i hvarje fall ganska inskränkt. Äfven om banan skulle föras till Saimens strand, skulle kretsen för dess inverkan härigenom föga utvidgas: ty den vore större delen af året gagnlös för trakterna kring Saimens vatten, och den enda årstid, under hvilken den skulle gagna, står en billigare transport genom Saima kanal dessa trakter öppen. Man kan dock hoppas, att varutrafiken på denna bana, understödd af persontrafiken till S:t Petersburg från hela Finland, som vintertid sker nästan uteslutande öfver Wiborg, skulle inom korrt göra den till det bäst renderande af dylika företag. Så mycket mera skäl är då för handen, att dess anläggande öfverlemnas åt den enskilda spekulationen, isynnerhet som den genom sitt gagn för S:t Petersburg har god utsigt att draga till sig denna hufvudstads spekulanters rika kapitaler. Att på densamma använda Finska statsverkets inskränkta tillgångar, vore att för en lång framtid beröfva större delen af landet dess förnämsta utsigt till ekonomisk förkofran.

Men något sådant har också aldrig hos landets styrelse kommit i fråga. Att så är, bekräftas äfven genom den nu offentliggjorda framställningen rörande jernvägen mellan Helsingfors och Tavastehus. I historiken öfver denna jernvägs uppkomst säges dess ändamål vara, att blifva "en stambana för ett blifvande jernvägsnät med utgreningar till Näsijärvi och Päjäne stora vattensystemer". Och det upplyses, att denna åsigt redan vid första planen till jernvägars anläggande i landet gjort sig gällande, såsom också, att den allmänna principen för dessa kommunikationer är den, att förena landets stora inre vattenbassiner med hafvet. Det inses lätt, att dessa meddelanden innebära en försäkran derom, att princip och plan oförändradt vidhållas, och att hvarje ytterligare företag kommer att ske i öfverensstämmelse med desamma.

Äfven angående tillgångarne till jernvägsanläggningarnes fortsättande svälvar den allmänna meningen i ett visst dunkel och ovisshet. Man känner att före kriget fanns en statsskuld af 400 tusen rubel, och att flera serier Saimasedlar utgåfvos. Man vet, att under kriget inhemska statslån gjordes till ett belopp af 1,850,000 rubel, att banken för sina sedlars invexling i S:t Petersburg och trafikens understödande lånat $2\frac{1}{2}$ million, att nya serier Saimasedlar blifvit utgifna, att ett statslån af 5 millioner blifvit beslutet, och man får sålunda ihop en inbillad skuld af mera än 10 millioner rubel silfver, helt underbart tillkommen. Man har väl hört, att Gotha kalendern uppger ett mindre belopp; men hvad kan väl den veta om våra affärer, menar man. Dess redaktion kan väl ej vara kunnigare än vi sjelfva. Mången är i osäkerhet, om af alla dessa lånade pengar ännu något finnes disponibelt för de allmänna arbetena. Andra, som tro sig vara bättre underrättade, och som önska, att jernvägens utsträckning ju förr desto hellre måtte företagas, hafva af dröjsmålet härmed stämts till farhågan, att medlen kunde få någon annan användning, och, såsom redan nämndes, detta förhållande har styrkt deras suppositioner angående Wiborg-Peters-

burgska jernvägens hotande inkräktning på hela mellersta Finlands och dermed hela landets öfvervägande intressen.

Vi äro tyvärr icke i tillfälle, att med full noggrannhet upplysa allmänheten om hithörande förhållanden. Men nedanstående korrta meddelanden grundade på en sammanställning af tid efter annan skedda publikationer, skola, hoppas vi, åtminstone icke innehålla någon mera betydande origtighet.

Det är gifvet, att de under kriget upptagna lånen äfven användes för krigets behof. Nödvändigheten af deras upptagande var så mycket större, som tullinkomsterna under krigsåren minskades med ända till 800 à 900 tusen rubel årligen: och är det i betraktande häraf och af dåvarande extraordinära utgifter glädjande nog, att statsbristen med sagde lån kunde fyllas.

Sedan kriget har militärbudgeten genom indelta militärens bibehållande fortfarande varit vida större, än före kriget, uppgående till mera än 700 tusen rubel. Det är också hvar man kändt, att kronan i följd af 1857 års missvext utbetalade betydliga belopp till de nödlidandes understöd. Det oaktadt hafva, enligt hvad kunnigt är, statskassans förhållanden sedan kriget varit sådane, att inkomsterna betäckt utgifterna, och att af de efter detsamma gjorda lånen intet blifvit användt till löpande statsutgifter. Detta senare är också sjelffallen sak. Ty sagde lån, dels inhemskt genom s. k. Saimasedlars utgifvande, dels hvad i Ryssland är upptaget på det beslutna 5 millioners lånet, hafva den uttryckliga bestämmelsen, att användas endast för allmänna företag till industrins befordran.

Af Saimasedlar äro 11 serier, d. v. s. 1,100,000 rubel i omlopp. Häraf utgör ännu en del, 6 serier, lån för Saima kanalarbete. För jernvägen hafva 650 tusen rubel, vi skulle tro 5 nya serier och 150 tusen rubel, representerade af motsvarande belopp äldre, blifvit använda.

Enligt offentliggjord uppgift har jernvägsarbetet till 1859 års slut erfordrat ytterligare en million. Detta belopp är alltså upptaget på det i Ryssland kontraherade lånet.

Vidare måste väl af samma lån tagas, hvad som fordras för jernvägens fulländande, nemligen 1,550,000 rubel.

Af 5 millioners lånet äro alltså disponerade i rund summa 2,550,000 rubel.

Härtill kommer nu bankens lån, som är en sak för sig. Ty det är klart, att allt, hvad banken lånat, af densamma åter blifvit utlånadt till landets industriidkare. När man således af de månatliga redogörelserna för Hypotheksfonden finner, att staten af bankens skuld öfvertagit 1½ million, d. v. s. lånat detta belopp åt banken, så måste väl äfven detsamma härflyta från 5 millioners lånet. Men detta belopp kan, när behof göres, af banken indragas och till staten återbetalas. Det är bankens skuld, icke statsskuld.

Af de 5 millionerna skulle således återstå effektivt 2,450,000 rubel odisponerade och kunna användas för ytterligare jernvägsanläggningar. Men härifrån måste afdragas kapitalrabatten på lånet, som erhållits till 96, 94 à 90 procent. Vi antaga denna rabatt till 300,000 rubel ungefär: hvarigenom återstående tillgång af lånet blir endast 2,150,000 rubel.

Också finnes, om det anförda sammanställes, att, när jernvägen är färdig, statsskulden måste uppgå till 5,900,000 rubel silfver — hvaraf för jernvägen 3,200,000.

Nu var det fallet, såsom en konfidentiel men äfven talrikt till privata personer utdelad tryckt öfversigt af statsverkets tillstånd vid krigets slut upplyser, att de då utelöpande 6 serierna Saimasedlar i sjelfva verket voro genom gjorda besparingar betäckta. Såsom ofvan nämndes, hafva af detta belopp 150 tusen rubel blifvit utgifna för jernvägen. Någon mindre del lärer äfven åtgått till undersökningar för Päjäne och Wiborgs jernvägslinierna m. m. Men återstoden, ungefär 400 tusen rubel, innestår i den allmänna amortissementsfonden

för statslånen, hvilken genom tillskott af besparingar å särskilda fonder skall uppgå till *mera än* 1,200,000 rubel silfver. Vi tala ännu om rykten, då vi berätta, att statsverket vid 1859 års utgång hade ungefär 1,100,000 rub. utestående fordringar (700,000 rubel kontant, resten i spanmålslån). Kännedomen om så förmonliga förhållanden borde visst bero af annat än rykten. Afräknas sagde tillgångar, förminskas alltså statsskulden med ungefär 2,300,000 rubel. Den återstående effektiva skulden uppgår alltså till endast — 3,600,000 rubel silfver, i stället för den ofvan antydda inbillade statsskulden af tio millioner rubel.

Vi kunna också tillägga den uppgift, att alltsedan kriget statsverkets innestående behållning vid räkenskapsårens slut för hvarje år stigit. Om så fortfarande sker, måste besparingar uppstå. Och detta är nödvändigt, om räntorna på statsskulden skola kunna betäckas och amortissementsfonden ökas.

Men man kan nu tycka, att, efter medel finnas, nya jernvägsarbeten utan vidare borde företagas. Orsakerna, hvarföre så icke skett, kunna dock vara mångahanda. Det är genom tidningarne kändt, att Engelska spekulanter åtminstone tagit bibanornas sträckning i betraktande. Det säges, att också förslag till Päjäne-banans öfvertagande från deras sida skett — ett preliminärt förslag naturligtvis. Utan tvifvel vore det det önskvärdaste, som inträffa kunde, om något antagligt sådant förslag skedde. Det är för statsverket jemförelsevis lätt att garantera en viss ränta på bestämd tid, efter hvars förlopp jernvägen skulle tillfalla staten. Denna tidrymd kommer visserligen alltid att tilltagas så lång, att, om den garanterade räntan verkligen komme att utgå, jernvägen blir åtminstone dubbelt betald; ty entreprenören måste hafva ränta och amortissement. Men förhållandet blir lätt detsamma, om ett statslån upptages. Framtiden är osäker; och det kan lätt hända, att ett sådant lån ännu efter en lika tids förlopp är obetaldt, resp. omsatt eller konverteradt. Statsskulder i all ära; de medföra dock det onda, att ju flera de blifva, desto mindre kunna nya lån upptagas, huru trängande än behofvet må vara. En räntebetalning deremot för en bestämd tidrymd, har sitt säkra slut. Öfverhufvud talar allt derföre, att staten endast i nödfall må öfvertaga jernvägsanläggningarne och för dem göra lån. Det vore alltså det lyckligaste, om de lånetillgångar, som ännu stå till buds, kunde besparas för sådane företag, hvilka ehuru gagneliga och nödvändiga icke öfvertagas af den privata spekulationen.

Också andra omständigheter kunna fördröja nya jernvägsanläggningar. Befälet, attiraillen, det ständiga och öfvade arbetsmanskapet är ännu till 1862 fästadt vid nu pågående arbete. Skulle någon del deraf öfverföras till bibanan, skulle naturligtvis stambanans fulländande fördröjas. En ny uppsättning för bibanan vore åter förenad med stor kostnad, isynnerhet om efter stambanans fulländande inga andra nya arbeten kunna företagas, och någon större del af personalen då blefve utan sysselsättning. Men år 1861 måste det väl vara afgjordt, om, när och hvar arbetet skall fortsättas.

Man kan också tänka sig, att det senaste statslånet ännu icke är tillräckligt fonderadt, och att styrelsen vill hafva fullt säker tillgång till ränta och amortissement, utan att statens löpande behof deraf lida, förrän nya serier af samma lån indragas. När jernvägen är färdig, uppgå räntorna på statsskulden till 230 tusen rubel ungefär. Det är pengar för Finlands förhållanden. Om, såsom det också förljudits, landets Styrelse vill ega en öppet uttalad garanti för alla dessa för Finlands förhållanden nog betydliga transaktioner, måste sådant endast glädja hvar man; och man har då fullgodt skäl att gifva sig till tåls. Det är väl icke blott den trafikerande allmänhetens fördel, att jernvägar öppnas så snart som möjligt, utan äfven statsverkets vin-

ning, att en så lång sträcka väg som möjligt öppnas på en gång. Men det är landets allmänna fördel, att dess tillgångar tillbörligen rådfrågas, och att det i lagenlig väg får uttala, för hvilka förbindelser det anser sig förmå ansvara.

Det gifves också en i landets tidningar diskuterad, ännu icke anlitad källa för statsinkomsterna, hvilken är i stånd att gifva medel för allmänna företag till landets gagn långtutöfver, hvad som för närvarande kan anskaffas genom statslån, nemligen bränvinsbeskattningen. Andra länders exempel och senast Sveriges borde lära, huru gifvande denna beskattning kan vara. Och ingen torde anse, att icke sagde produktions beskattande i och för sig länder landet till gagn.

Detta beror visserligen på en storartad resignation, huruvida nemligen landets befolkning vill afsäga sig 2 à 3 millioner kannor bränvin. Den skulle derigenom väl icke göra några enskilda besparingar; ty hvad den af varan förtär, blefve så mycket dyrare. Regeln blefve ungefär: att förtära *en* sup och betala för *två*. Betalningen skulle naturligtvis icke vara någon uppoffring. Men att åtnöjas med hälften mindre vara — det är derpå det beror!

En sådan uppoffring kunde nu afkasta för allmänna behof årligen ända till 1¹/₂ million rubel. Dermed kunde således årligen byggas 5 mil jernväg, på 10 år 50 mil. Och när det engång vore så långt kommet, blefve det säkert icke svårt, att intressera utländska kapitaler för jernvägsnätets utbredande, utan farhåga att en intressenterna beviljad räntegaranti komme att verkligen utbetalas, åtminstone icke någon längre tid.

Sådana företag, som kanaler och jernvägar, stå utom de vanliga statsutgifterna. Vill man hafva dylika kommunikationsanstalter, måste de betalas. Statslån hjelpa icke från betalningen; de fördela den blott på längre tid, men fördubbla den tillika genom räntornas erläggande. Det kunde t. ex. anses fördelaktigare, att genast låna 30 millioner och med dem bygga 100 mil jernväg, då ifrågavarande 1¹/₂ million skulle motsvara ränta och amortissement. Men utom det, att en åtagen bevillning af anförd art icke kan blifva en beskattning för evärdlig tid, så finnes mycket annat, som tillhör fordringarne för dagen, och hvartill pengar behöfves. Vi nämna bland dem större mossuttorkningar och med dessa i förbindelse stående sjöfällningar. Att också jorden befrias från skjutsningsskyldigheten, lärer anses lika billigt som gagneligt. Men statsverket måste då träda i stället. Vidare kräfver folkskolan sitt anslag, och detta icke ringa. Uppenbart är, att äfven lönerna för lärare vid lärdomsskolorna måste förhöjas. Det hjelper ej; vill man ändamålet måste man vilja medlen. Och ingen lättare utväg att bereda dem kan väl påhittas, än bränvinets beskattande — med andra ord inskränkning i bränvinskonsumtionen; icke heller någon mera gagnande, isynnerhet som ändamålet hvarför beskattningen skall användas, kan inskränkas till några vissa allmännyttiga företag.

J. V. S.

Litteraturen och Litteratörerne i 19:de seklet. *

Om ett yrkes värde skulle mätas efter åldern af dess härkomst, så kunde det 19:de seklets litteratör skryta med en lysande stamtafla. Den första, som begagnade ordet för att roa eller undervisa, uppfyllde en litteratörs värf. Dock är det

* Af J. Demogeot. Öfvers. af L. M. — Uppsatsen är prisbelönt af "La société des gens de lettres" i Paris.

först i skötet af en högre civilisation, som litteraturen blir ett yrke. Ett samhällets första och nödvändiga behof böra vara rikligen tillfredsställda, för att det skall frambringa denna dubbla andliga lyx: författare och läsare I den aflägsnaste forntid, i Orientens despotiska theokrati, är litteraturen prestkastens privilegium. I Memfis, i Babylon äro alla författare prester eller deras subordinerade. Vi se väl i Jerusalem en särskild klass, profeterne och några andra män, t. ex. tvenne konungar, hvilka, utan att tillhöra prestaståndet, författa poesier, historie, sentenser; men naturen af deras skrifter, hvilka nästan alla äro religiösa, och den omsorg med hvilken de deponera dem i templets bibliothek, vare sig som ett offer, eller som en garanti för deras bibehållande, bevisa tillräckligt en likartad subordination. Alltifrån Greklands första tider är emancipationen mera märkbar. Skalderna, homeriderna, äro detta poetiska tidehvarfs litteratörer: vi se der författare finnas före skrifkonsten. En senare tids poeter, historieskrifvare, talare, grammatici, sofister och författare af alla slag erbjuda oss, i Grekland som i Rom, mindre osäkra och icke mindre ärofulla likheter med hvad vi nuförtiden kalla en litteratör.

Men utan att söka våra anor så långt, låtom oss tillse, hurudan författarenes ställning i Frankrike hittills varit, på det vi måtte bättre förstå hurudan den är hurudan den bör vara i 19:de seklet.

Det moderna Europa har i många punkter reproducerat den gamla tidens historiska utveckling. Under medeltidens theokrati är författaren ännu, liksom i den gamla Orienten, prest eller åtminstone klerk. Men, såsom i Grekland, skiljer han sig nu och då från helgedomen och uppträder som trouvère och jonglör. Kleresiet behåller dock för sig den bättre delen, dogmen, moralen, krönikan; det öfverlemnar åt den verldslige sångaren endast nog frivola poesier och fråntvistar honom ofta företrädesrätten till dem. Emellan ett presterskap, som beherrskar själarne, och en okunnig och krigslysten feodaladel finnes icke rum för en ansedd och oberoende klass af lärda.

Det är egentligen först samtidigt med boktryckarekonsten, i 15:de och 16:de seklen, skriftställarne uppträda såsom en särskild profession. Renaissance'n fullbordar deras afsöndrande från presterskapet: den gör dem till samtida med hedendomens stora män. Några aflägsna sig ännu mera från detsamma genom Reformationen. Det var visst lyckligt för denna uppspirande samhällsklass, att strax i början kunna framvisa för verlden män sådana som Estienne, Scaliger, Erasmus och isynnerhet Montaigne. Likväl, — om man undantager några stora namn, — kan man säga, att i allmänhet litteratören i 16:de seklet beundrar forntiden, utan att rätt förstå densamma, föraktar *sin* tid. som han ännu mindre begriper, lefver ensam eller med sina likar, läser mycket, skrifver ganska mycket och tänker föga.

I början af 17:de seklet närmar sig den franske lärde den stora verlden, som alltmera hyfsas. Granna salonger omgifva honom med sina frestelser och humanisera hans pedantism. I öfvermåttet af tacksamhet afsäger han sig något af sin sjelfständighet och låter sig åläggas sina värdars frivola smak. Budé och Ramus efterträdas af Voiture eller Benserade och den store Corneille flätar *Julies guirlande.*

Men snart kommer Richelieu, snart också Ludvig XIV. Se här Franska Akademin; se här Versailles. Kungliga belöningar och pensioner tillförsäkra litteratörerne ett anspråkslöst välstånd. Hedrade mera än riktade af suveränen, äro de nästan de stora herrars jemlikar, hvilka hittills beskyddat dem. De hafva nu blott en herre, och denna herre är konungen. Ingen förödmjukande tanke förbinder sig med denna träldom: en tänkesättets vana, hvilken vi numera för litet afse, sammanstälde då i allmänna opinionen idén om konungen med den om Frankrike: "konungen, det är

staten." Under detta mäktiga beskydd är litteraturen fri i sin sfer; de allmänna idéerna, menniskoslägtets odödliga arf, ikläda sig majestätet af ett vackert och enkelt språk; hvarje sanning kan skaffa sig dag, blott den afhåller sig från omedelbar tillämpning. Konungen förbehåller sig i allt initiativet.

Detta tvång är brutet i 18:de seklet. Frankrike erbjöd då det storartade skådespelet af en hel nation, som uppriktigt söker det sanna och det rätta, och i ingen sak erkänner för auktoritet något annat än förnuftet. Samhället i massa förverkligade Carthesii metodiska tvifvel. Litteratörerna, upphofsmännen till denna rörelse, styra den, leda den, och missleda den stundom. Utan att officielt lägga handen vid rodret, äro de i sjelfva verket herrarne och konungarne. Liksom kyrkan i medeltiden beherrska de själarne: hvad kunna de ännu önska? "Gud", sade Galiani i ett arrogant skämt, "har fördelat rolerna mellan de vise och de dumma. I det han gaf de visa förmågan att gifva råd, måste han väl, om han icke ville göra de dumma gagnlösa, gifva dem rättigheten att styra." Författarne skola icke alltid hafva denna fräcka modesti.

I 19:de seklet hafva filosofernas principer öfvergått i verkligheten: revolutionen är fullbordad, nationen erkänd suverän. Denna dynastiförändring röjer sig, i afseende å skriftställaren, på ett materielt och ovedersägligt sätt. Det är icke mera af en förnäm herre, af en monark, han väntar sitt anseende, sin lycka, det är af publiken, det är af folket. I stället för ett magert pastorat eller en lumpen och osäker pension erhålla den nya herrens favoriter af dennes vettgirighet stundom en riklig budget. Hvad man sagt om snillet, kan man mera sanningsenligt säga om rikedomen: det finnes någon ännu rikare än Montauron och Ludvig XIV; det är *alla*. Låtom oss betrakta skriftställaren i hans ställning till denna nya makt; låtom oss följa honom till denna månghufvade suveräns hof och skärskåda de fördelar och faror, som här kunna finnas för honom.

Den nye furste, som litteratören skall tjena, besitter en egendomlig samling af hvarandra motsägande egenskaper. Sanningen att säga, är just denna blandning hans karakteristiska fel. Han eger alla sanna idéer, alla hederliga tänkesätt, men han har tillika alla villfarelser och alla fel. Lättrörd till ytterlighet, går han utan att rodna genom alla motsägelser, och låter sig hänföras af opinionens ebb och flod. Horatius kallade honom redan på sin tid ett "vidunder med tusen hufvuden"; och sen Horatii tider hafva hufvudena förändrats, men äfven förökats. Emellertid blir dock det goda vid sluträkningen det förherrskande; se här på hvad sätt. Villfarelserna äro otaliga, medan förnuftet är ett. I denna hop, som kallas publiken, har hvarje individ sina fördomar, sina bizarrerier, sina fel. Det är häruti han skiljer sig från de andra; genom sitt förnuft närmar han sig dem. Det finnes tusende sätt att afvika från det rätta: det finnes blott ett att vara vis. Det är väl sannt, att man kan vara det i olika grad, och att de progressiva sanningarne tyckas, såsom Pascal säger, följa på hvarandra från pro till contra. Emellertid motsäga de icke, utan komplettera hvarandra: det är en serie af koncentriska horizonter, som man upptäcker successivt allteftersom man höjer sig; men den närmaste är sedd af alla; det är denna horizont man kallar det sunda förnuftet. Då nu villfarelserna äro individuela och det sunda förnuftet är ett allmänt, är *sens commun*, så bekämpa och neutralisera de enskilda motsatserna hvarandra, och det rätta får slutligen rätt.

Publiken är således i det hela en förnuftig suverän; men han är det icke i hvarje stund; man bör kunna vänta och förutse detta, och urskilja hans vilja från hans kapriser.

Han är dessutom en mycket kompetent domare öfver snillets skapelser, en fin och

universel kännare. Alla vetenskaper, alla konster höra hans rike till; han har visserligen förkärlek för vissa saker: men han förkastar, han föraktar intet. Han är på en gång poet, astronom, åkerbrukare, financier, kemist; han har tid för alla forskningar, ögon för alla böcker. Dionysius af Syrakusa företog sig en dag att älska geometrin; alla Sicilianare blefvo geometrer. Ludvig XIV älskade icke det som var *galliskt;* hans poeter och arkitekter producerade blott i grekisk stil. Vår Dionysius åter, det 19:de seklets publik, älskar matematiken, men har tillika mycken smak för romaner: vår Ludvig XIV omhuldar den grekiska konsten, men försvarar ifrigt den göthiska. Och man må icke säga att, kännarenes antal är omärkligt, att massan är okunnig och icke begriper något af de frågor, som röra sig omkring henne. Det finnes bland publiken, och isynnerhet vår publik, i vårt moderna Athen, jag vet icke hvad för en fin känsla för det sköna och det sanna, hvilken tyckes gissa, hvad den icke lärt, och ana, hvad den icke ser. Om man analyserar detta egendomliga fenomen, finner man en enkel förklaring derför: det bildar sig af sig sjelft hos ett folk, likasom i en rådplägande församling, vissa utskott eller kommissioner, föga talrika, men upplysta; och det är dessa, som skärskåda affärerna. Alla opinioner gifva sig luft i deras sköte; der finnes öfverensstämmelse och motsägande, diskussion och motiveradt beslut; och detta beslut är aldrig definitivt; man kan alltid angripa detsamma, hvilket verkar, att man respekterar det. De lärde undersöka frågan; de bildade söka uppskatta dessa undersökningars värde; hopen följer med slutna ögon. Oaktadt den sjelfständighet vi tycka om att göra väsen af, äro vi i sjelfva verket och lyckligtvis ganska böjda för att låta öfvertyga och leda oss. I allt tillegna vi oss gerna männernas af facket omdöme. Vi älska mera att tro än att bevisa; det förra är mera tillfredsställande för vårt sunda förnuft och beqvämare för vår lättja. Hvem af oss, profana, har undersökt grunden för den ena eller andra vetenskapliga reputation? A är icke dessmindre för oss alla en stor matematiker, B en utmärkt kemist. Tjugu personer hafva bedömt honom så; tvåhundra hafva erkänt dessa domares kompetens; hundratusende upprepa detta omdöme: allt detta, röst och echo, är publiken, och bullret, som den gör, kallas ära.

Slutligen skiljer sig det 19:de seklets suverän från sina föregångare genom frånvaron af all egoism och all personlig fördom. Ni kan ostraffadt tala illa om honom, skämta öfver honom; om ni gör det med snille, skall han sjelf småle deråt. Afslöjen utan medlidande hans fel och besynnerligheter: publiken är en god furste. Han har väl sina smickrare, som de andra, och han åhör med nöje berömmet; men han älskar kanhända ändå mera satiren. Hvarje individ har någon granne, på hvilken han tillämpar den. Folket är alltid denne Aristofanes' förträffliga δημος, som muntert klappar i händerna åt sin karrikatyr.

Sådan är enligt vår tanke, litteratörernes nya herre. Låtom oss undersöka, hvad gunst han at den kan hoppas. När makten är ständigt öppen för täflan, är det naturligt, att de högst begåfvade eftersträfva densamma. Galianis *vise* hafva icke alltid visheten att vara nöjda med att *gifva råd.* Se der då litteratören, som öfvergifver idéernas sfer, der han fann sin styrka, för statsangelägenheternas, der han uttömmer densamma. Han skrifver icke mera, han regerar. Ifrån poet blir han deputerad, ambassadör, minister. Men det är en helt annan sak, denna genomträngande blick, som från bergets höjd långt hän öfver töcknen upptäcker framtidens vida horisonter, och styrkan hos den outtröttliga arm som i dalens djup kämpar emot de otaliga små hinder, hvilka det närvarande på hvarje steg framställer. Den adsoluta menniskan gör sig ett system och vill realisera det utan uppskof; den praktiska menniskan har

ett mindre ideelt, ett närmare mål; han kringgår hindren, då han ej kan besegra dem, och underordnar alla sina tankar det närmaste mål, han vill uppnå. Antagom, att en litteratör har dessa båda så olika förmögenheter; åtminstone skall han icke kunna använda dem på engång. Kroppens krafter hafva sina gränser, och tiden sina. Kabinettet, rådkammaren, audienserna, pligterna af alla slag, oron, affärerna, nöjena, som äro affärer, detta är nog och mer än nog, för att uppsluka alla minuter. En minister kan icke skrifva volymer af annat än namnteckningar.

Se här den första klippa, mot hvilken flere af våra största talanger hafva strandat, jag säger icke krossats: den politiska ärelystnaden. Denna passion decimerar likväl litteratörerne, utan att förderfva litteraturen; skriftställaren, som blir administratör, nedlägger pennan, det är allt. Det är en soldat mindre i ledet: man drager ihop lederna; slaget, som träffat honom, är ej så förskräckande för de andra. Det framgår till och med ett godt ur denna litteraturens beröring med statsangelägenheternas. Hela skaran af litteratörer erhåller från man till man, liksom i en elektrisk ked. en helsosam väckelse. Sinnet för det verkliga blir lifligare och bestämdare: tankarne blifva allvarligare, språket kärnfullare, deklamationen försvinner. Litteraturen, mindre fremmande för verlden, erhåller af densamma mera aktning, mera förtroende. Den talang för öfrigt, hvilken icke förgås i statsangelägenheternas stormiga lif, blir der stark och ny. Om någongång, genom en af dessa på politikens tiljor så vanliga förändringar, skriftställaren, statsmannen återfår en ledig tid — och ännu har styrka att åter gripa till pennan, då medför han till sitt första, älskade yrke en skatt af iakttagelser och minnen. Han är en rik blifven resande, som återvänder till sitt fädernesland.

Det finnes ett annat slag af på en gång nödvändigare och farligare gunstbevisningar, som det 19:de seklets skriftställare vänta och erhålla af publiken; det är förmängden dagligt bröd: för några välstånd, rikedom. Detta författarnes belönande verkställes i våra dagar på ett egendomligt sätt, som är väsendtligen olikt det i förflutna tider.

Det faktum, som mest framlyser i och karakteriserar vårt tidehvarf, är den utomordentliga lyftning industrin erhållit. Intet liknar denna, af menniskosnillet fullbordade, storartade seger öfver den fysiska verlden. Ångan styrd, maskinerna ersättande armarna, snabbheten hos fortskaffningsmedlen öfvergående inbillningens drömmar; det bullrande fluidum, som hotade oss i blixten, blifvet en villig budbärare för våra behof och våra nycker; ljuset, penselns rival, fästande på pappret de flygtigaste bilder; alla naturens krafter, kommande den ena efter den andra, likt kufvade jättar, att ödmjuka sig under ett barns hand — se der de under, till hvilka vårt sekel har varit och bör vara det lyckliga vittnet. Industrin, vårt tidehvarfs drottning, har sina lysande fester, sina allmänneliga triumfer, till hvilka den inbjuder och lockar hela verlden. Stödd på vetenskapen, betjenad af handeln och kreditväsendet, har den sina furstar, som den kröner med gyllene diadem: stora godsegare, mäktiga bankirer, herrar öfver atelierer och kontor, rikare och mera oberoende än konungar. I ett industrielt århundrade blir allt industri; i ett handelns tidehvarf blir allt handelsvara. På hvarje tid hafva författarne kunnat draga en laglig vinst af sina arbeten; i dag söka de genom dem en regelbunden inkomst, en förmögenhet. Och hvarföre icke? Talangen att skrifva är en egendom; en bok är en produkt, som man kan köpa och sälja. Hvad är angenämare för en författare, än att bero endast af sig sjelf, att rikta sig genom sitt arbete, att se det offentliga bifallet, likt ett allmänt omröstningsresultat, tillföra honom hans ryktbarhet franc för franc, och vinsten identifiera sig med

äran? Sålunda ingen monark mer att smickra, inga ödmjuka dedikationer mer af nöden: ingen tid behöfver mera förspillas i förmaken och audienssalarne: intet våld göras på karakteren: inga plågsama underhandlingar utkämpas mellan samvetet och intresset. Litteratören har ingen annan herre än publiken: och den är, vi hafva sett det, en rättvis, intelligent och god herre, hvilken man måste tjena, men icke smickra.

Publiken sjelf tyckes böra hafva icke mindre fördel än skriftställaren af denna litteraturens industriela organisation. Författarne, eggade att arbeta utan afbrott, skola icke lemna ofruktbara de talanger, med hvilka de äro begåfvade. Vi skola icke mera hafva att beklaga oss öfver den *kloka tystlåtenheten* hos en Conrart; och man skall icke mera se en Chapelain's sånggudinna, hysande hoppet om ett epos, för hvilket en stor herre betalar en pension, i tjugu år uppskjuta uppfyllandet af sitt fruktbara löfte. Folket tar sina litterära arbetare på beting: det betalar hvar och en efter hans arbete. Om ni säger, att mängden af produkter skall skada deras halt, så svarar man er, att om man behöfver sälja mycket för att bli rik, så måste man producera godt för att sälja mycket: sålunda är författarnes intresse en borgen för deras arbetes duglighet, och publiken förblir domaren deröfver.

Mot dessa goda sidor, som man kan anföra till förmon för litteratörens nuvarande ställning, må vi skynda att uppvisa de olägenheter, den medför.

Den mest framstående är i sjelfva verket denna stora mängd af litterära arbeten. Intelligensen är ingalunda en maskin: den är ej gjord för att producera utan uppehåll: dess arbeten vägas, men räknas icke. Snillet är ofta blott en enda stor idé, som visar sig i flera på hvarandra följande försök, tills den erhåller sin slutliga fulländade form. Att plåga detsamma än vidare är att förderfva och försvaga det; det är en andens utsväfning, som endast frambringar en vanartad race. "Köparen fordrar god vara", har man sagt: "han köper blott på detta vilkor." Men det goda är ett relativt begrepp: utan tvifvel skall man sälja åt honom passabla saker: men man skulle kunnat gifva honom förträffliga, utom denna fatala nödvändighet att skrifva på beting. Arbetets brådstörtande, den materiela fördelen af vidlyftigheten, frestelsen till hastiga företag, allt skall bidraga att utmatta skriftställarens ande; att vanskapa snillet till talang, talangen till ömklig hvardaglighet.

"Publiken skall förblifva domaren." Om det blott gäller att vinna dess aktning, vi hafva sagt det, så är denna tillförsäkrad hvarje utmärkt arbete: men om man framförallt begär af den dess pengar, så fattas det mycket i att belöningen vore en säker måttstock för förtjensten. De bästa böcker äro icke de, som man mest köper. Behofvet eller begäret efter vinst skall således afvända skriftställaren från att författa solida men allvarsama arbeten, hvilka femhundra personer förstå och köpa, och som icke dessmindre stundom äro den fackla, af hvilken ett helt tidehvarf lånar sitt ljus. Om de publiceras under vanliga omständigheter, skola dessa vigtiga arbeten, i förutseende af ett ringa antal köpare, beläggas med ett högt pris, hvilket skall göra dem än mindre tillgängliga. Verkan skall som alltid återverka på orsaken och fördubbla dess verksamhet.

Men med allt detta, säger den blinde förkämpen för populärt skriftställeri, godtgöres väl dock detta onda. Det är hopen, som bör undervisas. Hvad betyder det, att der finnes några tjocka böcker mindre, dömda att sofva i bibliothekernas dam, om bildningen utbreder sig, och massan af nationen blir upplystare och bättre? — Ack! utan tvifvel! allenast man utvidgar floden, hvad gör det, att man uttorkar källan? Men antagom striden äfven på denna terräng. Låtom oss se till, om *handeln med litteratu-*

ren i sjelfva verket är så förmonlig för massornas bildning och moralitet.

Tror man kanske, att massorna företrädesvis skola köpa de mest moraliska och lärorika böcker? Detta är att förutsätta såsom gjordt, det verk, hvilket det just gäller att göra: det är att tro massorna vara moraliska och bildade förrän de bildas. Nej: den författare, som, afsägande sig sin ädla mission, i sina arbeten ser blott en handelsvara, skall rådfråga köparens smak icke hans behof. Han skall, om det behöfs, sälja opium åt dessa efter en förderflig berusning längtande Chineser: han skall icke rygga tillbaka för osedligheten, om den gifver honom en god inkomst, och om han ej mötes af en hotande lag. Icke vågande öfverträda lagen, skall han bruka list mot den, beslöja sin cynism, försköna den med en fin drägt, så mycket farligare i sina läror och sina bilder, som han skall göra sig mera älskvärd och förförisk. Smaken skall icke hafva mindre att förlora än moralen. I stället för att gifva rigtningen åt det allmänna tänkesättet, hvilket är skriftställarens rättighet och pligt, skall den köpslagande författaren med uppmärksamt öra lyssna, hvarifrån folkkaprisens vind blåser, för att servilt utbreda sina segel för den. Han skall afskrifva andra, afskrifva sig sjelf, förstöra sin originalitet för sin framgångs skull, och utvexla äran mot massans bifall. Det allmänna förnuftet tar i det hela god kurs, hafva vi sagt: men det seglar icke fram i rät linje; det lofverar. De skriftställare, som äro så angelägna om framgång, skola taga till sin direktion hvarje dess slag åt sidan. Emedan hvarje dag medför sitt mode, skola de skrifva för dagen och icke längre än en dag hafva bestånd. Deras verk skola åldras hastigt, såsom nyckerna åldras; och om de händelsevis komma till efterverlden, skola de inför densamma icke hafva någon annan odödlighet än det löjligas.

Det är ett misstag att tro, det just författarens intresse alltid skall förbjuda honom att uppoffra qvaliteten för qvantiteten. Utan tvifvel är i början af banan, när det gäller att göra sig ett namn, qvaliteten oeftergiflig; ett stort rykte vinnes aldrig utan en viss talang. Men, såsom La Bruyère mycket träffande yttrat: "det är svårare att genom ett utmärkt arbete skaffa sig ett namn, än att få ett medelmåttigt arbete att gälla genom det namn man redan förvärfvat." Rätt många författare lefva blott af sin kredit, och det gifves mera än en stor man, hvilken man numera beundrar blott af vana. Reputationen liknar våra lokomotiver, som gå ännu länge, efter det man upphäft ångans verkan - - - - - - - - -.

Efter att hafva visat det 19:de seklets litteratör fördelarne och farorna af hans nya ställning, böra vi broderligen gifva honom våra råd, eller snarare gifva dem åt oss sjelfva. Må man förlåta oss, att vi antaga rolen af moralist: vi hoppas göra såsom denne andlige talare, hvilken, af naturen föga from, så ifrigt predikade bättring, att han slutade med att omvända sig sjelf.

Det synes oss, att det, som hufvudsakligen hindrar en författares framgång, är det öfverdrifna begäret efter framgång. Medlet att vinna en stor lycka, vore kanske det, att mindre eftersträfva en liten. Vi äro alla för mycket litteratörer, vi tänka icke nog på att vara menniskor. Vi borde skrifva mindre och reflektera mer; vi borde genom det inre lifvet stärka hos oss tänkandet, källan till all sann talang. Betraktom författarene i det stora århundradet: hvilken återhållsamhet från att skrifva! hvilken fruktbärande lättja! De testamentera nästan alla blott en liten bok till efterverlden; men bakom denna lilla bok är ett helt lif af tankar och passioner. Det är en ren honungskaka; men huru många blommor af alla slag äro ej använda, för att frambringa densamma! Deras böcker voro ej annat än den bästa delen af deras själ; de genomlefde sina verk, förrän de skrefvo dem. Nuförtiden äro lifvet och

skrifterna alltför mycket åtskiljda. En del, flitiga skrifvare, hopar i tunga volymer en lärdom, som har intet af dem sjelfva. Andra, som föra ett muntert och yppigt lif, öppna på vissa timmar sin skriftställare-atelier: våga de då vara uppriktiga, så blifva de vulgära och plumpa, söka de åter att höja sina böcker öfver sig sjelfva, så framtvinga de ur inbillningen ensam de ädla tankar, som deras verkliga lif förnekar dem. Deraf föga uppriktighet och otvungenhet, och följaktligen föga vältalighet i deras språk: det är en röst ur hufvudet, deri bröstet har ingen del. Låtom oss vara sanna inför oss sjelfva; det är medlet att vara det i andras ögon. Låtom oss vara fasta och öfvertygade: det är medlet att synas det.

Ett stort ondt är, att litteratören, hvilken genom sitt yrke borde vara sina samtidas ledare, sjelf är träffad af den gemensama smittan, obestämdheten i principerna, osäkerheten i öfvertygelsen. Han är till och med i allmänhet mindre fast i sina åsigter än publiken, till hvilken han talar. Van att ombyta idéer, blir han skeptisk mot dem alla; han antager dem tillfälligtvis, allt efter den effekt, han vill frambringa. Han fordrar af dem icke, att de skola vara rigtiga, utan blott frappanta; icke att de skola uttrycka en sanning, utan blott förete en vacker sida. Våra skriftställares talang lider straffet för denna brist på moralitet. Midtigenom all deras skicklighet känner man lärans tomhet; man begriper, att desse män hafva intet att meddela i det, som aldranärmast rörer oss; och publikens sunda vett förblir likgiltigt mot dem, liksom de sjelfva äro det för menskligheтens dyrbaraste intressen.

Vi påbörda vårt tidehvarf att vara skeptiskt; kanhända förtala vi det. Derföre att dess tro icke alltid låter intvinga sig i dogmens stadfästade form, bringas vi att påstå, att det icke har någon tro alls. Vana att se de skilda religiösa samfunden omgifva sig med sina stränga dogmer liksom med en mur, antaga vi lätt, att det icke finnes tro utan katekes, kyrka utan hierarki. Vi likna ett barn, som födt vid stranden af en liten flod, icke skulle förstå oceanen. Det gifves (man säger det icke nog ofta) ett vidsträckt samfund, som icke är gjordt af menniskohand, hvars karakter just är att icke utesluta något; som sluter alla de andra i sin famn, och som sträfvar att lugna alla deras strider. Det är det tysta, men ganska verkliga förbundet af alla upplysta andar, den heliga nattvarden af förnuftets ljus, en nattvard, erbjuden åt alla, och i hvilken alla mer eller mindre, hvar efter sin kraft, deltaga; med ett ord, det är civilisationen. Hvilket herrligt skådespel, att se detta intelligensens allmänna fädernesland utsträcka sig utan gränser genom tid och rum, omfamna i sitt sköte den gamla och den nya verlden, öfverallt stifta ett opinionens rike, mildra krigets fasor och göra menskligheтens heliga lagar vördade äfven i bataljerna. Verlden sträfvar att förena sig genom tankens band. Det tyckes, som om en elektrisk tråd, en vid gördel kring jordklotet, förenade icke blott orterna, utan äfven själarna; och som om, likt en organiserad kropp, menniskoslägtet kände sig i sin helhet i hvarje sin del. Den nedskrifna idén, i en bok eller tidning, är blodet som i sitt omlopp öfverallt medför lif. Aldrig har ett vidsträcktare samfund varit förenadt af ett olösligare band; aldrig voro menniskorna mera bröder.

Se der den omätliga, allmänna kyrka, hvars instiftande icke är en drömmares projekt, men ett otvifvelaktigt och beundransvärdt faktum. Liknande den segerrika republik, som en af dess generaler proklamerade, har hon icke behof af att erkännas, hon bevisar sig genom sin makt. Hon innesluter i sitt sköte hvarje af menniskan känd sanning; — alla vetenskapens upptäckter, alla fakta, som bekräftats genom sinnenas iakttagelse eller hjertats instinkt, alla förnuftets och moralens axiomer äro de välgörande dogmer, hon erbjuder oss.

Ingen tvingas att tro dem, om icke genom deras egen bevisande kraft; det enda straff för klentrogenhet är okunnigheten och dess följder. Denna kyrka är fredälskande och tolerant liksom den sanning, hon eger och söker. Säker om sin triumf, söker hon icke att påskynda den genom förföljelse; hennes enda proselytmakeri är en allvarsam och ädel undervisning. Hennes presterskap är ingalunda betecknadt genom ett hierarkiskt tecken; att lära sig, det är att mottaga smörjelsen; att undervisa, det är att utöfva embetet. Utan fördom mot de särskilda kulter, som hennes medlemmar förkunna eller vörda, har hon en allmän kult, gemensam för alla, såsom hennes dogmer, det är, att *upprätta Guds rike på jorden såsom i himmeln,* att öfverföra i handlingarne kraften af de lagar, som intelligensen upptäckt på idéernas område. *Gud har skapat menniskan efter sitt beläte:* menniskan omskapar verlden efter sitt, och följaktligen efter Guds; hon inför ordning bland naturens krafter, rättvisa i samhället. Hon fortsätter hvarje dag skapelsens verk, underordnande under tanken de orörliga tingen och bringande dem sålunda till en högre grad af lif. Hennes andedrägt lifvar materien; hon gör af den icke blott sina behofvers slaf, utan äfven sina idéers tolk. Marmorn, lärftet, pappret, stämplade af konstnärens tanke, blifva liksom de lefvande tecken, hvilka meddela åt andra menniskors ande skönhetens gudomliga ideal.

Se der det heliga arbete, i hvilket vi inbjuda litteratören att deltaga. Måtte han alltid vara civilisationens prest; måtte han förakta att vara dess narr eller parasit. Måtte han, efter vår gamla odödliga Corneille's exempel, förena det pathetiska med det sublima och berusa våra själar med dessa stolta rörelser, som lifva dem till storhet. Jag säger ingalunda "att poeten bör blifva moralist och dogmatisera och undervisa!" Nej! Han bör vara sann, han bör vara stor; han bör förstå sin tid och uttrycka dess lif; han bör, lik vexterna på jordklotet, inandas atmosferen och utandas den renad: han bör höja sig till alla konstens höjder, då skall han tillika uppbinna sedlighetens. Sanningen är alltid helig; hon helgar allt hvad hon vidrör. Det sköna, det rätta, det sanna äro blott skilda uppenbarelser af en och samma sak, de olika sidorna af samma pyramid; de tyckas långt från hvarandra vid basen, de förena sig i spetsen.

Det återstår för oss att vidröra en ömtålig sida af vårt ämne, en fråga, på hvars bättre eller sämre lösning det mycket beror, huruvida, hvad vi ofvan utlagt, blir möjligt eller chimärt. Menniskan lefver icke blott af ära; den vältaligaste mun kan ej undvara dagligt bröd. Om ni ej vill, att litteraturen skall vara en handelsvara, så sägen oss, hvaraf ni ämnar låta litteratören lefva? Till en början vore jag mycket böjd för, att förenkla problemet genom att reducera det. Jag behöfver icke visa, huru skriftställaren skall rikta sig, ty jag ser ingen nödvändighet att rikta honom. Rikedomen är knappt mindre skadlig för honom än armodet. Den har sina bekymmer, sina mödor, sina bullersama och häftiga nöjen, hvilka göra tankens rena fröjder smaklösa; den har slutligen emot sig alla makters gemensama plågoris, smickrarne. Jag vet, att litteratören icke bör lefva fjerran från verlden, han skulle i en absolut enslighet förlora tillfället att iakttaga, makten att handla. Han bör se samlifvet, men utan anspråk att lysa der genom rikedomens företräden. Må han stolt medföra dit sin fattigdom, såsom en utmärkelse och ett privilegium. Må han uppträda der med tjusningen af en ädel karakter och, om han kan det, med sin äras glans: verlden skall högakta den, som skulle kunna förvärfva skatter och förstår att umbära dem. Långt ifrån att hafva att befara salongernas förakt, skall en utmärkt författare snarare behöfva frukta deras otidi-

ga lockelser. Det är hufvudsakligen med sina likar han bör lefva. Om han är god, uppriglig, känslig, skall han bland litteratörer, som likna honom, finna ömma och oskattbara vänner. Intelligensens lif är ljufvare, när man lefver det flere tillsammans. Man uttalar sina idéer, och de blifva kärare genom minnet af de män, som dela dem. Hvilken sällhet i dessa anspråkslösa aftonsammankomster, der ordet, utan att stiga öfver brädden, aldrig försinar: der idén flyter vind för våg, och der man, vid de tusen vändningarne af ett samspråk utan pretention, upptäcker tusen fremmande utsigter, tusen nya och hänförande synpunkter. Det är ett eftersinnande med dubbel eller tredubbel kraft; det är ett minne befallande öfver två eller tre hjernor. Timmarna förflyta, natten framskrider; pendeln ensam märker det; och när dess förnyade slag gifva, liksom med otålighet, signalen till uppbrott, lemnar man för hvilan eller det ensliga arbetet denna konversation, som sjelf är den angenämaste förströelse och det fruktbaraste arbete.

Men äfven jag glömmer tiden vid denna målning af lyckan; om jag ej riktar litteratören, bör jag åtminstone bry mig om att lifnära honom.

Jag skulle önska, jag tillstår det, att han icke sökte förtjena sitt bröd med sin penna. Andens tjenst skulle synas mig både ädlare och friare, om den, som utöfvar densamma, icke väntade en lön derför. Skrifvande endast under idéns ingifvelse, vore hans stil alltid gedigen, sann, naturlig. Han skulle, för att författa, afvakta det som Buffon kallar "tankens mognadspunkt." Han skulle skrifva med passion, man skulle läsa honom med njutning. Jag skulle derföre önska, att skriftställaren egde ett anspråkslöst välstånd, och visheten att nöja sig dermed. Men säga till en författare: Äg räntor! det är ett råd, lättare att gifva än att följa. Försökom då att finna ett annat, allmännare tillämpligt. Jag skall säga åt skriftställarne: Rodnen icke för att arbeta för lifsuppehållet, men väljen edert arbete. Gören icke, för att förtjena bröd, det som man blott bör göra för att vinna ära. Pennan är en helig sak: heliga saker säljas icke. Indelen ert lif i tvenne hälfter; skären er dag i två delar. I påminnen er den stora och olycklige Jean Jaques, som om morgonen kopierade noter och om aftonen uppträdde såsom den sedliga känslans apostel, spiritualismens energiska tribun? Man bör ej i allt imitera J. J. Rousseau: man kopierar icke mera noter, sen de tryckas. Jag vill icke ens säga: Gören som hans *Émile*; idken ett handtverk. Émile var god för sin tid; det var en nödvändig paradox, ett sätt att göra sin röst gröfre, för att bli hörd. Jag vet väl, att man på vår tid gjort mycket buller af våra poetiserande skräddare, snickare, smeder: jag respekterar desse herrar, och ville mycket gerna beundra dem; men jag vet också, hvilka industrins fordringar äro. Man väljer ej ett handtverk för sin beqvämlighet; man får ej vara dilettant deri. Organerna, uttröttade af en lång, i svett och möda tillbragt, dag, äro mera egnade att locka anden till sömn, än att uppbära den i dess meditationer. Låtom oss hysa den önskan, men utan att hoppas dess alltför snara fullbordan, att handtverkaren måtte behålla hvarje dag några timmar öfriga för att läsa, för att tänka, för att utöfva sitt kall som tänkande *menniska*. Emellertid, måtte litteratören finna en sysselsättning, som ej tröttar mycket, men inbringar tillräckligt, och icke beröfvar honom mera än en del af hans dag. Må han vara artist, lärare, embetsman. Må han göra porträtter: modellernas otålighet skall lemna honom fristunder. Må han undervisa några timmar; om han har litet rykte om sig, skola honom icke felas elever. Må han summera siffror och redigera fakturor: den stora hufvudboken skall icke uttömma hans fantasi. Vico var professor: Fichte gaf hvar dag en lektion i grekiskan, för att icke oupphörligt förblifva ansigte mot an-

sigte med sin tanke. Charles Lamb var ett mönster för embetsmän, och Samuel Rogers styrde ett bankhus. Man kan icke författa alla dagar; en födkrok är en nyttig distraktion: man återvänder hem mera sparsam med sina tysta studietimmar. För resten är jag icke strängare än Boileau: jag förbjuder icke en författare att "draga en laglig vinst af sina skrifter." Får hans bok afsättning; jag fägnar mig deröfver: det är en belöning som sånggudinnorna tilldela honom, en fyllnad i hans aflöning. Ju mera han erhåller sådana, desto mindre skall han behöfva vänta af dem, desto mera skall han närma sig den oberoende ställning som vi tillönskat honom

Litteraturen kan mycket väl sjelf bryta sig sin bana och undvara maktens stöd. Jag vet icke, om ej till och med dess äreställen öfverstiga belöningarnes mått. Likväl, förutsatt att en upplyst och välsinnad administration ansåg det passande att beskydda de män, som skrifva, inser man efter det sagda, hvilket slag af välgerningar man af densamma för dem borde begära. Må hon akta sig för att öfverhopa dem med dessa förkrossande utmärkelser som Napoleon I, i en känsla af att efterverlden borde vara rättvis, drömde för den store Corneille! "Om han lefde på min tid", sade han, "så skulle jag göra honom till minister." Ah! sire, nåd för Corneille! han eftersträfvar icke detta. Ni har i honom en stor poet: kanhända gjorde ni af honom en medelmåttig minister. I brist på Corneille sökte Napoleon att taga Ducis: *den vilda fogeln* visste att undkomma den allsmäktige jägarens försåt. Hör, o Mäcenas, och äfven du, lycklige Augustus, hvad han behöfver, denne son af en frigifven, som man kallar Horatius: först eder vänskap, om han anser er värdiga sin. Han är förtegen, ty han har snille: han skall icke missbruka ert förtroende. Se här slutligen det högsta målet för hans ärelystnad: ett litet fält med en liflig källa, litet skog, ett anspråkslöst hus, och framförallt friheten att lefva der, när han vill och huru han vill, tillåtelsen att icke taga emot er, när det faller honom in att vara ensam. Allt detta kan öfversättas till det 19:de seklets språk: I offentliga makter, som önsken beskydda litteraturen, denna de stora nationernas högsta lyx, hjelpen skriftställarne att vinna en oberoende ställning. I utdelen platser och belöningar af alla slag: bevaren för dem de embeten som kräfva intelligens, men som lemna fristunder. Gifven dem tid att hafva talang. Indragen dem icke i de allmänna angelägenheternas hvirfvel; låten dem följa lugnt med vid stranden; men framförallt urskiljen med omsorg förtjensten från intrigen. Tron er icke sjelfva kunna döma i den saken. Ludvig XIV tillstod utan blygsel, att Despréaux bättre än han förstod att uppskatta dikters värde. I hafven akademier, lärda sällskaper: rådfrågen deras omdömen, men framförallt publikens. En nation bör ej misstänkas för partiskhet: äran kan icke ljuga.

Amiral Miaulis.

Ur Revue des deux mondes.

I.

Mot slutet af April 1854 lemnade jag vid nattens inbrott hamnen Scala di Salona, belägen vid Korinthiska viken ett litet stycke från Delphi och midt emot Vostitza (det gamla Aegium). Jag hade hyrt en liten hydriotisk kustbåt, *Miaulis*, kapten Lefteris, och hade för afsigt att kringsegla Peloponesus och besöka de förnämsta öarne i grekiska arkipelagen. Kaptenen och min ledsagare hade icke kunnat komma öfverens om vilkoren för båtens upplåtande åt mig, förrän efter fem timmars lifliga debatter, sedan de åtminstone tjugu gångor vändt hvarandra ryggen, för att lika många gån-

ger ånyo uppsöka hvarandra och under de häftigaste åtbörder och med högljudd röst gräla om de enklaste saker. Jag åhörde ett stycke derifrån hela denna roliga debatt och hade flere gånger lätt kunnat inbilla mig, att min ledsagare och skepparen skulle råka i lufven på hvarandra, om jag icke af gammalt hade kännt, att folk af detta slag just då hålla på att uppgöra saken till ömsesidigt nöje, när man af deras beteende skulle sluta, att de vore färdiga att stöta knifven i hvarandra. Slutligen kom kapten Lefteris till mig, — efter att ännu i sista stunden hafva gjort en åtbörd, såsom om han velat kasta min förträffliga Demetrius i hafvet, — bugade sig djupt, lade handen först på sin panna och sedan på sitt bröst, enligt bruket i orienten; detta betydde att öfverenskommelsen var uppgjord, och att han och hans skuta nu stodo till min tjenst under hela resan.

Vi lade ut till sjöss vid solnedgången, sakta glidande framåt för en nästan omärklig landtbris. Lefteris hade, troligen till min ära, iklädt sig sina grannaste kläder. På hans bröst glänste medaljen för grekiska frihetskriget, och han var beväpnad ända till tänderna, liksom om det åter varit frågan att anställa jagt efter Turkarne. Hans af sol och vind brynta ansigte, med regelbundna drag och kraftfullt uttryck, var prydt af ofantliga, gråa mustacher, som hade kunnat täfla med den beryktade Kyriakuli's.* Vid anblicken af denna man med sitt dunkla ansigte och sin lysande drägt, — som, med ena handen stadigt omfattande den polerade rorpinnen, den andra trotsigt hvilande mot en änterbila vid hans gördel, då och då vände sina ögon från hafvet för att kasta en tankspridd blick på min ringa person, — hade jag lätt kunnat föreställa mig, att jag befann mig i en af dessa Joniska korsarers våld, hvilkas lif lemnat så rika och tragiska ämnen för poesin och romanen; men jag hade varit i tillfälle att öfvertyga mig, att dessa sträfva öboer under sin fribytareyta numera dolde endast godsinthet och ärlighet, för att länge hängifva mig åt sådana poetiska drömmerier.

Vid nattens inbrott begaf jag mig ned i en liten, trång kajuta, som kaptenen afstått åt mig. Knappt hade jag inslumrat, innan en häftig skakning i hela fartyget kom mig att hoppa ur sängen; några sekunder derefter utbröt en af dessa plötsliga och rasande orkaner, som göra sjöfarten i Lepantiska viken så farlig. En tio- eller tolfårig gosse, vår enda skeppsgosse, kom genast ner för att enligt fromt bruk upptända ett vaxljus framför en bild af Madonnan, hvilken jag i mörkret icke hade varseblifvit, hvarefter han med den käckaste och mest obekymrade min i verlden hvisslande åter begaf sig på däck. Vid vaxljusets fladdrande sken upptäckte jag en enkel afbildning af den heliga Jungfrun midtemellan ett konterfei af S:t Nicolas, sjömännens skyddspatron, och ett annat af en besynnerlig personlighet, nedsjunken ända till midjan i vattnet och klädd i albanesisk drägt, hållande i venstra handen Greklands hvita och blåa flagga och i den högra en ofantlig tredäckare, liksom man ser kortkungarne med spiran och riksäpplet. Under denna groteska bild hade man skrifvit: "*Åt skaparen af vår flotta*". Jag fann af underskriften, att denna nya hafsgud var ingen annan än den ryktbare Miaulis, hvars namn redan prydde bakstammen af vårt lilla fartyg. I detsamma instörtade min ciceron blek, uppskrämd och genomvåt, kastade sig till Madonnans fötter och ställde till henne följande egendomliga bön: "Rädda oss, rädda oss, o Guds moder! ty om vi omkomma, då omkommer äfven du." Derpå bönföll han hos mig, att jag skulle befalla vår kapten att söka skydd i hamnen Galaxidi, hvarifrån vi voro aflägsna endast ett litet stycke. Jag skyndade mig huf-

* En ryktbar sjöman, hvars mustacher blifvit ett ordspråk; man säger, att han kunde binda dem tillsammans bakom sitt hufvud.

vudstupa upp på däck, der jag fann Lefteris, som med utspärrade ben och spända muskler omfattade rorpinnen med sina kraftfulla armar, medan håret fladdrade för stormen. För öfrigt var han lugn och tyst, och hans ansigte visade icke det ringaste tecken till någon oro. Båtsmannen stod bredvid honom och rådfrågade kompassen. En matros, som utgjorde resten af besättningen, hade lagt sig ett stycke derifrån på däcket och tuggade på munstycket af en lång pipa, som de hvarje ögonblick öfver däcket spolande vågorna redan längesedan hade utsläckt. Vid åsynen af detta beundransvärda lugn aktade jag mig väl att visa den ringaste oro och meddela kaptenen min ledsagares klenmodiga förslag. Jag återvände till min kajuta, gripen af liflig beundran för denna djerfva och lugna hållning, och beslöt att begagna mig af min utflygt på Arkipelagen, för att på ort och ställe inhemta upplysningar om de djerfva sjömän, för hvilka Lefteris tycktes mig vara en lefvande typ, och bland hvilka amiral Miaulis, en värdig medbroder till Photos Tsavellas och Marco Botzaris, utan motsägelse intager främsta rummet.

Trenne små öar, Hydra, Spezzia och Psara *, uthärdade ensamme från 1821 till 1827 de talrika turkiska flottornas anfall. Hvarje af dessa öar har sin hjelte: Psara har Kanaris med sina brännare; Spezzia, den tappra Bobolina, och Hydra amiral Andreas Miaulis Vokos. Grekiska sjöfartens blomstring och det välstånd dessa öar åtnjöto vid den tidpunkt, då de begynnte taga del i frihetskriget, datera sig från slutet af förra seklet. Under franska revolutionen och de derpå följande krigen samt äfven senare under hungeråret 1816 voro Arkipelagens farkoster nästan de enda, som försågo Frankrike med spanmål från Svarta hafvets kuster, Asien och Grekland. Uppmuntrade af den lysande framgången af dessa spekulationer, ökade egarne till dessa farkoster, till större delen Hydrioter, såväl antalet som storleken af sina fartyg, hvilka voro lika lätta som starka, och med sina prydligt formade segel gåfvo en vacker anblick. Ofta anfallne af de krigförande makterna och isynnerhet af Algieriska och Tunesiska sjöröfvare, voro dessa oförskräckta handelsmän tvungna att å sin sida beväpna sig, och sålunda förskaffade de sig under sina farliga men vinstbringande resor icke blott förmögenhet, utan ock krigsvana och nautiska insigter. Då Hydra höjde upprorets fana, hvartill dess granne Spezzia gifvit första signalen, kunde hela dess handelsflotta liksom genom ett trollslag förvandlas till en verkligen bepröfvad krigsflotta.

Genom att ansluta sig till helleniska folkresningen visade Hydrioterna framförallt ett prof på oegennytta. De hade i sjelfva verket intet skäl att för sin egen del beklaga sig öfver något sådant förtryck af Turkarne, som det, under hvilket Grekerne på fasta landet suckade. De åtnjöto full frihet och säkerhet till lif och egendom. Storherrns öfvervälde tillkännagaf sig för dem endast i den måttliga tribut, Kapudanpascha hvarje år kom att uppbära i deras hamn, och den lilla kontingent af sjöfolk, de voro skyldiga att sända till Konstantinopel. Hydra hade fått förkofra sig under sina egna lagar; dess regering, ett slags aristokratisk styrelse, bestod af en primatförsamling, vald bland de ädlaste och rikaste skeppsredarne, sådane som Konduriottis, Tombazis, Miaulis, hvilka alltsedan urminnes tider stått i spetsen för de allmänna angelägenheterna. Detta råd utnämnde alla underordnade embetsmän och rådgjorde i vigtiga angelägenheter med de älsta och förfarnaste skeppare på ön. Primat-församlingens medlemmar kallades *nykokyres*, ett grekiskt ord, som betyder: *den som eger någonting, egendomsherre*. De egde också i sjelfva verket alla fartyg i den hy-

* Hydra, belägen inom synhåll af Argolis' kuster; Spezzia, vid ingången till Naufoliska golfen; Psara, några mil nordvest om Chios.

driotiska marinen, men anförtrodde befälet deraf åt skeppare, hvilka liksom hela deras besättning hade en viss andel i vinsten af deras kommersiela företag. Det fanns sålunda mellan folket och dess styresmän en gemensamhet i intressen och en ömsesidig förbindelse, hvilka mäktigt bidrogo till det allmänna välståndet.

Hydras skeppredare ställde, så snart de engång fattat beslutet att stätja de framgångar Porten, öfverallt besegrad till lands, ännu skröt af att vinna till sjöss, icke blott sina fartyg och sina matroser till fosterlandets tjenst, utan de ville äfven sjelfva bestrida de ofantliga kostnaderna för det förestående kriget. Efter rådplägningens slut, hvari man beslutit att utrusta den första expeditionen, vände sig Lazarus Konduriottis till folket med följande ord: "Jag skattar mig lycklig att den dag är kommen, då jag för mitt fäderneslands frihet får offra de rikedomar, jag under trettie år samlat. Alla Hydras primater tänka såsom jag: men skulle de äfven bäfva tillbaka för tanken att förlora allt, hvad de ega, så fällen derföre icke modet: jag är i stånd att allena bestrida kostnaderna för vår flotta." Konduriottiska familjens förmögenhet uppskattades till fabelaktiga summor, men Lazarus höll dock sitt ord och uppoffrade största delen af sina skatter till utrustande och underhållande af flottan. Alla öfriga primater gjorde på samma sätt, och Hydrioterna voro efter slutadt krig fria och höljda af ära, men nära nog ruinerade.

Den 16 april 1821 tillkännagåfvo öarne genom ett manifest sitt beslut att medverka till det gemensama fäderneslandets befrielse. Grekiska flottan bestod af 176 fartyg, af hvilka 98 voro Hydrioter. Det största af dessa fartyg var en fregatt af 18 kanoner, tillhörig Miaulis.* Hvarje af de tre öarne hade sin egen amiral, men de militäriska operationerna leddes af Hydras amiral, emedan den hydriotiska eskadern var den talrikaste och bäst utrustade.

Staden Hydra hänger djerft på den nästan lodräta sluttningen af en hög klippa och delas af ett slags bergsklyfta i tvenne stadsdelar. De amfiteatraliskt grupperade husen blända ögat genom hvitheten af sina med kalk rappade väggar, som återkasta solstrålarne. Man finner der icke mer den stora verksamhet och lifliga rörelse, som herrskade der före befrielsekriget. Hela skeppsfarten har nu dragit sig till ön Syra. Ännu påminna dock några vackra boningar, tillhörande några af de gamla familjerna, om denna lilla stads fordna välstånd, bland dem Miaulis' hus, en ofantlig bygnad i helt och hållet europeisk stil, som ännu eges af sönerna till den ryktbara amiralen, af hvilka en är adjutant hos konung Otto och den andra minister för sjöväsendet. Trånga och krokiga gator förde mig förbi några med springbrunnar prydda och pittoreskt belägna torg till spetsen af en höjd, hvarifrån jag kunde öfverblicka nästan hela ön, med sin ste-

* Det var korrt härefter, som Grekerna begynnte använda sina beryktade *brännare*. Deras upphof var följande: Grekiska flottan befann sig vid Psara (maj 1821) för att invänta Turkarne, hvilka beredde sig att segla ut från Dardanellerna. Officerarne, sammankallade af navarchen Tombazis, öfverlade om medlen att kunna hindra fiendens framträngande utan att behöfva inläta sig i en hufvuddrabbning, hvars utgång var osäker. Navarchen drog sig till minne, att en engelsman någongång hade omnämnt för honom ett slags små fartyg, kallade brännare, med hvilka Ryssarne i viken vid Tschesme hade uppbrännt ett stort antal turkiska fartyg; Tombazis hade dock sjelf icke någon idé om, huru sådana fartyg voro konstruerade, och huru de skulle manövreras. Ordet "brännare" gick emellertid från mun till mun, och hvarochen sökte nu att skaffa sig upplysningar om denna vigtiga uppfinning. En gammal matros från Psara infann sig slutligen och sade, att han sjelf hade konstruerat och fört flere sådana fartyg för Ryssarne. Trenne schebecker ställdes genast till hans disposition och förvandlades till brännare. Under påföljande månad gjorde Grekerna dermed ett lyckadt försök mot ett fiendtligt fartyg, som de öfverraskat vid Mytebne. Dessa brännareskepp, vid hvilkas begagnande det framförallt erfordras kallblodighet och djerfhet, blefvo innan kort ett mäktigt förstörelsemedel i händerna på de oförskräckta matroserna från grekiska Arkipelagen.

rila, klippiga yta, utan skugga och grönska. En sådan brist på jord herrskar här, att invånarne äro i förlägenhet, hvar de skola begrafva sina döda. Denna sterila klippa, omhöljd af hafvets vågor, kringsusad af stormarne och uppglödgad af solen, alstrar en beundransvärd menniskorace. Hydrioterna utmärka sig genom sina kraftfulla och bildsköna former och bära i sina allvarliga ansigten stämpeln af den till ordspråk vordna strängheten i deras seder. Denna ytterliga stränghet i karakteren urartade flere än en gång i stridens hetta till vildhet, och de återgäldade ofta sina fienders grymheter med icke mindre barbariska handlingar.

Miaulis innehade i hög grad sina landsmäns framstående egenskaper. Hydriotens vilda och hårda natur var hos honom dock mildrad af djupt inrotad mensklighet och godhjertenhet. Han barmades mången gång öfver den grymma hämnd, hans matroser stundom utkräfde på sina fiender. Man berättar bland annat, att en matros från hans ekipage engång djerfts inställa sig för honom med de afskurna hufvudena af tvenne turkiska fångar. Vid denna anblick visade amiralen en rättvis afsky och jagade matrosen ur sin tjenst, för att brännmärka detta vildsinta dåd. "Miaulis ansigte", säger en engelsk officer, som mer än engång seglat med honom, "bär ett uttryck af snille och välvilja, som genast faller en i ögonen. Jag känner icke någon, hvars beteende och sätt att bemöta menniskor är mera enkelt och vänligt Allt skryt och upphöjande af egna förtjenster tyckes vara fremmande för honom: han har blott ett enda mål — sitt fäderneslands befrielse. Helt och hållet upptagen af detta ädla sträfvande är han lika likgiltig för sina fienders hat som för sina landsmäns beröm".*

Andreas Miaulis föddes på Hydra omkring år 1760. Vid sex års ålder åtföljde han ett af sin faders fartyg som skeppsgosse. Han utmärkte sig redan tidigt genom sitt lifliga lynne och envishet och sjelfständighet i karakteren. Vid sexton års ålder öfvertog han, under sin äldre broders sjukdom, provisoriskt dennes befäl öfver en brigg. Han gjorde en vinstbringande resa och vände sitt fartygs bog mot fädernehemmet, bedröfvad öfver utsigten att snart åter nödgas ställa sig under sin broders kommando, som under tiden tillfrisknat. Vid Smyrna begaf han sig ensam i land, skickade fartyget hem till Hydra och köpte sig ett annat för egen räkning. Emedan han fruktade för sin fars vrede, vågade han icke visa sig för honom, utan begaf sig till sjöss för att söka äfventyr och samla sig förmögenhet. Han märkte nu snart, att han af sin oerfarenhet hade låtit sig narras att göra en dålig handel; hans fartyg var gammalt och illa repareradt samt dessutom en dålig seglare. Andra motgångar följde snart. En dag blef han öfverraskad af maltesiska sjöröfvare i nejden af Navarino. Öfvergifven af sin besättning, som räddade sig i land, qvarblef han allena ombord på sitt lilla fartyg, besluten att hellre låta döda sig, än öfvergifva detsamma. Maltesarena, som misstänkte ett försåt, då de sågo skeppet försvaradt af blott en enda man, skickade en skur af kulor mot detsamma, innan de äntrade. Andreas, sårad af flere kulor, gjordes till fånge, och efter en kort rådplägning beslöt man, att han skulle dödas. Men den unge mannen invände häremot, att de ingenting skulle vinna på hans död,

* Tableau de la Grèce en 1825, ou Récit des Voyages de J. Emerson et du comte Specchio, p. 140. — Jag fann händelsevis i Athen, i fönstret af en boklåda vid Hermes-gatan, ett porträtt i crayon af den namnkunnige amiralen. Denna ofulländade skizz, gjord i största hast och troligen utan originalets vetskap, härrör säkert från någon af de fremmande officerare, som dåförtiden voro stationerade i Aegeiska hafvet. Nedtill vid kanten står: *Miaulis*, 1826. Amiralens hufvud, som är något tillbakalutadt, hvilar trotsigt på hans breda skuldror, öfver hvilka en pelsrock vårdslöst är kastad. Ögonen uttrycka tydligt den intelligens och mildhet, som Emerson intygar. Mannen döljes af ett par ofantliga mustacher, och den litet uppåt böjda näsan gifver ansigtet ett egendomligt uttryck af klokhet och djerfhet.

men att han skulle kunna betala dem lösen för sin person och sitt fartyg, om man tilläte honom begifva sig till en by på Peloponnesus, der han hade några vänner. Piraterna gingo in på hans förslag, och han fördes i land, eskorterad af sex man, hvilka icke fingo lemna honom ur sigte. Försvagad af sina blessyrer såg sig Miaulis tvungen att stanna i en enstaka gård nära hafvet. Efter några dagar lemnade hans väktare honom plötsligt, för att i största hast begifva sig till sitt fartyg, hvilket Grekerna beredde sig att jaga. Miaulis återfick sålunda sitt fartyg, hyrde ny besättning och började åter bedrifva handelsaffärer, hvilka nästan alltid blefvo lyckliga.

I mars månad 1822 utnämndes Andreas Miaulis till navarch eller amiral. Han var då omkring sextie år, men hans kraftfulla organism hade icke lidit det ringaste af alla de strapatser och besvärligheter af mångahanda slag han under sitt tidigare lif varit utsatt för. Han intog genast en fastare fientlig ställning mot Turkarne. Ända hittills hade öarnes befolkning fört ett ungefär likadant krig på hafvet, som Klephterna i bergen. Hvarje skeppsegare, förbytt till skeppsbefälhafvare, företog sina ströftåg på egen hand, utan annan impuls än egen nyck och personligt mod, associerade sig med ett par eller tre andra skeppsbefälhafvare och anställde jagt efter turkiska segel. På sina lätta briggar vågade de sig i närheten af de fientliga flottorna, gäckade dem genom sin snabbhet, drogo sig undan för en öfverlägsen styrka, och inväntade en storm eller en mörk natt, för att anfalla spridda eller dåligt manövrerade turkiska fartyg. De sökte med sina lätta och bräckliga farkoster skygd bakom klippor och blindskär och i djupa hafsbugter, hvarifrån de lurade på enskilta fartyg och öfverföllo dem oförmodadt. Stundom utsträckte de äfven sina ströftåg till kusten af Asien. Dessa expeditioner, som företogos utan någotslags plan, förskaffade Grekerna icke några afgjorda fördelar utan tjenade endast att oroa Turkarne. Miaulis sökte derföre att i sin lilla flottas operationer införa mera enhet och planmässighet, för att sålunda kunna vinna betydligare fördelar. Så förenade sig öarnes fartyg till ordentliga och disciplinerade fasta eskadrar under den nya amiralens ledning, liksom å andra sidan landtarméerna, på Botzaris' inrådan, begynnte att organisera sig och antaga utseendet af reguliera trupper.

Miaulis öppnade sin bana som befälhafvare med en lysande vapenbragd, hvilken förskaffade honom stort anseende. I medlet af mars 1822 afseglade han till Patras med en eskader af 60 små briggar. Hans afsigt var att cernera och förstöra turkiska flottan, som då låg till ankars i denna hamn. Olyckligtvis vände sig vinden, och hans brigg, Mars (ὁ Ἄρης), jemte tvenne andra, förda af Manoli Tombazis och Kriésis, framkommo allena inom skotthåll för fienden. Då Miaulis med otrolig djerfhet kastade sig mellan två turkiska fregatter, ville hans förfärade besättning tvinga honom att vända om; amiralen vägrade, ett myteri uppstod, och flere matroser närmade sig för att gripa sin chef. Denne, som vanligen med korslagde ben satt vid styret, uppsteg långsamt, fattade en karbin, och hotade att krossa hjernan på den första, som vågade yttra ett ord för att råda honom till en feghet. Matroserna veko tillbaka. Mars aflossade sina båda batterier, uthärdade sina motståndares eld och besvarade den med en ny salva, som borrade den ena fregatten i sank. Efter en strid, som varade fem timmar, aflägsnade sig de tre grekiska briggarne, för att uppsöka resten af eskadern, då de funno omöjligheten att ensama intränga i Patras hamn. Turkarne, gripna af förskräckelse, begagnade sig af natten, för att rädda sig till Zante.

Några veckor derefter hörde man med bestörtning nyheten om massakern på Chios, den skönaste, rikaste och mest blomstrande af alla de under turkarne lydande öarne. Hänförd af det krigiska Psaras exempel

och uppeggad af alltför ifriga emissarier, hade befolkningen på Chios blifvit gripen af den allmänna entusiasmen och rest sig som en man. Deras krafter motsvarade dock icke deras entusiasm. Inom korrt var Chios blott en ofantlig ödemark, dränkt i blod och höljd af minnen. Af dess 115,000 invånare blefvo 23,000 slagtade, 47,000 förda till galererna i Konstantinopel eller sålda som slafvar; resten hade lyckats fly till Asiens kuster, till Psara och de öfriga öarne.

Den hydriotiska flottan var icke i det tillstånd, att den kunnat bispringa Chioterna. De skador, den lidit under den föregående kampanjen, voro ännu icke reparerade, och manskapet hade genast vid ankomsten till hamnen öfvergifvit sina fartyg och begifvit sig till sina hem. Miaulis kunde, oaktadt all sin verksamhet, icke segla ut förrän i slutet af maj; den 2 juni passerade han förbi Psara. Dagen derpå visade han sig utanför Chios. Fiendens flotta, som ännu icke hade lemnat dessa farvatten, bestod af ungefär sextie fartyg, hvaraf sex linjeskepp; Grekernas styrka var icke mer än fyratie små fartyg, hvaribland åtta brännare. Efter några skärmytslingar, som icke ledde till något resultat, inneslöt sig Kapudan-pascha, Kara-Ali, i hamnen, och Miaulis återvände till Psara, sedan han fått underrättelsen, att en ny eskader afseglat från Dardanellerna. Amiralen sammankallade genast ett krigsråd och föreslog att man genom öfverrumpling skulle försöka att förstöra turkiska flottan, innan den af Kara-Ali inväntade förstärkningen skulle hinna anlända.

Då uppträdde en psariotisk sjöman i rådet och sade: "Gifven mig tvenne brännare, och jag skall ansvara för resten." Detta förslag förvånade hela församlingen. Den, som hade talat sålunda, var en ung man af 28 eller 30 år, af låg härkomst, dåligt klädd, och hade bland sina landsmän gjort sig känd endast genom sin klokhet, sin orubbliga saktmodighet och sitt lugna och jemna lynne. Denna unge man, okänd, lugn och mild, hvars namn några timmar derefter skulle höljas med odödlig ära, kallade sig Konstantin Kanaris. Då han såg den förvåning, hans ord hade förorsakat, tillade han: "Jag begär endast tvenne brännare, och jag svär vid min själ, att vår hämnd skall blifva fullständig." Miaulis, som genast uppfattade denna mans karakter, sträckte sin hand åt honom och sade: "Du skall få dem; gå att göra dina förberedelser, och må gud beskydda dig!" Dagen derpå styrde Kanaris och Pépinos (den senare från Hydra) med fulla segel mot Chios. Psaras hela befolkning hade samlat sig på de höga klippor, som bekransa kusten, och följde dem med sina blickar; och vid solnedgången såg man dem "dyka ned bakom den gyllene böljan liksom tvenne hafsdrakar".* Derefter hastade hela menigheten till den åt S:t Nicolaus helgade kyrkan och uppsände der under orolig väntan brinnande förböner för de djerfva äfventyrarne. Korrt efter midnatten hörde de en dåf explosion och i samma ögonblick upplystes horizonten af ett rödt sken i rigtning åt Chios. Den hämnd Kanaris lofvat utkräfva var fullbordad.

De båda brännarne, hvilkas manskap tillsammantaget belopp sig till trettiofyra man, hade under eftermiddagen kryssat mellan Chios och asiatiska kusten. Då en turkisk goelett närmade sig, för att preja dem, hissade de turkiska flaggan och låtsade göra försök att inträнga i Smyrna viken oaktadt den häftiga motvinden. De inväntade sålunda aftonen, för att vända om, och styrde då med fulla segel på Chios' hamn, dit de anlände en timme efter midnatt. Hela fientliga flottan befann sig der för ankar och firade den beryktade Rhamadan-festen. Musulmännerna hade just

* Ur *Ἡ τουρκόμαχος Ἑλλάς*, poem af Alex. Soutzo.

begynnt att bryta den stränga fasta, som de under denna högtid äro tvungna att iakttaga från solens uppgång till dess nedgång; öfverskridande Korans föreskrift att under natten hängifva sig åt en from glädje, hade de godtgjort sig för dagens stränga försakelser och botöfningar genom de vildaste orgier. Alla skeppen voro praktfullt illuminerade, och Kapudan-paschas amiralskepp utmärkte sig framför alla andra genom en otalig mängd färgade lampor. Oväsende och oordning rådde öfverallt: dervischernas frenetiska rop blandade sig med matrosernas sånger. Man hade heltochhållet förgätit grekiska flottans närhet. De båda brännarne smögo sig obemärkta mellan fiendens linjer, och Kanaris stannade icke, förrän vid amiralskeppet. Begagnande sig af den djupa skuggan från det höga fartyget, lät han sin besättning i största hast stiga ned i slupen och qvarblef ensam ombord, hvarpå han fastgjorde sin brännare under fiendens akter, antände den och hoppade i slupen, som väntade på honom och genast derefter med kraftiga årtag aflägsnade sig från det farliga grannskapet. Inom några ögonblick hade det kolossala skeppet blifvit ett rof för lågorna, som ännu förstärktes af en häftig blåst. Elden spred sig snart till batterierna och krutkammaren, hvilka exploderade med ett dån, som skakade luften och nådde ända till Psarioternas öron. Flere tusen personer omkommo genom explosionen. Den båt, i hvilken Kapudan-pascha hade kastat sig genast då elden upptäcktes, kantrade, och Kara-Ali uppfiskades med stor möda af de sina, för att uppgifva sin sista suck, just då man nådde stranden. Under tiden hade Pépinos fastgjort sin brännare vid den fregatt, på hvilken *riala-bey* (Kapudan-paschas underbefälhafvare) befann sig. Denne, som greps af en till vanvett gränsande förskräckelse, befallte lätta ankaret, utan att tänka på följderna. Fregatten satte sig i rörelse, kringspridde elden under sin framfart och blef derigenom orsaken till fem eller sex andra fartygs undergång. Aldrig hade Turkarne ännu lidit så svåra förluster.

Brännarnes besättningar träffades utan några äfventyr väl bibehållna vid utloppet af hamnen och rodde allt, hvad de förmådde, för att uppnå Psara. Kanaris satte sig med en brinnande lunta i handen på ett krutkärl, fast besluten att spränga sig i luften, i fall fienden skulle förfölja honom. Vid dagens inbrott befann han sig på öns redd och viftade redan på långt håll med en röd vimpel, för att tillkännagifva den lyckliga utgången af företaget. Chios hämnare mottogs på stranden af amiral Miaulis och blef nu hjelten i en af dessa folkfester, med hvilka Grekerna på öarne firade hvarje seger, och hvilka genom sin religiösa pomp och sin patriotiska entusiasm påminnte om forntidens triumftåg. Öns älste öfverlemnade åt den oförskräckte sjömannen en medborgarekrona, hvilken han rodnande mottog; ty han hade redan återtagit sin anspråkslösa och blygsamma natur. * Härpå nalkades öns metropolitan, företrädd af sitt presterskap, med korset och kyrkofanorna. Vid åsynen af processionen knäböjde Kanaris, aftog skorna och vandrade barfota till kyrkan, omgifven af sina kamrater och åtföljd af hela befolkningen. Knappt hade han inträdt i templet, innan han med barnslig fromhet upptände tvenne vaxljus fram-

---

* Mildhet, anspråkslöshet och blygsamhet äro ännu i dag de mest framstående dragen i Kanaris' karakter. Jag har flere gånger träffat denna ryktade sjöman i Athen, der han lefver ett mycket tillbakadraget lif. Hans litterära bildning är ringa, men naturen har begåfvat honom med en liflig själ och ett klart och snabbt förstånd. Då man första gången ser honom, skulle man i honom icke ana mannen med europeisk ryktbarhet. Han är omkring sextiesju år, liten, bredaxlad och starkt bygd. Hans anletsdrag äro långt ifrån regelbundna, men hans breda och höga panna, hans framstående kindkotor, hans buskiga ögonbryn, hans vidgade näsborrar, hans ögon, hvilka på engång uttrycka godsinthet och kraft gifva hans ansigte en slående likhet med ett lejons. Han älskar icke att tala om sig sjelf och synes alltid förvånad öfver det rykte, hans vackra bedrifter fästat vid hans namn.

för den helige Nicolaus' bild.* Derpå drog han sig genast undan de hedersbetygelser, hvilkas föremål han var, och skyndade att gömma sin nyvunna ära under sin egen hyddas låga tak, under det hans landsmän fortsatte de hymner, de i hans närvaro påbegynnt.

Den turkiska flottans brand vid Chios har blifvit ämnet för ett stort antal entusiastiska folkvisor. Vi lemna här några fragmenter af en bland dessa sånger, som vi hörde, icke i sjelfva Grekland, utan på en ö två mil från Konstantinopel, ett förtjusande ställe, bebodt af en liten grekisk koloni, som här i fred och ro odlar sina sköna lunder af oranger, jasminer och rosor.

"Vår flotta är i Psara: Miaulis, vår nya Themistokles anför den. Hvad göra dess kaptener? De rådpläga, och några af dem vilja midt på ljusa dagen anfalla Turkarne.

"Men Miaulis, tapper som Achilles, klok som Ulysses, håller dem tillbaka sägande: Det är icke Kara-Ali, som vi hafva att frukta, det är Khosrew-pascha, som afseglat från Dardanellerna med femtie linjeskepp.

"Då uppsteg Kanaris, som kommande tidehvarf icke skola upphöra att beundra, och sade: Vi behöfva icke afskjuta en enda kanon; vi behöfva icke utsätta våra skepp för fiendens eld. Dessa hundar lefva nu i sus och dus, de fira ramazan: om I hafven förtroende till mig, så skola vi uppbränna deras flotta i hamnen".

Efter en trogen beskrifning på amiralskeppets brand, slutar sången sålunda:

"Kanaris har segrat. Gud har så velat, på det att folken måtte förnimma att *han* är med oss, hans ortodoxa och trogna tjenare".

* Grekerna anse S:t Nicolaus som hafvets beherrskare, de kalla honom de *kristnas Neptun*, ὁ Ποσειδῶν χριστιανῶν. De tro, att han, då det stormar, begifver sig ut till hafs och vandrar på böljorna med skor, flätade af sjögräs, och att han med osynliga händer styr de farkoster, hvilkas skeppare anropa honom.

Denna tanke och detta epitet *ortodoxa och trogna tjenare* återfinner man i de flesta folkvisor. Grekerna äro också ett väsentligen religiöst folk; de framhöllo alltid under frihetskriget, att de stridde icke blott för sin frihet, utan äfven för sin tro. Uti sin religiösa kult hafva de ännu bibehållit en viss stämpel af hedendomen, och hos dem förekomma ännu många trossatser, i hvilka man icke kan undgå att igenkänna forntidens föreställningar. De älska likasom deras förfäder sinnliga symboler, och ofta glömma de för den döda bilden den lefvande, rena idén, hvilken den skall representera. Det är isynnerhet sjömännen, som utmärka sig genom mängden af sina vidskepliga föreställningar. Oupphörligt utsatta för hafvets nycker, hafva de mer än andra en benägenhet att tro på öfvernaturliga väsenden och deras makt. De tro ännu, att böljorna äro befolkade med goda och onda andar, och de inbilla sig ofta, att de om nätterna se Nereiderna utbreda sitt långa gröna hår öfver blindskären, för att ditlocka sjömannen. De hafva en mängd ceremonier, för att besvärja de onda andarne. En af dessa, som numera fallit i glömska, men som ännu i Miaulis' tid ganska allmänt iakttogs i hela Arkipelagen, vilja vi här omnämna. Då ett fartyg befann sig ute på sjön, samlade sig hela besättningen efter aftonmåltiden på däck; en af dem, försedd med ett rökelsekar, gjorde sin rund kring hela församlingen, och hvarje matros, ifrån och med kaptenen, inandades ett dugtigt moln af rökelsen. Enligt folktron egde nemligen rökelsen egenskapen att tillintetgöra trolldom och hålla onda andar på afstånd.

Några månader efter den ärofulla affären vid Chios afseglade en ny turkisk flotta från Dardanellerna, i den dubbla afsigten att sköfla och förstöra Spezzia, — hvars fall otvifvelaktigt skulle haft Hydras till följd, — och att proviantera staden Nauplia, som hårdt ansattes af Peloponnesarne. Den 19 September om morgonen upptäckte utki-

kerna på Spezzia vid horizonten tre linjeskepp, sjutton fregatter och åttatie briggar och korvetter. Den nya Kapudan-pascha. Abd-ullah, hade seglat ut med hela turkiska flottan och hoppades sålunda att redan vid första sammanträffande i grund krossa Grekerna. Lyckligtvis kunde Miaulis ställa femtie segel mot fienden. Han delade sin eskader i två divisioner: den ena, hvaröfver han sjelf förde befälet, beordrades att besätta inloppet till Argos viken, medan den andra, som nästan uteslutande bestod af Spezzioter, skickades mot Musulmännen, för att genom sina manövrer locka dem till den arm af hafvet, hvilken skiljer Hydra från fasta landet. Paschan, som såg dessa snabba fartyg skingra sig åt alla håll liksom en skock af uppskrämda foglar, fortsatte i godan ro sin färd till Nauplia. Miaulis hade i största hast afsändt sina femtie fartyg till nordligaste spetsen af Spezzia, för att der invänta Turkarne. Sjelf qvarstannade han allena med sin fregatt *Mars* och två brännare, för att följa sina fiender i fjäten. Såsnart dessa väl hunnit inkomma i sundet vid Spezzia, inkastade den grekiska amiralen midt ibland dem sina båda brandskepp, af hvilka det ena fördes af den tappre Kriésis och det andra af Anargyros Lebesis, med tillnamnet Achilles. Dessa lyckades sticka tvenne skepp i brand, hvarpå de hoppade i sina små båtar och försvunno i ett moln af lågor och rök. Miaulis ilade fram, för att upptaga dem ombord på sitt fartyg, "liksom örnen ilar till sina ungars hjelp", såsom en populär poet uttrycker sig. I samma ögonblick gaf han ett glatt lag från sina båda bredsidor, medan ett aflägset kanondunder tillkännagaf för honom, att hans eskader hade kastat sig öfver turkiska flottans avantgarde. Abddullah, förvirrad af detta dubbla anfall och seende elden sprida sig på hans fartyg, tappade koncepterna, gick öfver stag och sökte sin räddning i en brådstörtad flykt. Vid tanken på den stränga räfst, som väntade honom i Konstantinopel, och på Storherrns fruktansvärda vrede, som dåförtiden vanligen yttrade sig genom tillsändandet af det ominösa silkessnöret, återfick Abd-ullah dock snart besinningen och vände åter om. Följande morgon befunno sig de båda flottorna åter midtemot hvarandra. Tjugufyra timmar förflöto sålunda utan någon strid. Då Turkarne icke gjorde någon min af att skrida till handling, närmade sig Miaulis slutligen på kanonhåll och skickade dem några kulor, för att förmå dem antingen att inlåta sig i strid eller att retirera. I detsamma utbröt en häftig storm, och blixten slog ned i stormasten på det skepp, hvarest Kapudan-pascha befann sig. Denne, förskräckt öfver detta olycksbådande förebud, lättade ankar och aflägsnade sig i rigtning åt Mytilene, föredragande att utsätta sig för Sultanens vrede, hvilken han möjligen kunde föra bakom ljuset eller beveka till mildhet, framför att blifva tillfångatagen eller uppbränd af Grekerna. Den hydriotiska amiralens skickliga manöver hade räddat Peloponnesus och tvungit garnisonen i Nauplia att sträcka vapen.

Vi hafva på tvenne långt från hvarandra aflägsna ställen hört några fragmenter af en sång, som firar minnet af de ryktbara strider, för hvilka viken vid Argos var skådeplatsen. Det var midtibland de cyklopiska ruinerna i det vilda Tyrinth, der en herde på en sorglig och entonig melodi för oss sjöng följande början af en sång, hvars sista strofer vi först senare fingo höra på ett helt annat ställe.

"Fatten mod, I barn af Kolokotroni! Palameda* skall icke mera länge hålla stånd, — dess murar äro öfverströdda med lik, — de öfverlefvande hungra och törsta.

"De hafva sändt budskap till Konstantinopel för att begära mat och dryck, ty de äro icke som Palikanerna, hvilka äta krut och bly.....

"Kapudan-pascha skickade dem följande

* En klippfästning, som beherrskar Nauplia.

bud, fullt af skryt och lögner, som framfördes af ett österrikiskt fartyg:

"Hållen stånd ännu några dagar. För ögonblicket kan min oöfvervinneliga flotta ännu icke komma till er undsättning; vattnet är ännu så lågt, att mina segerrika skepp icke kunna gå fram deröfver.

"Ty han vill icke tillstå, att det är Miaulis och de hydriotiska örnarne, som lägga ett oöfverstigligt hinder i hans väg."

Miaulis unnade sitt folk icke en enda dags hvila, utan förföljde rastlöst Turkarne, hvilka upprepade gånger försökte att landsätta trupper på Morea. Han understöddes i denna kamp af Tsamados, för hvilken Miaulis hyste en varm vänskap, af Sachturis, Kriesis, Pépinos, Orlando och framförallt af Konstantin Kanaris, hvars rykte vexte med hvarje dag. Amiralens taktik bestod förnämligast i att i de fientliga lederna inkasta sina brännare, som hans unga kaptener förde med en otrolig djerfhet och sällspord lycka. Begagnande sig af den förvirring, hans brandmaskiner förorsakade, och den paniska förskräckelse, som genast grep fienden, jagade han hela eskadrar, hvilka som oftast icke uthärdade anfallet af några få fartyg. Den brinnande ifvern och djerfheten hos hans matroser, det ringa antalet af hans fartyg, och deras obetydlighet — allt förmådde honom att vanligen föredraga en kraftfull handling, understödd af någon af dessa snabba manövrer, hvilkas hemlighet han ensam innehade, framför långsama strategiska kombinationer. Hans brännare hade slutligen injagat en vidskeplig förskräckelse hos de turkiska officerarne, som voro lika okunniga och vidskepliga som deras matroser. En tredäckare, med det skrytsamma namnet Burlot-Korkmaz (som icke fruktar brännare), afseglade just under denna tid från Dardanellerna. Den var utanpå öfverallt beklädd med tjocka kopparplåtar, bestämda att skydda den för eldens angrepp. Under sin första kampanj blef den vid Samos uppbränd af Kanaris.

II.

Året 1824 ingick under olycksbådande auspicier för Grekland. Storherrn afslöt mot slutet af Januari ett fördrag med den beryktade Mehemet-Ali, pascha af Egypten. Denne förband sig att hjelpa sin länsherre att utrota *giaurerna* och erhöll redan på förhand paschalikaterna Candia och Morea i förläning, såsom belöning för denna tjenst. Under det Mehemet-Ali utrustade sin flotta, hvars befäl han anförtrodde åt sin son Ibrahim, afseglade Topal-pascha, den fega Abd-ullahs efterträdare, från Konstantinopel. Han hade order att utplåna ön Psara från hafvets yta, innan han skulle förena sig med egyptiska flottan. Psara var Arkipelagens framskjutna förpost: dess invånare oroade Turkarne vid sjelfva inloppet till Dardanellerna och utsträckte sina härjningar kring Asiens fasta land ända till Smyrnas portar. Deras namn åtföljdes alltid af en förbannelse i alla trogna musulmäns mun. Man berättar, att sultanen slutligen låtit framlägga en karta för sig, för att se hvar denna ö, som utgjorde föremålet för hans ständiga bäfvan, var belägen. Han häpnade, då han såg huru liten fläck den upptog på verldskartan, och utropade föraktligt: "Min amiral måste utplåna denna lilla svarta punkt från kartan och på sina skepp föra denna klippa till mig".

Den 20 Juni visade sig Topal-pascha utanför Psara med en sådan mängd fartyg, att hafvet bokstafligen var betäckt af dem, enligt en gammal sjömans yttrande, som för oss omtalade händelserna under denna olycksdigra dag. Psarioterna, blott lydande sin förtviflans ingifvelser, samlade alla sina fartyg i hamnen, upprefvo däcken och förvandlade dem till batterier, fast beslutna att försvara sig till det yttersta. Medan striden begynnte på detta ställe, kringseglade tre turkiska fregatter ön, som på motsatta sidan blifvit lemnad försvarslös, och landsatte der 10,000 Albanesare. Psarioterna befunno sig nu mellan tvenne eldar, och episoderna från denna kamp hafva sitt

motstycke endast i Sulis blodiga historia. Man såg sårade eller af trötthet dignande krigare skjuta sig för pannan, för att icke lefvande falla i fiendens händer: gubbar dödade sig på sina söners lik och qvinnor kastade sig med sina dibarn i hafvet.* Slutligen drogo sig tolfhundra af dessa tappra krigare in i bergfästet Paleocastron, som innehöll deras arsenal och krutförråd; de läto tretusen Albanesare intränga, antände krutkällaren och sprängde sig i luften med sina fiender. Några hundrade flyktingar lyckades dock följande natt att smyga sig genom Turkarnes linje på några öfvergifna slupar och räddade sig till Syra, Hydra och Egina.

Under det Psara drabbades af detta olycksöde, som förorsakade grekiska marinen oersättliga förluster, voro flottorna i Hydra och Spezzia åter sysselsatta med att reparera sina lidna skador. Matroserna hvilade ut i skötet af sina familjer, och ganska få fartyg befunno sig i sådant skick, att de hade kunnat gå till sjöss. Några Psarioter, som räddat sig till Hydra, voro de första, som ditförde underrättelsen om det öde, hvilket hemsökt deras fäderneö. Snart ljöd stormklockan i alla kyrkor och kloster, för att kalla befolkningen till vapen från ena ändan af ön till den andra. Två timmar derefter lättade Miaulis ankar med ett tillräckligt antal fartyg, för att utkräfva en snabb hämnd. Den 30 Juni anföll han Turkarnes arriergarde, som retirerade till Mytilene lemnande åt sitt öde en garnison af några tusen Albanesare på den ödsliga klippa de nyss eröfrat. Miaulis sköt nio galioter i sank och seglade oförskräckt in i Psaras hamn. Den gamle amiralen reste sig då från sin vanliga plats, grep en ropare och kommenderade, med hänsyftning på grekiska flaggans devis: "I land, i land, mina vänner! Friheten eller döden!" Vid dessa ord kastade sig sjömännen i sina båtar och landstego under ett regn af kulor. Deras anfall var oemotståndligt; Albanesarne, hvilka Topal lemnade utan all undsättning, slagtades eller vräktes i hafvet, och Grekerna lemnade efter sig en ödemark höljd af lik.

Under tiden hade Ibrahim afseglat från Alexandria och styrde kosan till Peloponnesus, och Topal-pascha beredde sig att låta ön Samos undergå samma öde som Psara. Modlöshet började bemäktiga sig de förnämsta hydriotcheferna. Skattkammaren var tom, och större delen af flottan ur stånd att hålla sjön. Skeppsredarne, utarmade och nedslagne af den långa kampen, tvekade att ikläda sig kostnaderna för en ny expedition, som hotade att uppsluka deras sista tillgångar. Alla dessa svårigheter besegrades dock af den allmänna entusiasm, som farans storlek framkallade hos folket, hvilket besvor sina primater att rädda fäderneslandet, inträngde i husen hos dem, som tycktes låta modlösheten få insteg, och tvang dem att begifva sig till klostret Panagia, hvarest alla redare snart voro mangrannt församlade. Skalden Alexander Soutzo, som bevistade denna rådplägning, berättar, att han, oaktadt sin ungdom, blef djupt rörd vid åsynen af dessa allvarliga senatorer, nästan alla grånade af ålder, beryktade för sina dygder och sina patriotiska handlingar och rådslående om sitt fosterlands öde med ett imponerande lugn, midt under hopens skrik och häftiga demonstrationer. Lazarus Konduriottis sökte bevisa, att man genom att lemna Samos åt sitt öde skulle gifva dödstöten åt Hydra. Man måste derföre genast utrusta trettiefem fartyg, och deras grannar i Spezzia tjugufem. Psarioterna sjelfva kunde ännu lemna till flottan en kontingent af omkring tie mindre fartyg. Församlingen, som hade blifvit gripen af den allmänna entusiasmen, biföll enhälligt detta förslag. "Låtom oss då ännu engång förskansa oss bakom våra trämurar", utropade Miaulis; de hafva räd-

* Man omtalade en qvinna, en faster till Kanaris, som oaktadt sina några och femtie år simmande tillryggalade en väg af tre (Spanska) mil och räddade sig på den obebodda holmen Antipsara.

dat Grekland under Themistokles: de skola än en gång rädda det".

Grekerna hissade segel i början af augusti. Navarchen styrde på Kandia, efter att hafva afsändt sin löjtnant Sachturis med trettie briggar för att uppsöka Topal-pascha vid Samos. Miaulis' egen division dublerade omkring midnatten cap Matapan, det fordna Tenare, hvilket de gamla ansågo som en af de förnämsta ingångarne till underjorden. Detta af ständiga stormar kringbrusade ställe, skådeplatsen för hemska traditioner, hade allsedan urminnes tid varit bebodt af någon enslig eremit. Ännu i dag skys de branta och farliga klipporna vid Matapan af Arkipelagens sjömän, hvilka om dem veta att berätta en mängd hemska legender och ofta inbilla sig se spöken af skeppsbrutna sjömän der irra omkring. Det var derföre icke utan en viss hemlig bäfvan som de vidskepliga Hydrioterna passerade den illa beryktade udden midt under nattens mörker. Plötsligt uppflammade en ofantlig låga på spetsen af den närmast hafvet belägna klippan, och Grekerna varseblefvo en jättelik, mörk gestalt, som rörde sig deruppe och sträckte sina armar mot dem. Snart igenkände de dock denna gestalt, hvilken i det tvetydiga ljus, som månen och lågorna kastade på den, hade antagit så kolossala proportioner. Det var eremiten, det vilda ställets harmlösa ande, som vid flottans ankomst gripen af en from inspiration nedkallade himlens välsignelse öfver den, då den passerade hans ensliga klippa, efter att hafva upptändt denna vårdkas, för att draga dess blickar ditåt. Lugnade och anseende detta som ett lyckligt förebud, nedkastade sig matroserna på knä, och amiralen helsade eremiten med en salva från sina kanoner. *

Miaulis anträffade Ibrahim vid Halikarnassus, der Sachturis division innan korrt stötte till honom, efter att hafva vunnit några fördelar öfver Topal-pascha vid Samos. Den sistnämnde dröjde icke heller att å sin sida förena sig med egyptiska flottan. De båda förenade muhammedanska flottorna räknade en effektiv styrka af 25 fregatter, lika många korvetter, 50 briggar och skonertar samt ett oändligt antal transportfartyg, tillsamman omkring 300 segel, med 80,000 matroser och soldater och 2,500 kanoner. * Hydras navarch hade blott 70 lätta fartyg, 5,000 man och 700 eldgap att ställa emot dem. ** Dessa siffror synas i första ögonblicket oantagliga, och dessa drabbningar, i hvilka segervinnarne utgöra blott en handfull menniskor i jemförelsevis med deras motståndare, tyckas öfvergå sannolikhetens gränser; men alla grekiska eller philhelleniska historieskrifvare öfverensstämma i sina uppgifter om det ofantliga missförhållandet mellan de båda partiernas stridskrafter. Man måste, för att öfvertyga sig om sanningen häraf, tänka sig tillbaka till den tid, då Medernas och Persernas tallösa horder, utströmmande från det inre af Asien, krossades mot de grekiska falangernas oemotståndliga heroism.

Grekiska flottan vann sin första seger den 5 September 1824 på höjden af cap Géront, nära det fordna Miletus. Topal-pascha, modfälld och oense med Ibrahim, återtog vägen till Dardanellerna. Ibrahim försökte att ensam hålla sjön och framtränga till Messeniens kuster, men navarchen, som genom en rastlös verksamhet och rörlighet ersatte det ringa antalet af sina fartyg, höll honom ständigt i schack och uppbrände slutligen utanför Kandia hans vackraste fregatt samt tog på engång tjugu

* Vi hafva att tacka den förträffliga Lefteris, som vi förut omnämnt, för berättelsen om denna poetiska tilldragelse; han hade sjelf deltagit i denna expedition.

* *History of the Greek Revolution*, by the late Thomas Gordon, general of a division of the Greek army and a zealous promotor of the cause. London 1844.

** De bäst bemannade af de grekiska fartygen räknade icke mer än 70 à 80 mans besättning, och deras största kanoner voro tolfpundingar.

af hans transportskepp, hvilka han genast öfverlemnade åt lågorna. Egyptierna återvände derpå till Alexandria, och Miaulis, hvars eskader var nästan oskadad, återinträffade i Hydra den 12 December, der han mottogs i triumf. Denna kompanj anser general Gordon som den ärofullaste för Grekerna och olyckligaste för Turkarne, hvilka från Juli till December förlorade 3 fregatter, 2 korvetter, flere briggar, 50 transportskepp och 15,000 man. Miaulis hade under hela kampanjen användt 21 brännare och förlorat ett enda fartyg.

Ibrahim, som i mod och skicklighet stod öfver alla andra turkiska amiraler, beslöt att trotsa farorna och svårigheterna af ett vinterfälttåg, för att öfverraska Grekerna. Detta lyckades honom alltför väl. Han afseglade från Alexandria i slutet af Februari 1825, och sex veckor derefter landsatte han 11,000 man och 800 hästar på kusten af Messenien, nära de befästade städerna Modon och Navarino eller Neokastron. Efter att hafva företagit belägringen af sistnämnda plats, afskickade han 50 briggar för att bemäktiga sig Sphakteria, en lång och smal ö, som tillsluter den stora, af Navarinos redd bildade halfcirkeln och lemnar endast tvenne trånga inlopp till denna redd, ett i norr och det andra i söder. Sphakteria hade till sitt försvar endast 8 kanoner och 350 soldater, under befäl af Tsamados, amiral Miaulis' bästa vän. Denna svaga garnison kämpade med förbittring i tolf timmars tid. Mot aftonen kastade sig de öfverlefvande i båtar, lyckades att bedraga fiendens vaksamhet och uppnådde Morea under natten. Innan de lemnade ön, hade de förgäfves besvurit sin chef att följa med. Denne hade svarat dem med följande sköna ord, som äro beryktade i hela Arkipelagen: "Flyn, mina barn, och berätten i Hydra, att Anastasios Tsamados dött en herrlig död!" Han qvarstannade med Sabinis och några andra beslutsamma kamrater, inneslöt sig i citadellet och sprängde sig i luften.

Vid första underrättelsen om Ibrahims uppträdande, hade Miaulis, som af ett häftigt giktanfall qvarhölls på sjukbädden, på en bår låtit föra sig ombord och hissat segel med omkring tjugu fartyg, för att begifva sig till Navarino. En häftig storm och konträra vindar hindrade honom att nalkas Sphakteria och bringa det undsättning. Då han fick höra, hvilket öde drabbat Tsamados, yttrade sig hos honom en djup sorg; han lät hufvudet sjunka i sina händer, drog sin röda mössa djupt öfver ögonen, hvilket alltid hos honom var ett tecken till häftig vrede. och svor en dyr ed att med egen hand hämnas sin väns död. Han ville under natten intränga midt ibland turkiska flottan och utbreda eld och förstörelse öfverallt. Förgäfves erbjödo sig Kriesis och andra officerare att utföra detta vågstycke och föreställde den gamle amiralen, att hans krafter måhända skulle svika honom och att hans ålder och pligter som befälhafvare förbjudo honom att utföra ett värf, som tillkom en simpel kapten. Miaulis förblef obeveklig. "Tron I väl", sade han till dem, rätande på sin höga gestalt, "att denna arm icke förmår slunga en änterhake och antända några blånor? Rättigheten att hämnas den tappre, som nyss uppoffrade sitt lif, tillkommer endast mig och ingen annan". Sedan han fått höra att Ibrahim lemnat Navarino, för att begifva sig till Modon, ändrade han dock hastigt sitt beslut och föll, gynnad af en stark nordlig bris, oförmodadt öfver Turkarne, i samma ögonblick dessa hade inlupit i hamnen. Turkarne lyftade ankar för att komma ut på öppna sjön, men samma vind, som dref Grekerna på dem, hindrade dem att utlöpa. Miaulis uppbrände för dem en stor fregatt, sex briggar och korvetter och 20 galioter; han hade icke kunnat erbjuda sin väns skugga någon herrligare upprättelse.

Under loppet af samma år (1825) provianterade Miaulis tre gånger efter hvarandra Missolonghi och utsatte sig dervid för de största faror. Då han för fjerde gången försökte att med folk och lifsmedel

undsätta denna olyckliga stad, mot hvilken Turkarne hade samlat hela sin styrka, kunde han icke utföra sin föresats, utan måste, efter att i flere dagars tid likt ett rasande lejon hafva slagit sina kretsar omkring fienden, draga sig tillbaka full af förtviflan.* Vi vilja icke ingå i noggrannare detaljer om dessa operationer, emedan de icke erbjuda några vigtigare händelser, som skulle förtjena att omtalas i detta flygtiga utkast. Af samma skäl följa vi icke heller navarchen på hans talrika sammandrabbningar med Turkarne ända till slutet af år 1827, vid hvilken tid öboerna, utarmade och decimerade genom sju års oafbrutna strider och segrar, skulle hafva varit tvungne att duka under i denna ojemna strid, om icke Frankrike, England och Ryssland hade förenat sig att rycka Morea undan Ibrahims blodiga slagtaresvärd. Man känner huru slaget vid Navarino inom några timmar tillintetgjorde Turkiets sjömakt.

III.

Knappt hade Hellenerna afskakat barbarernas ok, innan de genom inre tvister satte frukterna af sin heroism på spel. Sedan de så ärofullt bevisat för verlden, att de icke förlorat sina stora förfäders dygder, visade de, tyvärr, att de äfven bibehållit deras fel. De skilda provinserna i Grekland framställde under denna tid ett dylikt skådespel, som de små republikerna, hvilkas blodiga rivalitet uppfyller historiens blad, så ofta fordom erbjödo. Rumelioterna och Peloponnesierna betraktade hvarandra ömsesidigt nästan såsom fremlingar, sedan de icke mera behöfde utgjuta sitt blod mot den gemensama fienden, och deras ströfpartier, som ofta sammanstötte på Moreas härjade jord, kommo stundom af de lumpnaste orsaker i handgemäng med hvarandra. De för sin tapperhet och sin patriotism mest beryktade anförare tvistade om makten, och man såg vid Nauplia den vilde Grivas, herre öfver bergsfästningen Palameda, använda sitt sista krut och sina sista kulor mot sin personliga ovän Stratos, som innehade den befästade holmen Itsch-Kalé vid inloppet till hamnen. Vi skola snart få se, hvilken andel öarne togo i dessa medborgerliga tvister.

Miaulis förblef länge fremmande för alla faktioner: och då folkförsamlingen i Hermione, för att göra ett slut på militärchefernas tvistigheter, uppdrog befälet öfver landtarmén åt general Church och öfver flottan åt lord Cochrane, erbjöd han sig sjelfmant att nedlägga sitt embete och tjena som simpel kapten vid flottan. Det bref han i detta afseende skref till regeringens medlemmar ingifver oss en hög tanke om hans sjelfförsakelse och hans karakter. "I sju års tid har jag rastlöst egnat alla mina krafter att bekämpa fienderna till mitt land. Hvarken känslan af min oförmåga eller tyngden af den börda, man lagt på mina skuldror, hafva afskräckt mig från att fullgöra hvarje redlig medborgares pligt, som är, att af alla krafter söka medverka för fosterlandets väl. Redan länge har nationen väntat på en man, som egde tillräcklig kraft att göra ett slut på den stora striden. Denne man har nu infunnit sig*; jag lyckönskar nationen och styrelsen öfver hans ankomst. Den grekiska marinen kan vänta allt af honom, och jag är den första, som är färdig att på hans befallning ila till nya strider, hvilka väl kunna kännas tunga för mina gamla skuldror, men hvilka mitt hjerta alltid med glädje skall underkasta sig, emedan det icke hyser någon högre önskan på jorden än fäderneslandets lycka".

Miaulis egnade sig energiskt åt under-

* Missolonghis försvarare, under befäl af Konstantin Botzaris och Karaiskakis, kunde icke längre skydda sin stad, utan gjorde ett utfall, hvarunder de till största delen blefvo nedhuggna.

* Nemligen Cochrane, som nyligen återvändt från Brasilien och var uppfyld af glödande nit för Grekernas sak.

tryckandet af sjöröfveriet, åt hvilket öboerna frestades att öfverlemna sig, sedan kriget upphört att gifva en laglig näring åt deras verksamhet och håg för äfventyr. Efter att hafva rensat Messeniens kuster från de pirater, som begynnte att visa sig der, drog han sig undan till Hydra, der han under sin välmakts dagar hade låtit uppföra åt sig en boning, som han hade smyckat med en heltochhållet europeisk elegans och förfining. Han hoppades der i lugn få sluta sina dagar; men omständigheterna tvungo honom att ännu engång lemna sin ro, och hans namn spred ännu för sista gången ett återsken öfver hela Arkipelagen i de hemska lågorna från en olycksdiger brand. Få ord äro tillräckliga att förklara orsakerna till denna tilldragelse. Grefve Capodistrias administration hade genast från början framkallat en häftig opposition, hvars medelpunkt Hydra var, och hvars förnämsta ledare voro Lazarus Konduriottis och Maurokordato. Den hade äfven sin egen organ bland pressen, *Apollon*, en journal, som redigerades af den skonslösa publicisten Polyzoides. Detta mäktiga parti anklagade offentligt guvernören att konspirera mot nationen och att vara ett villigt verktyg i moskovitiska politikens händer. Miaulis var en bitter fiende till Ryssarne. Han hade djupt i sitt minne bevarat den olyckliga expeditionen 1770, ehuru han då ännu var helt ung, och han omtalade ofta med bitterhet det sätt, på hvilket de båda Orlofferna hade aflägsnat sig från Peloponnesos' kuster, öfverlemnande Grekerna åt Turkarnes hämnd, sedan de väl lyckats få dem att resa sig. Han delade derföre de hydriotiska primaternas alla farhågor, hvilkas opposition snart utartade till öppet motstånd. En såkallad konstitutionnel kommission bildade sig på Hydra och erkändes af större delen af Arkipelagen. Capodistrias, hvilken ända dittills tåligt hade fördragit allt, beslöt nu att med våld söka qväfva insurrektionen. Han gaf derföre befallning att så fort som möjligt i Poros utrusta de förenade staternas flottilj, bestående af en fregatt af 64 kanoner, *Hellas*, två korvetter, två ångfartyg och några brännare. Dessa få fartyg, inköpta i åtskilliga hamnar för höga priser, bildade hela grekiska sjöstyrkan; de utgjorde kärnan för en blifvande flotta, ordentligt organiserad och åtlydande endast högsta chefen för styrelsen. Enligt formliga ordres af folkrepresentanterna på Hydra, hvilka hade fått kunskap om utrustningen, afseglade Miaulis skyndsamt till Poros med 200 man och bemäktigade sig med tillhjelp af öns befolkning arsenalen och statens skepp. Hans afsigt var att sätta dem i sjödugligt skick för att föra dem till Hydra och qvarhålla dem der, till dess tvistigheterna mellan hans landsmän och guvernören skulle blifva afgjorda (den 28 Juli 1831). Den ryktbara Kanaris kommenderade korvetten *Spezzia*. Hydrioterna bemäktigade sig hans person och förde honom till navarchen. Denne försökte förgäfves att vinna honom för sin sak. Då han fann sin gamle vapenbroder orubblig i sitt beslut, gaf han honom friheten och räckte honom handen såsom fordom; men Kanaris gjorde en afvisande åtbörd och aflägsnade sig. Den gamle Miaulis, djupt smärtad öfver att sålunda skiljas från honom, kunde, enligt berättelse, icke återhålla sina tårar.

Hydrioterna skulle just begifva sig hemåt med sitt byte, då de hejdades af den ryska amiralen Ricord, hvilken under franska och engelska eskadrarnes tillfälliga frånvaro ensam var beredvillig att bispringa styrelsen i denna svåra konjunktur. Den ryska amiralen befallte dem att öfvergifva sitt uppsåt, tilläggande, att han skulle använda våld, om så erfordrades, för att återkalla dem till sin pligt. Miaulis var icke den man, som lät afskräcka sig af ett sådant språk. Han svarade, att intet skulle afhålla honom att uppfylla de ordres han erhållit af kommissionen på Hydra, att han samvetsgrannt skulle återställa de tagna fartygen, såsnart hans lands väl icke mera

fordrade deras qvarhållande, och att han dessutom vore beredd att försvara sig, i händelse man anfölle honom. Han mottog en annan ännu mera kränkande och peremptorisk uppmaning än den första; den officerare, som hade i uppdrag att öfverföra den till honom, skulle hafva fallit ett offer för de grekiska matrosernas raseri, om icke deras chef hade skyddat honom med sin egen kropp. Utan att invänta ankomsten af franska och engelska residenterna, hvilkas bemedling navarchen hellre hade antagit, landsatte den ryska befälhafvaren trupper i Poros. Till följd af denna manöver underkastade sig öns befolkning. Miaulis, som icke hunnit armera sina fartyg, ville icke inlåta sig i en så olika strid; men han hämnades genom ett förtvifladt beslut. Han lät dem af sitt folk, som tvekade att längre förbinda sitt öde vid hans, stiga i land, qvarstannade på sin flottilj med tjugutvå man, och fast besluten att hellre bränna upp sina fartyg än låta dem falla i ryssarnes händer, förklarade han för dessa, att han skulle spränga sig i luften vid första tecken till fiendtlighet från deras sida. Amiral Ricord svarade på denna förklaring med några kulor, och navarchen tvekade icke ett ögonblick att sätta eld på fregatten Hellas och korvetten Spezzia, hvilka sjönko i böljornas djup med en förfärlig knall. Sjelf kastade han sig med de sina uti en båt och lyckades under ett regn af kulor genom ett verkligt underverk lyckligen och välbehållen undkomma till Hydra.

Detta drag af en okuflig karaktersfasthet blef af samtiden olika bedömdt. En del upphöjde hans handlingssätt till skyarne, andra åter klandrade detsamma bittert. Opartiskt betraktadt var det hvarken heroiskt, såsom ena parten utropade, ty derigenom tillintetgjordes Greklands sjömakt i sin vagga och nationen tillfogades en oersättlig förlust, — eller grymt, såsom motparten kallade det, ty den oböjlige gubben fullgjorde genom denna handling endast en befallning, hvilken han ansåg som helig. Numera bedöma äfven Grekerna sjelfva denna handling lugnare, ehuru de alltid beklaga de bedröfliga följderna; de anse den såsom en sorglig verkan af den tveksamhet och osäkerhet, som åtfölja organisationen af nybildade samhällen, och som ofta drifva de ädlaste andar att begå stora misstag. Branden vid Poros har derföre icke fördunklat Miaulis ära hos hans medborgare, lika litet som den förringat den tacksamhet, hans oskattbara tjenster så rättvist förtjena.

Denna episod slutar på ett tragiskt vis denna ryktbara sjömans offentliga bana, och hans sista år förflyta utan några märkligare händelser. Han var en bland de deputerade, hvilka Grekland 1832 skickade till München för att hylla sin unga konung. Hans stolta hållning, hans stränga lefnadsvanor och hans vördnadsbjudande ansigte gjorde ett djupt intryck vid det lilla tyska hofvet. Han dog i Athen 1836, nära åttatie år gammal, fattig såsom de flesta chefer från frihetskriget. Staten bekostade hans likbegängelse, och hans stoft blef jordadt på Pirei udde, i närheten af hafvet och några steg från de ruiner, hvilka Grekerna kalla Themistokles graf. Nationen hade icke kunnat skänka den ädla navarchen en värdigare hvilostad. Athenienserna visa med lika stolthet den sten, omkring hvilken traditionen låter skuggan af segraren vid Salamis irra, och den, som betäcker stoftet af Arkipelagens nya hjelte.

Hvem påminner sig icke, hvilken ofantlig popularitet var fästad vid namnen Miaulis, Botzaris och några andra, sålänge deras lysande bedrifter ännu voro i hvar mans mun. Europa hyllade i dem de värdiga afkomlingarne af forntidens hjeltar. Denna entusiasm efterträddes snart af likgiltighet och underkännande. Man väntade nemligen att få se Grekland återuppträda på verldsteatern med all sin fordna ära och glans, med alla sina fordna dygder; men man hade glömt hvad fyra seklers träldom, okunnighet och barbari måste hafva inver-

kat på detta olyckliga folk. Man bör derföre betänka, att på de hjeltemodiga ansträngningar, genom hvilka Grekerna hade åt sig återeröfrat sitt oberoende, följde genast arbetet för moralisk och intelligent förädling, — ett långsamt, mödosamt och mångengång misskändt arbete, som endast kunde försiggå i stillhet, utan några lysande yttre handlingar. Om man besinnar, att Turkarne, fördrifna ur Hellas, lemnade efter sig endast ruiner, ibland hvilka en befolkning kringirrade, som blifvit decimerad af oupphörliga strider och nu kämpade mot eländet liksom de förut hade kämpat mot sina förtryckare, — om man slutligen opartiskt jemför Grekland, sådant det nu är, med hvad det var 1828, så skall man finna, att det i sjelfva verket gjort allt, hvad det kunnat göra inom de inskränkta gränser och med de svaga elementer för framåtskridande, som den europeiska diplomatin beviljat detsamma. Under en representativ styrelse och med liberala institutioner har det återuppstått ur sina ruiner och återvunnit fred, ordning och säkerhet. Dess handel har börjat blomstra, och städer, såsom Patras, Missolonghi, Corinth, Thebe, Argos, Athen, hafva rest sig ur gruset och erbjuda nu en anblick af välstånd och framåtskridande. Handelsflottan har återtagit hela sin fordna betydenhet: 5,000 fartyg med 40,000 matroser plöja oceanen och Medelhafvet och bringa rikedom och välstånd till hamnarne Patras, Spezzia, Chalcis, Galaxidi, Poros och framförallt Syra, som har blifvit medelpunkten för alla den grekiska sjöfartens intressen. Genom snabbheten af sin intellektuela pånyttfödelse har grekiska nationen äfven höjt sig till samma nivå, som öfriga civiliserade nationer. Hellenerna egna sig med ifver åt vetenskaperna, litteraturen, poesin och allt annat, som gifver näring åt tanken och fantasin. Då deras primater församlade sig i Epidauri orangelundar, för att utarbeta grundvalarne till en konstitution, insågo de, att de framförallt borde afse tillfredsställandet af denna ädla håg, och det andra dekretet i ordningen, som ifrån dem utgick, afsåg organiseringen af allmänna undervisningen. Innan kort inrättades skolor öfverallt, och äfven de fattigaste folkklasserna omfattade dessa med kärlek och förtroende. I Grekland finnas för närvarande mer än 400 skolor och kollegier, hvilka besökas af 50,000 elever. Om det lilla grekiska konungariket, sådant det *nu* är, icke kan hoppas att få spela en så lysande rol som fordom, så kan det åtminstone anse sig såsom den medelpunkt, der fröet till den civilisation, som en dag skall pånyttföda Orienten, är nedlagdt och engång skall komma till mognad. Grekerna sjelfva lefva i det hopp, att denna dag icke skall vara långt aflägsen, de brinna af otålighet att få bryta öfver sina trånga gränser och fullborda det nationela emancipationsverket, genom ett fullständigt befriande af den kring hela europeiska Turkiet kringspridda helleniska stammen. Huru häftig denna otålighet än må vara, — huru tungt det tyranni än må kännas, hvarigenom Turkarne söka att qväfva hvarje ännu icke slocknad gnista af frihet och nationalitet i den kristna befolknings bröst, som ännu suckar under deras ok, — det grekiska folket kan dock icke tänka på att återbegynna sin befrielsekamp: ty Europa skulle denna gång icke understöda ett sådant försök, utan förebrå det att obetänksamt hafva rubbat dess redan förut så osäkra lugn. Turkiet skall dessutom snart nog falla sönder af sig sjelft — den ottomanska kolossen håller på att ramla. Det unga Grekland behöfver blott lugnt åse dess dödskamp, men akta sig att genom våldsama medel påskynda slutet. Dess sanna intresse är att vänta, att låta den obotliga sjukdom, som förer dess kröpliga fiende till grafven, hafva sin gång, och med lugn och klokhet bereda sig till den stora rol, som det är kalladt att i det orientaliska dramat utföra.

Inhemsk litteratur.

Bidrag till Finlands naturkännedom, etnografi och statistik. H. 7. H:fors 1860.

Detta sjunde häfte upptages af "Klimatologiska iakttagelser i Finland 1846—1855; I, naturalhistoriska anteckningar" ordnade och sammanstälda af Adolf Moberg.

Såsom för de flesta läsare torde vara kunnigt, har Vetenskaps-Societeten genom utdelande af anteckningsformulärer sökt förauleda landsmän i alla delar af landet, att lemna bidrag till kännedomen om vexters blomning, flyttfoglars ankomst och affärd m. m., hvarur slutsatser angående de skilda observationsorternas klimat kunde dragas. I förordet lemnas en korrt historik om framgången af detta bemödande.

De sålunda erhållna anteckningarne äro nu ordnade och i detta häfte offentliggjorda. Med häftet följer en karta, i hvilken landet är indeladt i 13 genom olika klimat och vextlighet skilda distrikter, bildande fem zoner i vester och öster: den första innefattande Åland och kuststräckan vid Finska viken; den andra sträckande sig till en nordlig gräns något bortom 62:dra latitudsgraden; den tredje med sin norra gräns något under 64°; den fjerde vid 67° lat. mötande den femte och nordligaste. Vestra kusten visar öfverhufvud icke något företräde framför landets östra delar. Inom hvarje distrikt äro observationsorterna särskildt utmärkta, och en bifogad förteckning utvisar, hvilka personer som på hvarje ort gjort iakttagelserna samt under huru lång tid de dermed fortfarit.

Nästa häfte är ämnadt att innehålla meteorologiska observationer för samma tidrymd.

Barn-Dietetik eller Barnets naturenliga vård under de första lefnadsåren af Alois Bednar. Öfversatt af Ferdinand Flodin. H:fors 1860.

Fysiologin och medicinen höra till de vetenskaper, som hvarje dag göra oerhörda framsteg: och det är under sådant förhållande gifvet, att hvad som i går var sannt, i dag är grundfalskt.

Äfven denna skrift förvånar med en ny lära: *tandplågor hos barn äro en tom inbillning.* Skulle blott mödrarne kunna öfvertygas, att så förhåller sig, och framförallt skulle de lyckas afvända de febrar, konvulsioner m. m., hvilka vid tandspricknings-tiden hos barnen infinna sig — huru många bekymrens stunder vore då icke ur familjerna förvisade.

Hvaraf kommer då allt detta, som man kallar tandplågor? Författaren svarar: af dålig vård, förnämligast af dålig diet för barnen. För mycken, resp. för ofta erbjuden, naturlig och dertill onaturlig, d. v. s. för tidigt meddelad svårsmält föda, detta utgör förnämsta orsaken till alla tidigare barnsjukdomar.

Äfven mask hos barn är en annan vanligen inbillad krämpa. Nu äro också skroflerna förut undanstökade. Man bör hoppas, att snart inga andra sjukdomar skola återstå, än sådane som menniskan efter tycke och behag kan förskaffa sig. Såkallade evolutionssjukdomar, af hvilka man förut gjorde så mycket väsen, synas åtminstone komma att höra till mythernas område.

Den tid är också icke långt borta, då man ansåg köttmat vara en för barnen farlig näring. Den skulle befordra Engelska sjukan m. m., emedan den icke understöder benbildningen. Om vi icke mycket misstaga oss, gäller det ännu i det eljest köttätande England, att barnen ända till 4 à 5 års ålder födas nära nog uteslutande med bröd, mjölk och mjölrätter. Numera deremot är ingenting farligare, än den välsignade vällingen. Äfven Förf., ehuru eljest i opposition mot köttdietens förträfflighet, har gifvit en matsedel för barn, hvilka vid saknad tillgång på modersmjölk måste afvänjas i 6:e månaden, och ordinerar redan för den 8:e köttsoppa och vid 16 månaders ålder kalf-* och hönskött.

* Kalfsteken kommer här till ära, ehuru vi sett

Äfven den så kunskapsrika och i vetenskap som i lefverne samvetsgranna E. A. Ingman, om hvars utmärkta afhandling, *Några anmärkningar om de i Finland öfliga sätten att uppföda späda barn*, vi här erinra, hyllade denna lära, att vegetabilisk föda icke lämpar sig för den spädare barnaåldern, och har i sagde afhandling äfven framlagt de fysiologiska grunderna för denna åsigt. Men han tillråder för hela första året endast mjölk, ja till och med till 16:e månaden eller den tid, då de första fyra oxeltänderna framkommit. Väl vetande, att det icke är allom gifvet, att mata barnen med färsk köttsoppa, kalfstek, "stekta äpplen" och "semlor", tillstyrker Ingman från denna tidpunkt lättare animaliska födoämnen men äfven väl tillredda vegetabiliska anrättningar. Förunderligt är det också, huru väl bondbarnen trifvas, hvilka i de flesta länder äro inskränkta till ganska litet köttmat och hos oss få färskt kött, när det slagtas — i November.

Såsom nämndt, är Bednar, ehuru han meddelar ofvannämnda matsedel för barn, hvilka måste tidigare umbära modersmjölken, en vän af den vegetabiliska dieten, hvilken han anser böra hufvudsakligen anlitas, också der råd och lägenhet medgifva större tillgång på animalisk föda. Icke orätt synes han tillskrifva den vegetabiliska dieten äfven ett helsosamt inflytande på sinnelaget. Han förkastar icke köttmaten, men han anser den böra begagnas sparsamare. Allt detta gäller om barn i den "andra perioden", från tre års ålder ungefär. För den tidigaste åldern förkastar äfven han mjölrätter.

Men vi skulle få afskrifva en alltför stor del af boken, om vi här ville göra läsarinnorna bekanta med de i densamma yttrade åsigter. Särskildt fästa vi dock ännu uppmärksamheten på, hvad Förf. säger om det modernt vordna härdandet mot kölden i de spädare åren. Det synes också vara det mest onaturliga, att då allt i verlden, som vexer, begär icke blott ljus utan värme, vilja uppdraga barnen i köld. Oss har det förundrat, att ingen läkare höjt sin röst t. ex. mot de moderna korrta drägterna för flickor. Tills så sker, äro föräldrar vanmäktiga mot modet. Fåfängan gör, att här utan afseende på de olika förhållandena hvarje utländskt mode efterhärmas; och när t. ex. en salongsdame i Paris, som aldrig sätter sin fot annorstädes än på en turkisk matta i sitt rum eller i sin vagn, får det infallet att låta sin klädning släpa, anser sig hvarje qvinna i Helsingfors förbunden att med sin sopa gatan i hvarje väder. Så förhåller sig äfven med sagde korrta flickdrägter. De anses här vid 40 graders köld lika väl på sin plats som vid 4 graders köld i Paris. Man vet, att döttrarnes i de mera bildade samhällsklassen lekamliga skralhet är i tilltagande. Detta har väl många andra orsaker i den förvända lefnadsordning, dem tillåtes följa, och hvilken delvis en lika förvänd undervisningsordning pålägger dem. Men man kan icke gerna betvifla, att icke den för klimatet illa afpassade drägten gör sitt till.

Vi våga icke fälla något omdöme om arbetet i dess helhet. Med nytta skall det utan tvifvel af hvarje öm och tänkande moder läsas. Men öfverraskas bör ingen, om efter några år en dylik rådgifvare träder upp med helt och hållet motsatta åsigter — äfven dessa grundade på de aldra noggrannaste undersökningar. Olycklig är den, som företager sig att uppfostra barn andligen eller lekamligen efter de aldra nyaste teorierna. Den, som för uppfostran har en tradition, hvars tillämpning bevisat sig bära dålig frukt, är dock visst lika illa till. Lycklig den, som från eget föräldrahem ärft en god sed häruti såväl, som i allt annat. För en sådan moder är det en glädje, att se sin praktik af teorin bekräftad; och hon låter sig troligen icke af denna motas in på

---

den på grund af citerade fysiologers undersökningar uppgifvas såsom vida mera hårdsmält än nötköttet, både det kokta och stekta.

nya vägar, utbytande det säkra mot det osäkra.

Juridiska afhandlingar och uppsatser af Robert Lagus. 3:e H. H:fors 1860.

Häftet innehåller en uppsats "Om protokoller och Domböcker" och "Ytterligare om Prejudikater", ett svaromål på särskilda anmärkningar vid Förf:s i föregående häfte införda afhandling i sagde ämne.

Uppsatsen "Om protokoller och domböcker" innehåller uppgifter på, hvad som i lag finnes stadgadt angående detta slags dokumenter, allt detta fördeladt under vissa momenter såsom "form", "innehåll", "justering" m. m. På någon kritik öfver stadgandenas lämplighet eller olämplighet inlåter sig Förf. icke. Det enda af denna beskaffenhet är ett resonnement om behofvet af särskild protokollsförande vid underdomstolarne. Denna fråga är en uppvärmd kål, emedan den för ett par år tillbaka i tidningarne afhandlades, och Förf. icke har något särdeles att derom tillägga. Han anför dåvarande docenten K. F. Lagus' yttrande i frågan, äfvensom Svenska Lagkomiténs motiver för ett förslag till tingsnotariers anställande.

Svenska lagkomitén må härom hafva anfört, hvad den behagar. Säkert är, att en protokollist vid sagde domstolar vore behöflig, icke blott för att lindra domarens arbete. Det är för mycket begärdt, att medmenniskors lif, ära och egendom skola vara öfverlemnade åt en individs möjliga falhet, partiskhet, håglöshet eller lättsinne. Vi säga icke, att domarena äro såbeskaffade; men ingen samhällsklass är patenterad mot dåliga karakterer; exempel hafva förekommit äfven på domare med dessa lyten. Och det är gifven sak, att då ett dåligt förhållande står i en tjenstemans behag, utan att detsamma kan kontrolleras, misstankar skola uppstå. Det är derföre äfven i vårt land något alldagligt att höra klagan föras öfver origtigt protokoll vid domstolarne. Men ingen vågar med en klagan offentligen uppträda, emedan beviset är snart sagdt omöjligt att föra, och ansvaret för en sådan klagan vid bristande bevisning är strängt. Vi äro visst öfvertygade derom, att allmogens föreställningar om förhållandet öfverhufvud äro falska. Man har sagt det, och det är utan tvifvel sannt, att bonden både såsom sakegare och vittne anför mycket, som icke till saken hörer, och då han icke återfinner allt sitt prat i protokollet, tycker att honom skett orätt. Men detta bevisar icke, att icke äfven sådant, som till saken hörer, kan ur protokollet uteslutas, och sålunda den få ett helt annat sken, än hvad med sanna förhållandet öfverensstämmer.

Det förundrar oss, att vi icke funnit det förhållande uppgifvet att häradshöfdingen vanligen låter någon af sina skrifvare föra memorialet. Men då denne står i kategorin af hans enskilda tjenare, får man icke förundra sig, om hans närvaro icke ökar parternas tillit. Helt annat vore utan tvifvel förhållandet, om protokollisten vore en oberoende tjensteman, som skulle underskrifva eller kontrasignera det förda memorialprotokollet – och hvarföre icke äfven det deducerade protokollet. Vi lemna frågan, om hans ifrågasatta rättighet att reservera sig derhän. Endast kännedomen derom, att protokollet haft ett vittne utom domaren, af denne oberoende, skulle ingifva parter en annan mening om dess trovärdighet. I intet land är en sådan kontroll mera påkallad än i Finland, der domaren icke sällan är urstånd att begripligt uttrycka sig på det språk, parten förstår, och der han förer sitt protokoll i ett språk, som för parten är liktydigt med Hebreiska eller Mesopotamiska. Det skulle då också blifva temligen ogörligt att deducera protokollet "ur bläckhornet" i stället för ur memorialet, der ingenting om målet råkar finnas. Om sålunda, under nuvarande förhållanden någonsin skett eller sker — der-

om torde vederbörande tingssviter kunna upplysa.

I repliken mot dem, som offentligen yttrat sig rörande den af Förf. väckta frågan om prejudikaters betydelse, förfar Förf. med ett högst malplaceradt öfvermod. Vi skulle för vår del anse, att Förf. kunde vara rätt tacksam mot dem, som bevisa sig hafva tagit närmare kännedom om hans opera. Det kan endast lända dessa och Förf. till fördel, att de underkastas någon offentlig granskning — om de eljest förtjena den. Följden af ett sådant bemötande som Förf:s måste blifva det, att ingen om dem vidare talar ett ord, då de säkrare komma att med så mycket annat temligen obesedda vandra till hökarbodarne.

Vi hafva länge försummat anmäla ett arbete, som delvis hör den större allmänheten till, nemligen:

Lärobok i Franska språket, utarbetad af Carl von Schoultz i två delar, af hvilka den senare utkommit detta år.

Ehuru i hufvudsak en öfversättning af den bekanta Robertsons kurs för språkets praktiska inhemtande, är skriften ett verk af stor möda både genom sin volym och sin form, hvilken senare måste göra äfven korrekturläsningen högst svår och mödosam.

En recension öfver första delen har stått att läsa i tidningen Wiborg. Man finner deraf, att originalet icke såsom språklära utmärker sig genom säkra och klara definitioner och reglor. Recensenten har åtminstone anfört exempel på mindre lyckade sådane. Men derpå ligger i en praktisk kurs, som under lärares ständiga ledning skall genomgås, icke så mycken vigt. Originalet är skrifvet på Engelska för Engelsmän. Hr von Schoultz har alltså haft åliggandet att göra kursen tillämplig för Svenskar. I denna del uppvisar sagde recension ett och annat misstag, ursäktligt nog vid en första upplaga i ett arbete af mera än 50 tryckta ark.

Den större allmänheten tillhör arbetet, emedan det i anseende till kursens omfång icke kan i skolorna begagnas, äfven om metoden eljest vore för skolundervisningen lämplig. Men för den, som redan eger någon grammatikalisk underbygnad och vill lära sig Franska språkets användande i tal och skrift, är kursen under en kunnig lärares ledning, såsom erfarenheten bevisat, för ändamålet tjenlig och tillräcklig. Arbetet säljes till följd af ett publikt understöd för tryckningen till det låga priset af 2 rubel 70 kop.

Karta öfver Storfurstendömet Finland utgifven år 1860 af Öfverste Georg Alfthan.

Denna är utan tvifvel den vackraste karta öfver Finland, som hittills blifvit utgifven. Det förstås, att kopparsticket måste ega sina gifna företräden framför stentrycket, en större precision och klarhet i alla linjer, och i detta hänseende bibehåller den Ekelundska kartan sitt företräde, likasom den också, hvad ritningen angår, i namnens skrifning är oöfverträffad. Men förnämligast derigenom, att alla vatten äro i färgtryck, blåa, vinner här ifrågavarande karta en klarhet och tydlighet, som i den Ekelundska kan åstadkommas endast derigenom, att sjöarne med pensel koloreras. En annan sak, hvarigenom denna karta utmärker sig framför alla sina föregångare, är teckningen af bergen och landthöjderna, hvilken lärer vara lånad från landtmäterikontorets nyaste kartearbeten. Bergens teckning är tryckt i brun färg. Man skulle kanske önskat sig, att såväl denna som vattendragens blåa färg varit en smula mörkare. Men detta har visst sin svårighet, emedan åter på en mörkare botten namnen blifva otydligare. Öfverflödigt är gästgifveriernas upptagande, hvarigenom kartan blifvit belastad med flera hundra namn och dess tydlighet minskad.

J. V. S.

Sir John Franklin's och hans följeslagares sista öden.

I årgången 1856 N:o 1 meddelades en historik öfver de skilda till den tiden företagna resorna, för att utforska John Franklins öde. I samma årgång N:o 2 ingick äfven berättelse om D:r Raes expedition, och huru han upptäckte första spåren af de försvunnas undergång. Läsaren har med oss längesedan i tidningarne sett korta uppgifter om ännu en senare expedition, hvars upptäckter i hufvudsak bekräftat D:r Raes af Eskimoernas berättelser insamlade uppgifter. Men då vi icke förr lyckats få se någon sammanhängande framställning af denna expeditions resa och företag, hafva vi tills nu nödgats uppskjuta alla meddelanden om densamma. Äfven här följande berättelse är ganska korrt affattad, men ger dock en klar öfversigt af expeditionens öden och upptäckter.

För de läsare, som icke hafva ifrågavarande årgång af bladet till hands, tillägga vi följande.

Alla kartor upptaga numera de flesta namn på öar, kanaler och sund i arktiska arkipelagen. På alla finnes utmärkt Lancastersundet, som från Baffinsbay förer åt vester in i denna arkipelag. Barrowkanalen är den öppnare fortsättningen af Lancastersundet åt vester. Det var vid landet North Devon norrom detta sund, som man på ön Beechey upptäckte de första spåren af Franklin och hans följeslagare. De hade här öfvervintrat; och man tog för afgjordt, att de härifrån sökt tränga längre åt norr genom Wellington-kanalen, mellan sagde land i öster och Cornwallis-ön i vester, så att det var hitåt man förnämligast rigtade sina forskningar. Endast lady Franklin hyste envist den tro, att expeditionen vändt sig åt söder och sydvest mot fasta landet. Af de hitåt ledande sunden är Prince Regent Inlet det andra i ordningen *, från Baffinsbay räknadt, och det största.

* Det första, östligare, grenar sig i flera Baffinslandet genomträngande sund.

Litteraturbl.

Det är något svårt att förstå, hvar egentligen Franklins fartyg stannade och öfvergåfvos.

Landet vesterom Prince Regents Inlet heter Somerset. Denna ö skiljes i söder genom Bellotsund från en annan, King Williams. Vesterom Somerset åter förer Peel's sund från Barrowkanalen (fortsättningen af Lancastersundet), och denna vattenled kallas under sin fortgång vesterom King Williams ö för Victoriasundet, hvilket förer till Amerikas fasta land.

I relationen omnämnes äfven Ross-sund. Detta skiljer King Williams i sydost från fasta landet, som här utskjuter i halfön Boothia Felix.

Det var nu genom Peels sundet Franklinska fartygen inträngt in i Victoriasundet, der de fastfröso. 70:e breddgraden måste afskära norra ändan af King Williams ö, på hvars vestra strand minnesmärkena efter de förolyckade hittades.

Enligt D:r Rae's uppgifter hade ett parti hunnit nära mynningen af Fish River, eller Back floden eller Back-fish-river, som faller ut genast vesterom Boothia Felix vid halföns fot.

Befälhafvaren för ifrågavarande expedition M'Clintock åtföljde såsom löjtnant den Belcherska expeditionen 1852. M'Clure är den, som med skeppet Investigator genom Behringssund framträngde nära till ön Melville, der han satte sig i kommunikation med fartyg, tillhörande Belcherska expeditionen, nödgades öfvergifva Investigator och öfver isen begifva sig till dem, för att genom Barrowkanalen och Lancastersund återvända till Europa. Han och hans folk äro alltså de enda, som verkligen kommit norrom Amerika från östra oceanen till den vestra. Men emedan skilda expeditioner berest kusten från Behringssund till Victoriasund, påstås nu af en del, att Franklin tidigare än M'Clure funnit en nordvestpassage.

Sista underrättelsen från Franklinfararena är af den 4 April 1848. De omkommo troligen alla samma vår. Det är der-

före ett misstag, då Eskimoerna för D:r Rae uppgåfvo, att de skulle sett dem på deras vandring 1850. År 1848 afgick från England den första expeditionen till deras uppsökande under James Ross. Han kom endast till mynningen af Prince Regents Inlet. Men skulle han äfven hunnit längre — var det redan för sent att bringa dem hjelp.

—

Lady Franklin utsände sommaren 1857 på egen bekostnad en liten skrufångare Fox om 170 tons till det arktiska Nordamerikas arkipelag, för att uppsöka spåren af de förlorade sjöfafarne på Erebus och Terror. Skeppet ställdes under befäl af en arktisk hjelte, den nuvarande Sir Francis Mac Clintock, och i färden deltogo, inberäknadt tvenne Eskimoer och en grönländsk tolk, 26 personer, hvilka alla, med undantag af tvenne, välbehållna återvändt hem. År 1857 kunde fartyget icke intränga i de arktiska farvattnen, utan vid detta försök instängdes det af ismassorna i Baffinsjön och frös in på öppna hafvet. Om våren lossa de stora istäckenas kanter, och dessa simma nu, en lekboll för vind och hafsströmmar, af och an. Sedan Fox på detta sätt hade blifvit återförd till Davissund, bröt han våren 1858 upp och anlände i Augusti lyckligen genom Lancastersund och en sydlig farled, Prince Regent Inlet, till Bellotsund eller vidpass 30 tyska mil från skådeplatsen för de begge Franklinska skeppens undergång. Hos Eskimoerna på den arktiska ön (halfön?) Boothia Felix (som ironiskt erhållit sitt namn) inhandlades ett litet museum af reliquier från Franklin-expeditionen. På slädfärder våren 1859, samtidigt med Österrikarnes fäktning vid Ticino, fann man vid kusten af King Williams ö skelettet af en officer, en båt med tvenne andra skeletter och slutligen under en stenhop en underrättelse af och om Franklinfararena. Enligt det i Mac Clintocks bok befintliga trogna Facsimile, var denna berättelse skrifven på en half foliosida af ett starkt blått papper och innehöll en på sex olika språk tryckt uppmaning till upphittaren af lappen, att öfverlemna den till amiralitetet i London. Med löjtnant Gores handstil står på lappen följande tecknadt "28 Maj 1847. H. M. Skepp Erebus och Terror öfvervintrade i is vid lat. 70° 05′ n. long. 98° 23′ v., sedan de 1846—47 (skriffel för 1845—46) öfvervintrat vid Beechey-ön vid lat. 74° 43′ 28″ n. long. 91° 39′ 15″ v. och (sommaren) förut gått upp efter Wellington-kanalen ända till 77° nordlig br. och gått ned efter vestra sidan af Cornwallis-ön under Sir John Franklins kommando. Allt står väl till." Vid undre kanten är af samma hand följande anmärkning. "Vårt slädparti, bestående af två officerare och sex man lemnade skeppet måndagen den 24 Maj 1847, Undert. Gore, Lieutenant. Chas. I. DesVoeux, Mate."

Att Erebus och Terror vintern 1845—1846 hade öfvervintrat vid Beechey-ön (sydvestra hörnet af North-Devon-Land) var längesedan bekant: ty Franklins första efterforskare hade der funnit ett hus vid stranden och tvenne sjömäns grafvar, men beklagligtvis inga skrifna berättelser om expeditionen. Ny och högst märkvärdig är deremot uppgiften, att Sir John Franklin redan 1845 ända till 77° n. br. trängt upp genom Wellington-kanalen, af hvilken man dåförtiden kände blott inloppet, och, innan han öfvervintrade vid Beechey-ön, återvändt till Barrows-sund mellan Cornwallis-ön och Bathurst-Land genom den då ännu okända, nu Crogier-sund kallade, kanalen. Här erfara vi, hvar Sir John Franklin sökte genomfarten; underligt nog under ganska höga breddgrader. Sommaren 1845 måste hafva varit utomordentligt gynnande, ty seglingen kring Cornwallis-ön är ett så stort mästarstycke, att Sir John Franklin 1846 hade kunnat återvända hem mätt på ära, om blott detta legat i hans syfte. Men Sir John Franklin hade beslutit, att nu mera icke söka genomfarten i nordvest, utan i sydvest. Dit leda enligt nutidens kartor tvenne paralleltlöpande trånga sund

Prince Regent Inlet och Peelsund (Franklins Channel), hvilka i söder äro förenade genom en trång öppning, Bellot-sund. Enligt kartorna på Franklins tid deremot var Peelsund ännu helt och hållet okändt, Prince Regent Inlet åter antogs leda blott till Boothiska-viken, alltså i en säck. Öfverhufvudtaget hörde på Franklins tid sträckorna mellan fasta landets norra kust och södra delen af Parry-ön till geografins toma rymder. Sir Francis M'Clintock antager derföre, att Franklin upptäckt Peelsund och vid slutet af den vackra årstiden 1846 kommit till närheten af Cap Felix (norra udden af King Williams Land). Franklin måste hafva vetat, att Nordamerikas kust låg blott 30 tyska mil sydligt derifrån, och att längs denna en farled skulle föra honom till målet, till Behringssund. Också ämnade Sir John uppenbarligen på den närmaste väg framtränga mot sydvest och dref derföre sina skepp i packisen i Victoriasund. Hade han kunnat veta, att Ross-sund öppnade sig i sydost, som på en liten omväg säkert hade fört honom till kusten, hade han rigtat sin kurs dit. Men nu blifva sunden i den arktiska arkipelagen icke hvarje sommar fria från is och isynnerhet de trånga farvattnen, som numera kunna gälla för nordvestliga genomfarter, ega inga så förträffliga afloppskanaler för isen, som de nordliga sjöarne genom Davissund. De större ismassorna hopa sig vanligen i midten af sådana sund, under det alltid vid stränderna farleder, de så kallade "landvattnen", hålla sig öppna. Nu beror det af de inträdande vindarna, om ismassorna rycka åt höger eller venster och hölja de vestliga eller östliga landvattnen. Sir John deremot ämnade bana sig väg midtigenom den lösare packisen och om vintern, när öppningarna mellan isstyckena beläggas med is och sunden helt och hållet tillstelna, frös han derföre in på öppna sjön. Våren 1847 kunde slädfarare från Erebus och Terror beqvämt uppnå fasta landet och upptäcka den nordvestliga genomfarten. Vägen dit var fem gånger kortare, än de sträckor, hvilka senare af arktiska slädfarare blifvit tillryggalagda; men medgifvas bör ock, att sedermera Franklinsökarnes färdighet vid slädfärders anställande genom praktiken blifvit utomordentligt stegrad. Inga grönländska hundar, att användas som dragare, funnos ombord på Erebus och Terror och, såsom senare skall visa sig, kände Franklins folk ej ens de förnämsta försigtighetsmedel vid arktiska slädfärder.

I England föres nu den ifrigaste strid om, hvem man skall anses för upptäckare af den nordvestra genomfarten: Sir John Franklin eller Sir Robert M'Clure? Pieteten för den fallne hjelten och en öfverdrifven Franklindyrkan hota i England att till förmon för den ädle döde beröfva den lycklige lefvande hans ära. M'Clintocks åsigt finner allmänt bifall; och den arme M'Clure måste väl af blygsamhet tiga. Men i framtiden skall historien rena sig från personliga känslor och ej undandraga den sanna upptäckaren äran, derföre att en tredje man framställt möjligheten, ja tillochmed någon sannolikhet, att Sir John Franklin *kunnat* upptäcka genomfarten ännu tidigare. Den historiska sanningen skall aldrig tåla, att ett gifvet faktum undantränges af en hypotes. Härtill kommer, att den hemförda urkunden ej innehåller ett ord om upptäckten af en nordvestlig genomfart. Detta vore visserligen blott ett af de negativa bevisen, som i historiska frågor ej ega något värde, så framt ej just samma urkund uttryckligen hade omnämnt upptäckten af Cornwallis lands ö-natur, alltså en mindre vigtig omständighet.

Men vår urkund gifver ännu närmare upplysning. Elfva månader senare blef den åter uppgräfven ur signal-röset och på de oskrifna sidokanterna bifogade en annan obekant hand följande rader "25 April 1848. H. M. skepp "Terror" och "Erebus" öfvergåfvos den 22 April 5 sjömil nordnordvestligt från denna punkt, hvarest de legat in-

neslutna sedan den 12 Sept. 1846. Officerarne och manskapet, tillsamman 105 personer landade här under befäl af kapten F. R. M. Crogier under lat. 69° 37′ 42″ n. long. 98° 41′ v. Sir John Franklin dog den 11 Jun. 1847, och expeditionens totalförlust i personer intill denna dag utgör 9 officerare och 15 man. F. R. M. Crogier, kapten och äldsta officer. James Fitzjames, kapten på H. M. S. Erebus. Och i morgon, den 26, bryta vi upp till Backs-Fish-River."

Enligt denna uppgift var det den tredje arktiska vintern, som fullständigt bröt upptäckarenas krafter. Tre veckor sedan löjtnant Gore skrifvit "allt står väl till" dog Sir John Franklin. Befälhafvarens död måste nödvändigt göra ett nedslående intryck på manskapet. Man plägade då ännu icke bevara grönsaker och färskt kött i lufttäta kärl, utan sjöfolkets kost bestod blott af salt kött och torkad frukt. Dessutom veta vi genom M'Clintocks erfarenhet, att dessa trakter, hvarest Franklins eskader gick under, äro ytterst fattiga på villebråd. Under sådana omständigheter måste skörbjuggen under tredje vintern hafva anställt fruktansvärda härjningar på fartygen. Inberäknadt de på Beechey-ön aflidne, uppgick dödslistan till 24 man — en så hög dödslista, att man vågar antaga, att få kanske ingen af de öfverlefvande blifvit helt och hållet förskonad från sjukdomen. Såsom det synes af berättelsen, blefvo fartygen sommaren 1847 alldeles icke fria från is. Hade polarfararne genast efter Franklins död beslutit, att ännu sommaren 1847 anträda sitt återtåg, så hade deras krafter i hvarje händelse hållit bättre ut. Men den brittiske sjömannen lemnar icke gerna sitt fartyg, lika så litet som soldaten sin fana eller artilleristen sin kanon. Dessutom måste hoppet att finna fritt vatten hafva varit högst lifligt och målet, den nordvestliga genomfarten, legat i handgriplig närhet. Våren 1848 var återtåget påtagligen för sent, och ännu dertill var det högst olyckligt anordnadt. Mellan skeppen och fiskflodens mynning ligger nemligen King Williams-ö. Afståndet till floden är ungefär lika, om man reser längs östra eller vestra stranden. Franklins folk höll sig till den vestra, troligen emedan de enligt dåtidens kartor ansågo King Williams-ö för en halfö. Slädfarare hålla sig nemligen alltid till kusterna och begifva sig aldrig tvärtigenom land, emedan en beqväm slädbana finnes blott på isen vid kusterna och på sjelfva sjön. Just vestkusten af King Williams-ö är helt och hållet obebodd. Eskimobyar träffas blott på ostkusten, hvarom man af M'Clintocks iakttagelser kan öfvertyga sig. Att vestkusten också eljest undvikes af Eskimoerne, visade sig deraf, att vid de derstädes påfunna skeletterna ännu fanns allahanda lösegendom, som de tjyfsiga infödingarne helt säkert icke skulle hafva försmått. Huru långt de lyckligaste eller olyckligaste af slädfararne hunnit, kan man blott aningsvis sluta till. Enligt Eskimoernes uppgift måste dock några hafva uppnått fiskfloden. På vägen dit mötte de ingenstädes infödingar, ty den ledde genom menniskotoma nejder, som denna årstid aldrig besökas. Ingen af Eskimoerne på King Williams-ö har sett sjöfolket på återtåget, utan man fann blott deras lik följande September. "De nedsjönko rundtom" förklarade en gammal Eskimoqvinna och detta uttryck passar fullständigt till den föreställning om deras död, som läget hos ett af de påfunna skeletten ingifver. Att Franklinfararne vintern 1847 och 1848 haft beröring med Eskimoerne, kan man lätt betvifla; ty M'Clintock och hans kamrater voro de första hvita män, som Eskimoerna på King Williams-ö sågo.

Men oafsedt den olyckligt valda stråten, bidrog äfven bristen på praktisk erfarenhet till manskapets undergång. För att med slädor göra längre resor i polarländerna, måste man på förhand på vissa afstånd anlägga förvaringsrum (caches) med lifsmedel, så att man den första sträckan af vägen tär blott på detta förråd. Vidare gäl-

ler det, att så litet som möjligt belasta slädarne. Men de olycklige släpade saker med sig, hvilka de i hvarje fall hade gjort bättre att lemna ombord. Vid skelettet af officeraren fann man en klädesborste. Renlighet är en stor dygd, men på andra sidan polarcirkeln besvärlig. Då löjtnant Pim efter upptäckten af nordvestliga genomfarten räddade besättningen på Investigator, trädde han ibland dem i Eskimodrägt med fullkomligt svartmåladt ansigte, emedan erfarenheten hade lärt, att hudens målande erbjöd ett förträffligt skydd för de bitande polarvindarne. Snyggt var detta icke, men dock praktiskt. Släden med de tvenne skeletterna, hvilken knappt hade hunnit den första tredjedelen af vägen till fiskfloden, var fullpackad med sågar, filar, knifvar, nålar, tyger och annat kram, som ju förr dess hellre hade bort kastas bort. Vid sådana anstalter kunde slädfararenas undergång efterhand icke uteblifva. Skulle ännu någon nära hoppet, att en eller annan räddat sig till någon Eskimostam och blifvit af den upptagen, så har M'Clintock i ett nyligen i London hållet föredrag med rätta förnekat hvarje sådan utsigt, emedan det vore omöjligt för en Europé att en längre tid lefva vid Eskimoernas lefnadssätt. Dessutom hafva 14 år förflutit, sedan Franklin lemnade England. En längre vistelse under höga breddgrader är isynnerhet för sydlänningars sundhet högst skadlig; för öfrigt var det redan skörbjuggspatienter, som begåfvo sig från fartygen, hvarföre de ej hade kunnat af Eskimoerna påträffas annorlunda, än i det största elände.

Om två repliker.

I Helsingfors Tidningar hafva visat sig icke mindre än tvenne repliker mot litteraturanmälan i detta blads Majhäfte. De gälla Hr J. W. Murman's skrift *Setän opetuksia sielun wiljelyksestä* och Hr A. Liljestrand's *System af samfundsekonomins läror* och härröra från de resp. författarene.

Ingen läsare torde i vår anmälan af dessa skrifter funnit annat, än samma välvilliga bemödande att göra dem för allmänheten kända, som ligger till grund för bladets litteraturanmälanden öfverhufvud, och som af naturliga skäl isynnerhet tages i anspråk af den inhemska litteraturens både anmälare och läsare. Det har skett högst sällan, att vi tadlande recenserat någon skrift. Ty hvad utländsk litteratur angår, måste det ligga i bladets plan, att anmäla endast sådant, som i högre grad förtjenar den större bildade allmänhetens uppmärksamhet. Och den klena inhemska bör med allt öfverseende göras känd, såsnart den blott eger någon förtjenst. Vi skulle också tro, att hvarje billig läsare haft skäl att vara belåten med den flit, hvarmed vi tagit kännedom om denna litteraturs alster, och den omsorg, hvarmed vi bjudit till att afvinna dem någon för läsaren intressant sida. Hvad som i densamma icke utan en tadlande kritik kunnat omnämnas, hafva vi helst med tystnad förbigått. Och icke sällan skall man finna, att vi hellre, än att nagelfara med en skrifts innehåll, till anmälan af densamma tillagt något upplysande resonnement i ämnet i allmänhet, lemnande tillämpningen och bedömandet åt bokens läsare. Äfven då vi något anmärkt mot det ena eller andra i en skrift, har detta skett i denna litteraturs och resp. författares intresse. Endast den, som några år försökt sköta en sådan litteraturanmälares kall, kan få en föreställning om svårigheterna dervid. Oberäknadt mödan att läsa kända saker, som man på femtie håll finner bättre framstälda, har man att kämpa med svårigheten, att dock kunna säga några ord om en såbeskaffad produkt, af hvilken anmälaren ingenting haft att lära, i hvilken ingenting snillrikt tänkt eller snillrikt sagdt, ofta icke ens någon värma i intentionen och stilen lifvat hans sinne. När man då likväl rekommenderar skriften i för-

hoppning, att den skall vara den ena eller andra läsaren till gagn, som kanske eljest ingenting läser, och hvars tillgång till den dyrare utländska litteraturen är ringa, när man uppsöker hvarje anledning att loforda, tilläggande någon anmärkning, för att om möjligt lifva läsarens intresse, då borde en klok författare förstå att vara belåten, — om också icke tacksam. Lyckligtvis finnes i allmänhet åtminstone den klokhet, att en sårad författarefåfänga icke offentligen bryter lös. Men vi hafva väl äfven erfarit exempel på motsatsen.

Herrar Murman och Liljenstrand kunna, vi upprepa det, i sanning ingendera klaga deröfver, att icke samma välvilliga och lofordande uppmärksamhet kommit deras opera till godo, som öfrig i detta blad anmäld inhemsk litteratur. Och likväl har det behagat båda, att falla öfver oss med en arghet, som af ingenting kan ursäktas, om den också ur öfverdrifna författare-pretensioner kan förklaras.

Låt vara, att vi skulle misstagit oss om meningen i Hr Murman's psykologiska försök. Det kunde väl hända, att vi af brist på tid och intresse helt flygtigt genomögnat äfven ett så verldsvigtigt opus, som Hr M:s rhapsodistiska berättelse om psykologi och pedagogik. Hr M. hade då haft tillfälle att utlägga *sin* mening i detta blads spalter, som ingalunda skulle varit för honom stängda, om han eljest icke önskade bringa oblyga tillmälen mot dess redaktion till en annan publik, än den, som tagit notis om vår anmälan. Han kunde också hafva helt beskedligt rättat våra misstag, hvar helst han fann det för godt. Vanlig anständighet skulle bjudit honom iakttaga någon måtta mot en referent, som lofordande rekommenderat hans skrift och vändt sina anmärkningar endast mot den ståndpunkt, i allmänhet, hvilken Hr M. har gemensam med många, — vare det med förlof sagdt — hvilkas skoremmar Hr M. icke är värdig upplösa.

Men Hr M. hade också kunnat hysa någon tvekan, om han icke möjligen sjelf eger alltför liten insigt, för att fatta sin ståndpunkts brister: han hade kunnat antaga, att undertecknad i det ämne, Hr M. gifvit sig att framställa, verkligen är så hemmastadd, att misstag angående Hr M:s ståndpunkt icke lätt vore honom möjligt, och att Hr M:s stora arbete af honom kunde förstås, utan att just erfordra årslånga studier.

Hr M. har icke valt hvarken det ena eller andra. Han tager för afgjordt, att han sjelf står högt öfver de "antiqverade åsigter", vi tillagt honom, och att endast vårt flygtiga studium af hans opus är orsaken till, att vi icke kunnat fatta hans ståndpunkt på den moderna vetenskapens höjd.

Hvad är det då, som i vår anmälan skulle vara origtigt och innehålla en orättvisa mot Författaren? Jo, vi hade ställt Förf. bland de psykologer, som utan vidare uppräkna och beskrifva vissa själen tillhöriga förmågor, själsförmögenheter, och fatta uppfostran och bildningen såsom en utveckling af dessa "färdiga" förmågor.

Förf. säger nu sin lära vara den: att menniskosjälens idé är "en lifsprincip, som sträfvar liksom med en medveten drift till att förverkliga sig i ett tänkande, kännande och viljande väsende", och förklarar sig i ifrågavarande skrift hafva enkelt hållit sig till frågan: "huru skola de till själens idé hörande möjligheterna lättast befordras till verklighet."

Det visar sig häraf, att Hr M. icke har bestämdare reda på betydelsen af, hvad han sjelf lärer, och att han derföre icke heller förstått vår anmärkning.

Det är nemligen just detta, att han uppräknar "möjligheterna", förmågorna, själsförmögenheterna, såsom gifna, "färdiga", som vi anmärkt. Hr M. behagade observera, att vi icke påstått honom antaga menniskans andliga *verksamhet* såsom något gifvet och färdigt. En så absurd åsigt kan ingen gerna hysa och uttala, då erfarenheten så klart lärer, att denna verksamhet i

tiden utvecklas. Det är blott förmågan, möjligheten dertill, Hr M. och mången med honom utan vidare uppräknar såsom gifven, färdig.

Om Hr M. tror något vara uträttadt dermed, att han förlägger förmågorna i, hvad han kallar idén, så må han vara lycklig i sin tro. Hvar och en, som i dessa ämnen något tänkt, inser lätt, att det är likgiltigt, om Hr M. *försäkrar:* dessa själsförmögenheter, hvilka här uppräknas, eger menniskan derföre, att tänkandet, viljandet, kännandet höra till själens idé. Det är uppenbart detsamma, hvar möjligheterna antagas vara gifna, om i själen eller i det, som Hr M. kallar idén — hvilken, i förbigående sagdt, i Hr M:s uppfattning är precis detsamma, som den af möjligheter sammansatta själen.

Något annat skulle det varit, om Hr M. sökt bevisa själsförmögenheternas förnuftiga nödvändighet och alltså, att de äro just dessa uppräknade, inga flera eller färre. Men en sådan bevisning kan icke komma ifråga, så länge man betraktar själsverksamheten såsom grundad i förmågor. Det är också gifvet, att dessa förmågor sålunda blifva icke blott "möjligheter", utan *krafter*, hvilka såsom sådane skola vara till före all kraftyttring, all verksamhet.

Äfven den i psykologin mindre bevandrade läsaren kan lätt inse det nebulösa i föreställningen om t. ex. känslan för det rätta såsom förmåga hos en individ, hvilken ännu icke lärt, hvad rätt och orätt är. Vill man inskränka förmågan till en blott möjlighet hos själen, att någongång i tiden lifvas af känsla för, hvad rätt är, så omfattar man en ännu mera tom abstraktion. Icke ens fantasin har någon bild för en sådan möjlighets tillvaro. Hr M., såsom författare i psykologin, borde väl hafva hunnit till den insigt, att t. ex. åskådandet kan sägas innebära föreställandets möjlighet, driften begärets o. s. v. Möjligheten har sålunda fattad en bestämd tillvaro. Men att tala om en blott möjlig känslas, viljas m. m. tillvaro i motsats mot den verkliga (verksama) känslan och viljan, är att tala om, hvad som icke är till.

Men ehuru betraktelsesättet icke uthåller en sträng vetenskaplig pröfning, är det icke desto mindre högst populärt att föreställa sig själen som en sammanfattning af möjligheter, anlag och förmågor. Mängden finner det beqvämt, att betrakta anden på samma vis som en stock eller en sten. Stenen, menar man, finnes der och har en mängd egenskaper — är förtvifladt hård att bita i, respektabelt tung o. s. v. Att icke ens af stenen något blir qvar, om man borttager alla dess egenskaper, derom har den vanliga föreställningen intet medvetande. Man uppfattar nu anden på samma vis och finner det *naturligt*, att den är, hvad den är, och dessutom *har* den ena och andra förmågan.

Detta populära föreställningssätt kan också hafva sitt värde. När själsförmögenheterna uppräknas och beskrifvas, har man i uppfostran något att hålla sig till. Det gagnar i hvarje fall att erinra, att vid undervisningen icke blott minnet bör anlitas, utan äfven tanken, icke heller ensidigt denna, utan äfven åskådningen och fantasin tagas till hjelp. Sådana påminnelser hafva sitt gagn, äfven om man icke kan definiera, hvad själen är, eller berätta, hvar hon sitter.

Ur sådan synpunkt ansågo vi det onödigt, att underkasta Hr M:s opus någon kritik. Vi gjorde blott en anmärkning mot detta föreställningssätt i allmänhet. Skulle vi anat, att Förf. hade anspråket, att skriften bör betraktas som ett vetenskapligt verk — ja då hade den säkert alls icke blifvit anmäld i detta blad.

Hr M. vänder sig för det andra mot den af oss yttrade önskan, att han i den pedagogiska afdelningen skulle upptagit några råd och föreskrifter äfven i afseende å den lekamliga barnavården. Då nu Hr M. icke gittat ur skriften citera en enda sådan lärdom, är det minst sagdt oblygt, att han vill tillbakavisa vår anmärkning såsom falsk med uppgiften, att han talat om den lekamliga uppfostrans vigt. Ju vigtigare han funnit den vara, desto mindre hade han bort underlåta, att lemna några föreskrifter för densamma.

Men Hr M. har bevisat sin ringa blyghet äfven i sina tillmälen mot oss. Det är ännu litet, att han taxerar oss för "maklighet", "godtycke" bristande "samvetsgrannhet" o. s. v. Allt detta anstår visst Hr Murman förträffligt! Han fordrar dertill helt kategoriskt, att vi skola medgifva oss ega alla dessa fel och lyten. Han lägger oss det till last, att dylika medgifvanden icke i detta blad äro vanliga! Verkligen Hr Murman? — Tillåt oss ödmjukast för-

klara, att vi ämnade tilltala Titulus och hans medreplikant med rubriken: "Ju armare, dess argare", — men att vi dock underlåtit det.

Om Hr Liljestrand's replik hafva vi föga att specielt tillägga, utan bedja vi Hr L. hafva godheten ur det redan anförda upptaga, hvad han kan anse passande för sin situation. Hr L. har icke fördelen att skrifva lika redigt, som Hr Murman; och en diskussion med honom skulle derföre förutsätta alltför mycket tålamod hos bladets läsare.

Beklaga måste vi, att Hr L. hyser en så låg uppfattning af sin vetenskap, att han förklarar den vara endast och allenast empiri. Skulle så vara, hade man i sanning ganska litet, att af nationalekonomin lära. För att lära hushålla så, som far och farfar gjort, behöfves ingen vetenskaplig teori. Men skulle nationalekonomin förmå verka reformerande, lära, hvad som bör ske, icke blott berätta om, hvad som skett och sker — såsom vi verkligen hålla före, att den det förmår —, då är den ingen blott empirisk vetenskap. Det var t. ex. icke på erfarenheten Adam Smith stödde sin lära om frihandeln.

I fråga om, hvad system är, torde vi alltid komma att blifva af annan tanke än Hr L., hvars beskrifning derpå redan är så ovetenskaplig, som en sådan vara kan.

Vårt resonnement om nationalekonomins ståndpunkt har Hr L. icke förstått. Hr L. följer deras spår, som i nationalekonomin utgå från naturtillståndet, utan att han har medvetande derom. Vår tanke åter är, att denna vetenskaps föremål är att begripa, hvad nationalförmögenhet är, således att begripa det civiliserade samhällsskickets ekonomi. Troligen kommer äfven i Hr L:s s. k. "Samfundsekonomi" att talas om t. ex. krediten, bankväsendet, penningen; men att allt detta icke hörer till hvarje *samfunds* ekonomi, t. ex. icke till familjens, borde med ringa mått af eftertanke vara klart. Krediten t. ex. kan anlitas mellan familj och familj, men icke inom familjen, dennas medlemmar emellan. För öfrigt få vi erinra, att vi ingenstädes prisat systemet hos Adam Smith, utan blott framhållit hans uppfattning af nationalekonomins föremål såsom den i vår tanke rigtiga, den enda, vid hvilken en systematisk framställning kan ega rum. Denna åsigt är också ingalunda ny. Sagde resonnement angick, såsom hvarje läsare funnit, icke Hr L:s privatåsigter, hvilka föga torde göra anspråk på att reformera vetenskapen, utan ett betraktelsesätt, som bland nationalekonomer är nog allmänt. Ett bedömande öfver princip och system anstår oss, skulle vi tro, nästan med samma rätt och auktoritet, som det anstår Hr Liljenstrand. När Hr L. förmår säga, hvilket kapital, som icke är egendom, och hvilken egendom, som icke har bytesvärde, då skola vi medgifva, att han vederlagt de i ämnet af oss anförda satser. Det af honom utlagda exemplet, att ett uppsupet fat bränvin, som vållat suparens död, icke är produktivt användt, — dess anförande är ett yxskaft till god dag. Hr L. synes vilja bevisa, att all egendom *kan* gagnlöst, ja menniskan till förderf förstöras. Men hvartill den bevisningen skall tjena, förmår väl ingen klok menniska inse.

Hr L:s många högst simpla utfall skola vi taga i liqvid för vår vänliga anmälan af hans bok. Vi hafva icke kunnat finna, att någon annan skänkt den någon offentlig uppmärksamhet. Men Hr L. synes likasom Hr Murman förmoda, att genomläsandet och anmälandet af så utmärkta skrifter skall lyckliggöra hvar man. Och de tro sig böra med knifven på strupen tvinga folk att erkänna sina arbetens förträfflighet. Ehuru litet de från vår sida förtjena det, vilja vi dock gifva dem den lärdom: att en författare väl må söka bevisa sina uppgifters eller yttrade åsigters rigtighet, när denna i en kritik blifvit ifrågasatt; men försvarar han sin bok mot ett bedömande af dess värde, beter han sig som en narr.

J. V. S.

Rättelser:

Juli-häftet

sid. 311	sp. 2	r. 19	*står:*	Det	*läs:*	De
" 314	" 2	" 12	"	inskränkas,	"	inskränkes,
" 316	" "	" 5	"	kolalla,	"	kalalla,
" "	" "	" 22	"	öret	"	örat

I Augusti-häftet sid. 346 sp. 1 har den ledsamma irring skedd, att orden:

Hvad skall den gamla?

blifvit tryckta i texten med dess stilar icke med fetstil såsom titel för ett nytt stycke. Samma spalt rad. 25 står: gästade, *läs:* gäckade; sid. 347 sp. 1 r. 4 nedifr. den, *läs:* det.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 10 Oktober 1860.

Italiensk Litteratur.

Vid meddelandet af notiser rörande denna litteratur åberopa vi, hvad i senaste årgång N:o 7 om dessa meddelanden blifvit anfördt. De skola tjena till att gifva en bild af det intellektuela lifvet och verksamheten i Italien. Endast i Tyskland och Frankrike känner man något af Italiens rika litteratur, ehuru den väl inom alla grenar af menskligt vetande förtjenade att studeras. Italiens politiska förhållanden hafva i sin mon bidragit att ställa densamma i skuggan. Lyckas, såsom man nu kan hoppas, det nationela medvetandet att segra öfver det isolerade sträfvandet till politisk reform, hvilket ända hittills varit motivet i alla rörelser i Italien, skall väl ett annat förhållande inträda. Litteraturen har ensam utgjort föreningsbandet mellan de skilda staternas befolkning.

Redan i Romarenas tid var det förhållandet, att Italiens skilda delar beboddes af olika folkstammar. Äfven då Roms välde stod på sin höjd, och alla Italiens invånare voro Romerska medborgare, var, som man känner, folkspråket ett annat än skriflatinet, sådant vi läsa det hos Cornelius och Cicero; och i skilda landsändar talades ännu olika språk. Vid medeltidens ingång nedsatte sig i norra Italien efter hvarandra Germaniska folkslag, Östgöter och Longobarder, och under dess fortgång i södra landet Araber och Normmanner. Franskt, Tyskt och Spanskt öfvervälde införde nya elementer i befolkningen och språket. Likväl synes deras åsigt vara den rigtiga, hvilka anse den nuvarande, från 12:e och 13:e seklet såsom skriftspråk begagnade Italienskan hafva sin rot i det gamla folkspråket från Romarenas tid, icke vara blott en sammangjutning af det egentliga latinet och Germaniska idiomer.

När man erinrar sig dessa förhållanden, finner man, att föga någon nation består af mångfaldigare elementer, än den Italienska. Och hos ingen tänkande menniska kan vid en blick på Italiens litteratur ända från Dante's tid någon tvekan återstå, att denna litteratur och dess språk utgjort bandet, som småningom icke blott i vetande och bildning förenat Italiens skilda delar, utan äfven hos de skilda befolkningarne efterhand fostrat medvetandet om en gemensam nationalitet. Redan Machiavelli i 15:e seklet visste det lika väl som Cavour och Garribaldi i det 19:e, att Italien blott genom att underkastas en gemensam regering, genom att förenas i en stat, kunde befrias från utländskt ok. Men Machiavelli's och många i hans fotspår trädande Italienares yrkanden på enhet har förblifvit en ropandes röst i öknen, emedan vilkoret för denna politiska enhet, ett gemensamt nationalmedvetande, icke ännu funnits till. Det är under det långsama andliga arbetet genom seklerna, detsamma småningom utbildat sig med den gemensama litteraturen och det gemensama litteratur- och bildningsspråket. När man ser detta arbetes långvarighet och dess säkra fortgång, då först kan man hysa den fasta öfvertygelsen, att äfven den po-

litiska enheten skall såsom en sjelffallen frukt ur detsamma framgå, skulle äfven ännu inre söndring och yttre våld förmå fördröja tidpunkten för dess fasta tillvaro och erkännande.

Sjelfmant går vid dessa tilldragelser i Italien blicken öfver till en jemförelse med Tyskland. I Tyskland har genom stammarnes nära förvandtskap arbetet varit vida lättare. Men också är Tysklands kultur såsom dess nationallitteratur af vida yngre datum, än den italienska. Äfven Tyskarne ega ännu egentligen blott i vetenskapen och litteraturen medvetandet om sin nationela enhet. Den politiska, det Tyska förbundet, är en jemförelsevis maktlös skapelse. Det behöfves icke mycken vishet — eller rättare, det behöfves blott okunnighet dertill, för att påpeka den Tyska nationalitetens tomhet, för att håna Tyskeriet, "das grosse Vaterland", de stora orden och den ringa kraften till politisk verksamhet, det till ordspråk vordna tålamodet vid inskränkande statsformer. En revolution och en efter gifna mönster uppgjord konstitution är denna okunnighets hela vishet. Det finnes ingen i det värda sällskapet, som icke vore i stånd att sammanskrifva denna konstitution; ty sådant är numera i sjelfva verket ett lättare arbete, än att författa ens den minsta skolbok. Men såsom för deras vetande historien är en tillsluten bok, så fortgår äfven historien på vägar, som icke äro deras vetandes. Lika säkert, som man kan förespå en Italiensk politisk enhet, lika säkert kan man af framtiden vänta en äfven politiskt stor Tysk nation. Historien ger denna säkerhet. Ty der hos ett folk den intellektuela enheten finnes uttalad i en nations vetenskap och litteratur, der måste äfven förr eller senare denna enhet bevisa sig i ett gemensamt statslif och ett häraf beroende inflytande i verldshistorien.

Men, som sagdt, Tyskarne hafva haft vida lättare att komma till denna andliga enhet än Italienarena. De förra skola visst erkänna en Luther, Goethe, Schiller för äfven sin politiska enhets grundläggare; men i dubbelt mått skall bland Italienarena Dante åtnjuta denna ära. Luther tog Tyska språket, sådant han lärde det ur folkets mun, och hans bibelöfversättning fann genast läsare i alla Tysklands landsändar. Det språk, på hvilket Dante skref, och som nu är hela Italiens skriftspråk, bar deremot då icke ens namnet af Italienska. Det kallades näst före Dante "vulgärt latin", eller "ny-latin", och han sjelf ger det namnet "Sicilianska", emedan första början till en litteratur uppspirat i poesier af Sicilianska diktare. Dante sjelf slöt sig dock, som bekant, till den Toskanska dialekten, och hans verk upphöjde denna till nationalspråk. Huru småningom detta skett, visar sig äfven deraf, att Tasso's "Befriade Jerusalem" blifvit i tryck utgifvet på nie särskilda munarter, och att man ännu räknar sex andra sådana, hvilka ega sin egen litteratur.

När man betraktar dessa förhållanden, lärer man sig förstå, hvad ett nationalspråk och en nationallitteratur vill säga. Och samma förhållanden, i mer eller mindre grad utpreglade, möter blicken öfverallt i nationernas historia.

Vi förutskicka i detta nummer en ur Hettner's förut anmälda arbete tagen öfverblick af den Italienska litteraturen i sistförflutna sekel, sparande till nästa nummer några ur Heidelberger Jahrbücher lånade notiser rörande det nyaste i denna litteratur.

Läsaren finner lätt, att i 18:e seklet den Italienska litteraturen var beröfvad all annan egendomlighet än språkets. Den delade då denna lott med den Tyska och Engelska; ty äfven i dessa hade vid seklets midt härmningen af de Franska klassiska mönstren öfverhand, och den Franska upplysningsfilosofin styrde opinionerna. Återgången från detta beroende skedde i England och Tyskland tidigare; i Italien har reformen skett först under innevarande sekels lopp. Utom de af Hettner nämnda,

Ugo Foscolo, Monti, Silvio Pellico, framstå i den nyare Italienska poesin bröderna Pindemonte, Manzoni och Niccolini. Såsom i det öfriga Europa ingick i reformen en delvis reaktionär och katolsk medeltids-romantik. Men öfverhufvud bibehöll sig och utvecklades i en friare form den frisinnade och patriotiska anda, hvilken redan i Alfieri's dramer är det utmärkande.

P. Verri, Beccaria, Filangieri, Goldoni och Alfieri.*

Under de senaste århundradenas qväfvande förtryck hade Italiens en gång så glänsande litteratur och konst nedsjunkit till en fullkomlig betydelselöshet. I senare hälften af adertonde århundradet såg det ut, som ville nationen åter svinga sig upp till sin fordna kraft och bildning.

Nya lyckliga dagar hade randats för Italien. I Lombardiet herrskade den ädle och vise grefve Firmian, i Toskana den förträfflige Leopold, i Neapel den verksamme Tannucci; och äfven i Kyrkostäten rörde sig högsinta förbättringsplaner under Benedict XIV, Clemens XIII och Clemens XIV, som ej ansågo vishet i verldslig förvaltning oförenlig med pligterna hos kyrkans öfverhufvud. Öfverallt uppträdde ädla och upplysta män, som af varmaste menniskokärlek kämpade för det förslafvade folkets välfärd och frihet, lifvade af en aktningsvärd sträfvan, att göra det nya tänkesättets eröfringar till grundval och rättesnöre för de oundgängligt nödvändiga omgestaltningarna i det praktiska lifvet.

Det är ett skönt bevis på Italienarnes verksamma och menniskoälskande anda, att de i sina ånyo uppflammande vetenskapliga sträfvanden vände sitt hjerta och sin tanke framförallt till det nyttiga. Visserligen visade sig här och der någon lutning åt fritänkeri. Grefve Algarotti, senare Fredrik den stores vän och förtrogna, skref år 1737 en skrift "Newtoniasmo per le Donne", som, ehuru i snille och behag underlägsen icke blott Voltaire's, utan äfven Fontenelle's framställningar, dock underlättade bekantskapen med deras fina och fängslande skrifter. Tillochmed en Cardinal, Qvirini, begagnade sig af sin ledighet och öfversatte Henriaden på latinsk vers. Men snart vunno Montesquieu och Ekonomisterne ett öfverhandtagande inflytande. Understödd och uppmuntrad af välmenande regeringar uppstår en rad af skriftställare, lifvade af den höga tanken, att i den mest storartade betydelse blifva sitt folks lärare och lyckliggörare. De vilja med vetenskapens ljus belysa grundsatserna för en fri och värdig lagstiftning och lefva i den glada tillförsigt, att, hvad af vetenskapen blifvit erkändt för sannt, hos regeringen skall finna ett lifligt genljud och genom den få lif och verklighet.

Jublande utropar en af de ädlaste bland dem, den förträfflige Filangieri, i inledningen till sin berömda bok om lagstiftningen: "Det är sannt, att det genom ett sorgligt öde icke alltid tillåtes den lärde, att i furstens närvaro undersöka statens vigtiga angelägenheter; han kan ej intränga i denna höga församling, der fursten för ordet, för att afgöra om sina medborgares lott; den fria filosofen förmår ej annat, än att anförtro sina tankar åt sina skrifter, hans innersta väsendes stumma tolkar. Man vågar dock hoppas allt i ett århundrade, då vetenskapens och herrskaremaktens ande ej mera lefva i oupplöslig tvedrägt, och då tankens fria lopp ej mera tillbakahålles af hinder, hvilka despotismen eljest plägar uppställa."

Mailand har äran af att vara det första sätet för den nya italienska vetenskapen.

Liksom fordom i Frankrike under Cardinal Fleury's minister den isynnerhet genom Marquis d'Argenson bekantvordna Club de l'Entresol hade uppstått, så hade äfven här några unga ädlingar och embetsmän förenat sig, för att i sällskapliga samman-

---

* Öfversatt ur Hettner: "Litteraturgeschichte des achtzehnten Jahrhunderts" af *jes.*

komster och samspråk bibringa hvarandra en lifvad insigt om menskligbetens åligganden och behof. De mest framstående medlemmarne af denna krets voro Beccaria, Pietro och Alessandro Verri, Longo, E. Q. Visconti, Lambertinghi, Secchi. Ur dessas bref och lefvernesbeskrifningar framlyser tillräckligt, att de alla hemtat sin bildning hufvudsakligen från Montesquieu, Voltaire och Encyclopedisterna. I öppet uttalad motsats mot den döda vitterhetens och det toma versmakeriets förderfliga glitter, vända de sina sträfvanden åt moral och statslära. De grundade härefter, såsom Beccaria i ett bref till Abbé Morellet sjelf säger, enligt förebilden af den Engelska Spectator, utgifven af Steele och Addison, en tidskrift *Il Caffé*, hvilken, ehuru den blott en korrt tid 1764—1766 egde bestånd, dock genom sitt utmärkta innehåll och genom nyhetens behag utöfvade ett märkbart inflytande. Denna tidskrift öfversattes på tyska af Füssli i Zürich och på franska af Arnaud och Süard i Gazette litteraire d'Europe.

Isynnerhet hafva Pietro Verri och Cesare Beccaria förvärfvat sig utmärkt förtjenst om höjandet af kriminallagstiftningen och statshushållningen. Med hela förtrytelsen hos sitt ädla sinnelag ifrade P. Verri i *Osservazioni sulla Tortura* för slutliga afskaffandet af torturen. Och Beccaria, liksom Voltaire, uppbragt öfver familjen Calas orättvisa dom, skref sin berömda bok *Dei Delitti et delle Pene*, som icke blott för Italiens lagskipning, utan för hela vetenskapen och vården om kriminalrätten, och isynnerhet för den Nordamerikanska fristatens lagstiftning, blef den bestämmande. Rättvisa och den djupaste menniskokärlek voro grundpelarne för hans reformplaner, under det rundt omkring honom i kriminala frågor rasade ett förfarande, som ansåg det för sin högsta uppgift, icke att opartiskt undersöka verkliga förhållandet, utan att för hvilket pris som helst tillochmed genom användande af de grymmaste tvångsmedel öfverbevisa den anklagade om skuld. Beccaria fordrar i processen alla våldsamma åtgärders uteslutande, ett verkligt fasthållande vid och användande af de klart och allmänfattligt föreskrifna lagarna, samt offentliga edsvurna domare; ty blott i en dom af jemlikar och i förhandlingarnas offentlighet ligger en tillräcklig borgen mot de blinda passionerna. Äfvenså yrkar han på den yttersta mildhet vid domars fällande samt isynnerhet på upphäfvande af dödsstraffet och konfiskation af egendom. Beccaria betraktar saken från dess högsta synpunkt, då han slutligen betecknar politisk frihet såsom den bästa skola för folkbildning och uppmanar lagstiftaren, att, istället för att genom ett onyttigt hopande af förbud och straff öka förbrytelserna, hellre genom omsorgsfullt utbredande af allmänna kunskaper bland folket kraftigt förebygga desamma.

Det mest framstående i nationalekonomin är *Meditazioni sulla Economia politica* af Verri 1771 och af Beccaria de nationalekonomiska föreläsningar, hvilka han sedan 1768 höll på den i Mailand nyinrättade lärostolen för nationalekonomi, och hvilka efter hans död 1804 utgåfvos under titeln; *Elementi di Economia pubblica.* Dock finnas af begge äfven ett betydligt antal smärre skrifter, till hvilka dagens frågor och tjensteförhållanden gifvit anledning. Ehuru väsentligen rotade i de Franska Physiokraternas åskådningssätt, hafva dock begge dessa författare genombrutit dessas skrankor. De höja industrins baner och yrka dess företräde framför den omedelbara råmaterialsproduktionen. Med rätta har man derföre kallat dem Adam Smith's föregångare blott med en väsentlig åtskilnad. I begreppsutvecklingens skärpa och klarhet och derföre äfven i vetenskapligt värde stå de långt efter den stora Engelsmannen; men de hafva det hedrande företräde, att de icke för vetenskapens skuld lemna det sedliga och rent menskliga ur sigte. Det borgerliga samhället är för dem icke blott ett stort bankirhus, arbetarne icke blott döda

machiner, utan sjelfva menniskan med sitt oförytterliga värde är för dem föremål för oupphörlig omsorg och eftertanke. De hafva aning om, att hushållningsläran tillika måste vara samhällslära.

Bredvid Mailand står Neapel med lika glans.

Genovesi den stora nationalekonomen, hade berömvärdt brutit banan. Nu följer, föranledd af denne, men omfattande hela statslärans gebit, Gaëtano Filangieri. Han var född i Neapel den 18 Aug. 1752, af furstlig härkomst, och dog redan den 21 Juli 1788, trettiesex år gammal. Hans berömda arbete, *La Scienza della Legislazione* utkom 1780—1788 i åtta band, men är beklagligtvis ofulländadt. Då Goethe, som under sin Italienska resa personligen lärde känna Filangieri, talar om den fina sedliga känsla, som så behagligt framlyste ur hans ord och väsende, så har dermed äfven det intryck blifvit uttaladt, som man mottager vid läsandet af Filangieris skrifter. Det är ingen stor skapande idé, ej ens alltid den noggrannaste sakkännedom, som här träder oss till möte; men på hvarje rad märkas pulsslagen af ett ädeltkännande hjerta. Han tadlar hos Montesquieu, att denne utforskat grunden blott till det, som skett; sjelf vill han å sin sida uppställa reglor för det, som skall ske. Den engelska författningen synes honom ej tillräckligt fri; enligt hans åsigt återstår i den en alltför stor öfvervigt hos regeringen och alltför lätt tillfälle, att besticka enskildta parlamentsmedlemmar. Men då han i stället sätter en författning, hvars grundbestämningar skulle kunna undergå förändring blott till följd af hela folkets enstämmighet, beräknadt per capita, så hafva vi för oss Polackarnes förderfliga Liberum Veto. I de enskildheter, genom hvilka han vill förverkliga sin glödande längtan efter allmän folklycka, i sitt ifrande för allmän folkupplysning, i sina nationalekonomiska grundsatser, i sina yrkanden på förmildrade lagar och straff, har han med upplyst och höghjertad enthusiasm talat icke blott för sin, utan för hvarje tidsålder. Man kan ej utan rörelse läsa, huru han först med värma och eftertryck vänder sig till furstarne med uppmaning, att förverkliga hans rättvisa och väl öfverlagda önskningar, och derefter ropar till en upplyst efterverld, att det ljus, som för hans århundrade och för hans närmaste fosterland ännu var utan nytta, säkert skulle gagna ett annat århundrade och en annan stat; ty tänkaren är medborgare af hela verlden och hvarje århundrades samtida.

Villemain, den berömda franska literaturhistorikern, har ganska träffande jemfört Filangieri med Schillers Marquis Posa. Men Filangieri stod ej ensam. Sådana Posagestalter äro alla de ädla ynglingar, hvilka i sin brusande mennisko- och frihetskärlek af thronen återfordra menskligighetens okränkbara arfgods och slutligen, såsom den ädle Mario Pagano, hvars *Saggj politici* väl ej i afseende å omfång och bevisning, men i afseende å skärpa och sans, kunna jemföras med Filangieris stora verk, under den nyuppståndna despotismens hämd med sin död besegla sin höghjertade enthusiasm.

Det är ej blott goda och förträffliga böcker, som här möta oss; dessa böcker äro goda och förträffliga handlingar.

Äfven skaldekonsten i Italien på den tiden står under ett öfvervägande fransyskt inflytande. Dessa italienska dikter äro derföre lika litet, som de motsvarande fransyska, några fulländade konstverk; men liksom dessa återspegla de troget folkandan och, hemtade omedelbart ur tidens kamp och strid, återverka de kraftigt på folket.

Äfven lustspelet utgöres likasom i Frankrike af familjemålningar med moralisk tillämpning. Dess grundläggare och hufvudsakliga odlare är Carlo Goldoni 1707—1793. Den första impulsen erhöll Goldoni utan tvifvel af Marivaux, Nivelle de la Chaussée och Destouches. Derefter kastade han sina blickar öfver till England. Om vi betänka, att Gol-

doni lånade icke mindre, än tre stycken ur Richardson's Pamela, och att samtidigt några af hans själsfränder hemtade dylika motiver från andra engelska romaner t. ex. från Tom Jones, så bekräftas så mycket eftertryckligare denna inverkan utifrån. Ingen skall kalla Goldoni en stor skald. Det afsigtliga moraliserandet hämmar hvarje friare flygt; hans förvirrade och slappa sedlighetsbegrepp och den deraf kommande ofta odrägliga oordentligheten och råheten i motiverna sårar och pinar. Goldoni är, såsom Kotzebue, ofta osedligast just då, när han tror sig vara som sedligast. Karaktersteckningen är torr, utan fantasi och hvardaglig, och blott i enskilda fall, såsom isynnerhet då fråga är om förälskade och om godtmodiga stojare, höjer den sig till sann poetisk gestalltningsförmåga. Situationerna äro ofta oredigt hopade på hvarandra och utan någon följdriktig förknippning. Icke desto mindre är den framgång, som Goldoni icke blott i Italien utan i hela den bildade verlden för en tid åtnjöt, lätt förklarlig. Hans outtömliga uppfinningsförmåga, friskheten och ledigheten i utförandet, dialogens qvickhet och raska liflighet ställde honom vida öfver hans närmaste franska föregångare, ja äfven öfver Diderot och Iffland. Goldoni blef derföre mönstret för alla de yngre. Sålunda utbredde sig det fransyska inflytandet i Italien mer och mer. Hos Venetianaren Avelloni är sättet, huru de lägre folkklasserna begabba de högre, tjenarne sina herrar, och huru de offentliga missbruken hemfalla åt mängdens åtlöje, påtagligen lånadt från Beaumarchais Figarolustspel, ehuru med oändligt mindre snille och komik genomfördt. Och dylika exempel äro till stort antal förhanden. Gozzis lustiga och fantastiska sagospel, som förklarar Goldonis skola krig, var ej mäktigt nog, att uttränga densamma.

På den tragiska scenen herrskar Alfieri. Äfven han står på fransysk botten. Alfieri påstår visserligen, att han först sent lärt sig känna de franska tragikerna. De, som känna hans stycken, veta, att hans påstående är falskt. Voltaire framlyser öfverallt, såväl i formen som innehållet; blott med den skilnad, att Alfieri hufvudsakligen vänder sig icke mot kyrkan, utan mot den bestående staten. Grefve Vittorio Alfieri föddes den 17 Jan. 1749 i Arti i Piemont. Uttråkad vid Turinerhofvets inskränkta och småaktiga lif, genomilar han hela Europa och finner dock ingenstädes den inre tillfredsställelse, efter hvilken hans stolta frihetssinne smäktar. Tjuguåtta år gammal utgjuter han sitt brusande sinne i en bok om tyranniet, i hvilken orediga ingifvelser af Rousseau sjuda. Kort derefter framträder hans bok: "Om furstarne och Vetenskaperna", i hvilken han trotsigt afvisar detta prunkande Maecenatskap, emedan tankens mod och oafhängighet mognar blott på den naturliga grunden af politisk och medborgerlig frihet. Och denna efter frihet törstande sinnesstämning är den genomgående nerven äfven i hans tragiska dikter. Alfieri's sorgespel röra sig antingen i Grekernes och Romarnes storartade verld, för att uppmana deras ättlingar att i storhet likna sina beprisade anherrar, eller i despotismens vederstygglighet, för att upptända politiskt hat isynnerhet mot det fremmande österrikiska herraväldet. Det afsigtliga innehållet inkräktar oftast både på diktens och historiens områden. I Brutus segrar genom Caesars mord den gamla republikanska friheten; och intet ord ingen handling erinrar derom, att hos det djupt sjunkna folket den gamla friheten och storheten ej kunde uppehållas. Vid framställningen af den florentinska sammansvärjningen af Pazzi äro de brottsliga verktygen för fremmande intriger och för påfvens hämdlystnad förvandlade till ädelmodiga frihetshjeltar. Någonting hårdt, dystert och skarpt genomgår alla karakterer; manligheten blir ofta rå; en viss torrhet i inbillningskraften jemte en djupt passionerad tendens, lakonismen i anläggning och utförande tillåta icke, såsom Goethe ut-

trycker sig, åskådarne att fröjda sig öfver hans verk. Allt detta oaktadt har Alfieri på Italien utöfvat det mäktigaste, ännu i dag fortfarande inflytande. Han utkastade bland massorna stora tankar och politiska passioner. Icke blott en diktarskola, som sträcker sig från Ugo Foscolo till Monti och Silvio Pellico, utan hela det unga Italien vexte till och fick styrka genom honom. Detta Alfieris djupt ingripande inflytande inskränkes allsicke genom det faktum, att han sjelf icke alltid blef sitt ideal trogen. Villemain har erinrat om Alfieris inre själsfrändskap med Byron. Han liknar denne icke blott i sitt hat och sin leda vid verlden, utan äfven i sin aristokratiska stolthet. Då den franska revolutionen lade den mördande yxan äfven till adelns gamla stamträd, då bäfvade han förskräckt tillbaka, liksom den tyrannhatande tyska greffven Stolberg. Alfieri dog den 8 Okt. 1803 i Florenz.

Det kastar en sällsam dager öfver sinnesstämningen och tillståndet i Italien under adertonde århundradet, då Winckelmann den 28 Febr. 1768 skrifver till sin vän Stosch, att kanske inom 50 år hvarken någon påfve eller prest skall finnas i Rom. (Jemf. Winckelmann's Briefe, herausgegeben von F. Förster. 1825 Bd. 3, s. 313.)

Vi afbryta här. — Det tillhör den politiska historien, att utförligt redogöra för, huru dessa frön våldsamt blifvit undertryckta och qväfda. Denna sorgliga pligt uppfyller i afseende på Neapel Colletta's stora historiska verk, som i sin okonstlade renhet och skärpa uppnår kraftfullheten i en Thycydidis och Taciti skrifter.

Politiken är, enligt Napoleons träffande uttryck, det moderna ödet. Ingen har rätt att påstå, att dessa italienska sträfvanden under adertonde århundradet utgjorde det sista uppflammandet före det fullkomliga utslocknandet, och att Italien för alltid försvunnit ur kulturfolkens leder.

David Livingstone's resor och forskningar.*

II.

Den 27 November. Ännu qvar hos Marimba. I trakten häromkring finnas palmer

* Af arbetet hafva fem häften kommit oss tillhanda. Äfven det sjette torde redan hafva utkommit.

Vi låna ofvanstående ur 5:te häftet. Livingstone sträckte, såsom förut är berättadt, sina färder från Kaplandet endast till Ngamisjön, norrom Kalahari öknen. Här stötte han på ett folk Makololoerna, hvilka hade underkufvat landet och stammarne vidt omkring. Deras höfding Sebituane mottog honom vänligt och egde insigt nog att uppfatta Livingstone's planer för dessa folks civilisation. Livingstone ville nemligen bringa dem i förbindelse med kusten på någon närmare och lättare praktikabel väg än den till Kap, som genom svårigheten att finna föda och vatten i Kalahari-öknen är oduglig till handelsväg. Men när han i detta ändamål för andra gången återkom till Makololoerna, var Sebituane död och hade efterträdts af sin ännu helt unga son, Sekeletu. Denne fortfor dock att visa samma vänskapliga tänkesätt som Sebituane. Han gaf Livingstone några och trettie af sina män till följeslagare på en färd till vestra kusten.

Makololoernas hufvudstad Linyanti ligger vid 18° sydlig latitud, 42° östlig longitud. Nära till i vester gör floden Zambeze, som kommer från norr en tvär krökning mot öster. Det var från denna punkt Livingstone färdades uppför denna flod (här kallad Liambey) och en dess källflod Lechee mot norr och nordvest ända till 13° latitud. Här kom han öfver en vattenskilnad till floden Zaire's eller Congo's många källfloder, hvilka flyta mot norr, ehuru åter Congo vid 5° sydl. lat. gör en krökning åt vester och utfaller i Atlantiska hafvet. Livingstone gick vestligt öfver sagde källfloder och kom slutligen till Portugiska besittningen Loanda i Angola, litet norrom floden Coanza's utlopp i hafvet vid 9° latitud. Från Loanda återvände han samma väg till Linyanti. Fram- och återresan hade varat från Sept. 1854 till September 1855.

Sedan han dröjt inom Makololoernas land

i stor myckenhet, men inga af det slag som ger olja; det påträffas endast i närheten af kusten. En otalig mängd af blommor och lökvexter skjuta just nu upp ur jorden. Marken är ojemn och splittrad i raviner, och ehuru landet är förtorkadt, ser det dock ej så ut, — en sådan mängd af träd ha klädt sig i friska gröna blad vid den tid regnen borde ha infunnit sig. Bland de öfriga reser sig molan med sin mörka brungröna färg och sina långt utbredda grenar. På afstånd höja sig sträckor af låga kullar. I norr ha vi en kallad Kanjele, och i öster Kaonkas, till hvilken vi komma i morgon. Vi ha gjort en betydlig omväg mot norr både för att undvika tsetsen och besöka folket. I Kaonka skola vi träffa den sista af de Batoka-stammar som stå i vänskapligt förhållande till Makololoerna.

Under det jag gick ned till skogen såg jag många regementen af svarta krigaremyror återvända från sina plundringståg. Jag hade ofta förut sett dem i olika delar af landet, och då vi äfven i Kolobeng haft tillfälle att iakttaga deras vanor, vill jag här gifva en kort beskrifning af dem. De äro svarta med en lätt anstrykning af grått, omkring en half tum långa och gå under marschen tre eller fyra i bredd; när de oroas uppge de ett tydligt hväsande eller surrande läte. I spetsen gå anförare som aldrig bära något, och de tyckas ledas af en lukt som anförarne lemna efter sig; ty då jag en gång kom att kasta ut tvättvatten ur ett handfat bakom en buske och det föll på den väg der ett regemente hade passerat fram innan jag började min toilett, voro de vid återkomsten alldeles ur stånd att hitta rätt på vägen, ehuru de i nära en halftimma sökte efter den. Det var endast genom att göra en lång omväg omkring den våta fläcken som de kunde återfinna den. Om en handfull jord kastas på myrstigen midt bland regementet, antingen på dess bort- eller hemväg, är den andra afdelningen i fullkomlig villrådighet hvart den skall taga vägen. Hvad det än må vara som leder dem, de tyckas endast veta att de ej skola vända om, ty de gå fram till den lilla jordhögen, men vilja ej klättra öfver den, ehuru den endast är en fjerdedels tum i höjd. De göra en svängning omkring den och komma åter in på sin väg, men falla aldrig på den tanken att gå tillbaka till nästet der de varit och plundrat. Efter en fjerdedels timmas förvirring och hväsande tar en af dem en omväg af en fots längd omkring jordhögen, och alla de andra följa då genast efter. När de äro på marsch för att anfalla den hvita myrans näste, kan man se huru den senare sprin-

———

till den 3 Nov. 1855 begaf han sig på väg till östra kusten. Han fick nu af Sekeletu icke mindre än 114 följeslagare. Färden gick åter från floden Zambezes omtalade krökning åt öster. Stora vattenfall och fientliga stammar på Zambezes södra strand hindrade honom att begagna floden. Resan gick derföre öfver land på norra sidan om densamma ända till 49° longitud, der han begaf sig öfver till södra stranden. Det är i början af denna resa läsaren i ofvanstående utdrag finner honom vid 45° longitud ungefär och, emedan Zambeze från krökningen till en början flyter nordostligt, vid 16° latitud. De bifloder, som omtalas, flyta från norr in i Zambeze.

Femte häftet ledsagar vår resande till öfvergången öfver Zambeze, från hvilken punkt han ännu har 70 à 80 Sv. mil till flodens utlopp i Indiska hafvet, hvilket, då den här flyter sydostligt, finnes vid 18° latitud.

Livingstone's resor hafva bevisat, att hela detta bälte af Afrika, mellan 10 och 20 grader sydl. latitud, är rikt bevattnadt och för det mesta ett herrligt fruktbärande land. Af hans såsom af Barth's berättelser visar sig, att endast vid hafskusten finnas egentliga Negrer, svarta med den i afbildningar vanligen framstälda negerfysionomin — ehuru denna äfven här icke är allmän. Hos folken i det inre är hudfärgen vexlande ända till ljust gulgrå, och de i boken meddelade ansigtsafbildningarne visa vackra typer, med hög, nästan rak panna och näsa. Högst märkvärdigt är deras i allmänhet fredliga, hederliga ja vänliga beteende mot den resande, och de honom åtföljande Makololoernas tillgifvenhet och lydnad är underbar. Sekeletus och hans faders förstånd och frikostighet äro icke mindre förundransvärda. Red.

ger fram och tillbaka i stor förskräckelse. De svarta anförarne, som skilja sig från de öfriga genom sin större och starkare kroppsbygnad, isynnerhet i trakten omkring gadden, fatta då uti de hvita myrorna en och en i sender och gifva dem ett stygn, hvilket synes inspruta ett fluidum af samma verkningar som kloroform, då det endast döfvar, men ej dödar dem, och man ser dem röra ett eller ett par af frambenen. Anförarne slänga dem derefter åt sidan, hvarpå manskapet genast fattar uti och bär bort dem.

En morgon såg jag en skara marschera ut på hvad man antagit vara en ordentlig slafjagt. De stötte under vägen på en stör, som jag visste innehöll en mängd hvita myror, emedan den låg i en af denna insekts gångar; men till min öfverraskning såg jag de svarta krigarne gå förbi utan att röra den. Jag tog upp stören och bröt löst ett stycke af gången och lade det tvärs öfver myrstigen midt i det svarta regementet. Då de hvita myrorna sågo sig beröfvade sitt skygd, sprungo de omkring med den största liflighet och gömde sig under löfven, men ådrogo sig ringa uppmärksamhet af de svarta marodörerna, till dess en af anförarne fattade uti dem och gifvande dem ett stygn i ett ögonblick kastade dem alldeles känslolösa åt sidan, hvarpå de andra genast fattade uti och rusade bort med dem. Då jag i Kolobeng först observerade dessa röfvareinsekter, hade jag den föreställningen, som jag hemtat från ingen ringare auktoritet än Broughams Paley, att de fångade de hvita myrorna för att göra dem till slafvar; men sedan jag räddat en mängd fångar ur röfrarnes klor och lagt dem afsides, fann jag att de aldrig hemtade sig från det tillstånd af känslolöshet, hvaruti röfvaranförarne försatt dem. Jag förmodade då att denna dvala blifvit förorsakad deraf, att krigaremyrorna höllo dem för hårdt i strupen med sina käkar, ty detta är det sätt hvarpå de fatta uti dem; men till och med de puppor som jag tog ifrån krigaremyrorna blefvo aldrig utvecklade, ehuru jag lade dem i en derför gynsam värma. Om man derjemte undersöker den öppning genom hvilken de svarta myrorna gå in uti sina kaserner, skall man alltid finna en liten hög af hufvuden och ben efter hvita myror, hvilka utvisa, att dessa svarta banditer stå ännu ett trappsteg lägre än slafjägarne och i sjelfva verket äro ordentliga kannibaler. På ett annat ställe såg jag en gång en skara af dem flytta undan sina ägg från ett ställe der de voro i fara att bli dränkta af regnet; jag beräknade deras antal till 1260; de buro sina ägg ett litet stycke, lade dem derpå ifrån sig, hvarefter andra togo upp dem och buro dem vidare. Hvarenda myra i kolonien tycktes vara upptagen af detta mödosamma arbete; men ingen enda hvit slafmyra syntes till ibland dem. En kylig morgon såg jag en skara af ett annat slags svarta myror återvända med hvar sin fånge, och dessa lemnade intet tvifvel öfrigt om deras kannibaliska smak, ty de "råa soldaterna" hade redan beröfvat de hvita myrorna deras ben. Den vätska som denna art har i sina gaddar är af en mycket syrlig smak.

Jag hade ofta förut iakttagit den domning som förorsakas af den ur vissa insekters gadd utflytande vätskan. Den är isynnerhet märkbar hos en insekt af klassen hymenoptera kallad *"muraren" (Pelopœus Ecklonii)*, hvilken i sina vanor något liknar murarebiet. Den är omkring en och en fjerdedels tum lång, agatsvart till färgen, och kan ses komma in i hus, bärande på sina framben en kula af mjukt murbruk af omkring en ärts storlek. När den utsett en passande plats till sin bostad, formar den murbruket till en cell af vid pass samma längd som dess kropp, och rappar väggarne så att de bli mycket tunna och jemna. När allt är i ordning och ett litet rundt hål är lemnadt till dörr, släpar han dit sju eller

åtta kålmaskar eller spindlar, hvilka alla döfvas, men ej dödas af vätskan ur gadden. Han nedlägger dem i cellen jemte en af sina larver, hvilken då den vexer till finner färsk föda i förråd åt sig. Insekterna befinna sig i ett slags dvala, men lifvets närvaro hindrar dem att förruttna eller torka, hvilket eljest skulle ske i detta klimat. Vid den tid då den unga insekten är fullvuxen och hans vingar fullkomligt utvecklade är det slut på proviantförrådet. Han genomborrar då väggen till sin cell på det ställe der dörren varit som blifvit igenmurad af modren, flyger sin väg och börjar sörja för sig sjelf. Muraren är en mycket nyttig insekt, då den tjenar till en hämmsko på kålmaskarnes och spindlarnes allt för stora tillvext. Man ser honom ofta med en kålmask, stundom äfven med en syrsa, som är mycket större än han sjelf; men de ligga fullkomligt orörliga efter kloroformens ingjutande, och muraren fattar kroppen mellan två af sina benrader och släpar bort sitt offer med tillhjelp både af vingar och ben. Vätskan är troligen i begge fallen ämnad att verka som ett döfvande medel och offrens död är utan all smärta.

Utan dessa svarta krigaremyror skulle landet bli öfversvämmadt af de hvita myrorna. Dessa äro så ytterst fruktsamma och ingenting kan öfvergå den energi hvarmed de arbeta. De ha en högst vigtig befattning att utföra i naturens ekonomi, bestående deruti att de i jorden nedmylla vegetabiliska ämnen lika hastigt som den vildsinta röda myran nedgräfver animaliska lemningar. Den hvita myran håller sig vanligen ur sigte och arbetar under gallerier, som blifvit uppförda om natten, för att dölja dem för foglarne. På en gifven signal — jag kunde aldrig få reda på hvilken — rusa de ut i hundratal, och ljudet af deras käkar, som skära sönder gräset i långa remsor, kan höras som en bland trädkronorna sakta susande vind. De släpa dessa remsor till ingångarne till sina nästen, efter några timmar hålla de upp och man ser en del af det insamlade gräset ligga i högar utanför öppningen. De hålla sig ungefär en månad ur sigte, men äro aldrig sysslolösa. En gång utbreddes min gräsbädd på en fläck som var alldeles bar. Myrorna gåfvo genast signal till en allmän furagering. Jag hörde dem bita och bära hela natten, och de höllo i dermed hela följande dagen och natten med oförminskad energi. De hade således arbetat oupphörligt i trettiosex runda timmar och syntes lika arbetsfriska som någonsin. På några ställen hände det, att om vi dröjde qvar en dag, de uppåto gräset under min matta, och de skulle äfven ha ätit upp den om vi ej bredt mera gräs under den. Vid några af sina operationer arbeta de i takt på ett kuriöst sätt. Hundratals af dem äro sysselsatta att bygga en stor rörformig gång, och deras afsigt är nu att klappa den jemn. På en gifven signal ge de allesammans på en gång tre eller fyra kraftiga slag mot murbruket. Deraf uppkommer ett ljud som mycket liknar regndropparnes fall från en buske man råkat vidröra. Dessa insekter äro de förnämsta verktyg naturen begagnar för att skapa en bördig jordmån. Utan deras arbete skulle de tropiska skogarne, insnärjda som de äro af kullfallna träd, vara ännu tusen gånger värre. De skulle vara ogenomträngliga i följd af de högar af död vegetation som skulle betäcka marken uti dem och utdunsta långt skadligare ångor än de jemförelsevis små obegrafna samlingarne nu göra. När man betraktar de underbara inrättningarne i hela skapelsen, alla med sina särskilta syften, samt de mångfaldiga operationer som pågå med en sådan vishet och skicklighet, förefaller oss tanken på förmedlande orsaker klumpig och fattig. Vi skåda de omedelbara verkningarne af Hans händer, som är den enda makten i universum, underbar i sina rådslag, och i hvilken vi alla lefva, röras och hafva vår varelse.

Batokerna i dessa trakter bära förmed-

ringens stämpel i sitt utseende och skola sannolikt ej hvarken kroppsligt eller andligt förbättras så länge de äro så begifna på att röka mutokwane (*Cannabis sativa*). De älska i hög grad dess narkotiska verkningar, ehuru det våldsamma anfall af hosta som åtföljer ett par drag i pipan förefaller pinsamt och väcker afsmak hos åskådaren. Denna minskas ej då man ser deras vana att taga munnen full med vatten och utspruta det tillsammans med röken samt derpå yttra en mängd osammanhängande meningar, vanligen till eget beröm. Denna förderfliga vext konsumeras i ofantliga qvantiteter hos alla stammar i det inre. Den alstrar en slags galenskap, och Sebituanes krigare brukade, då de kommo i sigte af fienden, sätta sig ned och röka den i akt och afsigt att med dess tillhjelp göra anfallet så mycket ursinnigare. Det var mig omöjligt att förmå Sekeletu och de unga Makololoerna att afstå från bruket deraf, ehuru de ej kunna utvisa en enda af de äldre i stammen som varit begifven derpå. Det är min öfvertygelse att det var närmaste anledningen till Sebituanes sista sjukdom, ty det förorsakar stundom lunginflammation. Då jag aldrig försökt det kan jag ej beskrifva de angenäma verkningar det säges frambringa, men turkarnes hachshish är ett extrakt af samma vext och åstadkommer, i likhet med opium, olika verkningar hos olika individer. Somliga se allting som genom det stora glaset af en kikare, och andra lyfta upp fötterna vid passerandet öfver ett halmstrå, alldeles som de hade en kullfallen trädstam att klifva öfver. Portugisarne i Angola äro så öfvertygade om dess förstörande verkningar, att dess begagnande af en slaf anses för ett brott.

Den 28 November. Innevånarne i den sista af Kaonkas byar klagade öfver att de blifvit plundrade af de sjelfständiga Batokerna. De näst härintill boende stammarne anses af Makololoerna som rebeller. Landet har utseendet af ett haf i långa vågor, som gå i norr och söder. Det har inga floder, men vattnet samlar sig i gölar i dalfördjupningarne. Vi hade nu kommit till det land som mitt folk med en mun lofsjunga som ett verkligt paradis. Sebituane hade blifvit fördrifven derifrån af Matebelerna. Det var fullkomligt i hans smak genom sin rikedom på boskap och spannmål samt sitt sunda klimat. Jorden är torr och utgöres ofta af en rödaktig sand; man ser der endast få träd, men dessa äro stora och lummiga och förekomma spridda öfver landskapet på fläckar der städer fordom stodo. Jag mätte ett af fikonslägtet och fann det utgöra fyratio fot i omkrets; märgen hade blifvit utbränd, och någon hade der gjort sig en bostad, ty vi sågo lemningarne af en bädd och en eld. Anblicken af det öppna landet jemte den större höjd vi nu hunnit var högst uppfriskande för sinnet. Stort vildbråd fanns i öfverflöd. Vi se på afstånd bufflar, elander, hartebeestar, gnu'n och elefanter, allesammans mycket tama, emedan ingen oroar dem. Lejon, hvilka alltid åtfölja andra stora djur, röto omkring oss, men som det var månljust, hade vi af dem ingenting att befara. Medan jag på aftonen stod på en granitkulle, började ett att ryta emot mig, ehuru det ännu var dager. Temperaturen var angenäm, emedan det hade regnat på många ställen, ehuru ej allmänt. Luften var mycket mulen, så att jag ej kunde taga några observationer. Temperaturen var kl. 6 f. m. 70°, vid middagstiden 90° och på aftonen 84° (Fahrenheit). Denna temperatur käns mycket angenäm på högländerna, der fuktigheten är obetydlig.

De olika klipplagren vester om Kaonkas by, talkartad gneiss och hvit glimmerskiffer, luta i allmänhet mot vester; men i Kaonkas by började stora afrundade granitmassor, som innehålla svart glimmer, att visa sig. Det yttersta skalet deraf visar benägenhet att affalla, och stora krystaller framskjuta på den blottade ytan.

Då man färdas fram öfver sträckor der

en god regnskur fallit är man nära att bli lomhörd af cicadernas gälla och genomträngande toner; en mörkgrå syrsa instämmer i kören med ett skärande läte, som har lika liten modulation som en skotsk säckpipa. Det var mig omöjligt att förstå huru en så liten varelse kunde uppge ett så skarpt ljud. När cicaderna, syrsorna och grodorna förena sina röster, kan deras musik höras på en fjerdedels mils afstånd.

Ett för mig nytt träd ådrog sig min uppmärksamhet. Dess blad liknade acacians, men ändarne af grenarne på hvilka de vexte hade utseendet af aflånga tallkottar. Vallmo vexte i ymnighet, och många af träden, lökvexterna och andra blommor voro af samma art som de vi sett i Pungo Andongo. En blomma af samma hvithet som snödroppen börjar nu att förekomma, och längre fram är hela gräsmattan insprängd med dess rena hvita färg. En ny skörd uppskjuter hvar morgon, och om dagen är mulen slå de ej ut förr än på eftermiddagen. Inom en timma eller så vissna de och dö. Infödingarne kalla dem efter blommans form "Tlaku ea pitse", eller zebrahofven. Jag förde med mig till Mauritius några af de något knöliga rötterna till denna vackra blomma.

Den 30 öfvergingo vi floden Kalomo, som är vid pass 50 alnar bred och det enda vattendrag på denna sluttning som aldrig torkar ut. Strömmen är häftig och tar sin riktning mot söder då den faller ut i Zambesi ett litet stycke nedom fallen. Unguesi och Lekone, med sina bifloder, flyta mot vester, denna flod mot söder, och alla de till hvilka vi nu komma taga en östlig riktning. Vi befunno oss således på spetsen af åsen, och som vattnet kokade vid 202° var vår höjd öfver hafsytan mer än 5,000 fot. Här sticker graniten åter fram i stora rundade massor, som förändra gneiss- och glimmerskiffer-lagrens lutning från vestlig till östlig. Då vi öfvergingo den vestra sidoåsen omnämnde jag den lerskifferformation, af hvilken en del framträder i Quango-dalen; lagren ligga der nästan horisontelt, men på denna ås synas de blifvit upplyftade af graniten, ty de stödja sig emot den både på östra och vestra sidan. Så väl östra som vestra sidoåsen äro begge kända för sitt jemförelsevis helsosamma klimat och likna i detta hänseende, liksom i landets allmänna karakter, det sundaste af alla sunda klimater, det inre Syd-Afrika i närheten af öknen. Denna ås har hvarken någon källa eller något träsk, och öster om Kalomo träffas ögat af trädlösa, böljande slätter, bevuxna med kort gräs. Från en punkt i närheten af de stora fallen böjer sig denna ås eller aflånga kulle mot NO, der kala högslätter åter förekomma. Den säges äfven från fallen utsända en sydostlig arm till Mashonalandet, eller rättare sagdt till de der liggande bergen, som, enligt mr Moffat, resa sig omkring fyra dagsresor öster om Matlokotloko, Mosilikatses nuvarande hufvudstad. I samband med sin beskrifning öfver denna ås gör han följande anmärkning: "Jag såg en mängd Angora-getter, af hvilka de flesta voro hvita; och deras långa silkeslena hår, som hänger ända ned till marken, gjorde att det såg ut som de rörde sig utan fötter." *

Det är omöjligt att säga huru mycket längre i norr dessa sidoåsar kunna sträcka sig. Det är anledning att tro, att ehuru landets allmänna karakter fortfarande är densamma, de emellan 12° S lat. och equatorn ej omgifvas af tvärbranta kullar. Saken är värd resandes uppmärksamhet. De äro kända för sin sundhet och Makololoerna förklara att de, som i den stora dalen varit nära att bli till sista man bortryckta af febrarne, der aldrig känt så mycket en gång som en hufvudvärk. De kunna derföre äfven rekommenderas som ett sanatorium för dem som företaga resor i Afrika antingen i vetenskapliga eller merkantila

* Moffats "Besök hos Mosilikatse". — Royal Geog. Soc. Journal vol. XXVI p. 96.

och filantropiska syften. Hvad den östra åsen beträffar, har man vattenled ända intill dess fot med afbrott endast af en enda forss; och om man hastigt kan förflytta sig dit under den sunda årstiden, behöfver man ej befara att förlora helsan under en lång vistelse på detta högland. Huru långt sträcka sig dessa höga åsar? Den östra synes göra en betydlig inböjning mot de stora fallen, och att sluta af berglagrens allmänna riktning torde den några breddgrader längre norrut ej gå på mer än 300 eller 350 mils afstånd från kusten. De förtjena åtminstone en närmare undersökning, ty de gifva européerna en utsigt att erhålla vistelseorter, som i afseende på ett sundt och friskt läge stå vida öfver alla på kusten belägna. Detsamma är äfven förhållandet på vestra sidan af kontinenten; ty det är ett faktum, att många trakter i det inre af Angola, som förut ansågos ohelsosamma på grund af deras belägenhet långt in i landet, allt eftersom folkmängden tilltagit ha befunnits vara de sundaste i hela landet. Vände ej måhända den stora Niger-expeditionen om just när den kommit i närheten af en sådan för dess febersjuka medlemmar efterlängtad plats?

Afståndet mellan åsarne, räknadt från kam till kam, kan antagas utgöra omkring tio längdgrader eller 600 Engelska mil. Jag har ej hört talas om någon enda bergspets på någondera åsen, och i hela det af dem kringslutna området fins knappast en enda. Monakadze är den högsta, men äfven den ligger ej mer än tusen fot öfver dalbottnen. I anseende till denna brist på bergshöjder i den del af landet som i sakta vågformiga afsatser leder en omärkligt upp till en höjd af 5000 fot öfver hafsytan, har jag begagnat mig af ordet åsar, ty de likna mycket de aflånga höjder med hvilka vi alla äro förtrogna. Och vi skola snart få se att de kullar som vi påträffa utanför dessa åsar endast äro en låg kant eller remsa, af hvilka många ej ha mycket större höjd än bottnen i den stora centraldalen. Om vi lemna ur sigte centralbäckenets större bredd på andra ställen och endast tala om den jemförelsevis trånga dal som bildas af den östra åsens krökning mot vester, kunna vi säga, att denna trakts konfiguration är en bred fåra i midten med en omkring 200 mil bred ås på hvardera sidan, från hvilka landet åt båda sidor sluttar ned mot hafvet. Om min åsigt är riktig, att det är graniten som upplyftat denna ås, torde den riktning mot NNO som klipplagren taga tillkännagifva, att samma geologiska bygnad är rådande längre norrut, och två eller tre sjöar som finnas åt detta håll torde vara af alldeles enahanda natur med sjön Ngamis och blifvit förminskade till sin nuvarande storlek af samma orsak som den hvilken danat Victoriafallen.

Vi träffade vid Kalomo på en elefant som ej hade några betar. Detta är i Afrika lika sällsynt som det på Ceylon är att träffa på elefanter med betar. Så snart han fick se oss, lommade han genast af. Det är märkvärdigt att se den fruktan som menniskan inger äfven detta väldiga djur. Buffelar finnas i stor myckenhet, och vi se dem om dagen beta i store hjordar rundt omkring oss. När de bli mycket oroade af menniskor, draga de sig tillbaka till de tätaste delarne af skogen och beta endast om natten. Vi lyckades skjuta en stor präktig tjur, genom att krypa tätt intill hjorden: då han föll, sågo de andra sig omkring, undrade hvarifrån faran kom, då de ej upptäckte någon fiende. De kommo tillbaka igen till den skjutna kamraten, och då vi visade oss, höllo de just på att lyfta upp honom på hornen, till mina följeslagares stora förlustelse, och buro på det sättet bort honom. Alla dessa vilda djur ha för sed att stånga en sårad kamrat och utdrifva honom ur hjorden; sjelfva zebrorna bita och sparka en af hjorden som blifvit sjuk eller lytt. Denna instinkt afser att inga andra än de fullkomligt hela och friska skola fortplanta slägtet. I detta fall ådagalade de sin vanliga benägenhet att stån-

ga de sårade, men vårt uppträdande just i samma ögonblick föranledde dem att taga till flykten, och detta, jemte det förhållande att stångandet fortsattes en liten stund, ingaf mina män den föreställningen att de ville hjelpa sin sårade kamrat att komma undan. Han hade fått skottet emellan fjerde och femte refbenen; kulan gick midt igenom båda lungorna och ett refben på andra sidan och fastnade derpå straxt under skinnet. Men ehuru kulan vägde närmare fem lod, sprang han dock ett stycke och kunde endast fällas derigenom att folket dref ut honom i en vattenpöl och der dödade honom med sina spjut. Hjorden rusade bort i riktningen åt vårt läger och kom derefter galopperande förbi oss igen. Vi togo vår tillflykt på en stor myrstack, och då de rusade förbi oss, hade jag godt tillfälle att se att hjorden, som räknade omkring sextio stycken, anfördes af en gammal ko; alla de andra gåfvo henne fulla tre alnars försprång. På hennes rygg suto vid pass tjugu buffelfoglar (*Textor erythrorhynchus*, Smith), hvilka göra tjenst som skyddsandar åt dessa djur. När buffeln i sakta mak går omkring och betar, ser man denna fogel hoppa omkring på marken och plocka upp föda med näbben eller sitta på hans rygg sysselsatt med att befria honom från de insekter, hvaraf hans hud stundom är besvärad. Då fogelns syn är mycket skarpare än buffelns, märker den mycket snart en annalkande fara, och då han flyger upp, lyfta bufflarna genast upp hufvudet för att efterse hvad som föranledt deras skyddsandes plötsliga flykt. De följa stundom bufflarne flygande, men vid andra tillfällen ser man dem sitta på deras rygg såsom vi här ofvan beskrifvit.

En annan afrikansk fogel, *Buphaga Africana*, åtföljer noshöringen för samma ändamål. Den kallas på Bechuanernas språk "kala", och när detta folk vill uttrycka sitt beroende af någon, kalla de honom "min noshöring", som om de vore foglarne. En höfdings följeslagare få samma namn sig tillagdt. Denna fogel kan ej sägas vara helt och hållet beroende af insekterna på detta djur, ty dess hårda hårlösa hud är ett skydd mot allt utom mot några få fläckiga lusarter; men den tyckes fästa sig vid djuret ungefär på samma sätt som hunden vid menniskan; och liksom buffeln alarmeras af sin vedetts plötsliga uppflygande, så varnas äfven noshöringen, som ej har någon skarp syn, men en mycket fin hörsel, af sin kamrats skri. Noshöringen betar om natten, och dess skyltvakt höres ofta fram på morgnarne uppgifva sina välbekanta locktoner, liksom den sökte sin otympliga kamrat. En art af denna fogel som man ser i Angola har en näbb af egendomlig skop- eller tång-form, som om den endast vore ämnad att slita bort insekterna från huden; dess klor äro hvassa som nålar och sätta fogeln i stånd att hänga sig fast vid djurets öra, medan den inuti denna kroppsdel gör det en nyttig tjenst. Klornas uddhvasshet tillåter fogeln att klänga sig fast vid den nära på känslolösa huden utan att reta nerverna på det verkliga skinnet, alldeles som örfliken vid beröringen af menniskohanden. Såväl Buphaga Africana som erythrorhynchus lefva dock äfven af annan föda, ty vi sågo hela skaror af dem sitta bland rören på ställen der hvarken tama eller vilda djur stodo att finna.

Det försigtigaste djuret i hela hjorden är vanligtvis "anföraren". När han är skjuten synas de andra ofta alldeles rådlösa om hvad de skola göra och blifva stående i en fullkomlig förvirring. Jag har sett dem försöka att följa hvarandra och då se alldeles bortkomna ut, samt under en half minut eller ännu längre ej veta hvart de skola taga vägen. En gång råkade jag att skjuta anföraren, ett ungt zebrasto, som för någon längre tid tillbaka blifvit bitet i bakbenet af något rofdjur, och sedan hon i följd deraf blifvit mycket försigtig, af de andra utsetts till anförare för hjorden. När vilda djur få se antingen någon af deras

egen hjord eller något annat djur taga till flykten, följa de alltid exemplet. De räddaste blifva sålunda helt naturligt de öfrigas anförare. Det är endast denna varsamhet och ej någon annan dem gifven egendomlighet som de ha att tacka för sitt slägtes uppehållande. Den ökade försigtighet som man iakttager hos dem när honorna framföda sina ungar har till följd att alla anförarne vid denna tid äro honor; och det är sannolikt att den delning af könen i särskilta hjordar, som man årligen observerar hos många antelop-arter, härleder sig af den enkla omständighet, att den större försigtigheten hos antelop-honorna endast delas af de unga hanarne, och deras nu oftare företagna flykt har till följd att de gamla hanarne lemnas efter. Jag är böjd att tro detta emedan anteloperna, oaktadt de, såsom pallahs t. ex., ofta förekomma i särskilta hjordar, dock aldrig ses utdrifva hanarne. Orsaken torde vara någon annan hvad elefanterna beträffar, men hanar och honor ses bland dem aldrig tillsammans i en hjord. De unga hanarne stanna hos sina mödrar endast tills de blifvit fullvuxna, och så strängt uppehålles denna åtskilnad, att enhvar som närmare känner till deras lefnadssätt skulle, om han finge se en tafla der båda könen förekomme blandade i en hjord, genast kunna säga, att artisten gjort sin teckning ur fantasien och ej efter hvad han med egna ögon sett.

Den 2 December 1855. Vi stannade i närheten af en liten kulle med namnet Maundo, der vi nu ofta började lockas af honungs-vägvisaren *(Cuculus indicator).* I önskan att förvissa mig om sanningen af infödingarnes påstående att denna fogel är en bedragare och genom sin lockning stundom visar vägen till ett vilddjur i stället för till honung, frågade jag om någon af mina män någonsin af denna lilla vänliga fogel blifvit förd till något annat än hvad namnet angifver. Endast en af de 114 kunde säga att han blifvit visad vägen till en elefant i stället för till en bisvärm, i likhet med hvad som en gång hände mig sjelf i ett äfventyr med en svart noshöring. Jag är fullkomligt öfvertygad att de aldraflesta af dem som anförtro sig åt fogelns ledning föras till honung och ej till något annat.

Den 3 öfvergingo vi Mozuma- eller Dila-floden, sedan vi färdats genom ett vackert böljande betesland. Söderut härifrån och något mot öster reser sig bergshöjden Taba Cheu, eller "Hvita berget", så kallad af en hvit bergart, sannolikt dolomit, på dess topp. Men ingen af dessa bergskullar ha någon synnerlig höjd. Då jag i Linyanti hörde detta berg beskrifvas, trodde jag att den glittrande substansen kunde vara snö, och mina sagesmän voro så bestämda i sina försäkringar om dess utomordentligt stora höjd, att tanken om en snötopp fick insteg hos mig; men jag hade alldeles glömt att jag talade med män som voro vana vid slätter och ej hade någon aning om mycket höga berg. Då jag frågade hvad det hvita ämnet vore, svarade de genast, att det var en slags sten. Jag hade hoppats att komma det närmare och bli i tillfälle att bestiga det, men vår väg gick nu åt nordost. Jag tviflar dock ej att infödingarnes uppgift är riktig. De aflägsna höjdsträckorna i sydost som omgifva Zambesis stränder och landskap, som tillåta ögat att öfverskåda tjugu eller trettio mil på en gång med kort gräs under våra fötter, voro särdeles uppfriskande syner för dem som i hela månader färdats fram genom slättlandsskogarne med deras inskränkta utsigter och bland det hoptofvade manshöga gräset i den stora centraldalen.

Mozuma- eller Dila-floden var det första vattendrag som tillkännagaf att vi nu befunna oss på sluttningen ned till östra kusten. Den hade nu ej något flytande vatten, men på dess stränder framstucko, till min stora glädje, stycken af lignit, som möjligen kan antyda tillvaron af stenkol, hvars frånvaro i det inre landet jag alltid beklagat som en olycka. Vi träffade fler-

faldiga gånger åter på ruiner efter stora städer, som innehålla detta lands enda hieroglyfskrift, nötta qvarnstenar, jemte det runda quartzklot hvarmed malningen verkställdes. En stor mängd af dessa klot lågo kringströdda här och der på marken, visande att ödeläggandet skett i följd af krig, ty om folket i fred och ro flyttat bort, skulle de utan tvifvel tagit dessa klot med sig.

Vid Dila-floden sågo vi det ställe der Sebituane bott; och Sekwebu utpekade högar af ben efter kreatur som Makololoerna nödgats slagta sedan de med stora hjordar, som de tagit från Batokerna, gjort en marsch genom en landsträcka der den mordiska tsetsen hade sitt tillhåll. När Sebituane såg giftsymptomerna, befallte han sitt folk att slagta ned boskapen. Han hade ännu stora hjordar qvar, och när Matebelerna gingo öfver Zambesi midt för denna punkt och kommo för att anfalla honom, erbjöd han Batokerna att återtaga sina hjordar, emedan han hade så många, att han var ur stånd att vakta dem under deras flykt. Landet var vid denna tid utomordentligt rikt på boskap och egnar sig, utom till betesland, särdeles väl till odling af de inhemska sädesarterna. Såsom liggande på åsens östra sluttning, erhåller det äfven mera regn än landet vesterut. Sekwebu hade fått tillsägelse att utvisa för mig alla fördelar som detta läge erbjöd för ett nybygge. Makololoerna ha aldrig upphört att längta dit tillbaka. Det behöfde intet loftal af Sekwebu; jag beundrade det sjelf, och åtnjutandet af god helsa i ett vackert slättlandskap hade ett muntrande inflytande på mitt lynne. Hvad det förnämligast saknade var befolkning, då alla Batokerna tagit sin tillflykt bland höjderna. Vi befunno oss nu i grannskapet af dem som Makololoerna anse för rebeller och kände oss något oroliga öfver det mottagande vi skulle erhålla.

Den 4 hunno vi den första af deras byar. Sedan vi gjort halt på en fjerdedels mils afsånd, skickade vi två män att underrätta dem om hvilka vi voro samt att vi kommo i fredliga afsigter. Höfdingen kom och talade höfligt, men då det var nära på mörkt anlände folket i en annan by och betedde sig på ett helt annat sätt. De började med att försöka sticka ihjel en karl som gått för att hemta vatten. De gingo oss derpå närmare, och en af dem började att på det afskyvärdaste tjuta och vråla det värsta han förmådde; hans ögon voro utstående, hans läppar voro betäckta af fradga, och hvarenda muskel i hans kropp darrade. Han gick fram emot mig, och som han hade en stridsyxa i handen blefvo mina män oroliga, att han möjligtvis hade något ondt i sinnet; men de fruktade att bryta emot de order jag förut gifvit dem, om de följde sin egen böjelse och slogo honom till marken. Jag kände mig sjelf litet orolig, men ville ej visa någon fruktan inför mitt eget folk eller främlingar och höll en skarp utkik på den lilla stridsyxan. Det föreföll mig vara ett på konstlad väg åstadkommet anfall af ekstas eller profetisk galenskap. Jag tyckte att det skulle vara ett sorgligt sätt att lemna verlden, att få mitt hufvud afhugget af en galen vilde, ehuru detta dödssätt ändå måhända kunde vara att föredraga framför vattuskräck eller delirium tremens. Sekwebu tog ett spjut i handen, liksom för att dermed borra ett hål i en skinnbit, men i sjelfva verket för att stöta det i karlen, om han försökte något våld emot mig. Sedan mitt mod blifvit tillräckligt satt på prof, gaf jag med en nickning på hufvudet tecken åt den höflige byföreståndaren att aflägsna honom, och han gjorde det. Denne man föregaf sig ej veta hvad han gjorde. Jag skulle gerna velat känna honom på pulsen för att utröna om ej den häftiga darrningen var låtsad, men kände ej någon synnerlig böjelse att åter komma i närheten af stridsyxan. Svetten strömmade dock af honom, och det exalterade tillståndet fortfor en full halftimma, hvarefter det små-

ningom aftog. Denna paroxysm är raka motsatsen till hypnotism. och det är märkvärdigt att den ej blifvit försökt i Europa lika väl som clairvoyancen. Denna nya skara af besökande gjorde sig ingen möda att dölja sitt förakt för vårt ringa antal, och de yttrade till hvarandra i en triumferande ton: "De äro gudasända." "Gud har gifvit oss dem." "De äro förlorade bland stammarne." "De ha tågat ut i afsigt att blifva dödade, och hvad kunna de utan sköldar uträtta bland så många?" Några af dem frågade om ej några andra skaror följde efter. Sekeletu hade befallt mina män, liksom mina förra följeslagare, att ej medtaga sköldar. Vi betraktades såsom obeväpnade och som ett lätt byte. Vi rustade oss mot ett nattligt anfall genom att afskjuta och omladda våra bössor, hvilka voro jemnt lika många nu som under förra resan, då jag tillåtit mina gamla reskamrater att behålla dem som jag köpt i Loanda. Vi blefvo ej anfallna, men några af fienden försökte att föra oss till Bashukulomperna, hvilka anses för den vildaste stam i denna del af landet. Som vi kände vår väg till Kafues och Zambesis sammanflöde, afböjde vi deras anbud att visa oss vägen, och den höflige byföreståndaren från aftonen förut ledsagade oss ett stycke på väg. Stora skaror af infödingar svärmade omkring oss i skogen, men han skyndade fram och talade med dem, och vi blefvo ej oroade. Vi sofvo denna natt utanför en liten by vid foten af en låg höjdsträcka, som kallas Chizamena. Landet är här mera skogigt än på de högländer vi lemnat, men träden äro i allmänhet ej stora. En stor mängd af dem ha blifvit afbrutna af elefanter en eller två fot från marken. Detta djur minskar aldrig i någon betydligare grad trädens antal, och jag har ofta blifvit förvånad öfver den mycket ringa skada han gör i en skog. Hans föda består mera af lökar, rötter och grenar än någonting annat. På ställen der de betat ser man här och der manstjocka träd nedböjda eller afbrutna, på det de måtte komma åt att afbita de späda skotten i toppen. Flera skola stundom förena sina krafter för att böja ned stora träd. Infödingarne i det inre landet tro att elefanten aldrig smakar gräs, och jag såg aldrig heller tecken till att han betat deraf förr än vi kommo till närheten af Tete, der vi funno att han endast lifnärt sig af frögånget gräs. Dessa gräsfrön innehålla så mycket mjölämne, att infödingarne sjelfva begagna dem till födoämne.

Denna del af landet har en stor rikedom på myrstackar. På de öppna sträckorna ser man dem kringströdda som hövålmar vid slåttertiden eller gödselhögar om våren, och mera vanställande än prydande landskapet. I skogarne äro de stora som runda höstackar, 40 eller 50 fot i diameter vid basen och minst 20 fot höga. Dessa sträckor äro de bördigaste i landet samt hafva bästa jordmånen för odling af mais, pumpor och tobak.

När vi kommit förbi de yttersta byarne, hvilka äro de enda som anse sig vara i krigsförhållande till Makololoerna, funno vi Batokerna eller, som de här kalla sig, Batongerna mycket vänligt sinnade. De kommo i stora skaror från alla de kringliggande byarne med presenter af mais och masuka och uttryckte stor glädje öfver att för första gången se ibland sig en hvit man och fredsbudbärare. Qvinnorna kläda sig bättre än Balonderna, men männerna gå *in puris naturalibus*. De promenera helt ogeneradt omkring utan den minsta känsla af blygsel. De ha till och med förlorat traditionen om "fikonlöfvet". Jag frågade en gubbe med en ståtlig herkulisk gestalt, om han ej trodde att det skulle vara bättre att anlägga en liten betäckning. Han betraktade mig med ett medlidsamt ironiskt löje och skrattade öfver att jag fann honom det minsta ohöfvisk; han ansåg sig tydligen vida upphöjd öfver all sådan småsinnad

fördom. Jag sade dem att jag vid min återkomst skulle ha min familj med mig och att ingen finge visa sig för oss i det tillståndet. "Hvad skola vi då taga på oss? Vi ha inga kläder." Det ansågs som ett ypperligt skämt när jag sade dem, att om de ej hade någonting annat de måste skyla sig med ett gräsband.

Ju längre fram vi kommo, desto folkrikare funno vi landet. Folket kom i stora skaror för att se den hvite mannen, en syn som de aldrig förr skådat. De förde alltid med sig presenter af mais och masuka. Deras helsningssätt är mycket egendomligt. De kasta sig baklänges på marken, och rullande sig fram och tillbaka slå de sig med händerna på höften för att uttrycka sin tacksamhet och välkomsthelsning, och uttala dervid orden "Kina bomba". Detta sätt att helsa var för mig mycket motbjudande, och jag kunde aldrig förlika mig dermed. Jag ropade: "Håll! jag tycker ej om det der:" men detta hade endast till påföljd att de, i tanka och tro att jag var missnöjd med dem, rullade sig ännu ursinnigare och slogo sig på höfterna med ännu större kraft. Fullkomligt nakna som de voro, gaf mig denna scen ett pinsamt intryck af den djupa råhet hvari de befinna sig. Mina egna Batoka-män voro mycket mera förderfvade liksom mycket lättsinnigare än Barotserna. Vi måste bevaka dem mycket noga, på det de ej genom stölder från innevånarne på stället måtte inveckla oss i svårigheter. Vi måste äfven kontrollera det bruk de gjorde af sin tunga, ty några kunde, så att det hördes till byarne, skrika: "Jag slog sönder alla krukorna i den der byn", eller "jag slog ihjel en karl der." De voro ifriga att få berätta sina krigiska bragder då de för många år sedan tjenade i Makololoernas armé. De satte oss således i fara genom sina anmärkningar. Jag kallade ihop dem och föreböll dem deras dårskap, samt lät dem temligen tydligt förstå, att jag ämnade uppehålla en lika sträng disciplin som under min förra resa, såsom nödvändig för vår reseskaras trygghet. Jag behöfde dock lyckligtvis aldrig gripa till något annat medel för att göra mig åtlydd, då de alla visste att jag ej skulle draga i betänkande att använda det.

Med anledning af den låga ståndpunkt på hvilken Batokerna befunno sig kom jag att tänka på folket i Kuruman, som var lika förnedradt och lika förderfvadt. Der var det under en mans värdighet att fälla en tår. Det skulle varit "tlolo" eller öfverträdelse. Gråt, sådan som d:r Kane beskrifver den hos Eskimåerna, är derföre någonting alldeles okändt der i landet. Men jag har varit vittne till fall sådana som dessa: Baha, en väldig jägare — densamme hvilken som tolk åtföljde kapten Harris och som slutligen dödades af en noshörning — blef, då han i Kurumans kyrka lyssnade till evangelium, rörd till tårar af frälsarens kärleksfulla ord: jag har sett honom och andra kasta sig ned till marken och gråta. När Baha låg stympad och sargad af det ursinniga odjuret som slet honom ned från hans häst, fällde han ingen tår, utan bad sakta så länge han hade medvetandet qvar. Jag hade ingen del i förtjensten af hans undervisning. Om dessa Batoker någonsin bli lika honom, och det är ej omöjligt, måste den kraft som verkar detta under vara af gudomlig natur.

Trakten är på en mycket stor sträcka bevuxen med masukaträd, och marken var så beströdd med dess angenäma frukt, att mina män åto oupphörligt deraf under marschen. Vi sågo ett mindre slag af samma träd, vid namn Molondo, hvars frukt har ungefär en kiselstens storlek med ett tunt skal och en lätt syrlighet i smaken. Ett annat träd, som säges gifva en god frukt, kallas Sombo, men frukten var ej mogen vid denna årstid.

Den 6 December. Vi tillbragte natten i närheten af en sträcka af byar. Innan vi gjorde halt under vårt träd, kom en karl springande emot oss, med bakbundna hän-

der och armar, bedjande mig att lösgöra honom. När jag sutit af kom byföreståndaren fram till mig, då jag frågade honom hvad fången hade gjort. Han berättade då att han kommit från Bashukulompo-landet som flykting, och att han (byföreståndaren) hade gifvit honom en hustru och en trädgård samt några tunnor säd; men då han vägrat uppfylla hans begäran om mera hade fången hotat att döda honom, och man hade äfven föregående natt sett honom smyga omkring i byn, tydligen i akt och afsigt att utföra sin hotelse. Jag vägrade att lägga mig ut för honom, så framt han ej både sin svärfader om förlåtelse och lofvade bot och bättring. Han ville först ej lofva att afstå från sitt uppsåt, men gjorde det dock slutligen. Svärfadren sade då, att han ville taga honom med sig till byn och der lösgöra honom, men fången skrek: "Han skall der döda mig; lemna mig ej, hvite man!" Jag begärde en knif, och en af byfolket afskar på ögonblicket hans band. Hans armar voro sönderskurna af tågen, och han var fullkomligt lam af de slag han erhållit.

Folket i dessa byar försåg oss rikligt med jordnötter, mais och säd. Alla uttryckte stor glädje öfver mitt budskap, då jag vände deras uppmärksamhet på honom, hvars ord är "Frid på jorden och menniskorna god vilja." De ropade: "Vi äro trötta vid att fly; gif oss sömn och hvila." De förstodo naturligtvis ej fulla meningen af budskapet, men det var ej underligt att de med hänförelse omfattade hoppet om fred. Deras land har under de sednaste femtio åren blifvit hemsökt af det ena plågoriset efter det andra, och de äro nu ett "skingradt och hudflängdt folk". När Sebituane kom hade de oräkneliga boskapshjordar, och dessa voro likväl endast hvad som blifvit lemnadt dem öfrigt af en höfding vid namn Pingola, som kommit från nordost. Han öfversvämmade med sina vilda skaror hela den landsträcka som beboddes af hans boskapsälskande landsmän, slagtande och uppätande oxar, kor och kalfvar, utan att behålla ett enda kreatur. Han tycktes vara drifven af rent eröfringsbegär och är ett exempel på hvad som två eller tre gånger i hvarje århundrade från urminnes tider egt rum i detta land. En man af större energi eller ärelystnad än sina landsmän stiger upp och eröfrar en stor landsträcka, men så snart han dör faller den af honom uppförda bygnaden i spillror, och hans välde, som varit grundadt på skräck, öfvergår ej till hans arfvingar. Detta äfvensom bristen på en litteratur har hindrat uppkomsten af ett stort rike i det inre Afrika. Pingola förde på sina eröfringståg med sig en mängd smedje-bäljar, som voro honom till stor nytta. Pilarne glödgades innan de afskötos in i en stad, och när antingen menniskor eller kreatur sårades deraf uppstod stor förvirring. Efter Pingola kom Sebituane och efter honom Matebelerna under Mosilikatse; och dessa tätt på hvarandra följande inkräktningar ha bragt Batokerna i ett tillstånd, hvarunder det ej kan förvåna om de med glädje helsa hoppet om fred och befrielse.

Vi tillbragte Söndagen den 10 i Monzes by, hvilken anses som höfding för alla de Batoker vi sett. Han bor i närheten af kullen Kisekise, hvarifrån vi ha en utsigt öfver minst trettio mil öppet och kulligt land, bevuxet med kort gräs, men fattigt på träd. Dessa öppna grässlätter skulle i hvarje annat land liksom här kunna kallas ypperliga betesmarker, men folket har ingen boskap och endast ett litet antal getter och höns. Det är spridt öfver hela landet i små byar och odlar stora trädgårdar. De sägas hafva antagit detta bruk att bo kringspridda för att kunna gifva alarm om någon fiende skulle visa sig. De bodde fordom i stora städer. Långt i sydost se vi mörka bergkedjor sträcka sig utmed Zambesis stränder och höra berättas oss om en der befintlig forss, vid namn Kansala, som säges hindra farten på floden. Ofvanföre denna forss berättas floden haf-

va ett lugnt lopp ända till det område som eges af Sinamene, en Batoka-höfding som säges beherrska den alltifrån det ställe nedanför fallen der dess lopp åter blir lugnt. Kansala är den enda forss som skall finnas i floden tills man kommer till Kebrabasa, tjugu eller trettio mil ofvanom Tete. I norr resa sig berg vid horisonten, mellan hvilka Kafue säges flyta fram.

Söndagsmorgonen kom höfdingen Monze till oss, insvept i ett stort tygstycke, och rullade sig omkring på marken, skrikande "Kina bomba" såsom de alla göra. Åsynen af de stora nakna karlarne som vältrade sig i dyn var mig alltid pinsam, ehuru de dermed ämnade visa mig en hedersbetygelse; det väckte alltid hos mig en liflig känsla af tacksamhet för att min lott blifvit olik så mångas af mina medmenniskor. En af hans hustrur åtföljde honom; hon skulle ha varit vacker, om hon haft sina tänder i behåll. Hon hade en liten stridsyxa i handen och hjelpte sin man att skrika. Hon var mycket uppskrämd, ty hon hade aldrig förr sett någon hvit man. Vi tyckte ganska mycket om Monze, ty han kände sig snart hemmastadd hos oss och samtalade med oss under en stor del af dagen. Den ena byföreståndaren efter den andra anlände till stället, och de förságo oss alla frikostigt med mais, jordnötter och säd. Monze gaf oss en get och en höna och tycktes högligen förnöjd öfver en present af några näsdukar, som jag funnit bland de på ön nedsatta packorna. De voro af tryckt kattun och väckte allmän beundran; och när jag satte en som var särdeles brokig på hans barns hufvud, sade han att han skulle skicka efter allt sitt folk för att dansa omkring det. Jag sade dem att min afsigt var att öppna en väg, på hvilken de kunde få köpmansvaror för sitt elfenben och derigenom undgå brottet att sälja sina barn, och frågade tillika Monze och hans män, om de skulle tycka om att en hvit man komme till dem och undervisade dem. Alla uttalade stor glädje öfver förhoppningen om den hvite mannen och hans väg; de skulle beskydda både honom och hans egendom. Jag gjorde denna fråga, emedan det skulle vara af stor vigt att ha stationer i denna sunda trakt, dit européer som träffats af febern kunde taga sin tillflykt och hvilka dessutom kunde tjena till länkar i en förbindelsekedja mellan det inre och kusten. Svaret innebär ej mycket mera än hvad jag på annan väg utrönt vara förhållandet, — att en hvit man *med förstånd och omdöme* skulle i alla dessa delar af landet vara välkommen och trygg. Genom ett uppriktigt väsende och bemödande för folkets bästa skulle han bli känd öfver hela landet såsom en välgörare för den afrikanska folkstammen. Ingen längtar der efter undervisning i kristendomen, ty de ha derom ingen föreställning. Men folket är nu ödmjukadt af de olyckor som hemsökt det och tyckes vara i ett gynsamt tillstånd för evangelii emottagande. Ett småningom skeende återställande af deras förra välstånd skulle tillika med undervisningen i kristendomen, ha ett välgörande inflytande på deras sinnen. Språket är en dialekt af de andra negerspråken i den stora dalen, och som många af de Batoker som lyda under Makololoerna förstå både det och Sichuanaspråket, skulle missionärerna med det sednare språkets tillhjelp snart lära sig det.

Monze hade aldrig förut haft besök af någon hvit man, men hade sett svarta infödda köpmän, hvilka dock, efter hvad han sade, ej kommo för att köpa slafvar, utan endast elfenben. Han hade hört talas om hvita män, som långt österut från hans land hade begifvit sig till Cazembe, menande härmed utan tvifvel Pereira, Lacerda och andra, som besökt denna höfding.

Floderna i denna del af landet hålla ej vatten hela året om; jag såg ej en enda som var passande för bevattning. Skog finnes blott föga; här och der ser man stora enstaka träd, eller små dungar af ständigt gröna träd, men den ymnighet på mais

och jordnötter vi här funno visar, att mera regn faller här än i Bechuana-landet, ty de försöka der aldrig att odla mais annat än i fuktiga dalsänkor på flodstränderna. Betet är ypperligt både för boskap och får. Mitt eget folk, som känner landet i grund, förklarar att det är rena trädgårdsjorden alltigenom, och att de ömtåligare sädesslagen, som fordra en rikare jordmån än landets eget, här ej behöfva någon särskilt omvårdnad. Den är sällan stenbunden.

Folket i en af byarne kom ut till vårt läger, och som de följde Bashukulompernas sätt att lägga upp håret, hade vi nu tillfälle att för första gången taga det i närmare betraktande. En cirkel af hår på öfversta delen af hufvudet och hållande omkring åtta tum i diameter flätas till en åtta eller tio tum hög kägla, med en trubbig spets, som i några fall böjes litet framåt och ger den någon likhet med en hjelm. På somliga har käglan endast en diameter af fyra eller fem tum vid basen. Det säges att käglan äfven innehåller hår af djur, och dess sidor äro flätade ungefär som ett korgverk. I stället för att den vanligen slutar med en spets hade höfdingen i denna by den förlängd till en spira, som sköt upp en full aln öfver hjessan. Denna hufvudbonad säges att börja med vara mycket plågsam, då hårfästet genom flätningen stramas; men de bli snart vana dervid. Monze underrättade mig att allt hans folk förr styrde ut sig på detta sätt, men han förmådde dem att upphöra dermed. Jag uppmanade honom äfven att afskaffa bruket med tandutslagningen, men han smålog och skakade på hufvudet, liksom han ville säga, att modet i detta fall vore honom öfvermäktigt, liksom det varit för Sebituane.

Monze återkom på Måndagsmorgonen och gaf oss vid afresan en del af en buffel som dagen förut blifvit rifven af lejon. Vi öfvergingo ån Makoe, som flyter mot vester in i Kafue, och ställde derpå vår kosa mot norr för att helsa på Semalembue, en åt detta håll boende mäktig höfding. Vi togo öfver följande natt vårt qvarter i den by som tillhör Monzes syster, hvilken bär samma namn som han. Så väl han som systern ha ett qvinligt utseende, men äro vanstälda af det dåraktiga bruket att slå ut de öfre framtänderna.

Det är ej ofta det händer att lösgifna fångar arta sig väl, men den första som mottog och välkomnade oss vid ankomsten till Monzes systers by var samma fånge som vi nyligen befriat. Han kom med en vacker present af säd och mjöl, och sedan han för byinnevånarne, som skockat sig omkring oss, prisat vår mildhet, utropade han: "Hvad stån I och gapen på? Veten I ej att de hafva munnar som annat folk?" Han sprang derpå sin väg, men kom snart tillbaka med stora knippor af gräs och ved samt en kruka att koka vår mat uti.

Den 12 December. Morgonen medförde ett ihållande regn med nordlig vind, den första gång vi på en så sydlig breddgrad sett det komma från detta håll. I Bechuanalandet komma dagsregnen alltid från nordost eller öster, medan de i Londa och Angola komma från norden. I Pungo Andongo t. ex. är vanligen den hvita färgen helt och hållet bortsköljd från norra sidan af husen. Det klarnade dock upp omkring middagen, och Monzes syster följde oss en eller ett par mil på väg. Då vi skildes sade hon, att hon skickat befallning till en aflägsen by att föra proviant till det ställe der vi skulle tillbringa nästa natt. Vid uttryckandet af sin glädje öfver utsigten att få lefva i fred, sade hon att det skulle bli så angenämt "att få sofva, utan att drömma om att någon förföljde dem med ett spjut."

Några ord om Prof. N. A. Gyldéns Latinska Läsebok.

(Insändt.)

Man har ofta och med skäl yttrat att det är en svår och sällsynt konst att skrif-

va en god lärobok samt att en sådan högst sällan lyckas, ifall ej författaren sjelf lagt hand vid undervisningen af lärjungar, hvilka befunnit sig i samma ålder och på samma utvecklingsgrad med dem, för hvilka läroboken är skrifven. Ett framstående exempel på huru misslyckad en lärobok i annat fall kan blifva, utgör ofvanstående latinska läsebok; och insändaren har derföre trott det vara nödvändigt att närmare påpeka några af dess brister. Till sådane vill han dock ej räkna det, att i denna läsebok satsen blifvit tagen till utgångspunkt, utan torde detta tvärtom böra anses för en stor förtjenst hos densamma. Också gör detta ej några svårigheter för eleverne, hvilka redan innan de börja läsa latin, ur den allmänna grammatiken gjort bekantskap med de vigtigaste beståndsdelarne af satsen: subjektet och predikatet. De skilda ändelserna för tredje person singularis och pluralis af praesens indicativi activi och passivi i de fyra conjugationerna, som vidare böra kännas, inpräglas också utan svårighet i minnet. Satsens progressiva utveckling genom tillägg af objekt, attributiva och objektiva bestämningar är äfven ganska naturlig. Men att adverbier, prepositioner och konjunktioner samtidigt redan ifrån början inflickas i öfningsexemplen, gör nybörjaren osäker, ty huru skall han kunna göra nog skarp skilnad dememellan, då t. ex. "clam" (p. 37) begagnas såsom preposition. Likväl kan han genom en tids öfning äfven lära sig detta. I större bryderi kommer han dock snart, då han efter några blads läsning stöter på genitivus och ablativus qvalitatis, brukade både som attributiva bestämningar och som predikatsord. Han gör sig den frågan: hvarföre öfversättes genitivus här bäst med "af", ehuru detta i grammatiken nyttjas för ablativus? Est och fuit äro oftast ofullständiga predikater, och hafva de ett nomen till predikatsfyllnad, så sättes det ju "likasom subjektet i nominativus", hvarföre här i genitivus och ablativus? Sådane frågor kan den mera eftertänksamma gossen göra sig, ty han har ännu ej hunnit till den 86:te sidan i läseboken, der det står: "Vitium est, quod quidam nimis magnum studium multamque operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias."

I det stycke som nu följer (p. 21), är också nog sörjdt för, att en gosse ej har skäl att klaga öfver brist på nyhetens behag. Han får nemligen der af exemplet: "nihil est virtute divinius" se att man också kan öfversätta ablativus med "än". Vidare finner han, att "similis" står med dativus och "avidus" med genitivus. Att "plenus" oftast nyttjas med genitivus, ehuru andra adjektiva, som uttrycka ymnighet eller brist, styra ablativus, är för honom en "knopp", med hvilken han kan slå en fjerde-klassist på fingrarne; ty detta finnes upptaget blott i en anmärkning i grammatiken. Hvad genitivus partitivus är för slag, vet han också nog, ty han har öfversatt både "Indus est omnium fluviorum maximus" och "In unoquoque virorum bonorum habitat deus (p. 26)." Härjemte måste han dock oaktadt all denna sin stora och vidlyftiga kännedom af syntaxen, ur pronomina lära att skilja emellan jag, du, han o. s. v. samt också emellan mitt och ditt. Prisande sin lycka att snart nog bli dessa krångliga saker qvitt, hinner han fram till verberna och deras böjningar, samt får tillika göra närmare bekantskap med ordboken. Eget nog har han dock redan förut fattat en mindre god tanke om denna del af boken. Han har nemligen funnit att flere ord t. ex. sidera, latere, cornibus m. fl. ej stått att der finna, ehuru deras respektiva betydelser kunnat, med ledning af några siffror, upphittas i de under texten anbragta ordförteckningarne. Att skydda ordboken ifrån att såder oskyldigtvis falla i misskredit, hade dock varit nog lätt, om blott nominativändelserna på hvar sitt ställe hade blifvit upptagne. Men man räknade väl på ett så fint bildadt öra för latin äf-

ven hos nybörjaren, att han utan svårighet kunde ifrån de öfriga kasus leda sig till nominativen, om också stammen deri vore olika. Ett sådant öra tycks dock ej följa med arfsynden. Men återvändom till konjugationerna — om ordboken längre fram. Här möter oss såsom det första exemplet orden: "Cur me querelis tuis exanimas?" och behjertande dem torde det vara bäst att med tystnad förbigå alla fyra konjugationer och äfven deponentia. Endast det besynnerliga må här framhållas, att formerna: "doceminor" (p. 34 och "consolaminor" (p. 45) förekomma i läseboken, ehuru dessa ej upptagas i paradigmerna, utan tvärtom i en anmärkning af grammatiken säges, att en sådan form ej finnes. Att redan nu genom några exempel visa, det "parere", "placere" (p. 32) och blandiri (p. 45) nyttjas med dativus, kan ju på något vis ej skada, om också ej en sådan kunskap på elevernas nuvarande ståndpunkt stort gagnar.

Satsens utbildning fortgår vidare härefter genom tillägg af infinitivus, gerundium och supinum, och lärjungen sättes tillika i tillfälle att betydligt föröka sin kännedom af syntaxen. Kommer så åter en hård nöt att bita på. Hvar är subjektet till "Armis fuit dimicandum": huru skall "Vigilandum nobis est semper" öfversättas, frågar sig gossen, ty han har ej kommit på, att i en med fina stilar tryckt anmärkning i grammatiken efter "Conjugationes periphrasticae" söka förklaring härpå. Får han nu en sådan, har han straxt åter något nytt att tänka på, då han (p. 50 och 51) läser: "Caesar erat studiosissimus bibliothecae comparandae" och "Fronto Catius erat vir lacrimarum movendarum peritissimus" samt tillika hör talas om "consuetudo hominum immolandorum". Med ens lär han sig nu att känna, när genitivus gerundii begagnas såsom attributiv- och när åter såsom objektiv-bestämning, samt får derjemte öfva sig, att förbyta ett gerundium till gerundivum. Med största beredvillighet lägger han allt detta på minnet, torde man tro, men så är ej fallet. Numera behöfver han dock ej lära att känna vidare än predikats nominativen och predikats accusativen samt när tvenne accusativer begagnas och när åter tvenne dativer; vidare rum-, mått- och tidsbestämningar, och så har han hunnit första afdelningen — kursen för första klassen — till slut. Många nyttiga och praktiskt användbara lefnadsreglor har han dessutom på köpet, ty han har (p. 17) i boken läst: "Plerique homines in vino diserti sunt", och med den bästa min i verlden öfversatt meningen (p. 48): "Nos ad agendum sumus nati" med "vi äro födda till att röfva" — en bemärkelse på "agere", som han ansåg för den mest lämpliga på stället, ehuru han i ordboken haft *trettionio* skilda bemärkelser att välja på, och ibland dem äfven följande: "göra något genom talande."

Gå vi nu öfver till den andra afdelningen af läseboken, så möter oss der, liksom till en del redan i den första, en mängd af öfningsexempel, tagna ur latinska auktorer, hvilka här, lösryckta ur deras sammanhang, förefalla bra nog obegripliga. Försätta vi oss åter i en skolgosses ställning, torde vi bättre kunna uppfatta hans ovisshet, hvart han bör vända sina ögon, då han (p. 64) läser: "Adspicite ipsum; contuemini os; conferte crimen cum vita." Till hvem tror han väl följande uppmaning (p. 96) vara ställd: "Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae." Han vet sig också aldrig haft att befara några krigiska angrepp af Caesar, och dock får han (p. 75) läsa, att densamme "Caesar, qui contra te exercitum comparavit" i likhet med profeten Elia "fertur in coelum". Han citerar väl då ifrån den af honom redan lästa 62:dra sidan: "Gratior mihi est celeritas tua, quam ipsa res; qvid enim indignius? sed jam ad ista obduruimus."

Såsom något egendomligt må här i förbigående anmärkas, att i exemplen upptagas ord, deder till sin betydelse ytterst nä-

ra sammanfalla t. ex. (p. 62) "venditatio atque ostentatio", hvilka begge i ordboken ha betydelsen skryt; (p. 63) "perfecta atque cumulata (virtus)" hvilkas bemärkelser likaledes i det närmaste äro liktydiga, och (p. 69) "splendidissimum atque ornatissimum (carmen)", der man likväl för hvardera har tvenne gemensamma betydelser (präktig, herrlig) och således kan gifva en särskild åt hvardera ordet. Andra exempel åter bilda genom den besynnerliga sammansättningen af ord verkeliga omeningar, såsom t. ex. (p. 70) "Nares, quae semper propter necessarias utilitates patent, contractiores introitus habent." Men troligen med afseende på dylika meningar säges (p. 83) "Obscura quaedam esse confiteor: nec tamen ita dicuntur de industria, sed inest in rebus ipsis obscuritas." Åter på ett annat ställe (p. 97) heter det: "Re intellecta in verborum usu faciles (i ordboken med betydelserna: lättgörlig, lätt, utan svårighet; lätt att behandla, medgörlig, villig, eftergifvande, vänlig); esse debemus", men hvad för en "facilitas in verborum usu" kan af en gosse väntas, som sålunda fattar en sak, att han t. ex. öfversätter exemplet: "Civis erat expulsus is, qui rempublicam ex senatus auctoritate cum omnibus bonis defenderat" med "den medborgare hade blifvit fördrifven, som med alla förmögenheter hade afhållit staten ifrån senatens frambringande." Man tycker väl också, att han, sedan han tvungits att genombena åtta raders långa meningar (t. ex. p. 93), af allt hjerta skall instämma i yttrandet (p. 101): "Nemo sit, quin ubivis, quam ibi, ubi est, esse malit", men om han förstår detta, torde vara tvifvel underkastadt. Icke heller har exemplet (p. 88): "Ex quo efficitur, non, ut voluptas ne sit voluptas, sed ut voluptas non sit summum bonum", i hans tycke någon bindande kraft, emedan det helt och hållet saknar premisser. Hans kärlek till filosofin har dock redan upplågat, då han, under all den vånda läseboken beredt honom, fått den hugnande notisen (p. 80) "Nunquam laudari satis digne poterit philosophia, cui qui pareat, omne tempus aetatis sine molestia possit degere."

Sådane ungefär, som de här anförda, äro till en stor del de öfningsexempel, som i denna afdelning förekomma. Då de dertill äro uppställda bredvid hvarandra utan det ringaste sammanhang sinsemellan, kan man nog tänka sig, huru oändligt tröttsamt och enformigt deras öfversättande måste förefalla en gosse. Den omvexling motsvarande reglor i grammatiken erbjuda, är ej heller stor, i synnerhet om alla exemplen genomgås. Att t. ex. vid egentliga konsekutiv-satser ramla på med en och samma regel under öfversättning af hela tre sidor i läseboken, torde ej så mycket tjena till att skärpa regeln i minnet, utan fastmer att betaga gossen all håg och vänja honom ifrån äfven den minsta eftertanke. Bättre vore det väl, om en läsebok, i stället för att blott vara en samling af fraser och till innehållet dunkla meningar, vore så skrifven, att å ena sidan helst något slags samband förefunnes emellan de skilda exemplen, samt å andra tillfälle till ett flitigt och beständigt återhemtande af förut genomgångna reglor bereddes lärjungen. Då skulle denne hvarken så snart uttröttas, ej heller, såsom nu är fallet, vid slutet helt och hållet hafva förlorat ur minnet, det han i början genomgått. En sådan plan vid uppställandet af öfningsexempel borde väl ej heller vara outförbar, då dessa redan ifrån första början bilda fullständiga satser. Vid den fortgående utbildningen af satsen utvidgas fältet alltmer för omvexling af både former och innehåll, till dess småningom enkelt framställda berättelser o. dyl. i likhet med hvad förhållandet är i Prof. Topelii läsebok, kunde införas. Kortare eller längre stycken ur auktorerne vore väl äfven här på sin plats, om blott de så bearbetades, att endast de för inlärande i ordningen följande reglorna i dem hade sin tillämpning jemte de redan förut inhemtade. Då läseboken är en förberedan-

de kurs för bibringande af fast insigt i grammatikens hufvudreglor, så är det klart, att han förfelar sitt mål, om han försöker göra lärjungen förtrogen med det undantagsvis egendomliga i språkets beskaffenhet och uttryckssätt, ty detta inhemtas bäst under läsning af auktorerna.

Den tredje afdelningen i läseboken innehåller "utdrag ur Livius, fabler och märkvärdiga utlåtelser", men allt detta måste lemnas oläst af skäl, att de för latinet på de två första klasserne bestämda timmarne (8 i veckan) ej ens räcka till att fullständigt genomgå de två första afdelningarne, då så mycken tid åtgår till inlärandet af grammatiken. Vi må derföre lemna den i sitt värde och öfvergå härmed till ordboken.

Denna del är utan allt tvifvel den mest misslyckade i hela boken. Väl omnämner författaren redan i företalet, såsom ett slags ursägt, att denna del blifvit utarbetad under tryckningen af arbetet, men hoppas dock att de deraf uppkomna bristerne äro af underordnad beskaffenhet. Lika mycket som författarens ursägt är förfelad, lika litet har hans hopp blifvit uppfyldt. Sådane förhoppningar torde också kunna hänföras till klassen "öfverdrifna". Ty svårligen kan det i en ordbok anses för en "brist af underordnad beskaffenhet", att deri en sådan mängd ord helt och hållet saknas, att under läsningen af de två första afdelningarne redan 40 såsom uteblifna af insändaren blifvit antecknade, ehuru säkert nog många blifvit oobserverade. Ibland dem finnas också sådane, som nog ofta förekomma, t. ex. clades, rabies, radix, rivus; contumax, decorus, praeclarus, rapax; cantare, conscendere, renuntiare, reperire, reportare, reposcere, reri; attente, certe, repente m. fl. Andra ord åter sakna, ehuru de finnas upptagne i ordboken, sådana bemärkelser, med hvilka de i läseboken förekomma. Så t. ex. har "periculum" blott betydelserna: försök, prof, ehuru det talas om "pericula comparari" (p. 30) och "metu ac periculo terreri" (p. 34). "Juga montium" (p. 42) borde efter ordboken öfversättas med "bergenas ok, spann, tvärträn eller tvärbjelkar." "Vir magni consilii" (p. 20) är en man af stor rådplägning, öfverläggning, råd, beslut, plan, afsigt. Expedire (p. 42), tueri (p. 45) och accedere (p. 63) kunna ej öfversättas med någon af de i ordboken uppräknade bemärkelserna. Vid cavere (p. 50) kunna dessa ej återgifvas passivt, ehuru ordet såsom sådant begagnas. Besynnerlig förefaller också uppmaningen (p. 36) åt tjenarena, att antända lukten (enda bemärkelsen i ordboken på odor), liksom också underrättelsen (p. 62) om att Egyptierne tillreda, göra smakliga eller krydda (condiunt) sina döda.

I stället för dessa bristfälligheter finnes det å andra sidan åtskilliga ord som helt säkert ha för många bemärkelser. Så har t. ex., utom agere med sina 39 bemärkelser, ferre 25, ducere 23, facere 20, animus och tenere 19, habere 17, jactare 16, committere och gratia 15 o. s. v.

I en särskildt för en läsebok författad ordbok hade man väl kunnat "hoppas", att finna korta och bestämda grundbemärkelser för orden, men i stället för sådane läser man der långa och sväfvande förklaringar, alldeles obegripliga för en yngre lärjunge, vid hvilka han med författaren kan utropa: "albus aterne sis, ignoro." Såsom exempel må här anföras några: affectio = det hos någon frambragta förhållandet till eller stämning emot något; affectare = med sin verksamhet sträfva efter något, bemöda sig att uppnå något; afficere = genom sin verksamhet på något sätt inverka på någon, genom något försätta honom i en stämning eller läge; deponere = lägga af-, bort-, ned-; till förvaring ineller nedlägga något någonstädes, öfverlemna; bort-, af- eller nedlägga något med begreppet af aflägsnande, undanrödjande; expiare = rengöra det som är genom skuld

befläckadt eller den skyldige sjelf, eller skulden; moliri = sätta sig och sina krafter i rörelse; officium = liksom en verksamhet, hvilken man för emot någon o. s. v. Att för öfrigt också rätt besynnerliga bemärkelser förekomma hafva vi redan sett af agere. Här må ännu några dylika tilläggas t. ex. cirumsonare = rundtomkring fyllas af någon ton; deliberare (andligen) väga något; disputare = med eftertanken eller (vanligare) talande öfverväga något; dissimulare = ställa sig såsom något icke vore; efficere = göra något ut, explodere = genom handklappningar uthvissla; medium ingenium = medelmåttigt hufvud, eller ett hufvud, förstånd, som tager del uti ell. liknar tvenne; nebulo = likasom dunstmakare; suscipere = taga liksom hållande inunder; sustinere = likasom underifrån hålla upp, m. fl. dyl. Om vi efter denna digression återgå till grundbemärkelserna, är vid dem ytterligen att märka en omständighet, som står i sammanhang med det föregående, nemligen den att dessa vid flere verba onödigtvis återgifvas med ett svenskt verbum jemte andra ord som bestämningar. Vid sådane verber händer det en gång bland hundra, att bestämningsorden af lärjungen fästas i minnet jemte verbet, utan användes det sednare ensamt af honom vid öfversättningen såsom motsvarande betydelse. Sålunda öfversättes vanligen t. ex. dolere med känna l. lida (smärta); frui med hafva njutning af något); gratulari med visa (sin glädje); indigere hafva l. lida (brist på (något); indignari hålla (något för ovärdigt) o. s. v. Hit kunna äfven de otaliga verber räknas som återgifvas med "göra", såsom iterare, labefactare, levare, liberare, maturare m. fl. Också hade ordet "hörande" kunnat mindre ofta begagnas, för att ej så många och så skiljaktiga ord dermed vid öfversättningen skulle återgifvas, såsom: avitus (h. t. farfar eller morfar); domesticus (h. t. huset); familiaris (h. t. familjen); festivus (h. t. en festligt glad lust); libertinus (h. t. en frigifvens stånd) o. s. v. Hvad slutligen omskrifningarne "den som" och "det som" beträffar, så hade dessa i de flesta fall kunnat bortlemnas, ty dels finnas redan i ordboken upptagne, dels kunde der inflickas sådane bemärkelser, som, ehuru bildande blott enskildta ord, återgifva den motsvarande betydelsen lika klart och bestämdt, som de många orden göra det; t. ex. expers — som icke har del = odelaktig; meritum — det som någon förtjenar = förtjenst; modestus — den som iakttager måtta = måttlig; nobilis — den som är känd = bekant; piger — den som ogerna gör något = trög l. lat; temperans — den som håller måtta = måttlig o. s. v. Hvad här nu i korthet blifvit yttradt om ifrågavarande latinska läsebok, torde redan hafva tillräckligt ådagalagt, att den, åtminstone i dess nuvarande skick, är behäftad med många och ganska stora brister.

e. v.

Om låga öarna och korallrefven i stora Oceanen *

af

H. Jouan.

I.

De oräkneliga öar, som äro utströdda öfver stora Oceanens vidsträckta yta, från ena vändkretsen till den andra, kunna hänföras till tre olika slag: högländta öar, icke omgifna af klippref; högländta eller medelmåttigt höga öar, omgifna af klippref, och hvilka i stället för att vara branta, som de förra, långsamt slutta mot hafvet; samt slutligen utomordentligt låga öar, bestående ibland helt enkelt af korallbankar vid vattenbrynet.

De första låga öar, som upptäcktes i stora Oceanen, hörde till den talrika grupp,

* Öfversatt af *N.*

som är känd under namn af *Paumotou** arkipelagen och åt hvilken sjöfarande hafva gifvit de betydelsefulla namnen, Farliga hafvet, Förderfsöarne, Labyrinten, Farliga archipelagen o. s. v. Dessa öar, af hvilka de förnämsta uppgå till ett antal af 78, intaga i riktning från NW till SO en sträcka af 340 lieues i längd och 160 i bredd. Några af dem äro endast klippref. Hafvet bryter sig nästan alltid med våldsamhet mot den sida af öarna, hvilken är utsatt för passadvinden, inom hvars område de äro belägna vid 17½ gr. sydl. latitud. Vattnets mörkblåa färg i de kanaler, som åtskilja dessa öar från hvarandra, visar att djupet derstädes är betydligt; det är med möda sänklodet, på det afstånd från land, hvartill dyningen och bränningarna tillåta farkoster att nalkas, träffar de branta klippornas skarpt uppstigande toppar. Man kan föreställa sig, hvilka svårigheter äro förenade med seglationen i denna labyrint af låga öar, som man vid full dager kan ses först på ett par mils afstånd. Då fartygen öfverraskas af vindstilla i dessa kanaler, som genomlöpas af våldsama hafsströmmar, hafva de ingen utsigt att i dem kunna kasta ankar. Sedan handeln börjat draga fördel af dem, har man upptäckt, att vid några finnas innanhaf, som äro goda hamnar; men de snabba vexlingarne af ebb och flod i deras trånga inlopp och svårigheten att finna på öppningen göra de fördelar, som erbjudas genom dessa hamnar, bedrägliga för andra, än med arkipelagen förtrogna sjömän. Det är redan ganska svårt att åtskilja den ena af dessa öar från den andra, emedan de alla likna hvarandra, och svårigheten ökades för en kort tid sedan ännu mera deraf, att de voro orätt utlagda på sjökorten. Nu hafva genom flera franska marinofficerares arbeten, deras lägen med tillräcklig noggranhet blifvit bestämda, så att man icke mera, då man genom vanliga navigations hjelpmedel känner sin ställning, kan taga en ö för en annan.

* *Pau* uti det polynesiska språket tillkännagifver ett flertal, *motou* betyder låg ö. Man kallar också dessa öar *Touamotou; Toua* betyder öppna hafvet (*altum*).

Andra grupper af låga öar hafva sedermera blifvit upptäckta i olika delar af stora Oceanen, såsom t. ex. Gilberts öarna, Marschalls öarna, Karolinerna m. fl. Utom dessa stora ögrupper träffar man ännu mellan båda vändkretsarne en mängd låga öar, förenade i mindre samlingar eller oftare likasom tillfälligtvis kringspridda. Men granskningen af en Oceankarta och af reliefkartor öfver omgifvande fastland visar, att de icke af slumpen äro stälda i förening med hvarandra och med mera högländta och vidsträckta länder.

II.

Frågan om uppkomsten af de låga öarna har ledt till vidlyftiga diskussioner. Några påstodo med afseende derpå att de äro förenade i grupper, att de blott äro qvarlefvor af ett lågland, hvars mindre fasta delar småningom skulle hafva blifvit lösryckta och bortförda af vågorna; andra betraktade dem som lemningar af större öar, hvilka blifvit förstörda af öfversvämningar. Cook och de naturforskare, som åtföljde honom, framstälde en annan åsigt derom, grundad på direkta iakttagelser angående dessa öars beskaffenhet. Vi skola anföra Forsters ord:

"Alla låga öar i tropikerna tyckas hafva uppkommit genom djur, hvilka likna de polyper, som bilda de s. k. lithophyterna, stenvexterna. Dessa små djur uppresa småningom sin boning från en omärklig grund, hvilken tilltager i utsträckning i samma mon som arbetet stiger i höjd. De använda till bygnadsämne ett slags kalk, blandad med animala ämnen. Jag har sett dessa stora bygnader i alla grader af deras bildning och af olika storlek. Några mil i lofvart från Sköldpaddsön utbreder sig ett cirkelrundt klippref af betydlig utsträckning, mot hvilket hafvet bryter sig. Ingen del af detsamma höjer sig öfver vatten-

ytan. På andra öar äro de framstående delarna förenade genom klippref, hvaraf några vid ebbtiden äro ofvanom, andra åter alltid under vattenytan. De högländta delarne bestå af en jordmon, som är bildad af snäckskal och koraller, uppblandad med en lös och svartaktig mylla, uppkommen af förmultnade ämnen och af sjöfoglars träck, vanligtvis bevuxen med kokos- och andra träd och ett ringa antal mot skörbjugg nyttiga vexter... Ibland finnes der en öppning, som lemnar inträde åt en båt eller pirog: men jag har aldrig sett ett inlopp, stort nog att kunna passeras af ett fartyg."*

"Det klippref, som utgör första grunden till dessa öar, är bildadt af de djur, som bebo *Lithophyterna*. De uppföra sina boningar ända till ett ringa afstånd från ytan; snäckskal, alger, sand små korallstycken och andra saker hopa sig småningom i toppen af dessa korallklippor, som slutligen visa sig öfver vattenytan. Denna samling fortfar att tillvexa, tills en fogel eller vågorna föra med sig frön till några kustvexter. Vextligheten på ön börjar då. Dessa vexter, som årligen förmultna och fortplanta sig genom frön, skapa småningom en mylla, hvilken vid hvarje årstid ökas genom uppblandning med sand. En annan våg hemtar dit en kokosnöt, som lång tid bevarar sin grobarhet, och hvilken desto säkrare här gror, emedan all slags mylla är lika god för denna vext. Sålunda hafva dessa låga öar blifvit bevuxna af kokosträd." (J. B. Forster. Iakttagelser under en resa omkring jorden.)

Denna åsigt, bestyrkt genom närmare undersökning af korallrefven, vid hvilka man såg bankar och holmar bilda sig för att så säga stycke för stycke, blef snart allmänt antagen. Fleurieu omtalar den i sin berättelse om *Solides* jordomsegling, föreläst för Institutet år 1799; men olyckligtvis i det han öfverdref Forsters antaganden, och litet deretter kom Peron för att sanktionera Fleurieus öfverdrifter. Till följd af iakttagelser, gjorda vid Timor och vid Isle de France, trodde han sig kunna utsträcka lithophyternas kraft ända derhän, att han ansåg dem hafva från hafvets djup upplyftat och ännu upplyfta klippor och ögrupper. Upptäckten af ett stort antal låga öar, sedan stora Oceanen redan hade blifvit befaren i alla riktningar, några kanalers tilldämning, i hvilka man för kort tid sedan fritt hade seglat, uppväckte farhågan att med tiden hafvet mellan vändkretsarne skulle fyllas eller stängas af fasta murar. Deraf härledde sig en under lång tid af sjömän allmänt använd uttrycksfull utsago, att stora Oceanen var ett haf hvari öar sköto fram likasom svampar.

Herrarne Quoy och Gaimard äro de första, som genom en sorgfällig granskning af dessa djurs arbeten och natur med säkerhet bevisat, att man hade öfverdrifvit Lithophyternas kraft. Undersökningen af korallbankarna på flera ställen och isynnerhet vid Timor, just der Peron hade anställt de flesta af sina iakttagelser, har föranledt dem att med visshet kunna göra följande slutsatser: de låga öarne äro blott på ytan bildade af djur, och polyperna bilda, långt ifrån att uppresa lodräta murar ända från Oceanens omätliga djup, blott ett lager af några meter i tjocklek på grundvalar, uti hvilka samma mineralogiska beståndsdelar ingå, som i redan kända öar och fasta länder. Under loppet af jordomseglingen hade *Uranies* naturforskare icke haft tillfälle att besöka Paumotou öarna, i anledning af hvilkas bildning Forster hade uppställt sin teori. Må det tillåtas mig att till deras iakttagelser lägga mina egna, gjorda på några af dessa öar.

Det är allmänt kändt, att det förnämligast är mellan vändkretsarna, under inverkan af en stark värme, som man ser de stenbildande polyperna föröka sig. Man finner dem visserligen annorstädes, men i mindre mängd och tillhörande mindre ar-

* Senare iakttagelser hafva visat, att några af dessa inlopp kunna befaras af stora skepp.

ter. Den omständighet, att man icke ser korallöar och ref allt från Perus kust ända till 125 gr. vestl. long., är utan tvifvel förorsakad af den låga temperatur, som herrskar derstädes till följd af en betydlig hafsström med kallt vatten, hvilken löper långsmed Amerikas sydvestra kust. Denna hafsström har blifvit iakttagen af kapten Duperrey.

Låtom oss tillse, hvad som tilldrager sig på de högländta öarna. Några äro mer eller mindre omgifna af korallref, andra sakna sådana. Det senare är fallet med Marquesas ögrupp. Dessa öar uppresa lodrätt sina murar af lava, någon gång omgifna af en föga framstående bergkrans, mot hvilken dyningen oupphörligen svallar. På vissa ställen har den blifvit genombruten eller ock har någon del nedrasat, hvilket något förminskar sluttningens branthet, så att sänklodet på ett litet afstånd från kusten här och der träffar bottnet. Men i samma mon man aflägsnar sig ökas djupet hastigt, och oftast träffar man på midten af kanalen mellan öarna icke botten på flera hundra meters djup. Det är endast framför vikarne som ankargrunden utsträcka sig längre; hvilket helt naturligt låter förklara sig af de tillandningar, som strömmarnes lopp medföra. Hafvets rörlighet tillåter icke polyperna att nå en stor utveckling vid foten af de branta kusterna; det är endast på de bäst skyddade ställena, som man finner några individer, hörande till de mest härdade arterna. Men om en holme eller en klippa befinner sig nära landet, skiljd derifrån genom en föga djup arm af hafvet, hvari vattnet är lugnt, är det icke sällsynt att då få se ett korallager öfverdraga stenbottnet och greniga polyper fästa sig vid klippans remnor. Vikarna äro likaledes i det inre omgifna af skrofliga klippor, hvilka resa sig som murar, utom i innersta delen af viken, som vanligen slutas med en sandbetäckt strand, mot hvilken hafvet nästan alltid bryter sig. Finnes någon skyddad bugt, hvarest vattnet är lugnt, djupet obetydligt och vattnets värme följaktligen stark; om den vidare icke är utsatt för starka strömmar och framför allt icke för sötvattensströmmar, hvilka synas vara hinderliga för korallernas bildning, så är nästan alltid denna del af viken uppfyld af koraller. Detta är fallet vid Nukahiva * på flera ställen. Sålunda tyckas värme, ett ringa hafsdjup och lugn vara nödvändiga vilkor för att korallerna skola kunna utveckla sig. Det sista vilkoret är likväl icke oundgängligt för vissa stora arter, hvilka förenade bilda korallrefvens yttre del, mot hvilken det nästan alltid af dyningar upprörda hafvet bryter sig såsom mot en dam. Men dessa stora koraller bilda blott enstaka framskjutande delar, och den mer skyddade rymd, som ligger mellan dem, uppfylles af allt mera ömtåliga arter, till dess att banken bildar en sammanhängande massa.

De högländta öarna, omgifna af korallref, likna på långt håll, säger Forster, stora berg, som uppstiga ur Oceanen med mer eller mindre sluttande sidor, ibland nog lågsluttande, så att de bilda en slätt långsmed kusten. Dessa sluttningar fortsätta sig under vattnet, och det är på de grund, hvilka de bilda, som lithophyterna bygga sina öarne omgifvande korall-stängsel, isynnerhet på åt läsidan belägna ställen, hvarest hafvet är lugnare.

Ofta utgå dessa klippref från kusten; någon gång, såsom t. ex. på Tahiti, omgifver ett stängsel af koraller ön, lemnande mellan sig och landet en lugn rymd, som ofta är så djup, att den kan erbjuda ankarplatser åt de största skepp, och dit dessa genom några öppningar i denna mur kunna inlöpa. Vid den mot öppna hafvet vända randen, nära vid klipprefvet når sänklodet botten på ett betydligt djup, som blir omätligt, om man aflägsnar sig längre ut i hafvet. Men lika litet som Quoy och Gaimard se vi deri ett tillräckligt skäl att an-

* En af Marquesas öarna.

taga, att dessa bankar uppstiga såsom murar från de hafsdjup, sänklodet ännu icke har nått. Det är på de branta sluttningarne, med hvilka öarnes höga berg uppstiga från Oceanens botten, som polyperna uppföra sina bygnader. De arter, som äro i stånd att betäcka vidsträckta ytor, utveckla sig icke på mer än 10 à 11 meters afstånd från vattenytan; åtminstone har man aldrig hemtat lemningar af dem från ett betydligare djup.

Att bankarne se ut som lodräta murar kommer sig deraf, att polyperna vexa lodrätt och att de tillochmed söka utbreda sig åt sidan i det de utvidga sig än som klot och än som blomkål eller svampar, hvilket förhållande man kan iakttaga på många af yttre klippref skyddade ställen. Men hvarföre är då icke det inre af klipprefvet igenfylldt, oaktadt det njuter af de båda fördelarna, värme och lugn? Utan tvifvel emedan djupet der är för stort eller emedan ebb och flod samt hafsströmmar der åstadkomma en rörelse, som är skadlig för korallernas utbildning. Sötvattenströmmar synas oss vara hinderliga för deras utbredning; åtminstone befinna sig på korallöarne de inlopp, genom hvilka man kan intränga, nästan alltid midtemot mynningen af någon bäck. Sålunda hafva åtskilliga inlopp bildat sig på Tahiti och vid Honolulus hamn på Sandwichöarne.

Ett annat bevis på att polyperna icke hafva den kraft, som några författares lifliga inbillning tillägger dem, är det, att, om man rådfrågar de minnesmärken, som jordklotets revolutioner hafva lemnat efter sig och häraf sluter till hvad som tilldrager sig i våra dagar, finner man, att de korallbankar, som nu stå öfver vattenytan, blott hafva 8 eller 10 meters tjocklek, ofta mycket mindre, och att de betäcka vanliga klippor. Detta kan man iakttaga på Sandwichöarne, på Tonga öarne och annorstädes.

III.

Monne vi icke, då vi se enstaka öar, omkring hvilka hafvets djup är ganska stort, höja sina toppar 100:e ja tillochmed 1000:e meter öfver hafvet, kunna antaga att vid några af dessa landets höjning har afstannat och bildat bankar i vattenbrynet eller föga under dess yta? Korallerna hafva sedermera bemäktigat sig dessa fasta grundvalar, på hvilka de hafva bygt sina boningar, som stiga ända upp till vattenytan, undantagandes på de ställen, der ett alltför betydligt djup hindrar dem att utveckla sig. Om denna förklaring af korallrefvens bildning gör ett mindre intryck på vår fantasi, än den som antager, att polyperna ända ifrån Oceanens botten uppföra vidsträckta klipp-platåer, så är den dock mera enkel och mera förnuftsenlig.

Låtom oss betrakta någon karta öfver Stilla Oceanen. Nästan parallelt med Cordillererna, hvilka gå från den ena ändan af den Amerikanska kontinenten till den andra, se vi först Marquesas arkipelagen och Sandwichöarna, stälda i en linje i riktning från SSO till NNW. Deras höjd är betydlig, men hvardera gruppen har i sitt omedelbara grannskap, några fristående klippor och högländta öar. På ett afstånd i medeltal af 100 lieues i vester från den linje, som förenar dessa två grupper med hvarandra, och i samma riktning, ser man en annan rad af låga, ofta i små flockar förenade öar, hvilka äro belägna ungefär 40 à 60 lieues från hvarandra. Denna kedja förenar sig med Paumotou arkipelagen och med Sällskapsöarna. I samma farvatten, mellan 150 och 180 gr. long. och 15 och 22 gr. sydl. lat., finna vi en sträcka af öar, några temmeligen höga, hvilka förena sig med Skepparöarna, Tonga öarna och Viti öarna. Norr om de sistnämnda möter man, i det man går mot NNW, först en serie af låga öar mellan 10:de och 15:de gr. sydl. lat., sedermera Gilbertsöarna, hvilka eqvatorn delar i två grupper, så Marschallsöarna i NW, hvilka gå i paralella rader på en sträcka af nära 100 lieues i öster från Marianerna. De senare förena sig ge-

som Bonin Sima öarna och andra spridda holmar med de högländta Japanska öarna och i vester med Philipinerna. Vid samma latitud som Marschallsöarna, utbreda sig Carolinerna, bestående af låga öar, från 160 gr. till 180 gr. longitud. Mera i söder på andra sidan om eqvatorn utsträcka sig nästan i samma riktning Nya Guinea och Nya Bretagne. Der tyckes den höjning, som har förorsakat dessa föga bekanta öars uppkomst, vända sig mot SO, för att der bilda Salomonsöarna, nya Hebriderna, nya Caledonien; sedermera böjer den sig mot S och tillochmed med SSW för att bilda Australiens och nya Zelands kuster. Om vi lemna Stillahafvet för att undersöka Indiska Oceanen, se vi der liknande verkningar. Norr om eqvatorn synes bergsryggarnes riktning i allmänhet gå från N. till S eller snarare från NNW till SSO; söder om eqvatorn böjer den sig mot SSW såsom på Madagaskar, hvars läge står i samma förhållande till Afrika, som nya Zelands till Australien. Ända hittills har man endast anställt ganska obetydliga pejlingar i stora och Indiska Oceanerna, men det är kanske icke alltför djerft att tänka, att man en dag i dessa oceaner skall upptäcka underhafsbergskedjor, liknande dem de Förenta Staternas sjöofficerare hafva funnit i Atlantiska Oceanens eqvatorialtrakter och hvilkas toppar, såsom redan Forster anmärkt, öarna skulle utgöra.

Då vi anställa en mönstring med de olika grupperna af låga öar, finna vi, att största antalet af dem hafva i sitt granskap mer eller mindre högländta och mer eller mindre fruktbara länder. Detta är ett oundgängligt vilkor för att vegetationens tillvext må kunna försiggå. Utan denna omständighet skulle vexternas frön icke utan en viss svårighet kunna föras dit, och dessa öar skulle nästan för alltid förblifva nakna och ofruktbara. Sålunda ligger den del af Paumotou arkipelagen, hvarest det talrikaste antal af låga öar befinner sig, i närmaste granskap till Sällskapsöarna, hvilkas toppar hafva en höjd af mer än 3000 meter. Ön Matea, 100 meter hög, är belägen blott på ett afstånd af 20 lieues.

Några krypvexter utgöra hela floran på de minst fullkomliga öarna, d. v. s. på dem, som blott äro bankar vid vattenytan. På högre öfver vågorna belägna öar ser man Pandaner, träd af slägtet Hibiscus och kokosträd. Vi hafva der sett äfven exemplar af ett vackert trädslag, hörande till Ebenaceernas familj. Dessa olika vexter befinna sig alla på de närgränsande höga öarne, på hvilka de trifvas väl på de sandiga kusttrakterna, och från hvilka deras frön hafva blifvit förda till korallklipporna genom strömmar, vindar och foglar. Kokosträdet påträffas endast på de ställen, der menniskor finnas, och det är att förmoda, att de vackra skogar af detta trädslag, som betäcka några öar, hafva blifvit planterade af menniskohand. Vågorna hafva väl, som Forster säger, kunnat kasta upp på de nyligen bildade stränderna äfven kokosnötter, som grott; men af sig sjelfva fortplanta sig kokosträd med stor svårighet. De nötter, som falla på marken, förmultna nästan alla och förvandlas till humus, utan att gro; emedan man måste nedgräfva dem eller åtminstone fästa dem vid marken, är det troligt, att de första invånarena, i det de af slumpen drefvos att göra en stor och vigtig sak, hafva kommit naturen till hjelp, antingen genom att medföra kokosnötter från det ställe, hvarifrån de sjelfva kommit, eller genom att förmedelst en ganska enkel behandling föröka de träd, som Försynen gifvit dem. Denna åsigt stödes af några traditioner, som tyda på införsel af kokosnötter till vissa af dessa öar. Paumotous befolkning är ganska nomadisk, och man kan af dessa så nyttiga vexters ålder och utseende beräkna tiden, då någon af dessa öar först blef befolkad.

Några stråldjur, mollusker, fiskar och sjöfoglar utgjorde dessa låga öars hela fauna, då sjöfarande i slutet af sista seklet upptäckte dem, och nästan alla dessa olika

arter finnas på de högländta öarna i granskapet, hvilka utgöra likasom de förras moderländer, om man så får uttrycka sig, och hvilka ibland äro verkliga skapelsemedelpunkter samt bilda tydligt karakteriserade botaniska och zoologiska områden.

IV.

Paumotou öarna besökas nu förtiden af några fartyg, som fara dit att söka perlemor, hvilket dock derstädes finnes i ringa mängd, men förnämligast för att derifrån hemta kokosolja, hvilken kan blifva en källa till rikedom för dessa öar. Andra fartyg undvika att nalkas dem för de svårigheter, som äro förenade med seglationen derstädes. Sålunda hafva de blifvit ganska litet undersökta. Sjöfarande, som endast känna till den allmännaste åsigten om dessa öar, draga icke i betänkande, att, så snart de träffa på en låg ö, förklara den för en korallö. Vi hafva talat om Matea, belägen omkring 20 lieues från Paumotou arkipelagen. Den framställer sig för åskådarens blickar såsom en brant och tvärt afhuggen fyrkantig klippa, 110 meter i höjd. Dess topp är jemn undantagandes på ett ställe, hvarest en samling af klippor höjer sig öfver den släta ytan. "Marken", läser man i *Le Messager de Tahiti* för den 9 April 1854, "som helt och hållet är bildad af kolsyrad kalk, på några ställen uppblandad med sand och på de flesta med ganska groft, kalkartadt grus, har så i sig insupit vatten, att dess yta till utseendet liknar en korallklippa; men den består endast af kalkartad snäckjord, hvari man finner förstenade snäckor och musslor, samt en och annan korall, som bildar likasom en kärna af kalkartade stenar, omgifven af massan eller instucken i några springor deri. Men vi hafva der för ingen del funnit spår af någon korallklippa eller något korallblock. Det söta vatten, som sipprar ut genom kalkklippan, förser befolkningen med klara källor, hvilka äro tillräckliga för dess behof"... Om denna ö, i stället att ega en höjd af 110 meter, vore vid vattenytan, och om den vore öfverdragen af ett korall-lager, skulle man likväl icke hafva rätt att säga, att den vore en korallö. Hafva icke de låga öarna i granskapet blifvit på samma sätt bildade? De mest fullkomliga bildningar af detta slag framställer ibland på en sträcka af 15 à 20 lieues en kedja af öfver vattnet belägna holmar af några tietal meter i omkrets, bevuxna med träd och beskrifvande en cirkel, en ellips, en mer eller mindre sned ring omkring en insjö. Dessa holmar af 50 à 100 meter i omkrets äro förenade sinsemellan genom klippref, belägna vid vattenytan, eller åtskilda genom mer eller mindre djupa öppningar, hvilka åstadkomma en kommunikation mellan insjön och hafvet. Ibland äro dessa holmar beröfvade träd och se då ut som blotta sandreflar. Ofta saknas också dessa sandreflar, isynnerhet i de åt läsidan belägna delarna. Men nästan öfverallt i kedjans omkrets ser man stora svarta klippspetsar, hvilka stå snedt emot klipprefven, höja sig öfver vattnet, ofta 8 à 10 meter. Man kan icke tillskrifva polyperna dessa block, ty de kunna icke arbeta öfver vattenytan, och iakttagelser hafva visat att de äro sammansatta af kalkartade ämnen, likasom klipprefvens grundval. Vid anblicken af dessa holmar, grupperade omkring en innesluten sjö, kommer man genast att tänka på underhafskratrar. på hvilkas ränder lithophyterna skulle hafva bygt; men denna åsigt frångår man efter en noggrannare undersökning. Sedan nyare hydrografiska arbeten till någon del hafva rättat Paumotou öarnas ännu ganska ofullständigt kända topografi, ser man, att endast ett ringa antal af dessa öar har en cirkelrund form, men att de nästan alla äro ställda i ganska aflånga ellipser, eller tillbakaböjda i halfcirklar eller triangelformiga, hvilka alla former icke öfverensstämma med den vanliga formen på eldsprutande bergskratrar. Man har icke, så mycket jag vet, derstädes funnit den minsta vulkaniska produkt. Det enda ställe, hvari det ehuru ganska lösligt

talas om *hårda stenar*, är i en berättelse af Wallis (1767), som, då han talar om Reao (Drottning Charlottas ö), säger: "De af vårt folk, som hade vistats någon tid på landet, funno derstädes inga metaller; de sågo endast verktyg, gjorda af snäckskal och vassa stenar, som voro förfärdigade och försedda med skaft i form af bandknifvar och saxar." Vi kunna tillägga, att mortelstötar af ganska hård lava, hvilka förfärdigas på Tahiti och Marquesas öarna och användas på dessa öar till att krossa sönder lifsmedlen, äro ganska eftersökta af infödingarne på Paumotou öarna; hvilket bevisar, att dessa icke hos sig ega de materialer, som äro nödvändiga vid fabricerandet af dylikt husgeråd. Oaktadt frånvaron af eldsprutande berg, låta likväl de uppstående kalkartade blocken oss förmoda, att Paumotou öarna uppkommit genom mäktiga revolutioner, som höjt ögrupperna i granskapet, hvilkas plutoniska ursprung är tydligt. På några af dessa öar äro de inneslutna, föga djupa insjöarna nästan alltid uppfylda af koraller, hvilkas oupphörliga arbete man derstädes kan observera.

Hvad vi nyss hafva sagt om Paumotou öarna, hvilka vi sjelfva varit i tillfälle att undersöka, kan, enligt resandes berättelser, äfven tillämpas på andra låga öar. Vi kunna derföre med säkerhet antaga, att polyperna endast hafva ett relativt ganska obetydligt inflytande på deras bildning. Ingen orsak till fruktan finnes således för handen, "att en gång få se dem fylla hafvet, föröka fasta landet och hota kommande generationer med en kring eqvatorn gående cirkel, bildad af deras qvarlefvor." Deras inflytande på de hamnar, der de föröka sig, är redan nog stort, utan att man ännu skulle behöfva förstora det.* Jag kan icke, såsom *Uranies* lärde naturforskare, sluta till, att de af menniskor bebodda öarna icke kunna vara bildade af lithophyter, emedan närvaron af menniskor skulle fordra, att der funnes sötvattenskällor, hvilka icke kunna bildas i de stenartade ämnen, af hvilka de bestå. På Paumotou öarna finner man ingenstädes sött vatten, om icke i några brunnar, hvarest det är sällsynt och oftast dåligt. Men Försynen har gifvit invånarena kokosnöten, hvars mjölk derstädes kanske är angenämare, än på något annat ställe på jorden, och hvilken de europeer, som vistas der, inom kort tid vänja sig vid. Ofta dricka infödingarna hafsvatten, under deras utfärder till de trädlösa öar, dit de begifva sig för att fiska, och befinna sig icke illa deraf.

Dessa iakttagna fakta leda derföre till förkastande af Perons och Fleurieus öfverdrifna hypoteser, i det de bevisa, att korallöarna i sig innesluta samma ämnen, som finnas i mycket vidsträcktare länder. Således kunna vi ånyo upptaga frågan, om de talrika öarna i Oceanen hafva höjt sig ur hafvets sköte i det tillstånd, hvari vi nu se dem eller om de blott äro topparna af en sjunken kontinent, qvarlefvorna af ett nytt Atlantis. Om man antager det senare, så hade dess sänkning bort ske med stor häftighet, för att kunna hafva frambragt så våldsamma verkningar, som på Sandwichöarna, Marquesasöarna och Sällskapsöarna m. fl. Förrän man afgörande kan besvara denna fråga, måste man bättre hafva undersökt de i Oceanen belägna öarnas beskaffenhet, hvilka man nu känner endast till ytan. Emellertid synes en granskning af redan kända fakta erbjuda oss bevis på, att, om denna del af jordklotet såsom många andra varit vexelvis betäckt af vatten och bar, orsaken till att den sista gången förblef öfver vattenytan har varit landets höjning. Allt på de högländta öarna tyckes tillkännagifva i sista rummet en kraftig pådrifning nedifrån uppåt. Det finnes ännu vulkaner i verksamhet på Hawaji (Sandwichöarna) till och med det största af alla kända eldsprutande berg, och

* Herrar Guoy och Gaimard på anfördt ställe.

man har anmärkt, att denna arkipelag höjer sig omärkligt, men oafbrutet.

Om dessa öar vore de högsta topparna af en stor sjunken kontinent, så skulle djur- och vextriket utan tvifvel räkna flera representanter. Vid europeernas ankomst dit, funnos der i sjelfva verket af däggdjur endast svin, hundar och råttor; de två förstnämnda djurarterna funnos icke ens öfverallt. De talrika djurslag, som man utan öfverdrift kan antaga hafva lefvat på en vidsträckt kontinent, skulle således hafva försvunnit utan att lemna ett spår efter sig. Floran är rikare än faunan, men den är endast lysande; antalet af arter är ganska obetydligt.

Sjöfarande hafva på en mängd öar, kringspridda på en rymd af 1400 lieues i bredd och 1500 i längd träffat menniskor af samma race, hvilket bevisas af likheten i deras språk och utseende. Man har i dessa folk velat se qvarlefvor af den race, som befolkade den försvunna kontinenten. Dessa qvarlefvor skulle hafva funnit en tillflyktsort på de bergstoppar, som vågorna icke hade uppnått. Men ingen af dessa folks traditioner har bevarat minnet om en stor. kontinent; tvärtom tillkännagifva ganska tydliga uttryck, hvilka äro de samma hos alla dessa folk, att de sedan en ganska lång tid tillbaka hafva fört ett ölif, så att man skulle kunna tro dem vara urinnevånare på de ställen de bebo, om icke en sorgfälligare granskning hade visat, att deras vagga torde hafva stått i Malaisien.* En annan åsigt om Oceanens bildning påstår, tvärtemot den föregående, att dess daning, som försiggått efter de andra delarna af jordklotet, icke ännu är fulländad, och att den fortsättes i våra dagar genom vulkanernas inverkningar och Zoophyternas arbeten. Vi hafva sett, att den senare delen af detta antagande har ledt till öfverdrifter. Direkta iakttagelser förkasta äfven den förra delen; ända hittills ger allt, hvad man känner om Oceanländernas beskaffenhet, åt dem stämpel af en lika ålder med andra fasta land. Vulkaner finnas i ringa mängd och sedan 300 år tillbaka har man anmärkt, att de blott hafva åstadkommit obetydliga och rent lokala förändringar, sådana vi i våra dagar hafva sett försiggå i Medelhafvet. Endast af orsaker, hvilka vi icke känna, hafva de af Oceanen upptagna fördjupningar bildat sig och följaktligen uppvisar den icke mera vidsträckta länder ofvanom vattenytan, utan blott spridda toppar, hvilka bilda de talrika öarna i denna del af verlden.

Not I. Sedan det föregående redan var skrifvet, har en diskussion uppstått mellan två medlemmar af l'Institut angående de låga öarna i stora Oceanen. Amiral Dupetit-Thouars anför, för att bestyrka sin åsigt, att Gallopagos öarna äro från en senare skapelseperiod (hvilken åsigt åter bekämpas af Milne-Edvards, som deremot påstår att dessa öar äro qvarlefvor af en kontinent eller af en stor ögrupp, som sjunkit), anför, säger jag, hvad som enligt hans åsigt försiggår på korallöarna. "Jag hade", säger han, "före mitt besök i farliga arkipelagen (Paumotou öarna) samma åsigt, som min lärde medbroder hyser om Gallopagos öarna. Jag ansåg, att denna betydliga samling af öar endast kunde vara återstoden af en kontinent, som skulle hafva förgåtts genom en öfversvämning, hvilken blott skulle hafva lemnat topparna af vulkanerna eller bergets åsar öfver vattenytan. Men sedan jag undersökt Paumotou öarna, har jag ändrat åsigt, och långt ifrån att anse dem som lemningar af en kontinent, tror jag att de äro början till en sådan, och att de i framtiden alla tillsamman skola bilda en ö....

"Jag hade i uppdrag att hafva uppsigt öfver korallfisket vid Barbanets kuster och hade då tillfälle, att undersöka de koraller,

---

* Se härom mitt arbete: Les Populations de l'Oceanie uppläst för vetenskapssällskapet i Cherbourg 1858.

som man derstädes fiskade under mina ögon. Jag har sett, att de alla vexa i form af ett träd. Alla grenar utgå från en enda stam, som är mer eller mindre utvecklad. De utbreda sig sedermera, i det de grena sig, i form af bägare, träd, spaljerer o. s. v. Samma benägenhet tror jag att också de koraller ega, som vexa annorstädes i stilla Oceanen; men de förekomma under kolossalare former, i anledning af det betydliga hafsdjup, hvari de vexa. Det är sålunda som de grupper, hvilka vi se, bilda sig. Då grenarnas spetsar nå vattenytan, bilda de småningom små holmar, som tilltaga i antal, till dess att alla grenar hafva framkommit till ytan. Då har gruppen en cirkelrund form; vegetationen uppkommer då efter hand på dessa öar, som utveckla sig horizontelt, de förena sig med hvarandra och sluta med att bilda en ring. Korallerna, hvilka allt fortfarande utbilda sig, fylla de inre sjöarna; den ringformiga ön blir slutligen fylld och mer eller mindre fruktbar. Då dessa öar icke ännu äro helt och hållet ringformiga finnes det vid omkretsen inlopp, genom hvilka fartyg kunna inlöpa i den inre sjön, der besättningen sysselsätter sig med att fiska perlsnäckor o. s. v. Grupper af nya öar visa sig hvarje dag i i denna arkipelag. Det är icke tvifvel underkastadt, att de alla slutligen skola bilda blott en enda ö. Efter dessa iakttagelser, som bevisa, att dessa öar äro i ett tillstånd af tillvext, kan man sluta till att de, likasom Gallopagos öarna, härröra från en senare skapelseperiod."

Herr Milne-Edvards bestrider denna åsigt: "Han kan icke inse, att korallernas benägenhet att antaga träd eller solfjäderformer skulle ega det minsta inflytande på den egna bildning, som man ser hos Atollerna eller de korallref, hvilka omgifva öarna, och han delar helt och hållet herrarna Darwins och Danas åsigter (U. S. Exploring Expedition 1841—43) angående uppkomsten af dessa ringar eller korallbankar. Han tror derföre, att dessa kraterformiga korallöar, i stället för att småningom höja sig från Oceanens djup, efterhand hafva bildat sig omkring bergstoppar eller klippor, kvilka i det de småningom sjunka under vattenytan, skulle hafva försvunnit alldeles eller till en del, under det att deras omgifning af polyper fortfarit att tillvexa och sålunda har bibehållit sig nära vid hafvets yta.

Not II. Ön Rairoa. Rairoa liknar en stor sjö omgifven af en mur och består af en bassin af 43 mils längd, innesluten inom ett kalkartadt stängsel af mellan 500 och 200 meters tjocklek, hvilket, uppresande sig nästan lodrätt från hafvets djup, än berör vattenytan, än böjer sig öfver den i form af små dammar af glänsande grön färg och öppnar sig på två ställen för att lemna inlopp åt fartyg. Sedan man engång inlupit i inre sjön, utan att hindras af några korallbankar, hvilka tillkännagifvas af vattnets förändrade färg, är seglingen utan fara på ett djup af emellan 8 och 20 famnar.

Det finnes ingen droppe sött vatten på hela ön. Den bör icke hafva blifvit befolkad för lång tid tillbaka. Man kan sluta dertill af kokosträdens ålder, hvilken icke öfverskrider 15 år, och af den ringa humusjord, som de affallna löfven derstädes hafva qvarlemnat. Grunden består af kalkartad snäckjord i lager, hvilkas öfra yta är ganska vacker. Vid vattenytan och en meter deröfver finnas bankar af korallklippor, bildade af stycken, hvilka sol och regn hafva grusat och hvilka, småningom ditförda af vågorna och vindarna, höja sig såsom fördämningar. Deras höjd öfverskrider icke vattnets högsta nivå vid flodtiden. *(Messager de Tahiti 30 April 1854.)*

Not III. Anaa (Chain Island of Cook). De, som söka att göra sig reda för uppkomsten af dessa ögrupper, kunna här ega fritt utrymme för sina forskningar; ingenting saknas här: hvarken korallplatåer af

45 meter i omkrets, uppburna ända till vattenytan af en nästan vertikal mur af omätlig höjd, eller korallartad sand och grus, hopadt till vallar af samma höjd, som de betydligaste vågor, och dessutom finnas här skogar af kokosträd af den vackraste vextlighet, planterade af menniskohand och hvilkas affallna löf bilda humus på marken: tillochmed saknas ej på vissa ställen ofantliga kalkartade klippor, hvilkas toppar ofta hafva en höjd af 20 à 25 fot och inför hvilka forskaren stannar med förvåning, frågande sig om dessa äro de yttersta punkterna af en upplyftning af de kalkartade ämnen, som bilda kärnan af ön, eller om de hafva blifvit ditkastade, såsom oregelbundna stycken, lösryckta ur hafvets innandöme af en väldig vågstöt: ej heller saknar man derstädes den insjö, hvari man med tillhjelp af traditionen kan följa med den långsamma skapelsen af alla dessa korallbankar. Bottnet af sjön är betäckt af en vacker hvit sand, öfverallt blandad med korallstycken. Der, säga de gamla invånarena, passerade man ännu för tio år sedan i valsnipor och piroger; nu är detta sund tillstängdt. Blott en stolpe, vid hvilken man brukade fastbinda båtarna, blef qvarstående der; snart fäster sig en polyp dervid; andra polyper fästa sig horizontelt vid den och sålunda har ett korall-lager blifvit bildadt. Denna första generation bortdör; en annan uppkommer på dess qvarlefvor och sålunda stiga i lager efter hvarandra generationerna ända upp till ytan, och man har så en till alla delar förstenad klippa. *(Messager de Tahiti. 2 Juli 1854.)*

Inhemsk litteratur.

Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen. 1859. H:fors 1860.

Närvarande årgång är den nittonde i ordningen. Det är glädjande finna, att lika litet som Finska Litteratursällskapet förtröttats att med fortfarande förlust påkosta utgifvandet, lika litet arbetare saknats, som försett tidskriften med ett passande innehåll.

Häftet innehåller samlingar: "Materialier till Finska språkets ordbildningslära" af Joh. Reinh. Bergstadi; "Historiska urkunder" och "Handlingar rörande Finlands historia", meddelade de förra af Waaranen, de senare af Bomansson; samt "Suomalaiset sukunimet" i Wiitasaari af Kilpinen.

Bergstadi var en af de många, hvilka det blott en korrt tid varit förunnadt att bevisa sin uppoffrande kärlek för Finska språket och litteraturen. För den tidigt hädangångne stod den vackraste väg öppen att under Castrén's ledning träda i hans fotspår. Han åtföljde nemligen Castrén på dennes senaste resa till Sibirien. Men sjukdom hindrade honom redan att fortsätta resan; och efter återkomsten till fäderneslandet hade han blott få år att lefva för sitt mål. Det är kärt att af hans arbete se här tryckta minnesmärke bevaradt.

Uppsatser, som äfven för en större läsarekrets erbjuda något af intresse, äro i häftet: "Hafva Lappar och Finnar på skilda tider invandrat till Norden?" undersökning af Lindström och "Matkakertomus" af Jak. Länkelä.

Hr Lindström har redan i en tidigare afhandling sökt utreda, att Finska stammar i fordomtimma bebott Europas kustländer mot Östersjön och Nordsjön — ja ännu längre i vester. Såvidt denna utredning, såsom för det mesta i närvarande afhandling, stöder sig på gamla författares vittnesbörd, är derom intet annat än godt att säga. Det skall åtminstone blifva svårt att jäfva dessa vittnesbörd, isynnerhet der flera skilda författares utsago öfverensstämmer. Visserligen erbjuda de af dem anförda folkslagsnamnen mycket rum för tvifvel; men vi bekänna att Hr L. i flera fall med en förvånande grad af sannolikhet tolkat deras betydelse med afseende på de ifrågavarande folkens senare och nuvarande namn.

Men på en vida osäkrare botten befinner sig Förf., då han af nuvarande ortsnamns ljudlydelse vill sluta till deras Finska ursprung och på denna grund påstår, att Finnar fordom varit bosatta i de ifrågavarande länderna. Då äfven historiska vittnesbörd för förhållandet äro att tillgå, kan det hafva sitt intresse att i ortsnamnen ännu återfinna spåren af fordna tiders skick. Men der bevisningen bygges blott på namnljudet, till och med på namnets eymologi, der kan historien icke af densamma hafva någon vinning.

I hufvudsak visar Hr L. klart nog, att der möjligen Lappar funnits, Finnarne aldrig varit långt borta. Men derigenom är den allmänt gällande åsigten, att de förra gått förut, de senare följt efter, ingalunda kullkastad. Huru långt försprång Lapparne haft, synes icke kunna utredas; och det ligger i sakens natur, att detta skall hafva vexlat på skilda orter och skilda tider. Men om Lapparne öfverallt haft Finnar till arftagare, synes vara osäkert; medan det tvärtom visar sig vara säkert nog, att en stor del Finska stammar aldrig stått i någon beröring med Lapparne.

Hr Länkeläs reseberättelse gäller Finnarne i Ingermanland, dit Hr L. på Litteratursällskapets vägnar gjort en färd, för att samla runor m. m. Innehållet är i många delar lärorikt och berättelsen läses med nöje. Förf. är en af de få Finska skriftställare, som hafva *en stil.* Den förefaller i början sökt; men man öfvertygas snart, att man har att göra med författaren, icke med en af honom antagen drägt. Hans stil är så slående kraftfull och pregnant, att hvar och en måste finna, att i den rörer sig och lefver en egendomlig anda. Det är i en tid, då de flesta skriftställare äro slagna till samma slantar, i sanning uppfriskande att träffa på något undantag från hopen. En viss grad af kantighet i denna stil hoppas vi omsorg och tid skola afnöta. Vi böra tillägga, att en stil af denna art i en *berättelse,* som rörer några Finska bondbyar, icke har sin bästa plats; och det vore utan tvifvel en vinst, om Förf. för framtiden i dylika fall kunde gifva den något af epikens bredd och lugna gång, "Majora canens" må han lemna dess egendomlighet sin fulla frihet.

Till prof aftrycka vi här nedan Förf:s omdöme om folkets lynne och ståndpunkt i bildning.

Bland de i årgången meddelade historiska Handlingar finnas några, som väl förtjena att af hvar man läsas. De angå det eviga eländet här i Finland, fredseländet nemligen och krigseländet, det förra föga mindre än det senare. Skatterna drifva bonden från sin jord och från landet, ifall icke adelsmännen redan tagit den förra i besittning; och förmår han hålla sig qvar vid besittningen, lider han öfvervåld af embetsmännen, de militära bevisande sin makt och sitt mod genom att slå armar och ben af honom, hans hustru och barn. Under krigen bortföres folket till Ryssland och säljes till några kopek stycket; under freden begifva de sig sjelfmant till Esthland och Liffland, för att dock rädda sitt lif. Hvarje blad af landets historia är en utläggning af det förfärliga: *Væ victis!*

Årgången slutar med berättelse om Litteratursällskapets förhandlingar.

Vi böra upplysa derom, att exemplar af tidigare årgångar (1846—1855) säljas till 40 kopek. Priset på den närvarande, utgörande något öfver 20 tryckta ark, är 70 kopek.

Luonnon-kirja Z. Topeliuxelta, suomentanut Joh. Bäckwall. Helsingissä 1860.

Denna öfversättning af den allmänt kända och begagnade boken har en borgen för sin duglighet i öfversättarens namn. Hr Bäckwall, kapellan i Uleåborg, är som bekant redaktör för de förträffliga Oulun Wiikko Sanomat, hvilket blads spridning bland allmogen är lika önskvärd, som den utan tvifvel år från år är i tilltagande.

Den Finska öfversättningen af Naturens Bok anmäles här föräldrar af den bildade samhällsklassen till kännedom. Den erbjuder sig nemligen förträffligt till öfning i att läsa och lära Finska för de barn, som begagnat originalet till läseöfning. Ty sådane kunna vanligen de första kapitlena nära nog utantill, och det blir dem ett lätt arbete att lära sig samma satser på Finska. När minnet icke räcker till, finnes i originalet en ordagrann öfversättning till hands. Och när ett barn sålunda genomgått första hundratalet sidor, kan man redan lemna i dess hand andra enkla berättelser på Finska. Vi förutsätta då, hvad äfven är oss bekant, att föräldrar finnas, som af kärlek till fosterlandet och dess framtid, anse sig böra låta sina barn lära Finska. Andra, förmoda vi, skola vara kloka nog att inse, att detta är nödvändigt för deras barns fortkomst, om de nemligen bestämma dem för embetsmannabanan; ty de kunna taga för afgjordt, att intet af dessa barn utan att tala och skrifva Finska skall erhålla någon plats i samhället, hvars innehafvare det åligger, att vårda Finska folkets angelägenheter. En menniskoålder skall mycket förändra i Europa — och i Finland. Säkert är åtminstone, att efter dess förlopp *icke Svenska* språket ensamt skall gifva en embetsman i Finland dagligt bröd.

Hietteltä katovuosista Suomessa. Kirjoitti A. Manninen. Kuopiossa 1860.

Med förundran läser man denna skrift af en Finsk bonde. Manninen, ehuru numera lärare vid en landtbruksskola, kan med skäl så kallas, ty han är autodidakt och har alltså icke gjort den vanliga kurs, hvarigenom, huru knapphändig den än är, en bondson plär förvandlas till herreman. På egen hand har han inhemtat äfven kunskap i Svenska språket, tillräcklig för att läsa Svenska skrifter. Den enda egentliga undervisning, han af andra erhållit, är ledning under studium af åkerbrukskemi vid universitetet, och hvad han ur muntliga föredrag kunnat inhemta under besök vid landtbruksinstituter här och i Sverige. Men dessa studier har M. gjort såsom redan fullmognad man.

Manninen är såsom författare förut känd genom en mängd artiklar i Suometar och ett par särskildt utgifna småskrifter, bland dem "Taito ja Toimi." Dessas innehåll är dock blott en frukt af tillfälliga observationer, studier och reflexioner. I närvarande skrift deremot har Författaren egnat sig åt undersökningar rörande ett sjelfvaldt ämne, om missvexterna i Finland, för detta ändamål gjort studier och siktat och under allmänna synpunkter ordnat, hvad erfarenheten lärer, dragande slutsatser för frågans upplysande ur det sålunda samlade materialet. Med ett ord: afhandlingen är en vetenskaplig undersökning, i hvilken Förf. äfven går tillbaka till meteorologins, fysikens och kemins läror samt åberopar statistikens vittnesbörd, och hvilken som sådan karakteriseras förnämligast af den logiska reda och ordning, hvarmed den blifvit genomförd.

Förf. talar först om missvextårens inträffande i Finland. Denna del är minst tillfredsställande, emedan Förf. haft så få historiska uppgifter att tillgå. Det skulle förtjena en särskild undersökning, huru ofta missvexter i landet förekommit t. ex. inom senaste halfannat sekel, huru stor del af landet missvexterna omfattat, och hvilka deras orsaker varit. Af vissa sockenbeskrifningar, såsom de af Förf. åberopade öfver Tyrvis och S:t Mårten, finner man, att hithörande anteckningar förekomma i gamla kyrkböcker; och det vore af intresse att få alla sådane samlade och offentliggjorda. Förf. citerar en uppgift i Hr M. Weckströms "Anteckningar i Landthushållningen": att ett år af *sju* skulle, enligt hvad erfarenheten lärt, vara ett missvextår. Om denna erfarenhet vore rigtig, skulle en sådan periodicitet utan tvifvel ega samman-

hang med den observerade sjuåriga periodiciteten för islossningen i landets floder, ur hvilken iakttagelse Nervander så snillrikt deducerade tiden för solens och de variabla stjernornas axelrotation.

Sedan undersöker Förf. orsakerna till missvexter. Vid hvarje sådan uppgifven orsak framställer han äfven medlen att, om möjligt, förekomma dem. Högst lärorik och väl genomförd är isynnerhet framställningen af de tre hufvudorsakerna: "öfverflödig väta", "torka" och "frost". Det är torkan om våren och på försommarn, som oftast förorsakar missvext; och Förf. har med afseende härpå ett rikt och väl begagnadt tillfälle att orda om medlen att hindra eller åtminstone försvaga en sådan väderleks skadliga inflytande. Såsom öfriga orsaker upptager han: orkaner och hagelfall, mask, otjenlig såningstid och förvändt såningssätt, snöfall på ofrusen jord, vårfroster och isbränna.

Alla dessa orsaker gälla egentlig missvext. Men Förf. afhandlar dertill, huru sädesbrist förorsakas: genom olämplig väderlek för skörden och underlåtenhet att förekomma dess följder, och under sädens förvarande. Slutligen talar han om de medel, man anlitat och bör anlita, för att lindra den brist, som oafvändbara missvexter förorsaka, och framlägger i ett slutord sin på den föregående undersökningens resultater stödda öfvertygelse, att genom omtanke, drift och arbete icke blott missvexternas antal kan förminskas, utan äfven deras följder göras dräglige. Denna modiga förtröstan och detta vädjande till folkets egna krafter slutar afhandlingen lika vackert som berättigadt.

Det är kändt, att en i Ryssland bosatt landsman skänkt Finska Litteratursällskapet medel, för att såsom prisfråga till besvarande uppställa: Hvilka äro orsakerna till missvexter i Finland och sättet att förekomma dem och lindra deras följder? — Bland flera svar, som ingått, har Sällskapet med rätta tillerkännt priset, 150 Rub. S:r, åt A. Manninen's ifrågavarande afhandling. Författaren har med anledning häraf i några väl valda ord tillegnat sin skrift åt sagde landsman, Herr öfverste O. Furuhjelm. Vi föreställa oss, att Hr Furuhjelm med öfverraskning och glädje skall finna, att det är en Finsk bonde, som gjort sig förtjent af det utsatta priset; ty detta förhållande innebär en försäkran derom, att Finska menige allmogen väl en gång skall komma till den ståndpunkt i bildning, som gör det möjligt att bekämpa en karg jordmons och ett strängt klimats inflytanden.

För den Finska tidningspressen vore det väl ett åliggande att, mera än hvad skett, fästa uppmärksamheten på den förträffliga afhandlingen, hvars spridning bland allmogen vi hoppas presterskap och öfriga ståndspersoner på landet skola främja. Man kan vara öfvertygad, att de många upplysningar och goda råd, den innehåller, skola vara dubbelt verksama, emedan de komma från en man ur allmogens egen krets.

Handlingar i anledning af Prestmötet i Åbo den 28 Juni—1 Juli 1859. Åbo 1860.

Den omfångsrika boken innehåller: förhandlingarne vid sjelfva mötet; åminnelsetal öfver framlidne erkebiskop Melartin af G. J. Lindström; tre predikningar, en Svensk af O. V. Ehrström, tvenne Finska af F. G. Hedberg och J. Grönberg; och slutligen "förberedande yttranden" af presterskapet, kontraktsvis, och af stiftets skollärare vid de särskilda läroanstalterna.

Om den anda, som på mötet gjort sig gällande, vittna förhandlingarna intet annat än godt. Att mötet yttrat sig för konventikelplakatets upphäfvande, mot lagtvång i afseende å söndagens firande, mot medborgerliga fördelars beroende af nattvardsgång, öfverhufvud mot lärans understödande af lagens arm och för inverkan endast på öfvertygelsens väg, i detta och annat liknande har Åbo stifts presterskap bevisat en så upplyst och förtröstansfull öfvertygelse, att,

så vidt vi känna, den inom Lutherska kyrkan ingestädes blifvit öfverträffad. Glädjande är också att finna representanterne af den pietistiska rörelsen i landet i dessa åsigters bekännande öfverensstämma med flertalet af det öfriga presterskapet, ehuru det visst icke är mindre glädjande att finna ett flertal bland detta senare hylla samma åsigter. Öfverallt äfven inom Lutherska kyrkan har man sett dem, som makten hafva, ifrigt anlita lagboken icke bibeln, och der såsom t. ex. i Preussen och Würtemberg det pietistiska partiet kommit till makten, har det icke gjort något undantag från denna allmänna regel. Vi hafva nu och då läsit tidningsberättelser om prestmöten i Sverige, t. ex. senast i Göteborgs stift, men hafva icke funnit, att dessa möten varit något annat än toma ceremonier. Hvad våra egna tidningar anfört om senaste möte i Borgå stift, utvisar, att detta tillhört samma betydelselösa slag.

Jemte det anförda må nämnas, att byskolors, söndagsskolors och sockenbibliotekers inrättande af mötet för nödvändigt och nyttigt erkändes, att läsning af biblisk historia förklarades för gagnelig vid religionsundervisningen, hvaremot utanläsning af större katekesen icke ansågs behöflig; att presterskapet förband sig att hålla bibelförklaringar, att skilja katechismi-predikningarne från den vanliga gudstjenst-predikan, att undervisa i biblisk historie och bibelläsning i en förberedande skriftskola, året före den egentliga skriftskolan. Också uttryckte mötet önskan, att två nya, alltså tillsamman tre serier epistlar och evangelier måtte anordnas, för att i bestämd årsföljd läggas till grund för predikningarne. Alla dessa och flera andra yttranden och beslut vittna likaså om den upplysta och allvarliga håg, som vid mötet gjorde sig gällande.

Vi tveka icke, att såsom vår åsigt uttala, att ett prestmöte sådant som det ifrågavarande är en högt framstående företeelse inom Lutherska kyrkan i allmänhet och den Finska isynnerhet. Vi antaga då, att Åbo stifts presterskap icke skall låta sina yttrade åsigter och beslut stanna härvid, utan att ett snart återkommande möte måtte ådagalägga att af dem blifvit verk och gerning.

De tryckta förhandlingarne synas knappt innehålla några andra yttranden, än sådane, som blifvit skriftligen till protokollet meddelade. Följden häraf är, att man icke alltid finner, på hvilka skäl det fattade beslutet grundar sig.

De här meddelade predikningar, som vid mötet höllos, måste förefalla hvarje läsare föga egnade för tillfället. Sjelfva de valda ämnena äro af den beskaffenhet, att predikandet öfver dem föga kan innehålla någon lärdom — vi mena lärdom för åhörarena. Det var säkert icke första gången det vördiga presterskapet hörde framställas: "Hörandet och tron såsom vilkoren för det kristliga lifvets begynnelse, fortgång och fulländning"; "Den som verkligen tror Jesus vara Kristus, han är född af Gud, han håller också af kärlek Guds bud och öfvervinner verlden"; "Några rättfärdiggörelsens synnerliga frukter 1:o i förhållande till Gud, 2:o i förhållande till detta lifvets bekymmer." Det var en tid efter reformationen då predikan blef blott torr dogmatik. Under senaste sekel och vid början af det närvarande var den åter idkeligt moraliserande. Båda dessa ensidigheter hafva blifvit förkastade. Men så finnes också i den moderna predikan hvarken bevisning eller sedelära. Man skulle tycka, att åhörarekretsen vid prestmötet väl hade tålt vid något af den förra.

I de förberedande kontraktsmötenas förhandlingar påträffar man ett och annat votum, som föga öfverensstämmer med den i det allmänna mötets beslut rådande andan. Mötet synes hafva låtit den 17:e frågan om kyrkotukten förfalla. Men i kontraktsförhandlingar finner man kyrkodisciplinens upplifvande lifligt förordas, och i ett kontrakt röstas till och med mot folkskolan.

Alla egentliga skolfrågor uteslötos från prestmötets förhandlingar, emedan tiden blef för korrt, och utsigt redan fanns till särskildt skollärarmöte. Till yttrandena af stiftets skollärare vid de förberedande sammanträdena skola vi kanske framdeles återkomma.

J. V. S.

Ur J. Länkelä's "Matkakertomus".

Käwellessäni hawaitsin niiden wähäinki, joiden seassa ennätin käydä, olewan jaettawan siwistyksensä suhteen kolmeen osaan: alhaisimmalla pykälällä Soikkulan, sitä etewämpi Kosemkinan ja etewin Saarien rahwas. Soikkulalaisen tietoa hywästä ja pahasta, oikeudesta ja wäärydestä ei woi, yleisesti katsellen, selkeäksi sanoa. Tähän lienee syynä melkein yleinen Wenäenuskonto. Soikkulalainen ei tiedä pitää minään, jos esim. juopi, waikka paljoki, waikka yöt ja päiwät, kun waan raha kestää, kun waan ei ylenanna. Eipä tiedä wääryydeksi toisinaan lähimmäisensä oman ottamista. On epäluuloinen ja epäuskoinen. Monenlaisia palweltawia ostaa hän joltakulta Wenäläiseltä petturilta ja maksaa niistä mitä woi, rikas enemmin, köyhä wähemmin. Niinpä esim. pyysi eräs nainen, joka oli Nougorodissa muka käyneeltä ostanut ymmyriäisen kiwen, mutta sen kirstunsa piilosta kadottanut, minua sitä loihdullani takasi hankkimaan. Itse sanoi koettaneensa kaikkia keinoja sitä takasi saadakseen, sillä se oli hengen arwokas. Uskallus ylhäiseen on kadonnut, jos ristin rinnalta panet pois eli jos muutoin sen menetät. Ristin ja Isä meidän luwun awulla woit ajaa pahoja henkiä luotasi ja tehdä muita semmoisia. Satuimpa minäki tuommoisen ihmetyön kokeen aineeksi. Tulin kerran reppuneni kylään, istahdin erään talon porstuwan kynnykselle, terwehdin naista, kätkyttä keikuttawaa, mutta wastausta en saanut. Näin naisraukan risti kädessä lukewan jotakuta. Nainen, ajat pitkät luettuaan, sanoi wiimein: oletkos sinä paha henki', koska et pakene, waikka luin niin monta kertaa rukouksen? Sanottiin sinun sitä pelkääwän ja paikalla katoawan. Hyppiäin lahko on kuitenki, kaikkine juotawuuksineenki, herättänyt monessa tiedon hywästä ja pahasta, karkoittanut hiukan epäluuloa ja kuolleiden kappalten palwelua; onpa opettanut monta Wenäenuskolaista lukemaanki. Useammalla lahkolaisella oli omin käsin kirjoittamia hengellisiä wirsiä. Suomenuskoistenki sydämiin on se juurruttanut julman tekopyhyyden, jonka piti melkeen ainoana auttajana. Ruumiinsa rääkkäämisellä luulee hän hywinki puhtaaksi pääsewänsä. Nyt owat tyrmät käynnä näitä onnettomia. Jälelle jääneet, kuohitsemattomat, kokoutuwat salaa metsiin ja muihin yksinäisiin paikkoihin ja hyppiwät, "jotta kylään kuuluu". Suomenuskonnon perikato on, jos sama kylmyys uskon asioissa pysyy, silmin nähtäwä, ainaki niissä kylissä, joissa on wähemmin tämän uskon tunnustajia. Näissä kylissä ei pidetä paljo uskonnon eroituksesta waarin. Molempain uskoin tunnustawat menewät toistensa kanssa awioliittoon ja — lapset tulewat kaikki Wenäenuskoisiksi. Nämät lapset eiwät saa oppia lukemaan eikä tietämään mitään. Suomenuskolainen isä taikka äiti ei uskalla lastaan opettaa. Eiwät ymmärrä sanaakaan Wenäjää, pappi pahanen ei taas muuta osaa, jos waikka jollakulla olisi haluki neuwoa. Opetetaan, jos sattuu, lukemaan Isä meitä, ja joku muu, kuitenkin sanaakaan ymmärtämättä. Suomeksi lukea "on meille pahennukseksi". Suoraan sanoin on uskontonsa wielä wanhalla pakanallisella perustuksella. Eikös ole näiden tila sama kuin Castrén wainaamme sanoo Samojedistä: "Samojedit eläwät pimeässä hämärässä uskossa, kuoleman lopettawan ihmisen koko olennon". Tämän todistaaksemme, katselkaamme miten he kohtelewat kuollutta. Hengen lähtiessä ei sielu erkanekaan ruumiista. Sen todistaa ruumista wartioitsemisensa, "jotta ei paha mies pääsisi ottamaan sielua". Tätä warotaan niin kauwan, kun kirstu on ennätetty seinän wieressä pihalla saada walmiiksi. Kirstu tehdäänki oikein wahwoista laudoista, "wet se muutoin lahoo niin piaan", ja "sitä parempihan on, kuta kauemmin kirstu kestää, sillä kirstun on ennen ruumista mätäneminen". Ruumis pannaan kirstuun, jota sitte miehissä wartioidaan, kunnes ruwetaan hautajaisille. Nyt itketään wuorotellen. (Itkiöillä on walkea hurstinen puku tawallisen sinikkeen, aar-

nitsan, kitaikan, sarahwanan ja muiden, kuka niitä kaikkia muistaa, koreiden hameitten siassa sekä korean korweluksen siassa samallainen hurstinen rätti.) Itkuissa ei ole mitään hengellistä, ainoastaan maallisia pyyntöjä ja toiwotuksia. Kuolleella on myötäänsä ruokaa wieressä ja hautaan wietäessä otetaan pata, herneitä (jos patoja ei ole poispantawaksi, keitetään herneet, joita peijaiswäkiki maistelee), lihaa, leipää, woita ja mitä laatua suinki talossa on. Nämä pannaan hautaan ruumiin keralla. Ruumista saattaissa istuwat kaikki wainajan lapset kirstun päällä. Nuorimmalla on ohjakset kädessä. Tämän kuitenkaan ei pidetä ajawan, waan itse ruumiin. Sen todistaa tapansa panna willalangasta ohjakset, jotka ulottuwat ruumiin käsiin. Tottahan sielun luullaan eläwän ruumiissa. Sielun haudassa eloa ruumiin mätänemiseen saakka todistaa aiwan selkeästi haudalla itku ja ruumille ruan anto. Wenäenuskoista ei liene täällä monta, joka ei käy haudalla itkemässä. Joka kerta on ruokaa muassa, parasta mitä olla woipi ja kaiken laatuista, semminki semmoista, josta wainaja eläissään enimmän piti. Lahjoillahan kaikki woidaan. Eihän lahjoitta mitään saada, sen näkewät jo herroistaki. Luonnollista on siis rukoiltawan mielen lahjoilla wiehättäminen. Eräässä talossa oli Lawansaarelta kotoperäinen, pilkkasuu palwelia. Emäntä wei kirkolle kaikellaisia ruokia, mutta unhotti woin. Palwelia paneutui piiloon. Emännän itkiessä kuihkasi irwisteliä piilostaan: eihän sinulla ole woita. Woi oli kotoa noudettawa. Tällä ajalla pisti palwelia ruat poskeensa ja pötki tiekkoinsa. Nytpä oli emäntä iloissaan, kuin kuollut rukouksensa kuuli, jonka todistukseksi söi antimensa. Edellä mainitsemastani kirstun tukewaksi laittamisesta on päätettäwä ruumiin mädättyä ei enään itkettäwän, sillä silloin ei ole enään sieluakaan missään. Selkoa en saanut, kuinka kauwan pitäwät ruumiin mätänemättömänä, mutta luultawa on, että hurskaimpain ruumiit warjeltuwat kauemmin kuin pahain, sillä heitä kauemmin itketään.

Eiwät itkuwirret eikä haudalla itkeminen ole kadonneet Suomenuskoisistakaan. Ihmetellen sanoi eräs nainen: "meidän uusi pastori ei salli itkeä haudalla eikä hautaan wietäissäkään, waikka Wenäen pappi ei pidä siitä mitään". Usein näet näidenki olewan ryömyllään haudoilla, kun ei waan pappi näe. Tästä woisi päättää niilläki olewan saman luulon sielun kuolemasta ruumiin tomuksi muututtua, waikka tätä eiwät suin tunnusta. Erään Suomesta kotoperäisen miehen, Tuomas Tuulen, kuulin mainitsewan Inkeriläisten monissa paikoin salaa kokountuwan metsään eli muualle yksinäiseen paikkaan jonku kiwen eli puun luoksi juhliaan wiettäessä. Niinpä sanoi Harjawallalla olewan suuren kiwen, jonka ympärillä pitäwät melkeen jumalanpalweluksen tapaista. Eikös tämä mitään osota? Jolla enemmin aikaa olisi asuskella näiden seassa, luulisin warmaan tulewan näkemään koko ristillisyyden olewan ainoastaan ulkonaisen muodon, mutta totisen uskontonsa olewan pakanallisen. Näitä asioita pyysin mainitun Tuomas Tuulen tarkasti waariin ottamaan, ja niistä tietoja lähettämään. Saapi nähdä, jos lupauksensa tulee täytetyksi. Hänelle, joka elää kansan keskessä, on tämä tutkinto mahdollista, mutta tuskin muille, kun pelko on niin summatoin.

Laulunsa ja elantonsa on merkillinen. Mikä olisi tämän kansan elo, jos ei lauluja olisi. Laulut pysyttäwät heissä, pahuuden joka haaralta palkautuessa, rehellisyyden hengen. Ellei wirtten neuwoja ja nuhteita löytyisi, menisiwät warmaan Wenäläistä alemmaksi tässä kohdassa. Jos Wenäläiset papit saawat laulut ja wirret kerran katoamaan, miten jo näyttää, kyllä sitte hukassa owat. Wanhain neuwot pysyttäwät heissä heempeyden tunnon, sillä sen rikottua lauletaan joku wanha wirsi uutena, toisinaan uusiki syntyy. Kauheampaa rangaistusta tuskin lienee kuin kujalle kokountuneiden neitoin parjauswirsi jostaki läsnäolewasta. Häpiällä pakenee hän seurasta eikä siihen toisten tule. Näin tapahtuu muissaki seikoissa. Miksikä näitä wirsiä tahdotaan karkottaa, miksi näitä hyljetään? Eikös ne olisi Suomessammeki kartutettawat, missä niitä on wähä ja sinne saatettawat, missä niitä ei ensinkään ole?

Epäluulo ja sokeus tekewät Soikkulalaisen tylyksi wierasta kohtaan ja tuttawaksensa on waikea päästä. Mutta jos jonku woitat puolelles, saat epäluulonsa karkkaumaan, silloin on wanha tuttawasi, Suomalaisen mieli, wastasassi. Tämä ystäwyyden osoitus wirwoittaa woimas, waikka kuinkaki wäsynyt lienet, kehoittaa kärsimään seuraawia

waiwoja ja tylyyttä. Wiimeksi mainittua suloa omaisuutta sain hywin harwoin hawaita Soikkulassa, mutta sitä selkeämmin ilmoittaikse se Kosemkinassa Suomenuskoisten seassa. Katsahtakaamme heitä silmänräpäys.

Tullessasi Suomenuskolaisen eli Karjalaisen, miten heitä täällä kutsutaan, köyhään majaan, saat tosin tämän karkean kysymyksen perhemieheltä eli joltakulta muulta, joka on wanhin eli arwoisin talosja: Mitäs haet? Wastattuasi sen, lasket pelwolla laukkusi penkille, luullen karhun pesään joutuneesi. Mutta olepas pelotta, tuumittele tunti, tuumittele kaksi, saatkos enään karkeata ääntä kuulla? Et. Pelkäämättä puhelee hän kanssasi, antaa mitä anot, neuwoo mitä kyselet. Leppeästi ja kärsiwällisesti walittaa hän köyhyyttään; ja syytä hänellä onki tähän, jos asiat Suomen mitalla punnitsemme, mutta aulisti hän kuitenki antaa, mitä on antamista. Menepäs kuinkaki moneen taloon kylässä ensi kerran, saat saman kysymyksen ja sittemmin snman kohteliaisuuden. Selkeä on Suomalainen luonteensa, uskontonsa on tehnyt sen wieläki lepposammaksi. Täällä näet ei teko-pyhyyden peittäiwän, waan sywän ristillisyyden tunnon eläwän. Missä näet Suomessa tawallisen perheen isännän, jos hän nimittäin ei ole lahkolainen, aamulla hiljaisuudessa laskeutuwan polwilleen, rukoilewan Jumalalta hesgellistä ja maallista siunausta sekä kiittäwän Häntä antaman hywyyden edestä. Tämän näet hänen tekewän ei sillä kunniaa pyytääkseen eikä muille näyttääkseen, miten moni lahkolainen tekee, waan sydämen nöyryydessä ja wirwoitukseksseen. Tämmöinen kun perheen isäntä on, mimmoinenkas on perhe? Sen arwaat kysymättäki. Missä isä ja äiti owat säweät, siinä lapset säweyntywät, palkolliset parentuwat; riita, tora toisialla. Lukutaito ylipäänsä hywällä kannalla, sillä laiskuus on häpeä; hempeys parjaamatoin; rehellisyytensä ihmeellinen, kun asuwat wiekasten puhdasten Wenäläisten ja ahneiden Wenäenuskoisten seassa.

Tämän sanon kylistä, missä ei Wenäenuskoisia ole. Toisin laita toiselassa, toisin toisessa talossa, sanotaan, mutta harwoin niin hawaittawaa eroitusta löytynee kuin Kosemkinan kyläin wälillä, missä toinen eli toinen uskonto on yleinen. Kumpi on kylässä woitolla, sen puoleen menewät tawat ja koko elämäki. Kuta enempi on Wenäenuskolaisia, sitä huonompi on asiain laita, kunnes wiimein, niinkuin esim. Pärspään kylässä, koko elämä on aiwan Soikkulalaisten tapaista. Kaksi kertaa tulin käymään tässä kylässä; kummallaki kuulin tullessani toran jo kylän ulkopuolella. Kertaakaan en astunut kynnyksen yli kujalle, jottei riita, tora ja rähinä ollut wastassani. Asumapaikkani emäntä, waikka paraimpia kylässä ja Suomeuuskolainen, ei suinkaan sulkenut monta hetkeä suutaan, jos joku oli huoneessa, jolle woi wihaansa purkaa; toraa aina kesti. Miestään kun ei uskaltanut korennolla kopistella, löi löyhäytti lehmää, joka lypsäissä sattui jalalle astumaan; muutoin jyrisi ukonilman tawalla. Mimmoisetkas lapsensa? tottelemattomat, juonikkaat. Tämmöisiä esimerkkejä oli paljo. — Ei ainoastaan näin seurakunnittain waan kylittäin woisi järjestää elantonsa, siweytensä ja siwistyksensä, sen mukaan miten missäki Suomenuskolaisia.

Walitettawin on waimoin tila sekä Suomenettä Wenäenuskoisten seassa. Edelliset eiwät pitele heitä jälkimmäisiä paljoa siewemmästi. Tätä kohtaa ei ole uskonnon waikutus woinut kokonaan kukistaa. Miniän tila on surkea, arwonsa alhainen, melkeen eläimen. Monessa talossa kohdellaan warmaan hywää hewoista kymmentä kertaa leppeämmästi. Eipä siis kumma, jos waiwojaan wirsissä walittaa. Naiswäen ei ole mitään sanominen, perhemiehen kerran jotain määrättyä. Pojalla, kerran perhemiehekksi päästyään, on täysi walta äitinsä ja sisartensa sekä weljeinsä naisten yli. Sattui nyt perhemies waan olemaan tyly, silloin tiesit kyllin, mitä talosta oli odotettawana. Eräässä Wenäenuskoisessa talossa oli wäwy päässyt perhemieheksi. Ämmä (perhenaisen äiti) osasi wirsiä paljo ja olisi ollut halukas niitä ilmoittamaan, mutta oli alinomaa niin wäwyn lasten piirittämänä, ettei saanut sanaakaan sanoneeksi. Muiden kuullen ei ensinkään uskaltanut mitään jutella, sillä suun työn olisi selkä saanut katkerasti palkita. Selkäsaunan uhalla täytyi tämän 65 wuotiaan muorin tehdä työtä aamusta iltaan, wäwyn 15 wuotiaan tytön laiskana päiwät pitkät lojuessa. Tämmöisiä perhemiehiä oli usein. Katkera on nähdä semmoisia seikkoja, etenki kun saawat niin paljo pahaa aikaan. Missä ei uskonto liewitä sydämen

katkeruutta, siinä on alinomainen tora, riita ja tappelu eli ainaki nurjuus ja napina. Tässä kohdassa luulenki olewan syyn haettawan Suomen- ja Wenäenuskoisten suureen eroitukseen, sillä edellinen tottelee nöyrästi, pitäin kärsimyksensä Jumalan antamana, jälkimäinen toruu ja taistelee, miten riita on alinomainen. Lapset tätä nähdessään tulewat katkera sydämisiksi ja kiukkuisiksi, miten näkewät wanhempainsaki olewan.

Regnbågens myter.*

I.

I förhoppning, att det vore angenämt för poesins vänner, att lära känna de upphöjda och behagliga eller åtminstone sällsama föreställningar, som de olika folkslagen gjort sig om ett af de skönaste naturfenomener, må de här nedan framställas till en jemförelse med hvarandra.

En af de älsta och enklaste föreställningarne är utan tvifvel den *indiska*. Den tron har i Hindostan sedan uråldriga tider varit gängse, att regnbågen är åskguden Indras båge, hvarifrån han afskjuter blixtens pilar och hvilken han, sedan vreden lagt sig, ställer till hvila.

Äfven den gamla *kinesiska* föreställningen bär enkelhetens pregel. Enligt den är nemligen regnbågen stödet för himlahvalfvet. Den onde anden Kong-kong kullstörtade, såsom myten säger, en af himmelens pelare, men Nin-hoa, den gode Guden Fohi's gemål, skapade regnbågen, för att åter stödja det sjunkande firmamentet. Myten sätter äfven regnbågen i förening redan med Fohi's moder. Hon, den gudomliga Hoa-si, hvilade nemligen i en ljuf slummer, då en regnbåge tyst nedsväfvade och omgaf henne från alla sidor, och i denna ömma omfamning alstrades Fohi.

I *Buddhas* vidtutbredda troslära finna vi regnbågen på det mest storartade sätt använd på hela skapelsen. Enligt denna lära är verlden indelad i flere öfver hvarandra liggande regioner, hvarje bärande en af regnbågens färger. Verlden sjelf är blott en stor regnbåge. Samma föreställning återfinnes i *vestra Asien*. Ekbatanas sjudubbla murar buro regnbågens sju färger och voro en sinnebild af himmeln och de regioner, i hvilka den indelas efter de sju planeterna. Åsigten om färgernas planetariska motsvarighet förekom äfven senare i medeltiden, och ännu under detta århundrade har den djupsinnige Oken i sin naturfilosofi låtit hvarje planet uppstå från en af de färgade ringar, som likt en regnbåge vid skapelsemorgonen omgåfvo den unga solen.

Äfven i det gamla *Peru* gafs det ett brokigt med alla färger måladt tempel, hvilket dock ej var helgadt åt planeterna, utan uteslutande åt regnbågen. Peruanerna visade en så stor vördnad för regnbågen, att de, såsnart de varseblefvo en sådan på himmeln, tvärtystnade och lade handen på munnen.

En sublim föreställning herrskar hos invånarne på *Marianerna*. De tro nemligen, såsom Kotzebue upplyser, att regnbågen uppstått af urväsendet Puntans ögonbryn, då Puntan döende lät sönderstycka sin kropp, för att af lemmarne bilda verldsalltets olika delar. Mera lekande och behaglig är den hos *Karaiberna* herrskande tron, att regnbågen vore hafsgudens diadem, sammansatt af mångfärgade fiskar och eldglänsande Colibris. Äfven *Kamtschadalerna* tro, att regnbågen är ett högre väsendes, Guden Bullikai's smycke, nemligen den brokiga fransgarneringen på hans drägt.

Hos hufvudbefolkningen i *norden* återkommer den indiska föreställningen. Såsom nemligen Indierna tänkte sig regnbågen förnämligast i förening med regn och oväder, efter hvars slut den äfven oftast plägar synas, så ock de finska och celtiska

---

* Sammandrag ur Wolfgang Menzels Mythologische Forschungen af F. U.

folkslagen i norden. Icke så Germanerna och Skandinaverna. De gamla *Estherna* sågo i regnbågen åskgudens skära, hvarmed han förföljer de onda andarne, enligt hvad Grimm i sin tyska mytologi omförmäler. *Lapparne* åter delade till de minsta nyanser den indiska föreställningen och sågo i regnbågen åskguden Thorans båge, från hvilken han afskjuter blixtpilarne mot de onda andarne. Också de gamla *Britterna* tänkte sig regnbågen i en nära lika bemärkelse. Då deras förfäder en gång på ett odrägligt sätt af onda trollkarlar blefvo plågade med åskväder, storm och regn, drog Gudinnan Arianrhod en regnbåge omkring tempelsalen och afvärjde derigenom hvarje olycka. Hos Ossian är regnbågen alltid en bild af ljuf glädje och qvinnlighet, hvarföre den äfven ständigt benämnes med epitetet "den blommiga." Denna föreställning är dock påtagligen icke alltför gammal. I det gamla finska nationalepos Kalevala (3:e Runan) heter det, att Gudinnan Louhis retande dotter sitter på regnbågen och virkar en gyllne väfnad (solstrålarne?).

Det var Pohjas mö den sköna,
Landets ära, vattnets prydnad,
Klädde sig i röda strumpor,
Prydde sig med allt det bästa,
Tog det vackratse om halsen,
På sitt bröst det prydligaste,
Det mest lysande på kroppen,
Satte sig på luftens loka,
Strålade på himlabågen,
I den allra rensta drägten,
I en lysande beklädnad.
— — — — — — —
Bågen skön på fästet lyste,
Fager jungfru uppå bågen,
Vid dess rand en vacker flicka;
Der sin väf af guld hon väfde;
Vårdade om silfver-tyget,
Skottspolen af guld var gjuten
Väfskeden var smidd af silfver;
Skeden för hon fram och åter,
Skaften lät hon höjas, sänkas.

De *slaviska* folkens föreställningar äro mindre kända. Enligt Vuk råder hos Servierna den egendomliga vidskepelsen, att allt, som går genom regnbågen, förändrar sin art. Den *mosaiska* föreställningen om regnbågen såsom en underpant på den gudomliga nåden finnes redan i den fornhedniska mytologin hos *Lithauerna:* guden Promzimas förstörde den förderfvade verlden genom en syndaflod; blott ett mycket åldrigt menniskopar blef öfrigt och vardt mycket bedröfvadt öfver att ej mer kunna fröjda sig öfver några afkomlingar. Då visade sig Linxmine, regnbågen, för dem, tröstade och rådde dem att hoppa öfver jordens ben (bergen). Detta gjorde de, och se: nie unga menniskopar uppstodo.

Hos de till den *germaniska* stammen hörande folken gällde företrädesvis den åsigten, att regnbågen vore en brygga mellan himmeln och jorden. Enligt *Eddan* hette denna bro Bifrost, d. ä. den bäfvande eller gungande vägen. Blott gudarne (Asarne) redo af och an deröfver. På det att de onda jättarne ej måtte beträda denna gudarnes väg, ställdes Asen Heimdall såsom väktare vid ändan af bron. Fastän svigtande och bygd blott af lätt luft, skall denna brygga likväl ega bestånd ända till "dagarnes skymning", verldens slut. Då först, trodde man, skulle Surtur, den mäktige eldsguden, komma med sin här från södern och nedstörta regnbågen under sina lågor. Den heliga vördnad, regnbågen från urminnes tider hos Tyskarne åtnjutit, skönjes af den ännu rådande farhågan, att med fingret peka åt densamma.

Mycket allmän är i Tyskland den gamla sköna barnatron, att man under regnbågen finner små gyllne skålar, men att blott oskyldiga barn kunna hitta dem, och att de medförde stor lycka. Anledningen till denna tro gåfvo sannolikt de urholkade fornceltiska guldmynten, hvilka ibland af regnet uppsköljdes ur jorden. Dermed sammanhänger sannolikt äfven tron på regnbågens betydelse i drömmar. Då man nem-

ligen mot morgonen i drömmen ser en regnbåge, så kommer man att erhålla en skänk; men mot aftonen — betyder det, att man skall gifva en sådan. Deremot säger ett gammalt ordspråk: "bygga på regnbågen", d. v. s. bedraga sig.

I de tre hufvudfärgerna på bryggan Bifrost sågo Eddans nordiske kommentatorer förebilden af de tre stånden: i guld ädlingarnes stånd eller jarlarne; i rödt de frias stånd eller odalmännen; i blått slafvarnes stånd eller trälarne. I denna betydelse har man till och med trott sig upptäcka en anspelning på den ursprungliga skilnaden mellan stammarne. Svarthåriga finnar skulle hafva blifvit öfvervunna af rödhåriga, och dessa slutligen af ännu ädlare ljushåriga germaner samt af dessa undertryckta. Andra antaga deremot, att ståndens gradation vore förenad med ljusets tillvext i färgerna. Blått betyder slafvar, emedan den är den mörkaste, guld ädlingarne, emedan det är den ljusaste färgen.

I öfverensstämmelse med grekens glada lynne fästade den klassiska grekiska forntiden vid regnbågen en utomordentligt behaglig och poetisk föreställning. Man personifierade den, såsom allt annat i naturen, och under namnet Iris framställde man den som en retande jungfru med fjärilsvingar, på hvilka alla regnbågens färger lyste, ibland ock (enligt Plutarchus) med små vingar vid hälarne, ja till och med någon gång med vingar i knävecken, hvarigenom man på ett sinnrikt sätt ville antyda regnbågens plötsliga framträdande. I Homerus' hymn till Apollo och i Aristophanes dikt "foglarne" framsväfvar den "lik en blyg dufva", hvarigenom regnbågens framträdande ganska skönt uttryckes. Johan Henrik Voss samt med honom flere andra mytologer hafva sökt bevisa, att hvarken Iris eller någon annan gudomlighet under den älsta tiden föreställts med vingar, utan blott med ett slags lätta sandalar. Skalderna hade visserligen talat om en bevingad Iris, för att emblematiskt beteckna hennes snabbhet, men först senare hade konstnärerna tagit detta efter orden och gifvit åt Iris, Eros, m. fl. verkliga vingar. Detta förebrår Voss dem mycket, och kallar det för ett nedsättande af den rent menskliga gudagestalten till djuriskhet. I sanning en falsk åsigt! Sådant kan väl sägas om de indiska och egyptiska gudabilderna, men aldrig om grekernas, hvilka i användandet af det djuriska städse iakttogo en vis måtta och, förenande djuriska kroppsdelar med den menskliga gestalten, alltid bibehöllo den ädlaste smak, såsom bland andra den herrliga Irismyten bevisar. Stundom gaf man henne en häroldsstaf i handen, såsom gudarnes lyckobringande budbärarinna. Myten säger, att hon är en dotter till Thaumas. Denne sjelf, son till Oceanen och Jorden, var alstraren af alla plötsliga fenomen på himmeln, hvarföre han icke blott var fader till regnbågen, utan äfven till orkanerna, hvilka man tänkte sig under gestalten af Harpyer. Men som Iris' moder ansåg man Elektra, d. ä. vattnets klarhet och genomskinliga glans (i regndropparne). Elektra var dotter till Oceanen och Thetis, hvilken sistnämnda var en personifikation af hafvets lugna och välgörande egenskaper. I hela denna genealogi är naturfenomenet härledt från dess närmaste skenbara orsak. Särdeles vigtigt var deremot Iris' förhållande till gudamodren Here eller Juno. Denna var luften, och Iris förestäldes som hennes budbärarinna eller tjenarinna. Enligt Kallimachus sköna dikt bortlade Iris aldrig sin gördel och sina sandaler och sofde aldrig i egen säng, utan hvilade vakande vid sin herrskarinnas thron. Theokritus afmålar henne som en tjenande tärna, den der bereder det äktenskapliga lägret för Zeus och Here. Föreställer man sig molnen såsom åskgudens och luftgudinnans bädd, så hänför sig på denna fördolda kammartjenst det ställe i Ovidii Metamorphoser, hvarest Iris sysslar med att förse molnen med näring från hafvet.

Om ock hos de gamle en "Iris ama-

toria" förekommer, som förmäler sig med Zephyr och åt denne framföder Eros, så har redan Eustathius förklarat detta för en poetisk frihet, förmedelst hvilken Iris för sin skönhets skuld skall hafva blifvit förblandad med Venus. Det var på sätt och vis en förvexling af delen med det hela, såvida regnbågen är blott ett flygtigt fenomen i atmosferen, hvilken sistnämnda sjelf framställdes som gudarnes moder. Men kändt är, att under begreppet af gudamoder många väsenden förblandas, och utom Here isynnerhet också Venus får detta namn. Man tänkte sig Iris företrädesvis som Zephyrs gemål och Harpyernas syster, emedan man trodde, att regnbågen förkunnade blåst, eller, än mera sannolikt, emedan regnbågen och blåsten båda hastigt uppstå och återigen försvinna i luften.

Äfven såsom Heres och Zeus' budbärarinna förekommer Iris ganska ofta i den klassiska forntidens dikter och förnämligast i de mest pittoreska förhållanden, så att det vore mödan värdt, att sammanställa dem i ett galleri. Ännu intressantare och mera rik på handling framträder hon, då den vilde Diomedes sårar kärleksgudinnan och bestraffar henne för delaktighet i en strid, hvaruti den hulda icke borde hafva vågat sig. Såsom Homerus sjunger:

Men då gudinnan han nått, som flydde bland hvimlande hopar,
Framsprang Tydeus' modige son mot henne med fälld lans,
Stötte dess spetsiga udd i yttersta kanten af späda
Handen; och in sig trängde på stund lansspetsen i hullet,
Genom ambrosiska skruden, den sjelfva Chariterna virkat,
Nära invid handleden. Då rann odödliga blodet,
Ichor benämndt, som strömmar ifrån de saliga gudar;
Ty de förtära ej bröd, och glödande vin de ej dricka.
Derföre sakna de blod, och kallas evärdliga gudar.
Men med ett jemmerskri hon lemnade sonen ifrån sig;
Honom i händerna tog Apollon och frälsade honom,
Höljd i ett svartblått moln, att ibland fålsnabba Danaer
Ingen med kopparen hunne hans bröst och lifvet förtoge.
Högljudt ropade då Diomedes den båle i stridsrop:

Vik tillbaka, du dotter af Zeus, från krig och förstöring;
Eller är dig ej nog att vekliga qvinnor bedåra?
Men om du vill dig blanda i krig, då tror jag förvisso,
Att du skall rysa för krig, om du äfven i fjerran det spörjer.

Sagdt; och förvirrad hon bort sig begaf, ty svåra hon qvaldes.
Henne då tog vindfotade Iris och förde ur hvimlet,
Öfvergifven af svedan; och svart var dejliga huden.
Snart till venster om striden hon fann den stormige Ares
Sitta; men höljd var i töcken hans lans och hans eldiga hästar.
Föll så på knä inför sin broder med ifrig begäran;
Honom hon bad om hans spann, som pryddes af gyllene pannband.

Broder, o skaffa mig bort härifrån och lemna mig spannet,
Att till Olympen jag må hemkomma, der gudarne dväljas.
Hårdt jag qvälјs af ett sår, som nyss jag fått af en dödlig,
Tydeus' son, som väl nu med Zeus sjelf djerfves att strida.

Talade så; och han gaf sitt spann med gyllene pannband.

Upp i vagnen hon steg, af sorg i hjertat betagen;
Upp steg Iris bredvid och grep med händerna tygeln;
Gisslet hon svängde till färd, och vingsnabbt ilade spannet.
Snart de kommo till gudarnes hem, den vida Olympen;
Här med spannet hon höll, vingfotade hastiga Iris;
Spände ifrån och kastade fram ambrosiska fodret.

Om sakpolemik och personpolemik.

Herr Liljenstrand har icke ansett sig ännu hafva ordat tillräckligt om sitt lärda opus och vår anmälan af detsamma. Han uppträder ånyo i H:fors Tidningar (N:o 131), för att underrätta publiken, att detta blads redaktion haft den förvändheten, att göra en vetenskaplig diskussion till en polemik mot person.

Vi måste anse, att Hr L. glömt innehållet af sin tidigare replik mot vår anmälan af hans bok. Åtminstone förutsätter han, att H:fors Tidningars läsare glömt det — hvilket också är mer än troligt. På denna glömska kan derföre Hr L. med temlig säkerhet bygga.

Hr L. erkänner nu, att "de fördelaktiga yttranden", som i detta blad fälldes angående hans arbete, "voro mer än förtjenta." Det är vackert och blygsamt. Läsaren måste visst anslås af så mycken ädel öppenhet. Vi vilja hvarken bejaka eller förneka förhållandet. Hvar och en, som läser vår anmälan, skall dock finna, att den är välvillig och lofordande.

Deremot lärer ingen kunna i Hr L:s replik (H. T. N:o 86) utleta sagde ädla erkännande ur följande tirad: "Såsom det synes af några meningar, hvilka Hr J. V. S. citerat och missförstått*, har han endast ganska flygtigt genomläst den utkomna delen, och mer än detta flygtiga genomögnande af det första stycket har han icke behöft, för att mönstra arbetet i alla delar."

Eller har väl någon läsare fallit på den tanken, att Hr L. här blott ville göra våra "fördelaktiga yttranden" misstänkta? Så långt i ädel sjelfförsakelse kan likväl en menniska gå! Herr L. är det lefvande exemplet derpå. Han fann sitt opus vara öfver förtjenst af oss lofordadt. Han sökte derföre göra vår pålitlighet misstänkt. Undertecknads flygtighet och oförmåga att förstå Hr L. måste han taga till hjelp, för att göra lofordet oskadligt!

Det är säkert af samma ädla motiv Hr L. i Repliken yttrar sig: "För den, som ordnar samtliga vetenskapernas system, borde det icke vara någon obekant sak" o. s. v. samt: "Uppfattningen (undertecknads) har dessutom förtjensten att vara mycket beqväm för den, som icke is *(sic!)* tänka sig längre in i saken — och hvarföre skulle ett Litteraturblad för allmän medborgerlig bildning leda folk in uti vidlyftigheter?"

Vi anföra detta icke som bevis på någon utomordentlig inbillskhet från Hr L:s sida. Men att han anklagar undertecknad för lättsinne och tankelättja m. m. och att han vänder sig till min samhällsställning, torde svårligen komma att anses vara en "fråga om sak."

Hr L. påstår också, att han i sin replik icke velat försvara sitt arbete, utan blott nationalekonomerna i allmänhet. Af replikens tre spalter innehålla två endast och allenast ett försvar för Hr L:s bok.

Hvad slutligen Hr L:s utsago om nationalekonomin såsom empirisk vetenskap beträffar, lyder den så här: "men ekonomisterna, liksom naturforskarne och alla, hvilkas vetenskaper hvila på empirisk grund, måste rätta sig efter mera konkreta förhållanden. Det finnes ingen fysik, kemi eller ekonomi, hvari den deskriptiva formen kunnat umbäras."

För hvar och en, som kan hålla två tankar tillsamman, innebär väl detta, att nationalekonomin är en erfarenhetsvetenskap i likhet med fysiken och kemin och öfriga naturvetenskaper. För Hr L. har det icke denna betydelse.

Om orsaken, hvarföre vi undvikit en vetenskaplig diskussion med Hr L., torde vi få vara så artiga och tiga.

J. V. S.

* Att Hr L. icke gaf någon upplysning om missförståndets beskaffenhet — är sjelffallet.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD
FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 11 November 1860.

Hypoteksföreningen och Jordbruks-banken.

I.

Det lofvärda nit och den drift, hvarmed man arbetat på hypoteksföreningens förverkligande, gör det publiciteten till en pligt att söka medverka till företagets framgång, genom att rörande detsamma upplysa allmänna opinionen; ty sålunda skall deras antal tillvexa, hvilka inse, att hvad de verka för dess framgång, det verka de till sin egen båtnad.

Planen för sjelfva hypoteksföreningen synes redan vara på ett tillfredsställande sätt reglerad. Då man öppet uttalat, dess närmaste ändamål vara en omsättning af de skulder, med hvilka jorden är betungad, är derom intet vidare att säga. Omsättningen är uppenbarligen fördelaktig, emedan genom den skulden inom 43 år dödas med blott ett tillskott af en procent utöfver nu vanliga räntan äfven för lån mot inteckning.

Något omedelbart inflytande på jordkulturen kan alltså hypoteksföreningen icke hafva. Det måste delvis blifva för barn och barnabarn, de nuvarande delegarene arbeta; ty först deras efterkommande skola blifva i stånd att använda den nu utgående räntan till förbättringar på en då skuldfri jord.

Man kan dock hoppas, att en och annan skall taga hypotekslån, utan att behöfva dermed betäcka äldre skulder, endast för att nedlägga penningarne i sitt jordbruk. Men tyvärr är penningräntan för närvarande så hög, att troligen icke heller hypotekslånen kunna fås under sex procent. Och detta är föga lockande, isynnerhet som odlingsföretag och andra förbättringar i landtbruket icke erfordra lån på så lång tid, utan böra vida hastigare kunna återbetalas.

En motgång har planen mött: Föreningen har icke lyckats vinna öfverhetligt tillstånd att gifva lån på egendomar under 2000 Rub S:r i värde.

Vi bekänna, att vi hafva svårt att inse arten af den förlust, som enligt mångens åsigt härigenom skall tillskyndas dessa små hemmansegare. Låt oss antaga att ett hemman 1000 rubel i värde skulle fått ett hypotekslån. Äfven om detta värde, som vi antaga, kommer att utgöra värdet blott på åker och äng enligt föreningens stadgar, fås lån blott till halfva beloppet deraf. Ett lån om 500 Rub. S:r skulle alltså komma att stå intecknadt i hemmanet under 42 års tid. Det vore först efter denna tid fullt betaldt. Men hvem känner icke, huru sådane små belopp af en driftig hemmansegare inom få år betalas. Sådant sker också ofta genom ett förmonligt giftermål, eller genom att hemmanet öfvergår i en förmögnare åbos händer. Få torde exemplen vara, att ett hemman en så lång tid varit intecknadt, utan att skulden förminskats — eller förökats, tills det öfvergått i annan hand, och skulden blifvit reglerad. Det är en skilnad mellan en skuld till tusental, som möjligen blott genom förökadt förlags-

kapital kan betalas, och en skuld på ett par hundra rubel, som hemmansegaren genom eget flitigare arbete kan aftjena.

Men väl kunde det hända, att då hypoteksföreningens obligationer vinna förtroende, en och annan penningegare drager in sina mot direkt inteckning utlånade medel och köper dessa obligationer. Då likväl föreningen aldrig kan erbjuda högre ränta än 5 proc., så skall mången föredraga det, att fortfarande låna mot inteckning, för att erhålla 6 proc. Skulle i följd af Föreningens inrättning något allmännare tvångsmål för de mindre jordegarena uppstå, kan det anses för statens ovilkorliga skyldighet att bispringa dem. Ty är afslaget på hypoteksföreningens anhållan vis, så få icke heller i följd af detsamma några tryckande förhållanden för de ur föreningen uteslutna framkallas.

Ett förlagskapital kan väl äfven för sådane små hemman vara önskligt; men det behöfs då för få år och till ringa belopp, och hypoteksföreningens långa lån äro härtill föga lämpliga. Det har dessutom öfverallt visat sig, att hypoteksföreningars tillvaro äfven föranledt ny skuldsättning utan gagn för jordbruket, t. ex. endast till lättande af egendomsköp på spekulation. Ehuru visst icke vänner af förmynderskap från styrelsens sida, hysa vi dock öfvertygelsen, att det kan lända de små jordegarena till nytta, att de icke genast äro i tillfälle att begagna sig af hypotekslånen. Det är alltid önskligt, att menniskan vet, hvad hon gör. Men om flertalet af allmogen måste man antaga, att den icke ännu har någon klar insigt i, hvad den genom ett hypotekslån åtager sig. Mången, som efter ett par år vore beredd att betala sin 100 eller 150 rubels skuld, skulle troligen finna sig högst besvärad af att icke ega tillstånd dertill, utan i stället nödgas lemna åt sina barn erläggandet af en stående utskyld i 6 procent på beloppet. Efter 10 år har väl flertalet af sina mera besutna grannars exempel lärt, hvad ett sådant lån vill säga — äfven hvad omkostnaderna för besigtningar, attester m. m. beträffar, hvilka redan kunna gå till 10 à 20 procent af ett sådant litet lån.

Under anförda förhållanden bortfalla äfven de orsaker, som eljest gjort det önskligt, att hypoteksföreningen till en början sträckt sig blott till de delar af landet, i hvilka någon allmännare insigt i jordbruk finnes. Skulder torde nog finnas öfverallt. Med insigten, att till jordens förkofran använda ett upptaget lån, förhåller det sig annorlunda. Men om lån för detta ändamål blir, som sagdt, icke egentligen fråga.

Man gör sig ovilkorligen den frågan: hvilken är orsaken till jordens skuldsättning? och en annan: skall denna orsak nu upphöra att verka?

Det kan förutses, att det blir svårt, att vidare erhålla lån på jord intecknad i hypoteksföreningen. Af nödtvång skall således vidare skuldsättning upphöra. Men om orsakerna varit icke dålig hushållning, bristande omtänksamhet o. s. v., utan missvexter, höga utskylder, sytningar m. m. skola de väl fortfara att verka. Om nu icke ny skuldsättning kan ske, måste det inträffa, antingen att jorden hastigare än förr ombyter egare, eller att nödtvunget större insigt, omtanke, drift, arbetsamhet och sparsamhet fostras och förmå motverka de anförda konstanta orsakerna till skuldsättning. Något af hvardera skall utan tvifvel inträffa. Och så väl det är, att de små jordegarena undgå det förra alternativet, så illa är det, att de icke underkastas det helsosama tvång delaktighet i hypoteksföreningen skulle pålägga dem. Detta lagdt till det alltid menliga i ett opåkalladt förmynderskap och uteslutande privilegier bör, som man hoppas, verka derhän, att hypoteksföreningen i en icke aflägsen framtid skall öppnas för alla jordegare.

Ett serdeles raskt och glädjande beslut är Jordbruksbankens inrättande. Med den

utsträckning, banken kommer att gifva sina operationer, ersätter den alla föreslagna privatbanker med sedelutgifningsprivilegium. Det är raskt, att banken icke begär några privilegier alls, äfvensom att den icke grundas omedelbart på inteckningar, såsom fallet är med de Svenska privatbankerna.

När sedelutgifning icke kommer i fråga, bortfaller äfven all anledning för statsstyrelsen, att vilja kontrollera bankens förvaltning, likasom en stor del af allmänhetens anspråk, att känna dess säkerheter. Den är helt och hållet en privat affär. Endast delegarena hafva intresse i att tillse, det genom förvaltningen deras kapital icke riskeras. Den öfriga allmänheten står det fritt, att åt banken anförtro några medel eller icke. Detta beror allt på den kredit, banken förstår att tillvinna sig. Men banken har, som lätt inses, ett mycket starkt intresse vid att få om händer andra pengar än aktionärernas.

Bankens grundfond kommer nemligen att bildas till 25 proc. genom inbetalningar på aktierna i löpande mynt, för närvarande naturligtvis Finskt och Ryskt sedelmynt. De öfriga 75 proc. få af aktionärerna inbetalas i Finska statspapper eller hypoteksföreningens obligationer. Nu uppgår hela det föreslagna bankkapitalet till minimum 6 millioner mark, och banken har derföre till en början att för sina operationer disponera endast 1 1/2 million mark eller 375,000 Rub. S:r i kurserande mynt.

Jordbruksbankens inrättande är närmast föranledt af hypoteksföreningens. Man vill nemligen berömligen grunda hypoteksföreningen på inhemskt lån, och man befarar, att, när ett större antal af dess låneobligationer utkommit i allmänna rörelsen, någon tillfällig penningförlägenhet i landet kunde nedsätta deras värde. Derföre skall jordbruksbanken, så långt den förmår, vara beredvillig att tillösa sig dessa obligationer till pari kurs, d. ä. till det belopp, hvarpå de verkligen lyda, för att sålunda upprätthålla deras värde. T. ex. om någon innehafvare af en hypoteksföreningens obligation behöfver sedlar, för att remittera till S:t Petersburg, eller behöfver dem endast för att hafva mindre valörer till aflöningar eller andra små utbetalningar, kan det hända, att han på sin ort icke träffar någon, som är villig eller har tillfälle att vexla hans obligationer. Skulle sådant inträffa ofta och på många håll, kunde föreningens obligationer redan härigenom blifva mindre begärliga, och innehafvare vara belåtna att betala någon mellangift, för att blifva af med dem och i stället erhålla sedlar eller också statspapper. D. ä. kursen på föreningens obligationer skulle då börja falla under pari. Men om Jordbruksbanken erbjuder sig att genom sina öfver landet spridda agenter gifva sedelmynt för obligationerna, när helst de erbjudas densamma, kan intet sådant kursfallande ega rum. Hvar och en är då belåten att mottaga eller behålla de räntebärande obligationerna, emedan de när som helst kunna förvandlas i gångbart mynt.

Men, för att fullgöra ett sådant åtagande har, som sagdt, jordbruksbanken till en början ingen annan tillgång än de af aktionärerna kontant inbetalda 375,000 rubel. Kanske inbetalas också någon del i t. ex. Saima sedlar. Men dessa, såsom gifvande lägre ränta än hypoteksföreningens obligationer, kunna blifva begärligare än de senare endast i det fall, att förenings-obligationernas kurs redan fallit. Det samma blir förhållandet med 4 procents statslåneobligationerna, om delegare i jordbruksbanken till någon del i sådane inbetalt de återstående 75 proc. på aktierna. Jordbruksbanken kan dock helt enkelt i statsbanken vexla så mycket statsobligationer, den innehar, och med de erhållna sedlarne möta deras begäran, hvilka önska sälja hypoteksförenings-obligationer. Det kommer då derpå an, huru mycket statsobligationer till jordbruksbanken ingått. Det är svårt, att på förhand afgöra, huru förhållandet härutinnan kan ställa sig.

Man skulle tro, att innehafvare af statspapper, som lockas af den högre ränta, hypoteksföreningen erbjuder, skola skynda att med dem tillvexla sig föreningens obligationer. De förlora väl på att gifva ifrån sig papper, hvilka när som helst af statsbanken inlösas, mot sådane, som förfalla blott efterhand under en period af 42 år. Men då de genast såsom aktieegare kunna deponera sina erhållna förenings-obligationer i jordbruksbanken eller i annat fall kunna motse att få dem i samma bank vexlade, när så göres behof, bör ingenting hindra dem att göra sig af med statspappren mot de förmonligare hypoteksföreningsobligationerna. Hypoteksföreningen åter ger ut de erhållna statspappren åt sina delegare, hvilka använda dem till betalning af äldre i jorden intecknade skulder. När långifvarena sålunda återfå sina pengar i statspapper, är det troligt nog, att äfven de skola utbyta dem mot hypoteksföreningsobligationer; och rörelsen går så undan för undan. Efterhand skall väl en mindre eller större del af statens papper gå in till statsbanken; och statsverket måste kanske blifva betänkt på att inlösa dem. Vi skola härom längre ned yttra några ord. Hvad vi här velat göra klart, är, att troligen ingen aktionär i jordbruksbanken skall betala sina 75 proc. på aktien med statspapper, utan med hypoteksföreningens obligationer. Ty hvar och en söker naturligtvis, att få på sin inbetalning beräkna högre ränta, hans vinst på bankrörelsen må då i öfrigt blifva stor eller liten. Men en följd häraf är, att jordbruksbanken till en början föga skall ega något mera än sagde 375,000 rubel, hvarmed den kan besörja invexling af hypoteksföreningens obligationer. Jordbruksbankens öfriga kapital komme alltså att bestå af föreningens obligationer. Sagde kontanta belopp är ganska litet i förhållande till de 10 millioner rubel, för hvilka redan delegare i hypoteksföreningen tecknat sig. Det blir än obetydligare, emedan jordbruksbanken naturligtvis behöfver en del af dessa medel för sin öfriga bankrörelse. Ja man kan taga för afgjordt, att när bankens rörelse hunnit tillvexa, detta belopp ständigt behöfves i kassan.

Det ligger således i jordbruksbankens intresse, att få mottaga fremmande pengar till förvaltning, både för att möta invexlingen af hypoteksföreningens obligationer (såsom bankens närmaste ändamål), och för att kunna utvidga sin rörelse i allmänhet. Det är detta aktieegarenas egna intresse, som skall utgöra grunden för bankens säkerhet i förhållande till allmänheten. Den förbindes deraf, att inrätta en noga kontrollerad förvaltning och att ständigt hålla sitt affärsbestånd öppet för allmänhetens insigt. Då dessutom alla bankens transaktioner måste blifva stälda på en korrt tid af några månader, har allmänheten lätt att sätta sina åt banken anförtrodda medel i säkerhet, om (hvilket blott genom en ytterligt dålig förvaltning kunde inträffa) skäl skulle förekomma, att betvifla inrättningens soliditet. Det lider också intet tvifvel, att icke banken skall komma att mottaga depositioner till betydliga belopp. Den erbjuder ett hittills saknadt tillfälle åt såväl allmänna kassor som enskilda, att utan all omgång efterhand förränta mindre besparingar, tills de uppgå till sådant belopp, att deras utgifvande på fast lån mot högre ränta kan ske. Äfvenså har trafikanten här lägenhet att draga ränta på summor, hvilka han sparar för en förestående utbetalning. Det har öfverallt visat sig, att beloppet af deponerade medel i banker, som egt allmänhetens förtroende, uppgått till mångfaldt mera, än bankens eget kapital. Man kan utan misstag påstå, att det är frånvaron af denna del af en välordnad bankrörelse, som isynnerhet hindrat Finska banken att hinna en utveckling motsvarande tidens kraf.

Jordbruksbanken deremot kommer säkert att med stöd af mottagna depositioner m. m. utvidga äfven sin utlånings- och diskont-rörelse långt utöfver Finska bankens

närvarande, ehuru väl ett ytterligare vilkor härför kan blifva, att i en framtid antingen reservfond accumuleras till ett betydligare belopp eller grundkapitalet förökas genom ny aktieteckning. Det är icke högt antaget, att den skall i en snar framtid komma att operera med två à tre gånger sitt kapital, d. ä. med 3 à 4½ million, och det kan föga beräknas till hvilket belopp dess operationer efter ett par tietetal år skola uppgå.

Ehuru alltså företaget som affär borde vara lockande, är det dock i vårt land något så nytt, att mången torde tveka att inlåta sig på detsamma äfven bland dem, som hafva pengar i öfverflöd att förränta. Man tror sig icke hafva säkerhet, om den icke finnes i oförstörbar jord, och om man icke har sin i denna intecknade revers i kistan.

Lyckligtvis är dock i jordbruksbankens inrättning sörjdt för, att en sådan säkerhet till visst belopp finnes. Aktionärerna få nemligen inbetala 75 proc. på aktien, eller 75 mark, i hypoteksföreningens obligationer. Denna del af inbetalningen är alltså intecknad. Och af de öfriga 25 mark pr aktie, som inbetalas i pengar, komma endast *fem* mark att riskeras, emedan förslaget till stadgar innehåller, att banken skall "upphöra med sin rörelse och liqvidera", såsnart af en eller annan orsak 5 proc. af aktiekapitalet är förloradt.

Mot denna risk har nu hvarje aktionär att på sina 75 mark i obligationer beräkna löpande ränta (à 5 proc.) och derutöfver sin motsvarande andel i bankvinsten. På de kontant inbetalda 25 markerna får han beräkna enkelt denna vinst. Skulle ingen vinst för året utfalla, har han således förlorat räntan på ¼ del af sitt kapital. Denna möjliga förlust är hans risk utöfver anförda 5 proc. på sjelfva kapitalet. Men erfarenheten ger icke något stöd för antagandet, att ens sagde ränteförlust skall kunna ega rum. Erfarenheten lärer tvärtom, att bankrörelse är en af de mest lönande. Också är det gifvet, att, om ränteförlust skulle uppstå, aktionärerna oförtöfvadt skulle besluta att nedlägga rörelsen.

Kommitterade hafva i ett cirkulär till ombuden anfört Stockholms enskilda Banks rörelse för 1859 som exempel. Med ett bankkapital af en million riksdaler innehade denna bank vid årets slut *åtta* millioner ungefär fremmande pengar (i depositioner m. m.), och dess vinst för året utgjorde 14½ proc. på bankkapitalet. Det skulle, synes det, duga för en aktionär i jordbruksbanken, att på sina 100 mark uppbära en ränta af 14 mark 50 penni och dertill räntan på de inlemnade obligationerna 3¾ mark, alltså tillsamman 18 mark 25 penni i ränta för hundra mark. Man skulle tro, att redan en bankvinst af 6¼ mark, in summa 10 proc. på aktiekapitalet, borde vara mer än nog, för att till banken locka kapital i öfverflöd.

Men 6 millioner mark äro mycket pengar. Det kan derföre hända, att kapitalet icke lätt fås tillhopa, emedan disponibla medel i landet finnas långtifrån öfverflödigt.

Skulle så vara, att bankkapitalets bildande möter svårighet, så borde hvarje trafikant erinra sig, att huru stor direkt vinst än företaget kan erbjuda åt aktionärerna, denna vinst utgår för de tjenster banken kommer att göra affärsrörelsen. Värdet af dessa tjenster, d. v. s. trafikantens af dem härflytande vinst i hans affärer, måste stå i förhållande till sagde bankvinst; ty eljest skulle den senare icke kunna uppstå. Vinner banken på sitt kapital, så måste de trafikanter, som med den haft affärer, hafva genom dess bistånd vunnit nära nog lika mycket som aktieegarena.

Man kan vid uppskattandet häraf lemna bankkapitalet helt och hållet ur beräkningen. Ty af t. ex. jordbruksbankens kapital utgöres ¾ delar af orörliga obligationer, hvilkas förvarande i banken icke gifver den någon vinst. Den ena, kontant inbetalda fjerdedelen (375 tusen rubel silfver) behöfves i reserv för den dagliga rörelsen

och kommer att jemnt ligga i bankens kassor utan att gifva någon ränta. Banken måste alltså hemta sin vinst endast af de deponerade medel m. m., af de fremmande pengar, med hvilka den rörer sig. Låt nu vara, att dessa komme att utgöra 6 gånger så stort belopp, som bankkapitalet, så måste banken, för att hafva 6 proc. på sitt kapital, jemt hafva sagde medel utlånade till 1 proc. högre ränta, än banken sjelf för dem betalar. Trafikanterna åter gifva icke banken denna ena procent i förtjenst, om de icke sjelfva på de lånade pengarne något förtjena, må det också vara blott 1 procent. Men nu äro dessa medel, med hvilka banken rörer sig, trafikanternas egna pengar, hvilka, om banken icke skulle funnits, hade legat obegagnade och utan ränta i deras kassakistor. Ty ingen annan kan gifva banken sina pengar mot den jemförelsevis låga depositionsräntan, än den, som eljest på dem ingen ränta skulle åtnjuta. Ger banken för depositioner 4 proc. och utlånar pengarne till 5 proc., har den deponerande trafikanten sagde 4 proc. till godo. D. v. s. den ena eller andra trafikanten förtjenar genom bankens tillvaro denna ränta, medan en annan i sina affärer förtjenar på samma pengar, sedan han lånat dem af banken. Endast 5 proc. skulle alltså komma trafiken till goda, medan aktionärerna i banken vinna 6 proc. på sitt kapital. Men handel och näringar gifva icke en så skral vinst på lånade pengar, som vi nyss antagit den. I jordbruket kan kanske 1 à 2 proc. utöfver den betalda räntan på rörelsekapitalet vara det högsta, i handeln är denna vinst åtminstone 4 proc., och manufakturnäringarnes vinst torde ligga mellan båda. Öfverhufvud är det således icke högt räknadt, att trafikanterna skola på bankens rörelsekapital hafva lika vinst med aktionärerna. Skilnad uppstår, i den mon de fremmande medel, med hvilka banken rörer sig, öfverskjuta bankkapitalet. Man finner, att de i Stockholms enskilda bank utgjorde ungefär åtta gånger bankkapitalets belopp, samt att differensen mellan de räntor, samma bank gifvit och tagit, måste utgjort nära 2 procent. En så stor räntedifferens måste hafva sina särskilda orsaker i t. ex. stort penningbehof för trafiken, i serdeles förmonliga vexeloperationer m. m.

Orsaken till anförda förhållande är naturligtvis den, att genom bankens tillvaro trafikanterna komma i tillfälle att förtjena på affärer, hvilka eljest icke skulle exsisterat. Banken, emedan den icke utger sedlar, kommer att endast och allenast uppfylla en banks egentliga ändamål, att göra lediga pengar fruktbara.

Men vi öfverlemna åt Herrar Komitterade att sjelfva framlägga fördelarne för affärsrörelsen af jordbruksbankens inrättande. Det säges i deras prospekt:

"De medel, hvilka Jordbruksbanken, såsom ofvan är nämndt, efter hand finge emottaga, dels på Depositions- och Löpande räkning, dels såsom betalning för tecknade aktier, skulle i första rummet användas till uppköp och belåning af Hypoteksföreningens obligationer; men dessutom kunde äfven andra säkerheter belånas i Jordbruksbanken.

Utlåningen skulle hufvudsakligen ske genom beviljade kassa-kreditiver samt emot revers med hypotek af säkra papper och godkända varor. Men såsom princip skulle antagas, att lån emot revers och borgen icke finge ega rum.

På grund af kassa-kreditiv-kontrakt egde räkningshafvaren utställa anvisningar, å blanketter, som af Jordbruksbanken skulle honom tillhandahållas, ända till visst i kontraktet utsatt belopp och emot vilkor, att inom utgången af räkenskapsåret hafva inbetalt hvad å kreditivet blifvit lyftadt, derest kontraktet icke af banken förnyades för följande året. Årligen skulle viss inträdes- eller kreditivafgift erläggas och ränta beräknas endast för det verkligen uttagna beloppet. Enahanda ränta skulle godtgöras

för insättningarne, beräknadt från nästföljande dag.

Men om af inbetalningarnes antal och betydenhet kunde skönjas, att de uttagne medlen icke tjenade såsom rörligt kapital, utan användes till stående lån, skulle kreditiv-kontraktet på följande år icke förnyas. När deremot inbetalningar tidtals egde rum, hade räkningshafvaren i kassa-kreditivet en säker hjelp vid alla de tider af året, då hans affärer erfordrade större penningesummor än vanligt.

Innehafvare af Hypoteksföreningens obligationer kunde fortfarande åtnjuta räntan på sagde papper och tillika hafva dem placerade såsom säkerhet för fullgörande af kreditiv-kontrakt med Jordbruksbanken. Såsom dylik säkerhet skulle äfven antagas fastighetsinteckningar i stad och på landet, spanmål och andra varor, äfvensom revers med borgen.

Jordbruksbanken skulle ock diskontera vexlar.

Då allmänna räntefoten vore 6 procent, skulle äfven Jordbruksbanken vid vanlig utlåning beräkna 6 proc. ränta och på kreditivräkning 5½ proc. ränta jemte ½ proc. kreditivafgift, samt diskontera vexlar till ungefär 5½ proc. ränta. Under sådana förhållanden kunde Jordbruksbanken på depositions-räkning med längre uppsägningstid betala 5 proc. ränta och med kortare uppsägningstid 4½ proc. samt på löpande räkning ungefär 4 proc. Men då allmänna räntefoten nedginge t. ex. till 5 proc., vore Jordbruksbanken föranlåten att nedsätta Depositionsräntan i samma förhållande.

Bruket af vexlar och anvisningar vid varuförsäljningar tilltager dagligen i Finland, och den inhemska vexelrörelsen torde utan tvifvel ganska snart blifva den hufvudkälla, ur hvilken Jordbruksbanken skall hemta krafter att fullgöra sin uppgift i afseende å Hypoteksföreningen.

Utställande af så kallade postremissvexlar emellan Jordbruksbankens särskilda kontor kunde jemväl med fördel införas.

Äfven utländsk vexelrörelse torde framdeles, då Finlands myntvärde vunnit någon stadga, blifva föremål för Jordbruksbankens verksamhet.

Genom ofvan antydde operationer borde Jordbruksbanken medföra många fördelar ej allenast för Hypoteksföreningen, utan ock för hela landet.

Ty den grad af utveckling, produktionen i Finland nu uppnått, fordrar redan, såsom ett väsendtligt vilkor för dess fortfarande förkofran, en lättare och beqvämare penningomsättning eller institutioner, hvilka kunde tjena såsom fria och tillförlitliga medlare emellan de kapitalegande å ena sidan och det produktiva arbetet å den andra.

Sådane medlare skulle Jordbruksbankens öfver hela landet verksamma kontor och agenter utgöra och i följd deraf sannolikt här finna för sig ett vida rikare fält, än man vanligen är böjd att antaga.

Jemte det Jordbruksbanken synes nödvändig för Hypoteksföreningens bestånd, vore den ock af omedelbart gagn såväl för jordbrukaren, handlanden, handtverkaren och fabrikanten, som äfven för kapitalisten i Finland; korteligen, den borde i allmänhet blifva en mäktig häfstång för arbetsamhet och sparsamhet.

Jordbrukaren i Finland lider måhända mera, än någon annan näringsidkare, af svårigheterna i penningrörelsen, vid medels både upplåning och placering. Hypoteksföreningen skall visserligen nu erbjuda honom lån på förmonliga vilkor; men dessa lån, hvilka endast med många omgångar erhållas, afse hufvudsakligen att frigöra jordegare från äldre tryckande skulder och sätta den skuldfrie i tillfälle att företaga tjenliga jordförbättringar. Då lånet är användt, återstå endast de årliga räntebetalningarne till Föreningen, men för öfrigt fortfara samma svårigheter och ränteförluster, som hittills, vid penningetransaktioner för den dagliga rörelsens skull.

I sistsagde afseende synes Jordbruks-

banken uppenbart erbjuda hvarje jordbrukare de största fördelar. Den, som t. ex. hittills under årets lopp varit van att hos sig samla räntelösa eller med låg ränta löpande sedlar, för att vid behof ega medel till skatternas betalning, aflöningar, uppköp af förnödenheter, redskap m. m., öfverhufvud alla för egendomens underhåll nödiga utgifter, och måhända äfven för att ha sin förmögenhet i säkerhet, skulle, i händelse Jordbruksbanken komme till stånd, kunna insätta hos närmaste kontor eller agent på Löpande räkning den summa, hvilken påräknades såsom vid anfordran disponibel, och på Depositions-räkning de medel, som på längre tid kunde umbäras.

Den jordbrukare åter, som önskade nedlägga alla sina tillgångar på jordbruket och hvilken t. ex. redan användt det lån han erhållit af Hypoteksföreningen, kunde i Jordbruksbanken erhålla kreditiv, till betäckande af ofvansagde löpande utgifter, som af jordens afkastning årligen ersättas och hvilka jordegaren derföre inom året kunde återbetala.

Jordbruksbanken skulle högeligen underlätta spanmålshandeln och bidraga till jemnhet och stadga i spanmålspriset. Ty i de socknar, der spanmålen genom penningebehof eller tillfälliga orsaker kunde hastigt falla i pris, vore den nödställde jordbrukaren i tillfälle att från Jordbruksbanken undfå lån emot hypotek af spanmål, till dess priset åter reglerat sig, då spanmålen kunde försäljas och lånet återbetalas.

Jordbruksbanken skulle jemväl göra socknemagasinerna till öfverflödiga inrättningar. Ty i stället för att om hösten föra spanmål till dylikt magasin, kunde jordbrukaren sälja densamma och insätta penningarne till förräntande under vintern i Jordbruksbanken. I stället för att om våren från socknemagasinet åter låna sin egen spanmål och derföre betala 10 à 12 proc. följande höst, skulle jordbrukaren om våren uttaga sina i banken insatte medel jemte upplupen ränta, samt dermed köpa behöflig spanmål, då han vore skuldfri, medan han nu skuldsätter sig till förmån för socknemagasinet.

Jordbruksbanken skulle på ett ganska enkelt sätt lösa den mångomordade frågan om sparbankers inrättande på landet. Dess agenter och kontor, som kunde tillsättas uti alla folkrikare socknar, och isynnerhet der hvarest större intresse för densamma visade sig, skulle fylla behofvet af dylika sparbanksinrättningar.

Jordbruksbanken kunde äfven betjena jordbrukarne såsom kommissionär i penningangelägenheter, då den finge inkassera deras fordringar och verkställa deras utbetalningar på orter, der banken hade ombud. Besvär och kostnad med penningremisser och särskilda ombud å flere orter skulle derigenom inbesparas för jordbrukaren.

Om hvarje jordbrukare, som ville bereda sig sjelf, sin hemort och hela landet en lätt och säker utväg vid penningtransaktioner och som önskade bidraga till Hypoteksföreningens framgång, skulle placera blott någon del af sitt disponibla kapital uti en eller flera aktier i Jordbruksbanken, så vore redan derigenom säkert detta vigtiga företags framtid betryggad. Ty de kapital, som förefinnas hos jordbrukarne i Finland, torde sammanräknade uppgå till ett ganska betydligt belopp, ehuru förmögenheten, fördelad på många händer, här icke är så i ögonen fallande som uti vissa andra stater.

Men icke jordegaren allena är intresserad deraf, att ifrågavarande företag komme till stånd. Äfven handlanden, handtverkaren och fabrikanten borde enhvar i sin rörelse draga mycken fördel af de utvägar, Jordbruksbanken skulle öppna genom Depositions- och Löpande räkning, kassakreditiv, lån emot hypotek samt vexeldiskontering.

Genom Depositions- och Löpande räkningar vore enhvar i tillfälle att genast för-

ränta inflytande medel; och genom kassakreditiv och lån emot hypotek af varor samt vexeldiskontering skulle handtverkaren, lika väl som handlanden och fabrikanten, sättas i tillfälle att fördubbla sitt rörelsekapital.

Isynnerhet skulle Jordbruksbanken gagna näringsidkarne vid deras inbördes transaktioner. Då t. ex. fabrikanten eller handtverkaren försäljer sin tillverkning till köpmannen emot accepterad vexel eller anvisning, kunde ett dylikt papper i Jordbruksbanken förvandlas till penningar genom diskontering, hvarvid säljaren sålunda oförtöfvadt finge priset för sin vara och genast vore i tillfälle att använda de ingångna medlen uti sin näring. På enahanda sätt skulle jordbrukaren sälja sin spanmål emot accepterad anvisning eller vexel, och för sagde papper, genom diskontering i Jordbruksbanken, vid behof utlösa penningar.

Näringarnes produktion och näringsidkarens vinst skulle sannolikt genom en sådan lättad penningeomsättning betydligt och hastigt ökas, såsom alltid i andra länder inträffat, då inhemsk vexelrörelse blifvit införd."

Vid besinnande af det ofvan anförda måste det blifva hvar och en industriidkare klart, att en bank af denna art är en för honom vinstgifvande inrättning, utan att han eger en enda aktie i densamma. Ja han bör inse, att det å hans sida är en god spekulation att i bankaktier nedlägga någon ringa del af sitt rörelsekapital, på det att banken må komma till stånd; emedan han, när så skett, skall bekomma detta rörelsekapital mångdubbladt åter. Hvarje trafikant borde också betänka, att en sådan hela landet omfattande bank med tiden blir en stor makt, med hvilken nya dylika inrättningar skola få svårt att konkurrera. Han borde derföre icke tillåta, att den öfvergår i händerna på blott kapitalister, hvilka sedan mer eller mindre kunna beherrska räntefoten. Han borde vara mon om att härvid sjelf hafva ett ord med i laget, för att icke tillåta differensen mellan upplånings- och utlåningsräntan blifva alltför stor, med ett ord för att vid bankens förvaltning göra den öfriga affärsrörelsens intressen gällande jemte bankrörelsens.

Särskildt fästa vi uppmärksamheten vid det utomordentliga gagn, den blifvande jordbruksbanken komme att medföra, om det verkligen lyckades densamma, att utan svåra omgångar af forsling, magasinering m. m. lemna jordbrukare tillfälle att belåna sin spanmål. Det är egentligen derigenom och genom att försträcka allmogen penningar på kreditivräkning banken skulle kunna utrota socknemagasinerna. Deremot är den af komitterade omnämnda fördelen för jordbrukaren, att, då han om hösten säljer sin spanmål, få i banken insätta det erhållna priset och om våren uttaga det med ränta, för att köpa ny spanmål, en misslyckad passus. Jordbrukaren säljer icke om hösten till lågt pris, derföre att han ratar spanmålen eller saknar utrymme för densamma, utan han tvingas att sälja den, emedan han behöfver pengar. Han kommer aldrig på det infallet att sälja om hösten, för att förränta pengarne till våren; ty han vet väl, att hvarken jordbruksbanken eller någon annan består honom en ränta, som motsvarar prisdifferensen på spanmålen mellan höst och vår. Får han deremot om hösten belåna sin spanmål, skall han med glädje spara försäljningen till våren och då betala kapital och ränta. En stor del af allmogen är visserligen icke härmed hulpen; ty lånandet från socknemagasinerna har engång bragt dem på en rest, som icke på ett eller ett par år kan regleras. Den enda hjelpen för sådane är att få lån om våren till lägre ränta, än ur socknemagasinet. Men tyvärr båtar också ett sådant lån mindre, om det skall betalas på en tid, då spanmålen icke står i pris. T. ex. genom kreditiv på 4 månader, från Maj till Sep-

tember, och sedan lån mot hypotek af spanmål på 8 månader kunde möjligen en så intrikat ställning redas, förutsatt nemligen att lånebeloppet för hvarje år skulle minskas. J. V. S.

Frankrike och dess häfdeforskare.

Om vi i stort betrakta den moderna Europeiska civilisationen med dess talrika skiftande företeelser, kunna vi ur social synpunkt, oaktadt mängden af de enskilda fenomenerna, spåra tvenne väsendtligt olika hufvudtendenser, hvilka likt tvenne väldiga strömfåror sträcka verkningarne af sina ömsom stigande, ömsom fallande böljor vida omkring och, så att säga, sig emellan dela väldet öfver verlden. Dessa skilda riktningar finnas tydligast utpräglade hos de tvenne stora nationer, som framom de öfrige uti bildning, dessutom genom naturlig stamförvandtskap eller politiskt inflytande på dessa utöfva en omisskänbar inverkan och i visst afseende utgöra de motsatta poler, kring hvilka de andre till följe af en inre dragningskraft gruppera sig. Ty medan Engelsmännen, trots den rest af fornbrittisk, romersk och fransysk blod, som flyter i deras ådror, kunna betraktas såsom de främsta representanterna af de germaniska stammarne och såsom utbildare af de för dessa egna civilisationsanlag, samt medan i sjelfva verket det stolta Albion med beundrande blickar följes både på denna och andra sidan om Atlantiska oceanen af nämnda races skilda utgreningar, har för de flesta nylatinska, äfvensom en del af de slaviska folken Frankrike i många afseenden gällt såsom mönster och föredöme uti bildning och sociala institutioner. Dessa den moderna kulturens banérförares olika riktning är dock så omfattande och på ett så mångfaldigt sätt utpräglad i samhällets skilda sferer, att om en granskning af enskildheterna här ej kan blifva fråga; vi påpeka endast grunddragen. Dessa äro, såsom bekant, de nämnda ländernas institutioner utmärkande egenheter af sjelfstyrelse å ena sidan och vidsträckt centralisation å den andra, af folkfrihet å ena hållet och en stark enväldsmakt, tidtals slående om uti obegränsad demokrati, å det andra, som emellan de båda stora folken uppdraga en skarp gränslinje. Nämnde tendenser, hvilkas konseqvenser, ju längre det lidit, blifvit alltmera utdragne, ligga såsom ett gäsningsämne på botten af många de brännande samfundsfrågor, som uppröra samtiden, och hafva bidragit att vidga svalget emellan nationerna, hvilka sålunda, oberäknade mångfaldiga andra skiljepunkter, principielt stå hvarandra emotsatte.

Det kan icke gerna vara tutal om hvilken af dessa samfundsriktningar har framtiden för sig. Det måste vara den förra, i stöd af den sanna upplysningens och den förnuftiga frihetens rätt. "La vieille France a fait son temps", yttrade icke längesedan en mycket läst publicist, och hans tanke delas af ett antal män inom nämnde land vid betraktande af der nu rådande förhållanden. Med en betoning af ironi tillade densamme: "Frankrike styr nu icke mera sig sjelft; en talrik polis och något krigsära förslå att hålla detsamma lugnt" — och mången torde med honom instämma i denna åsigt.

Må vi dock taga oss tillvara för en ensidig pessimism. Om samtiden visar, så att säga, den sämre delen af de det fransyska samhällsskicket inneboende principer bragt till sin spets, medan det lyckligare rival-landet, starkt genom sitt *selfgovernement* och en vidsträckt frihet, strålar i så mycket större ära, vore dock orättvist att absolut bryta stafven öfver Frankrikes samhällsutveckling med förbiseende af hvad under densamma blifvit uträttadt. Det gifves för nationerna, liksom för den enskilda menniskan banor, så öfverensstämmande med deras lynnen, så gifna genom blodets och en mängd yttre för-

hållandens inflytelser, att betraktaren, hyllande ett slags fatalism, måste anse folken, åtminstone till en viss grad, af nödvändighet och instinkt på dem inledas. Så är fallet med Frankrike, lika väl som med England. Men om äfven till följe af denna lag det förra landet för det närvarande befinner sig uti ett mindre gynnsamt stadium af sitt lopp, har dock historien mera än tillräckligt lagt i dagen, huru vid sidan af all denna i nationalkarakteren inneboende ensidighet utrymme tillika funnits för de högsta och vårt slägte i gemen närmast rörande angelägenheter, menniskorätt och medborgerlig jemlikhet, jemte en mängd andra oafvisliga fordringar, hvilka Frankrike först af alla folk på kontinenten bragt till tals och vid hvilkas förverkligande nationen uppträdt med större energi och oegennytta än kanske någon annan i verlden. Frankrike har blott icke kunnat utföra sin stora och höga mission i Europa annorlunda än under vissa beting, det har icke kunnat behandla allmänt menskliga angelägenheter annorlunda än sjelft i sitt uppfattningssätt och sina institutioner behäftadt af mensklig svaghet, och vi ha sålunda här uti en stor nations sträfvan framåt samma företeelse, som i den svage individens — höga syften, begränsad förmåga.

Vill man eljest till fullo öfvertyga sig huru följdriktig den af Fransmännen fullföljda samhällsutvecklingen varit, må man rådfråga häfden. Denna med sin säkra ledning skall gifva vid handen att en stark, undersåtarne med hvarandra nära förknippande monarki, varit det mål dit folket med mera eller mindre klart medvetande sedan de äldsta tider sträfvat och hvaruti det bäst återfunnit sig sjelft.

Redan från fjerran tillbaka uti medeltidens natt, från den tidpunkt då länsoberoendet och dermed sammanhängande splittring starkast rotfästat sig i landet, begynnte den på thronen uppstigna Capetingiska ätten att med en konseqvens och ihärdighet, som icke ryggade tillbaka för några hinder, arbeta för kronans välde och minskande af de trotsige småfurstarnes sjelfständighetsanspråk. Genom oräkneliga vådor och strider på lif och död, hvarvid till segerns vinnande alla medel ansågos lika goda, hade regenterna under trenne sekel, väsendtligt stödjande sig på de enhetssympathier som inom nationens kärna, det tredje ståndet, förefunnos, i en betydlig mån närmat sig det föresatta målet och i detta hänseende bakom sig lemnat samhällen, der icke samma svårigheter stått att öfverstiga. Lutningen till sammanhållighet blef, oaktadt de kriser, hvilka mera än tillförene satte rikets sjelfbestånd på spel, allt starkare, och vid medeltidens slut hade Ludvig XI, denne "novateur impitoyable", såsom Aug. Thierry kallar honom, hvilken bortom de hejdlöst nedbrutna skrankorna oaflåtligt skådat emot enheten, tryckt kronan på företrädarnes verk, åtminstone hvad feodalsystemets politiska sida vidkom. Kommo så den nyare tidens stormiga morgonväkter, och Frankrike var starkt nog att bjuda det Habsburgska huset spetsen, hvilket under skuggan af sitt vidtutgrenade träd hotade att försätta Europa i mörker. Renaissancens glans, bestrålande thronen, gaf nationen en aning om vidden af dess intellektuela krafter, samdrägtigt verkande omkring suveränen. Men det var egentligen efter den tid då Richelieu och Mazarin krossat den sista återstoden af adelns sjelfständighet och förvandlat samhället i en alltmera sluten massa, konvergerande emot regenten, som nationen vänjde sig att hos denne se sin enhet representerad och att återfinna sig sjelf uti den politiska och litterära storhet, hvarmed han omgaf sig. Oaktadt de ett sekel senare tendenserna af 1789, finnes väl knappast ännu någon Fransman, hvilken ej känner sin sjelfkänsla stegrad och sin stolthet smickrad vid åtanken af "le grand Roi", hans makt och den diktatur såväl inom statskonstens som själsodlingens område, som af Frankrike under denna ålder inom Europa utöfvades. Och

då omsider den envåldiga monarkien urartat i missbruk och den våldsamma hvälfning inträdt, som uppskakade hela vår verldsdel, är eget att iakttaga huruledes, oaktadt förkunnandet af läror, diametralt motsatta den hittills gällande formen af enhet, likväl benägenheten för centralisation och inre likformighet instinktmessigt och mera än förut tog ut sin rätt. Ty utom att revolutionsmännen genom kullkastande af medeltidens sista lemningar borttogo de skrankor, hvilka åtskiljt samhällets medlemmar sig emellan, och ändteligen i styrelsens händer samlade alla de trådar, som utgrenade sig till statens skilda sferer, förde mångväldet inom kort till en ny, oinskränkt monarki, starkare än någonsin tillförene. Äfven denna skulle, ehuru nästan uteslutande militärisk, blifva i hög grad nationel; å ena sidan gåfvo de många bataljfälten och fransyska örnarnes segrande rund genom Europa grundade anspråk på titeln "la grande nation", å den andra var folket mera än förut vordet ett homogent och af *en* ande lifvadt helt, färdigt att stå och falla för samma mål.

Denna samhällsutveckling vittnar tydligt nog, huru ett af de elementer, som ingått i nationens bildning, vunnit utsträckning på bekostnad af de öfriga. Detta är det romerska, strängt ordnande individen under det allmänna och åvägabringande, så att säga, hans absorberande af staten. I motsats emot de germaniska principerna, hvilka i England rikast utbildats och vid sidan af ett starkt, men allt annat än enväldigt samhällsskick åt den enskilde tillförsäkrat en vidsträckt frihet, hade i Frankrike dels genom blodsfrändskapens makt, dels genom framhållna föredömen de romerska grundsatserna åstadkommit väsendtligt skilda resultater.

Men tider skulle dock för Frankrike inträffa, då en vändning uti dess öden i förening med svåra yttre motgångar skulle tvinga den företrädesvis utåt vända nationen till en återgång inom sig sjelf och till allvarlig granskning af den tillryggalagda banan. Reflexionens bittra stunder förestodo, då under en period af vanmakt och politisk förödmjukelse nationen plötsligen såg sig fallen från sin höjd och med tvekan nödgades fråga sig, huru de lysande illusioner om storhet, dem man under det rastlöst fullföljda nivelleringssträfvandet gjort sig, med ens försvunnit. Den enskildes frihet var för det mesta uppoffrad, den politiska öfvervigten numera ock förlorad; hvad var orsaken härtill och huru finna botemedel för framtiden?

Detta skifte af sans och nödtvungen sjelfpröfning — vi mena restaurationen och följande tid — var dock för en del af nationen, i likhet med hvad fallet varit för en enskild, försatt uti enahanda belägenhet, af helsosam verkan. Hittills nästan uteslutande tryggande sig till ofelbarheten af sin sociala instinkt och från höjden af sin yttre betydenhet med öfvermod nedblickande på andra samhällens inre utveckling, hade Frankrike om dessa tagit föga kännedom och ännu mindre — såsom den kejserlige polischefen förklarat för Madame Staël — ansett sig förbundet att här söka föredömen. Sådant blef dock efter Bourbonernas återkomst inom en icke ringa del af de upplystare klasserna fallet och skildt erbjödo sig anledningar till nedslående jemförelser emellan egna förhållanden och det inom sig fria och utåt triumferande England. Också det ringaktade och föga kända Tyskland blef föremål för granskning, och flera än en tänkande man sökte här inhemta hvad i eget land försummats.

Huruvida dock af dessa rön fostrade åsigter slagit djupare rot och trängt till nationens massa, derom må isynnerhet det senaste decenniets historie vittna. Samtidens tilldragelser synas hafva ställt utom tvifvel att mängden, ännu omogen för samhällsförhållanden, som för den enskilde öppna ett större fält och på honom ställa högre fordringar, med glädje omfattat tillfället att

återgå från tillstymmelsen af sjelfstyrelse och konstitutionela rättigheter till den populära militär-monarkien med dess bihang af krigisk ära utåt och tryckande envälde inåt.

Men för att återgå till innevarande århundrades tidigare del, var denna inom de tänkande klasserna onekligen gynnsam för en grundligare forskning uti samhällets väsende, och vetenskapen inbergade då rika skördar. Å ena sidan gjorde den djupare filosofiska spekulation, som bygd på engelska och isynnerhet tyska systemer, genom Royer-Collards och Cousins bemödanden begynnte vinna insteg och bekämpade den fordna ytligheten, å den andra de på omfattande detaljforskning hvilande och genom opartiskt uppfattningssätt utmärkta historiska arbeten, hvilka i stort antal sågo dagen, sitt till att hos en bildad publik rätta gamla fördomar och öppna en ny synkrets. Förnämligast genom den senare grenen af litterär verksamhet vann äfven den Europeiska vetenskapen i stort; och vi tveka icke att hysa den åsigt, det Frankrike härigenom hos den läsande allmänheten i vår verldsdel upprest sig ett värdefullare monument, än genom den litteratur, som för tvenne sekler tillbaka fostrades vid Ludvig XIV:s hof. Ämnet erbjuder intressanta sidor och vi skola egna detsamma en korrtare betraktelse.

Historieskrifningen hade förut, såsom antydts, icke varit stödd på allvarligare pröfning af urkunder och frukterna hade naturligtvis utfallit i förhållande derefter. Under inflytande af den rådande tonen hade vetenskapsmännen nära nog ansett under sin värdighet att taga närmare kännedom om en, såsom de ansågo, barbarisk flydd ålders tidsböcker, der de icke förmenade några lärdomar kunna inhemtas, och man hade sålunda, på få undantag när, trampat stråten af förut fattade meningar, jemte det man med formel prydlighet och rhetoriska zirater utstyrt sitt ämne. Detta gällde äfven i högre eller lägre grad om de enskilda stora tänkare, hvilka sökt genomtränga staternas väsende; med filosofisk skärpa hade de a priori uppgjort sina theorier om samhällens uppkomst och först senare för det redan färdiga systemet sökt stöd i häfden. Annat blef förhållandet då åtskilliga lärde, ledde af behofvet att betrakta fordna tider sådana de verkligen varit och icke genom ett medium af ensidiga opinioner, efter mångåriga forskningar i arkiverna framlade resultaterna af sina undersökningar. Bland sådana grundliga fornforskare och historieskrifvare, hvilka inom sin vetenskap bröto en ny bana, må nämnas *Raynouard*, *Michaud* och *Barante*. Äfven den lärde *Sismondi* bör föras hit. Efter långvariga mödor framdrog den förstnämnde, ehuru väsendtligen från litterärhistorisk synpunkt, ur medeltidens natt en nästan okänd eller åtminstone misskänd period; han åskådliggjorde för den förvånade samtiden i dess ursprungliga gestalt en längesedan förgången fosterländsk egendomlig kultur med rikhaltiga och intressanta skaldeskapelser — Troubadourernas och det gamla Syd-Frankrikes märkeliga civilisation.* Till detta kardinalarbete anslötos rena filologiska studier öfver det fordna romaniska språket, hvilka betydligt underlättade vidare forskningar åt detta håll. Med rikedom på detaljer och vidlyftiga originala bilagor behandlade Michaud korstågens historie, och Barante egnade med stöd af krönikor en synnerligen omfattande och sakrik framställning åt det fordna hertigliga Burgundiska husets öden, hvilket under medeltidens senare del spelat en så framstående och det egentliga Frankrike nästan fördunklande rol. Den oförtrutne Sismondi, som genom sitt innehållsrika

* *Fauriel* tillkommer äran att ytterligare hafva med mästarehand fulländat skildringen af denna tid. Hans historie öfver den Provençalska Poesien är ej blott en vetenskaplig och af nya idéer utmärkt litterärhistorisk afhandling; den är derjemte en lefvande och förträfflig sedemålning från Chevaleriets mest lysande skifte.

verk öfver de italienska republikerna under medeltiden förvärfvat sig ett aktadt namn, riktade derpå sina krafter på författandet af en allmän historie öfver Frankrike, hvilken i många hänseenden rättande äldre fördomar, genom utförlighet och allvarlig ton lemnade ett fördelaktigt intyg öfver den ståndpunkt den nyare historiografien redan uppnått.

Men dessa författare, utmärkta förnämligast genom lärdom och flit, ställdes dock i bakgrunden då *Augustin Thierry* med snillets ingifvelse och i lefvande drag tecknade fordna tiders samhällsklasser och grundläggningen af en medeltidstat, ur hvilken sedermera ett af Europas mäktigaste riken uppvuxit. Vi behöfva knappast nämna detta klassiska verks titel, våra läsare känna åtminstone genom ryktet historien om Englands eröfring af Normanderna. Om det om häfdetecknaren i allmänhet gäller att han för att uppfylla sin bestämmelse bör ega lika mycket fantasi som beläsenhet, kan Thierry anses vara en bland de främste, hvilka fullgjort dessa fordringar. Ty med en åskådlighet och en säkerhet, som sällan fela att instinktmessigt träffa det rätta, äfven der urkundernas uppgifter äro dunkla eller knapphändiga, har han, på det närmaste förtrogen med försvunna generationers tänke- och handlingssätt, låtit dem ånyo efter seklers hvila, lika friska och lika helgjutna som fordom, framträda på skådebanan, åtminstone inför den vetgiriga allmänheten. Liksom Walter Scott inom romanens område, så bidrog Thierry att inom historiens stifta en ny skola, hvilken genom framställningens på engång objektiva och dramatiska halt upplyftande inverkade på publiken och uppmuntrade till helsosam efterföljd på denna författarebana. Hans öfriga arbeten, äfven de af mindre omfång, öfver skilda perioder, utmärkas alla af förenämnda egenskaper, och vetenskapen har blott att beklaga det en i förtid bruten helsa under senare hälften af hans lif satte en nödtvungen gräns för hans annars så gagneliga verksamhet. Äfven hans broder *Amedée* tillhör förtjensten att i täflan med Augustin hafva spridt ljus öfver deras fäderneslands aflägsnaste åldrar; han skref, såsom bekant, en värderik historie öfver det gamla Gallien ända till dess fullständiga underkufvande af Romarne.

Men om sålunda inom den nyare historieskrifningen den konstnärligt deskriptiva riktningen på ett utmärkt sätt representerades, saknades å andra sidan icke framstående sakförare för den filosofiskt resonnerande. *Guizot*, denne namnkunnige man, hvilken likt mången i hans fädernesland delat sin tid emellan den lärdes och statsmannens verksamhet, bör främst i detta hänseende anföras. Dragen å ena sidan genom sin protestantiska trosbekännelse och en tidig bekantskap med tysk litteratur till ett djupsinnigare åskådningssätt, och å den andra genom sin politiska ställning egande en klar öfverblick af samhällslifvet i dess verklighet samt nödsakad att ytterst till denna leda konseqvenserna af landets föregående utveckling, är han såsom författare utmärkt både genom dialektisk skärpa och klar systematisk framställning. Kampen emellan olika statstheorier förmådde honom ock att alltmera fixera sina egna politiska åsigter, och bevis för dessa hämtade han väsendtligen ur häfden. Vän af den konstitutionela monarkien och med skarpsinnighet aktgifvande på de momenter uti Englands historie, allt från de aflägsnaste tider, som bidragit att der göra förenämnda författning orubblig, fullföljde han ofta i sin framställning af det fransyska samhällets utbildning en jemförande parallelism emellan de båda länderna och underlät icke att framhålla de olyckliga förhållanden, som successivt gifvit hans fädernesland en från Englands afvikande riktning. Med mycken klyftighet genomträngde han forntidens dunkel och behandlade med ledning af vissa principer institutionernas historie; de enskilda personligheterna och det gripande uti yttre politiska till-

dragelser tillvunno sig icke i samma grad hans intresse. Med häpnad måste man lemna erkännande åt den ofantliga arbetsförmåga, hvilken ledt författaren att vid utredningen af sitt ämne genomsöka arkivernas damhöljda förvaringsrum; den högst lärorika, men långt ifrån afslutade historien öfver civilisationen i Frankrike lemnar derpå bland andra arbeten bevis. Måhända har man dock med skäl gjort den anmärkningen, att den redan påpekade nödvändigheten för författaren att såsom statsman skarpt framhålla sin trosbekännelse, vållat en viss ensidighet i de historiska deduktionerna; säkert är åtminstone att formens docerande egendomlighet berättigat uppkomsten af det på Guizot och hans efterföljare använda namnet "doktrinärer." Dock står fast att hvad såväl Guizot personligen såsom häfdeforskare gjort, som ock det han i egenskap af minister för offentliga undervisningen låtit bringa i dagen, alltid tillförsäkrar honom ett af de utmärktaste rummen bland hans lands historiska lärde.

En från såväl Thierry som Guizot skild bana beträdde, också med afseende å tiden senare, *Michelet.* Denne man, hvilken icke ens hans afgjorde motståndare kunnat fråntaga geniets diadem, förenade dock hos sig så egendomliga och stundom sig emellan stridiga egenskaper att han icke kunde lämpa sig för grundläggandet af en skola. Genom framställningens liflighet och stundom lekande behag, samt isynnerhet genom ett oförsonligt, man kunde säga oförnuftigt hat till Engelsmännen mera nationel än de båda nämnde författarne, har han dessutom drag, som ställa honom både bestämdt skild från och tidtals öfver dem. Detta är den högtsträfvande, af inga systemets eller konstens reglor bundna flygten hos en stor och djup ande, hvilken drifven af en brännande törst efter sanningen svāfvar genom historiens rymder, sökande öfverallt den källa, der han kunde släcka den förtärande febern, men finnande ingen. Införlifvad såsom trots någon med det framfarna och det närvarande samt, så att säga, förflyttad i sin nations allmänna lif, belyser han med snillets blixt förmultnade slägtens innersta sträfvanden, låter skilda racer aflägga räkenskap för de drifter, som ledt deras verksamhet, och afslöjar plötsligt hos både stora och små hjertats mest dolda skrymslen. Den feodala furstens ärelystna planer i kretsen af sina vasaller, den idoge borgarens tysta önskningar och de suckar, som uppstiga ur landtmannens bröst, krigens vilda eggelser, fredens välsignelser och den gömda mening, som ligger i konstens symboler — allt antyder han, allt ligger för honom öppet. Men till följe af den oro, hvilken förföljer honom, och den ständigt eggande påminnelsen att i det framfarna icke finnes det mått af frihet, hvarefter hans själ trängtar, gifver han sig ofta icke rast att i detaljer och systematiskt genomföra sin granskning, utan skyndar från den ena effektfulla taflan till den andra, lemnande åt den läsandes eftertanka och förmåga att fylla hvad som brister i teckningen. Det otillfredsställande intryck, som häraf icke sällan framkallas, motväges dock af de djupa blickar i folkets öden, hvilka så rikligen erbjudas, och ur denna synpunkt hörer "Frankrikes historie", isynnerhet för medeltiden, till de nationela arbeten, hvilkas värde alltid blifver bestående.

Den nämnda egenheten hos Michelet, att rastlöst hopa skildring på skildring utan iakttagande af den vetenskapliga framställningens jemna gång, har långt ifrån att bland hans landsmän minska hans popularitet, snarare förökat densamma och man har hos honom återfunnit det fransyska lynnet förverkligadt. En annan, icke mindre till hans förmån hos Fransmän talande omständighet är, att man under ämnets behandling skådar författarens personlighet på dess egendomliga ståndpunkt och hörer historiens lärdomar tolkas mindre i vetenskapens, än i den djupt och sannt kännande enskilda menniskans namn.

Genom en viss till mysticism lutande dragning i tonen, samt för öfrigt genom ett strängt fransyskt åskådningssätt med Michelet beslägtad, har *Henri Martin* framträdt. Han vinnlägger sig dock mera om att med lugn och äfven med utförande af bipartier skildra händelsernas gång och lemnar dervid icke de luckor, som hos den förenämnde anträffas, äfven om behandlingen icke utmärkes af dennes snille. Han är öfverhufvud en samvetsgrann och flitig historiker, hvilken icke skytt möda vid bearbetningen af sitt ämne samt derigenom gjort sig förtjent af allt erkännande. För de framstående personligheterna försummas icke de borgerliga institutionernas och kulturens allmänna utveckling. Men äfven bör ihågkommas att författarens ställning med afseende å tiden, såsom efterträdare åt så många utmärkta föregångare, varit egnad att gifva hans verk högre värde; han har varit i tillfälle att tillgodogöra sig resultaterna af de förres arbeten och detaljundersökningar samt sålunda kunnat framställa Frankrikes häfder i ett mera fullständigt skick och med rikare belysning än tillförene låtit sig göra.

Vi hafva förbigått en hel skara af fornforskare och lärde, hvilkas skrifter, ehuru af konstateradt värde, likväl icke äro berättigade till en plats vid sidan af de förenämndes. Likaså hafva vi lemnat åsido verken öfver Frankrikes senaste öden, den stora revolutionen och dess följder, såsom behandlande en tid, hvilken står den närvarande ännu alltför nära att icke dess efterdyningar skulle väsendtligt inverka på uppfattningssättet af densamma. Hvad åter den aflägsnare historieforskningen vidkommer, äro ej heller nämnde de stora samlingar af memoirer, krönikor, officiela dokumenter m. m. som gjorda dels genom statens, dels enskildas försorg, lämpa sig både såsom upplysande läsning för den större allmänheten och enkannerligen såsom material för vetenskapsmän, hvilka allt vidare bearbeta de delar af det vidsträckta fält, hvilka ännu icke i allo blifvit af de stora häfdeforskarne skärskådade.

Genom de sistnämndes bemödanden har Frankrike alltså mångsidigare och grundligare än förut skett, haft lägenhet att känna sig sjelft och sin utvecklingsprocess genom seklerna. Såsom redan nämnts, har det lugn som öfverhufvudtaget herrskat i den Europeiska politiken ända till 1848, och den inåtvända ställning, hvilken landet under sin konstitutionela författning dittills intagit, varit egnade att lemna eftertanken och begrundandet fritt rum. Och hurudan har nationen återfunnit sig sjelf under de flydda tider? Den har längst borta i den gråa fornåldern skådat sig såsom ett rörligt och krigiskt, med ännu knappt skönjbara grunddrag af samhällsinrättningar försedt folk, hvars skilda stammar, likt vågorna på ett upprördt haf, bröto sig emot hvarandra till dess att en hög, nödtvungen enhet och ett ordnadt samhällsskick infördes af det verldsherrskande Rom. Civilisationen i alla dess grenar blef med utträngande af nationaliteten, af hvilken allenast såsom en återstod det lefnadsfriska draget i *folklynnet* bibehållit sig, eröfrarnes, så att redan långt förrän den germaniska invasionens störtsjö bredde sig öfver landet, detta för det mesta företedde en romersk anblick. Men hvilken svårt igenkännlig, vidsträckt tafla upprullas icke från närmast följande tid för nu lefvande generationer? I sanning, uti detta germaniska samhällsskick, denna omfattande personliga maktutsträckning, som gick att efterträda det romerska statsväldet och uti hvilken individen betydde så mycket och det allmänna så ringa, der finna icke nutidens Fransmän något om det närvarande påminnande drag. Och ännu mera: denna djupare, innerliga verldsåskådning, hvilken är germanismen egen och under medeltiden skapat så många oförgängliga verk både i konst och litteratur, denna verldsåskådning, som senare tillförsäkrat Engelsmän och Tyskar en för mensklighetens moraliska uppfostran så af-

görande betydelse, och hvilken äfven fordom varit under århundraden i Frankrike rådande, om icke i lika hög grad som hos nämnde folk, hvilka spår återfinnas af densamma numera? Icke blott åsigterna om den enskildes öfvervägande betydenhet, hvilken senare dock, i och för sig, kunnat förnuftigt begränsas och, såsom exemplet på andra sidan om Kanalen ådagalägger, utvecklas till en frisinnad samfundsordning med jemvigt emellan regeringsmakt och af obunden sjelfbestämning handlande medborgare, äro bortkastade; äfven uppfattningen af lifvet i allmänhet i dess djup är förlorad och har efterträdts af begrepp om en kollektiv yttre ära och politisk glans, parad med en kylig konvenans i sammanlefnadens former, som blott ofullständigt döljer den inre tomheten.

Denna jemförelse emellan forn- och nutid kan icke annat än nedslående inverka på den allvarliga betraktaren af sitt lands öden, hvilken opartiskt granskar häfden, utan att låta sig bortföras af strömmen af de impulser, som drifvit massan af nationen framåt och förmått denna att, lösgörande sig från de germaniska principerna, alltmera ensidigt fortgå på den stråt, som står i öfverensstämmelse med de romerska traditionerna. Det är dock en blott minoritet, hvilken delar ofvannämnda tankar; den stora mängden, såsom bekant, oförmögen af en vidsträcktare synkrets och stolt öfver de icke få obestridliga fördelarne af den nationela utvecklingen den imposanta enheten, den politiska äran, den sociala jemlikheten, konstens mästerverk och ett förfinadt lifs njutningar, hyser icke samma djupa behof; den förmår ännu icke uppfatta och understödja sträfvanden för Frankrikes inledande uti en annan riktning än den närvarande. Också har, såsom vi redan påpekat, dess förhållande under senaste decennium varit synnerligen betecknande. Ställd för kort tid tillbaka, liksom fordom Herkules, vid skiljevägen, har den utan tvekan öfvergifvit den konstitutionela samfundsordningen och omfattat den abstrakta folksuveränitetens, eller såsom denna i Frankrike gestaltar sig, den starka militärmonarkiens sak.

Men långt ifrån blott till massan är det trångt nationela åskådningssättet fortfarande inskränkt: detta har ännu sina ifriga anhängare också inom lärdomens och bildningens högsta kretsar. För att icke tala om samhällstheorier, har detta också i litterärt afseende tydligt visat sig uti den reaktion, som ur klassicitetens synpunkt företagits emot de försök, som blifvit gjorda att genom efterbildande af germaniska mästerverk höja smaken och gifva känslan större djup. Sjelfva Victor Hugo och hans efterföljare hafva, oaktadt sina talanger, icke förmått mera än tillkämpa sig ett öfvergående erkännande, utan att af deras verksamhet varaktigare spår qvarstå.

Men reformpartiet i Frankrike, denna fåtaliga skara, som stödjande sig på upplysning och genom forskning vunnen öfvertygelse, önskar sitt fäderneslands regeneration i såväl ett som annat hänseende, och hvilken, vid anblicken af de stora framsteg i sann förädling, dem närboende nationer gjort, äfven af dessas principer ville gifva sina egna landsmän del, har likväl icke, om än dess leder glesnat, förtröttats i sina bemödanden. Det räknar bland sig män, hvilka icke uppmuntrade af yttre förmåner eller publikens ynnest, blott i sin redliga vilja och det deraf alstrade goda medvetandet hemta styrka för sina sträfvanden. Under nu rådande förhållanden och under den mäktiga tryckningen af de åter upplifvade sympathierna för Frankrikes politiska supremati i Europa å ena sidan och den strängt begränsade yttranderätten å den andra, är väl deras stämma svag nog och lätt öfverröstad. Men den låter dock förnimma sig, och hoppet på framtiden sviker icke dem, som bygga sin tro på sanningens seger.

Skildt inom den högre undervisningen, hvilken nu har att kämpa med så många svårigheter, äro i detta afseende anmärkningsvärda iakttagelser att göra. Då ref. för icke lång tid tillbaka var i tillfälle att på ort och ställe med densamma göra sig förtrogen, erbjöds lägenhet att afhöra många vältalige, stundom djupsinniga föredrag öfver nationela ämnen af de berömde vetenskapsmän, hvilka tillhöra lärarepersonalen vid Sorbonne och Collége de France. De bland dessa, som antingen obekanta med eller underskattande utländsk kultur, uti patriotisk optimism gingo längst och allt fortfarande framhöllo sitt fosterland såsom ett mönster, vid hvilket föga eller intet vore att anmärka, de hade mängden af åhörare för sig och de helsades med enthusiastiskt bifall. Såsom sådane må utom andra nämnas Saint-Marc Girardin, Philarète Chasles, Demogeot och till en viss grad äfven Ad. Franck. Men vid sidan af dem framstod en man, hvilken visserligen föga uppburen af sina egna, dock utan tvifvel icke undgått att hos hvarje åhörare, som egde öppet sinne för historiens lärdomar och förmådde uppskatta frukterna af germanisk bildning, qvarlemna ett djupare intryck än de förenämnde dagens försvinnande storheter. Denne man var *E. Laboulaye* vid Collége de France.* Hans tendenser voro de, hvilka vi ofvanföre uppgifvit tillhöra den allvarliga minoriteten; hans föredrag det, som höfdes en ädel sanningens vän. Men var det villa eller verklighet, så låg uti det drag af svårmod, som stundom skuggade hans teckningar, en häntydning på de stora, delvis oöfverstigliga svårigheter, hvilka framträda, då det gäller att göra den tillkämpade öfvertygelsens rätt gällande framför ett folks sekelgamla åskådningssätt. Det första vilkoret för framgång är sanningens allmänna spridning och utbredande bland mängden, och i detta hänseende återstår ännu i Frankrike ofantligt att göra. Frågan är ytterligare: huruvida under denna förutsättning de nationela fördomarna och stoltheten medgifva en modifikation i folkets vanor? — och detta torde vara nog osäkert.

* Professor i jemförande lagstiftnings-historie.

Men vare härmed hurusomhelst, så hafva de män, hvilka, utan fikande efter menniskogunst och blott hörsammande rösten ur sitt inre, fört öppen talan för hvad de anse rätt, redligen fullgjort sin pligt, och deras verksamhet skall alltid högaktas, om icke af den stora hopen, åtminstone af dem, som sjelfva stående på en högre bildningsgrad, förstått uppskatta det rena uti deras sträfvanden.

G. F.

Regnbågens myter.

II.

Verksam visar sig äfven Iris, då hon nedstiger till de Trojanska qvinnorna på Sicilien och uppmanar dem, att "med sväfvande lågor förstöra Aeneas förhatliga skepp." Men emedan hon här ombytt gestalt och visar sig som en åldrig matrona, så upphör hennes pittoreska betydelse. Deremot afmålar henne samma poet högst intagande, då hon bistår den döende Dido. Öfvergifven af Aeneas har Dido låtit bereda sig ett bål och stöter der dolken i sitt bröst:

Fåfängt Dido försökt det betungade ögat att lyfta.
Kraftlöst slutes det till; djupt såret rosslar i bröstet.
Redan på armen stödd, tre gånger hon rest sig från lägret;
Och tre gånger hon dignat igen. Med irrande öga
Sökte hon himmelns ljus och suckade, se'n hon det funnit.

Men den förbarmande Juno, som ser med ömkan den långa
Ångest, som henne förtär, nedsänder från himmelen Iris,
Att hon ur lemmarnes band må lösa den kämpande själen.
Ty, som ej Didos död var förtjent eller fordrad af Ödet,
Utan i förtid sökt af en osällt yrande kärlek,
Hade Proserpina ej af hjessan den gyllene locken
Skördat och hufvudet än tillegnat den Stygiska Orkus.
Iris bestänkt af dagg, på saffran-vingar ur etern,
Sänker mot Didos hufvud sin flygt och tecknar mot solens
Strålar sin tusenfärgade våg. "Jag helgar", hon säger,
"Detta åt Dis, på befallning, och lossar din ande ur kroppen."
Straxt hon en lock skar af med skyndande hand. Och i blinken
Värman flydde, och lifvet försvann i den luftiga rymden.

Likaledes hjelper Iris den förgiftade och på bålet försmägtande Herkules, som hvarken kan lefva eller dö. Hon nedstiger och afskär hans hår, hvarigenom trolldomen löses och han dör.

En likadan hjelp bringar hon, hos Ovidius (Metamorphoserna), åt Hersilia, en bortröfvad Sabinska, som blef gemål åt Romulus och såsom hans enka bittert begrät honom:

Honom sörjde som död hans gemål; när Drottningen Juno
Iris böd på sin bugtade ban till Hersilia nedgå
Och i dess enslighet så förklara Gudinnans befallning:
"Du, som den största prydnaden är bland Latiska qvinnor
Och bland Sabinska, värd att hafva varit tillförne
En så stor mans maka, och nu att blifva Qvirini!
Stilla din gråt; och önskar du dig att skåda din make,
Följ mig till denna grönskade lund på Qviriniska kullen,
Som med sitt löf ger skygd åt den Romerska Konungens tempel."
Lydnad följde. Ifrån mångfärgade bågen till jorden
Sänkte sig Iris och straxt Hersilia kallade till sig.
Hon med en blygsam blick, som knappt från marken sig höjde,
Sade: "Gudinna (ty fast jag ej vet hvem du är, för gudinna
Nogsamt känner jag dig) led hvart du behagar och låt mig
Skåda en älskad gemål; om ödet förunnar mig engång
Honom att återse, skall jag tro mig himmelen skådat."
Utan att dröja Hersilia går med Taumantiska jungfrun
Upp till Romuli berg. Der föll från himlen en stjerna
Ned till jorden. Hersilias hår af det flammande skenet
Sattes i brand och hon steg med stjernan åt skyarnes fäste.
Henne med välkänd famn grundläggarn af staden emottar,
Och med dess jordiska kropp tillika namnet förvandlar.
Ora hon kallad blir, som gudinna förent med Qvirinus.

De mest retande kontraster af det ljufliga i regnbågen med det sträfva i elementernas strid och nattens fasa framträda i följande dikter. Enligt Hesiodus måste Iris nedstiga till underjorden, för att från Styx i ett gyllene krus hemta det för gudarnes stora ed erforderliga vattnet. Men skalden har underlåtit, att närmare skildra denna tafla. Af oöfverträfflig skönhet är deremot Ovidii dikt om Iris, som, sänd af Juno, upp-

söker drömguden i hans håla, för att utbedja en lyckabringande dröm åt den öfvergifna Halcyone:

Att för en död anropas, dock ej uthärdar gudinnan:
Derför, att vända från altaret bort oskärande händer,
Iris befallning hon ger: "Du som troget förkunnar min vilja!
Sök i sitt hof, sök sömnen, som allt i dvala försänker.
Bjud att straxt han skickar en dröm till Halcyone, bildad
Efter Ceyx's gestalt, som henne förtäljer hans öde."
Sade: Och Iris, klädd i sin drägt af tusende färger,
Sedan på himlen hon hvälft sin prägtigt lysande båge,
Skyndar till Konungens hem, djupt under en klippa förborgadt.

Fjerran uti Cimmeriers bygd, ett berg i sitt sköte
Danat ett långsträckt hvalf, der den tröga sömnen sig lägrat.
Febus i middagshögd, i uppgång eller i nedgång
Aldrig spridde derin sin stråle. Den tjockaste dimma
Stiger ur jordens grund och dagen förvandlar i skymning.
Fogeln, som prydes af kam, der ej med sitt vaksamma qväde
Manar Auroras ljus. Den vara hunden, den mera
Vara gåsen med väktare-skall ej tystnaden bryta.
Icke ett djur, otamdt eller tamt, ej susande grenar
Gifva det ringaste ljud. Ej stimma der menniskoröster.
Stum och evig stillheten är. Dock flyter ur klippan
Af Leteiskt vatten en bäck, som mellan de spridda
Stenarne doft framsorlar och sömnen kallar till ögat.
Utanom grottans port står vallmo frodigt i blomstring,
Jemte fler mjölksvällande gräs, hvars safter till döfdryck
Hemtas af Natten och sprides omkring den beskuggade jorden.
Icke i detta hus en dörr är funnen, som knarrar,
Då den på haken vänds; ej väktare finnas vid tröskeln.
Men midt inne af ebenholtz står bäddad en thron-säng,
Korp-svart, fyllig af dun och öfverdragen med mörka
Täcken, der Sömnens Gud har i evig hvila sitt läger.
Drömmar förutan kropp, men härmande alla gestalter
Af hvad för ögat syns, der ligga så tätt, som en åker
Hvimlar af ax, en skog af löf, sjöbrädden af sandkorn.
Iris träder härin och undanviftar med handen
Drömmarnes hindrande flock. Med sken af sin klädnad den dystra
Grottan lyste hon upp. Senfärdig och trög i sin vanmakt
Lyftade Guden knappt upp ögat. Han ofta tillbaka
Föll i sin slummer och rörde sitt bröst med nickande haka.
Dock han sig skakade upp omsider och lutad på armen
Sporde den gäst, han komma förmärkt, hvad hon ville? Hon svarar:
"Sömn, du som blidast af Gudarne är, som lugnar naturen,
Stiftar i själen fred, förjagar bekymren, och hvila
Skänker tröttade sinnen och kraft till förnyade mödor!
Bjud, att en af de drömmar, som skick af sanna gestalter
Taga, bildad som Konungen sjelf, sig skyndar till Trakyn

Och för Halcyones blick framställer en bild af hans skeppsbrott.
Sådan är Junos vilja." Så snart hon befallningen fullgjort,
Iris gick. Ej längre fördrog hon den söfvande dunsten,
Utan när domningens makt hon kände i lemmarne spridas,
Flydde och tog på bågen den väg tillbaka, hon nedsteg.

Hos Homerus sändes Iris på lika sätt till vindarnes håla, emedan Patroklos' bål utan vindarnes hjelp ej kan brinna. Denna dikt är lika så skön, fastän något mindre fullständigt utförd:

Den ilande Iris
Hörde hans böner och gick att budskap vindarne bringa.
Alla hon samlade fann på en fest i den brusande Vestans
Boning; och här på tröskeln af sten det ilande loppet
Hämmade Iris. Såsnart de henne med ögonen märkte,
Sprungo de upp, och enhvar bjöd henne att sitta bredvid sig.
Sitta hon vägrade dock och höjde i kretsen sin stämma:
Ej är tid att sitta; jag går till Okeanos' flöden
Åter, hvarest Aithioperna bo, som Gudarne bringa
Festhekatomber, att dela jag må de lysande offren.
Dig, o Nordan, och dig, o brusande Vestan, Achilleus
Beder att komma, åt er utlofvande heliga offer,
Om j blåsen i brand det bål, på hvilket Patroklos
Ligger, hvars död Achajernas folk med suckan beklagar.
Talade så och bort sig begaf; men dessa med väldigt
Dån då rusade upp, och jagade molnen framför sig,
Snart de stormande ländt till hafvet; då höjde sig vågen
Under en tjutande blåst; till bördiga Troja de kommo,
Störtade ned på bålet; men högt då smattrade lågan.

Ännu skönare är kontrasten mellan regnbågen och hafvets afgrund i Homerus' herrliga dikt. Iris afsändes, för att föra den sköna hafsgudinnan Thetis, Achilles' moder, upp till himmeln.

Sade; och bort sig begaf vingfotade Iris med budet.
Mellan det Thrakiska Samos och klippbekransade Imbros
Sprang i skymliga hafvet hon ned, att vågorna fräste.
Liksom en kula af bly, i djupet hon störtade neder,
Hvilken är satt på hornet af landtuppammade oxen,
För att förderf utbreda ibland rofgiriga fiskar.
Thetis i rymliga grottan hon fann; kring henne de andra
Hafsgudinnorna suto i krets; men sjelf hon i midten
Grät sins lysande sons olyckliga öde, som skulle
Dö så långt från sitt fäderneslan d i bördiga Troja.
Nalkades då och talade så vingfotade Iris:

"Upp, o Thetis, ty Zeus, den rådförfarne, dig kallar!"
Henne besvarade då den silfverfotade Thetis:
"Hvarför befaller mig slikt den väldige Guden? Jag blyges,
Att mig hos Gudarne visa, då sorg nedtrycker mitt sinne.
Dock jag går, uppfylla jag vill, hvadhelst han befaller."

Så den ädla Gudinnan, och slog omkring sig en mantel,
Dunkel; en svartare skrud ännu ej någon behöljde.

Gick så åstad, men förut vingfotade ilande Iris
Drog; och ehvar de ilade fram sig vågorna skiljde.
Dock när stranden de nått, mot himlen de sväfvade begge;
Träffade Kronos' son, den vidtomspejande Guden,
Rundtom honom i krets de andre evärdlige suto.

En annan ganska lyckad poetisk idée träffas hos Nonnus, hvilken han dock tyvärr blott antydt. Zeus sänder sin budbärarinna Iris till Dionysus, för att uppfordra honom att bekriga Inderna, som förolämpat honom. Iris inträder i den sorlande salen, hvarest Korybanterna i rusig fröjd dricka om hvarandra. Genast bjuder henne den bullrande hopen en bägare af det starkaste vin; och hon emottager den med jungfrulig blygsamhet och dricker; men snart blir hufvudet henne tungt. Det är i sanning en mycket originel tanke, att låta den i vatten födda regnbågen en gång dricka vin. Men Nonnus har icke närmare utvecklat denna tanke, utan nöjt sig blott med denna korta berättelse i några rader.

Vacker är Iris' uppenbarelse äfven i "foglarnes rike", hos Aristophanes. Foglarne hade bygt sig en stor stad midt i toma luften, men blott i sin inbillning så att ingen kunde se den. Icke ens Iris (regnbågen) som stod midt i staden kunde varseblifva densamma, hvarföre foglarne sökte göra herrligheten af sina bygnader för henne begriplig.

Bland de anförda exemplen förekomma några, i hvilka Iris uppträder äfven som vägledarinna för de aflidnas själar, hvilket uppdrag eljest egentligen tillkommer Merkurius. Dock är det en villfarelse, då man antagit, att Iris från kroppen befriar qvinnornas själar, Merkurius deremot männernas. Det ofvananförda exemplet om Herkules, hvars själ Iris löser ur kroppens bojor, bevisar, att könet här ej gör någon skilnad.

Bland de pompejanska väggbilderna förekommer en ganska märkvärdig, som troligen föreställer en Iris. Hon har derstädes icke *fjärils-*, utan rosenfärgade *fogelvingar*, men hon upplyfter sin violettfärgade slöja i en båge öfver sig, har ljust hår och en grön klädning, följaktligen förena sig regnbågens färger hos henne, men på ett nytt och genialiskt sätt.

En högst intagande sägen förekommer ännu hos Plinius. En viss balsamvext, Aspalathus kallad, skall nemligen förblifva utan doft, tills en regnbåge visar sig, som genast förlänar honom den herrligaste vällukt.

Enligt Artemidors drömbok betyder regnbågen något godt, då man ser den i en dröm, isynnerhet för de fattiga och bedröfvade, men blott när den ses till höger, icke då den visar sig till venster. Som ett vårdtecken för menniskorna har Zeus ställt regnbågen på molnen, säger redan Homerus. Hos Plautus förekommer ordspråket: "bågen dricker, det skall regna", emedan man enligt den ofvan ur Ovidius anförda föreställningen trodde, att regnbågen drager vatten till sig och tillkännagifver ännu mera regn.

Om mensklighetens reformerande genom Barnträdgårdar.

Vi hafva för vår del icke ansett lämpligt att ännu yttra något om detta föremål för en polemik i landets tidningar, de s. k. barnträdgårdarne; vi hafva för ett sådant förfarande haft två goda skäl: det ena, att undertecknad ingen sådan anstalt sett, det andra, att en granskning af yrkandet på barnträdgårdars stora vigt och värde kunde tydas såsom ett misstroendevotum mot den man, hvilken med så ädelt nit egnat sig åt folkskolans i Finland organiserande.

Men sedan en fremling, en Hr *Joseph Paulson* "lärare hos Hennes Kejserliga Högbet Storfurstinnan Maria Alexandrowna" funnit skäl att i detta land uppträda såsom en den nya pedagogikens apostel, i Helsingfors Tidningar framställande dess magra teorier, anse vi det senare skälet till tystnad i frågan hafva förfallit. Vi önska och tro, att Hr Uno Cygnæus är helt och hållet fremmande för denna Tit. Paulson's uppträdande. Om vi likväl icke kunna undgå att beröra äfven Hr Cygnæi i frågan yttrade åsigter, skall det ske med all aktning för hans ädla sträfvanden. Det öfvermodiga sätt deremot, hvarpå Hr Paulson i ett fremmande land uppträdt, gör honom icke berättigad till några konsiderationer.

Hvad åter det förra af de anförda skälen att dröja med vårt yttrande angår, qvarstår det i sin fulla kraft. Men då vi icke äro sinnade att hvarken prisa eller fördöma barnträdgårdarne, har detta skäl för tillfället ingen vigt. Det är i sjelfva verket endast den till torgs förda teorin, hvarpå vederbörande vilja grunda dessa inrättningars stora vigt, med hvilken vi hafva för afsigt att nagelfara.

Vi bekänna alltså, att det är sagde Hr Paulson's — med många andra dylika sjelfskapade apostlar gemensama — upphöjande af den s. k. Fröbelska teorin och metoden till ett vetande och en konst, hvilka hittills skulle varit för menskligheten förborgade, som närmast föranledt vårt uppträdande. Hr P. säger: "och till ernående af denna konst fordras ett vetande, hvaraf hittills alla, ja *alla* mödrar mer eller mindre varit i saknad." Denna Hr P:s försäkran gäller väl den pedagogiska teorin och metoden öfverhufvud. Men då han påstår att de *"hittills"* varit okända för "alla" mödrar, så är det klart, att här är fråga om den i Hr P:s tanke pedagogiska teorin och metoden, sådan han efter Fröbel innehar båda. Detta så enfaldiga och rent af oblyga yrkande är det, som främst förmått oss, att söka förvisa apostlar af Hr P:s slag dit de höra, utom detta lands gränser.

Att all möjlig pedagogisk teori är ett intet i jemförelse med uppfostran såsom från årtusenden ärfd och utvecklad *sed*, borde icke behöfva bevisas för någon lagom klok menniska. Det är också klart nog för hvarje vetenskapligt bildad pedagog, att teorin aldrig kan vara annat än begripandet af denna sed. Skilnaden mellan den teoretiserande pedagogen och den blott af seden styrda uppfostraren är i sjelfva verket ingen annan, än att den förra begriper bådas görande, medan den senare om dess sammanhang och ändamål har endast en mer eller mindre dunkel föreställning. Ur den sålunda vunna teorin kunna visserligen misstag och utvexter i uppfostran granskas och förkastas, och när insigten häraf ingått i den allmänna öfvertygelsen, förändras äfven i ett eller annat hänseende småningom den allmänna seden. Men man bör erkänna, att likväl den pedagogiska teorins inflytande på uppfostran varit och är obetydligt i jemförelse med religionslärans, vetenskapernas och litteraturens öfverhufvud, med den allmänna samhällsedens inflytande samt de ur detta vetande och denna sed utgångna samhällslagarnes och institutionernas återverkan på densamma. Och det har under de vexlande teoriernas osäkerhet varit lyckligt, att så är och måste vara. Också bör man erinra sig, att all teori endast har att sysselsätta sig med de allmänna begreppen, grundsatserna, sammanhanget, medan sättet för lärornas förverkligande måste blifva öfverlemnadt åt den menskliga klokheten och erfarenheten. Att vilja i detalj omskapa uppfostran enligt en föregifven teori, är samma fåfängliga försök, som att vilja konstruera alla statsformer enligt en förment teoretisk läst. Det ena som det andra har burit och måste bära vatten. Sådane oberättigade försök falla för historiens rätt och makt.

När nu kristendomen redan i tvåtusen

år öfvat sitt inflytande på uppfostran hos de kristna folken; när antikens vetenskap, litteratur och konst, förut oanade uppfinningar och upptäckter och ett af allt detta främjadt samband mellan folken under de tre senaste århundradenas förlopp dertill lagt sin inverkan; när vidare under samma tid en ny vetenskap och litteratur uppstått, den nyare tidens, till den förra räknad utom naturvetenskaperna äfven en rad af verldsberömda tänkares läror om menniskoanden och om den objektivitet, i hvilken denna ande förverkligar sin bestämmelse; när äfven pedagogiken ett århundrade bortåt utgjort föremål för både tänkarenas och med hög vetenskaplig bildning utrustade praktiska pedagogers ihärdiga forskningar och iakttagelser — när då en Fröbel's eller någon annans efterbedjare uppträder och säger: *hittills* har menskligheten vandrat i mörker, det är först *jag* (och min mästare). som kan och skall lära denna i okunnighet försänkta verld, hvad menniskoanden är, och hurudan menniskans uppfostran skall vara, då är det icke oberättigadt, att utan vidare förklara en sådan apostel för en narr.

Låt oss tillse, hvilka dessa Fröbel's af Hr Paulson anförda, verldsreformerande s.k. grundsatser äro, på hvilka Hr P. stöder så höga anspråk. De lyda:

1:o Att "de 6 första åren af menniskans lif äro de vigtigaste för hennes uppfostran".

Vi lemna det godtyckliga sextalet, hvars statuerande likväl i sin mon bevisar för påståendets lättsinne. Men satsen är, enligt hvad all teori och erfarenhet lärer, falsk. De tidigaste barnaåren äro utan tvifvel vigtiga för barnets *moraliska* och *sedliga* uppfostran, men ingalunda af öfvervägande vigt för den intellektuela. I de tidigaste åren skall barnet lära lyda, tala sanning, vara ödmjukt, ömsinnt o. s. v. vänjas vid god sed och skyddas för dåliga exempel. Men för den intellektuela uppfostran äro de år de vigtigaste, då barnet utträder från auktoritetstron, och hos detsamma anspråket vaknar att inse och begripa. Tidpunkten härför är tiden för öfvergången från barndomsåren till ynglingaåldern — olika för de skilda könen, olika hos skilda folk, för skilda samhällsklasser och för särskilda individer. Denna tidpunkt kan af uppfostraren fortskyndas, eller han kan försumma att begagna den och i förra fallet framkalla brådmognad, i det senare grundlägga tankeslöhet.

2:o "Under denna vigtiga period består uppfostringens hufvuduppgift deruti, att barnets kroppslemmar öfvas, dess sinnen väckas och stärkas, åskådnings- och taleförmågan utvecklas, fantasin lifvas — korteligen att barnets kropp, ande och hjerta utvecklas."

Det hela i denna sats är trivialt, det speciela oredigt och en blandning af sannt och falskt.

Att barnet före sex år skall läras tala, att det skall få utrymme att röra sig och genom öfning stärka sina lemmar, detta torde ingen bestrida. Men det skall också under denna tid lära sig *tiga;* och åldern är alltför tidig för *kroppens* egentliga *härdande.* Hvad åskådning och åskådningsförmågan är, lemnar Hr Paulson derhän, likasom han också i öfrigt tager alla sina psykologiska termer från hyllan. Med mera psykologisk insigt skulle han säga: barnet skall läras *benämna* allt, hvad det ser och hör m. m., allt, som är närvarande för dess yttre sinnen *med dettas rätta namn.* T. ex. det skall lära sig åtskilja en sked från en stol, den gula färgen från den röda o. s. v. Men proban härpå är, att barnet benämner hvarje sak med sitt rätta namn. Dess fantasi skall lifvas! Detta är ett vådligt spel. Barnet älskar dikten och det underbara — det står himmeln närmare än jorden, det lefver mera inom sin ande, än i den yttre verlden, af hvilken det känner så litet, och med rätta *icke bör* lära känna alltför mycket. Men fantasins och känslans egentliga period äro icke barnaåren utan ynglingaål-

dern, öfvergångsperioden från barnatron till begripandet. Den är det, emedan fantasins föreställningar hela menniskans lif igenom bilda bryggan från medvetandet om det sinnliga till vetandet om det öfversinnliga. Fruktar Hr Paulson för det senare ordet, kan han lugna sig dermed, att det öfversinnliga finnes i hvarje stock och sten. Ty t. ex. tingens *egenskaper* har ännu intet menniskoöga sett; endast tanken fattar dem. Barnets inbillningsförmåga är hufvudsakligen reproducerande, icke produktiv fantasi, såsom äfven i öfrigt dess själslif är passivt, mottagande, och aktivt endast i härmningen, exemplets efterföljande.

Sammanställningen "kropp, ande och hjerta" ger ett lysande vittnesbörd om vederbörandes vetenskapliga oreda — rättare totala brist på all vetenskaplig insigt.

Hr P:s 3:o innehåller ett än värre tankeknippe, än hans 2:o. Han har dock genom reservation "om möjligt" fått ett skydd för anmärkningar mot det här yrkade: att "barnet måste sjelf se, sjelf erfara, sjelf göra allt — icke blott höra och lära sig sladdra om någonting skett, erfaret, gjordt." Man skulle ifall sagda "om möjligt" saknades, anse Hr P. fordra, att barnet skall få se Gud, skall läras ljuga, läras utöfva grymhet, ådagalägga egensinne, olydnad m. m., för att uppfostraren måtte få rättighet att till detsamma tala ett ord om allt detta — d. v. s. "sladdra" derom. Hvem erkänner icke, att det är vigtigt, att uppöfva barnets yttre sinnen, så att det vänjer sig se och höra snabbt och säkert. Detta är i uppfostran åtminstone ingen nyhet. Men då det nu tillägges: "Icke begreppet utan handlingen är det första: alltså först saken, åskådningen, föreställningen, intrycket, viljan — derefter ordet", så innebär detta åter en oreda, hvilken för hvar och en, som har ens det minsta mått psykologiskt vetande, vittnar om herrar Fröbels och Paulsons totala saknad deraf. Om handlingen är det första, hvartill skall det då tjena att först hafva omsorg om barnets vetande: "åskådningen, föreställningen"? Eller skulle Hr P. verkligen anse, att åskådning och föreställning icke äro vetande utan handling? Och hvarföre ställer Hr P. i den brokiga raden "viljan" sist? Äfven för vanligt menniskoförstånd är eljest viljan den i handlingen verksama själförmögenheten. Men det är fåfäng möda, att söka något förnuft i denna oreda. Hr P. slutar: "*Aldrig meddelande af färdiga begrepp!* (Pedagogen lägga detta på hjertat)." Hvad förstår Hr P. med begrepp? och hvad med föreställningar? Hvad med färdiga begrepp? Menar han, att t. ex. begrepp om rätt och sanning icke få meddelas den uppfostrade, sådane dessa begrepp af uppfostraren fattas? Han vill kanske ur uppfostran utesluta all tradition öfverhufvud. Ty antingen han kallar samtidens vetande t. ex. om det fordna Grekland, om Reformationen, dess uppfattning af Cæsars personlighet eller af Luthers, för föreställningar eller begripande, så är detta vetande något färdigt. Icke annorlunda förhåller sig med vetandet om naturen t. ex. om vårt solsystem, om jordens rörelse kring solen m. m. Det är allt färdigt.

Man kan väl förstå, att Hr P. velat säga: uppfostraren bör, för att bibringa barnet rigtiga föreställningar om det materiela, de sinnliga föremålen, låta det sjelft se, höra, känna, smaka, lukta. Delvis har detta alltid skett och måste alltid ske. Barnet kan t. ex. omöjligen veta, hvad svart är, utan att hafva sett något svart föremål. Men mycket försummas också i denna väg, så att barnen vanligen få lära sig namnen på en mängd sinnliga ting, hvilka det vore jemförelsevis lätt att visa dem i naturen eller i afbild. Det är derföre ganska berättigadt att yrka, det större omsorg må användas, att lära ett barn gifva akt på föremålens färg, form, yttringarne af tingens egenskaper o. s. v. Men detta berör blott en sida, icke ens af uppfostran i dess

helhet utan af undervisningen. Yrkandet är gammalt. Med vanligt Tyskt pedanteri har man redan drifvit denna åskådningsundervisning till en för barnets fria vetgirighet dödande metodism. Med barnträdgårdarne synes den hafva föga att skaffa; och oskickligare kan icke yrkandet derpå framställas, än i Hr Paulsons förvirrade sats.

4:o Får man veta, att "orsaken till all barnets utveckling ligger i den medfödda *verksamhetsdriften*". Denna skall "näras och utbildas." "Sjelfverksamhet" (*endast* den) utvecklar barnet "naturenligt."

Här är åter anden uppfattad i en den mest ovetenskapliga klump — i en drift, i verksamhetsdriften. Hvad allt den skall innebära, kan ingen begripa. Någon annan verkligen medfödd drift, än den att tillfredsställa de sinnliga behofven, kan enligt all erfarenhet hos det nyfödda barnet icke upptäckas. Till den hörer äfven barnets lust att röra sin kropp, sina lemmar, för hvilket behofs tillfredsställande det tillgriper, rörer, handterar de yttre tingen. Att kalla dess småningom vaknande håg att veta, dess vetgirighet, och dess lust att härma de äldres sysselsättningar, främst deras förfarande med tingen, för medfödd verksamhetsdrift, är på en gång osannt och i vetenskapligt hänseende plumpt.

5:o "Barnets verksamhetsdrift yttrar sig isynnerhet i leken." Detta yrkande är det första temligen sanna i ordningen, ehuru åtskilligt, af hvad dertill tillägges, åter är förvändt. Så, då genast det anförda "isynnerhet" glömmes och leken förklaras vara "det sätt, hvarpå barnet andligen lefver och i den yttre verlden manifesterar sitt inre lif." Ty isynnerhet uppenbarar sig barnets andliga lif i dess frågande, dess vetgirighet. Äfven kattungen leker, men den har veterligen intet intresse af att veta. Barnets andliga lif bevisar sig vidare i dess känslor af kärlek, tacksamhet, ånger o.s.v. samt i dess sedliga förhållande äfven utom leken. Man finner alltså, att det är blott *en* af yttringarne för barnets andliga lif, hvarom här är fråga, samt att leken ingalunda är det mest andliga i barnets lif. Det är visst sannt, att i leken såsom i all handling, såväl vetgirighet, som ädla känslor och sedlig vana eller motsatsen häraf kan yttra sig. Men huru oredig Hr P:s föreställning härom är, synes af det följande. Ty 6:o säges det i följd af det anförda vara "barnuppfostrans uppgift att sörja för ändamålsenliga, lockande och barnets natur motsvarande lekar, enkannerligen sådana, som tillika äro egnade att utveckla alla under 2:o omnämnda sidor hos barnet."

Läsaren finner under här åberopade N:o 2 den famösa indelningen af sidorna i "kropp, ande och hjerta" och indelningen förklarad genom uppräknandet af "kroppslemmar", "åskådnings- och taleförmåga" samt fantasi."

Vi anmärka utom oredan, att hela betraktelsesättet går ut på att ordna leken, detta "isynnerhet" efter förmenta själsförmögenheter och drifter, så förvirradt som de af dessa pedagoger uppfattas. Leken skall alltså icke ordnas efter något begripet, förnuftigt ändamål, någon objektiv mensklig bestämmelse. Ändamålet är dessa s. k. drifters och förmögenheters väckande, utvecklande m. m. Om hvad härigenom skall förverkligas, om själsverksamhetens förnuftiga innehåll blir icke fråga.

I satsen 7 framställes, att barnets leksaker böra väljas sådane ("trädstycken, papper, lera"), att genom deras användande "dess uppfinningsförmåga och lust att skapa äggas (eggas?) och utbildas." Och i 8 utlägges, huru "den genom verksamheten framkallade åskådningen med sin motsvarande känsla finner förnimbart uttryck i ordet", samt huru det prosaiska ordet, som "vänder sig till det kalla förståndet", åt detsamma säger "föga eller intet" *, medan

* Huru olyckligt är icke detta för de föräldrar, som icke kunna versifiera och sjunga sina läror och förmaningar till barnen.

sången "är hjertats språk, som genomtränger alla fibrer och låter sitt innehåll af minsta barn förstås eller rättare kännas."

Vi skola snart tala mera om dessa satser. Här anmärka vi blott den utmärkta lätthet, hvarmed Hr P. från "åskådningen och dess motsvarande känsla" (som blott kan vara sinnlig lust eller olust) kommer till "ordet." Hvarje äfven halfvetenskaplig psykolog vet det dock, och med ringa eftertanke kan hvarje menniska inse det, att åskådningens innehåll icke kan i ord uttalas. Ordet är uttryck för det allmänna, osynliga, icke-sinnliga, äfven i de materiela tingen. T. ex. den svarta färgen har intet menskligt öga sett; endast otaliga nyanser af svart ser ögat, noga taget lika många, som de oändliga punkter, hvilka hvarje svart föremåls yta inrymmer. Än mindre har någon sett tyngden, denna egenskap hos materien, icke heller sjelfva materien, som då dess egenskaper, tyngd, ogenomtränglighet m. m. borttagas, är en tom abstraktion. Der eljest all vetenskaplig reda saknas, skulle detta icke förtjena anmärkas, om icke förklaringen öfver ordets betydelse sammanhängde med Hr P:s sensualistiska betraktelsesätt och medvetslöshet om det traditionela vetandets och den traditionela sedens betydelse för uppfostran.

Det har säkert för läsaren varit tröttande att med oss genomgå Hr P:s teser. Det är så alltid, der man nödgas följa okunnigheten i spåren, för att tillbakavisa dess anspråk. Men man måste underkasta sig mödan och obehaget häraf; ty eljest lemnar man den tillfälle att i sin förblindelse upprepa samma teser och tillägga: "Man pröfve och — om man kan — vederlägge dem!"

Af allt, hvad man ser anföras om Fröbel, finner man att han varit en varmhjertad, för mensklighetens bästa och barnauppfostran nitisk man. Men, såsom äfven Hr P. erkänner, hade han ringa förmåga att sjelf redigt och bevisande framställa sina läror. Och det ser ut, som om de fortfarande skulle råkat i lika orediga lärjungars och efterföljares händer.

Grunden till denna oreda ligger uppenbart i Fröbel's sensualistiska, för att icke säga materialistiska uppfattning af menniskoanden. Allt hos honom går ut på att uppöfva barnets sinnen och utbilda dess uppfattning af de sinnliga tingen, samt att likaså gifva barnet färdighet i att begagna sin kropp för att vinna makt öfver tingen, lära det handtera och använda dessa.

Men att menniskan har sitt förnuft genom traditionen, genom att tillhöra historien, en nation och en familj, det framhåller han icke i sina läror, erkänner det åtminstone icke i sin praktik.

Det är lätt insedt, att sådane åsigter sammanhänga med naturvetenskapernas framsteg och utbredande. Enligt Baco's lära är allt vetandes mål, att menniskan skall beherrska naturen, vinna makt; vägen är, att se och höra, för att upptäcka och uppfinna. Fröbels pedagogiska läror utgöra ett korollarium häraf, som genom många mellanlänkar kommit honom tillhanda.

Man vet, att Fröbel icke är den första som i pedagogin yrkat på eget seende och eget görande, erfarenhetsvetande och lekamlig färdighet. Locke, Rousseau och Pestalozzi hafva hvar i sin tur och på sitt sätt manat härtill — andra mindre berömda pedagoger att förtiga. — Fröbel är icke egentligen originel i någonting; ty äfven lekens ordnande och dess begagnande som undervisningsmedel har man före honom försökt. Men så vidt vi känna är dock Fröbel den första, som fallit på tanken att inrätta offentliga lekstugor för barn i de s. k. barnträdgårdarne.*

Obestridligen är det en rigtig tanke, att man bör *lära* barnen leka. Men man bör då till en början veta, hvad barnens lek är. Den är visst en öfning för deras själs- och kroppskrafter. Men detta utgör ingalunda

---

* Lek och sång har väl längesen varit införd äfven i småbarnsskolorna, men blott såsom lek.

lekens ändamål för barnet. Hvar och en, vet deremot, att barnen i sina lekar öfverhufvud härma de äldres görande och verksamhet. Och deruti består egentligen leken, att den är en låtsad härmning af verkligheten — lek icke allvar. Jemte hithörande lekar ser man dock barn förnöjas äfven af täflingsspel, förnämligast kroppsliga öfningar, i hvilka de njuta endast af ansträngningen och af att hinna ett mål, hvilket som helst. Sådane lekar äro bollspel, brottning m. m. Det är denna art af lek, man i alla tider begagnat äfven för öfning i intellektuel verksamhet, t. ex. lösandet af gåtor och andra uppgifter. Sådane täflingslekar hafva likväl sina moraliska vådor, väcka egoismen, fåfänga, högfärd, afundsjuka, föranleda oenighet, strider; och om undervisningens främjande genom täflan väckande belöningar säger derföre Rousseau, att det för hvarje kunskap äfven inplantar en last.

Af Fröbel fattas nu leken uteslutande som en öfning för själs- och kroppskrafterna, utan afseende på något vidare ändamål i densamma. Men, såsom sagdt, kan blott täflingsleken föras till detta slag. Den vanliga leken i familjen är härmningsleken: flickan vid sin docka, gossen vid sin trähäst o. s. v. Denna lek har som sådan ett sedligt värde, ty den fäster barnets sinne och håg vid sysselsättningar, som tillhöra dess framtida åligganden. Vi lägga föga vigt på den insigt, som genom lek kan inhemtas. Men vår öfvertygelse är, att en moder, som öfvervakar sin dotters lek med dockan, kan derunder lära henne mera af, hvad som tillhör barnavården, både den lekamliga och andliga, än hvad samma barn inhemtar vid sjungandet, lekandet och dansandet i en barnträdgård. Hr P., som ingenting vet om traditionen och den ärfda seden, utan blott känner medfödda drifter, menar "att qvinnorna hafva en medfödd lust för hushållning"(!). Det faller honom allsicke in, att exemplet fostrat denna lust, och att den vanligen finner sin näring redan i flickans lek. Han har aldrig ens hört omtalas exempel på qvinliga individer, som helt och hållet saknat denna "*medfödda*" lust.

Af sådane sedligt uppfostrande härmningslekar veta nu Hr P. och barnträdgårdarne ingenting. Detta öfverensstämmer fullkomligt med den s. k. teorin. Ty den vet icke af förnuftet i traditionen och seden. Den bygger icke på andens verld utan på naturen. "Ett tidigt och fortsatt studium af naturen", berättar Hr P., "af dess krafter och lagar gjorde Fröbel bekant med beskaffenheten af all utveckling och förde honom från naturforskningen till betraktande af menniskans väsende och lagarne för dess utveckling." Man skulle tro, att Fröbel nu öfvergått till studium af historien. Men af ett sådant studium röjes i teorin intet spår. Det enda, Fröbel enligt Hr P:s utsago lärt ur historien, är att menniskorna nuförtiden äro allmänt behäftade med "individuel ofärdighet, kroppslig och andlig tröghet och oduglighet", af "obenägenhet att föra ett verksamt och nyttigt lif." Hvem skulle väl hafva trott, att så företrädesvis förhåller sig i industrins århundrade, under den erkända fria konkurrensens tidehvarf? Dock det kan ej hjelpas: framstegen äro oerhörda, men menniskorna äro tröga och odugliga! Hufvudsak i barnträdgårdarne synes derföre också vara, att lära barnen forma tingen, denna formation tillika åsyftande skön form. I sammanhang härmed står sträfvandet att genom gymnastik och dans gifva kroppen en behaglig hållning, och att genom sång väcka sinnet för rythm, takt och melodi.

I Grekland stod den gymnastiska och musikaliska uppfostran i samband med den idealistiska vetenskapliga, med undervisning i grammatik och filosofi och med inlärande af poesins alster. Här åter är frågan, att sätta sagde uppfostran i förbindelse med industrin.

Bör nu ett sådant barnträdgårdarnes sträfvande anses för skadligt? Sådan är icke vår mening. Men afgjordt är, att hvad

de sysselsätta sig med, utgör blott en af de många öfningar, som kunna anses tillhöra uppfostran. Att ordna barnets lek, är i allmänhet påkalladt. Det har också i alla tider i familjen skett. En sådan ordning är redan traditionel. Att lära det forma tingen är likaså gammalt — t. o. m. att forma dem så, att sinnet för skön form näres. Kan dock något isynnerhet för det senare genom barnträdgårdsmetoden tillgöras, så är äfven detta väl. Men man lägger ännu vigt derpå, att barnet icke blott skall härma sköna former, utan "skapa" dem. Detta är för barn under 6 år med förlof — enfald. Man kan lika gerna låta dem "skapa" grammatiker. Allt s. k. sjelfständigt producerande hos sådane barn är och blir en drifhusutvext. Barnet kan föras dertill genom uppmaningar och exempel. Men sjelfständigheten dervid måste reducera sig till ringa variationer af en gifven typ. Barnets inbillning är, såsom ofvan nämndes, reproducerande, icke producerande fantasi. Att vilja göra det till konstnärligt skapande, kan endast hafva verkan att för framtiden döda all konstnärlig håg hos detsamma. Det är i smått skräp, i ärtarbeten, pappersvikningar o. s. v., man i barnträdgårdarne vill låta barnet "skapa"; men förunderligt nog går man från skapandet i gymnastiken, dansen och sången — hvari dock alla barn hafva en så stor fallenhet att skapa. Också äro deras språng och deras sång, för hvarje barnvän en verklig fröjd — ja ingendera saknar hos ett friskt, gladt och med gehör begåfvadt barn sitt verkliga behag. Men just här, der skapandet röjer sig, skjuter barnträdgården det åsido. Vi klandra icke, att så för någon stund sker, att rörelsen och sången ordnas; vi anmärka det blott som en inkonseqvens i skapelseteorin.

Hos Pestalozzi har man beundrat såsom ett storartadt mål för hans pedagogiska reform, att han ville införa den i hvarje koja. Hr P. och, enligt hans försäkran, Fröbel vilja deremot reformera menskligheten i offentliga "anstalter" — i barnträdgårdar. Det är ur dessa trädgårdar, det "på stället använda uppfostringssättet" skall förflyttas "till hemmet, i familjens sköte." Detta skall ske derigenom, att "unga flickor, som lemna skolan" och "hvarje moder, hvarje sköterska" besöka anstalterna.

Hvad familjen kan hafva att lära af dessa anstalter, är i det föregående tillräckligt ådagalagdt. Ingenting är väl i uppfostran obetydligt, icke heller det att lära ordna barnens lekar. Ärtstickandet, pappersvikningen m. m. kan också lätt öfverflyttas i familjen; men de gymnastiska dans- och sånglekarne icke så. Att kalla allt sådant för ett "uppfostringssätt", är likväl mera än naivt. Att vidare förmena, det en lärarinnas sätt att under anförda öfningar behandla en *skara* fremmande barn 3 à 4 timmar om dagen kan blifva något mönster för en moders sätt att behandla *sina* få kära, bevisar en löslig mening om moderskallet och dess åligganden. I hvarje väl ordnad skola kan allt en fader och moder hafva något att lära. Men skulle familjeuppfostran icke hvila på andra lärdomar och en annan praktik, än de offentliga "anstalternas", vore i sanning mensklighetens undergång hardt nära förhanden. Det ligger något löjligt deri, att bedja en moder gå till den ena eller andra aflönade gamla mamsellen, för att lära sig vara moder.

Blott såsom ett prof på det myckna tanklösa i Hr P:s artikel, anmärka vi hans förklaring, att barnen skola sändas till barnträdgården de timmar, då mödrarne icke hafva tid att vårda dem, medan han likväl vill, att mödrarne just på samma tid skola infinna sig derstädes, för att sjelfva instruera sig, ja påkallar deras omsorg om "anstalterna", för att rätt bringa dessa i flor.

Hela Hr P:s resonnement om mödrars behof af undervisning i uppfostringsvetenskapen och konsten är högst lösligt och förvirradt. Vi hafva dock hvarken tid eller utrymme, att särskildt sysselsätta oss med en granskning deraf. Hvad som icke

kan undgå någon läsare, är, att detta resonnement allsingenting har att skaffa med barnträdgårdarne. Ty huru stort än behofvet af en sådan undervisning må vara, följer deraf icke, att barnträdgårdar äro egnade att fylla detta behof. Hvarje förnuftig menniska inser, att den enda konseqvens af resonnementet kunde dragas, är den, att uppfostrans teori borde läras i fruntimmersskolorna, och den praktiska öfningen inhemtas i familjen, i en fremmande familj, om icke lärjungen har ett hem, der god uppfostran är sed. I barnträdgårdarne meddelas ju ingen teori i pedagogiken. Icke heller finnes der något familjelif. Hvad hafva då mödrar der att lära? Några lekar.

Men det inträffar väl, att mången moder, som icke från eget barndomshem har ett exempel att följa, råkar i bekymmer för sättet att uppfostra sitt barn. Hvar skall hon då lära det? Af sådane föräldrars exempel, som hafva väl uppfostrade barn. Denna lärdom är i dylika fall den förnämsta. Läsning af goda skrifter kan gifva ytterligare lärdom. Men betänkas bör alltid, att all oförsökt teori i uppfostran är vådlig. Teorin är en individs mening; seden är det allmänna förnuftets dom öfver teorierna.

Anstalter för herbergerande af barn vid en så tidig ålder som den ifrågavarande äro uppenbarligen nödfallsanstalter, — för de timmar, "då mödrarne äro upptagna af oundvikliga husliga sysselsättningar", säger Hr Paulson. Men genom att vara öppna endast "3 à 4 timmar" dagligen blifva de lyxanstalter, af hvilka den fattiga, som för hela dagen måste lemna sitt barn, icke har något gagn. I Finland måste de dertill blifva lek*stugor*; ty få äro här de bättre lottade, hvilka icke under den korrta sommarn hafva naturens stora trädgård öppen för sina barn. Och vi bekänna, att vi icke ville byta dessas fria lek kring berg och backar mot all barnträdgårdarnes herrlighet, vore än teorin för deras inrättande lika klar och fast, som den nu synes vara oredig och vacklande.

Högst ogerna indraga vi vår ärade landsmans, Uno Cygnæi, skriftställeri i ämnet i denna kritik öfver den Ryska reformatorns proklamation. Vi skulle dock varit lika villige som skyldige, att låta Hr U. Cygnæi bevisning inverka på vårt omdöme öfver Hr P:s läror, om vi funnit den mera tillfredsställande. Men så är icke fallet. Här vilja vi likväl upptaga endast en punkt ur denna bevisning, en favoritpunkt, som det synes, hos Hr U. Cygnæus. Han har nemligen försäkrat barnträdgårdarnes förträfflighet bestå deri, att de uppfostra "genom arbete till arbete".

Genom lek till arbete — skulle väl hvar och en hellre säga, som läsit Hr. U. Cygnæi och Hr Paulsons hithörande artiklar. Men det förunderligaste vid denna utsago är, att Hr U. Cygnæus icke alls synes erkänna, att alla skolor uppfostra ungdomen "genom arbete till arbete" — vanligen icke genom lek till arbete. Eller är det endast handarbetet, som är arbete? — Om barnträdgårdarne verkligen förmå uppfostra till arbete, hvilket ser högst otvifvelaktigt ut, så inser hvarje fördomsfri, att de också blott i en ganska inskränkt krets kunna föra till handarbetet. Sätt ett bondbarn att leka med ärterna, och mena sedan, att af detsamma derföre blir en duglig plogkarl eller deja! Sådant vore narrverk.

Men vi hafva också om arbetet helt andra tankar, än dem Hr U. Cygnæus synes hysa. Det kan hända, att den ena eller andra menniskan lyckas få arbeta, endast så som henne lyster, om detta skall kallas arbete och icke hellre tidsfördrif. Men för den stora mängden inträffar sådant icke. Arbetet är för den en *tunga*. Och det skall i vår tanke så vara. Nöjet af arbetet skall bestå deri, att det är gjordt, som skall göras, att en pligt är uppfyld. Menniskan har väl rättighet att äfven fröjdas öfver sitt verk — om det lyckats. Men denna fröjd hvilar hufvudsakligen derpå, att hon

bör göra dugligt, hvad hon gör, och att hon nu i sitt arbete någotsånär fyllt sitt mått. Arbetet är alltså till sin natur tvång: men menniskan frigör sig ur detta tvång, genom att fritt underkasta sig detsamma och genom att under trägen öfning göra denna underkastelse till vana, till sed. Det är seden, den sedliga vanan, som frigör menniskan från tvånget i all pligt.

På grund häraf är vår tanke den, att barnet måste tvingas till arbete. Vi tala icke om hugg och slag. Men barnet måste arbeta enkelt derföre, att alla menniskor måste arbeta; det måste t. ex. i en skola läsa derföre, att der alla andra läsa. När det hinner längre i vett, må det sjelft uppsöka grunden för detta tvång på alla och efter förmåga göra sig fritt *i* detsamma.

Vår öfvertygelse är derföre vidare: att den mycket misstager sig, som tror menniskan kunna föras till arbete derigenom, att man ger henne arbete, som roar henne. Frukten af ett sådant förfarande blir endast den, att hon upphör att arbeta, när hon icke mera finner sig road deraf.

Således anse vi också menskligheten hafva gjort rätt i alla tider, då den skiljt arbetet från leken. Arbetet skall icke göras till lek, ty det är renaste allvar; leken skall icke göras till arbete, ty leken är och skall vara nöje. Må derföre barnet leka, tills det förmår bära arbetets tunga. Men sedan må de båda noggrannt skiljas från hvarandra.

Och detta är det sista, vi för tillfället hafva att säga om teorin för "uppfostringssättet" i barnträdgårdarne, sådan den här i landet blifvit framstäld. Sjelfva "anstalterna" hafva vi icke utdömt. Man måste af erfarenheten känna dem, för att kunna afgöra, i hvad grad de motsvara sitt ändamål. Men beskrifningen är fullt tillräcklig, för att uppskatta detta ändamål; och vi hoppas hafva inskränkt detsamma inom dess rätta, temligen snäfva gränser. Det har skett, för att visa, på hvilken grund anspråket att genom barnträdgårdar reformera menskligheten hvilar.

Herr Paulson har behagat med en käckhet, som gränsar till oblyghet, uppträda såsom reformator i ett fremmande land. Vi hoppas hafva visat honom, hvar sådant *för honom* kan gå an. Det är verkligen icke här i Finland, man med den okunnighet och den oreda i begreppen, som råder i Hr Paulsons skrifvelse, förmår genom en sådan käckhet imponera.

Behagar Hr P. lyssna till ett råd, så gör han klokast i att lemna våra angelägenheter åt oss sjelfva.

Hr P. har i sin artikel förnämligast vändt sig mot professor Schauman och blott i andra rummet mot oss öfriga eländiga Finnar och Finskor. Han har härvid begagnat en klassificering af barnträdgårdarnes och sina egna lärors möjliga motståndare, bestämd att på förhand afskrämma hvarje sådan. Det är, som Hr P. af det följande finner, mycket lätt att uppställa sådana indelningar.

Hvarje ny lära, som rörer mensklighetens högre angelägenheter, omfattas 1:o af ett antal aktningsvärda och uppoffrande entusiaster. Hos dem är det förlåtligt, att de uppskatta läran öfver dess rätta värde och hoppas på resultater, hvilka ligga långt utom dess krets. Denna tro ger dem mod och kraft att verka. Men emedan de ledas af kärlek för sak, finnes icke inbillskhet och sjelfkärlek i deras uppträdande. Ju mindre djupsinnig läran är, desto säkrare är det, att 2:o ett antal skrala hufvuden, välmenande i öfrigt, tro sig i dess utbredande hafva funnit ett medel att något gälla i denna verld. Och 3:o sluter sig alltid till hvarje parti en hop lycksökare, hvilka i detsamma icke sällan föra högsta ordet, lika färdiga att vid framgång tillegna sig brorslotten som att söka sig annat herberge, om ingenting står att vinna. Vi vilja icke påstå, att icke ännu en fjerde klass kan finnas. Men det är nog,

om erfarenheten vittnar, att de tre nämnda aldrig saknats.

Hr P. har icke haft försyn för, att inrangera professor S. i en af sina klasser bland "Pedantiska kammarlärde". Vi skola bevisa Hr P. artigheten att låta honom sjelf bland de af oss anförda klasserna välja en plats för sig, endast han väljer så, att han kan tros på orden.

J. V. S.

Bref från en resande landsman. *

II.

Indiska Oceanen 36° 30′ S. Lat. 78° O. Long. (Greenwich) i närheten af ön Amsterdam den 6 Juni n. st. 1860.

Fartyget rullar och tumlar om, så att pennan knappt hålles mellan fingrarne; men det går fram med god fart, 10 mil (17 verst) i timmen, — dock ej så fort som mina tankar, hvilka ständigt skena af till höga, kalla Norden, från — kalla Södern: jag säger *kalla* Södern, emedan 37° äro en hög latitud i Södra hemisferen, isynnerhet om vintern. Om vintern? — vi ha ju Juni månad; ja, men Juni på denna sidan om eqvatorn svarar mot December på *vår* sida. Och vore vi okunnige derom, så skulle vädret gifva oss en aning om rätta förhållandet, ty kallt är det, samt regnigt, stormigt och ruskigt, — väl ej så kallt som vanligen hos oss i December, men tillräckligt för att göra det otrefligt på sjön. Det värsta är dock öfverståndet; ty i dag, sedan vi passerat öarne *Amsterdam* och *S:t Paul;* — två ensliga tvillingar midt i Oceanen, bebodda af Albatros'er och andra sjöfoglar, samt besökta af hvalfiskar och hajar, — uppnådde vi vår kosas vändpunkt, styrande numera mot norr, denna gång, den *varma* Norden; och vilja lyckans, eller vindarnes, makter framdeles gynna oss mera än härtills, så äro vi om fjorton dagar åter famnade af tropikerna, samt inom 25 dagar framme vid vår nästa gästgifvargård — Singapore.

Från Goda-Hopps-Udden fick ni ett ganska knapphändigt bref af mig; men, jemte förklaring öfver orsaken dertill, gaf jag äfven löftet att under resans fortgång nedskrifva en redovisning öfver min seglats från England till Cap, för att genast kunna afsända den, efter ankomsten till Singapore. Detta löfte går jag nu att uppfylla, bedjande på förhand om öfverseende med berättelsens bristfälligheter, hvilka jag förutser bli stora: ty det är ej lätt att väcka och underhålla intresset för en sjöresa hos dem, hvilka ej äro invigda i sjölifvets mysterier, — hvartill erfordras en Marryat's penna — oberoende af de svårigheter som uppstå genom bristfällig kännedom af svenska sjötermer, hos mig, skrifvare, samt af alla sjötermer i allmänhet, hos Eder, läsare. Dessutom äro svårigheterna kanske större för en sjöman, såsom berättare, än för hvarje annan passagerare ombord: ty den förre ser med mera vana ögon på allting omgifvande, än den senare, hvars uppmärksamhet oftast torde rigtas på företeelser och föremål, hvilka förlorat allt nyhetens behag för den förre. Och slutligen, såsom jag redan antydt, finner en svag penna alltför litet grundstoff för sin behandling: på sjön möta ej vackra landskap, städer, folk med sina seder, kultur och minnesmärken, utan endast himmelens luftiga hvalf öfver oss, samt hafvets ofta djupt upprörda svalg under våra fötter, — således ett ständigt enahanda: och lägga vi oss för en tid fast vid ett stycke land, så frukta vi att derom döma *à vue d'oiseau*, eller, i motsatt fall, i vår förtjusning derom säga — för mycket.

Men nu tror jag, att detta företal redan är bra mycket längre än nödigt, och skrider derföre till sjelfva berättelsen, hänvisande föröfrigt, i afseende på vidare upp-

---

* Benäget meddeladt.

lysningar, till talrika resebeskrifningar på alla språk, från *Min Son på Galejan* till *Fregatten Eugenie's resa*, från *Levaillant* till *Livingstone*, m. fl.

Den 30 Januari voro våra ångpannor pröfvade och funna i skick, och vi började att sätta oss i ordning för att fortsätta den så länge afbrutna resan; årstiden var redan långt framskriden, och den långa, otrefliga engelska hösten skulle utbytas mot en lika lång och otreflig i södra hemisferen, — med undantag af den korta tid, som vi hade att tillbringa emellan tropikerna. Tre matroser, som behagade desertera, uppehöllo oss ännu ett par dagar, tills vi, med klingande skäl, funnit deltagande hos polisen i Plymouth och sålunda fingo fast dem; af fruktan för straffet troligen sprang sedermera en af dem öfver bord — för att dricka brorskål med hajarne.

Den 1 Februari var en vacker vinterdag med lätt nordlig bris, aftonen mån- och stjernklar, ännu vackrare än dagen; fartyget stod klart, ångan hvisslade i piporna, — vi lyftade ankaret och klockan 8 om aftonen sattes machinen i gång. Klockan 4 följande morgon stodo vi framför *Cap Lizard*, och lotsen bortsändes: han tog med sig några rader till eder. - - - - - Snart tilltog brisen, elden släcktes i pannorna, och kl. 10 förmiddagen kilade vi af med 10 knops fart, under stormsegel; hagel och snö piskade på oss: det var den sista helsning, som Norden sände oss med på resan. Middagstiden voro vi redan långt från kusten, och stormen hade uppnått högsta graden af sitt raseri; sjön fradgades liksom af ursinnighet och vi trängde oss fram såsom genom kokande vatten. Plötsligt vältrar sig en obeskriflig störtsjö öfver fartyget, lösrycker några hundra pund stenkol, som vi hade på däcket uti säckar, och i ett ögonblick äro kapten och jag tagne likt i en råttfälla: jag slapp med bara skrämseln; men kapten bortbars nästan sanslös, med så illa klämd fot, att den troddes vara bruten, hvilken ock höll honom sängliggande i några veckor. Till förekommande af vidare spratt, lät jag genast vräka hela detta koltörråd öfver bord.

Det blåste oafbrutet i åtta dagar, och under denna tid slängdes vi öfver till *Azorerna*, samt snart till *Maderas* latitud; men efter en så snabb resa ansågs det onödigt att besöka denna ö, hvarföre vi fortsatte färden till *Cap Verd öarne*. Vinden var oftast gynnande, fast nästan hela tiden starkare än önskligt; och resan gick bra. Redan vid 30° latitud börjar ej sällan, om vintern, den nordostliga passadvinden att låta känna af sig, men i detta afseende voro vi mindre lyckliga; och först under 19° lat. kunde vi aflägga vinterkläderna, då en mildare sol började uppvärma våra förstelnade lemmar. Den 21 Februari upptäcktes *S:t Antonio* och *S:t Vincent*, de två vestligaste af nämnda ögrupp, och samma afton, efter en 20 dagars resa, lågo vi förtöjde vid *Porto Grande*, vid S:t Vincent. Det var en varm och vacker, tropisk natt, — 17° latitud —, och det kändes godt att få sofva lugnt, när man ej varit i tillfälle dertill på tre veckor.

Den 17 Juni, 28° S. lat. 100° O. longit.

Sedan jag nedskref de föregående raderna, har jag varit hindrad att fortsätta, genom stormen som rasat ända till gårdagen med oerhörd vildhet; visst är det i sin ordning att den skall regera här, på detta det stormigaste haf på jorden, samt midt i vintern: men otrefligt är det att vara ute för den, om också erfarenheten gifvit vana att förekomma faror, samt härdat senor och nerver. Nu deremot nalkas vi åter tropiken och kunna anse både vinter och storm snart öfvervunna, samt börja redan rusta oss till värn mot sommarhettan. Och af dagens återvunna lugn vill jag nu begagna mig, för att fortsätta min afbrutna, retrospektiva reserelation.

Vi befunno oss ju senast på *Cap Verd*

öarne. Dessa öar äro belägna emellan 15° och 17° N. lat., således inom *tropikerna*, — och vi väntade naturligtvis att få se en tropisk natur i sin fulla skönhet, med sin rika vextlighet och sina smakliga frukter, — att få se menniskorna lefva i primitiv oskuld, förnöjsamhet och öfverflöd, — att få hvila under palmer, kokos- och bananträd, samt endast göra oss besväret att plocka och förtära deras uppfriskande frukter, m. m. s. Men huru grymt och löjligt blefvo ej våra förhoppningar gäckade! Vi hade simpelt glömt den omständigheten, att denna grupp tillhör Portugal, den lataste och vidskepligaste af det bildade Europas nationer, hvilken vore i stånd att förvandla sjelfva paradiset till en ödemark, säges det, utan att någonsin numera vinnlägga sig om att medelst flit, konst och klok regering fortsätta en gifmild naturs verk. Dock bör rättvisligen tilläggas, att sjelfva naturen här varit kall och styfmoderlig i sina gåfvor. De flesta öarne bestå af höga (några om 9000 fot) och kala bergstoppar, förbrända af en obarmhertig sol och sopade af passadvindarne, — dessa vindar, som blåsa i samma rigtning alltsedan den dag, då jorden började rulla kring sin axel: och sålänge denna lag består, är det fåfängt att här hoppas på en annan vind. Några bland Cap Verd öarne skola likväl vara bättre lottade, i afseende på sin fruktbarhet, deribland isynnerhet den största, *Sant Jago* med hufvudstaden och Generalguvernörens residens *Porto Praya*, der alla tropikens produkter finnas i ymnighet, samt socker och kaffe kultiveras med framgång, ehuru i liten skala. Med säkerhet kan man påstå, att, vore denna ögrupp i den Anglosaxiska racens händer, så skulle den otvifvelaktigt ega ett annat utseende och *Porto Praya* likna en europeisk stad, åtminstone ej mindre än *Jamestown* på S:t Helena. I alla händelser är nu *S:t Vincent*, som vi besökte, den uslaste af alla öarne, och skall det på hela ön finnas blott ett enda träd, naturligtvis planteradt af en engelsman; liggande midt i vägen för alla till södra hemisferen seglande, och i besittning af en god hamn, — hvilket de öfriga sakna, — har den sett uppstå en liten stad med det högtrafvande namnet *Porto Grande*, helt simpelt ett nederlag af kol för ett par engelska bolag, hvilkas agenter residera der, jemte en militärkommendant, — hvars plats jag ej afundas honom. Af de 1000 innevånarne äro resten *negrer*, de uslaste representanter af sin race: små, muskellösa, smalbenta och utsvultna af mager kost, bestående i majsvelling och frukter, oaktadt de hela året om dragas med tungt arbete, nemligen att lasta stenkol på och från fartygen; i ett afseende är detta arbete för dem passande, då de nemligen deraf ej lida till färgen. De tycktes föröfrigt vara fromma och beskedliga som lam, endast något tjufska, men hvilket ej är att undra på, då deras herrar lärt dem att nyttja kläder, i stället för de naturliga skinnbyxor de burit i sitt hemland, men icke gifva dem annat medel att förskaffa sig sina nya behof; ej heller äro deras boningar stort bättre än de, som hos oss begagnas af vissa fyrfota djur.

Det var för att få stenkol som vi besökte *Porto Grande*, och vår vistelse der var hvarken treflig eller lugn, ty vi hade mycket arbete ombord och passaden blåste förfärligt hela tiden, så att vi ej ett ögonblick kände oss i säkerhet, för två ankare och ånga upp. Några lifsförnödenheter, fast knappt och dåligt, skaffades af engelska agenturen: till och med var vattnet odrickbart; från närliggande öar hemtades dock ypperliga apelsiner och bananer, ty för öfriga fruktsorter var tiden redan förbi, — och på S:t Vincent fanns knappt ett lispund gräs att skörda. Straxt efter vår ankomst afsände jag till er några rader med postbåten från Rio till England: månne de ock kommit fram?

Efter fyra tunga arbetsdagar och oroliga nätter, lemnade vi denna ointressanta ö, den 25 Februari, och voro, framskuffade och puffade af friska nordostliga passad-

vindar, med hög sjö och under ej särdeles vackert väder, efter sex dagars seglats komne till 2° N. latitud, der passaden svek oss, — och nu vidtog det tråkiga, för helsan skadliga, regniga *Stiltjebältet*, som omfattar hela jordklotet i närheten af eqvatorn: regnskur följer på regnskur, i en förut oanad ymnighet; luften är qvalmig, himmelen och solen gömda i svarta moln. För att så fort som möjligt passera detta bälte, satte vi machinen i gång, — och följande dag, den 3 Mars, kl. 11 förmiddagen, passerade vi *linien* och inträdde i *södra hemisferen;* snart fingo vi ock känning af södra passaden och då den är ogynnande (contraire, debout), så befunno vi oss, efter en veckas seglats, nolentes volentes i sigte af Brasiliens kust, fyra mil (7 verst) från staden *Pernambuco.* I några dagars tid försökte vi att arbeta oss fram endast med segel, men fåfängt; och då passaden ej mera låter vänta en förändring i sin jemna gång, än solen en deviation från sin bana, så tvungos vi att åter tillgripa ångkraften, med hvars tillhjelp vi ock snart klarerade land, samt befunno oss åter ute i vida Oceanen. Ehuru det redan före afresan från England varit beslutet, att vi ej skulle komma att besöka *Rio Janeiro,* — återvaknade dock hoppet att nu bli tvungne dertill, då vi engång voro så nära: hvem har ej någongång tänkt eller drömt sig in i denna herrliga natur, detta paradis, der "guld vexer på åkern som potates, och boskapen äter färsk spenat med ägg i", — så mycket annat godt att förtiga, som der finnes? Utledsen vid salt mat och engelska konserver, hade jag varit färdig att inskrifva mig i den hedervärda korporationen, om jag derigenom kunnat förhjelpa mig till "färsk spenat med ägg i"; länge saknande underrättelser från hemmet, visste jag sådana vara mig till mötes i Rio; längesedan önskande att få besöka denna ort, såg jag mig nu så nära uppnåendet af det drömda målet: men — ordren att skynda till China var för bestämd; drömmen försvann och Rio Janeiro gick mig ur händren, liksom Neapel tre år förut! Bättre lycka nästa gång.

Det var en lång resa som återstod, öfver 4000 mil, och på ett så litet fartyg som vårt äro nödvändigtvis alla mat- och dryckesförråd knappa; då en brännande sol och salt föda särdeles reta törsten, men vattnet delas ut med samma sparsamhet som droppar från apteket, — då kännes, af alla brister, vattubristen svårast; jag var i början väl försedd med öl, men snart sprängde hettan buteljerna, då - - - - - Hvad skall jag föröfrigt säga om tropikernas natur och klimat, passadvindarne, m. m. samt om vår seglats under dem? På norra sidan om eqvatorn hade vi ganska kallt ända till Cap Verd öarne, samt derifrån till eqvatorn just lagom varmt; ända till norra Vändkretsen bara storm, och sedan ända till eqvatorn — nästan bara storm, ehuru ibland vid klar himmel: sannt är, att norra halfklotet då ännu hade vinter; vid eqvatorn hade vi regn och stiltje. Detta är nu le revers de la médaille, men se här framsidan: knappt hade vi passerat 2 eller 3 grader i södra hemisferen, förrän vädret blef angenämnt; himlen, luften och vattnet antogo dessa briljanta färger, som ingen målare förmår eftergöra; vattnet och luften behöllo dag och natt samma temperatur, omkring 30° Cels. Ingen sjö, ingen rullning; farfyget framskrider om nätterna genom uppstöpt silfver, under fulla segel; och stjernorna, spridda i nya, förut osedda grupper öfver den ljusblå himlamanteln, se så klarvakna, liksom med förundran, ned på fremlingen från Norden. De äro ljufliga, de tropiska nätterna, och jag passerade många af dem à la belle étoile, visserligen ex officio, men sak samma, — det hindrade mig ej att njuta af deras behag; och sedan jag passerat andra, uti Indiska Oceanen, vid 40° latit., är jag så mycket villigare att erkänna de förras företräde. En mängd små tropiska foglar, flygfiskar, lysande mollusker — allt detta skänker någon förströelse, och man känner sig likasom mindre i-

solerad i den omgifvande omätliga rymden. Ja, herrligt är det, och storartadt, och — allt hvad man vill; men enformigt och tråkigt i längden, äfven läsandet vill ej mera hjelpa, och jag tror, åtminstone i detta ögonblick, att jag skulle föredra att sitta, — skall jag våga skrifva det, så prosaiskt det är? — vid en god eldbrasa, en vinterqväll i Finland, när det yrar och stormar derute, medan systrarne duka upp en smaklig qvällsvard, — framför att stå på däck och räkna stjernorna på en tropisk himmel, eller de tusen mil som återstå till nästa hamn. Men kom också ihåg, att när jag skrifver detta, har jag varit fyrtie dygn å rad på sjön: vid förändrade förhållanden kan jag väl åter känna och tänka på annat sätt; och när jag kommer hem, skall jag nog, liksom andra, veta berömma allt hvad jag sett och erfarit. Om jag blefve dömd att passera en bestämd tid på sjön, så föredroge jag väl tropikerna framför hyperboreiska vattnen, — ej heller skulle jag, såsom sjöman, velat afsäga mig att se de förra; men sedan jag sett, njutit och beundrat, blefvo tiden och det sydostliga passadbältet mig något för långa, samt den derpå följande stiltjen vid *Stenbockens* vändkrets ännu längre. Passaden öfvergaf oss nära 20° S. lat. och stiltjen förföljde oss ända till omkring 30° lat.; för att få god vestlig vind, måste man gå än längre söderút, ända till 38° lat. — men äfven der funno vi ej stort bättre än storm; och då var skilnaden mellan detta och tropiska klimatet så mycket kännbarare, som man redan hunnit bli van vid det senare.

Men allting, eller nästan allting, har en ända; och ändtligen, efter mången svår kamp med vilda elementer, signalerades land, den 20 April. Såsom ett famntag till afsked, gaf oss denna dag Atlantiska Oceanen en sjudundrande storm, och först följande dag kunde vi styra kosan till *Simon's bay*; men mörkret öfverraskade oss vid sjelfva *Cap*, så att vi nödgades kasta ankaret och först följande morgon, den 22 April, göra vårt intåg till *Simon's town*, der vi påträffade en liten engelsk eskader under *Sir George Grey's* befäl. Samma dag erhöll jag ett dussin bref, hvilka länge väntat på mig, alla gamla och mycket beresta, men icke desto mindre kära!

Goda-Hopps-Udden fick, såsom kändt är, detta namn af konung Johan II, hvilkens aning om dess blifvande betydelse förverkligades, då *Vasco de Gama* kringseglade den år 1497; men sitt första, ej mindre välförtjenta namn, *Cabo Tormentoso* (Stormiga Udden), fick den af upptäckaren, *Bartholomey Diaz*, år 1493. Staden *Capstad* anlades 1650 af holländskt-ostindiska kompaniet, som småningom utvidgade sitt område till en *Cap Colonie;* det fann landet besatt af *Hottentotter*, som der förde ett nomadiserande lif. Såsom vanligt, blefvo desse förföljde och ändtligen alldeles utträngde af Europeerna, så att man numera knappt finner en enda Hottentott pur sang, utom i fängelserna, der de framsläpa ett uselt lif för brott mot lagar, dem de hvarken förstå eller erkänna. En miserabel skara af dem, drifven ända till koloniens yttersta gränser, återstår dock ännu under namn af *Bushmen*, utmärkande deras vana att krypa i buskar och snår; de utgöra nuförtiden en af de vildaste, elakaste och gräsligaste folkstammar på jorden. I samma mon som kolonien utvidgade sina gränser, närmade den sig äfven andra vilda folkslag, och kom sålunda snart i beröring med de krigiska *Kaffrerne*, hvilka funno grannskapet med holländske jordbrukare ganska beqvämt, emedan det gaf dem tillfällen att stjäla deras boskap och plundra fermerne. Europeerne, å sin sida, funno dessa förhållanden mycket obeqväma, och sökte derföre med svärd i handen lära grannarne folkvett samt skilnaden mellan mitt och ditt; sålunda uppstod kriget med kaffrerne, i hvilket de förre naturligtvigtvis behållit segern.

Då Engelsmännen, i slutet af förra seklet, bemäktigade sig kolonien, öfvertogo de äfven bördan af att beskydda den, och hvar-

je ströftåg från ena sidan besvarades af den andra med ett blodigt krig, som åter hvarje gång slutades med en utvidgning af gränsen, på kaffrernes bekostnad; men dessa krig ha kostat England mycket pengar och folk, och som kaffrerne gjort ansenliga framsteg i krigskonsten och varit på senare tiden väl försedda med vapen och krut, så har kolonin sett sig nödsakad att underhålla en betydlig armé. Det senaste kriget 1853, deri general *Cathcart* personligen deltog, slutades med inkorporering af en betydlig landsträcka, under namn af *British Caffraria*, hvarest kaffrerne skulle få bosätta sig i fred, under en engelsk guvernör och styrelse. Huru länge dessa orolige sällar kunna hålla sig stilla, är svårt att förutsäga; men allmänna opinionen i Capstaden är den, att detta krig ej var det sista. Emellertid äro koloniens gränser nu så vidsträckta, att de öfverskrida södra tropiken; en mängd städer och landsvägar äro anlagda, och i alla gränsprovinser har man bildat starka milicer till fot och till häst, för att jemte reguliera trupper utgöra bevakning. Många aflägsna städer kommunicera redan med Capstaden medelst elektriska telegrafer, och några jernvägar äro under bygnad; först när dessa, jemte många flere, som äro projekterade, bli färdiga, får kolonialstyrelsen tillräcklig öfvermakt öfver sina vilda grannar, för att aflägsna all fruktan för ett allvarsamt krig. Emellertid har man försökt att civilisera dem, genom att sprida dem öfver hela området i små grupper, så i städer, som i byar; men utan framgång: ty de försumma ej att rymma bort; dessutom har man lyckats taga några af deras skickligaste höfdingar, samt instufvat dem i ett fängelse nära Capstad, på en liten ö, benämnd *Robben Island*.

Ehuru redan öfver ett halft sekel förflutit sedan England tog Cap kolonin i besittning, är dock befolkningen ännu holländsk, samt holländska språket och elementet de rådande, isynnerhet i landsorterna, — utom några provinser, på senare tider inkorporerade och koloniserade med engelska och skottska emigranter; och många år komma troligen ännu att förgå, innan det engelska elementet uttränger det holländska — jag säger med flit uttränger, ty att blanda dem tyckes lika svårt, som att blanda olja med vatten. De förre kolonisterne hata inkräktarne, och denna känsla stegrades genom införandet af engelska lagar, samt måhända ännu andra anledningar till missnöje: deribland var det oförberedda slag, som 1835 träffade fermerne, genom den plötsliga slafemancipationen i alla engelska kolonier, hvarigenom de flesta i ett ögonblick blefvo utan arbetare, och många alldeles ruinerade. — Nu administreras kolonin af en guvernör, biträdd af en "kolonial konselj", och har för ett par år sedan erhållit ett "Colonial Parliament", bestående af ett öfver- och ett underhus, alldeles såsom i moderlandet. Under vår vistelse der, började Caps andra parlament sina sessioner och uppmanades, bland annat, i guvernörens tal, att allvarsamt sysselsätta sig med förverkligandet af en gigantisk plan: nemligen uppbyggandet af en kolossal *breakwater* i *Table Bay*, för att skydda skeppen mot vintervindarne från nordvest, samt tillika uppförandet af stora dockor, för otaliga skepp af alla dimensioner. När dessa företag, hvartill redan pengar och ritningar finnas i beredskap, bli utförda, då äfven de flesta jernvägar hinna afslutas, kan man vänta att se Capstaden såsom en af de rikaste och mest besökta handelsstäder; ty på hela södra hemisferen blir den den enda stad, dér dockor för reparationer finnas att tillgå, samt in- och utskeppning kunna försiggå, oförhindrade af stormarne. — Hvad slutligen kolonins produktion och handel beträffar, vill jag blott i korthet nämna, att ull och vin utgöra de förnämsta exportartiklarne: vinet ämnar jag längre fram vidlyftigare berömma, men äfven ullen skall vara af god qvalitet, och man hoppas på jernvägarne för vidare utbred-

ning af fårafveln; äfven med saltkött har man försökt drifva handel, men utan särdeles framgång. För öfrigt alstrar kolonin allting, som är nödigt för menniskans uppehälle, ehuru i för ringa mängd, jemförd med hvad den kunde och borde, — om af arbetsfolk och kommunikationer funnes tillräckligt att tillgå.

Afrikas sydliga spets ligger vid 34° 22′ S. lat. och 18° 24′ O. long.; klimatet är på hela halfön mildt, nästan tropiskt, hvarföre ock Capstaden är södra hemisferens *Nice* eller *Hyères*, besökt af en mängd veteraner och äfven damer, hvilka i Indien eller annorstädes i Asien förstört sin helsa. Följden — som af den ytligaste betraktare kan varsnas — af detta lyckliga klimat, detta för sjöfarten beqväma läge, denna rikedom på lifsförnödenheter af alla slag — läcker fisk, sköna frukter hela året om, präktigt vin, allt sådant som den utsvultne, långväga sjömannen vet att sätta dubbelt värde på: är, hvad Tysken kallar Lebensfähigkeit och framåtskridande, som yttrar sig i välmåga och belåtenhet hos befolkningen, vidsträckta relationer, uppförande af nya städer och byar på dertill lämpliga ställen, samt utvidgning och försköning af hufvudstaden. Men med alla sina naturliga fördelar förenar *Stormarnes Udde* den stora olägenheten, att vara och förbli — stormig; denna olägenhet är isynnerhet kännbar under vintermånaderne, då nordvestliga vindarne sätta in i Table bay (Taffelviken, vid hvilken sjelfva Cap ligger) med ett oerhördt raseri och framvältande en fasansfull sjö, som förorsakat många fartygs totala förlust; från början af maj till slutet af oktober förgår knappt en vecka utan en sådan påhelsning, och då är just ej sjelfva staden mycket behaglig att vistas uti, emedan tjocka moln af fint damm genomstryka gatorna, samt intränga i boningarna genom stängda fönsterluckor och dörrar. Det har derföre visat sig nödvändigt, att uppsöka någon annan hamn, med bättre skydd för fartygen om vintern, och naturen hade danat en sådan i närheten: öster om Goda Hoppsudden befinner sig nemligen en stor hafsvik, *False bay*, och i fonden af denna en helt liten, men fullkomligt skyddad bugt, benämnd *Simon's bay*. Denna har engelska styrelsen utvalt till station för sina eskadrar, samt här inrättat ett miniatyr amiralitet med dertill hörande verkstäder och magasiner; och här har småningom uppvuxit en liten stad, *Simon's town*, hvars boningar, hvitmålade och omgifna af grönska samt spridda kring sjöstranden, vid foten af höga berg, erbjuda ett trefligt och snyggt utseende, förenadt med engelsk komfort i det inre, — ehuru visserligen ännu till det mesta upptagen af handtverkare och salubodar. Den nya staden kommunicerar med hufvudstaden, från hvilken den är aflägsen 36 verst, medelst elektrisk telegraf och en utmärkt chaussée, hvarföre alla förnödenheter kunna dit hastigt och beqvämt anskaffas, ehuru med stor kostnad, emedan transporten sker medelst enormt stora fourgoner, förespända med 4, ja ända till 10 par oxar. Jernväg är projekterad, men när engång, efter 10 à 15 år, breakwater'n och dockorna vid Table bay bli färdiga, tror jag, att hela detta etablissement snart nog kommer att råka i glömska. Ännu hörer till dessa trakters historia, att, bland andra vildar, som gjort kolonisterna motstånd, — Hottentotter, Kaffrer, lejon, tigrar och leoparder, — har funnits och skall ännu finnas i bergen kring Taffelviken en aprace, vid namn *babianer*, hvilka genom sin styrka och elakhet visat sig särdeles fruktansvärda; och man visade oss, i trakten af Simonstown, en ferm uti ruiner, hvilken helt nyligen skulle blifvit utplundrad af dessa odjur: si fabula vera.

Det var vid Simonstown, som vi hade kastat ankar och derifrån jag företog en utfärd till Cap och dess omgifningar. Vägen slingrar sig först längs sjöstranden och är högst otreflig, emedan man är i ständig fara att från bränningarne få en sjö öfver

sig, — utom den allvarsammare fara man kan råka uti, ifall hästarne behaga skena och kasta en i sjön; men sedan de första 12 à 15 versten äro lyckligt öfverståndna, tar vägen af inåt landet och blir mera omvexlande. Vid halfva afståndet ligger ett ställe kalladt *Wynberg*, der sir John Herschell hade sitt observatorium, och derifrån tog jag af inåt bergstrakten, samt anlände, på en pittoresk väg, till den kända och berömda fermen *Constantia*.

Franska emigranter, som strömmade till den holländska kolonin efter Nantesiska ediktets upphäfvande, införde de första vinrankor från Bordeaux och Burgund, och då klimatet visade sig gynnsamt, har denna industri småningom utvidgat sig och man har försökt plantera många sorter vin med mera eller mindre framgång, såsom xeres, porto, rhenskt o. s. v. Alla dessa viner äro nu i allmänhet kända under namn af Capvin; många äro ütmärkta och alla billiga, men höga tullar försvåra deras export och göra konkurrensen med andra länders viner omöjlig. Den sort, af fransk härkomst, som vunnit den största och bäst förtjenta ryktbarhet, är det så sallade Constantia, hvaraf tvenne slag, stora och lilla Constantia, odlas på hvar sin ferm i närheten af Cap: det var till stora Constantia, vid foten af Constantia-berget och producerande det bästa vinet, som jag vände min håg och kosa. Egaren, hr *Cloete*, en holländare af äkta skrot och korn, hvilken man kunde taga för en gengångare från 17:e seklet, emottog oss ganska artigt; och inseende, med en vinodlares bon sens, att vårt besök ej gällde Myn Heer och hans familj, utan fastmer hans källare och drufvor, sände gubben, efter några minuters komplimenterande, sin son att lotsa oss genom vinplanteringarne till god hamn i hans välförsedda källare. De förnämsta vinerna bära namnen: *Pontac*, *Frontignac*, *hvit* och *röd Constantia*, och alla äro de deliciösa: jag ville nästan säga — om det icke läte pretentiöst — att de äro de smakligaste jag någonsin druckit; också köpte jag af alla fyra sorterna, och hoppas någongång få låta er besanna mitt omdöme. Vi åhörde alla detaljer om vinets pressning, som härtills skett medelst trampning, men kommer att försiggå med machin, samt klagan öfver brist på arbetare, som hindrar produktion i större skala än circa 300 tunnor årligen, hvilka också derföre ej hinna få öfver 3 års ålder: jag påminner mig att i Xeres ha druckit 120 års gammalt vin! Drufvan, hvaraf vi genom egarens artighet fingo smaka några, ehuru den egentliga tiden var förbi, mognar i februari, men plockas ej förrän i mars, då den nästan är förvandlad till russin, hvaraf just vinet säges få sin delikata smak: och så delikat är den, att jag tror, med all respekt för de gamle herrarne på Olympen, deras beprisade nektar dock ej kunde vara bättre.

Från Constantia till Capstaden är vägen ganska pittoresk och naturen framstår i en alltmera tropisk prakt; präktiga gamla ekar tjena på båda sidor till skydd mot solens strålar, och en mängd nätta, eleganta landtställen framskymta ur en tät bädd af tårpilar, aloer, cactusar o. s. v. Slutligen utbreder sig staden för ens nyfikna blickar: till höger Taffelviken med sina många stora skepp från alla verldsdelar, till venster Taffelberget med sina tvenne adjutanter, Devil's peak (djefvulsspetsen) och Lion's head (lejonhufvudet); det förstnämnda berget, omkring 5000 fot högt, har fått sitt namn af dess egna, i ögonen fallande likhet med ett bord, samt är dessutom Goda Hoppsuddens *Pilatus:* när hvita moln lägra sig på detsamma, så säger man, att djefvulen dukar sitt bord, och skeppen på redden se deruti ett vanligt förebud till en fruktansvärd storm. Vid foten af dessa tre berg ligger nu Capstaden (Cap town), en fullkomligt europeisk stad, med raka, breda, med gas illuminerade gator, rika magasiner och handelskontor, stora hoteler, eleganta åkdon och *policemen* i runda hattar o. s. v. Vore det ej för den blåa himlen

och den aflägsna herisontens bjerta färger samt isynnerhet för blandningen af menniskoracer på gatorna, så kunde man tro sig vara annorstädes än i Afrika. Invånarene, till ett antal af 30,000, utgöras af engelsmän, holländare, malayer, hinduer och svarta af allehanda racer, såsom kaffrer, Fingo, Mozambique etc. etc. Hottentotter och Bushmen ser man minst, utom i fängelserna, der de åter utgöra majoriteten; somliga af dessa infödingar äro svarta, som väl borstade stöflar, andra kopparbruna, några ha läppar som likna korfvar och håret likt ull. andra likna apor, åtminstone lika mycket som menniskor; men frågar man, till hvilket folkslag de höra, så svara de alla: "jag är *Afrikanare*", hvilken benämning både svarta och hvita lika gerna tillegna sig, såsom hvarje medborgare i Förenta staterna kallar sig *Amerikanare*. *Malayerna* och *Hinduerna* igenkännas på deras hufvudbonad — de förra bära koniska halmhattar, de senare turbaner; men nästan alla svarta ha antagit europeisk drägt: huru intagande är ej en skönhet från *Mozambique* uti pariserhatt och med parasol — för att ej bli solbränd naturligtvis! eller en petit-maitre *Fingo* i rund hatt, stora skjortkragar och hvita handskar! —

Hotelerna äro bra nog och man lefver rätt godt i dem; magasinerna äro väl försedda med varor, men jag tror de bästa affärer göras af dem som handla med kuriositeter, bestående i infödingarnes särskilta vapen, uppstoppade tigrar och lejon, fiskar och foglar, strutsägg, fjädrar, snäckor m. m., som alla äro ganska dyra; för min del gaf jag ut för dem ej litet pengar. Staden är föröfrigt snart besedd: guvernörens residens, hospitalet, kasernerna och biblioteket äro de förnämsta byggnaderna, — det senare ruskigt och föga rekommenderande för Afrikanarnes smak för den föga lönande sysselsättningen att gräfva i böcker. Men det intressantaste är botaniska trädgården med museum; i dessa tvenne inrättningar är man i tillfälle att göra sig bekant med de flesta representanterna för Afrikas fauna et flora, som äro ganska rika; museum är litet och ofullständigt, men väl hållet och i ordning: nya byggnaden, ännu ej färdig, men redan klandrad, kommer att innehålla äfven bibljoteket: trädgården, ehuru ej motsvarande hvad vi väntat, innehåller en mängd vackra och rara vexter: skada blott att de flesta sakna etiketter till vägledning för den i botaniken oinvigde. — Tillägger man promenaderne kring och på bergen, så är detta allt, hvad Cap har att uppvisa. En teatertrupp påträffas ibland och korrt efter vår afresa skulle en sådan begynna sina representationer; efter 20 eller 25 år, när alla de påtänkta och påbörjade storverken hunnit bli färdiga, skall kanske Capstaden kunna täfla med Europas större städer, — men tillsvidare är den blott en nätt och snygg stad, i hvars omgifningar rikt folk lefva med lyx på sina villor.

För att förskaffa mig en idé om landets inre samt tillika ett litet nöje, gjorde jag en korrt utflygt till två närliggande städer: *Paarl* och *Stellenbasch*; jag skulle gerna utsträckt den längre, då den äfven blifvit mera intressant, men hvarken tid eller medel medgåfvo sådant. Resan verkställdes medelst ett åkdon, kalladt *cart* (kärra), på två hjul och ressorer, med segelduksstak och på längre resor vanligen förspändt med fyra präktiga hästar i spann, körda med mycken skicklighet af en Malayisk kusk, — i det hela ganska beqvämt och med god plats för tre personer; ingen regulier skjutshållning finnes, mig veterligen, utan man leger sig hästar från stad till stad, eller fram och tillbaka, med förbindelse, att uti påträffande värdshus förskaffa dem föda. Resan blir sålunda ganska dyr, men kan ock göras billigare, uti en omnibus. — Vägen ter sig allsicke intressant, utan stryker mest genom obebodda och okultiverade slätter; endast då och då passerar man en holländsk ferm eller ett värdshus, tills man tillryggalagt de 60 verst, som skilja

Capstaden från Paarl (på holländska, betydande: perla). Denna stad ligger i en pittoresk däld, mellan tvenne med vin planterade berg, samt har fått namn af sitt vackra läge; den har ett par tusen, mest holländska invånare, samt föreföll mig tyst och tråkig, då äfven vädret ej var passande för promenader i den rika grönskan. Mest behagade mig der ett godt och trefligt hotel, men der man spisar på ett tråkigt sätt, en famille med värdsfolket, på halft engelskt, halft holländskt vis, t. ex. middag utan bröd eller soppa, — bara kötträtter.

Ifrån Paarl börjar landet antaga ett trefligare utseende: vägen leder ofta öfver och mellan berg, slingrande sig långs kanten af farliga bråddjup, och fermer påträffas oftare. Men jag kunde ej utsträcka min resa åt detta håll långt, utan tog af till Stellenbasch, dit jag anlände en varm och vacker månskensqväll. Denna lilla, snygga stad, med sina raka gator och åldriga planterade ekar, samt trefliga, rent målade och tvättade boningshus, behagade mig obeskrifligt. Omgifne af en vacker natur och i ett mildt klimat, lefva der holländska familjer i tysthet och lugn, med samma seder och drägter som förfädren i 16:de århundradet; hvartenda hus har en terass, der man ofta ser en vördnadsbjudande patriark sitta med den lilla lerpipan i munnen och spotta i en urna, som kanske af flere generationer begagnats för samma ändamål. I ett sådant klimat och med ett så lugnt lefnadssätt, vet jag ej hvarföre icke menniskorna skulle uppnå Methusalems ålder! — Stadens anläggare var en holländsk guvernör, vid namn *Stellen*, hvaraf, samt af fruns eget namn *Basch*, den fått sitt namn; men jag tycker att den, framför grannen, kunnat förtjena namnet *perlan*.

Från Stellenbasch återvände jag till Cap på en annan väg, öfvergående många vackra ställen med grandiosa utsigter, såsom t. ex. en platå, hvarifrån man ser det majestätiska Taffelberget, med Atlantiska och Indiska oceanerna på hvar sin sida. Samma dag, efter en veckas frånvaro, återvände jag till Simons town; det var söndag, och hela Capstadens både hvita och svarta befolkning promenerade i sina helgdagsdrägter uti trädgårdarne, som omgifva staden, så att resan genom dessa rörliga skaror äfven för mig blef en spatserfärd.

Fartyget var nästan klart och vädret, som med undantag af några rysliga nordveststormar, hela tiden varit vackert, manade till afresa; och så gerna jag ännu qvardröjt ett par dagar, för att invänta posten från Europa, med hvilken jag hoppades få bref, måste vi skynda oss ut, och — lemnade alltså Goda Hoppsudden, den 10 maj. — Berättelsen om våra vidare öden skall jag väl framdeles affatta.

Inhemsk Litteratur.

Säkeniä, kokous runoutta A. Oksaselta. Ensimäinen parvi. Helsingissä 1860.

Denna diktsamlings innehåll torde för det mesta hafva varit förut synligt, kringspridt i särskilda periodiska blad. All modern Finsk dikt, som någotsånär motsvarar de fordringar, man ställer på en skönlitterär produkt, förtjenar också att samlas och bevaras. I de mera odlade språken finnas diktsamlingar i mängd, som lefva blott dagsländans lif. I litteraturhistorierna förtecknas kanske diktarenas namn; men dikterna glömmas. Så icke med de Finska sånger, nutiden frambringar. De äro förstlingar af Finsk konstpoesi, de första mönstren till efterföljd; och äfven när engång Finska litteraturen skall ega en rikare skatt af sånger, bragt i dagen af lyckligare förmågor, skall man alltid återkomma till de diktare, som brutit banan, och till deras sånger.

Kommer härtill, att en och annan af sångerna eger något högre värde, skola de ännu länge lefva äfven i folkets minne och på dess läppar, allt mera, ju mera bland de bildade i landet deras krets utvidgas, för hvilka den Finska litteraturens alster äro kära och kända, på samma gång sångerna sjelfva mera än någon annan litteratur skola verka för denna framtid.

Nutidens diktare i Finska språket kunna derföre icke klaga, att deras andes arbete är lönlöst, ehuru lönen utfaller hvarken i honorarier eller i stundens ära. Mängden af de bildade i sångarens fädernesland känner nu icke hans sånger, kanske icke ens hans namn; men hans och dessas tid skall komma, när denna mängd är i jorden och i glömskan begrafven.

Herr Ahlqvist's dikt utmärker sig väl icke genom någon utomordentlig fantasins rikedom eller känslans glöd. Men i den saknas dock icke fantasi för skapande af det poetiska innehållet och uttrycket och det mått af känsla, hvarförutan dikten icke väcker medkänsla hos läsaren. Och framförallt: tanken är icke sällan ny och väl tänkt, alltid klar, oftast anslående. Det mesta, som i denna första "flock" af Gnistor sammanfattas, består af imitationer och öfversättningar. De utmärka sig liksom originalerna allmänt genom en ytterst vårdad form och en ren smak både i valet af stycken och i sättet för dessas återgifvande. Hr A. har Finska språket fullkomligt till sitt förfogande, så att han har fritt val af ord; såsom han också eger den metriska formen, sådan för tiden regeln i Finskan stadgat den, fullkomligt i sin makt. Hvar och en, som känner, huru alla litteraturspråk först genom att tillegna sig andra mera bildade nationers litterära alster vunnit den böjlighet och rikedom, som en högre kultur för sitt uttryck kräfver, finner lätt, af huru högt värde sådane efterbildningar för den uppspirande Finska litteraturen måste vara. Och ehuru bland de såsom det synes med strängt urval samlade originaldikterna sköna stycken förekomma, skulle vi för vår del icke tveka att ställa efterbildningarne lika högt, såsom för Finska litteraturens utveckling lika verksama.

I originaldikterna vore stundom mera sammanslutning önskvärd. Så äfven i titel- och inledningssången, "Säkenet". En tanke kan genom för mycken utläggning i sången förlora i vigt. Än mera menligt är det, om i en lyrisk sång flera skilda tankar söka sig ett uttryck. Till och med Förf:s kända, sköna "Savolaisen laulu" är icke alldeles fri från det förra felet; och Savolaksflickorna hafva kanske deri den mesta skuld. Mera fulländade rader, än denna sång innehåller, skall dock den Finska dikten aldrig frambringa. Vi mena främst de så utomordentligt vackra tvenne verserna:

Jos kielin voisi kertoa
Näkönsä vanhat puut,
Ja meidän vaarat virkkoa,
Ja meidän laaksot lausua,
Sanella salmen suut;

Niin niistäpä useampi
Hyv'ois todistamaan:
"Täss Savon joukko tappeli
Ja joka kynsi kylmeni
Edestä Suomenmaan"!

Hade också Ahlqvist icke skrifvit mera värdt att minnas, än dessa tie rader, han skulle gjort sig odödlig i den Finska sången. Vi hafva förut i detta blad aftryckt den första (vi skulle tro: den enda) Finska sonnetten, i sitt slag både till innehåll och form ett mästarstycke. En annan helgjuten dikt är "Silloin saisi tuoni tulla":

Milloin saisi Tuoni tulla,
Mua kuolema kohata?

Silloin saisi Tuoni tulla,
Sulo kuolema kohata,
Kuin tuo tyttö suuta soisi.

Ja silloin saisi Tuoni tulla
Kova kuolema kohata,
Kuin loppuisi laulaminen,
Wäsähtäisi virren virta,

Ja silloin saisi Tuoni tulla
Armas kuolema kohata,
Kuin näkisin näännyksistä
Suomenmaan suoriavan,
Kuin kuulisin Suomen kielen
Suomen kaiken kansan suusta.

Andra kunna citeras isynnerhet ur dikternas första afdelning, såsom "Tuopa tuopi tuiman tunnon" och "Uunna vuonna 1853". Alla dessa äro inspirerade af patriotismen.

Bland öfversättningarne är det svårt att utmärka den enas eller andras företräde. Likväl förtjenar kanske öfversättningen af Schiller's "Das Lied an die Glocke" första rummet med afseende på de svårigheter, den erbjudit, och det utmärkta sätt, hvarpå öfversättaren besegrat dem.

Häftet innehåller äfven tre stycken i obunden stil, tvenne öfversättningar och en sinnrik originalsaga. Det säljes till förmon för studenthuset. Måtte ett nytt häfte snart följa.

Finska språkets satslära. Ett försök af Yrjö Koskinen. Åbo 1860.

Författaren har genom detta arbetes utgifvande lemnat ett nytt bevis för sin ihärdiga verksamhet i vetenskapens och den Finska litteraturens tjenst. För närvarande stadd på utländsk resa, hvarifrån han illustrerar månadsskriften Mehiläinen med lärorika och väl skrifna bref, har han i detsamma på det värdigaste sätt sagt fäderneslandet sitt farväl — till ett gladt återseende.

Vi kalla den endast sju tryckta ark innehållande skriften ett vetenskapligt *arbete*, emedan det är Förf:s förtjenst, att det rika innehållet kunnat sammanställas i denna trånga ram. Hvad här erbjudes läsaren, är nemligen en fullständig Syntax för Finska språket. Titeln ger tillkänna, att densamma af Förf. framställes på grund af satsläran. Och den redighet, hvarmed han uppställt och användt denna, har tillåtit honom att i åberopad korrthet behandla hela det rika innehållet.

Arbetet skall säkert icke komma att sakna kritiker. Ty Finska språkets syntax är ännu ganska litet bearbetad, då de flesta hittills utkomna grammatiker behandlat endast bokstafs-, form- och ordbildningslärorna. Hvad man vid första öfverblick finner, är, att denna satslära icke egnar sig till egentlig skolbok. På sin höjd kan den begagnas af de längst försigkomna lärjungarne vid gymnasierna. För språkets studium vid universitetet deremot skall den utan tvifvel komma att blifva en oumbärlig hjelpreda, såsom den också innehåller den första fullständigare framställning af ämnet, hvilken kan läggas till grund för fortsatta undersökningar.

Hvad som framförallt utmärker arbetet, är redan i uppställning och förklaring. Likväl kunde kanske i sistnämnda hänseende här och der mera enkelhet kunnat vinnas. Så är det i vår tanke mindre lämpligt att t. ex. säga: det "Orsaken" uttryckes med Elativus. Här är fråga om *grund* och *följd*, icke om orsak och verkan. Illativus i "nääntyä *nälkään*" och Ablativus i "ei nuku *murheelta*" kunna icke heller med rätta sägas beteckna orsaken. Likaså synes det oss enklare att i läran om Nominalmodus förklara t. ex. "näki hevosen *tulevan*" med: såg en häst, *som kom*, än med: såg, att hästen kom. Läran om de s. k. "fyllnadskonstruktionerna" synes äfven onödigtvis försvårad. Det är svårt att inse skilnaden mellan konstruktionen "tuli *viemästä*" och "tuli *talosta*", endast att genom ordets verbala betydelse *viemästä* företräder en hel sats: sedan han fört. Öfverhufvud borde konstruktioner med nominalmodus kunna återföras till de allmänna reglorna för bruket af kasus.

Dock vi lemna detta till deras afgörande, hvilkas sak utredandet af Finska språkets grammatik är. Att se dess syntax kunna sammanfattas i den korrthet, som här skett, är en glädjande syn. Måtte framtida bearbetare hafva den i sigte, ihågkommande, att den största möjliga enkelhet i fram-

ställningen bör eftersträfvas. Ty häraf beror äfven, huruvida Finska språket tidigare eller senare skall inträda i sina rättigheter.

Flora Fennica. Suomen Kasvisto. Koelma. Helsingissä 1860.

Om det angående nyssanmälda skrift bort särskildt erinras, att det är ett arbete, är deremot i fråga om den närvarande hvarje sådan erinran öfverflödig. Första anblicken af boken lärer, att den är en frukt af den mest trägna möda.

Såsom kändt, finnes ännu icke någon Finsk Flora på Svenska språket, utan har man hittills hjelpt sig med de Svenska. Orsaken härtill har väl förnämligast varit den, att man icke kännt, hvilka vexter Finland verkligen eger eller icke eger, och i hvilka trakter af landet hvarje vextslag påträffas. För ett år tillbaka utgåfvo likväl Herrar Nylander och Sælan en förteckning öfver vextsamlingen i universitetets Finska museum, genom hvilken sagde brist numera är såtillvida afhjelpt, som hittills anstälda forskningar tillåtit det. Det är hufvudsakligen genom denna publikation Författaren af närvarande arbete satts i tillfälle att bestämma gränserna för dess innehåll. Också bör det ihågkommas, att, enligt hvad sagde förteckning upplyser, jemförelsevis få af de vexter, som under lika latitud anträffas i Sverige, här i Finland saknas, och att derföre de Svenska handböckerna kunnat äfven för inhemtande af kunskap om Finlands vexter utan serdeles fara för misstag begagnas.

Det är lätt insedt, att det svåraste vid denna Flora's utarbetande varit sjelfva bestämmandet och bildandet af det botaniska konstspråket. Då författaren är Elias Lönnrot, är det gifvet, att han icke åtnöjt sig med den lätta mödan, att begagnande de latinska och grekiska termerna endast gifva dem en Finsk ändelse, såsom man äfven i Svenskan ännu begagnar t. ex. de fremmande orden "pistill", "glandel", "lancettlik" m. m., att icke tala om klass- och ordningsnamn såsom Monandria, Monogynia o. s. v. För alla sådane termer har Förf. Finska ord, hvilka omedelbart gifva läsaren en föreställning om deras betydelse. T. ex. då ståndare kallas *Hede*, pistill *Emi*, få klasserna namnen: *Yksiheteisiä*, *Kaksiheteisiä*, ordningarne: *Yksemisiä*, *Kaksemisiä* o. s. v. (neml. kukkia). De Finska termerna äro naturligtvis icke fingerade, utan genom härledning eller sammansättning bildade ord. När man känner, huru vidlyftig den botaniska terminologin är, kan man lätt förstå, hvilka svårigheter vid dess förfinskande varit att öfvervinna.

Sjelfva uppställningen följer Hartmans Flora deri, att Förf. först enligt Linneiska sexualsystemet anfört och beskrifvit alla slägtena och sedan ytterligare ordnat dem efter det s. k. naturliga systemet (de naturliga familjerna) samt först här beskrifvit de skilda arterna. Familjerna uppräknas dock här först i ett sammanhang och beskrifvas; sedan följa särskildt artbeskrifningarne, sammanstälda under familj- och slägtnamnen. Vill man således hafva en beskrifning på slägtet, måste den sökas i uppställningen enligt sexualsystemet, medan artbeskrifningen återfinnes i det naturliga systemet.

Meningen är således den: att en vexts generiska plats examineras enligt sexualsystemet. Sedan genus blifvit funnet, hänvisa siffror till den familj och flock, hvarunder vexten enligt naturliga ordningen lyder, och här får man tillfälle att bestämma arten. Härvid bör, såsom Förf. erinrar, likväl icke försummas, att först genom jemförelse med beskrifningen på familj och flock verificera den redan skedda generiska bestämningen. När äfven denna undersökning hänvisar på den familj, i hvilken det genom examination enligt sexualsystemet funna genus är upptaget, då kan man vara förvissad, att genusbestämningen är rigtig, och det återstår endast att bestämma arten.

Äfven de större afdelningar och klasser

under hvilka de naturliga familjerna sammanfattas, benämnas med Finska namn, medan sjelfva familjenamnen angifvas endast på det fremmande språket. Deremot äro alla slägten och arter försedda med Finska namn, artnamnen isynnerhet, såsom lätt kan förstås, ofta öfversättningar från det botaniska namnet. Namnen på vexterna äro hos folket så olika i skilda provinser och skilda trakter, och tvärtom benämnas så många olika vexter af folket med samma namn, att här valet ofta är svårt. Ett särskildt register uppräknar dessa variationer. Ett annat finnes öfver de upptagna både fremmande och Finska vextnamnen. Slutligen bifogas äfven en alfabetisk förteckning på alla förekommande termer, förklarade genom Svensk öfversättning.

Vi behöfva icke påpeka, hvilket högt värde ett arbete, sådant som detta, eger för den Finska litteraturen. Det har åt Finska folket eröfrat ett stort fält af det menskliga vetandet. I jemförelse härmed är det blott en bifförtjenst, att arbetet skall tjenå att bland detsamma sprida kunskapen om eget land. För skolorna och för det botaniska studium vid universitetet kommer det att utgöra en oumbärlig handbok. Finska litteratursällskapet, af hvars *Toimitukisa* det utgör 24 delen, skall utan tvifvel komma att räkna detsamma icke blott bland de mest hedrande, utan äfven bland de mest lönande artiklar i sitt boklager.

Kriget i Finland åren 1788, 1789 och 1790, framställdt af Gabriel Rein. Första delen. H:fors 1860.

Författaren har med denna skrifts utgifvande på ett vackert sätt utmärkt sitt afsked från lärarekallet vid universitetet; den utkom nemligen dagen efter det professor Rein hållit sin sista föreläsning. Professor Rein har egnat det mesta af sin vetenskapliga verksamhet åt forskning i fäderneslandets historia; men de skrifter i ämnet, han härförinnan utgifvit, hafva genom sin natur att innehålla undersökningar öfver särskilda historiska frågor icke varit egnade för den större läseverlden. Närvarande skrift kan derföre, utom det att den för sig är en första del, betraktas som ett löfte om flera efterföljare. Den ovanliga helsa och de oförminskade kropps- och själskrafter, af hvilka professor Rein ännu är i åtnjutande, och den ledighet till litterära sysselsättningar, han nu vunnit, öka förhoppningen, att hans förvärfvade djupa insigt i fäderneslandets häfder skall finna äfven en annan väg till offentligheten än den akademiska undervisningens. Förf. antyder sjelf i företalet till denna skrift, att han för närvarande är sysselsatt äfven med ett annat litterärt företag. Det är också kändt, att han arbetar på en ny och mera omfattande statistik öfver landet. Det vore dock önskligt, att härvid yngre medarbetares krafter skulle ställas till hans disposition, så att någon tid skulle återstå honom för historiskt författareskap.

1788 års krig är i Finlands annaler sorgligt ryktbart icke såsom de föregående genom landets lidanden och förluster, utan, hvad värre är genom en fläck på Finska krigsmännens ära. Den förrädiska underhandling med fienden, som fördes af det s. k. Anjala-förbundet, var väl ett verk af adeln, af Finska och Svenska arméens adliga officerare, och soldaten torde haft föga reda på, hvad som förehades. Men detta gör ringa skilnad. Tadlet häftar dock vid de Finska regementenas namn, hvilka beklagligt nog i denna affär stodo i spetsen för de Svenska.

Förf. tecknar först i raska drag allmänna tillståndet i Sverige före och efter revolutionen 1772, Gustaf III:s ställning till sitt folk de första tie åren af hans regering, det missnöje och den missaktning för hans person, som sedan började sprida sig, underblåst af det från sitt välde trängda adelspartiet och af mången ofrälse partiman, som med detsamma längtade tillbaka

till frihetstidens anarki och nesliga bestickningar. Sedan skildras krigets utbrott och förnämligast Anjala-förbundets uppkomst och fortgång samt de under detsamma dolda Finska s. k. sjelfständighetsplanerna, — en sjelfständighet under fremmande beskydd, som skulle återupprätta och utvidga adelsväldet åtminstone i detta land. Skildringen slutar med en blick på 1789 års riksdag.

Utan många ord kan hvar och en af våra läsare finna, hvilket stort intresse ett arbete af detta innehåll måste ega för hvarje Finne. Intresset förhöjes af den stora sakkännedom, den klarhet, den oväld och likväl den värma, hvarmed skildringen är utförd. Antalet af nya data är likväl icke stort, emedan de förut icke offentliggjorda dokumenter, Förf. lyckats samla, icke innehållit större förråd af vigtigare upplysningar. Till dessa hörer en samling bref till fältmarskalken Meyerfelt. hvilken, sedan konungen lemnat arméen, öfvertog befälet. Denna samling, som blifvit förseglad deponerad i universitetets förvar för att öppnas 1856, och som efter öppnandet öfverlemnades till Förf:s begagnande, har närmast föranledt arbetets författande. Men äfven den, ehuru innehållande hvarjehanda intressanta detaljer, har för upplysande af det hufvudsakliga icke lemnat någon rikare skörd. Ur hvad förut blifvit i spridda skrifter offentliggjordt, har således Förf. hemtat det mesta af sitt material; och så vidt man härom kan döma, synes Förf:s framställning af händelserna grunda sig på en så tillräcklig bevisning, att den icke heller genom några framtida upptäckter kan i det väsentliga kullkastas.

I språket röjes nu och då, att Författaren är en eröfring från den del af Finland, som år 1811 med Storfurstendömet återförenades, och att hans modersmål varit Tyskan. Vi anmärka detta endast dem till upplysning, som icke känna förhållandet. För hvarje Finsk läsare är det kärt att genom dessa ovanliga språkvändningar erinras om denna fredliga återeröfning och om det gagn och den ära, densamma skänkt det gemensama fäderneslandet.

Det vore ledsamt nog, om man nödgades länge vänta på arbetets fortsättning. Läsaren önskade gerna snart se skildradt det sätt, hvarpå äfven de Finska regementena under krigets fortgång aftvådde den fläck, Anjala stämplingarne satt på deras fanor.

Vi böra tillägga, att här ifrågavarande första del af arbetet utgör 3:dje häftet af Finska Vetenskapssocietetens "Bidrag till kännedom af Finlands Natur och Folk".

Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland, i äldre och senare tider, af Matth. Akiander. IV Delen. H:fors 1860.

Denna del af det redan kända arbetet sysselsätter sig med s. k. "okyrkliga" läropartier och sekter. Alla dessa sekter hafva inblandat könskärleken i religionsöfningen, och boken är derföre en historia om alla möjliga utvexter på detta gebit. Det visar sig, att få landsändar varit af hithörande förvillelser oberörda. I allmänhet kan man säga, att hos Finska folket i denna punkt *latet anguis sub herba*. Statistiken öfver oäkta barn ställer, såsom längesen blifvit visadt, flera delar af landet i jemnbredd med de mest lösaktiga länder i Europa. I öfrigt är sagde utvikning af det religiösa svärmeriet gammal i alla jordens delar. I något i boken citeradt utlåtande, angående konventikelväsendet, yttrar en prestman ungefär: må konventikler hållas, men skilda för karlar och qvinnor. Man kan befara, att ordningen tillämpad äfven på kyrkorna skulle lemna flera bänkar och gångar toma.

Bandet innehåller äfven supplementer till arbetets 1:a och 2:a del. Det hela är med denna del afslutadt och sålunda genom utgifvarens oförtrutna möda en vigtig urkundkälla öfverlemnad åt kommande för-

fattare i Finlands kulturhistoria. Det är underbart, huru mycken andlig utveckling i samhällets bottenlager föregår, utan att de s. k. upplysta i landet derom hafva någon aning. Ett nytt bevis härför är den skildring af den moderna Finska folksången, som finnes intagen i andra häftet af *Mansikoita ja Mustikoita*, och hvarom längre ned.

Om det industriela arbetet i dess förhållande till Nationalförmögenheten af R. Frenckell. H:fors 1860.

Denna skrift synes närmast vara framkallad af ett föredrag om Arbetet, af Förf. hållet vid en af de litterära soiréerna för studenthuset, och hvilket här ingår såsom 1:sta kapitel: "Arbetets nödvändighet." De följande kapitlena: "Arbetets frihet", dess "definition och indelning", "fördelning", "pris eller arbetslönen", "det arbetades pris eller varupriset", "arbetets vinst eller industrivinsten", dess "framsteg och makt", utgöra vidare utläggningar af det i sagde föredrag framstälda ämnet.

Nationalekonomins grundsatser hafva äfven i detta land småningom blifvit föremål för ett lifligare deltagande. Saknaden af allmännare insigt i desamma tillhör också de största brister i hvarje folks vetande. Då äfven denna skrift afser att i en populär form utreda särskildt arbetets natur och betydelse, bör den utan tvifvel finna talrika läsare och bidraga för en allmännare insigt i ämnet.

Vi äro visst af den tanke, att äfven strängare definitioner icke derföre äro opopulära. Sådane definitioner deremot, som den, att jordbruket är ett hopande eller fördelande af de redan exsisterande tingen, äro hvarken vetenskapliga eller populära. När åter det industriela arbetet definieras såsom "menniskans fortsatta ansträngning, i afsigt att förskaffa sig eller andra de materiela förnödenheter, hvilka afse tillfredsställandet af hennes olika behof", kan detta väl vara populärt; men tillfredsställande är en sådan definition icke.

Skriften erbjuder läsaren genom talrika citationer äfven kännedom om berömda nationalekonomers yttranden och läror angående det ifrågavarande ämnet.

Mansikoita ja Mustikoita. II. Helsingissä 1860.

Tyvärr medger af orsak, som nedan skall anföras, tid och tillfälle oss icke, att närmare redogöra för detta häftes innehåll. Hvad vi dock kunnat inhemta, är, att det är mycket rikare och mera omvexlande än det föregåendes. Der läses en uppsats: Suomen nykyisemmästä kansarunollisuudesta", en serie af skizzer under titel "Kuun tarinoita" samt en täck novellett i minsta format med signaturen *A*, om hvilken vi väl kunna förråda, att den döljer en författarinna. Vidare finnas dikter i bunden form af *Santala*, af *l* och *Suonio*, den sistnämnde äfven författare till den redan anförda uppsatsen och till Kuun tarinoita. De af Santala äro öfversättningar från Uhland, Moore, Burns, Heine, Herwegh; de af *l* och de flesta af Suonio originaldikter. Vi låna bland de sistnämnda nedananförda utmärkt vackra stycke, erinrande våra läsare om den uppmärksamhet, hvarje allvarligt och kärleksfullt bemödande för Finska litteraturens förkofran är berättigadt att möta hos dem, hvilka fäderneslandets framtid ligger om hjertat.

Varpunen.

Jos ruikutella voisin
Ma kielin sataisin,
Tai kiurusena oisin
Kohoova pilvihin, —

Ma aina kiitteleisin
Suloista Suomea
Ja Jumalalle veisin
Ma huokauksensa.

Hän silmät ehkä loisi
Myös meihin raukkoihin
Ja päivän paistaa soisi
Saloihin synkkihin.

Ei ääni mulle suotu
Oo satakielisen;
Heikoksi siipi luotu
Ei kanna taivaasen.

Vaan laulustani kuiten
En huoli vai'eta,
Kun ääni lintuin muitten
Ei kuulu talvella.

Parempii laulajoita
Keväällä kun tulee,
Niin kuunnellessan noita
Jo varpu vaikenee.

Valda Ungdomsdikter af Josef Julius Wecksell. Åbo 1860.

Författaren till dessa Ungdomsdikter är den —s —l, af hvars sångarlust och kallelse allmänheten redan sett så många vackra prof i särskilda tidningar och senast i album "Lännetär", vid hvars anmälande vi haft tillfälle yttra vår öfvertygelse angående Hr Wecksell's sällsynta skaldegåfvor.

När man ser dessa dikter samlade, förvånas man gladt öfver den mångfald i innehåll och form, den lilla samlingen innefattar. Och der finnes intet slag, som icke har att uppvisa verkligt sköna stycken. Der är "Tyrannens natt", så i själen gripande som en anklagelse någonsin kan vara, der finnas andra sånger af allvarligt innehåll, som i hvarje diktsamling kunde intaga en hedrande plats, ett tillfällighetsstycke så utmärkt som "Vid Schillersfesten", en skämtsam dikt sådan som "Den lilla hedningen", i hvilken blott sista versen är öfverflödig. De erotiska dikterna äro kanske de svagaste. Såsom en poet anstår, är —s —l förtvifladt kär och skrifver vers till Ellen, Minna och Helmi, kanske ock till flera onämnda; men det blir aldrig rätt allvar med den kärleken — vi måste säga det äfven med fara att ruinera poetens personliga kredit hos de sköna. Diktsamlingen skall hos dem genom denna anklagelse säkert endast vinna. Måtte framtiden, den fosterländska litteraturen till heder, uppfylla de glädjande löften dessa Ungdomsdikter innebära.

FänrikStåls Sägner, en samling sånger af Johan Ludvig Runeberg. II. H:fors 1860.

Sägnerna, de stora kända, länge väntade gå äntligen att, i ett till det yttre nog anspråkslöst häfte, så snabbt finska trafvare kunna föra dem, spridas till alla Finlands landsändar. Det kommer vårt häftes utrymme väl till pass, att för deras anmälande icke annat behöfves, än att aftrycka titelbladet.

En sådan förteckning öfver Inhemsk Litteratur som ofvanstående har detta blad ännu aldrig haft lyckan meddela. Detta häfte utdelas d. 17 December, och största antalet af de anmälda skrifterna har utkommit under den nästförflutna veckans lopp. Tid har alltså brustit oss, att utförligare yttra oss angående det värderika bland denna litteratur, äfven om utrymmet skulle medgifvit det. Vi skola dock till ett och annat återkomma. Glädjande äro deribland de äldres, de förut berömligt kändas gåfvor; men än mera glädjande, att unga krafter så berömligt lofva träda i deras spår. Lycklig af blicken på det närvarande och vid tanken på framtiden kan Ref. lägga pennan ur handen.

J. V. S.

HELSINGFORS,
tryckt hos J. Simelii arfvingar, 1860.
Imprimatur: *L. Heimbürger.*

LITTERATURBLAD

FÖR ALLMÄN MEDBORGERLIG BILDNING.

N:o 12 December 1860.

Utländsk Litteratur.

Critical and Historical Essay's by Thomas Babington Macaulay. In five Volumes.

Biografical Essays by Thomas Babington Macaulay. In one Volume.

Dessa arbeten finnas bland Tauchnitz' bekanta "Collection of British Authors" — såsom ses, i sex häften och till det kända låga priset af ⅓ Thaler för häftet.

En vida dyrare Tysk öfversättning har till titel:

Th. Babington Macaulay's Ausgewählte Schriften geschichtlichen u. litterarischen Inhalts. (4:e aufl. Braunschweig 1858) 9 Bände och **Neue Folge** 4 Bände.

Öfversättningen är gjord af D:r Fr. Steger och Alex. Schmidt. Den innefattar äfven Macaulay's offentliga tal och hans dikter: "Lays of ancient Rome."

Vi hänvisa våra läsare både till original och öfversättning, på det att den, som icke läser Engelska, likväl ej må gå miste om njutningen af denna utmärkta lektyr.

Man må om betraktelsesättet säga, hvad man vill. Ingen skall dock förneka, att han i afhandlingarne funnit något helt och hållet nytt, och att detta nya fängslat all hans uppmärksamhet.

Ty såsom Macaulay har ännu ingen skildrat och bedömt. Han är i sina flesta bedömanden afgjord och utan alla konsiderationer, och i framställning och stil står han säkert oöfverträffad af alla "essayister." Framställningens förträfflighet beror af hans skarpa och klara förstånd. Man hör och ser ofta talas om den ena eller andra författarens klara och intrycksfulla framställning, såsom skulle den bero af en viss talang och konst att skrifva. De, som sålunda yttra sig, komma icke alls derpå, att framställningen beror af insigten och den tankens reda, med hvilken en författare beherrskar sitt ämne. Dertill hörer icke ens någon särskild konst att gruppera innehållets skilda delar, ehuru denna konst i någon mon kan fördölja bristen på vetande och tankereda. Äfven rhetoriken ger reglor för anordning och framställning. Men i sjelfva verket gör den anordning och framställning det mesta intryck, som hemtas ur ämnet sjelft och dess inre sammanhang. Den, som rätt begripit detta, han börjar aldrig med en bristfällig totalbild, hvilken han sedan sönderplockar, för att förtydliga uppfattningen; han fogar tvärtom i stilla mak sten till sten, med fullt medvetande om hvarje styckes bestämmelse med afseende på det hela, och då bygnaden framstår färdig, tager han "handen från taflan", öfverlemnande åt betraktaren njutningen af dess helgjutenhet och skönhet och förvåningen öfver, huru konstverket med denna lätta möda kunnat komma till stånd. Hos Macaulay är det synnerligen effektfullt, att han ofta rekapitulerar det redan sagda, för att låta det nya likasom framstå på det föregåendes spets; och det är så han äfven oftast slutar.

Sin stil har Macaulay uppenbart från antikens studium. På hvarje rad bevisar han sig också såsom en grundlig kännare af

densamma. Han är stark i metaphoren och antithesen. Ofta förefaller det, som skulle hans granskning endast gå ut på att söka den rätta bilden och det rätta ordet; och när han funnit detta, slår han det med grof jernbult fast i läsarens minne och sinne — och glömmer aldrig att sätta sprinten på bulten — och att förnagla den.

Vill man med ett ord karakterisera grunden för hans bedömanden i historien och litteraturen, så kan man säga: han är en *nyttans* man. Vi mena härmed icke, att han skulle fråga efter blott den materiela nyttan, utan afseende på det rätta och äfven särskildt handlingens moralitet. Tvärtom han lägger alltid stor vigt på det rätta och moraliska i handlingen. Men summan blir äfven här: moralitet är nyttig; menniskorna kunna icke hjelpa sig den förutan. I hans "Englands historia från Jakob II:s regering" märker man icke genast denna utilism. Men då man från hans Essays ser tillbaka till den, finner man, att han i båda är densamma.

Det kan icke bestridas, att icke betraktelsesättet är fullkomligt nationelt. Man kan på Engelsmännen tillämpa Macaulay's sätt att bedöma individer. De omvända visserligen hedningar, emedan de sålunda vinna köpare för sina knifvar, de kringsprida biblar, emedan de derjemte utvidga marknaden för sina kalikoer, de gynna politiskt liberala sträfvanden i Europa, emedan konstitutionerna för dem äro säkra skuldsedlar på deras tordringar. Men hvad angår det verlden, hvarföre de göra det ena eller det andra. Menskligheten vinner i alla fall derpå, att kristendomen utbredes, och att lag och rätt träder i godtyckets ställe. Det återstår att beundra den upplysning, som förstår att se den egna fördelen i, hvad som gagnar menskligheten, och den patriotiska sjelfuppoffringen hos individen, hvilken ifrar för målets vinnande, emedan knifven och kalikostycket dock kommer att vara Engelskt fabrikat, om också hvarken han sjelf, hans barn eller barnabarn skola tillverka dem eller ens få se den nya afsättningens tid randas.

Taflan har visst också en annan sida, och vi vilja icke påstå, att denna vore fremmande för den ena eller andra individen bland Engelsmännen. Nationerna som individerna äro redskap i försynens hand. Och då de arbeta för det allmänna, bereda de sin enskilda lycka. Men denna måste då ytterst sättas i det goda medvetandet, det goda samvetets tillfredsställelse, måste öfverhufvud ega en mera ideel prägel; och den hvilar då väsentligen derpå, att ändamålet är ett allmänt. Skilnaden är dock, att individerna kunna medvetet och uppenbart vara sådane idealister, men nationerna icke. En regering måste handla för statens nytta; all politik är egoistisk. Men det bevisar sig i historien, att dessa egennyttiga sträfvanden främjat allmänt menskliga ändamål, att, såsom man säger, högre ideer för dem legat till grund. Med en stigande civilisation erkänner också politiken att så bör vara, bemantlande sin egoism med fraser. Man har haft "heliga" krig i öfverflöd, allmänna krig för den allmänna fredens upprätthållande, krig för civilisationens utbredande, för folkens frihet o. s. v. — allt enligt proklamationerna. Hegel kallar det "förnuftets list", att öfverhufvud i sträfvandet att förverkliga de partikulära ändamålen sjelfva partikulariteten förnötes och förtäres.

I Macaulays historiska betraktelse röjes nu intet spår af en sådan idealism. Hvarje folk är till för sin egen lycksalighet, det Engelska för sin. Dess välde skall vexa, dess handel och industri utvidgas, dess medborgerliga frihet uppehållas — på det att individerna må befinna sig väl, dock icke blott i Storbritannien, utan äfven i Irland och i rikets besittningar i och utom Europa. Det är också alla andra folk förunnadt, att ställa lika väl till för sig; men att de icke af naturen äro lika utrustade dertill som Britterna, det ser man nogsamt.

Också om individerna gäller det, att de

äro de slantar, som "naturen" slagit dem till. Ingen historiker kan i detta hänseende hafva mindre respekt för historien, än Macaulay. Väl finner man, att en dålig tid förderfvar individerna; men vi erinra oss verkligen icke något fall, der Macaulay skulle tillräkna individens utmärkelse hans uppfostran, hans lefnadsställning, de gifna historiska förhållandena. Han är rätt en "anlagens" man, och detta på samma grund som anlagspedagogerna. Ty han vet icke at något annat vetande än empirin, någon annan vetenskap än naturvetenskaperna. Han är deri, som i annat, Engelsman, Baconian.

Starkast framträda dessa hans åsigter, der han kommer att tala om filosofin. Icke blott medeltidens skolastik, utan den antika filosofin och den nyare tidens, så vidt den icke sammanhänger med Baco, har varit ett för menskligheten förloradt arbete. Det är, som skulle han tro, att äfven begreppen om frihet och rätt blifvit uppgräfda jemte stenkolen ur grufvorna vid Newcastle eller importerade med bomulln från Neworleans.

Men nu innehålla dessa Essays icke blott lefnadsteckningar öfver politiska män och bedömanden af deras handlingar, öfver en Burleigh, William Pitt, lord Clive, Hastings m. fl., utan Förf. har i dem äfven skildrat ett antal skalders lif och underkastat deras arbeten sin kritik; så Dryden's, Milton's, John Bunyan's, Goldsmith's m. fl., äfven Dante's och Petrarca's. Han är sjelf skald. Han bevisar sig också som en fin kännare och kritiker. Men vill man veta, hvartill all dikt skall tjena, så finner man i Macaulays betraktelsesätt intet annat svar, än att den möjligen kultiverar läsarens förstånd och dessutom kan hafva sin moraliska nytta med sig, medan åter moralitet i menniskors handlingar är nyttig; ty menskligt samlif kan icke finnas den förutan, och utom samlifvet kan, som bekant, menniskan icke finna sig väl.

Öfverhufvud kan empirismen aldrig fatta och erkänna, att vetandet har någon annan betydelse, än den att utgöra ett vilkor för förnuftig handling. Den, som icke har förstånd och insigt, kan icke heller vara verksam med förstånd. Men att menniskan behöfver en öfvertygelse om tingens sammanhang och upphof, om sin andes väsende och menskligheten bestämmelse, om Gud och hans förhållande till verlden och menniskoanden, äfven om detta vetande icke skulle bringa henne det minsta gagn utöfver sjelfva detta behofs tillfredsställande, derom kan på empirismens ståndpunkt icke blifva fråga. Erfarenheten lärer väl, att menskligheten i alla tider eftersträfvat detta vetande, att tusental martyrer blödt för sin bekännelse angående detsamma. Men afgjordt är, att intet mikroskop eller teleskop förhjelper dertill. Derföre gäller detta vetande icke för empiristen. Såvidt vi förmå inse, är antydda empiriska ståndpunkt äfven Macaulay's. Den är den Engelska vetenskapens öfverhufvud. För dem, som erkänna något utom erfarenhetsföremålen, är religionen och tron bryggan, som leder öfver det svalg, vid hvilket vetenskapen upphör. Huruvida Macaulay tillhör denna klass, är svårt att veta. Såsom historiker står han öfver de religiösa partierna's stridande meningar och låter dem alla gälla; ty samvetsfriheten som sådan hörer sjelffallet till ett folks lycka.

Ehuru nu den moderna historieskrifningen i sjelfva verket står på en högre ståndpunkt, än Macaulay's, betraktande folkens öden och verksamhet ur synpunkten af deras plats i menskligheten allmänna historia, hindrar detta icke Macaulay's skildringar, att äfven afsedt från framställningens utmärkthet ega det högsta intresse. Hvad de politiska personligheterna angår, hvilar skildringen af deras verksamhet på en stor rikedom af anförda och i detalj utlagda fakta. Och bedömandet är alltid oberoende af tidigare forskares uppfattning och gängse åsigter. Denna frihet från all auktoritet gör detsamma oftast nytt och originelt. Härtill kommer den förträffliga fram-

ställningen, genom hvilken personen ställes lefvande inför läsarens blickar. Och då de flesta skildringar angå utmärkta, i historien kända personligheter, är läsningen på det högsta lärorik. Samma oberoende omdöme utmärker äfven teckningarne af författare och uppfattningen af deras arbeten, och man erkänner i den senare lätt Macaulay's rena och säkra smak. Den kärlek, hvarmed han hängifver sig åt dessa undersökningar, är också i högsta grad lifvande. Så t. ex. är skildringen af John Bunyan, den öfver hela verlden kända författaren till "En Christens resa", verkligen rörande genom den pietet, hvarmed den är utförd. Man återfinner i den verkan af det djupa intryck, sagde boks läsning i ungdomen gjort på Macaulays känsla och fantasi. Andra skildringar, t. ex. af Samuel Johnson, äro lärorika genom föremålens öden och genom den minutiösa detalj, i hvilken Förf. följer dem. Icke mindre lärorika äro de, i hvilka man, såsom t. ex. i Goldsmiths, obehagligt öfverraskas af att finna författarens personlighet stå så litet i öfverensstämmelse med hans verk. Hvilken läsare af "Landtpresten i Wakefield" väntar sig icke, att författaren sjelf skulle varit ett stycke landtprest, anspråkslös, förnöjsam, med rent hjerta och rena seder. Men verkligheten står tyvärr i strid härmed.

Man har förebrått Macaulay, att i skildringen af politiska personligheter icke hafva förmått aflägga sin karakter såsom politisk partiman, hvarigenom händt, att han strängare bedömer alla Tory's och deremot mer än tillbörligt upphöjer sina Whig-kamrater. Framstående är hans skarpa ogillande af Pitt's politik, dennes ihärdiga strid mot Franska revolutionen och Napoleon. Deremot försvarar han t. ex. den mycket tadlade Whigministern Walpole, tillräknande den korruption, denne i parlamentet utöfvade, icke honom utan det köpta parlamentet. Intressant är härvid upplysningen, att parlamentsdebatternas offentliggörande ännu vid medlet af sista seklet icke egde rum, och att det ännu i dag är genom lag förbjudet. Nästan roande är också den förkärlek, hvarmed han så ofta återkommer till parlamentsreformen, i hvars genomförande han sjelf deltagit, såsom till ett storverk, att ställas i bredd med revolutionen 1688 och Stuartarnes fördrifvande. Man vet, hvad numera om denna reforms relativa betydelselöshet tänkes.

Dessa Essays äro för det mesta skrifna till den bekanta tidskriften "The Edinburgh Rewiew." De äro vanligen recensioner öfver utgifna skrifter, rörande personer och ämnen, som i dem behandlas. Men lika vanligt är, att man i dem får läsa ganska litet om de ifrågavarande skrifterna, utan begagnar Förf. dessa endast såsom anledning till en framställning af ämnet och af sina egna åsigter angående detsamma. T. ex. när han anmäler en Engelsk öfversättning af *Ranke's* "Geschichte der Päbste", talar han om författaren och hans bok några få ord, medan det öfriga är en afhandling om katolicismens och protestantismens ömsesidiga förhållande sedan reformationen. Materialet för denna afhandling har Förf. naturligtvis till hands i det ifrågavarande arbetet. När Macaulay någon gång väljer ett ämne, en bok eller en person, som han måste ogilla, är hans kritik bitande och skarp. Han recenserar t. ex. den bekanta Franska revolutionsmannen. Barère's utkomna memoirer; och så som denna Barère af Macaulay ställes vid skampålen ("upphänges i galgen", säger Macaulay sjelf) har ännu ingen på jorden blifvit ditstäld. Barère väl förtjent af denna medfart var till öfverflöd en ifrig pamflettist mot England. Den senare omständigheten medverkade säkert icke i ringa grad till den verve, hvarmed Macalay utför sitt *hangmans* kall. Kritiken eger säkert icke sin like.

Vi skola framdeles i detta blad meddela ett och annat utdrag ur dessa afhandlingar.

Den snillrike Författaren har, såsom läsaren af tidningarne erfarit, lemnat det jor-

diska. Hans förträffliga Englands Historia, repeteradt omnämnd i detta blad, som äfven innehållit utdrag derur, hade knappt hunnit utöfver sin början. Men äfven som sådan qvarstår den en oförgänglig minnesvård af hans snille, och icke få af dessa Essay's skola också länge läsas och beundras.

Bidrag till Sverges Litteraturhistoria. Häftet 1—3 af And. Fryxell. St:hlm 1860.

Läsaren har här en annan serie "Essays" äfvenså af en historieskrifvare. Innehållet, formen, ändamålet med deras utgifvande är likväl ett helt annat, än i Macaulay's afhandlingar.

De behandla, såsom äfven titeln lärer, ett sammanhängande ämne Sverges Litteraturhistoria, nemligen från Gustaf III till senaste tid. Deras påtagliga syfte är, att granska värdet af den s. k. nya skolans uppträdande i Svenska vitterheten, och närmare, att föra detsamma tillbaka till dess enligt Förf:s åsigt rätta mått. Häri måste dessa "Bidrag's" egentliga ändamål sökas, ehuru de visst äfven tjena att lära uppskatta förtjensterna hos den tidigare periodens vitterhetsidkare och hos de stora skalder, förnämligast Tegnér, hvilka på sätt och vis stodo utom de båda lägren.

Hvad formen angår, äro Bidragen utkast eller öfversigter, utan allt sträfvande till utförlighet och fulländning. Det erfordrar dock sin konst, att inom så trångt utrymme sammanfatta ett så rikt innehåll, och den berömda Författarens lifliga framställning understöder innehållets makt att fängsla läsarens uppmärksamhet.

Första häftet skildrar "Leopolska tidehvarfvet" (1795—1810); det andra "Striden mellan Akademismen och Fosforismen" (1810—1816); tredje häftet "Striden mellan Neutrer och Fosforister" (1815—1821).

I andra häftet framställer Förf., huru den reaktion i tänkesättet, som följde på Franska revolutionen, från det religiösa tviflet och förnekandet och den politiska liberalismen förde tillbaka till auktoritetstron och fasthållande af de historiskt gifna institutionerna i staten, samt huru i sammanhang härmed den Chateaubriand'ska skolan i Frankrike och den Romantiska i Tyskland fördjupade sig i medeltidens åskådningssätt, med förkärlek omfattande katolicismen, konungamakten, adelsväldet, en mystisk filosofi, den Götiska bygnadskonsten, helgonmåleriet och en poesi, som rörde sig kring dessa ämnen, trånande, full af dunkla filosofemer, öfvertro, riddareväsende och kärleksäfventyr. I Tyskland representerades denna poesi, som bekant, af bröderna Schlegel, Tieck, De la Motte Fouqué m. fl. Närmast från densamma utgick Fosforismen i Sverge, med Atterbom, Hammarsköld och Palmblad i spetsen.

Egendomligt hos Förf. är, att han från dessa Svenska "Ny-Romantiker" särskiljer de under den fosforistiska striden såkallade "bidande Neutrerna" under namn af "Äkt-Romantiker." Till dem räknar han Tegnér, Franzén och på senare tid Wallin, äfvensom den Tegner'ska skolan, "Böttiger, Nicander, Sjöberg."

Än egendomligare är, att, ehuru Författaren framlagt de historiska orsakerna till den Romantiska skolans uppkomst i Tyskland, för hvilket land han också icke statuerar någon skilnad mellan Ny-romantik och Äkt-romantik, han likväl förklarar Fosforismen i Sverge hafva utgjort något opåkalladt och ohistoriskt, såsom också dess uppträdande icke tillräknas någon blifvande inverkan på den Svenska litteraturen.

Intressant och jemförelsevis nytt är, hvad Förf. i tredje häftet anför om Tegnér's förhållande till Fosforismen, om hans uppträdande mot densamma i "Jubeltalet" 1817 m. m.

Verkan af detta Tegnér's deltagande i striden torde Förf. något för högt uppskatta. Deremot synes det afgjordt nog, att Tegnér's större dikter och det entusiastiska mottagande de rönte kraftigt bidrogo att

bringa den litterära polemiken i glömska.

För hvar och en, som har något intryck i behåll från sagde tid eller den närmast följande, måste Förf:s uppskattning af den Nya Skolan och dess betydelse för Svenska litteraturen förefalla mindre rättvis. Den åsigten, att denna skola verkligen frigjort den Svenska prosan såväl som poesin från den stela Franska smaken och formen, har varit och är så allmän, att den icke lätt lärer utrotas. Icke heller är Förf:s bevisning tillräcklig, för att kullkasta den.

I Tyskland hade, som kändt är, litteraturen egentligen först med den lysande perioden af Kloppstock's, Lessing's, Wieland's, Schiller's, Goethe's, Herder's, Heeren's, Kant's, Fichte's och Schelling's uppträdande fått betydelsen af en nationallitteratur. Flera samverkande historiska inflytanden anföras såsom verkande till denna litterära regeneration, bland dem den icke minst inflytelserika, att Fredrik den Store bröt de Franska vapnens öfverlägsenhet och frigjorde det allmänna medvetandet i Tyskland från den känsla af vanmakt i förhållande till utlandet, hvaraf detsamma så länge varit nedtryckt. Med det politiska och sedliga förfallet i Frankrike måste också den nimbus försvinna, som gjort Franska språket och litteraturen och Fransk sed herrskande i de högst bildade samhällsklasserna i Europa.

Öfverhufvud fostrade bland Europas kulturfolk den förnyade bekantskapen med antiken i litteraturen en osjelfständig härmning, från hvilken de först efterhand frigjorde sig. Att i det af Romarena civiliserade Gallien denna härmning hade ett fastare bestånd, än hos den Germaniska stammen i Tyskland och England, som jemförelsevis mindre varit underkastad det Romerska väldet, kan redan ur denna grund förklaras.

Ingen betviflar väl, att den litterära reformen i Tyskland förr eller senare, på en eller annan väg, skolat sträcka sina verkningar äfven till de beslägtade Skandinaviska folken. Att detta i Sverge skedde i sammanhang med inflytandet af en ny brytning i Tyska litteraturens utvecklingsgång, kan anses vara en följd af den hastiga vexlingen i den senare. Det må hafva sin fulla sanning, att Tyska romantiken var ett uttryck af den reaktion i sinnena, som förorsakades genom Franska revolutionens olyckliga utgång, och af den resignation, i hvilken Tyskland försjönk genom det med revolutionen återvändande Franska öfverväldet. Man ryggade tillbaka för de blodiga fria institutionerna; och när Napoleons välde bredde sig öfver Tyskland, vändes tanken än mera från det politiska lifvet och från en i det närvarande medveten nationalanda till betraktande af Tysklands forntid; man sökte ersättning för den förnekade verkligheten i diktens verld, i konsttillbedjandet, i trons mysterier och i en mysticerande filosofi.

Men denna reaktion och resignation hade också sin positiva sida, ehuru den ensidiga romantiken representerade blott den förrnämnda, negativa. Det låg i sakens natur, att folken, för att frambringa en sjelfständig kultur, skulle gå tillbaka till sin egen forntid; och det är en afgjord sak, att i Tyskland denna rörelse på litteraturens gebit stärkte nationalmedvetandet och förberedde den explosion af detsamma, som ändade Napoleons och Frankrikes öfvermakt. Med den reaktionära politiska läran följde den "historiska", den, som jemte politisk frihet fordrat historiskt sammanhang, icke abstrakt liberala, utan nationela institutioner; med beundran för den gamla sagan, sången, den götiska arkitekturen och helgonmåleriet, sträfvandet till en nationel litteratur och konst; med den religiösa öfvertron erkännandet af kristendomens läror såsom den moderna kulturens rot; med återvändandet till de Tyska mystikerna medvetandet om filosofins nationela betydelse öfverhufvud, om dess plats i nationallitteraturen.

I Sverge voro förhållandena andra, än i Tyskland. Men der, såsom i hela den civiliserade verlden, hade de glada förhoppningarne om ett förnuftets, frihetens, fredens och den allmänna broderlighetens tidehvarf, till hvars verkliggörande Franska revolutionen skulle utgöra början, efterträdts af den nedslagenhet och misströstan, revolutionens närmaste bittra frukter måste föranleda. Äfven Sverge hade om också medelbart fått kännas vid det Napoleonska herraväldet och med ny landafträdelse fortsätta den rol af politisk svaghet, det under ett helt sekels lopp med ringa afbrott hade haft sig pålagd. Här visade sig inflytandet af litteraturreformen i Tyskland först samtidigt med den af dess senare face, romantiken. Det torde i sjelfva verket föga kunna talas om bekantskapen härstädes med den Tyska litteraturen, sådan den representerades af Goethe och Schiller o. s. v. före den tid, då äfven romantiken med Fosforisterna gjorde sitt inträde. Man kan förundra sig deröfver, att romantiken äfven i Sverge i någon mon bibehöll sin reaktionära pregel. Ty der fanns ju politisk frihet från 1809, och snart derpå hade Sverge äfven genom sin nyvalda thronföljares person och politik kommit in i Europa's råd. Men också var i Sverge den "Götiska skolan", representerad af Geijer, Afzelius m. fl., äfven i viss grad af Tegnér, så nära förbunden med fosforismen, att det är svårt att skilja den ena rörelsen från den andra. Man må gerna inskränka "Fosforisternas" krets till de få, som deltogo i den litterära polemiken; men den romantiska eller nya skolan hade i sjelfva verket ett vidsträcktare omfång, och de läror i litteratur och skön konst, den bekände, öfvade sitt inflytande äfven på de litteratörer, hvilka redan förut hade ett namn. Med skäl må det betviflas, huruvida ens Tegnér's Axel och Frithiof's Saga blifvit, hvad de äro, om de sett dagen före 1810. Och än säkrare är, att romantikens tillbakagående till medeltiden i allmänhet utgjorde bryggan för den än längre tillbakagripande, då vaknade kärleken för hednatidens saga och sång. Hr Fryxell, som sjelf genom sina så utmärkta berättelser från Skandinaviska hednatiden, spridt vetandet om denna forntid till hvarje familj, har säkert sjelf genom sagde allmänna rörelse vunnit den kärlek för denna forntid, som gjort honom till en så oöfverträfflig skildrare af densamma. Till samma källa kan det nyvaknade studium af Sverges historia föras, hvilket representeras af så lysande namn, som hans, Geijers och Strinnholm's, utan att man derföre behöfver förbise, det landets samtida politiska öden inverkade till nationalmedvetandets höjande. Både härigenom och genom de politiska läror, hvilka tillhörde den s. k. historiska Skolan, har den reform, som äfven af Fosforismen representerades, öfvat obestridlig inflytelse på det allmänna tänkesättet. Må vara, att dessa läror, sådane de i Upsala hyllades, stundom framträdde mer än nödigt konservativa. De hafva likväl utgjort en motvigt mot den schablonmässiga statslära, hvars fana främst det Svenska Aftonbladet uppburit — om man får kalla en sådan löslig samling af fraser för "statslära". "Reaktionär" i politiken var icke ens fosforismen, häri afvikande från den Tyska romantiken i dennas ytterlighet. Man borde eljest kalla äfven Geijer för reaktionär; ty, såvidt oss bekant är, stodo hvarken Atterbom eller Palmblad i opposition mot hans historiska och politiska åsigter — före "affallet". Och ingen lärer tveka, att ställa hvad Geijer skrifvit och lärt före detta "affall" vida högre, än åtskilligt, som isynnerhet skulle vara betecknande för detsamma, såsom också den förrnämnda delen af hans skrifter är den, hvilken innebär lärdomar äfven för kommande slägten. Karakteren af sin politiska tro bevisade Atterbom genom den synnerliga värma, hvarmed han omfattade Skandinavismen.

Adertonde seklets och Franska revolutionens läror voro, såsom Författaren an-

märker, kosmopolitiska. De voro abstrakta satser, som just derföre kunde gälla för hela mensklighetens, hade anspråket härpå och som sådane omfattades åtminstone i hela Europa. Reaktionen mot desamma innebar i grunden ett nationernas tillbakagående i sig sjelfva, till sina egna traditioner, till de nationela språk och konstmonumenterna, folksången, den tidigare konstpoesin, den egna historien, de egendomliga institutionerna, lagarne och sederna. Af denna allmänna rörelse var äfven romantiken ett utflöde och i sin ensidighet en utvext. I den hade äfven Fosforismen sin grund; och det är derföre föga berättigadt, att anse den för ohistorisk och tillfällig.

Deremot må det gerna medgifvas, hvad äfven Förf. till evidens framlagt, att Fosforismen i dess första uppträdande var lika öfvermodig och uppblåst som oredig och osjelfständig. Det var först efterhand den kom till medvetande om sin egen betydelse och genom litterära produkter förmådde positivt göra sina sträfvanden gällande.

Med den reservation mot Förf:s åsigter, som i det föregående innehålles, få vi åt läsaren rekomendera dessa lärorika häften, hvilkas intresse deraf förhöjes, att de framställa en så utmärkt författares åsigter öfver ifrågavarande vigtiga period i den Svenska litteraturen.

J. V. S.

Frimurarne. *

År 1717 stiftades den stora logen i London. Denna händelse lade väl icke första grunden till frimurareväsendet, men den medförde dock en väsentlig förändring i detsamma. Om vi besinna, huru djupt frimurarnes förbund en lång tid ingrep i alla de vigtigaste lefnadsförhållanden, så hafva vi all orsak att med uppmärksamt öga följa dess uppkomst och tillvext. Huru öfverraskande är det icke, att midt uti en prosaisk och nykter tid se ett förbund bilda sig, som vänder sig till menniskans fantasi och känsla, och som söker att uppfostra henne till fri och inom sig harmonisk fulländning!

Det hör till denna ordens innersta egendomligheter, att den, genom att hänvisa på ett urgammalt, dunkelt ursprung och ett hemlighetsfullt historiskt sammanhang, söker gifva sig en viss vördnadsbjudande helgd; dit hör, bland annat, att den gaf sig en egen tideräkning och förlade sin första stiftelse till fyratusen år före Christus. Det oaktadt är frimureriets historia för ingen del så mörk, som man vanligen antager. Hvem vågar väl i våra dagar försvara de nyssnämnda fromma sagorna? Hvem ville ännu erinra om Salomos tempelbygnad eller de eleusinska mysterierna, om Esseernas och Pythagoreernas eller t. o. m. de gamla Parsernas och Indiernas hemliga läror? Äfven Lessings åsigt, att frimurarne skulle härstamma omedelbart från Tempelherrarne, strider, såsom man numera allmänt inser, mot all historisk möjlighet. Och lika origtigt är det, att härleda frimurarförbundet från en sammansvärjning bland Karl den förstes i England anhängare, för att hämnas hans afrättning, eller, såsom å andra sidan skett, omvändt från Cromwells sluga åtgärder att befästa sitt hotade herravälde. Det sammanstämmande resultatet af alla nyare forskningar, företagna isynnerhet af bröderna Krause, Heldman och Kloss, är, att af alla dessa kringlöpande sagor och fabler ingen eger historisk grund, utom den, som sätter frimureriet i sammanhang med de gamla bygnadsgillena.

Bygnadsgillena, om hvilka de stora medeltids-domernas historia har så mycket att berätta, voro af gammalt inhemska äfven i England. Dessa bygnadsgillen hade, liksom i alla öfriga länder, så äfven i England sin

* Ur H. Hettners "Litteraturgeschichte des 18:ten Jahrhunderts", 1:ster Theil. Öfvers. af R.

egen jurisdiktion; de hette derföre fria murare, *Free Masons*. Stället, der de församlade sig, eller herberget hette *lodge*, hos Fransoserna *logis* och hos Italienarne *loggia*. Dessa bygnadsgillens gamla lagar, sedvänjor och läror voro i alla länder ungefärligen desamma; de gingo ut på att bevara och fortplanta de traditionela rättigheterna och konsthemligheterna, på upprätthållandet af tukt och ordning bland skråbröderna och på dessas likställighet inom skrået. Dessa gamla handtverksmessiga herbergen stodo i England i full blomstring ända inemot slutet af sextonde århundradet, men de förföllo, då medeltidens bygnadskonst småningom förföll och renaissance- eller, som den i England kallades, den Augustiska stilen trädde i dess ställe. Det blef derföre under förra hälften af sjuttonde århundradet mer och mer sedvanligt, att äfven förnäma gynnare och lärda konstvänner omedelbart togo del i gillenas verksamhet, sannolikt för att åstadkomma en lifligare vexelverkan mellan arbetare och byggare. Dessa hette antagna murare (accepted masons). Äfven Wilhelm af Oranien inträdde 1695 i ett sådant herberge eller loge; och sedan den tiden plägade man kalla mureriet den "kungliga konsten". Ingen kan ställa sig mot tidens rullande hjul. Skrånas gamla anda var försvunnen. Det tyckes väl, som skulle de erhållit ny kraft genom de efter den stora branden 1666 företagna nybygnaderna och isynnerhet genom byggandet af Pauls-kyrkan. Men snart förföllo de återstälda herbergena ånyo och gingo slutligen sin fullkomliga upplösning till mötes; likasom samtidigt äfven de tyska herbergena gingo under. Detta de engelska herbergenas slutliga försinande är historiskt fästadt vid uppbyggarens af Pauls-kyrkan, Christoph Wrens, namn. Det är sålunda ett uppenbart misstag, då Lessing, i sina herrliga frimuraresamtal, sätter Christoph Wren i närmaste förbindelse med uppkomsten af den nuvarande frimurareorden. Eller åtminstone är detta påstående endast till hälften sannt. Frimureriets historieskrifvare pläga, då de tala om de gamla herbergenas förfall, genast vara tillhands med den vackra bilden af den, ur sin aska i föryngrad skepnad återuppstigande phenix. Och visserligen var det gamlas förfall tillika fröet till ett nytt och högre lif. Men Christoph Wren tillhör slutet af de gamla skrånas historia, icke början af de nyas.

Denna tingens nya ordning föranleddes närmast af en alldeles tillfällig omständighet. Den Anderson'ska konstitutionsboken af år 1738, hvilken bör betraktas såsom den icke blott älsta, utan enda och hittills obestridda redogörelse för det nuvarande frimureriets uppkomst och utbildning, berättar om denna anledning följande: "konung Georg den förste höll den 20 September 1714 ett praktfullt intåg i London; och sedan rebellionen blifvit kufvud år 1716, ansågs de få logerna i London, hvilka funno sig försummade af den dåmera åttiofyraåriga Sir Christoph Wren, för lämpligt att sluta sig närmare till hvarandra under en gemensam stormästare såsom föreningens medelpunkt. De loger, som trädde tillsammans voro de på 1) Gåsen och halstret, 2) på Kronan, 3) på Äppelträdet, 4) på Romaren och drufvorna. Dessa och några gamla bröder församlade sig i logens på Äppelträdet lokal, en vinkällare vid Karlsgatan i Conventgarden; och sedan de satt den älsta muraremästaren på stolen, förklarade de sig för en stor loge i behörig form, upplifvade ånyo loge-tjenstemännen, hvart fjerdedels år återkommande sammanträden, samt beslöto att fira den årliga förbundsfesten och då bland sig välja en stormästare, tills de kunde hafva den äran att ställa en adlig broder i spetsen för sig. Enligt detta beslut hölls på Johannis Döparens dag i konung Georg I:s tredje regeringsår de fria och antagna murarnes årliga församling och fest i den på S:t Pauls kyr-

kogård belägna ölstugan Gåsen och halstret. Före måltiden föredrog den älsta murarmästaren en förteckning på lämpliga kandidater, och bröderna valde medelst händernas uppräckande Herr Anton Sayer till murarnes stormästare, hvilken också genast af den nyssnämnde älste mästaren installerades och bekläddes med sinnebilderna af sitt embete och sin myndighet, samt på tillbörligt sätt lyckönskades af församlingen, som bragte honom sin hyllning. Sayer's embetsmän voro storuppsyningsmannen kapten Joseph Elliot och Herr Jakob Lamball, en timmerman.

Sålunda var denna år 1717 stiftade stora loge blott en förening och förnyelse af de gamla förfallna bygnadsgillena. Och måhända var stora logen i början sjelf icke medveten af, hvilken helt och hållet förändrad och djupt ingripande rigtning snart ifrån den skulle utgå.

Klart är, att det gamla skråväsendets trånga skrankor icke längre kunde hålla stånd. Fordringar af alldeles ny beskaffenhet gjorde sig gällande. Då stormästaren icke var någon verklig, handtverksmessig murare, och största delen af medlemmarne icke mera utgjordes af verkliga arbetare, utan af fria och bildade män af alla stånd, så gällde det nu att gifva sig en författning, som, med iakttagande af brödraskapets tidigare förhållanden, dock kunde motsvara såväl dess nuvarande nya behof, som och passa för ännu till detsamma hörande arbetare.

Förbundet hade af sig sjelft upphört att vara ett handtverksmessigt skrå. Det var från nu en rent mensklig förening. Och denna rent menskliga karakter var det, som med ett slags inre naturnödvändighet dref förbundet framåt mot dess nya framtidsrika bestämmelse. Det skulle snart omfatta hela menskligheten.

Genom hela tiden gick ju ett djupt kändt behof att låta menniskan utveckla sig allt skönare och kraftigare enligt sin sanna natur, låta henne, liksom fjäriln sin puppa, bryta skalet af fördomar och yttre påhängen, hänvisa henne uteslutande på henne sjelf, på det sköna och ädla i hennes eget väsende. Ännu rönte England efterverkningarne af de blodiga religionskrig, hvilka oafbrutet rasat sedan Cromwell och de båda sista Stuartarne. Alla ädla sinnen voro uttröttade af det evinnerliga kifvet; öfverallt ljöd ett rop på allsidig fördragsamhet och kärlek till nästan. Locke och de stora engelska deisterna, Shaftesbury, Collins och Toland bekämpade öppet den herrskande kyrkoläran och forskade efter en såkallad naturlig religion, ur hvilken menniskan, tillfreds med att enkelt tillbedja en allsmäktig skapare, borde hemta sanning och dygd — bunden icke af den bibliska uppenbarelsens läror, utan af det menskliga förnuftet sjelft. Kristendomen egde blott såvida värde och betydelse, som hennes innehåll var den renaste moral och hennes mål den renaste lycksalighet. Ja, redan var Toland sysselsatt med utarbetandet af sitt år 1720 utkommande verk Pantheistikon, der han sökte grundlägga en ny religiös kult, som egde den mest öfverraskande likhet med den i våra dagar så mycket omordade "Cultus des Genius."

Om det således äfven var blott en tillfällig förknippning af omständigheter som gjorde, att ett antal män af de mest olika stånd, lefnadsåldrar och trosbekännelser här bildade en förening, hvilken reglerades och sammanhölls genom de gamla häfdvunna grundsatserna och bruken hos ett handtverksmessigt skrå, så motsvarade denna skenbara tillfällighet dock tidens djupaste behof. Ty här var redan faktiskt ett samfund förhanden, hvilket erbjöd en lika naturlig som välkommen lösning på alla dessa betydelsefulla gåtor.

I detta samfund voro ju redan alla åtskilnader i stånd och trosbekännelse upphäfna. Huru nära låg det icke då, att gå ännu ett steg längre och på samma sätt nedbryta äfven alla andra skrankor, som söndra menniskorna från hvarandra, eller,

om detta icke var möjligt, åtminstone försvaga och mildra desammas skadligaste verkningar. Hvarföre skulle icke ur detta samfund småningom ett förbund kunna bilda sig, inom hvilket menniskan, lika mycket hvilket stånd, hvilken tro eller verldstrakt hon än tillhörde, öfverallt skulle möta blott sin like, den ena brodren blott den andra? Och då tidehvarfvet redan längesedan funnit nödvändigheten deraf, att denna rena och fria menniska egde också en sinlig hållpunkt, en ny kult och ritus, motsvarande hennes nya åskådningssätt, hvarigenom det, som syntes blott såsom en hufvudets, en det grubblande tänkandets sak, kunde blifva en angelägenhet äfven för fantasin och hjertat, så funnos ju här äfven sådana betydelsefulla symboler och bruk, hvilka anslående för känslan och fantasin redan under århundraden bevisat sin förmåga att fängsla och tjusa. Det kom nu blott an på att gifva en tydning, en andlig betydelse åt dessa åldriga ord, tecken och former. Icke ett yttre, synligt tempel skulle framdeles byggas, utan ett inre, osynligt. Icke träd, sten, koppar och murbruk eller andra förgängliga medel och ämnen, utan lifvet och menniskosjälen sjelfva skulle framdeles utgöra den kungliga konstens material.

I sanning, de frön, som lågo förborgade inom detta nybildade samfund, voro så fruktbara och lifskraftiga, att det blott behöfdes några ädla och snillrika mäns skickliga och sorgfälliga vård, för att bringa det till en oväntad höjd af utveckling.

Så skedde äfven. Det är mycket att beklaga, att vi just om de första åren af den nya stiftelsens tillvaro ega endast de torftigaste underrättelser. Dock framgår redan ur dessa, att det nya förbundets mest framstående ledare voro Desaguiliers och Anderson.

Johan Theophilus Desaguiliers härstammade från en landsflyktig fransk hugenottfamilj, var jurisdoktor och i egenskap af berömd fysiker medlem af kungliga societeten. Vi möta hans namn vid alla de vigtigaste tilldragelserna inom förbundet; det var han, som 1731 i Haag upptog Storhertigen af Toscana, Frans Stefan, och 1737 prinsen af Wales, Fredrik Ludvig, till medlemmar i förbundet; han var den tredje stormästaren, och utnämndes efteråt flera gånger till vikarierande sådan, när de adliga verkliga stormästare, hvilka man valt för att försäkra orden om tolerans och skydd från statens sida, voro hindrade från att verksamt deltaga.

Jakob Anderson, en anglikansk prest, hvilken dog först 1746, är författare till den såkallade konstitutionsboken, den nya ordens första officiela urkund. Han utarbetade denna författning år 1721 på uppdrag af stormästaren Johan, hertig af Montagu, hvarvid han lade till grund redan bestående bruk och traditioner. År 1722 blef detta förslag under stormästaren Filip, hertig af Wharton, pröfvadt af ett särskildt utskott, tryckt på sällskapets bekostnad och den 17 Januari 1723 antaget såsom ensamt gällande grundlag. Den stora logen, hvilken, sedan andra dylika uppstått, dock var hufvudloge, hade ensam rätt att göra ändringar i denna grundlag. År 1738 blef den väl ändrad i några enskildheter, men erhöll 1756 åter sin ursprungliga lydelse. Den har ända till denna dag bibehållit gällande kraft, alla länders frimurarsystemer hafva antagit den. Man kallar den "Andersonska konstitutionsboken", till skilnad från senare förordningar, också vanligen de "gamla pligterna", *Old charges.*

Det nuvarande frimureriet har således tvenne, alldeles skilda beståndsdelar: på ena sidan nemligen de sorgfälligt begagnade bruken och traditionerna från medeltidens murarherbergen, på den andra åter det adertonde århundradets deistiska och filantropiska inflytelser. En noggrann insigt i frimureriets ursprung och väsende kan derföre vinnas blott genom att, såvidt sådant är möjligt, sammanställa de gamla murareherbergenas inrättningar, bruk och

läror med den nya storlogens. Det uppfyller oss med lifligaste beundran att se, huru fyndigt och skonsamt de ärevördige förbundsstiftarne förstodo att gifva en djupare och vidsträcktare betydelse åt det gamla och sammansmälta det till en fast och lefvande enhet med det nya.

Vändom oss derföre ännu en gång tillbaka till medeltidens murarherbergen.

Man har försökt att tillerkänna redan de gamla murarherbergena en högre betydelse än de öfriga skråna. Inom dem skall nemligen en viss hemlig lära hafva fortplantat sig, hvilken, för att begagna Stieglitz's ord ("Beiträge zur Geschichte der Baukunst") handlade om "naturens kännedom, om förhållandet af den kraft, som innebar henne, och dess särskilda verkningar samt isynnerhet om vetenskapen om tal och mått och om rätta användningen af denna kunskap till menniskornas nytta." Och framför andra, heter det, skola de engelska murarherbergena utmärkt sig genom en sådan urgammal hemlig lära. Till England skulle nemligen kristendomen icke först hafva kommit från Rom, utan i en äldre och renare form redan omedelbart från Asien; och då romersk-katholska kyrkan vann öfverhanden, skulle dessa ur-kristnes (hvilka kallade sig Caldeer eller Colideer, d. ä. gudsdyrkare) renare och enklare lära hafva räddat sig inom de af en liknande anda uppfyllda bygnadsgillena, så att dessa blefvo säten för en ren kristendom och för ett hemligt motstånd mot påfvedömets alltmer urartande läror. Men alla dessa antaganden äro, såsom nyligen Schnaase i sin "de bildande konsternas historia" bevisat, ingenting annat än bedrägliga uppfinningar; och den s. k. Yorker-konstitutionen, hvilken skall blifvit författad år 926 af en förnäm gynnare af dessa gamla gillen, konungens broder prins Edvin, och hvilken ensam bland alla de gamla bygnadsstadgarne innehåller grunddragen till en sådan ren och enkel gudalära och moral, är bevisligen oäkta.

Deremot voro dessa herbergens skråinrättningar och bruk, ritual och symbolik serdeles omvexlande och fängslande.

Alla de särskilda herbergena stodo sinsemellan i närmaste förbindelse. I Tyskland t. ex. var herberget i Strassburg erkändt såsom det förnämsta, och Strassburger-dômens byggmästare var alltid tillika stormästare för alla murareföreningar, eller, för att begagna det engelska uttrycket, för alla fria murare. Vissa tecken voro öfverenskomna mellan de förbundna murarne, hvarigenom de kunde skilja sig från fremlingar och känna igen hvarandra, nemligen ord, helsning och ett eget sätt att räcka handen, den s. k. handskänkningen. I spetsen för hvarje enskildt herberge, hvilket ansågs för en helig ort och hölls i stor ära, stod mästaren och närmast under honom talmannen eller parlören — af hvilket ord, i förbigående sagdt, vårt alldeles betydelselösa palerare uppkommit — samt slutligen gesällerna. Äfven var i hvarje herberge anställd en värd, sannolikt en gesäll, som hade kassan om händer och var skattmästare. Herbergets öppnande, då bröderna kallades till arbetet, äfvensom dess stängning efter slutadt arbete skedde med en viss högtidlighet; nemligen med långsama hammarslag. Tre slag slog mästaren, när mästare skulle församla sig; två slag parlören för att kalla gesällerna till arbete; och ett slag ljöd, när alla som hörde till herberget, mästare, gesäller och tjenare om morgonen, middagen eller aftonen började eller slutade sitt arbete. Särskilda högtidligheter egde rum vid ankomsten af en vandrande gesäll eller vid upptagandet af en ny. När en gesäll först inträder i ett herberge, heter det i de gamla stadgarne, skall han säga: "Guds frid, Gud upplyse eder, Gud löne eder, eder öfvermästare, parlör och er, raska gesäller." Derpå skall mästaren eller parlören tacka honom, så att han får se, hvem som är den förnämsta i herberget. Sedan skall gesällen upphöja sin röst och säga: "mästaren" — hvilken han nämner vid namn — "sänder er sin

värda helsning." Nu går gesällen omkring till de andra och helsar vänligt på alla, liksom han helsat på den förnämste; hvarpå alla, mästare, parlörer och gesäller på samma sätt helsa honom tillbaka. Äfven skall gesällen bedja om en hammare och en sten, för att der inhugga sitt stenhuggaremärke. Sedan är det gesällen föreskrifvet att bedja de andra: "hjelpen mig, på det att Gud må hjelpa eder." Och när de hjelpt honom, skall han taga af sig hatten, tacka dem och säga: "Gud löne mästaren och parlören och de ärbara gesällerna." Af den sista föreskriften synes, att det var brukligt att i herberget arbeta med betäckt hufvud.

Derjemte vakade bygnadsgillena öfver den noggrannaste tukt och bildning; icke blott den rent handtverksmessiga utan lika mycket den sedliga. Högst lärorik är i detta hänseende den af mästare och gesäller i Magdeburg, Halberstadt, Hildesheim, Merseburg, Meissen, Voigtland, Thüringen och Harzland år 1462 i Torgau beslutna stadga, hvilken blifvit funnen i murarelådan i Rochlitz och af Stieglitz aftryckts i "Bidragen till bygnadskonstens historia." Vi kunna från detta herberges inrättning sluta till alla de öfrigas; ty öfverallt gällde samma lag och sed. Inledningen till denna stadga bilda föreskrifter, hvilka eftertryckligen anbefalla omsorg om och understöd åt gudstjensten. Mästaren bör icke tåla någonting straffvärdt, utan upprätthålla lydnad och god sed. Den, som icke årligen går till bikt, som förer ett otillständigt lefverne med fruntimmer eller öfverlemnar sig åt spel, bör uteslutas. Isynnerhet böra alla tvister undvikas. Fyra gånger om året bör mästaren fråga gesällerna, om något hat eller afund är emellan dem. Och om stridigheter äro förhanden, böra de afgöras inom sjelfva herberget.

Under den fromma medeltiden kunde så vigtiga brödraskap icke undvara sina särskilda skyddshelgon. Murarne kallade sina helgon de "krönta martyrerna." Legenden om dessa helgon, hvilkas fest firades den 8 November, finna vi hos Jakob de Voragine på latin och på tyska i Nürnberger passionalen. De krönta hette Severus, Severianus, Carpopherus och Victorinus. När kejsar Diocletianus fick veta, att de voro kristne, befallte han dem offra åt de hedniska gudarne och, då de icke lydde, lät han döda dem. Enligt en annan berättelse skall Diocletianus låtit kasta i Tibern dessa fyra byggmästare, då de vägrade att bygga ett hedniskt tempel, hvarvid fyra kronor visade sig i molnen öfver dem.

Herbergenas historia är på forskningens närvarande ståndpunkt ännu alltför mörk, för att man med bestämdhet skulle kunna säga, om redan hos dem förefanns detta mystiska förherrligande af det Salomoniska templet och dess bygmästare Hiram, samt af de framför templets ingång prunkande pelarne Jachin och Boaz, som i de senare frimurarnes ceremoniel erhöll en så stor betydelse. Man kunde tvifla derpå, då i sjelfva verket endast den bevisligen oäkta Yorker-urkunden omnämner det Salomoniska templet, Hiram, Abif och pelarne Jachin och Boaz. Dock går genom hela medeltidens bygnadskonst en längtansfull erinring om det Salomoniska templets försvunna prakt; och i alla händelser blir det högst anmärkningsvärdt, att på ett visst mycket gammalt bygnadsverk omedelbara antydningar om Salomos bygnad och den dervid fästade symboliken bibehållit sig. I Würzburger-domen omslutes nemligen en spetsbågedörr af tvenne, med sällsama reffor och knappar prydda, pelare; på sin abacus, d. ä. den platta skifva, som betäcker spetsen, har den ena pelarn inskriften Jachin, den andra inskriften Boaz; och säkert är det äfven med afsigt, som dessa pelare blifvit ställda för sig sjelfva utan att uppbära något, ty på samma sätt voro äfven pelarne i Salomos tempel beskaffade. Stieglitz anmärker, att dessa pelare säkert förut befunnit sig vid hufvudporten till den af biskop Henrik I uppbygda nya kyrkan,

och derifrån sedan flyttats till den nuvarande domen.

Så långt betraktelsen af medeltidens murarherbergen, hvilka utgjorde den grundval, hvarpå stiftarne af den stora logen 1717 bygde.

Och nu inträda vi i stora logen sjelf för att se till, huru det adertonde seklets fria murare förhöllo sig till medeltidens.

Äfven här bli vi icke insläppta, om vi icke först genom ord, tecken och handslag visat oss vara invigde bröder; äfven här finna vi de strängt åtskilda graderna af lärlingar, gesäller och mästare, parlören eller brodren uppsyningsmannen och mästaren af stolen; äfven här börjar och slutas arbetet, under det hatten hålles på hufvudet, med långsama, högtidliga, noga reglerade hammarslag. De krönta helgonen äro försvunna, såsom de också ingenstädes mera omnämnas i de protestantiska ländernas bygnadsstadgar; men deremot har den gamle Hirams kult fått en så mycket högre betydelse, och månget klagorop ljuder till den bortgångne mästarens ära. Korrt sagdt, ordens ritual och formsymbolik — en brokig men intagande väfnad af gamla traditioner och nya ombildningar och dertill ännu sorgfälligt höljd i en slöja af nyfikenheten retande, till en del förskräckande hemligheter — utöfvar en djupt gripande verkan på den inträdandes fantasi och känsla. Man kan icke uppfinna en ny kult; en sådan måste uppstå fritt och naturligt ur gifna historiska förhållanden.

Och äfven här går förbrödningen ut på att genom en, noggrannt i grader afdelad lärokurs, sorgfälligt utbilda brodren till utöfningen af hans konst. Men det praktiska mureriet — för att bibehålla den traditionela benämningen — har blifvit ett teoretiskt. Muraren vill numera fritt, med klart medvetande, fullända en mensklighetens bygnad och genom flitig öfning i sin konst göra sig allt mer och mer skicklig till detta arbete. Det tempel, som efter förebilden af det Salomoniska skall uppresas, är humanitetens tempel, är ett tempel för den sköna och goda, rena mensklighet, som väl icke förnekar kyrka och stat, men höjer sig öfver all statlig och kyrklig inskränkning och uteslutning, ett den allsidiga fördragsamhetens och verksama menniskokärlekens tempel. Jachin och Boaz, detta tempels pelare, äro kraft och vishet. I sanning, en hög och herrlig uppgift! Intet under, att detta förbund för lång tid blef en verklig makt, ja man kan säga hos många en verklig religion! En sådan ren och frisinnad anda förete öppet och omisskänneligt alla förbundets former och inrättningar. Vigtigast är i detta hänseende den s. k. gamla konstitutionsboken af Anderson och sjelfva ritualen.

Vi måste något närmare ingå på betraktandet af dess grund- och hufvudstycken.

Den Andersonska konstitutionsboken sönderfaller i sex afdelningar: 1) om Gud och religionen; 2) om den borgerliga öfverheten; 3) om logerna; 4) om mästarne, uppsyningsmännen, gesällerna och lärlingarne; 5) om skråets styrelse vid arbetet; 6) om brödernas förhållande i och utom logen.

Vi meddela några af de mest betecknande ställen. De lyda:

Beträffande Gud och religionen. "Muraren är i följd af sitt kall förbunden att åtlyda sedelagen; och om han rätt förstår sin konst, kan han hvarken vara en slösint gudsförnekare eller en fräck vällustling. Ehuruväl i gamla tider murarne i hvarje land voro förpligtade att bekänna detta lands eller detta folks religion, hvilken den än vore, så anses dock numera för tjenligare att förpligta dem allenast till den religion, i hvilken alla menniskor öfverensstämma, men öfverlemna deras enskilda meningar åt dem sjelfva, d. ä. att vara gode och trogne män, eller män af ära och rättskaffenhet, hvilka benämningar eller öfvertygelser än måtte åtskilja dem. Härigenom blir mureriet sjelfva spetsen af all förbin-

delse mellan menniskor och medlet att stifta trogen vänskap mellan personer, hvilka derförutan beständigt hade måst förblifva aflägsnade från hvarandra."

Beträffande öfverheten: "Muraren är en fredlig undersåte under den borgerliga makten i det land, der han bor och arbetar, och bör aldrig låta förleda sig till sammangaddningar och konspirationer mot folkets fred och välfärd, ej heller uppföra sig pligtstridigt mot de lägre myndigheterna. Ty liksom krig, blodsutgjutelse och förvirring alltid varit skadliga för mureriet, så hafva också sedan gammalt konungar och furstar varit benägne att uppmuntra skråets medlemmar, för den fridsamhets och trohets skuld, hvarigenom de med handling vederlagt sina motståndares förtal, och att befordra brödraskapets ära, hvilken alltid blomstrat i fredstider. Skulle derföre en broder vara en upprorsmakare mot staten, så bör han icke styrkas i sitt uppror; dock bör man hysa medlidande för honom såsom för en olycklig man. Ja, om han icke är öfverbevist om någon annan förbrytelse, och ehuru det trogna brödraskapet bör och måste ogilla hans uppror samt icke får ingifva den bestående regeringen någon misstanke eller någon grund till farhågor, så kan detsamma dock icke stöta honom utur logen, och hans förhållande till den blir orubbadt." Det bör anmärkas, att konstitutionsbokens senare redaktion har förändrat denna sista sats och i sjelfva verket utstöter upprorsmakaren ur logen.

Beträffande logernas inrättning. "De personer, hvilka mottagas såsom medlemmar i en loge, böra vara gode och redliga män, friborne, af mogen och förståndig ålder, inga lifegna, inga qvinnor, inga osedliga och anstötliga menniskor, utan med godt rykte."

Beträffande brödernas förhållande inbördes a) I logen. "I bören icke göra eller säga något, som kunde förolämpa, eller hindra ett fritt och otvunget umgänge. Ty detta skulle störa vår endrägt och tillintetgöra våra lofliga afsigter. Derföre får ingen fiendskap, inga stridigheter bringas inom logens dörr, och än mindre någon tvist om religion eller nationela olikheter eller statsförfattningar, då vi såsom murare bekänna blott den ofvannämnda allmänna religionen; äfven tillhöra vi alla folk, tungomål, mundarter och språk; äfven äro vi afgjordt emot alla statshvälfningar, såsom de der ännu aldrig befordrat logens välfärd ej heller någonsin skola göra det" — b) Utom logen. "I bören helsa hvarandra på ett vänligt sätt, efter den anvisning, I skolen erhålla; inbördes kalla hvarandra bröder, öppet vexelvis undervisa hvarandra, såvida det befinnes tjenligt, utan att blifva bemärkta och belyssnade, och utan att den ena förhäfver sig öfver den andra, eller undanhåller något af den aktning, som borde bevisas hvarje broder äfven om han icke vore murare. Ty ehuru alla murare, såsom bröder, stå med hvarandra på samma linje, så borttager dock mureriet från ingen något af den ära, han förut hade; utan det ökar tvertom ännu mera hans ära, isynnerhet om han har gjort sig väl förtjent om brödraskapet, hvilket måste bevisa ära åt den, som äras bör, och undvika dåliga seder". "Slutligen bören I i alla stycken öfva broderlig kärlek, som är detta gamla brödraskaps grund- och slutsten, sammanhållande kitt och berömmelse, på det att alla må finna mureriets helsosamma inflytande, såsom alla trogne murare gjort ifrån verldens begynnelse och skola göra ända till verldens ända. Amen, så bör det vara!"

Och fullkomligt i samma anda af den renaste menskliighet och menniskokärlek är också den liturgiska ritualen hållen; blott mera bildrikt, lakoniskt och närmare sammanväfdt med logebruken.

Några exempel, tagna ur "Sarsena eller den fullkomliga byggmästaren" (första upplagan 1816, sjette 1851), må tjena till bekräftelse.

Ur lärlingarnes katekes.

Fråga: Hvad söker Ni här?

Svar: Att öfvervinna mina lidelser, lära mig styra min vilja och göra nya framsteg i mureriet.

Fr. Hvarföre blef Ni frimurare?

Sv. Emedan jag vandrade i mörkret och önskade se ljuset.

Fr. Hvad betyder detta ljus?

Sv. Kännedomen och sammanfattningen af alla dygder; också är det en symbol af verldens stora byggmästare.

Fr. Hvad gaf man er?

Sv. Man gaf mig ett hvitt förkläde, ett par mans- och ett par fruntimmershandskar af samma färg.

Fr. Hvad betyder detta förkläde?

Sv. Det är en sinnebild af arbetsamheten. Den hvita färgen tyder på renhet i hjertat och sederna.

Fr. Hvarföre gaf man er hvita handskar?

Sv. För att lära mig, att en murare aldrig bör orena sina händer genom orena handlingar.

Fr. Hvarföre gaf man er fruntimmershandskar?

Sv. För att lära den upptagne, att man bör älska sin maka, och att man intet ögonblick, utan att handla orätt, kan förgäta henne.

Ur gesällernas katekes.

Fr. I hvilken trakt är er loge?

Sv. I österlandet i Josaphats dal, på en ort, der frid, sanning och enighet herrska.

Fr. Hvad har den för en gestalt?

Sv. En aflång fyrkant.

Fr. Huru lång är den?

Sv. Den räcker från öster till vester.

Fr. Huru bred är den?

Sv. Dess bredd sträcker sig från söder till norr.

Fr. Huru hög är den?

Sv. Otaliga alnar hög.

Fr. Huru djup är den?

Sv. Dess djup räcker från jordens yta till dess medelpunkt.

Fr. Hvarmed är den betäckt?

Sv. Med en himmel, besådd med stjernor.

Fr. Hvarigenom uppbäres denna stora bygnad?

Sv. Genom tvenne pelare.

Fr. Huru kallar ni dem?

Sv. Vishet och styrka.

Fr. Förklara mig detta.

Sv. Vishet till att uppfinna och styrka till att bibehålla.

Ur mästarnes katekes.

Fr. Hvilka egenskaper bör en mästare ega?

Sv. Vishet, kraft och skönhet.

Fr. Huru kan han förena dessa sällsynta egenskaper?

Sv. Visheten i sina seder, kraften i föreningen med sina bröder, och skönheten i sin karakter.

Fr. Huru resa mästarne?

Sv. Öfver jordens hela yta.

Fr. Hvarföre?

Sv. För att der utbreda ljuset.

Öfverallt och ständigt hafva vi således denna hänvisning till ett rent och dygdigt lif. Och, hvad som bör väl bemärkas, denna fordran på dygd härledes aldrig ur någon viss religionsforms läror och föreskrifter. Frimureriet står, om man så får säga, på naturreligionens grund. Den Andersonska konstitutionsboken i dess andra upplaga af år 1738 kallar derföre också murarne Noachider, då enligt första Mose-bok, kap. 9, v. 1—17, vissa satser ur den naturliga sedeläran inskärptes hos Noachs söner, enligt hvilka satser, såsom de judiska rabbinerna säga, patriarkerna lefde, innan lagen gafs genom Moses.

Verksam kärlek har af ålder varit hufvudsakliga ögnamärket för förbundets stilla och välsignelserika verksamhet; och det icke blott i den mening, att redan tidigt storartade välgörenhetsanstalter af orden inrättades, utan äfven i den högre och mera omfattande; såsom Lessing säger: frimurarnes verksamhet syftade till att göra um-

bärligt allt hvad man vanligen plägar benämna goda gerningar.

Under sådana förhållanden skall väl ingen förneka, att frimureriet står i närmaste samband med den samtidiga deismen. Liksom det förra, vill äfven den senare uppfostra icke troende, utan framförallt sedliga menniskor; de gamla logerna hafva derföre också alltid upptagit judar och utan någon åtskilnad befordrat dem till hedersposter inom orden. Frimurarne äro, för att tala i vår tids språk "riddare af anden", eller, om man så vill, den engelska deismens "inre mission." Deismen gör i frimureriet ett försök att gestalta sig till sinligt åskådlig religion, och att som sådan utbreda sig öfver hela jorden.

Huru djerft var icke detta företag och huru underbart lyckades det icke! År 1721 funnos, såsom historiskt kan bevisas, ännu knappt trehundra bröder; 1725 stiftades den första logen i Paris, och 1728 utnämndes redan en provincial-stormästare i Bengalen; 1730 höra vi talas om stormästare i Nedersachsen, Ostindien och Nordamerika. År 1733 lät, liksom före honom redan flere andra prinsar och herrskare, Fredrik den store såsom kronprins genom deputerade från Hamburger-logen upptaga sig i Braunschweig. Sålunda gick det från land till land. Snart hade nästan hvarje mera betydande stad sin egen loge.

Dock upplefde orden, i trots af denna sin betydande makt, mycket vexlande öden. För ordens hastiga utbredning må det väl hafva varit en vigtig fördel, att den åtnöjde sig med de alldeles allmänna bestämningarna af oinskränkt tanke- och trosfrihet, allsidig fördragsamhet och verksam menniskokärlek; i längden visade sig dock dessa såsom alltför vacklande och uttänjbara. Fremmande och ofta t. o. m. ordens mot ursprungliga väsende rakt stridande rigtningar trängde sig in och förstodo att för sina egennyttiga afsigter slugt begagna fördelarne af ordens stränga organisation och slutna form. Medan i enskilda, äfven officiela skrifter under den första tiden rent pantheistiska läror insmyga sig, hvilka på ett betänkligt sätt påminna om John Tolands 1720 utkomna Pantheistikon, anslöto sig andra sträfvanden åter mera bestämdt till det dogmatiskt-kristliga; införandet af de s. k. skottska graderna t. ex. har ovedersägligt framgått ur denna önskan. Snart vunno äfven allehanda politiska sträfvanden insteg, och hvad som var ännu värre, t. o. m. undergörande konstmakare och alkemister funno här sin uträkning. Det uppstod en brokig förvirring af de skiljaktigaste systemer, hvilka häftigt bekämpat hvarandra. Slutligen blefvo icke sällan de s. k. taffel-logerna hufvudsaken. Redan Lessing, hvilken sjelf öst ur sanningens källa och hyste de värdigaste åsigter om ordens ändamål och inrättning, kunde skrifva följande bitande epigram: "Låt en upplyst jude komma och anmäla sig! Ja, heter det, en jude? Kristen åtminstone bör väl frimuraren vara. Det är blott likgiltigt hvad för en kristen. Utan åtskilnad i afseende på religionen, vill blott säga, utan afseende på de tre i det heliga romerska riket offentligen tolererade religionerna. Låt en ärlig skomakare, som vid sin läst haft god tid att tänka mången förnuftig tanke, vore det också en Jakob Böhme eller Hans Sachs, låt honom komma och anmäla sig! Ja, heter det, en skomakare! Ja visst, en skomakare. Låt en trogen, erfaren, bepröfvad tjenare komma och anmäla sig. Ja, heter det, sådant der folk, som icke sjelft väljer färgen på sin rock — vi äro här oss emellan blott bättre sällskap"

Den påfliga stolen fattade, med det fina väderkorn som i kyrkliga och politiska frågor alltid utmärkt den, klarast frimureriets innersta kärna. Den förbjöd orden redan år 1728; och det uttryckligen derföre, att den ställde sig, icke på kyrklig utan på rent mensklig grund; *affectata quadam contenti honestatis naturalis specie*, såsom den påf-

liga breven säger; det är: emedan de äro förmätna nog att grunda dygden på menniskans egen naturliga beskaffenhet. Nyligen har också Hengstenberg upprepat samma anklagelse, och han har ifrån sin ståndpunkt rätt; frågan är blott, om sjelfva denna ståndpunkt är en berättigad. Hans med glänsande talang skrifna stridsskrift "frimureriet och det evangeliska prestaembetet" utgör i hufvudsaken blott ett nogare utförande och motiverande af sagde påfliga breve.

I alla fall kan den tänkande menniskovännen blott med den renaste tillfredsställelse blicka tillbaka på ordens ädla och högsinnade afsigter. Och om det äfven är obestridligt, att orden numera öfverlefvat sig sjelf och ådagalägger en verksamhet, visserligen aktningsvärd, men icke dess mindre förbleknande vid jemförelsen med den fordna glansperioden, så kommer detta blott deraf, att nu, lyckligtvis, tidens allmänna bildning är tillräckligt mogen, för att, äfven utan hammare och förkläde, bilda rättsinniga och fullkomliga bygmästare, det är äkta och verkliga menniskor. Redan Lessing yttrar, att man kan vara frimurare utan att bära namnet deraf.

Öfversigt öfver Italienska litteraturen af Neigebaur.*

Italien är hemlandet för tillfällighetspoemer men icke blott för de på sätt och vis obligatoriska vid bröllop och barndop eller vid tillfällen, då en Furstes ankomst eller någonting sådant skall besjungas, utan blott då Italienarn verkligen gripes af ett ämne. Detta är t. ex. fallet med ett poem öfver det hjeltemodiga beteende, franska konsulen Eveillards dotter ådagalade vid den Arabiska befolkningens resning i Dchedda, hvarom tidningarne för en tid sedan berättade:

Evelina terze rimi da Giuseppe del Re. Pinerolo, 1858. Skaldekonsten är själens echo; vi ha derföre här för oss ett verkligt tillfällighetspoem. Skalden, en utvandrad Neapolitanare, hänryckes af medkänsla för denna händelse, låter denna i sina verser finna ett uttryck, förser det på ortens tryckeri med den bästa utstyrsel och finner deltagare i sin hänryckning, hvilka hastigt köpa hans dikt och göra en annan upplaga nödvändig; ty i Italien, liksom i England, älskar man ej att hemta sin lektyr från lånebibliotek; eller också bortskänker författaren sitt arbete, som han på egen bekostnad låtit trycka, bland sina bekanta. Dessa äro de sanna tillfällighetspoemerna. Vid bröllop uppträder litteraturen vanligtvis med andra skänker. En vän i huset är antingen sjelf lärd — i Italien finnes nemligen ingen klass af lärda, utan den förnämaste söker vanligtvis en ära i att äfven vara den mest bildade — eller har han någon bekant, som har ett vetenskapligt arbete färdigt att tryckas; detta förses nu med ett praktfullt band, tillskickas brudparet och utdelas bland gästerna. Hvilken min skulle väl en högboren brud norr om Alperna göra, om en lärd afhandling angående uppgräfningen af en romersk bygnad i närheten eller ett aftryck af en gammal krönika blefve henne öfverräckt? Sådant är deremot i Italien högst vanligt; äfvenså att en student, som nyss blifvit utnämnd till Doktor i lagfarenheten, åt sin mest tillbedda dame i dansen skänker sin latinska dissertation i ett vackert band. Då vi derföre kalla nämnda arbete af Herr del Re ett *tillfällighetspoem*, kommer det sig deraf, att vi äro vana, att härvid använda en annan måttstock, än den i Italien vanliga. Skalden del Re tillhör ett rikt hus i Neapel och gjorde sig först bekant genom en antiqvarisk resa derifrån till det närbelägna Castelamare, i hvilket han steg från steg ifrån bryggan, der man lemnar Neapel, öfver Por-

---

* Ur Heidelb. Jahrbücher 1860. Öfvers. af *jes.*

tici, Regina o. s. v. visar, hvad de klassiska skriftställarne yttrat om dessa och andra de obetydligaste orter. Då konungen af Neapel redan i Januari 1848 gifvit sin konstitution, blef del Re vid de sedan den 15 Maj inträdande inskränkningarne misstänkt och föredrog att utvandra tillika med Mancini, de båda Ajala, Scioloja, fursten della Rocca, Leopardi de Sanctis, Tomoso, Arborella de d'Afflitto s. a. och lefver nu för vetenskaperna i Pinerolo, der Waldensernes dalar begynna, hvilkas hufvudort la Torre ligger i närheten.

För en tillfällighetsdikt af samma upphöjda art tacka vi den nyss nämnde Mancinis gemål. Såsom berömd advokat blef han i Neapel vald till deputerad vid det af Konungen sammankallade parlamentet, men senare misstänkt och är nu anstäld i Turin såsom medlem af internationela afdelningen i ministeriet för utrikesangelägenheterna. Uppresandet af en staty för Venedigs försvarare, General Pepe, gaf hans hustru tillfälle till följande dikt:

Per la statua inalzata a Guilielmo Pepe né publici giardini della citta de Torino. Canto di Laura Beatrice Mancini-Oliva. Tocino 1858. Författarinnan, bekant genom sitt förträffliga sorgespel "Ines" och, jemte sina tie barn, som stiftarinna af en uppfostringsanstalt för qvinnor, säger här med hänryckning: "I det konstitutionela Sardinien är det tillåtet att ära de aflidna; och väl Phidias gudomliga konst, om den icke blott förherrligar diktade hjeltar!" o. s. v. I samma anda har denna författarinna offentliggjort en dikt, som af kännare blifvit mycket värderad, nemligen:

Agesilao Melano, Canzone di Laura Beatrice Mancini-Oliva. Italia 1857. Den är likaså ett af de i Italien vanliga tillfällighetspoemer, som författarinnan vid de talrika samlingarne i sin salong utdelar bland sina bekanta och äfven stundom föredrager. När denna sköna älskvärda skaldinna, omgifven af sin likaså lärde som konstälskande make, broder och barn, om också blott sällan föreläser sina dikter, då försvinna i sanning många af de fördomar, som man norrom Alperna hyser mot det italienska familjelifvet.

Ett nytt sorgespel af Nicolini för oss tillbaka till den klassiska tiden:

Mario e i Cimbri. Firenze, 1858. Handlingen börjar med barbariska sändebuds uppträdande, under det adeln i Rom förföljer hjelten Marius, som född af låg börd utmärkt sig genom sina fältherretalanger.

Sändebuden anhålla, att deras folk måtte upptagas söder om Alperna åtnöjande sig tillochmed med en ofruktbarare jord, för att der få slå ned sina bopålar. Många af adeln ville samtycka till denna deras önskan; men Marius såg deruti en fara, hvilket också senare bekräftade sig. Med hot aflägsna sig sändebuden. Nu blir det fråga om, att välja en anförare mot dessa vilda horder; adeln vill icke veta af Marius, dock genomdrifver folkpartiet hans val, och under styckets förlopp finner man honom vid Vercelli, hvarest barbarernas konung för honom upprepar samma förslag. Vapnen måste likväl afgöra saken, emedan Marius ej vill uppoffra sitt lands väl. Slagtningen utfaller till Romarnes fördel, som vilja plundra det fiendtliga lägret, men Marius förbjuder detta såsom vanärande; de nordiska barbarerne, hvilkas qvinnor deltagit i striden, vilja ej underkasta sig fångenskapen, utan döda hellre sig sjelfva och sina barn. En moder flyr likväl, för att rädda sitt barn; då förföljer henne den sårade mannen och under det han gifver sig sjelf dödsstöten, tvingar han henne att döda sig och sitt barn. I slutakten bringar den ofrälse hjeltens seger en sammansvärjning mot honom till mognad; han måste falla, deruti var adeln enig; med namnet Sulla faller ridån.

Detta slut visar, hvilken noggrann kännedom om romerska historien hos publiken förutsättes.

Åter har ett sorgespel af den trägna Dalmazzone från Ceva sett dagen:

Ipparco. dell avvocato Stefano Dalmazzone

Mondovi 1858. Ämnet, hemtadt från den klassiska tiden, utgöres af Pisistrati sons död och behandlas ej utan förtjenst; författaren har redan förut förvärfvat sig ett namn genom sina sorgespel Maria Foliero och Luchino Visconti.

Ett större skaldestycke försöker att förherrliga nyare tidens filosofi:

Il trionfo della Verita, canto di Filippo Mazzone di Casale. Vercelli 1858. Mazzone söker här förherrliga den aflidne Gioberti, hvilken tillsamman med Rosmini, Mamiani, Spaventa och Ausorio-Franchi sträfvade att återupplifva de filosofiska studierna, i hvilket bemödande också herrarne Mora och Lavarino i Vercelli deltagit, ehuru italienarne hellre öfverlemna det filosofiska grubbleriet åt Tyskarne.

Ännu kunna vi anföra följande dikter för deras egendomliga syftnings skuld.

Poesie morali e satiriche di Carlo Lozzi, Prato 1858; i hvilka skalden förklarar isynnerhet dansen för någonting syndigt.

Ehuru Italienarne i senaste tid nästan öfverallt varit upptagna af offentliga angelägenhefer, finnas likväl fortfarande vänner af den klassiska litteraturen. Äfven från det upprörda Mailand erhålla vi följande öfversättning af Virgilius:

Virgilio Eneida, tradotta da Francesco Duca. Milano 1859. Herr Duca har varit nog djerf att efter Caro's utmärkta öfversättning ännu lemna en ny. Han begagnar fulltoniga och lediga *Ottave rime,* ett för hjeltedikten mycket omtyckt versslag, ehuru det vid detsamma är svårt. att undvika en viss vidlyftighet. Man måste i öfversättaren erkänna en lärd, men också en skald, säga om honom härvarande kritiker.

Detta senare är isynnerhet fallet med följande öfversättning:

Virgilio Eneida, tradotta da Antonio Bucelleni, con un trattato sulla musica e alcune poesie dell' Autore. Brescia, II Vol. 1858 e 1859. Författaren, en invånare af den rika staden Brescia, har vid sin öfversättning bifogat en afhandling om den poetiska musiken, som kanske i en framtid kunde vara af värde för musikens vänner; han har äfven bifogat egna produkter.

Då vi ännu omnämna en tredje öfversättning af samma verk, nemligen:

Virgilio Eneida, tratta da Luigi Prato. Torino 1859. anmärka vi, att Italienarne, som värdera våra tyska öfversättningar för deras lärdom, finna, att tyska språket bättre egnar sig för öfversättningar, isynnerhet då ett skaldestycke på Hexameter skall återgifvas. För öfrigt anses författaren för en af Italiens förnämsta skalder.

Äfven med andra verk af Virgilius hafva de italienska filologerna sysselsatt sig:

Virgilio le Georgiche, tradotta da Gottifredo Maineri. Lodi 1858. såsom ock:

Virgilio, la Buccolica, tradotta da Guiseppe Sapio. Palermo 1858. Det fröjdar oss, att åter en gång se någonting från ön Sicilien, hvarest det ej fattas verksamma lärda, om hvilka dock föga kunskap kommer öfver Messinska sundet, någonting som har sin grund i de neapolitanska regeringsförhållandena.

Då Napoleon I ännu herrskade öfver Mailand, arbetade Canova på en bronsbildstod, som ännu icke var uppstäld, när denne, till straff för sin eröfringslystnad, dukade under för den tyska tapperheten; den blef derföre under det österrikiska herraväldet bevarad i en källare vid Brera, fordom ett stort Jesuiterkloster, numera palats för vetenskap och konst, tills Kejsar Frans Josef vid sitt första besök med Kejsarinnan anbefallte dess uppställande. Äfven detta blef genom det sista italienska kriget afbrutet, så att aftäckningen först nu skett. Vid denna högtidlighet utgafs af en af Mailands mest framstående litteratörer följande tillfällighetsskrift:

Per l'inauguratione della statua colossale di Napoleone I, opera di Canova, discorso di Giulio Carcono. Milano 1859. Författaren omnämner här de fördelar, som tillföllo Lombardiet under den förste Napoleon, till hvilka isynnerhet den borgerliga lagboken, frak-

ten af den stora franska revolutionen, hörer, så att här med länväsendets, de andliga domstolarnes och andra personliga inskränkningars upphäfvande, den menniskan medfödda rätten blifvit bragt till giltighet; hvarvid visserligen ännu afhängighet af Frankrike egde rum. Dock erkännes som ett företräde framför de franska departementerna, att Lombardiet hade sin egen krigshär. Nu prisas med tacksamhet, att brorsonen till den af Canova såsom hjelte framstälde Kejsaren, Napoleon III gifvit Italien tillbaka åt sig sjelf.

Nationalhushållningen, som sedan Beccaria, Galliani och andra mästare i denna vetenskap i Italien funnit mången bearbetare, har för en tid sedan genom Marescolti blifvit riktad med ett betydligt verk:

Sulla economia sociale, discorsi di Angelo Marescolti. Firenze 1856. II Vol. Dessa begge band innehålla, den kritiska delen, derpå skall den teoretiska och slutligen den praktiska delen af dessa läror följa. I Italien har man ej att frukta andra teoretikers kommunistiska och socialistiska ideer. Här håller man sig mera till verkligheten, än till möjligheter. Härtill kommer, att man i Italien ej hos de fattiga finner något spår af det hat mot de rika, hvars tillvaro ej låter förneka sig i Tyskland, der öfverallt finnas anledningar till angrepp mot plutokratin.

En lärd Neapolitanare, som lefver för vetenskapen, Hr Borghi, bekant genom öfversättningar från grekiskan och genom filosofiska studier, har i sina kritiska bref:

Lettere critiche di Ruggiero Borghi. Milano 1856. berört frågan: hvarföre litteraturen i Italien icke är folklig? Han söker här bevisa, att man mera än hittills bör göra afseende på popularitet.

Det senaste kriget hade för en korrt tid afbrutit den förtjenstfulla litterära månadsskriften:

Revista contemporanea, compilata da Guglielmo Stefani. Torino 1859. Men den har efter fredsslutet åter blifvit fortsatt. Dess ändamål är encyklopediskt; den sysselsätter sig med politik, filosofi, historie, litteratur, skaldekonst, resor, kritik, bibliografi och sköna konster. Det sista häftet innehåller bland annat: én jemförelse mellan Platos och Aristotelis läror af L. Ferri; om de med Shakespeare samtida dramatiska skriftställarne i England af Straffarello, som äfven öfversatt mycket från tyskan; en ballad af Ungaro; om biskoparnes politiska herdabref af markgrefven * R. d'Azeglio o. s. v.

Atti della società ligure di storia patria. Genova I fascic. 1858. II. 1859. För konungariket Sardinien har konung Karl Albert år 1833 stiftat ett sällskap för utgifvande af fäderneslandets historiska källor, hvilket redan föranledt ganska förtjenstfulla offentliggöranden angående Genuas älsta historia. Bland dem vilja vi omnämna blott Liber Jurium Januensis, om hvilket verk professorn riddaren Ricotti gjort sig förtjent. För Genuesarne, som älska sin historia, var dock detta icke nog; de stiftade derföre år 1857 ett särskildt sällskap för den genuesiska historien under namn af Liguriska fosterländska sällskapet. De gamla förnäma familjerna i landet hade alltid sysselsatt sig med dess historia och Caffaro var Genus förste kronist. Sina stora förfäder värdig, trädde den fordna ministern markgrefven Ricci, deputerad i konungarikets parlament, i spetsen tillika med markgrefven Campofregoso, f. d. ministern markgrefven Brignole Sale, markgrefven Serra, Pauli, Pallavicini, Griwaldi, tre markgrefvar Pareto och flera andra betydande män. Med dessa förbundo sig historieskrifvaren riddar Croceo, appellationsråd, den lärde dominikanern professor Marchesi, historieskrifvaren professor Canale, professorn Emerich Amari, en lärd förvist från Palermo, hvilken skrifvit den bekanta Arabernas historia på Sicilien, den kända historieforskaren riddaren Tola,

---

* Neigebaur öfversätter här Marchese, markis; äfvenså Cavaliere med riddare.

appellationsråd, utgifvare af Codex diplomaticus för ön Sardinien o. s. v. Till president valdes den ofvannämnde dominikanern Marchesi, till sekreterare universitetsbibliotekarien Olivieri. Sällskapet är deladt i följande sektioner: *för historia*, hvarest Canale presiderar; *för archeologi*, der Tola är ordförande, vid hvars sida markgrefven Doria står som sekreterare, hvilken, ehuru ganska rik, förvaltar en bibliotekarieplats i staden Genua. Öfverhufvud måste man i Tyskland bortlägga sina fördomar mot Italienarne, när man ser de förnäma i spetsen för vetenskapen. Så är markgrefven Pareto en ganska lärd geognost och Markgrefven Spinola, som nyligen dog, var en lärd entomolog. En markgrefve Doria eller som han skrifver sig, d'Oria är hans berömde efterträdare; dennes moder har grundat en qvinlig uppfostringsanstalt i palatset Peschiera, som engång tillhörde Cromvells son. Hans rika onkel markgrefven Durazzo egnade hela sitt lif åt förvaltningen af det stora hospitalet Pammatone. Ett tyskt residens eller en annan stad af samma storlek torde svårligen kunna uppvisa någonting dylikt. En annan afdelning af detta sällskap är, under målaren Jsole, egnad åt konsten. Det första häftet af sällskapets förhandlingar innehåller ett invigningstal af stiftaren, markgrefve Ricci och ett af den till president valde Marchesi. Andra häftet lemnar för första gången en krönika öfver första korståget af Caffaro och en annan öfver Jerusalems konungar af en onämnd, tagen från en i kejserliga biblioteket i Paris befintlig latinsk handskrift med facsimiler af initialerna i koloreradt tryck; ty der så rika lärda bidraga med omkostnader och arbete, frågas ej efter utgifterna. En advokat F. Ansaldo har bifogat ett företal med upplysande anmärkningar. En Ansaldo förekommer föröfrigt i denna krönika af 1109. Vidare innehåller det andra häftet 2 fragmenter af Genuas älsta statuter, di breve Genovese, del Consolata etc., hvilka blifvit funna i Nizza, meddelade af den lärde G. Dotta och af advokaten Desimani försedda med kommentarier och anmärkningar, som för dåtidens historia och litteratur innehålla ganska vigtiga upplysningar.

Den bekante filosofen Mamiani, född i Pisano, tillhörande grefvarne della Rovere's berömda familj och år 1848 af Påfven Pius IX utnämnd till minister, har utgifvit ett nytt arbete i folkrätten under följande titel:

Di un nuovo diritto Europeo, libro di Terenzio Mamiani. Torino 1859. Den lärde författaren, som senast såsom professor vid universitetet i Turin föreläsit i historiens filosofi och i dessa dagar blifvit utnämnd till minister för offentliga undervisningen, har tillegnat detta verk befolkningen i begge Sicilierna, som ännu står under fremmande inflytande. Författaren framställer, huru folkrätten sedan Hugo Grotius utbildat sig och egnar isynnerhet åt läran om intervention ett längre kapitel. Han visar, huru åsigterna derom under tidernas lopp förändrat sig och kommer dervid naturligen till den närvarande tiden och den intervention, som från så många sidor påyrkas för kyrkostaten. Såsom Italienarne öfverhufvud förstå att göra skilnad mellan religion och kyrka, så gör äfven författaren en ganska skarp skilnad mellan påfvens andliga och verldsliga herravälde. I afseende på det förra är han sträng katolik; men i afseende på det senare af samma mening, som den bekanta franska flygskriften, hvilken utkom först långt senare än hans arbete. Att han visar befolkningen i begge Sicilierna en i företalet uttalad varm högaktning, kommer deraf, att i sjelfva verket många bland de af neapolitanska regeringen bannlyste äro utmärkta personligheter, af hvilka vi blott vilja nämna riddar Mancini, som är en vän till vår lärde Mittermaier, och hvilken såsom professor i Turin föreläser folkrätt.

Äfven de italienska romanerna hafva en helt annan färg, än de franska, i hvilka vanligtvis mycket misstänkliga, åtminstone

tvetydiga hjeltinnor uppträda, sådana som pariserbefolkningen känner dem. En ung man i Savojen har i dessa dagar utgifvit en roman under följande titel:

Rosa verde, romanze di Saredo. Torino 1858. I denna gröna ros befinner man sig heltochhållet i godt sällskap, och man måste öfverhufvud visa vår stora Goethe tacksamhet derför, att han först gjort oss uppmärksamma på företrädena hos den nya italienska romanen, såsom konstverk. Han kände Italien, då han säger: "Oss tyskar misshagar mycket, då vi för första gången resa till Italien; men äro vi återkomna öfver Alperna, få vi hemlängtan till Italien."

En bröllopsgåfva af det förut omnämnda slaget är äfven följande samling af förut otryckta bref:

Lettere autografe inedite di uomini illustri. Mantova 1858. Häribland finnas bref af Carl VI, af hertigen Gonzaga, af Ludvig XIII och XIV, Richelieu, Mazarin och andra betydande statsmän och konstnärer, hvilka bref första gången blefvo offentliggjorda vid bröderna Arrivabelie's bröllop. Hvilka miner skulle ej vid en sådan bröllopsgåfva göras i många kretsar, der man tror sig stå på civilisationens spets!

Det finnes lärda i Italien, men huru man der verkar för den humana uppfostran, kan man sluta af följande verk:

Sulla educazione ed instruzione giovanile, dell'abb. Francisco Reyonati. Milano 1858. Författaren yrkar isynnerhet på renhet i språket, under det vi städse inblanda franska ord. Huru uppmärksam man i detta fall är i Italien, kan finnas af följande ordbok:

Dizionario di pretesi francesismi e di pretese voci e forme erronee della lingua Italiana, di Prospero Viani. Firenze 1858. Hr Viani, på samma sätt en i Reggio vid Modena lefvande lärd, egnade sin förmögenhet och sin ledighet åt studierna af sitt modersmål; och man kan göra sig begrepp om omfånget af denna ordbok, då man ser, att detta första band sträcker sig blott till bokstafven G. I Italien lefva *många för* vetenskapen, *få af* densamma.

Från det allvarliga Rom erhålla vi en öfversättning af en romersk prosaiker:

Esperimento di versione italiana di C. C. Tacito, per Giuseppe Bastelli, Roma 1858. Det af Hr Bastelli meddelade försöket till en öfversättning af Tacitus tyckes ej kunna göra någon inskränkning i det beröm, som tillfallit den utmärkta öfversättaren af samma historieskrifvare, Davanjati.

Le vite parallele di Plutarco, volgarizzate da Marcello Adriani il Giovine. Firenze 1859. I corsinianska biblioteket fann Hr Reggi en Codex, innehållande flera biografier af Plutarchus i italiensk öfversättning. De öfriga voro tidigare utgifna af Herrarne Ceretti och Cagnoni enligt en förut bekant öfversättning af Adriani; under det man trodde att resten hade gått förlorad eller aldrig funnits till. Denna sista samling ligger här för oss, så att vi nu hafva dessa öfversättningar fullständiga.

Bland de många skrifter rörande Italiens politiska förhållanden, som nu utkomma, må vi nämna följande på Franska språket och utom Italien tryckta:

Naples & les Napolitains. Bruxelles 1859. Företalet är skrifvet i Pau, Mars 1859, således före kriget. Desto mera opartiska äro Förf:s bedömanden; han berättar också väl. Om konung Ferdinand II säger han mycket godt och mycket ondt; han finner, att han varit hälften konung, hälften munk, och att denna motsägelse framstår i allt, som från honom utgått. Så var äfven hans ekklesiastikminister en civilist, icke prest. Han var bildad, men tillika högst vidskeplig; ja han egde tillochmed icke obetydligt kunskaper, och likväl var han rädd för hvarje själsöfverlägsenhet. Lika opartiskt talar Förf. om folket och landets förhållanden.

L'Italie centrale par Charles de Varennes. Neuilly 1859.

Förf. en afgjord vän till Italienarne, sådan han äfven visat sig i en förut utgifven

skrift om "Österrikarne i Italien och Victor Emanuel II", framställer de händelser, som föregått den närvarande rörelsen, under följande afdelningar: Toskana och huset Lothringen; Modena och Erkehertigarne: Parma sedan 1814; Legationerna och påfvens verldsliga välde. Flera officiela dokumenter från senaste tid äro bifogade. Bäst kommer hertiginnan af Parma från Förf:s kritik. Han menar, att, då hon öfvertog regeringen, det onda redan var ohjelpligt. Endast en gud hade af de dåvarande elementerna kunnat skapa en ordnad regering.

Underhafs-landskaper.*

Hafvet har sina berg och djupa dalklyftor. hvilka äro fyllda af sammanhopadt grus, af skeppsvrak och möglade menniskolik. Der ligger den grönt skiftande kanonen, till hälften öfverdragen med kalk och dy; der den med guld från de peruianska-Andernas snöomhöljda åsar lastade dyrbara kistan bredvid de toma skalen af förmultnade musselslägten: der bortruttnar sjömannens blottade hufvudskål bredvid sköldpaddans brutna pansar: der förkalkas den bredvid valrosstanden fredligt liggande harpunen; der bo tusende fiskfamiljer i balar af indiskt sidentyg, under det att derofvanför stilla hafsströmmar tåga fram och med dem billioner af små blötdjur, jettelika hvalfiskar och giriga hajar, framför hvilka fly stora stimmar af uppskrämda sillar. Här skummar hafvet upp mot sällsamt gestaltade klippor. der drager det brusande öfver vida. hvitglänsande Saharas och på ett annat ställe kretsar det öfver tångskogarna på djupets Montblanc och Monte Rosa eller skrider sakta fram öfver milsdjupa afgrundsremnor, liksom fruktade det att nedsjunka i denna eviga natt, hvarifrån de inneslutna vattenmassorna, likt onda andar i djupet, doft tjuta och hemskt klaga.

Hafvet är lifvets aldrig fyllda graf, hvarest millioner på millioner djurlik ruttna, hvilkas qvarlemningar ofta äro hopade till milslånga bankar; ty ett uns adriatisk hafssand innehåller 1000 ammoniter, ett uns sand från Antillerna 3½ millioner lik efter infusionsdjur; andra infusoriska plantceller utgöra hälften af sanden i Pillau- och Elbehamnen och på Nordsjöbankarna.

Hafvet är skådeplatsen för ett ändlöst mördande, för de vildaste strider, uppehållsorten för de rofgirigaste djur. I hafvet är ett glädje- och fridlöst lif, ett oupphörligt jagande och undflyende, gripande och uppslukande. Ett oändligt hat bor i de kalla, känslolösa vattenmassorna; ty genom en aldrig hvilande förstörelse uppehåller sig hafsverldens oändliga lif. Der draga djupets lejon, tigrar och vargar, hafvets krokodiler och jätteormar dagligdags ut på rof och mörda hela slägten; der utbreda polyper och medusor sina fångnät för de omkring dem oförsigtigt lekande hjuldjuren; der uppslukar hvalfisken billioner maneter i ett enda drag; der jaga snabba örnar och fiskmåsar efter de luftsökande knorrhanarne med de brokiga, fjärilvingslika flygfenorna; der förfölja svärdfiskar och sjöbjörnar verldshafvets elefanter och noshörningar, der lura slutligen parasitmaskar, för att inborra sig i de makligt kringsimmande thonfiskarna. Allt jagar och mördar, men intet stridsbuller, intet klagoskri, intet segerrop höres. Slagtningarna föras i stilla tystnad, hvilken blott afbrytes af vågornas dån eller plaskande, då de piskas af stormen eller uppröras af den dödligt sårades sprittande ryckningar.

Och dock är hafvet elementet för ett tallöst djur- och plantlif. Nära de ställen vid Spetsbergens klippkedjor, vid sydpolens Victorialand, på hvilka icke ens en mossa mer trifves, till hvilka ingen ren förirrar sig och ingen isbjörn går att jaga, frodas ännu den jettelika bärtången, och tallösa

* Ur "Der Mensch u. die Natur" af F. Körner. Öfvers. af —hm.

skaror af infusorier hvimla der i milslång utsträckning. En och en half mil bredt färga de det ultramarinblåa grönländska hafvet grönt, så att 80,000 menniskor, äfven om de skulle räknat ända från verldens skapelse, icke skulle vara i stånd att räkna denna mängd af små djur; ty till 1400 fots djup rör sig djur vid djur, under det att det i andra bugten af samma haf inemot tio breddgrader vidt hvimlar af bruna medusor, af hvilka 110,592 fylla en kubikfot. I närheten af Tajoflodens mynning är en sträcka af 60 millioner qvadratmil betäckt af röda plantor, hvilka äro så små, att 40,000 millioner blott fylla en qvadratmeter. Vid Erebus, sydpolarlandets 14,000 fot höga vulkan, lefva 58 plantinfusoriearter; infusorier färga hafvet vid Ulloa på Peruanska kusten chocoladbrunt, det Kaliforniska hafvet purpurrödt; vid Cap Pilares betäcka de ett rum af $5\frac{1}{4}$ mils längd och $1\frac{1}{2}$ mils bredd. Mikroskopiska plantceller, dessa vextlifvets urformer, färga röda hafvet och bilda vid Bahia långa häckartade bankar.

Då kapten Ross nedsläppte sänklodet till ett djup af 6000 fot, fann han der ännu lefvande infusorier, af hvilka det skall finnas ännu vid 12,000 fots djup, hvarest de alltså hafva att uthärda ett tryck af 50 atmosferer. Dervid betjena de sig af de stora hafsströmmarna, för att resa från polen till eqvatorn, ja till och med till den motsatta polen, så att hvalfisken behöfver lokomotivets hastighet, för att kunna följa Ishafvets meduser till Antillerna, då han för sin föda jagar efter dem. Huru underbart, att denna hafsjette jagar dessa knappt synbara, med lif begåfvade slem-maneter!

Men vilja vi se skapelsens outtömlighet i det minsta, så måste vi vandra öfver fastlandets slätter och stiga upp på de berg, hvilka betäcktes af urhafvet och till en del äro bildade af petrificerade skal af sjödjur och sjöplantor. I Touraine bestå 9 qvadratmil mergel af musselskal; Paris och många Frankrikes städer äro byggda på kalk, af hvilken hvarje qvadrattum innehåller 58,000 infusorier; kritan på ön Whigt består till en tiondedel, den på Champagne till en sjettedel, den på Meadon till en fjerdedel af dem; ja mången krita har i hvar kubiktum en million infusorier. Staden Hof står på Goniatitmusselhus. Urhafvets infusorieplantor bilda nie tiondedelar af kiseljorden, finnas i flintsten, utgöra en betydande del i Lüneburger hedens ökensand och i Berliner-jorden och gåfvo upphof åt polerskiffern, som vid Bilin i Böhmen är 14 fot, i Virginien 29 fot mäktig, ehuru 140 billioner af dessa infusorier innehållas i 2 kubikfot skiffer. Visserligen föröka sig dessa varelser så starkt, att ett enda exemplar inom en dag kan föröka sig till en million och inom fyra dagar till 140 billioner. På ön Barbados stiger ett infusorieberg 1100 fot högt upp, och äfven Faulhorn i Schweitz består af infusorier.

Skall jag ännu, för att göra de jettelika förhållandena i hafsverldens skapelser ögonskenliga, räkna hit de 100 fot långa hvalfiskarterna, de 1000 skålpund tunga sköldpaddorna, valrossarna, sjökorna, sjöhundarna, af hvilka sistnämnde årligen ensamt på sydpolarhafvets klippöar nedläggas öfver en million, de 15 fot breda albatrosserna, de millioner sjöfoglar, hvilkas träck (guano) blifvit en handelsartikel? Eller skall jag påminna läsaren om, huru oändligt fina lembyggnaden, musklerna och nerverna, närings- och fortplantningsorganerna samt blodkärlena måste vara hos de djur, hvilka blott hafva storleken af en knappnålsknopp eller af en ärt. Underbart är allt, hvarhän än vi blicka; öfverväldigande intrycket af lifsfullheten! Huru stor måste ej den vara, som upptänkte och skapade detta allt!

2.

Hafvet har icke endast sina berg och dalar, sina hög- och lågslätter, sina kärr-

lager och sandöknar, sina källor och strömmar, utan äfven sina urskogar med dertill hörande slingervexter, färgprakt och djurverld, med blomträdgårdar och ofantliga prairier, på hvilka hjordar af hafvets vextätare beta, det har "sina landskaper, hvilka äro praktfullare och underbarare, än något på jorden".

Visserligen trifves på det öde hafsbottnet blott en vextfamilj, tången, hörande till Algerna; men denna tång är så mångfaldigt gestaltad, så praktfullt färgad samt till så stort antal och så ofantlig längd förhanden, att densamma är i stånd att omgestalta hafvets djup till sagolika trollträdgårdar.

Tångarterna variera mellan mossans litenhet och en längd, vida öfverstigande den stolta furans och apebrödträdets, ty många blifva ända till 700 ja till och med 1400 fot långa. Under det att den vackert guldröda korallmossan och den bruna, ett spann långa skidmossan *(ectocarpus)* äro en vacker miniaturbild af ett i oändlighet utgrenadt träd, och Islands purpurröda stängelmossa utvidgar sig till ett tumsbredt, handformigt blad, äro andra likt palmen smyckade med böljande, solfjäderlika blad. Och såsom blad och grenar i fastlandets skogar vagga och gunga på luftens elastiska vågor, eller suckande och klagande brottas med stormen, så vagga och gunga äfven de famnslånga tångbladen på hafsvågorna och brottas med oceanen, hvilken med våldsam hand kan rycka dem från sitt fäste. Här och hvar lyckas det honom äfven, och då drifver han dem i milslånga, hundradetals fot breda remsor mot kusterna, på hvilka de tjena strandande skepp till skydd och rädda månget menniskolif.

Såsom jordytans vexter vexla i sina arter alltefter breddgraden och höjden öfver hafvet för den ort, der de uppvuxit, så trifs också icke hvarje tångart öfverallt, utan har sitt bestämda distrikt. Tångarterna häfta sig med sina finger- och klolika rötter så fast vid klippbottnet, att när stormande vågor rycka och rifva på deras öfre del, de till och med lösrycka klippstycken och föra dem med sig som ankaren. I allmänhet älska de närheten af kuster eller åtminstone fast mark och räcka blott vidpass 40 famnar ner i djupet. Sådane tångarter, hvilka gå på djupet, likna dem, som trifvas i högre breddgrader; dessutom vexla arterna, alltefter som de stå i högt eller lågt vatten. Man finner dem i alla haf; resligast vexa de i polarhafven, isynnerhet i det sydliga. Sådan tång finner man utbreda sina toppar öfver stora sträckor af hafvets yta, hvilka likna gränslösa ängar. Den betydligaste, kallad Sargassosjön, befinner sig mellan Azorerna och Antillerna och är i vidd sex gånger så stor som Tyskland, så att Columbus behöfde 14 dagar för att öfversegla den. Andra sådane simmande tångöar draga långsamt genom Nordsjön, hvarest de bilda bankar af tre till fyra mil i omfång. Omkring Kerguelen, en ö i sydpolarhafvet, har en 90 fot bred ring af sjötång lagt sig på ett afstånd af 20 fot från stranden, så att det blir nästan omöjligt för båtar att komma till land.

Tångerna äro, enskildt betraktade, vexter af sällsam, ganska yppig utgrening. De bestå af en geléartad massa, som är beklädd med ett läderartadt öfverdrag. De utskjuta oregelmässigt åt båda sidor, än nakna, knutiga grenar, än åter vid grenändarne verkliga blad. Stammen är tunn och går ut, under det att plantorna sjelfva fortvexa i oändlighet. Blomtången är buskartad, qvistig, sitter fast vid botten, har en bråskartad hårdhet och lifligt röda färger. Den trifves helst i varma haf. Vid Irland vexer den rödlätta Carraghen med sina klufna och krusade grenblad, hvilken som bekant är begagnas af bröstsjuklingar som läkemedel. I indiska hafvet finnes en med denna nära beslägtad art, hvaraf de dervarande sjöfoglarna bygga de bekanta s. k. svalboen. Rem- eller sockertången i nordsjön är hands bred, en linie tjock och famns lång. Af den bereder man mannasocker.

Lädertången deremot är trädartad, ser brun eller olivbrun ut och vexer i kalla haf. Till inemot 1000 fots längd vexer den gaffelformigt delade blåstången, vid hvars bladnerver befinna sig luftblåsor, hvilka underlätta dess flytande. Bärtången slutligen har lansettformiga blad och mellan dem klotlika blåsor. De flesta större tångarterna hafva liksom palmerna en bladkrona, likaså vid grenändan en viska af långt nedhängande flikar, hvilken än kan vara piskeller snärtformig, än bladformig med långa inskärningar; än åter sitter på ett tåglikt skaft en bred remlik flik, eller ock bär en päronformig kolf en krona af famnslånga blad.

Genom sin storlek utmärka sig tvenne arter i det sydliga polarhafvet. Den ofta 1000 fot långa blåstången (macrocystis pyrifera) trifves der, hvarest vattnet står nära fryspunkten, har en olivgrön eller karmosinröd eller lifligt violett färg och drifves i lösryckta remsor ända till 45 grader nordlig bredd. Dess löfverk är yfvigt och månggestaltadt. Bandtången (laminaria radiata), som vexer sydligt från Goda Hoppsudden, har fingerlika blad. Vid Falklandsöarne finnes dessutom äfven arten *lessonia*, hvilken liknar ett äppelträd, har en 5—10 fot lång, upprättstående stam af 6 tums tjocklek, gaffellika grenar, gräsartade blad och frukter. Den inklämmer sig med sina rötter i klipporna och låter liksom viden sina långa blad hänga i vattnet. Andra tångarter vexa snedt upp från bottnet och låta sina 300 fot långa grenar flyta på hafsytan. Den trädartade *d'Urvillea* vid Falklandsöarna blir 12—14 fot lång, och *laminaria digitata* på Helgoland har fingerlika rötter, en tjock hög stam och en palmartad brun löfkrona; *porphyrea purpurea* har sitt namn af sin purpurröda färg.

Utom dessa tångarter vexa i hafvet äfven hafslaktuker med krusade purpurröda blad; vidare klumpiga, handstora genomborrade sjösvampar; vispformigt förgrenade röralger med rödfärgade blåsor, fulla af rörliga trådar o. s. v.

Dessa plantor fylla underhafsskogarna, i det de i brokig blandning mångfaldigt hopflätade vexa om hvarandra, här bildande löfsalar och alléer, der åter ogenomträngliga snår, stundom lemnande en fri ängsplan öppen, hvarest mindre hafsplantor bilda det rosenröda grästäcket. Der skimra och glänsa de olika arterna med sina brokiga stänglar och blad genom hvarandra och framvisa vid hvarje vågrörelse och deraf förorsakad förändring i ljusbrytningen ständigt nya färger. I tusen yppiga, vexlande gestalter, delvis långt utsträckta, med sina böljande klasar följande vattnets rörelse, stå tångerna återkastande ljusstrålarne än i klart eller dunkelt grönt, än i praktfullaste gult eller rödt. Millioner sjödjur af de mest olika arter nära sig af dessa vextmassor, hvilka med stor hastighet uppskjuta och förgås. Och genom detta underbara färgspel ro brokiga musslor och glittrande fiskar fram; på stänglarna kryper långsamt den betande snäckan, på trädstammarne gnaga de 20 fot långa, gråhåriga valrossarna med sina starka tänder; af dem föder sig äfven den jettelika *dugong*, fabelns siren, den äfvenså långa plumpa *manati*, det ännu längre barkdjuret med sin skrynkliga hud, hvilken ser ut som ekbark, den glupska 30 fot långa hajfisken, den med tätt hår försedda skälen och den oviga sköldpaddan.

Se huru dessa hafvets invånare jaga hvarandra från de bästa betesplatserna, huru skälen måste flykta då valrossen närmar sig, huru häftigt barkdjuret rycker i grenarna, så att de fasthängande snäckorna med buller nedfalla! Nu beta hjordarna i behaglig ro i hafsbottnets dunkla svalka, då smyger sig en hungrig haj intill dem, dess glasiga ögon lysa med uggleögonens gula glans och söka sitt byte. Snart bemärkes han af skälen, hvilken flyr till tångskogens tätaste snår. I ett nu förändrar sig scenen: musslorna tillsluta sina hus och

störta sig i djupet, sköldpaddan kryper under sitt horntak och släpper sig hastigt ned till bottnet, de lekande fiskarna försvinna bland grenarne af macrocystis, kräftorna smyga sig under dess rötter, men den unga valrossen vänder om, för att rigta de skarpa huggtänderna mot den farliga fienden. Hajen söker att komma åt hans försvarslösa sidor; kampen begynner; han drager sig in i tångskogen, i hvars gren-nät kämparne än här och än der intrassla sig med sina fenor, tills det slutligen lyckas den vigare hajen att såra sin motståndare i sidan, hvarpå denne, full af dödsångest, söker räddning genom att fly in i skogen, der han insnärjer sig och blir af segraren uppäten.

3.

Till dessa tångskogar måste vi lägga blomsterträdgårdarne af korallvexter, dessa underbara djurplantor eller plantdjur.

Då ett vekt djurlif inneslutes i musslans brokigt färgade, månggestaltade kalkskal, så att denna dess benbyggnad är utanpå djuret, och dess kropp mer eller mindre kan lösgöra sig från densamma, så utgöra korallvexterna djurets blomartade, från kalkstenen härstammande sinneslif. Från det förstenade trädet utgår polypens med känsel begåfvade fångarm; den fortplantar sig och förstenas, i det att den gör sitt boningshus till en stengraf, öfver hvilken uppvexande slägten bygga sina nya stenhus.

Så uppskjuter det månggestaltade, greniga korallträdet, och medan den öfre verldens vexter bära blad och blommor, uppvexer ur stenen ett lefvande, med känsel begåfvadt djur i brokig blomgestalt och fosforescerande glans. Det tyckes, som om det gamla hafvet, drömmande om den soliga öfre verldens färgstrålande blomlif, ville ur sina stenar bilda ett dylikt, eller anande till djur- och plantlifvet önskade att på förhand framställa detsamma. Liksom ur en dröm uppvaknar djurpolypen i stenen och liksom i en dröm hårdnar han åter till sten.

Korallträden äro hafsträdgårdarnas blomvexter, hvilka i brokig färgglans vida öfverträffa ljusverldens blommor; och när den öfre verldens ljus utslockna samt ett enformigt dunkel höljer densamma, då lyser och strålar det i liflig glans i hafsdjupets trädgårdar, då hvimlar det af tallösa gnistor och flammor under vattnens glastäcke. Och hvad som intet öfre verldens träd förmår, det kan hafvets djurblomträd; det vandrar, om ock enfotadt, upp och ned på hafsrikets förtrollade blomparterrer; ty några polyper äro vandrande plantor, emedan de kunna med sin kalkiga stamända lösgöra sig från bottnet, hvarest de sugit sig fast, samt röra sig vidare. Ja, det som intet träd i verlden är i stånd att göra, det gör den knappt ärtstora polypen; den bygger på sina korallref och korallöar stora väldiga stenborgar, hushöga slott, hvilka erbjuda menniskorna ett välkommet hem, och på hvilka den resliga kokospalmen vaggar sin gröna bladkrona i hafsvinden. Huru mödosamt bygger ej menniskan sina stranddammar emot den påträngande hafsfloden, huru bullra och skramla ej dervid hennes väldiga ångmachiner! De obetydliga polyperna föra deremot i stum ihärdighet en evig kamp mot de påträngande stormvågorna, bygga århundraden efter århundraden på sina dammar; och se, deras ringmurar afskilja milslånga insjöar från hafvet, så att man midt i den ofantliga Indiska ocean finner hundratal sådane.

Förtrollande ligga der Maledivernas korallöar. En kokosgrön korallring omgifver en stilla, skimrande insjö med hvit sandbotten, hvilket vid lodrät belysning skimrar i lifligt grönt, under det att på den yttre sidan hafvets dunkla vågor mot den bryter sig i hvita skummassor, öfver hvilka etherns ljusa blå skådar ned. Så långt ögat kan nå, skimrar och glänser hafsspegeln, på hvilken här och der ett segel dy-

kar upp och försvinner. Vid söderhafvets öar omgifva korallrefven med sina palmer ofta på milslånga sträckor en bergö, vid hvars fot en yppig tropisk trädverld frodas. På inre sidan af det bergvall-lika refvet står vattenmassan stilla och värmer sig behagligt i tropiksolens sken. På yttre sidan åter brusar förstörelsekampen, i det de vredgade, skumbetäckta vågorna dag och natt, år ut och år in, störta mot refvet, för att genombryta detsamma. Denna vågbrytande bank befinner sig ofta ganska nära bergön, än åter omgifvande densamma på 5—10 Engelska mils afstånd, stundom uppstigande som en stenmur högt öfver de låga öarna. Så skyddar polypslägtet menniskorna på deras hotade öar för undergång genom de förstörande vågorna; polypen kämpar modigt och segerrikt mot det omätliga verldshafvet! Och om alla folk på jorden förenade sin makt, skulle de dock ej förmå bygga en mur, sådan som den minsta af dessa korallbankar i verldshafvet. Korallerna förfärdiga en del af sjelfva jordskorpan!

Hvad äro då dessa polyper, dessa ö-byggare? De äro små, geleeartade djur af en nålknopps storlek, hvilka hafva en mun, en tarmkanal och omkring munnen flere eller färre fångarmar med hvilka de jaga efter byte. Hvarje arm är betäckt med en mängd små upphöjdheter, från hvilka hänger en lång spiralformigt vriden tråd med en hulling i ändan. Då nu polypen har många fångarmar och på hvar och en af dem ganska många sådana upphöjdheter, så måste vi tänka oss den, såsom ett med hundrade metrefvar efter byte fiskande rofdjur. Hafsbarken *(Flustra, Seerinde)* har så små celler, att 1800 betäcka en qvadrattum. Hvarje polyp eger 20 runda känseltrådar (fångarmar), hvar och en besatt med 50 hårstrån. På en qvadrattum komma således 36,000 känseltrådar och 1,800,000 hårstrån. Den för sig lefvande polypen har en läder- eller hornartad fot, med hvilken han hugger sig fast vid bottnet och vanligtvis blir han för hela sin tid på samma ort. Sakna polypartade blötdjur denna fot och simma fritt omkring, så heta de meduser och maneter, hvilka man ofta måste föreställa sig som en lös simmande hjerna med nedhängande nervtrådar. De hafva ofta formen af hatten på en svamp, hvarifrån tallösa trådartade fångarmar nedhänga, och uppnå ofta en hands storlek. Då vidrörandet af dessa fångarmar åstadkommer ett brännande likt det, hvilket förorsakas af nässelblad, så kallar man dem äfven hafsnässlor. De hafva en stark fosforisk glans och ses ofta till milliontal bredvid hvarandra.

De flesta polyper bebo en gemensam byggnad, i hvilken hvarje polyp har sin särskilda cell, men som genom en kanal står i förening med hufvudvåningen, så att polypen med sina bröder lefver i kommunistisk gemenskap; ty hvad den ene förtär, det närer alla andra tillika. Dessa celler äro antingen rörartade och stå lodrätt vid hvarandra, eller frambryta de tätt invid hvarandra från sidorna af grenarna, eller vexa de likt blommor på ett mandelträd, här och der på en qvist, eller ock bilda de en slemhud öfver hela stocken. De fortplanta sig genom delning eller utskjutande af skott. Då de bortdöende förstenas, förstoras alltid trädet; ty man måste föreställa sig flere af dessa polypvexter såsom bladlösa buskar eller låga träd af röd, grön, gul eller svart färg.

Orgelkorallen i indiska ocean består af röda lodräta rör hvilka äro förbundna genom tvärrör. Den bär gröna polypblommor; under det att den bruna gorgonien i medelhafvet har hvita polyper med röda punkter. den röda armstjocka melitären gula polyper. Den simmande sjöfjedern liknar en gåsfjeder, under det att sjelfva dess fjederbeklädnad består af röda fosforiskt lysande polyper; den alnshöga korkartade sjösvampen hyser i sina rör blåa polyper. Sjögranen bär på sina qviständar brokiga polypblomklockor, och den lilla vandrande

sjö-anemonen liknar med sina breda, utåt vikna fångarmar en kaktus.

Polyperna vexa blott till ett visst djup; några gå ned till 1000 fot, andra blott till 500, ytterligare andra blott till 20—50 fot. Den öbyggande korallen måste alltid stanna på ett bestämdt afstånd från hafsytan, emedan den eljest ögonblickligen dör. Korallvexternas höjd är ganska olika; några äro blott en tum höga, andra uppnå höjden af flera alnar och tjockleken af ett medelmåttigt päronträd.

4.

Låtom oss ännu engång blicka ned i trollträdgårdarne i den under hafvet belägna sagoverlden. Den gula tången slingrar sig omkring den zinoberröda korallen, öfver hvilken nautilusmusslan far med sina segellikt utspända armar. Det brokiga i färgerna och schatteringarna genom de mångfaldigt brutna ljusstrålarna, djurens och vexternas gnistande och skimrande försätter oss i en féverld med dess kristallslott och underblommor. Hvilket underbart lif på koralltråden, hvilket bländande sken från medusorna genom tångpalmernas purpurtopp, hvilket utsprutande af gnistor genom röralgernas blåa och olivgröna häckar, liksom jagade millioner eldmaskar genom desamma! Hvilket öfverflöd på sällsamma mussel-, kräft- och fisk-gestalter, än klumpiga, än åter som sammanrullade med taggar försedda bollar, än som långt utdragna fladdrande band, här runda, der tornlika med sirligt taggade spetsar, här beväpnade med långa huggtänder, med hvassa sågar, der görande sig osynliga genom en grumlig utpressad saft, här nakna och valsformiga med breda kolflika hufvuden der såsom med hår försedda runda skifvor; här glosa glaslika ögon i ett tydligt gult sken, der skådar en nästan mensklig klokhet ur svarta ögon. Man skulle kunna långa dagar igenom se ned i djupet och kunde alltid finna nytt ämne för beundran.

Tångskogarna på Kaliforniens kuster liksom indiska oceanens korallträdgårdar har Schleiden skildrat med glänsande färger, hvilka vi vilja försöka att återge i två slutgenrebilder.

På Sitkas kust är hafsbottnet betäckt af en tjock urskog: planta tränger sig till planta, buske höjer sig vid buske. De små "vattutrådarna", de röda conferverna, de bruna, röda rotmassorna betäcka hafsbottnet likt en fint virkad matta, öfver hvilken den sammetsskimrande hafslaktuken behagligt utbreder sina krusade sallatblad, en betesplats för de fridsamma snäckorna och de oviga sköldpaddorna. Deremellan glänsa den mantelformigt gestaltade irideens stora blad i rosenrödt och scharlakan, under det att de dunkeltolivfärgade tångbuskarna bekläda klipporna, och mellan dem de praktfulla hafsrosorna lysa i brokigt färgspel. I stora buskar höja sig öfver dessa vexter hafsliljorna och thalassiophyllerna, hvilka skimrande i gult, grönt eller rödt än utbreda sig såsom jättesolfjedrar, än åter som flere fots långa sällsamt nätformigt genombrutna blad slingra i hafsströmmarne. Som träd uppstiga ännu högre de 30 fot långa laminarierna, hvilka bölja der likt breda blad och i vildmarkens trängsel omvexla med de buskartadt utgrenade macrocystisarterna, som bära päronlika blåsor i stället för frukter. Jemte dem utbreda sig långstjelkade alarier, hvilkas stammar, omgifna af manschettlika bladkransar, utvidga sig uppåt till ett jättestort, femtie fot långt blad. Men ännu högre drifver hafsurskogen sina träd; ty nereoapterna stiga 70 fot högt upp, börjande från en korall-lik rot, från hvilken den trådfina stängeln uppvexer, hvilken mer och mer tilltar i tjocklek, tills dess klubblika gestalt uppsväller till en ansenlig blåsa, hvarpå liksom en hjelmbuske en tät klase af tunna 50 fot långa blad svaja af och an. Och denna skog uppstiger hastigt på några månader, vexer öfver hela bottnet, vissnar och försvinner, för att snart ånyo uppstå ur nya frön.

Under det att de mörkröda och guldgula conferverna och mossplantorna häfta fast vid bottnet likt solstrålar som blifvit der hängande, under det att hafvets granar och palmer skimra i gröngult, liksom vore de omstrålade af en lågande aftonrodnad, irra taggiga sjöstjernor genom dessa skogsängar, häfta brokigtstrimmiga musslor vid stammarna, simma oformliga pottfiskar liksom förvånade genom denna underverld, och jaga giriga hajar efter lekande makriller eller tångätande barkfiskar, medan den snabba piloten simmar framför dem. Lugnt betraktar den glänsande hafsuttern, hvilken på de sakta vaggande hafspalmerna hvilar sig i solskenet, de andras jagande, flyende och kämpande, eller skådar han begrundande öfver till de på de fria ställena i urskogen betande hafs-korna, valrossarna och hafsjungfrurna.

Men icke blott hafvets djur beta, jaga eller hvila här: äfven menniskan utsträcker hit sin begärliga hand och fordrar tribut. Sen derborta det stolta med vimplar försedda fartyget med de utbredda segelvingarna! Menniskan försmår ej att hemföra de lösryckta tångskogarna, för att bereda soda och jod af den äfven bromhaltiga tångaskan eller att med lifsfara uppfiska korallerna ur djupet. Den Irländska fiskaren vågar sitt lif, för att kunna beröfva strömdraget en laddning carraghen, som han sedan säljer åt aptekaren; under det att Normandiets invånare från milslånga afstånd släpar den simmande, ruttnade tången in i landet, för att dermed göda sina åkrar, och Isländare och Grönländare på sina nästan helt och hållet vextsaknande öar hela långa vintern öfver föda sina boskaps- och fårhjordar med mjöltång och sockertång. Mjöltångens sönderstötta pulver måste äfven för dem sjelfva ersätta de bristande sädesskördarne; purpurtångens röda mjöl begagna Grönländskorna åter att sminka sig med.

Låtom oss äfven blicka in i en korallskog i närheten af Ceylon.

Här förverkligar sig barnfantasiens sagodröm. De sällsamt förgrenade buskarna bära lefvande blommor. Tjocka massor af hjernkoraller (*maeandriner*) och stjernkoraller (*astraeer*) kontrastera med de löf- och bägarformigt utbredda stjern-taggkorallerna (*explanarierna*), med mångfaldigt utgrenade taggkoraller (*madreporer*), hvilka dels äro trädstamartade, dels utlöpa i sirligt utgrenade qvistar. Färgerna vexla från lifligt grönt till brunt eller gult, från rik purpur till blekt rödbrunt och ända till djupaste blått. Mörkröda, gula och persikofärgade klumpkoraller (*nulliporer*) bekläda de döda massorna och äro sjelfve genomväfda af perlgråa spetskoraller, (*retiporer*), hvilka likna det sirligaste elfenbenssnideri. Derbredvid bölja hornkorallernas (*gorgoniernas*) gallerlikt genombrutna hylsor i gult eller lilas, under det att sjöstjernornas och sjöiglarnas sällsamma och äfventyrliga gestalter betäcka den mellanliggande sanden.

Vid korallgrenarna sjelfva häfta såsom massor den bladartade sjöbarken (*flustrerna*) och korallskorpan (*escharen*), hvaremot de gula, gröna och purpurstrimmade skålsnäckorna (*patellerna*) som bladlöss klättra på deras qvistar. Strålande som en jättekaktus i de mest lysande färger utbreda sjöanemonerna sina kransar af fångarmar på klippafsatserna eller smycka de flacka gräsvallarne. Kring korallbuskarnas blommor leka hafvets kolibrifoglar, nemligen små fiskar, hvilka glänsa i rödt eller blått metallskimmer, än i guldgrönt, än i klaraste silfverglans. Deremellan slingra sig sakta de mjölkhvita eller blåaktiga medusaklockorna genom den skimrande trollverlden.

Här jaga de violett och guldgrönt skimrande isabellerna och de eldgult, svart och zinoberrödt strimmade *koketterna;* der skjuter den fem fot långa sandfisken, lik ett silfverband med rosig och azurlik skiftning, genom buskarna, mellan hvilka underbara sepier, som på ett fantastiskt vis uppstå och förgås, pråla i regnbågens färger. Och hela detta sceneri förändras med hvarje

vindflägt; hvarje vattnets rörelse åstadkommer andra färgbilder. Om natten lysa medusorna och kräftorna likt strålande stjernor, och den om dagen zinoberröda sjöfjedern skimrar om natten i ett grönt ljus. Om natten strålar det öfverallt grönt, gult, rödt, och i denna trollnatt tågar den svagt med silfversken lysande sex fot långa månfisken fram genom sjöstjernornas hvimmel, under det att från Ceylons kust, hän öfver den skimrande hafsspegeln, den sjungande musslan lik en eolsharpa låter höra sina melankoliska sångtoner, öfverröstande hafvets bränningar.

Hypoteksföreningen och Jordbruksbanken.

II.

Förrän vi fortsätta, åligger oss att hos våra ärade läsare bedja om benäget öfverseende med ett misstag, så svårt, att oss veterligen detta blad aldrig förut gjort sig skyldigt till ett dylikt.

I denna artikels förra del (Novemberhäftet) anföres nemligen, att enligt förslag Jordbruksbanken skulle liqvidera, såsnart 20 proc. af den kontanta inbetalningen på aktierna, d. v. s. *fem* procent af hela aktiekapitalet vore förloradt.

Detta är ett förbiseende. I "Prospekten ang. Finlands Jordbruksbank" läses "*en femtedel af grundfonden*". Och i "Förslag till ett Bolags-kontrakt", som numera kommit oss tillhanda, heter det: "För den händelse att bolagets förmögenhet - - - skulle nedgå till fyra femtedelar af det inbetalta *aktiekapitalet*, skall bolaget genast upphöra med sin rörelse" o. s. v. Häraf synes alltså, att banken blefve skyldig liqvidera, först då 1/5 del eller 20 proc. af *hela* dess grundfond eller aktiekapital vore förlorade.

Vi rätta misstaget utan vidare anmärkning.

Men af vår framställning på anfördt ställe framgår, att vi äfven i annat hänseende gjort oss en origtig föreställning om Jordsbruksbankens inrättning.

Vi betraktade nemligen företaget ur följande synpunkt.

Jordbruksbanken afser, jemte gagnet af dess bankrörelse, att lätta Hypoteksföreningens låneoperationer. Den erbjuder derföre långifvare åt Hypoteksföreningen ett tillfälle att i banken deponera de erhållna Hypoteksföreningsobligationerna ända till ett belopp af 4 1/2 millioner mark, så att, då en aktieegare inbetalar 3/4 delar af aktiens belopp i dylika obligationer, 1/4 del kontant, han för sin aktie deltager i Jordbruksbankens vinst och således utom den gifna räntan på obligationerna kan genom utdelning af bankvinsten få denna ränta förhöjd.

De på aktierna inbetalda obligationerna skulle enligt denna uppfattning hafva samma betydelse, som inteckningarne såsom grundfond för en Svensk privatbank, eller skuldsedlarne i ett assuransbolag t. ex. i Skandia.* De skulle utgöra säkerheten för allmänheten, som i banken deponerar penningar eller eljest får fordringar i densamma.

Det är klart, att vid sådant förhållande Jordbruksbanken icke skulle kunna operera med dessa obligationer. För dess bankoperationer skulle återstå endast den kontanta inbetalningen 1 1/2 million mark. Detta belopp åter är så ringa, att på dess omsättning i diskonteringar o. s. v. föga utöfver förvaltningskostnaden kunde förtjenas. Banken vore derföre helt och hållet hänvisad till blifvande depositioner; d. v. s. endast i den mon den finge mottaga deponerade medel, kunde den räkna på någon vinst och utdelning till aktieegarne.

---

* I detta bolag äro endast 10 proc. af grundfonden af aktieegarena verkligen inbetalda. Resten 9/10 delar representeras af aktieegarenas på detta belopp utgifna skuldsedlar.

Men så förhåller sig öfverallt med bankrörelse. Det egna kapitalet är för en bank vanligen en obetydlighet i jemförelse med depositionernas belopp. Utger banken inga sedlar, så utgör detta den snart sagdt enda och äfven vid sedelutgifning den förnämsta källan för dess vinst. Det är visst troligt, att Jordbruksbanken de första åren af sin tillvaro kunde påräkna ringa vinst; ty depositionernas belopp ökas först småningom. Det kunde alltså hända, att aktieegarena det första och andra året hade ingen eller ringa ränta på den kontanta inbetalningen och endast den gifna räntan på hypoteksföreningsobligationerna. Men de kunde vara säkra, att efter någon tid erhålla icke blott full ränta för den förra, utan äfven ökad ränta på obligationernas belopp.

Jordbruksbanken skulle enligt afgifven förklaring uppehålla hypoteksföreningsobligationernas värde äfven genom "inköp" eller invexling af desamma. Vi inságo väl, att en sådan invexling icke i hast kunde komma i fråga, om banken redan har 4½ million obligationer deponerade af aktieegarena. Men något ytterligare belopp kunde dock banken mottaga såsom "hypotek för skuldsedel och kreditiv.". Man har antagit, att inom få år ända till 5 millioner rubel eller 20 millioner mark af sagde obligationer kunde komma att utgå i allmänna rörelsen. Det hade då varit ett icke obetydligt understöd för upprätthållande af deras värde, om Jordbruksbanken upptagit 4½ million, deponerade af aktieegarena, och 1, 2 à 3 millioner såsom hypotek för lån ur banken.

Men vi äro nu upplysta derom, att Jordbruksbanken vill operera med hela sitt aktiekapital, d. ä. vill låna ut genom diskontering, på kreditivräkning m. m. äfven de på aktierna i hypoteksföreningens obligationer inbetalda ¾ delarne.

För vår del kunde vi icke förstå, huru sådant blefve möjligt, om banken skulle sträfva att uppehålla obligationernas värde. Finnas utöfver de af aktieegarena inbetalda 4½ millioner obligationer åtskilliga millioner i allmänna rörelsen, så är det antagligt nog, att affärsmännen för sina vexlar af banken begära pengar och icke obligationer; såsom det också är säkert nog, att man skall erbjuda obligationer till hypotek för begärdt kreditiv, för att på kreditivet få lyfta pengar, d. v. s. sedelmynt, icke skall erbjuda banken sedlar, för att erhålla obligationer.

En utväg gifves visst för banken att slippa åtminstone någon del af de inbetalda obligationerna — den att mottaga och utgifva dem *enligt kurs*, icke enligt deras nominela värde. Man säger, att numera denna utväg anses nödvändig. Banken vill mottaga obligationerna enligt kurs — dock icke lägre än till 90 proc. af nominela värdet.

Nemligen: om hypoteksföreningen utger en obligation på 100 mark och för dessa betalar 4½ mark i ränta, så motsvara dessa 4½ mark enligt 5 proc. räntan endast på 90 mark.

Vi kunna icke inse annat, än att följden af en sådan förklaring från Jordbruksbankens sida blir den, att ingen ger hypoteksföreningen 100 mark för en obligation på detta belopp. Öfverflödet på pengar i landet borde vara mycket stort, om någon enskild skulle vilja mottaga obligationerna till högre kurs, än Jordbruksbanken mottager dem. Och möjligheten, att de i den kunna mottagas endast till 90 proc. skulle troligen med ens nedsätta dem till denna kurs; så att jordegaren mot en skuldsedel på 100 mark skulle erhålla endast 90 mark, d. v. s. komme att för det erhållna lånet betala 5 proc. ränta och dertill 1½ proc. amortissement och förvaltningskostnad.

Och öfverhufvud måste följden blifva den, att Hypoteksföreningen och Jordbruksbanken komma att stå mot hvarandra såsom tvenne bankinstituter, af hvilka det får kapitalistens pengar, som erbjuder högsta

räntan. Har kapitalisten förtroende dertill, att Jordbruksbanken kommer att gifva sina aktieegare en utdelning af åtminstone 6 proc., ger han ingalunda sina pengar åt Hypoteksföreningen mot $4^{1}/_{2}$ proc. Hela omgången att på aktien inbetala $^{3}/_{4}$ delar i obligationer, måste han finna vara gagnlös, t. o. m. riskabel, isynnerhet som Jordbruksbankens utsigt till goda affärer måste blifva desto större, ju mera pengar och ju mindre belopp obligationer den genast får om händer.

Vi böra häröfver icke fälla något omdöme. Ett bankbolag är utan tvifvel ett för landet nyttigt företag. Det föreslagna, såsom icke sedelutgifvande, är helt och hållet en privat affär. Det är blott naturligt, att det ställer sig så säkert och fördelaktigt det kan. Men att Hypoteksföreningen under anförda förhållanden skulle hafva något stöd af Jordbruksbanken, torde blifva svårt att uppvisa.

Det är denna utgång vi icke föreställt oss, och det är emedan vi ansågo bankens hufvuduppgift vara att understöda Hypoteksföreningen, vi antogo för gifvet, att de på aktierna inbetalda obligationerna skulle stanna i banken.

———

I en egen ställning kommer Jordbruksbanken att stå till Finska banken. Äfven den senare mottager numera depositioner på uppsägning och på upp- och afskrifningsräkning. Beloppet af dessa båda konton utgjorde dock i Oktober månad endast en småsak af 68,000 rubel ungefär. Vi hafva för tillfället icke att göra med orsakerna till detta förhållande. Trenne äro dock i ögonen fallande: att Finska banken icke har flera än fem filialkontor, att dess karakter af depositionsbank troligen ännu är en hemlighet för de flesta äfven på de orter, der depositioner kunna ske, och det väsentligaste, att depositionsräntan är låg, endast $3^{1}/_{2}$ proc. Med en kungörelse bringas icke folket att lära känna ens sin egen fördel. Och vi erinra oss icke någonstädes hafva sett fördelen för de trafikerande af sagde medgifvande, ens omnämnd. *Af de* icke-officiela tidningarne kan man knappt vänta någon uppmärksamhet på sådane frågor. De äro systematiskt afvänjda från allt deltagande för dem och de hållas fortfarande i denna lofliga vana. Åtgärder hafva på de senaste åren vidtagits, som skulle förtjenat att helsas med det lifligaste erkännande; andras framgång är helt och hållet beroende deraf, att deras värde af folket uppskattas och allmänheten lifvas att begagna de erbjudna fördelarne. Men de passera vida mindre bemärkta, än en teaterbygnad o. s. v. här eller i Port Adelaide i Australien. Det är nu icke att förmoda, att Jordbruksbankens operationssätt och de fördelar, den erbjuder affärsrörelsen, skola förblifva på lika sätt stälda i skuggan. Tvärtom vittnar redan dess första uppträdande (i förslag) om en drift och en berömvärd uppskattning af offentlighetens makt, hvarpå man ännu aldrig i detta land sett prof. Kommer härtill ett stort antal filialkontor och agenturer, så kan man taga för afgjordt, att denna bank skall eröfra hela depositionsrörelsen, och att denna skall med hastiga steg tillvexa.

Det kan också förutses, att med utlåningsrörelsen skall komma att gå på samma vis, med all utlåning nemligen på korrt tid. Härtill verkar, att omgångarne för lån ur statsbanken aldrig kunna vinna samma enkelhet, som en privatbanks operationer, samt att den förras förvaltning, såsom bestående af ansvariga embetsmän, aldrig kan handla med samma frihet som agenterna för en privatbank. Sagda utgång synes också vara den önskvärda. Statsbankens tillgångar hafva blifvit otillräckliga för den tillvexande affärsrörelsens behof. I liberalitet har denna bank visst gått utöfver alla dylika instituter på jorden. Ty den har gifvit blanko kredit i största skala i förhållande till tillgångarne och hållit diskonträntan ytterst låg, utan allt afseende på penningmarknadens ställning. Landets trafikanter kunna icke klaga, att de icke i den

erhållit kredit och på billigaste vilkor. Hvad man hört tadlas, är, att statsbanken monopoliserat bankrörelsen i landet; hvarföre man sagt: det är dess fördömda skyldighet, att hålla trafiken pengar tillhanda. Jordbruksbankens tillkomst bevisar bäst, att intet sådant monopol exsisterar. Det är endast utgifningen af sedelmynt, som hittills varit statsbanken förbehållen. Och de lärda tvista ännu derom, huruvida sedelutgifvande privatbanker verkligen lända ett land till gagn. Man är åtminstone öfverallt ense derom, att en sådan sedelutgifning bör af statsmakten begränsas. Lyckas Jordbruksbanken att utan sedelutgifningsrätt realisera den omfattande bankrörelse, prospekten utlofvar, skulle vi anse det för en ren vinning, att inga vådor af en stor massa pappersmynt kommit i fråga. Men huru än härmed förhåller sig, ingen liberalitet från statsbankens sida kan ersätta otillräckligheten af dess tillgångar. För denna bank återstår dock en utlåningsrörelse af högsta vigt för landets ekonomiska förkofran, nemligen utgifvandet af s. k. förlagslån, lån på längre tid och mot nedsatt ränta till understödande af nya industriela företag, enskildas eller bolags. På sådane lån kan Jordbruksbanken icke alls inlåta sig. Statsbanken kan deremot utan svårighet ingå på en sådan lånerörelse; ty den behöfver icke fäkta för någon vinst och några dividender. Det vore väl, om rörelsen blefve sålunda fördelad mellan de båda bankerna — statsbanken dock naturligtvis obetaget att konkurrera med jordbruksbanken i dess lånerörelse på korrt tid. Ty vi fästa ännu engång uppmärksamheten derpå: en sådan hela landet omfattande bank som jordbruksbanken *kan*, befriad från all konkurrens, blifva en för trafiken despotisk makt.

Konkurrens från statsbankens sida kan dock visst blifva för jordbruksbanken till och med förderfvande, emedan som sagdt den förra icke behöfver beräkna någon annan vinst på sina operationer, än betäckning för förvaltningskostnaden, hvilken redan mera än rundligt måste motsvaras af vinsten på sedelutgifningen. Isynnerhet är diskonträntans bestämmande en fråga af vigt. Förfar statsbanken härvid utan afseende på penningtillgång och efterfrågan, så får jordbruksbanken naturligtvis endast blanka folier för denna vigtiga del af sin tillämnade rörelse.

En oundgänglig förutsättning för enskilda bankers uppkomst är derföre den, att Finska Banken bestämmer sin diskontränta enligt penningrörelsens kraf, icke enligt sin förmåga att umbära större vinst. Banken och bankens fond äro landets egendom; och det finnes intet skäl dertill, att rikta ett antal handlande eller blott nära andra genom medel, som borde föröka denna nationalegendom. Så länge banken skänkte handelsståndet äfven fri vexling af Finska sedlar i S:t Petersburg, med andra ord derigenom befriade detsamma från kostnaden att förskaffa sig anvisningar (resp. Ryskt sedelmynt) på sagde plats, hade banken en gifven måttstock för diskonträntans belopp i den större eller mindre mängd af dess egna sedlar, som i S:t Petersburg erbjöds densamma till inlösen. Ty denna sedelexport motsvarade fullkomligt silfver- och guldexporten i andra länder, hvilken såsom bekant ger regeln för diskonträntans höjande eller sänkande. Derigenom att banken nu på sitt kontor i S:t Petersburg låter betala sig 1/8 proc. för invexlingen af sina sedlar, har denna våg för penningbehofvet upphört att vara lika känslig som förut. Ty hvar och en trafikant är nu mon om att skaffa sig Ryskt sedelmynt för remisser till S:t Petersburg. Är förrådet af dessa sedlar här i Finland för tillfället stort, så har bankens invexlingskontor i S:t Petersburg ingen påkänning af penningens utströmning ur landet. Men banken har fortfarande en vågbalans i sin egen portfölj. Ökas i den beloppet af diskonterade och hypoticerade papper — enkelt taladt: beloppet af fingerade skuldsedlar, så är detta ett osvikligt tecken att räntan är för låg.

Man har också under årets lopp sett, att ett sådant förhållande tvungit banken att genom lån från statskassan öka sin skuld af 2½ million, ehuru denna nya skuldsättning nu åter försvunnit. Deremot har diskonträntan först vid årets slut blifvit förhöjd, sedan sagde nya skuld redan var betald. Ingen kan veta, hvarföre nu först så skett. Man lefver här i sådane frågor i mörkret. Landets tidningar anmäla saken annonsvis såsom torgpriserna.

Ännu en sak, som förtjenar betraktas, är det blifvande förhållandet mellan hypoteksföreningens obligationer och statsobligationerna. Det utgör ett vackert bevis på engång för förtroendet till statsförvaltningen och för ett relativt välstånd i landet, att här finnes inhemskt statslån till ett belopp af mera än tre millioner rubel silfver mot obligationer, som i banken och kronans kassor mottagas, och hvilka fortfarande äro högst begärliga, så att det vanligen är ondt om att kunna erhålla dem. Bland dessa löpa de s. k. Saimasedlarne, af hvilka 1,100,000 rubel äro i allmänna rörelsen, med endast 3⅗ procents ränta. De lyda på 50 rubel; och en sådan Saimasedel räknar ränta ½ kopek per dag. Öfriga statsobligationer äro till 4 proc.

Man har nu sagt: när hypoteksföreningen erbjuder t. ex. 4½ proc. ränta, skola innehafvare mot dess obligationer utbyta statsobligationerna. Att dock detta icke kommer att ske med 4 procents obligationerna kan man taga för gifvet. Om också hypoteksföreningen skulle erbjuda högre ränta *, skall likväl dessa obligationers osäkra, af utlottning beroende förfallotid och statsobligationernas mottagande i Finska banken fortfarande göra de senare begärligare. Men kanske skola likväl Saimasedlarne blifva mindre begärliga, om hypoteksföreningen erbjuder nära 1 proc. högre ränta? Det är föga troligt. Dessa sedlar gå och gälla i större liqvider såsom sedelmynt, emedan de i hvarje stund kunna i Finska banken till sedlar förvandlas. Banken utgifver som bekant inga större sedlar än tjugufem rubels. Numera äro äfven Ryska sedlar till högre belopp i landet högst sällsynta. Saimasedlarne torde derföre vara för den allmänna rörelsen behöfliga. Och skulle de i större mängd till banken eller statens kassor ingå, så har statsverket alltid den utvägen att konvertera dem t. ex. till 100 marks obligationer, då de för allmänna rörelsen skulle blifva än lämpligare. Räntan blefve då i stället för ½ kopek *en* penni pr dag. Behofvet af sådane valörer skulle kunna göras än större, om banken skulle indraga något belopp af sina 25 rubels sedlar. Men som sagdt, vi tro det i intet fall vara att befara, att hypoteksföreningens obligationer skulle uttränga statsverkets. Det blir det än mindre, om de förra icke kunna afsättas till nominela värdet, utan från första stund komma att löpa med en vexlande kurs.

Jordbruksbankens "förslag till bolagskontrakt" innehåller i § 12 följande:

"Aktieteckning för delaktighet i Bolaget föranstaltas af en å jordegarnes allmänna möte i Fredrikshamn den 4 Juli 1860 utsedd provisorisk komité, dock endast sedan de Ryska och Finska statsbankernas utelöpande, i Finland nu med tvångskurs till nominela värdet gällande sedlar, vid liqvider få emottagas till deras verkliga, enligt Finska Statsbankens silfverpris bestämda, lägre värde eller ock af resp. banker vid anfordran med silfver af faststäld halt enligt lydelse betalas, och sedan myntvärdet i följd deraf vunnit sådan stadga, att förminskning af Bolagets förmögenhet genom sedlarnes värdeförsämring icke mera vore att befara".

Såsom af tillkännagifvanden i tidningarne erfares, har man numera frångått anförda vilkor för aktieteckningen, och terminen för definitiv sådan är utan vidare utsatt. För den allmänhet, som åt Jordbruks-

* Enligt Reglementet är räntan högst 5 proc. på obligationer à 500, 4½ proc. på dem af lägre belopp.

banken anförtror sina pengar, är detta utan någon serdeles betydelse; ty depositionerna ske på korrtare uppsägningstid, och i händelse ett hastigt fallande skulle hota sedelmyntet, kan deponenten uttaga sina medel och genom köp af jord eller af utländska kreditpapper o. s. v. sörja för sin egendoms bevarande. Aktionärerna i banken åter kunna i nödfall besluta sig till bolagets upplösning. Det är dessutom deras ensak, huru de vilja ställa sin affär.

Men annorlunda förhåller sig med Hypoteksföreningen. Den begär allmänhetens pengar och på en jemförelsevis lång tid. Hvar och en måste önska, att den häri må röna framgång. Kan man nu vänta, att kapitalister under närvarande osäkerhet för sedelmyntets värde skola binda sina pengar för en sådan tidrymd? Det är svårt att förutsäga, hvad de skola göra eller icke göra. Men klart nog är, att, om sedelmyntets värde vore fast och försäkradt för en längre framtid, föreningen skulle hafva vida lättare att erhålla pengar och erhålla dem på billigare vilkor.

Det belopp af Ryskt sedelmynt, som för närvarande i landet kurserar, kan icke vara stort; tvärtom: tillgången derpå har säkert aldrig i Finland varit mindre. I dagliga rörelsen ser man högst sällan andra sedlar, än 1, 3 och 5 rubels, äfven dessa till jemförelsevis ringa belopp. Tiden synes derföre vara den lämpligaste, att göra silfret och den Finska banksedeln till enda lagligt gällande mynt. Meningarne lära vara delade, huruvida detta kan ske utan landtdags beslut, emedan nuvarande förhållande, Ryska banksedelns giltighet såsom lagligt betalningsmedel, är vid Borgå landtdag faststäldt, ehuru genom en förordning vid realisationen redan sålunda närmare bestämdt: "sedlar, som blifvit till allmänna rörelsens underlättande utgifna samt *äro å silfverrublar stälda* och med öfverhetens garanti försedda, gälle lika med silfvermynt." Men om äfven så bör anses, är såsom allmänt kunnigt denna fråga icke den enda, för allmänna välståndet vigtiga, som fordrar ett snart afgörande.

J. V. S.

Bref från en resande landsman.

III.

Java sjö, i sigte af Sumatra, den 1 Juli.

De föregående bladen voro skrifna på sjelfva tröskeln till *tropikerna*, och sedan dess har vårt fartyg tillryggalaggt en betydlig sträcka på jordens graderade skala: jag skrifver nu i närheten af *eqvatorn* och under alldeles förändrade förhållanden; luftens och vattnets temperatur har stigit till 32° Cels., men temperaturen af min själ har uppnått väl 100°. Vi simma nu i en sjö, der evigt vackert väder råder och stormarne är alldeles okända; tusende större och mindre öar, spridda på detta grunda haf, göra till och med rullning och svallsjö alldeles omöjliga; fartygets däck är uppfylldt af allehanda tropiska frukter, en mängd apor, papegojor och andra foglar; vi släcka vår törst ej numera med några droppar vatten, utan med kokosmjölk och ananaser, hvilka senare förtäras ej blott af hela besättningen, utan, mirabile dictu, af sjelfva grisarne ombord! Seglatsen är lugn och angenäm, men något långsam, till följd af svag vind och bristande stenkolsförråd, samt nödvändigheten att till nätterna kasta ankaret, hvarförutan det blefve omöjligt att leta sig fram mellan alla dessa skär och trånga sund. Af dessa orsaker kunna vi ej hinna fram till Singapore förrän efter en vecka, eller omkring den 7 Juli.

Min resa från Cap är snart beskrifven. Den 10 Maj lättade vi ankaret, under skönt väder och stiltje; men knappt hade vi stuckit ut näsan från *False bay*, förrän bergen började coiffera sig med tjocka moln och en nordvestlig bris uppsteg, som ständigt

vexte i styrka, tills vi till natten hade en ordentlig storm med regnskurar. Följande morgon blåste det så hårdt och vältrade sjön sig så ursinnigt, att om någon af oss varit schismaticus, han numera af allt hjerta måste lemna Goda-hopps-udden dess ursprungliga namn af *Copo Tormentoso:* om tillbörligheten kunde framgent intet tviffel qvarstå. Lyckligtvis räckte detta väder, eller oväder, ej stort öfver ett dygn, så att vi åter kunde fortsätta vår kosa söder- och österut: ty för att få god vind, går man vanligen till 40° lat., några tilloch med ända till 45 à 50°. Vädret var hela tiden ruskigt och otrefligt, med hög sjö, — hvarföre just Goda-hopps-udden är renommerad; men såsom vi hade gynnande vestliga vindar, så framskred fartyget temligen bra, fast rullande så att sjön ständigt spolade öfver däcket, tills ej en torr klut fanns på hela skutan: — så såg det ut i nära 50 dagar, nästan utan undantag, d. ä. ända till *Sundasundet!* Men den förfärligaste storm jag någonsin sett eller ens kunnat föreställa mig, oaktadt jag på mina sjövandringar i många stormiga haf sett många arga stormar, var en orkan som började tidigt om morgonen den 16 Maj, uppnådde sitt högsta, alldeles otroliga raseri om natten mot den 17, samt slutade den 18 Maj; vi befunne oss då under Petersburgs longitud (30° O.) samt 30° S. latit. d. v. s. rakt emot *Mozambique kanalen*, hvilken afskiljer ön *Madagascar* från fasta landet, och som är namnkunnig för sina åskstormar. Också kan man ej göra sig någon föreställning om blixten i denna sjö, ty den starkaste, som man i Europa får se, är emot denna såsom gnistor från en flinta: det var ej elektriska zigzager då och då, utan eldkaskader kring hela horizonten nästan utan afbrott och åskan rullade derunder förskräckligt, n. b. när den kunde höras, ty oftast öfverröstades den af stormen; hafvet var förvandladt till höga fästningsvallar, som vältrade sig obarmhertigt öfver fartyget, fradgande och kokande af ursinnighet; dertill piskades man i ögonen af grott hagel, hvilket gjorde det alldeles omöjligt att se någonting genom den afgrundsmörka natten; — med ett ord, det var en tableau vivant af yttersta dagen! Någonting sådant har jag aldrig förr sett, ej heller önskar jag få se det om, — ehuru jag väl vet, att det kan bli fallet. Lyckligtvis ha skeppsbyggeriet och sjövetenskaperna i våra dagar uppnått en sådan fullkomlighet, att man väl kan trotsa elementerna, om man blott vill hålla sig till instruktioner som dikterats af en långvarig erfarenhet; helt annorlunda stod det till uti Columbi, Maghellaens och Vasco de Gamas tider, då blott en ringa del af vårt jordklot var känd, och då sjömannen nödgades leta sig fram med sitt skrala skepp, utan alla de förfullkomnade instrumenter, sjökort, böcker och kunskaper, hvilka nu stå att finnas på hvarje fartyg.

Sedan gick resan temligen bra ända till ön *Amsterdam*, men sjön var hela tiden orolig, och vädret kallt samt ruskigt; några gånger, alltid om nätterna, repeterades åskstormarne, — och på hinsidan Amsterdam hade vi 6 à 7 dygn à rad, ganska respektabla stormar med blixt hvarenda natt: det var en tråkig och besvärlig seglats, väl ej så mödosam som Franklin's, Ross', Mc Clure's, Mc Clintock's, samt många andra arktiska seglares, — men likvisst tillräckligt, för att vi skulle önska komma snart igen till tropikerna. Vi passerade *Capricorn* den 20 Juni med lätt och behaglig sydlig passad, och med hvarje dag fingo vi allt varmare och angenämare, ehuru passaden stundom blåste temligen starkt. Den 27 Juni fingo vi ändtligen *Java* i sigte, samt ankrade om natten under dess södra kust; följande morgon inlöpte vi i *Sunda sund*, och kl. 2 om natten ankrades utanför staden *Anjer* på Java. Det var en glad syn, som framställde sig för oss om morgonen: fartyget liggande tätt vid den för oss så främmande kusten, omgifvet af några tjog Malayiska båtar (*proa*), alla lastade med fruk-

ter och andra matvaror, papegojor, apor och halfnakna Malayer, skrikande om hvarandra; det var med nöje jag steg i land, efter 51 dags sjöresa, och hvilket land sedan! Vore det ej bebodt af krokodiler och ormar, samt halfvilda menniskor, kunde det väl kallas ett jordiskt paradis. Den lilla staden *Anjer* är alldeles försjunken i en evig tropisk grönska, så den knappt synes från redden; täta skogar af majestätiska kokospalmer och bananträd, jemte många andra oss okända träd och vexter, täcka hela sjöstranden ända ned till vattubrynet; luften är klar, himlen och vattnet azurblåa; och lägg dertill: inga febrar eller farsoter, så vanliga i tropiska länder! Hade vi kunnat dröja der några dagar, så skulle jag gerna gjort en utflygt till *Batavia*, som ligger blott 8 timmars väg derifrån; men kapten erhöll en upprepad ordres att skynda till mynningen af *Peiho* (den flod, vid hvilken *Peking* ligger), för att der förena sig med de allierade eskadrarne: derföre blir ock vår vistelse i *Singapore* så korrt som möjligt, och sedan besöka vi *Shanghai*, samt om lyckan är god, hinna kanske ännu fram i så god tid, att vi kunna deltaga i expeditionen mot *Peking*, — hvilken har blifvit något fördröjd, berättade man oss, emedan engelska och franska ambassadörerne, lord Elgin och baron Gros, lidit skeppsbrott vid ön Ceylon och derföre kommit något sent fram. På samma ångbåt skall, enligt tidningarne, hela posten gått förlorad, hvilket något oroar mig, ty jag fruktar att blifva utan bref i Singapore.

I går lemnade vi *Anjer* och äro nu på resan till *Singapore;* när vi anlända dit, ha vi tillryggalaggt 7000 mil (12,250 verst) från Goda-hopps-udden, eller 17,000 mil (omkring 30,000 verst) från Petersburg!

Singapore den 9 Juli.

I förrgår om natten anlände vi hit, lotsade af en Malayisk lots genom trånga pass, der opålitligheten af sjömätningar och sjökort gör seglatsen särdeles besvärlig. Till min stora sorg erhöll jag här blott ett enda bref, dateradt i November månad: hvad kan vara orsaken dertill, och månne verkligen mina bref gått förlorade vid skeppsbrottet? Men säkert är, att många af mina kamrater här haft bref af senare datum; mig återstår blott hoppet att förefinna sådana i *Shanghai*, dit vi härifrån direkte begifva oss efter ett par dagar och dit jag hoppas anlända efter fyra veckor, d. v. s. omkring den 5 Augusti.

Morgonen efter vår ankomst var fartyget så omringadt af båtar af alla möjliga façoner och däcket så öfversvämmadt af halfnakna menniskor af alla racer, så att de väl kunnat öfvermanna oss, — hvilket de nog gerna skulle ha gjort i öppna sjön, ty *Malayerne* äro famösa pirater; men på redden voro de mera fredlige och bemäktigade sig endast våra pengar, ej med våld, utan genom handel och bedrägeri, deri de excellera såsom oöfverträffade. Alla möjliga grönsaker, tropiska frukter, hvaribland ananaserne och de vidtberömde *Mangastanerne* intaga första rummen, — snäckor, falska briljanter och koraller, dem de försöka sälja för äkta, — Indiska shawlar och dukar, apor och papegojor, — allt detta och mycket mera frambragtes till frestelse för våra nyfikna ögon och snåla munnar. *Ananas*, ehuru den här är utsökt god, har jag redan ätit mig led på; men något som i denna hetta är ovärderligt, är just vår nordiska produkt — *is:* man kan svårligen göra sig en föreställning om hvilken njutning denna simpla vara skänker här vid 2° lat. — d. ä. nästan under sjelfva eqvatorn. — Indiska konstmakare vinna uppmärksamhet genom sina hokuspokus, och Malayiska pojkar väcka allmän förundran och skrattlusta genom den otroliga snabbhet och skicklighet, hvarmed de dykande uppfånga slantar, som utkastas för dem: mången silfverpluring förtjente de af oss på detta vis. Chinesiska skräddare och skomakare, med rakade hufvuden och långa stångpiskor, tränga sig in i ens hytt med

färdiga kläder eller mått, efter hvilket de inom några timmar färdiggöra kläder af hvilken façon man önskar, efterapande mönstret så troget, att hvarken lappar eller hål utelemnas. Från morgon till afton är skeppsdäcket likt ett salutorg i Orienten: här handlas, der skrattas, — öfverallt skrikes och öfverallt bedrages; och hvilken språkförbistring sedan, alldeles som vid Babelstorn, så att sjelfva Mezzofanti skulle slå sig slätt ut! Ingen ordning, ingen sysselsättning är att tänka på, — men såsom jag har knappt om tid, så får jag lof att skrifva under en sådan konsert; om man tillägger den grufliga hettan, så ursäktar man kanske hellre det hoprafsade brefvet.

Singapore är anlagdt år 1819, då engelska regeringen af *Rajah of Jahore* köpte denna lilla, då nästan obebodda ö; idéen tillhörde *Sir Stamford Raffles*, som ock blef utnämnd till den nya koloniens förste guvernör. Han var en man af mycken energi och liberala åsigter, och genom hans kloka försorg gjorde kolonien stora framsteg: för att draga verldshandeln dit, gjordes Singapore till *portofranco*, och inom några år egde det redan 20,000 invånare. Nu har staden omkring 100 tusen, hvaraf goda 80 tusen äro Kinesare, och hela den vidsträckta handeln mellan Europa och Amerika, samt Orienten har alldeles öfvergifvit de antiliberala holländska kolonierna, der den var underkastad många olägenheter, för att strömma hit. Singapore har nästan inga egna produkter att exportera, men dess rymliga redd är alltid fullsatt med stora fartyg, hvilka här utbyta sina laster, och hvarje höst hemtar nordostliga moussonen hundradetals Kinesiska *jonker* (en sorts Kinesiska och Japanesiska fartyg), lastade med det Himmelska rikets varor, samt flere tusen emigranter från detta öfverbefolkade land; om våren, när sydvestliga moussonen blåser upp, återvända alla dessa kuriösa skepp till sitt kuriösa hemland, med produkter från alla verldsdelar. Då föröfrigt engelska regeringen följer grundsatsen — här åtminstone — af en fullständig fördragsamhet, så politisk som religiös, så ha folk hitströmmat från alla delar af Asien, och det finnes ej många folkslag, som ej här ega sina representanter; gatorna likna en myrstack, hvimlande af Kinesare, Malayer, Hinduer, Perser, Armenier, Araber, Turkar, Judar och Europeer, hvilka alla bära sina nationaldrägter, d. ä. de flesta alldeles inga drägter; här ser man *Kinesaren* med sitt rakade hufvud och den långa, ned till hälarne hängande stångpiskan, *Hinduen* med sin granna turban och insvept i shawlar och dukar, *Araben* med långt skägg och hvit turban, *Engelsmannen* i rund hatt och styfva skjortkragar, *Malayen* med svarta tänder och betelsaften nedrinnande från mungiparne o. s. v., här ser man äfven den Christna kyrkan i fred bredvid den Mahomedanska moskéen, det Kinesiska äfvensom Buddha's tempel samt Judarnes synagoga. Detta är allt eget och pittoreskt att åskåda, men man gör ej så för intet, ty gatorna äro fulla af alla de otäckheter, som vanligen pläga en europés ögon och näsa uti en stor stad i Orienten; af alla dessa osnygga varelser tror jag dock, att Kinesaren har rätt till första rummet, ty deras hus och bodar äro vedervärdiga. Men ett nyttigt folk är det likvisst, ty deras fredliga och industriela lynne, förenadt med egenskapen att multipliceras liksom torackor eller annan ohyra, göra dem särdeles lämpliga för kolonisationsverket; också ha de alldeles öfversvämmat alla europeiska kolonier i Indiska arkipelagen och bemäktigat sig hela detaljhandeln, likasom äfven alla handtverkaryrken. Jag skall tala mera om detta märkvärdiga folk, när jag fått besöka dem i deras eget land.

I *europeiska stadsdelen* finner man stora hoteller och välförsedda magasiner, alldeles som i Europa; engelskt porter och fransk champagne, beefstekar och champignoner, finner man lika lätt som fogelbon och sköldpaddor; holländsk génièvre och franska parfymer ser man uppradade bredvid Kinesi-

ska solfjedrar och andra kuriositeter. Rundtomkring staden ligga vackra villor, der europeiska residenter lefva hvar på sitt sätt. Naturen är vacker och vextligheten rik: isynnerhet är Singapore kändt för sina många hundra slag af frukter, hvilkas namn man aldrig förut ens hört och som alla äro välsmakliga. Vår vistelse här har varit mycket för korrt, för att jag skulle kunnat bli bekant med societetslifvet; men jag har dock hört och sett tillräckligt, för att kunna säga, att det är angenämnt och gästfritt, likasom öfverallt i Orienten, der alla Europeer anses för landsmän. Det vore äfven roligt att göra en promenad inåt landet, men en sådan är ej utan sina faror, emedan ön ofta skall besökas af *tigrar*, som simma öfver det smala sund, hvilket skiljer den från fasta landet, man vet ur säkra källor, att per medium uppslukas en person om dagen af dessa djur, hvilket antal således adderar sig till 365 om året, — ehuru kanske ännu lika många försvinna utan att någon tar notis om dem; det påstås föröfrigt, att Kinesare af tigrarne anses för den största läckerhet, fast de heller ej förmå andra, mindre smakliga specier.

Nu har jag sagt allt, hvad jag i denna rysliga hetta orkar säga, och tror äfven att mitt bref redan är tillräckligt långt. I mitt nästa bref, som troligen blir dateradt från *Shanghai*, kommer jag väl att ytterligare och med större kännedom orda om — Kina.

. . . .

Edelstam, Gustaf, *

tillkämpade sig under namnet *Fahlander* ett äradt rum bland sångens och historiens hjeltar, men utbytte det frejdade namnet, när dess glans stod högst, mot ett nybildadt, då konungen med adlig sköld belönade hans krigiska bragder, och kort derefter äfven den krigiska banan mot fredsembetsmannens, hvadan man i dubbelt afseende kan säga att Fahlander, krigets son, försvann med kriget.

Gustaf Fahlander föddes på Björknäs glasbruk å Wermdön den 21 Mars 1764. Hans fader, Bruksegaren Pehr F., var född 1719 i Grangärde i Dalarne, der far och farfar före honom varit bruksegare, och hade i 18 år lefvat i äktenskap med Anna Christina Engström, då deras son Gustaf föddes. Denne blef 1782 anstäld som Sergeant vid Åbo läns regemente, der han följande året blef Fänrik, i hvilken egenskap han vid utbrottet af 1788 års krig beordrades till tjenstgöring på Sveaborg. Tapper under kriget, befordrades han redan samma år till Löjtnant vid Kuopio lätta infanteribataljon och år 1789 till Kapten vid Karelska jägarekåren, hvarifrån han år 1793 transporterades i lika egenskap på Österbottens regemente, sedan han genom sitt samma år ingångna äktenskap med Öfverstlöjtnanten F. Holmströms (i Skellefteå) dotter Carolina Agata kommit i tillfälle att vid nämnde regemente tillackordera sig ett kompani. Han utnämndes 1795 till Major vid reg:tet, blef d. 20 Apr. 1796 Chef för Kajana bataljon, d. 15 Maj s. å. Öfverstlöjtnant i arméen och d. 1 Nov. 1797 Riddare af Svärds-Orden; förestod Landshöfdingeembetet i Uleåborgs län från d. 19 Juni 1804 till den 5 Juli 1805.

Emellertid utbröt kriget med Ryssland år 1808 och Fahlander, hittills aktad för sin duglighet, blef nu beundrad för sitt hjeltemod. Så snart Sandelska brigaden blifvit bildad, användes Fahlander med sin Kajanabataljon under dennes befäl. Vi skrifva icke här krigets historia, icke ens den Sandelska brigadens, utan vilja blott

---

* Ur Sv. Biogr. Lexikon, Ny Följd. B. 3.

Litteraturbl.

72

erinra om de tillfällen, dem Fahlander särskildt införlifvat med sitt eget minne.

Namnen *Pulkkila, Koivisto, Kivisalmi* och *Wirta Bro* möta oss här. Den 2 Maj 1808 skulle F. på en lång omväg kringgå och anfalla fienden samtidigt med det Sandels från annat håll skulle börja anfall; men F. upptäcktes i förtid och måste börja striden innan planen hunnit utföras. Hans soldater, som under natten marscherat fem mil, rusade till anfall, höllo sig tills Sandels hann fram — och Ryssarne blefvo fullkomligt slagna. Detta vid Pulkkila. Närmaste belöningen för denna bragd var F:s utnämning till öfverste i arméen d. 18 i samma månad. Den 24 Maj tog han vid Koivisto en stor rysk transport af förråder. Hans återtåg från Kivisalmi till Karttula, öfver insjöar, kärr och ödemarker, ständigt omgifven af öfverlägsna fiender, är ett af de märkvärdigaste i krigshistorien, enligt G. Montgomerys intyg, hvilken åt detta tågs beskrifning egnar pagg. 172—176 i 1:a delen af sin historia öfver detta på segrar — och reträtter — för de finska kämparne så rika krig. Vid Wirta bro känna vi af Runebergs Sägner att "den tappre Fahlander" var med. Det var i denna blodiga drabbning, d. 27 Okt. 1808, som *Duncker, Malm* ocd *Fahlander*, hvardera i spetsen för sin flock, störtade in på de vida talrikare Ryssarne med blanka vapen, och *sedan* sköto, hvarigenom en så stark manspillan och förvirring uppstod bland de talrikare att segren blef de färres. — Men segra kunde de väl dessa tappre, som för första gången visa oss exemplet af en svensk här, hvars lagrar icke delas, endast göras ofruktbara af en Svensk Konung; segrens frukter fingo de icke smaka. Bortträngda ur det land, der de stridt "pro aris et focis," fingo de ännu en tid fortsätta en mattad strid i det land, hvilket de flesta icke mera fingo tillhöra, sedan freden flyttat sex gånger sekelgamla råmärken. Vid Umeå skar F. sina *sista* lagrar; han belöntes derföre med Svärdsordens stora Riddarekors (d. 23 Juli 1809) och med det adliga namnet *Edelstam* (adl. d. 19 Febr. 1809).

Hans trupp tillhörde nu det afträdda Finland och han sjelf det sörjande, utmattade Sverige. Med ett ringa expektansarfvode om några hundrade riksdaler fick han, som hans öfriga kamrater i lika ställning, pröfva drygheten af kronans lilla kaka. Något regemente fick han aldrig mera föra, hvarken i fred eller krig, ehuru tvenne fälttåg ännu föregingo Sveriges långa, läkande fredsperiod; han utnämndes i stället den 28 Nov. 1811 till Landshöfding öfver Westerbottens län, i hvilken befattning han under ett sex månaders förutgående förordnande hunnit någorlunda initiera sig.

"Detta är en anmärkningsvärd olikhet", yttrar hans förre vapenbroder, sedan efterträdare på Landshöfdingestolen, krigets historiegraf, G. Montgommery, "det är en anmärkningsvärd olikhet i verkningskrets emellan en på krigsskådeplatsen lifligt upptagen eller en under fredens lugn föga sysselsatt officers och en dylik civilembetsmans åliggande, särdeles då man tager i betraktande den vidsträkta kännedom af lag och författningar, kamerala som ekonomiska, hvilken af en Landshöfding kräfves, om denne med någon framgång och säkerhet skall kunna sköta sitt kall. En sådan öfvergång från krigs- till civilståndet var derföre icke likgiltig för Edelstam och är det för ingen, som lifvas af den samvetsgrannhet, som han. Det erfordras helt olika anlag till dessa båda grenar af sammanhållande verksamhet. Det förras mödor äro tillfälliga, dess faror tillfredsställande, dess blodiga händelser ärorika. Det senare deremot påkallar jemn oafbruten ihärdighet, nästan en rastlös uppmärksamhet äfven på de minsta omständigheter, ett noggrannt iakttagande af *alla* möjliga former, som, förbisedde, kunna hafva ganska menliga följder, dem man icke genom makt-

språk kan godtgöra eller ändra, men dem småsinnet, klander- och smädelustan hafva tillfälle att fästa sig vid, misstydande den felandes redlighet eller beskuggande och nedsmutsande hans värde och anseende. Oafgjordt kunde derföre anses, hvartill fordras mer sinnesstyrka, antingen till vågandet af lif och blod på stridsfältet, hvarunder vapenglansens och ärans hänförelse verka så mägtigt, eller att äfventyra sitt lugn, sitt goda namn och rykte på en mödosam och sällan tacksam embetsmannabana."

"Det bör derföre ej anses klandervärdt ej ens oväntadt, att E. fann, kanhända för mycket, det obehagliga i denna skillnad. Detta obehag uppenbarade sig i särdeles styrka, då 1813 och 1814 årens för Svenska vapnen ärorika och lysande krigshändelser inträffade i Tyskland och Norge. Dessa uppkallade i hans med det fordna yrket införlifvade hjerta känslor och minnen, hvilka icke öfverensstämde med hans vigtiga åligganden för tillfället. Han förbisåg eller glömde det *närvarande*, hvad alltid händer, om man med för odelad uppmärksamhet lemnar sig åt det *förflutnas* hågkomster eller åt det *tillkommandes* förhoppningar."

"Ädel var dock Landhöfding Edelstams missbelåtenhet med det närvarande: ädel både till anledning och föremål. Det var fosterlandskänslan och den dermed nära förenade krigsäran, som tog ut sin förstfödslorätt, erinrande honom att det var denna, han dock främst tillhörde, och att han bort följa dess bana såväl i lifvets höst som under dess sommar. Dessutom var E:s sinnesstämning alltid, men de senare åren isynnerhet, dyster. Hans förevarande, i flere hänseenden enformiga och i många fall retliga, sysselsättning befrämjade mera än motverkade denna dysterhet. Det erfordrades den väckande och lifvande verksamhet, som krigsyrket medför, om han skulle känna sig lefnadsfrisk och glad."

"Må ingen draga af dessa betraktelser den slutsatsen, att Edelstam ej var vuxen sitt nya kall. Han var det mer än de flesta, som från krigsyrket beträdt detsamma. Han saknade hvarken bildning, kunskaper, tanke- eller skrifförmåga. I senare fallet finnas bevis derpå i de i embetsrummen förvarade koncepthandlingarne. Föröfrigt var han mycket samvetsgrann i alla sina beslut och åtgärder. Men han älskade och saknade sitt förra yrke och längtade till det landtliga lugnet."

"Farhågan, att om han i tjensten bortrycktes af döden, maka och barn ej skulle återfå det betydliga ackord han erlagt för Landshöfdingsplatsen, påskyndade hans beslut att begära afsked. Han lemnade redan år 1817 det såkallade verksamma lifvet och för att, i den sannaste bemärkelse, komma ur verldsbullret, tillhandlade han sig en jordlägenhet ända upp i *Burträsk* i Westerbotten. Detta ställe odlade och bebygde han, och der besörjde han, så godt ske kunde, sina många barns bildning, njöt af en vacker naturs behag och var, hvad som närmast öfverensstämde med hans inre väsende, en tyst, men likväl nyttig landtman, öm make, god far och husbonde, tills han oförmodadt och hastigt bortrycktes af slag den 14 Augusti 1825, vid ej fyllda 61 år."

Tidningar och Månadsskrifter 1861.

	Pris med porto och arvode. hel årgång.	half.
Nya blad:		
Tapio	1: 20.	— 60.
Borgå Bladet	1: 58.	
Den Evangeliska Budbäraren	— 51.	
Folkvännen	1: 20.	— 60.
Äldre:		
Hämäläinen	1: —	
Kristillisia Sanomia	— 67½.	
Lukemisia Lapsille	— 51:	— 25½.
Mehiläinen	2: —	1: 15.
Otava	— 60.	— 30.
Oulun Wiikko Sanomia	1: 35.	— 67½.
Porin kaupungin Sanomia	— 89.	— 50½.
Sanomia Turusta	— 77½.	
Suomen Julkisia Sanomia	1: 20.	— 60.
Suomen Lähetys Sanomia	— 30.	
Suometar	1: 50.	— 75.
Warpunen	— 80.	— 40.
Björneborgs Tidning	1: 35.	— 67½.
Eos	1: 25.	
Finlands Allmänna Tidning	3: 30.	1: 90.
Från Nära och Fjerran	2: —	1: 10.
Helsingfors Tidningar	4: 5.	2: 3.
Missionstidning för Finland	— 30.	
Notisblad för Läkare och Farmaceuter	1: 72½.	
Papperslyktan	2: 50.	1: 25.
Wasabladet	1: 58.	
Wiborg	3: 45.	1: 72½.
Åbo Tidningar	2: 70.	1: 35.
Åbo Underrättelser	4: 5.	2: 31½.

Helsingfors, hos J. Simelii arfvingar, 1861. — Imprimatur: *L. Heimbürger.*